

אלע

שריפטען

פון

מענדעלע מוכר ספרים.

(ש. י. אַבראַמאָוויץ).

ערשטער באנד

היברו פאבלישינג קאמפאני
83־85 קאנעל סטריט, ניו יארק.

HEBREW PUBLISHING COMPANY
83-85 Canal St. New York.
1910.

אינהאַלט־פערצייכניס:

דאס קליינע מענשעלע

ווידוי

ליצחק־אברהם תקיף.

.1

„מה שמכם ?" דאָס איז דיא ערשטע שאלה, וואָס א איד פרעגט דעם אנ־דערן, נאָר א ווילד פרעמדען, וויא באלד ער בעגעגענט זיך מיט איהם און שמעקט איהם אָב א שלום עליכם. קיינעם געהט בשעת מעשה נאָר אויף דער מחשבה ניט ארויף, אז מען זאָל זיך קענען אָנרופען א שטיינער : „וואָס איז אייך ר' קרוב אזוי דאָ גלעגען צואַ־ וויסען וויא איך הייס ? מיר ווילען דען איינער מיט דעם אנדערן זיך משדך זיין ? איך הייס וויא מען האָט מיך א נאָמען געגעבען און לאָזט מיך געמאך." אדרבה, דיא שאלה „מה שמכם" איז א גאנץ נאטירליכע זאך, עס ליעגט אזוי אין דער טבע, אקוראט וויא א טאפּ צו טאָן יענעמס גייע קאפּאָטע מיט א פרעג : וואָס קאָסט איין ארשין ? וויא צו בעטען א פּאפּיראָס בשעת יענער עפענט אויף זיין טייסטעריל מיט טיטון ; וויא ארייננצושטעקען דיא פינגער אין יענעמס פושקעלע און נעמען א שמעק טאבאקע ; וויא אריינצוקריכען מיט א פּיס אין יענעמ'ס ביטעל, איינמונקען דאָרט דאָס פארשמאָלצענע פּאַ־טשווילכען און רייבען דערמיט דאָס לייב ; וויא צו צוגעהן וואו צוויי מענשען שמיעסען צווישען זיך, צולייגען איין אויער הערען זייער שמועס, אָדער וויא א פרעג צו טאָהן איינעם פלוצלים פון דער העלער הויט מכח זיינע געשעפטען און אָנווארפען זיך אויף יענעם מיט עוצת, חאָטש יענער האָט זיך אין זיי כלל ניט גענויטיגט און קען אָהן זיי זיך אויך בענעהן. אזעלכע וכדומה נאָך אזעלכע זאַ־כען זיינען גאנץ געוועהנליך, אזוי איז דער סדר העולם פון אייבינע צייטען און אָנצורופען זיך אקעגען דעם וואָלט אויסגעקומען עפּעס טאקי ריין משונע, עפּעס משונה ווילד גאָר שלא כדרך הטבע. נישט נאָר אויף דער וועלט, נאָר אפילו אויך דאָרט אויף יענער וועלט איז ביי אידען איינגערעדט, אז תיכף ביים ארייג־שטעקען אהין א פוס איז דעם מלאך־הרומה'ס ערשטע שאלה: מה שמכם, ר' קרוב? דער מלאך, וואָס האָט זיך געראנגעלט מיט יעקב אבינו, ער אפילו האָט ניט משנה געווען פון דעם סדר העולם און איהם באלד טאקי א פרעג געטאָהן וויא ער הייסט ? היינט א פשיטא שוין א מענש א בשר ודם. איך ווייס זעהר גוט, אז מיין ערשטען ארויספאָהר אין דער אידישער ליטעראטור מיט מיינע מעשיות וועט נעוורים דעם עולם'ס ערשטע שאלה זיין : מה שמכם, פעטער ?

מענדעלי, הייס איך ! אזוי רבותים האָט מען מיך א נאָמען געגעבען נאָך מיינעם אַלטער זיידען פון דער מאמעס צד, ר' מענדעלי מאָסקוועך, זכרונו

לברכה. מאָסקווער האָט ער אין זיינע צייטען געהייסען דעריבער, ווייל ער איז א מאָל געווען אין מאָסקווע איינצוהאנדלען דאָרט רוסישע סחורה. דאָס האָט איהם פערשאפט אין זיין ווינקעל א נאָמען און גרויס כבוד, אלע האָבען איהם געהאלטען פאר א געניטען, וועלטליכען מענשען און מען פלעגט בשעת עפּעס א נויט און ביי א פּראָשעניע אָנשרייבען מיט איהם פריהער זיך מישב זיין, נאָר נישט דאָס בין איך אויסען.

דערמיט אָבער בין איך נאָך נישט יוצא. נאָך דער דאָזיגער ערשטער שאלה הייבען ביי אידען ערשט אָן זיך צו שיטען נאָך אלערליי שאלות, וויא א שטיינער: פון וואנען איז א איד? זיים איהר א בעוויבטער? האָט איהר קינ־דער? מיט וואָס איז אייער האנדעל? און וואָהין פאָהרט איהר? וכדומה נאָך און נאָך אזעלכע מיני שאלות, וואָס אזוי איז שוין אָנגענומען געוואָרען בכל תפוצות ישראל זיי צופרעגען אויב מען וויל א פּנים האָבען פאר לייט אז מען איז איין אויסגעריבענער מענש, נישט קיין באנק-קוועטשער, און וואָס מען מוז על פי מענשליכקייט דארויף ענטפערן אזוי ווי א גוט יאָהר אויף איינעם'ס א גוט שבת אדער גוט יום טוב! איך וויל מיט א וועלט נישט איינרייסען און בין בער־ריים אויף דיא דאָזיגע שאלות אויך צו ענטפערן קורץ און ניך וויא נאָר מעגליך

אליין בין איך א געבירטיגער פון צוויאמשיץ, א קליין שטעדטעל אין מעטע־ריוועקער גובערניע, בעריהמט מיט איהרסע גוטע בהמות און נאָך מעהר מיט דעם צוויאטשער להבדיל, וואָס מיט איהם קלינגט דיא וועלט. נישט דאָס בין איך אויי־סען. אין מיין פּאספּאָרט שטעהט איך אלט 52 יאָהר, נאָר בעשטימט וויא פיעל איך בין אלט קען איך אייך נישט זאָגען. מיין טאטע מיט דער מאמען עליהם השלום זיינען שטארק מחולק געווען אין דער רעכנונג פון מיינע יאָהרען, נאָך זיי ביידע בין איך געבוירען געוואָרען צו דער ערשטער ליכטעל בשעת דער גרויסער שרפה פון דיא קלייטען, נאָר נאָך דעם טאטענ'ס חשבון איז דאָס געווען בשעת דיא גרויסע קרירות זיינען פערשלעפּט געוואָרען אין אונזער ווינקעל, פּונקט אין דער צייט, ווען דער אלטער זכרונו לברכה איז נסתלק געוואָרען, און דיא מאמע פלעגט אויסווייזען, אז דאָס איז גאָר געווען א יאָהר צוויי נאָך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאכט. א סימן אפילו, דענסטמאָהל האָט זיך ביי אונז גע־קעלבט דיא רויטע קיה און זאת חנוכה האָט זיא פאר א האלב שטעדטעל געמאכט מילכיגע וואַרעניקעס, וואָס מען האָט פון זיי געלעקט די פינגער און ליגען ביי א מהייל אלטע אידען נאָך אי היינט אין טעם. נישט דאָס אָבער בין איך אויסען. דיא פּרימעטעס מיינע אין מיין פּאספּאָרט זיינען אזוי: דיא וואוקס א מיטעלע;

האָר, ברעמען גרויא; אויגען קארע; דיא נאָז, דער מויל מיטעלמעסינ; א באָרד א גרויע; דאָס פנים א ריינס; אָסאָביע פרימעטעס נישטאָ. דאָס הייסט אין גאנצען פראָסט גאָר נישט. א מענש ווי געוועהנטליך דאָס רוב מענשען, נישט קיין קאטער קיין בהמה חלילה. אי, דיא קשיא איז, גלאט א פאספאָרט גאָר אָהן פרימעטעס וואָלט דאָך אויך דאָס אייגענע בעוויעזען, אז מען איז א מענש ? וואָרים וואו האָבען בהמות פאספאָרטען ? דער תירוץ איז אָבער, אז קשיות פרעגען איז קיין שכל נים. הערסט־דוא, דער גאנצער שכל איז דאָך טאקי, אָט נאט אייך פרימעטעס און ווייסט פאָרט נישט וואָס פאר א פנים איך האָב..... און באמת טאקי, לאָמיר זיך נישט נארען, וואָס וועט אייך ארויסקומען אז איהר ועט שוין וויסען א שטיינער, אז מיין שטערען איז א הויכער מיט א סך קנייטשען,: אז מיינע נאָז־לעכער זיינען זעהר גרויסע און עפעס משונה, אז איך קוק מאך איך דערביי צו א ביסעל דיא אויגען וויא א קורצזיכטיגער, און אז איך פארציה דיא ליפען זעהט עפעס אויס וויא איך שמייכעל מיט א שטעכעדיג געלעכטעריל. גלויבט מיר, מיין ווייב אפילו פאר אונזער חתונה, האָבען אזעלכע קליינינקייטען אויך כלל נישט אינטערעסירט. מען האָט איהר געזאָגט: מזל טוב כלה, דוא האָסט א חתן! און נענוג. ועמענס עסק רען איז דאָס יענעמס א נאָז, יענעמס א פנים ? וואָס מאכט עס אויס און ועמען געהט עס אָן ? מילא ווייסט איהר דאָך אגב שוין רבתי, אז איך בין א בעווייבטער. קינדער פערשטעהט זיך דאָך ממילא אז איך האָב און אָהן עין־הרע נאָך פיל, וואָרום וואו האָט איהר א בעווייבטען אידען ער זאָל נישט האָבען לכל הפחות א האלב טוץ קינדערלאך? בפרט נאָך איין אָרימאן. האנדלען האנדעל איך מיט רומעל, דאָס הייסט מיט חומשים, מחזורים, סידורים, סליחות, תחינות ודומה אזעלכע מיני ספרים. דערביי געפינט זיך ביי מיר אלערלייא מעשיות—און א ביסעל פון היינטיגע מיני ביכלאך. איך האָב איבערגעהאט אין מיין לעבען א סך מיני פרנסות: באלד ביין אראָפגעהן פון קעסט בין איך געוואָרן א חלפן דערנאָך א בשמים קרעמערל, א שיינקער, א מוכר־תבואהניק, א מעקלער און א מלמד, איך האָב מיך געוואָרפען, וויא דער שטיינער איז פון אידען, אויף אלע זייטען און בין געוען, לא עליכם, א גרויסער אביון. וויא זאָגט מען עפעס א סך מלאכות און ווייניג ברכות. ביז לסוף האָב איך מיך גענומען צו ספרים און בין דערפון שוין א צייט מיט יאהרען, ברוך השם זעהר שיין זיך מפרנס. חוץ רומעל פיהר איך נאָך מיט מיר בערשטער טליתים, טלית־קטנ'ס, כפול־שמונהדיגע ציצית, רצועות, שופרות, חייעליך, מזוזהליך, וואָלפצייינדליך, קמיעליך, קינדערשע בליטשקענע שיכעלעך און יארמולקעלעך, און א מאָהל אויך מעש און קופערוואַרג.

וויא ארום מעש און קופער ווארג קומט צו ספרים ווייס איך אליין נישט, נאר אזוי איז שוין ביי אונז איינגעפיהרט מכמה וכמה שנים, פונקט וויא א יודישער מחבר מוז אמאל אויך זיין אי א שדכן, א פוילישער שמש אין א קלייזעל מוז דערביי דארט האלטען א קליין שיינקעל, וויא א סבארשטשיק מוז א מאל אויף א שמחה ביי דיא פיינע־בריות קאכען פיש און זיין א סארוטער, וויא עפיס א כלי־קודש מוז דאס רוב זיך אפגעבען מיט פלאטקעס, פארקאכען א מאל א קאשע און וויא א ליאד נביריל מוז האבען חלק אין דער טאקסע.... נישט דאס בין איך אויסען. יאהרעלאנג בין איך אונטער וועגענס. איך פאהר ארום אין גאנץ פוילען און בין דארט פול אין אלע שטעדט און שטעדליך. מען קען מיך ברוך השם אומעטום וויא א בייזען שילינגער. איהר וועט מיך דארט טרעפען שטעהענדיג מיט מייןביידעל דאס רוב לעבין בית־המדרש. מיין פערדיל שטעהט אויסגעדרייט מיט דעם פנים צום וואגען און עסט, אויב ער האט נאר, סיטשקע פון איין אויסגעשפרייטען לאנ־טוך, וואס איז צוגעבונדען פון איין זייט צו דיא קאזלעס און פון דער אנדערער זייט צו ביידע אין דער הויך אויפגעשטעלטע האלאבלעס. יודישע קינדערלעך פארנגבנען זיך שטילערהייט און רייסען געשמאק סטרינעס פון זיין עק נעביך, און ער שלימזל שטעהט זיך גאנץ רוהיג, עס זאל דאס איהם אנהויבען צוארען, ער לאזט א מאל דערביי אראפהייגען דיא אוטערסטע ליפ און עס דאכט זיך נאר רענסמאל, ער לאכט עפיס מיט ציין, גאר וויא להבדיל א מענש. אז מאכט זיך א מאל ער האט נישט וואס צו עסען, שטעהט ער זיך פארטראכט מיט אויפגע־שטעלטע אויערן און קוקט איןביידעל אויף דיא ספרים עפעס אזוי, אז מען וואלט געמעגט שווערען ער פארשטעהט דרינען זעהר גוט מיט זיין פערדישען מוח און נעממט עס אויף זיינע כלים אפשר נאך פיל בעסער ווי איין אנדער בעהעלפער מחילה. נישט דאס בין איך אויסען.

דאכט זיך איך האב שוין מיינם יוצא נעווען, אלסדינג אייך אפגעזאגט און מעג שוין אנהויבען מיין ספור המעשה. איבריגענס בין איך דאך נישט מעהר וויא א מענש, אפשר האב איך עפעס פארגעסען מעגט איהר מיר זיכער גלויבען, אויף מיין ווארט, אז וויא באלד איך וועל מיך נאר דערמאנען וועל איך עס גאנץ געוויס צושטעלען אין איינע פון מיינע מעשיות, וואס איך האב ברעה מיט גאטס כח איי־נע נאך דער אנדערער אפצודרוקען. און ווייטער אויב עמיצער וועט קיין צייט נים האבען און טאקי באלד וועלען וויסען כל שורש דבר, איטליכעס פיטצעלע, מעג ער זיך מטריח זיין צו מיר שרייבען און וועט בעקומען פון מיר אין גיכען א קלאהרע תשובה. מיין אדרעס איז : מענדעליו יודעלאוויטש מוכערו ספארעמו אוב

צוויאַסשיטשו. דעם מיטעל נאָספאַדינו יעוורעיו באַדאַרפט מען נישט שרייבען, מען וועט אזוי אויך וויסען.

שאַט, שאַט רבותים! עיקר שכחתי. גוט חלעבין וואָס איך האָב מיך בעציר טענה ארומגעקוקט, דער מנהג פון אונזערע יודישע מחברים איז, וויא אימליכען איז בעקאַנט, אריינצושטעלען זייערע ווייבער דיא צנועות אין זייערע ספרים בפירוש מיט דיא נעמען, אָדער מיט א המצאהלע דורך ראשי תיבות און אָפצולויבען אין מאָג אריין זייער גוטסקייט און פרומקייט. בכן וועט איהר דאָך אוודאי וועלען וויסען לכל הפחות וויא מיין ווייב הייסט און וועט מאַקי זיין זעהר גערעכט.

שאַט, זיא הייסט יענטע!

ב

איצונד רבותים, אז מיר האָבען שוין זיך אביסעל בעקענט, זייט מוחל און שטעלט אייך פיר מיך, מענדעלי מוכר ספרים, וויא איך שטעה מיר אָסיענצייט מיט מיין ביידעל ערגיץ אויף א וועג, שטאַרק פאַרטראַכט און ריהר מיך נישט פונם אָרט. אפשר וועט איהר וועלען מיינען אז מיין ביידעל האָט זיך איינגעגריזנעט אין בלאָטע און איך טראַכט דאָ וויא אזוי עס ארויסצושלעפען, ניין! דאָס איז געווען מאַקי היינטיגעס יאהר תרמ"ו, וואָס מען מעג איהם פאַרשרייבען אין דיא קראָניקעס פאַר א וואונדער מיט זיין טרוקענעם זעהר שיינעם אָסיען. אין דרויסען איז געווען נאָר זומער, וואַרעם, לויטער, בהמות האָבען זיך געפיטערט אויף דיא פעלדער, פון וועלכע עס האָט געדיכט ארויסגעשפראָצט יונגע גרינע תבואה. דיא בוימער האָבען אויף זיך געהאט א געל־גרין העמדעל, ערטער וויים אפילו מיאוס אָפגעבליאקעוועט, צוהאקט, צופאלען מיט אויסגעטריפעלטע לעכער, נאָר דאָך האָבען זיי נישט געהאט נאָך בדעה אויסצוטאָן זיך אין גאַנצען נאַקעט אויף צושלאָפען זייער געוויינטליכען הארטען שלאָף דעם גאַנצען ווינטער. אין דער לופט זיינען אומעטום געפלויגען לאַנגע ווייסע פעדים פויטינע, א סימן אויף א גוטער שיינער פאַגאָדע, חאָטש דער לוח האָט געשריעבען אויף כמארנע טעג, קאַלטע רעגענס און בלאָטע. ער האט, זאָל ער מוחל זיין, נישט געטראָפען, געזאָגט וויא דער שטיינער איז, א גרויסען ליגען. נישט דאָס בין איך אויסען. אפשר וועט איהר ווייטער וועלען מיינען, אז איך בין געשטאַנען מיט מיין ביידעל ווייל איך האָב נים געוואוסט דעם וועג. נאָך א מאָל ניין! איך האָב זעהר גוט געוואוסט, אז דאָרט וואו דער וועג צוטהיילט זיך נעהמט מען זיך רעכט קיין גלופסק און לינקס ערגיץ אנדערש

אין א שטעדטיל. נאַר וואָס רען זשע? פשוט איז איך האָב מיר קיין עצה נישט געקענט געבען אין וועלכער זיים זיך צונעהמען. איך האָב געהאט טעמים פאַהרען קיין גלופסק, צוטאכען דאָרט עפּים א שטיקעל חלוף און אָפּצוזעטצען דאָרט סטאַטשקעס און וועקסענע חנוכה ליכטלאך, אקעגען זשע האָב איך ווידער געהאט טעמים צו פאַהרען אויפן יריד דאָרט אין שטעדטעל, און מחמת דעם בין איך געבליעבען שטעהן אויפן וועג נישט אהין און נישט אהער, אזוי וויא אין דער קלעהם. טראכטענדיג האָב איך מיך גראָד פארקוקט אויף מיין פערדיל, וואָס איז געשטאנען זעהר רוהיג, געקראצט דעם האלז אין דער האלאָבלע און איז פונם שטעהן א פנים שטארק צופריעדען געוועזען. איך האָב געקוקט אויף איהם עפּים מיט אזעלכע אויגען, גלייך וויא איך וואָלט פערלאנגט פון איהם עפּעס איין עצה. און באלד איז מיר טאקי איינגעפאלען איבערצוגעבען דיא גאנצע זאך דעם פערדיל, וויא ער וועט וועלען אזוי זאָל זיין. לאכט נישט, לאכט נישט רבותים, אז מען איז אמאָל מסופק און מען וויים נישט וואָס צו טאָהן פארלאָזען זיך קלוגע אפילן אויף משונהדינע מיטעל. זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס איז אזוינס א פאטש טאָן זיך אין אזא פאל, אין שטערען און מאכען אויף דער האנד קנייטשען? אָדער וואָס שטעקט אזוינס נאָך אין אנדערע אזעלכע גורלות און אלערליי סמנים? א נאו· איפלו נילט רענסטמאָל זעהר שטארק, מען פרעגט איהם און מען נעהמט אָן זיין עצה. עס טרעפט זיך אין דער וועלט זעהר אָפט, אז קלוגע גיבען זיך איבער נאראַנים אין דיא הענד און לאָזען זיך פון זיי פיהרען. איך קען א סך אזעלכע נאראַנים, וואָס שפּילען א ראָלע און דווקא ביי סוחרים,לייטישע מענשען... נים דאָס בין איך אויסען. איך האָב א שמיץ געטאָן דאָס פשרדיל, אָפּגעלאָזט דיא לייצען און איהם געלאָזט געהן פרייא, פיהרען מיך וואָהין ער וויל. ער האָט זיך גענומען רעכטס אויף דעם וועג קיין גלופסק. נו, פיהר מיך, פיהר מיך, אפשר ביסט־דוא גערעכט. אז דיר געפעהלט גלופסק לאָז זיין גלופסק!

דינסטאג פריה נאָכן דאוונען בין איך אָנגעקומען קיין גלופסק און בין מיר, וויא מיין שטיינער איז, צוגעפאָהרען גלייך צום בית־המדרש. איידער נאָך איך האָב אויסגעפּיעט א נאָז אויסשנייצען האָבען זיך א לאָז געטאָן צו מיר יודען און בעלי־הביתליך, דער מיט א שלום עליכם, יענער א קוק אין ביידעל, איינער מיט דער שאלה, דער אנדערער מיט איין אנדער שאלה, דער א טאפ, דער אלאפ, וויא דער שטיינער איז פון יודען. דיא ווייסע חברה, דיא תלמוד־תורה יונגליך האָבען זיך פרעהליך לעבעדיג געווישעט מיט מיין פערדיל, גאָר פריינדליך מקבל פנים געוועזען וויער אלטען בעקאנטען און שוין אפילו זיך דאביוועט רייסען סטריינעס פון

זיין ווײדיל. אויפן שולהויף האָב איך געזעהען רעדליך מענשען, עפּיס האספּערט מען זיך, מען האָט וואָס צו טאָהן, מען שמיעסט, מען לאכט, מען זאָרגט און שי־קעלט מיט דער קאָפּ. באלד האָבען עטליכע רעדלאך זיך צונויפגענומען אין איין רעדיל, עס האָט געאַרבייט, געקעהרט, געפּילדערט, געמאכט מיט דיא הענד אי מיט דיא פיס, און באלד איז דאָס צונויפגעשטיקט רעדיל צושפּרונגען געוואָרען, וויא א זייף בולבע, אויף קליינע רעדלאך. א פּנים ס'איז עפּעס געשעהן. אז מען קלינגט איז א חנא. איך בין שטארק ציקאַוועט געוועזען צו וויסען וואָס מהוט זיך דאָ אזוינס, איך בין דאָך עפּיס אויך איוד, מיין נשמה איז, וויא זאָגט מען עפּיס, נישט פון קלאָטשע, מען בעדאַרף אין דער וועלט אלסדינג הערען, אלסדינג שמע־קען. עס קומט אמאָל צוניץ. עס זיינען דאָ זעהר פיעל יודען, וואָס ציהען זייער שטיקעל פּרנסה דערפון, וואָס זיי שטעקען אומעטום אריין דיא נאָז און שמעקען. וואָס וואו צוויי זיינען זיי דריטע און פאַרערן א חלק, אָדער העפּ, וויא מען רופט עס אויף זייער לשון. יחרו איז א יודישע זאך. נישט דאָס בין איך אויסען. אז איך האָב מיך צוגעהערט צו א ניי רעדעל, וואָס איז געשטאַנען לעבען מיר, איז מיר אריין אין אויער אָט דער דאָזיגער שמיעס:

— אָ־ווא, אָ־ווא! ברוך דיין אמת! נאָך כמעט גאָר א יונגער מאן, איך מיין ארום ארבעים. אָ־ווא, אָ־ווא! סטייטש אזא מענש, אזא מענש!

—מילא וואָס זשע זאָרגט איהר זיך דאָ אזוי רב אברהמצע און קענט זיך גע־ביך נישט טרייסטען? פּיש, א טהייערע זאך! א שיינע, ריינע כפּרה, חלעבין! וואָס איז דאָ אזוי מיט איהם דער יחוס? מאקי באמת מאקי ווער איז ער אזוינס געוועזן?

— ביי דיר יאָסיל איז אלץ נישט קיין טהייערע זאך, אלסדינג נישט קיין יחוס! מסתמא איז מאקי ר' אברהמצע גערעכט. סטיימש, סטייטש אזא מענש, אזא רייכער א גאנץ רייכער מענש! א רחמנות, וויא איך בין א יוד, ארחמנות!

— נאָט אייך א נייעם בעל רחמים לייבצע טעמעס - באַסעוועט אונטער ר' אברהמצען און ווייזט ארויס וויא איין עהרליכער יוד, זיין רחמנות. זאָג נאָר, וואָס האָסטו דוא דאַרטען דאָרטען פריהער געזאָגט לייבצע?

— געזאָגט?! וואָס יאָסיל האָב איך געזאָגט, איך? אדרבה יאָסיל וואָס, וואָס אדרבה....

— מאקי אדרבה ואדרבה, דוא אליין לייבצע, מאקי דוא אליין האָסט אָקאָרשט מיט דיין כשר מיילכעל געזאָגט: „אויף מיר א מענש איציק אברהמיל תקיף! ער איז געוועזן, זאָל ער מיר מוחל זיין, נישט מוחל זיין, א גראָבער יונג.

א בלוטזויגער, א רמאי, א אכזר און דערצו נאָך אביסיל חושים.״

— וואָס איך, יאָכעל ? ! עט ? עט.... א גוטען טאָג ! איך האָב אסור נישט קיין צייט.

— א גוטען טאָג, א גוטען יאָהר ! הא ? קומט ר׳ אברהמצע אין בית־המדרש אריין, לאָמיר דאָרט נעהמען צוביסליך בראָנפין. דער שמש האָט היינט א גוט ביסעל בראָנפין.

— זעהסטו־דוא יאָסילע אביסיל בראָנפין שאדעט טאקי אפשר נישט. הא ? האָסט חלעבין קלוג געמאָן יאָסילע, וואָס דוא האָסט אזוי גוט מכבד געווען דאָ דעם לינגער. לאָמיר זיך נישט נארען, באמת טאקי וואָס איז ער דאָ אזא פאר־נעהם ? ער איז, עליו השלום, געווען איין עם־הארץ, א קאָכלעפעל, א בערייסער, א פיאווקע. נישקשה נענוג פרעמד געלד איבערגעלאָזען !

— אָט דערפאר ר׳ אברהמצע האָב איך אייך טאקי ליעב. זעהט איהר, דער־פאר טאקי וואָס איהר האָט תמיד ליעב צו זאָגען דעם אמת.....

„ניין, ניין ! האָב איך נעהערט שרייענדיג נאָך פון א רעדיל מענשען, דאָס איז פאר איהר נים קיין שידוך, איך האָב פאר איהר איין אנדער שידוך. עס וועט מיט גאָטס הילף געהן ס׳איז איהר איבערגעבליעבען א פארמעגען. זיא האָט א גע־בליאטעוועטע כתובה און מיינער וועט זיא מיט גאָט׳ס כח נעהמען, האפען מיטביידע הענד.

„יחדו, יאָקיל גרונם ! איך בין דארויף אויך געפאלען. יחדו ! יורען זייט עדות !

„א רוח אין דיין טאטענס טאטען אריין ! האָט זיך געלאָזט הערען א קול ־ין דאָס רעדיל איז זיך צופלויגען.

איך האָב אויסגעשפאנט דאָס פערדיל, איהם אומגעקעהרט צווישען דיא הא־לאָבלעס מיט דעם פנים צום וואָגען, אונטערצופאסען עס מיט א ביסעל סיטשקע און דער נאָך האָב איך מיך גענומען צו דער ארבייט, אויסצופאקען מיין ביידעל. נאָר קוים וואָס איך האָב געמאכט א שטיקעל סדר, ארויסגעהאנגען פון ביידע זיי־טען בויד א קרענציל קמיעליך, בלימשקענע יארמולקעליך, עטליכע פעקליך ציציה און ארויס דערטאפט א סטאָטשיק א טלית־קטן וכדומה איז דער בית-דין שמש געקומען צולויפען העגדום פענדום אין איין אָטהעם.

— אוי גוואלד ר׳ מענדעלי ! שלום עליכם ר׳ מענדעלי ! דער רבי זאָל לעבין האָט אייך זעהר שיין געלאָזט בעטען, איהר זאָלט גיכער צו איהם זיך מטריח זיין מיט אייער כבוד. גיכער, טאקי גיכער ר׳ מענדעלי !

דאָס וואָס דער רב איז אזוי גיך געוואָהר געוואָרען אז איך בין געקומען, דאָס גראָד איז מיר קיין חידוש נישט געוועזן, ווארום גלופסק איז א יודישע שטאָדט, און יודען דערגעהן זיך תמיד אלסדינג געשווינד, לאָז איינער בייא זיך אויסריידען עפּיס א וואָרט, באלד טאקי ווייסט מען עס אויף דער צעהנטער גאס און מען צו־טראָגט עס אויף טעלערליך, א סך גיכער וויא דער טעלעגראף. א חידוש איז מיר נאָר געוועזן, וואָס בעדארף מיך אזוי דער רב האָבען? און צו וואָס האָט ער נאָך מיר געשיקט דעם בית־דין שמש אין אזא איילעניש? באלד אָבער איז מיר ארויף אויפן זינען, א דין תורהלע, דאָ מוז עפּעס זיין א קרעטצעלע און עס האָט מיר א טיאָכקע געגעבען אין הארצען! ווארים וואו האָט איהר דען א יודען, וואָס ער זאָל נישט פיהלען ביי זיך אין דיא געשעפטען עפּיס א מכהלע, וואָס מען זאָל נישט קע־נען צו איהם נעביך זיך זוכען? נישט דאָס בין איך אויסען. איך האָב איבערגע־מישט אין קאָפּ מיינע געשעפטען און מיר איז אריין אין דער מחשבה דער מחותן, אפשר טשאטעוועט אויף מיר דער מחותן, וויל מיך צווינגען איינצולייגען דעם נדן און וויל וויסען אן עק, א סוף. דער מחותן מיינער איז א פּראָסטער מענש, ער מיינט וואָס עס שטעהט אין דיא תנאים מוז מען האלטען און וואָס מען האָט זיך מתחייב געוועזן מוז מען טאקי סיליקין. ער פערשטעהט נישט דער נאר, אז ידאָס אלסדינג איז לאו דווקא, עס געהט אזוי נאָר אין שמיעס, גלאט אזוי פון איידעל־קייט וועגען. מען בעדארף זיך ברויט שטעלען מיטן פולען מויל, עס זאָל פאר דער וועלט א פּנים האָבען, וויא אונזערע טאטעס און זיידעס האָבען זיך נוהג געווען.... נישט דאָס בין איך אויסען. אָדער, האָב איך געטראכט, אפשר גאָר חלילה דער מוכר ספרים. מיט וועלכען איך האָב פאר א יאָהרען זומער געשטעכעוועט אויף פארלעגערטע מינים, איך האָב איהם א הילוף אָנגעגעבען הגדות, תיקון שבועותליך, הייעליך וואָלפציינדליך, היינטיגע נייע מעשיות, שמאכטעס, קייא און שפּייא, און ער מיר: מענה לשון'ס תפילה זכה'ס חנה בת טובים, מעיש, מחזורים, וכדומה נאך מיני ספרים. א קשיא אוי; א מעשה אפשר האָט ער זיך ארומגעקוקט אז ער האָט זיך נענארט און וויל איצט טענהן א מקח טעות, אויסצו־מאנטען ביי מיר עפּיס! גאָט זאָל שומר ומציל זיין האָבען צוטאָן מיט א היגען מוכר ספרים. עס קען צוזעצט ווערען דיא גאל פון זייערע טענה'ס און תביעות! נישט דאָס בין איך אויסען. הכלל ס'איז מיר געוואָרען אויפן הארץ עפּיס נישט פרעהליך. אהער אהין, מען מוז דאך געהן. מישב האָב איך מיך געוועזן מיטצונעה־מען א פּאָר סטאָטשקעס, עטליכע קליינינקייטען, נאָר א שפּאָגעל נייע תחינה, אפשר ועט דאָס דער רביצין טויגען און מיר צוניטץ קומען.... נישט דאָס בין איך

אויסען. אויף מיין פערדיל בין איך געווען עפּיס ברוגז, וואָס איהם איז געפעהלען געווען גלופּסק, דער פאר האָב איך איהם מכות אונטערגעשאָטען סיטשקע, איהם דערלאנגט א זעץ אין דער מאָרדע מיט עטליכע שטעכווערטליך און איבערגעבענ־דיג איהם מיט דעם ביידעל אונטער דעם שמש השגחה בין איך אוועקגעגאנגען אין כעס, זאָלען איהם זיינע גלופּסקער יונגליך רייסען סטרינעס וויפיעל זייער הארץ גלוסט. רעכט אויף איהם, ער האָט אזוי געוואָלט. אז איהם איז ניחא איז מיר אויך ניחא, וואָס פאר א דאגה איך האָב.

וויא איך האָב נאָר געעפענט דיא טהיר און אריינגעטראָטען מיט א פוס צום רב אין שטוב איז ער מיר געלאָפען אקעגען מיט א קול :

— אוי, ר' מענדעלי ! אוי, שלום עליכם ר' מענדעלי ! מאקי נאָר איין גאָט האָט אייך געבראכט אהער פונקט אין דער צייט וואָס איהר זיינט אונז נייטיג, מאקי שטארק נייטיג ליעבער, הארצעדיגער ר' מענדעלי ! ר' מענדעלי, דאָס איז מן השמים, דאָס איז בעשיינפּערליך מאקי א נס ר' מענדעלי ! איהר האָט געטאָן א גרויסע חכמה, וואָס אציגד גראָד, זענט איהר אָנגעקומען ר' מענדעלי !

דיא גרויסע חכמה האָט געטאָן נישט איך מענדעלי, נאָר מיין פערדיל. אזוי האָב איך דערנמאָל צו מיר אליין געלאכט און זיך איבערגעבעטען אין הארץ מיט מיין שלימזאלניק, דאָס פערדיל געביך. אויף דיין תורות, וויא עס האָט גאַנץ קלאָהר אויסגעזעהען, האָט מען מיך דאָ נישט גערופען, נאָר וואָס דען זשע ? דאָס האָב איך נישט געקענט מאקי פערשטעהן. איין אנדער וואָלט זיכער געמיינט, אז מען האָט דאָ שטארק ארויסגעקוקט אויף זיין בידעל מיט סחורה, נאָר איך אָבער בין נישט קיין מלופּם קינד און נים ערשט נעכטען פונם איי ארויסגעקראָכען אז איך זאָל מיך נישט קענען אָנשטויסען. איהר זאָלט וויסען א כלל, דיא וועלט בע־שטעהט אויף אָפּנארעניץ. דער וואָס בעדארף האָבען עפּיס א נויטיגע זאך, מאכט זיך קלאָמערשט נעפּיינערט, אזוי וויא דיא זאך טויג איהם לחלוטין נישט, בכדי ער זאָל קויפען בחצי חינם. ווען, למשל, איינער בענויטיגט זיך אין א מחזור, רינגט ער קלאָמערשט א סליחות, א קינת, א פעקיל ציצית, דערווייל מהומ ער א חאפּ אויף קאטאוועס דעם מחזור, גיט קלאָמערשט אבי אָט א קיק און ליינט עס אנידער מיט א קנייטש און מיט א שמייכעלע : אָט פאר א קליינינקייט וואָלט איך עס אפשר אויך געקויפט. גלויבט מיר, דיא גאנצע וועלט איז א מארק, איטליכער זוכט מציאות, איינער ביים אנדערען אָפּצודרייסען : איטליכער וויל יענער זאָל פארלירען און ער זאָל געפינען; איטליכער מיינט קודם־כל זיך און ערשט דערנאָך, אז נאָך האָט איהם געהאָלפען כאפּען מציאות, אזוי צי אזוי, און צו מאכען א גליק,

ערשט דענסטמאָל אז קריכט איהם שוין פונם האלז, מיינט ער — טאקי נאָר זיך... נישט דאָס בין איך אויסען. איך האָב אין דעם רב'ס פנים מיך אָנגעשטויסען, אז קויפען וויל ער ביי מיר כלל ניט. זיסט, וואָלט ער דאָך נישט ארויסגעוויעזען אז ער האָט אויף מיר ארויסגעקוקט. אמת טאקי דער רב איז א כשרער, אָרענטליכער מענש, אזא יאהר זאָל איך האָבען, אָבער אויף דער וועלט מוז מען דאָך נארען. אפילו דיא מלאכים האָבען געמוזט ביי אברהם אבינו נאָכטאָן דעם סדר פון דער וועלט, ו י א כ ל ו און זיי האָבען געטאָן דער טאָן גלייך וויא זיי האָבען געגעסען, נישט דאָס בין איך אויסען.

דער רב, זאָל לעבען, האָט מיך אָנגענומען ביי דער האנד און אריינגעפיהרט צו זיך אין זיין בעזונדער שטיבעל. דאָרט זיינען געזעסען דיא דינים, אויך א סך נגידים עפּיס אזוי וויא פארטראכט. נגידים זענין אפילו תמיד אביסיל פארטראכט, פארזאָרגט, און קוקען אויף יענעם מיט א מרה־שחורה פנים עפּיס אזוי, אז ווערד פארקיהלט אין בויך, עס גלוסט זיך אוועקגעהן און זיי מעהר נישט אָנקוקען. איך וויים אסור נישט אז מען האָט געלד וואָס האָט מען דאָ אזוי צו טראַכטען, צו זאָרגען און צו מאכען אזא ערנסט פנים? דאכט זיך צו געלד צעהלען, בעדארף מען עפּיס ניט האָבען אזעלכע הויכע געדאנקען: מען קען, דאכט זיך, האָבען אין קאסטען געלד און קוקען אויף א מענשען גלייך, נישט מיט קיין קרום פנים וויא סרעדא נא פּיאטניצא.... מילא גאָרנישט, נישט דאָס בין איך אויסען. ז

— רבותי! האָט דער רב זיך געווענדעט צו דיא דינים און צו דיא נגידים בזה הלשון: איך האָב אייך מטריח געווען צו מיר איבער א דבר גדול, נאָר אזוי וויא על פּי נס איז ר' מענדעלי גראָד היינט געקומען אין אונזער קהלת, בכן האָב איך מיך מיישב געווען, לאָזען אייך א רגע ווארטען ביז איך וועל מטריח זיין צו ומיר אונזער ר' מענדעלין, וואָס ער איז שטארק נייטיג צום ענין. זייט־זשע מיר חונדערט מאָל מוחל. היינט רבותי, אז מיר אלע זיינען דאָ וועל איך אייך דערצעהלען א דבר פּלא.

איך האָב אסור ניט געקענט פערשטעהן וואָס זאָל דאָס בעדייטען. איך האָב אפילו אָנגעהויבען זיך שטארק וואונדערען וואָס זאָל דאָס אין אמת ארייין טאקי בעטיימען? נאָר איך האָב מיך ווייערער טאקי מישב געווען לאָם איך נישט זיין אזוי נייציג, איך וועל עלטער ווערען נאָך א ווײַלע וועל איך דאָך שוין אלסדינג וויסען. דער רב האָט נישט לאנג שיחות געמאכט, ארויסגענומען פון דער בוזעמקעשענע עפּיס א היבש פּעקיל פּאפּירען און געזאָגט כהאי לישנא:

— ועתה רבותי! דעם דאָזיגען פּעקעלע פּאפּירען האָט מיר היינט פארטאָג

צוגעשיקט דיא גייע אלמנה, יצחק אברהמ'ס ווייב. ער האט אנגעזאגט פארן טויט, אז תיכף נאך יציאת נשמה זאל מען עס מיר איבערגעבען. קוקט זייט מוחל, רבותי, דארויף אויבען שטעהט בפירוש אנגעשריבען מיין נאמען. איך וויל לאנג נישט מאריך זיין, ליבער וועל איך עס אייך באלד טאקי איבערלייענען . זיצט ר' מענ־דעלי ! לייגט, זייט מוחל, אנידער אייערע סטאטשקעס אט־א־דא אויף דער פא־לעצע און זעצט זיך געזונדערהייט דא אקעגען.

אין שטיבעל איז געווארען שטיל, מען האט נישט געהערט קיין פיפס. אלע האבען אויסגעשטעלט דיא אויגען, איינגעהאלטען דעם אטהעם און שוין געגאדט הערען וואס דער רב וועט לייענען. מעשה שטן אבער האט דאס ביינקעל, אויף וועלכען דער רב האט מיך געבעטען זיטצען, בעדארפט האבען א צובראכען פיסעל, וויא באלד נאר איך האב מיר נאר דערויף געזעצט בין איך געפאלען און דורך דעם איז געווארען א שטיקעל עכוב.

ג.

אז איך האב מיר שוין גוט אנידערגעזעצט האט דער רב זאל לעבען צוגענו־מען דיא פאפירען, א גלעט געטאן עטליכע מאל דאס בערדיל מיט אלע פינף פינ־גער, א מאך געגעבען מיט דיא אקסלען און אנגעהויבען מנעימות ריין, קלאהר, לייענען אט דיא דאזיגע ווערטער :

אין דיא דאזיגע פאפירען מיינע, שטעהט מיין גאנצע לעבענסבעשרייבונג מיט מיין צוואה, וואס איך האב געמאכט. איך בעט אייך, רבי, איהר זאלט ממלא זיין מיין בקשה און מקיים זיין אלסדינג ביז אויף א האר, וואס איך פארלאנג דא פון אייך. זייט מיר הונדערט מאל מוחל רבי, וואס איך בעמיה אייער כבוד מיט אזא לאנגער מעשה. צום סוף וועט איהר ארויסזעהען, אז דאס איז חלילה נישט קיין דברים בטלים, אדרבה דאס איז זעהר נימצליך און איך האב עס בעדארפט טאקי שרייבען.

איך בין געבוירען געווארען אין דעם שטעטיל בעזליודעוו בייא ארעמע על־טערין. מיין טאטען געדיינק איך נישט, ווארים ער איז געשטארבען בשעת איך בין נאך געלעגען אין דיא וויקעלעך. ער האט איבערגעלאזען נאכ'ן טויט ירושה א שלאף ווייב נישט קיין געזונטע מיט א היבש ביסעל קינדערליך און מיך נאך א צוגאב. ווייטער גאר נישט. איך הייב אן צו געדיינקען וואס מיט מיר האט זיך פאסירט ערשט איז דעם עלטער פון א פינף, זעקס יאהר. ועדליג וויא איך געדיינק

חאָט מען מיך איז דער יונגנד א־פּנים נישט געהאלטען פאַר א גרויסען חכם. אז איך פלעג עפּיס זאגען אדער עפּיס טאָן פלעגט מען זעהר לאכען. געבאלעוועט האָט מען מיך כלל נישט. מען האָט מיך נישט געקושט, נישט געגלעט, נים גע־האלזט, וויא אנדערע קינדער, און אז איך האָב אמאָל געוויינט האָט מען מיך נישט איינגענומען מיט לעקעכלעך, מיט צוקערלעקיך, מיט שפּילכעליך, נאָר מיט פּעטש און מיט קלעפּ. דאָס וואָרט רחמנות האָב איך קיינמאָל נישט געהערט. איך האָב נישט געהערט א שטייגער מען זאָל זאָגען: א רחמנות ער האָט נעבעך נישט געגעסען; א רחמנות דאָס פּנים איז איהם נעביך געשוואָלען; א רחמנות ער האָט נעביך זיך נישט אויסגערוהט, ער קומט אָפּ און וואַלגערט זיך נעביך; א רחמנות ער ליידט נעביך קעלט, ער געהט נאקעט, באָרפּיס; א רחמנות עס דראָזשעט איהם דיא ביינער, ער האָט נעביך נישט אויף זיך קיין לויט פלייש. איך האָב געהערט נאָר זאָגען: קוקט נאָר אָן דאָס שיינע פּנים, דיא אָנגעבלאָזענע פּארצע, דיא רויטע פיס וויא בעריקעס; קוקט נאָר אָן דעם פרעסער, עס געהט איהם שוין איבער דיא סלינע; זעהט נאָר דעם שיינעם נפש, ער הייבט שוין אָן זיינע שטוטשקעליך — צאפּלען, ציטערען און קלאפּען מיט דיא ציינדליך.... איין אָרעמאנס א קינד איז אויף דער וועלט איין איבריגע זאך, אימליכען גרויס אין דיא אויגען, מען ווינשט איהם נעביך שטילערהייט דעם טויט נאָך ליגענדיג אין בויך, מען נעהמט איהם אויף ביים געבוירען ווערען וויא איין עקזאקוטציע, נאָך איידער ער קוקט אָן דיא ליכטיגע וועלט איז מען איהם נעביך שוין דם־שונאים. איז ער שוין דאָ האָדעוועט ער זיך וויא־עס־איז־ און דערוועקט אפילו ביי זיינע אייגענע עלטערין נישט קיין געפיל פון רחמנות צו זיך. סיידען ווען ער ווערט נעביך מסוכן קראנק ערשט דענסמאָל רופט זיך אין זיי אָפּ דאָס מענ־שענס הארץ, וואס איז פארשטיינערט געוואָרען פון צרות אי לייד אין דער ביטערער אָרעמקייט, ערשט דענסמאָל צו גיסען זיך אין זיי דיא אמתע ריינע עלטערנס־געפיהלען און שטעלען זיך פאָר דאָס גאנצע אומגליקליכע לעבען פון זייער בידנע קינד נעביך, וואָס אזא טהייערע, כשרע נשמה איז אומשולדיג פאר־וויסט, פארשווארצט געוואָרען נעביך, נישט געהאט קיין גוטע, רוהיגע שעה. זיי מאָהלען זיך דאָס אלסדינג אוים מיט שרעקליכע פארבען און זייער הארץ שרייט וויינט מיט בלוטיגע טרערען. אז א פארשטיינערט הארץ עפענט זיך איז עס נאָר א טייך בשעת דאָס אייז לאָזט און עס געהט דיא קריעה — דאָס האָב איך אין דער לעצטער צייט אליין געפיהלט — עס טראָגט, קאָכט, רוישט מיט א שרעקלי־

כער קראפט! דאריבער מאקי בעוויינען זעהר אַפּט אָרעמע עלטערען וייערס א קינד א סך שטארקער און ריהרענדער וויא דיא רייכע לייט....

נעהאָרעוועט האָב איך זיך וויא א ווילד פערד אין סטעפּ, פארגרעבט פאר־ווילדעט און האָב אין מיר געהאט דיא אלע מיאוסע קונדייסקע זאכען מיט אַלע פּיטשעווקעס. איין טבע האָב איך געהאט אריינצוקוקען אין מויל בשעת אימיצער האָט גערעדט און קוקען יענעם אין דיא אויגען. דיא מאמע מיינע פלעגט מיר דערפאר נישט איין מאָל הארגענען שלאָגען און אויסרייסען מיר שטיקער פלייש. א מאָל אז איך בין עפּעס געלעגען קראנק און דיא מאמע איז צו מיר גוט געווען, האָב איך מיך שטארקט פארקוקט איהר אין דיא אויגען, און אז איך האָב גע־זעהן אז זיא לאָזט זיך קוקען, נישט צו ריידען קיין קרום וואָרט, האָב איך מיך נישט געקענט איינהאלטען און זיא א פרעג געגעבען: איך בעט דיך מאמע, וואָס איז עס פאר א מענשעלע ביי דיר אין דיא אויגען? דיא מאמע האָט א שמייכעל געטאָן און געענטפערט: נארעלע, דאָס קליינע מענשעלע איז דיא נשמה! דאָס קליינע מענשעלע איז ניטאָ אין קיינעמס אויגען, נישט אין דיא אויגען פון חיות און בהמות נאָר אין דיא יודישע אויגען. — דער מאמעס דאָזיגער ענטפער איז מיר אריין שטארק אין קאָפּ און האָט אין מיר דערוועקט א סך פרישע צא־פעלדיגע געדאנקען. אז א מאמע זאָגט מסתמא ווייסט זיא דאך וואָס זיא זאָגט, זיא איז דאך א מאמע, א גרויסע, אפשר צעהן מאָל גרעסער פון מיר, איהר איין פינגער איז גרעבער פון מיין גאנצע האנד. דאריבער האָב איך אָנגענומען איה־רע ווערטער שוין וויא א געוויסע, אויסגעמאכטע זאך און דרינען געגלויבט פונם גאנצען הארצען. פון דענסמאָל אָן איז מיין כח־המדמה שטארק בעשעפטיגט געווען מיט דעם קליינעם מענשעלע. עס איז דאך עפּיס גאָר א חידוש, זעהר א ציקאווע זאך! אין שלאָף אפילו האָב איך נישט פארגעסען דאָס קליינע מענ־שעלע, איך שפּיל מיך מיט דעם קליינעם מענשעלע, שפּרינג אין דיא אויגען וויא א קליין מענשעלע. הכלל דאָס קליינע מענשעלע איז מיר ניט ארויס פונם זינען. עס האָט מיר עפּעס זיך געגלוסט אויך צו זיין א קליין מענשעלע. א קאַ־טאָוועס א קליין מענשעלע איז דאך דיא נשמה! אין גאנצען גרוים וויא א פלעה, דאכט זיך א נארנישט און איז דאך דאָס חיות, דאָס לעבען!.... מיר איז ארויף א געדאנק וויא אזוי דערטאפּט מען דאָס קליינע מענשעלע? און האָב אָנגעהויבען וועגען דעם שטארק צו טראכטען. איינמאָל בין איך געפאלען אויף איין אויבער הסברה. בשעת דיא מאמע האָט איינגעבויגען דעם קאָפּ ארויסצו־נעהמען א טעפּיל פונם אויוען בין איך פלוצלים צוגעלאָפען וויא א פארמיש־

טער — איך ווייס אליין נישט וואָס מיט מיר איז דענסמאָל געשעהן — און האָב איהר פון הינטען אויף גאָטס בעראַטה א זעטץ געטאָן מיט דעם קולאַק אין דער פּאַטילניצע, כדי דאָס מענשעלע זאָל איהר פון דיא אויגען האָטש אויף א ווײַלע ארויסשפּרינגען. איהר קענט אייך משער זיין וויפיל פּעטש און קניפּ איך האָב דער־פאַר נעלייזט. א חוץ דעם האָב איך א גאַנצען טאָג ניט געגעסען, ווארים דיא מאמע נעביך האָט מיט איהר שטערען צוברּאָכען דעם טעפּיל קאָליש. איין אנ־דערסמאָל האָב איך געחאַפּט נאָך א גרעסערען פּסק. ס'איז מיר אריין איין אפּיקורסישער געדאַנק אין מיין גלויבען אין דער מאמעס ווערטער, און איך בין ציקאַוע געווען אליין צופּריווען, מיך צופּשיקאָנען אויב א בהמה האָט א מענשעלע צי ניט. נו איז מיינער צוגענאַנגען אויף דער גאַס צו א קיה, און בשעת איך האָב מיר גענומען אריינקיקען איהר אין דיא אויגען האָט זיא מיך דורס געווען מיט דיא הערנער און שרעקליך שטאַרק סקאַליטשעט, דער צייכען איז מיר טאַקי ער היום אויף דער לינקער באַק געבליבען. דיא אלע קלעפּ האָבען נישט נאָר ארויס־געשלאָגען, פאַרקעהרט זיי האָבען נאָך מעהר אין מיר אריינגעשלאָגען דעם גע־דאַנק פון א קליין מענשעלע.

געלעהרענט האָב איך אין דער תלמוד תורה. וואָס א תלמוד תורה איז ווייסט איהר זעהר גוט אליין און פאַרשפּאָר עס אייך צו שילדערען. דאָס איז א קבר אויף צו בעגראָבען אָרעמע יודישע קינדער, צודערשלאָגען זיי דיא קעפּ און אָפּצורייסען פון דער וועלט; א פאַבריקע אויף צו פאַבריצירען טויגעניכטסען, ליידינג־גייער, ביעדנע, אומגליקליכע נפשות; דאָס איז א וויסטע גרוב, א לאָך, איין אומריינע חורבה אויף היהנערשע פיסליך, וויא געוועהנטליך ביי אונז דיא תלמוד־תורות, וואָס איז א חרפּה, א בושה. זיי זאָלען טראָגען אויף זיך אזא טהייערן, הייליגען נאָמען... וויא מיר דאַכט זיך בין איך נישט געווען א גראָב יונגעל. ביי אכט יאהר לערך האָב איך שוין געלערענט חומש מיט חבור, מיט אלע אויסריידענישען פון רש"י, האָטשע איך בין נאָך שטומפּיג געווען אויף דער עברי. א־פּנים, מען קען זיך זיין א למדן און פון דעסטוועגען פאָרט א גרויסער נאַר, איינס צום אנדערען האָט נישט... דיא מאמע מיינע פלעגט מיך רופען שלימזל און איז באמת טאַקי זעהר גערעכט געווען. אין דער תלמוד־תורה בין איך שלימזלדיגער געווען מעהר פון אלע אנדערע קינדער. דער רבי, וואָס פאַרדינט אסור נישט אזוי צו הייסען, האָט זעהר ליעב געהאַט דעם ענין פון שמייסען, אפשר נאָך מעהר פון א טרונק בראַנ־פין, ער האָט פּשוט גרוים הנאה געהאַט צו פּייניגען, גלאַט אזוי זיך, דיא פאַרוויכ־טע, פאַרוואָגלטע קינדערליך נעביך, וואָס זיי זיינען אָהן דעם אויך נענוג אָפּגע־

קומען און קוים וואס דיא נשמה האט זיך געהאלטען אין זייער דארען אויסגע־דייווערטען גוף. ער האט געבראכען דיא צובראכענע ביינער, געצופט, געריסען דאס דארע שטיקעל לייב און דער בעסטער חלק קלעפ איז אין מיר אנגעקומען. ער האט צום סוף אויף מיר זיך שטארק פארעסען מחמת א זאך, מיך געהרג'ט געשלאגען אזוי, אז איך בין פון זיינע הענד קוים לעבעדיג ארויס און געמוזט אויפהערען צו־געהן אין דער תלמוד־תורה, דיא מעשה איז אזוי געשעהן: דער רבי האט מיט מיר אין דער סדרא בראשית אויסגערעט אויף דעם פסוק „ויאמר למך לנשיו" אזוי: למך איז געוועזן א בלינדער, תובל קין האט איהם געפיהרט, און אז ער האט דער־זעהן פון ווייטען זיין זיידען קין האט איהם זיך אויסגעדאכט אז דאס איז א חיה (דער רבי האט געזאגט אפוקס, בבדי דאס בעסער מסביר צו זיין), האט ער צו דעם בלינדען, צו למך, געזאגט, אז ער זאל צילען אויף דעם פוקס, האט ער געציהלט און איהם געהרגעט. און אז למך איז געוואהר געווארען, אז דאס איז גאר קין זיין זיידע, האט ער געפאטשט איין האנד אין דער אנדערער האנד און ער האט דער־ווייל זיין זוהן תובל קין צוקלאפט אויף טויט. האבען זיינע ווייבער דערפאר פון איהם זיך פורש געווען„ דאס טייטשט אפגעשיידט, האט ער זיי איבערגעבעטען, ויאמר און ער האט געזאגט לנשיו צו זיינע ווייבער עדה וצלה, עדה וצלה, שמען הערט, קולי מיין קול, נשי ווייבער למך, למך!.....

ויהי היום איז מיט אמאל געקומען אין דער תלמוד־תורה עפים א דייטש, א געגאלטער, דאכט זיך פון פעטערסבורג. מיט איהם זיינען געקומען אלע גבאים פארהערען דיא קינדער. צום שלים־שלימזל בעדארפ ער מיר גראד הייסען פער־טייטשען א שטיקעל חומש און נאך דעם גוטען פסוק „ויאמר למך לנשיו"! ווען האב איך דען גערעדט מיט א מענשען און בפרט נאך מיט א דייטש, א גלות? איך האב געפלאטערט, געציטערט אזוי וויא א פיש אין וואסער. עס האט מיר גערוישט אין דיא אויערען, געקלאפט אין הארץ, דיא האח האבען מיר זיך געשטעלט קא־פויר, און אין דיא אויגען איז מיר געווארען פינסטער און ליכטיג צוגלייך, אקו־ראט וויא בשעת מען קוקט אין דער זון. איך האב געפיהלט אז איך וועל נישט אין שטאנד זיין אויסצודערצעהלען אזא גרויסע, לאנגע מעשה מיט למך'ן און דא שטעהט מען איבערן האלז, איין קויל: זאג, זאג! וואס זאל איך טאן, מען מוז זא־גען. עס האט מיר פארנומען דער אטהעם, איך בין ארויס מיט דער שפראכע, מיך שטארק פארבאלעמוטעט און אנידערגעלייגט, מישטעהנס געזאגט, א מין טייטש:

„ויאמר א פוקס, למך א בלינדער, לנשיו האבען דיא ווייבער פון איהם זיך אפגע־שיידט, תובל קין האט איהם געפיהרט. עדה, עדה וצלה און ער האט איהם

נעהרנעט״ — דער דייטש איז געבליבן שטעהן וויא מען קאכט איינעם אפ מיט אקרעפ, איז אקארשט פון דער הויט נישט ארויסגעשפרונגגען פאר כעס, ער האט צוגערופען דעם רבי און מיט א בייזער איהם געזאגט : הא, וואס הער איך ? וויא זא לעהרנען זיא איהרע תלמידים ? ! שאנדע און שפאט !... דער רבי האט זיך גע־קראצט, קאליפעט דיא נאז און געטאלעפעטשעט מיט דער צונג : מיין הארענקע, דער קנאב האט זיך פארשראקען,דער קנאב איז א גוטשקער אינגעל אויף נאמנות! נו, האט דער דייטש געזאגט צו מיר : פירכטע ניכט מיין קינד, עס ווירד דיר ניכטס געשעהן. זאגע מיר ויאמר, וואס טייטש ויאמר ? איך אבער האב שוין ניט געוואוסט וואס מיט מיר טהוט זיך, האב אויסגעשטעלט א פאר אויגען וויא א ליימענער גולם און א זאג געטאן דעם דייטש גלייך אין פנים : פוקס !... מיין איך ויאמר, ער האט זיך געבעטען צו דיא ווייבער... דער רבי נעביך איז געשטאנען וויא אין נעהאקטע וואונדען און זיך שיער נישט בעגראבען אין דער ערד פאר גרויס בזיון. ער האט געלייזט פאר דאס זייניגע וויפיל אין איהם איז אריין און געהאט א וויסטען, פינצטערען טאג. זיין שווער ביטער הארץ האט ער דערנאך צו מיר אויס־געלאזען. פון יענער צייט אן פלעגט ער תמיד צו מיר זיך טשעפען און מיך שלאגען, ממתין אויף וואס דיא וועלט שטעהט, ביז וואנען מיר איז שוין אונמעגליך געווען אויסצוהאלטען. איך בין פארשלאפט געווארען און אויפגעהערט צו געהן אין דער תלמוד־תורה.

.4

דיא מאמע מיינע האט געלעבט אין דחקות און נישט געהאט פשוט מיט וואס א טאג איבערצוקומען. זיא פלעגט ארבייטען זאקען, פליקען פעדערען, זיך שטעלען א מאל פאר א ווארטערען ביי א קינפעטערין און אונטער א פסח ועלגערען מצה. זי פלעגט טאג און נאכט נעביך ארבייטען, טאן, און פון איהר גאנצע ארבייט קוים געהאט וואסער אויף קאשע. ווייבערשע מלאכות האבען אין דער וועלט נישט קיין ווערטה און ווערען זעהר וועניג בעלוינט. ווארום וואס זיינען דען ווייבער אין גאנצען ? וואס פאר א פנים, וואס פאר א ווערט האט מישטעהנס געזאגט די גאנ־צע יודענע, אז זיא איז שוין אפילו א בריה ? פון ווייבער, אזוי איז ביין עולם שוין איינגערעדט, קען קיין מאל קיין גוטס נישט ארויסקומען, זייערע אלע מלאכות הא־בען נישט קיין שום ממשות. עפעס רעכטס אין תוך אריין גוט, אי ניטצליך, איז ניט פארן ווייבערשען מוח... פונ׳ם טאטענס ירושה איז געווארען א גוטער סך־

הכל: צוויי מיידלאך מיט א יונגעל זיינען געשטאָרבען, מען קען טאקי זאָגען, פשוט פאר הונגער, איין גרויסער בחור האָט ערגעץ זיך אוועקגעשלעפּט און פער־פאלן ביז אויף היינטיגען טאָג, מען ווייס ניט וואו זיין געביין איז אהינגע־קומען. לעבען דער מאמען איז געבליעבען א קראנק, שלאף מיידעל. אין גאנצען א צובראָכענער שארבען, און איך, שלימזל, וואָס איך בין איהר געזעסען אויפ'ן האלז. איין אפּעטיט האָב איך געהאט אָחן עין הרע זעהר א גוטען, דאָס ביסעל עסען, וואָס איך פלעג פון איהר נעביך אוועקנעהמען, האָט מיך נישט געקלעקט אויף א צאָהן. איך פלעג אלץ בעטען עסען, עסען! חאָטש וואָס עס איז, אבי עסען! די מאמע נעביך האָט געליטען און ניט געוואוסט, וואָס מיט מיר צו טאָהן. לייט פלעגען זיא ראָטהען מיך אוועקצוגעבען עפּעס צו א בעל בלאכה, נאָר זיא פלעגט פארוואָרפען מיט'ן קאָפּ און דערביי ריידען מיט הארץ: „א, דיא כפרה בעסער זאָל ער ווערען איידער אָפּצוגעבען איהם צו א בעל מלאכה, צו פארשוואַרצען מיר דאָס פּנים און דאָס פּנים פון זיין טאטען דאָרט אין קבר, זיין טאטע וועט דאָך דאָרט ניט קענען רוהיג ליגען. סטייטש ר' טעביל דעם מלמד'ס א זוהן זאָל זיין א בעל מלאכה, איינגעקויפט אין דער חברה פ"צ! ס'איז דאָך גאָר א וועהטאָג אזוינס צו הערען. א נישט דערלעבען, נישט דערהאַרען. רבוני של עולם, זאָלען עס מיינע שונאים!" גאָט האָט צום סוף דער מאמען געהאָלפען מיך ארייננצוגעבען אין א קלייט פון צעלניק. זיא איז געוועזען איבערגליקליך און האָט געמיינט, אז איהר זוהן איז שוין א סוחר.

נאָר איהר זוהן אבער איז גאָר געוואָרען א הונד! איך וועל עס אייך באלד טאקי מפורש זיין. מיין עובדא איז געווען אָנצוהאפּען איטליכען, וואָס איז פאר־בייגעגאנגען מיט א ליארם, מיט א געשריי און שלעפּען איהם אין קלייט אריין. איז אימיצער פערביי געגאנגען אויף דער גאס פלעגט מען מיך אָנרייצען אזוי וויא א הונד און איך האָב בעדאַרפט ארויסלויפען, שרייען אין איין אָטהעם: אהער פּאני! וועבעלנע מיכלאך, ליינוואנד, שלייקעס, מעסערלעך, קאלאָשען אמעריקאַ־נישע, ים-שיימענע שטעקליך, מאנדעל זייף, פּאָמאדע! וכדומה נאָך אזעלכע זאַ־כען. תחלת איז מיר דאָס געווען א ביסעל פריקרע, וויא געהט מען עס גלאט ארויס שרייען אויף דער גאס און פארשטעלען יענעם דעם וועג, ס'איז דאָך עפּעס משונה ווילד! איך פלעג א ביסעל אונטערפאלשעווען, מאכען דיא שפּיעל בקיצור און ארייננברייננגען דאדורך אין כעס מיין בעל הבית מיט דער בעל הבית'טע, וואָס פלעגען מיך זידלען, אויסמישען גלייך מיט דער בלאָטע און אויסוואַרפען מיר, אז איך פרעס אומזיסט זייער זאלץ און ברויט. האָטש איך נעביך האָב געהאָרע־וועט, נעארבייט איבער מיינע כוחות און געטאָהן אלערהאנט מלאכות אין קלייט און אין שטוב. דערצו נאָך בין איך געווען א משרת ביי דיא עלטערע משרתים. פלעג זיי פאָלגען אין פייער, אין וואסער אריין, קריכען זיי אונטער דיא נענעל

אונ בין נאָך זעהר נערען געוועזן אז איך האָב נאָך דערביי פון זיי נישט געהאַפּט קיין פּסק און טרוקען פון זייערע הענד ארויס. ווער שמיעסט וועז א משרתיל פון דער אנדערער קלייט פּלעגט א מאָהל ארויסרייסען א קונה ביי מיר פון דיא הענד, דאָ האָב איך שוין געמענט געזעגנען זיך מיט דעם לעבען. אלע ביי אונז אין קלייט זיינען אויף מיר ארויף, דער מיט דער צונג, דער אנדערער מיט דער האנד און מען האָט מיר נעגעבען וויא פיעל אין מיר איז אריין. מיין מאַמע און דער טאַטע, ר' טעביל דער מלמד ז"ל, האָבען דענסטמאָל אויך גוט געלייזט, מען האָט אָן זיי חלילה ניט פערגעסען. פון עסען אין אזא ביטערען שווערען טאָג איז גאָר קיין רעדע נישט געוועזן, איך האָב געפאַסט, נישט טועם טעם געוועזן. מען האָט מיר אפילו מתיר געמאַכט עסען ווערים, קריינק, נאָר אזוי וויא עסען ווערים, קריינק איז נישט פאַר קיין מענשליכען מאָגען, האָב איך פערבראַכט דעם טאָג פּשוט אין א תענית און אזעלכע תענתים פלעגען מיר אָפט זיך מאַכען א פּאָר מאָל אין וואָך. אז איך האָב א קוק געטאָהן ס'איז שלעכט, האָב איך א נעהם געגעבען זיך צו מיין זאַך בשלמות. וויא באלד אז אימיצער, וואָס נאָר פּאַחאָזשע אויף א קונה, האָט זיך א ווייז געטאָהן פון דער ווייטענס, אז מיינער איז וויא אן אָפּגעריסענער הונד פון דער קייט געשווינד צו איהם ארויס, פארשריגען איהם דעם קאָפּ מיט יעבּ גאנצען צעטעל סחורות, איהם פארלאָפּען דיא וועג און געשלעפּט ביי די פּאָלעס. איך פלעג אפילו א מאָהל פון אזעלכע בעקומען א קלאַפּ, אָדער א שפּיי אין פּנים, נאָר איך אָבער פלעג מיר טאַקי טאָהן מיין זאַך, גלייך וויא מיר איז גאָרנישט געשעהן. דערנאָך האָב איך מיך דרינגען אזוי איינגעוואָהנט, אז דאָס שרייען איז ביי מיר געוועזן א חדוה א פרייד, איך פלעג זעהר הנאה האָבען ווען עס פּלעגט זיך מיר מאַכען אריינדערטאַפּען עפּעס א פריץ, איהם פארדולען דעם קאָפּ און צווישען דעם צעטעל מיני צעלניק סחורה איהם אויך רעכענען מיט א געשריי: מאָזשע פּאני פּאריזשעסקי הארצוועהטאָג מיינע אויף דיין קאָפּ! פּאָכיאדא, מכות, צרעת דיר פּאני!

דער דאָזיגער ענין המסחר מיינער אויף דער גאס פלעגט מיך אָפט ברייגגען אין א סכסוך מיט משרתים פון אנדערע קלייטען, וואָס פלעגען אויך אָנחאַפּען קונים און שרייען. מיר האָבען זיך געריסען אין דרויסען, אקוראט וויא אונזערע בעלי הבתים האָבען זיך געריסען צווישען זיך אינווענינ אין דיא קלייטען איבערן לייזעכטס נישט מעהר מיט דעם חילוק: ביי זיי האָט מען געוואָרפען דיא מקחים, אראָפּגעלאָזען דיא פרייזען, ביי אונז האָט מען געוואָרפען קלעפּ, אראָפּגעלאָזען פּעטש. און אזוי וויא איך בין געוועזן דער קלענסטער, דער שלאָפּסטער, איז פּאר־

רעכענט נעווען פאר א מצוה, דיא אלע בעסטע קלעפ מיט דיא הייסע פייערדינע פעטש, על פי מענשליכקייט מיר איינעם צו צולאזען. אזעלכע מתנות אבער זיינען מיר אין קאריכט נישט נעגאנגען און פון אזעלכע מצות על פי מענשליכקייט, בין איך אויס מענש געווארען. הגם צו אזעלכע מיני מסחרים איז א מע״ש ניט אזוי שטארק נויטיג, אהן דעם קען מען אויך זיין א משרת, א מענש, נאר כח, געזונט אבער בעדארף מען דאך טאקי האבען, אין איך בין געווארען פשוט איז פשוט אויס מענש, דאס הייסט, אהן כח, אהן קראפט, קוים וואס איך האב מיך אויף דיא פיס געהאלטען. א קאטאוועס וואס איך בין נעביך אויסגעשטאנען! אין שטוב האב איך בעדארפט טאהן, העלפען אין דעם בעל־הבית'קייט, אין קלייט ארבייטען, ראמען, קעהרען, איטליכען בעדיענען, איטליכען צופרידען שטעלען, עסען פלעג איך יסורים און קלעפ האב איך געלייזט פון פרעמדע אי פון איינענע. דער גרויסער משרת פון קלייט פלעגט מיר מעהר פון אלע טאן צום טויט. איהם איז עפעס נישט געפעהלען געווען וואס איך נעכטיג אין דער קיך, וואוהין ער פלעגט זיך שטילער הייט ארייננחאפען ער פלעגט זוכען אלץ אויף מיר זאכען וויא מיך פון דארט משלח צו זיין.... איך בין איהם געווען עפעס וויא א דארן אין דיא אויגען. פון דעסטוועגען וואלט איך עס נאך אפשר אלסדינג איבערגעטראגען ווען עס זאל נישט געווען זיך מאכען דיא מעשה מיט א קנעפעל. איך האב א מאהל דערזעהן אין קלייט וואלגערענדיג זיך א מוטערפערלען קנעפעל, וואס האט געפינקעלט געלויכטען מיט אלערליי קאלירען און פארשיינט דיא אויגען אזוי, אז איך האב בעקומען צו איהם יוצר־הרע. דערביי איז מיר ארויף אויפ'ן זינען מיין קראנקע שוועסטער, איך וועל עס איהר געבען א מתנה. זיא וועט א שבת א יום טוב דער־מיט זיך אויספוצען און זיך בעריהמען פאר איהרע חברתות. דער דאזינער גע־דאנק האט מיר נאך אונטערגענעבען מעהר חשק און אז איך האב גענומען דאס קנעפעל און ארייננעלייגט עס אין קעשענע, איז דער גרויסער משרת, וואס האט עס אלסדינג פון דערווייטענס צוגעזעהן, באלד צוגעלאפען צו מיר מיט א געשריי: „אזוי, שיינעץ, גנב איינער, דוא לייגסט אין קעשענע ? ! זעהט איהר, בעל־הביתטע, האט ער געזאגט, יענע זאכען וואס האבען געפעהלט איז אויך זיין מלאכה !" דאס האט ער שוין געזאגט בכיון ארויסצו־ווארפען אויף מיר א פנים זיינע איינענע חטאים, און איך געדענק וויא פון שלאף, אז ער פלעגט א מאל מאקע אונטערדוקען דער דינסט עפעס קלייניגקייטען.... קורץ מען האט מיר גע־מאכט א ווערטען פינסטערן סוף, גוט אויסגעפאטשט און ארויסגעטריעבען.

דיא מאמע האט מיך ווידער בעקומען צו זיך צו גאסט אין א גוטער, מזל־

דיגער שעה! איך זאג נישט אומזיסט אין א מזל'דיגער שעה, ווארים יענע צייט גראד איז געווען דיא צייט, וואס זיא האט עפעס ביי א בעקער געוועלגערט מצה, און דורך איהר חשיבות איז איהר געראטען, אויסצואורבייטען דארט פאר מיר א התמנות פון א גיסער אונטערצוגיסען מיט א קריגעל וואסער דעם קנעטער, וואס רענסמאל האט עס ביי מיר אזוי פיעל פרענומען וויא דיא גרויסע שטעלע פון א שר המשקים. איך האב זיך מיט דער שטעלע ביי זיך אין הארץ מיחס געווען און געקוקט אויף זיך עפעס מיט דרך ארץ, וויא אויף א מענשען, וואס מען בעדארף צו איהם אנקומען און זיין הילף איז שטארק נויטיג. אין דער ערשטער צייט איז מיר אפילו אנגעקומען שווערליך צו פאטראפען אקוראט דיא מאס וואסער, עס זיינען דורך מיר המצדיג געווארען עטליכע מיערעס און מען האט מיר דערפאר מיאוס אנגעריבען א נאז, נאר דערנאך איז עס ביי מיר געגאנגען וויא א פוטער, איך האב זיך געהאלטען ביי זיך פאר איין גיסער אין דער וועלט, אפילו אין פאריז קען שוין קיין בעסערער ניט זיין. צווישען דיא מענשען, וואס האבען ביים בעקער זיך איבערגעווארפען מצה באקען איז געווען אויך איינער א דרדקי מלמד. ער איז געווען מיט מיין גיסען זעהר צופריעדען און מיך אפילו א קניפ געטאן אין בעקעלע. די מאמע מיינע האט מיט דעם מלמד עפעס אלץ גערעדט, גערעט, דערנאך האט זי מיך צונערופען און געזאגט: זעהסטו, יצחק אברהמעצ, ר' עזריאל נעהמט דיך צו פאר א בעהעלפעריל! דערביי האט זיא געמאכט צו דעם מלמד: איך חידוש מיך מעהר ניט וויא אזוי דאס איז מיר ביז אצינד נישט ארוף אופן מוח! זיין טאטע איז געווען א מלמד, זאל דער זוהן זיינער אויך זיין א מלמד. נאר אויך דיא אייגענע מעשה, זאלט איהר מיר געזונד זיין, אז דער מוח, נישט פאר אייך גערעכט. ניט פאר קיין אידען גערעכט, ליגט שונא ציון, אין דער ערד. איהר, ר' עזריאל, קענט עס טאקי פערשטעהן. איהר האט דאך מיינעם, אייך אויף צו לאנגע יאהר, גוט געקענט. אויך דיא אייגענע מעשה, מסתמא איז דאך אזוי אנגעשריעבען געווארען, דער זוהן זאל אויך בלייבען ביין טייטעל. אז זיין ליעבען נאמען איז ניחא איז מיר אויך ניחא. נימערערגער זאל זיין מיט'ן טייטעל...

ס'איז אבער נישט געווען, וויא דיא מאמע האט געזאגט, מיט'ן טייטעל, ס'איז נאר געווען מיט דער וויעג, מיט דער ציעג וכדומה מיט אזעלכע זאכען! ר' עזריאל מלמד'ס ווייב האט מיך גענומען אין איהרע הענד אריין, מיט מיר גע־שמאק געקנעלט און מיך מכבד געווען מיט אלערליי מלאכות. איך בין ביי איהר געווען א פארשטעקעל, א קארק, מיט וועלכען זיא האט פערשטופט אלע לעכער. אלע טאג אין דער פריה האב איך בעדארפט, וויא א איד פערפעהלט נישט דאור

נען, אָפּפיהרען דיא ציעג אין דער טשערעדע. זעלטען, זעלטען אז ר' עזריאל פלענט זיא מיט זיין כבוד אליין פיהרען פאר דיא הערנער און איך פלעג זיא מיט א ריטעל פון הינטען אָנטרייבען. אָפּגעפּארטיגט זיך מיט דער ציעג, איז געגאנגען א סדרה מיט אָנטראָגען האָלץ, צונויפקלייבען אין הויף אויפ'ן מיסט דינגע שפּענד־ליך, אויסגיסען דיא פּאמייניצע, אויסקעהרען דיא שטוב און האלטען אויף דיא הענד דאָס קליינע קינד מיט א נאס פערקאטשעטע העמדעל, וואָס האָט געוויינט, זיך געריסען נאָך דער ברוסט, געצאפּעלט מיט הענטלאך און מיט פיסלעך, זיך פארגאנגען, פארקייכט און מחילה פארסמאָרקעט. איך האָב עס בעראָפּט איינ־געהמען, אויסטראכטען שפּילכלעך, בלאָזען אין קולאק וויא אויף א טרומייט, קנאקען מיט דער צונג, מאכען „סאָראָקע וואָראָנע", זינגען „פּי־פּי־פּי", „ציגעלע מיגעלע" און נאָך אנדערע קינדערשע לידליך, חלילה אָפּצושטעלען זיך א רגע! דיא רעבעצין האָט געעפענט א פּיסק און אויסגעגאָסען אויף מיר א תוכחה, האל־טענדיג דיא קאָטשערע, נאָר אויף צופלעטען מיר דעם מוח. איבערגעקומען בשלום אי די דאָזיגע מלאכות בין איך געלאָפען צונויפנעמען די קינדער אין חדר אריין. דאָ האָט זיך אָנגעהויבען גאָר א נייער קאפּיטעל — דער „מודה אני" מיט אלע תרי"ג בעהעלפערשע מלאכות: פּיטצען שטיוועלעך, שיכליך, ארויסנעהמען נאסע וויא א חלישטש פון דיא בעטלעך, אויסזוכען דאָס אָנטאָהן, פארשפּילען שפּענ־צערס, אָבווייבען שלומפּערס, אָפּבלאָזען פּעדערען פון יארמעלקעליך, אָפּווישען נעזלעך, שלעפּען מיט געוואלד פון דער שטוב און ארויסשטופען אין דרויסען. אזוי בין איך געגאנגען פון שטוב צו שטוב ביז איך האָב צונויפגעזאמעלט דיא גאנ־צע קאָמאנדע, דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבען דער משונה ווילדער מארש, וואָס מען האָט איהם געמאָנט אויף חידושים אָנקוקען. פּאָראויס און הינטער מיר, לויפען, שפּרינגען, קריכען אינגלעך אין דער פאָלנער פּאָרמע, מיט ארויסגעשטעקטע העמד־לאך הינטען פון שפּענצער. דער געהט טרויעריג מיט איין אראָפּגעלאָזענעם קאָפּ וויא צו דער שחיטה, יענער האלט א שטיק ברויט מיט איין איי און עסט, איינער מאכט קוקוריעקו! און דער אנדערער מאכט ציגעלע מע־מע־מע! איך אליין געה וואזשנע אין דער מיט, אָנגעלאָדען אין דיא קעשענס, אין דעם בוזים, אין א קוי־שעל אויפ'ן אָרעם פלעצלעך מיט פּוטער, ברויט בעשמירט מיט שמאלץ, ריפטליך ברויט מיט א ווײדעל פון א הערינג, מיט טעפּעלעך קאשקע, זויערמילך, קעז, ציי־בעלעס, קנאָבעל אי שאר ירקות און פּיהר פון ביידע זייטען ביי דיא הענטליך צו האלב טוץ אינגלאך. וואָס א טהייל כליפּען, סמאָרען מיט דער נאָז, א טהייל שפּאַ־רען זיך איין און ווילען נישט געהן, א טהייל פארדרעהען דעם קאָפּ אהינטער,

רעוחען שרייען: מאמע! מאמע! הויך אויף א קול, איבער דער גאנצער גאס..... אנקומענדיג אין חדר האט דער רבי מיט דעם עלטערן בעהעלפער איבערגענומען דעם גאנצען עטאפ קליינע ארעסטאנטליך און זיך גענומען שמייסען. איך האב בעדארפט דערלאנגען ריטער און האלטען פאר דיא פיסלאך, אפגעשפיעלעט און געלייגט אויפ'ן ביינקעל האט דער רבי מיט זיין כבוד אליין. אז דיא אפגעשטיסענע קינדער האבען זיך א לאז געטאהן שפיעלען אויפ'ן בערגעל מיסט אין דרויסען האב איך מיך געזעצט אפרוהען וויגען דאס קינד, ר' עזריאל דעם מלמד'ס קדיש, זינגען איהם דערביי „אונטער חייקילעס וויגעלע שטעהט א ווייס קלאהר ציגעלע“, אדער אויפפלאנטערן א מאל א מאטיק פאדים, געהן אויפזוכען דיא הינער, שרייען א קיש, א קיש! און טרייבען דעם האהן מיט זיין פעקעל ווייבער, דיא לעפטשיכעס, אראפ פונם בוידים אי פונם דאך. אין א פאר שעה ארום האב איך מיך איינגעשפאנט געהן ברענגען דיא אינגלאך ווארמעס אין חדר אריין און אזוי האב איך אחין און אהער מיך געדרעהט אנגעטופעט ביז פארנאכט, וואס דענסמאל איז געקומען דיא צייט אפצופיהרען דיא האפטע קינדער א היים. מיינע צאן קדשים זיינען לוסטיג געלאפען, געשפרונגען, דער מיט איין אונטערגעשלאגען אויג, יענער מיט בלויע צייכענס אויף דער באק, איינעם האט געפלאמט איין אויער, דעם אנדערן איז א ביסעל אויסגעצופט געווען א פאת, קיינער אבער האט פאו שמחה דארויס זיך גאר נישט געמאכט, אלע האבען געשטיפט, געאיילט, געיאגט, לעבעדיג פרעהליך, אין דער צייט ווען דיא טשערעדע איז אויף צוריקגעגאנגען פונם פעלד מיט דיא פארשייטע ציגען פאראויס. איך האב אפגעלאזען מיינע צאן קדשים, געגאנגען מקבל פנים זיין ר' עזריאל דעם מלמד'ס ציעג, זיא א חאפ געטאהן ביי די הערנער און אבגעפיהרט א היים אין איהר רות אריין. דערמיט האב איך זיא אפגעהאלטען פון א גרויסער מיאוסער עבירת, שפרינגען ערגעץ צו א פרעמדען אין גארטען אריין, און מיר פערשפארט א קאפדרעהעניש זיא צו זוכען ביז שפעט אין דער נאכט. מכח מיין עסען איז דער מרובר געווען אזוי: ר' עזריאל האט מיר צוגעזאגט קעסט ביי זיינע בעלי הבתים, ביי איינעם אכט טאג ביים אנדערן צוויי וואכען, אדער א חורש, ווי עס האט זיך געלאזט. נאר באמת'ן בין איך גאר געווען אויף קעסט ניט ביי דיא בעלי הבתים, וויא דען זשע, ביי זייערע קעכענס, וואס זיי האבען געהאט א מנו זעהר אפט נישט צוהאלטען ר' עזריאל'ס התחייבות און מיך לאזען פשוט הונגערען. איך וואלט־ער פון מיין זייט הנם אין מיינע תנאים איז ניט געשטאנען צוטאן דארט עפעס א מלאכה, פון דעסטוועגען האב איך פארט נישט געקענט אזוי גראב זיין, אפצוזאגען זיך ווען מען האט מיך מכבד געווען מיט

ארבייט. איך פלעג רייבען חריין, שארפען מעסערס, שייערן, רייניגען דיא שבת־דינע מעשענע לייכטער, געהן צום שוחט קוילען עופות, לויפען אין דער דינסטס שליחות נאך פעפער, אינגבער מיט צימערינג צום קוגעל וכדומה נאך זאכען אין רעם בעלהבישקייט.

ס'איז געווען ארום תשעה־באב צייט. איך האב מיך שטארק מכת'ן געווען, אנגעגרייט כלי זין — הילצערנע שווערדלאך פאר דיא אינגלעך, אפגעפארבט מיט שווארצע יאגדעס אי מיט אנדערע מיתה־משונה פארבען און געהאפט דער פון צו האבען א שעהנעם גראשען. נאר פלוצלים האט אויף מיר זיך אנגערוקט א המארע און צערשטערט מיינע האפנונגען. ר' עזריאל האט אין דער צייט בעדארפט גראד שלאגען טויט שלעק עפעס איינעם א נגיד'ס א אינגעל, א בן-יחיד'ל, וואס איז געווען שטארק צימעריג ביי דיא עלטערן. דאס אינגעל איז פערשלאפט געווארן און געלעגען צו בעט. דיא מאמע מיט דעם טאטען האבען געלארעמט, געשריגען און געזאגט: זיי מיזען דעם ר' עזריאל'ן גוט אנלעהרנען און צונעהמען ביי איהם דעם גאנצען חדר. ר' עזריאל האט זיך שטארק איבערגעשראקען, געזוכט א וועג וויא זיך צו רייניגע: און ארויפגעלייגט דיא גאנצע שולד אויף מיר. דאס איז, האט ער זיך מתנצל געווען, דעם בעהעלפערס מלאכה. ער איז א גרויסער שייגעץ א ווילדער עכבראש! דאס יונגעלע פון זיין זייט האט געשוויעגען און שטארק מורא געהאט, וויא געוועהנטליך, אויסצוזאגען פונם חדר. עס איז אנגענומען געווארען, אז איך בין שולדיג און בייביידע צדדים איז געבליבען מיך גוט אויסצופאטש׳ען און ארויסצוטרייבען פונ'ם חדר. איך בין געווארן דאס כפרה הינדעל און מען האט מיט מיר, שלימזול, טאקי באלד געשלאגען כפרות!

5.

— טא! האט דיא מאמע מיינע זיך אנגערופען אין א שטימע מיט עפיס א יורענע. און בשעת מעשה געקוקט אויף מיר. אויך דיא איינענע מעשה, וויא זאגט מען עפיס, אסתר, א מענש טראכט און גאט לאכט. איך האב פון מיין זייט יוצא געווען, זיך געלייגט, וויא זאגט מען עפיס זאלט איהר מיר געזונד זיין, אין דער לענג און אין דער ברייט נישט צו פארשווארצען מיינעם דארט אין קבר דעם פנים, נאר געה צורייס זיך, שונא ציון, אז פאלט אלץ מיט דער פיטער אראפ. איך האב איהם, אזוי וויא איהר קוקט איהם אן, אסתר, שוין געשטעלט אויף עטליכע ער־טער. ער האט געקענט דארט ווערען א לייט, טאקי וואס לייט הייסט, אז גאט און

לייט וואָלטען מיר מקנא געוועזן נאָר געה צורייס זיך, אסתר, נעהם חאָטש דאָ איין א מיתה משונה און ווער דיא כפרה אז עס קומט גאָר אויס, דיר אויפצוזועצעניש שונא ציון, פונקט בויבעריק! אויף דיא איינעגע מעשה, וויא זאָגט מען עפּיס, אז דאָס שלימזיל לאָזט נישט אָפּ א מענשען מוז מען אנבויגען דעם קאָפּ. אז מען קען נישט אריבער, זאָגט דער עולם א ווערטיל, מוז מען ארונטער. יאק נימא ריבא טאָ אי ראק ריבא זאָגט אפילו להבדיל אויף דער מוזשיק. איהר זיינט דאָך א וואוילקענערדיגע אסתר. טאַ! צו א בעל מלאכה, לאָז זיין צו א בעל מלאכה. מסתמא איז דאָך אויבען אזוי טאקי אָנגעהתמעט געוואָרען, אז טעביל דעם מלמדס זוהן זאָל זיין א בעל מלאכה, וויי און ווינד איז מיר! אויף דיא איינעגע מעשה מה אני מה חייני, געה פרעג דעם רבוני של עולם קשיות!

אין עטליכע טעג ארום בין איך אריינגעטרעטען פאר א לעהרעניונגעל צו לייזער דעם שניידער.

לייזער דער שניידער איז געוועזן א קליין דאַר אידעל מיט א בלייך פעניצעל, זעהר ספּריטנע, א ריהרענדיגעס וויא קוועקזילבער מיט אלע שניידערשע פּאָ־סטעמקעס, א פאלגע מיט דיא ביינער. מען האָט איהם געקענט רופען אי ווייבעריי־ער אי א מענערשער שניידער, אָדער, נאָך גלייכער, נישט קיין ווייבער־שער נישט קיין מענערשער, ווייל ער האָט זיך אונטערגענומען נייען אי ווייבער־שע אי מענישע קליידער, אלסדינג אין דער וועלט, אפילו א היטעל און האָט קיין זאָך נישט רעכט געקענט, אונטער זיינע הענד פלעגט א ייפע מגולגל ווערען אין א שלאָפראָק, א שלאָף ראָק אין א קאַפּאָטע, א קאַפּאָטע אין א קליידעל און א קליי־דעל אין א קינדער לייבעל,דערצו איז ער געוועזן א בריה, עס האָט ביי איהם אויס־גענעבען תמיד מאַטעריע אקוראט וויא פיעל מען בעדאַרף, און איהם איז נאָך אויף איבערגעבליבען א היבשער שטיק יתור. אונטער איין אָסיען, דיא רעכטע צייט, ווען ביי די אידען אין דער פאמיליע הייבען אָן קליידער איבערגעניצעוועט און מגולגל ווערען פון איין מלבוש אין דעם אנדערן, דענסטמאָל איז ער גע־ווען פערוואָרפען מיט ארבייט. לייזער האָט פון זיך הנאה געהאט און זיך געהאל־טען פאר דעם בעסטען שניידער, ווען נישט אין דער גאַנ־צער וועלט, על כל פנים פאר דעם בעסטען אין בעזליוודעוו, ווייל ער האָט אליין ניט געוואוסט וואס איהם פעהלט. אז מען פלעגט איהם א מאָל ווייזען עפּעס א גוט שטיקעל ארבייט ערגעץ פון דער פרעמדער פלעגטער געבען א שמייכעלע און נישט וועלען אפילו דעם כבוד אָנטאָהן, דערצו זיך רעכט צוקוקען און בעטראכטען וויא דאָס איז געניים, וויא עס געהט דער שנים. עס פלעגט ער שמייכלען מיט א

קנייטשעלע און יענעם אפשלאגען דיא פלינעל, עט, וואס איז דא אזוינס פאר א חריפות ? וואס האט מען דא געפונען אזוינס וואס צו זעהען ? אזעלכע ארבייטען האב איך שוין אין מיין לעבען טויזענדער מאל איבערגעמאכט. מען בעדארף נאר צו אלץ האבען מזל. א צינגעל האט ער געהאט א געשליפענעם, זעהר א געלויפינס, אז אימיצער פלעגט וועלן איהם אויסמאהלען וויא ער זאל אים נייען האט ער יענעם נישט געלאזט ריידען, פערכאפט און גערעדט אלץ אליין. איך וויים, איך וויים, איך וויים ! זייט זיכער, איך וועל אייך מיט גאט'ס הילף מאכען נאך בעסער וויא איהר ווילט. דאס ערשטע מאל איז מיר דען צו מאכען אזא ארבייט? איך וויים, זייט זיכער, איהר וועט זיין צופריעדען. ביים אפבריינגען דיא ארבייט, אז יענער פלעגט זאגען דא קוועטשט איהם, דא קנייטשט זיך, דא ליגט נישט גוט, דא איז שמאל האט ער ניט געוואלט נאר הערען, אלץ גערעדט,גערעדט און פערשאטען מיט רייד : חלילה, וויא פאלט איהר אויס אזוינס צו זאגען ? עס קוועטשט נישט, עס טאר ניט קוועטשען, עס הויבט ניט אן אפילו זך צו קנייטשען. גיט נאר א ציה, זייט מוחל, אהין אביסעל. עס ליגט גוט אזוי וויא אויסגעגאסען. נאט אייך נייס ס'איז שמאל ! וואס הייסט שמאל, אז ס'איז טאר נישט זיין שמאל ? איהר האט ערשט אבגעגעסען און זענט אביסיל פול דאכט זיך אייך אויס אז ס'איז שמאל. איך זאל פארקריינקען אין דעם הינען הקדש, וואס מיר איז דערפון ארויסגעפאלען. ביי מיינע יודישע נאמנות מען איז קוים אויסגעקומען וויא מיט קרעפילפלייש. ס'איז איבערגעבליבען פונם אונטערשלאק א שמאל פאסעקיל פערקיל האב איך עס אייך אבגעבראכט. בעסער ווי איך האב אייך געמאכט קען מען שוין טאקי אין ערגעץ ניט מאכען. איהר וועט אביסיל איינגעהן וועט איהר געוועהנט ווערען. טראגט געזונד ! ביים צאהלען פלעגט זיך אנהויבען א דינגעניס, ער האט אוועקגערערט א שעה מיט שבועות מיט חרמות, אפגעלויבט אין טאג אריין זיין ארבייט, אויסגערעכענט איטליכעס פיצעלע בעזונדער וואס האט איהם נעקאסט, נעמאכט א שניידערשען חשבון און געשטעלט פאר עדות אונטער דיא אוינען דעם קרעמער, דעם שמוקלער אי דיא יודענע פונם שאפקעלע און אפגעשאטען פשוט מיט ניין מאס רייד ביז מען האט איהם מוסיף געווען נאך א צעהן גראשען. טא פלעג טער דערנאך מאכען ניט חאטש א ביסעל בראנפען ! מיט א ביסיל בראנפין האט ביי לייזערען זיך אנגעהויבען און אויסגעלאזען אלע געשעפטען. ער איז נישט געוועז חלילה קיין שכור, זיך נישט געוואלגערט אין דיא נאסען, נאר טרינקען האט ער געקענט. דיא מלאכה האט ליב דעם טרונק, איז געוועז זיין ווערטעל און ער האט טאקי אמת ליעב געהאט דיא משקה. צוליב דעם פלעגט

ער זיין א נאנצער מאכער אין דעם צעך, האבען א גרויסע התקרבות מיט דעם צעכמייסטער, ארויסווייזען זיך און שטארק ארבייטען בשעת עפּים א וויבאר, וויי נעוועהנטליך איז מען דא נישט זשעדנע אביסיל בראנפין. לייזערס נשמה האט נישקשה געזיהלט וואו מען בעקומט דעם ביטערען טראפּען. נאר זאגען, אז פאר א כוסע האט ער פארקויפט זיין הארץ, זיין פארשטאנד, ער האט אויפגעהערט צו פיהלען צו פארשטעהן וואס איז גוט און שלעכט, חלילה, דאס נישט. פארכוסעט האט ער עס נישט, ער האט טאקי ביי זיך געהאט זיין שכל און וויא אלע אנדערע זעהר גוט נעוואוסט דעם אמת, ער האט נאר פארכוסעט. פארקויפט — זיין גאלקע...

לייזער דער שניידער האט מיר גלייך ביי מיין אנקומען צו איהם שטארק נענומען אין דער ארבייט און מיט מיר אנגעהויבען דעם אלף־בית פון דעו מלאכה. דער אלף־בית איז נישט בעשטאנען דרינען, וויא מען האלט דיא נאדעל ווי מען בעדארף א שטאך טאהן, דאס איז נאך געוועזען צו פריה, דעם דאזיגען כבוד האט מען מיר נאך א לאנגע צייט נישט אבגעגעבען. לייזער האט מיט מיר אנ־ געהויבען נאר פון דער התחלה — פון דער פאמייניצע, האלץ טראגען וכדומה אזעלכע זאכען כמעט דערזעלביגער אלף־בית וואס ביי דעם צעלניעקר און ביי עזריאל דעם מלמד. נאר מיט א ביסיל פארענדערונגען, וויא עס פאסט צו א שניי־ דער, דהיינו: גיין אין א מארק נאך כשרע פאדים, אריינשטעלען פרעסליך ווארע־ מען אין איוועז. ביי לייזערן גופא אין שטוב, אדער א מאל ערגעץ ביי א שכן, זוכען א מאל צעהן אין טאג אונטערין טיש, אונטער דיא ביינק דעם פענגערהויט, אדער א דין נעדעלע, ארויסציהען פארסטריגעס און אפּטראגען מיט דעם בעלי־ הבית א שטיקעל ארבייט. און אזוי וויא לייזער האט געהאט א ווייב, א בעלהבית־ טע, א בריה א יודענע, האט זיא מיט מיר זיך שטארק אבגעגעבען, אויסגעזוכט ביי זיך תמיד פאר מיר ארבייט און מיך נישט געלאזט חלילה ליידיג זיטצען קיין רעג. דיא מאמע מיינע האט נאך לעת עתה נישט געהאט זיך וואס צו שעהמען פון מיין מלאכה און מיין טאטע ר' טעביל דער מלמד האט נאך דערוויל גע־ קענט רוהיג ליגען אין קבר. זייער זוהן האט זיי נאך נישט פארשווארצט דאס פנים, ביז דער נאדעל איז נאך געוועזען גאנץ ווייט. אם מכה שלאגען — דרינען האט מען זיך נישט געדונגען. א מאל האט מיך געשלאגען לייזער, א מאל לייי־ זערס ווייב און א מאל ביידע אין איינעם מאקי, אדער זיי ביידע, נאר אויף איין אנדער מין אופן, דהיינו אזוי: לייזער האט פריהער אפגעשטעקט עטליכע פעטש, לייזעריכען און לייזעריכע האט זיי מיר דערנאך געטריי איבערגעגעבען מיט פראַ־

צענס, מיט געשמאקע עטליכע קניפ דערצו, אדער פארקעהרט, לייזעריכע האט נאר א מאל צום ערשטען אריינגעליינט מיט איהרע אייגענע הענד וויפיל זיא האט נאר געקענט אין לייזערין, און לייזער האט נישט געקענט אויסהאלטען, ער זאל עס באלד נישט אריינוואַרפען אין מיר....לייזער מיט'ן ווייב האבען געלעבט וויא א פאר טויבען, גלייך אין אלע זאכען: ביידע זיינען געגאנגען אין ספאדיק, ביידע האבען געהאט א גלייכע דעה, ביידע האבען מורא געהאט איינער פאר דעם אנ־דערען, ביידע האבען אויסגעלאזען זייער שוועך, ביטער געמיטה איינער צום אנ־דערען, זיך געהאלזט, ארומגענומען און זיך געטהיילט מיט דעם שעהנסטען בעס־טען — פאטש....קיין האניג האב איך ביי לייזערין נישט געלעקט, איך האב געאר־בייט אין שטוב וויא איין אייזעל און געחאפט פון אלע זייטען קלעפ. דענסמאל האב איך געמיינט, אז דאס אלסדינג מוז מען איין לעהרעניונגזאל טאן און אהן דעם חלילה וועט ער נישט קענען זיין קיין בעל מלאכה, אקוראט וויא אהן קלעפ קען מען נישט לערנען און זיין א למדן. א פרימער האב איך פאר מיר געהאט לייזערס אין ארבייטער, א דארער, איינגעהייקערטער אויסגעבלייכטער בחור, וואס ער האט זיינע בעסטע יונגע יאהרען פארבראכט ביי לייזערין, געטאן עבודת פרך און גע־ליטען ביז ער איז געקומען צו דער מדרגה האלטען א נאדעל און שטשאבען..דע־ריבער פלעג איך שלימזל, נעביך מקבל באהבה זיין אלע פעטש און אפילו נישט הויך וויינען.

איין מאל אונטער א פאר פסח רופט דער בעל הבית צו מיר זיך אן : „איציק אברהמיל גיב נאר א שפרינג אין קרעמיל, האפ, פארהאפט זאלסטו ווערען, פאר א גרשען כשרע פאדים און בעווארף, ווארפען זאל עס מיט דיר, אט פון דעם דאַ־זיגען קלייד דעם פעדער חלק, דערנאך דעם אינטער חלק, זשיווא ממזר !" איך געדיינק וויא שטארק איך האב מיך דערפרייט דענסטמאל אויף דעם כבוד — זיטצען ביים טיש און האלטען א נאדעל, גלייך וויא מען וואלט מיר אויף א חתונה מכבד געוועז האלטען דיא חופה־שטעקענס. היידא ! איך האב מיך אנידערגעזעצט ביים טיש אקעגען דעם אויסגעבלייכטען בחור, פרעהליך, לוסטיג און מיט ביידע הענד געהאלטען דעם אינטערחלק וויא עפעס א טהייערע זאך, איין אבן־טוב. דער שניידער האט אויף א ביי קולבעל צוגעזונגען א שטיקעל פון כל נדרי, באלד א מלך עליון, באלד איז ער איבערגעגאנגען אין א מארש, צוגעשאקעלט מיטן קעפיל און צוגעפויקט צום טאקט מיט דיא פיסקעס, באלד האט ער געזאגט א המצאהלע אי־בער מיר, איבער דעם אויסגעבלייכטען בחור און דער ביי ארויסגעשטעקט א

שפיטץ צינגעל, באלד האט ער געזונגען וויינענדיג וויא מען בעזעצט א כלה און באלד האט ער געזאגט. וויא דער מארשאלעק, גראמען. „זשיווא איציק אברעמיל! האט ער מניח-וביה טאקי געזאגט מיט א ניגון, שנייטץ אפ דאס לעבט ממזר! געה ניכער אנגעבלאזענע פארצע! אביסיל גיכער איציק אברהמיל, האפ ביי מיר נישט ממזר קיין דרעמיל!" און איך, שטאך, שטאך דא שטאך, שטאך דא שטאך אין דעם קלייד אין דיא פינגער וואו עס האט זיך פאפאדעט. נאר ווער הערט א שטאך בשעת אויפין הארצען איז פרעהליך?... פלוצלים אבער האט אויף מיר זיך אנגע־רוקט א חמארע אין דער גאנצער שטוב האט אנגעהויבען שטינקען סמאלינע. מען זוכט דא, מען זוכט דארט און מען געפינט לסוף, אז ביי מיר שלימזל סמאלעט זיך דער אונטערחלק, יענער אונטערחלק וואס איך האב בעווארפען! ווארים בשעת איך האב אבגעשנייצט דאס לעבט איז א שנויץ דארויף אראפגעפאלען. א געוואלד א געשרייא, א געפילדער, וואלייא פעטש, קולאקעס און קלעפ איז מיר געפאלען וויא האלץ! איך האב גענוג געהאט פאר דאס מייניגע. דער שניידער פריווט זיך מאכען פונם אונטערחלק א פעדערחלק, ארבעל, עס געהט נישט! ער האט שוין געביך פונם קאסטען ארויסגענומען דעם שטיק יתור פון דעם קלייד, נאר מוטשע זיך, שונא ציון, פון היינט ביז איבער א יאהר עס געהט נישט! חאטש צעריים זיך. חאטש טהוא דא פיטער אריין עס געהט נישט! דער אינטער־חלק מוז טאקי בלייבען איין אונטערחלק, פון א חזירש עקיל קען מען נים מאכען קיין שטריימעל. „הער נאר אויס איציק אברהמיל! האט געזאגט דער שניידער, הער אויס ממזרוק. יונגאטש איינער, א קריינק דיר אין דיא ביינער! פאטשען דיך האב איך שוין מעהר קיין כח נישט, אז דיא בעלהביתטע ותעט קומען פונם מארק וועט זי דיך מסתמא אויף דערווארמען אביסעל און אויסטאפען דיר דיא ביינדליך, זיא האט אויך אזא רעכט גלייך וויא איך און זיא וועט דיר איהרס נים שיינקען. נאר דאס אלסדינג אבער איז אלץ גארנישט, א היוזניק אקעגען דעם וואס דו וועסט לייזען ערשט שפעטער; באם עס וועט מיר נישט אייגגעהן מיין הסברה.

דער שניידער האט באלד טאקי זיך פערטראכט איבער דעם אינטערחלק און גערעדט צו זיך אליין: פאר וואס נישט טאקי א קעשענע... פונם לאך א קעשענע?... אי וואס?... עט! מילא וואס מאכט עס אויס?.. דערנאך האט ער אויסגעשטעלט אויף מיר א פאאר אויגען און א געשריי געטאן: „פאשאל וואן ממזר! אלע־לולע (הללוהו) כל צבאיו, הינט זאלען מיט דיר האנדלען!"

איך האָב מיך ארויסגערוקט פון אונטערן טיש וויא א קעטצעלע, און געוואַרט מיט א פערקלעהמט הארץ א וויסטען סוף

דיא ו'צזינגע טרויעריגע מעשה איז געשעהען מיטוואָך תחלת אבענד. פרייטאָג, געדענק איך וויא היינט, האָט דער בעל הבית מיר געהייסען אָפטראָגען נאָך איהם דאס קלייד צו דעם ארענדארס ווייב. דיא ארענדארקע גיט א בליק, א דונער, א שלאָס. א קעשענע סאמע אונטען! וואָס איז דאָס אזוינס שניידעריל לעב? ! האָט זיא זיך צושריגען, סטייטש וואָס איז דאָס — דאָס ? איך וועל אָסור חזיר, אזא קלייד בשום אופן נישט צונעהמען! אי האָט לייזער מיינער געענטפערט מיט א זים לעבעלע און איהר פארשלאָגען דיא רייד, אי שרייט חלעבען נישט בריינדיל! אזוי העלף מיר גאָט וויא איך האָב אייך געמאכט גוט! איך האָב אייך גענעהט דאָס קלייד נאָך דער סאמע פאָסליעדנע מאָדע. סטייטש ביי אלע פריצים זיינען היינט אויפגעשפּאָלטען קעשענעס אונטען. א משוגענער מאכט היינט קעשענעס פאָרענט! איך זאָל אזוי רבוני של עולם פטור ווערען פון מיין מלאכה און נישט בעדארפען זיין קיין שניידער (אזוי געוועהנטליך פלעגט ער זיך שווערען וויא דער שטייגער פון אלע אנדערע אידישע בעלי מלאכות) וויא שעהן דאָס זעהט אויס! א שאָד חלעבען, וואָס איהר קענט ניט אליין מיט אייערע אייגענע אויגען אָנקוקען דעם זיבעטען חן וואָס דאָס האָט. טאַפּט חלעבען נישט בריינדיל. ס'איז גוט! אָט טראָגט געזונד, פארניצט געזונט, צעררייסט געזונד! גיט נאָר קרישטשענע מיין לעהריונגעל, ער פארדינט חלעבען, ער האָט נעביך דיא אויגען זיך ארויסגענומען און א סך געהאָרעוועט אויף דער קעשענע. מיר קומט אויך חלעבען א כוסע!" לייזער איז געווען גערעכענט אין בעזליוו־עוו פאר איינעם פון דיא בעסטע שניידערס, וואָס נייען נאָך זשורנאלען, און דער ארענדאר דאָרט איז געווען איינער פון דיא גרעסטע נגידים, היינט אז מען האָט געשעהען, זיין ווייב, דיא ארענדארקע, געהט ארויס אונטען מיט א קעשענע זיינען דערנאָך אלע בעזליוורעווער מאָדנע ווייבליך ארויסגעגאנגען אונטער מיט אויפגעשפאלטענע קעשענעס. נאָר הגם מיין קשענע איז אריין אין דער מאָדע, איך בין אָבער דערפון נישט געהאָלפען געוואָרען, לייזער האָט מורא געהאט איך זאָל מיט דער צייט נישט ארויסוואַרפען עפּעס אזוינע נייע מאָדעס, וואָס וועלען איהם חלילה אָנמאכען בויכווייטאָג און מחמת מורא נישט געוואָלט מיר געבען א שטאָך ארבייט. ער האָט מיר אין גאנצען אוועקגעשיינקט זיין ווייב במתנה גמורה זיך נאָר איבערגעלאָזען דאָס רעכט, מיר א מאהל אָפּצושטעקען א פאטש. וואָס טוינ טיר, האָט ער זיך אָנגערופען, אזא פערשלעפּטע קרענק, אזא סין

קינצלער? און דערביי אָבגעזאָגט זיין געוועהנליכען פסוק: אלע־לולע כל צבאיו, הינט זאָלען מיט דיר האנדלען!.... לייזעריכען האָב איך א מאָהל א שאָדען אָנגעטאָהן, נישט ווילענדיג איהר צוברעכען א טאָפּ מיט אייער און האָב געמוזט לסוף דורך דעם עוקר זיין.

מען האָט מיך דערנאָך אָפּגעגעבען צו אלערליי אנדערע בעלי מלאכות, וואָס א וואָך צו אן אנדערן. איך אָבער בין געוועזען א שלימזל און ערגעץ נישט געהאט קיין גליק. איטליכער בעל מלאכה בעזונדער האָט מיך דאָס ערשטע בעקאנט געמאכט מיט דעם בעל הבית'שקייט און מיך איינגעשפּאנט אין דעם יאָך. איין בעל־הבית האָב איך אויף מיר געהאט, עפּעס א שוסטעריל, א פרעהליכער קבצן, ער פלעגט מיך אלץ שיקען צווישען דיא אומריינע ערטער — רייסען ביי חזירים האָר פאַ'ם רוקען. נארעלע, אזוי איז געוועזען תמיד זיין ווערטעל: פון א חזיר א האָר איז אויך גוט. ביי א חזיר איז אמצוה צו רייסען... בשעת ארויסטראָ־גען א פּאָמייניצע פלעגט דער דאָזיגער פרעהליכער קבצן אויף א שפּאס אויפ־שטעהן און מאכען מיט א ניגון: תן כבוד לאיציניא! טראָג איציק אברהמוניא, איך זאָל דער לעבען טראָגען דיר צו דער חתונה וויין אין א רעשעטע! טראָג איציניאָ, סראָג. אין דיינע יאָהרען האָב איך געגונג פּאָמייניצעס איבערגעטראָגען! דעם דאָזיגען שוסטעריל האָב איך אין הארץ ליעב געהאט, ער איז מיט מיר זיך בעגאנגען בעסער ווי אלע אנדערע.איך וואָלט מיך ביי איהם געהאלטען און אפשר וואָס אויסגעלעהרענט, נאָר ער איז אָבער שטארק קראנק געוואָרען, אָנגעהויבען שטאַרקער וויא פריהער צוהוסטען צושפּייען מיט בלוט, ווייל ער איז נעביך שרעקליך אָפּגעקומען געהאָרעוועט, געארבייט איבער זיינע כוחות מפרנס צו זיין ווייב און קינדער, און עסען האָט ער נעביך געגעסען יסורים. א חוץ א דאר שטיקעל ברויט מיט עפּעס וואָס עס איז דערצו, איז אין זיין מויל נישט געקומען. דעם טעם פון פלייש האָט ער שין לאנג פערגעסען. ביי א שמיעס א מאָהל פלעגט אלץ שפּאסען: פלייש דאָס איז נישט קיין אידישע זאך. איך משוגענער האָב מיר טאַקי איינגערעדט א שטיקעל לונג־און־לעבער שבת אין טעפּעל!... מען האָט איהם נעבעך אויף א וועגעלע אוועק געפיהרט אין הקדש אריין און ער איז דאָרט טאַקי באלד געשטאָרבען...

ט

ויהי היום איז אין בעזליודעוו אנגעקומען איינער פון דיא ארומפאהרענדינע חזנים און האט ביי אונז שבת געדאווענט מיט משוררים. דער עולם איז פון אלע קלייזליך איהם געלאפען הערען. א טהייל האבען זיך נוהג געווען, וויא זאגט מען עפעס, וויא פראסטע בעלי הבתים. האבען אפגעדאווענט וותיקין. פריער טאקי, זיך גוט קידוש געמאכט און דערנאך געגאנגען הערען. ס'איז געווען א שרעקליכע איינגשאפט, מען האט זיך געשטופט אויף דיא קעפ און איך האב מיך צווישען דעם עולם אויך ארייגעשטופט הערען דעם חזן, ווייל איך האב וויא אלע אידען זעהר ליעב געהאט זינגען, דער חזן האט געהאט א קליין משורר'ל, א פייפער, אין מיינע יאהרען. איך האב איהם עפעס אזוי מקנא געווען וויא ער שטעהט זיך ביין עמוד אונטערגעהאלטען דאס בעקעל מיט דער האנד און טראלעלייקעט, אז איך וואלט פון מיר באראי, דאס העמד אוועקגעגעבען אבי זיין וויא ער א משורר'ל. איך האב אויף דעם דאזיגען משוררל געקוקט מיט גרויס דרך ארץ דענק־מאל ווען מיר אינגל'ך זיינען אלע גיווען אין פאלעש בשעת לייענען. איך בין עפעס פאר איהם אין גאנצען בטל געווארען, מיר האט זיך געדאכט אויף דער וועלט איז שוין נישטא קיין בעסערעס פון א משורירל. וויא קום איך צו איהם! אז דאס משוררל האט נאר געעפענט דאס מויל, נוא האט מיינער זיך גענומען איהם ארייגקוקען אין דעם מויל און ווען עס וואלט נאר מעגליך געווען ארייגצושפרינגען אין איהם וויא איך שטעה און געה וואלט איך מיך פשוט מחיה געווען. אהיים קו־מענדיג פון דער שוהל האב איך מיך אלץ געפראובט נאכמאכען דעם משורריל, ביי דיא זמירות האב איך מיך שטארק צולאזט אויף א קולכען, און טריילעלייקעט אזוי אז דיא מאמע האט גרויס תענוג געהאט, נאר איך האב כלל נישט געמיינט דיא זמירות וויא נאכצומאכען דעם משוררל. עס האט מיר עפעס זיך געזונגען. דאס מויל האט מיר זיך ניט געקענט צומאכען אויף א רגע,מען האט שוין אפגעגע־סען ווארמעס און איך האב טאקי אלץ נאך געזונגען, געמאכט שטיינער. דאס זינגען איז לסוף איבערגעגאנגען אין קונדעס אריין און איך האב מיך געריסען אויף אלערליי משונה ווילדע קולות. אז דיא מאמע האט דא א קוק געטאהן, אז איך וויל נאר ניט אויפהערען און לאז זיא נישט א ביסעל אפרעכען נאכן קוגעל האט זיא מיר גוט אויסגעבאכעט און ארויסגעווארפען פון דער שטוב. וואהין לויפט א איינגעל שבת ביי טאג? מסתמא אין בית מדרש אריין, העיהע! דארט האב איך געטראפען דיא גאנצע ווייסע חברה, דיא אלע רעכטע קונדסים. איך

האב געמיינט, אז נאר איך איינער האב נאכגעמאכט דעם משורר'ל, ניין! אלע אנדערע האבען דאס אייגענע געטאהן וואס איך. איטליכער בעזונדער איז געווען שטארק בעשעפטיגט, דער האט געקוויטשעט, דער געריטשעט, דער האט געברימט וויא דער באס, יענער נאכגעמאכט דעם פיסטעל זינגער, איינער האט זיך משונה געקרימט געריסען אויפ'ן האלז וויא דער חזן און דער אנדערער האט זיך צילאזט וויא דער פלייטער. דערנאך האט א חברה אלע אין איינעם זיך א נעהם געטאן אפצושפילען דאס אויבען אין דער ווייבערשער שול דאס שיינע בעטלעריל, מיט וועלכען דער חזן האט געזאגט משברך. מען האט געמיאקעט, געפישטשעט, געשווישטשעט, געדילכט, געשריגען ביז דער שמש האט אונז אפגעשפריצט מיט וואכער און אונז מיאוס טאקי ארויסגעטריבען —. באמת, מוזט איהר וויכען. האב איך טאקי גערעדט א דין קעלכען, א שיין געליינקעל, איך פלעג א מאהל אונטערהעלפען לייזער דעם שניידער בעזעטצען א כלה, אדער אונטערהאלטען איהם א מלך עליון. לייזער פלעגט דערביי קוקען אויף מיר און זאגען מיט א שמייכעל, וויא איינער וואס טהוט איהם הנאה: גוט ממזרוק איינער! אזוי, אזוי, אין דיין טאטען אריין ממזר! . . . מיר איז אריין אין קאפ צו בעטען דיא מאמע, זיא זאל מיך אפגעבען צום חזן. איך האב מיך צו איהר צוגעטשעפעט וויא א זלידנע אזוי לאנג אזוי ברייט ביז זיא האט מיך געמוזט פיהרען טאקי צום חזן. דיא ארימע פערוויסטע אלמנה נעביך איז שוין אויך טאקי גערען געווען אזא סחורה וויא איך פטור צו ווערען. אז דער חזן האט מיר געהייסען א קוויטש טאהן און דערנאך געזאגט, ער נעהמט מיך צו, האב איך פאר שמחה געמיינט, אז דיא וועלט איז מיינע. איך בין גאר ניט אין שטאנד צו שילדערן וויא מיר איז דענסטמאל געווען אויפ'ן הארצען. דיא מאמע מיינע איז אפנים דערפון געווען שטארק צופריעדען, טאקי שטארק וואס שטארק הייסט, ווארים אין א שמיעכ מיט איהרע א בעקאנטע אידענע האב איך געהערט וויא זיא האט צו איהר געזאגט אזוי:

— איך דיא אייגענע מעשה, אסתר, זאלט איהר מיר מאריך ימים זיין, וואס קען א מענש יענעמס תכלית פארזארגען? צוברעך דיר שונא ציון, דעם קאפ, צעריים זיך און שפרינג דיר אפילו פון דער הויט וועסט דוא גאר נישט מאכען, וויא זאגט מען עפעס, אסתר, אז השם יתברך דערהייבט א מענשען, ווייסט מען גאר נישט פון וואנען דאס איז געקומען. איך זאג עס אקעגען מיין יתום, זאג איך עס. אויף דיא אייגענע מעשה, לייט האבען געזאגט צו א בעל מלאכה, לאז זיין צו א בעל מלאכה. וואס וואלט פון איהם געווארען? בעראך גאר גאט

פסר טאָהן און בעוויזען אז נים אזוי וויא לייט זאָגען. נא דיר גאָר א חזן, נע־ראנקט און געלויבט איז, אסתר, השם יתברך! מיין יתום איז שוין אצונד פאר־זאָרגט, א לייט אויף מיינע ליבע געזאָגט געוואָרען! איך האָב עס גאָר אזוי פיעל ביי זיין ליעבען נאָמען נישט פארדינט. דאָ האָבען נאָר זכות אבות זיך געמיהט.

מיט דעם חזן בין איך מעהר ווי האלב יאָהר ארומגעפאָהרן אויף דער וועלט. מיר, שלימזול, איז ביי איהם אויך שלעכט געווען, ערגער פון אלע איבריגע משוררים. איך האָב מיר נישקשה גוט מפטיר געקויפט. דער שטיינער איז געווען ווען דער חזן האָט ערגעץ געראווענט האָבען דיא משוררים בעדארפט אונטער־ווייזעכס קוקען אויפ'ן עולב, זעהען אויב זיין דאוונען געפעהלט, וואָס זאָגט מען אויף זיין געמבע און וויא ער זעצט עברי, און אז דער חזן האָט אין דער היים אימיצען א רוף געטאָהן ביין נאָמען, מיט עפעס א ווינק דערביי, האָט עס געהייסען: נוא זאָג נאָר, איז מען עפעס צופרידען געווען? כמעט תמיד אָבער איז דער גורל וויא אויף צו להכעים געפאַלען אויף מיר. עס קען אפשר זיין דריבער, וועיל דיא איבריגע משוררים פלעגען באלד נאָכ'ן דאוונען מאכען פליטה און אויסגעשטריקענט ווערען. קוים האָט ער נאָר א זאָג געגעבען: אברהמקע! און דער־ביי דערלאנגט א ווינק, אז מיינער, וואָס האָט נישט געוואוסט קיין חכמות, איז ארויס מיט דער שפראכע: חזן מען האָט געלאכט, טאקי זעהר שטארק עפעס גע־לאכט! נוא פלעגט ער מיר אננעהמען ביין אויער, דרעהען און דרעהען, ציהען און ציהען אז איך זאָג אייך, דער שניידערקעס קלעפ זיינען אקעגען דעם קאטאָוועס־לעך געווען. א מאָהל האָבען מיר ערגיץ אין א שטעדטעל געקראווענט שבת פרשה שקלים. דער חזן האָט צום דאוונען זיך שטארק מכין געווען, וועיל ער האָט ארויסגעקוקט אויף יענעם שטעדטעלס חזנות. שבת צו נאכטס האָבען צו איהם זיך פארקליבען מענשען א גאנצער עולם. מען האָט געטרונקען פונש, וויין און ס'איז געווען א פרעהליכע מלוה מלכה. דער חזן האָט זיך געפיעשטשעט, זיך געקלאָגט אויפן האלז, ער האָט א ביסעל זיך צוגעקיהלט און מוז עטליכע טעג אָפּה־טען זיין כלי, זיך אלץ געקווינקעלט, געקווינקעלט און פון דעסטוועגען האָט ער דעם עולם פארט צוליב געטאָהן געזאָגט „אליהו'ס" און געזונגען א וואָלעכיל. דעם חזן איז אויסגעקומען נייטיג נאָך עפעס צו שיקען און וויא ער האָט ארוף געטאָהן: אברהמקע! האיהא, דאָ האָב איך געעפענט א פיסקעל און א זאָג גע־געבען: „חזן מען האָט פון אייך געלאכט!" גאנץ הויך אויף א קול און פרעהליך. וועיל איך האָב געהאט אין קאָפּ א ביסעל משקה. דער חזן געביך איז געוואָרען אנגעצונדען, רויט וויא איין אינדיק, דאָס פנים האָט איהם זיך געמינעט און דער־

גאַנצער עולם איז געבליעבען עפּעס וויא צומישט מיט אויסגעגלאָצטע אויגען. איך האָב געמיינט, אז דער חזן וויל מיר נישט גלויבען. בעריידעוודיג בין איך גראָד דענמאָלס געווען פון דעם ביסעל פונש, נוא האָב איך מיך צולאָזט מיט מיין זים צינגעל און אָנגעהויבען צו שווערען: „וויא איך בין א איד, חזן, מען האָט פון אייך געלאכט! אָט־אָ דיא דאָזיגע מענשען טאַקי האָבען זיך געקריהמט, שטארק חוזיק געמאכט! ... ווער שמיעסט יענער, יענער, וואָס טרינקט און סורעט זיך אלץ מיט אייך, ער האָט חלעבען זעהר געלאכט בשעת מיר האָבען געארבייט אין דער קדושה עפּעס האָט ער, דאכט זיך געזאָגט, קאטשאַן. ווייס איך וואָס קאטשאַן הייסט? אינדיקזוימען צו קאטשקעפוטער...“ דער חזן האָט פערביסען מיט דיא ליפּען, קלאָמפּערשט געמאכט זיך לאכענדיג און געזאָגט דעם עולם אויף מיר, אז איך בין א שוטה, שטארק תמעוואטע, ווייסט נישט ווער עס האָט מיך געשווירען, צו דיא אלע מעלות בין איך נאָך גראָד איצט א ביסעל פארלעקט, נאָר ער מוז אזא אָנשיקענעס האלטען צוליעב דעם קולכעל, דעם עולם איז געוואָרען עפּעס אויף פריקרע, דיא מלוה מלכה האָט זיך נישט געקלייעט און מען איז זיך פאנאנדערגעגאנגען עפּעס צושטערכעט. איהר קענט אייך משער זיין, וואָס איך האָב דערנאָך געלייזט. דער חזן האָט מיר געוויעזען וואָס פאַר א גאָט מיר האָבען און דאָס ביסעל פונש איז אונז באָקום אויסגעפאלען.

איך בין מיט דעם חזן ווייטער ארומגעפאָהרען, זיך אויסגעשלעפּט אין א סך אידישע שטעדטלעך און אויף שבת נחמו זיינען מיר אַדיינגעפאָהרען קיין צוויאטשיטש. דער חזן האָט ארויסגעקוקט אויף צוויאטשיטשער חזנות. עס האָט דאָרט איינגעלעגט דיא וועלט און געארבייט אויף אלע כלים, דיא גבאים האָבען איהם געבעטען, פארבלייבען דאָרט אויף ימים נוראים, און דערנאָך וועט מען זיך מיט איהם אויסגלייכען, אלסדינג אם ירצה השם גוט זיין. איך בין דערווייל א ביסעל בעקאנט געוואָרען מיט צוויאטשיטשער קונדסים און בין בה"ש ביי דער דאָרטיגער ווייסער חרבה געווען א שטיקעל חשוב, היינו, אז ס'איז אויסגעקומען צו לויפען מיט א הורא נאָך דעם דאָרטיגען משוגענעם האָט מען מיך געלאָזט לויפען פאָראויס, אָדער אז מען האָט געדאַרפט אימיצען מאכען זיך פאַנפע פלעגט מען דערצו נעהמען קליעטשע ביי מיר פון דער קאַפּאָטע און ווען ס'איז א מאָהל געראָטען ארויסצוגנב'ענען פונ'ם שמש שאַפקעלע דעם שופר פלעגט מען מיך מכבד זיין מיט דעם ערשטען בלאָז. עס וואָלט מיר אָנגעהויבען אפילו צו ווערען גוט נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אז ס'איז נישטאָ קיין מזל!

הערט נאָר מיין סוף ביין חזן. ראש השנה קענט איהר זיך פאָרשטעלען וויא מיין חזן געביך האָט געהאָרעוועט. ער האָט געארביטעט, וויא מען זאָגט,

אויף אלע זאסטעווקעס, נעדרעהט איטליכעס ווארט א מאהל צעהן ארויף און אראפ, אויסגעטייטשט מיט דעם פינגער, פון דער געמבע פלוצים אריין אין דעם ביי קול, הײדי־דײ־דײ־די אהער, הײדי־דײ־די אהין און איז שיער גישט געקראַ־כען אויף דיא ענד. דער באס איז אהריפגעט געוואָרען פונ'ם שטיינער מאכען ביי איטליכס שטיקעל א נייע שטייגעריל, נאך א מאהל לאטום־דום־דום, ווידער א מאָל לאטום־דום־דום! ער איז אפגעגאנגען מיט שוויים און זיך אלץ גע־ווישט מיט דעם פאציילכען, וואס איז איהם נישט ארוים פון דער האנד. דעם פליימער נעביך האט שוין נישט געדינט דער קול, ער האט בעדארפט אי־בערשרייען דעם באס, נאר עפעס א פייף, א קווימש און איך, שלימזל, האב כמעט אלע רגע בעדארפט א קווימש טאן טאטעניא! אדער א לאנגין טראטאטי! אזש נו.... הכלל מען האט געארבייט, זיך געריסען אויף וואס דיא וועלט שטעהט. אין דער שוהל האט געדאווענט א יונגער מאן א נגיד, ער איז געווען א ביסעל פון היינטיגער וועלט, א דיקער, א געזונטער, א שטיקעל לץ און זעהר א גוטער מענש. ער פלעגט ליעב האבען זיך נאריש צו מאכען מיט קינדער און האט שרעקליך פיינד געהאט דעם חזן פאר זיינע מיאוסע הוויות. אז דער חזן איז א ביסעל זיך צופאהרען אין דעם „אתה זוכר" וואס אין דער מוסף־דינגער שמונה עשרה, זיך גענאנגען וויא אויף א פאטשטאווען וועג און פלעגט ארויסוואר־פען געטאקטע ונאמרליך פא מאלאדעצקי, איז צו מיר שטילערהייט צוגעגאנגען דער לץ, דער נגיד, און האט מיך עפעס גאנץ ערנסט א פרעג געטאהן: זאג נאר קליינער, קענסט דו מאכען א וויינשעל? און מניה־וביה טאקי איז שוין ביי איהם אויף דיא ליפען פארטיג געווארען א וויינשעל, אזא גרויסע, אזא רויטע, אז איך האב מיך שטארק צולאכט. אבער דענסטמאָל גראד האט דער חזן שוין אויסגע־טאקט א ונאמריל און געווארט איך זאל מאכען טראטא־טא־טי! אז דער עולם האט געזעהן, דער חזן איז עפעס געבליעבען שטיל וויא דערווארגען, האט מען אנגעהויבען פאטשען אויף דיא סעטנדערס. דער חזן האט מיט כעס זיך ארומגע־קוקט צו מיר, גלייך וויא איך וואלט איהם גע'גזל'ט, אדער נישט געוואלט אפגע־בען וואס איהם קומט. די אויגען האבען איהם געפייערט און זיין פנים איז געווען רויט, אויסגעפרעיעט וויא א ציטעס. דער באס האט אויסגעדרעהט דעם קאפ צו מיר מיט א ברום, וויא א קיה צו א קעלבעל, איך זאל שוין אפענטפערן, מיין טראטא־טא־טי! נאר קוים וואס איך האב מיך גענומען קווימשען האט דער נגיד אקעגען מיר געמאכט נאך א מאהל א וויינשעל און איך האב פון דער העלער חויט אויסגעשאסען א געלעבטער חויך אויף א קווימש! דער חזן האט זיך ראס־

פּאַלאָשעס, פּארפּוטעט און פארפלוטעט, איז ארויסגעשפּרונגען פון דיא האלאַב־לעס, אראָפּ פון גלייכען שליאך, האָט איבערגעהיפּערט א שטיק שמונה עשרה און דערצו נאָך געמאכט עטליכע גרייזען, דער עולם האָט פון אלע זייטען געמאכט פארוואונדערט אי, אי, געקלאפּט און געסטוקעט. דיא ווייבער דאָרט אין דער ווייבערשער שוהל האָבען זיך שטארק דערשראָקען און אין איין אָטהעם א געשריי געטאָן: אוי. עס ברענט!.... דאָ האָבען שוין וויעדער דיא מאנסבילען זיך דער־שראָקען, זיך אָנגעהויבען שטופּען און ארויסלויפען פון דער שול. דער כלל ס'איז שוין געווען א צערידערט דאַווגען. דער עולם איז שרעקליך נים צופריעדען גע־ווען. אויף מאָרגען נאָך ראש השנה האָט דער חזן מיך ארויסגעטריבען און אליין איז ער נעביך בבושה וחרפה אוועקגעפּאָהרען, זיך ווייטער ערגעץ ארומשלעפּען. איך, שלימזל, בין איבערגעבליבען אין צוויאטשיטש וויא אויפ'ן וואסער.

ד.

דער רב, זאָל לעבען, האָט אין מיטען ענין אנידערגעלייגט דיא פּאפּירען אָפּ־צורוהען זיך א ביסעל און צו האפּען דעם אָטהעם. ער האָט א קוק געטאָהן אויף די נגידים און געזאגט צו זיי מיט דיא ווערטער:

— איך בעט איבער אייער כבוד, רבותי, וואָס איך פארנעהם אייך מיט אזא מעשה, איהר זענט דאָך מענשען, סוחרים, איטליכער פון אייך איז טרוד פאר־דרעהט אין זיינע עסקים און האָט אוודאי קיין צייט נישט! נאָר וואָס זאָל איך טאָן ס'איז דאָך א מצוה מקיים צו זיין צואת המת. ער, עליו השלום, האָט עס פון מיר פערלאנגט און פארדינט מאקי מיטרעכט מען זאָל ממלא זיין דיא בקשה זיינע, אזוי וויא איהר וועט צום סוף אליין ארויסזעהען. זייט־זשע מיר הונדערט מאָל מוחל רבותי!

— נישקשה. נישקשה! האָבען דיא אלע נגידים זיך אָנגערופען. אדרבה, רבי, דיא מעשה געפעהלט אונז זעהר. מיר וואָלטען נישט מיעד געוואָרען זיא צו הערען ביז אין סוף אריין האָטש א טאָג מיט א נאכט, אזוי שיין געפעהלט זיא אונז. דער ביי האָט יצחק אברהם עס טאקי ביי אונז אלע פארדינט, מיר זאָלען פון זיי־נעט וועגען אוועקלייגען א ביסעל צייט און הערען זיין בעשרייבונג. מסתמא וועט דאָך עס צו עפּעס פיהרען. דער סוף מוז אוודאי זיין וואונדער שיין און מיר וועלען קיין חרטה נישט האָבען, וואָס מיר האָבען אזוינס געהערט.

פלוצלים האָט זיך געעפענט דיא טיהר, דיא רביצען האָט אריינגעשטעקט

דעם קאפ מיט א פרעג: אויב אימיצער קען איצט צום רב אריינגעהן, עפעס זעהר מיט א נעגייטיגער זאך, און אז זיא האט בעקומען איין ענטפער: יא! האט זיא טאקי אריינגעפיהרט אין שטיבעל עפעס א יורענע א בילד שעהנע, א שוארצהענעוודינע, מיט א פאאר אויגען וויא דיא קארשען, נאך אין דיא פיטער־לע יאהרען. דיא נגידים האבען פון דער זייט דערלאנגט א געשמאקען קוק מיט אפעטיט און נענעסען מיט דיא אויגען די אומבעקאנטע, שעהנע אידינע, וואס איז אקעגען א פאר מינוט געבליעבען שטעהן מבולבל אין דערמיט שטיבעל און דיא פארב איז איהר געשטאנען אין פנים. דערנאך איז זיא מיט א פארנייג צוגעגאנגען צום רב און געזאגט אויף א ביסעל א ציטערדיגען קול, אז זיא האט צו איהם עפעס א זאך, זיא קען אבער מיט איהם דערפון ניט ריידען נאר אונטער פיער אויגען. דער רב האט זעהר שעהן איבערגעבעטען דעם עולם און איז מיט דער יורענע אוועקגעגאנגען אין איין אנדער חדר אריין.

— א ר' מענדעלע! וואס מאכט איהר גוטס? האט דיא רביצען צו מיר זיך געווענדעט נאכדעם אז דער רב איז ארויסגעגאנגען. שוין א לאנגע צייט, רב מענדעלי, זיינט איהר היא ביי אתז נישט געווען האט אהר עפעס געבראכט נייעס? דיא מאנסביל מיינען, אז נאר פון זייערט וועגען בעדארף מען דרוקען ספרים, אלסדינג פון זייערט וועגען, וויבער האבען גאר קיין נשמה ניט, זיי זיי־נען גאר קיין מענשען ניט און בעדארפען קיין זאך נישט האבען, נענוג פון זייערט וועגען אי דאס וואס זיי לעבען, וואס זיי טראגען, וואס זיי האבען קינדער, האדע־ווען זיי, קאכען וואשען, היטען אפ דא מאנען און ווערען פארשוואַרצט.

—געלויבט איז גאט, וואס מען זעהט זיך געזונד! האב איך געענטפערט. ט׳ישקשה רביצען, איך האב אין אייך ניט פערגעסען. איך האב אייך געבראכט א „תחינת ארץ ישראל" נאר א שפאגעל נייע. זעהט איהר, רביצען קרוין, איהר בעשולדיגט אומזיסט דיא מאנספארשוינען, מען האט אייך חלעבען אויף אין זינען. קוקט, זייט מוחל, און בעטראכט דיא תחינות וואס מען מאכט פאר אייך אן. וואס ווילט איהר האבען? מיר דאכט זיך, מען האט שוין נענוג, איבערגע־נוג אייך, וויבער אנגעמאכט.... נישט דאס בין איך אויסען.

— איי־אי רביצען! האט איינער פון דיא גבירים מיט א שמייכעלע זיך אנגערופען. איהר ווילט חלעבען מאכען א מרידה אונטער דיא וויבער! הערענ־דיג אייך ועלען דאך אונזערע וויבער פארדייסען דיא נעז, אנהויבען פארערן עפעס נאר נייע זאכען און אונז חלילה נאך ועלען גט'ען! נאר איך פרעג אייך, רביצען, אז ס'איז שוין יא געקומען צו רייד, זאגט זשע, זאלט איהר מיר געזונד

זיין, פאר וואס זשע האט פארט שלמה המלך אנגעשריבען, אז אפילו אונטער טויזענד ווייבער האט ער נישט געפונען אי איינע א רעכטע ?

—טאקי דריבער האט ער נישט געפונען, איז דיא רביצען ארויס מיט א תירוץ, ווייל ער האט געהאט מחילה טויזענד ווייבער, מאנסביל, וואס זוכען צו האבען א סך ווייבער קענען טאקי איינע א רעכטע אויך נישט האבען, זאגט מיר, איהר וואלט אויך זייער שטעלע בעסער געווען, מאנסביל ?.....

—נאר פאק וואס אבער, האט נאך איינער זיך אנגערופען, שטעהט אין אונזערע ספרים. אז דיא גאנצע חכמה פון איין אשה בעשטעהט אין גאנצען נאר אין דעם שפינדעל ?

—ס'איז דעריבער, האט דיא רביצען געענטפערט, ווייל דאס האט אנגעשריבען א מאנסביל. אוודאי זענט איהר חכמים, אז איהר געוועלטיגט און האלט די ווייבער נעבעך אין אייערע הענד. דער שטארקער בלייבט תמיד דער קלוגער, דער גערעכטער, וויא זאגט מען עפעס: דער מלאך־המות שעכט און בלייבט גערעכט נאר ווערטליך אין דער זייט. איך פרעג אייך נישט מעהר, וויא קענט איהר אונז אפ'פסק'ענען אזוינס, וואס מיר ווייסען און מיר זעהען מיט אונזערע אויגען אז ס'איז נישט אזוי ! ווייניג ווייבער נביאות אי חכמות זיינען ביי אונז אידען געווען א מאהל אין דיא אלטע צייטען און ווייניג ווייבער חכמות, בריות זיינען דא ביי אונז אויך היינטיגע צייטען, וואס שטעהען א סך העכער וויא אנדערע מאנסביל? מיר דאכט זיך, אז טאקי דא ביי אונז אין דער שטאדט קען מען אויפצעהלען פיעל ווייבער, וואס נאר זייער בריה'שקייט און חכמה אליין האבען דיא מאלדינג, זייער כבוד אי זייער עשירות. ווען נישט דיא ווייבער וואלט פון זיי נאר ניט געווארען. פון דעסטוועגען זאל אויסקומען אמאל עפעס ביי א שטארט זאך אדער ביי עפעס איין אנדערען וויכטיגען ענין, ווייסט מען נישט מעהר וויא דיא דאזיגע בעלי־הבתים, וואס טויגען נישט מחילה א קאטץ א נעק צוביסדען, דיא ווייבער זיינען פאררעכענט וויא גאר נישט. אלץ בעלי־הבתים, בעלי־הבתים, אפילו אין מרחץ אריין מחילה רופט מען אויך נאר בעלי־הביתים. בעלי-הבתים אין באד אריין....

— עפעס זענט איהר מיר היינט רעביצען זעהר שטארק אויפגעבראכט, האט דער נגיד ווייטער זיך אנגערופען. עפעס רעדט איהר מיט פארדראס, ס'איז אייך עפעס נישט גוט אויפן הארצען און איהר לאזט אויס אייער כעס צו דיא מאנסביל נעבעך !

— גלויבט מיר, האט דיא רעביצען געזאגט און אין דיא אויגען האבען איהר

זיך געשטעלט טרעהרען, גלויבט מיר, וויפיל איך האָב גערעדט איז נאָך קיין מעשר מן המעשר נישט וויפיל איך האָב נאָך בעדאַרפט ריידען, אזוי פארביטערט איז מיר דאָס הארץ. דיא בידנע יודענע נעביך, וואָס איהר האָט זיא דאָ ערשט ניט לאנג געזעהען, זיא האָט ביי מיר היינט א שטיק געזונט צוגעקומען און מיר גע־וויזען מיט איהר גרויסאומגליק, וועלכעס עס האָט זיא געטראָפען, וואָס מאנס־ביל זיינען, וואָס זיי זיינען אין שטאנד צו טאָהן, און וויא פינסטער און ביטער אונזער ווייבערשע לאגע איז נעביך. אז אָך און וועה איז אונז, וואָס מיר זיינען אויף דער וועלט נאָר געבוירען געוואָרען! האָט דיא רביצין טיף פונם הארץ א זיפץ געטאָן און מיט א טיכעל זיך געווישט דיא אויגען.

— נאט רביצען! האָב איך געזאָגט און איהר געגעבען דיא תחינה וועלכע איך האָב ארויסדערטאפט פונם פעקיל, איך וויים, אז דיא תחינה איז פאר אייך גוט, פאר אייך איז טאקי חלעבין גוט דיא תחינה....

— אמת טאקי רב מענדעלי! האָט דיא רביצען זיך אָנגערופען. פאר אונז בידנע ווייבער נעביך איז טאקי גוט נאָר תחינות איין איינציגע רפואה צו הער־צער פול מיט מכות מיט וואונדען; איין איינציג מיטעל אוים צו וויינען זיך האָטש א מאָל און אויסצוגיסען דאָס שווער ביטער געמיטה אין הייסע ווארעמע קוואלען טרעהרען.... ס'איז נאר א וועהטיג, א צוזעטצעניש וויא דיא מאנסביל, וואָס פער־שטעהן נישט און ווילען גאָר נישט פארשטעהן אונזער הארץ, לאכען, שפּאָטען פון דיא ווייבערשע תחינות און פארגינען אונז נישט אויף דיא דאָזיגע איינציגע רפואה. זיי זאָלען זיטצען אמאָל אין דער ווייבערשער שול א שבת אָדער א יום טוב און צוזעהען דארט א סך בידנע אומגליקליכע ווייבער, וואָס האָבען זיך קוים ארויסגעריסען פון דער היים: דיא מיט א פינסטערער דאָליע פון איהר מאן, יענע א וויסטע ענונה, איינע מיט א שווער טראָגען, דיא אנדערע מיט א פארבי־טערט געמיטה פון איהר א זייגענדיגס, קראנק קינד, וואָס לאָזט זיא דורך דיא נעכט נישט שלאָפען און פארמוטשעט זיא נעביך, דיא מיט געשוואָלענע, אָפגע־בריהטע הענד פונם שטעהען ביים אויוועז און דיא מיט א פארזאָרגט, אויסגע־בלייכט פנים פון דער שווערער פאנטשטשענע, פון שטענדיגען געהן אין יאָך, וויא דיא דאָזיגע אלע פאראומערטע דערשלאָגענע נעביך שטעהן ארום דער זאָ־גערען דאָרט. יאָמערען, קלאָגען מיט אויפגעהויבענע אויגען צום בארמהארצדיגען, געטרייען פאטער אין הימעל, בעוואשען זיך מיט טרעהרען און וויינען פון זיך ארוים דיא נשמה. ווען זיי, דיא מאנסביל, זאָלען עס בעטראכטען און צוזעהען מיט זייערע אייגענע אויגען, וואָלט חלעבין זיי זיך נישט געעפענט דאָס מויל

צושפעטען פון דיא ווייבערשע תחינות.... א דאנק אייך ר׳ב מענדעלי! וואס איהר האט אן מיר נישט פארגעסען. איך וועל אייך באלד אריינשיקען פאר דער תחינה. אזוי האט דיא רביצען א זאג געטאן צום סוף, זיך אויסגעווישט דיא אויגען און שטילערהייט ארויסגעגאנגען.

אלע מענשען אין דעם שטיבעל זיינען א היבשע צייט געבליבען שטיל וויא דאס לשון האט זיי אבגענומען. דיא רביצען מיט איהרע רייד האט אויף זיי אנ־געווארפען א מרה־שחורה, איך בין מיר געזעסען אומעטיג אין א ווינקעל און צו־קייעט דער רביצענס איטליכעס ווארט. איהרע ווערטער זיינען געווען אנגעזאפט וויא א שוואם מיט שארפע, ביטערע געפיהלען און מיך געשטאכען, געצופט אי אנגעהאפט ביים הארץ וואס מעהר איך האב זיי צוקייעט. מיר איז דענסמאל גע־ווען צו־מוטה עפים גלייך וויא מען וואלט פאר מיינע אויגען געפאלמעסט א לע־בעדיגען מענשען, ארויסגענומען דאס ווארמע, נאך צאפלענדיגע הארץ, עס גע־עפענט, געשניטען אריינצוקוקען און זעהן אלסדינג, וואס דארט אינווענדיג געהט פיר. פאר מיינע אויגען האבען גערונען בלוט, גאל, טרעהרען מיט אייטער און אין דיא אויערען האט מיר זיך געהערט א זיפצען מיט א קרעכצען. צווישען א סך משונה טרויערדיגע געשטאלטען האט מיר זיך אלץ געדרעהט אין קאפ דיא בילד־שיינע יורענע. וואס דיא רביצען האט זיא אזוי בעדויערט, זיא איז מיר פירגעקר־מען וויא זיא וויינט, ברעכט דיא הענד און בלוט גיסט זיך איהר פון דיא אויגען וויא דיא קארשען. וואס איז דאס פאר א יורענע? וואס איז איהר נעביך אזוינס? ווער האט אזעלכע געקענט בעליידיגען? און אין וואס בעשטעהט איהר אומגליק? דיא דאזיגע אלע זאכען האב איך אלץ געטראכט ביי מיר אין דיא געדאנקען שטארק פארטיעפט, אזוי האב איך אוועקגעטראכט גאנץ היבש ביז איך האב פלוצים מיך אויפגעוואכט וויא פון א שלאף און א קוק געטאן אויף דעם עולם.

— וואס זיפצט איהר אזוי ר׳ חנא? האט איין נגיד דעם אנדערען געפרעגט.

— איך זיפץ ר׳ בעריש, האט ר׳ חנא געענטפערט, אויף דער אבדה, וואס מיר האבען פארלארען. יצחק אברהם איז געווען זעהר א נוטצליכער מענש, מיר האבען אלע אין איהם געהאט א פריינד, א טהוער און א בעל סוד. ער איז אונז צו פריה אפגעשטארבען. ער האט בעדארפט חאטש נאך עטליכע יאהר לעבען. א שאד חלעבין! מיר מענען אלע טאקי זיפצען אויף אזא גרויסער אבדה. קיינעם איז יצחק אברהם אזוי נישט אפגעשטארבען וויא דער שטאדט, אונז אלע מיין איך!

—טאקי גאנץ אמת ר' חנא, האָבען אלע געענטפערט און זיך שטארק פארטראכט.

איהר ר' פייבוש געהערט דאָך טאקי צו־וויסען ווען דיא קבורה וועט זיין, האָט איינער א פרעג געטאָן. איהר זענט דאָך, ר' פייבוש א טהוער אין דער חברא קדישא.

דיא קבורא, ר' אבא, וועט ערשט זיין מאָרגען. איינמאָל איז היינט שווער געוועןן זיך אויסצודרעהן, עס איז געוועןן איין עיכוב מחמת כמה זאכען, און צווייטענס טאקי האָט חברה זיך נאָך נישט אויסגעגלייכט.

— איך האָב נאָך היינט א חתונה, האָט זיך אָנגערופען איין דין. איך בין מיט מסדר קידושין.

— און מיר חלשט גאָר דאָס האַרץ, האָט געזאָגט דער אנדערער דין. פון אלע זאכען וואָלט איך גענומען עפעס אין מויל. מיר איז שוין טאקי צייט צו עסען, איך האָב נאָך היינט חוץ א גלעזעל ציקאָריע נישט טועם טעם געוועןן.

— מיינע פעדידין טהוען מיר אָן גאָר צרות! איז אריין אין דער מיט נאָך א דין. זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס טהוט איהר עפעס צו אייערע מערידין? מעהרנצימעס, זאָגט מען, זאָל דערצו גוט זיין. ווייס איך? איך האָב אלץ ביז אהער געהאלטען פון געקאָכטע פלוימען מיט צענעס.

— צו מערידין איז דיא בעסטע רפואה, האָבען ביידע פריהערדינע זיך גלייך ארויסגערעדט, זיך גאָר נישט וויסענדיג מאכען און גאָרנישט טאָן. מיר האָבען עס בקבלה פון אונזערע טאטעס...

איך בין געזעסען וויא אויף שפילקעס און געציילט דיא מינוטען דער רב זאָל אריינקומען, איך זאָל שוין זוכה זיין צו הערען דעם סוף פון דער גאנצער מעשה און צו וואָס בין איך דאָ אזוי נייטיג געוועןן. ס'איז מיר צו גרויס געוועןן איטליכע רגע און איך בין מיד געוואָרען ווארטענדיג. פלוצים איז אריין דער רב עפיס וויא שטארק צוטראָגען מיט א געקנייטשטען שטערען, וואָס דאָס האָט זעהר גוט בעוויזען, אז אינווענדיג אין קאָפּ זיינען דאָ פיעל מחשבות און ס'איז עפיס נישט גלאטיק. ער האָט עטליכע מאָהל א פיהר געטאָן דיא האנד איבער דעם פנים און דערבייא אויסגעצויגען דיא האָר פונם באָרד. דער נאָך האָט ער זיך געווענדעט צום עולם בזה הלשון:

— זייט מיר הונדערט מאָל מוחל רבותי, וואָס איך האָב אייך דאָ געלאָזט אזוי לאנג ווארטען. איך בין געוועזן טרוד מיט דער ראָזינער יודענע נעביך, אצינד בין איך זעהר צוטראָגען, עס טהוט פיר, לא עליכם, אביסיל וועה דער קאָפּ. דער־

ביי איז שוין טאקי אביסיל שפעטליך, ־דעריבער וואלט איך געזאגט, לאז דאך לייענען פאר היינט גענוג זיין. אם ירצא השם מארגען פריה, בעט איך אייך, זאלט איהר מוחל זיין קומען, וועלען מיר בלי נדר דערלייענען ביז אין דעם סוף אריין. נאר איך בעט אייך צו קומען, אויב אייער גוטער ווילען וועט זיין, פריה, טאקי גאנץ פריה, באלד נאך דעם דאווגען.

דער עולם איז זיך צוגאנגען. אז איך בין צוריקגעקומען צום בית המדרש האב איך געטראפען מיין הונגעריג פערדיל נעביך וויא ער שטעהט מיט אויפגע־שטעלטע אוישרען און קוקט אין ביידעל אריין. נוא חכם מיינער, האב איך גע־זאגט און איהם א נעהם געטאן פריינדליך ביי ־דער טשאפרינע, קום עכען סיטשקע! לעת עתה, חכם מיינער, ביסט דוא ניט קראנק צו עסען סיטשקע. מאר־גען אם ירצה השם אז דיא חכמה דיינע וועט איינגעהן, דענסמאל זעהסט דוא, האסט דוא ביי מיר א גאנץ מעסטיל האבער.

ט.

קוים וואס איך האב דערלעבט מארגען פריה אפצודאווגען האב איך עפעס איבערגעהאפט אין דער גיך, איבערגעלאזען ווייטער אויף דעם שמש מיין ביידיל מיט דעם פערדיל און מיך געיאגט געשווינד צום רב, וואס אהינצו איז באלד טאקי אנגעקומען דער איבעריגער נעכטיגער עולם, חוץ איין ר׳ פייבוש אליין האט געפעהלט צום מספר. אלע האבען פשוט געברענט הערען דעם סוף פון דער מעשה און זיך געריכט אויף עפעס נייעס. דער רב האט זיך אנידערגעזעצט, גע־נומען אין האנט דיא פאפירען און נאכדעם וויא ער האט זיך אביסיל אויסגעהוכט האט ער געזאגט:

—מיר זעניז נעכטען, דאכט זיך געבליבען דער בייא: „איך, שלימזל, בין איבערגעבליעבען אין צוויאטשיץ וויא אויפן וואסער". יא טאקי דא, דא! אצינד רבותי, הערט זייט מוהל ווייטער און זייט מיך נישט מפסיק. אט וואס ער שרייבט ווייטער:

ראש השנה האב איך אין צוויאטשיץ געגעסען ביי א יודען, וואס איז שווער אקוראט צו בעשטימען וואס פאר א מענש ער איז געווען: עפעס נישט קיין חסיד, נישט פון היינטיגער וועלט, עפעס אי אהין אי אהער און דאכט זיך וויעדער טאקי נישט אהין און נישטאהער; נישט געקליידעט אלטפעטעריש, נישט היינטיגע מאדיש, נישט, ווי מען זאגט, פליישיג, נישט מילכיג. עפעס גאר האלבגעבראטען,

גלאט פאר זיך עפעס א מין יוד. איך האָב דערנאָך אין דער וועלט בעגעגענט א סך אזעלכע מיני יודען, נאָר איך בין קיינמאָל אויף זיי קיין מבין נישט געוועזן און נישט געקענט רעבּט פארשטעהן וואָס פאר א מענשען זיי זיינען.... אז איך בין דאָ געבליבען עלענד, זיך ארומגעבלאנקעט וויא א שעפעלע איינער אליין, נישט געהאט מיט וואָס א טאָג איבערצוקומען, האָב איך מיך מישב געווען און בין געגאנגען צו דעם דאָזיגען יודען און האָב איהם דערצעהלט מיין אומגליק, די גרויסע צרה וואָס מיך האָט געטראָפען. דער דאָזיגער יוד איז געווען בטבע נישט קיין שלעכטער, א שותק, א רענדיל א וואָרם, ער האָט מיך שווייגענ)יג אויסגע־הערט און אלץ געגלעט דיא וואָנטשעס, דערנאָך האָט ער פארטראכטערהייט א מאך געטאָן, איך זאָל בלייבען ביי איהם אין שטוב און געהייסען מען זאָל מיר גיע־בען עפעס עסען. בייא דער נאכט ארום זייגער צעהן, עלף, אז אויף דער גאס האָט מען שוין נישט געזעהן קיין משוגענעם הונד און אין דרויסען איז געווען אזוי פינסטער חאָטש איין אויג ארויסצונעהמען איז ער מיט מיר געגאנגען העט העט אין עק שטאָדט, ערגיץ אין א פארוואָרפען געסעל. אין דעם דאָזיגען געסעל, איז געווען רוהיג, שטיל וויא אויף א בית־עולם, עס האָט נאָר זיך געהערט דאָרט א רוישען פון ביימער, וואָס דער ווינד האָט מיט זיי געטרעשטשעט וויא אויך א גע־שושקערייא פון עטליכע איבערגעבליבענע דארע בלעטליך ערגיץ דאָרט אויף א ביימעל און א קול פון א דריבנע־אָסענדיג רעגענדעל, וואָס האָט צרווילען גע־קראָפּעט אויף אראָפּגעפאלענע בלעטער אי אויף פארטריקענטע גראָז פון אלערליי מיני גאָרטענוואָרג. איז דער ווינד אויף א רגע אנשוויגען געוואָרען האָט פון דער־ווייטענס זיך געלאָזט הערען א געקלאפערייא ערגיץ פון א מיהל און א ליארעם, א גערויש פון א ביסטרע פלייצענדיג וואסער. קוים האָט דער ווינד ווידער אויף דאָס נייע אָנגעהויבען,האָבען מיט איהם, ביים אָנהויב, פון דער שטאָדט זיך פאר־טראָגען מטושטשע, פארמישטע מיני קולות : א קרעה פון א האָהן, א מריקען פון א קיה, א סקריפ פון אהינ־און־אהער זיך שליידערענדיגען טויער, א גערידער, א געטימעל פון א בעל־העגלישער פאָרענדיגער יאזדע און א בילען, א האווקען פון א בעל־הבתישען הונד. א פנים אז אין יענעם געסיל זיינען נישט געזעסען קיין יודען, זיסט וואָלט דאך דאָרט נישט געווען קיין גערטנער מיט ביימער, אויף דער ערד וואָלט דאך נישט געווען צוזייעט, צו שפרייעט קיין בלעטער און מיין יוד וואָלט דאך געמוזט טאפען דעם וועג ער זאָל חלילה אין דערמיט גאס נישט ארויף אויף א קיה, אדער נישט אָנגעשלאָגען זיך אין צובראָכענע טרעפליך פאר איטלי־כער טיהר. מיין יוד איז מיט מיר אלץ געגאנגען, נישט צורידען אפילו

איין ווארט ביז צום סוף זיינען מיר צונעקומען צו א הייפעל און אריינגעגאנגען דארט אין א נידעריגס, נישט קיין גרויסעס הייזעל. אין א קליין פאר חוּר האט נעצאנקט א לעכט, דארט האט מיין יוד אויסגעטאן זיין אויבערקלייד און איז אריינגעגאנגען אין צווייטען חדר, מיר אבער האט ער געהייסען ווארטען דא אין דעם פאר חדר. מיר איז גראד אויסגעקומען דארט שטעהן הינטער דער צוגעמאכ־טער טהיר האב איך געהערט אט אזא מין שמיעס:

— גוטעז אבענד הערר גוטמאנן!

— ווילקאממען הערר יאקאבזאהן! א, וואס פאר א גאסט! שאן זייט דריי וואכען ווארעז זיא ניכט ביי מיר. וואס זאל עס דייטען הערר יאקאבזאהן?

— ליעבער הערר גוטמאנן וויא האב איך געקאנט? זיא וויסען דאך, היינט אין דיא הייליגע פייערטעגע יום טובים און דיא היעזיגע יודען זיינען אצונד נאך מעהר פאנאטיש וויא איין אנדערש מאל, זיא קענען דאך מיין לאגע וויא אבהענ־גיג איך בין פון דיעזע לייט. זיי זאלען מיך א שטיינער דערזעהן געהן צו איהנען...

— זיא האבען פאללקאמען רעכט הערר יאקאבזאהן. אויב אזוי האבען זיא רעכט. יא זיא זינד אבהענגיג, זיא האבען פאמיליע.

— האט איהר שוין געענדיגט אייער ווערק, הערר גוטמאנן?

— א, יא, דאס בוך איזט מערקווירדיג געלונגען. זעהר א ניטצליכער ספר! שאדע נור, דאס ביי אונז זעהר וועניג מענשען זינד, וועלכע העברייאיש לעזען.

— זאגעז זיא בעסער הערר גוטמאנן, דאס איהר קיין בעלוינונג פאר אייער ארבייט האט און זיא מיסען אפטמאל נעביך דארבען און דערצו נאך אומפערדינט ליידען פערפאלגונג און רדיפות.

— גלויבען זיא מיר, הערר יאקאבזאהן. דער שרייבער, דער דיכטער, ברויכט אייגענטליך קיינען אנדערן לאהן אויסער פערשטאנדען צו ווערדען. פערפאלגונג, רדיפות, מאנגעל, דיזע שפארנען נור זיין גייסט צור ארבייט אן. ערסט דענמאל גלוסט זיך ארבייטען און פערדינטע פעראכטונג אומכבוד, איזט עבען זא דעם מענשען אנגענעהם ליעב, וויא פערדיענטע אכטונג, פיר דיא וואהרהייט, דעם אמת, צוליידען איזט אייגענטליך קיין ליידען. ליידען הייסט חנפה'נען, צוויאט־שען, זיך זעלבסט פערלייקנען, זיין געוויסען, זיין הערץ, זיין שכל פערקויפען, זיא מיינען, איין חונף, איין פאלשער מענש צו זיין איזט איינע גרינגע, לייכטע ארבייט? חלילה! עס איזט אבער עבען זא שווער וויא איין גנב צו זיין. דער חנף, דער צבואק. דער פאלשער מוז אימער זא פירכטען, אימער זא אויף דער הוט זיין, זיך שטענדיג זא היטען וויא דער גנב. גלויבען זיא דען, דאס אלע מיינע פערפאלגער, וועלכע מיך רודף'ן רעליגיעז, אמת פרום און גליקליך זינד? א, ניין,

נײן! אײן געװיסען טחייל פון זײ רודף׳ן, פערפאָלגען מיך בלאָס אױס נייד, אױס קנאה. גאנץ פשוט. זײ פיהלען זיך פאר לײדיגע, אונװיסענדע, אונניטצליכע מענשען, זײ שטעכט פאר װאָס איז דאָ אײן פערשטענדיגער מענש, װעלכער אױף זײ א מבין איזט און עהמט זײ דורך און דורך מיט אָפענע אױגען. זײ שײען זיך פאר אָפענע אױגען זאָ װיא פלעדער מײזע פאר דיא שטראהלען פון דער ליכטיגער זון.

— װירקליך, הערר גוטמאנן, מיט זאָלכע אײגענשאפטען און זאָלכע גוטע מחשבות זינד זיא באמת טאקי בענײדענסװערטה. מען דארף זיא טאקי מקנא זײן. װיסען זיא, װאָס אײגענטליך בין איך יעצט צו איהנען געקאָמען? איהר גלוסט זיך ארבײטען אונפערדינטע פעראכטונג, אומכבוד, איזט עבען זאָ דעם קען א מאָהל נאנג. אצינד האָב איך אזעלכען בעקאָמען און האָב איהם גע־בראכט. עס שײנט, ער איז אײן עהרליך יונגעל, האָטשע אביסעל א לעקיש, ניט געשליפען.

איך האָב דעם דאָזיגען שמועס כמעט אין גאנצען פערשטאנען, דאָס הײסט נישט דעם גערעדט, דעם פשט דערפון, דאָס איז געװען נישט פאר מײן מוח, איך האָב נאָר פערשטאנען װערטער. א טהייל װערטער זײנען געװען פון אונזער לשון יודיש־דײטש, און אױפ׳ן ביסעל דײטשע װערטער האָב איך שױן געקענט װיא ס׳איז מיך אָנשטױסען, מחמת ארומפאָהרענדיג מיט דעם חזן האָב איך אלערלײ סאָרטען מענשען געהערט רײדען. דער חזן אלײן פלעגט אױף ליעב האָבען ארײנצװאָרפען א מאָהל אין זײן שמיעס עפּעס א דײטש װאָרט װען עס האָט איהם געפאסט. א מאָהל פלעגט איהם נאָך גאָר אױסקומען צוזאָגען, אז ער זינגט נאָך נאָטען און קאָרכיש דאװנען קען ער אױך... דאָ תלמוד תורה האָט מיר אױך געגעבען א ביסעל דײטש פון דיא טײטשװערטער אין חומש, װיא א שטײנער: „ועלטה" און א נעפּיל. „וסעדו לבכם" און לעהנט אונטער אײער הארץ. „ירכי" מײן דיך. „מחשף" ענטפלעקט. „באחו" אױפ׳ן געמײזעכץ. „בין המשפתים" צװישען דיא געמארקען. „ותהללה" און דוא האָסט זיא פאר־שװעכט. „קממיות" האָפערליך. וכדומה נאָך אזעלכע טײטשען. אין דער יעלניק קלײט האָב איך אױך געהאפט עטליכע דײטשע װערטער פון דיא עלטערע משרתים, װאָס פלעגען א מאָהל אין א שמועס מיט א קונה זיך צולאָזען אױף דײטש: „מײן הארר, קוקען זײ אָן דיא װאארע! איך האָב בנאמנות ניכט טחײ־ער געביטען. שױן װאָלװעלער פון בארשטש זאָג איך איהנען. זײ װעלען, מײן

חארר, קיין חרטה ניכט האָבען". נאָר חוץ דעם נאָר פארשטעהען אלע אידען דייטש. ס'איז דאָך פּאָרט זייער מוטערשפּראכע. . . .

דיא טיהר האָט פלוצלים זיך אויפגעעפענט און מען האָט מיך ארייננערופען אין דעם צווייטען חדר. מיין איד איז דאָרט געזעסען אָהן דעם היטעל. דער דייטש האָט מיך אָנגענומען ביי דער האנד און געזאָגט צו מיר גאָר פריינדליך:

—נוא ליעבער, יונגער מענש! דוא ווילסט ביי מיר אין הויז זיך שטעלען? ביי מיר ועסט דוא נישט האָבען קיין שווערע מלאכות. דוא וועסט בעדארפען טאָהן געוועהנליכע זאכען און געהן א מאָהל א גאנג.

איך האב אויסגעטאלאפּעטשעט א פּאאר אוינגען און עפּעס אזוי תמעוואטע געקוקט אז דער דייטש האָט ניט געקענט זיך איינהאלטען, א שמייכעל צו טאָהן. ער איז מיר אָבער באלד זעהר געפעהלען. זיין פּנים האָט אויסגעזיעהן עפּעס אזוי גוט און ער האָט מיט מיר עפּעס אזוי פריינדליך גע־רעדט, נישט וויא אלע אנדערע, וויא דער שניידער, דער חזן א שטיינר און וויא דיא מאמע מיינע אפילו, און געקוקט אויף מיר מיט אזא רוהיגער גוטער מינע, אז עס האט מיך צו איהם עפּעס געצויגען. איך האָב אויפגעהויבען דיא האנד צו מיין שמייסען מיטצעל (ווארום איך בין שטענדיג געגאנגען אין מיין שמיישען מיטצעל, סיי ווינטער סיי זומער אין דיא גרויסע היטצען, בשעת אפילו איך בין געגאנגען באָרפיס) האָב עס א קאפּ אונטערגעהויבען און גע־האלטען איבער דעם קאָפּ, דערנאָך האָב איך עס א ריק געטאָהן אויף א זייט, אויף דער אנדערער זייט קאָפּ, א ביסעל א בייג געגעבען צום פּנים, א שלעפּ גע־טאָהן פון הינטען, אהין אהער, א קאפּעטשקע העכער, און מיט דער אנדערער האנד א טאפּ געגעבען די פּאות, א קראַטץ די פאטילניצע. איך האָב פשוט אליין ניט געוואוסט וואס צו טאָהן מיט דעם קאָפּ און מיט דעם מיטצעל, ביז לסוף האָב איך מיר געמאכט א הארץ און האָב עס אויף גאָטס בערויטה ראפּטאָם או אפּגע־כאפּט פונ'ם קאָפּ. איך האָב בשעת מעשה געפיהלט וויא איבער מיין הוילען קאָפּ וועהט עפּעס א קיהל ווינטעלע, גלייך מען וואָלט מיך געשוירען, אלע רגע האָב איך געמוזט מיך ביי איהם אחאפּ טאָן. ס'איז מיר פירגעקומען עפּעס ווילד משונה!

— נוא, מיין ליעבעס קינד, האָט דער דייטש געזאָגט און מיר ארויפגע־לעגט זיין האנד אויף דעם אקסעל. דוא ביזט א גוטער בורש! וויא הייסט דוא? איך בין געשטאנען פארדולט, אקוראט וויא א מאָהל פאר יענעם דייטש

אין דער תלמוד תורה, האָב געעפענט א מויל, אויסגעשטעלט דיא אויגען און געקוקט לעקישעוואטע נאָר וויא איין אָנגעמאָהלטער גולם.

— וויא הייסט דוא ? האָט דער דייטש מיך נאָך א מאָהל א פרעג גע־טאָהן.

— איך ווייס ? !

— סטייטש, דוא ווייסט ניט וויא דוא הייסט ? ווער דען זשע ווייסט ?

— דיא מאמע, האָב איך געענטפערט, דיא מאמע מיינע פלעגט מיך רופען יצחק אברהמצע; דער תלמוד תורה מלמד — איטצע אברהמעלע ; דער שניידער ממזורוק איציק אברהמעל; דער שוסטער, בשעת ער פלעגט מיר צו ווינטשעווען ווען איך האָב געטראָגען די פּאַמייניצע, האָט מיך גערופען איטציניא אברהמוניא און דער חזן — אברהמקע. היינט וויא זאָל איך וויסען וויא אזוי איך הייס ?

— גערעכט ! האָט דער דייטש געזאָגט מיט א שמייכעל, נאָר זיעבען נעמען וויא יתרו האָסט דוא פאָרט ניט. דוא האָסט נור איין צונויפגעפּאָרעטען נאָ־מען : יצחק־אברהם זעהר א שעהנער, נאָך דיא אָבות. איך וועל דיך טאקי אזוי רופען. דוא הייסט ביי מיר איזאַק אבראהאם, אָדער אבראהאם. נוא, ווילסט דוא ביי מיר זיין אבראהאם ?

— איהר זאָלט מיר אָבער נישט הרג'ענען, שלאָגען. איך האָב שוין חלעבען קיין גאנץ ביינדעל נישט.

— ביי דעם דייטש האָבען טרעהרין זיך געשטעלט אין דיא אויגען. ער האָט מיך אָנגענומען ביי דער פלייצע און אריינקוקענדיג מיר אין פנים געמאכט אזוי : נעביך, נעביך ! עס ווייזט אויס ער האָט זעהר פיעל געליטען. אזוי יונג און האָט שוין נעביך קיין גאנץ ביינדעל נישט ! יא, יא, האָט ער זיך אָנגערופען דערנאָך צו מיין אידען, יא, ער איזט ווירקליך פלומפּ, זעהר נאאיוו, תמעוואטע, אָבער איין גוטער בורשע.

מיין יוד האָט געשוויעגען און נאָר געגלעט דיא וואָנצעס.

—ניין ! האָט דער דייטש ווייעדער צו מיר געזאָגט. איך וועל דיך אויף מיין וואָרט, נישט אָנריהרען, דוא ביסט דאָך אזא מענש וויא איך, חוץ דעם ביסט נאָך איין עלענדער אויך. זיי רוהיג, איך וועל דיך נישט שלאָגען, נוא בלייבסט דוא ביי מיר ?

— יא ! האָב איך געענטפערט און בין געבליעבען ביים דייטש.

דער דייטש איז נעביך געוועזן זעהר אָרים, נאָר דיא אָרימקייט אָבער האָט ביי איהם אין הויז קיין שליטה נישט געהאט ארוים צו ווייזען זיך מיט איהר

אומריינקייט, פוילקייט, אפגעלאָזענקייט און מיט אלע איהרע איבריגע מיאוסע סימני דאלות וויא געוועהנטליך ביי אלע אנדערע, און בפרט נאָך ביי אידישע אָרימע נישט קיין פארמעגליכע לייט. אין שטוב ביי איהם איז געווען ריין, אלס־דינג אויף זיין אָרט. עס האָט געלויכטען געפינקעלט אין איטליכס ווינקעלע. דיא מאדאם, זיין ווייב, האָט אכטונג געגעבען אין איטליכער שפאריגע, נישט געזעסען קיין רגע ליידיג: געקאָכט, געבאקען, געשמירט, געריינינגט, געארבייט, גענעהט, פאררינכט גרעט, און ביי דיא אלע דאָזיגע מלאכות, וואָס מאכען אן אנדערן בייז וויא א רוח, איז זיא שטענדיג געווען רוהיג שטיל, מיט א פרעהליך פנים. צו אלסדינג האָט זיא געהאט צייט, וויא פארטראָגען זיא איז געווען איז איהר נאָך איבערגעבליעבען צייט צו האלטען א מאָהל א בוך צולייענען און ווי־סען וואָס טהוט זיך וואָס הערט זיך אויף דער וועלט. דער מאן איז ביי איהר געווען געהויכט און געקרוינט, זיא האָט פון איהם אי פון זיין שרייבען געהאלטען עולם־ומלואה, נישט צוגעלאָזען צו איהם קיין שום עגמת־נפש, וואָס האָט איהם געקענט שטערען פון דער ארבייט און איז געווען מיט איהם באמת איין גוף, איין נשמה. זייער עלטסטע טאָכטער, א פיינע איין איידעלע, פלעגט צוהעלפען דער מוטער, פלעגט וואשען, פרעסען, טאָן וואָס מען בעדארף און זעהר שעהן שטרי־קען. זיא האָט געהאט אויף איבערצובייטען נאָר איין קלייד, אָבער וויא שעהן און ריין איז עס תמיד געווען, נאָר שפּאָגעל ניי וויא ערדשט פון דער נאָדעל! אלע טאָג אין איין בעשטימטער צייט פלעגט זיא לעהרנען מיט איהרע צוויי קליינע שוועסטערלעך, וועלכע זיא האָט מדריך געווען, געגעבען א גוטע ערוקאציע, זיי תמיד געצוואָגען און געפיהרט ריין וויים אָנגעטאָהן. — דער עלטערער זון האָט געלעהרענט אין אוניווערסיטעט, וואָס פון דאָרט פלעגט ער אָפט שיקען צו דיא עלטערן הייסע ווארימע בריעף, אין וועלכע ער פלעגט זיי טרייסטען און בע־טען, זיי זאָלען זיך ניט זאָרגען, אָפּעסען זיך דאָס האַרץ דערפון, וואָס זיי זיי־נען נישט ביכולת איהם צו העלפען מיט עפּעס געלד אויף זיינע הצטרכות. אמת טאקי, ער ליידט א ביסעל דחקות, אָבער ער האָפט, אז ער וועט וויא עס איז זיך אויסדרעהען און נישט שטארבען פון הונגער. נשקשה, פלעגט ער אויסלאָזען מיט א טרייסט, דאָס איהר האָט מיר געגעבען האָבען עס אנדערע רייכע טאַטעס און מאַמעס זייערע קינדער בשום אופן נישט געגעבען, איהר האָט מיר געגעבען א סך מעהר פון געלד — איהר האָט מיך געלעהרענט, אויסגעאיידעלט מיין האַרץ, אריינגעלייגט אין מיר גוטע געפיהלען: ליבשאפט צו מענשען, רחמנות צו בידנע אומגליקליכע לייט, און מיך געוויינט צו בענוגנען מיט ווייניג, איבערצוטראָגען

צרות אונטער א שלעכטע צייט מיט א פרעהליך געמיטה. אזעלכע מידות טובות, וואס רייכע עלטערן קענען זיי מיט גאר זייער געלד און דעם גאנצען פארמעגען זייערע קינדער נישט געבען.... דעם זוהגס דאזיגע בריעף פלעגען אלע אין שטוב זעהר אפט לייענען הויך, זיך בשעת מעשה פרייען און צוגליך זיך בעוואשען מיט טרעהרען. הכלל דאס איז געווען זעהר א טהייערע, זעלטענע פאמיליע. איך האב דענסמאל אבער נאך גאר אזוי ווייט קיין שכל נישט געהאט דאס אלס־דינג צו פארשטעהן אקוראט וויא איך האב עס איצט דא בעשריעבען, איך האב נישט מעהר וויא געפיהלט, אז גוטמאן און זיין ווייב זיינען עפעס גאר אנדערע מיני מענשען, נישט א שטיינער וויא לייזער דער שניידער מיט לייזעריכען. וויא ר' עזריאל דער מלמד מיט זיין פלוניתטע און אויך נישט אפילו וויא דער רייכער צעלניקער מיט זיין דיקער, געזונטער צעלניקערין, דיא אשת חיל, וואס האט געהאט א פיסק אויף שרויפען, געטראגען א האלז פערעל, א זיידען קלייד און אין גאנצען איז זיא געווען פארשמירט, פארשלומפערט. האב מעהר נישט וויא גלאט געזעהן, אז דאס איז נישט דאס הויז, נישט, מישטעהענס געזאגט, יענע יודישע אפגעלאזענע, צוקראכענע קינדערלעך, נאר אין תוך אריין צו פאר־שטעהן דעם ווערטה זייערן, דאס איז דענסמאל נאך נישט געווען פאר מיין מוח.

דער דייטש מיינער איז געזעסען טאג וויא נאכט אין זיין בעזונדער חדר, ארום איהם האבען זיך געוועאלגערט ביכער אויף'ן טיש און אונטערן דעם טיש און ער האט אלץ געשריעבען. ער איז געווען אין דעם שרייבען זעהר פארטיעפט און מען האט בעשיינפערליך געזעהן, אז ער האט דערפון חיות. ער פלעגט דערביי א מאהל ריידען צו זיך אליין, לאכען אדער קריצען מיט דיא ציין גלייך וויא ער וואלט מיט אימיצען עפעס געהאט וואס צו טאהן. האט מען איהם א מאהל אין דערמיט מפסיק געווען מיט עפעס א זאך, האט ער זיך א האפ געטאהן פלוצלים גלייך וויא ער וואלט אראפגעפאלען פונם הימעל, געקוקט עפעס צוטראגען און נעענטפערט בוידעם נים געשטויגען, נישט געפלויגען. איך פלעג נישט איין מאל מאכען מיט דיא אקסלען און אוועקגעהן, נישט צו וויסען וואס ער האט געזאגט. שטיוועל האב איך איהם פארשפארט צו פוצען, ווארים ער איז זעהר זעלטען אויס־געגאנגען, דערפאר האט ביי איהם דער האלאט און דיא שטעק שיך שטארק מיאוס קריעה געריסען. מיין עיקר ארבייט איז געען פאלגען א גאנג. ער פלעגט מיך אפט שיקען אויף דער פאסט, אפצונעהמען און אויפצולייגען בריעף אדער פא־סילקעס. א מאהל פלעגט ער מיך שיקען צו איינעם מיט א קוויטעל אדער מיט

א בוך וכדומה נאָך אזעלכע גענג. דאכט זיך אין פלוג וואָס איז דאָס פאר אן ארבייט ? זעהר א גרינגע זאך. נאָר אָבער ניין, ס'איז נאָך אזא ביטערע, מיאוסע שווערע ארבייט גאָר נישטאָ ! אז איך פלעג א מאָהל אָפּטראָגען איינעם א קוויטעל פלעגט ער פארדרעהען שטארק מיט דער נאָז, גלייך וויא ס'איז איהם פארגאַנגען א ריח פון שארפע ערשט אָנגעריבענעם חריין, און מיט א בייז פנים מיר הייסען קומען מאָרגען, מאָרגען האָט ער געזאָגט איבערמאָרגען, דאן האָב איך איהם אין דער היים נישט געטראָפען, און ביים קומען צו איהם שפּעטער נאָך א מאָהל פלעגט ער שוין אויף מיר א חיק טאָהן : וואָס וויל אָט־אָ־דאָס יונגעל פון מיר האָבען ? עפּעס איז דאָך פון איהם ניט פּטור צו ווערען ! איין אנדער פלעגט פּשוט אנזאָגען זיינע משרתים מען זאָל מיך ניט לאָזען אויף דער שוועל ; א דריטער פלעגט איבערלייענען דאָס קוויטעל, קווייטשען זיך און אוועקגעהן, מיר נישט צו זאָגען אפילו א ווארט ; א פערטער פלעגט זיך אָנרופען : זאָג דעם הערר דיינעם אז איך בין נישטאָ אין דער היים ! פארשטעהסט דוא ?—הכלל מען פלעגט מיך טרייבען, אויסווייכען וויא איין עפּוש. אז מען האָט מיך נאָר דערזעהן פון דערווייטענס מיט א קוויטעל צו מיט א ביכעל פלעגט מען פּראָסט דיא טיהר פארשליסען, אָדער אָנרייצען אויף מיר א הונד, א משרת . . . מען האָט געזעהן אז פיעל בעקומען פּשוט דעם שלאק, דער רוח נעהמט זיי צו פאר א ביכעל, עס מאָרדעוועט עפּעס מיט זיי דיא ביינער. פאר וואָס זיי האָבען דער־פאר אזוי מורא ? דאָס האָב איך דענסטמאָל נישט געקענט פערשטיין. האָט איינער אונטער צעהן א מאָהל זיך שוין דערבארעמט און צוגענומען א ביכעל פלעגט ער עס באלד טאקי א שליידער געבען צו אלדע־שווארץ יאָהר ערגעץ אונטער א בעט, אָדער אונטער א באנק און מיר געבען א צעריסען קערביל אָהן א נומער... יענע צייט איז פאר מיר געווען זעהר א ביטערע. איך ווינש אלע מיינע שונאים זאָלען נעפּריווט ווערען, געהן מיט ביכלאך צו אידישע נגידים, הערען דערביי זייערע שטעכווערטלאך, זעהען וויא עס ענדערט זיך זיי דאָס גשטאלט, וויא זיי בלאָזען זיך אָן, ווערען אש־להבה און אָנקוקען זייער פינסטער פּרצוף־פּנים !

מיין יודיל, אָדער הערר יאקאָבזאָהן, פלעגט אָפּט קומען צום דייטש שפּעט ביי דער נאכט, זיטצען דאָרט א ביסעל און שמיעסען. און ווען איך בין נאָר נישט מיעד געווען פלעג איך א מאָהל זיך צו הערען אונטער דער טיהר צו זייער שמועס, גלאט אזוי אבי דיא צייט צו פערטרייבען. איינמאָל האָב איך נעהערט וויא יאקאָבזאָהן האָט עפּעס דערצעהלט פון א דאָקטאָר שטיינהערץ און זיך אלץ שטארק נעחידושט. עט, האָט גוטמאן זיך אָנגערופען, וואָס חידושט איהר

זיך דאָ אזוי און ווערט נתפעל? דער דאָקטאָר שטיינהערץ איז א קליין מענשעלע און דעריבער טאקי איז ער אזוי רייך און ביי אלע גאָר דיא נשמה. איז דען ביי אייך נייעס, אז מען ווערט א קליין מענשעלע איז מען דאָס לעבען און מען דער־גדייכט אלסדינג אויף דער וועלט? — איך בין דערצאפפעלט געוואָרען הערענדיג דיא דאָזיגע ווערטער! סטייטש, גוטמאן, מיין הערר גוטמאן זאָגט אויך, אז א קליין מענשעלע איז דיא נשמה און איז רייך! ... איך האָב פאר גרויס וואונ־דער א שפרונג געטאָהן, זיך אָנגעכאפּט ביים קאָפּ און בין געוועזן שטארק צו־טראָגען. גוטמאן אָבער האָט מיך גראד א רוף געגעבען, און אז ער האָט דערזעהן מיין נאריש פנים דערנסמאָל איז איהם אונמעגליך געווען זיך איינצוהאלטען נישט צו טאָן א שמייכעל. מיין אידעל האָט אָנקוקענדיג מיך געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ און געמאכט: עהע! ער איז נאָך טאקי אלץ תמעוואטע, דער איינגנער לעקיש וואָס פריהער! . . . אין א קורצע צייט ארום האָב איך ווידער געהערט אונטער דער טהיר, ווי יאקאָבזאָהן האָט אין א שמיעס גערעדט פון איסר ווארגער, וויא רייך און גליקליך ער איז, אין שטאָדט דער גאנצער פיהרער. זיין חשיבות, זיין שטארקייט איז עפּעס גאָר שלא כדרך הטבע! — ס'איז גאנץ פשוט, האָט דארויף גוטמאן געזאָגט: איסר ווארגער איז א קליין מענשעלע. און איז ביי דעם גביר דיא נשמה, דאָס אלסדינג איז דווקא כדרך הטבע, ס'איז גאנץ נאטירליך און מען האָט זיך דאָ גאָר ניט צו חידוש'ן. — יאָ, טאקי זעהר אמת גוט אויף דער וועלט איז טאקי נאר א קליין מענשעלע! האָט יאקאָבזאָהן געזאָגט מיט א זיפץ, זיך באלד טאקי געזעגענט און אוועקגעגאנגען.

ט.

ברוך הבא קליין מענשעלע! ווידער דאָס קליינע מענשעלע, נאָך א מאָל טאקי מיינע ערשטע פריהערדיגע געדאנקען! דאָס קליינע מענשעלע איז מיר געווען זעהר איין אָנגעלעגטער גאסט, פונקט וויא געוואונשען אין דער רעכטער צייט ווען איך בין געווען זעהר צובראָכען, פאראומערט, דערשלאָגען פון דיא צרות, וואָס איך בין אויסגעשטאנען, און בין שטארק גערן געווען חאָטש א ביסעל זיך אויסצורוהען. א גאנצע נאכט, נאָך דעם פריהערדיגען שמועס, האָב איך שטארק אומרוהיג מיך געוואָרפען פון איין זייט אויף דער אנדערער און ביי מיר אלץ געטראכט אזוי: איסר ווארגער איז א קליין מענשעלע א נשמה, און א רייכער גליקליכער מענש. הייסט דאָך אפנים, אז מען איז א קליין מענשעלע

איז מען א רייכער. א גליקליכער! און א פנים טאקי, וויא ס'איז משמע, קענען
מענשען ווערן קליינע מענשעלעך ווען זיי ווילען, און אז זיי ווערן קליינע מענשע־
ליך ווערען זיי אי רייך אי גליקליך און דערגרייכען אלסדינגג אויף דער וועלט,
האב איך דאך טאקי א־פנים זעהר רעכט, וואס מיר האט תמיד זיך אלץ געגלוסט
ווערען א קליין מענשעלע. יא, דאס אלץ איז זעהר רעכט, טאקי זעהר גוט! דיא
שאלה איז אבער וויא אזוי ווערט מען א קליין מענשעלע? וויא קומט דיא
קאטץ איבערן וואסער? ווען אפילו איך זאל מיך בייגען, קרימען, איינהויקערן זיך
אין צעהנטען וועל איך דאך פארט נישט ווערען אקליין מענשעלע. אפנים אז
א קליין מענשעלע צו זיין איז א גרויסע קונץ טאקי א קונץ וואס א קונץ הייסט,
נאך א סך א טרעסערע וויא צו מאכען מיט דער רייף און אלע אנדערע קאמעד־
יאנטסקע שטוקעס, דרינען מוז אוודאי שטעקען עפים א גרויסע המצאה, ווארים
זיסט, וואלטען דאך אלען געקענט זיין קליינע מענשעלעך, נשמהליך, רייכע און
גליקליכע לייט! ... אט דיא דאזיגע אלע געדאנקען האב איך זעהר לאנג אלץ
געטראכט, געטראכט אויף מיין געלעגער און אז איך בין לסוף איינעשלאפען
געווארען האט מיר זיך געחלום'ט וואונדער שיינע זאכען: וויא איך בעגעגען
אויף דער גאס א קליין מענשעלע, וואס ארבייט מעשים דרעהט זיך און ווארפט
זיך אויף אלע זייטען. אט שפרינגט ער צו צום קהל־שטיבעל, חאפט זיך דארט
אריין צווישען א געזעמעל קהל'ס לייט, דרעהט און מאכט מיט זיי געביך דיא
קאמעדיע. דער עולם לאזט זיך ניט לאנג בעטען, נעהמט זיך צום בייטעל און
בעצאהלט איטליכען גאנץ פיין פאר דיא אנשטעלען... פון דאנען איז ער
וויא א גלגול אריין צו דעם בעל טאקסע אין בוזעם, איהם געטאהן א געשמאקען
קיטצעל,ביידע האבען געלאכט, עס האט זיי עפעס משונה הנאה געטאהן, און
איז דערנאך ארויס צוריק אין גאנצען וויא אפגעגילט, פונ'ם בעל טאקסעס
קעשענע איז ער פוץ אריין אין דעם מויל פון א פאאר שיינע נפשות, בשעת
זיי האבען זיך געזעצט מאכען „ספראוועטצנע צענעס“ אויף'ן פלייש, נאר וואס
זיי זיינען ברייט געוועזן ארויסצוזאגען פינף־און־פערציג גראשען איין אקע, האט
ער זיי עפעס א שמיר געגעבען אריינגעכאפט זייער צונג אין זיין הענטיל, זיי נע־
ביך האבען זיך פאראיקעט און א זאג געטאהן זעכציג!... פון זייער מויל.
וואס איז געווארען ניט פאר קיין אידען געדאכט, א חאלעווע האט ער וויא א רי־
בוס זיך אנגעטשעפעט אין עפעס א גביריל, מיט איהם געדרעהט געדרעהט, גע־
קעהרט וועלטען און געמאכט מיט איהם א לעדערנעם דישעל..... פון דעם לע־
דערנעם דישעל איז ער מגולגל געווארען אין א „קאכלעפעל“, פונ'ם קאכלעפעל

אין א טלית-קטן, פון א טלית־קטן אין א קורצען רעקעל, און פלוצלים זיצט ־נר
גאָר רייטענדיג אויף דעמקהל'שען צאפ, וואָס פאשעט זיך געוועהנטליך צווישען
דער טשערעדע שטאדט־בהמות!..... הכלל דאָס קליינע מענשעלע האָט גע־
ארבייט, געטאָן און וואָס ער האָט געטאָן איז עפעס אויכגעקומען נאָר גוט, גוט
און גוט. איך האָב איהם אזוי שטארק מקנא געוועזן, אז איך האָב אזש אָנגעהוי־
בען זיך צונויפציהען, האָב ארונטער גענומען די פיס אונטער זיך, זיך געקרימט,
געקוועטשט, און איינגעהאלטען דעם אָטהעם ביז איך האָב אויפגעהערט צו דיינ־
קען, צו פיהלען, צו זעהען און צו הערען, און פלוצלים בין איך, אז וואויל איז מיר
געוואָרען א קליין מענשעלע, אזוי קליין וויא א פלויא! איך האָב מיך פשוט
מחיה געוועזן. ס'איז מיר אָפגעגאנגען דיא ביינער, ליכטיג געוואָרען אין אלע רמ"ח
אפרים, באלד בין איך געוואָרען א נשמה, ביי איטליכען דאָס לעבען, און
דאָס גליק האָט מיר אָנגעהויבען צו געהן פון אלע זייטען, איך בין געפאָהרען
אין א קארעטע אָנגעטאָהן וויא א שררה, אלע האָבען מיר אָפגעגעבען כבוד, מיר
צוגעטראָגען דאָס שעהנסטע דאָס בעסטע, מיין קוויטעל איז געגאנגען. איך האָב
געטאָהן וואָס איך וויל און געפיהרט דיא גאנצע שטאָדט ביי דער נאָז, איטליכער
האָט פון דער ווייטען אויף מיר געטייט מיט דיא פינגער: אָט פאָהרט דיא נשמה,
אָט געהט דיא נשמה, אָט רעדט דאָרט עפעס דיא נשמה, אך, קוקט נאָר אָן
דיא נשמה! שא, וואָס זאָגט עפעס דיא נשמה? וואָס, איהר האָט נרן געלד?
ליגט עס איין ביי דער נשמה! איהר האָט עפעס א משפט, א בוררות? געהט
חלעבען צו דער נשמה! איהר בעדארפט אפשר א טובה האָבען? צו א טובה איז
נאָר דיא נשמה! א חכם, א בעל עצה, א חשוב, א מאכער, א גבאי, א צונויפנעה־
מער איז טאקי נאר דיא נשמה!...... פלוצלים אָבער האָב איך אָנגעהויבען זיך
אויסצוגלייכען, אויסצוציהען, עפעס האָט אָנגעהויבען ליכטיג צו ווערען מיר
אין דיא אויגען און גוט מאָרגען דיר ממזרוק איציק אברהמעל! איך אליין טאקי
ליעג צו ליינט, וויא ביים טאטען אין ווייגהויז, אויף מיין געלעגער. איך טאפ
מיך, דאָ א טאפ, דאָרט א טאפ, יאָ, וויא איך בין א יוד, איך בין עס טאקי אליין!
איך שלימזל מיט מיין איינענעם כבוד, אין גאנצען וויא גרויס איך בין. זון
וואנען האָב איך פלוצלים דאָ מיך גענומען? אך, האָב איך עס אביסעל מיך פיינד
געהאט פאר וואָס איך בין אויפגעשטאנען און פאר וואָס איך בין עס טאקי
איך אליין!..... נוא, האָב איך דערנאָך ביי מיר געטראכט, נישקשה! איך וועל
שוין דערגעהן וויא אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע. מיין טוידט זאָל דאָ אפילו
זיין טוז איך עס דערגעהן. דאָ האָב איך באלד אָנגעהויבען ווידער צו בעטראכ־

טען אזוי: בשעת מיר האָט זיך נעחלומ'ט אז איך בין געוואָרען א קליין מענשעלע, א רייכער, א גליקליכער, א פיינע־בריה און א גאנצער מאכער אין דער שטאָדט האָב איך דענסטמאָל, דאכט זיך אויפגעהערט צו דענקען, צו פיהלען, צו זעהען און צו הערען, איז דאָך אפנים משמע, אז מען קען אנדערש ניט זיין א קליין מענשעלע סיידען טאקי מען מוז פריהער אויפהערען צו דיינקען און צו פיהלען, דאָס הייסט פשוט איז מען זאָל לגמרי נאָר נישט דיינקען, גאָר ניט פיהלען, יענער זאָל אפילו דאָ פאר דיר דיא כפרה ווערען און זיך א מעשה אָנטאָן. נאָר וואָס טהוט מען אָבער דערצו? וויא אזוי הערט מען אויף צו דיינקען און צו פיהלען? דאָס איז דאָך טאקי דיא גאנצע מלאכה, דרינען ליגט דאָך טאקי דער הונד בעגראָבען! איך בין געפאלען אויף א המצאה — פרעגען מיין הערר. איך האָב אָבער קריק טאקי זיך מישב געוועזן, סטייטש! מען גוטמאן זאָל וויסען דעם סוד דער פון וואָלט ער דאָך אליין נעביך געוואָרען א קליין מענשעלע! ער וואָלט דאָך געווען רייך. זיך נישט אזוי געמוטשעט און פארשפאָרט זיך נעביך שווארצען דאָס פנים, שיקען ביכלאך און אונטערוואָרפען זיין דיא מיינונגען פון איטליכען בעזונדער. איך האָב איבערגעקלעהרט דיא זאך אויף אלע זייטען און בין געבליבען ביי גאָר נישט.

דעם גאנצען טאָג דערנאָך בין איך ארומגעגאנגען וויא א דולער, דער קאָפּ האָט מיר זיך געשפאָלטען, איך האָב נישט געוואוסט וואָס איך טהוא און אויף וואָס פאר א וועלט איך בין. צו וואָס איך האָב מיך צוגעריהרט האָב איך אָנגעמאכט שאָדען, איך האָב יענעם טאָג צובראָכען צוויי טהע־גלעזער, עטליכע פארצעלייענע טעלער זיינען מיר פון דער האנד ארויסגעפאלען, איבערגעקעהרט א טינטער מיט טינט און פארביטען דיא יוצרות ביים סאַמאָוואר אויפשטעלען: אין דעם אָרט פון'ם וואסער האָב איך אריינגעשאָטען קוילען און אין דעם אָרט פון דיא קוילען אריינגעגאָסען וואסער, אלע אין שטוב האָבען מיך אָנגעקוקט עפּעס שטארק פערוואונדערט, זיך געשושקעט און געפיהלט א פנים, ס'איז מיט מיר עפּעס ניט גלאטיג. גוטמאן האָט אָנגעוויזענדיג אויף מיר דער מאדאם זיינער, אנידערגעלייגט א פינגער אויפ'ן שטערען און איהר געזאָגט שטיל: ביים יונגעל איז דאָ, אין קאָפּ, עפּעס נישט רוהיג. נארעש תמעוואטע האָט ער תמיד אויסגעזעהן, נאָר היינט זעהט ער עס נאָך מעהר אויס. ער איז נעביך וויא שטארק דערשלאָגען. ער איז נאָך גאָר א קינד!..... א לאנגע צייט בין איך געווען עפּעס בייז וויא צעהן רוחות, זיך אלץ געקרימט און נישט געוועזן צופריעדען. דאָס האַרץ האָט מיר געקלאפּט שרעקליך שטארק, עס האָט מיר דאָרט אינוועניג געראוישט,

זיך גערידעוועט וויא אין א מיחל, עפעס וויא א קול האָט מיר אלץ געשריגען: יצחס אברהם! טהו אלסדינגג וואָס דוא קענסט און ותער א קליין מענשעלע, ווערסט דוא לעבען גליקליך, אין עושר, אין כבוד און אויסגלייכען דיר דיינע ביינער!.... דאָס קול האָט נישט אויפגעהערט קיין רגע מיר צו פיקען דעם קאָפּ. איך בין ארומגענאנגען וויא א נעכטיגער, שטארק צומישט און מיר קיין עצה נישט געקענט געבען וואָס מען טהוט, וואָס מען הייבט אָן. פּלוצלים איז מיר וויא א בליץ ארײן א געדאנק — זיך שטעלען פאר א משרתיל ביי דאָקטאָר שטיינהערץ! ביי איהם וועל איך גאנץ גוט מיך צוקוקען צו איטליכעס פיטצעלע און מיט דער צייט דערגעהן דעם סוד וויא אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע. מען בעדארף זיין אזא מעגעגע, אזא דערשלאָגען אינגעל וויא איך בין געוועזן, צו פארשטעהן דענסמאָל מיין הארץ און דיא משונה שטארקע געפיהלען, וואָס דער דאָזיגער געדאנק האָט איז מיר אויפגעוועקט. איטליכער אויף דער וועלט, אפילו אזעלכע וואָס פארשטעהן איין עסק און קלוגע אין מלי־דעלמא זאכען, טאקי איטליכער בעזונדער האָט זיך זיינע מאנקאָליעס, זיינע זאבאבאָנעס, זיינע נארישקייטען, שמאָכטעס, וואָס רעדט זיך זיי איין, וואָס ליגען איהם איינגעבאקען אין הארץ, און איטליכעס איינגערעדטע זאכען קומען פאָר דעם אנדערן עפּעס משונה ווילד, אָהן טעם אָהן ריח. קיינער קען נישט און וויל נישט אריין אין יענעמ'ס לאגע, פיהלען זיין הארץ און פארטראָגען זיינע נארישקייטען, איטליכער נעהמט נאָר א ראיה פו זיך. איינער לאכט פונ'ם אנדערן און אלע זיינען משוגע!....

איך האב אויפגעזוכט א מעקלער, איהם צוגעזאָגט א שעהן מעקלערײ, אז ער זאָל מיך אריינדרעהען פאר א משרתיל ביין דאָקטאָר שטיינהערץ. עס האָט נישט געדויערט לאנג האָב איך אָפּגעטראָטען פון מיין גוטען הערר גוטמאַן, כמעט פון איהם זיך אָפּגעטראָגען, פארגעסען דעם זיי געזונד און איבערגעגאנגען אויף מיין ניי אָרט צום דאָקטאָר!

10.

מיט מיין אריבערטרעטען דאָס ערשטע מאָהל דיא שוועל פונם דאָקטאָרס ...ז בין איך געגליכען געוועזן נאָר צו א וואנץ, וואָס האפּט זיך אריין צרנאכט ...ין א שפּעלטעל פון אונזער בעט, זיצט דאָרט איבער דעם גאנצען טאָג און ...הט זיך ארויס דיא אויגען קוקענדיג ווען וועלען מיר, מענשען, זיך שוין אָפּ־...ארטינען פון אונזערע געשעפטען, זיך אריינלייגען אין בעט. זיא זאָל שוין קענען

למזל מאכען מיט אונז בעקאנטשאפט, איבערשמיעסען אביסעל מכח דער פרנסה,
דיא גאנצע כוונה פון איהר קומען איז דאָך טאקי נאָר דיא שטיקעל פרנסה—
צו האָבען פון אונז. פיינע בריות. דיא יניקה.... דער דאָקטאָר שטייהערץ, דער
פיינער בריה, איז פערטראָגען געווען ערגעץ אין וויכטיגע זאכען, געשארט גאָ:ד
פון אלע זייטען און איהם איז נאָר אויף דעם זינען נישט געקומען, אז היינט
פריה האָט צו איהם אין הויז זיך פעקליעבען עפעס א וואנץ — ממזרוק איציק
אברהמעל, וואָס וועט איהם דאָ גוט נאָכקוקען אלע זיינע גיינג, חאפען דעם סטרי:ת
זיינעם אין דער פרנסה און לעהרנען זיך בייאיהם דיא קונץ, וויא צו פארוואָ:־
פען זיך אין א קליין מעשעלע. א גאנצען טאָג האָב איך געארבייט, געטאָן דיא
מלאכות וועלכע דיא מאדאם האָט מיר געגעבען און שטילער הייט אין הארץ
אלץ געגארט, איך זאָל שוין דערלעבען זעהן דאָס קליינע דאָקטאָריל! מיט א מאָ־
עפענט זיך פארנאכט אויף דיא טיהר און עס קומט אריין א הויכער מענש,
א בורלאק מיט א בויך, הויך און גרויס וויא גוג-מגוג. וויא איך האָב איהם נאָ־
דערזעהן האָב איך אויסגעשטעלט א פאָר אויגען און נאָך מיין שטיינער נאָך איהם
אָנגעקוקט שטארק תמעוואטע. דעם בורלאק איז מיין קוקען נישט געפעהלען, ער
האָט מיך דורכגעשטאָכען מיט זיינע אויגען און אויף מיר בייז א היק געטאָהן:
טשטאָ טי טאק סמאָטריש באָלוואן! אזא לשון האָב איך נאָך קיין מאָהל נים
געהערט און האָב גאָר נישט פערשטאנען דעם פרוש דערפון. אוי, אוי! האָב איך
אָנגעהויבען ציטערן, פלאטערן, גלייך וויא ער וואָלט מיך געוואָלט קוילען, איך
היים איציק אברהמעל, היים איך, אבראהאמקע!... איך בין א יתום... דאָ א
משרתיל בין איך דאָ!.... „וויִדנאָ טשטאָ טי באלשאָי דוראק! האָט זיך אָנגערר־
פען דער בורלאק. גוא־זשע דוא, פון היינט אָן סמאָטרי, אז איך וועל קומען
זאָלסט־דוא פון מיר געשווינד צונעהמען דעם פעלץ דיא קאלאָשען, סלישעם?!“

איך האָב מיך עפעס פאר איהם אזוי איבערגעשראָקען, אז איך האָב אין גאנצען
וויא גרויס איך בין מיך דערלאנגט א וואָרף אויף דער ערד אי:ן שטארק ארומגע־
חאפט מיט מיינע הענטלאך דעם בורלאקס געזונטע פים, אויסצוטאָהן איהם זיא
קאלאָשען. גאָט האָט מיר גיִהאָלפען איבערצוקומען בשלום דעם דאָזיגען שרעק
און דער בורלאס איז אריינגעגאנגען אין דעם זאל. איך האָב שפעטער אביסעל
אריינגעבראכט דעם סאמאָוואר און גאנצען אבענד דעם שיינעם פארשוין מ:ט
דער מאדאם בעדיענט. ביי נאכט האָב איך אויף מיין געלעגער אלץ געטראכט.
ווער זאָל עס זיין אָט דער דאָזיגער בורלאס, אָט־אָ דער פעמפּיק? א גאנצע נאכט
זיצט ער עפעס אליין מיט דער מאדאם און מאכט מיט איהר קוטציוניו:ז־מוצונייא,

ער זיא—ליובעניוא, און זיא איהם צוריק — קעמצעלע. וואס איז דאס עפעס פאר א מין קעמצעלע ? און וואו איז ערגעץ דער דאקטאר אליין—אזוי האט א פּאָאר טעג כסדר דער פּעמפּיק געמאכט זיינע לאנגע וויזיטען. ווא ער איז נאר ארויס אדער אריינגעגאנגען האב איך מיך אויסעצויגען אויף דער ערד, אנצוטאהן אדער אויסצוטאהן איהם דיא קאלאשען, ער פלעגט בשעת מעשה זיך האלטען ביי דיא זייטען און קוקען מיט גדלות אויף דער שטעליע, ס'איז איהם אפילו קיין פּיצעל נישט אנגעגאנגען, אז ער האט מיט זיינע גראבע פיס וויא דיא קאפּיטעס מיר צוגעקלעהמט דיא פינגער. איך האב טאקי לעת עתה נאך אלץ נישט געוואוסט ווער זאל עס אזוינס דער פּעמפּיק זיין, אט־א דער געזונטער עשו ? אפּגעפּארטיגט זיך איינמאל אין אוועגד פון פיין ארבייט און איבערגעלאזט דאס קעמצעלע שפּילענדיג זיך מיט דער ליובעניוא בין איך מיר ארונטערגעגאנגען אונטען אין דער קיך, אביסעל בעסער בעקאנט צו ווערען מיט דער קעכנע און האב זיא דארט אגב עפעס מיט א רחמנות־פּנים'ל געטאהן א פרעג :

—זאגט מיר, איך בעט אייך, ווער איז עס אט־א דער, וואס קומט אפּט צ־גאסט, איז עפעס א גאנצער שמעלקע מיט דער מאדאם און שלאפט אין דער ספאלניע ?

— הא, וואס ? ! האט דיא קעכנע געמאכט און מיך אנגעקוקט פארוואונ־דערט, וואס זאגסט־דוא ? סטייטש, אימיצער שלאפט אין דער ספאלניע ! וואס הייסט אימיצער ?

— וויא איך בין א יוד ! האב איך מיך אנגעהויבען צו שווערען, זאל איך אזוי אויפגעריכט ווערען ! זאל איך אזוי הערען שופר של משיח, וויא איך אליין מיט מיינע אייגענע אויגען און אויערן האב איהם געזעהן און געהערט אריינגעהן אהין ! סטייטש, אוודאי, איך זאל מיט אייך טאקי אזוי געזונד און גליקליך זיין ! וויא הייסט ער עפעס דארט ביים שפּיטץ נאמען, קעמצעלע, צי קאטערל ? ווייסט איהם דער שווארץ יאהר !

— נוא, און דער בעל־הבית ? האט דיא קעכנע געפרעגט מיט א פרעהליך פּנים'ל און דיא איינעלעך האבען איהר זיך צופלאקערט אזוי וויא אין אויוועך בשעת חלה באקען.

—דער בעל־הבית ! האב איך געענטפערט און ביי דעם נאמען עפעס א ביי־סעל געשטאמעלט. וויא איינער וואס ווערגט זיך און וויל פאר יענעם עפעס נישט ארויסריידען. דער בעל־בעל־הבית נעכטיגט א פּנים נישט אין דער היים. ער האט געמוזט ערגיץ אוועקפאהרען ארבייטען אין זיין עסק....

— נוא, אז ס'איז יאָ אזוי דיא מעשה, האָט דיא קערנע נעזאָגט מיט עפּיס א ווילד געלעכטעריל בין איך טאקי א בעלן ארויפצופיין זעהן. איך וויל מיר אויסזוכען עפּעס אן אויסרייד. ס'איז כדאי חלעבען צוזעהן, אז דיא דאמעס זייי נען נישט בעסער פאר דיא דיענסטען.... זאָלען זיי נישט מאכען אזוי קיין חן!

אין עטליכע מינוטען ארום איז דיא קעכנע צוריק אראָפּגעגאנגען פארפלאמט רויט אָנגעצונדען ווי א העליש פייער און האָט אויף מיר נעביך געעפענט א פּיסק מיט טוידטע קללות:

—א דו עכבראָש, יונגאטש איינער! ביסט דאָך ווערטה מען זאָל דיר דאָ צערייסען ווי א הערינג, ס'איז דאָך א העזה פון אזא סמאָהרקאטש, פון אזא פערשטונקענע נשמה, פון אזא שטיק פלייש א ווערעמדיק בחור'ל! אברהם עזות פנים צו דיין קאָפּ צו דיין לייב און לעבען! וואָס עס האָט געזאָלט זיין מיר און כל ישראל, רבוני של עולם, טאקי צו דיין קאָפּ! פארהאפּט זאָלסטו ווערען, רבוני של עולם. אז קיין תחית המתים זאָלסט דוא ניט אויפשטעהן! אזוי יונג און קען שוין צונויפפיהרען זלאָטקעס לאָקש בוידעם פּאָליצע! סטייטש או״ קיין גוט אָרט זאלסט דוא נישט ליגען, דער הערר אליין סטייטש, זיטצט דאָך עס מיט דער מאדאם דאָרט אין ספּאלניע!

— גאָט איז מיט אייך, וואָס זאָגט איהר? בין איך ארויס מיט דער שפּראכע
— פאריכטען מיין מזל ביי דער קעכנע, בעטראכט זיך נאָר וואָס איהר רעדט. סטייטש אָט־א דער הויכער בורלאק, אָט־אָ דער גראָבער פּעמפּיק!......

א רוח אין דיין טאטענס־טאטענס־טאטענס־טאטען ארייַן שייגעץ! האָט דיא קעכנע זיך צושריען אויף א קוויטש און א חאפּ געטאָן די קאָטשערע, סטייטש שייגעץ, דעם בעל הבית רופסטו דוא בורלאק! ארויס שייגעץ, וואָרים איך וועל דיר דאָ פּלעטען דעם קאָפּ!

איך האָב מיך ארויסגערוקט געשווינד פון דער קיך און בין מיר וויעדער ארויפגעגאנגען אויבען שא קיטש. אז איך האָב מיך אנידער געלייגט אין דער פערערנע שלאָפען האָב איך נישט געקענט פאר גרויס וואונדער קיין אויג צומאַ־כען און אלץ ביי מיר געטראכט: וואָס הער איך און וואָס זעה איך? דער דאָק־טאָר איז נאָר א הויכער, א גרויסער, א דיקער! היינט וואָס זשע האָט גוטמאן געזאָגט, אז ער איז א קליין מענשעלע?! זאָל גוטמאן זאָגען א ליגען, אזא גראָבען ליגען? ניין, עס קען נישטזיין! גוטמאן האָט קיין מאָל קיינעם נישט אָפּגענארט, וואָס גוטמאן האָט געזאָגט איז תמיד אמת געווען. וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס? דאָ מוז אוודאי עפּעס זיין.... אפשר נאָר שטעקט דרינען כשוף, אקאמעדיע? וויא

באלד אז מענשען קענען א מאהל זיך פארוואַרפען אין א וואָלף, אין א וואָקעלאַק און אַנגעהמען אַלערליי געשטאַלטען, וואָס דאָס איז דאָך א געוויסע זאַך, אזוי קלאָהר וויא דער טאָג און איך האָב עס א סך מאָהל געהערט דערצעהלען פון אלטע יודען מיט גרייז גרויע בערד, מילא איז דאָך גאַנץ גרינג צו גלויבען, אז מענ-שען קענען אויך א מאָהל זיך פארוואַרפען אין קליינע מענשעליך און דורכדעם מאַכען א גליק! נאָך א מאָל, אז א מענש קען ווערען א וואָלף — א חיה רעה, וואָס לויפט ארום משוגענער ווייס און בילט, וואָס פרעסט און איז מזיק ווען ער בעגעגענט, איז דאָך נאָך דעם פון א מענשען אין א קליין מענשעלע זיך צו פארקעהרען עפעס גאָר נישט אזוי שווער. מען בלייבט דאָך טאַקי ביי דעם פריי-הערדיגען מענשליכען געשטאַלט, מיט דעם אייגענעם פנים ווי איטליכער, נאָר פון גרויס ווערט מען קליין...... יאָ, איך געה דאַנקען גאָט, דאַכט זיך, אויף א שטיקעל דרך. דיא מעשה דערפון איז אפנים טאַקי אזוי. דאָ שטעקט הוקעס-פוקעס! מען מוז דיא זאַך בעטראַכטען, גוט נאָכקוקען און דערגעהן דעם סוד, דיא וועלט זאָל אפילו זיך איבערקעהרען!

מיט דעם דאָזיגען נייעם געדאַנק מיינעם, האָט מיין קינדערשער שכל, וויא איהר זעהט, געשטעלט פעסטער א פיסעל און שוין געמאַכט א טריט ווייטער. אַנשטאָט וואָס פריהער איז מיין גלויבען אין דעם קליינעם מענשעלע געווען מגושם גראָב. שטאַרק קינדעריש, גלאַט בפשטות עס קומען אויף דער וועלט אַרום פארטיגע קליינע מענשעליך, איז ער איצט שוין אויסגעפיינטער, אויסגע-איידעלטער, עס ליגט שוין אין איהם א כונה, עפעס א כח, א רוחניות זאַך מיט א דרך הטבע, דאָס הייסט: קומען אויף דער וועלט קומען מענשען טאַקי אלע גלייך וויא זיי זיינען, נאָר א טהייל מענשען קענען זיך פארוואַרפען און ווערען א מאָל קליינע מענשעליך דורך שמות, דורך רוחות. דרינען ליגט שוין גאָר עפעס איין אויבערהסברא !...

אז איך בין אין עטליכע טעג ארום געשטאַנען הינטער דער טהיר, וואָס געהט אריין פון דער פערערנע אין דעם דאָקטאָרס קאַבינעט איז מיר אויסגעקומען צו-הערכען אזא מיז שמיעס צווישען דעם דאָקטאָר און זיין רופא.

— היינטיגע וואָך, דאָקטאָר, האָט איהר געהאט אהן עין-הרע זעהר א גוטע. איך האָב אייך נישקשה א סך צוגעשאַרט. איך טהו פאר אייך דאָס מייניגע בשלמות. צופויס אומעטום אייער גרויסקייט, וואָס נאָר עפעס זאָג איך, מען בע-דאַרף האָבען אייך, אייך, נאָר אייך, און איהר פאר מיר מאַכט זיך נים ווויסענדיג.

— וואָס זאָגסט-דוא נעטצעל? סטייטש און נעבטען, ערסט נעכטען?

— וואס דאקטאר נעכטען ? וואס איז אזוינס געווען נעכטען ?

— ער האט א קורצען זכרון ! וויא הייסט, דוא האסט פארגעסען געטצעל ? צוליב ווענען האב איך נעכטיגען קראנקען געהייסען שטעלען א דרייסיג פיאוור קעס ? צווישען אונז גערעדט, ער האט אזוי בעדארפט דיינע פיאווקעס וויא איך מיט דיר, א נאס טיכעל צום קאפ וואלט גאנץ גענוג געווען. פע, מעגסט זיך חלעבין שעהמען געטצעל ! נאר צוליב דיר, ווארהאפטיג בין איך נעכטען געווען א קליין מענשעלע !...

— איהר, דאקטאר, זענט געווען נעכטען: א קליין מענשעלע, וויא איהר זאגט, און איך בין געווען צו ליב אייך א קליין מענשעלע תמיד, אי אייערנעכטען, אי נעכטען אי היינט. צווישען אונז גערעדט, האט דער היינטיגער חולה געדארפט א דאקטאר ? ער האט פראסט דעם קאטער. אויף מיר קוקענדיג נאר האט ער אייך גערופען און איצונד איז שוין דא א האפענונג, אז ער ווערט אייך טאקי שוין בעדארפען אקעגען א פאר וואכען רופען און נאך צוויי מאל אין טאג...

— גוא, גוא, וואס־זשע ווילסט־דוא געטצעל ?

—פיאווקעס, דאקטאר ! איך האב א סך פיאווקעס !...

— זייא רוהיג געטצעל ! דוא ווערסט שוין שטעלען פיאווקעס. שא ! האסט־דו נאר גוטע סחורה געטצעל ? דוא ווייסט דאך, איך בין א מקפיד אין אזעלכע זאכען.

—עכט פרישע פיאווקעליך דאקטאר, גאט זאל מיר אזוי העלפען ! איך אליין האב אויף פיינט יענעם צו נארען...

הע־הע ! אזוי איז גאר דיא מעשה ? ! האב איך געטראכט ביי מיר אין הארץ נאכדעם וויא איך האב געהערט אזא שמיעס און דיא זאך אביסיל בעסער צונומען ליגענדיג ביי דער נאכט אויף מיין געלעגר. א־פנים ווי איך הער דא און ועה הייסט א קליין מענשעלע נישט פשוט זיין א קליינעטשקער, וויא איך נארעלע האב פריהער געמיינט. מען קען גאר זיין א גרויסער, אפילו א גאנץ גרויסער און פארט א קליין מענשעלע. מען קען דערביי טאקי אפילו בלייבען א גרויסער, תמיד טאקי א גרויסער... איך בין מיר משער, אז א קליין מענשעלע הייסט גאר צאפען פרעמד בלוט און אויסנארען געלד. אט וואו דער הונד ליגט בעגראבען ! איצט־א האב איך אביסעל שוין אנגעהויבען רעכט צו פארשטעהן און קומען צום אמתן שכל. אט וואס הייסט רייבען זיך אין דער וועלט, צווישען לייט ! נאר וואס העלפט עס אבער וואס איך ווייס שוין פון דעם סוד אז איך בין דאך נישט קיין דאקטאר, קיין רופא און קען נישט שטעלען קיין פיאווקעס ? מען מוז זוכען עפעס אנדערע מיטעל, עפעס כמו אזוי וויא אזא ועג נאר אויף איין אנדער אופן, עפעס

צאפען און פארט נישט צאפען פשוט בלוט. דערצו מוז אודאי זיין נאך א סך אנ־דערע מיני תחבולות, וואס מען מוז זייא דערגעהן. דא האב איך שוין פשוט מעהר נישט וואס צו טאן. וואס־זשע טהוט מען ווייטער? הא! חלעבין דאס איז נאר נישט קרום, דאס איז חלעבין גאנץ גלייך. טאקי איסר ווארנער! מען בעדארף זיך אריינדרעהן צו איסר ווארנער. וויא איך בין א יוד צו איסר ווארנער! דאס הארץ זאגט מיר עפעס צו איהם, צו איסר ווארנער! איסר ווארנער איז דאך אויך א קליין מענשעלע און זעהר א גרויסער פארנעהם. הא? !....

אט אזעלכע געדאנקען האבען מיר זיך געדרעהט אין דעם קאפ און מיך נישט געלאזען שלאפען כמעט דיא גאנצע נאכט. איך בין דיא נאכט עלטער גע־ווארען מיט עטליכע יאהר מעהר און געפיהלט אין מיר עפעס א פארענדערונג. אויף מארגען האב איך נישט געמאכט לאנג שיהות, אויפגעזוכט מיין בעקאנטע: מעקלער, איהם צוגעזאגט נאך א בעסער מעקלערייא וויא פריהער און נאך אין עטליכע טעג ארום האט ער מיך אריינגעשלייערט צו איסר ווארנער.

II

איסר ווארנער איז געווען איינער פון דיא פארנעהמסטע בעל־הבתים אין צוויאטשיץ, אלע האבען פאר איהם געהאט דאס נייגיעהריגע קדחת און עס האט מיט איטליכען געווארפען אז ער האט ארויסגערעדט א ווארט, וואס טייטש איסר, עפעס א קלייניגקייט איסר! איסר אליין האט נישט געהאנדעלט, נישט אריינגע־טאן קיין האנד איז קאלטע וואסער און פון דעסטוועגען האט ביי איהם אין שטוב תמיד געקאכט וויא אין א קעסעל, דער אריין יענער ארויס, קינד און קייט אלע ביי רב איסרן. מיינט איהר אפשר, איסר איז געווען א גרויסער למדן, א גרויכער יחסן? חלילה! אפילו נישט קיין קליינער. ער האט קוים קוים געקאנט דאוונען און איז געווען וויא מען זאגט „המכה בעברתו" דאס הייסט שטומפיג או פ דער עברי. פון דעסטוועגען האט ער געהאט א טלית־און תפילין זאק זעהר א גרויסען, זעהר א גראבען פון עטליכע בני־פקועהליך, ארומגעלאמעוועט מיט רויטע קריי־קעס. דארט אינוועגדיג האט זיך געפונען אי א סידור „דרך החיים" מיט אלע נויטיגע דינים, אי א תהלים מיט מעמדות, אי א „חוקיל" און א „שערי ציון". א האנד צום שרייבען האט ער געהאט זעהר א שווערע, דיא פען האט וויא אויף צו להכעים בשום אופן נישט געוואלט ביי איהם געהן אין זיינע שליחות, ער האט ז־ך געשטופט אהין און זיא איז גאר פארקראכען קיין בויבעריק, זיא האט געשפריצט,

געמאכט קלעקען, געקריצט, גערריגעט און זיך געשטעלט דיבאָם. עס האָט איהם נעביך גענוג צרות געקאָכט איטליכס וואָרט און איידער ער האָט ביי איהר ארויס בעקומען שווארץ אויף ווייס זיין חתימה „איסר“ זיינען איהם דיא אויגען פון קאָפּ שיעד ניט ארויסגעקראָכען און איז פּשוט אָבגעגאַנגען מיט שווייס. ער פלעגט דערנאָך זיך ווישען דעם שטערען מיט דעם ארבעל פונם העמד אָדער פון דער קאפּאָטע און סאָפּען גלייך וויא ער וואָלט געהאקט האָלץ. דיא מעלה קען מען אויף איהם זאָגען, אז אין דעם אויסלייגען איז ער נישט געווען וויא אנדערע א שטארקער מהמיר, איין אות האָט ביי איהם נישט געשפּיעלט אזא וויכטיגע ראָליע שטעה פּארענט צו הינטען אָדער שטעה אפילו גאָר ניט מאכט אויך נישט אזוי אויס, מען וועט זיך אָנשטויסען נישקשה, און ווען ער פלעגט דרינען א מאָל עפּעס מסופק זיין, דאָ איז איהם דיא פּען דוקא בייגעשטאנען אין דיא נויטען, זיא פלעגט זיך סאָן א יאָג מאכען א צוק מיט א קלעק און דערמיט האָט ער שוין געקענט יוצא זיין לכל הדעות, פון זיינע אלע זאכען שטעל איך אייך דאָ ארויס זיין „קווייאכ“ מיט זיבען גרייזען און זיין עברי זעטצען אין דער הגדה: „תרח אבי, אברהם ואבי. נחור ויעבדו“ וועלכעס דערפון וועט אייך בעסער געפעלען ווייס איך נישט, מיר אָבער זיינען ביידע גלייך זעהר געפעלען. מילא דאָס האָט איהר זיין לומדות, און וואָס אנבעלאנגט זיין יחוס איז נישט געווען מיט וואָס זיך איבערצונעהמען. ער האט נישט געשטאמט פון דער גילדענער פאָן און האָט אין דער יוגענד קיין פלעצעליך מיט פוטער נישט געגעסען, דער אמת טאקי איז, אזוי וויא איך בין עס שפּעטער דערגאנגען, ער איז געווען א קליין מענשעלע און דערמיט האָט ער א ים בעסער געמאכט וויא איין אנדערער מיט זיין תורה אָדער מיט זיין סחורה. ביי דעם צוויאטשער גביר איז ער באמת טאקי געווען גאָר דיא נשמה, נאָר עפּעס — איסר. הכלל איסר, איסר, נאָר איסר! איסר איז געווען זיין נשמה, זיין פוס זיין האנד, זיין אלץ מיט אנאנדער און דורכדעם ממילא א גרויסער חשוב דער גאנצער כל-ולך אין דער שטאָדט. אָט פון דעם רב איסרן האָב איך א סך זאַכען מיך אויסגעלערענט. ער, טאקי נאָר ער איז מיין אמתער רבי. ער האָט מיר געעפענט דיא אויגען; ער האָט מיר אין דעם מויל א פינגער אריינגעלייגט און מיר געגעבען צו פארשטעהן זעהר פיעל זאכען, וואָס געהן אין דער וועלט פיר, מיר פערענטפערט הארבע קשיות, דערקלעהרט גוזמות רעטענישען ביי אונז אין דער פיהרונג; ער האט מיך געשטעלט אויף א שטייגער, מיך אויסגעריבען, אויסגעשליפען און געמאכט פון מיר א כלי, קורץ, ער האָט מיר געוויזען א וועג און אנטפּלעקט דעם סוד וויא צו־ווערען א קליין מענשעלע.

בטבע איז איסר געווען א פארביסענער, זעהר א באהאלטענער מענש, מען האט ביי איהם קיינמאל נישט געקענט וויסען דאס מינדעסטע וואס ער דיינקט און וויא מען האלט מיט איהם. וואס ער האט געמיינט האט ער נישט גערערט און וואס ער האט גערעדט האט ער נישט געמיינט. אפילו דאס ווייב זיינס האט ביי איהם גאר נישט געוואוסט, ער האט פון איהר און פון זיינע קינדער זיך געהאלטען תמיד ווייט, אלע אין שטוב האבען געהאט פאר איהם דרך ארץ, ער האט נים גערעדט, נישט געטענהט קיין סך און קוים האט ער עפעס ארויסגערעדט א ווארט האט ער נעמוזט בעשאפען ווערען טאקי גיך אין דער הייסער רגע. זיין פנים איז שטענדיג געווען אלץ איינס, תמיד ערענסט און וויא עפעס פארטראכט. קיין הויך געלעכטער האט מען פון איהם קיינמאל נישט געהערט זעלטען נאר פלעגט ער מיט א פארמאכט מויל טאן עפעס א שמייכעל, נאר דאס זויערע שמייכעלע איז אבער געווען נישט מעהר וויא א ציה מיט איין זייט פון דיא דינע ליפען, דער איבעריגער טהייל פנים האט דערפון אפילו נישט געהאט קיין רמז דרמיזה, איז געבליבען אייז־קאלט, דיא אויגען גלעזערנע אזוי וויא פריהער. א גוטען ברודער אבער ער האט געהאט, אין וועלכען ער האט געקלעפט מיט לייב און לעבען, מיט איהם איז ער שוין געווען בעדיידעווודיג זיך נישט פארשטעלט אויף קיין האר, מיט איהם האט ער ליעב געהאט צו פארברייגנען אפט דיא צייט ביי א גלעזיל וויין און ארייגצולאזען זיך אין א שמיעס, מיט איהם איז איסר עפעס וויא איבערגעביטען געווארען און איז נישט געווען גאר דער איסר. פאר איהם איז געווען זיין הארץ אפען אויף ביידע טויערען און ער האט אהין געקענט אלע צייט פראנק און פרייא אריינגעהן, איבערלייענען דארט און וויסען איסר'ס אלע סודות. ווער שמיעסט אז איסר איז נאך געווע א קאפ פארלעקט, דענסמאל פלעגט ער שוין גאר אוועקנעהמען דיא האנד פונם הארצען און וואס אויף דער לונג דאס אויף דער צונג. ער פלעגט געוועהנטליך מיט זיין גוטען ברודער זיך פארקלייבען אין זיין בעזונדער חדר. אוועקשמיעסען און אויסרייהען זיך פרייא דאס הארץ. איך האב שוין לאנג בעקומען דיא נאטור צושטעהן הינטער דער טהיר און זיך צוהערען צו דעם וואס מען רעדט. איך וויל דא אייך איבערגעבען א מקצת פון איסר'ס שמיעסין מיט זיין גוטען ברודער צו וועלכע איך האב מיך אנטערגעהערט, וואס דאס וועט אייך אביסעל האטש ערקלערן איסר'ס גאנג, איסר'ס שיטה אין דעם לעבען און איסר'ס בליק אויף דער וועלט, און וועלכע איך האב אייזענפעסט מיך געהאלטען.

— הער נאר אוים גוטער ברודער! האט איסר ווארגער איינמאל זיך אנגע־

רופען אז ער איז נעקומען מיט זיין גומען ברודער עפעס פרעהליך, אביסעל פאר־קנאקט און מיט איהם זיך אנידערגעזעצט ביי זיך אין חדר. הער נאָר, דוא, טיפּוש איינער! איך זאָג דיר, אז אזא טהייער, אזא גוט פאָלק וויא יודען זיינען איז אויף דער גאנצער וועלט נישטאָ, טאקי זעהר א גוט פאָלק, א גאָלדענס, בנאמנות, מען קען פון זייא האָבען — א גראָשען!...

— זאָג בעסער, איסר, א נארעש פאָלק. ס'איז אזעלכע נאראָנים וויא יודען אויף דער גאנצער וועלט נישטאָ!

— גערעכט, גוטער ברודער! וואָס אמת איז טאקי אמת, ס'איז נאָך אזא טהייער, אזא גוט, אזא ניטצליך אזא גאָלדען און אזא נארעש פאָלק וויא אונזערע אתה־בחרתניקעס גאָר נישטאָ, נישטאָ, נישטאָ!

— וואָס האָסט־דוא עפּעס אזוי זיך צורעדט, איסר, אין דיא שבחים פון דיא כנסת ישראל? נענוג גערעדט! דערצעהל נאָר בעסער מיט וואָס האָט זיך אויס־געלאָזען דער סוף פון דער היינטיגער אסיפה?

— וואָס פאר איין אסיפה? ! וואָס פּלוידערסט־דוא מיר עפּעס גוטער ברודער!

— רעדט דבורים, איסר! וואָס הייסט, דוא האָסט פארגעסען דיא אסיפה? היינטיגע אסיפה מכח דעם פלייש!

— ווייס איך פון וואָס דוא רעדסט, טפּוש איינער! א וויכטיגע זאך אביסל דיא אסיפה! זיא האָט געהאט אזא ממשות, מישטעהגעס געזונט, וויא אלע אנ־דערע זייערע אסיפות, דוא האָסט בעדארפט שטעהן דאָרט און זעהען עפּעס שיינס. אריינקומענדיג אהינצו האָב איך געטראָפען א גערידער. דער עולם האָט עפּעס גע־זוושעט וויא דיא פליגען. איך האָב זיך מישב געווען, וואָס וועל איך דאָ מיך שטע־לען א ים ברייען מיט דעם גאנצען פעקיל, און נישט לאַנג געטראכט האָב איך הויך א זאָג געטאָן, גלאט אזוי אין דער וועלט אריין: מה רעש אז מעהר מיט עט־ליכע גראָשען? ס'איז נאָך נישט גאָר אזא אומגליק. גלויבט מיר יודען, א סך א גרעסער אומגליק וועט זיין, אז דער בעל טאקסע וועט אין כעס ווערען און חלילה זיך וועלען אפּזאָגען! גלויבט מיר יודען ס'איז אזוי. — טאָמיר מיינסט־דוא, איך האָב געוואוּסט וואָס איך האָב גערעדט פאר וואָס ס'איז אזוי? אסוף! נוא, האָסט דוא בעדארפט זעהן וויא עטליכע שיינע בעלי־הבתים, וואָס האלטען זיך פאר קלוגע, געניטע מענשען האָבען געמאכט ערענסטע פּנימליך, זיך גענומען פאר דיא בערדליך און מיט א נארעש קניימשעלע זיך אָנגערופען: טאקי אמת ס'איז אזוי, מען האָט גאָר נישט צו ריידען, ס'איז געווים אזוי... דער איבעריגער עולם האָט

אקעגען דעם נישט געהאט וואָס צו ענטפּערען גלייך וויא אקעגען א געוויסער, שוין איין אויסגעמאכטער זאך און זעניען אלע כמעט געבליבען עפּעס וויא דער־וואָרגען, עמיצער זאָל עס זיך בערעכענען, האָטש זיך אליין פרעגען: פאר וואָס איז עס אזוי ? איינער נאָר, עפּיס א שייגעץ, א ממזר בן־הנדה, אויף וועלכען איך האָב שוין לאנג איין אויג, האָט נישט געוואָלט נאָכגעבען און אלץ געטענהט. ס'איז נאָר נישט אזא אומגליק, אדרבה, אדרבה... אָהן א בעל טאקסע קענען מענ־שען אויף דער וועלט אויך לעבען. נאָר דיא קלוגע, געניטע בעלי חבתים, וואָס פארשטעהן איין עסק האָבען אויף איהם געקוקט וויא אויף א יונגעל, נישט קיין געניטע מענשען, מיט ועמען ס'איז גאָר נישט כדאי צו ריידען און האָבען איהם אפילו נישט מזכה געוועז מיט א וואָרט. פון דעסטוועגען וויל איך דעם דאָזיגען שייגעץ פערזאָרגען, דוא וועסט מיר מוזען, גוטער ברודער, אויף איהם אָנשרייבען א שיר המעלה צוליינען איהם א גוט קנייטעל עס זאָל גוט אָנרייסען... דוא ווייסט דאָך איך האָב דערצו א שווערע האנד.

— דאָס, איסר, איז א שפּעטערדיגע זאך. מסתמא וועט שוין זיין רעכט. לאָם איך שוין נאָר דערלעבען הערען מיט וואָס דיא אסיפה האָט היינט זיך אויסגעלאָזען.

— וואָס פארשטעהסט־דוא דאָ נישט טפּוש איינער ! ס'איז דען נאָך אזא גוט, אזא נאָרישע פאָלק וויא יודען ערגעץ דאָ ? מען האָט אלסדיג נאָכגעגעבען ארויפנעצווינגען נאָך עטליכע ראָשען, מעהר נאָך וויפיל מיר האָבען אליין זיך גע־וואונשען, און מען איז זיך פארנאנדער געגאנגען שטארק צופרידען. איך בין, טפּוש איינער, אודאי צופרידען.

— אודאי איסר מעגסט־דוא צופרידען זיין, אָבער....

— וואָס אבער ? טיפּוש איינער ! וואָס אָבער ? אָבער א רחמנות ! ווילסט דוא אפשר זאָגען, א רחמנות אויף א שטאָדט אָרעמע לייט ! גער שוין געה נאָר־רעלע איינער מיט דיין נארישען פּוסטען וואָרט רחמנות ! רחמנות, האָבען אויס־געטראכט נאָר שלאָפּע, שלימזלניקעס, שאָף, וואָס ווייל זיי פיהלען זייער שלאָפ־קייט, אז זיי זיינען טויגעניכטסען, אָהן כח אָהן בריהשקייט צודערלאַנגען זייער וואָרש, צונעהמען אלסדיג וואָס זיי פארלאנגען אז זיי פעהלען אי נענעל אי ציין זיך צו ראנגלען און וועהרען, דעריבער האָבען זיי אויסגעטראכט דאָס וואָרט רחמנות, עס איז גענומען פאר א כלי־זין, שרייען מוסרען בעטען רחמים, מאכען רחמנות־פּנימליך און מיינען דערמיט צו פּועלין. ס'איז אָבער שווינדעל, גוטער־ברודער, לייטער שווינדעל ! מען פארשטעהט נישקשה אזעלכע אָנשטעלען, אזא

מוסר מיט אזעלכע מוסר־זאָגער, איך בין שוין ברודער איין אָנגעלערענטער, איין אויסגערייכערט לולקעלע, א שטיקעל מבין ברוך־השם אין דעם סדר העולם חאָטשע נישט אזא גרויסער למדן. מען ברויכט גאָר דערצו נישט קיין גרויסע למדנות, יע־נוג חלעבין גאָר א גלייכען שכל, א שטיקעל תפיסה קען מען שוין תופס זיין אין וואָס דיא גאנצע וועלט בעשטעהט, זיא בעשטעהט פון צוויי צדדים: פון שטארקע און פון שלאפע. פון וועלף, חיות רעות און פון שאָף, בהמות טהורות, דיא נעהמען און יענע גיבען דאָס הייטעל. אנדערש קען עס גאָר נישט זיין, בייט איבער דיא יוצרות וועט אויסקומען פונקט דאָס אייגענע. לאָז דער שלאפער נאָר בעקומען כח, שווימט ער ארויף פון אויבען, ווערט ער דער פריץ און צופיהרט זיך דיא העגט־ליך: לאָז דאָס שעפעלע דערטאפען נעגעל און ציין, וועט ער שטארק קראטצען, שארפען דיא ציין און אראָפציהען דיא הויט. פריוו א שטייגער איינעם פון דיא רחמנות־שרייער, פון דיא שלימזולניקעס און מוסר־זאָגער געבען עפּעס א התמנות אין קהל אויף איין אנדערענס א שטעלע, אבי ער וועט נאָר דערשמעקען זיין כח, אז ער האלט דיא בייטש, הייבט ער שוין אָן צו שמייסען און געוועלטיגען ביד רמה. נעהם איינעם א נעבעכיל און גיב דיא טאקסע איהם איבער, הייבט ער דאָס איינענע אָן, לערנען בלק מיט דעם עולם — צופּען, רייסען און ארויסציהען דיא קלייא פון דיא ביינער. „ני דאי באָך איז איוואנא פאנא!" איז דאָ א ווערטיל. זעהר א גלייך, אמתדיג ווערטיל! משוגע צי חסר דעה האָט פאן בעדארפט זיין איוואנען איבערגעבען דיא לייצען. בלייב דיר ביי דיין רחמנות־פגימעל דוא גוטע כשרה נשמה, דוא פרים שעפעלע, זאָג דיר מוסר וויא פיעל דוא ווילסט, פון דיינע נעגעל און ציין, ווען דוא זאָלסט זיי נאָר בעקומען, גוואָלט חלעבין טויזענ־טער מאָל נאָך ערגער געוועןן!...

— חלילה, איסר! וואָס פאלט דיר איין? איך מיין גאָר נישט קיין רחמנות, נאט אייך נאָר רחמנות! עפּעס אנדערש גאָר מיין איך, דוא איסר, זאָג איך, מענסט אודאי זיין צופריערען, מהכא־תיתי. אָבער... איך!

— רעדט־זשע, טפּוש איינער, ווערטער! אזוי דוא ווילסט אויך צופרידען זיין! נעה זשע, זייא מוחל, צו אלרע שווארצע יאָהר אהין.... שטעק אריין דיא לאפּע, וועסט־דוא אויך האפּען א לעק. ביסט נישט קראנק חלעבין אליין צו־בעשטעהן דיין שטעטיל. דער רוח נישקשה האָט דיר אויך נישט גענומען. מאָרגען, ברודער, געהט א נייע סדרה פון קהלשע ענינים, מען וועט מוזען אביסיל צוקנע־לען. היינטיגע וואָך געהט ביי אונז תרומה, ותן זאָגסט־דוא טפּוש איינער, האָבען מיר פרשה שקלים?...

— זעהר קלוג טפּוש איינער, האָסט־דוא געטאָן, וואָס דוא ביסט אצינד געקומען, האָט איינמאָל איסר אין איין אנדער שמיעס געזאָגט צו זיין גוטען ברודער. איך נעה ארום מיט א פול האַרץ מחשבות, וויא א קיה מיט פולע אייטער, און קען אין מיר שוין מעהר נישט איינהאלטען. איך מוז שטילערהייט א מאָל חאָטש דאָס האַרץ אָפּריידען, אזוי פיל הערען און זעהען וויא איך און שטענדיג שווייגען, טראָגען אין זיך איז איבער אלע מענשליכע כחות. זאָל איך נישט האָבען צו אלדע שווארץ יאָהר אזא שווערע האנד וואָלט איך אויף פּאפּיר מיך אמאָל אויסגענאָכען און אָנגעשריבען א שיין טריאטער הלעבין. פארזיך נאָר דעם זויין. הא, וואָס זאָגסט דוא אויף איהם? דאָס האָב איך היינט בעקומען א מתנה פאר עפּעס א געשעפטעל.

— זעהר א גוט גלעזיל וויין איסר. נאָר דערצעהל מיר, וואָס איז דאָס געוועזען פאר א געשעפט.

—עס, א געשעפטעל, לעמילס עפּעס א דיעלע. ער האָט מיר שוין לאנג געבעטען איך זאָל איהם דרינגען א טובה טאָן, גלייך וויא איך וואָלט געוועזען א זאָקאָנטשיק. נאָר דיא נאראָנים אָבער ביי אונז אין שטאָדט־מיינען, אז אלסדינג איז אָנבעלאנגט אין מיר, אבי איך וויל נאָר, קען איך העלפען, אז עטליכע שרייבערליך עסען ביי מיר א מאָהל שבת פיש, ווייל דאָס חיות נעהט זיי אוים נאָך אידישע פיש, מיינען זיי שוין, אז איך בין מיט אלע טשינאָווניקעס פון גרוים ביז קליין איין לעבען און אלסדינג געווענדעט זיך אין מיר. נאָר זאָל זיין אזאי טיפּוש אייגער וואָלען זיי, דיא נאראָנים, טאקי אזוי זיך מיינען און מיך קומען אלץ בעטען טובות. ביי מיר איז פאר זיי תמיד איין ענטפער: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן, מיט א ממה נפשך זאָג איך עס, שפּילט יענער אוים, הייסט עס איך האָב געזעהן, חאָטש איך האָב אזוי פיעל געזעהען ווי איך זעה מיינע אויערען און נעהם דערפאר אראָפּ פון אויבען א מנה יפה. אי וואָס יענער פארשפּילט, פארליר איך דאָך נישט מיין ווערט, מיינע תקיפות. יענער דיינקט זיך ער האָט פארשפּילט נאָר ווייל איך האָב נישט געוואָלט זעהן, אָבער ווען איך וואָלט טאקי באמת געוואָלט זעהן, וואָלט איך גאנץ זיכער טאקי אויסגעפיהרט. נוא האָט יענער אויף מיר אביסיל תרעומות, לאָז ער מיך קומען ווארגען, לאָז ער מיך רופען קנאקניפּעל, אָבער איך האָב מיין שם „תקיף“ נישט פארלוירען. עס, ער וועט זיך איבערברוגזען, נאָך א מאָל טאקי קומען בעטען מיין לאסקע און איך וועל איהם ווידער נאָך א מאָל טאקי ענטפערן: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן. פארשטעהסט־דוא? — לעמלין האָב איך אויך אזוי געענטפערט: מיר וועלען זעהן און איהם

דערביא מאקי בתורת עצה אַנצוהערעניש גענעבען, אַפּצושטעקען דאָרט עפּיס, פארשטעהסט־דוא ? דאָרט וואו מען בעדאַרף.... איך האָב זעהר גוט געזעהן, אז מיין זעהן אַליין קען איהם אזוי פיעל העלפען וויא א טויטען באנקעס. לעמיל אָבער איז ביי זיך געוועזן גאַנץ זיכער, אז איך זעה און בעט דעם נביר ער זאָל אויך זעהן. היינט ביי מאַג געהענדיג אין דער גאס האָסט־דוא בעדאַרפט זעהן, וויא לעמיל מיטן ווייב זיינען ביידע מיך בעפאַלען פאר איין עדה יורען מיט א שמחה און מיט מרעהרען אויף דיא אויגען : „רב איסר, טאַטעניאַ, נשמחניאַ ! טאַקי פריהער גאָט דערנאָך אייך, נשמהניא, האָבען מיר צו פארדאַנקען מיט אונזער עסק וואָס מיר האָבען היינט אויסגעשפּילט, ווען איהר רב איסר וואָלט זיך דאָ נישט געוועזן אריינלייגענווואָלטען מיר נעביך געקענט גען מיט דיא האָר. מיר וועלען עס טאַקי דער גאַנצער וועלט זאָגען, רב איסר !" פארשטאַנען האָב איך אז דאָ האָט געהאָלפען מיין אַנצוהערעניש, לעמיל האָט אַ־פּנים גוט אויסגעפּאַלגט מיין עצה. האָסט בעדאַרפט זעהן בשעת מעשה וויא זייא האָבען מיר דאָ אזוי גע־דאַנקט וואָס פאר א קרים איך האָב זיך געמאַן, גלייך וויא אייגער רעדט : וויפיל געזונט און לעבען האָט מיר אייער עסק געקאָסט ! וויפיל מיה האָב איך דערבייא געהאָט ביז איך האָב געפּועלט ! — לעמיל האָט מיר שפּעטער אביסיל אָפּגעשיקט א חיים מיין רח"ש און דערצו נאָך עטליכע פלעשליך גוטען וויין. נוא, טיפּוש איינער, וואָס זאָגסט־דוא אויף דעם וויין ?

— הלוואי איסר, לאָז מען אזוי האָבען צו זאָגען אויף דיר, אויף דיינע נאָ־דאָנים און אויף דעם גאַנצען שווינדעל.... לחיים !

— ווער דערוואַרגען טיפּוש איינער ! שווינדעל, זאָגט ער, שווינדעל ! פאר וואָס הייסט דאָס ביי דיר שווינדעל ? וואָס זעניין דען דיא אלע עסקים, אלע מסחרים ,האַק־און־פּאַק פון אויבען ביז אראָפּ, נישט קיין שווינדעל ? איך זאָג דיר אַלע עסקים, אלע אפילו אין עולם־הבא זאכען. פערשטעהסט־דוא ? אויף וואָס בעשטעהען דיא אלע מסחרים נאָך גאָר פון דער התחלה, וויא אזוי ווערען זיי גע־פיהרט און מיט וואָס לאָזען זיי זיך אוים לסוף ? אפשר אויף דעם אמת מוזט־דוא זיכער מיינען ? ניין, ברודער ! אמת איז גאָר א ווערטיל, וואָס איטליכער פאר־שטעהט עס אויף זיין גאַנג, אויף איין אנדער אופן וויא עס פּאַסט צום ענין. דער אמתער אמת איז גאָר נישטאָ און קען טאַקי גאָר נישט זיין, ווייל אונזער שכל קען איהם נישט משיג זיין און ער וואָלט אויך פאר אונזערע מסחרים גאָר נישט געווען קיין גוטער ארטיקעל. טויזענדער קאַנטאָרען, טויזענדער קלייטען און טויזענדער אנדערע מסחרים, וועלכע דוא זעהסט היינט ביי אונז וואָלטען וויא פוי־

טיגע זיך פאנאנדער נעפלוינען און עס וואָלט פון זיי קיין זכר, קיין שריד ופליט ניט איבערגעבליעבען. א סך נגידים אונזערע וואָלטען זיך מיט דיא מאַרבעס ארומגעשלעפט.— אפשר אויף ארבייטען, מיינסט דוא, בעשטעהט עס אלס־דינג! חלילה! ארפייטען ארבייט א האָלץ־העקער, א וואסערפיהרער, א טרעגער, א בעל מלאכה וכדומה, מיט ארבייט וועסט־דוא קיין סך נישט פארדינען, דוא זאָלסט אפילו צוזעצטער הייד ארביגטען ועסט דוא פאַרט צעהר מאָהל אין טאָג פגר'ן פאר הונגער. נעה גיב זיך טאקי אָפּ, א שטיינער, מיט לעמילס א דיעלע, וועסט דוא דארויף פארברייננען א סך צייט וועסט האָבען דאָס לויפעניש, זיך אפּשרייבען דיא פינגער אזן לסוף, אז עס וועט דיר שוין געראָטען אויסצופיהרען עס, וואָס וועט דיר קלע קען דאָס פארדינסט? דיא חלה וועט דיר נישט קלעקען אויף דער המוציא. חלילה אָבער אז געראָטה דיר נישט, איז פערלוירען דיין מיה און בלייבסט נאָך ביי דער וועלט א קאליקע, א טויגעניכטס, וואָס פערשטעהט נישט מאי דקא-אמרי רביצען און קען א קאץ איין עק נישט צובינדרען, דוא האָסט פוילע פיש און פער־שטונקענע הערינג...... קנייטש ברודער נישט אזוי דעם שטערן! איך זאָג דאָ דיר גאָר נישט אזא פולוסופיא, נאָר פּראָסטע, ריינע ווערטער. פילוסופיאָ טויג אויך אויף כפרות. צו גרויסע חכמות איז דוקא א גרויסער הזרון, דיא וועלט האָט עס פיינט און היט זיך דערפאר וויא פאר פייער. גרויסע בריות, געלעהרענטע מענשען נעהן ארום אין צוריסענע שטיוועל אָהן פאדעשוועס. א סך גאָר ניט דער ערך בעסער געהט עס אין דער וועלט דעם קליינעם מענשעלע. מען בעדארף גאָר אזוי נישט טויגען זיין א בריה, דער עיקר וואָס מען מוז אָבער קענען איז: חנפה'נען, צוויאטשען, ליגנערען, ווארפען זיך אהין און אהער וויא עס קומט אויס צום עסק. וואָס זאָל מען טאָהן? געלד מוז מען האָבען, אָהן געלד ביסטו דאָך אודאי גאָר נישט, נאָך טויזענד מאָהל קלענער וויא דאָס קלענסטע קליין מענ־שעלע. דוא ביזט אי קליין אי געמיין. וואָס איז, ברודער, אין דער וועלט א קבצן? דוא קענסט דען דיר אזוי משער זיין א־פנים וויא נגידים האָבען פיינד א קבצן! דאכט זיך ריידען א מאָהל מיט איהם און האָבען אויף איהם א מאָהל קלאָמ־פערשט רחמנות, אין אמת'ן אָבער קענען זיי אים נישט ליידען, ער איז זיי גרוים אין דיא אויגען און טראכטען צו וואָס דרעהט זיך גאָר ארום אזא נפש אויף דער וועלט. עפּעס קומט עד זיי פאָר וויא א קאָלטין, איין איבריג ביינדיל, א שטיק ווילד פלייש, א פגע, איין אָנשיקעניש און עס גיט זיי עפּעס א שטאָך אין הארצען אז זיי דערזעהן איהם. זיי דאכט זיך אלץ, אז ער איז אויסען אויף זייער לעבען — אויף זייער בייטעל, אז ער איז להוט אויף זייער נשמה — נאָך זייער געלד. איך האָב אסור נישט קיין ווערטער איך זאָל דיר עס אזוי ווייט ארויסזאָגען. ביסט דוא ברודער א קבצן, ביסט דוא אָפּגעשטאָרבען פון דער וועלט. דיינע פריהערדיגע פריינד, אים זיי זיינען רייך, האלטען זיך פון דיא ווייט, מאכען זיי דיר א מאָהל א וויזיט, האָט עס נאָר א פנים וויא איין אויפגע־קומענע גבירה חאפט זיך א מאָהל אראָפּ ערגיץ אין א קליין שטעדטעל אויף קבר

אבות צו א געשטארבענעם טאטען א קבצן און פוצט זיך דערביי אויס אין פעריל און דימענטען, דאס ארעמע קליין שטעדטעל זאל פון איהר הנאה האבען..... אין חומש צי אין שיר השירים דאכט זיך שטעהט אויך וויא זאגט מען עפעס: העני חאסיע נחמעס (עני חשוב כמת) דאס הייסט א קבצן שמעקט מיט קברות־בלעט־לאך. אין געלד ברודער בעשטעהט דיא גאנצע חכמה, אלסדינג.... האסט־דוא געלד האסט דוא דיא און יענע וועלט. נאר ביי דער צייט געלד צו האבען הייסט, צו זיין א קליין מענשעלע און א קליין מענשעלע הייסט חנפהנען צוויאטשען, וואס אין דער קארט.... לחיים גוטער ברודער!

— לאמיר זיין געזונד, איסר, און האבען תמיד אזעלכע לעמליך: נוא איסר, דיין נגיד, ביי וועלכען דוא ביסט דיא נשמה, וואס איז ער אזוינס? ?

— אט פון איהם ברודער וויל איך ניט ריידען. פארשטעהסט־דוא? איך וויל פון איהם נישט ריידען, פון דער צייט, וואס איך האלט איהם אויף דער ארענדע וויל איך פון איהם ניט ריידען.

— וואס הייסט, איסר, אויף דער ארענדע? נאט אייך נאר א נייעס! וואס הייסט דוא האלסט דיין גביר אויף דער ארענדע? א מיהל איז ער,צו אלדע שווארץ־יאהר. אדער א קרעטשמע, וואס דוא האלסט איהם אויף דער ארענדע?

— וואס מאכט עס אויס, טיפּוש איינער? וואס איז דיא נפקא־מינא א גביר, א מיהל, א קרעטשמע, א רוח, א טייוועל און דער שווארץ יאהר וואס נאך אזעלכעס? אבי איין ארענדע!.... הע־הע־הע, צרודער! דוא ביסט נאך גאר א מלמד, א פריץ. מען מוז דיר נאך אלץ דינג אויסטייטשען. נוא איך וועל עס דיר איצט דערוייל וויא ס'איז דערקלעהרען. לאמיר טאקי אנהויבען פון א מיהל. א וואסער אדער א ווינד איז אויף דער וועלט א גרויסער כח, קומט דאס מענ־שעלע וואס וויל מיט אלסדינג זיך בענוצען, שטעלט אנידער א געביי מיט רעדע־אי שטיינער און מאכט אז דאס וואסער אדער דער ווינד זאל דרעהען דיא רע־דער. דיא רעדער דרעהען דיא שטיינער און עס מאהלט זיך. פארשטעהסט־וא? היינט טיפּוש'ל מיינער לאמיר געהן ווייטער. ראשית חכמה איז כח, דארויף שטעהט דיא וועלט מיט אלע זאכען. א נגיד איז אין דער וועלט אויך א גרויסער כח. אלע ווערען פאר דעם נגיד בטל. אלע קריכען און שאפקעווען פאר דעם רייכען אי אזעלכע אפילו, וואס זיי קומט פון איהם לחלוטין גאר נישט ארויס, וואס זיי האבען פון איהם נישט געהאט א מאהל, האבען פון איהם נישט אצינד און וועלען קיין מאהל פון איהם נישט האבען אי שפּעטער אפילו א טרונק וואס־סער, גלאט ווייל א רייכען קומט כבוד, ווייל א נגיד קומט אלסדינג. חאטש איך איסר זאג: דער עיקר וואס אין א נגיד בעדארף מען שעטצען איז נאר זיין געלד. פארשטעהסט־דוא? זיין געלד איז נומער 1 און ער אליין איז נומער 2

אזא נגיד, וואס ניצט דיר כלל נישט, ער זאל ביי דיר אזא ארט פארנעהמען וויא נאר נישט. וויאבאלד אז נישט דער עיקר וואס זשע איז מיט איהם דער יחוס? קוקט זיך אפילו אויף איהם נישט אום און חשר איהם אזוי וויא אין טשערניוויטץ דיא מגילה.... היינט בעדארפסט־דוא וויסען ווייטער, אז א קלוגער בעדארף מיט אלסדינגג אין דער וועלט זיך בענוצען. פארשטעהסט־דוא? אצינד וועל איך עס דיר איבער'חזר'ן נאך א מאהל, זאג־זשע טיפּישול איינער זאג: אויף כח בעשטעהט אלסדינג, א נגיד מיט געלד איז אין דער וועלט א גרויסער כח און אקלוגער בעדארף מיט אלסדינג אין דער וועלט זיך בענוטצען, בכן בעווא־ף מען פונ'ם רייכען קענען מאכען א נוטצען. וואס מיינסט־דוא, מען זאל ביי איהם נעהמען נאר געלד? ניין! מען בעדארף אויך לעבען איהם קענען שטעלען א ווינטמיהל, ער זאל מיט זיין ווילדען כח טרייבען און דרעהען דיא רעדער. עס זאל זיך מאהלען. אדער לעבען איהם זיין אזוי וויא א קאמעדיאנט לעבען דער קאמעדיע, אדער וויא א ציגיינער לעבען זיין בער. האסט דוא מיר אפגעמאסטען א נוט מעסטעל מיט א ווערך, נוא, נעה מאהל דיר געזונטער הייד אין מיין ווינר מיהל. האסט־דוא בעצאהלט פאר א בילעט, נעה־זשע דיר אריין אין דער קאמעדיע און זעה דיא שעהנע אנשטעלען, אדער האסט־דוא מיר געגעבען עטליכע גראשען וועל איך דיר הייסען מיין בער טאנצען. פארשטעהסט־דוא? איך האלט מיין גביר אויף דער ארענדע. דוא ווילסט צום גביר—צו מיין ווינטמיהל, גיב זשע מיר מעסטעל, איך בין דער ארענדאר. דוא ווילסט מען זאל פאר דיר מאכען דיא קאמעדיע, דיך „אונטערהאלטען“ אביסעל מיט אנשטעלען, בעצאהל מיר פריהער פאר א בילעט, איך בין דער קאמעדיאנט, אדער ווילסט־דוא אפשר מיין גביר זאל זיך פאר דיר שטעלען אויף דיא לאפעס, לייגען זיך פאר דיר אין דער לייטנג איז דער ברייט און ברומען, ארויס פריהער מיט עטליכע גראשען און; גיב מיר זיי מוחל וואס מיין גוטען ווילען וועט זיין, איך בין זיין ציגיינער!...... היינט פארשטהסט־דוא טיפּושיל? גענוג פאר היינטיגעס מאהל געלערענט!.... לחיים, גוטער ברודער!)

— לחיים, איסר, פאר דיין ווינטמיהל, פאר דיין קאמעדיע און פאר דיין בער! דיינע רעדער זאלען זיך דרעהען, דיין קאמעדיע זאל אנגעהן און דיין בער זאל טאנצען.....

12

עס פערשטעהט זיך איסר'ס דרך, איסר'ס בליק אויף דער וועלט איז פאַר מיר תחלת געווען צו הויך און א סך ווערטער גאָר תרגום. איך האָב גאָר נישט געוואוסט מיט וואָס מען עסט עס. נאָר דאָס אָבער האָב איך באלד אין דער רגע איינגעהאַפּט: „ביי דער צייט געלד צו האָבען הייסט צו זיין א קליין מענשעלע, אין א ק...יין מענשעלע הייסט חנפה'נען, צוויאַטשען, וואָס אין דער קאָרט". אַט־אַדאָ בין איך שוין דערגאַנגען דעם רעכטען סוד. אָבער וואָס הייסט אזוינס חנפה־נען, צוויאַטשען האָב איך נאָך לעת עתה נישט רעכט פערשטאַנען. איך מוז אייך דאָ בעמעדען. אז דעמאָלט האָב איך נאָך נישט גוט געוואוסט בכלל צווישען וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר נישט. איין עבירה האָט ביי מיר נעהיסען: קוקען אויף דיא כוהנים בשעת דוכנען; נישט שלאָגען קיין כפרות, נישט געהן צום תשליך, שניידען דיא נעגעל כסדר, נישט איבערהיפּערן א פינגער איבער א פינגער, און נישט צולייגען צו דיא אָפּגעשניטענע נעגעל דריי פּיטצליך שטיקלאך האָלץ, אָפּגעשניטצט פון א סטענדער צי פון א טיש, זיי זאָלען דיענען פאר כשרה עדות, נישט גלויבע אין א בעל שם, נישט גלויבען אין א לץ, נישט גלויבען אז אין דער גרויסער שוהל דאַוונען ביי דער נאַכט מתים, נישט גלויבען אין עולם־התוהו, דאָס הייסט נישט גלויבען אז א סך מענשען געהן ארום צווישען אונז, זיי האַנדלען דאַכט זיך, זיי מאַכען געשעפטען, זיי פאָהרען אויף ירידין, קויפען און פערקויפען, הוא־הא־הוא! און באמת זיינען זיי גאָר מתים, טויטע, געשטאָרבענע נעביך, אויף דעם עולם־התוהו... נישט גלויבען, אז צום בעז־ליודעווער רב פלעגען קומען מתים צום משפט און דער מלאך־הדומה האָט זיי אהין געפיהרט וויא א פּאַרטיע רעקרוטען, אָדער נישט צו גלויבען אז דער דאַזינגער רב טאַקי האָט געהאט קפיצת הארץ, געווען א חשוב אין הימעל און געהאט אין דער האַנד דעם שליסעל פון קינדער, פון שניי און רעגען, נישט גלויבען אין א גלגול, דאָס הייסט נישט גלויבען, אז דעם מענשענס היילינע נשמה ווערט מגולגל אין בהמות, חיות און עופות, אז א געוויסער עושר איז געוואָרען א מאָהל א חזיר; איינער, עפּעס א פיינע בריה—א קעלבעל, נישט פאר אונז געדאַכט; נאָך איינער, עפּעס א גרויסער פּאָדראַטשיק—אפּויגעל, וואָס האָט שטאַרק אַנגעפּייפט, נישט פאר אידישע קינדער געדאַכט; ווייטער איינער, עפּעס א גלאַסנע איז געוואָרען א פיש נעביך, פּונקט מיט אזא גלאָאָס, אזא שטימע ווי פון א שלייען. און נאָך איינער א בעלטובה עפּעס גאָר א קאַטץ, רחמנא ליצלן..... קורץ, אָט אזעלכע זאַכען האָבען ביי מיר געהייסען עבירות, אָבער חנפה'נען, צוויאַטשען און זיין א קליין מענשעלע דאָס איז אין מיין צעטעל נישט ע־

שטאנען. מהיכא־תיתי פאר וואס נישט זיין א קליין מענשעלע? מען איז דאך רייך און גליקליך. א קליין־מענשעלע האט מען נישט דיא העזה, צו'הרג'ענען, צו־שלאגען און אז מען שלאגט מהוט דאך עפעס אזוי וועה! א שניידער־קע אז דערלאנגט א טעלעמעטשע ווערט דאך אזש פינסטער אין דיא אויגען. ווער שמיעסטס אז א חזן דרעהט ביים אויער קען מען טאקי יאהרצייט פער־געסען, און אויסציהען זיך אויף דער ערד אנצוטאהן אדער אויסצוטאהן יענעם קאלעשען בשעת יענער האלט זיך ביי דיא זיימען און קוקט אויף דער סטעליע, דאס איז חלעבען אויך עפעס נישט קיין געשמאקע זאך. אודאי האט מיר זיך געגלוסט זיין א קליין מענשעלע מיט אלע פישטשיווקעס, פטור ווערען מיט א מאל פון אלע צרות און לעבען גליקליך אין עושר און אין כבוד. דעריבער טאקי פלעג איך בעשטענדיג מיט גרויס חשק מיך אונטערהערען הינטער דער טיהר בשעת איפר ווארנער פלעגט שמיעסען מיט זיין גוטען ברודער. איך האב זיך אנגעהערט זעהר פיעל זאכען און דערנאך טאקי זוכה געווען צו פארשטעהן זיינע ווערטער. איך האב איהם מיט דער צייט א סך בעסער פערשטאנען ווי דעם תלמוד־תורה מלמד.

אמת טאקי א לעקיש בין איך געווען אין דער יוגענד, זעהר נארעשאוואטע, נאר וויא שפעטער האט זיך ארויסגעאיזען בין איך נישט געווען א נאר פון דער נאטור, וואס דען זשע? דיא מעשה דערפון איז גאר געווען וואס תמיד פון דער קינדהייט אן בין איך געווען פארוויסט, פארוואגעלט און דערשלאגען. מען האט מיך אויפגעהאדעוועט מיט שמיץ, מיט קלעפ, מיט קולאקעסס און מיט טויט־שלעק. ווער עס האט נאר געוואלט האט אין מיר אריינגעלייגט און געבראכען מיר דיא דארעביינער. נוא וויא זאגט מען עפעס, פון על חטא ווערט מען נישט פעט. פון א סך שלאגען ווערט מען טאקי דערשלאגען. א קאטאוועס עפעס וואס מיין לייב, דאס אויסגעמאגערטע, אויסגעדרעווערטע לייב מיינס האט אין זיך נעביך אריינגעקראגען! איך נעבאך לייד הונגער, קאלט, פיהל אז געהן מיר אוים דיא כחות עס שטעכט מיר אין אלע גליעדער ס'איז מיר נישט גוט, אנ־שטאט מען זאל זאגען א רחמנות, א קינד נעביך געהט אוים, א מענש, אדער לאז זיך אפילו גאטס א בעשעפעניס צאנקט נעביך וויא א לאכט, ער איז הויט און ביין, נעהמט מען נאך און מען רייסט מיר מיין דארע קווארע שטיקעל פלייש, נעהמט מען נאך און מען גיט מיר נאך ועהטאג אי שטעכענים, נעהמט מען נאך און מען צופט מיר דאס איבעריגע שטיקעל הויט אויס!..... איך בין פשוט געווען דערטשמעלעט, פארטומעלט און פארמאראטשעט. היינט דערצו נאך

בין איך נעבוירען געוואָרען אין בעזליודעוו, וואָס אין תוך אריין איז זיא א קליין שטעדטעל, און א קליינשטעטעלדינגער בלייבט טאקי א קליינשטעטעלדינער. דיא קליינשטעטעלדינגע לייט זיינען חלעבען עפּעס גאָר אנדערע מיני מענשען מיט אנדערע חושים, מיט איין אנדער טעם, ני מע, ני מו, ני קאקאריקוא, נישט פיש נישט פלייש, עפּים מיני ברואים.... איך וויל דערמיט אייך נישט מעהר אויסברייען, אז איהר זאָלט זיך ניט וואונדערן ווי אזוי א נאר ווי איך פלעג א מאָהל פאָרט פאלען גלייך און דיינקען מיט א גאנג. אמת טאקי, א נאר בין איך געווען און בין מיט מיין נארישקייט געפאלען איטליכען אין דיא אויגען, אָבער פון דעסטוועגען ניט קיין נאטירליכער, נאָר גלאט א פערדולטער א פערלאָזטער, א דערהארגעטער. עס האָט מיר אין קאָפּ נישט געפעהלט קיין קלעפּקע, נאָר דיא קלעפּקע איז נאָך ניט געווען אָפּגעטעסיעט. אָט־אָ דאָס בין איך געווען. דעריבער האָב איך מיך נאָך געקענט עפּעס אויסלעהרנען, מיך עפּעס אָנשטויסען, און דעריבער האָב איך געקענט איבערנעהמען רב איסר ווארגערס תורות.

ביי איסר ווארגער האָב איך אועקגעדיענט א סך יאָהרען, אין דער צייט האָב איך מיך אויסגעשליפען, האָב גוט פערשטאנען און געקענט אלסדינג וואָס א קליין מענשעלע בעדאַרף צו קענען, וואָרים איך פלעג זיך שטארק צוהערען מיט קאָפּ און בין געווען א מתמיד. איך האָב שוין געקענט אין מיין גראד אָפּארבייטען מעשים, מאכען פוילע תנועות און געהן אליץ מיט שפּיצלאך. דיא גרעסטע הנאה האָב איך געהאט אָפּצוטאָהן איינעם אויף טערקיש, גלייך וויא איך וואָלט מיך אין איהם גוקם געווען, און זיך אויסדרעהען גלאט וויא אויף א טעלער. דאָס געפיהל פון יושר, פון רחמנות האָט ביי מיר נישט דערלעבט רעכט אויסצרוואקסען. יושר האָט רבי איסר ווארגער געזאָגט, איז א שטיקעל גומעלאסטיק, וואָס לאָזט זיך ציהען וויא מען וויל, דאָס איז א כי הנה כחומר. פון וועלכען דער מענש האָט ביד צו מאכען עפּעס, נאָך זיין פערלאנגען און צו בייגען עס אזוי צי אזוי ;רחמנות—דאָס איז אן אויסגעטראכט, פוסט וואָרט, אין גאנצען נאָך א שווינדעל ! איך, אז איך בין שטארקער פון דיר איז ביי מיר דער יושר און דוא אז דוא ביזט שלאפער פון מיר ווילסט־דוא מיך איינריידען עפּעס רחמנות. אזוי איז געוועו ביי זיך איסרס א ווערטעל. איך בין געווען איסר'ס איין אמת'ר תלמיד, האָב מיר אליץ גענעבען מיה ביין רבין צופריעדען צושטעלען, טאָן אלסדינג נאָך זיין געשמאק, איהם אין אליץ צו פּאָטראפען, איך בין איהם שטארק געפעלען אז ער וואָלט פאר מיר וויא מען זאָגט קיין זאק בארשטש ניט געגומען. אז

איך בין עלטער געוואָרען האָב איך אָנגעהויבען מיך אלץ צו בעטראכטען און זיך אליין צו פרעגען: „מתי אעשה לביתי?" דאָס הייסט, ווען וועל איך שוין אָנהויבען עפּעס צו טאָהן, איך זאָל אויפגעריכט ווערען? „ואני באתי בימים" און איך בין דאָך שוין א בחור'ל! אמת טאקי, איסר'ס תורה קען איך ניט מיט אלע פּשטליך, נאָר „לא המדרש עיקר" נישט דאָס לעהרנען איז דיא קונץ, דער עיקר איז דאָך דיא מלאכה. איך האָב אלץ זיך מישב געוועזן אזוי לאנג אזוי בּרייט ביז איך בין געפאלען אויף א א הסברה. סטייטש, האָב איך צו מיר אליין געזאָגט, וואָס פאר א נאר איך בין! איסר אליין זאָגט: „א קלוגער בעדאַרף מיט אלסדינג אויף דער וועלט זיך בענוצען און דעם נגיד בעדאַרף מען נעהמען אויף דער ארענרע מיט איהם צו שפּיעלען דיא קאָמעדיע און צו מאכען דיא קאָפּעקע" איסר אליין איז דאָך אויך א נגיד, סטייטש, איך וועל איהם נעהמען אויף דער ארענרע און וועל ווערן איסר'ס ארענדאר, איסר'ס נשמה! איסר אליין איז דאָך אויך א כח, נוא, וועל איך מיר שטעלען א וויינטמיהל, איסר זאָל דרעהען מיינע רעדער סטייטש, געבראָטענע טויבען פליהען מיר אין מויל, אין דער האנד האלט איך איין אָפּגעשיילטע אייעלע און שריי עסען!.... איך וויל אייך דאָ נישט א ים ברייען, איך האָב אָנגעהויבען צוויאטשען און איסר'ן חנפה'נען, מיר אויסגעזוכט טויזענטער וועגען וויא צו איהם זיך צרצושמייכלען, וויא אריינצו־קריכען אינגווענינ איהם אין הארץ ביז איך האָב איהם למזל דערטאַפּט און אָנ־געהויבען אין א גוטער שעה ווערען זיין נשמה! איסר איז דאָך נישט מעהר געווען וויא א מענש, ער האָט אויך ליב געהאט מען זאָל איהם חנפה'נען, קעטש־קען, איהם בעוואונדערן און פון איהם שטארק הנאה האָבען; הגם ער האָט זייער גוט געוואוסט וואָס פאר א האפּט, פאר א ממשות דאָס חנפנען האָט. ער אליין א שטיינער אז ער זאָגט איינעם: איהר זענט דאָך א חכם, א גוטער, א פרומער, א בעל־צדקה, א כשרער, עהרליכער מאן, הייסט עס גאָר קאפּויר: איהר זענט א פּראָסטער נאר, איין אכזר, א צוויאק, א קארגער הונד און א גנב שבגנבים, דאָס שווארצאפּעלע פונ'ם אויג! אזוי איז שוין א־פּנים אוי דער וועלט, אז איטליכער לאָזט זיך איינריידען, איטליכער האָט ליעב זיך צו נארען..... נאָר נישט אזוי גיך טהוט זיך וויא עס רעדט זיך. עס האָט לאנג געדויערט ביז מיר איז געראָטען צו ווערען איסר'ס חשוב. אייך ווערט אפשר קשה זיין וויא אזוי ווערד עס פון א משרת א חשוב? אי, האָט מיר קיין פאראיבעל ניט, אויב אזוי, קענט איהר דאָך נישט דיא וועלט! כמעט אלע משרתים זיינען חשובים און כמעט אלע חשובים זיינען משרתים.... אז דער עולם האָט דאָס ארויסגעזעהן

מיין חשיבות, אז איך בין איסר'ס נשמה, זיין חשובער משרת, האָט מען מיך אָנגעהויבען צו גלעטען, אָפּצוגעבען מיר א ברייטען גוט מאָרגען, וויא אומעטום אין דער וועלט פיהרט זיך, אז מען בעדאַרף עפּעס האָבען צו דעם פריץ זעהט פריהער זיך צו צושאַרען צו זיינע חשובע משרתים, זיי צוגעפּעהלען, אריינצולאָזען זיך מיט זיי אין עפּעס א שמיעס מיט זיסע ריידלעך, ווערען קלאָמפּערשט מיט זיי נאָהענטע שמעלקעך און אגב טאקי אריישטופּען זיי עפּעס אין הענטיל. מען טראכט זיך דערביי, לאָמיך זיי פאַרשטופּען דאָס מויל, לאָזען זיי זיך נייט קריכען, נישט בילען. אָדער גאָר אזוי: נישקשה, לאָזען זיי דעם פריץ ביים ווענ נעהענדיג אריינלאָזען אין אויער א גוט וואָרט, א משרית קען ביי זיין אָדון א מאָהל זעהר פיעל העלפען, דאָס וואָס א משרית פועלט א מאָל קענען עס גרויסע לייט נישט פועל'ן. דער משרת ווייסט ביין אדון דאָס הארץ און פאַרזעהט איהם מיט אלע זאכען, וואָס מען טאָר נישט זאָגען.... האָט איינער בעדאַרפט עפּעס צו איסר'ן (און ווער האָט נים בעדאַרפט צו איסר'ן?) דאָ האָט ער שוין פריהער אָבגעניצט מיין לאַסקע, איך זאָל בעטען פאַר איהם סטאַנציע און דער־מאָהנען איהם צום גוטען בייא א שמיעס. פון געלט און מתנות איז שוין קיין ריידע נישט געווען. יענער האָט געמיינט, אבי ביי מיר האָט ער געפּועלט, אז איך זאָל ביי מיין רב איסר'ן פאַרוואָרפען פאַר איהם א וואָרט איז ער שוין גע־האָלפען, חאָטש איך האָב מיר געוואוסט מיינס, אז איסר אליין קען איהם אזוי פיל העלפען, טאקי אויף איסר'ס רייד, וויא א טויטען באַנקעס. וואָס אַרט עס מיך? לאָז ער מיינען און געבען געלד. און ווען אפילו ס'איז א מעגליכקייט געווען צו העלפען, וועט דאָך איסר נעהמען געלד און טאָן זיינס גאָר אָן מיין שתדלנות. יהיה־איך־שיהיה אזוי צי אזוי, וועט דאָך איסר אלץ נעהמען געלד און מאכען וויא דער שטייגער זיינער: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן! היינט צו וואָס טויג איך נאָך דאָ אין דערמיט? נאָר ווייטער טאקי, וואָס אַרט עס מיך? לאָז יענער מיינען און געבען געלד. אָט אויף אזא אופן האָב איך מיר אָנגעהויבען ביסליכווייז נתגדל צו ווערען, צונעהמען אויף זיך לייב און טאקי צונויפגעקליבען שיינע עטליבע גילדען.

13

— נאָר איין וואָרט, נישקשה. נישט מעהר וויא איין וואָרט! האָט זיך גע־הערט הינטער דער טהיר עפּעס א גראָב קול און באלד טאקי איז אריין געגאַנגען

אין שטיבעל א געשפיקעוועט יורעל אָהן א קאפּאָטע נאָר אין אפּערלאַטעט לייבעל, פון וועלכען עס האָבען ארוים געקוקט שטיקליך פארשמירטע ציצית, וואָס האָבען זיך געבאָמבעלט אויף דיא קניע, און אין גראָבע תחתונים מחילה מיט גרויסע מגושמדיגע שטיוועל, אויף וועלכע ס'איז געלעגען אפשר א פוד בלאָטע און וואָס האָבען פון זיך ארויסגעגעבען א שטארקען ריח עפּעס פון שוויים אין איינעם מיט דיאָד.

— א, בעני! האָט דער רב געזאָגט א קוק געבענדיג אויף דעם דאָזיגען פּארשוין. וואָסוועסט־דוא עפּים זאָגען בעני?

— וואָס זאָל איך זאָגען? האָט בעני געענטפערט און זיך א קראַטץ געגעבען אין דער פּאטיליצע. עט, גאָרנישט זאָג איך. געלד פאר היינטיגען חודש, האָב איך שוין ביי אייך אָפּגענומען, וואסער האָב איך נאָך נעכטען ביי דער נאכט אָפּגעגעבען. איך האָב נעכטען דיא גאנצע נאכט כמעט געהאט דאָס פיהרעניש. יצחק אברהם'ס שטארב האָט מיך גוט אָפּגעפיהרט. מיינע בעלי־הבתים, וואָס לעבין איהם אין שכנות, האָבען דאָס וואסער אויסגעגאָסען, געליבען א גאנצען טאָג אָהן וואסער. נישט געהאט מיט וואָס צו קאָכען. ווער איז שולדיג? דער וואסערפיהרער. יענעם גלוסט זיך שטארבען און אויסגעהן געהט עס אויס צום וואסערפיהרערס קאָפּ. געה פיהר זיי דיא גאנצע נאכט וואסער! אז איך האָב אקעגען טאָג צוגעמאכט איין אויג קומט דיא מאמע זאָל לעבען און וועקט מיך: בעני, בעני! שטעה אויף, פארקייטעל דיא טהיר, איך געה צום ערשטין מנין הערען קדושה, פון דער שוהל געה איך אויפין היילינגען אָרט, היינט האָב איך יאָהרצייט. גיב דאָ אכטונג צום טעפּעל קאליש, וואָס איך האָב צוגעשטעלט אויפן פריפּעטשיק. איך פּטר ארוים דיא מאמע און לייג מיך וויעדער צו. קוים וואָס איך חאפּ א דרעמיל הער איך פּיק, פּיק, פּיק. דער האָהן מיט דיא היהנער זיינען אראָפּ פון דער סידעליע. שטעהן און פּיקען געשמאק א ריפּטעל ברויט אויפן טיש. א קיש, א קיש! שרייא איך. א קיש אהין, א קיש אהער זייא פּיקען טאקי אלץ. לעבין מיר איז גראָד געלעגען א הילצערן לעפּיל, א פליישיגס, חאפּ איך דאָס לעפעל און לאָז מיך צו דיא היהנער. פּלוצלים האָרך איך, אויפן פריפּעטשעק לויפט דאָס טעפּיל.. מיינער חאפּט אין איילענעש און שטעקט אריין אין דעם מילכיגען טעפּיל דאָס פליישיגע לעפעל און מאך אָהן א שאלה! דער לעפעל איז פליישיג, נאָר ווייל ס'איז נישט געקארבט מיט דריי קארבען. חלילה נישט ווייל מען עסט דערמיט פליישיגס. איך זאָל אזוי בעהיט ווערען פון קריינק! דאָס טעפּיל ווידער איז מילכיג, נאָר ווייל מען האָט דרינען קאנמאָל נישט געקאָכט קיין פלייש. זינט

מיין צינג איז מיר געפגרט קומט אפילו אין מיין גבול קיין מילך נישט אריין. איהר מענט מיר גלויבע אויף מיין יודישקייט..... היינט, רבי, פסקעט מיר א שאלה!

— עפעס א גרוים טעפעל? האט דער רב געפרעגט.

— גרעסער פון מיין קאפ, האט בעני געענטפערט, אפשר אקעגען איין אייר־מער. איך זופ מיך דערמיט אן פול וויא א פעסעל און ארבייט אוועק דעם גאנצען טאג אהן א פאפאס.

— כשר. האט דער רב געזאגט, און איידער בעני איז ארויסגעגאנגען איז ארייגגעלאפען עפעס א ווייבעל מיט א יאמער א קלאג:

—רבי, איך האב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאלטען! איהר האט אודאי זעהר גוט געמיינט, וואס איהר האט צווישע אונז געמאכט א לעבען און נים צוגעלאזט קיין גט, נאר אזא לעבען אויף אלע מיינע שונאים געזאגט געווארן. אייערע טהייערע ווערטער זיינען צו איהם אזוי פיל צוגעשטאנען וויא איין אר־בעס צום וואנד. ער טהוט זיך טאקי זיינס און מאכט מיר אלץ דעם טויט. איך שווארץ דאס פנים, לייא, בארג קויף איין אויפן מארק אייער, היהנער, וויא ס,איז עפעס צו פארדינען אבי צו דערהאלטען דיא נשמה פון דיא הונגעריקע, אפגעריי־סענע, אפגעשליסענע קינדערליך, און ער ווייסט נישט מעהר וויא דיא הסידאר־גיע, וואו ער פארברייגגט דיא גאנצענע טעג מיט זיינע לייט אונטערן אוי־ווע, טרינקען, שמיעסען פאטשטען, און אז ער קומט אהיים מוז איהם אלסדינג זיין. ער זאל חאטש א קוק טאהן אויף דיא קינדער. זיי געהען איהם כלל נישט אן, וויא זיי וואלטען געווען פרעמדע. צו מיר רעדט ער נישט קיין גוט ווארט גלייך וויא איך וואלט געוועז צו איהם פערקויפט, זיינס א דינסט, וואס איך בין נישט ווערטה צו וואשען איהם דיא פיס און טרינקען דאס וואסער, איך הער נישט מעהר פון איהם אלץ שטיא, טיפושטע, שפלה! אונטער עפעס א יום טוב פאהרט ער זיך אוועק צו זיין רבי'ן, נעהמט ביי מיר צו דאס לעצטע און ליגט דארט אפ א צייט מיט זיין קומפאניע, אזעלכע וויא ער. עס זאל איהם אנהויבען ארען א חיים, עפעס א ווייב מיט קינדער, וואס זיינען זשעדנע א שטיקעל ברויט און קומען נעביך אפ. רוף איך א מאהל מיך אן אקעגען דעם עפעס א ווארט סטראשעט ער מיך, ער מוז מיך נאר אוועקווארפען מיך מאכען פאר א וויסטע עגונה, און ווייזען מיר ווער עלטער איז, וואס א יודענע איז אזויגס. היינט אין דער פריה קומט ער פון קלייזעל, אין שטוב איז קאלט, חאטש וועלף צו טרייבען, שוין מעהר פון צוויי טעג איז קיין רויך פון מיין קוימען נישט נעגאנגען, דיא קינדער דרא־

זשען, ציטערן און בעטען עסען. דאָס קליינע קינד אין וויעג איז שוין הייזעריג שרייענדיג, ווייל נעביך זויגען און ביי מיר איז נישטאָ קיין קאפ מילך. פון וואנען זאָל עס זיך נעהמען אז איך דארב און צוויי טעג איז אין מיין מויל קיין לעפעל נעקעכטץ נישט געקומען. שטיאַ, מאכט ער מיט א קאלט געמיטה, לייג מיר אריין אין קלומעקיל א העמד מיט דער שבתדיגער קאפאָטע. איך האָב פערשטאַנען אז ער קלייבט זיך פאָהרען אהין מיט זיין כנופיאַ, עס געהט דאָך א חנוכה. דאָס הארץ איז מיר געווען זעהר פערביטערט נעהם איך און רוף מיך אָן: גזלן איינער! וואָס טראכטסטו זיך? קוק האָטש אָן דיינע קינדער, וויא זיי בידעווען, ליידען און דוא האָסט אין זינען פוסטע, נארישע זאכען! מילא דאָס ווייב איז א נאָר נישט, א שטיא, א יודענע, א צויג, אָבער דיא קינדער, גוואלד דיינע קינדער!... וויא איך האָב דאָס איהם נאָר ארויסגערעדט אז ער פאלט עס אויף מיר אָן מיט א כעס, מיט א געפילדער: אזוי שטיא! דוא וועסט עס מיך אזוי זידלען און אָנרופען נארישקייטען אזעלכע הויכע זאכען, וואָס זיינען נישט פאר דיין יוייבערשען מוח! אזוי דוא שפלה איינע! נוא היינטיגס מאָהל איז איין עק, איך מוז דיך אויף אייביג טאקי אויף אייביג אוועקווארפען, אז דוא זאָלסט בלייבען א וויסטע עגונה. נישקשה איך וועל מיר דאָרט ערגיץ חתונה האָבען, איך מעג נישקשה, און דיך מוז איך אָנלעהרנען, דוא זאָלסט וויסען וואָס איז אזוינס א יודענע.... ער האָט זיך נישט געקיהלט מיט דיא רייד און מיך נאָך אָנגעהויבען צו קנייפען. נאָט, זעהט זייט מוחל וויא ער האָט מיר צוקניפען דיא הענד. ברוין און בלוי מיר געמאכט דאָס לייב! גוואלד רבי ראטעוועט מיך! לאָז ער מיר געבען גט. איך האָב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאלטען!...

— געה שוין, געה א היים! האָט דער רב געזאָגט. איך וועל נאָך היינט שיקען דעם שמש, ער זאָל איהם צו מיר ברייננגען.

קוים איז דאָס ווייבעל ארויסגעגאנגען האָט דיא שמשטע זיך אריינגעחאפט אנגעטאָהן דיא ייפע אטוף איין ארבעל מיט א ליילעך אונטערן אָרעם.

— גאָט העלף! האָט זיא געזאָגט צום רב נאָבדעם וויא זיא האָט פריהער מיט דער האנד א ריהר געטאָהן דיא מזוזה און א קיש געטאָהן דיא פינגער. איך האָב אייך געוואָלט אויף א רגע מטריח זיין מיט א „שאלת נשים". נאָט אייך זייט מוחל דעם ליילעך.

אין דער צייט ווען דער רב איז בעשעפטיגט געווען מיט זיין רבנישע זאַכען איז דער עולם אין שטיבעל געזעסען עפעס משונה פערטראכט. דיא נגידים האָבען זיך געבלאָזען, געקוקט מיט פערדראָס און זיינען געווען עפיס שטארק צו־

קאָכט, גלייך וויא איינער וואָלט פלוצלים פון דער העלער הויט אויף זיי אָנגע־פאלען און זיי נערופען שווינדלער פאר א וועלט מענשען.

— וואָס זיפצט איהר אזוי ר' חנא? האָט איין נגיד זיך אָנגערופען און אליין אויף עפעס וויא א קרעכץ געטאָהן.

— עט, ר' בעריש, האָט רבי חנא געמאַפט מיט א קנייטשעל. איך וויים חלעבען נישט, וואָס יצחק אברהם וויל האָבען מיט זיין מעשה. עפעס קומט דאָ פיר אזעלכע ווערטער, וואָס פאסטען כלל נישט פאר איהם! וואָס זאָגט איהר ר' בעריש צו דיא שטעכווערטלעך? איהר זיינט א מבין וואוהין זיי דערלאנגען? ווער ווייסט ביז וואנען דאָס לייענען ועט נאָך געדויערן, איך האָב היינט אסור נישט קיין צייט. איך זיץ דאָ וויא אויף שפילקעס.

— איך זיטץ אויך חלעבין וויא אויף שפילקעס, האָט ר' בעריש געענטפערט. אויב איך בין א מבין, פרעגט איהר, וואָהין דיא שטעכווערטליך גערן, וואָהין זיי דערלאנגען? אי־אי בין איך א מבין ר' חנא! פע, פע. איך וואָלט מיך אזוינס פון יצחק אברהם קיינמאָל נישט געריכט! ער איז, דאכט זיך נישט געוועזן קיין נארי־שער מענש און פארשטאנען איין עסק.... אפשר וואָלט א סברא געוועזן מיר זאָלען איצט טאקי אוועקגעהן. מיר זעגין דאָך בעשעפטיגטע מענשען. אָט חלעבין, פאָלגט מיך לאָמיר אוועקגעהן.

— חלילה, חלילה! האָבען זיך עטליכע נגידים אָנגערופען, עס וועט אויס־זעהן אז מיר האָבען זיך געפונען געטראָפען. אדרבה, דוקא זיטצען און אויסהע־רען ביז אין סוף אריין.

ר' חנא האָט ווייטער א זיפץ געטאָן און ר' בעריש האָט מיט דער האנד זיך אָנגענומען בייא דער נאָז און געברומט עפּעס אונטער זיך וויא איינער וואָס איז שטארק ברוגז.

— א, גוט מאָרגען, גוט מאָרגען! האָט ר' פייבוש געזאָגט אריינקומענדיג אין שטיבעל זעהר פרעהליך און דאָס פנים האָט איהם געפלאמט וויא בייא איי־נעם, וואָס איז אביסיל פארלעקט. איך בין ביז איצט טרוד געוועזן און נישט גע־קענט מיך אויסרייסען אהער. וואָס איז דיא מעשה? האָט ער געמאכט א קוק גע־בענדיג אויף דיא נגידים, וואָס זיצט איהר עפּיס אזוי אומעטיג?

— וואָס איז דיא מעשה, ר' פייבוש, וואָס איהר זענט אזוי פרעהליך? האָ־בען דיא נגידים צו איהם זיך אָנגערופען.

— מען האָט שוין א־פנים דערווייל אָפּגעלייענט אָהן מיר, האָט ר' פייבוש

נעזאגט, א שאד חלעבין, וואס איך האב נישט געהערט. עס האט געמוזט זיין זעהר שיין.

—אזא יאהר זאלט איהר האבען, האט ר' בערוש געברומט אונטער זיך.

—נישקשה ר' פייבוש ס'איז פאר אייך נאך אויך גענוג איבערגעבליבען. האט איינער פון דיא נגידים זיך אנגערופען.

א, גוט מארגען רבי! האט ר' פייבוש געזאגט צום רב, וואס איז צוגעקומען צום טיש. זייט מיר מוחל, וואס איך האב מיך פארזאמט, איך בין אצינד פאר־טראגען געווען אלץ וועגען יצחק אברהם'ן. חברה האט ערטט זיך אויסגעגלייכט וועגען דעם קבורה געלד. ביידע צדדים האבען אביסיל זיך איינגעשפארט, פאר־עקשהנט. חברה איז אבער געווען גערעכט און האט טאקי אויסגעפיהרט. פון ווע־מען דען זאל חברה אפלעקען א ביינדעל אז נישט פון אזא פעטען בר־מינן? א שאד חלעבען רבי, וואס איהר האט געלייענט און איך האב ניט גיהערט. אזא מעשה חלעבין מעג מען הערען, זיא איז מתוק מדבש. איך האב מיך נעכטען פשוט מחיה געווען זיא הערענדיג פון אייער כשר'ן מויל. דער סוף מוז זיין נאר אנטיק א־ווא, א שאד חלעבין וואל איך האב נישט געהערט!

אודאי ר' פייבוש, האט דער רב געזאגט, האבען מיר דערווייל אהן אייך דא היבש אפגעלייענט, נאר ס'איז נאך געבליבען שירים. אט וועל איך מיך טאקי נעהמען לייענען ביז אין דעם סוף אריין.

14

דער רב האט נישט געמאכט לאנג קיין שיהות און אנגעהויבען ווייטער לייענען אזוי:

פוצען און קליידען זיך דאס איז געווען מיין בעסט פארגניגען וויא דער שטיינער איז פון אלע אויפגעקומענע משרתים, וואס האבען ליב ארויפצוציהען אויף זיך אלסדינג וואס נור זיי קענען, צוגעהן בעהאנגען מיט בלישטשענדינע קייטעליך און פינגערליך און זייערע שטיוועל זאלען גלאנצען וויא דיא שפיגעליך, בכדי דיא וועלט זאל זיך אויף זייא וואונדערין און חידושין. שבת פלעג איך גע־וועהנטליך מיך אויספוצען וויא א טאק און דורכגעהן זיך מיט מיינע חברים צו־ווייזען זיך אויף חדושים פאר דער וועלט און צובעטראכטען דיא אלע ווייבליך און מיידליך, וואס געהן קומפאניעסווייס שפאצירען. איך האב געקענט אין דער שטאט כמעט אלע דינסטען און נשואסטע היסטאריעס פון א סך ווייבליך, צווישין

ווּעלכע איך האָב געהאַט זעהר פיל בעקאַנטע. אז איך האָב איינמאָל שבת נחמו געשפּאַצירט מיט חברה אין דער שטאָדט, וואו עס האָבען זיך געשאָטען יודישע טעכטער אין זיידענע און סאַמעטענע מלבושים, בעהאַנגען מיט פּערעל און מיט אַלערלייא מיני צירונג איז מיר אקעגען געקומען עפּעס א מיידעל, אָנגעטאָן זעהר פּראָסט אין א ציטצען קליידעל, ריין וויא זילבער, איהר פּנים האָט געשיינט וויא דער ליכטיגער מאָרגענשטערען און פאַרטונקעלט אַלע אנדערע מיט זייערע פּערעל און דימענטען, זייא האָבען אקעגען איהר זיך אָנגעזעהן וויא א ליכט אקעגען דער זון. בייא דער זייט איז איהר געגאַנגען א יונגער מאַן א סטאַטעטשנער זעהר שיין געוואַקסען, איהר שיינקייט האָט מיר פאַרנומען דיא אויגען, איך בין געבליבען א היבשע צייט שטעהן וויא צוקאַכט און נישט געהערט נישט געזעהן וואָס ארום מיר טוהט זיך. אז איך האָב שפּעטער א ביסעל מיך פאַמיעטענט האָב איך זיי מעהר שוין ניט געזעהן, זיא איז דורכגעגאַנגען צווישען דעם עולם און פאַרשוווּנ־דען געוואָרען אזוי וויא א פליהענדער שטערען אין דיא זומער־נעכט נאָר איהר בילד אָבער איז מיר געבלבען איינגעבאַקען טיף אין הארצען און פון יענער צייט אָן האָב איך זיא נישט געקענט אויף א רגע ארויסשלאָגען פונם קאָפּ. עס האָט תמיד פאַר מיר זיך אויסגעמאָהלט איהר פּנים איהר געשטאַלט און בייא דער נאַכט אין דער פענסטער האָבען אקעגען מיר געפינקעלט געלויכטען איהרע ברע־נענדיגע אויגען וויא צוויא אנגעצונדענע סטעארינאָווע ליכט. עס האָט מיר זיך אלץ געדאַכט, אז זיא איז מיר שוין לאַנג בעקאַנט, איך האָב זיא אין מיין לעבען שוין א מאָל געזעהן, נאָר ווען און וואו האָב איך נישט געקענט מיך דערמאָהנען. איך האָב מיר פירגענומען, אז איך מוז מיך דערגעהן ווער זיא איז און אויסזוכען וואו זיא זיצט.

א מאָל בין איך צווישען טאָג און נאַכט גראָד געגאַנגען ערגיץ אין א פאַרלע־גען געסעל. דער בלויער לויטערער הימעל האָט ביי דיא ברעגען זיך בערעקט מיט שוואַרצע פּאַסען חמארע, אין וועלכע עס האָבען צייטענוויים זיך דורכגעוואָרפען בליטצען וויא לאַנגע פייערדיגע שטרייפעליך. אין דעם געסיל איז געווען שטיל, נישט קיין פּוס פון א מענשען און איך בין מיר געגאַנגען זעהר פאַרטראַכט, עפּיס שטאַרק מרה־שחורהדיג. פּלוצלים דערהער איך א ביטער געשרייא, וואָס האָט מיך אָנגעחאַפּט ביים הארץ. איך גיב א בליק, אעגען מיר לויפט איינער מיט א פּעקיל גיך און געשווינד וויא א גנב, וואָס וויל אנטרינען ווערען. שטעה! האָב איך א געשריי געטאָן, זיך געשטעלט בעהארצט איהם אקעגען און אויפגעהויבען אויף איהם מיין גראָבען שטעקען. יענער האָט זיך שטאַרק דערשראָקען, ארויסגעלאָזט

פון די הענד דעם פעקיל און אליין איז ער אנטלאָפען, גיך פארשווינדען געוואָרן. נישט ווייט פון מיר לעבען א פליט איז געלעגען אויף דער ערד עפעס א מענש. אז איך בין צוגעלאָפען צו איהם מיט דעם פעקיל האָט ער אפילו קיין ריהר זיך נישט געטאָן. אין דרויסען איז טונקעל געוואָרען פון א שטיק שווארצע חמארע וואָס האָט זיך אנגערוקט אויבען אין הימעל. איך חאפ אין איילעניש אָן דעם מענשען ביין קאָפ און מינטער איהם. פלוצלים האָט אנגעהויבען צו בליטצען, איין בליטץ נאך דעם אנדערען און איך דערזעה אקעגען מיר א פאָר אָפענע ברענענדיגע אויגען. עס האָט מיר א קלאפ נעגעבען אין הארץ, דער קאָפ האָט מיך זיך פארדרעהט און איך בין געבליבען שטעהן שטארק פארמישט, איך האָב דערקענט ז י א דאָס איז געווען ז י א

זיא האָט מיר דערצעהלט, אז בשעת זיא איז פריהער אביסיל געגאנגען אליין דאָ אין דעם געסעל איז אונטערגעשפרונגען עפעס א מענש, ער האָט איהר דערלאנגט א שטארקען זעטץ איבער דער האנד און געשווינד ארויסגעכאפט ביי איהר דאָס פעקעל מיט העמדער, וואָס זיא האָט אנגענומען ערגעץ אין איין אָרט צו נעהען. ווען איך זאָל נישט געווען אונטערקומען, האָט זיא געזאָגט מיט טרעהרען אין דיא אויגען, און אָפגעהמען ביים גנב דיא זאכען וואָלט זיא געבראָכען געוואָרען פון ברויט און נאָך אריין אין א מיאוס'ן רוף ביי לייט, קיינער וואָלט איהר מעהר נישט נעגעבען קיין שטאָך ארבייט. זיא האָט מיר גידאנקט פונם גאנצען הארץ, דאָס פנים האָט איהר דערביי געפלאמט און איטליכער בליק פון איהרע פייערדינגע אויגען האָט מיך געסמאליעט, געבריהט, איך האָב געפיהלט, אז דאָס הארץ ווערט מיר אינווענינג צושמאָלצען ווִיא וואקס. גאָט זאָל אייך בעצאָהלען! האָט זיא צולעצט געזאָגט מיט א ציטערדינג קול און געוואָלט געהן איהר וועג. — ניין, ניין! האָב איך מיך אנגערופען צוקאָכט, איך וועל אייך בשום אופן נ שט לאָזען געהן איצט איינע אליין, איך מוז אייך אונטערפיהרען ביז צו אייער חיים. זיא האָט זיך עפעס וויא געקווינקעלט, דאָס פנים איהרער האָט געזאָגט, אז איהר איז עפעס פריקרע צוגעהן אין דער צייט מיט א פרעמדען יונגען מאן, נאָר איך האָב זיא נישט געלאָזט קומען צום וואָרט, געשווינד גענומען צו מיר אין האנד איהר פעקעל העמדער און בין מיט איהר געגאנגען ווייטער דורך געסליך, וואוהין זיא האָט מיך געפיהרט. דעם גאנצען וועג האָבען מיר נישט גערעדט כמעט קיין וואָרט. איך האָב נאָר הינטערווויילעכס אויף איהר געקוקט און געציטערט וויא אין קרחת, און ווען זיא האָט מיך אנגעריהרט מיט דער האנד בשעת מעשה, אז זיא פלעגט אלץ ועלען צונעהמען ביי מיר דעם פעקעל, איז מיר דורך דעם גאנצען

לייב דורכגעלאפען עפעס א דראזש, דאס בלוט איז מיר געבליבען שטעהן פאר־
גליווערט אין דיא אדערן און עס האט מיר פארנומען דער אטהעם. אזוי זענין מיר
ביידע געגאנגען ביז זיא האט מיך צוגעפיהרט צו א שטוב, וואס אויף דער טהיר
אין הויף אריין איז געהאנגען א קליינע ווייסע ווידעסקע מיט שווארצע כתיבהמע
אותיות: „דא זיצט גאלדע יאקאבזאהן דיא געהטארין“. יאקאבזאהן! האב איך
א זאג געטאן פארוואונדערט און האב מיך דערמאהנט אן יאקאבזאהן, וואס האט
מיך א מאל ארויסגעהאלפען אין דער נויט. יא, האט זיא זיך אנגערופען, איך
הייס גאלדע יאקאבזאהן, וואס איז עס עפיס אייך אזא וואונדער? — אייער טאַ־
טע איז מיר פון גאנץ לאנג בעקאנט, האב איך געענטפערט, ער האט מיר אמאל
געהאלפען אין א שלעכטע צייט. — מיין טאטע איז שוין עטליכע יאהר טויט,
האט זיא געזאגט מיט א זיפץ. און איידער מיר האבען זיך געזעגענט האט א
שטארקער דונער געטאן און א שלאקס רעגען האט אנגעהויבען צו פלייצען וויא א
מבול. זיא האט מיך געבעטען אריינצוגעהן מיט איהר צו זיך אין שטוב איבער־
ווארטען דארט דעם רעגען. עס פארשטעהט זיך, אז איך האב עס געטאן בשמחה
און בין פון דעם רעגען זעהר שטארק צופריעדען געווען. פון מיינעטוועגען האט
געמעגט גיסען א מבול, גאר קיינמאל נישט אויפהערען און איך זאל בלייבען מיט
איהר אין איינעם אין שטוב וויא אין נח׳ס תבה.

דיא שטוב, אין וועלכער איך בין אריינגעגאנגען, איז בעשטאנען פון איין
חדר אבגעטיילט אין דערמיט מיט שפאנישע ווענטלאך. א העלפט איז געווען
א ספאלניע און דיא אנדערע העלפט—א חדר אויף צו זיטצען. ביים ערשטען
אנבליק האט מען געקענט זעהר גרינג ארויסזעהען, אז דארט וואוינען מענשען
ארעמע אבער נישט קיין פוילע, אפגעלאזענע. דארט האבען זיך געפונען עטליכע
אלטע ביינקליך מיט א קאנאפקעלע איבערגעצויגען מיט א געלבליכען, אבגעבלאַ־
קעוועטען סיטץ. לעבען וואנד איז געשטאנען א קאמאדע איבערגעדעקט מיט א
טישטוך, ווייס וויא שנייא און דארויף איז געווען אויסגעשטעלט: שמאכטעלייען:
א פאר קליינע פארצעלאענע שעלכליך מיט רויטע קוויטען, א צווייא בשיע גע־
שליפענע קעלישקעליך און א פושקעלע פון משערעפאשקעס, א שפינעלע מיט קליי־
נע פארפימע־פלעשליך וכדומה נאך אזעלכע קליינינקייטען, וואס זענין געווען
דאס גאנצע צירונג, דאס שיינדעל אין דער שטוב, דערצו האט מען נאך געקענט
צורעכענען דיא עטליכע בלומענטעפליך אויף דיא פענסטער און דעם אויסגע־
שטריקטען פארטרעט פון משה רבינו מיט דיא לוחות אין דער האנד. לעבען
פענסטער איז געשטאנען א טיש, אנגעליינט מיט לייוואנד, מיט פאסמעס פע־

רעמליך און מיט אלע אנדערע זאכען וואָס צו דער ארבייט. אריינקומענדיג אין שטוב האָט גאָלדע מיך פאַרגעשטעלט פאר איהר מוטער, א דארע, א שלאַפע ייד־דענע פון א יאָהר פופציג, און אין קורצען איהר דערצעהלט דאָס גאנצע בענענער־ניס איהרס, ערשט ניט לאנג. דיא מוטער האָט מיך געמאכט א שיינעם ברוך־הבא און מיך געבעטען זיטצען. לעבען עק טיש אויף א ביינקעל איז געזעסען א קליין מיידעלע פון א יאָהר אכט, זיא האָט קלאָמפערשט עפּעס וויא געגעהט און היג־טערווייעלעכס אויף מיר געקוקט מיט חיטרע אייגעליך. גאָלדע האָט זיך אויך גע־זעצט לעבען טיש און פאנאנדערגענומען דאָס פעקיל, וואָס זיא האָט געבראכט. עטליכע מינוטען בין איך געזעסען שטיל וויא א חתן-בחור און נישט גערעדט קיין וואָרט. אויפן הארץ איז מיר געווען עפּעס פרעהליך, איך האָב געקוקט וויא גאָלדע ארבייט מיט איהרע ווייסע פוחקע הענדליך און עס האָט מיר עפּעס שטארק הנאה געטאָן. דערנאָך איז געוואָרען א רייד איבער דער פּאָגאָדע, וויא נייטיג דער רעגען איז. דיא אלטע האָט אפשר א מאָל צעהן איבערגעחזרט, אז דאָס געהט נישט קיין רעגען נאָר ברויט און האָט געמאכט האָפנונגען, אז נאָך דעם רעגען וועט מיט עטליכע גראָשען זיכער וועלוועלער ווערען דער מקח פונם פוד מעהל. גאָלדע האָט עפּעס זיך איבערגעווינקען מיט דער מוטער און איז ארויסגעגאנגען. דיא אלטע איז געבליבען לעבען מיר, האָט אלץ גערעדט און איז ארויפגעקומען אין שמיעס ראַרויף, וויא דער מאן איהרער האָט א צייט געביך געקרייקט און פארקריינקט דעם לעצטען גראָשען ביז ער איז געשטאָרבען און איבערגעלאָזט זיא, ווייסטע אלמנה, מיט צוויי קינדער וויא אויף דעם וואסער. נאָר גאָט אָבער האָט זיא גע־בענטשט מיט א טאָכטער, וואָס איז ווייט אין דער וועלט צו זוכען איהר גלייכען, איהר גאָלדעניוא איז גוט אי פרום מיט אלע מעלות. זיא ארבייט געביך טאָג וויא נאכט, נעהט, שטיקט און נעהמט זיך דיא אויגען ארויס איבער דער נאָדעל וויא ס'איז ארויסצובריינגען דאָס שטיקעל פרנסה. מען לעבט טאַקי אין דחקות און צרות, איהר ביטערע, שווערע ארבייט קלעקט קוים קוים אויף דיא נייטיגסטע בע־דערפניש, נאָר נישט צו פארזינדיגען, מען לעבט דאָך פאָרט, גאָט ווייסט וואָס פון אונז וואָלט געוואָרען ותען נישט גאָלדעניוא. אודאי מעג איך מיר פרייען, זיך שעטצען גליקליך מיט אזא מתנה פון זיין ליבען נאָמען, נאָר וויא וויינט אין מיר אָבער דאָס הארץ, האָט זיא געזאָגט מיט א שטארקען זיפץ און טרעהרין האָבען איהר זיך געשטעלט אין דיא אויגען, קוקענדיג וויא גאָלדעניוא ארבייט אויף אונז אלע מיט גויט־שוויים געביך, שטעלט איין דאָס געזונד, דאָס לעבען און פאַר־גינט נישט אויף זיך אליין אויסצוגעבען א מאָל, איהר זאָלט זאָגען אפילו א

יבראָבענעם שילינגער. וואָס איך בעט זיא א מאָל: גאָלדעניוא סערצע! האָב רחמנות אויף דיין לעבען, קויף דיר עפּעס אויף צו דערקוויקען זיך און רוה זיך אביסיל אוים, נשמה מיינע, ענטפּערט זיא אליץ מיט א געלעכטער: איך בעדארף מיך נישט קוויקען, מאמע, עס נידעט מיר חלילה נישט ביים הארץ. לאָזען זיך קוויקען יענע וואס זיטצען פארלייגט דיא הענד און ווייסען אליין נים וואָס געהט זיי אָפּ. אויף אויסרוהען זיך איז דאָ ביי אונז א גרויסער טאָג שבת. אזוי ענט־פערט זי אָפּ תמיד מיט א ווערטעל און טוט טאקי ווייטער דאָס איהריגע שטיל, פיין וויא א שטילע טויב, לאָז מיר זיין פאר איהר קאָפּ!...

אין מיטען שמיעס איז אדריינגעקומען גאָלדע און אנידערגעשטעלט אויפען טיש א טאץ מיט פיער גלעזער טהעע.

אז מיר האָבען אָפּגעטרונקען טהעע האָט דער רעגען אויפגעהערט, גאָלדע האָט געהייסען איהר שוועסטעריל זיך געהן לייגען שלאָפען. געה שיינדעלע, האָט זיא צו איהר געזאָגט און זיא א גלעט געטאָן איבער דער קעפּעלע, דיר איז שוין צייט צו שלאָפען. דוא וועסט בעסער פריהער אויפשטעהן. דיין לעהרער וועט שוין היינט נישט קומען. — שיינדעלע האָט א קיש געטאָן דיא מוטער אי דיא שוועס־טער, געזאָגט איטליכען א גוטע נאכט און געגאנגען שלאָפען. מיר איז שוין אויך צייט געוועזן צו געהן, איך האָב מיך אויפגעהייבען פונם ביינקעל זיך געזעגענט און אוועקגעגאנגען.

דיא האלבע לבנה האָט געשיינט און איז וויא א גילדען שיפעלע זיך גע־שווימען אין דעם גרויסען, בלויען ים פון דער לופט, וואָס איז געוועזן רוהיג, שטיל אָהן א שום ווינטעלע. דער הימעל האָט מיט טויזענטער ליכטיגע שטערען אראָפּ־געקוקט וויא א פארליבטער חתן אויף דער געליבטער ערד, וואָס איז געוועזן אָנגע־טאָן אין א גרין קלייד פון גראָז, פארפּוצט מיט אלערליי שיינע בלומען, פון וועל־כע עס האָבען געשמעקט זיסע, געשמאקע ריחות וויא פון דיא טהייערסטע פאר־פומעס. זשאבעס האָבען לוסטיג געקוואקט אין דיא טייכליך און ערגיץ פון א גארטען האָט זיך אָנגערופען אויף זיין קול א סאלאווייא, איין בריה אויף דער וועלט. א כפרה אלע חזנים.... מיר האָט עפּעס אויך זיך געזונגען אויפען הארץ. איך האָב געהענדיג אונטערגעזונגען און אליין נישט געהערט וואָס, נאָר צוקומעדיג נאָהענט לעבען דער היים האָב איך מיך עפּעס וויא א כאפּ געטאָן און דערהערט אי איך זינג לייזער דעם שניידערס א ניגונדיל וויא מען בעזעצט א כלה. א, אין דער ערד אריין פאלגע! האָב איך אין שפּאס געשאָלטען לייזערען און מיט א פרעהליך שמייכעלע איהם אָפּגעשיקט צו אלרע שווארץ־יאָהר.

הערט א מעשה! נאָך אזא פרעהליך בעגעגעניש האָט דיא גאנצע נאכט מיר זיך נאָר געחלומט עפּעס טרויעריגע סצענעס, וויא מען וויינט מיך אָפּ מיט טרעה־רען און קולות פון מענשען שרייען עפּעס ארוים וויא פון דער ערד, גוואלד וואָס האָט מען צו אונז געהאט!....

15

איך האָב אנגעהויבען צו־וועהרען ביי נאָלדען אין שטוב איין אָפּטער גאסט. עס האָט מיך נעצ־יגען אהינצו עפּעס וויא א מאגנעט. מיך האָט געצויגען צו איהר נישט איהרע מעלוו־ און מדות טובות וויא זיא דערנעהערט זיך כשר און האלט אוים שיין און פיין א־יז אלטע מוטער און א שוועסטעריל מיט איהר ארבייט, ניין, אזעלכע זאכען האָט איסר'ס א תלמיד נישט געקענט שעטצען. געלד, דאָס איז געוועזען ביי מיר דער ארשין אויף־צומעסטען דעם מענשענס מעלות וויא אויך דאָס עכטע געוויכט אָפּצו־וויעגען אלע מיני מידות טובות, א קלוגער א בריה, א מענש האָט ביי מיר געהייסען דער וואָס האָט געלד און לעבט אין וואוילטינ, וויא אזוי ער האָט עס בעקומען און אויף וועמעס הוצאות ער לעבט, דאָס מאכט נאָר נישט אוים, און אזעלכע זאכען געהן אריין פּאָדראָבנע נאָר אָרימעלייט, שלימזל־ניקעס מחמת קנאה און פארדראָס, וויא אויך מחמת דעם, בכדי מיט זייער בעריי־דען יענעם צו פארגלעטען דערווייל זייערע איינענע פעהלער, וואָס זיי זיינען שלימזלניקעס, טוינעניכטסען און צוקיהלען זיך אביסיל דאָס הארץ, צו טרייסטען זיך קלאָמפּערשט פאר דער וועלט, אז זייער אָרעמקייט איז נאָר פאר זייער גוטען חאראקטער, דערפאר וואָס זיי קענען נישט וויא אנדערע זיין פאלשע, נידעריגע מענשען. ניין, נישט נאָלדעס גוטע שיינע מעלות זענין מיר נעפעהלען, מיר איז געפעלען געוועזען נאָר איהר שיין פנים, מיך האָט געצויגען צו איהר א מגושמדיגע ווילדע ליעבשאפט. וואָס איך האָב מיט דער ליבשאפט געמיינט דאָס האָב איך מיר נאָך אליין קיין חשבון נים געקענט אָבגעבען, איך בין דערווייל צו נאָלדען געגאנגען, תחלת האָב איך איהר געבראכט ארבייט, מיר געלאָזט נעהן ביי איהר העמדער, מאנישקעס און דערנאָך פלעג איך מיר שוין אזוי קומען גלאט וויא א גוטער בעקאנטער.

אין דער צייט וואָס איך בין געגאנגען צו נאָלדען פלעג איך דאָרט אלץ טרעפען יענעם יונגען מאן, וועלכען איך האָב דאָס ערשטע מאָל בעגעגענט שבת נעהענגריג מיט איהר שפּאצירען. ער איז געווען דאָרט זעהר היימעש וויא אן איי־

נענער, א גאנצער בן־בית. ער פלעגט לערנען מיט שיינדעלען, העלפען אין שטוב, בריינגען א מאָל מיט זיך פונם מארק נייטיגע זאכען, אויך אמאָל לייען און געבען אונטער איין איינגער צייט, קיינער אין שטוב האָט איהם נישט געהירצט און איהם נעדופעז פראסט ביים נאָמען מיכיל. מיכיל איז געווען א שרייבער, וואָס פלעגט לערנען מיידליך און יונגליך שרייבען און ציהען דערפון זיין שטיקעל פרנסה. פון א שמיעס אמאָל מיט דער אלטער האָב איך מיך דערגאנגען, אז מיכיל איז דער פאמיליאַ א גאנצע אָנהאלטעניש, א גרויסע פאָדפאָרע, אָהן איהם וואָלט אויסגעקומען א מאָל זעהר שלעכט, ער איז איהרער א ווייטער קרוב און איז גאָלדעניום שוין כמעט א חתן. לעת־עתה איז דאָס נאָר פאר דער וועלט בסוד, נאָר אין א קורצער צייט פארהאָפט זיא אם־ירצה־השם מאכען תנאים און ברעכען טעפ. דיא דאָזיגע ווערטער האָבען מיך געשטאָכען אין דער זיבעטער ריפּ, נאָר איך האָב מיר געמאכט נישט וויסענדיג, גלייך וויא עס געהט מיך גאָר נישט אָן. פון יענער צייט האָב איך געהאלטען מיכלען פאר מיין ערגסטען שונא, וואָס שטעהט מיר אין וועג און האָב אלץ געטראכט וויא איהם בייא צוקומען. איך פלעג מיך וויא א קעצעלע צושארען צו גאָלדען אי צו דער מוטער מיט גוטע, זיסע ריידעליך, שפילען זיך מיט שיינדעלען און בריינגען איהר אָפט א צוקער־קעלע אָדער עפּיס א שפּילכען, אין דער האָפענונג צו ווערען דורכדעם א חשוב און אראָפּשטופּען מיכלען, אוועקשטעלען איהם אין דער זייט. איינמאָל האָב איך מיך אפילו נעפּריפּט צונעבען עפּעס געלד, אז איך האָב בעמערקט, אין שטוב איז עפּעס איינג, נאָר גאָלדע האָט מיר נעהייסען צוריקנעהמען דאָס געלד עפּעס מיט אזא שמייכעלע, וואָס האָט מיר געלערענט דרך ארץ און וואָס איז א סך ערגער געווען פון א פּאטש. דאָס האָט נאָך מויזענד מאָל מעהר פארשטארקערט מיין שנאה צו מיכלען, עס האָט מיך געברענט וויאַ א העלעש פייער, נאָר וואָס מעהר אָבער דיא שנאה מיינע צו איהם איז געוואָרען אלץ שטארקער, האָב איך מיך אלץ מעהר פארשטעלט, גערעדט מיט איהם זיס און געוויזען איהם תמיד א פרעה־ליך פּנים. פארשטעלען זיך, דאָס האָב איך שוין אין יענער צייט זעהר גוט גע־קענט, ווייל דאָס איז דיא ערשטע זאך, וואָס א קליין מענשעלע בעדאַרף קענען. אז איסר האָט שוין פירגענומען זיך, איינעם צו בעגראָבען פלעגט ער איהם אויפנעהמען זעהר פריינדליך, לויפען איהם אקעגען מיט א שמחה און זיך קישען מיט איהם אין דיא פּיסקעלעך. מאכען יענעם דיא מיתה בנשיקה, דאָס הייסט קושענדיג בייי יענעם דיא נשמה צונעהמען, איז אי פיל זיכערער אי מען איז נאָך מקיים דיא מצות פון „ואהבת לרעך כמוך" לויט איין חכם האָט געזאָגט, דער־

מיט, וואָס מען קלייבט אויס פאר דעם חבר א שיינע מיתה, א שטילען טויט, אז קיין האָהן אפילו זאָל נישט קרעהן.... איך פלעג קומען צו גאָלדען אויסגעפוצט און אויסגעשמירט דיא האָר מיט א סך פּאָמאַדע בבדי דערמיט צו געפעלען און אראָפּוואַרפען אין איהרע אויגען מיכלען, וואָס איז געגאַנגען פראָסט געקליידעט, גאָר ביי גאָלדען האָבען קליידער גאָר נישט אזוי אויסגעמאכט, זיא האָט מיר גאָר איינמאָל דעליקאַט אָנצוהערעניש געגעבען, אז פון אויסגעפריעטע פּאָמאַדע אויף יענעמס קאָפּ בעקומט מען דעם קאַטער. מיכיל האָט דערביי א שמייכעל געטאָן און אינוועניג אין מיר האָט געקאָכט, געזאָטען אויף איהם דאָס בלוט. שיינדעלע האָט א מאָל זיך אָנגערופען: פע, מיכיל, וויא דוא געהסט! ר' איציק אברהמיל שיינט טאַקי. ער איז אויסגעפוטצט, אויסגעצוואָגען מיט רויטע בעקעליך און פּאָמסענע ליפּעליך וויא א שיין מיידעל. — נארעלע, האָט מיכיל איהר געענט־פערט גאַנץ רוהיג, וואָס זאָל איך טאָן, אז איך בין אָרעם און האָב נישט אזא ד י ע נ ס ט, וואָס זאָל מיר אויף אלסדינג טראָגען. — מיר האָט זיך געדאכט אז מיכיל גיט מיר א שטעכווערטיל, אז איך בין א משרת און וויל מיך דערמיט בייא איטליכען שטארק אראָפּוואַרפען. איך האָב עס אָבער אראָפּגעשלונגען, פאר־ביסען דיא ליפּען און נישט אָפּגעענטפערט קיין קרום וואָרט.

אויף אזא אופן איז אוועקגעגאַנגען דער גאַנצער זומער און א שטיק פונם אָסיען. איך בין שיער אויס דער הויט נישט געשפּרונגען פאר גרויס ליבשאַפט נאָר ס'איז גאָר נישט געווען צו מאכען. מיכיל איז מיר געשטאַנען וויא א ביין אין האלז. איך האָב געזעהן, אז איך וועל מיך נישט איילען דעם ביין ארויס־נעהמען וועל איך דערוואָרגען ווערען. עס האָט שוין געהאלטען, אז אָט אָט ווערט מיכיל א חתן פאר גאָלדען. דיא אלטע האָט איהם ליב געהאט וויא איין איינגען קינד און זיא האָט געוואָלט דערלעבען דעם טאָג צו זעהען איהם פארבונדען מיט איהר טאָכטער אויף אייביגע יאָהר. זיא האָט א פּאָר מאָל געמאכט א שמיעס פון דיא הכנות, וואָס מען בעדאַרף דערצו האָבען און אלע אין שטוב זענין געווען פרעהליך. שיינדעלע איז אזש געשפּרונגען פאר פרייד. געשטיפּט, זיך גערייצט מיט מיכלען און געפּאַלען איהם דערנאָך אויפען האלז ארומגעהמענדיג איהם מיטביידע הענטליך. גאָלדע האָט געקוקט אויף זיי מיט פייכטע ברענענדיגע אויגען, וואָס האָבען אויסגעדריקט זעהר פיעל תענוג און איז רויט געוואָרען וויא פייער. ס'איז איהר דענסמאָל אין פּנים ניט געווען אריינצוקוקען וויא אין דער ליכטיגער זון, אזוי שיין איז זיא געווען. איך האָב אויך געמאכט א פריינדליך פּנים, וויא א היימישער מענש וואָס טהוט איהם הנאה אז אין הויז איז א שמחה, נאָר אין הארץ

אָבער האָט מיר געברענט א גיהנם. אויסגעהענדיגט פון דאָרט האָב איך געקריצט מיט דיא ציין און געשוואָרען, אז איך מוז זוכען עפּעס א תחבולה וויא צום ניכ־סטען אָפּרוימען מיר דעם וועג צו גאָלדען.

עס האָט ניט לאנג געדויערט און דיא תחבולה איז מיר געקומען אין האנד אריין. אין יענער צייט גראָד איז געווען א נאבאָר. איך האָב אָבגעארבייט שטי־לערהייט דורך איסערען און מען האָט מיכלען גענומען פאר א רעקרוט!....

אז איך בין געקומען צו גאָלדען איז דאָרט אין הויז געווען תשעה־באב. דיא אלטע איז געלעגען אין בעט, קראנק, צובראָכען און אויפן קאָפּ א נאס טיכעל מיט קאלט וואסער. גאָלדע איז געווען בלייך וויא דיא וואנד מיט רויטע געשוואָלענע אויגען און זיך ארומגעדרעהט לעבען דער מוטער צופּאטעלט דיא האָר, פארזאָרגט, פאראומערט וויא א דערשלאָגענע. שיינדעלען איז גאָר נישט געווען צו דערקענען, זי איז איינגענורעט געזעסען אין א ווינקעלע, פארלייגט די הענטלך און געקוקט מיט אראָפּגעלאָזענע אויגען אויף דער ערד. ביי מיין אריינקומען האָבען אלע מיט א מאָל זיך צו־וויינט מיט הייסע טרעהרען, אָהן ווערטער, וויא אומגליקליכע בשעת זייא דערזעהען זייער בעסטען פריינד. — וואָס איז אזוינס געשעהען? האָב איך וויא א תם א פרעג געטאָן און געבליבען שטעהן פארוואונדערט. אקע־גען א פּאָר מינוט איז געווען שטיל, דערנאָך האָט דיא אלטע אויף א וויינענדיג קול ארויסגערעדט און זיך געוואָרגען מיט טרעהרען: אָך ועה און ווינד איז מיר, מיכיל... נישטאָ מיכיל... דיא חאפּערס האָבען איהם גענומען מיכלען! עס האָט איהר זיך געעפענט א פרישער קוואל טרעהרען, גאָלדע איז לעבען איהר אויפן בעט געזעסען אָנגעביינגען, מיט ביירע הענד אויפן פּנים, דיא קראנקע מוטער האָט איהר ארויפגעלייגט דיא האנד אויפן קאָפּ און אלע האָבען געוויינט, געיאָ־מערט וויא מען בעקלאָגט א טויטען. איך האָב געמאכט א טרויעריג פּנים, גע־זיפצט, געקרעכצט און אין הארץ האָט מיר הנאה געטאָן קוקענדיג אויף גאָלדען, וואָס צו איהר פארשטעלט מיר איצט שוין קיינער נישט דעם וועג, איך האָב זיא געגעסען מיט דיא אויגען, אָנגעקוקט זיא פון אויבען ביז אראָפּ וויא א וואָלף קוקט אויף א שעפעלע, און ביי מיר אין הארץ געטראכט: נישקשה, דאָ וועסט זיין מיינס, וועסט פון מיינע לאַפּעס זיך שוין נישט אויסדרעהן....

א פּאָר חדשים נאָך דער ראָזינער סצענע זענין פארגאנגען. מיכלען האָט מען אָפּגעגעבען און אוועקגעפיהרט וואָהין מען בעדארף. בייא גאָלדען אין שטוב איז געווען א חורבן, אלסדינג האָט געטרויערט און פארלוירען זיין געשטאלט. די בלומענטעפּליך זענין געשטאנען פארדארט, ווייל ס'איז נישט געלעגען אין זינען

זייא אין דער געהעריגער צייט צובעגיכען, דיא קלייינקייטען אויף דער קאמאָדע זענין נישט אויסגעשטעלט געוועזן מיט א שיינעם סדר וויא פריהער און אויף „משה רבנו" איז געלעגען א גערדיכטער שטויב. ער האָט אויסגעזעהען עפּיס מרה־שחורינ און ארויסגעקוקט פון אונטער דעם גלאָז עפּעס וויא סטראָגע, זעהר שטארק ברוגז. מיר ווייניגסטענס האָט זיך אזוי געראכט און איך פלעג מיך היטען אויף איהם א קוק צו געבען. שיינדעלע האָט אויפגעהערט צולעהרנען, נישט געהאט מעהר מיט ועמען זיך צו שפּילען, זיא איז אראָב פונם לייב אויסגעגאנגען וויא א לעכט און איז געוואָרען גאָר אוים קינד. אויף גאָלדע'ן איז געלעגען דיא ערד, קיין פרעהליכע מינע האָט מען פון איהר נישט געזעהן, ס'איז איהר עפּעס וויא נישט ניחא געוועזן דאָס לעבען. דיא אלטע פלעגט קוקען אויף איהרע קינדער, שאָקלען מיטן קאָפּ און זיך בעוואשען מיט טרעהרען. זיא פלעגט אלץ איינפאלען און צייטענווייס ליגען אין בעט. איך פלעג עפּטערס אהין קומען זיטצען בשעת גאָלדע פלעגט ארבייטען, פלעג זיא שטארקען מיט גוטע, זיסע ריידעליך און מיט מיינע טרייסטווערטער געזוכט אלץ וואָס וויטער וויטער זיך ארייינצוגנבהנען אין איהר הארץ. שפּעטער אביסעל האָב איך בעמערקט אין שטוב איין עלענד. גאָלדעס האנדארבייט אליין, וויא זיא האָט זיך געמוטשעט, געפּלאָגט און קריאה געריסען, האָט נישט משפּיק געוועזן אויף דיא אלע לעבענס־בעדערפניש, וויל דיא בעלוינונג פאר איהר ארבייט איז געוועזן זעהר קליין, דרינגען האָט בעשיינפערליך זיך ארויסגעוויעזן וויא מיכיל געהט אָפּ, וויא שטארק ניטצליך ער איז פאר דער אָרעמער פאמיליע געוועזן. זיין הלק הילף האָט איצט געפעהלט. דערצו איז נאָך גראָד דענסמאָל געוועזן ווייניג ארבייט און מען האָט בעדארפט געהן איינמאָל אין דער אפּטייק אריין נאָך א רעצעפּט פאר דער אלטער און דארויף איז נישט געוועזן קיין גראָשען. איך האָב מיך איינגעשטעלט און פאָרגעלייגט גאָלדען צו נעהמען ביי מיר עפּעס געלד. גאָלדע איז רויט געוואָרען, האָט אראָפּגעלאָזט דיא אויגען און נישט געענטפערט קיין וואָרט. מען האָט געזעהען, אז בייא איהר אינ־ווענינ אין הארץ איז נישט רוהיג, דאָרט רוישט א שרעקליכער שטורמווינד פון ביטערע געפיהלען. איך האָב גאָלדען געגעבען צו פארשטעהן, אז איך לייא עס איהר נאָר אויף א צייט אוים, זיא מוז עס נעהמען צוליב דער קראנקער מוטער, וואָס זיא געגויטיגט זיך אצינד אין דעם רעצעפּט, וואָס זעהר מעגליך דרינגען היינגט אָפּ איהר לעבען. דיא אלטע האָט בשעת מעשה ביי איהר אין בעט גראָד א שטארקען קרעכץ געטאָהן, גאָלדע איז פערצאפּעלט געוואָרען, גענומען ביי מיר

מיט א ציטערדיגער אייז־קאַלטער האנד דאָס געלד, ארויפגעחאפּט אויף זיך א שאַל און איז געשווינד ארויסגעלאָפען פונ'ם שטוב.....

ביי מיר אין שטיבעל בין איך איינמאָהל שפּעט ביי דער נאכט געלעגען אויף מיין געלעגער און נישט געקענט קיין אויג צוטאָן. עס האָט פון מיר זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף. דיא ליבשאַפט מיינע צו גאָלדען האָט מיר שרעקליך געמוטשעט, נישט געלאָזט רוהען און איך האָב מיך גענומען טראכטען וואָס קען דערפון ווערען? ביז וואנען נאָך וועל איך מיך אזוי פייניגען און נישט ברייננגען דיא זאך צו איין עק?—חתונה האָבען? נאָר דאָס איז פאר מיר זעהר א שווערע זאך, דאָס לוינט מיר נישט מכמה טעמים: ערשטענס, וועל איך דורך דעם מוזען אויסטרע־טען פון דיענסט ביי איסירן, און אוועגעהן פון איסירן הייסט אזוי פיעל וויא אויפהערען צו זיין א קליין מענשעלע, א חשוב, אָפּזאָגע זיך פון פאַרדינען גרינג געלד, פון א גליקליך לעבען אָהן צער אָהן מיה און אויפגעבען אלע מיינע האָפנונגען אויף שפּעטער; צווייטענס, וואָס וועל איך ביי איהר נעהמען? גאָר־נישט! זיא איז דאך הויל, נאקעט אזוי וויא דיא מאַמע האָט זיא געבוירען. זיא וועט מיר אָנהאָבען א סך קינדער, פּופּקעליך, וואָס וועלען מיר פערדרעהען דעם קאָפּ, איך וועל אויפעסען דאָס ביסעל געלד און וועל דערנאָך בלייבען א קבצן, א טויגעניכטס. א לא יוצלח צו קיין זאך נישט אין דער וועלט, וועל ליידען, פערשווארצט ווערען וויא א מאָהל אין דער יוגענד איך בין פערשווארצט גע־וואָרען, און צוליעב וואָס? צוליעב א ליבשאפט!.... וואָס א שטייגער, האָב איך געטראכט, וואָלט דערצו געזאָגט איסר? איסר וואָלט זיכער געמאכט דעם גרעסטען געלעכטער און געזאָגט, אז ליעבשאפט איז ניט מעהר וויא שעהן פּנים'ל א זייפענבולבע, וואָס שפּיעלט פארן אויג אין אלערליי וואונדער שיינע קאָלירען און פּלוצים צושפּרינגט עס, מען ווייס ניט וואוהין עס קומט אהין, דאָס איז א שפּילכע, א קלייניגקייט, וואָס מען בעדאַרף עס טאקי נאָר פיר א קלייניג־קייט בעקומען און וואָס עס לאָזט זיך זעהר גרינג איינהאנדלען אבי מען איז נאָר קיין שוטה נישט. ליבשאַפט דאָס איז א שווינדעל זאך, וואו דעם מענשענס הארץ שווינדעלט אין דיא געפיהלען פונקט אזוי וויא דער קאָפּ שווינדעלט אין פראָסטע סוחרישע געשעפטען. דער שפּיטץ איז, דאָס איז א מסחר, א דעליקאטע, קונציג אויסגעארבייטע נעטץ, צו פאנגען אין דעם נאראָנים, שוואכע מענשלעך, וואָס צוקריכען וויא שניי און צוגיסען זיך וויא באלד מען גיט זיי נאָר עפּעס א ווארם..... וואָס דען־זשע, זאָל איך קיין נאָר נישט זיין און דער־גרייכען מיין וואונש נאָר פראָסט, אויף אן אנדער אופן? נאָר דאָס איז אָבער

א ריינע אונמעגליכקייט. וויא איך האָב געקענט גאָלרען איז גאָר אונמעגליך געוועזן אזעלכעס גאָר צו טראַכטען. זיא האָט תמיד געקענט עפּעס זיך אזוי האַלטען, אז מען האָט געמוזט האָבען פאר איהר דרך ארץ און דיא צונג האָט זיך נישט געליינט ארויסצוריידען אין איהרע אויגען עפּעס א מיאוס וואָרט. איין מאָהל האָב איך מיך ארויסגעהאפּט מיט עפּעס נישט אזא שיין ווערטעל, וואָס ביי אנדערע געהט עס איין, נישט צו מאכען דארויף קיין שום פּירוש, האָט זיא דערביי געמאכט עפּעס אזא מין מינע, אז איך בין בטל געוואָרען און א קעלט איז מיר דורכגעלאָפען אין אלע אברים. ניין, אזעלכע וויא גאָלדע לאָזט זיך נישט איינהאנדלען מען זאָל אפילו קלוג זיין וויא צעהן רוחות.

וואָס־זשע רען, לאָם איך אין גאנצען א שפּיי טאָהן און זי פערגעסען דאָס האָב איך געפּיהלט איז איבער מיינע כחות, גיכער וואָלט איך מיך אָפּגעזאָגט פון מיין לעבען איידער פון איהר. דיא ליעבשאפט מעג זיך זיין אין גאנצען א שפּיעלכען, אָבער איך האָב אזא שפּיעלכען בשום אופן נישט געקענט אוועקווארפען. איך האָב געטראכט, געטראכט און וויעדער געקומען צום ערשטען. אין ברירה טאקי חתונה האָבען. אי וואָס, דאָס קען מיר דאָך שאָדען? נוא, דערצו וועט מען מוזען געפינען עפּעס א תחבולה, מאכען עפּעס א פּשרה עס זאָל אי אהין אי אהער גוט זיין. חתונה מוז מען האָבען און וואָס גיכער איז אלץ בעסער, מעהר פּלאָגען זיך האָב איך שוין קיין כח נישט. עס מוז באלד נעהמען אן עק. גאָלדע בעדארף זיין מיינע. מיט דעם דאָזיגען געדאנק בין איך אנשלאָפען געוואָרען און געהאט זיסע גוטע חלומות.

איך בין אויפגעשטאנען א ביסעל שפּעטלאך אויפ׳ן טאָג און ביי מיר אָפּגעמאכט עס זאָל אפילו דונערן און בליצען מוז איך היינט פארנאכט מיט גאָלרען מיך דערקלעהרען. דענססמאָל איז גראָד געווען פאר פּסח, גאָלרען איז זעהר ענג געווען, זיא האָט געדארפט זעהר פיעל האָבען און נאָך נישט געהאט קיין אָנהויב אויף יום טוב. צו מיין זאך איז דאָס געווען סאמע דיא בעסטע צייט. אז איך בין געקומען צו גאָלרען האָב איך זיא געטראָפען איינע אליין זיצענדיג איבער דיא ארבייט, דיא אלטע איז געלעגען אין בעט הינטער דיא ווענטלאך און שיינרעלע לעבען איהר, מען האָט פון דאָרט נישט מעהר געהערט וויא א הוסטען, דאָס האָט געהוסט דיא אלטע און דאָס שיינרעלע,ביידע האָבען געקייכט אין איין אָטהעם, גלייך וויא זיי האָבען זיך פערהערט ווער פון זיי קייכט שטארקער, דערצו האָט נאָך צוגעשווישטשעט א גריל און אין איינעם איז ארויסגעקומען עפּעס א שרעקליכער קאָנצערט. גאָלדע איז געזעסען פערזאָרגט, אלץ גע־

נעהם, נעמאכט מיט דער נאָרעל און נישט פארגינען זיך אפילו א רגע דעם קאָפּ אויפצוהייבען. איך האָב מיך געמאכט א שמיעס, זיא געמוסרט פאר וואָס זי האָט רעוועט אזוי איבער די קרעפטען, פארלירט איהר געזונד און האָט ניט קיין רחמנות ניט אויף זיך אליין, נישט אויף איהר פאמיליע, וואָס האלט זיך אין גאנצען נאָר אויף איהר, און נישט אויף איהרע גוטע פריינד, וואָס איהר געזונד איז זיי שטארק טהייער און וואָלטען פאר איהר דאָס לעבען אוועקגעגעבען..... גאָלדע האָט ביי די דאָזיגע ווערטער אויף מיר א בליק געטאָן און אין דעם בליק איז געלעגען עפּעס אזוינס וואָס איז שווער איבערצוגעבען. איך האָב גערעדט נאָך מעהר בעהארצט, וואָס ווייטער אלץ מיט מעהר פייער און ארויס לסוף מיט דער גאנצער שפּראכע, אז זיא איז מיר ליעב וויא דאָס לעבען און איך וואָלט מיך געשעצט איבערגליקליך ווען איך זאָל מיט איהר חתונה האָבען. גאָדען איז דיא נאָרעל פון דיא פינגער ארויסגעפאלען און געבליעבען זיטצען צומישט אָנגעשפּארט דעם קאָפּ אויף ביידע הענד. אויף א פּאָאר מינוט ערך בין איך אנשוויגען געוואָרען, עס האָט מיך בעשלאָגען א שוויס און דאָס הארץ האָט מיר שטארק געקלאַפּט גלייך וויא איך וואָלט איבערגעגאנגען א הויכען בארג. דאָס הוסטען און קייכען פון אונטער דיא ווענטלאָך איז אלץ געגאנגען שטארקער און שטארקער, א צובראָכענע שויב אין דעם פענסטער האָט זיך געשאָקעלט הין און אהער פונ'ם ווינד און צוגעקלאַפּט צום טאקט עפּעס זעהר מרהשחורה'דיג. מיר האָט זיך געפענט ווייטער א מויל, איך האָב גערעדט מיט היטץ, גערעדט גערעדט און אלץ איינגערעדט גאָלדען. איך האָב געשילדערט איהר איצטיגע לאגע וויא זיא איז געקוועמשט פון אלע זייטען, איך האָב איהר אָנגעוויעזען אויף דער קראנקער, שלאפער מאמען מיט שיינדעלען וויא זיי ליידען נעביך און קומען אָפּ. נאָר צוליעב זיי אליין מוז זיא דאָס טאָהן. ביי מיר וועט דאָך אלע אם ירצה השם זיין גוט, מיר וועלען לעבען גליקליך און צופרידען, אז גאָט און לייט וועלען הנאה האָבען. גאָלדע האָט מיר ארייגעקוקט אין פּנים און הייסע טרעהרן האָבען אין גרויסע טראָפּענס וויא פּערעל געקאַפּעט פון די אויגען. לאָזט מיך צורוה א קורצע צייט, האָט זיא זיך אָנגערופען עפּעס מיט א קול פון נעבעט, גלייך וויא איינער וואָס איזאין דער קלעהם, איך וועל מיך א ביסעל בעטראכטען, זיך מיישב זיין מיט דער מאמע און אייך באלד געבען א קלאָהרע תשובה.

אז איך בין געקומען אויף מאָרגען צו גאָלדען האָב איך זיא געטראָפען זיטצענדיג אונטער דיא ווענטלאָך לעבען דער מאמע. דיא אלטע האָט מיך אָנגענומען ביי דער האנד און געזאָגט, אָנווייזענדיג מיט'ן קאָפּ אויף גאָלדען, אז זיא איז

מרוצה אָפּצוגעבען מיר אין דיא העגר אריין איהר טהייערן ברילּיאנט, איהר שאַטץ, איהר מתנה פון זיין ליעבען נאָמען, נאָר איך זאָל בעסער וויסען חאָטש א צעהנטחלק פון איהר וויא זיא טהייער צו האלטען, וויא זיא צו שאַטצען. דערביי טאקי האָט זיא צוגעשטעלט א פּונקט, אז איך זאָל מיך אָפּזאָגען פון מיין שטע־לע, וואָרום וויא פאר א חשוב איך בין, בין איך דאָך פאָרט טאקי נאָר א משרת. און איהר נאָלדעניון אָפּגעבען פאר א משרת איז איהר נישט לכבוד, אויך נישט איהר משפחה. איך האָב מיך אקעגען דעם געשטעלט, איהר אויסגעוויעזען וויא ס'איז נישט גוט, נישט קלוג, אָפּצוזאָגען זיך פון אזא גילדרענער שטעלע, וואָס טראָגט מיר פיעל אריין און קען דאָרט מיט דער צייט ווערען א מענש וואָס א מענש הייסט. א סך מיוחסים חלעבען ליגען מיר א מאָל צו דיא פיס, זיינען מיר מקנא און וועלען מיר ערשט שפּעטער אם ירצה השם מקנא זיין. נישקשה איך בין שוין איצט אזא מיוחס וויא זיי אלע. נאָר וויא דיא מעשה איז, אצינד אָפּזאָגען זיך איז זעהר קרום, א גרויסע עברה. לעת־עתה איז פיעל גלייכער אין אלע אופנים איך זאָל לעבען איסער אי נאָך דער חתונה טאקי ווייטער בלייבען. וואָס מאכט עס אויס, זאָל זיך דאכטען איך בין א קרעמער און זיטץ גאנצענע טעג אין קלייט, אָדער איך בין א סוחר און פאָהר דיא גאנצע וואָך ארום. אין לידיגע צייטען וויא אויך שבת און יום טוב וועל איך מיר צוברייננגען ביי זיך אין דער היים. לעת־עתה מוז זיין אזוי און שפּעטער איז דאָך גאָט א טאטע. מסתמא וועט שוין זיין רעכט..... אי וואָס, אייך קומט אלץ פיר פאָרט עפּים א משרת, ס'איז אייך עפּעס פּריקרע פאר דער וועלט, נוא וועלען מיר אָפּמאכען דיא חתונה שטיל אָהן רעש, אָהן געפּילדער און זיך מוזען בעגעהן אָהן דיא אלע מיוחסים. אויך מיר א וואזשנע זאך ! פון וועמען מען האָט דאָ צו ריידען!.... דער שפּיטץ איז געוועזן מיינע רייד זיינען אָנגענומען געוואָרען און מיר האָבען געמאכט א האנדשלאג. זעה־זשע דאָ זאָללט אָפּהיטען מיין ברילּיאנט און חשוב האלטען מיין ק־נד, מיין טהייערע נשמה, האָט דיא אלטע נאָך א מאָהל מיר געבעטען און זיך צר־ווינט, נאָלדע מיט שיינדלען האָבען אויך געוויינט געחליפּעט און איך בין דענס־מאָל געוועזן אויף דעם זיבעטען הימעל פאר פרייד, וואָס מיר איז געראָטען אָפּ־צומאכען דיא זאך גלאט וויא איך האָב מיר געוואונשען.

ל"ג בעומר אין א שיינעם טאָג בין איך מיט נאָלדען אין איינעם מיט דער מוטער און שיינדלען זיך דורכגעפאָהרען נישט ווייט אין א דעו פעל און פאר א מנין אידען דאָרט שטיל אָפּגעשטעלט א חופּה.

15

דיא ערשטע צייט נאָך דער חתונה האָב איך געהאט מיט גאָלדען זעהר א גוט לעבען, אלע אין שוטב זיינען צופרידען געווען. איך בין טאקי ווי פריהער געווען ביי איסרן אינהויז, האָב מיך געהאלטען אין איהם אייזען פעסט און גע־ארבייט אין מיין זאך זעהר געשמאק, נאָך א סך געשמאקער וויא א מאָהל. מיר איז קיין רגע נישט ארוים פונ'ם זינען, אז איך בין א בעווייבטער און בעדארף האָ־בען געלד. איך האָב מיר גוט איבערגעחזערט אין קאָפּ דיא אלטע הלכות קליין־מענשעלע מיט אלע פירושים פון ר' איסר'ן, אויך מיט אלע מיינע הגהות, וואָס איך האָב דערינען וויא א למדן מופלג אויפגעטאָהן שטארק שכלדיג גאָר א חריפות. לאָז דיא וועלט פון איצט אָן פיהלען וואָס פאר א גרויסער למדן, וואָס פאר א כלי־שלמה, א טשאצקעלע איך בין; לאָז זי גוט טאקי פיהלען אז איך האָב א ווייב, אז איך בין א בעל הוצאה און בעדארף היינט א סך האָבען; לאָז זיא געבען געלד און אויסשטעהן מיינע הוצאות, נישקשה, דיא וועלט איז נישט קראנק, דער רוח וועט זיי נישט נעהמען ! אזוי האָב איך ביי מיר אין האַרץ אָפּגעמאכט און ארויפגעצויגען דיא מקחים אויף מייע אלע שטוקעס, וואָס איך האָב אָנגעהויבען שטארק מיט חשק צו מאכען. איסר'ס גביר, דער בער, האָט גע־טאנצט ביי איסרן אין דער קאמעדיע, און איסר אליין האָט געטאנצט וויא א בער אין מיין קאָמעדיע. מיר האָבען ביידע געהאט גרוים שפע, דער נארעשער עולם איז צו אונז געגאנגען אונז געצאָהלט געלד אין טאָג אריין, מיר האָבען גע־מאכט גוטע געשעפטען און זיינען ביידע צופרידען געווען. איך האָב בעקומען א גרויסען חשק צו געלד, וויא פיעל איך זאָל נישט געווען פערדיענען איז מיר אלץ געווען ווענינ און האָב שטארק געציטערט איבערן קערביל. אין דער היים ביי מיר האָט מען געלעבט זעהר קארג, איך פלעג זעהן איינשפּאָרען, איינקארגען וויא ווייט נאָר מען קען און זעהר ברוגז זיין אז פלעגט אוועקגעהן איין איבריגער גראָשען. דיא אלטע פלעגט זיך דארויף בלאָזען און א מאָהל זאָגען, אז איך צעהל דיא גרויפּען אין דעם טאָפּ און פארגין קיינעם נישט דעם ביסען. איך פלעג מיך צוריק בלאָזען און איהר געבען שטעכווערטליך, אז אויף פרעמדעס איז איטליכער א וותרן, אז מען זאָל מיך אומזיסט האָדעווען מהיכא־תיתי וואָלט איך אויך קיין קארגער נישט געווען. גאָלדען פלעגט אזעלכע ווערטער קריינקען, זיא פלעגט אזש געל און גרין ווערען און נישט איין מאָהל נאָר איז מחמת דעם צווישען אונז ארויסגעקומען א רוגז. ס'איז א מאָהל געגאנגען אזוי ווייט. אז איך האָב מיאוס זיך צוקריעגט מיט גאָלדען, זיא גראָב בעליידיגט, געזידעלט וויא איך האָב געקענט, בין איך אין איין כעס ארויסגעלאָפען פון שטוב, א שטאר־

קען קלאפ געבענדיג מיט דער טיהר, און אנקעגען :: זאך נישט אחיים געקומען.
דיא פריהערדינע הייסעם ליעבשאפט מיינע האט אלץ וואס וויטער וויטער זיך אפגעקיהלט, גאלדעס שעהן פנים איז ביי מיר געווארען א געוועהנטליכע זאך, איך האב שוין דרינען גאר נישט עפעס אזוינס ארויסגעזעהן, א פנים ווי אלע פנים'ער מיט א נאז, מיט אויגען. גאלדע האט ביי מיר פערלוירען דעם חן און אויסגעזעהן פראסט א ווייבעל וויא אלע ווייבליך. איך האב אין הארץ חרטה געהאט אויף דעם גאנצען שידוך, צו וואס האט עס מיר געטויגט, האב איך ביי מיר געטראכט, צונעהמען אויף מיר אזא שווערען יאך. א גאנצע געזינד, וואס פרעסען מיר אפ דעם קאפ און ברייננגען מיך אוים, נאר א בייזע שעה איז אייף מיר דענסמאל געווען, וואס איך האב מיך געלאזט פערפיהרען פון א שיין פנימעל און אויסגעבראכט דערויף אזוי פיעל געלד. איך האב מיך געחידושט וואו איז דענסמאל געווען מיין שכל, מיין פערשטאנד, וויא קום איך צו אזא נארישקייט האב בערעכנט וויא פיעל דיא נארישקייט האט מיך אפגעקאסט און מיט וויא פיעל איך וואלט איצט רייכער געווען, אז איך זאל נישט געווען טאן. דאס האט מיך שטענדיג געערגערט אזוי, אז איך פלעג מחמת דעם תמיד זיך קרימען, קוקען אויף איטליכען אין שטוב מיט א פינסטער פנים און האב נישט גערעדט דארט מיט קיינעם קיין גלייך ווארט. אין א צייט פון א יאהר צוויי איז גאלדע פון מיר געגוג אויסגעשטאנען, זיא האט געהאט פון מיר דיא גאל, נאר זיא האט אלסדינג אראפגעשלונגען און פלעגט אפילו נישט הויך וויינען, קיין פיפס אפילו נישט געטאהן.

אין מיט'ן דערינען בעדארף זיך גראד מאכען, אז דער גביר,ביי וועלכען איסר איז געווען די נשמה, זאל גאר פלוצים א שטארב טאהן און דיא ווינטהמיל מוז בלייבען שטעהן. דיא רעדער קענען מעהר זיך נישט דרעהען! מיט דעם גביר'ס טויט ווערד מיין ר' איסר אוים נשמה, אוים מאכער, און מיט ר' איסר'ס אויס־נשמה ווערען ווער איך דאך אויך ממילא אוים נשמה, אוים אלץ מיט אנאדער. דער עולם האט מיט דער צייט שוין אויפגעהערט געהן מיט בקשות צו איסרן, ווארים ער איז דאך שוין מעהר נישט געווען קיין ארענדאר, ער האט דאך שוין מעהר נישט געהאט דעם בער. דערצו נאך איז איהם שוין טאקי שטארק צוגע־טרעטען דאס עלטער, ער איז אויסגעוועפט געווארען, עפעס גאר עובר בטל, נאר נישט דאס פנים, נישט דער שכל, דיא הכמה, וואס א מאהל. היינט אז איסר איז אוים חשוב געווארען, פערשטעהט זיך דאך, בין איך אויך אוים חשוב גע־ווארען און שוין מעהר נישט נעגאלטען, אקוראט וויא איין אפגערופענע מטבע.

ביי איסרן בין איך נאָך אפילו אלץ טאַקי געבליעבען דער איינעגער חשוב און נישט אויפגעהערט ביי איהם צו גילטען, נאָר וויא באַלד אָבער ער האָט מיר שוין מעהר נישט געקענט נוטצען האָב איך איהם בעדאַרפט אויף ניינציג טויזענד כפרות, איך האָב איהם אזוי געהערט וויא אין טשערניוועטץ דיא מגלה. אזוי האָט ראָך מיך געלעהרענט טאַקי ר' איסר אליין, איך האָב דאָך דאָס בקבלה טאַקי פון איהם, דאָס זיינען דאָך זיינע אייגענע ווערטער. איך האָב נישט לאַנג געטראַכט און אָפּגעטראָגען פון איסר'ן, וואָס ער האָט ביי מיר א פנים געהאַט וויא א נבלה.

א געפגרט בעשעפעניש מאַכט אויף דעם מענשען נישט אזא טרויעריגען שלעכטען רושם וויא א בעשעפעניש, וואָס איז וויא גע'פגר'ט און האָט נאָך אין זיך פאַרט א סימן לעבען. איך זאָג עס אקענען מיר און אקענען נאָך א סך אנדערע נפשות, וויא א שטיינער אקענען איין אויסגעוואָרענעם בעל טאַקסע, איין אָפּגעזאָגטען סבאַרטשיק, איין אויסגעמאַכטען כלי קודש און אלערליי מיני אראָפּגעוואָרפענע קהלם לייט. מילא א פגירה איז חאָטש א פגירה, עס לעבט נישט און בעדאַרף נישט קיין שום זאַך, יענע לייט אָבער, יענע נפשות אז זיי ווערען פּלוצלים אויס און פאַרליהרען זייער פרנסה, אין וועלכער דאָס חיות זייערע איז געהאַנגען א צייט מיט יאָהרען, זיי נעביך ווערען אמת טאַקי פגירות, אָבער לעבעדיגע, צאפּעלדיגע פגירות, וואָס ווילען עסען, טרינקען, חאָטש א ביסעל משקה, און בעדאַרפען אלסדינג טאַקי האָבען, נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אז זיי קענען זיך ניט ריהרען אז זיי זיינען, לא עליכם, גרויסע ביטערע קאַליקעס, האָבען דאַכט זיך א מויל, הענט און פיס און טויגען נישט פון דאַנען אהין !... דאָס הארץ חלעבען רייסט קוקענדיג אויף אזעלכע לעבעדיגע פגירות, אזעלכע שלימזלדיגע, מחילה פאַרשטונקענע בעשעפעניש !

אָט אזא מין בעשעפעיש בין איך געווען נאָכדעם אז איך האָב אָפּגעטראָטען פון איסרן. איך האָב נישט געוואוסט וואָס מען טהוט, צו וואָס מען נעהמט זיך, וואָרים חוץ מיין קליינמענשעלדיגע פרנסה האָב איך דאָך גאָר נישט געקענט און צו קיין שום זאַך נישט געטויגט. דיא לאַנגע מיינע איז דענסמאָל געווען זעהר א שלעכטע, איך האָב געלעבט פונם גרייטען, געביטען קעדבליך און געגעסען, און ביי איטליכען קערביל וואָס איך האָב צוביטען איז מיר אָפּגעפאַלען א שטיק פלייש, געשטאָרבען געוואָרען איין אבר. שטענדיג בין איך געווען אין כעס, האָב קיינעם אין שטוב ניט פאַרגונען דאָס לעבען און צו איטליכען בעזונדער זיך געזוכט ביא איטליכע גראָשען, וואָס איך האָב גאָלרען געגעבען אויף דער

הוצאה, פלעג איך פארצאפּען דאָס בלוט, אלץ זאָגען, וואָס וויל מען פון מיר האָ־בען? איך קען נישט אויסאלטען אזא געזינד. דיא אלטע האָט פון מיר געקייעט דיא ערד, זיא האט זיך פארעסען און אָט פאר שברי לב מסוכן קראנק זיך אריינ־געלייגט אין בעט אריין, מען האָט געזעהן אז עס עקט איהר זיך דאָס לעבן, זיא וועט נישט געדויערן לאנג. איך בין זיך מודה, אז איך האָב איהר געוואונשען דעם טויט און עס האָט מיר אין הארץ הנאה געטאָן, וואָס באלד וועל איך פטור ווערען פון א פרעסער און דיא הוצאה וועט קלענער ווערען. דעריבער האָב איך מיך פאר־שטעלט, זיך געמאכט קלאָמערשט וויא איהר קריינק ריהרט מיך אָן ביי דער נשמה, איך בין גאָר אויס מענש. איך האָב נישט געזשאלעוועט אויף קיין דאָק־טאָר, אויף קיין אפטייק, אבי ניכער זיא זאָל שוין זיך איבערפּעקלען, האָב זיא בעדינט וויא א געטרייא קינד, גאנצע נעכט נישט צוגעמאכט איין אויג, איהר איינגעגעבען דיא רפואות און געטראכט דערבייא, ווען וועט דער מלאך המות דיך שוין צונעהמען. בייא איטליכען אין שטוב בין איך געהויבען געוואָרען פאר מיין געטריישאפט, דערפאר וואָס איך לייג מיך דאָ אזוי אוועק און מען האָט מיר פארגעסען אלע צרות, וועלכע מען איז פון מיר פריהער אויסגעשטאנען. גאָלדע פלעגט מיך אָפט טרייבען פון דער מוטערס בעט, איך זאָל געהן אביסיל מיך אויסרוהען, נאָר זיא האָט עס ביי מיר נישט געקענט בשום אופן פועלין, געה דוא האָב איך איהר דארויף געזאָגט, דוא נעביך, געה חלעבין לייג זיך אביסיל צו איך וועל מיר דאָ בלייבען אליין, נישקשה. איך דערמאָהן מיך איצט מיט שרעק יענע ווינטערדיגע נאכט ווען דיא אלטע איז געלעגען שטארק פארדולט מיט פארגלאָצטע אויגען, גערעדט עפּעס נישט צו דער זאך און אין הארץ האָט ביי איהר שרעקליך געחריפעט אזוי, אז מען האָט געהערט אויף דער גאנצער שטוב, גלייך וויא אימיצער וואָלט געזעגען האָלץ. גאָלדע איז נישט טויט נישט לעבע־דיג געזעסען לעבען בעט אויף א ביינקעל מיט רויטע פארוויינטע אויגען אין געבראָכען דיא הענד. שיינדעלע, דיא אויסגעבלייכטע, אויסגעדארטע, אויסגעטרי־קעטע שיינדעלע לעבען איהר, האָט מיט א פינסטער פנים געקוקט אויף ער נוטה־למותר מאמע, געקוקט און געחליפעט און חליפענדיג זיך שרעקליך פאר־היסט. פלוצלים האָט דיא אלטע זיך אויפגעזעצט, געקוקט אויף איהרע קינ־דער און טיף פונם הארץ דערלאנגט א זיפץ. איך בעט דיך, האָט זיא אויף א שלאף קול צו מיר זיך אָנגערופען, נאָכדעם אז זיא האָט פריהער אקעגען א מי־נוט שוויינענדיג מיך אָנגעקוקט מיט אזא בליק, וואָס האָט מיר דורך־און־דורך גענומען אין אלע גלידער, איך בעט דיך האָב רחמנות אויף מיינע קינדער! זיי

בלייבען נעביך עלענט וויא א שטיין — יתומים אָהן פאָטער און מוטער, אָהן א קרוב אָהן א גואל... איך וועל רוהיגער געהן פון דער וועלט, רוהיגער ליגען אין קבר אז דוא וועסט מיר עס הייליג צוזאָגען און טאקי מקיים זיין... זיא האָט ווי־דער א מאָל א זיפצגעטאָן, ארויפגעלייגט איין האנד צו גאָלדען, דיא אנדערע שיינדעלען אויפן קאָפּ און זיי געבענשט שטילערהיים, קוים, קוים, וואָס מען האָט געהערט איהר קול.ביידע קינדער זענען צושמאָלצען געוואָרען וויינענדיג און צוגעפאלען צו דער מוטער, וואָס האָט זיי געהאלזט, געקושט, צוגע־קוועטשט צו איהרהארץ. זיא איז באלד טאקי אָהן כח אנידערגעפאלען ווידער אויף איהר געלעגער, זיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער וואנד, א חראָפּע געטאָן — און אנשלאָפען געוואָרען אויף אייביג... גאָלדע מיט שיינדעלען האָבען ארויסגעלאָזט אזא יאמער אזא ביטער קלאָג, אז א שטיין האָט עס געקענט ריהרען. איך האָב פערשטעלט דעם פנים מיט ביידע הענד און.... ס'איז א וועה־טיג, א חרפה, א שרעק צוזאָגען — און עפּעס א שמייכעל געטאָן צופרידען, ווי איך וואלט פון מיר א שווערע משא אראָפּגעוואָרפען.

דיא אלטע, דאָס איז געוועזען לעת־עתה דער צווייטער קרבן, וואָס איז דורך מיר געפאלען. שפּעטער א ווײלע האָט געדאַרפט געהן א גאנג אויף דער דריטער קרבן — דיא דארע, אויסגעטריקענטע שיינדעלע!.....

16

מיר איז דערנאָך שטארק נמאס געוואָרען צוזיטצען אין דער היים מיט פּאר־לייגטע הענד און לאָזען שימלען דיא גוטע מתנה, דאָס שטארקע געפיהל פון א קליין מענשעלע, וואָס איך האָב אין מיר געהאט. איין עברה חלעבין, אז אזא געפיהל זאָל פארפאלען ווערען, אזא גוטע מתנה זאָל פוילען, ווערען א לעגער סחורה, אין דער צייט אז איך בין נאָך יונג מיט אלע קרעפטען און וואָלט דער־מיט געקענט מאכען דאָס בעסטע געשעפט, געהן אין גאָלד! איז דען נאָר, האָב איך געטראכט, איין צוויאטשיץ, א וועלט און ווייטער איז שוין מעהר נישטאָ קיין אנדרע שטעדט מיט יודען, וואו מיין סחורה זאָל האָבען איין אָפּגאנג?— דיא וועלט ברוך השם איז גרויס. עס זענען דאָ נאָך יודישע שטעדט, יודען זענען אומעטום יודען, מיט איין טבע, מיט איין האראקטער און יודישע גבירים זענען אויך דאָ אָהן עין־הרע וויא מיסט, וואָס לאָזען זיך מסתמא נעהמען אויף דער ארענדע און וואָס מען קען מיט זיי מאכען דיא שפּיל! צו וואָס־זשע זאָל איך

פארוויסטען מיין לעבען, פוילען דא אין דער היים ביז איך וועל אויפעסען מיין ביסיל געלד און ליידען דערנאך דחקות, צרות און לייד וויא א מאל, וואס אז איך דערמאהן מיך אצינד ציטערט אויף מיר דיא הויט און עס שטעלען זיך מיר קאפויר דיא האר ? ניין, מען טאהר דא מעהר אזוי נישט בלייבען ! כל זמן איך בין נאך יונג און האב נאך שיינע עטליכע גילדען מוז איך פרוווען דאס גליק און אויף מזל זיך אוועקלאזען.

זייא געזונד ! האב איך אין א שיינעם מארגען געזאגט גאלדען, וואס איז דענסמאל געווען מעוברת, און בין אוועק אין דער וועלט אריין.

גלופסק איז דער בעסטער פלאטץ, וואס איז מיר באלד געפעלען, זיא איז א גרויסע יודישע שטאדט מיט א סך נאראנים, וואס לאזען זיך פיהרען בייא דיא נעז פון איטליכען בעזונדער און איטליכער טראגט נאך דיא נאז זיינע אנטקעגען, שטופט זיך מיט איהר פאראויס, בכדי מען זאל זיא אננעהמען בייא איהם צום ערשטען, ווייל ער מיינט, אז לאזען זיך פיהרען ביי דער נאז איז א חיוב, א יודישע זאך, וואס אנדערש קען עס גאר נישט זיין. גלופסק איז א שטאט מיט זעהר פיעלע חברות, מיט אלערהאנד גבאים, מיט אלע מיני כלי קדש און מיט אלערליי שיינע יודען, און גאט, וואס ער שפייזט פון דיא גרויסע בעשעפעניש, וויא דיא געהערנערטע בופלאקסען ביז דיא אייער פון דיא כנים, שיקט דארט דיא דאזיגע מיני בעשעפעניש אויך צו זייער פרנסה בכבוד. קורץ, גלופסק איז מיר באלד טאקי געפעלען, אקוראט וויא געוואונשען, זיא איז פאר מיר געווען דאס, וואס א שטעהענדיגע זומפיגע בלאטע איז פאר א זשאבע, וואו זיא קען זיך קוואקען און צופיהרען אביסיל דיא הענד. דענסמאל בין איך אלט געווען א יאהר דרייא, פיער און אפשר פינף, זעקס, זיבען און צוואנציג (איך האב מיינע יאהרען נישט געציהלט און נישט געוואוסט ווען איך בין געבוירען געווארען, ווארים צו־וואס האט עס מיר געטויגט וויסען ?), געלד האב איך ביי מיר געהאט דעריבער איז מיר גרינג געווען בעקאנט צו ווערען מיט דיא גלופסקער פיינע בריות. איך פלעג תחלת זאגען קלאמפערשט אז איך טראכט זיך מאכען עפעס א געשעפט, אבער אין אמת אריין האב איך גאר ארויסגעקוקט אויף מיין ארענדע, ווארום חוץ דער ארענדע האב איך געטויגט אויף סים סאט כפרות. מיין גאנצע כונה איז געווען צונעהמען דארט דעם גרעסטען גביר אויף דער ארענדע און מאכען מיט איהם דיא קאמעדיע וויא ר' איסר ווארגער א מאל מיט זיין גביר. וויא איהר ווייסט דאך איז דער גלופסקער גביר ביי זיך זעהר פראסט, ער האט ליב זיך אפצוגעבען מיט אלע נארעשקייטען און צו־וויסען

אלסדינג וואָס קאָכט זיך ביי איטליכען אין טאָפּ. און דאָס איז דאָך פאר מיר נעווען טאַקי אזוי וויא אָנגעמאָסטען, אזעלכען וויא ער האָב איך דאָך טאַקי בעדארפט האָבען, נאָר וויא אזוי אָבער קומט מען צו איהם? וויא אזוי דערטאָפּט מען איהם אין דיא הענד אריין און מען מאכט פון איהם א בער? דערצו, האָב איך ארויסגעזעהן, קען מען אנדערש נישט קומען סיידען צו ווערען איין עכטער גלופּסקער תושב, אריינצודרעהן זיך וויא איין איינגעגעה צווישין גלופּסקער כלי־קדש און ווערען מיט זיי פארקניפּט און פארבונדען. איך האָב אָנגעהויבצען טכח דעם שטארק צו טראכטען.

דערווייל איז אוועקגעגאנגען א היבשע צייט און איך בין מיט דעם פּלאַטץ אלץ וואָס ווייטער מעהר בעקאנט געוואָרען. שדכנים האָבען מיך נישט געלאָזט רוהען און ארום מיר זיך געדרעהט וויא דיא בינען. זייא איז געפעלען געווען, אז איך בין איין אלמן, פון וואנען זייא האָבען דאָס גענומען ווייס איך אליין נישט, פאר זיי איז גענוג געווען דאָס אליין, וואָס איך בין א מאנסביל און זיטץ א צייט אָהן א ווייב, מסתמא בעדארפט איך און וויל חתונה האָבען, אנדערש האָט זיךזייא גאָר נישט געלייגט אין קאָפּ. דעריבער פלעגען זייא מיך בעפאלען וויא דיא היישרעקען און מיר אָנשלאָגען שידוכים. איך פלעג זייא צוהערען תמיד מיט א שמייכעל און ביי מיר טראכטען, וואָס ארט עס מיך, לאָזען זייא זיך ריידען, ס'איז דאָך דערווייל גלאט גוט, א פארגניגען צו שמיעסען פון כלות, צו פארברייננגען דיא צייט אין א שמיעס איבער שיינע מיידלאך און נאָך דוקא מיט עהרליכע יודען, וואָס שטעלען ארויס זייער שיינקייט, זייער פיינקאט, וואָס לויבען אָפּ אין טאָג ארייך זייערע מעלות און לעקען פון זיי דיא פינגער פון גרויס חשק און התלהבות. מהיכא תיתי, האָב איך געטראכט, לאָזען יודען זיך ריידען, אפילו צוזעטצטערהייט, ווער־מען קען עס ארען?... דיא שדכנים האָבען דערווייל מיך צוטראָגען אויף טעלערליך און מיט זייערע רייד מיך אריינגעבראכט אין א גוטען שם ביי דער גאנצער שטאָדט, אז איך בין שטארק רייך, אָנגעשטאָפּט מיט געלד, א יחסן, א קלוגער, א בריה א מענש, איך זינג נאָר מחיה, דערצו בין איך נאָך א דימענט, אָהן א גאל, מיט א יורעש הארץ און מיט גילדענע מעלות. — גאנץ גוט, האָב איך מיר געטראכט, הערט, רעדט יודישע קינדער, נאט אייך א טרונק בראנפען און רעדט וויא ווייט איהר קענט!... איינער פון דיא שדכנים האָט מיר צולעצט אָנגעשלאָגען א שידוך, דוקא נישט מיט קיין געלד אָבער מיט אגרויסען פיינע בריה, מיט א בעריהמטען יחסן, איינער אין דער וועלט.

דער גרויסער פיינער בריה, מיט וועלכען מען האט מיר גערעדט, האט גע־
הייסען מיט א פיערגארענדיגען נאמען: ר' יוסף מארקיל ר' מאניש לייבעלס.
ער איז געווען איינגעטונקט אין גאלע יחוס, געשטאמט פונם פארצייטיגען גלופ־
סקער רבי'ס געזינד, כל ימו האט ער קיין האנד אין קאלט וואסער נישט אריינ־
געטאן נאר פון דעם יחוס זיינעם תמיד זעהר שיין געלעבט און אויסגעגעבען קינ־
דער. גאט האט איהם געלייטזעליגט מיט א סך דארע, שווארצע, מיאוסע מייד־
ליך, צו אלע מעלות נאך גרויסע שלימזאלניצעס, נאר ער האט זייא אלע אויס־
געבראכט, וויא מען זאגט, אויפן לויט. גרויסע וויא א שטיינער אויפגעקומענע
משרתים, פלוצלים רייך געווארענע קליינע מענשעליך, פלעגען פשוט אויסגעהן
מיט ר' יוסף מארקיל ר' מיניש לייבעלעס זיך משדך צו זיין און זיך איינקויפען
דורכדעם אין יחוס. קנים האט זיינע א טאכטער דערלעבט אלט צו־ווערען פער־
צעהן, פופצעהן יאהר האט זיך שוין געפונען אויף איהר א בעלן, וואס ער איז
געשווינד פארלאפען אנדערע דעם וועג, ארויסגעחאפט דיא טהייערע מציאה פון
זיינע הענד און נאך איהם געגעבען אין בייטעל אריין. דאס מיידעל וועלכע מען
האט מיר גערעדט איז נאך געווען שווארצער, מיאוסער פון איהרע אלע איבעריגע
שוועסטער, מיט איין אויסגעווייקט פנימעל, קליין, דאר וויא א גרוגרת דר'
צדוק, דאס הייסט, וויא ר' צדוקס איין אויסגעטריקענטע פייג. אין פארגלייך
מיט גאלדען האט זיא א פנים געהאט וויא א מאלפע אקעגען א מענשען. רער
שדכן אבער האט אין איהר קיין שום חסרון נישט געפונען, בייא איהם אין דיא
אויגען האט זיא געהאט דעם יודישען חן. מילא, האט ער געזאגט, אז זיא איז
אביסיל טונקעל, אדער ווייס איך נאך וואס אזוינס, נוא מילא וואס מאכט עס
אוים? ווער קוקט אויף אזעלכע נארעשקייטען און ווער'מען בעדארפען אזעלכע
קליינינקייטען אנגעהן? מילא וואס מאכט עס א יודען אוים שווארצליך צו ווייס־
ליך אביסיל, אלץ איינס חלעבין! דער עיקר איז דאך דער קרן אליין, אט אויף
וואס מען בעדארף קוקען. און אויב דער קרן, וואס איך גיב אייך דא פיר איז
גוט, דאס דאכט זיך, קען א בלינדער אפילו אויך אנטאפען. עס פערשטעהט זיך,
אז איך האב געלאכט פון דעם שדכונ'ס דאזיגע ווערטער, פון דעםטוועגען האב
איך הנאה געהאט איהם צוהערען און דער שידוך איז מיר אלץ וואס ווייטער
מעהר אין קאפ אריין. עס האבען מיר זיך נעעפענט דיא אויגען און איך האב
דערזעהן, אז דער איינציגערוועג, אויף וועלכען איך קען קומען צו מיין ארענדע
א. מאכען א גליק איז טאקי נאר דורך אזא מין שידוך, ר' יוסף מאדקיל ר'
מאניש לייבעלעס איז דאך א כלי־קדש, א שטיקעל קאבלעפעל א גבאי און א סך

חברות און איז זעהר איינגעזעהן בייא דעם גביר, וואָס ליינט אויף איהם גרויס כבוד און האלט זיך מיט איהם עוצת מצה יודישע זאכען, היינט אז איך וועל ווערען זיינער איין איידעם וואָלט איך דאָך געוואָרען זעהר גרינג דעם גבירס נשמה, ער וואלט דאָך בייא מיר געטאנצט נאָר א וואונדער, איך וואָלט געהאט שפע, אריין אין דיא גרויסע אלפים און געלעבט גליקליך נאָך א סך בעסער וויא וויא איך האָב מיר א מאָל פירגעשטעלט! נאָר אי וואָס דער קרן? זיא איז דאָך מיאוס? נוא מילא באמת טאקי וואָס מאכט עס אויס! נוא אז גאָלדע איז שוין א שיינע, מילא וואָס-זשע קומט מיר פון איהר שיינקייט ארויס? אלסדינג איז גוט מיט ברויט.... איך האָב מיך דערמאָהנט אין גאָלדען און געהאט גרויסע צרות, וואָס זיא היינגט מיר וויא א קאָלטען און איז אויסען מיין נשמה. איך האָב זיא אין הארצען געשאָלטען און געטראכט וויא מען ווערט איהרער פטור. דער שדכן האָט דערווייל טאקי געטאָן זיינס, מיר אלץ געפיקט, געפיקט דעם קאָפּ און געזאגט. אז באם אי וועל מיך נישט איילען וועט אונטערשפרינגען איין אנדער בעלן און וועט אויסחאפּען אזא גליק, אזא כשרע מציאה בייא מיר פון דיא הענד. עס וועט מיר דערנאָך משונה באנג טאָן. איך האָב מיך געלאָזט איינריידען און דער שדכן האָט וויא א בריה מיך פלוצלים צונויפגעפיהרט מיט ר' יוסף מארקיל ר' מאָניש ליבעלעס, פאר וועלכען ער האָט אָנגעזאָגט אויף מיר הרים וגבעות און אויסדערצעהלט שבחים נאָך מעהר וויא אויף א יודענס א מצבה. אלץ גוט, אלץ שיין, נאָר דער עיקר וואָס דער מחותן האָט געפאָדערט איז געווען, איך זאָל נישט האָבען פונם ערשטען ווייב קיין קינדער. פרעמדע קינדער אָנהייגעגען זיין טאָכטער האָט ער נישט געוואָלט בשום אופן. איך האָב איהם פארזיכערט אז איך האָב נישט קיין קינדער, דער שדכן האָט איהם פון זיין זייט אויך וועגען דעם בערוהיגט און איהם געשוואָרען בייא זיינע הייליגע נאמנות אי בייא זיין חלק עולם הבא וכדומה נאָך אזעלכע מיני שבועות. מיר האָבען למזל גע־מאכט א תקיעת־כף און אָפּגעלייגט דיא תנאים אין א קורצער צייט שפּעטער. איך האָב מיך געשמאק גענומען טראכטען צוגעפינען עפּעס א מיטעל, וויא איך זאָל דערווייל אין דער דאָזיגער צייט לויז ווערען פון גאָלדען, שא, שטיל, קיין האָהן זאָל נישט קרעהן.

אקעגען א דריי וואָכען נאָך דעם תקיעת־כף איז אין צוויאטשיץ אָוועגט־צייט ארייננגעפאָהרען א בויד און זיך אָבגעשטעלט לעבען גאָלדעס שטוב. א קאָל־טע אלולדיגע לופט האָט געוועהט און אראָפּגעבלאָזען פון א טהייל ביימער דיא געלע בלעטליך, וואָס האָבען ליגענדיג אויף דער ערד זיך שטילערהיים געשוש־

קעט צווישען זיך עפעס זעהר אומעטיג און אָנגעמאכט אויפן הארץ א מרה־שחורה. פונם בויד איז ארויסגעקראָכען א מענש, וואָס איז פאמעליך צוגעגאנגען צו דער טהיר און געבליבען דאָרט אביסיל שטעהן מיט אזא מינע, גלייך וויא איהם וואָלט עפעס פריקרע געווען אנצונעהמען בייא דער קליאמקע. דער דאָזיגער פארשוין איז געוועזען מאקי איך מיט מיין כבוד אליין. ביים אריינקומען אין שטוב האָט מיר א קלאפ געטאָן אין הארץ און איך בין געבליבען שטעהן לעבען דער טהיר אָהן לשון. גאָלדע איז איינע אליין געזעסען אויף דער ערד אין א ווינקעל, אָנגע־שפארט דעם קאָפּ מיט דעם פּנים אראָפּ אויף א ביינקעל, גלייך וויא זיא האָט געדרעמעלט און נישט בעמערקט וויא איך בין אריינגעגאנגען. אויפן פענסטער האָט מיט א רויטען פלאם געברענט א חלבדיג לעכטיל, לעבען איהם איז גע־שטאנען א גלאָז וואסער מיט א שטיקעל לייווענט. איך האָב באלד פארשטאנען וואָס דאָס אלסדינג בעטייט און אין מיר האָבען געקאָכט פארשידענע געפיהלען. איך האָב מיך דערמאָהנט אין מיין ערשטען אריינקומען אהער, וויא פרעהליך, וויא שיין דאָ האָט דענסמאָל אלסדינג אויסגעזעהן, וויא שטארק צופרידען האָט דאָ א מאָל זיך געלעבט איין אָרמע פאמיליע, אלע האָבען זיך ליב געהאט, האָבען געהאט גוטע האָפנונגען אויף שפּעטער און געלעבט מיט דער האָפנונג דערוויייל זעהר גליקליך, פלוצלים האָב איך מיך אהער אריינגעחאפּט וויא א קאטץ א נעסט פון גליקליכע צופרידענע טויבען און האָב פון איטליכען גע־מאכט איין עק. מיכיל איז ערגיץ פארוואָגעלט, דיא אלטע מוטער און שיינדע־לען האָב איך געטריבען אין דער ערד אריין און אצינד וויל איך אין גאנצען אויך עקען מיט גאָלדען, פארוויסטען איהר אויף אייביג דאָס לעבען... איך האָב גע־טאָן א טריט ווייטער. גאָלדע האָט וויא פון שלאָף זיך אויפגעחאפּט און מיך אָנ־געקוקט א רגע, עפּעס וויא צומישט. מיט איהר בלייך פּנים, אויף וועלכען ס'איז געלעגען אויסגעדרוקט דיא גרויסע צרות, וואָס זיא איז אויסגעשטאנען, אי מיט איהרע רויטע פארשוואָלענע אויגען, אין וועלכע עס האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט איהר פינצטער געמיטה, האָט זיא אין מיר אויף א ווייל דערוועקט א מענשליך גע־פיהל פון רחמנות און איך האָב נישט ווילענדיג א זאָג געטאָן: וואָס מאכסט־דוא גאָלדע? — א טהייערער גאסט חלעבין! האָט גאָלדע מיט א טיפען זיפץ זיך אָנגערופען און אוועקגעקעהרט דעם קאָפּ. נאָך אזא לאנגע צייט שווייגען האָט ער זיך פּאָרט דערמאָנט און איז געקומען מנחם־אבל זיין דעם ווייב! אָט וואָס איך מאך. שבעה זיטץ איך... אך, שיינדעלע, שיינדעלע!... זיא האָט עס גע־זאָגט אזוי טרויערדיג, אז עס האָט געקענט ריהרען אפילו א שטיין. גאָלדע! האָב

איך ווייטער א זאג געטאן, געמאכט עפעס מיט דער צונג און אליין נישט גע־וואוסט וואס איך רייד. — וויסט און פינצטער איז מיר דאס לעבען, האט גאלדע גערערט ויא צו זיך אליין, איך וואלט מיר בעסער געוואונשען דעם טויט ווען נישט ער... קום, האט גאלדע אויפשטעהענדיג פון דער ערד געזאגט שוין ווייכער אביסיל, מיך ארייננעפיהרט ביי דער האנד אין ספאלניע אונטער דיא ווענטליך און איז מיט מיר צוגעגאנגען דארט צו א וויגעלע, וואס אינוועניג איז געלעגען א שלאפענ־יג קינד מיט ביידע צונעמאכטע הענטליך אויפן מיילכען און א זיס שמייכעלע איז איהם צייטענווייס איבערגעפלויגען איבער זיין פנימעל, אט צוליב וועמען איך וויל לעבען, האט גאלדע געזאגט אנווייזענדיג מיר אויף דעם קינד און דאס פנים איז איהר דערבייא געווארען לעבעדיגער פרעהליכער. דאס קינד האט פלוצלים געעפענט דיא אייגליך זיך גענומען זויגען א פינגער, געבעבעט און געמאכט קינדערשע אנשטעלען. דיא מאמע האט נאר אנגעקוואלען און פאר־געסען אין דער מינוט איהרע ביטערע צרות, גלייך וויא זיא אליין איז געווארען א קינד. קוק נאר, זוהן, האט זיא אויף קינדערש גערעדט צום קינד, קוק נאר ווער דא שטעהט. טיא־טיא ! מיט ליב דיר דיין נאסט ! אט איז דיין טיא־טיא טיא־טיא !... עס האט אין מיר פלוצלים אנגעהויבען צוזידען דאס בלוט, איך האב דאך דעם מחותן נעגעבען א ווארט, אז איך האב נישט קיין קינד און אצינד זעה איך נאר ליגט פאר מיר דא א קדיש, וואס טויג מיר כלל נישט צום עסק. ! אט געפיהל פון רחמנות איז אין מיר באלד אויסגעלאשען געווארען, איך בין געשטא־נען אנגעלארען מיט א ברוגזדיג פנים און אנגעקוקט בייז דאס אומגליקליכע קינד נעביך, וואס האט אנגעהויבען צו מאכען פיסקליך און זיך שטארק צושריגען אוועק-קערענדיג פון מיר דאס קעפיל. שא, שא ! האט גאלדע צו איהם געמאכט, שא נארעלע, וואס האסט דוא אזוי מורא פאר דיין טאטען ? און בשעת זיא האט זיך אנגעבויגען צום קינד האב איך ארויסגענומען פון דער בוזעם־קעשעניע א גע־שריפטס און האב עס געשווינד ארייננעשווארפען איהר אין דיא הענט אריין מיט דיא ווערטער : אט האסט־דוא דיר פון מיר א גט !... גאלדע איז געבליבען שרעק־ליך צומישט גלייך וויא מען וואלט איהר מיט א דובינע געגעבען אין קאפ, זי האט אויסגעגלאצט א פאר גלעזערנע אויגען און געקוקט נישט צוריידען א ווארט. הער נאר אוים גאלדע ! האב אין צו איהר געזאגט, וויא דיא מעשה איז, דוא ביסט שוין מעהר נישט מיין ווייב, מיר געהערן זיך שוין ביידע נישט אן. נאר אז דוא וועסט קיין נאר נישט זיין, נישט מאכען דערפון קיין רעש און האלטען ביי זיך דאס קינד וועל איך דיך מסתמא נישט פארלאזען און וועל דיר צייטענווייס צו־

שיקען עפּעסגעלד. ביי דיא דאָזיגע רייד מיינע האָט גאָלדע אויסגעשאָסע עפּעס מיט א משינה ווילדען געלעכטער אזוי, אז איך האָב געמיינט, זיא איז זיכער אראָפּ פונם זינען. דער דאָזיגער ווילדער מין געלעכטער איז איבערגעגאנגען דערנאָך אין א ביטער געשרייא. ארויס! האָט זיא אויף מיר געשריגען און אָנגענומען דערביי א שטאָלצע מינע, דוא ביסט נישט ווערטה א רגע צו בלייבען דאָ אין שטוב וואו עס האָבען געלעבט א מאָל עהרליכע לייט, וואָס זענין דורך דיר געגאנגע פון דער וועלט. זייא רוהיג, איך וועל אזא פארשוין וויא דוא נישט נאָכיאָגען. ס׳איז מיר גאָר א חרפה צו זאָגען ווען איך האָב געהאט פאר א מאן. מעגסט דיר גאנץ רוהיג חתונה האָבען! איך און מיין קינד בעדארפען נישט קיין הילף זאָבען. כל זמן איך לעב וועל איך מיר נישקשה מיט מיינע הענד כשר פארדינען אונזער בע־דערפניש, ארויס פון דאנען אין פארגעס גאָר אז דוא האָסט ערגיץ א קינד! ארויס, אררויס!...

איך האָב געשווינד מיך ארויסגעהאפּט פונם שטוב און בין באלד טאקי בייא דער נאכט נאָך אוועקגעפאָהרען.

18

דער שווער מיינער ר׳ יוסף מארקיל ר׳ מאָניש ליבעלעס איז געווען א טהייער שליסעלע, וואָס האָט געעפענט פאר מיר אלע טהירען פון דיא גרעסטע גלופסקער פיינע־בריות און מיר ענטפלעקט א סך סודות פון דער גאנצער כנופיא שטאָדט פיהרער. זיין יחוס און זיינע זכות אבות זענין מיר בייגעשטאנען צונעהמען לכוף דעם גלופסקער גביר אויף דער ארענדע און ווערען ביי איהם דיא נשמה, וויא איטליכען איז בעקאנט האָט דער גביר פון תמיד אָן ליב געהאט צושפילען א ראָליע, דיא גאנצע שטאָדט, אָרעם און רייך, קליין און גרויס אלע האָבען פאר איהם געשאפקעוועט און געבעטען זיין לאסקע, נאָר זינט אָבער איך האָב איהם גענומען אין מיינע הענד אריין און געמאכט פון איהם א בער האָט ער ערשט אָנ־געהויבען צו מאכען אָנשטעלען, ער האָט געארבייט, געמאכט תנועות און גע־טאנצט אזוי וויא מיר האָט זיך געוואָלט. איך האָב געמאכט מיט איהם דיא שפּיל כרת איסר ווארגער והקליין מענשעלע. יודען האָבען געגעבען געלד, געצאָהלט פאר אלע אָנשטעלען אין טאָג אריין און איך האָב בחוש טאקי ארויסגעזעהן איסר׳ס ווערטער: „אז אזא טהייער, אזא גוט, אזא גאָלדען און אזא נארעש פאָלק וויא יודען זענין איז אויף דער גאנצער וועלט נישטאָ“... מיין ודוי וועט אייך דאָ געבען צו פארשטעהן א מעשר מן המעשר פון מיין דרך און פון מיין אויפפיהרונג אין מיין לעבען:

על חטא שחטאתי באיש־קטן ובארענדע ובאמוץ הלב. דאָס הייסט פשוט, איך בין געווען א קליין מענשעלע מיט אלע פיטשיווקעס. א כפרה, האָב איך נע־ זאָגט, אלע פרנסות, אלע מלאכות אין דער וועלט. פון זייא קען מען אייביג נישט אויפקומען, מען בלייבט דערנידעריגט, דערשלאָגען, תמיד דאָס כפרה־היהנרעל און נאָך א נס אז מען פגרט האָטש נישט צעהן מאָל אין טאָג פאר הונגער. בעסער, האָב איך געזאָגט, לאָזען אנדערע האָרעווען, פראצעווען און דיא כפרה ווערען, איך אָבער וויל לעבען, און האָב מיך געוואָרפען אויף א נייעם מין פרנסה — צוהאלטען נבירים אויף דער ארענדע! דאָס הייסט גאָרנישט טאָן, גאָרנישט אר־ בייטען, נאָר אָנטשעפען זיך וויא א זלידנע אין רייכע, שטארקע מענשען און דרעהן, מאכען דיא קונץ מיט זיי אין איינעם. זעהר א גרינגע, איין איינבריינגענ־ דינע פרנסה, וואָס איך האָב זיא מקיים געווען מיט אלע איהרע פוילע תנועות און איהרע כונות און מיט אלע אָפשנימצליך וואָס אין איהר שטעקט! דיא ארענדע מיינע האָט מיך פארפיהרט, מיר פארשטאָפט דאָס הארץ, איך האָב אויפגעהערט צוגלויבען אין אמת, אין אָרענטליכקייט, אין רחמנות, אין פריינדשאפט און אין אלע אנדערע גוטע מענשליכע געפיהלען. איך האָב נישט מעהר געוואוסט נאָר דאָס, וואָס מיר טויג, וואָס מיר נוטצט און געריסען בייא איטליכען, אי בייא אָרעמע, בייא אלמנות און יתומים וויא ווייט און וויא אזוי איך האָב נאָר גע־ קענט. אז איין אָרעמאן האָט פאר מיר געוויינט, געגאָסען ריקעס טרעהרען האָב איך איהם אזוי פיל געהערט וויא דעם קאָטער. וואָס טויג מיר דיינע טרעהרען? פלעג איך בשעת מעשה טראכטען, גיב בעסער געלד! תן לי הרכוש והדמעות קח ליך. דאָס הייסט אויף קליינמענשעלדיג לשון: זשיד דאוואי גראָשי! אָדער הונט, גיב געלד און מיט דיא טרעהרען דערוואָרג זיך אליין!...

ועל חטא שחטאתי בבער ובבלענדעניש. איך האָב גענומען א גביר, גאָטס א מין בעשעפעניש אויף צווייא פיס מיט א געשטאלט וויא בייא א מענשען און געמאכט פון איהם א בער! איך האָב געהאלטען אין דער סברא, ווי ר' איבר ווארגער נאָך בדורו האָט געזאָגט, אז א נגיד איז בייא יודען א גרויסער כח. אלע אין דער שטאָדט וואו ער וואוינט קוקען איהם אין מויל אריין און ווילען איהם אליץ פאָטראפען אין אלסדינג וואָס זייא טהוען. אין זייערע האנדלונגען צווישען זיך, אין זייער מגדל זיין דיא קינדער און זייער לעבען בייא זיך אין דער פאמיליע, אין זייער גאנצען הילוך וויא אויך אין זייער גלויבען, אין זייער פרומקייט און אמונה זאכען זעהט זיך בעשיינפערליך ארויס דעם נגידס גוטס, זיין געשמאק און זיין הארואקטער. דיא אלע דאָזיגע הנהגות פון עפעס א שטאָדט, גוטע צי שלעכטע,

קלונע צי נארעשע, נעוועגדט זיך זעהר פיעל טאקי אין דעם, וואס פאר א מין מענש דער דארטיגער נגיד איז. דאריבער אז איך האב געשפילט מיט יעם גביר אין בלענדעניש און געמאכט נארעשע הויות, וואס האט אונז שטארק געפאסט צום עסק. זעגין דורך מיר א סך טאקי פארבלענדזט געווארען און האבען נעביך מיאוס זיך נארעש געמאכט. וואס מעהר נארעשער איז אלץ אויסגעקומען שענער, יודישליכער. א נאר האט אנגעהויבען שטארק צו גילטען, ווער שמיעסט דערצו נאך איין עם הארץ, דער איז נאר ארויף אויף א הייכער מדרגה... איך, וועה איז מיר, פלעג קוקען און הנאה האבען פון מיינע נאראנים. איך פלעג אויף זייא קוקען וויא דער אקסענהענדלער אויף זיינע אקסען און מיט א פרעהליך הארץ אפשאט־צען דעם ריוח וואס מען קען פון זייא האבען.

על חטא שחטאתי בגלאסנעם יבגאלגאנסקע היהנער. דיא גלאסעם אין דער דומע האב איך געהאלטען אין מיינע הענד. זייא האבען געמוזט טאן אלסדינג וואס איך האב געהייסען, וואס מיר האט געטויגט, ווייל זייא האבען דאך נישט געקענט מיט מיר איינרייסען און מורא געהאט איך זאל זייא חלילה נישט אויס־מאכען. זייא האבען זיך געמעגט זיין אפילו כשרע מענשען האבען זייא געמוזט דורך מיר טרפה ווערען, אקוראט וויא דיא כשערע, גרויסע גאלקאנסקע היהנער וואס דיא דינים נעביך האבען זייא נעמוזט אסרען און זייא זעגין טרפה געווארען נאר מהאי־טעמה, ווייל איך האב אזוי געהייסען, ווייל איך האב געהאלטען בלאט מיט דעם בעל־טאקסע און איהם האט דאך נישט געטויגט, מענשען זאלען זיך גלאט עסען אזעלכע גרויסע היהנער וואס קומט פאר זייא איין שחיטה־געלד וויא פאר קליינע.

ועל חטא שחטאתי בדאנאסען. איז איינעם נישט געפעלען געווארען אמאל מיינע הנהגות אין דער שטאדט, ער האט נישט געקענט צוזעהען דעם שרעקליכען שווינדעל וויא מען פארבלעדזט דעם עולם דיא אויגען, וויא מען פאר־דרעהט איהם דעם קאפ, וויא מען פיהרט איהם ביי דער נאז און מען פארפיהרט איהם ביז דעם האלז אין מיאוסע בלאטעס אריין, אזעלכען פלעג איך און מיינע לייט פארזארגען מיט א שיר המעלה, דאס הייסט א דאנאסעל, וואס מיר פלעגען שיקען אהין וואו מען בעדארף און אויף אזא אופן האבען מיר א סך מיילער פארשטאפט.

על חטא שחטאתי בהוקעס־פוקעס. פשוט איז איך בין געווען א פאקוסניק, וואס ווייט אזעלכען אויף דער וועלט צו זוכען. איך פלעג מאכען מיט דער רייף, צאפען פון דער וואנד געלד, מאכען פון שנייא גאמעלקעס, אריין יענעם

אין דער גתרת, שטעהן פון דערוויטען און דערלאנגען א בים, מאכען פון שוואריץ ווייס, ריידען מיט א מענשען און פון דער העהלער הויט ארומשטעקען, איהם מיט פעדערען, האפען פיש פאר דער נעטץ און מאכען פונם מויל א חאל־יעווע וכדומה נאך אזעלכע פאקוסען, וואס פינעטע אפילו דער בעל־הטמער פאקוסניק איז ניט ביכולת געווען זייא צו מאכען.

ועל חטא שחטאתי בוויבארעס. יענע מעלות וועלכע מען בעראדף האבען אין מענשען ביים אויסקלייבען זיי צו עפעס א התמנות, א שיינער: עהרליכקייט, א קאפ מיט שכל, א מויל און פען וכדומה, דיא דאזיגע אלע מעלות, מיט וועלכע מען קען א פנים האבען פאר דער וועלט און פיל נוטצען בריינגען דער שטאדט, זיינען פאר מיר און פאר מיין כנופיא געווען גאר חסרונות. איך האב בעדארפט דוקא אזעלכע, וואס האבען נישט קיין פנים פאר דער וועלט און קענען קיין נוטצען נישט בריינגען דער שטאדט. ווארים דאס וואס האט געטויגט דער שטאט'ס האט לחלוטין מיר נישט געטויגט. איך האב גאר בעדארפט האבען עפעס א לאפענמיטצעל, א לא־יוצלח, א לערערנעם דישעל, וואס איך זאל איהם בייגען וואהין איך וויל, וואס פאר א גראשען זאל ער פארקויפען זיין נשמה, וואס ער זאל זיך שטארק מכניע זיין און חנפהנען מיך מיט מיין גאנצען פעקיל. און וויל דער גלופסקער עולם איז דאך געווען תמיד שטארק פארנארעשט וויא א קליין קינד און זיך געלאזט פיהרען בייא דער נאז, דעריבער האט ער תמיד בשעת וויבארעס אויף א גלאכגע אדער אויף א רב וכדומה אויסגעקליבען יענעם לאפענמיטצעל, יענעם טויגעניכטס, יענעם לעקיש וועלכען איך האב געוואלט און דורך וועלכען יצר פלעגט דערנאך בעקומען בויכוועהטיג. וואס ווייסט דען א נאריש קינד צו בערעכענען וואס שפעטער וועט זיין? ער איז זעהר גערען צו פאלגען אלסדינג, אבי מען גיט איהם א שמיר איבער דיא ליפליך מיט אביסיל ווייז מען רוקט איהם אריין אין הענטיל א לעקעכיל און מען פערשטופט איהם דעם מויל מיט א קניישיקעל.... אי דערנאך וועט איהם דערפון גרימען אין בייכעל און עס וועט איהם באקים ארויספאלען, נוא מילא וועט איהם טאקי וועה טאן. מיין עולם, מיין נארעש קינד נעביך, פלעגט דאס קנישיקעל נישט בעקומען, ער פלעגט עס שפעטער אויסקריינקען און איז דורכדעם נעביך שטארק אראפ פונם פנים...

על חטא שחטאתי בחברות, בחאפ־לאפ ובחאטע פאקרעשקע. חברות האב איך זעהר ליב געהאט פאר דעם גרויסען נוטצען, וואס מען האט פון זייא. מתעסקים אין אונזערע חברות בעקומען דאך א נאמען: בעלי־רחמים'ם כלי־קדש. און צו דעם דאזיגען טיטעל פאלט זייא נאך שטילערהייט צו איין אפטער,

זעהר א היבשער א שיינער גראָשען. מיין שווער האָט דערגרייכט דעם טיטעל דייסטעטוויטעלנע טאינגע גבאי, דאָס הייסט א גבאי, וואָס חברה'ש געלד איז בייא איהם אין דיא הענד בסוד סודות און קיינער חוץ איהם ווייסט נישט וואָהין דאָס געלד קומט אהין... איך בין אויך אריינגעטרעטען אין א סך חברות און זיך דער־דינט צום טיטעל נאמן, דאָס הייסט איינער פון יענע מיני מתעסקים, וואָס מען גלויבט זייא אויף נאמנות, אלסדינג וואָס זייא טהוען איז געטאָן און זעגין נישט מחויב קיינעם רעכנונג אָפצוגעבען. מיר האָבען אלע איטליכער אויף זיין שטייגער געמאכט האפ־לאפ און אלסדינג איז געבליבען האטע פּאָקרעשקע....

ועל חטא שהטאתי בטאקסע. דיא טאקסע, אָדער דאָס קעסטעלע, איז דאָס פעראיפושטע, אומריינע אָרט, וואָס דאָרט פלאָדען זיך וואנצען, טאו אקא־נעס, ווערעם און נאָך אזעלכע מיני שרצים; זיא גיט ביי אונז ארויס יענע מיני מענשליך, יענע מיני שלעק, וואָס עסען אָפּ דעם קאָפּ און טהוען אָן גרויסע צרות; זיא איז איין אָנשיקעניש, א פּלאָג, וואָס מאכט קאליע דאָס בלוט, פארדארבט אויך דעם גייסט, דיא נשמה, און פארגיפטעט אונז דאָס גאנצע לעבען זיא איז אזא גיפט וואָס נעמט דורך און דורך אין אלע אברים, אין אלע יודישע זאכען, אומעטום לאָזט זיא זיך דערפיהלען און האָט א חלק אין אלע צרות. ורך דער טאקסע זיינען דיא יודען קראנק, דאר, אויסגעמאָגערט און ליידען ביטערע שלאפ־קייטען, וואָס געהן איבער בירושה פון דור צו דור, נאָר דערפאר וואָס זייא איז אוממעגליך צו עסען גענוג פלייש — דאָס איינציגע שפייז, וואָס איז שטארק נייטיג צום מענשענס געזונד. דורך דער טאקסע געפינט מען זיך ביי אונז תמיד איין אויסרייד וויא צו בערייסען דעם עולם, איטליכער גראָשען טאקסע־געלד ציהעט ווי א מאגנעט צו זיך צו נאָך א סך אידישע גראָשענס. ביז עס ווערט זייא א היבש בערגעל. דורך דער טאקסע שפּרינגען האָפּטעסוויים ארוים און האָ־בען בייא אונז א קיום יענע מיני נפשות, וואָס פארשווינדלען דעם עולב מיט אלערלייא נארישקייטען און נאָגען איהם אוים. עס שפּרינגען דורך איהר ארויס און האָבען פון איהר זייער גאנצע יניקה דיא אלע גאָטססטראפטשעס, קאָבלעפּעל באסאָקעס און אלערלייא מיני בעלי טובות, וואָס נעהמען צו פשוט דאָס חיות מיט זייער גוטסקייט און פרומקייט, קורץ, דורך דער טאקסע בעקומען א סך מענשע־ליך דעם כח, דיא שליטה צו טאָן אלסדינג וואָס זייא טוינ און וואָס זייא ווילען. איך אליין, ווערה איז מיר, בין דאָך געווען איינער פון יענע מענשעליך, איך אליין פלעג דאָך נהנה זיין פון דער טאקסע און געהאלטען פאר איהר תמיד שטאָל און אייזען, ווייל איך האָב געוואוסט דעם סוד, אז כל זמן בייא יודען וועט זיין דיא

טאקסע וועלען זייא בלייבען אין גלות בייא אזעלכע מענשליך וויא איך מיט מיין גאנצער כנופיא. מען וועט זיי קענען האלטען אין דער מורא וויא קליינע קינדער, ארויספיהרען זיי אויף נארישקייטען, און טאָן מיט זיי אלסדינג וואָס מען וויל, איך האָב געהאלטען פאר דער טאקסע און דיא טאקסע האָט מיך געהאלטען אויף דיא פיס. איך האָב געגעסען אומזיסט דאָס שעהנסטע, דאָס בעסטע פלייש און דיא אָרימע לייט האָבען געצאָהלט טהייער און געגריזעט ביינער, זיי זיינען געווען דיא שאָף און איך דער וואָלף, איך האָב געביסען, געוואָרגען און געגונג אידיש בלוט אין מיין לעבען אויסגעזויגען......

על חטא שחטאתי ביראת שמים וביודישע גזרות. אלע פאלשקייטען מיינע האָב איך אריינגעלייגט אין דער יראה, עס פלעגט עפּעס אויסקומען, אז אלס־דינג וואָס איך טהו איז נאָר לשם שמים, איך נעהם מיך אָן גאָטס קריוודע און וויל פארהיטען זיינע אידען, זיי זאָלען בלייבען טאקי דאָס וואָס זיי זיינען. און ווייל פאר מיר מיט מיין כנופיא איז גלייכער געווען אידען זאָלען בלייבען נראנים, דערשלאָגענע מענשען, דעריבער קענט איהר דאָך שוין פארשטיין וויא מיר האָט ניט געשמעקט יענע קלוגע זאכען, וואָס וואָלטען זיי געקענט דיא אויגען עפענען, וויא שטארק איך האָב, קלאָמערשט פון גאָטס וועגען, מיך נארעש נע־מאכט און זיך אָפּגעגעבען מיט אלע קרעפטען דאָס מינדעסטע נארישקייט צודער־האלטען, וויא ווייט פאלש איך בין געווען און וואָס פאר א מין טעם מיין יראת שמים האָט געהאט....... איז א מאָהל אָנגעקומען עפּעס א גוטע זאך אויף אידען האָב איך עס געדופען א גזרה און איינגעווענדעט אלע תחבולות אין איינעם מיט מיינע לייט דיא דאָזיגע גזרה מבטל צו זיין. אידישע קינדער שטיינער זאָלען זיך לעהרנען שרייבען רעכענען בכדי צו פארדינען דערנאָך זייער ברויט בכבוד האָט ביי אונז געהייסען א גזרה, אידען זאָלען זיך טראָגען שיין און נישט זיין מעהר בזוי־ומבזה מיט יענע קליידער, אין וועלכע זייערע שונאים האָבען פאו־צייטען זיי געצוואונגען זיך אָנצוטאָהן, האָט ווייטער געהייסען א גזרה. טאָמיר איז דאָ א סברא, אז דיא טאקסע זאָל בטל ווערען, האָט אויך געהייסען א גזרה. הכלל אלסדינג וואָס אונזער כנופיא האָט נישט געטוינט האָט געהייסען גזרות..... דערווייל האָבען מיר צו דיא גזרות נישט דערלייגט, פארקעהרט פיעל האָבען דערפון געהאט א פרנסה און לעבען זיך דאָרט ערגייץ גאנץ שיין נאָך ביז אצינד. טיר, פושע ישראל, מיר א שטיינער איז פון לאפּענמיטצליך און יארמולקעס נישקשה געגונג געלד אין קעשענע אראָפּגעפאלען.

ועל חטא שחטאתי בכנופיא ובכל־ולך; בלעקען במאניפארגעס, בנצחנות,

בסבאָרשטשיסעם בספּראָוועטשנע צענעס, בעזות בפּאָסטרעוועז, בצביעות ובצי־
גיינעריש; בקאָמעדיעס, בקהלשטיבעל ובקומסיות זאָגען; ברכילות ובראַיעסלאַזען
בשטותים, בשקרים, בשווינדעל, בשלישית געלד, בשיינעץ ובתקיפות. דער פּרוש
פון דיא דאָזיגע אַלע זאַכען ליגט פון אויבען אויף, און איך פאַר שפּאַר עס גאָר
צו דערקלעהרען.

הכלל איך בין געווען אַ קליין מענשעלע און האָב דורכדעם געלעבט אין
עושר און אין כבוד. דעם גביר מיינעם האָב איך געהאַלטען אויף דער ערענדע
און מיר ביידע האָבען געמאַכט דיא קאָמעדיע. איך בעדאַרף דאָ פאַר מיין גביר
זיך נישט מתורה זיין, ער לעבט נאָך און ער וועט נאָך צייט האָבען אליין זיך
מתורה צו זיין.

19

אויבען האָב איך געזאָגט אַז בטבע בין איך נישט געווען קיין נאַר, קיין
שוטה, איך בין נאַר געווען אַ דערשלאָגענער, אַ פערוואָגעלטער, אַזוי מוז איך
אַצינד בעמערקען, אַז כפּי עס זעהט אויס בין איך אַ פּנים פון דער נאַטור אויך
נישט געווען אַזוי גראָב שלעכט, נישט מעהר איך בין געוועזען פערפיהרט. דיא
צרות, וואָס איך בין אַ מאָהל אויסגעשטאַנען פון דער וועלט האָט מיר פאַר־
שטאָפּט דאָס הארץ און מיך געמאַכט שלעכט. אַז איך האָב געטאָהן אַ מאָהל אַ
שרעקליכע מעשה־רע פלעגט אין מיר דערנאָך דורכלויפען עפּיס נישט קיין פרעה־
ליכער געראַנק, וואָס פלעגט מיך אויף אַ רגע אַ שטאָך טאָן ווי אַ שפּילקע איך
געדיינק איסר וואַרנער האָט אַ מאָהל צו זיין גוטען ברודער אין איין כעס געזאָגט:
„מען בעדאַרף נישט קענען אָנקוקען אַזעלכע לייט וויא גוטמאַן, יענע אַלע שיינע
נפשות וואָס מאַכען ביכליך. מען מוז אין תוך אריין זיי האַסען, שפּייען אויף זייי
קלעק און אויסווייכען זיי ווי ווייט מען קען, אין זייערע ד' אמות טאָר מען נישט
שטעהן, וואָרים זיי זיינען ערגער פון פייער, זיי זיינען אַ מאָהל אויסען אריינצור
קריכען יענעם אין דער גרגרת און אָנצוטאָהן גרויסע צרות מיט זייערע בעשריי־
בעכצען און שטעבעדינגע ווערטלעך, אל אָגיל ואשמח, קיילעבדינג און שפּיציג.
דאָס גאַנצע שטיקעל נס נאָך וואָס דער אייזעל האָט נישט קיין הערנער, וואָס
אַזעלכע שלימזל׳ס האָבען נישט קיין געלד, קיין העלער ביי דער נשמה און זיי־
נען, געלויבט איז השם־יתברך, גרויסע דלפנים, וואָס בעדאַרפען פאַרט אָנקומען
אַ מאָהל צו אונזער גראָשען, זיסט וואָלט מען געהאַט פון זיי צו זינגען און צו זאָך

נען, מען וואלט חלילה זיך געקראצט און פון זיי געליטען נאך ערגער וויא פון דיא וואנצען.“—עס פערשטעהט זיך אז איסר'ס דאזינע ווערטער זיינען ביי מיר פאררעכענט געוועזן וויא תורת אמת און חאטש מיר האט הארציג באנג געטאהן פיינט צו האבען אזא מענשען וויא גוטמאן וואס ער איז מיר געלעגען טיעף אין מיין זעל. נאר ר' איסרן האב איך דאך געמוזט הערען, ווען נישט וואלט דאך מיר קיין סברא ניט געוועזן צו זיין א קליין מענשעלע, איין ארענדאר און וואלט נעביך געמוזט ווייטער ליידען צרות און קלעפ אויפ'ן פור. מיין פוס איז פון יענער צייט צו גוטמאנען נישט געקומען, איך האב איהם און אזעלכע מענשען וויא ער אויסגעווייכט וויא איין עפוש. איז מיר א מאל צו דיא העגד געקומען עפעס א מין פארשוין מיט דיא ביכליך האב איך אין איהם מיך נוקם געוועזן וויא אין דעם ערגסטען שונא און האב איהם געטאן שפיטצליך וויא ווייט נאר איך האב געקענט. „ווער דיא כפרה, האב איך בשעת מעשה געטראכט, פאר מיין מינדסטען נאגעל. דוא אזוינער און אזוינער, דוא אנחאפער, דוא אנשיקעניש, דוא פושע־ישראל איינער! ליג אין דער ערד און באק ביינעל דוא אפיקורוס איינער“..... נאר אז איך בין שוין געוועזן שטארק רייך און האב שוין מעהר נישט בעדארפט מורא האבען אז איך וועל ליידען בידעווען, אט דענסטמאל האט מיר אנגעהויבען צומיאכקען מיין הארץ, דענסטמאל פלעגט מיר אלץ זיך פירשטעלען דער גוטער און שטילער גוטמאן. אך, וואס פאר א גוטער, פאר א טהייערער מענש ער איז געוועזן! אך, וויא פריינטליך, וויא צוגעלאזט ער אי געווען צו אלע מענשען! ער האט מיך ליב געהאט און מיך בעהאנדעלט נישט וויא א משרת! ער איז געוועזן נעביך איין ארימאן, האט געליטען דחקות, פון דעסטוועגען וויא לוסטיג און צופריעדען איז ער תמיד געוועזן!.....

א מאל, געדיינק איך, האט זיין ווייב נעביך זעהר געוויינט, ס'איז שוין געווען נאהענט צו פסח, אין גאנצען עטליכע טעג און דא איז נאך אין שטוב נישט געוועזן קיין סימן אויף יום־טוב. ער האט מיך ארויסגעשיקט א גאנצען טאג מיט ביכליך, נאר קיינער האט זייא אין דיא הענד אפילו נישט געוואלט נעהמען. איטליכער צו ווערען איך האב אפגעטראגען קוויטליך האט שטארק פארדרעהט דיא נאז און מיר נישט געענטפערט קיין גוט ווארט. דיא מאדאם, דיא טהייערע מאדאם, זיין געטרייא ווייב, האט נעביך געוויינט און איז געוועזן זעהר פאראומערט. „אך, האט צו איהר גוטמאן זיך אנגערופען און זיא געטרייסט, זינדיג חלעבין נישט, נשמה מיינע, מיט דיינע טרעהרען! אונז איז נאך בעסער פון א סך אנדערע רייכע, מיר זענען דאך ערליכע לייט. האבען חלילה ביי קיינעם נישט צו־

גענומען, קיינעם קיין שלעכטערס נישט געטאָן. מיר ליידען.... נאָר פאַר דעם אמת צו ליידען איז א סך בעסער און שעהנער וויא פון דעם שקר גליקליך צו זיין. זאָרג נישט, מיין לעבען, זאָרג חלעבען נישט! גאָט האָט געהאָלפען, גאָט ועט ווייטער העלפען. א ברירה ועט ער דען האָבען? מסתמא וועט ער דאָך מוזען ווייא ס'איז עפּעס ארויסהעלפען. וואָס ניצט מיר באמת צוויי רעק מיט א פּעלץ? טראָגען טראָגט מען דאָך נאָר איין ראָק נישט קיין צווייא, און דער פּעלץ איז חלעבען אויף איבעריג, עס נעהט דאָך צו זומער, ליגענדיג אין קאסטען קען איהם נאָך גאָר דער מאָיל אויפעסען. אָט חלעבין אבראַם פויל זיך נישט, נעהם טאקי באלד דעם פּעלץ מיט מיין ראָק און געה פערזעטץ זייא, פּארקויף זייא, טהוא מיט זייא וואָס דוא ווילסט, ווען מיר האָבען מצות אויף פּסח, כרפּס און מרור מיט אלע זיבען זאכען". דיא דאָזיגע סצענע האָט מיר תמיד זיך פירגעשטעלט פאַר מיינע אויגען. איך האָב געזעהען אז גוטמאַן איז גליקליך געוועזען אָהן געלד, איז דאָך אַ־פּניב משמעות אז דאָס גליק בעשטעהט נישט אין געלד נאָר גאָר אין עפּעס אנדערש. ער האָט נאָך געזאָגט בזה הלשון: „אונז איז בעסער פון א סך א נדערע רייכע, מיר זענין דאָך עהרליכע לייט". איז משמע א פּנים, אז נאָר עהרליכע לייט זענין גליקליך און צופריעדען. דערבייא איז מיר נאָך תמיד געלעגען אין זינען וואָס ער האָט א מאָל געזאָגט יאקאָבזאָהנען: „ליידען הייסט חנפהנען, צוויאטשען, דער חונף, דער צוויאק מוז תמיד זאָ פירכטען, תמיד זיך היטען אזוי וויא דער גנב". איך האָב אָנגעהויבען בעשיינפערליך ארויסצוזעהן וויא אמת, וויא ריכטיג זיינע ווערטער זענין. גוטמאַן האָט נאָר מיט דעם שכל זיינעם פארשטאנען אז ׳ער חונף, דעם צוויאק איז אזוי שלעכט וויא דעם גנב, ווארים זייא אלע מוזען תמיד מורא האָבען און זיך היטען מען זאָל זייא נישט דערטאפּען, מען זאָל נישט דער־געהן זייערע מיאוסע זאכען, און זיין תמיד אין דער מורא, זיך בעראַרפען תמיד צו בעהאַלטען איז עפּעס נישט אזא געשמאקע זאך. איך האָב אָבער דאָס אייגענע טאקי געפיהלט בייא מיר אין הארץ, אז א פאַלשען מענשען איז עפּעס גלאט שלעכט, נאָר אָהן אלע טעמים. עפּעס קאָרטשעט עס איהם, עפּעס ליגט איהם וויא א שטיין אויף דעם הארצען, עפּעס קאָכט אין איהם דאָס בלוט, דער קאָפּ ווערט איהם שיער נישט צוזעצט, ער ברענט וויא א פלאם פייער, עפּעס איז איהם אייננ דיא וועלט און ער וויים נישט זיך וואָהינצוטאָן, ער וואָלט געשפּרונגען אוים דער הויט און פון זיך אליין געוועזען צו אנטלויפען ערגעץ וואו חער שווארצער פעפער וואקסט, העט ווייט ווייט צו אלדע שווארץ־יאָהר! — ! —־ יא, איך האָב טאקי בחוש געפיהלט, אז ליידען הייסט הנפהנען, צוויאטשען. איך בין דאָך גע־

וען רייך, אָנגעשטאָפּט מיט געלד און בין פּאָרט נישט גליקליך געווען. איך פּלעג האָבען בייזע ביטערע חלומות, עס פּלעגט מיר זיך אויסדראַכטען אז איך האַלט א חלף און קוילע, איך פּלעג הערען קרעכמצען, זיפצען, חאָרחלען, גוסען און מיינע פּאָלעס זיינען געווען פארשמירט, פארשלומפּערט אין בלוט. מיכל, דער גוטער, דער שטילער מיכל פּלעגט מיר אָפּט זיך דרעהען פאר דיא אויגען, טויט בלאס וויא דיא וואנד. ער פּלעגט אויף מיר קוקען זעהר בעטריבט, מיר ווייזען אויף דיא קייטען אין וועלכע ער איז געווען געקאָוועט און מיט א טרויעריגען פּנים מיך אלץ פרעגען: גוואלד, יצחק אברהם וואָס האָסט־דוא צו מיר געהאט? גוואלד, גוואלד יצחק אברהם וואָס האָב איך דיר געטאָן? !.... דיא אלטע און שיינע־עלע פּלעגען אויסוואקסען וויא פון אונטער דער ערד,ביידע פּלעגען הוסטען זיך פארקייכען, ביידע פּלעגען זיך איינעסען אין מיר מיט רויטע ברענענדיגע אויגען און שרייען: אָט איז אונזער מלאך־המות! אָט איז ער דער רוצח, דער קוילער! פּלוצלים פּלעגט פון זייא ווערען א הויפען ביינער, פון דיא ביינער פּלעגען ארויסקריכען ווערעם

און ניפטינגע שלאנגען, זיך לאָזען צו מיר מיט אָפענע מיילער און מיר בייסען שטעכען וויא שפּילקעס.... מעהר פון אלע פּלעגט מיר קריינקען גאָלדע. זיא פּלעגט מיר זיך אויסדראַכטען וויא זיא זיצט דערשלאָגען פארוויסט, פארמערט מיט עפּעס א שטיקעל ארביים אין דיא הענד, זיא שטשאבעט נעהט און צושטעכט זיך דיא פינגער, נאָר זיא פיהלט אָבער נישט, גיט זיך אפילו נישט א קרים, זיא שטשאָבעט נעהט אלץ ווייטער וויא א מאשינע און שאָקעלט מיטן פוס א שוטערע סקריפּענדיגע וויג צוזינגענדיג דערבייא „אליו־לוליר־ליוליונוא“ אויף א משונה אומעטיג קול. דיא וויג אָבער איז ליידיג, קיינער איז אין איהר נישטאָ. גאָלדע! שרייא איך, וואו איז ער? וואו איז דאָס קינד? גאָלדע וויגט און זינגט ווייטער נישט צו ריידען מיט מיר קיין וואָרט:

א־ליר־לוליו בידנע קינד,
ווער איז דער מאמע ווער און ווינד!
אינגוטעניג אין ווינעלע
ליגט א קלאהר ווייס ציגעלע.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
נימ־זשע שרייא נים זשע ווײן,
ביסט דאָך עלענט וויא א שטיין.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
וויסט און פינצטער איז דיין וועלט,

לייד־זשע שטיל הוננער און קעלט.
צינעלע מע! צינעלע מע!
דאָרט אין דרויסען הער נאָר הער,
וואָיעט א וואָלף, ברומט א בער
צינעלע מע! צינעלע מע!
ליידינג, ליידינג איז דאָס ווינעלע
נישטאָ, נישטאָ מיין ווייס צינעלע!
א־לירליוליוא בידנע קינד,
ווערע איז דער מאמע ווערע און ווינד!

בייא דיא דאָזינע ווערטער שטעהט גאָלדע אויף, בלוטינע טרעהרען קאפען איהר פון דיא אויגען, זיא שטרעקט אויס דיא הענד אין אלע זייטען און שרייעט אויף א ווילד קול „נישטאָ, נישטאָ מיין ווייס צינעלע!" איך לויף ארויס פון שטוב שטארק צוקאָכט, עס דאכט זיך מיר וויא וועלף און בערען יאָגען מיך נאָך, זייא קנאקען מיט דיא ציין יוננע ביינדליך און איך הער ביטערע קולות פון איין אומגליקליכע ציגעלע....

דיא דאָזינע אלע פינסטערע חלומות און ביטערע געפיהלען האָבען מיך היינטינס יאָהר אזוי זאמיטשעט, אז איך האָב אָנגעהויבען צו קריינקען, איך האָב געפיהלט אז איך ועל נישט לאנג דויערען און מיך נעהאָפט וויא עס איז אויפ־צושרייבען מיינע אלע הנהגות, אלסדינג וואָס מיט מיר האָט זיך פאסירט און וואָס איך האָב געטאָן אין מיין לעבען בכדי דאָס זאָל מיר זיין לכפרת עון. גאָלדען האָב איך לסוף אָנגעשריבען א בריעף אין וועלכען איך בין זיך מתודה וויא שלעכט איך האָב אקעגען איהר געהאנדעלט און בעט זיא רחמים מוחל צו זיין מיינע שווערע זינד. איך שרייב דאָרט און בעט רחמים זיא זאָל קומען מיט אונזער קינד, אויב ער איז נאָך דאָ אויף דער וועלט, בכדי איך זאָל זייא מינדליך מחילה בעטען און קענען רוהיגער שטארבען. נאָר דרינען איז שוין עטליכע וואָכען און גאָלדע איז נאָך נישטאָ! איך בעט אייך רבי, איהר זאָלט פאר מיר זיך פארווענדען און פועלין בייא גאָלדען זיא זאָל מיר מוחל זיין, וואָס איך האָב איהר פארוויסט, פאראומערט איהר גאנץ לעבען. גאָלדע, ווייסט איהר דאָך, האָט על פי דין נישט נעקענט חתונה האָבען, זיא האָט געלעבט אוראי אין צרות אין לייד אין דער צייט ווען איך האָב געלעבט אין עושר און אין כבוד און האָב אין גאנצען פארגעסען זיא און דאָס אומגליקליכע קינד, וואָס איך האָב איהר אָנגעוואָרפען און פאר־לייקענט אז איך בין זיין טאטע. זיא האָט נישקשה געהאלטען וואָרט און מיך אויך

פארנעסען. זיא האט מיך דיא גאנצע צייט, וואס איך בין פון איהר אוועק, גענאזט צורוה און ס'איז איהר א חרפה געווען צו זאגען ועמען זיא האט גענאמען פאר א מאן. נאלרע איז שטאלץ, זיא איז אבער גוט. אז איהר וועט זיא בעטען פאר מיר וועט זיא מיר מוחל זיין. זאגט איהר, אז יצחק אברהם איז געווען פארפיהרט, ער האט זיא נישט פארשטאנען צו שעטצען, ער האט געמיינט, אזוי וויא א סך אנ־דערע, אז א ווייב איז נישט אזא גרויס יום־טוב, מען האט מיט איהר זיך נישט וואס צו צערעמאניען. זאגט איהר אז יצחק אברהם האט פארן טויט אנגעהויבען זיא אמת ליעב האבען, ערשט דענסמאל האט ער אנגעהויבען צו פיהלען אז „א ווייב מיט אלע מעלות איז א טהייערע זאך, טהייערער פון דיעמענטען און בריליאנטען א סך".

20

דא, רבי, האט איהר אייך אין גאנצען מיין צוואה פון מיין גרויס פארמעגען און עשירות וואס איך לאז איבער, וויל איך אז מען זאל אזוי טאן: מיין ווייב זאל מען מסלק זיין איהר כתובה מיט דער תוספת כתובה, וואס זיא האט פארמאלגיע פון מיר ארויסגענומען, דאס גאנצע ציהרונג לאז זיא זיך אויך נעהמען און נעהן געזונטערהייט. זיא וועט דאך מסתמא אליין נישט וועלען בלייבען אין הויז און זיך אוראי איילען חתונה האבען. זיא וואקסט דאך פון אזא הויז, וואס דארט לאזט מען בתולות און אלמנות נים לאנג זיצען אהן שידוכים... נאלרע זאל נעהמען אזוי פיעל וויפיל מיין איצטיגע ווייב, דאס הויז וואס איך זיטץ אליין זאל געהע־רען מיין עלטערען זוהן, דעם בכור, וואס איך האב געהאט מיט נאלרען, און ווייד־טער פון מיין מזומן קאפיטאל בעדארף ער נעהמען א גלייכען חלק מיט מיינע צווייא יונגליך פונם צווייטען ווייב. באם מיין עלטערער זוהן איז חלילה נישטא אויף דער וועלט בעדארף איהם נאלרע ירשהנען. דאס גרויסע געמויערטע הויז מיינס מיט א קאפיטאל פון 85 טויזענט רובעל עולמית געלד לאז איך איבער אויף מצוה־זאכען אזוי: אזוי וויא איך וויים זעהר גוט, אז דיא יודישע תלמוד־תורה'ת טוינען לחלוטין גאר נישט און האבען נישט קיין שום זין, מען נעהמט ארעמע קינדער און מען פארטרייבט זייא — גאט זאל מיך נישט שטראפען פאר דיא רייד — אין א שטאל, וואו זייא וואלגערען זיך אין מיסט, אין בלאטע וויא דיא קעלבער, מען לערענט מיט זייא דארט נישט קיין ווארט, וואס מען בעדארף, מען מאכט נאר פון זייא דראבעס, טוינעניכטסען, אומגליקליכע מענשען, וואס טוינען

נישט שפּעטער נישט צו גאָט, נישט צו קיין לייט, און אזוי וויא איך וויים וויי־טער, דיא תלמוד־תורות קאָסטען נאָך יודען זעהר פיעל געלד, מען רייסט דארויף פון טויטע אי פון לעבעדיגע, מען נעהמט אויך פון דער טאקסע און דאָס געלד נעהט נאָר לאיבוד, עס פאלט אריין שלעכטע מענשען אין דיא הענד, זייא האָבען הנאה און אָרעמע נעביך ליידען, זייא טהוען כל הפסלנות און הייסען נאָך פיינע מענשען, גבאים, בעלי רחמים׳ס, וואָס פארזאָרגען יודישע קינדער און לעהרנען זייא תורה; דעריבער, בכדי נישט צולאָזען מעהר אזעלכע מיאוסע זאכען, גיב איך אוועק מיין הויז אויף א תלמוד תורה פאר אָרעמע קינדער. דאָרט זאָל מען מיט זייא לעהרנען וויא עס געהער צו זיין אלסדינג וואָס איז נייטיג: יודיש, רוסיש, שרייבען און רעכענען, דאָס אלסדינג זאָל זייא שפּעטער צוניטץ קומען אין דער וועלט, כשר צו פארדינען זייער ברויט. דערבייא זאָל מען דאָרט מאכען א שולע פאר בעלי מלאכות, וואו מען לעהרענט אלערלייא מיני מלאכות, בכדי דיא לעהרניונגליך זאָלען נעביך נישט ליידען פון דיא שניידער און שניידערקעס, זאָלען נישט דארפען ביי זיי אוועקזיין א צייט מיט יאָהרען און נעביך טראָגען פאַ־מייניצעס. א רחמנות חלעבין, פיל יתומים, לעהרניונגליך, בלייבען דורכדעם קאַ־ליעקעס, אָהן א גאנץ ביינדיל נעביך, און לסוף ערשט הייסען זייא נישט אָן צו קענען דיא מלאכה. דיא הכנסות פון דיא קלייטען אין דעם דאָזיגען מויער זאָלען געהן אויף אויסצוהאלטען דיא תלמוד־תורה מיט דער רעמעסלעני (בעל־מלאכהישע) שולע. אייך רבי און דעם הערר גוטמאן מאך איך פאר פּיה־רער, משגיחים איבער דיא דאָזיגע צווייא זאוועדעניעס. דעם גרויסען פלינגעל אין הויף גיב איך אייך ביידע אָפּ פאר א דירה, איהר זאָלט דאָרט ביידע וואוינען מיט אייערע פאמיליעס און אייער געהאלט צום לעבען זאָלט איהר בעקומען פון דיא זיכערע הכנסות. איך בעט אייך, רבי, אז איהר זאָלט למען השם וויא צום ניכ־סטען שיקען נאָך דעם העררן גוטמאן קיין צוויאטשיטש און אָנהויבען צו טאָן דרינגען, וואָס איך פארלאנג דאָ. איהר, רבי, זענט א צדיק, א גוטער, עהרליכער מאנן, א סימן, איהר זענט דאָך א גרויסער אביון. ווען איהר זאָלט וועלען וואָלט איהר דאָך אויך געקענט זיין רייך און האָבען געלד אויף פּראַ־צענט וויא איין אנדער דין. גוטמאן איז חלעבין אויך א צדיק, א גוטער, א טהייערער מענש, חאָטש ער נעהט אָהן א היטעל און צוגעפוצט דיא באָרד. ער האָט אייער טהייערען תאראקטער. איך בעט אייך, רבי, האָט איהם ליב, ער ווערט אייך זיכער ליב האָבען, וואָרים ער האָט ליב אלע מענשען, ער איז א ווארמער יוד, מיט א יודיש הארץ און ער וואָלט פאר יודען זיך מקריב געווען, אזוי אמת ליב

האָט ער זייא. ער איז נאָר ברוגז אויף דיא צוויאקעס, פארפרומטע נשמות, וואָס ניבען זיך אויס פאר פרומע כשרע יודען, ווייסען דאכט זיך נישט מעהר וויא נאָט און ציצית און שטילערהייט טהוען זייא כל הפסלנות, פארפיהרען דיא יודען נעביך אין דער בלאָטע און טהוען זייא אָן גרויסע צרות. רבי, איהר וועט שפעטער אליין ארויסזעהען, יואס פאר א טהייערער מענש און א ווארמער, אמתער יוד נוטמאן איז. ער וועט אייך שטארק צוניטץ קומען אין דיא אלע זאכען, וואָס איך בעט דאָ אייך צו טאָן. ווייטער, דיא הכנסות פון דעם עולמית געלד זאָלט איהר אין איינעם מיט גוטמאנען נעברויכען אויף נאָך גוטע זאכען אין דער שטאָדט, וועלכע איהרביידע וועט געפינען פאר נויטיג. אויב עס וואָלט א סברא געווען איינצופיהרען אין דער שטאָדט עפעס אזא מין חדר פאר א סך קינדער, מיט אמת גוטע מלמדים און לעהרער, וואָס דאָרט זאָל געלערענט ווערען געטרייא יודישע למודים און ועלטליכע זאכען, וואָס דאָרט זאָלען דיא קינדער זיך אויסלערנען צו זיין עכטע יודען און אויך ניטצליכע, פארשטענדיגע מענשען, אויף אזא מין שטאָדט־חדר וואָלט מיר זעהר, זעהר ניחא געווען איהר זאָלט אלע יאָהר געבען א געוויסע סומע פון דיא הכנסות פון עולמית געלד, נאָר בתנאי, אז איהר מיט גוטמאנען זאָלט האָבען דיא השגחה איבער דעם דאָזיגען מין חדר. איהר רבי זאָלט קוקען אויף דיא יודישע למודים, זייא זאָלען געלערענט ווערען פיין, מיט א טטען דרך, אקוראט וויא עס בעדארף צו זיין, און גוטמאן פון זיין זייט זאָל האָבען איין אויג אויף דיא איבעריגע ענינים און השכלה זאכען. איך וויים, אז אזא מין שטאָדט־חדר, וואָס זאָל געפיהרט ווערען דורך אזעלכע מענשען וויא איהר און גוטמאן וואָלט פאר יודישע קינדער געווען א גליק. נאָר איך וויים אָבער צוריק, אז ווייל טאקי פאר יודישע קינדער וואָלט אזא חדר געווען א גליק, דעריבער וועט עס א סך מיני מענשעליך כלל נישט שמעקען, זייא וועלען אקעגען דעם זיך ארויס־שטעלען, זייא וועלען ארייגלייגען זייער שמאדשטיק אין דר יראה, קלוימערשט איז אזוינס עפעס נישט יודעשליך און וועלען זוכען אלע מיני מיטעל אזעלכעס נישט צולאָזען. פון דעסטוועגען איהר, רבי, זאָלט פון אייער זייט פריווען טאָן וועגען דעם אלסדינג וואָס נאָר מעגליך אולי ירחם, אפשר וועט גאָט פאָרט רחמנות האָבען אויף יודישע קינדער, זייא זאָלען קלינער ווערען און זעהען מיט אָפענע אוינען ווער וויל זייער רעה און ווער זייער טובה, וואָס פאר זייא איז שלעכט און וואָס גוט. — איך וועל עס דערווייל פאָר זייא פריוען אויף מיינע איינענע צווייא קינדער. איך וויל און פארלאנג עס פונם גאנצען הערץ, אז איהר, רבי, און נוטמאן ביידע זאָלט איהר לעהרנען מיט מיינע קינדער, איהר ביידע

זאָלט זייא מדריך זיין, בכדי זייא זאָלען זיין יורען, ניטצליכע מענשען און געפּע־לען אי גאָט אי לייט.

דיא דאָזיגע אלע פּאפּירען מיינע, זאָלט איהר, איידער מען וועט מיר מיין רעכט טאָן, פירלייענען דיא אלע היגע נגידים, מיר וועט עס זיין א כפרות עון און זייא א מוסר. אויב איך און מיינע ווערטער ועלען נישט ווירקען אויף זייער לע־בען, זיי זאָלען זיך בעסערן און אוועקווארפען זייערע שלעכטע נארישע גיינג ביים לעבען, לכל הפּחות וויל איך זיי אויסלעהרנען וויא צו שטאר־בען, זייא זאָלען חאָטשע שטארבי:ן וויא מענשען.... וויפיל נגידים איך האָב ביז אהער בייא אונז געקענט זענען ביז דער לעצטער מינוט געבליבען דאָס וואָס זייא זענין געווען און געשטאָרבען אָהן שכל. האָבען תמיד אין זייער גאנצען לעבען אין זינען געהאט נאָר זיך אליין, נאָר זיך, און ביים טויט אפילו נישט קליגער, נישט בעסער געוואָרען. לאָזען זייא הערען מיינע ווערטער און לאָזען זייא אויף מיר קוק־קענדיג זיך אויסלערנען חאָטשע שטארבען, אוועקגעהן פון דער וועלט וויא מענ־שען... שטארבט, זאָג איך אייך, נגידים, שטארבט, שטארבט וויא מענשען!

מיינע דאָזיגע פּאפּירען זאָלט איהר מוחל זיין, רבי, דערנאָך אָפּצודרוקען, לאָז דיא גאנצע וועלט וויסען, אז מיט רייכקייט איז מען נישט גליקליך. גליקליך איז מען נאָר מיט א גוט הארץ און מיט מעשים טובים. בעסער פארשווארצט צו ווערען און ליידען אבי זיין א בראווער, עהרליכער מאנן, איידער צו האָבען פון פייגעלמילך און זיין א קליין מענטשעלע. דיא דאָזיגע אלע פּאפּירען וועט איהר מוחל זיין געבען רב מענדעלי מוכר ספרים, ווארום ער וויסט שוין הלכות הדפסה. א חוץ דעם פאָהרט ער ארום אין גאנץ פּוילען וועט ער עס קענען אומעטום אָפּזעצען. פאר זיין טרחה דערביי זאָלט איהר איהם אָרענטליך בעצאָהלען, ער איז דאָך נעביך איין אָרעמאן. איהר זאָלט איהם געבען פון מיינע קליידער א פּאָאר קאפּאָטעס, העמדער, זאָקען הויזען וכדומה אזעלכע קלייניגקייטען, לאָז ער נעביך האָבען אין וואָס זיך אָנצוטאָהן און א פּנים האָבען פאר א מענשען, לאָז ער נעביך נישט געהן אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען, פארשמירט און איך בעט אייך איבער, פארשטונקען וויא אלע אנדערע אידישע מוכרי ספרים. —

21

אז דער רב האָט אָפּגעלייענט אין גאנצען און אנידערגעליינט דיא פּאפּירען איז צווישען דעם עולם אין שטיבעל געוואָרען עפּעס א קאָכעניש. דיא נגידים זיינען געווען שטארק אין כעס. א טהייל האָבען געביסען פאר פארדראָס דיא ליפּען און האָבען געשוויגען א טהייל האָבען געזשוזשעט וויא דיא פליגען און א טהייל האָבען געזיפצט און געאייקעט.

— הא ר' חנה! האָט איין נגיד זיך אָנגערופען און דערביי א שטארקען זיפץ געטאָהן, וואָס זיפצט איהר אזוי, ר' חנה?

— טאַ־טאַ־טאַ! האָט ר׳ חנא נעמאכט און געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ. עס, וואָהין ער איז פאַרקראָכען! היינט נעה גלויב מענשען. דיא וועלט איז שיין חלעבען קיין וועלט נישט..... אזא חרפה, אזא בושה! א שרעק, וויא איך בין א יוד! עס קומט דאָך שוין מאַקי היינט אויס, ר׳ בעריש.... נוא־נוא אזא מעשה, אזא בושה.

איך האָב שוין אָבער פריהער פערשטאַנען, האָט ר׳ בעריש געענטפערט, וואָהין דיא סויל פליהט. מיר, נאַרען, האָבען נאָך בעדאַרפט זיטצען וויא דיא פערד און וואַרטען ביז דיא סויל וועט אונז טרעפען, פאַר וואָס זיינען מיר נאָך פריהער נישט אוועקגעגאַנגען? איך האָב אייך געזאָגט: ר׳ חנא קומט! וואָס־זשע זייט איהר דאָ געבליעבען הערען ביז אין דעם סוף אריין דיא אלע שטעכ־ווערטלאָך. נאַר אָבער צוריק שמועסענדיג נוא מילא? ! אודאי איז עס אביסעל נישט גלאַטיק, אביסעל טערפקע. נאַר צוריק שמועסענדיג אָבער, וואָס איז אזוינס דיא מעשה? עט, מען האָט שוין אזעלכע זאכען געהערט. נישט אזא גרויסע סכנה חלעבען! אודאי לכתחלה, זייט איהר מאַקי גערעכט, ס׳איז אביסעל פריקרע, עס לאָפּטשעט ביים הארץ, נאַר בדיעבד איז.... עט, חלעבען, גאָרנישט. א נאַר בלייבט א נאַר און דיא וועלט בלייבט א וועלט, מאַקי ווי פריהער א וועלט.....

„ניין, ניין, רבי! האָבען עטליכע נגידים געשריגען אויף א קול שטאַרק אויפגעבראַכט. אזעלכעס איז נאָך נישט געהערט געוואָרען, מען זאָל נעהמען מענשען און זיי זאָגען אין דיא אויגען אריין אזעלכע מיני אַכעניִשען! וואָס שווייגט איהר ר׳ חנא? וואָס שווייגט איהר ר׳ בעריש, ר׳ פייבוש, ר׳ אבא? ! סטייטש, סטייטש אזעלכע מענשען, מען זאָל נעהמען מענשען, ברוך השם אָנגע־זעהענע, פיינע בריות און מאַכען פון זיי מחילה.... לעמעשקע! ווער האָט איהם געבעטען אזוינס צו זאָגען? וואָס געהערען זיך מיט איהם אָן אנדערע? אויף דיר אליין זאָג, שרייבט האָטש צוועלעצטערהייד, אָבער וואָס נעהט דיך אָן יענער? מיר זאָגען בפירוש: ניין, ניין, ר׳ חנא, ר׳ בעריש, ר׳ פייבוש, זאָגט, זאָגט ניין ניין! וואָס איז, אין דער קאַשע וועלען מיר זיך לאָזען שפייען, אין דער קאַשע?"

— נוא ר׳ מענדעלע, האָט דער רב צו מיר געזאָגט, אוועקקעהרענדיג זיך מיט א קאַלטער מינע פון דיא נגידים און זיי געלאָזט שרייען, איך בעט אייך ערשטענס ר׳ מענדעלי, איהר זאָלט מיר זאָגען ווער איז אזוינס ביי אייך אין צוויי־אטשיטש דער הערר גוטמאַן? איז ער מאַקי אזא עהרליכער מאַן? קענט איהר איהם?

רבי, האָב איך געענטפערט, גוטמאַן געהט מיט א געפּוצטער באָרד, נאַר איין עהרליכער מאַן איז ער מאַקי.

— נוא. האָט דער רב געזאָגט, אבי ער איז איין עהרליכער מאַן אַרט מיך נישט זיין געפּוצטע באָרד, מען זאָגט: בעסער א יוד אָהן א באָרד וויא א באָרד אָהן א יודען (ביי דיא ווערטער האָט דער רב א קוק געטאָהן אויף עטליכע פיינע לייט פון דיא נגידים). צווייטענס בעט איך אייך, אזוי וויא איהר זייט א צוויי־אטשיטשער זאָלט איהר מאַקי מוחל זיין פאָהרען אין אייער צוויאַטשיטש מאַקי

בלי נדר מאָרגען, איהר וועט אָפגעבען דאָרטען דעם הערן גוטמאַן מיין בריעף און איהם בעטען, אז ער זאָל למען השם גיך קומען אהער צו פאָהרען, בכדי מיר ביידע זאָלען באלד קענען מקיים זיין צוואת המת, און דריטענס, זאָלט איהר ליבער הארצעדינגער ר' מענדעלע אָפדרוקען דיא דאָזיגע אלע פאפירען אין א בעזונדער ספריל און עס פערקויפען אין גאנץ פוילען, פאר א זעהר וואָלוועלען מקח, בכדי דער עולם זאָל עס מעהר קויפען. אייך וועל איך מסתמא גוט בעלוינען.

„קען מען אריינגעהן?“ האָט פלוצלים זיך געלאָזט הערען א קול און דערביי מאַקי עטליכע קלעפּ מיט דיא פינגער אויף דער צוגעמאכטער טיהר, און אז דער רב האָט געענטפערט: „נוא־נוא אריין!“ איז אין שטיבעל אריינגעקומען דיא רעביצין און דיא נעכטיגע אונבעקאנטע שווארצהנוודיגע יודענע מיט דיא אויגען וויא דיא קארשען, וויא פיעל מענשען עס זיינען געוועזן אין שטיבעל האָבען ביי איהר אריינקומען געפיהלט עפּעס א דרך־ארץ, און זיינען גלייך אלע מיט א מאָל פערשטומט געוואָרען.

גוט חלעבען. וואָס איהר זיינט דאָ! האָט דער רב געזאָגט צו דער יודענע און זיא געבעטען זיצען. פריהער אביסיל, אביסיל פריהער ווען איהר וואָלט געוועזן קומען וואָלט נאָר גוט געוועזן. איהר האָט זיך עפּיס געזיימט, וואָס איז די מעשה, הא?

איהר ווייסט דאָך, רבי, האָט דיא יודענע בנעימותדיג געענטפערט און טרעהרען האָבען איהר זיך געשטעלט אין דיא אויגען. איך האָב דאָך אייך נעכטען דערצעהלט מיין אונגליק, דיא גרויסע צרה, וואָס מיך האָט געטראָפען. דיא שטאָדט האָט אָפגעגעבען מיין איין איינציג קינד, מיין אויג אין קאָפּ, און איך האָב פון איהם א לאנגע צייט ניט געהט קיין בריעף, אזוי וויא אין וואַסער אריינגעפאלען. היינט אין דער פריה אין א שמיעס מיט מענשען איז גראָד צו רייד געקומען, אז איינער עפּעס א היגער אידישער סאָלדאט איז צוריק געקומען פון דער קרים, פונם אָרט, וואָס דאָרט איז ערשט געוועזן דיא גרויסע שרעקליכע מלחמה. מיין הארץ האָט מיר עפּעס געזאָגט, איך זאָל מיך זעהן מיט דעם דאָזיגען סאָלדאט. ביז איך האָב מיך צו איהם דערפרעגט וואו ער זיצט איז אוועק א היבשע צייט. גאָט האָט געהאָלפען, איך האָב איהם לסוף אויפגעזוכט. אז איך האָב איהם באותות ומופתים געפרעגט אויף מיין זוהן, אויסגעמאָהלט זיין געשטאלט און איהם אנגערופען ביין נאָמען, האָט דער סאָלדאט אויסגעשטעלט אויף מיר א פּאָאר אויגען און געבליעבען וויא צומישט דערנאָך האָט ער זיך אָנגערופען מיט א זיפץ: „אויב אזוי, קען איך אייער זוהן. דאָס הארץ טהוט מיר וועה אנצוזאָגען אייך נישט קיין פרעהליכע בשורה. אייער זוהן, אייער זוהן איז נעביך — פערוואונדעט. ער האָט בעקומען א גרויסע ראניע. איך מיט נאָך צוויי סאָלדאטען האָבען מיר איהם געפונען פאָכענדיג מיט דער נשמה אויפן פרייען פעלד צווישען געפאלענע דערהארגעטע סאָלדאטען נעביך. קוים וואָס ער האָט געזיפעט. אז מיר האָבען נעהענטער צוגעלייגט צו איהם דיא אוי־

ערן האָבען מיר דערהערט פון איהם עפּעס א פארדומפּפּט קול, גאנץ שטיל: אך, עס ברענט, עס ברענט! גוואלד, אביסעל, האַטש א טרעהר וואסער! און אז מיר האָבען איהם אין מויל אריינגעגאָסען אביסעל וואסער, אין גאַנצען וויא פיעל ביי אונז האָט דענסטמאָל זיך געפונען, האָט ער אויפגעעפענט דיא אויגען, אונז שארף אָנגעקוקט, זיך אָנגעטאָהן א כח און מיט אלע קרעפטען ארויסגעלאָזט א געשריי: „שמע ישראל! זא צאריא אי זא אָטעטשעסטווא!“ (פאר דעם קיסר און פאר דעם פאטערלאנד)—הורא! האָבען מיר אלע א געשריי געטאָהן און איהם אויפגעהויבען פון דער פייכטער פערבלוטיגטער ערד, דיא אויגען האָבען איהם באלד וויעדער זיך צוגעמאכט. ער איז געווען שטארק פערדולט, דאָס פּנים טויט, בלייך וויא דיא וואנד און איינגעשמירט מיט פארבאקען בלוט. מיר האָבען איהם געטראָגען אויף דיא הענד און געבראכט אין לאזארעט אריין. דאָרט ליגט ער איצט שטארק קראנק, אָפּגעשוואכט נעביך. פאר מיין אוועקגאנג אהער בין איך צו איהם אריין, איך האָב גע'פועלט מען זאָל מיך צו איהם צולאָזען, זעהן וואָס ער מאכט. מיין הארץ האָט עפּעס צו איהם געצויגען, ער איז א פיינער, בראווער יונגערמאַן, זיין נאטשאלסטוואָ איז בעוואוסט וויא ער איז בשעת מלחמה געגאנגען אין פייער. שטארק בעהארצט און זיך געשלאָגען וויא א לייב צוויי מאָהל האָט ער אבגעשלאָגען ביין שונא אונזער פענדעל און דערהאלטען דערמיט דעם כבוד פון זיין פּאָלק. ביים געזעגענען זיך מיט איהם האָט ער מיר איבערגעגעבען דעם אדרעס פון זיין מוטער און מיט הייסע טרעהרען אויף דיא אויגען מיך געבעטען, באם עס וועט אוועקגעהן א היבשע צייט און פון איהם וועט נישט זיין קיין שום ידיעה, זאָל איך מודיע זיין דער מוטער אלסדינג, וואָס מיט איהם האָט פּאסירט. לאָז זיא בידנע נעביך האָטש וויסען וויא אמת געטרייא איהר זוהן האָט ביז דער לעצטער מינוט זיא געליעבט. יאָ, ער האָט מיר נאָך דערביי מיטגעגעבען זיין פּאָטרעטעל וואָס ער האָט אוספייעט פאר דער מלחמה ביי א פּאָטאָגראף פון זיך אראָפּצונעהמען, מיט דער בקשה, איך זאָל עס דער מוטער זיינער איבערגעגעבען. — אָט האָט איהר עס!“ אָך וועה איז דער מאמע! האָט דיא יודענע נעביך צום סוף זיך צו־וויינט, אָך וועה איז דער מאמע, וועה און ווינד.

דיא רביצין האָט אויף דער יודענע קוקענדיג זיך אויך צו־וויינט. אין שטי־בעל איז געווארען א חשבות, אויף איטליכען איז אָנגעפאלען א מרה שחורה. עס האָט זיך געגלוסט עפּעס וויינען. דער רב האָט א היבשע צייט געשוויעגען, מען האָט געזעהן. אז ער געהט פּשוט אויס פאר גרויס עגמת נפש, דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען מיט דיא טרויסט ווערטער:

—געגוג חלעבען אזוי צו־וויינען. גאָט קען העלפען אייער קינד זאָל נאָך געזונט זיין! אודאי איז אייך נעביך נישט גוט, נאָר וואָס קען מען מאכען? מען בעדארף נאָר נישט פארליהרען דעם בטחון.—זעהט איהר רבותי! האָט דער רב זיך געווענדעט צום עולם, דיא דאָזיגע יודענע מיט אזא געבראָכען געמיטה נעביך, דאָס א!.....

„צדקה תציל ממות!“ האָט פלוצלים זיך געלאָזט הערען פון דרויסען א משונה טרויעריג קול. דער רב האָט נישט אויסגעפיהרט זיינע רייד, זיך געלאָזט געשווינד ארויסלויפען פונם שטיבעל און געבעטען אלע וואָס זיינען דאָ געווען, זיי זאָלען איהם נאָכגעהן.

אין דרויסען איז געווען זעהר א גרויסע עדה מענשען, ס'איז געווען אזוי איינג, א שפילקע אפילו נישט דורכצו־וואַרפען, אז איך האָב מיך צום לעצטען קוים מיט צרות דורכגעשטופט צווישען אזא עולם האָב איך דערהערט דעם רב'ס קול, וויא ער זאָגט עפעס שטעהענדיג לעבען דער מיטה און בעט דיא שוואַרצ־חנע־דיגע אימבעהאַנטע יודענע אין דעם נאָמען פונם מת, זיא זאָל איהם מוחל זיין. די יודענע איז וויינענדיג צוגעפאלען מיט דעם קאָפּ צו דער מיטה און אויסגעוויינט איהר שווער, ביטער הארץ.

— רבותי! האָט דער רב זיך אָנגערופען צו אונז אלע, דיא דאָזיגע יודענע מיט אזא ביטער געמיטה נעביך, דאָס איז יצחק אברהם'ס פריהערדיגע וויב — נ אָ ל ד ע!...

צוריקקומענדיג צום בית־המדרש האָב איך געטראָפען מיין פערדיל נעביך אין זעהר א שלעכטער לאַגע. ווייסע חברה, קונדסים, האָבען איהם אויסגעריסען כמעט אלע סטרינעס, איבערגעלאָזט איהם אפשר נאָר אקעגען א פערציג. עסען האָט ער געהאַט מכות, ער איז געשטאַנען מיט אן אראָפּגעהאַנגענע אונטער־סטע ליפּ געקוקט אין ביידעל אויף דיא ספרים און געטראַכט. וואָס א פערד טראַכט קוקענדיג אין ספרים, דאָס איז ניט פאַר אונזער מח צו פאַרשטיין, איך וויים נישט מעהר, מיינער קוקט און טראַכט, לאָז זיך זיין חאָטש פערדיש, אָבער אלץ א קוק איז דאָך עס פאָרט... נישט דאָס בין איך אויסען. נוא, חכם מיי־נער! האָב איך פריינדליך געזאָגט און אָנגענומען מיין שלימזלניק ביי דער טשאַפּרינע, דיר קומט היינט א סך האָבער. דוא האָסט טאַקי געטאָן א גרויסע חכמה, וואָס דוא האָסט מיך געפיהרט קיין גלופּסק. דוא האָסט מיט דיין חכמה געבראַכט א גרויסען נוטצען אי מיר אי דער ליטעראַטור. דוא ווייסט, פערד! וואָס דוא האָסט געטאָן? וואָס פאַר א שיינעם חבור מיר איז אצינד בעשעהרט דער וועלט ארויסצוגעבען נאָר צוליב דיר טאַקי, צו ליב דיין מוח, וואָס האָט גראָד א נעהם געטאָן גלופּסק? — פון היינט אָן פיהר דוא מיך, חכם מיינער, איך לאָז אָפּ דיא לייצען און לייג פאַר דיר אוועק דיא בייטש!

אויף מאָרגען האָב איך מיך גרייט געמאַכט מיט אלע נייטיגע זאַכען און בין אוועקגעפאָהרען קיין צוויאַטשיץ.

ארויספאָהרענדיג פון גלופּסק ניט ווייט פון דער ראַגאַדקע איז אונטערגע־פאָהרען א פאַטשעט מיט דריי פערד וויא דיא לייבען. אין וועגעלע איז געזעסען יודענע, וואָס איך האָב זיא באַלד אויף דער רגע דערקענט. אז איך האָב זיא א

פרנג געגעבען: זייט־זשע מוחל נאָלדע, זאָגט וואָהין איהר פאָהרט? איז דיא פאָטשט וויא א פאל אויסען בויגען אוועקגעפלויגען און צו מיינע אויערען איז צווישען דיא פארטראָגענע קולות פונם גלעקיל, דערגאנגען נאָר דאָס איינציגע וואָרט: קרים!

א היים אז איך בין געקומען, האָב איך מיך דערוואוסט אין שטאָדט, אז גיטמאַן איז ארויסגעפאָהרען פון צוויאטציץ און מען ווייסט נישט וואו ערגיץ ער געפינט זיך היינט. איך האָב מיך געאיילט גיכער אָפצודרוקען דעם דאָזיגען ספר און בין דאָ מדיע, אז ווער פון אייך רבותי, וועט זיך בעגעגנען ערגיץ מיט הערן גוטמאַן, אָדער ווער פון אייך ווייסט וואו ערגיץ ער געפינט זיך, זאָל ער מוחל זיין תיכף ומיד טאקי איהם צו מעלדען, אז ער זאָל למען השם ולמען השם וויא צום גיכסטען לימען קיין גלופסק. טאָמיר האָט ער נישט אויף הוצאות זאָל ער חאָטש פארזעטצען א משכון, נישקשה, און קומען, וואָרים דער רב דאָרט קוקט אויף איהם ארויס, זייא זאָלעןביידע איינפיהרען א בעריהמטע תלמוד־תורה מיט א בעל־מלאכהישער שקאָלע, אקוראט וויא מען בעדאַרף און מתקן זיין דאָרט א סך אנדערע גוטע זאכען.

ישראל בני רחמנים! האָט רחמנות און טהוט עס צוליעב אָרעמע יודישע

ענדע.

פישקע דער קרומער

א מעשה פון יודישע ארימע לייט.

מיין ליעבען טהייערען פריינד,

דעם בעריהמטען און געלעהרטען הערר

מ נ ש ה   מ ר ג ל י ו ת

ברייננט דעם דאָזיגען ספר במתנה פונ'ם גאנצען הארצען,

ד ע ר   מ ח ב ר.

טהייערער פריינד!

טרויערדיג איז מיין ניגון אין דער קאפעלע פון דער יודישער ליטעראטור. אין מיינע חבורים ליגט אויסגעדרוקט א יוד מיט דיא ביינער, וואס ווען ער זינגט אפילו א מאל א פרעהליכס, דאכט זיך נאר אויס פון דערווייטענס, עפיס קלאנגט ער, פארגעהט זיך וויינענדיג. אין זיינע זמירות הערט זיך עפעס איין אומעטיגער שטיינער פון איכות: לאכט ער, שטעהען איהם אין דיא אויגען טרעהרען, וויל ער אביסעל לוסטיג זיין, רייסט זיך איהם דערבייא ארויס טיף פונם הארצען א ביטער־רער זיפץ—און תמיד צלץ אוי, ווייא וויינעשרינען!..

איך רעד מיך ח״ילה נישט איין מיט גדלות, אז איך בין א סאלאווייא אין אונזער יודישער ליטעראטור, נאר אן איין זאך אבער בין איך אין איהם יא שטארק געראטען. דער דאזיגער מרה־שחורה׳דיגער משורר פון דיא פייגעל שפילט זיינע ניגונים גאנץ צוגיסט זיך אין אומעטיגע שטיינער דווקא נאר אין ווענסנער־ציים, ווען דיא גאנצע וועלט איז גיא ג יא געבוירען, ווען עס בליהט, עס שמעקט מחיה אומער־טום, עס שיינט, עס לויכט און איטליכען איז פרעהליך אויפ׳ן הארצען.

מיר ביירע, טהייערע־ פריינד, האבען אנגעהויבען אונזער ארבייט אין דער יודישער ליטעראטור פונקט אין דער ווענסנער־צייט פונם יודישען לעבען דא בייא אונז אין לאנד. פונם זעכציגסטען יאהר אין אונזער צייט, הויבט זיך פאר יודען אן נאר א נייא לעבען—א לעבען שוין מיט א גרינגער נעמיטה, פול מיט גוטע האפנונגען אויף שפעטער. דענסטמאל זיינען מיר געווען ביידע נאך זעהר יונג און האבען מיט א ברען זיך א נעהם גענומען צו דער פען, געארבייט געשמאק, איטליכער אויף זיין גאנג. דער עולם האט פון אייער שרייבען געלעקט דיא פינגער, נאר אנגעקוואלען הערענדיג, וויא אזוי איהר רעדט צוקער זים איבער פיעל וויכטיגע זאכען אין דעם יודישען לעבען; וויא אזוי איהר זענט אויף יודען א מליץ יושר און געהרגעט זיי מיט גוטען, גאנץ פריינדליך, צוקענען זיך אליין, גו וויסען פון זייער לעבען צוזאגען, א פנים צוהאבען און זיין לייטען גלייך.

עס האבען אייך אוים דעם מויל זיך געשאָטען פעריל, וואס פונקלען, לויכטען און וועלען אייביג זיין א ציהרונג אין דער יודישער ליטעראטור. איך פון מיין זייט האב אין יענער פרעהליכער וועסנע צייט מיר אויך אונטערגעבראכט, געשריבען, געשפילט אויף מיין שטיינער. און מיין שפילען האט געווענליך איין סטרונע געבראכט פהעיריג און געמאכט אויף דיא צוהערער עפעס א שטיקעל מרה־שחורה. א טהייל האבען מיך געהערט גערען מיט א פערקלעהמט הארץ, ווידער א טהייל האבען זיך געקרימט, משונה זיך געקראצט, נישט צופרידען געווען, וואס איך ריהר זיי און ביי דער לעבער און דערמאהן זיי נישט קיין פרעהליכע זאכען. נאָר וויא דיא מעשה איז, איך האב מיר געשפילט און געטאן מיינס.

יענע שיינע וועסנע־צייט איז אוועק. אז אָך און וועה איז דעם יורענס־לעבען! און מיר איז פאר צרות פערנאנגען דער חשק צו שרייבען. עס האט מיר א צייט לאנג אפגענומען דאס לשון.

און ווען איך נעהם אצינד אפיר מיין פארדארטע, פערטריקענטע פען און נעה ווידער מיט דער שפראכע ארויס, האב איך עס צו פערדאנקען אייך, נאָר אייך, וואס און אייער געזעלשאפט איז מיר צוגעקומען א שטיק געזונט. אייערע קלוגע רייד, אייער ארבייטען שטענדיג פאר אונזער פאָלק האבען מיך דערפרישט און מיר צוגעגעבען חשק צו נעהמען זיך אויך פאר עפעס איין ארבייט. פון הייליגען פייער, וואס ברענט תמיד אין אייער יודיש הארץ, האט זיך פארטראָגען א פונק צו מיר אין מיין הארץ, עס האט זיך אָנגעצונדען און ברענט אצינד וויא א מאל און דיא יונגע יאהרען.

יא, מיר ביידע האבען אָנגעהויבען אונזער ארבייט אין דער ליטעראַטור גלייך אין איין צייט, נאָר דאס מזל אונזערס דארט איז נישט גלייך. איהר זעהט דארט ארויף אויבען אין דיא הויכע פענסטער; איהר האנדעלט דאָרט מיט בריליאנטען און דימאנטען פון דער יודישער היסטאָריע; איהר שטעלט ארויס דאס שעהנסטע ציהרונג פון אונזער פאָלק פארצייטענס, דאס בעסטע, דאס טהייערסטע און זיין

לעבען. איהר האט איבערנעהאמ עסקים מיט הלל, רבי מאיר, רבי עקיבא און מיט נאך אנדערע גרויסע לייט מיוחסים פון הויכען פארט מענשען. מיר אקענען איז בעשעהרט געווען זיך ארומצושלאָגען אויפין נידעריגען טרעפּיל פון יודישען לעבען אונטען אין די קעלערס. מיין „ישרבכאן" איז: שמאטעס און פוילע סחורה. איך האב נאר שטענדיג צו טהאן מיט אביונים, קבצנים, אומגליקליכע נעביך; אויך מיט מענשעליך דראבעס, פאַקוסניקעס וכדומה אזעלכע מיני נפשות, קליי־ניטשקע, נידעריגע פארשוינען. מיר חלומט זיך נאר בעטלערס. פאר מיינע אויגען שוועבט תמיד א טאַרבע. — די אלטע, גרויסע יודישע טאַרבע היינגט מיר תמיד, ווי א יענעם מרה־שחורהניק, א לונג און לעבער אויף דער נאז. וואוהין איך זאל מיך נישט קעהרען און ווענדען ועה איך פאר מיר די טאַרבע; וואס איך זאל נישט וועלען עפּעס דערצעהלען אדער זאָגען קומט מיר אפיר די טאַרבע!

אוי אַלץ די טאַרבע, די יודישע טאַרבע!

יא, טהייערער פריינד, דורך אייך האב איך בעקומען ווידער א ברען צו שריי־בען — און אַט האט איהר אייך היינט, בעוונותינוהרבים, טאקי ווידער א טאַר־בע: א פישקע דעם קרומען, מישטעהנס־געזאָגט, מיט וועלכען איך טרעט ארויס פאר דעם עולם, נאך אזא לאנגער צייט שטילשווייגען. איך וויים, אז מיין פישקע דער קרומער איז עפּעס נישט אזא מתּנה אויף אָפּצודאנקען אייך מיט איהם פאר אייער פריינדשאַפט; נאר וויסענדיג ביי מיר אייער גוט הארץ, אייער צינגלאַזקייט צו מענשען, פארהאָף איך, אז איהר וועט מיין ארמען פישקען אויפנעהמען מיט א „ברוך הבא". זעהר מעגליך נאר איהר זאלט איהם נאך אריינבעטען און זאל אריין, איהם בעקענען מיט אייער הויזגעזינד און מיט אייערע געסט דאָרט. פישקע וועט זיך ביי אייך אָפּליינען מיט דער טאַרבע, אייך דערצעהלען מעשיות און איהר וועט פון זיי הנאה האבען. און פירשטעלענדיג אזוינס שמייכעלט פאר פרייד און דאנקט אייך פון גאנצען הארצען פאר אזא כבוד מיט א פארביינ

דער מחבר.

1.

קרום נים א שיין דיא ליכטיגע זון און זומער לעב אין דעם לאַנד, מענשען ווערען וויא ניי געבוירען און דאס הארץ פרעהט זיך זיי קוקענדיג אויף נאַטור וועלט דער שיינער; דענסטמאָל הויבט ביי יודען זיך אָן דיא רעכטע אומיטיגע צייט, צו־קלאָגען און פארניסען טרעהרען. עס נעהט דאָס גאַנצע צעטיל טרויער: תענתים, פייניגען־זיך, יאָמער און געוויין פון ספירה ביז העט אין דיא גרויסע בלאַטעס און אָבענדיגע קעלט. דענסטמאָל שטעלט זיך פאר מיר, מענדיל מוכר ספרים, דער גרויסער יריד, איך ארבייט, פאהר בעשטענדיג ארום, צופארזארגען יודישע קינדער אין אלע שטעדטליך מיט דיא אלע נייטיגע מאטעריאלען צום וויינען: מיט קינות, מיט סליחות, ווייבערשע תחינות, מענה־לשון׳ס, שופרות און מחזורים. הכלל, יודען קלאָגען, פארוויינען דעם זומער און איך מאַך דערוויל געשעפטען. נישט דאס בין איך אויסען.

אונטער וועגענס איינמאָל, שבעה עשר בתמוז, גאַנץ פריה, דמין איך מיר אויף דער קעלניע פון מיין ביידיל אין טלית און תפילין, מיט דער בייטש אין דער האנד, גאַנץ יודעשליך. דיא אויגען זיינען מיר צו געמאכט, בכדי נישט אנצוקוקען ביים דאווענען דיא לעבטיגע וועלט. מעשה־שטן אבער איז זיא דיא נאטור, וויא הייסט מען עס, געווען וואונדער שיין, נאָר א בילד, און עס האט מיך געצויגען, עפּיס וויא א כשוף, א קוק צוטהאָן. איך האב א היבשע צייט מיך געראנגעלט מיט מיר אליין. דער יצר טוב זאגט: „פּע! .... מען טאָהר נישט!״ דער יצר־הרע אקעגען טאָרעט: „נישקשה! האב הנאה, נארעלע!״ און עפענט מיר דער־ביי טאַקי אויף איין אויג. עס טהוט מיר א שיין, נאר וויא אויף צו להכעיס, עפּיס א בילד־שעהנע פאנאראמע: פעלדער געשפּריינקעלט מיט בליהענדע רעטשקי ווייס וויא שניי לעבען געלב־גילדענע ראצעמארענע פאסען פון ווייץ און מאט־גרינליכע הויף געוואקסענע קוקורוזעס; א שעהנער גרינער טהאל, בעדעקט פון ביידע זייטען מיט וועלדליך ניס־ביימער, אונטען פלייצט א טייכעל, ריין קלאָהר וויא קריסטאָל, אין וועלכען עס טוקען זיך דיא שטראהלען פון דער זון און בעליינען עס מיט פונקעלדיגע גילדענע

פליטערליך. דיא שאָף און דיא קיה אויף דער פאשע דארט זעהן פון דער־ווייטענס אויס וויא טונקעלע, רויטע, געפלעקטע פינטעליך. — פע, פע! מוסרט מיך דער יצר־טוב מיט יענע ווערטער פון פרקי אבות; א יוד אונטער וועגענס אז ער איז מפסיק דאָס לערנען און זאגט: וויא שיין דער בוים איז, וויא שיין דאָס פעלד, איז גלייך וויא ער טהוט זיך אליין א מעשה און". — דער יצר־הרע אבער פארטראגט מיר אונטער דער נאז מהיהדינע ריחות פון סטערטעס היי, געווירץ און קרייטעכצער, וואס צוגעהן זיך אין אלע אברים. ער צוגיסט זיך אין קוּפּצינע ניגונים פון אלערליי שפּיעל פיינעליך, וואס קיצלען ביי דער נשמה. ער לאזט מיך פיהלען אויף מיין פנים א ווארם ווינטעלע, וואס גרייזעלט מיר דיא פאות, שושקעט מיר אין דיא אויערן קוק, האב הנאה און זיי א מענש, דוא נארישער יוּר איינער! — איך בעבע, מריקע מיר, מישמעהנס געזאגט, אליין נישט רעכט צוהערען, וואָס איך בעבע. עפּיס טראגט מיר דער מוח, עס פיקט מיר אין קאפּ און עס טראכט זיך זידלע־רייען: געפּגרטע נפשות!.... אהן לייב, אהן לעבען.... נשמות פארריקטע און טשאלענט!.... אהן ריח, אהן טעם.... דראפּאטשעס צושאטענע!.... פארדארטע אפּגעשלאגענע הושענות!... איך צושאָקעל מיך מיט געמאכטער כונה, בכדי עס זאל זיך נישט טראכטען, און דערהער גראד וויא דאָס מויל לאָזט פון זיך אליין אויס יענע שטיקעל דאווענען מיט דיא ווערטער: „המחדיר נשמות לפגרים מתים", דאָס הייסט אויף קרבן־מנחה טייטש: דער דא קערט אום דיא נשמות צו דיא טויטע פגרים.

הא, וואס! אקענען ווערטען? טוה איך מיך א חאפּ, פארשעהמט פון מיינע אייגענע מיאוסע געדאנקען. און בכדי צו פארגלעטען מיין פעהלער אקעגען דעם רבונו של עולם, מאך איך קלאָמפּערשט א מינע, וויא נישט זיי מיין איך, דאס פּערדיל מיין איך.... דערלאזנג דעם שליטמזלניק מיינעם א שמיטצ׳ל פּיס דער בייטש, מאכענדיג דערביי: א־א־א, פּגירה איינע!....

א שיינער איינפאל אפילו! נאָר היינטיגס מאָל האט עס ווייניג געווירקט, עס האט מיך שטארק געקריינקט פאר וואָס גראָד היינט זאָל מיר נאָר איינפאלען אזעלכע געדאנקען, היינט, ווען וויינען און קלאגען בעדארף מען אויף דעם גרויסען חורבן, אויף דיא גרויסע צרות, וואָס דיא קינדער ישראל האט געטראפען. — דיא

קאמאנדרע פון נבוכדנאצר מלך בבל איז אריין אין ירושלים און פון איהר תל גע־מאכט.... איך מאך א רחמנות פנים און זאג דיא סליחות צום היינטיגען שווע־רען מאנ א יף א וויינענדיג קול, וואס איז גענאגנגען אלץ העכער און טרויערדיגער אין דעם פזמון דאָרט, ביי יענע ביטערע ווערטער:

„והשפיפון מצפון: און דער פיפערנאָטער, דער טאָטער פון צפון זייט, כשבולת שטפני: האט מיך וויא א שטראָם וואסער פארטראגען ווייט, והציד: און דער יעגער, דער טויט־שלעגער, ש ל ח י ד: טהוט א לאפ, א חאפ, ו ה צ פ י ר ו ה ש ע י ר: אויף דיא ציג, אויף דער צאפ“.

א יוד אבי ער שרייט זיך אביסעל אוים מיט א פזמון, רעדט זיך אָן וויא א פויק און זאגט אפ א סליחה, דאכט זיך אים, ער האט שוין אלסדינג אפגעטאן און איז וויא איין אפגעשמיסען קינד נאכ'ן אויסוויינען זיך, ווייטער זיך גאנץ צופרידען. איך זימץ מיר אָנגעלעהנט אויף דער קעלניע, גלעט מיר דאס בערדיל, שוין מיט א גרינגער גע־מיטה, גלייך וויא איינער רעדט: מיינס האב איך געטהאן, גענוג יוצא געוועזן, אצינד נאָטעניו איז נאָר געוועגדט אין דיר. ווייז זיך טאטעפאטער, רחום־צדיק! — געה שוין, געה, זיי מוחל!“ מאך איך צום פערדיל מיט נוטען, איבערבעטענדיג עס אין הארצען פאר דעם צונעמעניש „פגירה“ פריהער. מיין שלימזלניק טוהט זיך א קניא אויף דיא פעדערסטע פיס, א בוק מיט'ן קאָפ צו דער ערד און קרעכצט עפעס אזוי וויא גערעדט: „אדני פאַריץ! און וואס איז עפעס מכח עסען?“—קלוג חלעבין וויא דער טאָג! זאָג איך, געבענדיג איהם בשעת מעשה א צייכען, אז ער מעג אויפ־שטעהן, זיך שטעלע אויף דיא פיס. נישט אומזיסט שטעהט אין דיא קינות: „ציון, בך כל־בהמה ועוף חכמו“. דאס הייסט, ביי דיר כנסת ישראל, זיינען אלע בהמות קלוג!... נישט דאס בין איך אויסען. פון דער דאָזיגער ממרא בין איך טראכטענ־דיג ווייטער ארויף אויף דיא כנסת ישראל, זיך פארטיפט אין דיא געדאנקען מכח זייער חכמה, זייער פיהרונג, זייערע פיינע־בריות און מכח זייער לאנגע געביך. דער קאָפ טאלאבענדעט זיך מיר אהין, אהער. עס דאכט זיך מיר עפעס דער פיפער־נאָטער, נבוכדנאצר מיט דער קאָמאנדרע, א שרעקליכע מלחמה, א קלאפעריי א געשלעגעריי, דיא קאָמאנדרע ברעכט ווענט, זעצט אוים טיהרען, שויבען. יודען, א

טהייל מיט פעקליך סחורה און אלטע חפצים טוהען זיך אָן א כח שרייען געוואלד און לויפען... איך האפ א שטעקען, לאָז מיך — און בוך אויף דער ערד, אויס־ציהענדיג זיך וויא גרויס איך בין.

א פנים אין דאוונען האב איך, זאָל נישט אויסגערעדט זיין, נעהאפט א דרער־מיל. מיין ביידיל, טוה איך א בליק, איז אריין אין א קאליושע, וואס אויף דעם בעל־העגלה׳ישען לשון הייסט עס א „טינטעריל״. אין דעם הינטערסטען רעדיל איז פ.רטשעפעט איין אקס פון עפעס איין אנדער ביידיל. דאס פערדיל מיינס שטעהט אין נעהאקטע וואונדען מיט איין פוס איבער דער האלאָבלע, פארדרעהט אין דיא לייצען און סאָפעט וויא א גאנז. פון יענער זייט ביידעל שיטען זיך טויטע קללות, אויף יודיש, מיט א קייכען און הוסטען און איינעם. אי, א יוד! טראכט איך מיר, איז אָהן סכנות און טוה מיך א לאָז אין איין כעס אויף יענער זייט וואָגען. דאָרט אונטערין וואָגען ליגט פארפלאָנטעט אין טלית און תפילין א יוד, דיא בייטש פאר־דרעהט מיט דיא רצועות, צאפעלט און ארבייט מיט אלע כחות זיך אויסצודרעהען. איך שרייא: סטייטש! סטייטש! איך בטל צו איהם אויס חלומות, ער בטלט צו מיר, נישט אָנצוקוקען איינער דעם אנדערענס פנים. איך פילדער: וויא שלאָפט עס אין דאוונען א יוד! ער צוריק: וויא פאָפט עס א יוד! איך גיב איהם אין טאטען, ער מיט א צונאָב אין דער מאמען אריין! איך שמיס זיין פערדיל, ער, אויספלאָנ־טענדיג זיך, לויפט און שמייסט מיין פערדיל. ביידע פערדליך שטעלען זיך דיבאָם און מיר, שטארק אָנגעצונדען, לאָזען איינער צום אנדערען זיך צו הענדום־פענדום, וויא דיא העהנער, מיט דער רעה אָנצונעהמען זיך פאר דיא פאות. א קענען א רגע שטעהען מיר שמיל, שארף אָנקוקענדיג איינער דעם אנדערען. עס האט נעמוזט זיך אויסנעהמען משונה ווילד, האבען דעם זיבעטען חן. צוויי יודישע גבורים אין טלית און תפילין שטעהען אָנגעדרודעלט, גרייט צו בעווייזען זייער גבורה און זיך פאט־שען אויפ׳ן פרייעם פעלד, וויא אין א בית־מדרש להבדיל!... אזעלכעס האט מען באמת געמענט אויף חידושים געהן זעהען. מיר שטעהען, קוקען און אָט בעדארף שוין פליהען הייסע פעטש, פלוצלים שפרינגען מיר איינער פונם אנדערען אויף עטליכע טריט אָפ און לאָזען ביידע שטארק פארוואג־דערט אין איין קול ארויס: אה, ר׳ עלטיר!... אוי־אוי, ר׳ מענדעלי!—

אלטיר יקנה״ז איז א יאָרערדיג יודיל, א געשפּיקעוויטער מיט א דיק בייכעל. זיין פּנים איז געריכט בעוואקסען מיט שמוטציג־געלע האָר, פון וועלכע ס׳איז דאָ נענוג אויף פּאות, אויף א באָרד און אויף וואָנצעס אי פאר זיך, אי אויף נאָך עטליכע יודען צובעטהיילען. אין דעם ים־האָר ליגט א וויספּע — א ברייטע, פליישינע נאָז, וואס איז דאס רוב יאהר פארלייגט, אָהן א שום התמנות. נאָר ווען עס מאכט זיך אין איהר א מאָל עפּעס א פערענדערונג, אונטער א פּאָר פּסח א שטיינער, בשעת עס לאזט אומעטום, עס נעהמט דיא קרעע, און דער בעל־הבית איהרער נעהמט זיא אין דער ארבייט מיט אלע פינף פינגער, דענסטמאל בלאָזט זיא הילכענדיגע תקיעות, וויא א שופר; דענסטמאל קלינגט מיט איהר גאנץ טונער יאָרעווקע. אין איינעם מיט דיא אינדיקעס דאָרט גיט זיא דענסטמאל קאנצערט. אלע אין שטעדטיל בלייבען פארגאפט און עס שיטען זיך איהר שמעק טאבאקע פון אלע זייטען מיט ווינשעוואניעס יקנה״זן אָהן א צאהל: אסים, אסים! — איבער־הויפּט אין דיא יודעשע שטעדטליך צושפּילען זיך דיא נעז אין יענער צייט. מסתמא שמעקט דאך עס מיט עפּעס און עס האט א טעם... דאס איז שוין דאָרט אזוי געשטעלט, וויא פּרשה יתרו ציגלען זיך דיא ציגען. נישט דאס בין איך אויסען. אלטיר יקנה״ז איז א טונעיאָרעווקער מוכר ספרים, מיינער א בעקאנטער פון אלטע יאהרען. ער איז א מענשיל פאר זיך, נישט שטארק איבערגעשפּיצט, נישט קיין גרויסער בעל־דבק, שטענדיג אָנגעבלאָזען, וויא ברוגז אויף דער וועלט. הגם ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש.

נאָך דעם ברייטען שלום־עליכם פון ביידע צדדים, נעהמען מיר זיך איינער דעם אנדערען אויסצופאָרשען, דאס הייסט בייא אונז יודען געוועהנטליך: א טאַפּ טהאן אין וואָגען, אדער א שמעק טהאן, וואס הערט־זיך.

— וואגהין פאהרט עס א יוד? — גיב איך אלטירן א טאפּ.

— וואוהין עס פאהרט א יוד? עט!... ענטפערט אלטיר צוריק מיט א פרעגע, וויא דער שטיינער איז פון יודען׳ נישט צו ענטפערען גלייך, אָפּצופאטערען יענעם מיט „עט״ און אָנצושטויסען זיך אויפן ווינק — דיא אלע חכמות, וואס אין

דער מלאכה אנשטעקען, 8 טאפ טאן שטעקען.... א יוד פאהרט ! אין דער ערד מיטין קאפ פאהרט ער.... און ר׳ מענדעלע פאהרט עס וואהין? טהוט ער סיך צוריק א כאפ.

—אהין !.... וואהין געוועהנליך איך פאהר אין דער צייט.

—איך שטים מיך שוין אן וואהין. אהין קיין גלופסק, וואהין איך פאהר אויך א צינר. מאכט אלטיר מיט אזא מינע עפיס, וויא עס ארט איהם, צום פריק זאל עס איהם חליכה נישט שארטען.—נאר פאר וואס, ר׳ מענרעלע, איז ביי אייך היינט עפיס מן הצד מיט א הינטער מענעלע און פאהרט נישט אהין מיטין גלייכען שליאך?

—היינטינס מאל איז מיר גראד אזוי אויסגעקומען. ס׳איז רעכט! שוין מאקי א לאנגע צייט בין איך אויף דעם וועג נישט געווען. און ביי אייך, ר׳ אלטיר, פאר וואס איז דאס עפיס הינטען ארום? פוה איך א שטעק. פון וואנען קומט עס א יור?

—פון וואנען א איד קומט! פון אלרע שווארצע יאהר!.... פון דעם שיינעם יריד. נאט אייך א יארמעליניץ! איינגעזונקען זאל זיא ווערען!

און דערוויל וויא אלטיר מיינער שעלט, פלוכט יארמעליניץ מיט דעם יריד ראַרט, פאהרען אן אקענען גויעשע פוהרליך מיט א געשריי, פאר וואס דער וועג איז פארשטעלט. דערנאך וויא זיי האבען דערזעהן צוקומענדיג מיך און אלטירן, ביידע אין טליתים מיט גרויסע של ראשין אויפן קאפ און לאנגע ברייטע רצועות, צושרייען זיי זיך שוין גראבליך, מיט געשפעט:

באטשיטי, יאקיי פאני בעריי, צאטצי, ע׳ע! טראסצא וואשי מאטערי, ראיטע ראראני! הייא חורקא, זשידקי, לאבסאררארקי!

איך מיט אלטירן טהוען מיר געשווינד זיך א נעהם צו דיא ביירליך מיט אימפעט. א פאר פון דיא פויערען, האטשע נישט פון יודישע קינדער, נאר אמת מוז מען זאגען, האבען געהאט אזוי פיעל יושר צו העלפען אונז אין דער נויט. און בזכות זייער שטופ טאקי איז מיין ביידעל באלד ארויס פונם מינטעריק. זיסט, וואלטען מיר זיך אויסגעבראכען, נאט ווייסט וויפיעל, און נאך געקענט מיאוס צערייסען אונזערע טליתים. מיט דיא עשו׳ם אין איינעם איז שוין אויסגעקומען

נאר עפעס ענדערש. זיי האבען געשטופט אויפן רעכטען אמת מאקי, והידים ידי עשו, באלד צו דערקענען געווען עשוים הענד, און ביי אונז, להבדיל, איז נאר געווען הקול קול יעקב, דאס הייסט, מיר האבען זיך נאר געקוועטשט זיך געמאכט וויא מיר שטופען קלאפפערשט.... נישט דאס בין איך אויסען. וויא באלד נאר דער ווענד איז געוואָרען פריי, זענען דיא גראָבע חמולעס זיך געפאהרען זייער וועגס, אויס־דרעהענדיג דיא פרצעס צו אונז, אלץ געלאכט, געשפעט, וואס מיר געהן אנגעטאָן, וויא גלחים להבדיל לעבען דיא פערד אין וועג. און דינען דעם בורא מיט דער בייטש אין דער האנד.... א מהייל האבען, טייטענדיג אויף אונז מיט איין עק פאלע, וויא א „חזיר אויעריל", געשריגען: זשיר חאלאטיי! אלמירן האט עס נישט אזוי געארט. אויך מיר לייט! מאכט ער מיט א קנייטשיל, פאר ווען, מישטעהנעם געזאגט, מען האט זיך דא צושעהטען!.... מיך אבער האט דאס שפעטען זייערס יאָ געארט. געוואלד, רבונו של עולם פאר וואס? פאר וואס? פאר וואס?......

—אלמאכטינער גאָט! זאג איך מיט א געבעט אויף תחינה לשון. נעמען דיינע אוינען און טוה לוגען פון דיין הארבעריג, דאש איז דער הימעל, וויא דיינע פאָרכצומע יודעליך זענען צו שפאט און צו שאנד גייערט ווענען דעם כבוד פון דיין ליבען נאמענס וועגען. ווייל זיי פאָרכטען דיין פאָרכט, זיי אכפערין דיינע גע־באָט האָפערדיג מיט וואהרהאפטיקייט. דרום וועלנער אויף אונז דיין בארמהאר־ציקייט און לאמיר מאן געפינען לייטזעליקייט און חן אין דיינע אוינען און אין דיא אוינען פון אלע מענשען. באשירעם דיינע האָפערדיגע געליבטע שאָף, דיין רחמנות זאל טאן ברומען אויף דיינע פארשטענדיגע פאָרכטער. טוה אויך באגיטינען מיין מזל פאר מיין לויבונג און בעשיינונג הדינט דיין נאמען בעשיינפערליך מיט אכפער־קייט. ט.ה צושיקען מיר, דיין קנעכט מענדיל דער זוהן פון דיין דינסט גנענדיל און כל ישראל עמים פרנסה, א גוט געשעפטיל מיט נחת רוח אמן!

2

נישט לאנג שיהות געמאכט קריכען מיר ארויף אויף דיאביידליך און היירא ווייטער אין וועג אריין. איך פאָהר פאראויס און אלטיר הינטער מיר אויף א ביידעל פון אלטע צעריסענע ראָגאזשקעס פיר רעדליך נישט קיין גלייכע, געקרעמ־ פעוועטע מיט שטריקליך און א קרעמפעלעץ צווישען דיא פלעקליך. דיא אויסגע־ סמילעוועטע קלעצליך ווארפען זיך אין אלע זייטען אויף דיא אקכע, סקריפען, קוואָקען און קענען קיין אָרט זיך נישט געפינען. דאס ביידיל אין גאַנצען איז זיך מטריח צושלעפען א הויכע, זעהר א דארע שקאפע מיט א קרעטצינגען, אנגעביסע־ נעם ריקען, נאָלע אייטער, גרויסע אויערען און א קאלטענעוואטע גריווע, פאר־ פלאָנטעט מיט הייא און קלאָטשע וואס קריכען ארויס פונם אלטען חאָמוט.

פונם דאוונען איז מיר איבערגעבליבען נאר דיא שטיקליך דרויב צום לעצט, פון וועלכע מען מאכט געזועהנטליך עפּיס נישט אזא פּירוש. אפּגעפּטרט דעם דאוונען הויבט זיך אן נאר א נייער עסק מיט דעם יצר הרע. נעהם, טאָרעט ער, נעהם אביסעל בראנפין: דערקוויק דאס הערץ.—אי.... אי! וועהר איך מיך אפּ מיט א קנייטשעלע, שבעה עשר בתמוז, אין אזא תענית!—עט! בעקום איך איין ענטפער. א שייכות אביסיל צווישען א יודיל היינט און נבוכדנאצרן פארצייטען!.... גרעסערע צרות איז דאָ אח פון דעסטוועגען נאָרנישט. זיי נישט קיין נאר. דיא ביסט נעביך אלט, שלאַף, נישקשה!—איך גיב א מאַך מיט דער האנד איבערן פּנים, וויא אָפּצוטרייבען א פליענ א זלידנע און חאַפּ דערווייל א קליין קוקעלע אויפן רענצעלי דאָרט אין בייר דיל, וואו עס געפינט זיך ביי מיר תמיד א גוט ביסל שפּירט, רעטשענע קיכלעך, קאָרנלעקיך, קנאָבעל, ציבעלע און שאר ירקות. דיא סטאחע געהט איבער דיא ליפּען. דאס האַרץ חלשט, דער מאָגען בורטשעט, געוואלד אביסל בראנפּען! גיך וואלד עפּעס פארבייסען! — איך קעהר געשווינד אוועק דעם קאָפּ אין דער זייט אין קוק, בעטראַכט אלסדינג אין פעלד ארום מיר, בכדי צו פארשלאָגען דעם בייזען געדאנק.

דער הימעל איז בלוי, לויטער אָהן א פּיצעל וואָלקען. דיא זון בראָטה פּטער ליעט, עס ווייהעט נישט קיין ווינטעלע, מען פיהלט נישט קיין ליפטעלע. דיא תבואה אויף דיא פעלדער, דיא ביימער אין דיא וועלדער שטעהען שטיל וויא צור נעקאָוועט, קיין שאָקעל אפילו זיך נישט צו טהאָן. קיה אויף דער פּאַשע ליגען מיד, אויסגעשטרעקט דיא העלזער, שאָקלען צו ווייל'ען דיא אויערן, קייען און מעלה גרהין, אנדערע גראָבען אונטער זיך דיא ערד מיט זייערע הערנער, שאַרען מיט דיא קאָפּיטאַס און רעווען, שרייען פאר גרויס היטץ. דער בוהייא פארדרייסט דעם עק, לויפט גאַלאָפּ, וואַרפענדיג דעם קאָפּ אין אַלע זייטען, שטעלט פלוצלים זיך אנידער, אנגעבויגען דעם שטערן הארט צו דער ערד, שמעקט, פאָכט מיט דיא נאָזלעכער, לאָזט ארויס א ברומען, סאָפּעט און דרינגעט מיט דיא פיס. לעבען איין אַלטער, אויסגעקרימטער און האַלב־פּאַרדאַרטער ווערבע, איבערגעשפּאַלטען אין דער העלפט אמאָל פון א דונער, שטעהען פערד, איינער אויפ'ן אנדערען פאַר־ליינט דיא קעפּ, צוטאַבען תאָטש עפּעס א שאָטען און שמייסען מיט דיא ווידלען, פּטור צו ווערען וויא ס'איז, פון דיא בייזע פליגען.—אויף א צווייגעל אין דער הויך וויגט זיך א סאָראָקע, אויסזעהענדיג פון דערווייטענס וויא אָנגעטהאָן א ווייס טליתיל מיט פּאַסען תכלת פאָרענט און דאוועגט שאָקלענדיג זיך. זיא ביקט זיך, פּאַלט תחנון מיט'ן קעפּיל, שפּרינגט אביסל אונטער א קליין קראַקעלע נעבענדיג אפּאָל מאָל, בלייבט דערנאָך ווייטער שטעהען אָהן לשון, שטרעקט אויס דאָס העלזיל און קוקט גלאָט אזוי אין דער וועלט אריין מיט פערשלאָפענע אייגעליך — אויף דעם גאַנצען וועג איז שאַ־שטיל, מען זאָל דאָס הערען ערגעץ א שאָרך, א פּיפּס, מען זאָל דאָס זעהען פליהענדיג ערגעץ א פויגעל, נאָר קאָמאַרען, מיקען טראָגען וויא דיא רוחות זיך אין דער לופט ארום, פליהען טאַנצענדיג פאַרביי דיא אויערן, טהוען א גרילץ, א זומע, איינרייטענדיג עפּעס א סוד און באַלד טאַקי מאַרש ווייטער: נאָר צווישען הייא, צווישען תבואות דאָרט שמ'צערען דיא גרילען, זומען צימבעלען און נעהן מיט דיא טאַצען....

ס'איז הייס, ס'איז שטיל, וואונדערליך שיין. שאַ! גאָטס בעשעפעניש רוהען....

איך ליג מיר פאַר גרויס היטץ פּשוט צוליינט אויף דעם וואָגען אין העמד מחילה מיט דעם טלית־קטן, אונטער־געהייבען אויפ'ן שפּיטץ קאָפּ דאָס געסטעפּטע

פעלפענע הימעל און אראפפנעלאזען ביז דיא פיאטעס מיינע אונטערגענעהמטע ברעס־לער וואלענע זאקען, וואס איך טראג, בעוונותינו הרבים, און זומער אפילו און האב משונה שטארק געשוויצט. איך וואלט דערפון גאנץ הנאה געהאט אפילו ווען דיא און זאל מיר נישט געוועזן זיין גלייך אנקענען פנים, מחמת איך האב ליב צו שוויצען און קען שעהן לאנג אויסקלינען אין באד העט העט אויף דער אויבערשטער באנק, בשעת דער גרעסטער היטץ. מיין טאטע, זאל זיך טיהען, האט מיך פון קינדרוויס־ אויף דערצו געוועהנט. ער איז געווען א הייסער, געבראטענער, א ברענענדיגער, פייערדיגער יוד. ער האט שטארק ליעב געהאט זיך צו פארען, צו שוויצען און דערמיט אפגענומען דיא וועלט, זיך שטארק בעליבט געמאכט ביים יודישען עולם. עס האט געשטעקט דרינען דאס פינטעלע יודישקייט מיט דעם ברען און מען האט אויף איהם געקוקט וויא אויף א שיינעם בענאמישען יודען, געמאכט מיט דרך ארץ: יא, און שמייסעקדזיך איז ער א למדן־מופלג, ער פארשטעהט דעם ענין מרחץ. ער קען, ער קען שוויצען נאר א חרפות! —

שוויצען איז א יודישע זאך. נישטא קיין שבת קיין יום־טוב, וואס א יוד זאל פריהער נישט גוט שוויצען. ווער אונטער אלע פעלקער פון דיא שבעים אומות שוויצט נאך אויף דער וועלט מעהר וויא יודען?.... נישט דאס בין איך אויסען.

און בשעת שוויצען אי ווילט זיך עס קוויקען! עס טריקענט מיר אין האלז, עס ברענט מיך א טרונק, איך שטארב עסען. דער יצר־הרע נעהמט מיך ווייטער אן, שטארקער וויא פריהער, רעכענט מיר אויס דאס גאנצע צעטיל יודישע מאכלים: א געבראטענע לעדוויצע מיט קאשע, א ראסעלפליישיל, א לאקשען קיגעל מיט א גנב—איין אנגעפילט העלזעל אינוועניג — פארפעליך איינגעפרענלעט מיט גריוועז. איך בין טויט מיט אלע אברים דער אפעטיט איז א שרעק און ער אלץ מאקי ווייטער: חרעמזיל, פראקעס, פעטשע מיט פעניצליך, לעבערליך, רעטיך מיט ציבעלע, א קראפ פון אינדיק און א פאססארנאק צימעס. און פלוצלים, איך געדענק נישט וויא אזוי, האקסט פאר מיינע אויגען וויא פון דער ערד אויס דאס רענצעלי.... „לחיים, נארעלע! רעדט אויס מיר דער רוח, נעננג זיך נארעש נער מאכט, דוא לעקיש איינער!“—די האנד מיינע שטרעקט זיך עפעס וויא אליין פון זיך, אויס, עפעט אויף דאס רענצעלי און נימ א חאפ דאס פעשיל געשווינד

איך קוק מיך ארום וויא א גנב אין אלע זייטען און מיין קוק בעגעגענט זיך מיט דעם בליק פון פערדיל, וואס האט קראטצענדיג זיך אין דעם שפיטץ האלאבלע, אויסגערדרעהט דעם קאפ צוםביידיל און קוקט אויף מיר עפעס שטארק אָנגעבלאָזען, גלייך וויא עס וואלט גערעדט מיט פאראיבעל: „נא, זעה! א הינטערסטער פוס איז מיר שטארק געשוואָלען, פארבונדען מיט שמאטעס. עס רינט מיר נאך איין אויג, יאטרעט זיך מיר דער האלז, דאס מויל זאל מיר אָבנעהמען אויב איך וויס דעם טעם פון א האָבער. פון דעסטוועגען — וואס זאל איך טהאן? — שלעפ איך מיך הונגעריג, קראנק, צובראָכען, נישט אויסצושפאנען זיך חלילה פון דער עבודה“.... דאס פלעשיל גלימשט זיך פון דיא הענט מיר ארויס, צוריק אין איהר רוה אריין. איך שטופ דאס רענצעלי פון מיר אוועק וויים זעהר פארשעמט, מאַכענדיג דערביי מיט א קרעכץ מיף פוּ׳ם הארצען: אָט, פון וועמען בעדארף א יוד זיך א מוסר נעהמען, ביי וועמען זיך לערנען שכל! מלפנו מבהמות ארץ: ער לעהרענט אונז פון דיא בהמות אין דער וועלט..., ניין, פערדיל מיינס! איך נעה אויף אין יאָך און שפאן מיך פון דער עבודה נישט אויס.... נישקשה, ר׳ פערדיל, דער רוח וועט אונזביידע נישט נעהמען! אדם ובהמה, א מענשען א בהמה, תושיע ה׳ העלפט גאָט!.... נישט דאס בין איך אויסען.

א יוד אבי ער האט איין מאָל גענעבען א בראָך דיא מיאוסע תאוה פון עסען, מאַכט איהם שוין דיא אכילה אזוי נישט אויס און קען דאס גאנצע לעבען דיינס אָפקומען כמעט מיט גאָרנישט. אי היינט נאָך, אין אונזערע צייטען, געפינען זיך זעהר פיעל יודען, ביי וועלכע ס׳איז דאָ נאָר א סימן פון מאָגענס, מאַקי עט־וואס וויא א כזית. און ס׳איז דאָ א גרויסע האָפנונג, אז מיט דער צייט — דיא מאַכסע, בעלי טובות און דעסגלייכען כאָזען נאר נישט פארשטערט ווערען — וועלען זיי פוּ׳ם עסען אלץ מעהר מעהר זיך אָפגעוועהנען ביז עס וועט קומען דערצו, אז ביי יודען אין דיא שפּעטערדיגע דורות וועט, חוץ מערידין, אפילו אויך קיין סימן פון קיין מאָגען נישט זיין, יודען וועלען דענסמאל אין דער וועלט זעהר א שיין פנים האבען....

מיט דעם דאָזיגען שמיעס אצינד בין איך אויסען, אז נאכין אוועקשטעלען דאס רענצעלי פון מיר, בין איך געוואָרען עפעס שטארקער און מיך שוין געפיהלט

נאר קיין מעשה נישט. איך האב מיר געטראכט פון מסחר און אונטערגעברומט עפעס א תשעה־באב׳דיג ניגונדיל. שוין דאכט זיך גאר גוט. טראגט דער רוח אן א יונגע ערלטע, א טכטערת, מיט א טעפיל פיליניצעס, דאס בעסטע לאקעטקע מינס. איין איינדערער אויף מיין ארט, פון יענע גוטע לייטע וואלט עס גענוטען א־יף זיינע כלים, דאס איז דער יצר־הרע אליין און דעם געשטאלט פון איין אשה געקומען מיט איין אויסרייד.... נאר, לא היה! איך בין א בעלן געווען און זיך גוט צונעקוקט. פשוט, איין ערל׳טע אהן חכמות! און בעטענדיג מיך אוועקצוקויפען ביי איהר דיא פיליניצעס און איינעם מיט דעם טעפיל פאר צעהן גראשען, ריקט זיא עס מיר אונטער גלייך אונטער דער נאז, דער ריח איז מיר פערנאנגען שטארק אין דער נאז, עס ווערט מיר דאס מויל, עס קלעהמט מיר דאס הארץ, טונקעל ווערד מיר אין דיא אויגען. עס גלוסט זיך מיר א שרעק! און מחמת מורא איך וועל מיך נישט קענען איינהאלטען, חאפ איך און שפרינג אראפ אויף דער ערד שטארק צוקאכט, וויא איינער ראטעוועט זיך אין א שרפה. אז איך האב נישט צובראכען ריס און לענד איז גאר גרויסע נסים, און לאז ארויס נישט מיט מיין קול א געשריי: ר׳ אלטיר! — דיא כוונה מיינע איז דערמיט געווען, אלטיר זאל זיין א שומר.

אויפן וואגען אין דער לייגג ליגט ראקום מחילה מיין ר׳ אלטיר, אונטערגעשפארט דעם קאפ מיטביידע הענט. רייט וויא א צוויק, צוהראשטעט מיט דעם רויט־פאר. ואקסענעם הארצען אין דרויסען, פארברענט, פארבראטען און גויטש־ווייס בעשלאגט איהם, אזוי אז דאס הארץ, שונא־ציק, האט געריפען קוקענדיג אויף איהם.

— הא־א? מאכט אלטיר, דערהערענדיג מיין געשריי, עפעס אויף קיהעש נישט ריה־ענדיג זיך פון׳ם ארט. וואס איז?

יענע מיט דעם טעפיל פיליניצעס, גיב איך א בליק, איז שוין נישטא, וויא אויסגעטריקענט געווארען. איך מאך מיר איין אויסרייד און טוה א פרעג אלטערן:

— וויפיעל, מיינט איהר, זאל אצינד האלטען א זייגער?

— א זייגער אצינד וויפיעל זאל האלטען? ענטפערט אלטיר מיט א פארדומפטען ק׳, וויים איך? צו דיא ערשטע שטערען וועלען דיא אויגען ארויסקריכען געגוג ווארטענדיג, גו מילא...... א, שטארק הייס!

— א געשמאַקע היטץ, אַ־אַ־אַ! רוף איך מיך אָן, געהענדיג צופוס לעבען אלטירסביידיל. איהר שוויצט ר׳ אלטיר? איך מיין שוין צייט צופאַסען. אונזערע אָדלער זיינען נעביך מיה, קוים וואס זיי שלעפען זיך. צום טראַקט אויף גלופסק איז נאָך דאָ אַקענין אַ פאָר ווערסטליך, אפשר נאך מיט אַ שמיטצעל. נישט וויט פון דאַנען, דאָרט וואו עס הויבט זיך אָן ציהען אַ וואַלד העט ביז צום שליאך, זעה איך אין דער זייט, לינקס, זעהר אַ גוט אָרט צופיטערען.

אין עטליכע רגע ארום האבען מיר אראָפּגענומען זיך אין דער זייט פון׳ם וועג און צוגעקומען צו יענעם אָרט, וואו ס׳איז געווען וואַלד, שיינע פעלדער, אַ נעבי זאַבין און אלע גוטע זאכען. מיר האבען אויסגעשפאַנט אונזערע לייבען, געלאָזט זיי פריי פיטערען זיך דאָרט ביים ברעג וואַלד און אליין האבען מיר זיך אונטערגעלעהענט אונטער אַ בוים.

3.

אלטיר יקנה״ז האט קוים נעאָטהעמט פאר הימין, אננסטען האבען איהם בעשלאגען ער האט נעזיפצט נעקרעכצט, אזוי אז עס האט מיך פארוואָהר ביים הארצען אננעחאַפּט. און בכדי איהם צומינטערין אביסיל, אויך טאקי צוריידען צופארברייננען אביסיל דיא צייט, לאז איך מיך אריין מיט איהם אין אַ שמיעס אזוי:

— אַ פנים, ר׳ אלטיר, אייך איז געשמאַק הייס?

— בע! ענטפערט אלטיר גאַנץ בקיצור עפיס וויא אָנגעברוגזט, רוקענדיג זיך אונטער דעם בוים, וואו עס איז נישט געווען אזא גרויסע באהעלטערניש פון דער זון, וואס עס האט אריינגעשיינט דורך דיא צווייגען.

— פע, נישט גוט פון דעם תענית! וואס איהר קרעכצט אזוי? מינטער איך מיין אלטירן, פעסט ביי זיך אבגעמאַכט, מיין טויט זאל דא זיין, מוז איך ארויסבעקומען ביי איהם אַ וואָרט.

— בע! מאכט אלטיר און ווייטער טאקי אַ ריק אונטערן בוים.

מיט „בע״ אליין אָבער האָב איך נישט געוואָלט מיך בעגנוגנען. אי, טראכט

איך, דהא ביזט א נעבראָטענער עקשן! נישקשה, דוא וועסט ביי מיר ריירען. היטץ, שוויס אין דער זייט, עס מוז זיך אנהויבען פון געשעפט, דאס בעסטע, איינציגע מיטעל ריידענדיג צומאכען א יודען. א יוד בשעת דער גסיסה אפילו קוים דער הערט ער נאָר עפּיס געשעפט ווערט ער לעבעדיג און דער מלאך המות אפילו קען דענסטמאל צו איהם אויך נישט צוטרעטען. דעם ערגסטען שונא מיינעם ווינש איך נישט אריינקומען צו א סוחר בשעת עס דאכט זיך איהם נאָר געשעפט. ער איז מבטל דענסטמאָל איפּליכען, אפילו דעם בעסטען פריינד. אין איינענעם ברר דער, מיט דעם בליק.... נישט דאס בין איך אויסען. איך ווענד מיך צו אלטירן מיט אזא שמיעס:

— מיר ווילען, דאכט זיך, ר' אלטיר, מאכען א געשעפטיל! נוט חלעבין, וואס מיר האבען זיך דאָ היינט בעגעגענט. אי, האב איך עס היינט מיט מיר א מין סחורה, נידנאָלד!

דאס מיטעל מיינס האט געווירקט. אלטיר איז וויא איבערגעביטען געוואָרען. ער הייבט זיך אביסל אונטער און קוקט אויף מיר מיט אויפגעשטעלטע אויערען. איך גיב איהם ווייטער איין פּיזעם אזוי:

— היינטיגס מאָל, ר' אלטיר, נעהמט דאס געשעפט צווישען אונז אויף מזומן געלד. איהר פאהרט דאך פון יאַרמעליניצער יריד און מחט, אָהן עין הרע, האבען פולע קעשענעס.

— פולע קעשענעס, יא! א הארץ פול מיט מכות האב איך. זאגט אלטיר שמארק אנגעברוגזט. איך זאג אייך ר' מענדיל... נאר נישמער נאַרנישט. א מענש אהן מזל זאל נישט געבוירען ווערען גלייכער... עסקים, עס האט מיר זיך געגלוסט נייע עסקים! איין אנדערער אויף מיין ארט הע-הע-הע! ביי מיר אבער איז נארנישט, מיט דער פּיטער אראָפּ. אזא אומגליק! א וועהטיג נאר צו דער צעהלען שנייץ דיא נאָז און שמיר דאס פּנים. נישמער וואס, נאַרנישט.

איך האב גוט ארויסגעזעהען, אז מיט מיין אלטירן איז עפּיס נים גלאט, ס'איז דאָ א צרה. אבי נאר עס האט איהם זיך געעפענט א מויל איז שוין געגוג געוועז! א קליין קוועטשעלע, עס זאָל איהם זיך שיטען ניין מאָס רייד. פון מיין זייט איז

קיין מניעה נישט געווען. איך האב געטאן א גוטען קוועטש און מיין אלטיר האָט זיך צו ו׳נט, אָנגעהויבען צודערצעהלען זיין אומגליק, אויף זיין שטייגער, אזוי :

— מילא קם איך מיר ציפאָהרען אויף יארמעליניצער יריד. קומענדיג אויפ׳ן יריד. שטעל איך מיך מיט מיין ביידיל אויף דעם פלאץ, פארשטעהט איהר מיך און צופאַק מיר דאָס ביסעל סחורה. מילא בקיצור גאָרנישט. שטעה איך מיר און קוק ארוים אויף לייזעכטס. געטראָגען אויפ׳ן יריד האבען מיך דיא צרות. איך בין היינט, נישט פאר אייך געדאַכט, מיאוס אין דער קלעהם. דער דרוקער מאָהנט געלד. מילא דאָס איז גאָרנישט, מאָהנט ער. ער וויל אָבער, פארשטעהט איהר, מעהר נישט געבען קיין סחורה!... מיין עלטערע בתולה איז שוין אין דיא יאָהרען א בתולה, פארשטעהט איהר, בעדאַרף חתונה האבען. מילא גאָט זשע דרעהט דעם קאָפּ, זוך אַ חתן. חתנים זענען דאָ, אָבער א חתן; דאָס הייסט, פארשטעהט איהר מיך, א חתן! איז נישטאָ... מיין ווייב בעדאַרף זיך צו דיא צרות פארגלוסטען האבען א יונגעל. און נאך ווען? פאר פסח. איהר פארשטעהט וואס הייסט א ווייב האָט א יונגעל? א חתונה, חתונה הייסט עס! נישטער גארנישט.

— געהמט נישט פאר אום גום, זאג איך צו אלטירן, וואס איך פאל אייך אריין אין דיא רייד. למאי האָט איהר אויף דער עלטער גענומען א יונג ווייב, זיא זאל אייך אזוי פיל קינדלען?

— נאָט איז מיט אייך! מאכט אלטיר פארוואונדערט. איך האב דאָך גע־מוזט נעהמען א בעל־הביתטע אין שטוב אריין. וואס וויל דען א יוד מיט דעם חתונה האבען? גארנישט! א יוד וויל נעביך האבען א גוטע בעל־הביתטע...

— למאי־זשע, ר׳ אלטיר, מוה איך א פרעג, האט איהר גענט אייער ערשטע גוייב און איהר פארוויסט דאס לעבען? זיא איז דאך געווען א גוטע בעל־הביתטע!

— בע! מאכט אלטיר פארקנייטשענדיג זיך מיט א פינצטער פנים.

— קיין עקרה, געלויבט השם יתברך, איז אייער ערשט ווייב אויך נישט גע־ווען. לאז איך אלטירן מיינעם אלץ נישט אָפּ. וואהין זענען היינגעקומען דיא קינדער נעביך? הא. וואָס?

— בע!... בעיעט אלטיר אהן לשון, א קראַטץ געבענדיג זיך אין דער פאָה. א מאָה מיט דער האנד און א זיפץ טיף פונם הארצען.

„בע״ איז ביי אונז יודען א מהייער וואָרט, וואס האט זעהר פיל טייטשען או אין א תירוץ אויף אלע קשיות. „בע״ קען מען נעברויכען אלע צייט אין א שטיעס און עס זאל תמיד פאסען. א יוד קען מיט „בע״ זיך תמיד אויסדרעהען, ווען ער איז נעביך אין דער קלעהם און שטעהט שמאל. מיט „בע״ סיליקט א שווינדלער, אין אנזעטצער, אז די בעלי חובות טרעטען צו מיט שטארקע טענות. „בע״ שטעהט א יורען ביי אין דער נוים ווען עס בעווייזט זיך, ער איז נעביך א ליגנער. מיט „בע״ קען מען אפ ענטפערען יענעם, וואס דולט אן א קאָפּ צוויי שעה, נישט צו הערען, נישט צופארשטעהן אפילו איין וואָרט פון'ם גאנצען שטיעס. מיט „בע״ קומט אָפּ א שיינער, צובראָכענער יוד, ווען ער דערלאנגט שטילערהייט א ביס, א שיינע מורנה, ווען ער מהוט אָפּ א מיאוסע מעשה; א דימענטינג מענשיל, אהן חכמות, ווען עס לאזט זיך נאָר אויס, ער איז נעמלאָכהט, האט פול פליי אין דער נאז. הכלל „בע״ האט אלערליי טעמים, משונה ווילדע פירושים, וויא א שטיינער: רוף מיך קנאקניסעל; לאד מיך צום ונתנה תוקף, מהיכא תיתי קוממיות, נעסמאהע דיר פארפול און נאך טייטשען אהן א צאָהל. דאָס יודישע קעפּיל שטויסט זיך תמיד אן וואהין דאָס וואָרט „בע״ צילט און פארשטעהט דעם רעכטען פּשט דער פון, וויא עס פּאסט צום ענין. —

אלטירם לעצטער „בע״ איז געוועזן א ביטערס מיט נרינע ווערים. אין איהם איז נעלעגען עפּיס וויא תרטה, א ביינק־טאָן, א בעשולדיגונג זיך אליין, עס האט איהם זיכער נעמהט לינען אויפן הארצען וויא א שטיין זיין מיאוס בענעהמונג א קעגען דעם ערשטען ווייב און דיא קינדער פון איהר. ער האט נעמהט אין איטליכס אומגליק, וואס איהם טרעפט, זעהען א שטראָף פון גאָט פאר זיינע זינד. דאָס האָט בעשיינפערליך ארויסבעוויזען זיין ביטערער זיפץ און דאָס מאך נעבענדיג מיט דער האנד, אויף דער קראטץ אין פּאה דערביי, האט אזוי פיל נעהייסען: „פּארביים דיא ליפּען און שטום.... אין דער ערד מיטן קאפּ!״

איך האב מיך אין הארצען שטארק בעשולדיגט, למאי האב איך אויפגע־ריהרט אלטירם אלטע וואונדען. דאָס איז טאקי דיא מעשה מיט א אידען, ארייני־צוטישען זיך אין יענעמס היימישע זאכען און ארייננוקריכען מיט שאלות יענעם אין

דער נשמה אריין, בשעת זיא טהוט וועה און ווארגט זיך נעביך מיט דיא צרות שטילערהייט פאר זיך אליין. א חוץ דעם האט מיך טאקי נעערגערט, וואס דיא מיה מיינע איז אין גאנצען פארלוירען. אלטיר האט זיך שוין אזוי פיין צו וויגט, און נערעדט מחיה, דאס ציגנעל האט נעקקאפט וויא א זיינער, פלוצים בעדארף איך אנריהרען אינוועניג א רעדיל און דער אוטרוה איז נעבליבען שטעהן! איבער א נייס מיינע מיטעל, איבער א נייס פיזעם ר׳ אלטירן. איך האב נישט נעקארגט, ווייטער איינגעגעבען אלטירן רייד מיטעל מיט דער פולער מאס, צונעפאסט צו איהם א נוט שליסעלע, אנגעדרעהט איהם מיט קונצען און דער אוטרוה, דאס ציגנעל דיגט, האט ווידער זיך צושאקעלט.

4.

— מילא שטעה איך מיר אזוי לעבען מין ביידיל, האט אלטיר ווייטער אב־נעהויבען צו דערצעהלען מיט זיין לשון. בקיצור וויא איך שטעה מיר דאָ, קוק איך און בעטראכט מיר דעם יריד. א יריד — א יריד, עס קאָכט, דער עולם איז גרויס, יודען מאכען געשעפטען, שטארק פארטראָגען, פשוט זיי לעבען. א יודעלע אויף א יריד איז א פישעלע אין וואסער. דאָרט פארשטעהט איהר מיר, לעבט ער. יעקב אבינו׳ס ברכה טאקי: וידגו און זיי זאלען זיך פישלען בקרב הארץ אויף דער וועלט. — אמת ר׳ מענדעלי? שטעהט טאקי אזוי געשריבען וויא יודען זאגען: „אויפן הימעל א יריד״? הייסט עס א פנים דיא עולם הבא פאר יודען איז א יריד!.... מילא שטעהט, נישט שטעהט, יודען ירידעווען, לויפען, האנדלען, שטעהן נישט אויף איין ארט. צווישען דיא סוחרים, זעה איך בעריל טעלעצע, א מאָל א בעהעלפער, דערנאך א משרת, היינט רב בער, שטעהט מיט א גרויסע קלייט, פלאטט אויפן יריד. בקיצור גאָרנישט. ס׳איז א מאראראם, א קאכעניש, דאָרט זעה איך, לויפט א יודיל, א צווייטער, א דריטער, אויף פארליך, פארשוויצט שטארק, דאָס מיטצעל אויפן שפיטץ קאָפּ, דאָ א טאפּ, דאָרט א טאפּ, א מאך אהין, א מאך אהער, א דרעה מיטן גראָבען פינגער און א קייא דאס שפיצעל בערדיל, נעמאלען א פנים אויף א המצאה. עס לויפען נאָר אהן א נשמה משוגע, שרכנים,

מאנדעטניקעס, מאחליארקעס, קורלאפניצעס יודענעס מיט קורשען, יודען מיט מאר־
בעס. מיט פינף פיננער, בעל הביתליך מיט שטעקליך, בעלי הבתים מיט בייכליך.
איטליכען פלאמט דאס פנים, נישטא קיין צייט, א רענדיל א מינוט. מילא בקיצור,
גארנישט עס האט אויסגעזעהן אט תאפען זיי דאס גליק. אי אי, בין איך עס
מקנא וויא איטליכען נעהט דאס מזל! איטליכער פארדינט שעפט געלד און איך
שליממזל וואס? שטעה וויא א לייטענער גולם פארלייגט דיא הענ־ד לעבען מיין
צעריסען ביידיל, בעהאנגען פון ביידע זייטען מיט ציצית, קטיעליך און אינגוועניג
שמאכטעס, פעקליך ספרים. א קאטאוועס חלעבען תחינות, שרה בת טובים! שרה
בת טבים אין נאנצען איז ווערטה א דרייער... נ״ה לעב, צופיהר זיך מיט איהר ד א
הענר, מאך חתונה א מיידעלן איך שעלט, אין הארצען, זיא, דאס ביידיל, דיא דארע
שקאפע מיינע, הלוואי וואלטען זיי אויף דער וועלט נישט געווען! גענוג, מען בעדארף פרר־
ווען זאס מל. אויף עפיס טאן ארבייטען. השם יתברך קען אפשר רחמנות האבען,
וואס דען? בקיצור עס פעררייסט זיך מיר דאס היטעל, עס פערקאמשען מיר זיך
דיא ארבע, מיינע פיס נעהען צו, וויא צו זיך אליין, צו א וואנען און באלד מאקי
ייל איך מיר א שטרייעלע, וואס איז פונם וואנען פארקראכען מיר גלייך אין מויל
אריין. מילא קיי איך מיר דאס שטרייעלע און דער מוח מיינער ארבייט, א
קניימשעלע אהער, אהין און באלד מאקי א קלאפ מיטן פיננער אין שטערן!
ס'איז דא! א שיין נעשעפטיל, — א שידוך צווישען צוויי סוחרים, לייטישע מענ־
שען, וואס שטעהען מיט קליימען אויפ׳ן יריד. פערשטעהט איהר מיך ווער? איינער
איז ר׳ אליקים שאראנראדער! דער אנדערער — ר׳ נעציל גריידינגער. פארביינ
איך מיר מיין עסק. אין דער ערד מיטן קאפ דאס ביידעל מיט דער שקאפע
מיט דעם דרוקער און איינעם? מוה מיך א נעשמאקען נעהם צום נייעם עסקיל.
למזל עס ריהרט זיך! .... א האפנונג עס וועט פאהרען. בקיצור, איך טרייב
אן, עס רוקט זיך. מיינער ווייסט ניט מעהר וויא קאלעגדרעווען, לויפען פון
ר׳ נעצלין צו רב אליקימ׳ן, פון ר׳ אליקימ׳ן צו רב נעצלין, איך לויף שוין ברוך
השם לייטען גלייך, שטארק בעשעפטינט, נישט ערגער פון אלע יודען. איך הארעוו׳ע
אקער מיט דער נאז דיא ערד, עס מוז ווערען, פערשטעהט איהר מיך, א שידוך
איך בעדארף עסען. עס מוז ווערען און דא מאקי אויף דעם יריד. וואס דען?

איז דען דאָ נאך א בעסערער אָרט וויא אויפ'ן יריד? בקיצור, אין חאפעניש, אין איילעניש דיא מחותנים קוקען זיך אָן, איינער דעם אנדערן נעפעלט,ביידע בעקר מען חשק, ווילען שטארק. נוא, וואס זשע בעדארף מען נאך? אז ביידע מחותנים צאפלען, ברענען, האבען חשק און זיינען פערטיג! .... איך ווער גרעבער וויא ליינגער פאר שמחה. דאס פארדינסט איז ביי מיר גלייך וויא אין קעשעניע. איך קלעהר שוין אפילו וויפיעל נדן מ'יין בתולה צו געבען. דרילך אויף איינשיטען האב איך אויף דעם סמך געהאנדעלט נאך פריהער, שוין געהאלטען אפילו אין קויפען ביז א טאנדעטניק א גענוצט סאמטען מענטעלע. העמדער, דאס איז שוין דיא לעצטע דאגה, וויא נאט וועט געבען .... מילא בקיצור גאר נישט. נאר הערט א מעשה וואס קען זיך פערלויפען! ס'איז נישטא קיין מזל זאל מען בעסער נישט געבארען ווערען. — אז עס האלט שוין ביי טעפ בירעכען און מען דערמאָנט זיך גראד ארום תתן כלה, לאזט זיך גאר אויס, וואס מיינט איהר? א וועהטינ חלעבען צו דער צעהלען, לאָזט זיך אויס בוידעם! ניין, בידעם איז נאך א הונט, א גאָרנישט. עס לאזט זיך אויס קאפויר! הערט נאר דאס אומגליק, דער שטראף פון גאָט! ביידע מחותנים האבען — וואס מיינט איהר האבען זיי? ביידע האבען — בחורים! ....

— סטייטש, ר' אלטיר! שיס איך אויס מיט א געלכטער. איך בעט אייך איבער, וויא איין אייגענע מוטער, וויא פאלט איהר אויס צוטאָן אזא שבו.זעריי— ריידען א שידוך איידער איהר ווייסט, ווער פון דיא מחותנים האט א בתולה און ווער א בחוריל?!

— אוודאי, פשיטא! נימ זיך אלטיר שטארק א קרים מיט פערדרוס. איך האב נאך חלעבין אזוי פיל שכל וויא אנדערע און בעדארף מיך ביי קיינעם נים לעהרנען. חלעבין איז ער דען א יוד און ווייסט דען נישט וויא אזוי עס ווערען שידוכים!! ...... דאכט זיך, ר' מענדעלי, איהר ווייסט זעהר גוט דעם יודישען איינפיהר, דעם גאנצען שטיינער אין דעם משדך זיך זיין און תענה האבען בייא א נז יודען. וואס זשע חידושט איהר זיך אזוי אויף דעם אומגליק מינעם, וואס האט זעהר גרינג געקענט מיט איטליכען זיך טאבען? — איך האב זעהר וואויל געוואוסט אז ביי ר' אליקים'ן איז מתויב זיין א בתולה. און נאך וואס פאר א

בתולה! אזא שטיק נאָלד זאל איך האבען! איך האב זיא מיט א יאהר פריהער געזעהען אליין מיט מיינע אויגען. אזוי זאל איך זעהען פיעל גוטס. נישמער נאָר נישט. אז קיין מזל איז נישטאָ העלפט נישט קיין חכמות. בעדארף דיא בתולה קיין צייט נישט האבען און אויף צרשפריננעניש תתונה האבען. עפעס איין אויסחאפעניש אויף איהר געקומען וויא אין דער בתלה. איך זאל דאס אנהויבען חאָטשע עפים צו וויסען. וויסען זאל איך אזוי פון מיין דלות! היינט פרעג איך אייך אדרבה, געדענקט זשע, אז איך קום דאָ ווענגען דעם שידוך און זאָג גאנץ ירעשליך וויא געוועהנליך: ר׳ אליקים! איך וויל אייך משדך זיין מיט ר׳ נעצלין. ועמען האב איך פון מיין זייט געקענט מיינען? מסתמא ר׳ אליקים׳ס בתולה. זיא עס פערשטערט זיך, מיט ר׳ נעצילס בחוריל. אויסריידען עס בפירוש איז נאר א נעבעכטער, איין איבעריגע זאך, ווארום דיא קשיא איז דאך פשיטא! וואס לאזט דוא מיך חערען? עס פערשטעהט זיך, אז נעהמען, נעהמען זיך נישט צוויי זכרים, וויא דען זשע? א זכר מיט א נקבה וויא דער שטיינער איז. דאכט זיך פון מיין זייט האב איך געהאנדעלט וויא עס געהער צו זיין. קיינער, ביי מיין יודישקייט! וואלט בעסער נישט געהאנדעלט. בקיצור, איך האב גערעדט ריין, שארף, דעם ריכטיגען עיקר: מכח נדן, מכח קעסט. דערביי מוזט איהר נישט פערגעסען, אז אויף א יריד און דערצו נאך מיט סוחרים קען מען נאָר נישט ריידען איבעריגע רייד, ביי זאכען, נאר געציילטע ווערטער, דעם עיקר, דאס געשעפט אליין. נישטא קיין צייט. מילא, האט איהר אייך איין ענטפער פון מיין זייט. ז׳ינט לאמיר געהען צו ר׳ אליקים׳ן. ר׳ אליקים ווידער פון זיין זייט, הערענדיג וויא איך רעד איהם א שידוך מיט ר׳ נעצלין, האט זיכער דארטמער געמיינט זיין בחור. אנדערש קען עס דאך נאָר נישט זיין. איהם אליין רעדט מען מיט ר׳ נעצלין? וויא שיקט זיך עס? און איינפאלען א בתולה, האט איהם אויך נישט געקענט, אז ער ווייסט ביי זיך זעהר גוט, ער האט תתונה צומאכען א בחור, נישט קיין בתולת. מילא קומט אויס, ביידע זיינען גערעכט. נישמער נאָרנים. היינט פארשטעהט איהר שוין?

— בע! .... מאך איך קוים איינהאלטענדיג זיך פאר געלעכטער און אָנגעהעגדיג זיך א כח אָנצונעהמען איין ערנסט פנים.

— נו, געלויבט איז גאָט, אבי איהר פאַרשטעהט! זאָגט אלטיר, א טייט געבענדיג אויף מיר מיט׳ן גראָבען פינגער און מאַכענדיג דערביי צוציגען „אָ״! גלייך וויא איך האב מיט מיין „בע״ געטראָפען פונקט אין קאַרב.

און דעם אמת מוז איך זאגען איז מיר אלטירס דערקלעהרונג אריין טאקע דערנאָך אין קאָפּ. טא, פאר וואס נים? אויף דעם יודישען גאנג וויא עס ווערען געשלאָסען שידוכים ביי אונז, פאר וואס זאל זיך טאקע אזוינס נישט מאכען?— עס חאפט זיך מיר פונם מויל ארויס נאך א מאל „בע״ א קוק געבענדיג אויף אלטירן עפּעס נאר פריינדליך.

— א, יאָ! מאכט אלטיר, ווייטער א טייט מיטן פינגער, א יאה, איהר פארשטעהט! נישמער גאָרנישט. איהר זיינט נאך נישט פארטיג.—עס האט נאך געצאנגט אין מיר עפּעס א האָפנונג. נעהם ..יך מיך צו איין עסקיל לאז איך עס אזוי ניך נים אָפּ.

— ר׳ אלטיר, גאָט איז מיט אייך! וואס רעדט איהר? שפרינג איך אוש אותמער פאר גרויס וואתדער און מיין זיכער, אלטיר איז אין תמה, פאר גרויס היטץ, משוגע געווארען.—וואס פאר א האפנונג, ר׳ אלטיר, האט געקענט איבער־בלייבען נאכדעם, אז עס האט זיך ארויסבעוויזען צוויי חתנים?!

— לאזט זיך רינען! נעהמט מיך איין אלטיר. לאָזט זיך דינען, ר׳ מענדעלע! ס׳איז רעכט. עס האט זיך נאך געשלאָגען ביי מיר איין ארער. גאט גיט דיא רפואה פאר דער מכה, פארשטעהט איהר מיך, עס האט געטאנצט אין קאהן טעלעצע. נאך גאר אויפ׳ן אנהויב איז מיר איינגעפאלען טעלעצע. דארט זיינען שוין דא מייד־ליך, זיכערע, איהר מענט מיר גלויבען. עס האט מיר תחילת זיך געדרעהט אין קאפּ מיט א מאל: אליקים, געציל, טעלעצע. פון זיי האט מען בעדארפט אויסקלויבען א פּאר. האב איך בעדארפט גראד בלייבען ביי ר׳ אליקים׳ן און טעלעצע רערוויל אוועקשטעלען אין דער זייט. טילא אז דאס אומגליק האט מיך דא אזוי געטראָ־פען, וואס זשע טהוט מען? בעדארף מען ארויספיהרען אויפ׳ן פלאטץ טעלעצע, געהויכט, געקרוינט, שוין מיט דער גאנצע מורנו: ר׳ בערישיל! בקיצור איך פאר־רייב דעם פעהלער בייא דיא פריהערדיגעביידע צדדים. שולדיג שמולדיג זיי אביסל איך אביסל און אביסל אויף דאס מזל אומזערס. מסתמא איז נישט געווען מן

זשטים, נישט בעשערט, פארשטעהט איהר מיך?... עס הרבט זיך אין דער נרוי־
זער מזמור: ר' בערישיל איז אהן עין־הרע א נביר, א דימענט, א בעל־צדקה, א
:באי אין פיעל חברות. סמייטש ר' בערישיל! דעם מיטעל חכם רעכען איך נישט,
וייל עס פערשטעהט זיך אליין, עס ליגט שוין אין דעם נאמען נביר... מילא נאר־
נישט. דער פונק האפנונג האט אין מיר זיך אלץ ווייטער מעהר צוברענט. גם צ
לטובה, טראכט איך, האט זייגען ווי א ביימיל אויפין וואסער ארויס.געשווימען צווי
:חורים, אצינד איז דא פאר זייביידע טאקע צוויי בתולות, גלייך ווי אנגעמאס־
טען. ר' בערישיל וועט מיר ארעכט מאכען אלסדינג, און עס וועט אם ירצה השם
ייך נוט. אהער, אהין, בקיצור איך ארבייט אויף אלע כלים. איך האב ווייטער דאס
:ויסעניש. דאכט זיך אין פלונק נאר נישקשהדינג, עס האלט אויף א שטיקעל שטיי־
נער. נישטער נארנישט. בעדארף זיך אין מיטען דרינען אויסלאזען דער ירידי. איין
איבערקעהרעניש, אלע צופאהרען זיך, צולויפען זיך, אוים געשעפטען און פארפאלען
מיין מיה, אזוי פיל מיה!

— היינט פארשטעהט איהר? ווענדעט זיך אלמיר צו מיר מיט א נינון. ה
נעבעט, אויסשטרעקענדיג ביידע הענד, ווי ער קלאגט זיך, ניסט אוים זיין שווער,
ביטער הארץ און פערלאנגט פון מיר עפעס א הילף. פארשטעהט איהר שוין? או
סיאיז נישטא קיין מול דאס פיצעלע מול, העלפען נישט אלע חכמות. אוי, א צאר
פון נאט איז שוין פון א צייט אויף מיר אויסגעגאסען געווארען, א שטראף פאר
מיינע זינד. — „אויף מזון נעלד!" זאגט איהר. איין איבעריגען נראשען האב איך
דען אין קעשעניע, אז אך־און־וועה־און־ווינד איז מיר!

— אי, ווי אין באד! אין באד! צוהיטין איך מיך אויף א קול און מוה מיך
א געשמאקען ריק.

אלמיר שטעלט אויף מיר אויס א פאר אויגען, שאקעלט מיט דעם קאפ
שטארק ארפגעבראכט, מאכענדיג דערביי ווי אין דער וועלט אריין:

א נאנג אביסל פון א יודען! א מענש ווערד, שונא ציון, צוזעצט, דיא נאל
שפריצט איהם פאר צרות, רעדט, און ער, נארנישט! האט אין זינען זיין נפשיל.
א קאטאוועס, סיאיז היים ווי אין באד! וועט צושמאלצען ווערען... איך פארשטעה
נישקישה יודישע אנשטעלען. דאס וויל א יוד א חאפ טהאן זיך צוריק, ארויסזו־

הענדיג, אז ביי יענעם איז קיין מזומנים נישטאַ, קיין געשעפטייַן מיט איהם וועט ער נישט מאַכען.

— אי, חלעבען... רוף איך מיך אָן, א ציה נעב.ענדיג אלטירן ביי דער באָרד כמנהג יוד. וואס פאלט אייך איין, ר׳ אלטיר, אזוי לעבעם צוטראַכטען? איך מיין גאָר עפּעס אנדערש. אייער סוף מעשה אצינד אויף דעם יריד האט מיך דער־מאהנט אין זעהר א ש״נער מעשה א מאל אין באָד, וואס ליגט מיר עד היום אין מעם און קען עס נים פארגעסען. אויך דיא איינענע מעשה, עס זאל דאס פעהלען א האָר. נאָר דאָרט איז עס געווען בקיצור און זיך אויסגעלאָזט מיטין קנאַק. מען מעג עס הערען.—אָ, איהר שוויצט, ר׳ אלטיר! ריקט זיך, זייט מוחל, א קאַפּעלע אהין, וועל איך מיר ליגען אָט אזוי מיט דעם ריקען צו דער זון און דערצעהלען.

אלטיר ווישט מיטין עק ארבעל פון׳ם העמד אָפּ דעם שוויים פון זיין פנים. נעהמט פון דער בוזעם קעשעניע ארויס זיין פּארצאַלייען פּיפּקעלע מיט עפּעס א יפה־פה אויס־געמאַהלט דאַרויף מאַכט אויס מיט א דרעטיל, וואס הייננט אויף א קייטעלע ביים טעמ־באַקאָנען דעקיל פון דעם קולקעלע, דאס קורצע ציבעכיל, פון וועלכעם דאס דינע אויסגע־ברענגע מונדשטיקעל, וויא אויך דער אונטערסטער טהייל זענין גרויא שוואַרצליכע ביינדליך און דאס מיטעל שטיקעל א ווייכס, אויסגעהעפט ארום מיט זאמד פּאַטשערקעס. פּאַררייבערט דערנאך דאס פּיפּקעלע, טוהט דערביי א קליין קוקע־לע אויף דער יפה־פה און ציהעט זיך אויס, וויא גרויס ער איז, אונטער דעם בוים. איך הוסט מיך אויס, טוה מיך א ריק און הויב אָן מיין מעשה אזוי:

5

אין דער גלופּסקער געמוירעטער באָד האלט זיך זינט א לאַנגער צייט אויף א בחור—פישקע דער קרומער. ווער פישקע איז, פון וואנען ער איז? דאס איז נישט מיר, נישט קיינעם איינגעפאלען צו וויסען. גאר נישט! עס דרעהט זיך ארום א בעשעפעניש, א פישקע, וויא אלע אנדערע פארוואָהרלאָזטע נפשות, זיין גלייבען, וואָס גיבען זיך א ווייז ביי אונז יודישער קינדער, עפּים פון דער העלער

תרם, וויא דיא גריבעס, פארטיג מיט א מאל, מיט דיא אלע תנדליך, מען זאל עס געוועזן אנהויבען זעהען וויא זיי האבען ביסליכווייס געשפראצט, תאטש האבען פון זיי פריהער עפיס א סימן!.... עס זיצען זיך ערגיץ אין לעכער קבצנים, קינדלעך זיך שטילערהייט—וועמעס עסק איז עס? — פרוכפערען זיך און מעהרען. ס׳איז אהן עין הרע א גרויס געדעטעניש. דאס קליינוואַרג ניט זיך א חייב אויף דיא פיסליך און פכוצלים שפרינגען ארויס אין דער וועגט פריש צאפעלדיגע קליינע יודליך: פישקעליך, חייקעליך, חיימליך, יאסעליך, נאקעטע באַרפיסע, מיט לייב־סערדאקליך, פלאַנטען זיך אומעטום פאר דיא פיס, אויף דיא גאסען, אין דיא הייזער און אין דיא קלייזליך.—קיין שטארק גרויסע פארשוין קען מען פישקען נישט אנרופען. ער האט א גרויסען פלאטשיקען קאפ; א ברייט גרויס מויל מיט געלע קרומע ציין. רעדט שטשיפילאוועט, קען נישט קיין „ר״ שארף ארויסזאָגען און הינקט שטארק אויף א פוס. פישקע „איז שוין געוועזן אין דיא יאהרען, פון זיינעט וועגען האט ער שוין געקענט לאנג חתונה האבען און מזכה זיין גלופסק מיט עטליכע קינדערליך. נאר, אויף זיין פינצטער מזל, האט מען אין איהם זיך פארגעסען און ער איז, וויא א פוילער מין אין אונזער ספרים האנדעל, געוואָרען א לענער סחורה. מען האט אין איהם זיך פארגעסען אפילו בשעת דעם הָעקרוטען נעהמען פאר חלירע־התנים. דאס הייסט: בשעת גלופסקער קהל האט געתאפט אין דער בהלה וויסטע קאלעקעס דראבעס, שלעפערס און זיי חתונה געמאכט אויף דעם הייליגען אָרט צווישען דיא קברים, מיט אבי אט מיידליך, בכדי דורכדעם זאל דיא שלאפ־קייט אויפהערען. אנשטאט איהם האט קהל דאס ערשטע מאל מכבד געוועזן מיט חתונה האבען דעם בעריהמטען קאלעקע יאָנטלען, וואס ריקט זיך אויף זיין געזיים מיט צוויי קליינע הילצערנע ביינקעליך אין דיא הענד. מען האט איהם געפאָרט מיט דער ארמער יודענע, דיא מפורסמת, וואס האט גרויסע ציין וויא לאָ־פעטעס אהן איין אונטערסטע ליפ. דיא חאָלירע האט זיך פאר זיי שטארק דערשראָקען און נאכדעם אז זיא האט פאר שרעק מזיק געוועזן אין גלופסק א סך מענשען, האט זיא געחאפט דיא פיס אויף דיא פלייצעס און איז אנטלאפען....

דאס צווייטע מאל הָאט מען אויסגעקליבען נחוס׳ציך דעם שטאדט מינגע, דעם געוויסען לעקיש. לעקיש האט אויף דעם בית עולם, פאר א גאנצער עדה שיינע

יודען, צוגעדעקט דעם קאפ פון יענער מויד, וואס איהר קאפ איז פון קינדווייס אן בעדעקט, איך בעט אייך מחילה, מיט א קרוין און אויף וועלכער עס געהעט אין דער שטאדט ארום א קלאנג, אז זיא איז איין אנדרוניגוס. דער עולם, זאגט מען, האט אויף זייער חתונה, זיך גאנץ שטארק משמח געוועזען. מען האט זיך וואויל געטהאן און עפיס גאר א ים בראנפען צווישען דיא מצבות אויסגעטרונקען. אט, האט מען געזאגט, נישקשה! לאזען יודען זיך פרובפערען. לאזען יודישע קינדער, דער חאלירע אויף צושפרינגעניש, זיך מעהרען, לאזען ארמע קאלעקעס נעביך אויך הנאה האבען.... נישט דאס בין איך אויסען. הכלל פישקען האט קהל פארגעסען. אויף גלופסק איז געקומען ווייטער א חאלירע און פישקען האט עס פארט נישט געהאלפען. ער איז געבליבען א בחור וויא פריהער. אפילו דיא מוהמע אהן א נאז, וואס איהר שטיינער איז צוהעצקען זיך אין מיטען דער גאס, בשעת איהר בליזמרל סקריפעט אויף עפיס א מין פידעלע, צוזינגענדיג דערצו אויפן ביידעלבען, נעהמט צונויף אויף א טעלעריל נדבות, בכדי צוויי מתים זאלען געהען טאנצען, קאלעקעס, קבצנים, ארמע מיידליך זאלען חלילה נישט פארזיטצען — אפילו דיא טעטע, בארמהצרצדינע מוהמעניא האט אין פישקען זיך פארגעסען און איהם געלאזט ארום געהען אהן א ווייב. ס'איז אוודאי נעביך א גרויס רחמנות, א צער בעל החיים, נאר מסתמא איז זיין מזל שוין געווען אזוינס. פישקעס גאנג איז געווען געוועהנטליך בארפיס, אהן א קאפאטע, נאר אין א גראב געלאטעט העמד, מיט א לאנגען פארשמאלצעוועטען ארבע כנפות און תחתונים פון גראבער לייווענט מיט א סך פאלדען. זיין ארבייט איז געווען צוגעהען רופען אויף דער גאס: שעלי הבתים אין באד אריין! פרייטאג און ווייבערליך אין באד אריין! מיטוואך. זומער, ווען עס פלעגט זיך אנהויבען ווייזען גארטענוואר, האט אין דער יודישער גאס זיך געלאזט הערען זיין קול וויא פון א שלייען: יורעליך, אהער! יונגער קנאבעל יורעליך! — אין באד פלעגט ער היטען דאס אנטאן, אונטערטראגען א שעפעלע וואסער, אריינלאזען א קויטיג העמד אין דעם ארבעל אריין מיט א קנופעלע, וויא א מייסטער, דערלאנגען א קויל פייער, ווארפענדיג עס כו איין האנד אין דער אנדערער, צופארלייכערען א ציגארעטיטעל. און חאפען דערפאר מיט א מאל א האלבען צווייער, אדער א דרייער. פישקע האט זיך שוין גערעכענט

רערמיט פאר א שטיקעל כלי־קודש און נעהאט דאס רעכט אויף נעוויסע זאכען,
וויא א שטיינער: ארומנעהען אין איינעם מיט דעם פעקיל שמייסער, באדליים, אי־
בער דיא הייזער, נאך פורים־געלה, חנוכה־געלד; קומען מיט דער קאמפאניע אויף
א לעקיך־און־בראנפין, אויף א קריאת־שמע לייענען, אויף א ברית ביי דיא בעלי־
הבתים אין באד און חאפען א כוסע מיט א שטיקעל האניג־לעקיך, אויך ארומנעהן
פסח מיטן טארבעלע, צונויפנעהמען ביי דיא בעלי־הבתים שטיקלעך מצה. — איך
האב פישקען זעהר גוט נעקענט, פלעג ליעב האבען אריינצולאזען זיך מיט איהם און
שמועס און אנקוועלען א מאל פון זיינע ווערטער. ער איז נאר נים נעווען אזא
מיאוסער שוטה וויא ער האט ארסנעזעהען. ווארים ווען איך בין נאר אין גלופסק
און ביי מיר דיא ערשטע זאך פון אלע מלאכות זיך ארויפצוחאפען אין דער נע־
מיערטער באד, אויסצופרודען דיא זאכען, דיא זאקען און צופארען דיא ביינער אויף
דער אויבערשטער באנק. זאגט אייך וואס איהר ווילט, דאס איז דער בעסטער
תענוג ביי מיר. וואס קען, דאכט זיך, בעסער זיין פון שוויצען? איך זאג אייך
בפירוש נאך א מאל, אצינד א אפילו וואלט איך אויך שטארק הנאה נעהאט פון
ביסעל שוויים, ווען דיא זה זאל מיר נישט זיין אקעגען פנים.

— ריקט זיך נאר, ר׳ אלטיר! ריקט זיך, זיים מוחל, ווייטער אביסעל! —
א, איהר האט איצט אהן עין־הרע נאר דעם גוטען שנויים! טהוט זיך נאר, זיים
מוחל, א ריק אט אזוי, אזוי.

— נו, איין עק, א סוף זאל עס האבען! מאכט אלטיר אנגעברונזט. איך ליג
שוין דאכט זיך גוט. ציהט נישט, איך בעט אייך, ביי דער נשמה און מאכט עס
בקיצור.

— האט צייט, ר׳ אלטיר! דער טאג איז נאך גרויס. רוף איך מיך אן און
הייב אן ווייטער צו דערצעהלען:

— אז איך בין געווען מיט עטליכע יאהר צוריק אין גלופסק און פון דערווי־
טענס אויף דער נאס דערזעהען פישקען, בין איך פשוט אויס דער הויט נעשפרונגען
פאר גרויס וואונדער. פישקע מיינער, זעה איך, נעהט מיט דיא קרומע פיס, אננע־
טאן וויא א שטשאגעל אין א שפאגעל נייע טשערקאסענע קאפאטע מיט נייע שיך
און זאקען. אויפין קאפ א גרויס פליסין היטעל און אויפין הארץ בליטשעט איהם

ערשט נייא פון דער נאָרעל, א לייבצודאַק פון הארט אָנגעקראָכמאָלטען ציטץ מיט גרייסע רויטע קווייטען! וואס קען עס בעטייטען? טראכט איך ביי מיר. זאָל זיין אפשר, קתל האט איהם אויסגעקליבען פאָרט פאר א תלירעדתתן? נאר אויף גלופסק אבער איז אין יענעם יאָהר קיין תאלירע נישט געקומען. נישט דאריבער, ווייל מען האט אפשר אויסגערייניגט דעם טייך, צוגענומען דיא בערגליך עיפושרינגע בלאָטע און דיא געפגרטע קעטץ פון דיא גאסען, אדער בעלי־הבתים האבען געמאכט א האסלע, אויף צרלהכעים דעם גאנץ אַלטען מנהג, וויטער נישט אויסצושיטען דעם מיסט, אויסצוגיסען דיא פאמייניצעס אונטער דער נאָז, פאר דיא הייזער; חלילה! וויא קען מען אויף אזא יודישער קהילה אזוינס נאָר טראכטען! נאר וואס דען? ס׳איז גלאַט געווען נאָר ריינע נסים.... יודען האבען אפילו דענסטמאל זיך געקלאָגט אויף דיא בייכער, צוביסלעכוויים אויף אונטערגעשטאָרבען, נאָר דאס איז געווען גלאַט אזוי, איין אונטערגאנג. מען האט עס צוגעשריבען דיא גרינע אונערקעס. דער ארטער עולם האט מיט א הייסען הונגער זיך צוגעתאפט צום יונגען גארטענ־ווארג און.... ס׳איז געליבט גאָט, מיט חסד.... נישט דאס בין איך אויסען. דערהוייל וויא איך טראכט דאָ און וואונדער מיך אזוי, איז פישקע פארשווינדען גע־וואָרען. נראָד בין איך, נישט היינט געדאכט, דענסטמאל געפאלען אויף דיא קריד שעס, געליטען שטעכעניש. שוין טאקי א לאנגע צייט נישט געלאָזט צו דער אדער, נישט געשטעלט קיין באנקעס, א תוך נאָר אקענען א צעהן פיאווקעליך אין דער גאנצער צייט פון עטליכע חדשים!...... נו, האב איך מיר פירגענומען, מאָרגען, בלי נדר, נעה איך בעצייטענס אין באָה, וועל דארט צובריינגען גוטע עטליכע שעה און שוין אָנשמעקען דאָרט אלסדינג...... נישט דווקא וועגען פישקען אליין וויא אויך טאקי וועגען אנדערע וויכטיגע זאכען: מכח פאָליטיקע, פאטשטען און אלס־דינג, וואס קאָכט זיך, פארלויפט זיך אויף דער וועלט און אין דער שטאָדט. דאס איינציגע שטיקעל ארט פאר יודען אויף צושמעקען, ארויסצוגעבען וואס עם בורטש׳נט אינוועניג אין זיך און תאפען צוריק עפעס א לעק פון אנדערע. דארט אין דער באָד ווערט מען געוואהר פון זעהר פיעל סודות, דארט ווערד אפגעמאכט זעהר פיעל גע־שעפטען און עס רודעוועט זיך כעהר נאָך וויא אויף א יריד. מען בעדארף אהין קומען אין א פרייטאג זעהט מען שעהנס: אין אייןווינקעל זיטצען רופאים מיט

דעם קלי־פערנעציינג, ארום זיי יודען א סך. איין רופא נאָלם קעפ, דער אנדערער רופא מיט א בריטווע צוקארדדאשעט פלייצעס, פאטילניצעס, שטעלט באנקעס דעם, חאפט אראפ נעשטעלטע באנקעס ביי יענעם און יודיש בלוט גיסט זיך טייכענווייז אויף דעם פאל, אונטער מענשען, פארמישט אין איינעם מיט בלעטליך פון בעזעמער און אפגענאָלטע האָר, דעם רופא'ס ברענענדיג לעכטיל שמעלצט זיך מיט א צו־פלאָכטענעם קנויט, שפריצט בריזגעט מיט א בייזער, מיט א פלאם פייער פון א מיתה־משונה קאָליר. — אויף דיא ווענט, אויף דער סטעליע לעבין אויווען הייגנען, וויא אין דעם גרעסטען מאגאזין, אלערליי קליידער: העמדער, זאקען, כל־א־מיני לייבצודאקען, אלע סארטען תחתונים, קאפטענס, קאפאָטעס, אויף קאלעכדיגע פעלפענע היטלען. — פון דער אויבערשטער באנק לאזען זיך הערען שרעקליכע קולות. מיט א טהייל יודען לינען דאָרט אהן כוחות, זיפצען און קרעכצען, א טהייל זיינען געוואפענט מיט בעזעמליך און שרייען: געוואלד יודישע קינדער! געוואלד האט רחמנות! געוואלד! געוואלד פארע!... אין באָד ווערט קאלט, אלע שרייען און איינער נישט שטרעקט אויס א האנד אויפצוגיסען אויפין שטיין, ביז צום סוף גע־פינט זיך עפּיס א ווייסע־חברהניק און מאכט אָן אזא היטץ וויא אין גיהנום, אויף דערשטיקט צו ווערען. צוויי אויסגעווייקטע יודען שלאָגען זיך דאָרט פאר א ראש־קעלע, אויסרייסענדיג איינער פוקים אנדערענס הענד מיט זידלערייא א שרעק. א דאַ־רער מלמד, וואס בלאנקעט זיך דאָ ארום אהן נעציינג, לייגט זיך אריין אין שלום, מאכט א פשבה — און אלע דריי טונקען זייערע פארשמאָלצעוועטע פאטשיילכע.ס און וואשען זיך פון איין ראשקעלע. אויבענאָן אין א קיפּקעלע זיצען מיוחסים, נגידים, לייטישע מענשען און שמיעסען עסק, פון תוך זאכען: מכח דער מאקפע, מכח היינטיגע עזות פנימער, מכח דעם נאבאר, מכח דיא וויבאָרעס אויף גלאס־נעס, אויף א רב, מכח אכטצעהן און דרייצעהן און מכח דעם נייען פאליצמייסטער. צו זיי שארט זיך צו וויא א קעטצעלע עפּיס א שיינער יוד און מאכט א שמיעס מכח דער תלמוד תורה, מכח דיא נייע גזרות, מכח חטאים אין שטאָדט און רייסט דערביי אימליכען איין סודות אין אויער... פּלוצלים קומט צו איינער א וואוילער יונג, וואָס שארפט דיא ציין אויף גלאסנע און פארבעט מיט א חניפה־שמייכעלע אויף דער אויבערשטער באנק דעם גרעסטען יחסן און בעל דעה, ועלכען ער וויל

אביסעל אויספארען משאקענדיג מיט זיין כבוד אליין. דער שיינער יוד, וואס האט אויך א קוק אויף עפיס א התמנות און וויל אפלעקען א ביין פאלט דעסגלייכען אויף דער איינענער המצאה, טהט זיך א ביינ מיט א חניפה'לע און פארבעט אויך א יחסן צום מאנץ. אלע קריכען ארויף אויבען אויף דער באנק, דיא בעזעמליך הייבען זיך און דיא געשעפטען זענין אפגעמאכט... בזכות דיא מיוחסים ווערט אין באד געשמאק הייס, קליין און גרויס יונג און אלט האפען זיך צו דיא כלים. דער עולם קרעכצט, איקעט, פאסמאקעוועט זיך אויף אלערלייא קולות, און דענסטמאל קריכט מיינער ארויף העט העט הויך אין א ווינקעלע, ביחידות, פאר זיך אליין און טהוט זיך א נעהם פארען דיא פיינער אויף וואס דיא וועלט שטעהט.

— אוי, רב אלטיר, א ריק! חאטש א קליין ריקעלע, אהין, אהין אביסעל קיין צפון זיים!...

אלטיר קוקט מיך אן עפיס וויא איין אנשיקעניש, מאכענדיג מיט דיא אקסלען: נא, נא!

— האט צייט אביסעל, ר' אלטיר! נעהם איך איהם איין. וואס איז אזוי דאס חאפעניש? באלה, באלד! לאמיך נאר א קאפעלע זיך אפרוהען.

אלטיר האט זיך עפיס צושטארק געפארעט מיט דעם מונדשטיקעל, וואס איז געוועזן מיאוס פארלייגט. דערנאך האט ער עס אפגעדרעהט פקים ציבעבעל, שעל-טענדיג עס מיט פארדראס, אריינגעזעצט אנשטאט איהם א נעגזען פענדיל, פאר-רייכערט אויף דאס ניי זיין פיפקעלע פוף-פוף-פוף און ארויסגעלאזט וויא פון א קוימען א גאנצען וואלקען רויך. איך האב אביסעל אויסגעגלייכט דיא אלטע ביינער און ווייטער אנגעהויבען צודערצעהלען.

אויף מארגען בין איך געקומען אין באד בעצייטענס. א סך פריהער איידער דער עולם איז זיך ביסלעכוויים צונויפגעקומען. בעריל דער שמייסער איז געזעסען

אין הויז אויף א באנק צווישען ראשקעליך, אויפגעשטעלט וויא א טורעם איינע אין דיא אנדערע און געבונדען בעזעמליך, איבערקוקענדיג דיא בלעטליך מיט אזא ערענסט פנים וויא א יורענע קלויבט ארבעס. נישט ווייט פון איהם שטעהט לער בען אויוען איציק דער היטער, א יוד מיט א גרויסער בארד, וואס איז אין דעם ברוים א יאהר דרייסיג, טהוט נישט מעהר וויא קוקען מיט צונויפגעלייגטע הענד אויף דיא פעקליך זאכען, צו ווינטשעווען איטליכען ביים ארויסגעהן פון׳ם מרחץ „צו רפואה!" און ציהט דערפון דאס שטיקעל פרנסה. ער געניצט אויף א קול, אויסציהענדיג דערביי דיא הענד אין דער הויך, מאכט א חשבון וויפיל דאס ווייב בעם אויף שבת, שמיעסט איבער מיט בערלין פון דיא היינטיגע שיינע פארדינסטען, שפעט אויס איטליכען פון דיא בעלי הבתים בעזונדער, מאכט אלע אויסצודרעהען, דער איז אזויגער, יענער—אזויגער, נישטא דיא מענשען וואס אמאל. גאר נישט דאס מרחץ וואס פריהער, וויינינער פון א זעקסער האט דער קארנסטער אפילו נישט געוואוסט, און היינט... טהוט ער א שפיי און לאזט אויס: היינט מעגען זיי אלע דיא כפרה ווערען! —

בעריל און איציק האבען מיר געמאכט א גרויסען „ברוך הבא", שוין טאקי א חיבשע צייט אז מיר האבען זיך נישט געזעהן און איך בין ביי זיי געוועזן זעהר איין אנגעליינטער גאסט. מיר האבען זיך צושמיעסט פיל זאכען און בין אין דערמיט שטיעס ארויפגעקומען אויף פישקען, וואו פרעג איך, איז אונזער פישקע?

— פישקע! מאכט בעריל, א טרעסע געבענדיג דאס בעזעמיל, הערהע! פישקע איז היינט א מענש, א בעל־הביתיל, איבערגליקליך:

— פישקע! זאגט איציק, צושאקלענדיג מיט׳ן קאפ, פישקע איז היינט א פריץ! אויסער זיין שארען געזאגט געווארען אויף א סך!.... גוא, פישקע! ער האט זיך גאר קיינמאל אזוי גוט נים געווינטשען.

אט וואס בעריל דער שמייסער האט מיר לסוף דערצעהלט:

— א דאנערשטיג פארנאכט איינמאל איינהייצענדיג אין אלע אויוענס און זיך שטארק אנגעמארדעוועט פון דער ארבייט, לייג איך מיך מיט חברה אין באד אויף דיא ביינק, אביסעל דעם אטהעם צו כאפען,

חוץ אונז זעניין דאָרט געלעגען אויסגעצויגענע נאָך עטליכע יודען בטלנים וואס האלטען זיך דאָ אויף, וויא מיר ליגען זיך דאָ אזוי רוהיג, רייבערען און שמיעסין זיך אזוי גאנץ פרעהליך, מיט א מאל הערען מיר, וויא מען פארט עפיס צו, גלייך צו דער באָד. נוא, צונעפאהרען — צונעפאהרען, וואס מאכט עס אוים? איידער מיר קוקען זיך ארום קומען אריין דריי אייזערנע, געזונטע פארשוי־נען, אלע אין איין קול: גוט מאָרגען יודען! וואו איז פישקע? גיט אהער פישקען!... דאָ האב איך מיך שוין מאַקי אביסיל וויא דערשראקען. וואס הייסט עס פאר א לשון, עפיס נאָר אין איין אטהעם: גיט אהער פישקען! באלד אבער האב איך צוריק מיך מישב געווען, וואס איז דאָ אזוי דער שרעק? קיין גנב חלילה איז פישקע נים, עפיס געשעפטען גרויסע, מאכט פישקע אויך נים און ווען אפילו דיא פאר־שוינען זעניין חאפערס, וואס זשע הערט זיי פישקע? אקוראט וויא דאס מילכידיגע קליננעל. מיט דיינע מעלות איז פישקע, ברוך השם, בעוואהרענט פאר א רעקרוט. —פישקען בעדארפט איהר? רוף איה מיך און בעהארצט. ער איז אצינד נישטאָ. נאָר זאגט מיר, פרטערס, צו וואָס מוינ איך פישקע? איך וויל עס וויסען.

דיא יודען קוקען זיך איבער א ווייליע צווישען זיך, דערנאָך טרעט איינער פון זיי ארוים און מאכט צו מיר: מהיכא־תיתי, מיר ועלען אייך זאגען. פאר וואס נישט? מען האט חלילה דערמיט זיך נישט צושעהמען. דאס איז א יידישע זאך. דיא מעשה דערפון איז אזוי:

דיא בלינדע יתומה קענט איהר דאָך. דיא בלינדע יתומה, וואס זיצט שוין פון גאנץ לאנג לעבין דער טויטער שול, ביים אלמען בית־עולם, און בעט נדבות מיט דעם בעקאנטען לידעל, וואס איינער פון דיא בריות האָט אויף איהר געמאכט דיא דאָזיגע בלינדע יתומה איז היינטיגס יאהר געבליבען איין אלמנה. זיא האט זיך נעאיילט ניך צו פארקנאסען מיט עפיס א טרעגער, זיך מתחיב געווען, איהם אויסצוקליידען בעל־הבתיש און געבען איהם זיין בעדערפעניש, דערצו נאָך אביסיל געלד. היינט האט געשאלט זיין דיא חופה. מען האט אנגעגרייט זעהר א נוטע וועטשערע: בראנפין, בוקעס, פיש און מאָפּ־געבראטענס. א גילדענע יאָיך מיט עופות וויא דער שטיינער איז ביי יודישע קינדער. דאס אלסדינג קאָסט געלד. אז מען איז אין גאנצען פארטיג געוואָרען, דיא כלה אויסגעפוצט, אויסגעשלייערט, שיינט

לויכט וויא א יודישע טאכטער, איז מען נעגאנגען צו דעם חתן, נעהמען איהם צו דער חופה, דער תכשיט אָבער הערט נאר, איז נאר נישטא אין דער היים! מע ווארט א שעה, נישטאָ, מען ווארט נאך א שעה, ער קומט נישט, ער איז וויא אויסגעטריקענט געווארען! וואס לאזט זיך צום סוף אויס? דער בחור, ברענען זאל ער, האט חרטה! באשר זיין באבע, וואס איז אזוי פיל יאהרען שוין א קעכנע ביי אונזער גביר, לאז געזונט זיין, וויינט ליארעמט, פילדערט, שרייעט אויף דעם שידוך, ס'איז איהר נישט לכבוד, זיא דינט פארט אזא צייט ביים הינען גביר, איז אויסגע־קאכט מיט א סך בעלי־הבתים אין דער שטאדט, וואס נעהען צום גביר אויף דער הינטערסטער טיהר דורך דער קעך. זיא קען מאכען א גוטען קוגעל מיט חנציעס קבלה און צו איהרע חרעמזליך איז קיין גלייכען נישטא. עפּים א קאטאָוועס א קעכנע אין דעם גבירס געזונד וואס האט אין יאטקע דיא גרעסטע דעה, וואס דער שמש פון דער שול ברייננט איהר מיט זיין כבוד אליין דעם אתרוג בענשען, וואס דער אונטער חזן אין דעם קלייזעל לייענט איהר פורים דיא מגילה אין דער קעך און ריקלע דיא זאָגערען טרינקט ביי איהר א גלעזיל ציקאריע ראש השנה נאך אויסגעהמניש. פאר וואָס זשע זאל היינט דאס אייניקעל איהר אויף דער עלטער דאס פּנים פארשווארצען און צושטערבען איהר דעם גאנצען יחוס? ניין, חאָטש האקט איהם און בראָקט איהם. שרייט חי וקים עס העלפט נישט. ער וויל נישט דעם שידוך, וויל נישט דיא כלה. רופט מיך, זאגט ער, קנאק־ניסעל און לאדט מיך צום ונתנה תוקף! — מיר אלע זענין געבליבען וויא אויף דער טילכעדינער באנק. עס טהוט אבער קיינעם נישט אזוי באנג דער חתן וויא דיא וועטשערע. וואס טוהט מען מיט דער וועטשערע, מיט אזעלכע פיש און געבראטענס? מיר מתעסקים האבען א גאנצען טאָג זיך אנגעמאָרדעוועט, ארומגעלאפען, געטאָן, געארבייט. אונז קומט נאך אויך פונם שרכנות. איין עבירה חלעבין אזוי פיל מיה, אונזער מיה אונזער ארבייט! מיר האבען געטראכט, געטראכט, געקלעהרט, געקלעהרט און אונז איז אייגנעפאלען פישקע! לאָז ער, חלעבין, ארויספיהרען איטליכען פון דער נויט. לאָז פישקע, חלעבין זיין דער חתן, וואס מאכט עס אויס? וואס קען עס איהם ארען? מיר זענין דאס אצינד געקומען געהמען איהם באלד טאקי צו דער חופה אנשטאט דעם טרעגער.

אינדעם ווי דיא יודען טענה'ן דאָ אזוי קומט אָן פישקע. מיר האבען איהם נעמאָן א נעהם, נעחאפּט דיא כשרה מציאה, נישט צומאכען מיט איהם קיין פיל הסברות, קיין לאנגע שאלות: נעה בחור מיט דיא קראנקע פיס, נעמנג זיך נעפּאסעט, נעה בחור אונטער דער חופּה! — מען האט אלסדינג אָבגעמאכט גאנץ געשווינד נאך איידער פישקע האט צייט נעהאט אפילו זיך ארומצוקוקען. חברה האט נעהאט א גוטע וועטשערע, געגעסען, נעטרונקען אויף וואס דיא וועלט שטעהט און צוגע־ווינטשעוועט דעם נייעם פּאָר פּאָלק.

פישקע נעהט עס היינט אין דער משערקאסענער קאפּאָטע, וואס אין איהר האט געזאלט נעהען דער טרעגער און איז נאָר דער וואוילער יונג. זיין ארבייט איז היינט, ארויסצופיהרען אלע פריה מארגען זיין ווייב, דיא בלינדע יתומה, אויף איהר ארט לעבען אלטען בית עולם און תחילת הלילה אַוועקצופיהרען זיא פון דארט צו־ריק א היים. מיט עסען און טרינקען האט פישקע נישט וואס צוזארגען. זיין ווייב איז איין אשת חיל, האט א שטענדיגע, גוטע פרנסה אין דיא הענד. דאס פּארעל האט זיך ליב, איינער דעם אנדערן האט נישט חלילה אויסצוזעצען קיין חסרונות.

אָט דאס, ר' אלטיר, האט מיר דערצעהלט בעריל דער שמייסער. זעהט איהר שוין, רוף איך מיך אָן, וואס אויף דער וועלט קען זיך טרעפען. וויא אזוי, מען פּאָרט ביי אונז יודעליך הינקעדיגע מיט בלינדע; וויא אזוי מען שטעלט חופּות, מאכט זווגים, צוליעב וואס? דיא טהוערס זאלען זיך זאט אנעסען, אָנטרינקען! אזוי איז ביים געמיינעם עולם, ביי דיא אָרעמע און אזוי איז אויך ביי דיא נגידים. דאָרט ווערד אויך זעהר אָפט געשלאָסען אזעלכע מיני שידוכים וואס נישט געשטוינען. עס פארשטעהט זיך צו ליעב איין אנדער מין וועטשערע, מיט איין אנדער חן... נישט דאס בין איך אויסען. זאָרגט חלעבין נישט, ר' אלטיר! אויב אייך איז נישט גע־ראָטען פּארען א בחור מיט א זכר, דערפאר וועט אייך געראָטען, אם־ירצה־השם, צונויפפיהרען עפּעס איין אנדער מין שידוך. פּאלט נאָר ביי אייך נישט אראָפּ. נישקשה, חלעבין! איך זעה, איהר טוינט, איהר האט נעחאפּט דעם סטריה באלד טאקע, נאָר לומדיש. פּארקעהרט, אדרבה, אָנגעהויבען אייער נייא נעשעפט האט איהר גאנץ גוט, וויא א לאנד שדכן טאקע. אי וואס דער בחור.. נו, בע, חלעבין! דערפּאר אבער, אז איהר וועט ערגעץ שוין אָנשמעקען א מויד, וועט עס שוין געהן

וויא א מזמור. א גלינדע, א שטומע, א קרומע, נעה טאכטער, נעה מיט מזל אונ־
טער דער חופה! דער דרוקער מאַהנט נעלה, דיא שקאפע בעדארף עסען דיא
בתולה מיינע מח אתתה האבען, מיין וויב איז געלעגען געווארען למזל מיט א איינגעל,
נעה דשע טאכטער נעה, ריק זיך אונטער דער חופה!....

ריקט זיך נאר אין מחשבותיך, ר' אלטיר, ווייבער אביסל. אָ, איהר שוויצט
אהן עיקהרע וויא אַ ביבער! שוויצט, שוויצט געזונטערהייט!

7.

— מילא בקיצור וויא דיא מעשה איז, דערוויל איז שאפעל! מאכט אלטיר
וויא אליין צו זיך, מיט א קרעכץ, בעטריבט, פאראומערט און גרויסע טראפען
שוויס טרעטען איהם ארויס אויפ'ן פנים. ער הייבט אויף דיא אויגען, דערלאנגט
אויף מיר א בליק, עפעס מיט אזא ריהרענדע קנייטשעלע, מיט אזא רחמנות־
פנימעל, וויא א זויגענדיג קינד קוקט אויף דער מאמע, בשעת ער לעבצט נאך
דער ברוסט. אלטיר נעביך האט נעמיינט פרנסה. עס האט איהם געצוינגען צוטאכען
מיט מיר עפעס א געשעפטעל. ווארום וויא לינגען עס צוויי יודען מיט בערה, און
מיטען העלען טאג, גלאט אזוי אָהן עסק?! ווען צוויי יודען זאלען א שטיינער
פארוואָרפען ווערען ערגעץ אין א העק אויף א וויסטע, וואו חוץ זייא איז נישטאָ
קיין לעבעדיג בעשעפעניש, איז גאנץ זיכער, אז איינער וועט מיט דער צייט מאכען
א קלייטיל, דער אנדערער—אויף עפעס א שטיקעל געשעפט, ביידע צווישען זיך
העען האנדלען, איינער דעם אנדערען בארגען, נעבען אין קאָמיסיע און איינער
פונם אנדערן ציהען דאס שטיקעל פרנסה. אלטיר האט באלד טאקע א פרעג געט־
האן: „וואס נעפינט זיך ביי מעלתו היינט עפעס אין ביידיל?“ עס האט אזוי
פיעל נעהייסען וויא: מאמע, טיטע!... צופאקט אייך, ר' מענדיל, און ארויס מיט
דער סחורה!

אין ברירה! מען טאָהר זיך נישט פוילען. איך נעהם אפיר מיין פעקיל סחורה
אלטיר זיין פעקיל און נעהמען זיך קנעלען, געשמאק צום עסק. מיר סטעכעווען,

בייטען, איך גיב אלטיה אין חיכוף אריין בריהישע ביכלעך מיט קורצע שורהלאך אין הה, אהה, וועה נעשריען! וואס איך וויל זיי פטור ווערען. ער איז אבער אויך קיין נאר נישט און וויל זיי אפילו אין דיא הענד אריין נישט נעהמען.

— פוילע סחורה! זאגט אלטיר פארקרימענדיג זיך. שמאַכטעס פון עפעס פארשימעלטע באנק־קוועטשערס, ארעמע בעלי־עברות! ווייס איך וואס זיי האבען דאָרט עפעס אָנגעמאכט! פאר ווערען? קיינער פונם עולם פארשטעהט דארט נישט אפילו קיין וואָרט. עפעס טערקיש, מישטעהנס נעזאָגט, לשון!.... איינמאל שוין געטהאן א נארעשקייט פיהרען מיט זיך אזא לענער סתורה. פע, חלעבין! צום אהער, ר׳ מענדעלע, עפעס רעכטס!

איך לייג ארויס רומי״ל, איין מין נאך דעם אנדערען. מיין אלטיר קווינקעלט זיך אלץ, זעצט אויס חסרונות. צו איין מין אָבער בעקומט ער שטארק חשק און איז צו איהם וויא צוגעזאָטען געוואָרען. ס׳איז באמת געווען נאָר אנטיק. דיא בלעט־ליך פון כל־א־מיני קאָלירען, און נישט פון איין גרוים. דיא אותיות אביסעל מטושטש פון אלערליי שריפט: רש״י, דימענט, פעריל, ציצערא, פרקים, גרוים און קליין וועליש, דאס אויסשטעלעכטס נאָר א וואונדער: שמאָלע פאסיקליך אָנגע־דרוקט מיט קליינע אותיותליך ביי דיא זייטען, א ברייטער פאס מיט גרעסערע שריפט אינווענינג אין דערמיט, אתטען א בויך מיט פיצליך אותיות, אנגעזעצט וויא מאָהן און צווישען דיא אלע שטיקליך ציהען זיך אין דער ליינג, אין דער ברייט סטעזשקעליך, וויא ווייסע שמאָלע בענדליך. דיא אלע גוטע מעלות, וואס יודען אין אונזער ווינקעל האבען ליב. פארוועגדטע בלעטליך איז אין פיל שטעלען אויך נע־ווען. דאָס איז דאך ערשט דיא גאנצע חריפות. אדרבה, לאָז א יוד ברעכען דעם קאָפּ, פאלען אויף דעם שכל און נעפינען. גלאַט אזוי, פראָסט, וויא עס געהער צו זיין, קען דאך אפילו א גראָבער יונג אויך אנטאַפּען... פון גרייזען רעדט מען שוין נישט, דאס מוז דאך שוין זיין. און ווענען נעהן זיי אן? א יוד האט א קעפיל און איז נישקשה נישט קראנק זיך אָנצושטויסען וואס מען מיינט. נאר א לשון, א לשון איז עס דאָרט געווען קונציג וואויל, גאר נישט צום פארשטעהן! אקוראט אין דעם יודישען נוסח. „אָץ קוצץ“ איז דאך עפיס אויך נענוג נוט, הארבליך מחיה, נאר איץ־קוצץ־לשון שרייבען בייא אונז

חיינם געוועהנגמליך אויף פיל אנדערע, מען קען פאָרט וויא עס איז זיי איינבייסען, טרעפען וואָס זיי מיינען. מילא וואָס־זשע איז דאָס פאר אזא חשיבות? וואס־זשע לאָזען זיי מיך דא הערען? נוט, אמת נוט איז ביי יודען נאר אזוינס, וואס ברעכט דעם מוח און אוממענליך צופארשטעהן. אז מען פארשטעהט עס נישט, מסתמא מח דאך דרינען עפיס שטעקען... נישט דאָס בין איך אויסען.

מיין אלטיר תאפט דעם דאָזינען מין סחורה מיט ביידע הענד און מען זעהט, וויא עס קומט איהם צו א שמיק געזונט. דערנאך ביימען מיר תחינות אויף בבא מעשיות; מענה־לשון׳ס אויף טוויזענט און איין נאכט. שיר המעלות׳ין אויף קמיעליך, טעכעוועו א מאה זיטאָמירער סליחות אויף בערשעדער טלית קטנ׳ים, ווילנער קינות אויף שופרות, חנוכה־לעמפליך אויף וואלפציינדליך, שבת־רינגע מעשענע לייכטער אויף הבדלות און קינדערשע בליטשקענע יארמולקעליך. ביידע צדדים האבען דעו־וויל פק׳ים נאנצען משא־ומתן קיין גראָשען און דיא אויגען נישט געזעהן און גע־בליבען שטארק צופריעדען, גלאט פק׳ים האנדעל אליין. מען האט דאך געטאן, גע־האנדעלט געמאכט געשעפטען, נישט געזעסען ליידיג. אלטירס מרה־שחורה איז וויא א רויך פארשווינדען געווארען, ס׳איז איהם געווען צודערקענען אין דעם פנים, אז יארמעליניצער ירוד מיט זיין פינסטער מזל איז איהם פק׳ים זינען ארויסגענאָנגען. ער רעכענט עפיס שטילערהיים פאר זיך אויף דיא פינגער, האלטענדיג דעם לינקען אויער אָננעבויגען, גלייך וויא אין קאפ ביי איהם חשבונט א בו־האלטער, צו וועלכען ער הארכט זיך נוט צו, און א פנים דער השבון ווייזט אויף א פערדינגס־טיל, אם ירצה השם, ווייל דאס מויל שפאלט* זיך איהם אין דער גאנצער ברייט און פון צווישען זיינע געריבטע וואנצעס בליצט ארויס א זיס שמייכעלע.

דערווייל איז געוואָרען מנחה צייט. א נעשמאַק ווינטעלע הויבט אן צובלאָ־ע׳ן און אויפין הימעל ווייזען זיך שטיקליך וואלקען, אויף וועלכען מען האט, וויא אויף מהיירע געסט, שוין א לאנגע צייט ארויסגעקוקט. דיא בוימער הויבען פאמעלאך אן זיך צושאקלען, איינער צום אנדערן איינגעבויגען דעם קאפ, און פיהרען זיך א שמיעס אויף זייער לשון, נאכדעם אז זיי האבען אזוי לאנג נשוויגען שטיל. דאס

ווינטעלע האט אויפגעוועקט דיא שלאָפעדיגע תבואה, אלע זאנגען האפען זיך וויא יונגע קינדער אויף מיט א קול און צוקישען זיך נאר פריינדליך. נאָכט בעשעפע־ניש ריהרט זיך אומעטום: אויפן פעלד, אין וואלד און אין דער לופט. איינס נאָך דאס אנדערע טרעטען שפילפיינעליך ארויס, אויף צווייגלעך, ביימליך, נידער־ריג און גאנץ הויך פוטצען זיך דיא פעדערליך. א וויש מיט דעם שנעבעלע. א טרעסע, א שאקעל און הויבען אָן דיא זיסע זמירות, צוזינגען, צושווישטשען. באר־בעטשקעס רייך געקליידעט אין אטלעס, סאמעט, מאָרע אנטיק מיט מהייערע ציהר־רונג האָבען א מענציל, שוועבענדיג אין דער לופט, הייבען זיך, דרעהען זיך און מאכען צווי בושלעס, נווארדייצעס, מיט לאנגע, רויטע פיס שטעהן אויפן גראָז, פאר־רייסענדיג דיא קעפ אין דער הויך און קוקען מיט גדלות. עפיס א קונדעס, א פויגעל, שטיפט, פליהט פון איין בוים צום אנדערען, מאכט „קוקו, קוקו“! וויא ער שפילט זיך אין באהעלטעניש. איהם ענטפערט אָפּ פון צווישען ווייץ און קאָרן איין אנדער מין פויגעל עפיס. „פיק־בער־וויק, פיק־בער־וויק! וויא גערעדט: אייבינ ווערסט דוא מיך דאָ נישט האָבען, האָטש שיט מיר אן זאלץ אויפן עק, פאקט זיך ר׳ קרוב ווייטער און אוועק, אהעק!.... נישט ווייט אין א וועלדעלע קנאקט דער סאָלאווי, צולאָזט זיך אויף זיין העלזעלע, מאכט זיסע שטיינער און שפילט נאָר מחיה. איטליכער וואס קען נאָר עפנע א מויל האלט דעם וועלטבעריהמטען חזן אונטער. זשאבעס אפילו פון דיא טייכליך ערגיץ מערעלייקען, אפילו פליגען, בינען האבען נישט געשוויגען און דער זשוק, דער שיינער, דער אנהאפער, האט פליהענדיג אויך געזומעט. דאס איז געווען אזא קאָנצערט, וועלכען מען האט געמעגט אויף בילעטין געהען הערען... דיא גאנצע וועלט איז עפעס וויא לעבעדיג געוואָרען און בעקומען א פרעהליך פנים. א פרייד, א פארגעניגען צוהערען, צוזעהען, צושמעקען דיא זיסע ריחות פון אלע זייטען.

—ר׳ אלמיר ס׳איז גוט! ר׳ אלמיר ס׳איז שיין! עס ציהט עפיס ביי דער נשמה, עס רעדט עפעס צום הארצען: נאָכט וועלטיל איז שיין, נאָכט וועל־טיל לעבט! עס ציהט און גלוסט זיך ארייגוווארפען זיך עפיס אהין, אהין מיט הענד און מיט פיס...

— מענדעלי, בע! .... ר׳ מענדעלי, עס .... פע! טוהס אלטיר אויף מיר זיך א קרים. שוין צייט בעסער מנחה דאווגען, פארנעסט בעסער נישט פון אייערע אלע זאכען צחאָגען עננו ....

איך פארבינד דיא זאקען, גארטעל ארום מיט א פאסעק דיא קאפאָטע און הויב אָן זאָגען „קטורת״ אויף א ביי קול, גאנץ לוסטיג, מיין אלטיר, זאל לעבען, צולאָזט זיך באלד טאקי נאך מיר אויף דער גראבע סטרונע, אויף דער געמבע און מיר ביירע גיבען אפ א שבח זיין ליעבען נאָמען, בשעת אלע קרייטיכיער און בלעטלעך אויף דיא פעלדער, אלע חיות און עופות אין דיא וועלדער לויבען נאָם, זאָ ע שי״ת. —

נאך ביים אָנהויב „פטום הקטורת״, אז אלטיר איז ארויס מיט דעם גאנצען אפטייקעל קרייטיכצער און געווירצען: החלבנה, טייבילש קוים, והלבונה לויטערע ווייריך, הצפורן א וואָרציל גלאט וויא א נאָגעל, אינגבער און שטיינגליף זאפרען, האט ער ארויסדערטאפט פון אונטער דער קעלניע דאס בעל העגלהישע טריף־געווירץ, א קליין פעסעלע „מאזניצע״ מיט סמאָלע. מיט דעם דאווגען איז ער פערטיג געוואָרע; ניך און בשעת איך האב נאך געהאלטען אין דערמיט האט ער שוין געשמירט דיא רעדער.

— הייעט נישט, ר׳ מענדעלי, מאכט עס בקיצור! טרייבט מיך אלטיר אונטער. נעהמט זיך איהר דאָ צו אייער וואגען און איך וועל דערווייל א נעה טאן נאך דיא פערדליך. צייט צופאָהרען. ביז נאכט קענען מיר גאנץ ווייטליך איינפאָהרען.

אלמיר נעהט באלד טאקע אוועק און איך נעהם מיך צו דעם וואָגען, טאן איהם זיין רעכט. איך אייל מיך נישט, שמיר דיא רעדער בעל־הבתיש, איך קאָרג נישט קיין טריף־געווירץ, בעטראכט מיר דיא אָקסען, איטליכס פיצעלע בעזונדער. דאס האט געדויערט א היבשע צייט — און מיין אלטיר קומט נישט. דיא פערדליך האבען געטוהט פארגעהען ווייטליך אביסעל אין וואלד און זיך גוט אונטערגעפאסעט אזוי דיינק איך מיר און טהו א קוק אויף דער זון, וואס האלט נאהענט ביים אונ־טערגעהען. איך שטעה מיר אזוי אוועק ווייטער א היבשע צייט. דיא זון האט זיך שוין געזעצט. איהרע לעצטע שטראהלען קריכען בישלאכוויים אראָפ פון דיא בויי־מער, איך וועלכע זיי האבען ערשט אזוי פרעהליך־לויכטענדיג זיך געשפילט, און

זאָגען דעם וואַלד: אַ גוטע נאַכט!....

עס בעפאַלט מיך עפּעס אַ מורא. אפשר איז אַלטיץ נישט גוט געוואָרען? אַ קאַטאַוועס נאָך אַזוי פיעל שוויס, נאָך אַזאַ לאַנגען טאָג פאַסטען; אפשר איז ער דאָרט ערגעץ חלשות געבליבען, אדער אפשר איז איהם דאָרט נאָר עמיצער בעפאַלען? ס׳איז דאָך אַ וואַלד, אַ פאַרלעגען אָרט, אין דער זייט וועג! מען טאָהר אַזוי דיא זאַך נישט לאָזען, מען מוז געהען זעהן.

איך מאַך מיר האַרץ און געה אין וואַלד אַריין. איך געה און זוך, איין עמדה אַבער דיא טיה, אַלטיר און דיא פערד זענען אַזוי וויא אין וואַסער אַריינגעפאַלען. איך בין שוין פערגאַנגען טיפליך און קום לסוף צו עפּעס אַ לאַנגען, שמאָלען טהאַל, וואָס האַקט פאַר מיר איבער דעם וואַלד אין צוויי טהייל. דער טהאַל איז בעוואַקסען מיט טשערעט און מיני ביימליך שטעכענדיגע וויא דערנער, און ציהט זיך מיט איין זייט צום שליאַך, מיט דער אַנדערער ערגעץ אַנדערש, העט ווייט צו אַלדע שוואַרצע יאָהר. דער וואַלד שטעהט און שלאָפט, איבערגעדעקט פון אויבען עפּעס מיט אַ טונקעלען פאָרהאַנג. אַרום און אַרום איז שטול. נאָר צייטענווייס הערט מען, וויא צוויי הויכגעוואַקסיגע ביימליך, נאָהענטע שכנים, שושקען זיך מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ צווישען זיך, איינער דעם אַנדערען אַ קיטצעל געבענדיג היני־טערוף׳ליכס מיט דיא צווייגען. אָדער וויא אַ פּאָר בלעטליך ערגעץ פלאַטערען, בעריהרען זיך, גלייך וויא עס גרימט זיי עפּעס און עס לאָזט זיי נישט רוה׳ען. דאָס רעדט דער וואַלד פון׳ם שלאָף. דאָס חלומט זיך איהם נעכטינער טאָג מיט אַלע פרייד און לייד אין איהם. דער שאַרף פון דיא דאַרע ריטליך דאָרט — דאָס קומען איהם צו חלום ביימער נעביך, וועלכע מען האָט פאַר דער צייט אויסגע־האַקט. דער קלאַפּ ביים אַראָפּפאַלען דאָרט עפּעס פון דער הויך — דאָס בעטייט אַ נעסט מיט יונגע אומשולדיגע פייגעליך, וואָס דער שפּאַרבער, דער שוליק, האָט פּלוצלום צושטערט, און דאָס טאַקי פלאַטערען דיא בלעטליך דאָרט אויף דער טויטער מוטער מיט איהרע דערהרגעטע קינדער, וואָס קומען אַצינד איהם צו חלום.... עפּיס אַ גאַנצער וואָלקען מרה־שחורה ריקט זיך אַן אויף דעם וואַלד און אויף דער נשמה מיינער. דער כתזהמרם, דער פּאָקוסניק, דער וועלט־בעריהמטער כינגער, מעקלערט אוים מיט שווינדעל עפּיס אַ מין שותפות

נעשעפּמיל, אַ קאַמיסיע צווישען מיר און דעם מהאל, וועלכען איך שטעה און קוק אָן. איך בעקום פון איהם אַ טראַנספּאָרט משונה שרעקליכע בילדער, און פון מיין קאָפּ־פּאַבריק נעהען דיא איינענע סחורה, איבערגעמאַכט אויף איין אַנדער שטיינער מים נאָך פילווילדע זאַכען, אחין צוריק. און איין טראַנספּאָרט קוממ מיר פון דאָרט אַן אַ מת, אַ דערהרגעטער אלטיר יקנה״ז און ביינער פון אונזערע פערד, צוויי פּנירות. ביי מיר אין קאָפּ ווערד עס קונציג אויסגעאַרבייט מיט טויזענדער פאַרפּוטצונגען, און באַלד מאַקי, גיך פלינקט טראַנספּאָרטירט צוריק מיט אַ גזלן אַ רויטען, אַ נעזונטען און אַ וואָלף מים אַ קאַרק און שרעקליכע ציין אַ צונאָב דערצו.

און וויא איך האַלט שוין אויף אַראָפּצונעהען אין דעם מהאל שטעלט מיך פלוצלים אָפּ אַ נעדאַנק אַזוי: דיא ביידליך שטעהען דאָרט אויפן פעלד הפקר, פּתם גאַנצען ביסעל פאַרמעגען אונזערס קען חלילה נישט בלייבען קיין זכר. עס ואַלט נישט געשאַדט פריהער אַ קוק צוטאָן. [illegible]אַר זעהר מעגליך אפשר, אַז אלטיר האָט שוין לאַנג זיך צוריק נעקעהרט מיט דיא פערד און בעאומרוהיגט זיך אצינד וועגען מיר. דער דאָזיגער נעדאַנק לייגט זיך מיר אויפן מוח און ווער ביי מיר עפּים שטאַרקער. דיא האָפנונג ווערד אַלץ גרעסער, גרעסער אַזוי, ביז זיא צערייסט דיא נעריכטע וואָלקענס מרה שחורה און עס לייטעט מיר זיך אביסיל אויס אויפן האַרצען.

איך לאָז מיך נעהען געשווינד צוריק.

8

נאָט האָט נעהאָלפען איך בין נעקומען בשלום און נישט אויסנעבראַכען קיין פוס ביי איטליכם מאָל פאַלען אויפן וועג, און איילעניש אַנשלאַנענדיג זיך אין אַ בוים. דאָס אויפשטעהען אַ נעפאַלענעם אין וואַלד איז חלילה נישט מיאוס אַזוי וויא אין שטאָדט, וואו מענשען שטעהען און לאַכען. דעריבער פלעג איך איטליכם

מאל מיך גאנץ פיין אויפהויבען פון דער ערד מיט גרויס הנאה און געלויבט גאט, וואס חאטש מיט הסד. און אז דער חסד פון גאט איז יא אזוי גרויס מיט מיר, האב איך שוין געהאט דאס רעכט צו טראכטען, מסתמא וועל איך קומענדיג אויף זכה זיין צוטרעפען מיין אלטירן מיט דיא פערד. נאר אזוי פיל גנאד פון זיין ליבען גאט'ען האב איך נישט פארדינט.

אלטיר איז נישטא!

איך בלייב שטעהן וויא אפגעבריהט. זעהר נישט גוט אויפין הארצען! גאט ווייסט, וואס מיט אלטירן איז געשעהען, וואו זיין געביין איז אהינגעקומען, דא האט דאס פינסטערע מזל זיינס זיך טאקי געטיהעט. אזוי גלאט איז דיא זאך זכער נישט. הייגט איז אויך דיא שאלה מיט מיר, וואס טהוט מען? וואס קען פון מיר ווערען? דער חשבון מיינער איז געווען: אפזעטצען אין גלופסק מיינע זאכענישען, אנגעהמען דארט וויא מענליך מעהר קינות אויף צובעטהיילען דיא אלע שטעדטליך ארום און ארום, וויא דער שטיינער מיינער איז תמיד, כיאיז שוין דיא „דריי וואכען" דיא צייט איז קורץ, א שעה טאהר מען נישט פארליהרען. באם חלילה איך פארהאיע מיך דא אין וועג, בלייבען יודען אין דיא שטעדטליך אן קינות. א קאטאוועס עפיס יודען אהן קינות!... איך קען מיר פירשטעלען דעם גוטען תשעה־באב: יודען האבען זיך שוין אפגעפארטיגט מיט דיא טילביגע לאק־שען, אריינגעלייגט אין בייך דאס הארטע איי איינגעטונקט אין אש. זיטצען שוין ברוגז אנגעלאהנט אויף דער ערד נאר אין זאקען מיט אויסגעטרעטענע פיאטעס, פלייא בייסען, קונדסים האלטען דיא בערליך גרייט צום ווארפען, מען ווארט נאר הערען איך אנהויב, עפיס א גוט ווארט, און פלוצלים — נישטא קיין קינות! מענדעלי איז צו אלדע שווארצע יאהר פארפאלען געווארען, נישט געבראכט קיין קינות!... צעהן יודען אויף איין קינה. ס'איז א שטופעניש, א קוועטשעניס, א פארמישעניש מיט דיא פלייא, א פארפ'אנטעניש מיט דיא האר: בערד פאות פול אנגעזעטצט מיט בערליך. עס גיט־זיך־נאך אייער, לאקשען, וואס קריכען פונם האלז, איינעם דעם אנדערען אונטער דער נאז.... פון דיא ווייבער איז דיא יסורים נאך נישט אזוי גרויס, זייא געהמען וואס ס'איז, אבי געדרוקט, א תחינה: א בענטשעריל, דיא דינים פונם טרייבערען, א הגדה—אלץ איינס, וואס

מאכט עס אוים ? — וויינען יאמערען איבער דעם הויף אויף א קול. און וואס בעדארף מען דען מעהר וויא פארניסען טרעהרען ?

אוי א מיאוסע לאגע. נישט פרעהליך, ארום און ארום, ביטער אויפ'ן הארצען !.... נישט דאס בין איך אויסען.

אפהענגדיג פון דעססטוועגען טאהר מען נישט זיין. מען מוז עפעס טהאן, נישט זיטצען מיט פארלייגטע הענד. מען מוז ווייטער טאקע געהן זוכען. איך מוז א קוק אויף דיא שטערען און דערמאהן מיך, שוין ציים אנצובייסען. איך נעהם מיך צום רענצעלי, שמיעס איבער, פאר צרות, מיט דעם פלעשעל בראנפען, בול־בול־בול גלייך אין מויל אריין, האפ אין איילעניש עטוואס פארבייסען, טאקע נאר פון יוצא ווענען. נעזעגען מיך מיט דעם פלעשילע נאך א מאל בול־בול און לאז מיך געהן אלץ טאקע געשווינד.

איך בין ווידער אין וואלד, ווידער לעבין טהאל און באלד טאקע בין איך שוין אין דעם טהאל. נאר לאמיך נישט זאגען קיין ליגען׳ איך בין דארט ניט אליין, אויפ'ן הארצען איז מיר אויך נישט אזוי שלעכט וויא פריהער, איך געה און צווייען, שמיעס מיר מכח מיין איצטיגען עסק און גאנץ נישקשהדיג, גאר נישט אומעטיג ! — א פנים בשעת געהמענדיג זיך אין איילעניש צום פלעשיל, נאך אזוי פיעל פיין און יסורים, האב איך איבער־געחאפט דיא מאס, איין איבערינגען זופ געטאן או פ'ן ניכטערען מאגען און גענעסען האב איך כמעט גארנישט, ס'איז מיר אין האלז נישט געקראכען, מיך געווארגען מיט דעם ביסען. דער דאזיגער איבערינגער זופ איז מיר ביינעשטאנען אין דיא נוי־טען וויא א מאטע. ער האט מיר אונטערגעגעבען מוטה און מיך שטארק בעריי־דעווריג געמ כט אויף מיין שפאציר, נישט היינט געדאכט. אזוי איז שוין דער שטיינער מיינער תמיד, פון איין איבערינגען לעק משקה, פורים אדער שמהת תורה א מאל, שיט זיך פון מיר רייד וויא פון א לעבעדיגען זאק. איך רייד צו דער וואנד און שכ ייבעל מיר דערביי זעהר זיס. בין גוט און ווייך, האמש צוצולייגען מיך צו א געשוויר. דענסטמאל צוציהט זיך מיין נוף ווייטליך, עפעס איז ער גרינג שיטער וויא לעמעשקע. עס באמבלען זיך ארום איהם פון אלע זייטע זייטען עפעס חלקים־ליך מענדעלי, נישט רעכט צופיהלען וואו איז דאס וו במינסטע,

מיטעלסטע פינטעלע, ביי וואס אנצונעהמען. עס ווערד דענסטמאל פון מיר, דאכט זיך נאָר צוויי מענדעליך. איינער קריכט קיין יהופעץ, דער אנדערער קיין בויבעריק, דיא בשותפותע פיס ווערען משונע, נישט צו וויסען וועמען צופאָלגען־ איינער פרענט, דער אנדערער ענטפערט. דיא רייד מיינע קומען מיר, וויא פון דער זייט א ווידער קול צוריק טאקי אין מיינע אויערען אריין, עפיס גאָר נים מיין שטימע, א קול וויא פון א פוסטער פאס. דער קאָפּ אין גאנצען, פון דעסטוועגען, פארליהר איך נישט, עפיס בלייבט מיר נאך איבער א שטיקעל זכר וויא אין חלום.

— גוט נאווענט! וויטע איך מיך מיט א פארביינג, וואהין עס נעהמט מען ביי נאכט דא? — עט... טפשים, פערדישע קעפ! ענטפערט צוריק א מענדעלי מיט א גוט, זיס שמייכעלע. זיי צו ווערען פארפאלען זיך פארגלוסט זיי. א נע־לעכטער הלעבין! — א גרוב, ר׳ מענדעלי! הים איך דיא ביינער. — יא, וויא איך בין א יוד, א גרוב! איך נעפאלען בין שוין אפילו. דאס צוואנציגסטע דאכט זיך, מאל. — שמעהט ושע, זיים מוחל, אויף! נישט קיין דרך ארץ עפיס זיך צוליינען אזוי. — א שיינעם דאנק ר׳ קרוב! איך מיט דער בייטש טאפ ווייטער שוין... א גלעכטער, חלעבין, ביימליך געהען? נעזונטערהייט .... קומט בעקומפאניע. פע, דראפעט נישט! .... אי ווייטער א דראפ! פע, פע, אויגען ארויסגענומען שיר מיר, טפוא! — שפייעט, ר׳ מענדעלי אויף זיי! זיי באלד פטור ווערד מע זיי. אויף א סטע שקעלע ארויס דאָ נעהמט זיים מוחל, אויפין פרייען פעלד. — גוט בין שוין דאָ! אי א לבנה, א באקרויד שע, א שיינע אדעסער לבנה! א נאָז מיט אויגען! .... שא, מקדש זיין דיא לבנה! שלום עליכם? — עליכם שלום שלום! — שלום עליכם? — עליכם שלום! אזוי וויא איך אקענען דיר שפרינג און אָנריהרען דיך נישט קען איך .... שפרינגט ושע פעטער! — האץ, האץ, האץ! אזוי מיך אָנריהרען זאלען מיינע שונאים נישט.... וואס זיי צו אונז האבען וואס? צוחליפע איך מיך פלוצלים. וואס איך שולדיג אז איך לעב איך און וויל עסען איך? נא, א לייב, מישטעהנעם נעזאנט, א שפע־דיל! שטענדיג קריינק, וועהטינין.... אויך געהאט א מאמע, מיך געקלעט, געקישט האט זיא.... וועה מיר, איך בין א יתום, א יתום! צו ווין איך מיך

נאך שטארקער. — שא. שא! ענטפערט זיך צוריק מיט א טרייסט, וואס קען מען טאן? וויא שעהמט זיך עס נישט איין אלטער יוד מיט א באָרד, א בעווייב־טער, א מטופל מיט קינדער צרווינען אין דרויסען פאר דער לבנה! שא, נישט קיין דרך־ארץ, תלעבין! שא, דער רוח וועט אייך נישט נעהמען, נישקשה! היט זיך בעסער, אָט איז א פליים. — יאָ, וויא איך בין א יוד, טאקי א פליים. שוין א נוטען זעמץ נעמאן מיך אפילו. וואס טהוט מען? — מען נעהמט און קריכט אריבער. אָט אזוי, אזוי. — א שיינעם דאנק: איך שטעה שוין מיטביידע פיס אין גאָרטען. — ברוך הבא מחותן! זייט זיך מטריח ווייטער. — האט קיין צרות נישט, איך געה. וואס פאר א נערעטעניש! באָב, ארבעס אָנ־עזועצט, אונערקעס נאר אָהן א צאָהל! — מאפט ברכה, פעטער, לאָזט זיך נישט בעטען.— יישר כח! אונערקעס נאָר א דערקוויקעניש! געשמאק מחיה!.... הא, א קלאַפּ! וואס בעטייט דער קלאַפּ? פון וואנען דער קלאַפּ?

דער קלאַפּ איז געווען פון א געזונטען ערל, וואס האט הינטען־ארום מיך גע־טאן א חאַפּ און מיר גוט גענעבען אָנצוהערעניש, אז אין א פרעמדען גאָרטען איז נישט שיין צו קריכען. דער קלאַפּ האט בעטייט, אז פרעמדע אונערקעס נעהמען ביי־נאכט טאָהר מען נישט. פון דיא קלעפּ, און מעגליך אפשר אויך טאקי פון דיא פרישע אונערקעס, האב איך כמעט אין גאנצען מיך אויסגעניכטערט. איך בין גע־שטאנען א ווילע פארדולט וויא אויפחאפענדיג זיך פונם שלאָף. דאס ערשטע וואָרט מיינס, עס פארשטעהט זיך, איז געווען: נעוואלד!.... באלד דארויף בין איך מיך מיישב, לאָמיך קאָמפערשט מאכען זיך נישט וויסענדיג און גיב א פרעג דעם ערל מיט גוטען, אויף זיין גראָב לשון: „צי ני באמשילי, טשויעש, טומעטשקי זשידקא אים קינאמי? קאָזשי נאָ טשילאָוויטשע!“ דער ערל אבער טהוט זיין זאך, וויל נישט הערען, שלעפט מיך ביים ארבעל, דערלאנגט מיר א מאל אויך א שטופּ פון הינטען אין איין קול: קום, קום! עס העלפט נישט, איך געה, מען קען קיין תויר נישט זיין און מיר קומען אזוי צו ביידע עפעס לעבען א שטוב, ביי וועלכער עס שטעהט א געשפאנטע בריטשקעלע מיט פיר גוטע פערד, און עס לייכט זיך פון דיא פענצטער.

ביים אריינקומען אין שטוב טהוט דער ערל מיך א שטופ פאראויס און אליין שטעלט ער זיך לעבען דער טהיר אהן א היטעל. אין ברירה, איך נעהם אויף אראפ דאס היטעל קראמץ מיך אין קאפ און קוק וויא א נעכטיגער.

ביי א טיש זיטצט א שרייבעריל און שרייבט, סקריפענדיג מיט דער פעו, וואס בעט זיך איטליכע רגע אין טינטעריל אריין, אפצונעמען אביסל דאס מייכען איהרס, נאכדעם וויא זיא ברעכט מיאוס אן אויפין פאפיר. דאס שרייבעריל האט מיט איהר דאס לויפעניש, קריטט זיך און זידעלט זיא ביי איטליכען טונק. מען זעהט,ביידע פייגינען זיך נעביך, ביידע זיינען נישט צופרידען: זיא, מיט זיין שווע־רער האנד, מיט זיינע מיאוסע נרייזען און ער — מיט איהרע חלשותדיגע קלעקען. ער—איהר א קוועטש און זיא—איהם א קלעק.... אין מיטען שטוב שטעהט א רויטער קאלנער מיט מעשענע קנעפ, עפעס א מין מענש מיט א בויך און איין א:גטב:אזען פנים. גלאנצט מיט דיא קליינע אויגען און בשעת עס פארוואָרפט זיך איהם דאס שווארצאפעלע קוקט ארוים דאס ווייסעלכען פונם אייג, פארלאפען מיט בלוט. ער דרעהט דיא לאנגע וואנצעס און רעדט אויפין ניידער, בייזערנדיג זיך, צ: צוויי פארשוינען מיט אנגעבוינענע קעפ, אין דער זייט פון דער טהיר. איינער א הויכ:ר מיט א געזונטען קארק, אונטערגענאלט דעם האלז און א זילבערן ריי־העלע אין לעפיל פונם לינקען אויער. דער אנדערער א דארער מיט א שפיצאסט ע:רדיל, אויפין הארצען א בלעך, האלט א לאנגען שטעקען מיט ביידע הענד, ב:ינצעלט מיט דיא איינעלעך און בוקט זיך איטליכע רגע. דער רויטער קאלנער ב:יי:ערט ז:ך אויפין ערשטען פון דיא צוויי פארשוינען, שרייעט: אין קייטען! קיין סיביר אזא סמארעסטע!.... און אויפין צווייטען: פאסען וועל איך פון דיר שינדען, דוא, סאטסקי אוינער און א זוינער. אין דיין מאמען!

איך בין טויט מיט אלע מיינע אברים. עס ווארפט מיט מיר וויא אין א קדחת. עס רוישט מיר אין קאפ, קלינגט אין דיא אויערן. איך הער נישט און זעה נישט, ו:אס ארום מיר טהוט זיך. איך האב נישט רעכט געהערט אפילו דיא טענות פון :ין ערל, בשעת קלאגענדיג זיך אויף מיר. נאר אז דער רויטער קאלנער האט א :ין נעטהאן אויף מיר מיט דעם הארבען ווארט אויף יונית, האב איך מיך באלד :אויפגעתאפט און שוין גוט געהערט. פאר דיא אויגען מיינע שוועבט א קולאק און

ע ז פליהען שרעקליכע ווערטער: גנב, קאנטרעבאנדטשיק, טרפה־סחורה, בייטעל־
ש יידער קייטען, טיורמא, קנוטעס, סיביר!.... ער זוכט זיך פלתלים צו מיינע
פאות און נאכקרימענדיג מיך שטארק אין כעס האפט ער אין איספעט פונם טיש
א שער און שערט מיר אפ אין גאנצען איין פאה!—איך בעוואש מיך מיט טרעה
רען, קוקענדיג אויף דער ערד מיין פאה, מיין גרוי אלטע פאה, וואס האט געוואק־
סען מיט מיר פון קינדווייס־אויף ביז אין מיינע אלטע יאהרען; וואס האט איבער־
געהאט מיט מיר פרייד און לייד געגוג אין מיין לעבען. דיא מאמע האט זיא אין דער
יוגענד געגלעט, געצוואגען, נאר נישט געקענט זאט אנקוקען זיך אויף דיא שווארצע
שיינע גרייזעליך איהרע. זיא איז געווען א ציהרונג מיין פנים אין מיינס גוטע טעג, ווען
איך בין געווען פריש און שטארק. זיא איז פריה פאר דער צייט גרויא געווארען
פאר צרות געביך, און איהר גרויקייט האט מיר חלילה נישט געמאכט קיין בושה.
ביידע האבען מיר זיך פריה געעלטערט פאר פורעניות, גזירות, עלענט, גריזאטע,
אומזיסטע פיינשאפט און רדיפות אין דער וועלט. ווען חלילה האט זיא געשנ־
דעט? ווען חלילה האבען מיינע גרויע האר עפעס שלעכט געטאן? — עס
ווינט אין מיר דאס הארץ, שרייעס געוואלד שטיל, נישט ארויסצוברייננען אויף
דיא ליפען קיין ווארט. איך קוק שווייגענדיג וויא א שעפעלע ביים בעשוירען עס,
און פון דיא אויגען קאפ, קאפ, טרעהרען וויא דיא באב.... מיין הויל געבליבענע
באק האט מיר שטארק געפלאסט, דאס פנים האט געטחט מיר זיך פארענדערען
א שרעק. עס האט געמחט זיין א רחמנות מיך אנצוקוקען רענסטמאל. ווייל באלד
דאויף ו אט דעם רויטען קאלנער עפעס וויא אפגענומען דאס לשון, שוין גערעדט
מיט גוטען, ארויפליינענדיג ביידע הענד מיר אויף דיא אקסלען. אונטער דעם מע־
שענעם קנעפיל א פנים האט זיך געריהרט א מענשליך הארץ. מיינע גרויע האר
און מיין גאנץ אויסזעהען האבען איהם בעוויזען מיין ארענטליכקייט, און וויא אי־
בערבעטענדיג מיך פאלט ער מיט א בייזער אן אויף מיין ערל, וואס פאר עפעס
איין אונערקע שלעפט ער איין אלטען מענשען געביך, מהוט א היק און טרייבט
איהם ארויס. ער אליין נעהמט דאס היטעל, דרעהט זיך אביסל ארום, זאגענדיג
דעם, יענעם א ווארט, נעהמט דערנאך ארויס און באלד הערט זיך וויא דאס ברימש־
קעלע פאהרט אוועק.

דיא אלע מענשען אין שטוב ווערען לעבעדיג. דאס שרייבעריל טהוט א ווארף דיא פען, אפשיקענדיג זיא צו דיא אלדע רוחות. דער סטארעסטע און ד ר סאָטסקע גלייכען זיך אוים, אויפהייבענדיג דיא קעפּ. איטליכער ניט א מאך מיט דער האנד צו דער גאם-צו און דיא אויגען זייערע ריידען: יברכך! פאהר געזונטער־הייט און לאז מען דיך נישט אנקוקען!.... דער סטארעסטע חאפּט דעם אטהעם פאָהרט אריין מיט אלע פינף פינגער צו זיך אין דיא האָר פונם קאָפּ, טהוט איהם א גוטען שאקעל און מאכט דערביי: נוא א סטאנאָוואָי!....

דיא נוים האבען מיך נערעטהען, נאכדעם אז איך האָב זיי דערצעהלט וועגען מיין אומגליק, צוגעהען צו דער קרעטשמע ביים דארף, נישט ווייט פון דאנען. דארט בעדארף זיין אצינד אין עולם מענשען צוריקפאהרענדיג פון מארק טאָג. מעגליך ביי זיי וועל איך עפּעס מיך דערגעהן. איך הייב אויף מיין פאה, באהאלט זיא אין קעשענע, בינד אונטער דיא באק מיט א פאטשיילכען, זאג א גוטע נאכט און נעה אוועק.

9.

דיא קרעטשמע איז געווען בעלאגערט אין דרויסען מיט פוהרליך און וועגעליך אלערליי. א טהייל ליידיגע נאר מיט אביסעל שטרוי, א טהייל פארנומענע מיט מיני זאכען און חפצים, סיי נישט קיין פארקויפטע, סיי געקויפטע דאָרט אויפ'ן מארק. אויף איין פוהריל ליגט אין א זאק א חזיר, ארויסנעשטעקט פון א לאָך זיין שיין פיסקעל און מאכט לעבער אין קאָפּ. שרייענדיג משונה אויף א גרילצענדיג קול. הינטער א וואָגען, אנגעליינט מיט נייע לאפטיעס, מיט נייע ליימענע טעפּ, טעפּליך און מאקערטעס, שטעהט צוגעבונדען א רויט געפלעקטע קיה מיט איין הארען און רייסט זיך מיט אלע כחות זיך צובעפרייען, ניכער קומען צו איהרע אלטע חברת'עס אין שטאל מיט דער בשורה: נישקשה: מען איז איהרער נאך נישט פטור געוואָרען, געקריגט דער שור-הבור, מען זעהט זיך געזונט!.... א פאָר גרויע, ברייט-בייכינע, פיינע אָקסען שטעהען געשפּאנט אין דעם יאָך, מאכען אויי

ערענסט מיט דעם מויל און מעלה־נרהן געשמאק, קיין מינוט חלילה נישט מפסיק גו זיין, גלייך וויא די זענען פארמיפט אין א וויכטיגער זאך און מהוען מיט זייערע אקסענע קעפ אויף עפיס א גרויסען שכל. דעם ארענדארס ציג שטעהט דערווייל אויפ׳ן וואָגען, שמעקט הינטערווייליכס אריין דעם קאָפּ אין א זעקעלע דאָרט, נעהמט באַלד איהם ארויס מיט א פול מויל, פירקעט דרעהענדיג דאס שווענציל, קייעט, מאכט מיט דיא באקען, טרעסעט דאָס בערדיל גיך, געשווינד, ארומקוקענדיג זיך אין אַלע זייטען. איין אלטער אויסגעדארטער דאָרפּס־הונד, לעבט אויף דער עלטער פון קצבה, אהן א שטעלע, מיט א הינקעדיג פיסיל און א קאלטון באמבלענדיג זיך איהם אויפ׳ן עק, שארט זיך צו נאהענט צום וואגען, קוקט מיט דרך ארץ, קומט דערנאך צו נעהענטער אויף עטליכע טריט, שמעקט, זוכט מיט דער נאז. דערטאפט עפיס א טרוקען, אפגעלעקט ביינדיל, לויפט מיט דער מציאות אפּ אביסעל ווייטער, שטרעקט זיך אויס אויף דער ערד און נעהמט זיך קנאקען דעם ביין, האלטענדיג דערביי דעם קאפּ אין דער זייט אויף דיא פעדערסטע לאפּעס. — דאס פערדיל דאָרט אין יענעם וואָגען, נמאס ווערענדיג איהם, א לאַנגע צייט צו שטעהן אויף איין ארט, נאָר נישט צוטאן נאר דרעמלען, מאכען מיט דער מארדע און שאקלען דיא אויערען, איז זיך מישב, אפצושטעקען א וויזים א פאר איינגעשפּאנטע אקסליך, וואס טהוען זיך וואויל איבער א זעקעל פּאָלאווע, און זיין זייער אוַרח אויף וועטשערע. נאר ביים געהען פארהאקט זיך דיא אקס פון זיין וואגען אין א רעדיל פון איין אנדער פוהריל, שיער אימצרוואָרפען עס. יענץ פערדיל דאָרט ארויסשפּרינגענדיג פון דיא האלאבלעס, טרעט אן איין אנדער פערד אויפ׳ן פוס, עס מהוט א הירזשע און שטעלט זיך דיבאם. דיא ציג דערשרעקט זיך, מהוט גיכער א שפּרינג און טרעט אן דעם דאָרפּס הונט אויפ׳ן חיידיל. ער שפּרינגט דערשראקען אוועק אויף דריי פיס, היילענדיג אויף א קווימש מיט א צעהנגאָרענדינען שלשלת.

מיט גרויס מיה שלאָג איך מיך דורך צווישען דיא אלע פוהרליך, גום צוקר קענדיג זיך טאָמיר איז דאָ דאס, וואס איך זוך, און לאָז מיך אריינגעהען אין קרעטשמע.

דאָס אלסדינג, וואס אינוועניג אין קרעטשמע טהוט זיך, דערפיהל איך ביס־ ליכוויס, איינס נאך דאס אנדערע כסדרה, נישט אויף איין מאָל. דעם ערשטען כבוד דאָרט האט מיין נאָז. באַלד ביים אריינקומען, נאך אויף דער שוועל, טהוט מיר א זעטץ א שאַרף ביטערער צאַפּענשטינקעדינער ריח פון בראנפין, מאַחאָרקע און מענשענשוויים אין איינעם. אז די־א נאָז ניסט אָפּ איהר „מה טובו״ פון אזא ברוך הבא מיט א הילך, צוגיסענדיג זיך אין שטיינער, נעהמען צום שמיק די־א אויע־ רען. א רעש, א געפּילדער פון אויסגעמישטע אין איינעם דינע, גראָבע, הייזעריגע, צוריפּעטע און חריפעדיגע קולות קויקעלען זיך אריין אין זיי מיט א גרילצען נאָר טויב צו ווערען. אז די־א נאָז מיט די־א אויערען האבען שוין זייערס אָפּגענומען נעהאָט זייער עהרליך אויסקומעניש, זענען שטארק אין דער ארבייט נעביך די־א אויגען. נאכדעם וויא זיי בלאָנקען זיך פריהער ארום אין דער טונקעלניש צווישען א געדיכטען עולם מענשען, צונויפגעשמאָלצען אין איינעם, נישט צוהאבען א פּיצעל סימן פון עפּעס א זאך, דערזעהען זיי פון דערווייטענס אויף א לאנגען הילצערנעם טיש א חלבידיג לעכטיל אין א ליימען לייכטעריל, וואָס ברענט מיט א רויטען־ שטעכענדיגען פלאַם, ארומגערינגעלט מיט געל־גרין־בלויא־גרויע רעדער וויא רעגענ־ בויגענס פון דער הייסער פארע און זיילען רויך, וואס שלעפּען זיך איבער דער שטוב ארום. ערשט דערנאך הויבען אן ארויסצושווימען פונם טונקעלען טומאן כסדר: נעז, בערד, בערדליך, משופּרינעס, גאנצע פנימער און צורות פון מאנסבי־ ין און נקבות. עס שווימען ארויס רעדליך מענשען, א טהייל האלטען זיך אויף די־א פיס, ערשט נאכין פּערטען, פינפטען טרונק בראנפין. אין דער זייט האלטען זיך צוויי שיכורים־ליך, זידלען זיך פאר גרויס ליבשאפט מיט מיאוסע ווערטער. לעבין זיי שטעהט א פלוניתטע באָרפיס אין א קורץ קליידעל מיט א געשטיקט העמד אויסגעשניטען ווייט און האט הנאה, פּאטשט איינעם, דעם אנדערן, אויפן ריקען מיט גוטען, מאכענדיג דערביי: נענוג, א היים, א היים! דאס שכורע פאָר פאָלק אבער שמעלצען זיך נאך מעהר פאר ליבשאפט, נעהמען זיך שטייפער ארום און פאלען. ווידער א טהייל זיטצען אויף לאנגע ביינק לעבין פלעשליך משקה מיט פארבייסען. צוויי בעלי־הנופין טרינקען איינער צום אנדערן לחיים און ווינען ביידע, וויא מען זאָגט, בגילופין. איינער, א שטארקער ליבהאבער פונם

בימ׳ערען מראָפּען און וואס דא איז שמענדיג זיין מקום מנוחה, ווימעס זיך פון דערווייטענס, רייכערענדיג זיין ליולקעלע, דאס מיט דיא דאָזיגע צוויי לייט, דאס מיט יענעם, דאס מיט איין אנדערען און ווינשעווועס צו: לחיים לחיים! האָמש מען קוקט זיך אפילו אויף איהם נישט אום. און נאָר צו לעצם שווימט ארוים אין דעם געשטאלט פון א יודענע, אריהערענדע, א דשוואַרע, מיט אָפּגעבלאַקעווועטע פּעלענע מושקעם און עפּעס א מין טיכעל אויפן קאָפּ, דעם שיינקערס ווייב מיט איהר כבוד אליין, לעבין פּעסליך, פּלעשער, קעלישקעליך גלעזליך, קרענצליך בייגעל, נעקאָכטע אייער, דאַרע פישליך און שטיקליך פּער הארטעוועטע לעבער. דאס טויל מאכט איהר זיך קיין רגע נישט צו, דיא הענד איהרע רוהען אויף נישט, פונט מענהן, ריידען מיט איטליכען בעזונדער, פונט נעבען און נעהמען, גרייט געלד מזומן, אדער כ׳שכנות, אָדער מיט א קריידיל אָנשרייבען אויף דעמס, אויף יענעמס חשבון פּאַסקעליך און ריננעלאַך.

איך דרעה מיך ארום וויא א נר צווישען דעם דאָזיגען גאנצען עולם, פּריוו ריידען מיט דעם מיט יענעם און דער שפּיטץ איז אלטירס ווערטעל טאקי: מילא בקיצור נאָרנישט.

אין קרעטשמע ווערד שימעריער, דער עולם הויבט אָן זיך צו צופאהרען און איך לאָז מיך צוגעהען צו דער בעל הביתטע, האלטענדיג דיא ביימש אונטערען אָרעם, אקענען איהרע אויגען. דאס טהוא איך בכוון, מיט איין אויבער הסברא, ווייל קרעטשמארקעס בכלל האבען ליעב בעלי העגלות, קריפען זייא אונטער מיט בראנפען, מיט עסען און מיט נאך עפּים, בכדי זיי זאלען פּארפּאהרען צו זיי מיט פּארשוינען. דיא ביימש איז מיר געווען א מליץ און מיר געגעבען חן און לייטזעליגקיים אין דער בעל הביתטעס אויגען. עס הויבט זיך צווישען אונז אָן אזא שמועס:

— גוט גאָוועגט! — גוט יאהר! — וואו איז דאס אייער מאָן? — וואס מוינג אייך מיין מאן? — גלאט אזוי זיך. — זאָגט, אפשר וועל איך טרינען. — מא ... מהיכא תיתי! — אהער אהין מיר צושמיסען זיך בריימליך. איך דער צעהל איהר דאס אונגליק, וועלכעס מיך האט דאָ געטראָפּען, מיין איצטיגע מאופע

לאנג, זיא טרייסט מיך מיט א זיפץ, אונטערשפארענדיג דעם קאפ מיט דער האנד און צוויי פינגער אויף דער באק. מאכט אליך: א מעשה, א מעשה! און ווייטער א זיפץ, — איך טוה איהר צוליעב, דערצעהל אלסדינגג, ווער איך בין, וויא איך הייס, מיט וואס איך האנדעל און זיא פון איהר זייט פארשיט מיך מיט רייד, זאגט מיר ארויס איטליכעס פיטצעלע, וואס ביי איהר אונטערען נאגעל פון איהר מאן דעם שלימזלניק, פון דיא קינדער און פון דער פרנסה .... עס ווערד צווישען אונז א נאהענטע בעקאנטשאפט. מיר רעכנען זיך אויס, אז מיר זיינען נאר ביידע שטיקלעך קרובים! זיא הייסט חיה־טריינע, נאך מיינס א קאלטער מוהמע, פון דער באבעס צד. א שמחה, א פרייד! זיא פרעגט מיך אויס אויף מיין וויב, אויף דיא קינדער, אויף איטליכען ביי מיר בעזונדער. און אז דער מאן איז דארויף אנגעקומען זאגט זיא איהם אן דיא בשורה גיך אין איין אטהעם: מיר האבען א גאסט .... א טהייערן גאסט ר׳ מענדעלי מוכר ספרים!... מיינער א קרוב! און לאזט אויס מיט גדלות צום מאן, אנגעהמענדיג זיך מיט ביידע הענד ביי דיא זייטען:

— הא, מיינסט אפשר, פון א שטאל האסט דוא מיך ארויסגענומען! נישקשה, איך וועל ברוך השם פאר אנדערע נישט מבויש ווערען. מענסט זיך, חלעבין, איבערנעהמען מיט מיין משפחה!

סא, רבונו של עולם! טראכט איך מיר, לאז זיין אזוי. שאול האט געזוכט אייזלען און געפונען דיא מלוכה, איך זוך פערד און געפונען א חיה־טריינע! ....

חיה־טריינעס מאן איז א יוד מיט א לאנגער נאז. דאס שיטערע בערדיל, דיא פאות און דיא ברעמען העל בלאנד וויא פלאקס. בשעת שוויינען קייט ער דיא צונג און איידער ער קלייבט זיך צו ריידען בעלעקט ער זיך פריהער, אזוי אז איהם אנקוקענדיג דענסטמאל, פארשטעהט מען וואס מיטש לעקיש.... ביים אפ־שטעקען מיר א שלום עליכם מורמעלט ער עפיס נאר אהן ווערטער און פונם נאנצען בענעהמען זיינעם דערקען איך באלד, אז ער לינט אונטערן ווייבס פאנ־טאפעל, האט פאר איהר דאס ניין יעהרינע קדחת. וויא עס האט שפעטער מיט דער צייט זיך ארויסגעוויזען הייסט ער אין דער סביבה: חיים־חנא חיה טריינעס און חיה־טריינע אליין הייסט: חיה־טריינע קאזאק.

— וואו האסט דוא עס ביז אצינד געהינעט? נעהמט חיה־טריינע דעם מאן אויפן ציהונדער. וואהין האט עס דיך, שלימזל, דער שווארץ יאהר געטראגען? האסט דוא געהערט, דען אביסל!.... מען זאל אוועקווארפען א שטוב מיט דעם בעל הבתישקייט און גארנישט.... נישקשה, ר׳ מענדעלי איז איין איינענער. פאר איהם מעג מען זאגען, וואס פאר א שלאק דוא ביסט. א שלאק פון זיין ליבען נאמען. קוקט איהם אן! שטעהט וויא א ליימענער גולם און קייעט דיא צונג....

— דוא האסט דאך מיך אליין, האסט דוא מיך געשיקט צו גבריאלן נאך א זאק קארטאפלעס מיך געשיקט! פארענטפערט זיך חיים־חנא, בעלעקענדיג זיך פריהער מיט דער צונג.

— און דער רבי, דער שיינער רבי איז קראנק געווען ברייננען צוטראגען דעם זאק קארטאפלעס! עסען נישקשה קען ער פאר צעהן!

— דער רבי איז דאך געגאנגען, דער רבי, אפפיהרען דיא פעריסטע קיה מיט דעם קעלביל אין פעלד אפפיהרען! גיט חיים־חנא דעם ווייב צו פארשטעהען.

אט, שוויינ שוין שווינג, קיי דיר בעסער דיא צונג! מאכט חיה־טריינע קר־קענדיג בייז אויפן מאן. דערנאך ווענדעט זיא זיך צו מיר מיט א גאנצען שמיעס, וואס זיא האט פון איטליכען אויסצושטעהן, ווען נישט זיא וואלט דיא גאנצע שטוב שוין לאנג הארנעם־קארנעם איבערגעקעהרט געווארען און מישט אלץ אריין אין דיא רייד: נישקשה, פאר אייך מעג מען, וויא פאר א טאטען. איהר זענט דאך ציין איינענער, ר׳ מענדעלי!

איך לייג מיך אריין אין שלום און פארריכט ביי חיה־טריינען דעם מאנס דאליע. פון שלום ווענען זאג איך אביסעל לינען, בעשולדיג בבכל אלע מענער, מיך דארונטער אויך אביסל, און חנפה, לויב אין טאג אריין דיא אלע ווייבער, בעזאנדערנס חיה־טריינען, חלילה ווען נישט זיי, וואלט דיא וועלט קיין וועלט נישט געווען.... חיה־טריינע איז געווארען ווייכער. געזונט זאלט איהר זיין, ר׳ מענדעלי! זאגט זיא מיט א שיינענדיג פנימעל און מאכט באלד טאקי צום מאן מיט גוטען:

— נענוג צו קייען דיא צונג! נעהם בעסער, חיים־חנא, וויש איבער דאָ דיא
קעלישקעליך און דיא טעלער, פון ועלכע עשו האט געפרעסען.—ר׳ מענדעלי מח
אוודאי נוט הונגעריג זיין, טהוט זיא א זאָג צו מיר, אויפהייבענדיג זיך פונם נע־
זייס איהרס ביים שיינקעל, איך פיהל עס און מיר אליין מאַקי. אין א מארק־טאָג
פארשפעטיגען מיר זיך תמיד מיט דער וועמשערע. נישטא, נימער ערגעץ, קיין
צייט. קוממ, זייט מוחל, מיר בעטען זעהר שיין צו אונז אהין אין שטוב!
גלייך פונם שיינקעל קוממ מען אריין אין א פינצטער אלקיריל, וואו אקענען
איז אפען א טהיר נאך אין איין אלקיר און לינקס אין דער זייט פיהרט א טהיר
אין א היבשען חדר, א נידריגער אהן א פאָל מיט קליינע פענסטערליך. דיא
טאָפלעס זיינען א טהייל צושפאלטען, א טהייל געלאטעט פון צונויפגעקלעבטע
שטיקלעך און א טהייל אין גאנצען אויסגעשלאגען, נאָר ערגיץ אין א ווינקעל
שטעקט איין איבערגעבליבען שטיקעל גלאָז, וויא דער איין איינציגער צאָהן ביי א
זקנה, וואס ביי נאר עפעס א ווינטעלע שאָקעלט זיך עס, שטיל געבעבעט זים־זים־
זים, זעהר אומעטיג. אין איין עק שטוב, צו דער גאס־צו, שטעהט א טיש, לעבען
איהם ביי דיא ווענט לאנגע שמאלע ביינק, נישט געפארבט, און דעם אנדערען עק
אקענען שטעהט א בעט מיט א סך בעבעכעס, אהן ערך־הרע: מיט קישענס,
גרויסע, מיטעלע, קליינע, קליינימשקע א הויכער טהורעם ביז אין דער סטעליע.
און ביי דער זייט אויוען דאָרט ציהעט זיך א ברייטע באַנק, וואס דינט ביי־
נאכט פאר א בעט צום שלאפען. ארום דיא ווענט אין דער הויך הייגען פאָר
טרעטען בערעקט מיט פואיטינע, מיט געפייגערטע פליגען, אויסגעטריקענט אייער
פון פרייסען און פליגענקוים. פונם קויט אויף דיא ראָזינע פארטרעטליך קוקען
ארויס עפעס געשטאלטען: א „מזרח״ מיט קראָליקליך, מיט משונה ווילדע חיהיליך,
האלב ציג — האלב לייב — האלב אייזעל, האלב לעמפערט און האלב פיפער־
נאטער. א הויכער המן געקליידעט וויא איין אונטער אפיציער, הייגנט אויף א
תליה, וואס גרייכט איהם קוים ביז צום אקסעל, אזיי אז גיכער
הייגנט דיא תליה אויף איהם. דערביי שטעהט מרדכי אין א שטריימיל, א
ראצעמארענע קאַפּאָטע מיט א גאַרטעל, אויבען א טיזליק, און שיך און זעקער־
ליך מיט פאהקעליך, מאַקי נאר „מאנדרושי״. ארום איהם „בעבערדעלטע, בענאזונ־

דינע״ יודען, מיט כוסות אין דיא הענד און מאכען: לחיים רבי מרדכי ! צו זרשין מימן מאפ האבען זיך זעהר מיאוס צונעחאפט דיא פליגען, האבען פון איהר נעביך איבערנעלאזט נאר א האלבען קאפ מיט א שטיקעל פעדער חלק. נאפאלעאן נעביך איז אויך אריינגעפאלען אהינצו אין יודישע הענד. אז אך און וועה צו איהם, וואס פאר א פנים ער האט נעהאט ! ער איז נעהאנגען צווישען פוטיפרס ווייב, עפיס א פארזעהעניש, א מיאוסקיים, וואס מאכט חן, שלעפענדיג יוסף הצדיק ביי דיא פאַ־לעס און צווישען א שמאלען, פארשמאלצעוועטען, שטארק אנגעבוינענעם שפינעל, הינטער וועלכען עס האט נעשטעקט א פארדארטער לולב און אלטע אפגעשלאָגע־נע הושענות.

אין שטוב דרעהט זיך ארום א דיקע, א ברייטע א הארפאשנע מויד מיט א פאר באקען וויא דיא פאמפושקעס, אויפן קאפ זעהר ווייניג האר און צוויי קליינע צעפליך פון הינטען. דיא הענד האלט זיא ביז דיא איילענבויגענס שמייף צו ביידע זייטען, דיא ארעם אויסגעשטרעקט גלייך פארענט וויא צוויי האלאבלעס, צווישע׳ וועלכע זיא ריקט זיך, שליטעלט זיך, נישט צו הייבען קיין פיס, ארויסשיקענדיג דעם קאפ אביסעל פריהער פאר איהר, זיא ריקט זיך ניך, טראגענדיג אין דיא הענד א טישטוך מיט טעלער און גרייט צום טיש. חיה טריינע רוימט איהר עפיס אין אויער איין, זיא קעהרט אוים דיא הלאבלעס. דער קאפ לאזט זיך פאראוים, זיא אליין מיט דיא פיסיליך באלד טאקי נאך איהם און ווערט גיך אנטרינען פון דער שטוב. אין א ווינקעלע קריגען זיך א שטיק פיר קינדער, מ ידליך מיט יתנגליך, ריי־סען זיך עפים איבער א קליין הינטעלע, א מאפסיק, וואס פישטשעט, נישט צוהע־רען, צו זעהן וואס הינטער זיי טהוט זיך אין שטוב. חיה טריינע בעפאלט זיי פלוצ־לים, טהוט שטילערהייט א קניפ דעם, א צופ יענעם, האפט דאָס פיצעל הינטעלע און ווארפט עס ארוים. דיא קינדער שטעקען זיך אונטער דיא נעז אפ פיינען און צולויפען זיך אין דיא ווינקעליך. באלד קומט אן חיים-חנא מיט א גרויסען לארעש סמעטענע. דאס ווייב נעהמט עס ביי איהם צו, פארעט זיך דערמיט אביסעל דאָרט פאר זיך און הייסט זיך אונז וואשען.

א בחוריל אהן א קאפאטקע, באָרפים אין א לייבסערדאקיל טים הויזליך לויפט אריין מיט א שמחה: דער רבי האט נעחאפט אין שמאל א ווארָביימשר־

קעל!.... אלע קינדער בלייבען פארגאפט מיט אויסגעצויגענע פנימער פאר גרויס וואונדער און איידער זיי זענען צו זיך געקומען קומט אריין א יונגער מאנטשיק עפּיס מיט א געשוואלענער נאז און גראבע ליפען, וואשט זיך גיכער איבער דער פאטוניצע, זעטצט זיך דערנאך צום טיש און ריקט אריין אין מויל א גרויסען שטיק ברויט, אלץ אין האפעניש, אין איילעניש נישט צושיינקען קיינעם א קוק, גלייך וויא אויס מורא, ער זאל חלילה נישט פאר־שפּעטיגען, מען זאל אהן איהם נישט אפּעסען. דערוויל ריקט זיך אריין יענע בריי־טע מויד מיט דיא פאמפּושקעס אויסגעפּוצט שבת׳דיג און זעצט זיך אויך ביים טיש. חיה טריינע מאכט צו מיר, ווייזענדיג מיט א פינגער אויף דער מויד: דאס איז מיין עלטערע טאכטער, חאסיע־גרונע. דער עולם עסט, פריהער עפּעס מיט דרך ארץ, א שעפּ מיט דעם לעפעל און א לייג אנידער, דערנאך הויבט עס אן געהן לעבעדיג, רעשיג: א צעהן לעפעל ארבייטען געשמאק אין איין שיסעל און פליהען פון דארט געשווינד אין צעהן מיילער, וואס זופּען, איטליכם אויף זיין שטייגער. ס׳איז א האפעניש, א בהלה, א זופּעריי: וואפּ־הופּ, הופּ־פּופּ! מיינע נייא־געפונענע קרובים טרייבען מיך אלץ אונטער: עסט, לאזט זיך נישט בעטען! און איך: ווופּ—פּפּיפּ! אויף מיין נוסח. דער יונגער מאנטשיק מיט דער געשוואָלענער נאז פילט זיך נישט, ארבייט פאר צעהן און גרינטעוועט זיך ביז דעם פוינעל, וואס קוקט לסוף ארויס אויסגעמאָהלט אינוועניג אויפן דעק פונם שיסעל. אפּגעפּארטיגט זיך פון דער ארבייט מיט א זיפץ טיף פון בויך שטעלט ער אויס א פּאר גלעזערנע אויגען און קוקט אויפן עולם. טהום פּלוצלים א שטרעק דיא האנד, אונטערהויבענדיג זיך אביסיל פונם ארט, גלייך צו מיר, מאכענדיג דערביי: שלום עליכם! איהר זענט מיר עפּעס קענטליך... מה שמכם?—איך זאג איהם מיין נאָמען. ער שפּרינגט אויף אונטער פאר גרויס וואונדער:

— ר׳ מענדעלי!... ר׳ מענדעלי מוכר ספרים!! פּישששש!.... א קאמאָ־דעס עפּיס! ווער קען נישט ר׳ מענדעלין?! איך האב געהאט א מאל דיא זכיה, און גלופּסק נאך, קויפען ביי אייך א בענטשעריל.

— ר׳ מענדעלי איז מיינער א קרוב, זאגט חיה־טריינע מיט גדלות, שמעל־צענד זיך פאר פרייד און אנווייזענדיג מיר אויפן יונגען מאנטשיק מאכט זיא:

דאָס איז אונזער רבי! — אַ נוּא הושיקעלע, וועגדט זיא זיך צום בחורי אהן דעם קאַפּאָטקעלע, ר' מענדעלי וועט דיך פּאַרהערען. שעהם דיך נישט, נישקשה, דער פעטער וועט דיך נישט אויפעסען.

הושיקעלע האלט אַ פינגער אין דער נאָז, קוקט אין דער זייט אנבלאזענדיג זיך, פּאַרציהט דעם אַקסעל און מאַכט: איך סעהם מיך, סעהם מיך....

— וויפ'על איז אַלט אייער הושיקעלע, זאָל לעבען! פרעגט איך דיך מאַמען.

— מיין הושיעקעלע, זאָל לעבען, איז אין ועסנע גַעוואָרען בר־מצוה, ענטפערט דיא גליקליכע מאַמע.

— נוּא, הושיעקעלע, נעהם איך דעם בחוריל אָן פּאַרן בעקעלע, זאָג, שעהם דיך נישט, וואָס נעהט היינט פאַר אַ סדרא?

— זאָג, זאָג! טרייבט מען הושיעקילען אָן פון אַלע זייטען. ער שטעלט אויס אַ פּאָר אויגען און שווייגט.

— ב......ב.......ב.... מאַכט דער רבי מיט דיא גראָבע ליפּען.

— ב־ב....באָהאַי! לאָזט הושעקילע אויס אויף אַ קול, קוקענדיג צום רבין.

— נוּא, בלק, בלק.... זאָג איך אונטער און ניב ווייטער הושיעקילען אַ פרעג: וואָס האט אזוינס בלק געשיקט זאָגען?

דער רבי לעקט דעם פינגער, בכדי דער תלמיד זאָל זיך דערט'מ'ט אנשטויסען.

— לעקען! טהוט הושיעקילע אַ גְשריי מיט איטפּעט.

— וועה, וועה? טרייבט הושיקיעלען אונטער דער רבי, און עס ווערד איהם גרינגער אויפען הארצען, מיינענדיג ער האלט שוין מיט דעם תלמיד זיינעם אַ שטיקעל דרך. וועה, חא?

— דער רבי! שרייעט הושיקילע אויס אויף אַ קול.

— דוא פאַרשטאָפטע קאָפּ איינער! צוהיטצט זיך דער רבי מיט כעס. ווער זאָגט בלק, וועט לעקען?

— דיא יודען!.... טהוט הושיעקילע ניך אַ זאָג אויף אַ קווימשיג קולכען.

— יאַ, דיא יודען, דיא יודען.... הושיקילע! זאָג איך אַ גלעט געבענדיג אַ 'הם דאָס בעקעלע. זעהר וואויל, דוא קענסט: —

דיא מאמע איז נאָר איבערגליקליך, האלט דיא הענד אויפן בויך און קוועלט: אז וואויל איז, חלעבין, דעם בויך, וואס האט אזא תכשים געבוירען! דער טאַטע קייעט דיא ציינג און האט שטארק הנאה.

נאך דער וועטשערע שמיעסט מיט מיר חיה־טריינע איבער וועגען מיין עסק אזוי: אין א פאר שעה ארום בעדארף אָנקומען מיין יאנקא מיט דיא פערד. רעגסטמאל, ר׳ מענדעלי, זעצט איהר אייך אויף רייטענדיג אויף איינעם, מיין מאַן אויף דעם אנדערען פערד און פאָהרט פארנעהמען דיא ביידליך מיט דער סחורה דערווייל אהער, און ווייטער וועלען מיר שוין זעהען. לעת־עתה לייגט זיך אביסעל צו אט האט איהר אייך א בעט מיט איבערבעטען.

— א שיינעם דאנק! רוף איך מיך אן. אין דיא בעבעכעס אז איך וועל אריינפאלען וועט שווער זיין דערנאך ארויסצובעקומען מיך פון דאָרט. נאט ווייסט וויפיעל איך קען דאָרט אָפשלאָפען און דא איז דיא צייט טהייער. איין אנדערס מאל, אם־ירצה־השם, אז איך וועל קומען צו אייך מיט מיין ווייב און דיא קינדער צו גאסט, רעגסטמאל, זעהט איהר, נעזעגען איך מיך מיט אייך אלע און ווארף מיך, אויף גאטס בערואטה, אריין טיף אין דעם תהום בעבעכעס אויף א לאנגער, לאנגער צייט.

— מיר בעטען, מיר בעטען! מאכט חיה־טריינע מיט חן. זעהט זשע, מיט אלע קינדער מאקי. נעהמט אייך מיט יאחנע סאָסיען. זאָגט זשע זיך נישט אָפ, חאָטש נעהמען א קישעלע אהין אין אלקיריל.

— שלאָפט געזונד! געזעגנעט זיא זיך מיט מיר, נישקשה, מיינער וועט אייך גאַנץ פריה כלתוך השור אויפוועקען!

10

חיה טריינע איז מאקי א כשרה יורענע, א נוטע, נאָר וואנצען האט זיא גע־האט אין שטוב רשעים, זעהר בייזע. זיי זענען מיך בעפאלען וויא באַלד איך האב מיך

נעלי־נט אויפן טאפטשאן אין אלקיריל און דיא מ׳המה צווישען אונז האט זיך אנגעהויבען. ביידע צדדים האבען זיך פארעקשנט, נעארבייט אין עסק: זיי כ׳־ן מויל, איך מיט דיא הענד; זיי קריכען, איך שפרינג אונטער; זיי מיט טענות: דער טאפטשאן איז אונזערער, דרך ארץ זשע ר׳ יוד, און לאזט זיך בייסען—איך זיפץ, פארבייס דיא ליפען, קראטץ מיך מיט אלע כחות; זיי א ביס, איך א קראטץ; זיי אויף מיר, איך אויפן קישען, אראפ, צו אלדע שווארצע יאהר, ד׳ ס קישען! דאס הינקעדינע ביינקעל אויף דריי פיסליך פאלט אום; דאס לייטענע קרינעל מיט נענעל וואסער טראך—טראך; טאראקאנעס אויפן פאל כויפע׳, דראפען, הארטירערען; פעדערען פון דעם צעריסענעם קישען פליהען אין דער נאז, אין דיא אויגען אריין; דער טאפטשאן אונטער מיר ריפעט פקריפעט. א טאראראם א נערידער! א׳ך בין רוק, צומישט, צאפעל מיט אלע גלידער און ווארף מיך פון איין זייט אויף דער אנדערע. עס הערט נישט אויף צו בייסען, עס שטינקט וואנצען!—נמאס ווערענדיג מיר דיא נאנצע מעשה, בלייבט ביי מיר עוקר צו זיין. איך פארלאז מיין נעלענער, שפרינג אראפ גלייך צום פענסטער, צועטהעמען אביסיל פריי און טהו א קוק אין דרויסען, אויף נאטס וועלט.

אויפן בלויען הימעל שטיל רוהיג נעהט דיא נילדענע לבנה, איהר שיינענדיג פנים איז זעהר ערענסט, עפים שטארק פארטראכט. שא, ארום און ארום!.... איהר פארטראכטקייט ווארפט אויף מיר אן א זיסע מרה־שחורה, זיא רעדט עפים צו מיין הארץ, דיא נשמה מיינע נעהמט זיא מיר ארויס מיט איהר איטליכען בליק. זיא רופט אין מיר ארויס א ים געפיהלען און עס טראכט זיך, טראכט זיך עפים נאר פון זיך אליין. עס טראכט זיך כון דעם בימערען לעבען פול קריינקונג, אלערליי ליידען מיט בעליידינונג; פול פלאגען אנשיקענישען, אלטע אויף נייע, און צופיעסטע מיך פאר איהר וויא א שלאף קינד נעביך פאר דער מוטער. אוי מאמע, עס טהוט וועה!.... אוי, ווערד מען עס פאר־שווארצט, קומט מען עס אפ!.... קארג קאפדרעהעניש, בויכוועהטיג, איז מען נאך נרוים אין דיא אויגען; קארג איינענע מכות און וואונדען, האט מען נאך איינצושטעהן נעבראטענע לייד: קוים קוים וואס מען זיפעט, פארגינט מען נאך גיט ראס ש־י על נעפלאנטע לעבען. אוי, מאמע, עס שמארצט, אוי, עס טהוט וועה!...

דיא לבנה קוקט אויף מיר מיט איהר ליכטיגער צורה, אליץ ערענסט, פארטראכט און דאפט זיך, זיא נעהמט מיך איין: שא, בידנע קינד, שא! וואס זאל מען טהאן?...... דאס הארץ ווייגט אין מיר נאך מעהר. הייסע טרעהרען טרעטען מיר ארויס אין דיא אויגען, איך שפאר אן דעם קאפ אויף מיין אָרעם, דיא זייט מיט דער אָפגעשוירענער פאה דער לבנה אקעגען: נא, זאל זיא זעהן, זאל זיא זעהן!... עפעס עפענט זיך אין מיר א קוואל פון געפיהלען, ציפען מיך ביים הארצען, פארפלייצען מיר דיא געדאנקען. דיא אויגען, אנגעקוואָלענע וויא דיא באנקעס קוקען אין דער וועלט אריין מיט א ריהרענדיג געבעט: געוואלד, העלפט, האט רחמנות! עס טהוט וועה, וועה, וועה... אזוי חאפט זיך אויף פתם שלאף ביי דער נאכט א קראנק קינד געבעך, יאמערט פונם הארצען פאר זיך אליין, קוקט מיט דיא אייגלעך, בעטענדיג רחמים. — נישטא קיינער! קיינער הערט נישט! אלע אלע שלאפען, שא!... א הינטעל נאר שטעהט אויף דער גאס וואך, דער ווידיל צווישען דיא פיס, דער קאפ פארריסען הויך און בילט מיט א קאלטער לעבער אקעגען דער לבנה. זיא נעהמט איהר וועג רוהיג, פארטראכט, פון א הונדס בילען זיך גאר נישט צומאכען...

אויפ'ן הארצען ווערט מיר גרינגער. עפעס ווארעמט מיך אינוועניג א געפיהל פון האָפנונג און טרייסט אהן ווערטער; אזא געפיהל, וואס א יוד פיהלט, אז ער וויינט זיך אויס פאר גאט אויף זיינע צרות, אזא געפיהל, וואס מאכט דעם מענשען וויייך וויא א טייג, גוט אהן א ברעג, גרייט איטליכען אוועקצוגעבען דיא נשמה ארומצונעהמען דיא גאנצע וועלט און זיא א קוש צו טהאן פאר גרויס ליבשאפט.

און זיי, דיא ווענצעליך, זיינען דען נישט גאטס בעשעפעניש? וואס זיינען זיי שולדיג אז זיי שטינקען געביך? וואס זאלען זיי טהאן, אז ליגט שוין אזוי אין דער טבע ־זייערע צובייסען? טהוען עס נית פאר שלעכטס, פאר שנאה און אויף צו להכעיס, נאר פאר דעם שטיקעל פרנסא: זיי ווילען געביך טרינקען, אנזעטיגען זיך מיט יענעמס בלוט, מילא כאָג שוין טיינס איבערגעהן, עפעס דאס ערשטע מאל זיין לעבען איז מיר דען וואנצען? און וועלכער יוד האט דען פון זיי נישט צו זינגען און צו זאגען?...

איך נעה אוועק פון דעם פענסטער און זאגענדיג: „און דיין האנר טהו איך

מיין זייל בייהאלטסף" גיב איך מיך א וואַרף אויפ'ן טאפטשאן און גארנישט, איך שלאף!....חלומות האב איך פיינט צודערצעהלען. נארעשקייטען!

דאס אויפשטעהען אויף מאָרגען גאנץ פריה. האט מיך געקאָסט גרויס מיה, עס האט מיר ווען נעטאָהן איטליכעס אבר. נאָר דיא נויטה האט מיך געצוואונ־נען און מיט מיר א טראָג געטאהן פון מיין געלעגער. א יוד לעבט מיט אימפעט דיא נויט טרייבט איהם צולויפען, ארום צויאָגען, צוטאָהן, צוארבייטען. לאָז נאָר שוואך ווערען א קאפעלע דער אימפעט בלייבט ער ליגען וויא א דעהרגטער. יום טוב דערפיהלט א יוד זיינע גרויסע וועהטאָגען, דענסטמאָל האט ער געוועהנטליך צייט קראנק צו זיין ......

דיא נויט האט מיך פון מיין געלעגער ארופגעהויבען, דיא נויט האט מיך אויף דיא פיס געהאלטען, דיא נויט האט מיך רייטענדיג אויף א פערד אויפגע זעצט, דיא נויט האט מיר אין קארק געגעבען און איך האב מיך געריהרט פונם אָרט אין איינעם מיט חיים־חנא חיה־טרייגעס. הארב איז ביי א יודען נאר דאס ערש־טע ריהר, דערנאך, אבי א קוועטש דיא ספרינגזשינקע, געהט עס שוין וויא א פוטער ער קריכט שוין אפילו וואהין מען בעדארף נישט, וואהין מען האט איהם כלל נישט געבעטען. ער דראפעט זיך אפילו אויף דיא גלייכע וועגד. איך קום באלד צו מיינע קרעפטען, בין פריש שטארק אויף דאס ניי.

אז דער עולם זאגט: „א אידישע נשמה קען קען מען נים שאטצען", מסתמה איז רעכט. נאר אין אָנהויב האב איך גערעכענט, חיה־טרייגע פרייעט זיך דאָ מיט מיר אזוי פשוט, וואס זיא האט דערטאפט פלוצים א קרוב און נאך א זעלבען, וואס רייבט זיך ארום ספרים! דאס רייבען זיך אליין ארום עפעס א זאך האט שוין א גרויסען ווערטה ביי יודען. א יוד, פון דיא שיינע בעלי הבתים אפילו, ווען עס קומט איהם אויס צוהאבען איין עסק אין דיא פריסוטס־טוועס הויבט ער אָן צום ערשטען פונם סטאַראָזש. ער רייבט זיך דאָך פאָרט ארום דיא ארונים דאָרט. שמיעסט מיט איהם איבער און געהט אוועק צופריעדען. לעת עתה, טראכט ער איז געגוג. דער סטאָראזש איז נישט קיין שלעכטער מענש. — דער שמש, וואס רייבט זיך ארום א יודישער סקאָלע, הייסט ביי א טהייל פונם יודישען עולם: דער אינספעקטאר; דער יודישער בריף־טרע־

נער — פאָטשטאַר, דער יוד פון דער פּאָטשט, אזוי פיעל פיעל כמעט ווי א פּאָטשט מייסטער. קורץ וויא מען זאָגט טאַקי: „דעם ב׳ים שיקסע קען פסקנן שאלות.״ ביי דער וועטשערע, אַנקוקענדיג דיא דיקע, ברייטע מויד וואס שוין צייט איהר אונטער דער חופה, איז מיר שוין אריין אין דער נאָז, אז חיה־טרייגעס פרייד בעטיים, איך קען איהר צונימץ קומען צו א שידוך ...... און דאכט זיך נאָר אויף מיר נופא האט זיא אן אויג. דאריבער טאקי האט דיא מויד אזוי שבתדיג זיך אויסגעפּוצט ...... דאס איז מיר דערנאך קלעהרער געווארען פון חיים־חאַנא׳ס רייד. פאהרענדיגט מיט מיר אויפן וועג, עפּעס צופיעל אויסגעפרעגט מיך וועגען מיין בחוריל מיט אזא שמיעס:

— אזוי! איז אייער בחוריל שוין געוואָרען, אייער בחוריל בר מצוה און נאָך נישט קיין חתן נישט! איך אין זיינע יאהרען, האב שוין חתונה געהאט אין זיינע יאָהרען. — מיין חיה־טריינע לאָזט מיך דיא נעכט נישט שלאָפען: געוואלד א בחוריל! וואס לינסט דוא נולן אזוי?... געוואלד א חתן! — דיא בתולה מיינע האט איהר דאך נעמעהען דיא בתולה, א גוטע בעל הביתטע. אפשר טאקי שוין צייט איהר חתונה צומאכען, שוין צייט אפשר? — וואס זאגט איהר, ר׳ מענדיל? עפּים זענט איהר דאָך א יוד, א למדן, שוין צייט? מיינע האָט מיט מיר היינטיגע נאכט איבערגעשמיעסט.... איהר זענט ביי איהר שטארק חשוב זענט איהר. אלץ קומט אומגעריכט בעדארף זיך גראָד מאכען א מעשה און איהר האט פארבלאָנדזעט צו אונז... זעהר אנגעליינט, חלעבין. איז אייער בחוריל שוין, זאָגט איהר בר־מצוה אייער בחוריל?

אינדעם וויא מיר שמיעסין דאָ אזוי קומען מיר צום אָרט פון דיא ביידליך. פריהער בעטראכט איך גוט מיין ביידיל אין איטליכס ווינקעלע, ברוך־השם אלסדינג דאָ אין גאנצען, און לאָז מיך צוגעהען דערנאָך צו אלטירס ביידיל. דאכט זיך, אויך נישט גערירט, עס שטעהט אויף זיין אָרט. נאָר קוים נעהם איך מיך צום לאנגזוך, מיט וועלכען דאס ביידיל אָא איבערגעדעקט און טוה א טאָפּ, בין איך פארצאפּעלט געוואָרען עס ריהרט זיך עפּעס אונטער איהם... איך שפּרינג אָפּ שטארק דערשראקען אויף אָהין איילען אין דער זייט. דאָס לאנטוך הייבט זיך דערוייל אויף און איך דערזעה פאר מיינע אויגען זיצענדיג אויפן וואָגען מיט א פארבונדענעם קאָפּ — אַלטיר יקנה״ז !....

11.

וואס מיט אלטירן איז פירנעגאנגען, וואו ער איז היגנעקומען, פון וואנען ער האט פלוצלים זיך גענומען און פאר וואס דער קאפ איז איהם פארבונדען, דיא שאלות דערקלעהרט אונז באלד צלמיר מיט זיין כשר מויל אליין, אזוי:

מילא נעה איך מיר נאך דיא פערדליך. בקיצור, נישטא קיין פערדליך! נישט מער טראכט איך מיר, נארנישט. א פנים זיי זענין פארנאנגען ווייטליך. גראז און וואלד איז זעהר גוטע, שאטען אויך דא. פאר וואס נישט? א מענש להבדיל זוכט אויך וואו גוט איז. מילא נעה איך מיר ווייטער, ווייטער, פארשטעהט איהר מיך, מען הערט נישט. וואס טהוט מען, הא? ס׳איז דאך עפעס שפל! פלוצלים דאכט זיך מיר אין וואלד עפעס א שארך אויף יענער זייט פון א טהאל. מיינער באלד טאקי אראפ, ארויף, אוי, אהין בקיצור נארנישט. דערווייל ווערד שפעטליך, ס׳איז שוין טונקעל, עפעס נאר נים קיין גוטער משא ומתן!... דאכט זיך מיר ווידער א שארך, איך ווייטער אהין, דרעה מיך, זוך און ווייטער נארנישט. עס פארדריסט מיך שוין, פארשטעהט איהר מיך. וואס איז דאס פאר א נאנג? בקיצור, ווידער א שארך און עפיס וויא טריט. אט האסט דיא זיי, דיא שיינע לייט! א קריינק זיי אין דיא ביינער! פלוך איך שטארק אויפגעבראכט און דערשלאג מיך אהין, ערגיץ אין א העק, צווישען געדיכטע צווייגען. אהא ס׳איז דא, דערטאפט!.... וואס? צו אלרע שווארצע יאהר, עפיס א רויטע קיה!... א קיה, וואס וויא געוועהנטליך, זיך פון דער טשערעדע אפגעריסען און פארנאנגען אין וואלד. אצינד וואס? איך וויים נאר נים וואו איך בין. גיטמער שטעהען איז קיין תכלית נישט. מילא נעה איך מיר אין צרות, אויף נאטס בעראטה און פארנעה מיר צו א פייעריל, וואס האלט ביים ארסנעהען, האלאוועשקעס רייכערען זיך, ס׳איז נאך דא אין זיי א פונק. דאס גראז ארום און ארום אויסגעטרעטען, עס וואלגערען זיך ברעקליך ברויט, שאלעכטס פון אייער, פון אונערקעס, ציבעלעס און קנאבעל, אויך צעריסענע שמאטעס און שמאטעליך. דא איז א פנים געווען א היבשע קאמפאניע און וויא עס זעהט אויס, א

חאפטע צינאנער. נאָו עפּיס נישט קיין גוטער עסק ! צינאנער האבען ליב צו לאקחענ׳ן: פּלוצלים דאכט זיך פון גאנץ ווייט עפּיס א קול. אפשר רופט עס דאָרט ר׳ מענדעלי ? נעהט מיר איבער א געדאנק, און איך לאז מיך געהען געשווינטער דאָס קול, דאָ הערט עס אויף, דאָ לאזט עס זיך ווידער הערען און וואס נעהענטער ווערט עס אלץ שרעקליכער, וויא איינער שרייעט געוואלד ! . . . עפּיס נאָר א שרעק חלעבין ! נישמער גאָרנישט. איך טהיא מיר מיינס און געה. עס העלפט נישט, נאר קוק מיך נוט ארום און היט ביינער. בקיצור, אקענען מיר וואקסט ארויס פון דערווייטענס עפּיס א קרעטשמעלע, א חורבהילע, אויף היהנערשע פיסליך. עפּיס איז מיר עס נישט געפעהלען. איך באהאלט מיך אביסיל אין דער זייט צווישען צווייגען. גראד טאפּ איך דארט אן עפּיס א דרענגיל. נעהם עס אין דער האנד. פארשטעהט איהר מיך, ליתר־בטחון. זיטץ שטיל און קוק מיר וואס וועט דאָ זיין. עס קומט מיר אין קאָפּ אריין שרעקליכע זאכען, מעשיות מיט גזלנים און גלופּסקער גנבים. פּלוצלים ווייטער א געשריי, א ביטער געשריי, וויא פון איינעם, וואס איז אין א גרויסער סכנה און דאכט זיך, דאס ביטערע געשריי איז פונ׳ם חורבהלע. עס חאפט מיך אָן ביים הארצען. עס טראגט מיך אונטער פונ׳ם ארט און איידער מיך צובעטראכטען שטעה איך שוין לעבען קרעטשמעלע, אליין נישט רעכט צו געדיינקען, וויא ארום האב איך מיך דא גענומען. עפּיס געפיקט האט מיר אלץ אין קאָפּ: איין איינענער, איין איינענער ! א קשיא אויף א מעשה, אפשר איז נאָר ר׳ מענדעלי אין א סכנה. איך וויים דען א פנים וואו איך בין ? ס׳איז טאקי א מורא, נישמער גאָרנישט מיין טויט זאל דאָ זיין מוז איך מיך דערגעהען, וואס טהוט זיך דא אזוינס. עפּיס בין איך דאָך א שטיקעל עקשן אויף. בקיצור, איך געה מיר פּאמעליכין און האָרך מיך נוט צו. עפּעס הערט זיך א פארדושפּט קול. איך קום צו לעבען א צושאָטענעם טויער, קוים וואס ער האלט זיך פאר אלטקייט. מיינער פּוטץ אריין אינוועניג אין א גרויס הויז, נעה אויף דיא שפּיץ פינגער, זוך ניםטער אין דער פינסטער, שא, שטיל. איך נעהם ארויס פון דער קעשענע א פּעקעלע טים עטליכע שוועבעליך, רײַב, רייב מיט א ציטערדיגע האנד, אומזיסט, עס וויל נישט ברענען. דאס לעצטע צינדט זיך לסוף אָן און באלד טאקע לאזט זיך הערען א געשריי נאָר אין איין אָטהעם, ערגיץ פון דער זייט דאָרט, דאס שוועבעל

לע פארלעשט זיך און נאַרנישט, איך טאפּ אין דער פינצטער, קריך ערגעץ אריין און שלאָג מיך אויף עמיצען עפּעס אן. דיא האָר שטעלען מיר זיך קאפּויר, פרעגט מיך בחרם אויף וואס פאר א וועלט איך בין. בקיצור, ביי דער שיין פון דער אויפגעהענדיינער לבנה, דורך א קליין אויסגעשלאגען פענסטעריל, אין א פארשימעלט חדריל אָהן א טהיר, דערזעה איך' ליגט איינער געבונדען, וויא א שאָף, מיט הענד' און מיט פיס, איז געביך טויט, בלייך וויא דיא וואַנד, קוים קוים וואס ער זיפעט. נאָט האט אייך געבראכט אהער, זאָגט דער אומגליקליכער פארשוין. בינדט מיך ניכער אויף, ווארום איך בין פארביי. דיא שטריק האט מיר זיך איינגעשניטען אין דעם לייב און עס ברענט מיך א טרונק! — ווער האט עס אייך אזוי געפענטעט? טהו איך א פרעג, נעהם באלד ארויס מיין מעסער און שנייד אויף דיא שטריק.
— אין זיין טאטענס טאטען אריינגעפלויגען! שעלט דער פארשוין, אויסגלייכענדיג דיא ביינער. אזא ממזר, נאָטקע גנב! — וואס, א גנב? ! רוף איך מיך אָן שארף אָנקוקענדיג דעם פארשוין. — יא, יא אלסדינג אין דער קאָרט! ערשט היינט נאך האט ער גענגבהט א פאָר פערד. איך שפרינג אזש אונטער הערענדיג מגבים זיך צולאזען. דער פארשוין פרווט מיך אָפּהאלטען, לייגט מיר שטיינער אויפן הארצען: ער האט מורא, דער ממזר זיינער איז א רוצח, מיט איהם פאהרען נאך בוידען פארשוינען, אלע כמעט אזעלכע וויא ער. מה אבער האט עס נישט נעלאָזט רוהען. בלייבען אהן א פערד קען איך נישט. — ניין, ניין! איך מוז זיי דעריאָגען, עס מעג זיך זיין וואס עס וויל. לאָזען שפּייען זיך אָנ דער קאשע קען איך נישט. א רגע איז צינד טהייער. בלייבט איהר דאָ, רוהט זיך אויס, ביז מיין צוריק־קומען מיט דיא פערד, אם ירצה־השם, נעהם איך אייך און מיר פאָהרעןביידע פון דאנען אוועק. אזוי זאָג איך דעם פארשוין, צו וועלכען עס ציהט מיר עפּיס שטארק דאס הארץ, נעהם דיא פיס אויף דיא פלייצעס— און לאָז מיך געשווינד אין וועג אריין.

דאס אלטע וויסטע קרעטשמעלע שטעהט אריינגעריקט אביסעל אין וואלד ביי דעם של אך, וואו עס טהיילען זיך ־ וועגען אין פארשידענע זייטען. לינקס פאהרט מען קיין גלופסק, קיין וואָהלין און רעכטס אין שטעדט פון פּאדאָליער גובערניע. איך נעהם מיך רעכטס. בקיצור, איך נעה נישט, נאָר איך לויף. אין

כעס בין איך א שרעק. איך וואָלט צעריסען דעם גנב וויא א הערינג. עס פעהלט מיר מעהר נישט צו דיא נוטע עסקים, בלייבען זיטצען אין פעלד אָהן א פערד, אהן א גראָשען געלד. נישמער נאָר נישט. מיינע פיס הויבען אן זיך אָפצחאנען פון דעם ניכען גאנג, דער מאגען וויל נישט וויסען פון קיין שום זאך און מאהנט עסען. א קליינינקייט עפּיס אזא גרויסען טאָג אָפצופאסטען. שלעכט! עס עסט מיך דער געדאנק: פארפאלען דיא מיה, אומזיסט דאס לויפען! זיי, דיא שיינע נפשות, זענען אוועק א היבשע צייט פריהער פון מיר און וואס נאך? זיי פאהרען. אקענען זשע איך געה צו פוס. עס שטארקט מיך נאר איין האָפנונג, טאָמיר וועט אנלויפען עפּיס א פּיהריל. א גליק נאך, וואס דיא לבנה שיינט און מען קען חאָטש זעהען וויא אין העלען טאָג. בקיצור, איך געה, שוין נישט אזוי געשווינד, מיט אימפּעט וויא פריהער, אבער איך געה, נעהם מיר ארו״ם דיא אויגען קוקענדיג; נישטא קיין לעבעדיג בעשעפעניש. נישמער נאָרנישט, איך טהוא מיר מיינס, אלץ ווייטער, ווייטער. נעהם איך מיך צו עפּיס א זאך, פארשטעהט איהר מיך, לאָז איך עס אזוי גיך נישט אָפּ. בקצור, דאכט זיך א קלאפּען פון רעדער.... אין דער ערד מיטן קאָפּ! אזיף צושפּרינגעניש פאהרט מען נאָר מיר אקעגען, נישט אין דער זייט, וואָהין איך בעדארף. אַי, א מזל, מיין פינצטער מזל—איך ווענדע מיך צו איין פוהריל, צו דער אנדערער, אלע זענען שכור — לוט. אצינד פארשטעהט איהר מיך, ווער איך שוין נאָר מיאוס אין כעס, אבער וויא נאָך אין כעס!.... און טהוא מיך א לאָז ווייטער מיט אימפּעט. איך בין שוין אָפּגעגאנגען א היבשע שטרעקע וועג, כ׳איז שוין טאקי נוט שפּעט. און מיר איז נאך דאָ אלץ א האָפנונג, עס וועט מיך אָניאָגען א פוהריל, און פון דערווייטענס דאכט זיך טאקי עפּיס פוהרליך. נאר אין דער ערד מיטן קאָפּ! ווידער טאקי מיר אקעגען.... ניין! טראכט איך, חיינטיגס מאָל לאָז איך עס אזוי נישט אָפּ. דאס לעצטע, וואס ביי מיר געפינט זיך, גיב איך אוועק, אבי מען זאל מיך אונטערפיהרען. איך טרייב מיך אונטער, נעה מיט קוראַזש, נאָר דיא פוהרליך דאָרט ריהרען זיך, דאכט זיך, נישט. שטעהען עפּעס אויף איין אָרט.

א הארץ־וועהטיג נאר, א צושפּרינגעניש! נישמער נאָרנישט. בקצור, אוקימצבריו געהענטער דערזעה איך, דאָס זענען ביידליך. עס

פאַלט מיר באלד איין, אפשר זענין עס דיא פיינע לייט. איך האלט איין דעם גאַנג, נעה מיר שטיל, פּאַמעליכין און טראַכט וואס טהוט מען? ביי דער זייט וועג ציהט זיך א וועלדעלע, מיינער אריין אהין, באהאלט מיך צווישען ביימער, פון וואַנען איך קוק ארויס און בעטראַכט דיא ביידליך אקענען. יא, דאס זיינען מיט דיא אַלע סימנים זיי, זיי! איין ביידיל לינט אָנגעבוינען צו דער ערד, ארום איהם א גאַנץ פּעקיל: מאַנזובילען, ווייבער, יונג און אַלט, קינד און קייט, אפּגעריסענע, אפּגעשליסענע. דער האַקט, יענער קלאַפּט, איינער גיט עצות, דער אַנדערער פּלוכט, זידעלט. ווייבער קוויטשען און קינדער שרייען, פּישטשען. ס׳איז אַ געשעלטעריי, אַ געבייזעריי, א פּאַטשעריי א חארחלעריי מיט א געוויין און א געלעכטער אין איינעם. צווישען דעם רעש הערען זיך קולות: שולדיג איז דאס נייע פערדיל, פּארברענט זאל עס ווערען! אַזאַ פּליאַגע, דעם גאַנצען וועג האט עס געצוינגען אלץ אין דער זייט, אויף צולהכעיס אלץ אין דער זייט.... עפּעס א פערשלעפּטע קריינק, פּגרין זאל עס! פייבושקעס כשרה מציאה, א חאלירע אויף איהם! — פּיסקאַטשעס, שמינקפּעסליך, קוליעס שטרוי, אהן הענגד, אהן אוינען, גאַרנישט, נאר פּרעסען, דריכנען! זידעלט זיך איינער, א רויטער יונגאַטש מיט ברייטע פּלייצעס און ווייזט דערביי איטליבען א קילאַק. איך זוך מיט דיא אוינען און דערזעה: אין דיא אָבערריקעס מיט שלייעס שטעהט אָפּגעשפּאַנט, ביי דעם הונטערסטען ביידיל, אייער פערדיל, ר׳ מענדעלי! מען האט איהם א פּנים, מכבד געווען נעהן אויפין דראָנושיק. אַי, חכם מיינער! מאַך איך פאר פרייד, דוא האַפּט זיי אָנגעמאַכט א גוטע חתונה, נישקשה.... וואַרזשע איז ערגעץ מיין שלימזלניצע? מיין שקאַפּע, זעה איך, שטעהט צוגעבונדען הינטער דער דאזיגען ביידיל טאַקע. איך בעטראַכט מיין דרענגיל נעהם ארויס מיין מעסער און לאז מיך אזוי שטילערהייט וויא אַ קעטצעלע צום ביידעל, בשעת דיא חאַפּטע איז שטאַרק בעשעפטיגט דאָרט מיט דער אַקס, שנייד געשווינד איבער דיא שטריק, חאַפּ מיך ארויף רייטענדיג און פאָהר מיט ביידע סוסים אהן א ווי נעזונט אוועק. מילא גאַרנישט, בעדאַרף נראָד צו אַלדע שוואַרץ יאָהר, איינער פון חאַפּטע דערזעהן, מאַכט א געפילדער און עס ווערט א קאָכעניש. דער רויטער יונגאַטש, זעה איך, יאָגט הענדום־פּענדום און אָט אָט

דעריאנט ער מיך. מיינער שמייסט, טרייבט דיא פערד, זיי לאזען זיך היינטינס
מאל נישט בעטען און לויפען וויא ווייט נאר זיי קענען. דער רויטער איז ווייטליך
אביסל הינטער מיר. בעדארף מיין שקאפע זיך פארפלאנטען אין דיא שלייעס
פון אייער פערדיל, וועלכע איך האב אין איילעניש נישט אראפגענומען. זיא פאלט
און עס ווערד איין עבוב. דערווייל יאגט אן דער רויטער יונגאטש, אנגעצונדען
וויא א גזלן און ווארפט זיך אויף מיר וויא א חיה רעה. מיר ראנגלען
זיך מיט אלע כחות, שטום, נישט צוריידען קיין ווארט פאר גרויס כעס. מיר
ווילען איינער דעם אנדערן אומווארפען און פאלען ביידע ארומגעהמענדיג זיך
שטייף, אזוי אז דיא ביינער קנאקען. בקצור, מיר ארבייטען געשמאק, אט
בין איך פון אויבען, דער רויטער אונטען, קוועטש אזש דער
רוח נעהמט איהם, פלוצלים בייטען זיך דיא יוצרות: ער פון אויבען און איך אונ־
טען, ניי שטער נארנישט. איך דערלאנג איהם. פערשטעהסט איהר מיך, דארט
אין דער זיבעטער ריפ, אין דער דעך. ער שפרינגט אונטער און בלייבט ליגען
שטיל, וויא טויט. מילא נארנישט. דאס איז געוועזן נאר אן אנשטעל. איך
לאז איהם אפ און דאס טאקי האט ער געמיינט־ ער בייבערט זיך דערווייל שטיל
און בעקוממט ארויס ביי זיך פון דער קעשעניע א מעסער. — עהע, אזא בחור
ביסט דוא! טהוא איך א געשריי, גיב איהם א זעטץ איבער דער האנד, אזוי
איז דאס מעסער פאלט איהם ארויס און פארפליהט ווייט, ער נעהמט זיך
צונויף מיט אלע קרעפטען, גיט זיך אווארף אויף מיר פלינק וויא א קאטץ,
דראפעט מיר דעם האלדז און אט אט שטעקט ער מיר אריין דיא פינגער אין
נארגיל. פלוצים חשרט זיך פון דערווייטענס א גלעקיל. דאס מאכט אויף איהם
א מורא. ער איז דאך פארט א גנב. — אייער טרפהן מזל, ברומט ער וויא
א בער, וואס דאס גלעקיל. נאט אייך זשע א מתנה! .... ער טהוט מיר א
טראך אין קאפ און ווערט פערשוואונדען. איך שטעה באלד אויף, האפ מיך
וויעדער ארויף רייטענדיג און פאהר מיר מיין וועג. שפעטער ערשט דערפיהל איך דעם
ווערטיג, טוה מיך א טאפ' בעי. אנפן שטערען איז מיר א בייל! נישטער נאר־
ישט. מיינס האב איך אויסגעפיהרט. דיא פערדליך, פערשטעהט איהר מיך,
זיינען ביי מיר.

— בענססט נומל, וואס האט זיך אזוי אויסגעלאזט! רוף איך מיך אן און נעהם אלפיך ארום פאר פרייד.

— נישקשה! מאכט אלטיר. לאז דער רויטער דארט אויך בענשען נומל, וואס א מעת לעת האב איך גארנישט אין מויל נעהאט און בין געווען שטארק מיה, אבער אונזערע סוסים זענען דא.

— ווא זיינען זיי, דיא לייבען אונזערע! פרעג איך, ארומקוקענדיג זיך אין אלע זייטען.

— האט צייט אביסיל ר׳ מענדעלי! ענטפערט אלטיר, דער פארשוין, מיט וועלכען איך בין צוריק געקומען, האט נעפיהרט דיא לייבען אנטרינקען דארט אראפ נידריגער, וואו ס׳איז דא א טייכעל און גוטע גראז. זייט רוהיג נישקשה. ער נים אויף זיי אבטונג. איך בין נישט לאנג געקומען. מיד, צובראכען, לא עלכם, טוה איך מיך א ווארף איןביידעל און דעק מיך איבער מיט דעם לאנטוך חאפען א דרעמיל. נאר קוים וואס איך מאך צו אן אויג, קומט איהר אן ר׳ מענדעלי, און געלויבט איז גאט, וואס מען זעהט זיך געזונט .... וואס נעהט איהר עס עפיס פערבונדען, ר׳ מענדעלי? הא, דיא ציין?

— איהר, ר׳ אלטיר, זאג איך, איהר זיינט געקומען פארבונדען דעם קאפ מיט א בייל, איך — פארבונדען, אהן א פאה; איהר מיט א פארשוין און איך מיט ר׳ חיים־חאנא, חיה טריינעס מאן! שטעל איך איהם צום צווייטען מאל פאר שוין מיט דעם גאנצען טיטעל.

אלטיר שטעלט אויס דיא אויגען, קוקט אויף מיר מיט א פרעג.

— וואס הייסט! מאך איך וויא שטארק פארוואונדערט, איהר קענט נישט חיה־טריינען!

— מילא חיה־טריינע איז חיה־טריינע, מאכט אלטיר פארוואונדערט צוריק, אבער דיא פאה! וואס נעהר זיך עס אן מיט אייער פאה?

— א קרובה, מיין ווייב נעהר זיך אן א קרובה. רופט זיך חיים־חנא אן תאמא׳ א ׳ע.

און וויא מיר שמיעסען זיך דא אזוי, זיצענדיג אויפן גראז, ווייזען זיך פון דער ווייטענס אונזערע לייבען, העצקענדיג זיך, קלאפערשט וויא זיי לויפען. עפיס תאמ

יי אין מיינע אויגען דאָס פּנים זיך געענדערט פון געכטען אָן. זיי פּאַרדרייסען די קעפּ מיט נאַוה, גלייך ווי א נערעדט: לאָף דיר, לאָף, פון דעסטוועגען האט זיך אויף אונז געפונען א בעלן, געהאט שטאַרק חשק און אונז אוועקגענגבהט, נישקשה. מיט א שמאַטע אויפן פּוס, מיט א רינענדיג אויג, פון דעסטוועגען אז מען בעדאַרף נעהן אויפן דראנזשיק געהט מען און איין אקס אז מען בעדאַרף צעברעכען קענען מיר אויך, נישט ערגער פון אנדערע. אז אָך און וועה איז אונז נאָר, וואס מיר זענין יודישע. איהר, ר׳ יודען, זענט זיך נאָר מתחייב אייערע פערד קעסט און געבען נים איהר זיי מכות.... איך דערלאנג מיין פערדיל, בשעת צוקומענדיג צו מיר, א קליין זעטצעלע איבער דער מאָרדע מיט א שמייבעלע: דוא שקאָץ איינער!

באלד דארויף קומט אויך צו אלטירס פּארשוין. איך טהוא א בליק און לאז ארויס אויף א קול, א פּאַטש געבענדיג מיט בייִדע הענד:

— פישקע! מען זאָל געווען דערמאָהנען משיחין וואלט ער געקומען.

— יענער פישקע? פון וועלכען איהר האט מיר דערצעהלט? פרעגט אלטיר זעהר פאַרוואונדערט.

— יאָ, יענער, דער פון דער באָד. — נוא שלום עליכם, פישקע!

— איך האב אייך, ר׳ מענדעלי, אויף׳עט דערקיִנט. זאָגט פישקע אפּשטע־קענדיג מיר צוריק א שלום-עליכם.

— אייער פישקען קומט א דאנק, מאכט אלטיר צו מיר, ווען נישט ער, וואלטען מיר אתוערע פערדליך נעזעהען וויא אונזערע אויערען.

— ווען נישט ר׳ אלטיר, מאכט פישקע אויף צו מיר. וואָלט פישקע א מיתה משונה איינגענומען.

— איך האב שוין געהערט, געהערט! רוף איך מיך אָן. זאָג בעסער, פישקע פון וואנען האסט דוא זיך אהער גענומען?

ס׳איז א לאנגע מעשה. ענטפערט פישקע, אויסקערענדיג דעם קאָפּ אין דער זיים.

איך שטעה א רגע און בעטראכט פישקען. ער איז נעביך נאַקעט און באָרפיס מיט געשוואָלענע פאַרבלוטיגטע פיס, פאַרברענט פון דער זון און דאַר וויא א צוים־שטעקיל, נאָר הויט און ביין. דאָס הארץ האָט געריסען קוקענדיג אויף איהם.

ער האט גענומען נעביך נענוג צרות אויסשטעהען. איך נעהם איהם ביי דער האנד און זאָג:

— דיין מעשה, פישקע, וועלען מיר שפּעטער הערען. עס וועט נאך זיין צייט: אצינד רוה זיך אביסיל אויס דאָ מיט אונז.

12

פאר א יודישען בעל־לשון וואָלט געווען גענוג מאטריאל אויף אָנצושרייבען א שיינעם פּזמון פון אונז אלע, דענסטמאל אין יענעם שיינעם פריה מארגען. ס'איז דאָ צום פּזמון פיר בעווייבטע יודען, וויא זיי ליגען זיך צושפּילעט אויפן גרינעם גראָז, האבען הנאה און שווייגען, אויך א זון מיט שטראהלען, הימעל, נאטור, טויה־טראָפּען, שפּילפייגעליך און פערדליך, איינס שעהנער פונם אנדערען. דערצו וואָלט ער דאך גענומען נעבען א גמילות־חסד עפּיס פון זיינס אויך: א טשערעדע שאף, וואס פיטערען זיך אויפ'ן געמייזאכץ, א קלאהר רינענדיג וועסעריל, וואו „אינדען טהוען צוברעכען זייער דארשט", און אונז פייפעליך אין מויל, אויף וועלכע מיר שפּילען און שאלען, וויא דיא פּאסטוכער, א ליבליד דער געליבטער כלה אין שיר השירים. מאָרבעס איז דאָ ביי אתה, ברוך השם, איינענע, נישט צובע־דארפען זיינס. ביי איהם בלייב עס... נאָר אָבער עד כאן, ביז דאנען ווייטער, ר' יוד, ריקט זיך נישט! צו מיר אין דער נשמה אריינקריכען, אריינלייגען דאָרט אייער־ע חכמה'ליך, פּולע פּשטליך — דאָס איז נישט פאר אייך. דארויף איז שוין דאָ פאר אייך אנדערע ערטער... מיינע געדאנקען גיב איך איבער בעסער אליין.

פּשוט איז פּשוט, איך ליג מיר בקומפּאַניע צולייגט, קוק מיט א פּאָר אָפּענע אויגען און האב זיך משונה הנאה. וואָס? נארנישט. עפּיס איז מיר גוט אויפן האר־צען גלאָט אזוי אָהן ווערטער. דאָס צוברימקען מיינס דערביי איז אויך נישט מיט א כוונה צוזעבען קאנצערט, אדער צושארפען דיא כלי, נאר גלאָט אזוי זיך א טרים־ברים, ברים טרים... אזוי געוועהנטליך טרימקעט א יוד אָהן ווערטער, אָהן א שום געדאנק, ווען דיא דאגות הפרנסה לאָזען איהם אביסעל נאך. אזוי געוועהנטליך טרימקען קומפּאַניעס יודען, איטליכער פאר זיך, אויף

זין שטיינער, בשעת זיי שפאצירען זיך יום־טוב, אָדער שבת נאכין קונעל אין דיא חצלאטליך, דרעהענדיג דערביי א טהייל — דיא קוטאסין, דיא שפיצען בערדליך און א טהייל פארלייגט דיא הענד אהינטען.

חיים־חנא מיינער טרימקעט אויף מיט א שיינענדיג פנים. דערנאָך ניט ער זיך פלוצלים א שטעל־אויף, נעהמט זיך ביים בערדיל, בעלעקט זיך און מאכט צו מיר אזוי :

— נו, ר׳ מענדעלי! שוין צייט, מיין איך, צייט פאָהרען. הא?

— איהר ווילט שוין פאָהרען אהיים? רוף איך מיך אן און שטעה אויף אויף. נו פאַהרט געזונטערהייט!

— וואס הייסט! קוקט חיים־חנא אויף מיר שטארק פערוואונדערט. און איהר, ר׳ מענדעלי, איהר וועט דען מיט מיר נישט פאָהרען? עפעס האט מען דאך גערעדט עפעס.

— וויא קען איך! ענטפער איך, וויזענדיג אויף דיא אלע לייט מיינע.

— מיר בעטען, מיר בעטען! מאכט חיים.חנא. לאָזען זיי אויך פאָהרען. מיין חיה־טריינע מאכט היינט ווארעניקעס. עס וועט פאר איטליכען גענוג זיין וואס צו עסען, ווארעניקעס.

— שיינעם דאנק! פארבייג איך מיך, נישטא קיין צייט. מען מוז און זינען האבען עפעס פרנסה. גריסט אייער ווייב נאָר פריינטליך.

— נאט איז מיט אייך, ר׳ מענדעלי! מיין ווייב וועט מיך הרג.... חיים־חנא האט געוואָלט זאָגען „הרגנען‟, נאָר ער האט זיך פאַחאפט און אויסגעלאזט שטארק צוטראָגען: וועט מיך און שטוב נישט ארייגלאָזען מיין ווייב אהן אייך. מיינע האט מיט מיר היינטיגע נאכט איבערגעשמיעסט דעם עסק.... פארשטעהט איהר מיך? זיא ריכט זיך דאָ אזוי אויף אייך, חאסיע־גרונע מיינע אויך.... פארשטעהט איהר?

— איך פארשטעה, פארשטעה. עס מוז אָבער געדולד זיין אביסעל. מיין ווייב וועט מיך אויך הרג.... און שטוב נישט ארייגלאָזען, מיין איך, ווען איך זאל מיט איהר ניט איבערשמיעסין דאס עסק. פארשטעהט איהר מיך? וואס קען מען טאָן? ר׳ חיים־חנא.

— חיים־חנא איז נעבליבען שטיצהן וויא ארסגעפאטשט. מען האט געזעהן, וויא עס טריפט איהם דאס בלוט. דאס פנים האט איהם זיך פארענדערט.

— טהוט מיר דיא טובה, קומט! מאכט ער מיט א נעבעט. ווען נישט, נים זשע מיר חאָטש א בריוועלע צו חיה־טריינען, א געשריפטס, מיר אליין ועט זיא נישט גלויבען. מיך בעשולדיגען וועט זיא מיך, אז איך בין א שלים־שלים.. וועט.... וועט.... פארשטעהט איהר מיך? שרייבט איהר אן עטליכע ווערטער, דער רבי וועט עס איהר איבערלייענען איך בעט אייך!

אין ברירה, מען מח ראטעווען א נפש. ס'איז אפילו א גרויסער יושר אזא מאן נוט מקיים פסק צו זיין. נאר לאז ער חאפען א פאטש נישט דורך מיר. איך נעהם פון רענצעלי מיינעם אין ביידיל ארויס א בלייא־פען, רייס אָפּ פון א סידור דאס אויבערשטע ליידיגע בלעטיל, שפאר מיך צו צו דער קעלניע און שרייב דיא דאָזיגע ווערטער:

להגנידה המפורסמת שאר־בשרי, הצנועה מרת חיה־טריינע, זאָל לעבען און געזונט זיין. אמן.

הנה זייט וויסען אז געלויבט השם־יתברך, איך בין בקו הבריאה, געזונט אויף אלע אברים. נאָט ברוך־הוא זאָל נישט אָפּטאן דעם חסד זיינעם פון אונז אויף אויף ווייטער, מיר זאָלען הערען און גיבען ישועות ונחמות איינעם פונם אנדערען אין גרויס נחת, עושר און כבוד מיט א גרינג געמיטה, אמן סלה. אייערע קינדערליך זאָלען מאריך ימים ושנים זיין גרים איך גאָר פריינטליך, ובפרט לבתם הכלה הבתולה מרת חאסיע־גרונע לעב בעט איך למען־השם צוגריסען גאָר פריינטליך.

ווייטער בין איך אייך מודיע, אז הסחורה האב איך, געלויבט זיין ליבען נאָט, געטראפען גאנץ עם חביידליך אויף זייער אָרט. והשנית בין איך מודיע, אז הסוסים האבען זיך אויפגעזוכט. ר' אלטיר יקנה"ז האט זיי פון גנבים'ס הענד מציל געווען. דאָ האבען זיך געמיהט נאר זכות אבות. גרויסע ניסים איז אונז בעשיינ־פערליך געשעהען. מיר זיינען גאָר אזוי פיעל נישט ווערטה דעם אויבערשטענס חסדים. בעלכם נ"י וועט אייך איבערגעבען פל־דבר שורש. מען מעג אויטס אין דיא קראָניקעס שרייבען.

איך בעט אייך מחילה, חיה־טריינע, ווי איין איינעגע מוטער, וואס איך נעהם זיך אונטער צו זיין פאר אייך א מליץ־יושר אויף אייער בעלכם, וואס האט נעביך גרויס שרעק און ענמת נפש דערפון, וואס איך פאהר היום נישט צו אייך לויט דעם מדובר. האט אויף איהם רחמנות, לאז ער נעביך נישט האבען אפגעשניטענע יאהרען און בעשטראפט ווערען דערפאר, וואס איך האלט נישט ווארט און קען נישט כפי המדובר צו אייך היום קומען. אויף אייער בעלכם איז חלעבין א צער בעלי־החיים. ער האט פאר מיר פשוט געהאלעשט, מצדו איינגעליינט די וועלט, אפגעלויבט אין טאג אריין אייך ובפרט בתכם הכלה המושלמת, וועלכער איך גריס גאר פריינטליך. הכלל ער האט מצדו געטאן, וואס א מאן און א געטרייער טאטע בעדארף צוטאן.... פארשטעהט איהר מיך? און נאך א מאל טאקי פערשטעהט איהר מיך? — ער האט מיר אפילו געריצט דעם יצר־הרע מיט ווארעניקעס און נאך נוטע זאכען. נאר פרנסה איז בילכער פון אלסדינג. מען מוז צוליעב א שטיקעל פרנסה פארבויגען אפילו ווארעניקעס. והשנית, האב איך דאס עפיס א זונתי. איהר פארשטעהט דאך, פארשטעהט איהר מיך, וואס איך מיין.... אין אזעלכע זאכען פארשטעהט איהר?.... וואס איז דען א מאן אהן א זונתו? איך האף צו דעם וואס לעבט אייביג, אז מיר וועלען בלי־נדר זיך נאך זעהען און איה״ש אין פריידען אפעסען ביי אייך ווארעניקעס און אפשר נאך לעקיך אויך... פארשטעהט איהר מיך. דערווייל זאל בעלכם נעביך נישט ליידען. א צער בעלי החיים!..

איך שיק אייך דא מיט בעלכם א מתנה: א „תחינה חדשה על־הפרנסה״, „תחינות צו ליכטבענשען, צו ראש חדש בענשען״, „תחינה אמהות שרה רבקה רחל ולאה״, נאר א שפאנעל נייע תחינה פאר כפרות שלאגען״. נם שיק איך אייך דעם „מעין טהור״ וואס איטליכע אשה בעדארף דריגען זיין בקי און שטארק היטען דיא אלע דינים דארט וויא זיך נוהג צו זיין. איהר וועט דערפון גרויס תענוג האבען. אייער בתכם הכלה הבתולה וועט דערפון אויך משונה הנאה האבען.

חיה־טריינע! איך האב צו אייך א בקשה. אז דיא וואנצען שלכם האבען מיך, נישט היינט געדאכט, געבטען געפייניגט, האב איך אראבגעחאפט פון מיר הוואלענע זאקען של״י, דיא ברעסלער, און זיי אין איילעניש ביי אייך אויפן טאפטשאן פאר־

געסען, זכט זייא, זיים מוחל, אויף, און לאָז בעלכם זיי טראָגנען געזונט, א מתנה פון מיר. — זיים מיר געזונט און גריסט נאך אמאָל אייערע ליבע קינדערליך, גם אייער בתכם הכלה לעב אויף נאָר פריינדליך. פארגעסט למען השם ולמען השם נישט טכח אייער בעלכם. בעלכם האָט געביך א שווער, בימער געשיטה. הבייטש שלי, וואס איך האב פארגעסען; בהאלקיריל שלכם גיב איך במתנה דעם רבין, זיא וועט איהם צונימיץ קומען... פון מיר וואָס גריסט אייך און אייערע קינדערליך אימליכען בעזונדער און בתכם הכלה לעב אויף בעזונדער הקטן מענדעלי מוכר ספרים״.

אז איך האב איבערגעלייענט דעם דאָזיגען בריעף חיה־טרייַנעס מאן איז ער געוועזן איבערגליקליך און גאָר אנגעקוואָלען פון דעם זיסען לשון. ביי איטליכם וואָרט האט ער זיך א פאטש געגעבען אין דעם שטערען פאר גרויס וואונדער, וויא א מענש קען אזיינס אָנשרייבען! מאכענדיג דערביי: אוי, מחיה־דיג לשון!... אוי, לשון, צוקער זיס, וויא איך בין א יוד!.. מיר האָבען זיך זעהר שיין געזעגענט און ער איז מיט א גרינג הארץ אוועקגעפאָהרען.

13.

אזוי וויא איך און אלטיר זענין געוועזןביידע שרעקליך מיעד און צובראכען פון נעכטיגער נאכט, דאריבער איז ביי אונז געבליבען, האפען א דרעמיל און אויסרוהען זיך אביסיל אקעגען א פאָר שעה. דערנאך וועלען מיר זיך לאָזען פריש אין וועג העט ביז אין דער נאכט אריין. פישקע האט אויף זיך גענומען, אכטונג צו געבען דערוויל אויף דיא פערד און אנגרייטען עפיס צום טישאנ. „איך, אזוי זאָגט ער, האב דיא נאכט נאך דער מעשה מיט מיר, געשמאק געשלאפען וויא נאך א באָד. ר׳ אלטירן, ביי זיין צוריק קעהרען זיך, איז שווערליך אנגעקומען איידער ער האט מיך דערוועקט״. — אלטיר ליינט, אויף מיין בקשה, דעם קאפ זיינעם אנידער צו מיר אויפן שויס. איך

נעהם א מעסער און קוועטש מיט דעם קלינגעל איהם אפ דעם בייל אויפן שטערן, דערנאך מעניצען מיר, קנאקען אויס דיא ביינער, נעהן און ליינען זיך אין שאָטען אונטער א בוים.

ווען נישט דיא זון זאָל נעוועזען פון דער פוטערפאס ארויסשיקען איהרע ברענענ־דינע שטראהלען, וואָס האבען אונז געבראָטען, וואָלטען מיר געקענט אזוי ביז נאך האלבען טאג אפשלאפען. אויפּעפענענדיג דיא אויגען דערזעהען מיר נישט ווייט פון אונז ברענט א פרעהליך פייערל, ביי וועלכען עס קאָכט זיך א טעפּיל קארטאָפלעס צונעדעמפּט מיט ציבעלע און מיט א יודישער דארער קישקע. מיר נעמען צו ביס־ליך בראנפען און זעטצען זיך באלד עסען מיט אפּעטיט. מיר לויבען אפ פישקעס קאכען אין טאג אריין. עס האט דעם יודישען טעם, דער מלכות מעג זיינע קאר־טאָפלעס עסען. און ער קוועלט נאר אן, צו ווינטשעוועענדיג אונז : עסט געזונט, זאל אייך וואויל בעקומען !

— פון וואנען, פישקע, מהען מיר איהם א פרעג, האסט דוא עס אויסגעקראצט א יודישע דארע קישקע ? פון אונזערע קארטאָפלעס און ציבעלע האט דאך געקענט זיין נאר פיש קארטאָפעל.

— פון וואנעט, פרענט איהר, א יודישע דארע קישקע ? ענטפערט פישקע. פון׳ם טארבעלע ! ס׳איז מיר גראָד געראָטען מיין טארבעלע צו בעהאלטען פון דעם ממזר, פערהאפּט זאל ער ווערען !

— דערצעהל, פישקע, בעטען מיר איהם, וואָס איז אזוינס מיט דיר געשעהן ?

— עט ! מאכט פישקע מיט א זיפץ, ס׳איז פיל צו דערצעהלען, זעהר א לאנ־גע מעשה.

— דער טאג איז גרויס, צייט איז ביי אונז ברוך השם דאָ צו הערען דיין מעשה. — קומט שפּאנען ! זאג איך צו אלטירן. מיר וועלען זיך פאהרען און פישקע וועט אונז אויפן וועג דערצעהלען.

אז דיא ביידליך זענען שוין געשטאנען געשפאנט, פארבעט איך דעם עולם צו מיר אויפן וואָגען, אלטיר אבער פארבעט אונז צו זיך. ביי מיר, זאגט ער, איז גע־רייטער, נישט אזוי אָנגעפּאקט מיט סחורה. איך מאך א פשרה : לאז זיין אביסעל ביי איהם אויפן וואגען און אביסעל ביי מיר.

ביי אלטיר יקנה׳ז אויפן וואָגען.

נו היידא פישקע! ארויס מיט דער שפראכע. בעטען מיר איהם, נאכדעם וויא מיר האבען זיך אויסגעזעצט אויף אונזערע ערטער און געפויעלט ביי אונזערע פערד־ליך, זיי זאָליי זיך ריהרען פונם אָרט. פישקע אבער קווינקעלט זיך, האלט אראָפּגע־לאָזען דיא אויגען און ברעכט דיא פינגער.

— וויים איך? .... איך שעהם מיך עפּיס חלעבין. גלאט נעהם און דערצייל אז איך קען נישט. עפּיס פריקרע, חלעבען.

איך גיב פישקען אונטער השק. אלטיר פון זיין זייט שמיעסט מיט איהם איין אזוי:

— סיאיז נאָר הארב, נארעלע, דער אָנהויב. אבי נאר דאס ערשטע וואָרט נעהמ עס שוין דערנאָך וויא א מזמור. איך וויים עס טאקי פון מיר אליין. מילא בקיצור, וואס מאכט עס אוים? ווערסט אלײן, נארעלע, דערנאך זעהען, סיאיז גאָרנישט .... מילא האָסט דוא, פישקע, חתונה געהאט, פארשטעהסט דוא מיך, מיט דער בלינדער יתומה: נוא! גאָרנישט, וויס׳ן מיר עס שוין. בקיצור, וואס־זשע איז ווייטער?

— ווייטער; אין איהר מאַטען און אין איהר מאמענס מאטען א רוח ארייג־געפלרינען! שיסט פישקע אוים מיט אינפּעט אין איין כעס. זיי האבען מיר עס אָפּ־געאָרעט אויף טערקיש.

נו, נו, נו! מרייבען מיר אָן פישקען, וואס האט נאך דעם אינפעט זיך באלד אָפּגעשטעלט. פישקע עפּענט ווידער א מויל און הויבט אָן שוין נישט מיט אזא הימץ .ויא פריהער.

— אוי, א שיינע ווייבערא! .... נאך דער חתונה האבען מיר נאָר נישקשהדינג געלעבט, וויא א יודעש פאָר פּאָלק בעדארף צולעבען. איך האב, דאכט זיך, אקענען מיין ווייב נענוג יוצא געווען. הערט איהר יודען, זאל מיר אָפּ־דארען דאס מויל אויב איך זאג א ליגען! אלע טאָג אין דער פריה פלעג איך זיא, וויא עס געהער צוזיין ארויספיהרען אויפן אָרט לעבען דעם אלטען בית־עולם, וואס דארט איז דער שטיינער איהרער איז געווען צוזיטצען אויף אביסעל שטרוי און בעטען נדבות מיט א נגון פון דיא קינות, ועל־

בגר עס האט איטליכען געריהרט ביי דאם הארצען. עטליכע מאָל אין טאָג פלעג איך איהר צוטראָגען אהין, דאס א טעפּיל געקעכץ, דאס א וישע באבקעלע, א זויערע אונערקע, א קיכליצע. נא קוויק זיך! זיא זיצט דאָך דיא גאנצע צייט אָפּ־עס אויף איין אָרט און איז שטאַרק פערטראָגען אין דער פּרנסה. פיעל מאָל פלעג איך מיר גלאט אזוי קומען געוואהר ווערען, וואס מאכט זיא, אויך אונטערהעלפען איהר אביסעל אין דעם פּריון: ארויסגעבען איינעם, דעם אנדערן רעשט פון א דרייער, פון א זעקסע, דערמאהנען זיא אין אלטע חובות פון בעלי הבתים, וואס האָבען איהר פארביי געהענדיג נישט געסילעקט באלד במזומנים, נאָר אָפּגעליינט אויף שפּעטער. אדער אפּטרייבען א קיה, א ציג, וואס זיי האט זיך געגלוסט, אויף זייער שפּאציר אין דיא גאסען, ארויסכאַפּען איהר פון אונטער דעם געזיים א פול טויל שטרויא. אין חודש אלול האב איך זיא געפיהרט אויפן גרויסען יריד, ארויס פון דער שטאדט, דאָרט אויף דעם בית עולם. זיא האט עס געמאכט נישט ערגער פון דעם איבעריגען פעקיל כלי קודש דאָרט: שמשים, שמשטעס, חזנים, זאָגערענס מקבלים, תהילים זאָגערס, נבאיטעס, קנייטליך לייגערענס, פעלד מעסטערענס, וויינערענס און קלאָגערענס. אָט אזוי האט זיך עס געמאָלקען, יודישע קינדער! ס'איז געווען, נ"שק"שה, פון וואנען צולעבען. נאָר אז ס'איז גוט וויל מען נאך בעסערס, אז מען האט ברויט וויל מען קיילעכש.

ווייסט דוא וואס? הויבט מיין ווייב אָן־עט מיר צתאָגען. אזעלכע מענשען וויא איך און דוא, אזא פאר פאלק וויא מיר ביידע ועלען אויף דער וועלט פאר־פאלען אסור נישט ווערען. אין אונזער ברויט זענן אונזערע חסרונות גאָלע מעלות. ביי אנדערע אין דיא הענד אזעלכע זאָלען איינשטעהען, וואָלטען זיי א גליק געמאכט. מיר ביידע זענן גרויסע שלימזאַלניקעס און טהוען נישט דאס, וואס מען בעדאַרף. אָט פאלג חלעבין א ווייב, אביסיל עלטער, געניטער פון דיר. נעהם, פישקע, פיהר מיך ארויס־עט אויף דער לעבטינגער וועלט, צווישען לייט, אין יענע מקומות אריין, וועסט דוא זעהען, געדיינק מיינע ווערטער, אז מיר וועלען נעהען אין גאָלד. דאָ אויף דעם פלאטץ איז שוין במעט גאָר נישטא, וואס צוטאָניעט. מען זיצט א מאָל אָפּיעט א לאנגע צייט ביז איינער דערבאַרעמט

זיך און נים א נראָשען. לייט דערצעהלען עס א ביסיל פון דעם גרויסען גליק,
וואס לעקיש, דער חאָלירע חתן, האט אין דער וועלט מיט פערלען זיין ווייב גע־
מאכם. זיי האבען באלד נאך דער חתונה זיך אוועקגעלאָזט און דאס מזל, אהן
עין הרע, געהט זיי! מאָטיל מקבל האט מיט זיי אין קישינוב זיך בעגעגנט,
ארומגעהענדיג אין דיא הייזער. זייערע מאָרבעס, דערצעהלט ער, זענין פול אנגע־
שטאָפט מיט אלעם גוטען — מיט שטיקער קיילעטש, גרעסערע וויא מען גיט דאָ
דעם שבת גוי, מיט מאמאליגע, מיט גערייבערט שאָפענפליש, מיט דארע קישקעס
און קאָרע. פערלע שיינט וויא דיא לעבטיגע זון. ס'איז איהר אין פנים
נישט ארייןצוקוקען. זיא איז פעט, דיק און ברייט מיט פיסקעס נאר א
גראָפינע. גלופסק וויל זיא מעהר נישט קענען, מען זאָל איהר עס אפילו
שיינקען. — מענשען, וואס קומען פון אדעס קענען זיך נאָר נישט אפ־
וואונדערען פון דעם גליק, וואס יאָנטלען, דעם אנדערען חאָלירע חתן, האט גע־
טראָפען. זיי האבען איהם געזעהען זיך ריקענדיג דאָרט אויפן געזיים צווישען
דיא קליימען און גאָט שיקט איהם צו. ער מאכט עס גאנץ גוט. דער עולם
קען אויף איהם זיך גאר נים זאט אנקוקען. אדעס, זאָגען זיי, האט דאך
עפעס גענוג קאלעקעס, וואו ערגיץ אין דער וועלט א קאלעקע רייסט זיך אהין
אָפ'עט און מען איז שוין מיט אזעלכע געוועהנט, נאָר וויא קומען זיי אלע צו גלופ־
סקער. אזעלכע וויא גלופסק נים ארויס'עם, קען ענגלאנד אפילו אויך נישט ארויס־
געבען. גלופסק, אזוי דערצעהלען מענשען, קלינגט אין דער וועלט. אויף א גלופ־
סקער יודע; לויפט מען קוקען וויא אויף א בייז וואונדער.... און חלעבען אונז ועט
גאָט אויך נישט פארלאָזען. אָט כל־זמן ס'איז נאך זומער קום לאמיר זיך אוועק־
כאזען. האיע נישט, א טאָג הלעבין איז אויך און עברת.

מיין ווייב האט מיר געמאכט א יצר הרע און מיר האבען זיך אוועקגעלאזט.

וואס זאל איך זאגען, יודען, נישט פארזינדיגען, ס'איז אונז געגאנגען זעהר
גוט. אין וועלכען דאָרף, אין וועלכע שטאדט מיר זיינען געקומען האבען מיר אויס־
גענומען. איטליכער האט אויף אונז געקוקט, קיינער האט אונז נישט אָפגעזאָגט.
דער הקדש איז פאר אונז געווען אָפען אומעטום, הייזער וויפיל דאס הארץ גלוסט,
געה אהין און געהם, אין קעשענייע, אין בוזעם און אין דער מאָרבע. דער שמש

פון דער שול פלעגט נעהמען עטליכע נראָשען און אונז געבען דערפאר פלעטען אויף שבת תמיד און אין הויף. מיין ווייב האט מיט מיר געלערנט הלכות אָרע־מאָן. איך בין דרינען געוועזען נאך גאר א פריץ און נישט רעכט געוואוסט דיא דינים פון אין דיא הייזער ארומגעהן. מיינע אבער איז אין דיא זאכען געוועזען א וואויל־קענעוודינע מיט אלע אפשניטצלקך. זיא האט מיך אלץ געלערנט, וויא אזוי מען בעדארף קלאמפערשט קרעכצען, הוסטען און וואס פאר א רחמנות פנים מען בעדארף מאכען דערצו; וויא אזוי מען בעדארף א נדבה בעטען אדער מאָהנען, זיך דינגען און צוטשעפען זיך וויא א זלידנע; וויא אזוי מען בעדארף צו ווינט־שעווען, אָדער שעלטען, פלוכען טויטע קללות. איהר מיינט, עפעס אזוי גלאט נעהמט מען זיך און מען געהט אין דיא הייזער. ניין! דאס איז א גאנצע תורה. ביי יודען א גניד צו ווערען איז געננג גאָר מזל. עזות, פארשטאָכענע אויגען און דעסגלייכען, דאס קומט שוין שפעטער פון זיך אליין ממילא. אבער א יודישער אָרעמאן צו זיין, מאקע וואס אָרעמאן הייסט, איז מזל אליין ווענינ, ער מוז קענען און וויסען א סך זאכען, וואס זיינען שטארק נייטיג צום עסק. ער בעדארף קענען דיא שפיל און אריין אין דער גרגרת אזוי, אז יענער מוז געבען. ער זאל אפילו א מיתה משונה איינגעהמען.

איך מיט מיין ווייב זיינען מיר געוועזען פוס־אָרמעליים. — איהר קוקט מיך עפעס אָנ׳עט, מיינע ליבע יודען, וויא אייך איז עפעס שטארק קשה. לאזט זיך דינען, זייט מוחל! אז איך האב שוין אָנגעהויבען צו דערצעהלען וועל איך געבען צו פארשטעהן אייך, וויא ווייט איך קען, דאס אויבי׳עס. דיא ארמע לייט ווערען וויא דיא סאלדאטען, איינגעטהיילט: אין פיעשע.... ווארט נאָר, ווארט, עפעס איז דאָ א פארדרעהעניש פון הונדערטער סאָרטען, א פלאָנטעניש פון שווערע נעמען און צונעמענישן. אָרמעלייט, וואס דראלען, הולכין מיט דיא רגלים... דער שווארץ יאהר זאָל זיי וויסען! אָרמעליים וויא מיסט, עפיס אזוינע און אזוינע קבצנים דאָ און דאָרט, אביונים, דלפנים מיט אלע פירושים, שלעפערס אין דער וועלט. בעטלער, בטלנים, מקבלים און טעלער־לעקער אין דער שטאָדט. אלערלייא. גאָר אָהן א צאָהל!...... ווארט נאָר, לאָמיך זיך אביסיל בעטראכטען.

פישקען אָבער האָט דאָס בעטראַכטען זיך אויף נישט געהאַלפען. ער האָט זיך פאַרדרעהט אין דיא גרויסע מחנות אָרמעלייט און נישט געקענט אַרוים. איך האָב פון זיינע ווערטער פאַרשטאַנען, אַז דיא אַלע מיני אָרמעלייט, ביי אונז טהיילען זיך אין אַזוי: פּ׳עשע אָדער פוס אָרמעלייט, דיא וואָס שלעפּען זיך צו פוס, און קאַניצע אָדער בויד־אָרמעלייט, דיא וואָס שלעפּען זיך אַרום אין ביידליך, א חוץ דעם ווערען זיי נאָך איינגעטהיילט אין מינים: שטאָדט־אָרמעלייט, אַזעלכע וואָס זענען געבוירען געוואָרען ערגיץ אין א שטאָדט, געוועהנליך ערגיץ אין דער ליטאָ, און פעלד אָרמעלייט, דיא וואָס ווערען געבוירען פשוט אויף דעם פעלד אין א בויד, זייערע עלטערס עלטערען האָבען פון אייביג אָן זיך אַרומגעשלעפּט. דיא דאָזיגע אָרמעלייט זענען יודישע ציגאַנער. שטענדיג וואַנדערווען זיי פון איין עק וועלט צום אַנדערען, זיי ווערען געבוירען און אויפגעוואַקסען, האָבען התונה, פרוכ־פּערען זיך און שטאַרבען אַלץ אונטער וועגענס, זיי זענען פרייע מענשען, פּטור פון אַלע זאַכען: פון נתינות, טאַקסעס וכדומה, אויך פּטור פון דאַווענען און פון גאַנצען יודישקייט. נישטאָ קיין אויבער האַר. — צו דעם טהייל שטאָדט אָרמע־לייט געהערען אַלערליי שטעדטישע קבצנים פון דיא דאָזיגע סאָרטען: קבצנים פשוטע. יודען, יודענעס, מיידליך און בחורים, וואָס געהען מיט טאָרבעס אין דיא הייזער אַלע ראש חודש, אויך אין מיטען דער וואָך און נעהמען גראָשענס און שטיקליך ברויט. א גרויסער טהייל יונגליך און מיידליך פון דיא דאָזיגע, לויפען א מאָל נאָך איטליכען אויף דער גאַס און רייסען ביי דיא פּאָלעס, ביז מען מוז זיך פון זיי אויסקויפען מיט עפּיס א נדבה. — קבצנים כלי קדש. דאָס זענען מקבלים, בטלנים, אין איטליכען קלייזעל, וואָס זיצען משניות און זאָגען קדיש ביי א בר־מינן און אויפן היילינגען אָרט צו א יאָהרצייט. מען מעג צו זייא רעכנען אויך שופר בלאָזער, מזוזות איבערקוקער מיט דעם גאַנצען קאַפּיטעל אַזעלכע לייט. — תורה און מצוה קבצנים. וויא א שטיינער פרושים, וואָס וואַרפען אַוועק ווייבער און קינדער, בעגראָבען זיך אין א קליינזיל ערגעץ אין דער פרעמד און לערנען „ביצה“ אויף דעם עולם׳ס רעכנונג. ישיבה בחורים, וואָס נעהן אַרום שלינג און שלאַנג, קראַמצען זיך אונטערן אַרוועס און עסען טעג. יודען מיט פּאַטשיילכענס אין דיא טענה, אָדער מיני נביאים, מישטעהגעס געזאַגט, וואָס זאַמלען נדבות קלאָטפּערשט

אויף עפּיס א מצוה זאך.—באהאלטענע קבצנים, פון בעלי הבתים וואס נעהמען קצבה און נדבות שטילערהייט.—האלבע קבצנים. וויא א שטיינער תלמוד תורה מלמדים אין פיל שטעדט, וואס זענין האלב מלמדים, האלב בעטלער, און דעסגלייכען אויף שמשים, דיינים, רבניב. איטליכער פון זיי איז האלב דאָס, וואָס ער איז און האלב דאָס, וואס אלע אנדערע יודען מיט מארבעס זענין. — יום טובדיגע קבצנים. אזעלכע, וואס קבצנען געוועהנטליך פורים, בשעת יודען בכלל מאכען זיך הארץ און לאזין זיך פאר נרויס חדוה נעהען קומפּאניעסוויים אין דיא הייזער, אדער א מאל אויך אונטער א יום טוב, און הייסען הייסט עס קלאמפּערשט, זיי קבצנען פאר אנדערע נעביך. — נמילות חסד־קבצנים. אזעלכע וואָס נעהמען זייער גאנץ לעבען נדבות אונטער אין אויסרייד א גמילות חסד קלאמפּערשט, היינט מאָרגען גיבען זיי עס מיט א דאַנק צוריק אפּ.

— דערמאָהנט מיך ר׳ אלטיר, רוף איך מיך אן, נאכדעם אז איך האב פּיש־קעס ווערטער גענומען אויף מיינע כלים און געמאכט דעם דאָזיגען שטיקעל סדר צווישען אונזערע קבצנים. דערמאהנט מיך, איך בעט אייך, אפשר איז דאָ נאך קבצנים, וועלכע איך האב חלילה פארגעסען אריינצושטעלען אין צעטיל.

— מילא וואָס מאכט עס אויס? טהוט אלטיר א זאָג און פארקרימט זיך אויף מיר עפּיס אזוי, וויא איינער מיט א באָרד קרימט זיך אויף א יונגעל, ווען ער מאכט זיך עפּיס נארעש. — אָווא, ער תאמ חלילה פארגעסען!.... אזא וויכטי־גע זאך דאס צעטיל! און אז מען שטעהט נישט אין צעטיל קען מען חלילה קיין קבצן נישט זיין!....

— זאגט עס נישט ר׳ אלטיר! שטעל איך מיך שטארק אקעגען. אונזערע קבצנים זענין ביי זיך שטארק פארריסען, שרעקליך להוט נאך א פּיצעל כבוד. כאז איינעם זיך נאר דאכטען עפּיס א מינדסט בעליידיגונג איז ער נרייט צודערגעהן אייך דאס לעבען. בעהיט זאָל מען ווערען פון א קבצן, א שטעלקע!.... שאַ. זעהט איהר, אָט האב איך מיך מאָקי דערמאהנט! אָהן עיךהרע נאך א סך־קבצנים: איינקליך, ירושלמים, ארץ־ישראל יודען, נשרפים׳ שלאָפע, מערידינדינע מיט כתבים פון דאקטורים, עגונות, אלערליי מיני אלמנות, מחברים, ניי־מאָרנע מחברטעס מיט דעם מאנס חבורים. נישקשה דער רוח האט אונז ר׳ אלטיר, אויף

נישט געגומען. מען מעג גאנץ שטארק רעכנען אויך מוכרי ספרים און אז ס'איז שוין יאָ אזוי, רופט־זשע מאקי אויף אויך אונזערע דרוקער און אלע מיני רעדאק־טערס, זיי מיט אלע זייערע ארבייטער זעטצער, בעלי מגיה'עס, שרייבער, קארעס־פאנדענטען — יעמוד עם כל־הקבצנים! .... אצינד, ר' אלטיר, בעדארף מען דיא דאזיגע אלע לייט אויססארטירען, איטליכען אויף זיין אָרט און צעטיל. — דאכט־זיך, קיינעם נישט פארגעסען, הא?

— אי, פע, ר' מענדעלי! מאכט אלטיר אויפגעבראכט און הויבט זיך אָן צוקראצען. נענוג חלעבין מיט אייערע קבצנים. עס בייסט מיר אזש דאס לייב, וויא פלייא וואלטען מיך אָפגעשיט. פון מיינעט וועגען וואלט איהר עס געקענט מאכען בקיצור: כל ישראל איין קבצן, און גאַרנישט.... איין עק, א סוף זאל עס האבען. לאָזט פישקען דערצעהלען ווייטער און שלאָגט איהם נישט איבער. אונטערזאגען א ווארט, ווען עס שטעלט זיך פישקען אין גאָרגעל און ער בלייבט וויא דערוואָרגען, אדער אויסבעסערן איהם אמאָל דאס לשון, דאס,—מהיכא־תיתי.

נאך נאר ביים אָנהויב איז פישקע געווען דער חזן, וואס האט נעדרעהט דאס מויל, ארויסגעלאזט צוהאקטע צובראָקטע ווערטער און איך זיין משורריל, וואס האט איהם אונטערגעהאָלפען אין דער נויט און איהם אויס דעם מויל ארויסגענומען דאס וואָרט, מיט וועלכען ער האט זיך געוואָרגען. אָהן מיר וואלט שוואר געווען פישקען אליין רעכט צו פארשטעהן. דאס, בין איך א בעלן צו ווייזען אויף א פראָבע שפּעטער אביסעל. אלטיר האט דערביי נישט מעהר נעמאן וויא אונטערגעשטופט מיט זיינע ווערטער: „מילא בקיצור", „נישטער גאָרנישט", וויא איינער, וואס טרייבט שבת אין שול אתמער דעם חזן, ער זאל עס אָפּמאכען בקיצור, פיהלענדיג, אז אין דער היים ווארט אויף איהם דער קידוש, א טשאָ־לענט מיט א קוגעל.

14.

„עך מיט מאן וואב אבען קענעט צי פישע. ני קענטי אך משאעה זאן וויא מיט מאגע קיאנקע פיסיעך פיענגן מי זעך שיעפען זייע באטעיעך, קייכן וויא דיא

יאקעס." אָט אזוי הויבט פישקע אָן ווייטער צו דערצעהלען מיט זיין לשון, וואס אויסגעבעסערט מיט מיין הילף מאכט עס: איך מיט מיין ווייב האבען געגעהרט צו דיא פיעשע, דאס הייסט, פוס־אָרמעליים. נו, קענט איהר אייך משער זיין, וויא מיט מיינע קראנקע פיסליך פלעגען מיר זיך שלעפען זעהר באמעליך, קריכע וויא דיא ראקעס. און אזוי געהט פישקעס דערצעהלונג, אויסגעבעסערט, ווייטער:

מיין ווייב האט אנגעהויבען מיך ביסלעכווייס צו זידלען, צו שעלטען, צו זאגען שטעכווערטליך, צו רופען מיך מיט צונעמעניש און מיר אויסצרווארפען מיינע קראנקע פיס. זיא איז אקענען מיר ארויס מיט טענות, אז זיא האט אין מיר נאר אין נאנצען זיך אָפגענארט פון אויבען ביז אראָפּ: אז זיא האט מיך געמאכט פאר א מענשען, זיא האט מיך אין דער וועלט צווישען לייט ארויסגעפיהרט, זיא האט מיך פארזארגט מיט פרנסה, געשטעלט אויף א שטיינער און איך בין איהר נישט געטריי, טהו איהר אלץ אויף צופוקעניש. נאָר דאס אבער איז געוועזען זעלטען. איך פלעג מיך נישט וויסענדיג מאכער, אלסדינג אראָבשלינגען, געטראכט ביי מיר, אזוי אזוי נעוועהנטליך דער שטיינער פון א ווייב, אזוי בעדארף צו זיין. אימליבען מאן איז דאס ווייב א מאל מכבד מיט א וואָרט און א מאָל טאקי מיט א קלאפּ אויך. קוים איז איהר דער כעס אָפּגעד נעגאנגען איז ווייטער געוואָרען א לעבען, פישקע ווייטער שטארק חשוב. זיא פלעגט ארויפלייגען איהר האנד מיר אויפן אקסעל, זאָגען: הייטא, פישקע! מיינער געהט פאראויס, זיא הינטער מיר און ביידען איז עפּיס גוט אופן הארצען. "אָט אזוי האָבען מי זעך געייקט און געקיאָכען".

ביז באלטע האבען מיר זיך געשלעפּט עפּיס נאָר א לאנגע צייט און פער־שפּעטיגט דעם גרויסען יריד דאָרט וואס קלינגט אין, דער גאנצער וועלט, מיין ווייב איז געוועזען אויסער זיך, שרעקליך זיך געערגערט, גלייך וויא זיא וואלט דאָ פער־לוירען שרפ״ים אלפים טאחלער. איך טרייסט זיא און דרינג איהר אלץ: מילא וואס איז דאָ אזוינס, אבער באלטער הייזער זענין דאָך, ברוך־השם, פאר אונז נעבליבען! קארג פאר אונז אזוי פיעל הייזער, אזא שטאדט? נישט צופאר־זינדינען. און זיא אלץ אין איין קול: פארברענט ווער אין איינעם מיט ד י י נ ע

הייזער! וואס טויג מיר, דוא ימחשמוניק איינער, ד י י ן שטאדט, אזא בלאָטינע שטאדט! אָט אזא שטאדט נאראיעסט דוא עס מיר, תאַ! איך וויל נישט. דוא הערסט? איך וויל נים אזא שטאדט. איינגעזונקען ווער דאָ אין דער בלאָטע און ווארג זיך דיר מיט ד י י ן שטאדט מיט דיין בלאָטיגער באלטע.

— ר׳ אלטיר, ס׳איז דאָ! לאז איך פלוצלים ארויס הויך אויף א קול. איך האב מיך דערמאָנט נאך א פאָר קבצנים! קבצנים־באנקירען.

— א גרויסע מציאה חלעבין! מאכט אלטיר, קנאקענדיג מיט דער צונג: טצע־טצע־טצע־צע! פון מיינעט ווענגען מעגען זיי אפילו נישט גע־ראכט ווערען.

— איינעם פון דיא דאָזיגע לייט, שמחה׳לע דער לעבעדיגער, קען איך אין גלופסק זעהר גוט. ביי איהם אין א בעזונדער בוך שטעהען פארשריבען אלע הייזער, אפגעשאצט ווי פיעל הכנסה בעדארף איהם דורכ׳ן יאהר איטליכעס הויז איינ־בריינגען. דיא הייזער, זאגט ער, זענען מיינע, צאהלען מיר צינש, גאנץ גלופסק איז מיין קאנטאר, זיין שטייגער, איז, איטליכען טאג צוגעהען אין א געווי־סען טהייל הייזער. ער קומט אריין אין א שטוב לעבעדיג, מיט ברייט־קיים. נים מען איהם באלד דיא נדבה איז גוט, ווען נישט, זאגט ער: א גוטען טאג! נישקשה, איך וועל פארשרייבן אויף אייך א הוב. און לויפט לעבעדיג, געשווינד ארויס. אפשר האט איהר געהערט, ר׳ אלטיר, דערצעהלענדיג, וויא איין גלופסקער קבצן האט זיך משדך געווען מיט נאך א קבצן פון טעטעריווקע און האט געגעבען אין נדן אריין דיא הייזער אין גלופסק? — דאס איז, שמחה׳לע דער לעבעדיגער. אדער אפשר האט איהר געהערט אויך, ווי א אויף א מאהלצייט פאר ארמעלייט, ביי א גביר אויף א חתונה, איז געקומען איין קבצן א געבעטענער, נאכשלעפענדיג מיט זיך נאך איינעם איין אומגעבעטענעם, און אויף דעם פרעג: ר׳ קרוב, וואס שלעפט איהר מיט אייך איין איבעריגען פארשוין? ענטפערט ער: דער דאָזיגער פארשוין איז מיין איידעם, וועלכען איך האב צוגעזאגט קעסט — דאס איז ווייטער טאקי שמחה׳לע דער לע־בעדיגער. בקיצור, שמחה׳לע קוקט אויף גלופסק וויא אויף זיין שטאָדט און זיינע הייזער.

— פון טײנטס־װעגען מעג אײער שמחה׳לע דער לעבעדיגער דיא כּבֿרה װערן. זאגט אלטיר אפ זײנס גאנץ בקיצור און בעט פישקען װײטער צודערצעהלען.

פישקע הויבט אן אויף זײן שטײנער איך העלף איהם אונטער אויף מײן שטי־נער און דיא מעשה דערצעהלט זיך װײטער אזוי:

דער װעג אונזערער איז נישט געװען קײן גלײכער, פון אײן שטאדט צו דער אנדערער, אלץ װײטער װײטער. נאר װאס־דען? „מי פיגען קײכען״ אהין און אהער, װיך דרעהען אין אלע זײטען, װיא ס׳איז אונז אויסגעקומען. אײנמאל זײנען מיר מגולגל געװוארען עפּיס אין א שטאדט, װאס הלוואי דער רוח זאל מיך געװען האבען פריהער אײדער איך בין אהין געקומען. צו דער שטאדט אלײן האב איך נישט אפילו, פארקעהרט, זיא האט אקעגען מיר געגוג יוצא געװען, מיך געלאזט א־זומגעהען מיט אלע כּבֿודין אין דיא הײזער, נאר דארט האב איך מיך בעגעגענט מ׳ט מײן מלאך־המות, געקוילעט זאל ער װערען אהן א מעסער! „א קײנק איהם אין דיא בײניע!״ — אט װיא אזוי ס׳איז געשעהן:

אין יענער שטאדט, װאוהין מיר זענען געקומען, איז געשטאנען קאניצערפעלד־ארמעלײט מיט בוירען. ס׳איז געװען א מרידה. בעלי־הביחליך פון הײנטינער װעלט האבען דארט אויפגעמאן נײעס, אז ארמעלײט, הוץ אלטע, קראנקע און ביטערע קאלעקעס, נים צוגעבען נארנישט. געדינטע בחורים, װײבער און מײדליך זענען נישט קראנק צו דינען, צו ארבײטען און מיט אײנענער מיה צו פארדינען זײער שטיקעל ברויט. דאס יודישע נארעשע רחמנות טהוט נאר אן גרויסע צרות. דורך־דעם, האבען זײ געזאגט, האלטען זיך בײ יודען פילע נפשות אהן א צאהל װיא װאנצען, װאס זײנען יענעמס בלוט און עסען אפּיעט אנדערע דעם קאפ. זײ האבען בײ זיך אײנגעפיהרט עפּיס װיא א מין פאדריקע, װאו מען האט מכבד געװען געזונטע ארמעלײט, װאס זײנען געקומען צו גאסט, מיט עפּעס א מלאכה! צו דרעהען שטריק, צו נעהען זעק און געגעבען זײ דערפאר עסען. ארמעלײט האבען אנגעהויבען זענטענער זיך אהין צו װײזען. דיא קאניצע, װעלכע מיר האבען דארט געטראפען, איז געװען שטארק אויפגעבראכט אקעגען דעם דאזיגען אײנפיהר, פלאם־פײער. נעך װאלד! האבען זײ אלע געשריגען, ס׳איז שוין נאר קײן װעלט נישט. װאו איז דאס יודישע רחמנות? אוים יודישקײט, חלעבין!.... אײנער, א רויטער, א געהמטער

א קיינק איהם אין דיא בייניע! — האט נעפיהרט דאס רעדיל און געשריגען .עהר פון אלע: ס'איז סדום, נאר סדום! פאר וואס קומט עס דיא נגידים זאלען זיך זיצען וויא דיא פריצים רוהיג און אנדערע זאָלען אויף זיי האָרעווען? ייער גוטין איז דען נישט יענעמס מיה, יענעמס פראצע, יענעמס שווייס? אליין זענען זיי ביי זיך אפגעפיטמע מענשליך, היטען אָפ־עט זייער נפשיל און ווילען אלץ יענער זאָל ארבייטען. א נגיד, וואס מעהר דיק, געזונט ער איז, וואס מעהר זיין בייכיל איז גרעסער, איז ער אלץ מעהר פארטעהם, מעהר פיינע בריה. אונזער איינער אקענען מוז מיט זיין געזונט זיך נעביך באהאלטען, זיך שעהמען וויא א גנב. איטליכער שרייעט אויף דיא ציין, פאר וואס נעהמט אזא געזונטער נישט ארבייטען! עס וואָלט שוין רעכט געווען, חלעבין, איבערצובייטען דיא יוצרות. לאזען דיא נגידים פריווען אביסיל ארבייטען. וואס איז, קראנק זענען זיי? — נערעכט, פייבושקע, נערעכט, מיר זענען אויך יודישע קינדער, אועלכע שמיילינע וויא זיי! האבען אלע און איין קול אונטערגעבאסעוועט דעם רויטען סמור און ביסליכווייס זיך צוגאנגען פונם הקדש.

אָוועגט־ציים בעדארף איך גראד געהען און א גאס פארביי דעם שולהויף. אין דרויסען איז טונקעל און מענשען א סך אהן עין הרע דרעהען זיך דארט ארום מיט א מאָל קומט מיר פון דער זייט גאס און צו דיא אויערען עפּ־ס א וויינענדיג קול מיט א געבעט, וואס קען ריהרען אפילו א שטיין. אפשטעלענדיג דך, דערזעה איך נישט ווייט פון מיר, וויא א צובראכענער יוד האלט אויף ביידע אויסגעשטרעקטע אָרם א קישעלע, פון וועלכען עס הערט זיך א פּישטשען פון א ברעקיל קינד, וואס פארנעהמט זיך נעביך שרייענדיג. דער אומגליקליכער טאטע דרעהט זיך און אלע זייטען, שאָקעלט עס, הוינט עס, נעהמט עס איין אויף א וויינענדיג קול מיט ביטערע קרעכצען: אוי, וויסט איז מיר, פינצטער איז מיר. מיין ווייב שטארבט און לאזט מיר אויף דיא הענד איבער א פיצ׳ל קינד!.... אוי, וויסט איז דיר, קליינע בלינדע יתומה׳לע, פינצטער איז דיר אָהן א מאמע! א־א־א שא־טא! וואס זאָל איך דיר נעביך טאָן?...... איטליכער וואס געהט פארביי גיט איהם עפּיס אין דער האנד. א טהייל ווייבער ווענדען זיך צו איהם, אויך מיט א וואָרט, און ער אלץ און איין אטהעם: וויסט איז מיר, פינצטער

אין דיר! שאָקלענדיג און וואַרפענדיג זיך מיט דעם פּיצעלע אין אלע זייטען. דאס הארץ האט מיר געריסען פאר רחמנות אויף דעם ווייסטען טאַטען און אויף דער ווייסטער יתומה׳לע נעביך נאָך אין דיא וויקעליך. איך נעהם ארויס פון דער קעשענע א דרייער און קום דערמיט צו נאָהענט צו דעם ווייסטען טאַטען. קוים שטרעק איך אויס צו איהם דיא האַנד איבער דער קישעלע דער־לאַנגט ער מיר א שטאַרקען קניפּ, מאַכענדיג דערביי אויף זיין וויי־נענדיג קול, אוי, ווייסט איז דיר! מיט א קוועטש אויף דעם וואָרט „דיר“, גלייך וויא מיך מיינט ער. איך האָב מיך ביי דער האַנד פאר ווערטהיג, שפּרינג אָפּ־עס דערשראָקען אין דער זייט און בלייב שטעהען עטליכע רגע פארגאַפט. דער ווייסטער טאַטע דרעהט זיך אויס באַלד צו מיר איך קוק איהם גוט אָן און: בין פארצאַפּעלט געוואָרען.... פאר היינט וועט געגוג זיין. קום! נאַ, האַלט אביסל דאס קינד!“ זאָגט ער און שטופּט מיר אריין אין דער האַנד דאס קישעלע. דאס קליינע יתומה׳לע, זעה איך, איז עפּעס א לילקע, איינ־געוויקעלט אין שמאַטעס און דער ווייסטער טאַטע איז דער רויטער ממזר, פייבושקע: „א קיינק איהם אין דיא ביינער!“ ער האט עס געמאַכט וויא א בריה, געוויינט, געקרעכצט פאר זיך און געפּישטשעט, זיך פארגאַנגען אויך פאר דעם קינד.... אָט אזוי מוז מען, רופט ער זיך אָן, מיט דיא נארישע יודישע קינדער האַנדלען. ווילען זיי נישט געבען מיט גוטען מוז מען ביי זיי נעהמען מיט קונצען. אָהן דעם נעהט עס נישט. דער רב, דער דין, דער שיינער מקבל מיט דעם גאַנ־צען פּעקיל כלי קדש, אלע פארשטעלען זיך, מאַכען קונצען. יענע מיט זייערע הוויות און איך—ווייסט איז מיר—מיט מיין קליין יתומה׳לע. מעלקט זיך בהמ:ת!... זאָג, פישקע, אמן!

אין יענער צייט, וואס מיר האָבען זיך אויפגעהאַלטען אין הקדש, האט דער רויטער ממזר אָנגעהויבען זיך צוצושאַרען צו מיין ווייב מיט גוטע ריידעליך. זיא איז איהם עפּעס שטאַרק געפעלען. ער פלעגט זיך חאַפּען צוטראָגען איהר, אז זיא האט עפּ:ס בעדאַרפט, און ליב געהאַט זיא צובאַדינען. ביסלעכווייז האט ער אלץ צו איהר זיך אריינגענאַרט ביז ער איז געוואָרען מיט איהר א שמיעקע. ער פלעגט אָפּזיצען מיט איהר שעהנווייס און פּלוידערן, אריינוואַרפען אין דעם שמיעס גראָבע,

נישם קיין שיינע ווערטליך. מיינע פלעגט פארשטעקען דיא אויגען אין נישט וועלען, ראכט זיך, הערען אין אז ער פלעגט זיא אמאל אין טאָג אריין לויבען: זיא איז א יאדערדינע, א פעטע, א לויטערע, א פליישינע יודענע, אזעלכע וויא ער האָט ליב, פלעגט זיא איהם אָפזידלען, א פאטש טהאָן אויפ׳ן ריקען און דערביי טאקע לאכען. איך פלעג אויך לאכען, א מאל טאקע מיט ווערעם, נאָר באלד טאקע מיך בעטראכט צוריק: וואס ארט מיך א פלוידערזאק? מארגען—איבערמארגען ווערד מען נאָר זיינע פטור, מיר צוגעהען זיך, איטליכער אין איין אנדער זייט און אייביג וועט מען זיין פרצוף־פנים נישט אָנקוקען. און ווייטער, אין דיא הייזער געהט דאך מיין ווייב, געלויבט דער אויבערשטער, מיט מיר. איהם דעם ממזר, ווען ער נעהמט זיא אָנ׳עם ביי דער האנד און וויל זיא פיהרען, שטופט זיא אָפ׳עט מיט א בייזער: „נעהט אייך, געהט, פע! איך בין איין אשת איש האָב ברוך השם מיט וועמען אין דיא הייזער ארומצוגעהען."

אויף מארגען, נאך דעם בענעגעניש מיינעם מיט דעם רויטען ממזר, וויא ער האט זיך פארשטעלט פאר א ווייסטען מאטען בין איך מיר גע־גאנגען אין דיא הייזער אליין מיין ווייב האט אויפשטעהענדיג אין דער פריה זיך געקלאגט, עפעס איז זיא נישט מיט א כעמען, עפעס ציהט זיא זיך אלץ און געניצט, עס מוז זיין א גוט אויג און איז דאריבער געבליבען אין דער היים. איך אליין בין אויך געוועזען עפיס לא עליכם׳דיג, עס האט מיר עפיס געשלאגען ארויף. היינט איז מיר טאקי געוועזען אומיטיג איינעם אליין, צוגעהען אָהן מיין ווייב. ס׳איז מיר וויא עפיס אָפגענאנגען. איך לייקנען נישט, אז זינד דער ממזר האט זיך צוגעשארט צו מיין ווייב און מיט איהר געטריבען קאטאָוועסליך איז זיא מיר געווארען טהייערער. עס האט מיך א מאָל פארדראסען געברענט וויא א פייער, נאר דערבייא טאקי — איך וויס נישט פארוואס — האט מיך צו איהר עפיס געצויגען, געצויגען וויא א כישוף. עפיס איז עס געוועזען, וויא זאל איך אייך זאגען, א געשמאקער שמארץ וויא פון א בלאָטער בשעת קראצענדיג איהם אמאל אויף מיין לייב. ס׳איז א שמארץ מיט הנאה האבען ביידע זאכען אין איינעם... ס׳איז געוועזען א געמלאָ־כעטע „אין דיא הייזער ארומגעהען" נאָר נישט דער טעם, וואס איין אנדערס מאָל. איך האב עס אבגעטאכט בקיצור, שבת שטעך, סיור ביור ומפליא לעשות און מיך

אָפּגעפּאַרטינט בעצייטענס. אריינקוקענדיג אין הקדש האָב איך געטראָפען מיין ווייב, זיצענדיג מיט דעם ממזר און זיך עפּיס געשושקעט. דאָס פּנים האָט איהר געבלאַסט זיא האָט געהאַלטען דעם קאָפּ אנגעבויגען צום ממזר, זיך צוהערענדיג צו זיינע רייד און א זיס שמייכעלע איז איהר פון דיא ליפּען נישט אראָפּ. ביי מיין צוקומען צו איהר מיט א פרעג, וואס זיא מאכט? האָט זיא זיך געטאָן א חאַפּ, געבליבען אקענען א רגע אהן לשון און נישט געוואוסט וואס צוטאָן. דערנאָך מאַכט זיא מיך אָנעט, וויא איהר שטיינער איז געוועזן, און מאַכט צו מיר אזוי: „ווייסט דוא פישקע, וואס איך בין קראַנק? דאס איז נישט קיין גוט אויג. דאָס איז מיר געקומען פונם צופוס געהן. דיא רופאי'טע, וואס געהט אהער אריין, האט מיר געהייסען געהען אין באָד מחילה, אויסשטייסען זיך, לאָזען זיך שטעלען באַנקעס, גוט אויסרייבען זיך אויף דער נאַכט און שוויצען. — ניין פישקע! צופוס ווייטער קען איך נישט געהען. ר' פייבושקע איז אזוי גוט, אזוי פיין און וויל אונז געהמען מיט זיך אין בויד. וואס מהוט מען פישקע? וואס זאָגסט דוא, הא?

דער ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינער אין! האט אויף מיר געקוקט עפּיס מיט אזא איינעלע, מיט אזא שמייכעלע, וואס האט מיך געשטאכען. עס האט מיך פאַרקלעהמט ביים הארצען; ס'איז מיר געוועזן צו מוטה וויא א יונגעל, וועלכען דער רבי הייסט זיך לייגען אויפן ביינקעל, איהם אפּצושמייסען. איך האָב געמאכט א היבשע ווײלע מיט דער צונג, עפּיס אהן ווערטער און נישט געוואוסט וואס צוזאָגען.

וואס שווייגסט דוא? וואס ענטפערסט דוא נישט? צושרייעט זיך אויף מיר מיין ווייב מיט כעס. איך ווייס, עס אַרט דיך גאַר נישט מיין געזונט. ווילסט מיך ניכער פּטור ווערען, מיך טרייבען יונגערהייט אין דער ערד אריין. ווארט נאר, ווארט, דוא עכבראש איינער! ניכער וועסט דוא אנלײנען מיט דעם קאָפּ, א מיתה משונה איינגעהמען. הערסט דוא פישקע, פאַראַפּאַטשקע, דיא ערד וועסט דוא פון מיר קייען! נישט איין האָר אין קאָפּ וועט דיר איבערבלייבען. דיא ציין וועל איך דיר אויסזעטצען!

אז מיין ווייב האט געעפענט א מויל פלעגט מיר אין בויך קאַלט ווערען. איך בין געשטאַנען צוקאָכט, דערשלאָגען און דערהרגעט. וויא מיר איז דענסטמאָל

נעוועז אויפֿן תארצען ווייסט נאר איין גאָט וואויל. וואס האב איך נעקענט טאָן? איך האב אָנגעבויגען דעם קאָפּ און געמאכט צו מיין ווייב: שאַ שריי נישט, ערגער דיך נישט אזוי. שאַ, דוא וועסט פאהרען! פאר וואס נים?

— אָט אזוי רעד! זאגט מיין ווייב שוין ווייכער. פאר וואס זשע אז מ׳זן רעדט צו דיר, שטעהסט דוא וויא א לייטענער גולם און ענטפערסט נישט קיין וואָרט? יענער איז אזוי גוט, אזוי פיין, וויל אונז מיט נעהמען אומזיסט און ער זאל דאס חאטש זאגען א דאנק! שעהמען מענסט דוא זיך אין דיין ווייטען האַלז, דוא גראָבער יונג איינער.

וואס האב איך נעקענט מאכען? איך האב נעמוזט טאָן דאס אויך, זאגען דעם ממזר א דאנק.

— ר׳ אלטיר, נאך איינער!—מהו איך א זאָג הויך אויף א קול.

— וואס איז, ר׳ מענדעלי, נאך א מציאה? מאכט אלטיר צו מיר מיט א געשפעט. נאך א פרישען סאָרט קבצנים האט איהר געפונען? גאָט מעג אייך, חלעבין, שוין בעשעהרען בעסערע מציאות. גענוג שוין קבצנים!

— ניין, ר׳ אלטיר! איך מיין גאָר, נאך איין חיים חנא חיה טריינעס, וואס ציטערט אזוי פאר ווייב. אונזער פישקע, דאכט זיך מיר, פלעגט פון זיינער תאַפּען א מאל אויך הייסע פּעטש.

18.

פישקע הייבט ווידער אן אויף זיין שטיינער איך ארביים, העלף איהם אונ־טער אויף מיין שטיינער, אלטיר טרייבט אונטער אויף זיין שטיינער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

אויף דעם אנדערן טאָג נאך דעם פריהערדינען שמיעס, האט זיך דיא קאָניצע געריהרט און ארויסגעטרעטען פון סדום, וויא יענע שטאדט האט ביי דער דאָזיגער חאליאסטרע געהייסען. זיא איז ארויס מיט א רעש, א געפּי׳דער, מיט א שעלטענ״ פלוכען פון א סך טיילער און א סקריפּעריי פון רעדער. עס האט זיך געשאטען אויף

דער שטאדט טויטע קללות: פארברענט זאל זיא ווערען! די בעלי הבתים זאלען צעהן מאל אין טאג פגרען פאר הונגער און וויא נשרפים אין דער וועלט זיך ארום-שלעפען.... דריי בוידען זענין געווען פול אנגעזעצט מיט אלערהאנד פארשוינען: יודען, יודענעס, ווייבליך, מיידליך, בחורים, גרויס און קליין, און צווישען זיי אויך מיין ווייב מיט מיר. מיר זענין למזל דערהויבט געווארען, אריינגעטרעטען אין דינסט, אין דער קאניצע אריין.

הערט איהר, מיינע ליבע יודען, עס האט מיר זיך געפעלט עפיס נאר א נייע געלט און אין אנהויב איז מיר מיט דער חאליאסטרע גאנץ פרעהליך געווען. איך פלעג מיך אנזעהען און אנהערען וואונדער שיינע זאכען, וואס נאר אומטעגליך אלס-דינג מיט איטליכס פיטצעלע בעזונדער איבערצוגעבען. איך פלעג הערען א שטיי-נער, וויא מען פלעגט אפרעכטען, אפשפעטען פון דער גאנצער וועלט און איט-ליכען זיך נאכקרימען. וויא איטליכער פון דיא פיינע מענשליך פלעגט דערצעהלען עפיס אויף נגבה לשון זיינע אלע גיינג און שפיטצליך, וואס ער האט אפגעטאן. איינער דערצעהלט, וויא אזוי ער האב זאבארעט א קרעל (גענגבהט א ברויט), דער אנדערער — וויא אזוי ער האט זאלאבערט א כפרהניצקע (גענגבהט א הוהן), דער דריטער — וויא אזוי ער האט געלקחענט קלינגערס (אויסגעהאפט געלד) און אין דיא גארנאָגעס אריינגעריקט, און דער פערטער — וויא אזוי ער האט געבעל-דברט א יאָלד (געהרגעט, געשלאָגען איינעם א בעל־הבתיש קינד). גנידים פלעגט מען שעלטען אויף וואס דיא וועלט שטעהט. גלאט אזוי זיך, פאר נארנישט. איך קען אייך שווערען אין טלית און אין קיטעל, אז זיי האבען דיא גנידים א סך מעהר פיינט וויא דיא גנידים זיי. א גניד האט ביי זיי געהייסען עפיס אזוי פיל וויא: פיאווקע, צושטאפטע קישקע, פארשטאָפטע קאפ און פארשטאקט הערצעלע, פאר-שייט בן יהידיל, קופערנפר שטערען און דער שווארץ יאהר ווייסט זייער מאמען, וואס נאך פאר א מיאוסע צונעהמעניש. ס'איז ביי זיי פאררעכענט געווען פאר א מצוה, א גניד אפצוטאָן עפיס א שפיטצעל, וויא באלד נאר מעגליך. זיי פלעגען אפשיקען צו דיא גנידים בויכוועהטיג, שטעכעניש, יסורים, לייד און כל א מיני קריינק, בשעת א מאָל עפיס א צרה. מיך פלעגען זיי, אין שפאס א מאָל, רופען גניד, דערפאר וואס איך פלעג זעהר אָפט מיך פאר דיא גנידים ארויסשטעלען און

שטארק אנגעהמען זיך פאר זייער כבוד. ווייל אויפהאלטענדיג זיך פריהער אין באר
בין איך דאך צווישען נגידים דערצויגען געווארען, מיט זיי עפיס דאך איבערגעהאט
עסקים, וויא א שטיינער היטען זיי דאס אנטאן, צוטראגען זיי דאס פעקיל זאכען.
א שעפעלע וואסער, א ק.יל פייער און דעסגלייכען נאך אזעלכע געשעפטען. איך
פלעג הערען א שמיעס פון בחורים מיט מיידליך, וויא זיי טרייבען קאטאוועס
און רעדען זיך שידוכים. איין בויד האט זיך משדך געווען מיט דער
אנדערער. דיא קוניץ פון פארשטעלען זיך איז ביי דער חאליאסטרע
געווען שטארק געהויבען. עס האט געטויגט צום עסק. ווען א מאל איז אויסגעקד
מען, האבען דיא שיינע לייט זיך פארשטעלט: איינער פאר א הייקערינגען, דער
אנדערער פאר א הינקעדיגען, דער פאר א בלינדען, יענער פאר א געלעהמטען,
דיא פאר א שטומע און יענע פאר א ק־ומע. נאר אמתע נישט געטלאכהטע קא־
לעקעס, וויא א שטיינער איך און מיין ווייב, דאס האט ביי זיי געהאט נאר א
גרויסען ווערטה. זיי האבען זעהר אפט געזאגט, אז אזעלכע פעהלער וויא אונזערע
איז פאר ארמע לייט א שאטץ, א מתנה פון זיין ליבען נאמען. זיי קענען זעהר פיל
איינטראגען. מיין ווייבס פעהלער איז זיי נאך בעסער געפעהלען. היינט פלעגען זיי
גלאט בטל ווערען פאר איהר פיסק, וואס אויף שרויפען. דיא תאר האבען זיך גע־
שמעלט, אז זיא האט געעפענט א מויל.

דער רויטער ממזר האט זיך שטארק געדרעהט ארום מיין ווייב און זיך פשוט
געהאנגען אויף איהר. ער האט זיא געקאשקעט, געקיכעלט און צוגעטראגען איה־
רן פיינעלמילך: געקאכטע ארבעס, באב, פלאטען, וואס נאר ער האט ערגיץ דער־
טאפט. איך האב מיך אבער בעטראכט: חאפ דיך דער וואטעל־מאכער! וואס
קען עס מיך ארען? קיכעל זיא, קאשקע זיא, וואס קענסט דוא דערמיט מיינען,
וואס?.... נארנישט. אז זיא איז איין אשת־איש! מילא איז דאך אהן סכנות..
מיינסט דוא דאך, גאנץ זיכער, נאר איהר פעהלער, פשוט א בלינדע איז גוט, מע
קען מיט איהר מאכען געלד. סא האב־זשע, כלבותיק איינער, דיא גאל. מיין ווייב
געהט לעת־עתה אין דיא הייזער אלין טאקי מיט מיר. וואס־זשע האסט דוא דא,
טיפש איינער, געפועלט מיט רעם צולאנטשען זיא צו זיך, מיט דעם איזגיוכען זיך

צו איהר, אז דער רעכטער עיקר זאך — אין דיא הייזער נעהן, נעהם דיא מאקי מיט מיר, מיט מיר ? !

און דאריבער. ווייל איך האב אזוי מיר געטראכט, האָב איך שטארק בעגעהרט לעהרנען הלכות ארעמאן מיט אלע פישטשעווקעס, בכדי מיין פלוניתטע דערמיט צעפעהלען און געמאכט דעם עסק שוין גאָר קיין מעשה נישט. איך האב מיך שוין אייסגעלעהרענט וויא אריינצוקומען אין א שטוב. דיא קונץ בעשטעהט דארין: אריינקומען זאל מען מיט א רונזא, אָנגעברוגזט און מאהנען דיא נדבה וויא א חוב. מען זאָל קריכען, ארויפקריכען אריבעגאָן און פארקריכען אזש אין דער ספאַלניע, אויפצוזוכען דעם בעל הבית, אָדער דיא בעל הביתטע דאָרט. אין דינגען זיך בין איך געוועזען א מייסטער, איין בריה אין דער וועלט. דער גאנצער שכל שטעקט דארינען: קיינמאל בעדארף נישט געפעלען וויפיעל מען גיט. גיט מען א שטיקעל ברויט, זאָל מען בעטען עפּיס געקעכטס, אביסעל באָרשטש; גיט מען געלד זאל מען בעטען א העמד, אלטע תחתונים און זאָקען וכדומה. שטענדיג בעדארף מען זיך נאָר קרימען און בלאָזען, קיינמאָל נישט דאנקען, נאָר וואָרטשען און א מאל אויך מאקי שעלטען.

וואס זשע טהוט דער רויטער ממזר ? א קיינק איהם אין דיא בייניע איאן ! דער רויטער ממזר טהוט אויף אסברות וויא מיינער פטור צו ווערען. ער קלעהרט ביי זיך גאנץ זיכער אזוי: אין הלכות אָרעמאן, פישקע, מעגסט דוא ביי מיר דיא רובעם הייצען. איך קען מאכען דיא שפיל אכטציג טויזענד מאל בעססער פון דיר. אז איך האב מיר אריינגענומען אין זינען דיא פרנסה מיט דיין בלינדער, וועט מכתטא שוין זיין רעכט. נישקשה, איך וועל דיך, מיט גאטס הילף, שוין פערזארגען. — ער האט צו מיר זיך גענומען און געמאכט אויס מיר א קאָטער. איך בין מיאוס אראבגעפאלען ביי מיין ווייב און געהאט ביי איהר א פנים וויא חוזק. קיין אנדער ווארט האב איך פון איהם נישט געהערט נאָר וויא געשוואלען ווערע, לייג אָנ־עט מיט דעם קאפ, ווערעם זאלען דיך עסען, דוא פרע־סער, יונגאטש איינער, דוא אזוינער, אזוינער און אזוינער ! דער ממזר, קיין תחית המתים זאל ער ניט אויפשטעהן, האטאלץ אויף מיר געגראָבען און מיר געטאָן צום טויט, ביז איך בין ביי איטליכען געווארען צו שאנד און געשפעט, אלע בוידען

תאבען לסוף מיט מיר געהאט צוטאן. וואס א סגוט איז איבער מיר געפאלען
א חמצאה, וואס א רגע האב איך געהיסגן מיט איין אנדער צונעטענש. אימ־
ליכער האט מיט מיר געטאהן, וואס זיין הארץ גלוסט. איך בין געווען דאס
כפרת היתגרגל. האב איך א מאל מיך געביינגערט פאר צרות, פלעגט עס אימ־
ליכען אנטערטראגען. זעהט נאר, האט מען געמאכט, יויא דער נגיד האט
זיך צוויאחטערט, ער וועט שוין באלד פלאנכעגען. האב איך מיך א מאל בעווא־
שען מיט טרעהרען פאר וועהטיג פון דיא קלעפ, וועלכע אין מיר איז אריין, פלעגט
מען זאגען: וואס איז מיט דיר דא אזוי דיא שמחה, פישקע? וואס האסט דוא
זיך עפיס אזוי צולאכט מיט דיא ציין? זעהט נאר, עולם, וויא פישקע לאכט! —
ערלאנגט איהם יודישע קינדער, פלעגט זיך הערען דעם מטורס קול, דערלאנגט
איהם אפשר מעלעמעטשע צווישען דיא ליטקעס, א רייב איבער דיא לאפעט־
קעס, דאס איז א רפואה צום לאכען. אויב חלילה עס וועט נישט העלפען, בעד־
דארף מען איהם גלעטען דיא האר, אנגעהמען ביים אויער און איינראטען איהם
א סוד, דערפון וועט איהם זיך שוין שטעלען טרעהרען אין דיא אויגען, וויא פון א
בזית מרור.. מען טו דאך א יודען ראטעווען. — א מאל פלעגט מען מיך ארויס־
ווארפען פון דער בויד און אז איך בין מיט דיא קראנקע פיס געלאפען נאך דעם
וואגען, וויא נאר איך האב געקענט און גע אכט מיט דיא זייטען. האט מען צו
געפליעסקעט, צונעפאטשט מיט דיא הענד און געשריען מיט א גע־
לעכטער: בראווא, פישקע! אט אזוי פישקע, טאנץ אביסעל, טאנץ!
קוקט נאר, עולם, וויא פישקע הייבט פיסליך, וויא שיין, אהן ען הרע
ער טאנצט! ער מעג אויף אלע חתונות טאנצען. קיין ביז אויג זאל איהם
נישט שאטען. — איינמאל האט זיך אנגערופען איינער — און אלץ מצקי דער
מטור, א קיינק איהם אין דיא ביינער איין. — עולם! פישקע איז נאר א גלייכער
ער פארשטעלט זיך נאר, דער גנב, פאר א קרומען, ער מאכט אויס אונז אלע
חוזק. מען בעדארף איהם פריווען אויסגלייכען. גיט איהם דארט א טעלעפע־
שע אין דער דעך, וועט איהר זעהען, וויא ער ציהט אויס גלייך א „פאלקע". —
בכלל, יודען, מען האט מיך געפייניגט, מען האט מיר שטארקע יסורים אנגעטאן.
אוי, פלעג איך מיך דערמאהנען אין דיא גוטע גליקליכע יאהרען, וואס איך בין

מיר געוועסן ווי א שררה אין באַד און געלעבט ווי גאָט אין פראַנקרייך!
וואס איז מיר דען דאָרט אפגעגאַנגען?

— מילא געהאַט מען און מען נאָט אָפּ. פֿאַלט אַלטיר אריין פישקען אין
די רייד. דערויף איז דאַך דא ביי יודען א גאָט.

יאָ, גערעכט. מאכט פישקע מיט א זיפץ. הלוואי וואָלט איך עס מאַקי
פריהער געטאָן, וואָלט אז וואויל און גוט געווען מיר און אפשר נאך עמיצן....
נאָר איך וויים נישט, וואס מיר איז אזוינס געשעהען. נאָר א כשוף האָט מען
מיר אפגעטהון. ס'איז א וועהטיג, א ברשה צוזאגען, דאָס האַרץ האָט מיך צו
זיינער עפּיס געצדינען....ווי שטאַרק איך האָב געליטען און געהאַט געבראָטען
אין לייד, פון דעסטוועגען האָט מיך דער רוח נאָך איהר גענומען. איך וויים
נישט, צי איז דאָס געווען פון מיר נאָר איין עקשנות — אז דיר, סמור, גלוסט
זיך, ווילסט צווישען מיר מיט מיין ווייב אנמאַכען א בייז לעבען און מיך פטרען,
וויל איך, דיר אויף צו להכעיס, מיך דווקא אין איהר האַלטען און, נאָך מעהר
ווי פריהער, מיט ביידע הענד זיך האַלטען. אָדער דאָס איז געווען, ווי זאָל
איך עס זאָגען, גלאַט אַזוי, פון זיך אַליין.... עפּיס מאַקי נאָר א כשוף. איהר
געשטאַלט האָט מיך עפּיס גענומען. א געזונטע, א דיקע, א יאָדערדינע, א פּנים
אָפּגעגאָסען, נישט אַזוי שיין ווי חנעוודיג. פיעל מאָל פלעגט זיך מאַכען, א
פּאָר גרויסע צרות און האַרצוועהטיג האָב איך מיר געוואָלט א מעשה אנטאָן,
געווינטשען מיר דעם טויט מיט איהר אין איינעם. היינט, היינט, פלעג איך בי,
מיר טראַכטען, מה עס האָבען איין עק, היינט זאָג איך איהר: גט! נאָר קוים
בין איך צו איהר צוגעקומען נאָהענט און זי האָט מיט מיר געמאַכט א רייד,
אָדער אַרויפגעקיינט די האַנד מיר אַרפּן אַקסעל און געזאָגט: פיהר מיך,
פּישקע! האָט מיר אָפּגענומען דאָס לשון און בין עפּעס ווי איבערגעביטען
געוואָרען.

אין א גוטער שעה איינמאָל, געהענדיג מיט מיין ווייב אין די הייזער עפּיס
מיט א גרינג געמיטה, טהוא איך איהר א זאָג: בתיה, נשמה מיינע, וואס
וועט דער תכלית זיין פונם שטענדיגען אַרומשלעפּען זיך? עס פּאַסט חלעבען
יאָר נים פאַר אונז. אין גלופסק האָבען מיר ביידע ברוך השם א שטיקעל נאָר

טען געהאט. דוא מיך האסט אררסנעגומען דארט פון באד. א קאטאוועס יפעס גלופסקער געטויערטע באר, וואו עס ווארפען זיך איבער א וואך אזעלכע בערען, גרויסע לייט! דיך האט איטליכער געקענט און אויף דיר כבוד געליינט. היינט זענען מיר גע וגד עפיס מיט שלעפערס און דער פרעמדר און וואס פאר א פנים האבען מיר מישטעהנס געזאגט? — „ווילסט אפשר צוריק קיי גלופסק! ענטפערט אפיעט מיין וויב וויא אויפגעבראכט. מענסט זיך דיר, פישקע, אהין צוריקקעהרען, אויב דיר גלוסט זיך אזוי. איך בשום אופן נישט. אין גלופסק זיינען דא היינט נענוג ארמעלייט אהן מיר. וואס א מאג וואקסען דארט אויס פריש צאפעלדינע קבצנים, שפאנעל נייע מקבלים. בעלי־הבתים געהען היינט דארט איינער צום אנדערען אין דיא הייזער ארום." — פון מיינעט וועגען מאג זיין איין אנדער שטאדט אויכעט. ענטפאר איך צוריק, נשמה׳ניא, קלייב דיר אויס עפעס א שטאדט, וועלכע דיר געפעלט, און לאמיר זיך דארט בעזעצען. אז מען ווייסט, דאס אין אונזער שטאדט דאס זיינען אונזערע הייזער, אונזערע בעלי הבתים, איז עפעס מזל און ברכה. וויא זאגט מען עפעס: איטליכער הונד אויף זיין מיסט.

באלר פישקע, באלד. מאכט מיין וויב, קלאפענדיג מיך מיט איהר האנד איבערן ריקען גאר פריינדליך. לאמיר נאך אביסל פאהרען, לעבען, רייבען זיך אין דער וועלט. ס׳איז עפעס גוט, פרעהליך, מחיה.... האב צייט אביסל, פישקע מיט דיין שטאדט, באלה, באלד!

איהר „באלד" האט געדויערט א לאנגע צייט און ס׳איז נישט געווען קיין עק, קיין סוף. אין דער צייט בין איך איבערגעוועזן אין נענוג שטעדט, האב מיך אנגעליטען נענוג צרות און פיין. אין גאנצען האב איך עס געהאט צו פאראנקען איהם, דעם ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינער אינן!...

פישקע טהוט א זיפץ מיך פונם הארצען און בלייבט זיטצען שטיל מיט צונעמאכטע אויגען. מיר לאזען איהם אביסל צו זיך צו קומען, דערנאך הייבט ער ווייטער אן און דיא מעשה דערצעהלט זיך אזוי:

16

צו דעם צונעמעניש „נגיד“ האב איך אין דער לעצטער צייט בעקומען נאך א נייעם טיטעל „מקבל“. דעם דאזיגען טיטעל האט מיר געגעבען דער ממזר, פארהאפט זאל ער ווערען. און אזוי האט איטליכער פון דער חבֿ־לאסטריע מיך גערופען: פישקע מקבל. — מקבל איז ביי זיי א מיאוס ווארט, וואס ביים ארויסברייננגען עס פונם מויל שפייעט מען זיבען מאל אויס. דיא שנאה, וואס הערשט געוועהנטליך צווישען בעלי מלאכות, סוחרים, קרעמער און דעסגלייכען, וואס האבען איין ברוֹ־ט, איז א הונט אקעגען דעם, וויא זיי, בויד ארמעלייט, האבען פיינט דיא שטאדטישע קבצנים און בפרט נאך דאס גאנצע קאפיטעל מקבלים. אט דיא ווערעמדיגע מקבלים, פוילע מיוחסים, פארשמאלצעוועטע שיינע יורען, פלעגען זיי אלץ זאגען מיט גאל, זענען וויא דיא וואנצען פול אין אלע הייזער און נישט אויסצוהאלטען פון זיי. מען צושטאפט זיי דיא קישקעס אויף אלע שמחות: חתונות, בריתין און קריאת־שמע־לייענענס, רייסען פון מויטע און פון לעבעדיגע. און מיר נעביך רייסען קריעה, הארעווען. פרא־צעווען אויפין שטיקעל ברויט און ווערען פארשווארצט.... דיא דאזינע אלע צו־קראכענע נפשות, פלאכקעדרינגעס, האבען זיך גענומען דוד המלך־ס תהלים־ל און מאכען מיט איהם דיא שפיל. דוד המלך זאל געוועזען פריהער וויסען, צו וועמען און דיא הענד זיין תהילים־ל וועט אריינפאלען, וועלכע פרנסות דיא פוילע, פאר־שימעלטע לאפענמיצליך מיט אויסגעווייקטע פנימליך וועלען דערמיט מאכען, וואלט ער עס, גאנץ זיכער, נישט געמאכט. —

ניין, בתיה! האט דער ממזר געמאכט צו מיין ווייב, פון אייער פישקען וועט קיין לייט שוין נישט זיין. ניין, ניין, נישט קיין לייט, איינער פון אונזער חברה! ער איז א מקבל מיט דיא ביינער, א מקבל מיט אלע חן־גריבעליך. דאס פאהד־רען מיט איהם, דאס רייבען זיך אין דער וועלט, וועט איהם כלל נישט העלפען. און הלכות ארעמאן ווייסט ער נישט מאי דקא אמרי רביצין. נישט קיין לייט, קיין מענש, וויא עס געהער צו זיין, איהר וועט נעביך האבען פון איהם א פארפוילטע גאל.—

אַ, צזא בתיה, איך זאל האבען אזא בתיה! א גליק, וויא איך בין א יוד, א גליק וואלט איך מיט אייך געמאכט

נאך דיא אלע מיטעל, וועלכע דער ממזר האט געברויכט, אנצוזאכען צווישען מיר מיט מיין ווייב א בייז לעבען און מיך דערווייטערען פון איהר דורך רכילות, וואס נישט געשטערנען, נישט געפלוינען, איז איהם לסוף געראָטען צופאלען גאר אויף עפיס נייעס. ער האט מיך פארטסרט פאר מיין ווייב, אָנגערעדט אויף מיר שטילערהייט, אז איך שדכן מיך עפעס צו איין מיידיל פון א בויד און מאך מיט איהר עפעס צופיעל חן.... צווישען דער חאלאיסטרע האט זיך געפונען א האר־באמע מיידיל, מיט וועלכער איך האב, אמת טאקי, ליעב געהאט צו שמיעסען מיט איהר אפט און....

— הא, וואס איז דאָס פאר א מיידיל עפיס? פאל איך און אלטיר פישקען אין דיא רייד אריין. הא, פישקע, זייא זיך מודה!

דאס מיידיל איז געווען א ווילד פרעמדע אין בויד, און זיא האָט געביך געגוג זיך אָנגעליטען, נענוג אָפגעקוסטען אין איהרע יונגע יאָהרען. איך בין זיך מודה, אז איך האב ליב געהאט טאקי מיט איהר אין איינעם צוזיטצען און שמיעסען. מיר פלעגען אויסגיסען איינער דעם אנדערען אונזער ביטער הארץ. זיא פלעגט אויף מיר רחמנות האבען און נישט איינמאָל וויינען אויף מיינע און אויף איהרע צרות, אי, איהר זאָלט וויסען, וואס דאס איז פאר א מייד ל! אי, איהר זאלט וויסען איהרע צרות געביך!... האט פישקע אויסגעלאזט מיט טרעהרען אויף דיא אויגען.

מיר האבען געבעטען פישקען אונז קלאהר צוזאגען, ווער איז דאס מיידיל און וואס מיט איהר האט זיך אזעלכעס געטראפען.

אז איהר בעט מיך אזוי האט פישקע אנגעהויבען, נאכדעם אז ער האט מיט איין עק ארבעל ארויסגעווישט דיא אויגען, אז אייך איז נאך נישט נמאס געווארען הערענדיג מיך, ועל איך אייך צוליב טאן און דערצעהלען, וויא ווייט נאר איך קען. הערט זייט מוחל און האט קיין פאראיבעל נישט. אויב ביי מיר וועט עס אויסקומען נישט גלאט.

דאס מיידיל איז געווען נאך א קינד, אז דיא מאמע איהרע האט זיא גע־בראכט קיין גלופסק אין איינעם מיט א קלימעקעל זאכען און בעבעבעס. דאס קליטעקעל האט זיא אפגעוואָרפען דארט ערגיץ אין א שטיבעל ביי איין אלטער

יורענע, א מכשפה׳טע. א פנים דאס איז געווען א מעקלערין פון דינסטען. דיא אלטע ימרענע פלעגט אוועקנעהמען מיט דער מוטער, איבערלאזען דאס קינד איינע צליין אהן עסען, און פארפאלען ווערען אויף א גאנצען טאג. אז דאס קינד האט איינמאל נעוויינט, נעצאפעלט: מאמע נעהם מיך אויך מיט זיך! האט דיא אלטע מכשפה׳טע אויף איהר זיך שטארק נעבייזערט, מאכענדיג צו דער מוטער: חלילה! מען מאהר פון איהר נאר נישט וויסען. עס קען שאדטען צום עסק. און עטליכע טעג ארום האט דיא מאמע זיא גענומען און גאנץ שטיל זיא ארייננע־פיהרט למזל אין א קעך, ערגיץ אין א בעל הבתיש הויז. עס האט נישט נעדויערט לאנג, איז זיא מיט דער מאמע איבערנעגאנגען ערגיץ אנדערש אין א קעך און פון דארט ווייטער אין א נייער קעך, אזוי אז אין א קורצער צייט זענין זיי מגולגל נעווארען אין א היבש ביסעל קעכען. דיא מאמע איז מיט איטליכס מאל איבערקלייבען זיך אין א נייער קעך, נעווארען צו איהר אלץ ערגער און שלעכטער איהר טאטען האט זיא ווייניג געקענט. פריהער אין דער היים איז ער געווען א זעלטענער גאסט, שטענדיג אונטער ווענענס און דערנאך דא אין דיא קעכען. האט זיא איהם קיינמאל נישט נעזעהן. זיא וואלט אפילו נאר פארגעסען אויב זיא הָט א טאטען, ווען דיא מאמע זאל איהם פופציג מאל אין טאג נישט שעלטען, בשעת זיא פלעגט צו איהר אויסלאזען איהר שווער ביטער הארץ. „אנליינען זאל ער מיטן קאָפ, דער שיינער טאטע! פלעגט זיא שעלטען, פלוכען. דאס ווייב האט ער נע־פטרט נאך אזוי פיל יאהר מיה, בויכוועהטוג, וואָס זיא האט געהאט ביי איהם, און איהר נאך אנגעהאנגען — געהאנגען זאל ער ווערען! .. א באָמבע, א קינד אויפן האלז, וואָס איבער איהר קען זיא אייך קיין ארט נישט איינזיין און בער־דארף זיך מיט איהר שטיקען, בעהאלטען. ווארים ווער וויל עס דען האבען ביי זיך א קעכנע מיט א קינד?״ — נישט איין מאל מאקי פלעגט דיא בעל הביתטע אין קעך ארייגלויפען, ווען דער ווארטעס איז נישט נעווען עפ׳ס אזוי נעראָטען און פילדערען, שרייען, פאר וואס האט גאט זיא געשטראָפט מיט אזא קעכנע, וואס שעפט אָפ דאס אויבערשטע פון דער יאיך און גיט עס איהר שיין טעכטערל אוועק. חאטש דאס טעכטעריל נעביך האט נעדארט נעקווארט און נענעסען קריינק. דיא מאמע פלעגט עס פארשטופען, אזוי וויא טרפה סחורה׳

ארפן ארווען, אין א ווינקעלע. דאָרט איז עס דעם גאנצען טאָג אָפּגעזעסען אויף איין צָרט, איינגעהייקערט אין צעהנטען און מען האט ניט געטאהרט הערען פון איהר קיין פּיפּס. עס פלעגט איהר דיא סטאהע איבערגעהען, שמעקענדיג דיא ריחות פון געבראָטענע געגז, געפרעגעלטע לעבערליך און זיא.... שא, נישט קיין וואָרט! זיא האט שטילערהייט געליטען געביך הונגער ביז מען האט זיך דערמאנט אריינצושטופען איהר אין הענטיל א טרוקען שטיקעל ברויט און א מאל אויך אַי אָפּגעלעקט שטיקעל ביינדיל, אדער עפּיס אנדערש, וואס איז איבערגעבליבען אויף דיא טעלער. א מאל ווידער האט מען אין איהר זיך נאָר פארגעסען און אז זיא האט זיך נישט געקענט איינהאלטען און א פּיפּס געטאָ, פלעגט זיך ווייזען אין דער הויף ארפּן ארווען א קאָטשערע, א לאָפּעטע, אדער א שטעקען, א פּאלאניק און שלאָגען ארפּן קאָפּ, אויף דיא הענטליך, אויף דיא פיסליך, וואו נאָר עס האט געטראָפען. און דערביי האט זיך געשאָטען מיטע קללות און חרמות אויף איהר, אויף איהר טאָטען און טאָטענס טאָטען ביז אברהם אבינו. אזוי האט זיא פארבראכט אין קריינק, אין צרות איהרע יונגע יאהרען אויף דיא ארוועגס. פונם שטענדיגען זיטצען אויף איין אָרט איינגעבוגען, איינגעהייקערט איז זיא געוואָרען האָרבאטע געביך.

פונם ארווען אראָפּקוקענדיג פלעגט זיא זעהען עפּעס א יונגען מאן. ער איז געווען אין אָפטער אריינגעהער צו דער מאטען איהרער אין קעך. דיא מאמע פלעגט זיך אין איהם שמעלצען, איהם האדעווען פונם ארבעל, אָנשטופען איהם דיא קעשענעס מיט גוטע זאכען און נאך געבען איהם א מאל געלד אויך. ער פלעגט קומען אָפט שפּעטליך אין אָוונט און בלייבען נעכטיגען אין קעך. א מאל פלעגט דיא מאמע פארפאלען ווערען אויף א לאנגע צייט, זיך אויספּוצענדיג פריהער, אנקוקענדיג זיך גוט אין דעם שפּיגעלע, און איבערלאָזען דיא קעך הפקר. א פּנים, אז דער מאמען איז אין זינען געלעגען חתונה צו האבען און איז אלץ בעשעפטיגט געווען מיט דעם חתן....

איינמאל אקענע אָוונט איז געקומען עפּעס א מענש און פארנומען פון דער קעך דער מאמעס זאכען. דיא מאמע האט געדאנקט דער בעל־הביתטע פאר דעם גאלץ און ברויט, אראָפּגענומען מיט מזל איהר נאקעט טעכטעריל פון ארווען און

איז מיט איהר ארויסגעגאנגען. זיא פיהרט דאס מעכטעריל און פיהרט ביז זיא
פארפיהרט עס ערגיץ אין א געסעל. ,זעטץ זיך דאָ אנידער און ווארט. יודען וועד
לען רחמנות האבען, !.... אזוי האט דיא מאמע געזאָגט און איז פארשווינדען
געווארען.

דאָס פארוואָרפענע קינד זיצט נעביך אויף דער נאס שטיל און האט מורא
א ריהר צוטאָן זיך אפילו, אזוי וויא פריהער אויפן אוווען. א קאלט אָסענדינג רע־
נענדיל שפריינקעלט און נעצט איהר דורך דיא ביינער. זיא איז געזעסען איינגע־
נורעט במעט אין איין העמד, געציטערט פאר קעלט און א צאָהן אין א צאָהן האט
איהר געקלאפט. אז איינער פון דיא פארביינעהענדיגע האט זיא א פרעג געטאן:
ווער ביסט־דוא, מיידעלע? איז ־יער ענטפער איהרער געוועזן: איך בין דער מאַ־
מעס.... דיא מאמע מיר געהייסען דאָ זיטצען שטיל.... מען טאָהר ניט שרייען
א קאָטשערע, א לאָפּאַטע קומען און שלאָגען.... אזוי איז זיא, שליממולדיגע נע־
ביך, געזעסען העט שפעט אין דער נאכט. ביז עפּיס א יודענע האט זיא פארנארמ
מיט גוטע רייד און אװעקגעפיהרט צו זיך א היים, ערגיץ אויף דיא פיסקעס אין א
קליין שטיבעלע אויף היהנערשע פיסליך.

ביי דער יודענע האט זיא זיך אויפגעהאלטען א היבשע צייט און ביי איהר
קיין האָניק נישט געלעקט. דיא יודענע האט זיך איהר אויסגעגעבען פאר א מוהמע
און איהר געהייסען, זיא אזוי רופען, דיא דאָזיגע מוהמע איז געוועזן א סערעבע, וואס
איז געשטאנען אין מארק מיט קארטאָפלעס, הייסע באבקעס, כל נדרי בארליך און
ארץ ישראל עפעליך. גאנץ פריה איז דער שטיינער איהרער געוועזן אוועקצוגעהן
אין מארק אריין. דאס הארבאַטע מיידעלע איז איבערגעבליבען מיט א טעכטעריל
אין שטוב און געווינט איהר קינד, אויף געהאלפען אין דעם בעל הבתישקייט, וויא
א שטיינער: קלייבען אויף דער גאס דארע שבענדליך אויף אונטערצוהייצען, קרי־
כען אונטערן פעקלאָק נאך אייער, וועלכע דיא היהנער האבען געליינט ארויס־סקראָ־
מארען א מעפיל פון פארטריקענטער קאשע, פערוואשען אין דער פאמי ניצע דעם
קינדס א פארשמירט העמדיל, און שטעהן אכטונג צוגעבען אויף דיא איבערגעוואַ־
שענע הילצענע מילכידיגע לעפעל, וואָס טריקענען זיך אויף דער פריזבע, און איי־
נעם מיט דעם קינדס קישעליך, א קעגען דער זון, און נאָך אנדערע אזעלכע מלאכות

פארנאַכט, אז דיא סעדעכע איז א היים געקומען; האט זיא געשיקט איהר קליין דינסט מיידעל אין דיא הייזער ארומצוגעהן און צונויפנעהמען עטליכע שטיקליך ברויט, דערפון האט זיא זיך דערנעהרט אליין און נאך געגעבען דער מוהמען איהרער.

זומער פאר נאכט איינמאל, בשעת ארומגעהענדיג אין דיא הייזער אויף איהר שטיינער, אין איין גראָב העמדיל מיט א האלב קליידעל, האט זיא זיך פארשלאָגען נאַנץ ווייט, אזש ביים עק שטאָדט און נישט געטראָפען דעם וועג צוריק א היים. דיא זון האט שוין לאַנג זיך געזעצט. אויף דעם הימעל האט זיך אנגעריקט א שווארצער וואָלקען. עס האט ביסליכווייס געבליצט און געדונערט. פלוצלים קומען אונטער, פון דער שטאָדט ארויספאהרענדיג, עפּיס בוידען, פול אנגעזעטצט מיט מענשען. קוקט נאָר! האבען פארשווינען ארויס געשריגען פון אייןביידיל, עפּיס דרעהט זיך דא ארום א הארבאַטע מיידעלע און וויינט געביך. און באלד מאַקי שפּרינגט אראָפּ׳עט עפּיס איינער א רויטער — מאַקי אלץ דער רויטער ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינער איַאן: נים א פרעג דאס קינד, ווע מעם זיא איז. — איך וויל א היים, א היים צו דער מוהמע! ענטפערט דאס מיידעלע אויף א וויינענדיג קול. — שאַ טאָכטער, וויין נישט. זאָגט צו איהר דער ממזר איך וועל דיך אָבפיהרען א היים צו דער מוהמע. ער מהוט זיך באלד מאַקי א חאַפּ, ווארפט זיא אין א ביידעל אריין און פאהרט מיט איהר אוועק.

פון יענער צייט אָנ־עם בלאָנקעט דאס האָרבאַטע מיידיל נעביך זיך ארום מיט דער חאַלאַסטרע בויד אָרטעלייט, וואס האבען פון איהר הייקער געמאַכט א פרנסה. דער שטיינער איז זייערער געווען, קומענדיג ערגיץ אין א שטאָדט, אנ־ דערצוזעצען זיא נאַקעט און באָרפוס אויף דער גאַס, וואו מענשען געהען און זיא האט בעדארפט חליפּען, בעטען נדבות אויף א וויינענדיג קויל מיט א נינון און אויף רייסען ביי דיא פּאָלעס. האט זיא אָבער א מאָל נישט געשפּיעלט דיא קאָ־ מעדיע טשאַקענדיג מיט אלע אָנשטעלען און געמאַכט וויינינ געלה, פלעגט מע־ איהר אָבשפּילען א נוטע חתונה: שלאָגען זיא טויט של׳עג, ארויסוואַרפען זיא ביי דער נאַכט אין דרויסען, וואו זיא פלעגט, נאַקעט, הונגעריג נעביך, שריי־

ען ווײנען אױפֿין רעכטען אמת טאקי .... זיא האט מיר דערציילט, וויא איינ־
מאָל, ווינטער אין א שטארקען פראָסט, האט מען זיא ביי נאכט אזוי ארויסגע־
וואָהפען אויף דער גאס. דער פראָסט האט זיא א נעהם געטאָהן און געמאכט
פון איהר א ביינעל, געצופט געטשיפעט דאס לייב וויא מיט קאלטע שפילקעס.
עס האט איהר זיך געריהרט דער שארבען אויף דעם מוח, טונקעל און ליכטיג,
עפעסביירע כ׳ש א מאָל, איז איהר געווארען אין דיא אויגען, אט, אָט עקט
איהר זיך דאס לעבען. זיא קען שוין מעהר נישט אויסהאלטען און הויבט זיך אָן
בעטען אין שטוב אריין מיט א ביטער געוויין. זיא ציטערט, בעט רחמים:
עפענט מוהמע, עפענט פעטער! — אזוי האט זיא איטליכען פון דער חאלאסטרע
גערופען — זיא שרייעט: פעטער. איך וועל שוין ווײטער דארט פאר
מענשען גוט שרייען: זיא ווײנט: מוהמעניא, איך וועל שוין דאָרט
גוט ווײנען! זיא בעט: נעוואלד, איך וועל שוין ווייטער גוט בעטען
נאר שריי צו דער וואנט נישטאָ קיין ענטפער! .... זיא בלייבט ליגען שטיל,
פיהלט מעהר נישט קיין קעלט, קיין פיין, עס בעפאלט זיא עפעס וויא א זיסער
שלאָף, עס דאכט זיך איהר, מען האלזט זיא, גלעט זיא, עפעס גוט ווארם א
מחיה — און מען האט זיא א טויטע אױעקגעטראָגען פונם אָרט .... זיא האט
א היבשע צייט פון יענער נאכט געקרײנקט — ווײטער איז דער שטיינער געווען
אראבצולאָזען זיא פונם ו א.ען, וויא באלד מען האט פון דערווײטענס אויפן וועג
דערזעהען פאהרענדיג עפעס א פאָריין, אדער סוחרים, לײטישע מענשען. זיא
האט בעדארפט מאכען דיא גאנצע שפיל, אויסשטרעקען דיא הענד:
דרעהען זיך, לויפען פאר ביי דיא פערד, ביי דיא זייטען וואָגען־ חליפען, בעטען
אונטער דער נאָז מיט א רחמנות־פנים און דערטאַפּען א נדבה, איהר טוים זאל
דאָ אפילו זיין. א מאָל פלעגט זיא מאקע חאפען א שמיטץ מיט דער בייטש פונם
שמייסער אויף דער קעלניע, נאָר זיא פ־עגט עס געביך אראָפּשלינגען, שא, קיטש
און געטהאן מאקע איהרס, ווייל דא האט זעהר גוט געוואוסט, אז א בייטש איז
גאָרנישט געגען דעם, וואס זיא ועט שפעטער חאפען, אויב חלילה זיא קומט צוריק
אין בויד מיט ליידיגע הענד.... וואס זיא געביך איז אין דיא יונגע יאהרען צרות
אויסגעשטאנען, לאזט זיך נאָר גיט ארויסזאָגען. אויף היינט שטעהט זיא נאך געגוג

צרות אויס. אין גיהנם בעדארף מען אזוי פיעל נישט אָפּקומען ווייפיל זיא געביך קומט אָפּ׳עט. אָך, דאס בלוט קאָכט אין מיר, ווען איך דערמאהן מיך אין איהר! אוי־ווייא, מיך לעבען וואלט איך פאר איהר געהרען אוועקגעגעבען, אבי זיא אויסצולייזען. הערט איהר יודען, ס׳איז נאך אויף דער וועלט גאר נישטאָ אַזא גוטע, שטילע טו׳ב, אזא זיסע טהייערע נשמה, וויא זיא!....

17.

פישקעס דערצעהלונג האט אָנגעמאכט א שטארקע מרה־שחורה אויף אלטירן מיט מיר. אלטיר האט מיט דער האנד געריבען דעם שטערען, וויא עס האט איהם עפעס געביסען און אלץ געמאכט פאר זיך: עס, עס!

— הערט איהר, ר׳ אלטיר, רוף איך מיך אָן מיט א שמייכעלע, פישקע, חלעבען, איז טאקע פארליאפעט אין דעם הארבאטע מיידיל. ס׳איז חלעבין, עפעס נישט גלאט.

— למאי זאל איך לייגענען, האט פישקע געזאגט, איך האב זיא טאקע אָנגעהויבען שטארק ליב צו האבען אין הארצען פאר גרויס רחמנות. עס האט מיך עפעס צו איהר געצויגען, מיר צוגעקומען לעבען פונם זיצען א מאל מיט איהר אין איינעם—וואס?.... נאַרנישט! גלאט אזוי זיך—שמיעסין, אָדער שווייגענדיג אָנקוקען זיך איינער דעם אנדערען. דאס גוטסקייט איז איהר געלעגען אויפין פנים־ דאס קוקען איהרם אויף מיר איז געווען טאקע נאָר, וויא א גע־טרייע שוועסטער קוקט אויף איהר אומגליקליכען ברודער, בשעת איהם איז געבעך שלעכט, שטארק נישט גוט. און אז געהמענדיג צום הארצען מיינע צרות האט זיך איהר געשטעלט טהעהרן אין דיא אויגען, איז מיר געווארן עפעס גוט ווארם מחיה אין אלע גלידער. עפעס האט מיר זיך גערעכט, גערעכט... איך וויים אליין נישט וואס. עפעס האט מיך אינווענ׳ג געבריהט, געגעלט ביי דער נשמע: „פישקע דו ב׳סט נישט מעהר אליין אין דער וועלט, ביסט נישט מעהר עלענט וויא א שטיין״ — און עס בענעטצען מיר זיך דיא אויגען פון הייסע טראָפען טרעהרען....

מיין ווייב — א וואונדער חלעבען! — האט מיך שוין עפּיס נישט אזוי גע־ארט, עפּיס איז מיך שוין נישט אזוי שטארק אָנגעגאַנגען וויא זיא מאַכט חן מיט דעם ממזר. געקריצט דארויף האָב איך מיך נאך טאקי, אבער דאָס קריצען זיך האט שוין נישט געהאט דעם טעם וויא פריהער. אז מיר פלעגט א מאָל ארויס־קומען אויפֿן געדאנק אזוי: דוא ווילסט, פישקע, ד״ין ווייב זאָל א זאָג טאָן, „אצינד איז שוין נענוג זיך ארומגעשלעפּט, קום, לאָמיר זיך בעזעטצען אין א שטאָדט״? פלעג איך זוכען וויא מיך אויסצודרעהען, נישט געבען קיין גלייכען ענטפער און זיך פארטראכטען דערביי אין איהר.... וואָס וועט זיין מיט איהר, מיט דער האָרבאטער נעביך.... נאָר הערט אבער א מעשה! אז איך בין גע־וואָרען אין הארצען צו מיין ווייב קיהלער, שוין נישט נעצאַפּעלט נאך איהר אזוי וויא פריהער, איז זיא, דאכט זיך, געוואָרען צו מיר הייסער. עס פלעגט אויף איהר א מאָל אנקומען א שעה, וואס זיא איז געוועזען צו מיר גוט, ווייך וויא א טייג, און האט זיך געהאנגען מיר בשוט אויפֿן האלז. נאָר דערפאר שפּעטער פלעגט עס מיר באָקום אויספּאלען. זיא פלעגט מיר טאָן אין דער גאל אריין, מיך פּלאָגען, פּייניגען נאך טויזענד מאָל ערגער וויא פריהער, אזוי אז דאס לעבען איז מיר נישט ניחא געוועזען און האב מיר געווינטשען דעם טויט. איך האב פון איהר געהאט, טאקי וויא מען זאגט, קאלט און ווארם. איך האב נאָר נישט געקענט פארשטעהען, וואס איז איהר געשעהען? נאר אין א קורצע צייט שפּעטער איז זיך צוּלאָפען עפּיס א זאך און דער בלאָטער איז פּלוצלים אויסגעשפּרונגען. איך האב שוין פארשטאנען, וואס ברענט אזוינס מיין ווייב, וואס דיא רוגזא איהרע בעטייט ס׳איז א וועטהיג, א בושה צודערצעהלען.

פישקע פארטראכט זיך א רגע. דערנאך טהוט ער זיך עפּיס א געשמאקען קראטץ און הויבט אָן ווייטער צודערצעהלען.

איינמאָל זענען מיר אנגעקומען ערגיץ אין א קליין שטעדטיל און פארפאָהרען, וויא געוועהנטליך, אויף אכסניא גלייך אין הקדש אריין. איך זאג אייך יודען, עפּיס האב איך דאָך שוין נענוג הקדשים מיך אנגעזעהען אין מיין לעבען און ווייס גאנץ גוט, וואס אזעלכע בעטייטען, נאָר זיי אלע זענען נאָלד אקעגען דעם הקדש פון יענעם שטעדטיל. אז איך דערטאָהן מיך אין איהם, הויבט אצינד

נאך אן מיר דאס גאנצע לייב צובייסען און איך מח מיך קראַטצען. און גאנצען תאם דער הקדש אויסגעזעהען וויא א שטאַרק אלטע קרעטשמע, א חורבה מיט אויסגעקרימטע, נישט קיין גלייכע ווענט. מיט עפּיס א דעכעל, מישטעהנסגעזאגט, וויא א צוקנייטשט קאַפּעלישעל, פאַרריסען פון פאָרענט און נידעריג אנגעביינגען פון הינטען, כמעט ביז דער ערד. מען האט בעשיינפערליך געזעהען, אז דער הקדש נעביך חאַלעשט, וויל איינפאַלען און ליגען וויא א בארג מיסט אויף דער ערד נאר דער עולם און שטעדטיל האט איהם אפגעשרינגען, אונטערגעשפּאַרט מיט דרענגליך און איהם איינגעבעטען, צוהאַלטען זיך אזוי אויף ווייטער ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר. דורך קלאָמפּטרשט עפּיס א טויער איז מען אריינגעפּאהרען און א גרויס הויז מיט צושאָטענע, לעבערדיגע ווענט, דורך וועלכע עס האָט זיך אריינגענבעט א שטיקעל שיין. דיא ערד דאָרט איז געווען גריבערדיג, ערטערווייס איז געשטאַנען קאַליושעס, פאַרשימעלטע, פאַרדומפּענע פון פּאַטייניצעס און נאך אזעלכע זאכען אויף פונם רענען, וואס פלעט תמיד דורך דעם פוילען שטרויענעם דאך, צר שיטעט וויא א רעשעטע אהין אריינקאַפּען. צוריבענע פאַרפוילטע שטרויא האבען זיך אומעטום געוואַלגערט, אויסגעמישט מיט אלערלייא מיני שמאַטעס: צעריסענע טאָרבעס, צוהאַקטע ראָגאַזשעס, פאַרדאָרטע ווערכליך פון שיך, אלטע פּאָדאָשוועס און אויסגעדרעהטע אָפּזאַטצען מיט פאַרשאַוועטע טשועקעס, שטרבליך, צובראָכענע רייפען, ספּיצעס פון רעדער, האָר, ביינער, דראַפּאַטשעס, ריטער פון בעזעמער און נאך אזעלכע שמאָכטעס. דאָס דאָזיגע ביסעל סחורה און איינעם האָט געפּריעט און געגעבען „דיא שטוכט", משונה׳דיגע ריחות גאָר א שרעק! — און דער לינקער זייט הויז האט זיך געפּענט מיט א בייזער א פאַרשמאָלצעוועטע טהיר און א שטוב אריין מיט קליינע, שמאָלע, נישט גוט צוגעשטאַנענע פענסטער און א טהייל שויבען זענין אייסגעשלאגען און פאַרקלעפּט מיט צוקערפּאַפּיר, אדער פאַרשטעקט מיט א שמאַטע, א טהייל זענין שטאַרק שמוטציג, און דיא ווינקעליך בעדעקט דיק מיט שימעל און ווידער א טהייל זענין פאַר אלטקייט איבערגעצויגען מיט געל־גרינע משונה גלאַנצענדיגע קאָלירען און דער גלאַנץ שטעכט עפּיס דיא אויגען, גלייך וויא א קריטץ אויף גלאָז גרילצט ווילד און דיא אויערען. ארום דיא אפּגעשלאַגענע ווענט און לעבין א גרויסען אדיווען ציהען זיך לאַנגע בייגק פון ברעטער.

וואס לינען אויף קלעטצליך און שטיקער האָלץ. העכער אביסיל איבער דיא ביינק שטעקען אין דיא וועגט גרויסע און קליינע פלעקליך. פון דער שווארצער סטעלע חיינגען אראָפּ שטריקליך מיט פעטלעך, און ועככע עס האלט זיך ביי דיא ביירע עקען א לאנגער שטאנג. דיא פלעקליך מיט דעם שטאנג זענען פערהאנגען מיט פארדריפעטע קאפטענס און קליידליך, מיט אלערליי חפצים און טאָרבעס פון ארמעליים, וואס קומען צופאהרען אין ביירליך, אָדער קומען זיך צושלעפען צופוס און שטעהען דאָרט איין, יתנ און אלט, מאנסבילין און ווייבער אלע אין איינעם. — דער הקדש איז א חוץ דעם נאך א ביקור־חולים אויך. דאָרט איז דאס אָרט אויף צושטאָרבען פאר קראנק מיאוסע קבצנים אין דער שטעדטיל. דער רופא מתום אלסרינג, וואָס נאר מעגליך: שטעלט באנקעס, פּיצווקעס, לאזט צו דער אדער און צאפּט, אויף קהלשע הוצאת קבצנים בלום ביז דיא כשרה נשמה נעהמט זיי אוים און דער חקדש מאן וואס איז צונלייך דער קברות יוד פונם שטעדטיל, איז זיי טאקי באלד מקבר אומזיסט. דער הקדש־מאן מיט זיין הויז־געזינד זיצט אויך טאקי דאָרט אין א מין אלקיריל, מישטהנעס־נעזאָגט. חוץ וואס ער איז א הקדש־מאן, א קברות־יוד, א שמש אין דער חברה־קדישא, א משגיח אין זיין בקור־חולים, א ושתי המלכה, אדער א מאנדרוש אין פורים, א פערשטעלטער בער מיט איין איבערגעקערטען פעלץ אין שמחת־תורה א סארוועה, איין אָנשטעלען־מאכער, א ווערטיל־זאָגער אויף אלע חתונות און בריתין, האט ער נאך א פרנסה דערצו, צו מאכען חלבי־דינע לעכטליך. דיא אלע בעלי־הבתים און בתי־מדרשים ציהען ביי איהם לעכט אין הויז פונם הקדש און עס ווערד דענסטאָל א געשטאנק, איין עיפּוש ווייט ארום און ארום.

אז אונזער חאליאסטרע איז אָנגעקומען אהין אין הקדש, איז ער געווען אָנגעזעצט געגונג מיט אורחים. דער הקדש־מאן האט זיי געטריבען: גענוג געזעסען, פאהרט אייך געזונטערהייט שוין ערגיץ אגדערש! נאָר אזוי וויא ס׳איז געווען דאך נערשטאנ האבען זיי נעהאט איין אויסרייד זיך אָפּצובעטען — פּאָרבלייבען דאָ ביז נאך שבת. דיא ערד, דיא ביינס און דער אויוון זענין ביי־נאכט בעלאגערט געווען מיט מענשען. מען האט זיך געשמופט, נעקוועטשט, נעקרינט און געשאָלטען פאר א שטיקעל אָרט. סאניצע און פיעשע האָבען שטארק געארבייט, איינעם דעם אנ־

יערען ארויסגעוויזען שטארקע שנאה און דיא גבורה זייערע מיט דיא הענד. אין דער גרויסער מהומה, נישט דאָ־געדאכט, האט געקרעכצט אין א ווינקעלע א קראנ־קער אלטער יוד, וועלכען מען האט געכטען אויף קוראציע אהער געבראכט, און א פיצעל קינד, וועלכען מען האט אין דעם שטופעניש צוגעקלעהמט א פיסעל, האט געקווימשעט, געמאכט לעבער אין קאָפּ שרייענדיג — ערשט שפעטער, אז דיא הייזע מהומה האט זיך איבערגענומען האב איך מיר אָפּגעזוכט ערגיץ א ווינקעל און זיך געליינט וויא ס׳איז אויסצורוהען אביסיל. נאָר קוים האָב איך מיך געליינט, זענין מיך בעפאלען גאנצע חילות פרייסען, וואנצען, פליי וויא דיא בערען און האָ־בען מיך געוואָלט לעבעדיגערהייט אויפעסען, דאס לייב הויבט מיר אצינד נאָך אָנ־עט צובייסען און מוז מיך געשמאָק־קראטצען, נאָר ביים דערמאָהנען־זיך אין דיא דאָזיגע מלאכי־חבלה. אז איך האב א קוק געטאָן, מיט פרייסען מ׳חזה צו האל־טען איז שוידערליך, א פרייס איז א בעשעפעניש, וואָס קריכט און זיין שותף דיא וואנץ שטינקט, האב איך זיי מוחל געווען מיין שטיקעל פלאץ, לאָזען זיי מיט איהם זיך ווארגען; און בין ארויס אין הויז, דאָרט וויא ס׳איז צוברייגנען דיא נאכט. אין דרויסען איז געווען שרעקליך פינצטער. א קאלטער, א שטארקער ווינד האט געשטורעמט, געהיילט וויא דיא הונגעריגע וועלף, געפייפט און געבלאָזען דורך דיא שפאלטען אין דיא ווענד. שטיקליך שטרוי זענין פונם דאך געפלויגען און האָבען מיט נאָך אנדערע שמאכטעס וויא דיא רוחות אין הויז ארום־געטאנצט, צרווייל־ען האט אהין דורך דיא לעכער אויף צרייגגעקאפעט גרויסע טראָפען רעגען. איך האב פארריקט מיך דאָרט אין א ווינקעל און געלעגען מיט א ביטער געמיטה, געציטערט פאר קעלט. אי, דיא באד, דיא באָד! האב איך געאייקעט און גע־אָכט, וואו געהמט מען מיין באד! דארט איז דאך פשוט א גן־עדן, ווארם, א דערקוויקעניש, וויא גליקליך בין איך אין דעם דאזיגען גן־עדן דארט אמאל געווען. וואס האט מיר געפעהלט, וואס איז מיר דארט אפגעגאנגען? מיר איז געווען אזוי גוט, אזוי וואויל, האט דער רוח בעדארפט אנטראגען מיין ווייב, איך זאל דורך איהר פארטריבען ווערען פון גן־עדן און ארומוואגלען זיך אין דער וועלט. אויף צרות נאר זיינען דיא ווייבער דאָ, טאקי נאר אויף צרות. וואס טויגען זיי? וואס האט מען פון זיי? קיין נוטס חלעבין קומט פון זיי נישט ארויס.... באלד אבער

דערמאהן איך מיך אין דעם האָרבאטע מיידיל און פאר מיר אליין מיך געשעהמט סטייטש, וויא איז דאך א גוטע, א כשרה נשמה, מיט איהר אין איינעם איז דאך עפיס א תענוג. סיאיז עפיס גלאט גוט, גרינג, פרעהליך אויפן הארצען צו זיטצען און שמיעסען מיט איהר. א כפרה טוויזענד בארען פאר איהר מינדסטען נאָגעל. פון איהרס א קוק ווערט עפיס געשמאק ווארם אין אלע גלידער. — שעהם דיך, פישקע! שיינעץ איך מיך אליין אויס, זינדיג נישט מיט דיינע רייד, ווייבער גיבען עפעס צו א שטיק געזונד און לעבען. ווייבער קענען גליקליך מאכען און פון גיהנם אפילו מאכען א גן־עדן...... פון אזעלכע זיסע געדאנקען האב איך פארגעסען אין אלע מיינע צרות. דאס ווינקעלע, וואו איך האב מיך צונעשפארט. איז עפעס גאר גוט מחיה, מיר איז שוין מעהר נישט קאלט. איך הייב אָן־עם לייענען קריאת שמע מיט געפיהל, דיא אויגען קלעפען מיר זיך און ווער באלד אנדרעמעלט. פּלוצלים אבער האט מיך אויפגעוועקט עפעס א שרעקליך געשריי.

— קוקט נאר אָן דאס נפש! האט עמיצער געשריגען לעבען דער טהיר פון ש״ש, און דערלאנגט פון דאָרט א ווארף מיט דעם גאנצען כח אין הויז אריין עפּעס א שווערע זאך, וואס איז וויא א שטיין געפאלען אויף דער ערד מיט א שטארקען קלאפּ. קוקט נאר אָן דיא מצאָצע, אויף מיר א מענש! א קאטאָוועס דיא גראפינע פאטאָצקע!.... און אין הויז ביזט דוא קראנק צו ליגען פארפאָטש־קעטע גראפינע!—

איך האב באלד אין דעם קול דערקענט דעם ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינער אריין! ער האט נאך אביסעל געשריגען, געזידעלט, אויסגעוואָרפען מיט דער גראפינע פאָטאצקע, דערביי אויסגעשפיגען און פארמאכט דערנאך דיא טהיר מיט א שטארקען קלאפּ.

א שטיקעל לבנה איז ארויסגעקראכען פון צווישען דיא צוריסענע שטיקער וואלקען, האט אריינגעקוקט דורך דעם צובראָכענעם דאך אין הויז אריין און בעד לויכטען דאָרט עפעס א מענשליך געשטאלט, וואס איז געלעגען וויא א קלימעק, שטיל, קיין ריהר זיך נישט צוטאן. איך האב מיך א לאז געטאן זעהען, ווער איז עס דיא מצאָצע, אדער דיא גראפינע פאטאצקע, וואס ליגט דארט אזוי, איך טהו א בליק און א דונער האט מיך דערשלאגען! פינסטער איז מיר אין דיא אויגען

און דער סאפ דרעהט זיך מיר, אזוי וויא פון דער ערשטער פארע אויף דער אויבערשטער באנק. מיין הארבאטע מיידיל, זיא געביך ליגט עס אויפן ריקען מוים אויסגעשטרעקט פק׳ים שטארקען שליידער, וואס דער ממזר האט מיט איהר געטאן! איך נעהם מינטערן מיט אלע כחות דיא הארבאטע נעביך און אז נאט האט געהאלפען, זיא האט זיך אנגעהרבען צוריהרען, האב איך זיא א חאפ געטאן אויף דיא הענד עפעס נישט מיט קיין מענשליכען כח, וויא בשעת מען ראטעוועט אין א גלופסקער גרויסע שרפה, און בין מיט איהר גיך אוועק אהין אין מיין ווינקעלע. איך וואלט געמענט שווערען, אז דענסטמאל בין איך געגאנגען גאר גלייך, וויא אלע מענשען, און האב אפילו קיין הינק נישט געטאן. זיא האט פאר מעליך, פאמעליך אויפגעעפענט איין אויג נאך דער אנדערער און א שמילען זיפץ געטאן. איך האב פאר שמחה געמיינט אז דיא וועלט איז מיינע. ס׳איז מיר געווען צו מוטה מאקי נאר וויא דעם בעטלער אין דיא געשריבענע מעשיות. וואס ווערט פלוצלים פון דער העלער הוים מגולגל אין א מ׳ייען פאלאטץ, זיצט זיך דארט אנגעלעהנט אויף דער גוטער עסעבעט און איינעם מיט א בת־מלכה און טהוט זיך וואויל. איך האב געשווינד אראפגעווארפען פון מיר מיין קאפאטע און איינגעוויקעלט דערמיט מיין בת־מלכה, וואס האט געציטערט נעביך פאר קעלט.

— און! האט מיין הארבאטע נעביך א זיפץ געטאן, אויסגעריבען דיא אויגען און געקוקט, עפיס גלייך וויא זיא האט זיך ארומגעקוקט אויף וואס פאר א וועלט זיא איז.

— וואס קוקסטו־דוא עפעס אזוי? טהו איך זיא א פרעג. איך בין פישקע טראנקם און געלויבט איז גאט, וואס דוא לעבסט.

— אך און וועה איז מיר, זאגט זיא מיט א זיפץ טיף פונם הארצען. וואס טויג מיר, וואס איך לעב! איידער אזא לעבען איז שוין בעסער דער טויט. גאט איז דאך א גוטער, א בארמהערציגער, הייסט צו וואס האט ער אזעלכע וויא איך נאר בעשאפען, נאר אויף צו ליידען און פלאגען זיך אין דער וועלט?

— נארעלע! מאך איך צו איהר, מסתמא ווייסט גאט וואס ער טהוט. מסתמא איז דאך איהם ניחא, אז אזעלכע וויא מיר זאלען זיין אויף דער

וועלט. נאט איז א טאטע, ער זעהט, הערט און ווייסט אלסדינג. דוא מיינסט נארעלע, ער ווייסט נישט אונזערעביידענס צרות? נאט ווייסט נישקשה! דיא לבנה זיינע, זעה נאָר, זעה, קוקט פון הימעל אהער אפילו, אין הויז, אויך אריין. זינדיג נישט, נארעלע, מיט דיא רייד.

זיא האט אויסגעשטעלט אויף מיר א פאָר פייערדיגע אויגען, און וועלכע עס איז געשטאנען גרויסע טראפען טרעהרן און זיך געפונקעלט אקעגען דעם שיין פון דער לבנה, וויא ברילאנטען. איהרע אויגען און איהר קוק דענסטמאל אויף מיר, וועל איך אייביג נישט פארגעסען.

אז איך בין אויפגעשטאנען אויף מאָרגען גאנץ פריה, האב איך געזעהן, מיין הארבאטע ליגט אין ווינקעלע, איינגענורעט אין מיין קאפאָטע און שלאָפט וויא א פיינעלע. דאס פנים איהרס איז געוועזן בלייך און אויסגעזעהן עפעס אזוי גוט, אזוי רחמנות׳דיג גוט.... דיא ליפען האבען צרוויילען געציטערט און זיך אויסגע־צוינגען עפעס וויא מיט א געבעט. עפעס בעט זיא געביך רחמים: פייניגט מיך נישט! וואס האב איך אייך געטהאן? וואס האט איהר צו מיר? פארוויכט מיר נישט דאס לעבען. וואָס האָב איך אייך געטהאן?.... און דאס בעטען איהרס רייסט אויס א שטיק הארץ. עס האט מיר זיך געשטעלט טרעהרען אין דיא אויגען—און איך האב געוויינט....

דער ערשטער, וואס איז אין דער פריה אין הויז אריינגעגאנגען, איז געוועזן דער ממזר, א קיינק איהם אין דיא ביינע איאן! — ער האט מיט זיינע גנבה׳שע איינעליך א קוק געטהאן אויף מיר, אויף דער האָרבאטע און איז מיט א שטע־הענדיג געלעכטעריל אוועק צוריק אין שטוב אריין.

18.

פישקע איז פלוצים געבליבען שטיל און אויסגעקנעקעהרט דאס פנים, גלייך וויא ער האט זיך געשעהמט. וואס מיין אלטיר האט איהם נישט געבעטען, ווייטער צו דערצעהלען, האט אלץ נישט געהאָלפען. עס.... חלעבין! האט

פּישקע געמאַכט, איז רויט געוואָרען, זיך געמינעט און נישט געעפענט קיין מויל. פּישקע, וויא עס האט אויסגעזעהן, האט לסוף זיך אליין פארשעהמט פון זיינע אייגענע רייד. פריהער אז עס האָט איהם דער ערשטער בריה געטהאן, האט ער זיך צופלאַקערט, צורעדט וויא איינער פון היטץ. ער האט גערעדט מיט פייער און אויסגעגאָסען זיין גאנץ הארץ אין אזעלכע ווערטער, וואָס זיינען נאָר ניט געווען פאר פּישקעס מות. דיא דאָזיגע ווערטער האבען זיך איהם געגאָסען אליין עס האָט אין איהם זיך צורעדט דיא נשמה. ער האָט בשעת מעשה פארגעסען אלסדינג, וואָס ארום איהם טהוט זיך, גערעדט, נישט צוהערען כמעט אליין, וואָס ער רעדט, ביז ער האט פּלוצים זיך א חאַפּ גע־טהאָן, עפּעס וויא זיך אליין צוגעהערט צו זיינע רייה, זיך עפּעס גע־וואונדערט, וויא קומט אזוינס צו איהם... און איז שטארק פארשעהמט געוואָרען. ביי ועלכען פון אונז מאַכט זיך נישט חאָטש איין מאל אין לעבען אזא לעכטיגע, גוטע שעה, וואס רענסטמאל עפּענט זיך א מויל און ריינע, אמתע מענשליכע געפיהלען ניסען זיך איהם ארויס, וויא א שטראָם הייסע זודיגע גאַזען פון א פייערשפייענדיגען בארג? אויף בלעמ'ס אייזעל אפילו איז אויף אנגעקומען א שעה, אין ועלכער עס האט פון דער העלער הויט איהם זיך געעפענט דאָס מויל און האט געהאלטען א שיינע ריידע. ווער שטיעסט ביי בעלי דרשהגס להבדיל, מאכט זיך פיל מאל, אז אזעלכער, וואָס מעלה־גרה'ט געוועהנטליך, פלוידערט תמיד צוועק נארעשקייטען, א שרעק צוהערען, פּלוצים פאלט אויף איהם און א מאל עפּיס א בעגייסטערונג און ער זאגט נישט ווילענדיג ארויס א גלייך וואָרט, וואס דער גאנצער עולם און ער אליין מיט זיין כבוד אויך, בלייבען דערנאָך פארגאפט. ביים ערנסטען חזן, א קאַטשאַן, וואָס גלוסט זיך ברעכען, הערענדיג זיין טערעלייקען מיט משוגענע תווות, טרעפט זיך אויך א מאל, אז פּלוצים טהוט עס מיט איהם אטראָג, ער צדאַנט זיך אין דעם מוסף מיט א ברען און ווארפט ארויס א „יקום פורקן'דיג", א „תכנת שבת'ל" מיטן קנאַק. טרעט דיא גוטע שעה אָפּ, בלייבט דער אייזעל ווייטער מאקי איין אייזעל, דער בעל דרשה להבדיל ווייטער א פלוידערזאק און דער חזן מישטעהנעס־געזאנג ווייטער א קאַטשאַן.... נישט דאס בין איך אויסען. צווי יודען דרעהער

האב איך געקענט אין א יודישער דרוק, וואס דיא גאנצע ארבייט זייערע איז בעשטאנען דרינען, טאג וויא נאכט, צו דרעהען דיא ראד פון דער מאשינע, שטעהענדיג ביי איהר אין דער זייט, איינער לעבען דעם אנדערען, גאר אזוי וויא דיא אנגעמאהלטע גולמ׳ס. דרעה און דרעה שטענדיג, אהן איין עק, אלץ אויף איין ארט, אויף איין שטיינער. פלוצים האט עס זיי עפים וויא אונטערגעטראגען און האבען זיך א נעהם געטאן דרעהן דיא ראד געשמאק מיט געפיהל, שטארק בע־גייסטערט. דיא אויגען ברענען, פלאקערען און זיי דרעהען מיט אזא תענוג, וויא זיי וואלטען געוועזן אויפן זיבעטען הימעל וויא זיי וואלטען געזעהן גערדרעהט וועל־טען און האבען מיט איטליכען דרעה אויסגעדרוקט עפים א געדאנק, עפים א געפיהל, וואס דרעהט זיי אינווענדיג. שפעטער א ווילע, אז דער ברען האט נאכ־געלאזט האבען זיי פארוואונדערט איינער דעם אנדערען מיט א פאר גלעזערנע אויגען אנגעקוקט, אויסגעשפיגען, פאררדרעהט דיא קעפ, איטליכער אין זיין זייט, געדרעהט וויא געוועהנליך און ווייטער א פנים געהאט וויא דיא לייטענע גולמ׳ס.

איך קוק אויף פישקען, וואס איז געבליבען אהן לשון און זוך ביי מיר מיטל וויא איהם בערייזעווערינג צוזמאכען. פלוצלים פאלט מיר איין ר׳ ליב ש״הים גולם, וויא ער טהוט זיך א שטעל־אויף, נאכדעם או ר׳ ליב ריקט איהם ארויין הינטען דעם שם המפורש, חאפט זיך און טהוט אלסדינג, וואס מען הייסט. זעהר שיין, טראכט איך מיר, ברוך הבא! גאר אנשטאט דעם, וואס ביי יענעם גולם, עליו השלום, האט געווירקט אין זיינע צייטען וועט היינט ביי מיין גולם, איהם צו לאנגע יאהר, ווירקען פשוט דאס מיידיל....

איך הויב אן פישקען אונטערצוגעבען פארע, צוזעררווארטען איהם מיט א שמיעס וועגען זיין הארבאטע מיידיל. און דערביי האב איך טאקי מיך אליין אויף צוהיצט, גערעדט פונם הארצען מיט פייער און אויסגעלאזט דעם שמיעס אזוי:

וויפיל אומשולדיגע קינדער געביך קומען עס אויף דער וועלט אזוי אפ פאר דיא זינד פון זייערע עלטערען, וואס גלוסט זיך זייא נארעשקייטען, דרעהען זיך, גטין זיך און לאזען איבער דיא קינדער, זייער פלייש און בלוט, הפקר וויא אויף׳ן וואסער! וואס געהט זיי אן קינדער! זיי האבען אין זינען גאר דאס נפשיל, זייער

איינען נפשיל. איטליכער פון דיא שיינע עלטערן האָט ווייטער תתונה....

איך בין געבליבען וויא דערוואָרגען אין דערמיט פונם שטיעם. אלמיר מיר נער, זעה איך, איז צוקאָכט, אוים מענש. עס טהוט מיר באָלד מאקי א קלאפ אין הארצען: אי, האב איך עס בענאנגען א מיאוסין פעהלער, זיך ארויסצוהאפען פאר צלטירן מיט אזעלכע ווערטער, וואס זענין צונעפאסט צו איהם און האבען איהם געשטאכען אין דער זיבעטער ריפ! עס טהוט מיר שרעקליך באנק, איך שטראָף מיך אין הארצען און זאָג מיר אליין מוסר: געוואלד מענדיל, שוין צייט קומען צום שכל, נישט ארויסצוהאָגען יענעם דעם אמת וויא א יונגעל! ביסט דאָך גרוך השם, שוין א יוד מיט א גרויסער באָרד. שוין צייט זיין א מענש, פאר־שטעהען וואס זיך איז נוטצליך און נוט. אי דיין צונג, דיין צונג!....

איך האב מיר אין הארצען א נדר געגעבען, ווייטער מיך צוהיטען מיט א וואָרט חערען, זעהען און שווייגען — דיא גוטע מדה פון אלע קלוגע, פיינע לייט, וואס איז נייטיג אין לעבען. איטליכען וועל איך נאָר לויבען, בעליבט צומאכען זיך דערמיט ביים עולם. עס האט מיר פירגעשטעלט מחנות אונזערע גוטע מענ־שעליך, פעטערס מיט שיינענדינע פנימליך. זיי דרעהען זיך אהין און אהער, חבר מיט דעם, מיט יענעם מאנצען אויף אלע חתונות, האבען שטענדיג נאָר הנאָה, קישען זיך מיט איטליכען, וואס ער איז פון אויבען, צוגיין פשוט פאר פרייה, ריי־דענדיג מיט יענעם פון זיין גליק, ווינטשעווען איהם צו מיט טרערען אין דיא אוי־גען און מיט א זיס שסייבעלע אויף דיא ליפעליך, צולייגען אויף טעלערליך יענעמס גוטסקייט און גיבען איהם עולם הבא מיט דער פולער האנד לויפען אנ׳אגען בשורות געפינען זיך אומעטום, וואו נאָר ערגיץ א קערמישיל, א שמחה, תמיד שיינען זיי דיא איינעליך, דער שטערען גלאנצט, דיא בעקעליך פארפארבט, דיא גאז פייכט מיט ווייספערליך. זיי זענין צופרירען פרעהליך און קוועלען נאָר אָן.... או וואויל איז אייך פעטערס! פון היינט אן בין איך אויך א פעטער, עפים האָט מיר דער נאָמען פעטער אָנגעהויבען צינעפעלען, אזוי אז עטליכע מאָל האָב איך עס פאר מיר איבערגעחזרט מיט גרויס פארגניגען: פעטער! פעטער מענדעלי: פעטער ר׳ מענדעלי!......

בכדי צופארגלעטען מיין פעהלער אקעגען אלטירן הויב איך אָן אויף איהם רחמנות צוהאָבען און איינגעהמען איהם מיט גוטע ריידעליך: ר' אלטיר, אייך איז נעביך נישט גוט צוזיטצען איהר שפארט שוין נעביך אָן ביים עָס האָגען; עס טוט אייך נעביך וועה טאָן דיא ביינער פונם צופיל זיטצען אויף איין אָרט; קומט, איך בעט אייך, צו מיר אויפן וואָגען דאָרט מאך איך אייך א גוט געלעגער: מיר וועלען נעהמען צו ביסליך בראנפען, זיך אביסעל דערקוויקען. — מיין אלטער לאָזט זיך נישט לאנג בעטען. מיר קריכען אלע אראָפ פונם וואָגען, בין מכבד מיין פעד־דיל צושלעפען זיך פאראויס, אלטירס שקאפּצ איהם פון הינטען. מיר צונעהן זיך אביסעל דיא פיס, קריכען ארויף דערנאך צו מיר, דערקאנטשען דעם אשר־יצר, מאכען לחיים. איך בין זיס וויא לאקריצע, ווינטשעווע אלטירן אָהן איין עק, מיט טרעהרען אין דיא אויגען פאר גרויס פריידי גלאט אזוי זיך, וויא א פעטער. דער־ווארם אויך פישקען, גיב איהם אונטער היטץ, רייץ איהם דעם יצר הרע. עס צושפילען איהם זיך דיא געבלימען און דיא מעשה הויבט זיך אצינד אָן.

ביי מענדעלי מוכר ספרים אויפן וואָגען.

פישקע הויבט ווידער אָן אויף זיין שטייגער, איך העלף איהם אתמער, בעסער אויס אויף מיין שטייגער, אלטיר האט קיין צייט נישט, טרייבט אונטער אויף זיין שטייגער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

אויפן אנדערען טאָג, פרייטאג, איז אין בית־מדרש דאָרט אין שטעדטעל געווען שרעקליך איינג פון דיא ארמעלייט, וואס האבען זיך געשטופט, צונויפגע־שטיקט ארום דעם שמש. איטליכער בעזונדער האט געוואָלט זיין דער ערשטער, בעקומען דעם בעסטען פלעט אויף שבת צו א נגיד, אָדער צו א יוסטען בעל־הבית, וואס מאכט א פעטען קוגעל. העכער פון אלע איז געשטאנען דער פלעט צו דעם בעל־טאקסע. נידריגער פון אלע שטעהען געוועהנטליך דיא פלעטין צו כלי־קודש און קהלס־לייט, ווייל זיי האבען ליעב אליין גוט צו פרעסען און יענעם גיבען זיי מכות. דיא גבאים, פון חברות קרעבצען, זיפצען אויף יודישע ארמעלייט נעביך און עסען גיבען זיי אויף א שפיטץ מעסער, נאר אויף צובעשמירען דיא ליפען, ארמעלייט האלטען פאר איין אונגליק צו זיי ארייגפאלען און ווייכען זיי וויא איין עפּוש. בעקומט איינער צו זיי א פלעט לאכען דיא איבריגע וויא פון

איינעם, וואס בעקומט א בערדע .... דער שמש פונם בית המדרש איז געווען זעהר בייז, ער האט געשריען, אז היינט זיינען דאָ ארמעלייט עפּעס מעהר ווי א תמיד. קבצנים! האָט ער געשרינען, וואס זענט איהר וויא דיא היישרעקען בעפאלען אונזער שטאָדט נעביך! נישט אויסצוהאלטען, נישטאָ וואו אייך אהין צוטאָן! נאָר א שוראָף פון נאָט, איין אָנשיקעניש! — ער שרייעט. בייזערט זיך און דיא ארמע לייט מהתון זייערס, שטופען זיך און הערען נישט קיין ווערט, איין קול! מיר! נים מיר! איטליכער ריקט דעם שמש אין האנד ארייז עטליכע גראָשען, דער שמש, וואס זאל ער נעביך טאָן, נעהמט צו, בייזערט זיך און גיט פּלעטען. איך מיט דער האָרבאַטע זענין מיר געשטאַנען אין דער זייט פון דערוויטענס. ער שטענס האבען מיר נישט געקענט און צווייטענס, טאקי נישט נעהאט דיא העזה זיך צושטופען צווישען אונזערע בערען, מיוחסים, פיינע בריות. אומוטום זענין דאָ בערען, אריסטאָקראטען, אפילו צווישען קבצנים. דיא ארמע אריסטאָקראטען זער נין נאך כו זענט מאָל ערגער פון דיא נגידישע.... דער מטור איז געווען, עס פארשטעהט זיך, איינער פון דיא ערשטע. ער האט באלד בעקומען צוויי גוטע פלעטען כאר זיך און פאר מיין ווייב. זיא האט אפילו פארשפּאָרט זיך צושטופען. ער האט דעם שמש אנגעוויזען אויף איהר פון דערווייטענס: קוקט נאר, זייט מוחל, אָט דאָרט שטעהט זיא, מיין בלינדע נעביך!... אז דער עולם איז אוועק, זיך צו לאזט איבער דער שטאדט, איטליכער מיט זיין פלעט צו זיין בעל־הבית, בין איך מיט ־יין האָרבאַטע צוגעגאנגען' אויף גאָטס בעראטה, צום שמש און געבעטען כאר אונז פּלעטען. ער האט עפּיס מיט א זיס זויער שמייכעלע אויף אונז א קוק נעג־בען און נישט געענטפערט קיין וואָרט. דערבארעמט זיך, זאָג איך צו איהם, אויף צוויי נפשות, קאלעקעם נעביך. א גאנצע וואָך קומט אין אונזער מויל קיין ע על נעקעכטס נישט אריין. — נישטא מעהר קיין פּלעטען, ענטפערט דער שמש, איהר האט דאך געזעהען, וואס דאָ האָט זיך ערשט געטאָן. נישטאָ שוין וואוהין צושיקען. — נאמ אייך, זאג איך, און שטופּ דעם שמש אין דער האנד א זעקסער נ־הסט, זייט מוחל, און דערבארעמט זיך אויף אונז, זייט אונז מחיה, איהר וועט האבען א גרויסע מצוה. — הער נאר דוא, רופט זיך אן דער שמש שוין אביסיל

ווייבער, דיין נעלד בעדארף איך נים, איין פלעט נעפינט זיך נאך ביי מיר און קען איהם איינעם פון אייך נעבען, אויב איהר ווילט ווארפט צווישען אייך גורל.

נים איהר, איהר נים! בעט איך און וויזט און אויף דער הארבאטע.

איהם נים, איהם! בעט דיא הארבאטע און וויזט און אויף מיר, ניין, ניין, איך וועל דעם פלעט אָסור חזיר נישט נעהמען!

א היבשע צייט איז אוועקגעגאנגען מיט בעטען און דינגען זיך, איינער דעם אנדערען האבען מיר איינגערעדט צו נעהמען דעם פלעט און איטליכער פון אונז האט זיך אפגעזאגט, געשוואוירען, ער וועט עס בשום אופן נישט נעהמען. דעם שמש האט דיא זאך עפּים הנאה געטאן. ער האט געגלעט דאס בערדיל און גע־קוקט אויף אונז זעהר פריינדליך, ווייסט איהר וואס? רופט ער זיך אן, נאך מעריב זאלט איהר ביידע שטעהען אין פאָלעש לעבין דער טהיר. אז דער עולם וועט געהן פון׳ם דאווענען וועלען זיך מסתמא געפינען יודען, אייך צונעהמען אויף שבת. איך וועל פאר אייך אויך בעטען.

אזוי איז טאקי געווען. נאכ׳ן דאווענען פריימיג צונאכט, אז דער עולם איז געגאנגען פון דער שול, האט דער שמש זיך געווענדעט צו צוויי בעלי־הבתים און פאלגעש זיי געבעטען, וויזענדיג אויף אונז, צו נעהמען אורחים אויף שבת. איך האב חל׳׳ בין שוין קיין הארץ נישט געהאט, האט ער זיך פארענטפערט, צושיקען אייך היינט פלעטען. איך לאָז אייך נישט אוים כמעט אלע וואָך. נאָר אויב אייער גוטער ..ר־כען איז נעהמט אט דיא דאָזיגע אָרמעליים.

אך! האָבען ביידע זיך אנגערופען. וועלכער יוד זאָגט זיך עס אָפּ פון איין אורח אויף שבת? איין טאָג אין דער וואָך איז דאָ, וואס א יוד קען חאטש אבער סיל ע..ן, פאר וואס זאָל ער אין דעם הייליגען טאָג אויך נישט מחיה זיין נרטבערערפטיגע נעביך און טהיילען זיך דערמיט, וואס גאָט האט געגעבען? מיר בעטען אייך, שמש, אלע וואָך, אלע וואָך טאקי זאָלט איהר אין אונז נישט פערגעסען.

דיא ביידע בעלי־הבתים זענין געגאנגען פאָראויס, ארום זיי קינדערליך — יונגעליך, בחורים, אויסגעצוואָגענע און אנגעטאָן שבת׳דיג. אלע האָבען געשיינט און געשמייכעט צווישען זיך פרעהרליך. מען האָט געזעהן בעשיינפערליך, אז אין זיי איז

דא דיא נשמה־יתרה, דעם יודענס צווייטע שבת׳דיגע נשמת. איך מיט מיין תאָר־באַטע זענין נאָכגעטאַנגען שטיל פון הינטען אוןביידע געווען עפּעס צופרי. ע.

גוט שבת! האט מיין בעל־הבית, אריינקומענדיג אין שטוב, געזאָגט פרעהליך דעם ווייב, וואס איז געזעסען אויף א ביינקעל ריין, קלאָהר אָ:געטאָן און געלויכטען ווייא א פּרינצעסען. אויפן שויס ביי איהר האט זיך געשפּיעלט א קליין קינד נאָר א ליאַלקע און ביי דיא זייטען האָבען געשפּרונגען צוויי שיינע אויסגעפּוצטע מיידעליך, — גאָט האט מיר בעשעהרט איין אורח אויף שבת. זיסט, מיין ווייב, וואלסט דוא דאָך מיך אין שטוב נישט אריינגעלאָזט, לאָזט ער אויס מיט א שמייכעלע און געהסט זיך זאָגען הויך אויף א קול „שלום עליכם" געהענדיג איבער דער שטוב אהין און אהער. ביי „אשת חיל" האט ער זיך געע׳ם ׳ם, זינגענדיג מיט א ניגון אקעגען דעם ווייב געגומען דאס קליינע קינד צו זיך אויף דיא הענד און עס גע־קישט, געהאלזט, בשעת דיא איבעריגע קליינע קינדער האבען זיך איהם געהאנגען פון אלע זייטען לעבעדיג, פרעהליך. עס האט זיך געדאַכט, אז אין שטוב זענין טאקי געקומען דיא גוטע הייליגע מלאכים פונם „שלום־עליכם". — איך דערצעהל ע׃ איך דאָ אזוי, ווייל דענסטמאָל האט מיר דאס הארץ עפּעס שטארק געצויגען און געצויגען צו מיין האָרבאַטע טיידיל....

מיין בעל־הבית, וויא עס האט אויסגעזעהן, איז געוועזען פון מיטלען שטאנד. דיא בענשליכט האָבען געברענט אין ריין אויסגעפּיצטע לייכטער, איך ווייס נים פון אמתן אָדער פון ווארשאווער זילבער, דער טיש איז געווען געגרייט מיט פּארצעלאַענע טעלער און דיא קוילימשען איבערגעדעקט מיט א געשטיקט טישטי־על. א פלעשיל וויין האט געפונקעלט אויפ׳ן טיש, פון וועלכען אימליכער האָט קידוש געמאכט. ביים עסען האָט דיא בעלי הביתטע מיר גענעבען אלסדינג געטוג און מיך אלץ געבעטען, אונטערגעטריבען, זיך נישט צושעהמען און עסען. ס׳איז געווען גאנץ גוט. נאָר מיר איז אביסיל נישט איינגעגאנגען, אז איך האב ביי אימליכס שטיקעל פיש, ביי אימליכען זופּ לאָקשען, בייא אימליכען ביסען פליישׁ און צימעס, מיך דערמאָנט אין איהר, ווער ווייסט אויב זיא געביך האָט דאָ־ט אזא וואוילטיג וויא איך. נאָך דעם עסען האָט מען מיך געבעטען אויף נאכטלעגער. לאָז ער בלייבען דאָ נעב־טינען, האָט דיא בעל־הביתטע שטילערהיים געזאָגט צו דעם מאַן. וואָהין ועט ער

נעזען אהין, אין דעם שיינעם הקדש, אין דעם שטאל, לאז ער חאַטש א נאכט אביסיל זיך אויסרוהען. — נאָך נעכטינער נאכט, נישט היינט נעראכט, און מיר טאַקי שטארק נייטיג געווען אויסצורוהען זיך; אפשר נאָך נייטינער פון עסען. עס וואָלט געווען נאָר א דערקוויקעניש, צולינען דאָ אין א ווארמער שטוב אויף א קישען און אויסגלייכען זיך אביסיל דיא ביינער. נאָר איך האָב מיר דערמאָהנט אין איהר און מיט א שיינעם דאַנק זיך אפגעזאָגט פון נאכטלעגער. זיא האָט גע-גוסען שבת אויף דעם איינגעם הויף טאַקי אין א שטוב. איך בין אריין אהין נאָך איהר, האָב זיא גענומען און מיט איהר באלד אוועקגעגאנגען.

אין דרויסען איז געווען ליכטיג, שיין. דיא לבנה האט געשיינט און ס'איז גע-ווען מחיה גוט צוגעהען. קום! האָב איך צו איהר געזאָגט, לאָמיר אביסיל שפאצירען, אין הקדש אריין איז עפים נישטאָ אזוי וואָס זיך צוואיילען. דערמאָה-נענדיג זיך אין דעם הקדש, איז מיר א פראָסט איבער דעם לייב איבערגעגאנגען. ענער אלטער יוד, דער קראַנקער, וואָס האט נעכטען דארט ביי נאכט אזוי גע-קרעכצט, האט פון מאָרגען פריה געהאט דיא גסיסה, געפאָכט מיט דער נשמה— און איז נאָך לעכטבענשען געשטאָרבען. מען האט איהם געליינט איבער שבת אין הויז, דאָרט וואו איך האב בעדארפט נעכטיגען.

מיר זענען געגאנגען און פארגאנגען ערגיץ אין א געסיל מיט גערטנער און ביימער, וואָס האָבען ארויסגעגעבען געשמאַקע ריחות. אומעטום איז געווען שטיל מען האט נישט געהערט קיין שאָרך, אלע אין שטעדטיל האָבען, וויא דער שטיינער פון יודען פרייטיג צו נכט נאָך דער וועטשערע, שוין לאנג געשלאָפען. מיר האָ-בען זיך געזעצט אויפן גראָז ערגיץ אין א ווינקעל, לעבין א פּליים.

מיר זיצען ביידע, קוקען א היבשע צייט און שווייגען. איטליכער פון אונז איז פארטראכט. מיין הארבאטע טהוט דערנאָך א זיפץ טיף פונם הארצען און ברומט שטילערהייט פאר זיך זעהר טרויעריג דאס בעקאנטע לידעל:

דער טאטע האט מיך געקוילעט.

דיא מאַמע האָט מיך געגעסען......

איך גיב א בליק, טרעהרען גיסען איהר זיך פון דיא אויגען. עס פלאַמט איהר דאָס פנים, זיא קוקט אויף מיר און שמייכעלט זעהר בעטריבט. דיא בת:ה

האָט זיא מיר ארויסגענומען מיט איהר קוק דענסטמאל אויף מיר. עס האָט מיר פארקלעממ דאס הארץ, געקלאפט וויא מיט האמערס אין דיא שלייפען. איך ווייס נישט וואָס מהוט זיך אזוינס מיט מיר און.... צום ערשטען מאל האָט זיך מיר עפעס אליין פונם מויל ארויס: „נשמה מיינע!" הא, וואָס איז דיר נשמה מיינע: !....אַי, פישקע, זאָגט זיא שטיל און ווארגט זיך מיט טרעהרען איך וועל עס נישט אויסהאלטען. אַי, שטעה איך עס אביסל פון איהם אויס!

— פון וועמען? רוף איך מיך אָנ'עט אָנגעצונדען. פון איהם? פון דעם ממזר? א קייפק איהם אין דיא ביינער איאן!

— אי דוא זאָלסט וויסען, פישקע, דוא זאָלסט וויסען!....

איך נעהם זיא אָנ'עט ביי דער האנד, ביים קאָפּ און בעט זיא מיט טרעהרען אין דיא אויגען, מיר אויסצוגיסען איהר שווער ביטער הארץ. זיא לייגט ארויף ביידע הענד אויפ'ן פנים, בייגט זיך אָנ'עם נאָהענט צו מיר און ניט מיר איבער אויף א ציטערדיג קול, מעהר אויף דעם ווינק, עפעס אזוינס, אז דער רוח זאָג טאקע האָבען דעם ממזר, ער זאָל קיין תחית המתים נישט אויפשטעהן!

19.

פישקע איז ווייטער געבליבען שטיל עפעס שטארק צוקאָכט און פאראומערט. און בבדי איהם בערייזעוודיג צו אבען, ארויסצודערטאפען בייא איהם אלסדינג, וואס מיר האט זיך געגלוסט צו וויסען הויב איך איהם אָן אונטערצוהידען אביסל און מהו א זאָג אזוי:

— דוא האסט נאָך נאָר נישט געזאָגט, פישקע, אויב דיין הארבאטע איז א שיין מיידל. וואָס קען, ראכט זיך, א הארבאטע מייריל אזוי גע-עלען!

— וואָס הייסט! מאכט פישקע שטארק אויפגעבראכט. ווער רעדט ביי א יודישער טאָכטער פון שיינקייט! אז זיא איז שיין איז זיא פאר זיך שיין, וועמען געהט עס אָנ'עט? דיא הארבאטע איז אמת טאקע גאָר נישט קיין מיאוסע, א פנים, א קאָפּ מיט האר מלא חן, אויגען א פאר האט זיא, גאר בריליאנטען. נאר וואס וואלט מיך דען אלסדינג אנגעגאנגען?.. עפעס א שאלטיק בין איך, אין זינען צו האבען אזעלכע זאכען נאכצולויפען שיינע נקבות?.. נארעשקייטען!... מיך האט געטטען איהר גוטסקייט. איהר גוטסקייט, דאס

רחמנות האבען איהרס אויף מיר, וויא א שוועסטער און ווידער צוריק, דאס רחמנות האבען מיינס אויף איהר, וויא א ברידער אין דער נויט, אט וואס!...

— מילא, וואס מאכט עס אויס? רופט זיך אלטיר אן, וויא זאגט מען עפּיס: לאז זיך זיין פון טייבעל אבי עס זאל הייסען פייבעל... בקיצור, האט זיא דיר אי־בערגעגעבען עפיס אזויגס: נוא פישקע, וואס־זשע איז דאס עפּיס א..ינס, נוא, נוא, נוא!

אלטיר טרייבט אונמער אויף זיין שטיינער. פישקע הייבט אן אויף זיין שטיי־נער, איך העלף איהם אונטע..ר' בעסער אויס אויף מיין שטיינער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

— קנייפען, האב איך שוין לאנג בעמערקט, וויא דער ממזר, א קיינק איהם אין דיא בייניע איאן! פלעגט קנייפען א מאל דיא הארבאטע נעביך. איך האב נעטיינט דאס זעניך זיך גלאט אזוי קניפ פון א רשע, וואס שלאגט, פייניגט א מענשען נעביך. נאר וויא עס האט זיך פון איהר קלאגען זיך דענסטמאל פאר מיר דערוויזען, זעניך דאס געווען גאר אנדערע מיני קניפ. עס האט נעהאט עפיס גאר איין אנדער טעם... פע! יצר־הרע קניפ... דער ממזר פלעגט זיך צו איהר שטארק משעפען. ער פלעגט זיא נישט לאזען צורות. האט ער זיא דערטאפט א מאל ער־גיץ אליין, איז ער צו איהר צונעשטאנען מיט זיסע ריידעליך, אזוי און אזוי, געדעדט פאר פייער, פאר וואסער, צונעזאגט גילדענע בערג. און אז איהם האט נישט גע־האלפען מיט גוטען האט ער אננעהויבען מיט בייזען, געמאכט א מורא, ער וועט איהר פארבימערען דאס לעבען, ארויסלאזען אויף איהר א שלעכטען רוף און איהר טאן צום טויט, און דערביי טאקי זיך געפריפט א האפ טאן זיא מיט גוואלד, גע־ענדיגט האט זיך עס געוועהנטליך דערמיט, וואס זיא פלעגט זיך אויסרייסען פון זיינע הענד, איהם דערלאנגען א מאל, נאך א זעטץ אין בויך, אז דער רוח האט איהם גענומען. ער פלעגט עס איהר בעצאהלען דערנאך מיט פראצענט, זיא פיי־ניגען מיט ארבייט און אויסרייסען איהר שמיקער פלייש. שפעטער אביסיל האט דאס איינענע טאקי זיך אננעהויבען ווידער אויף דאס ניי. ווייטער מיט גוטען, ווייטער מיט בייזען. וואס מעהר זיא האט איהם געוויזען, איז ער אלץ מעהר צו איהר צונעשטאנען און פארביינעהענדיג א מאל פלעגט ער זיא פאר מענשען א טאר־

קע מאָן, קלאָמפּערשט אומגערען, אויף דערלאַנגנען אַ קניפּ גלאַט אַזוי זיך.

אזעלכע מיאוסע מעשיות מיט איהם האט זיך געמאכט זעהר אפט, וואס איך וויל זייא פאר דעם מויל ניט ברייננגען. נאר דיא געכטיגע איז געוועזן פע, פע, אַ שרעק! געכטען ביי נאכט נאָך דער בייזער מהומה אין הקדש, אז דער גאַנצער עולם דאָרט האט שוין געשלאָפען און זיא, דיא האָרבאטע נעביך, האט איינגעהייקערט אין צעהנטען, נישט ווייט פון דער מיהה, אין אַ ווינקעלע אויף געדרעמעלט, וועקט זיא פּלוצ־לים אויף עפּעס אַ שושקען איהר אין אויער אריין, דאָס איז געוועזן דער ממזר. דיר נעביך איז שלעכט דאָ צו ליגען, רעדט ער צו איהר מיט רחמנות, קום, איך האב פאר דיר זעהר אַ גוט אָרט וואו דוא וועסט קענען זיך אביסעל אויס־רוהען נעביך. זיא דאַנקט איהם זעהר שוין פאר זיין גוט הארץ און בעט איהם צוגעהען אין זיין רוה אריין. ער הויבט אָנ־עט זיינע אָנשמעלען אזוי און אזוי. ער נימ איהר אויף אָנצוהערעניש פון מיר, אז ער ווייסט נישקשה איהר מחותנה־שאפט מיט מיר .... ער שרעקט זיא, אז קיינ; ויעט זיא פון איהם דיא ערד און מיר וועט ער דערגעהען דעם עק. דער רוח נעהמט איהם, דעם ממזר, און מאכט אויס איהר אַ חיה רעה און אַ לעמעלע צונלייך אין איין צייט. ער איז גוט, ער איז שלעכט, ער ווערט אַ שיינעץ און .... חאפּט אַ טראָף אין באק, אז דיא ציין פאלען איהם שיער נישט ארויס. עס צושפּיעלט זיך אין איהם דיא רציחה, ער מהוט זיא אַ נעהם וויא אַ גזלן און נים זיא אַ שליידער אין הויז אריין. וואס ווייטער איז געוועזן, ווייסט איהר דאך שוין.

נאכדעם וואס דיא האָרבאטע נעביך האט מיר איבערגעגעבען דעם סטאַל, דיצענדיג מיט מיר אויפן גראָז, בין איך אַ היבשע צייט געבליבען וויא דערשלאָ־גען, אָהן לשון. נאר אינוועניג האט עס מיך געצופּט, געגעסען וויא אַ וואָרעם. עס האט מיך געגעסען אַ ברענענדיג געפיהל פון כעס אויף דעם ממזר, אַ הייס־זודיג געפיהל פון רחמנות אויף איהר נעביך און נאָך עפּעס אזעלכעס נאָר אָהן אַ נאָמען. וואָס האָט מיך געצערגען, געצווינגען .... און אָנגעחאַפּט ביים הארצען. פּלוצלים האט ער מיר געגעבען אַ שטאַרקען ציה, אזוי אז דאס הארץ איז מיר

שיער נישט ארויסגעפאלען, איך נעהם זיא אָן ביי דער האנד, וואס איז נאך נע
אויף איהר פנים און טהו א זאָג עפּעס נישט מיט מיין קול:

— נשמה מיינע! דאס לעבען וועל איך פיר דיר אוועקגעבען.

— אָך פישקע! זאָגט זיא מיט א זיפץ, טהוט זיך ארוק נעהגטער צו מיר
און שפּארט אָן דעם שטערען מיר אויפן אקסעל.

עס ווערד מיר עפּעס ליכטיג אין דיא אויגען, ווארם מחיה און אלע מיינע
גליעדער. איך רעד און נעהם זיא איין וויא א געטרייע שוועסטער מיט
גוטע ווערטער. טרייסט זיא! נישקשה, נאָט וועט העלפען! און שווער איהר,
אז אייביג וועל איך איהר זיין א געטרייער ברודער. זיא קוקט מיר גלייך אין
דיא אויגען טהוט דערנאָך א זיס שמייכעלע און זאָגט, אראָפּלאָזענדיג דעם
קאָפּ:

— איך ווייס נישט פאר וואס, פישקע! מיר איז אצינד עפּעס גוט אויפן
הארצען. עס גלוסט זיך מיר לעבען....

א היבשע צייט האָבן מיר אוועקגעשמיעסט מיט א גרינג הארץ און זיך געמאכט
האָפנונגען, וויא גאָט קען העלפען, מיר זאָלען נאָך אמאָל אויפגעריכט ווערען אזוי וויא
מיר ביידע ווינשען. פלוצלים הערט זיך נישט ווייט פון אונז, אביסיל אין דער
זייט, עפּיס א קלאפען. איך קוק מיך ארום, לאָז מיך נעהען פאמעליך עטליכע
טריט הארט לעבען דיעם פלייט אין שאָטען און דערזעה אויף יענער זייט געסיל
אקעגען עפּעס א געשטאלט פון א מענשען, וואס באָברעט זיך איבער א קעלער.
עפּיס האט עס מיך אינוועניג געטראָגען, געשטופּט ווייטער אויף א פּאָר טריט,
גוט צוקוקענדיג זיך און.... א קייזער איהם אין דיא ביינער איאן! דאס איז
געווען דער מפזר. ער דריעהט אָפּ דעם שלעסעל און ווערד באלד פארשווינדען
אין קעלער אריין, ארויסצוגנב'נען אלסדינג, וואס מען שטעלט געוועהנטליך אראָפּ
אהין אויף שבת. וויא א בליטץ לויפט אין מיר דורך א געדאנק: פישקע!
אצינד זיי זיך אין, איהם גוקם פאר דיר און פאר דער תּאָרבאטע נעביך. אצינד
האָסט דוא צייט, גיכער מאך צו דיא טיהר פונם קעלער און לאָז ער ליגען דארט
געפאנגען וויא א בער אין דער נעץ, ביז מען וועט איהם מאָדנען דערטאָפּען,
איהם ברעכען א ביין און געבען זיין פסק. ערשט דענסטמאל האב איך געפיהלט

דעם טעם פון נוקם זיך זיין, וויא גוט, וויא געשמאַק דאס איז. עס האט אין מיר געקאָכט דאס בלוט און איך בין געווען דול וויא א שכור. צולויפען אום קעלער, א געהם טאָן ד״א טהיר און צומאכען זיא מיט א קלאפ דאָס האט נישט געדויערט קיין סך צייט. אצינד ליג דאָ בעגראָבען וויא א הונט? זאָג איך אליין צו מיר מיט א לעבעלע. טהוא א נעהם דיא קליאמקע און וויל פארשטעקען, דער סקאָבעל אבער איז אפגעביינען אין דער זייט. איך ציה שלעפ; אומזיסט! עס שטעהט נישט צו. איך טהוא מיר אן א כח, דערלאנג א ציה מיט ביידע הענד און אָט, אָט האלט עס שוין אויף א שטיינעד פלוצלים טהוט זיך איין עפען מיט איםפעט דיא טיהר פון א געזונטען שלעפ אינוועניג און איך פליה' אריין אין קעלער, אנשלאָגענדיג זיך מיט דעם ממזר דאָרט אויפ׳ן טרעפיל.—אזוי, ר׳ פישיל! מאכט דער ממזר, נאכדעם וויא מיר זיינען געשטאנען א ווילע איינער אקעגען דעם אנדערען שטיל. דאס האסט דוא מיט דיין כבוד אליין זיך דאָ געפאָרעט מיט דער טיהר און געוואלט צוליב מיר מחלל שבת זיין! זעהר אנגעליינט חלעבין. קום קעטצעלע, אביסל אראפ אתטען און לאמיך דיך חאטש אביסל מכבד זיין.... ער טהוט מיך א שטופ פון דיא טרעפ אראפ, איך ברעך שיער נישט האלז און נעניק און ציה מיך אוים אויף דער ערד. מקבל מיינער, נא דיר דערווייל איין אויפנאב, דערלאנגט ער מיר א נוטען זעטץ אין ריקען, וועסט שוין נישט קראנק זיין צו ווארטען אביסל ביז איך וועל פארנעהמען צו מיר אין מארבעלע דאס געבראטענע היהנרעל, דעם פאלימעשיק פיש מיט דעם שיסעל פעטשע, וואס איך האב אין איילעניש איבער דיר דא איבערנעלאזט. עס האט נישט געדויערט קיין רגע נים ער מיר ווייטער א זעטץ, צייל פישקע זאגט ער. נישט איינס, נים צוויי, נישט דריי, פיער פינף ...... דאס האסט דוא דיר פאר מיר. אצינד ליינ איך דיר א קנייטשיל פאר דער הארבאטער. צייל פישקע! פישט ניין, נישט צעהען.... וואס איז דאפ פאר א גאנג, ארומשלעפען זיך מיט א מיידיל ביי נאכט אין פארבאָרגענע עהטער! — נישט צוועלף, נישט דרייצעהן... איך האב דיך, נישקשה, געזעהען פריהער, ארומשפאצירענדיג מיט איהר און הינטערגעסעליך.... נישט זעכצעהען, דאכט זיך, נישט זיבענצעהן. עס האט אין מיר זיך אנגעצונדען דאס בלוט פון זיינע לעצטע ווערטער. ממזר! מהו איך א געשריי

דוא ביסט נישט ווערטה צו דערמאָהנען איהר נאמען. שפרינג דערביי טאקי גער שווינד אויף און עס־זיך אין איהם איין מיט דיא ציין. ס'איז א מלחמה! איך מיט דיא ציין, ער מיט דיא הענד. ביידע האבען זיך שרעקליך פיינט און איינער דעם אנדערען וויל מאכען דעם טויט, ער רייסט מיך מיט כח פון זיך אוועק, האלט מיך שטייף אין דיא הענד, קוועטשט מיך, א שרעק, און טהוט מיט מיר דערנאָך א וואָרף ווייט פון זיך, וויא מיט א מיאטשיק. בענש גומל, זאָגט ער, וואס מיט חסר, וואס מיר קומט עפּעס נישט אויס, דיך דאָ צו בעל־רבהן, בלייב דאָ פישעלע זיך אויסרוהען ביז מאָרגען. אנשטאט דיא געפילטע פיש וועלען זיי מאָרגען האָבען א לעבעדיג פישעלע.... א גוטע נאכט! וואס זאגסט דוא און עפּיס צום ווייב? זיא וועט נאך היינט בעקומען דעם גריס.... מיט דיא דאזיגע ווערטער געהט ער אוועק און פערמאכט דיא טהיר.

דיא ערשטע זאך מיינע, אז איך בין צו זיך געקומען, איז געווען צו געהן צו דער טהיר. איך רייס זיא און רייס, אומזיסט דיא מיה, זיא איז גוט פארשטעקט פון דרויסען, איך וויים נישט, וואס צוטאָן. קלאפּען שטארק האב איך מורא, מען זאל נישט דערהערען און אזוי בלייבען אזוי אויף שלעכט. איך שטעה און דער קאפּ דרעהט זיך מיר פאר שרעק, פאר כעס, פאר ווייטאג און יסורים פון דיא פרישע קלעפּ. איך געה אראָפּ פון דיא טרעפּ, טהוא מיך א וואָרף אויף דער ערד און ליג און איינע צרות. נאר דער געדאנק וואס מאָרגען וועט דאָ מיט מיר זיין, וויא מען וועט מיר מאכען דעם גוטען „ברוך הבא“ און זיך צונויפלויפען אנקוקען דעם גנב׳ עס וועט הייסען, מען האט מיך געחאפּט, מיט טויזענט אויסגעטראכטע מעשיות דערצו, וועד אין גאָט גלויבט וועט מיך שלאָגען און עס וועט נישט העל־פען פון מיין זייט קיין שום תירוץ — אט דער דאָזיגער געדאנק האט מיר געעג־בערט אין קאפּ וויא מיט איין ענבער און מיך נישט געלאזט איינלינען. נאָר אין מיטען־דרינען דאכט זיך מיר, וויא עס דראפּעט זיך עפּיס אויף מיר. איך שטרעק אויס דיא האנד און האפּ־אָנ׳עם א שטשער, וואס גליטשט מיר זיך פלינק ארויס פון צווישען דיא פינגער מיט א פּישטש. איך שפּרינג־אויף פאר שרעק, עס ווערד מיר נישט גוט און עס בעשלאגט מיך א קאלטער שווייס. האלטענדיג זיך קוים אויף דיא פיס טאפּ איך אָנ׳עם אין דער פינצטער א קאלטע, פייכטע וואנד, צו

וועלכער איך ריק מיך צו איך שטעה אזוי אנגעשפארט אין דער וואנד און טראכט מיט א ביטער הארץ: רבונו של עולם, וואס איז דאס פאר א לעבען? פאר וואס שטראפסט דוא מיך אזוי? וואלט דען נישט בעסער געוועזען פאר מיר, פאר דער וועלט, אז איך זאל גאר נישט געוועזען געבוירען ווערען? פאר וואס קומט מיר עס אזוי.... אזוי מיך צובעליידיגען? — ביי דעם דאזיגען געדאנק ברעכט מיר דאס הארץ און איך בעוואש מיך מיט טרעהרען. עס וויינט זיך מיר און עס טראכט זיך: רבונו של עולם, וואו ביזט דוא?! איך בלייב דערנאך שטעהען דערשלאגען, נישט צו וויסען וואס מיט מיר טהוט זיך, עפיס וויא א גולם. פלוצלים גיט א סקריפ דיא טיהר, א שמאלער ליכטיגער פאס שיינט אריין מיר פאר דיא אויגען און עס הערט זיך טריט, וויא עמיצער געהט שטיל אויף דיא טרעפליך. דיא האר שטעלען זיך מיר קאפויר פאר שרעק, אט, אט טהוט מען מיך א חאפ און מען רעכענט זיך מיט מיר אפ וויא מיט א גנב. און וויא איך שטעה אזוי אין שרעק און ציטערניש, האלטענדיג אראפגעלאזען דעם קאפ הארך איך וויא מען רופט שטילערהייט מיך ביים נאמען: פישקע, פישקע, און מאקי באלד דערזעה איך לעבין מיר זיא, דיא הארבאטע. איך ווער לעבעדיג און טהו א געשריי פאר גרויס פרייד. שא! מאכט זיא אגנעהמענדיג מיך ביי דער האנד, קום ניכער אוועק פון דאנען. — נשמה, דוא האסט מיך דערהאלטען ביים לעבען! שריי איך, שטארק צוטישט פאר שמחה און — איך איך בין זיך מודה צום ערשטען מאל, אונטען אין קעלער — מוה איך איהר א קיש .... איך פרעג זיא, וויא ארום זיא האט זיך אהער גענומען? זיא אבער בעט מיך שווייגען, דערמאהנט מיר אז מיר געפינען זיך ביי נאכט אין א פרעמדען קעלייר. קום גיבער, וועסט אלסדינג וויסען אביסעל שפעטער. אזוי זאגט זיא און פיהרט מיך ביי דער האנד ארויס אויף דער גאס.

נעהענדיג אויפ'ן וועג, האט זיא מיר עס דערקלעהרט גאר פשוט אזוי: אין עטליכע רגע ארום נאך מיין אוועקגאנג האט איהר עפעס דאס הארץ געזאגט ס'איז נישט גלאט, מען בעדארף געהען זעהן וואו איך בין. זיא קומט צו בין צום עק פונם פליים, קוקט אין אלע זייטען און דערזעהט אויף יענער זייט גאס אקענען שטעהט עמיצער איינגעבויגען לעבין א רעבעל און באברעט זיך עפעס,

טראכטענדיג אז דאס בין איך, לאזט זיא זיך נעהן ווייטער און צוקומענדיג נאָ־
הענט הארכט זיא עפעס ווערטער: אצינד ר׳ פישיל, לג דא און קריינק וויא א
הונד, ס׳איז שוין גוט פארשטעקט, נישקשה.״ עס ווערד איהר טונקעל און דיא
אויגען און זיא בלייבט שטעהן פארדולט. פלוצלים וואקסט פאר איהר אויס דער
ממזר, טהוט זיא א קניפּ און מאכט דערביי מיט א שמייכעלע: גוט שבת,
סקאָטציל קומט רבּנצין! א שיין מיידעלע, נישקשה! שלעפט זיך ביי נאכט ארום
איבער דיא גאסען און נאך קלאַמפּערשט פרום.... א היים נעה חצופה. היל־
טייקע איינע! ער טהוט זיא א שטופּ מיט דער קניע אין ריקען און זיא מוז מיט
איהם נעהען, נישט צוריידען קיין ווארט. אויפ'ן וועג קוקט ער זיך אלץ
ארום, איבערלייענענדיג דיא פול אנגעשטאפּטע טאָרבע פון איין אקסעל אויפ'ן אנדערן
פארגעסט נישט דערביי אויך צושפּעטען און צומאכען מיט איהר זיינע
אָנשטעלען. זיא נעהט נעבען שטארק פאראומערט, פארזאָרגט. זיא ווייסט, אז איך
נעפין מיך אין א שלעכטער לאגע און אונמעגליך מיר צו העלפען, אז דער ממזר
האלט זיא לעבין זיך און לאזט פון איהר קיין אויג נישט אפּ. פלוצלים ניבען זיך
א וויז א קאמפּאניע יונגען, וואס נעהען פון א בן־זכר לעבעדיג, פרעהליך און ריי־
דען, לאכען הויך אויף א קול, וויא דער שטיינער פון יודישע קינדער. מען לאכט
עפּעס פון איינעם, וואס האט זיך פארגעסען און געטראגען דאס פּאטשיילכען אום
שבת. דער ממזר נעהמט זיך געשווינד אין דער זייט, דרעהט זיך אין איילעניש און
חאפּט זיך אריין אין א שמאל געסעל. מיין הארבאטע חאפּט דערוויל אויך, אנט־
לויפט אין דער אנדערער זייט און ווערט אנטרינען.

עס פערשטעהט זיך, זיא לויפט געשווינד מיך ארויסצוגעהמען פון דער קלעהם.
נאר שטעלט אייך פיר איהר הארצוועהטיג, אז זיא פארדרעהט זיך לויפענדיג און
נעסליך און קען נישט טרעפען צום אָרט, וואו מיר זענען פריהער געזעסען! זיא
ווייסט, אז איך בין אין א גרויסער סכנה, מען בעדארף מיך גיכער בעפרייען, איין
רגע איז אצינד טהייער און דא דרעהט זיא זיך און ווייסט נישט צו מיר דעם
וועג!.... א היבשע צייט האט אזוי געדויערט, ביז גאט האט געהאלפען, זיא
האט געפונען דעם קעלער און מיך בעפרייט.

מיר נעהען אזויביידע און ריידען מיט א פרעהליך געמיטה. איך איהר: נשמה מיינע! דוא ביסט מיר היינט ביינעשטאנען אין דיא נויטען. און זיא מיר: פישקע! דוא האסט מיר געדינט וויא א ברודער געכטען. געדיינקסט דוא, דארט אין הויז, ביי נאכט, פעכטען.... נאר נישט ווייס שוין פגם הקדש בעפאלט אונז א מרה־שחורה און עס נעהמט אונז אפ דאס לשון. דאס הארץ האט אונז גע־זאגט, אז מיר נעהען נישט אויף קיין גוטס, עפעס גלאט וועט שוין דיא הייזטינע נאכט אזוי נישט אפלויפען.

איין העלפט טויער פגם הקדש איז געווען צוגעמאכט, דיא אנדערע העלפט אביסיל אפען׳ אזוי אז אין דעם הויז האט פון דער נאס אריינגעשיינט א ליכט. צוקומענדיג צום טויער שטעלען מיר זיך א ווײלע אנידער מיט א פערקלעמט הארץ, דערנאך נעהם איך מיך צום ערשטען אריינצוגעהן שטיל. קוים שטעק איך אריין דעם קאפ אין הויז דערזעה איך, כמעט מאקי אין דעם טויער, דעם ממזר, וויא ער זיצט זיך אנגעלעהענט מיט מיין ווייב, פרעסען פון דער מאריבע און טוהען זיך וואויל, דער ממזר שושקעט איהר עפעס אין אויער אריין און ווערד באלד וויא אויסגעטריקענט. זיא שטעהט אויף אין איין כעס און חאפט זיך אויף מיר ארויף מיט א מויל: דוא אזוינער און אזוינער, אין דיין טאטענס טאטען אריין! דוא ועסט עס ביי מיר דיא גאנצע נעכט מיט אזא הילטייקע, אזא דראבקע ארומ־שארלאטאנעווען! דוא מיינסט אפשר, איך ווייס נישט דיינע מיאוסע נייגנ? איך ווייס נישק׳שה אלסדינג שוין לאנג און שטיק נעביך אין זיך, האב א פארפוילטע גאל. אזוי דאנקסט דוא עס מיר אפ פאר מיין גו־סקייט, וואס איך האב דיך ארויסגעפיהרט אין דער וועלט, געמאכט פון דיר לייט? דוא מיינסט, כלב שבכלבים, דאס וועט דיר געשיינקט ווערען? ניין! איך וועל דיר ווייזען, יונגאטש איינער, אין דיין טאטען אריין, מיט דיין דראבקע, און איהר טאטענס מאמע און מאמעס טאטען אריין! מיט איהר אין איינעם וועל איך דיר ווייזען ווער עלטער איז! — נא, נא! הויבט זיא אן מיר צושלאגען. נא דיר פאר היינט. פאר נעכטען און פאר פריהער, נא, נא, נא, דיא כפרה זאלסט דוא ווערען! — איך רייס מיך קוים א לעבעדינער פון איהרע הענד ארויס און לויף אפ׳עט ע־ליכע טריט ווייט אויף דער נאס. זיא שטעהט נאך א היבשע ווײלע אין דרויסען און שרייעט, דערנאך נעהמט זיא אריין

אין הויז און שרייענדיג: ליג ווי א הונט אין דרויסען, פארשפארט זיא פאר מיר דעם כויער מיט א שטארקען קלאפ.

איך שטעה מיט דער הארבאטער נעביך אין דרויסען און קוקען אונז אן.ביידע זיינען מיר שטארק בעטריבט, אונז ביידע איז אנגעזאלצען אויפ'ן הארצען וואס דא איז ערשט געשעהן. דיא צרות לאזען אונז ביידע נישט איינשטעהען אויף איין ארט און מיר לאזען זיך געהן וואוהין דיא אויגען קוקען, איינער מיט דעם אנדערן נישט צו ריידען קיין ווארט, ביידע פארטראכט. אז איך בין צו זיך געקומען זעה איך, מיר געפינען זיך אויפ'ן שולהויף. דאס הארץ האט מיר גע־ריסען קוקענדיג אויף דער הארבאטע נעביך, וויא זיא ווערד עס פארשווארצט. דיא אנדערע נאכט אז זיא האט נישט קיין רוה. איך טראכט ביי מיר וואס מהוט מען, וואו ערגיץ געפינט מען איהר א נאכטלעגער? און עס פאלט מיר איין זעהר א גוט ארט—דיא ווייבערשע שול!

אז גאט האט געהאלפען. מיר זיינען בשלום ארויף, נאך גרויס מיה, אויף א צעבראכען טרעפיל, וואס האט זיך געווינט, געשאקעלט אונטער אונזערע פיס, און אין דער פינצטער אנגעטאפט איין אפען טיהר, פאלען מיר פלוצלים אויף עפעס ווייכס. עס ווערט א געראדער, א שפרינגעניש, א לויפעניש ארום אונז, אויף אונז און איבער אונז. מיר חאפ'ן קלעפ הינטען, אין דיא זייטען, נישט צו וויסען פון וואנען דאס איז אונז געקומען. איך ווארף מיך אהין אהער, צאפעל מיט הענד אונד מיט פיס און חאפ און א בארד. פון ועמען מיינט איהר? א בארד פון א ציג!.... דאס זיינען געוועזען ציגען, וואס האבען וויא געוועהנליך א חזקה צו נעכטיגען אין איינעם מיט דעם קהלשען צאפ אין דער ווייבערשער שול. — וואו ביסט־דוא ערגיץ? רוף איך מיין הארבאטע, שרעק דיך נישט, דא זיינען, אהן עיך־הרע, זעהר פיעל ציגען! נישט קיין ארם שטעדטיל א פנים. איך זוך זיא אויף, טרייב ארויס דיא ציגען, זייא זאלען היינטיגע נאכט מוחל זיין נעכ־טיגען אין דרויסען, אליין געה איך טאקע באלד אויף ארויס, זאגענדיג איהר א גוטע נאכט, און מאך נאך צו דיא טיהר.

ביים אראָפּגעהן פון טרעפּיל שטעלט מיר זיך אקעגען דער צאפּ, אָנגע־בויגען דעם קאָפּ מיט דיא לאנגע הערנער, שטארק אָנגעדרודעלט דערפאר, וואס איך האב אזוי מיאוס בעליידיגט זיינע ווייבער. איך ראנגעל מיך מיט איהם אוועק א צייט. ער לאָזט מיך נישט אָפּ און ג;הט מיר נאָך פוס־טריט, ביז מיר איז געראָטען, אריינצוהאפּען זיך אונטען אין קלייזעל אריין.

אין קלייזעל ליגען אויף טיש און אויף ביינק אויסגעצויגען מקבלים און שלאָ־פען וויא דיא פּריצים. איבערפּייפּענדיג זיך מיט דיא נעז צווישען זיך אויף אלערליי קולות. א מחיה געווען צוזעהען וויא געשמאק, אָהן עין הרע, זיי זענען געשלאָפען. מקבלים איז טאקי אויף דער וועלט גוט, האב איך מיר געטראכט און זיי אין הארצען מקנא געווען. דאס זענען עפּיס נאָר אנדערע מיני קבצנים, נגידישע.... איך זוך מיר אויס איין אָרט אונטערן אויווען, טהוא מיך א וואָרף דאָרט אויף א באנק און ווער באלד אנשלאָפען. נאָר מיר איז אבער נישט בעשעהרט קיין גוטס אויף דער וועלט. עס דויערט נישט לאנג וועקט מען מיך אין רעכטען מיטען שלאָף: יונגער מאן, שטעהט זייט מוחל אויף! איך רייב אויס דיא אויגען און דערזעה פאר מיר היבש יודען מיט ערענסטע פּנימער. דאָס זענען געווען פון דער חברה־תהלים מענשען, וואס קומען אלע שבת גאנץ פריה זאָגען תהלים און האבען זייער אָרט דאָ אונטערען אויווען. אין ברירה מען מוז אויפשטעהען. איך נים אָפּ נעגעלוואסער, זעטץ מיך אנידער, קוים וואָס איך האלט דעם קאָפּ, ציה מיך; געניין און זאָג תהלים.

20.

נאָך דעם פּסק, וועלכען איך האָב יענעם פרייטאג צונאכט פון מיין ווייב געהאָפּט, איז מיר שוין פארענטפערט געוואָרען אלסדינג, וואס איהר משוגענע אויפפיהרונג אקעגען מיר אין דער לעצטער צייט בעטייט. עס האָט זיא נטברענט מיי, חבר זיין מיט דעם הארבאטע מיידי'ל, וואָס דער ממזר האט עס איהר אר־

גערגנעבען מיט טויזענד אפגעמאַקטע ליגען. ער האט ביי זיך נעקלעהרט, אז דורכדעם וועט מיין חייב מיך נישט וועלען מעהר קענען, א שפייא טאָן אויף מיר און איך עק. ס'איז אבער געווען א פאלשע רעכנונג. אַנשטאט דעם, זיא זאָל ט ג א קאלטער לעבער מיך לאָזען לויפען מיין וועג און אויף אייביג מיט ט ר זיך צונעהען, האט נאָר אין איהר נעבריענט א העליש פייער. סטייטש, איהר מאן זאָל אזוינס טאָן! עפיס א האָרבאַטע מיידיל זאָל פישקען בעסער געפעלען פון איהר! דאס איז דאָך אזא בעליידינונג, וואָס שווער אראָפצושלינגען. ניין, מען קען אזוינס נישט דערלאָזען.

— אי דיא קשיא איז דאָך פאר וואס זיא.... דיינע מיין איך מיט דעם ממזר? קען זיך אלמיר נישט איינהאלטען און טהון א פרעג מיט א גמרא־ניגון.

— זענט איהר, דאכט זיך, גאנץ גערעכט. ענטפערט פישקע, נאָך אויף אזוי פיל האב איך אין דער גלופסקער באָד מיך אויסגעלערענט שכל צופארשטעהן, אז דאס איז קיין קשיא נישט. וואו נאָך ערגיץ רעכט מען פון איטליכען אָפ מעהר וויא אין דער באָד? און ווער? דווקא אזעלכע, וואס האבען געמענט חלעבין טאקי שטומען. איינער, וואָס האט קיין וואָהר וואָרט נישט, שפעט אויס יענעם, אז ער איז א ליגנער. אזעלכער, וואָס מען טאָהר איהם קיין גראָשען נית געטרויען: רעדט אויף יענעם, ער איז א גנב. א קארנער, וואָס וועט פאַר א פעניג זיך דיא אויגען ארויסנעהמען, לאכט: יענער איז א חזיר. א שלעכטער כענש, וואָס האט א שטיר נעך הארץ רופט יענעם רשע, און אזוינער וואָס פאר א ביצעל כבוד איז ער פארטיג אויף אלסדינג, בערעדט יענעם, אז ער לעפצט נאָך כבוד. בעת'יל דער שמייסער פלעגט א מאָל, צווישען זיך אין א שמיעס, זיך אנחאַפען ביים קאָפ: אי, אי! איך פארשטעה נישט, וויא לייגט זיך עס דיא צונג אפצורעכטען פון יע־נעם, ווייסענדיג זעהר גוט ביי זיך, אז מען איז אליין א גנב, א ליגנער, א חזיר, א שלעכטער, אלסדינג וואס אין דער קארט! — הערסט־דוא, חכם מיינער: פלעגט איהם אפענטפערען איציק דער היטער, דאָס איז טאקי דיא גאנצע צרה, וואס מען ווייסט נישט. זיינע פלייא אין דער נאָז זעהט נית קיינער און יענעמס א שפריינקעל איז דעם אנדערען גרויס אין דיא אויגען. — שמעריל, איינער פון יענע בטלנים, וואָס האלטען זיך אויף אין באָד, פלעגט מאכען מיט א שמייכעלע

אנגעהמענדיג זיך ביים בערדיל: לאזט זיך דינען ר׳ בעריל! לאזט זיך דינען, ר׳ איציק! איהר האט ביידע א טעות. דער אמת דערפון איז, וויא איך האב דער־קלעהרט, פשוט אזוי: איטליכער ביי זיך מיינט, ער מעג, דער אנדערער טאָהר נישט.

— נערעכט, שמעריל! לאָז איך ארויס אויף א קול, אונטערשפרינגענדיג פון מיין ארט און פארטראכט מיך טאַקי באלד. שמערילס ווערטער האבען אונטער־געגעבען ווייריך דעם טייפעל, וואס ליגט אינווענינג ביי איטליכען פון אונז, דנדינגע מענשען. ער חאפט זיך אויף אין מיר מיט א שטעכענדיג גלעכטעריל, גראבעלט מיך ביים הארצען, צוטראגט מיר דעם מוח, אויפריהרענדיג דאָרט מיינע אלע גע־דאנקען און קראצט אויף אויס עפיס אלטע מעשיות, פארלעגערטע אין דעם זכרון. עס ווערד אין מיר א קאַכעניש, א יריד פון אלערליי מיני געשטאלטען, וואס זענען פכתלים וויא פון דער ערד אויסגעוואקסען און אנגווייזענדיג אויף זיי רעדט אויס מיר דער רוח ארויס שטארק פארקרימענדיג זיך:

— אָט האסט־דוא דיר דיא אלע שיינע נפשות! זיי אלע מענען, מענען, מענען...

דיא דאזיגע שיינע נפשות דרעהען זיך אין דעם האנדעל, אין שטעדטישע זאכען, אין חברות, אין דעם יורישקיים און אין דער גאנצער פיהרונג. וועבער און ווייבליך אלע סארטען, פון דער אלטער און היינטיגער וועלט זענען אויף דא אויפן יריד׳ שלום עליכם, פארשוינען! מאך איך אליין צו מיר. נאט ווייסט דעם אמת, אז איך בין גע־רען אייער פנים נישט אָנצוקוקען און דעם נאמען אייערען מעהר פאר דעם מויל נישט צוברייננען. אזוי נמאס ומאוס זענט איהר מיר געוואָרען. נאָר וואס קען מען טאָן? אז דער שווארץ יאהר האט אייך אצונד געבראכט צוטראָגען, קען מען אייך אזוי ניט אָפלאָזען: מען מוז איהם צוליעב טאָן און פון איטליכען חאָטש עפעס דערצעהלען. — ווארט אביסעל פישקע! האט קיין פאראיבעל נישט, ר׳ אלטיר! רוף איך מיך אָן. איך האב אייך עפעס צודערצעהלען; נאָר לאָמיך ביסעל מיך בעטראכטען. און טראכטענדיג דאָ אזוי ניב איך א נעהם איינעם פון דער נוטער כנופיא, קום צום סמיך! ער ווארפט זיך מיט דיא הענד און מיט פיס, קרעכצט שרייעט, וויא דער נעפענטעטער האָהן בשעת כפרות שלאָ־

נען. דיא איבעריגע לייט קוקען מיך אָן קרום און מאכען א בייזע מינע, איך זאָל שווייגען. נאראָנים! טראכט איך ביי זיך, איך הער אייך וויא דאס מילבינגע קלינגעל. מיך וועט איהר מיט „בוא" אין איין איבערגעקעהרטען פעלץ נישט איבערשרעקען. מאלפעס זענט איהר, נישט קיין בערען .... דער טייפעל צר היצט זיך אין מיר און נימט מיר אונטער חשק: „אזוי, אזוי! נעהם זיי, נעהם זיי צום סמיק, דיא אלע שיינע נפשות!" — הערט, זייט מוחל, ר' אלטיר, א שיינע מעשה: אין א יודישער שטאָדט ערגיץ זיינען דאָ פיינע לייט, וואס דער שטיינער זייערער איז.... הויב איך אָן אזוי צודערצעהלען און בלייב אין דער־וואָרגען. דיא ווייבער ווינקען צו מיר א נעבעט: גוטער, זיסער, ר' מענדעלי, האָט רחמנות, זאָגט נישט אויס! .... זיי מאכען הן, קוקען און בעטען מיך מיט ברענענדיגע אייגעליך. דער ווייבערשער חן מאכט מיך ווייך וויא א טייג, פון זייערס א בליק ווער איך צושמאָלצען. דערביי דערמאָהן איך מיך מיין נדר, איינצוקויפען זיך אין דער חברה פעטערס. האָפט אייך דער וואטעל מאכער! מאך איך מיט א שמייכעלע און ויענדענדיג זיך צו אלטירן זעטץ איך צו: זיי מיין איך, יענע פיינע לייט אין דער שטאָדט דאָרט, עפעס גלוסט מיר זיך היינט נישט דערצעהלען מיין מעשה. לאָזען־זיי געהען צו אלדע שווארצע יאהר.... האָט קיין פאראיבעל נישט ר' אלטיר.

— פארקעהרט .... מהיכא־תיתי, פון מיינעט וועגען מעגען זיי אויך, האָמיש באלד. דיא כפרה ווערען. נאָר וואס איז דאס פאר א גאנג יענעם אי־בערשלאָגען, ארייגפאלען איהם אין דיא רייד מיט מעשיות! ...... אזוי רופט זיך אָן אלטיר און קוקט מיך אָן א ווייַלע אן, טאכענדיג מיט דיא אקסלען, עפיס אזוי, גלייך וויא געזעדט: א לעבערדיגער זאק, מישטעהגס נעזאגט. עס שיט זיך פון איהם ניין מאס רייד אָהן איין אויפהער, שטארק נייטיג חלעבין זיינע מעשיות! טאמער ווייסט איהר צו וואָס? .... און א מאך געבענדיג דערנאך און דער זייט א פאָר מאל: פע, פע! טהוט ער א טאָרקע פישקען: נוא וואס מילא בקיצור דער שפיטץ

פישקע הויבט אן אייף זיין שטיינער, איך נאך איהם, ארבייט אויף מיין שטיינער. אלטיר טרייבט אונטער אויף זיין שטיינער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

— דיא צייט איז זיך דערווייל געגאנגנען און איך מיט מיין ווייב זענין מיר אלץ וואס ווייטער זיך מעהר פאנאנדערגעגאנגנען. זיא האט נאך שטארקער זיך איזגיונגעט מיט דעם ממזר, זענין געווארען חבר לאפ, גאנץ נאהענטע שמעלקעס און פלעגען שוין ביידע, וויא א פריץ מיט א פריצע, אין דיא הייזער ארומגעהען. מיר האט עס שוין מעהר נישט אזוי אויסגעמאכט, דער קאפ איז מיר געווען שטענדיג פארדרעהט מיט דער הארבאטער נעביך, זיא איז מיר קיין רגע פונם זינען נישט ארויס. נעהט אייך, האב איך געטראכט, פון מיינטוועגען האטש אין דער ערד, ווארגט זיך ביידע מיט דיא הייזער! ביים בעגעגענען זיך א מאָל מיט דיא פאר לייט, פלעגט דער טמזר מיך אנקוקען מיט געשפעט, עפיס וויא גערעדט אוף האב דיר אנגעפייפט גוט, נישק'שה.... איך האב געוועהנטליך אויסגעשפינען און בין מיר געגאנגנען מיין וועג. טראכטענדיג ביי זיך: און אז דוא שלעפסט זיך מיט איהר ארום, וואס העלפט עס דיר? אז זיא איז איין אטת איש, הע הע, גוט פארטשוואקעוועט, נישקשה! אבער איך האב דיר אויך אנגעפייפט, דוא טמזר איינער! בוקע זיך, ווער צוזעצט....

מיט מיר האט אנגעהויבען אין דיא הייזער ארומצוגעהען איין אלטעטשקער, פונם ממזר'ים פעקיל, א רשע מרושע, א נאָטקע גנב, אזוי וויא ער, און ער האט עס געמאכט מיט מיר גאנץ גוט. איטליכער האט איהם געמוזט געבען, אזא רחמנות פנימעל פלעגט ער קענען מאכען, אנווייזענדיג אלץ מיט א קרעכץ טיף פונם הארצען אויף מיר, ביט'ערע קאלעקע. געהייסען האט עס עפיס, א ווסטער טאטע מיט איין אומגליקליך קינד נעביך. — הינק פישקע, הינק גוט, תכשיט מיינער! פלעגט ער מאכען, אונטערשטופענדיג מיך פון הינטען, ביים אריינקומען אין א שטוב. פארקרים דאס פניצעל און דפיץ, זיפ'ץ, דוא חוגט איינער. זיי וועלען מיר נישקשה פאר דיינס א זיפץ בעצאהלען. אויפן וועג געהענדיג פלעגט ער מיך אלץ לעהרנען מאכען דיא שפיל, אפשפעטען פון דיא בעלי הבתים, א קניפ א צופ מאן און שעלטען מיך דערביי: פארחאפט זאלסט דוא ווערען! נאר אין גוטע מוטה. איינמאל האט ער מיר אין שפאס קלאמפערשט געגעבען א באכענצע אין הארצען, דא אין לעפעלע, אזוי אז איך האב שיער דיא ניכפא נישט בעקומען. דיא גדבות פלעגט ער געוועהנטליך צו זיך צונעהמען און ס'איז מיר שווער געווש

א גראשען ביי איהם אויסצורייסען. וואס טויג דיר, פישקע, געלד? פלעגט ער שפאסען, אז דוא ביזט אליין געלד. דוא זאלסט מיר נאך דערלעבען הינקען מיט דיא פיסעליך און קריינקען אויף אלע גלידערליך ביז דוא ווערסט מיטן קעפעלע אנליינען, תכשים מיינער. איינמאל בין איך צו איהם שטארק צוגעשטאנען, עס האט מיך געצוואונגען דיא נויט און האב געבעטען חלק מיטן הארבען ווארט א קוק געבענדיג אז איך מאהן איהם דא אזוי, האט ער געעפענט אויף מיר א מויל: שט ם קרומער הונט! אומזיסט ווערסט דוא דאס פאָהרען ביי מיר אין בויד: אומזיסט וועל איך דיך, אזא נבלה, ארומפיהרען דא! תרבית שיינעץ! איך וועל דערצעהלען דיין ווייב. איך קען דיך נישט און האב מיט דיר נישט וואס צוטענהן. קענען קען איך נאר דיין ווייב, זיא האט דיך מיר איבערגע־געבען, פון איהר האָב איך אזא סחורה בעקומען און מיט איהר וועל איך שוין מסתמא זיך אפרעכנען....

שלעכט! אצינד האָב איך גאנץ קלאָהר ארויסגעזעהען, אז איך בין ביי דער חאליאס־רע אזוי וויא א בער ביי דיא ציגאנער. מען פיהרט מיך ארום צומאכען מיט מיר דיא קאָפעקע. מען האט ביי מיר צוגענומען מיין ווייב, זיא אריינגענארט אין זאק אריין און זיא העלפט נאך זיי אויף אונטער אקענען מיר. זיא ניט מיר איבער וויא סחורה הילטייעס, גנבים אין דיא הענד!.... שלעכט, ביטער, ס׳איז שוין גאר איים וועלט.

איך האָב שוין ארויסגעזעהען, ס׳איז פארפאלען, צווישען מיר מיט מיין ווייב וועט שוין קיין לעבען מעהר נישט זיין, היינט צו וואס, האב איך געטראכט, זאָל איך מיך דא האלטען? מען בעדארף אנטלויפען, וויא צום גיכסטען אנטלויפען. א טאג איין איבעריגער צווישען אזעלכע גנבים איז א זינד פאָר גאָט. דאס עיין דאך מענשען, וואס האבען נישט קיין גאָט אין הארצען: וואס טהוען נישט קיין האנד אין קאלטע וואסער אריין, אראָפגעוואָרפען פון זיך אין גאנצען דעם יאָך, ווילען נישט וויסען פון קיין ארבייט, פון דאגת הפרנסה און זיך אויף אנדערע אנגעוואָרפען, נאָגען, זויגען יודיש בלוט און זענען נאך זיי דם שונאים. איך אליין בין ביי מיר אויך מיאוס אראָפגעפאלען, בעטראכ־טענדיג מיינע אלע נייגע אין דער גאנצער צייט צווישען דעם דאָזיגען פעקיל שלעכ־

מע מענשען. נאָר נים דער איינענער וואָס פריהער. עס האָט צו מיר זיך צוגעק־לעפּט פיל נישט קיין שיינע זאַכען פון זייא. איין מיטעל בּטור צו ווערען פון אזוי פיל צרות און בּיין איז, ארויסצורייסען זיך פונם מיאוסין פּעקיל און ווייכען זייא וויא איין עפּוש. נאר וואס מהוט מען אבער מיט איהר? וויא לאָזט מען איבער ז'א. דיא הארבּאטע מיינע? מיר איז פירגעקומען וויא איך שטעה אין א פאַרדאָר־בּען אָרט, א שרעקליכע גרוב, נאר א ניהנם. און איין אויער אריין שרייעט מיר עפּיס א קול: פאַרשפּיל נישט דיין נשמה, פּישקע, וויא גאָט איז דיר ליב אנטלויף! און אין דעם אנדערען אויער קלינגט מיר פון דער הארבּאטער מיינער א קול: פּישקע. פּישקע!... מען בּעדאַרף אויסקלייבען ..יינס פון בּיידע: אדער אהין אין דער לעבּטינער וועלט, ריין פון זינד, פון צרות און בּייז, אָדער דאָ אין דעם ניהנם נאר אין איינעם מיט איהר. איך האָב מיך נוּט אויסגעוויינט און... גאָט זאל מיך נישט שטראָפען פאַר דיא זינד — איך בּין געבּליבּען ווייטער בּיי דער חאַליאַסטרע...

שפּעטער ערשט אין א צייט ארום איז מיר אין קאָפּ אריין א געדאַנק מיט דער „ארבּאַטער אין איינעם אנטרינען צו ווערען פונם פּעקיל. נאָר דאָס אבער האָט דאָך אנדערש נישט געקענט זיין סיידען אויפגעבּונדען צו ווערען פריהער פון מיין ווייבּ. וואָס וועט דער תּכלית זיין פון מיין ארומפיהרען זיך מיט א מיידעל גלאַט אזוי? דיא וועלט וועט מומלען און טראכטען גאָט ווייסט וואָס.... איין רפואה איז דא — גט. נאר וועט מיין ווייבּ אבער, טראכט איך בּיי מיר, וועלען נעהמ'ען גט? זיא איז דאָך א שלאַק, איין אָנשיקעניש פון זיין ליעבּען נאָמען. אז איך וועל זאגען גט, וועט זיא, מיר אויף צושפּרינגעניש, זאגען: ניין! דיא גרעסטע הנאה, אין דער לעצטער צייט, איז בּיי איהר געווען, מיך צופּיינינען און צוטאָן מיר אין דער גאַל אריין. פון דעסטוועגען האָט עס מיך נישט אפּגעשראָקען און האָב מיר פירגענומען ארום דער זאַך צו ארבּייטען מיט גוטען אדער מיט בּייזען, אפשר וועט גאָט רחמנות האָבּען. דערווייל האָבּ איך דיא זאַך געהאַלטען בּיי מיר בּסוד, קיי־נער זאל דערפון נישט וויסען.

זינט דער מעשה מיט דעם אלטעמשקען האָבּ איך פאַר גרוים פאַרדראָס מיט קיינעם פון דער האַליאַסטרע מעהר נישט געוואָלט אין דיא

הייזער ארומנעהען. דאס האט מיך נענוג ציות נעקאסט, נאר איך האב מיך איינגעשפארט, מיין טויט זאל דא זיין, וויל איך מעהר קיין בער נישט זיין ביי דיא דאזינע ציגאנער. דער ממזר מיט זיין פעקיל ליים זענין דערמיט שטארק נישט צופרידען געוועזען און האבען מיר מיט דיא הענד געווייזען ווער עלטער איז, שלאָגענדיג מיך איינמאל רופען זיי זיך אָנ־עט: פאר וואס זשע זאָלען מיר דיך אומזיסט פיהרען, שיינע סחורה, אז דוא ווילסט נישט ארבייטען, ווילסט נישט פארדינען? נעה דיר אוועק צו אלדע שווארץ יאהר! — אפילו דיא רנע, ענטפער איך זיי. נים מיר אָפּ מיין ווייב, מיין ווייב! — זיי האבען זיך אָנגעקוקט איינער דעם אנדערן און ארויסגעלאָזט א גרויס געלעכטער. עס פערשטעהט זיך, אז דאס וואס איך האב געזאָגט, נים מיר אָפּ מיין ווייב, איז נאָר געווען איין אויסרייד. אין הארצען האב איך נאָר געמיינט, האלט זיך מיט איהר' מיט אייער שטיק סחורה און לאָז זיא נעהמען ביי מיר גט־ אמת מאקי פון דיא קלעפּ, ווע־ כע איך האב געחאפּט פאר מיין עקשנות האט מיר גוט וועה געטאהן, נאר דער־ ביי האט מיר הנאה געטאהן, טראכטענדיג ביי זיך: נישקשה! דאס וועט מיר ניטצען צום עסק. אז זיי וועלען זעהען, איך בין איינגעשפארט און מוז זיי מעהר נישט, וועלען זיי נערען זיין מיינער פטור צו־ווערען און דאס וועט מיר דערנאך העלפען צום גט.

21

— בתיה! גיב איך א זאָג צו מיין ווייב, צושארענדיג זיך צו איהר מיט נוטע' איינמאל, אז מיר זיינען געוועזען אליין און געוואלט אין א שמועס מיט איהר א טאפּ מאָן וועגען גט. וואס האסט־דוא, בתיה, צו מיר?

— ווער דיא כפרה, פישקע! בעקום איך פון איהר א קורצע תשובה.

— אָט האסט־דו דיר! מאך איך וויא אנגעברוגזט זיך. איך מיט איהר אלץ ארבה ואדרבה און זיא אלץ קידער־ווידער: ווער דיא כפרה, פישקע! פאר וואס?

— בעקום זשע דיא נכפא! זאגט זיא מיט א קרום פנים אוועקריקענדיג זיך פון מיר.

— זאלסט מיר געזונד זיין בתיה! רוף איך מיך אָנ'עט מיט גוטען. װארף חלעבען אוועק דיינע נארעשקייטען און לאטיר לעבען וויא גאט האט געבאָטען.

— נער דיא כפרה פישקעניו מיט דער הילטייקע דיינער אין איינעם!

א־א, ווער דיא כפרה דוא בעסער מיט דעם ממזר דיינעם טראכט איך! בייא מיר און נעה ארויס מיט דער שפראכע גאנץ ריין: הער אויס, בתיה! וויא זאָגט מען עפעס, א בת ישראל נייט מען נישט. ווילסט נישט קיין לעבען, איז ראָך דאָ דארויף ביי יודען עפעס א גט. רויט אָדער טויט!

— אהא, דיא היי'טייקע גלוסט זיך איהם! ניכער פטרן דאס ווייב און האצעניו מיט דער דראבקע! א, נישט דערלעבען זאלט איהר עס, ניכער ועט איהר ביידע מיט'ן קאפ אָנליינען. נישקשה, עס וועט איהר נישט געשיינקט ווערען דער חצופה דיינער, קייען וועט זיא פון מיר דיא ערד. הערסט דוא פישקעלי? אין מאטענס מאמענס מאטעס......

מיין ווייב האט זיך צושריגען אזוי, אז איך האב געחאפט דיא פיס אויף דיא פלייצעס און אוועק.

מיט מיר איז געשטאנען שמאל. שלעכט ארום און ארום! איך אליין האב קיין האָניג נישט געלעקט, בין פארשווארצט געוואָרען און דיא האָרבאטע נעביך האט אויך געהאט איהר עהרליך אויסקומעניש, זיא האט געגאָסען אין מיין זכות. מיין ווייב האט זיך פארהאלטען צו איהר וויא א בעל־הביתטע, געהאט איבער איהר צו שאפען. נאָר עפעס נישט נאך איהר וואונש האט זיא מיט איהר זיך נוט אָפגערעכענט, און דער ממזר פון זיין זייט האט איהר געמאכט א פינסטערען פסק בעזונדער. אדאָך־און־וועה איז אונז ביידע געווען. אונזער גאנצע טרייסט איז געווען, וואס שפעט ביי־נאכט, ווען אלע האבען געשלאָפען פלעגען מיר זיך ארויסגנבהנען אין דרויסען, צושמיעסען חאָטש אביסל און איינער דעם אנדערן אויסצוגיסען דאס שווערע ביטערע הארץ.

איינמאל זיצען מיר זיך אזוי ביידע ביי נאכט לעבען דער גרויסער שול. דער הימעל איז אויסגעשטערענט און ארום אונז איז שטיל. נישטא קיין לעבעדיג בע־שעפעניש. זיא זיצט לעבען מיר אויף א שטיין, איינגעגנורעט, איינגעהייקערט,

טרעהרען גיסען זיך איהר פון דיא אויגען און ברומבעלט פאר זיך שטארק אומעטיג איהר בעקאנט לידעל:

דער טאטע האט מיך געקווילעט.

דיא מאמע האט מיך געגעסען....

איטליכס ווארט איהרס שניידט מיר דאס הארץ וויא מיט א מעסער. איך טרייסט זיא, געהם זיא איין מיט גוטע רייד, אט, נאך אביסיל וועלען מיר אם ירצה השם אויפגעריכט ווערען. איך מאך איהר א גאנצען צעטיל פון אונזער לעבען שפעטער, אז מיר וועלען מיט דעם אויבערשטענס הילף ביידע פון צרות אויסגעלייזט ווערען. איך שטעל איהר אנידער פאר דיא אויגען אלסדינג לעבעדיג מאהל איהר אויס דיא גלופסקער געטויערטע באך מיט איטליכס פיצעלע דארט, וויא איך וועל מיך אהין ווייטער ארייגדרעהען און אז נאט וועט דערהויבען דאס מזל קען איך מיט דער צייט בעקומען דארט א שטעלע פון א היטער. זיא אליין קען אפשר אויך מיט דער צייט האבען דארט א מחוצבטס: זיין א טוקערין אדער עפעס אנדערש אזוינס. און ווען נישט, קען מען אין גלופסק אויסזוכען אנדערע מיני פרנסות. פאר ארמעלייט איז גלופסק ארץ ישראל, זיא איז אהן עין הרע גרויס, הייזער זענען דא וויא מיסט. דיא מענשען זענען אהן חכמות, ווייסען נישט פון קיין צערעמאניעס, איטליכער טהוט זיך וואס ער וויל און ס'איז רעכט. דארט קענען א שטיינער גאנץ שיינע בעלי הבתים זיך נעהען אפגעריסען, אפגעשליסען פארדריפעט ביז דעם האלדז און נארנישט. אדער אין מיטען העלען טאג זיך שפאצירען אויף דער גאס אין עפיס א פארשמאלצעוועט חאלאטעל, צוחראשטעט און נארנישט. אדער פארקעהרט, ארמעלייט קענען גאר אמאל ארויסגעהען אנגעטהאן אין זייד אין סאמעט און אויך נארנישט. דארט איז שווער אונטערצושיידען צווישען קבצנים און גבירים נישט אין דער הלבשה, נישט אין דעם גאנצען פיהרינג. זעהר אפט מאכט זיך דערפון דאס שטיקעל פרנסה אין איינעם מיט דיא רייכע, איינער העלפט דעם אנדערען און ס'איז זיך א גוט לעבען. ארם איז נישט קיין שאנד, מען בעדארף נאר האבען מזל, ווערד מען אויפגעריכט בעלה. וויפיל זענען דא אזוינע, וואס ער־ט ניט לאנג זענען די געוועזען קליין, נידעריגע משרתים, קבצנים געביך, און פלוצלים געווארען לייט, גאנצע פיהרער, כל ולך

אין דער שטאָדט! מענליך נאר אז איך אליין, וויא דוא קוקסט מיך אן קען מיט דער צייט אויף ווערען א טהוער, א מאכער און עס ועט אם ירצה השם זיין גוט. מיר וועלען לעבען אין עשר אין כבוד אין נחת. לאך נישט, זאג איך, לאך נישט, נשמה מיינע איך בין נאָר נים צו וויים פארקראכען. אין גלופסק איז אזעלכעס נאר פון דיא נעוועהנטליכע זאכען, מען בעדארף נאר גלויבען אין גאט, ביי זיך נישט זיין אראבנעפאלען און זיין א יוד.... מיט בטחון. אך גלופסק, גלופסק! וויא דערלעבט מען שוין זיך אויסרייסען פון דעם טיאוסין פעקיל און ניכער, מאמע צו דיר!

—אך, פישקע! איך האב שוין קיין כח נישט מעהר אויסהאלטען. זאגט דיא האר־באטע מיט א זיפץ טיף פונם הארצען, אָנשפארענדיג זיך מיט'ן קאָפ מיר אויפן אקסעל און אויף דעם פנים אין איהר נעלענען עפים וויא א נעבעט. איך גלעט זיא, טרייסט זיא און שטארק זיא מיט האָפנונגען. זיא ווערד אביסעל פרעהליכער, קוקט מיר גלייך אין דיא אויגען אריין און לאכט. פישקע! זאָגט זיא שטיל, דוא ביסט מיין איינציגער אויף דער וועלט. ביסט מיין טאטע, מיין ברידער, מיין פריינד, מיין אלסדינג. זעה פישקע, זיי מיר געטריי און פערגעס מיך נישט. שווער מיר דאָ ביי דער שול, וואו עס דאווענען איצינד דיא מ ת י ם און צווישען וועלכע עס געפינט זיך אפשר אויך מיין טאטע, וועלכען איך האב ווייניג גע־קענט. און איז אן עדות. שווער מיר, אז תמיד וועסט דוא מיר בליי־בען געטריי......

איך האב מיך א נעהם געטאָהן שטארק קנעלען מיט מיין ווייב ווענען גט, נעארבייט, גערעדט אהין אהער ביז צווישען אונז איז אָפגעמאַכט געוואָרען אזוי: דאס ביסעל געלד, וועלכעס ביי מיר האט זיך אָנגעזאמעלט אין דער גאנצער צייט, וואס איך האב געארבייט פאר מיר אליין, האב איך בעדארפט איהר אין האנד אָפגעבען, טאקי באלד, נים איינצולייגען עס פריהער וויא, דער שטיינער איז, און חוץ דעם האב איך נאך זיך מתחייב געווען, דעם גאַנצען ווינטער, וועלכען מיר וועלען דערלעבען, מיך צולאָזען, נאר אָהן שום טענות, חברה זאָל מיט מיר מאכען דיא שפיל, דאס הייסט, מיך לאָזען פיהרען אין דיא הייזער און דיא נדבות, וועלכע מען וועט מיט מיר מאכען, געהרען צו

מיין ווייב פאר איהר כתובה. דער ממזר האט מיט א שמייכעלע מיר געבראכען דיא ביינער והכל שריר וקים און געזאגט מזל טוב. איך בין ווידער למזל געווארען א בער, א גוט שטיקעל סחורה. דער אלטעטסקער איז ווייטער טאקי מיט מיר אין דיא הייזער ארומגעגאנגען און איך האב אלץ גענוהמען הינקען גוט, זיפצען, קרימען זיך, מאכען אנשטעלען, וויא ער האט מיר געהייסען.

נאך פסה זיינען מיר געקומען ערגיץ אין א שטעדטיל, אין חערסאנער גובערניע וואו איך האב דיא ערשטע צייט געארבייט לויט מיין התחייבות, נאר דערנאך האב איך געזאגט, גענוג! לאז שוין זיין דא און עק. מיין ווייב האט תחלת זיך געקוויינקעלט, געבעטען א פאר טעג צייט זיך מישב צוזיין. צום סוף האט זיא געענטפערט, גוט! מארגען געהמט זיא גט. ס'איז מיר לעבטיג געווארען אין דיא אויגען, אזוי שטארק האב איך מיך דערפרעהט. פאר שמחה האב איך נישט געקענט איינזיטצען אויף איין ארט. עס האט מיך געצויגען אין דרויסען. איך האב א היבשע צייט מיר ארומגעשפאצירט אין דיא גאסען און אין איין וועג טאקי מיט חשק געגאנגען אויך אין דיא הייזער, טראכטענדיג ביי זיך, וואס קען עס שאדטען? אויף דער הייסער שעה, ביי ארופגעהען פון קעסט, וועט מען בעדארפען האבען עטליכע גראשען. דער עסק מיינער איז געגאנגען גוט. אזא „אין דיא הייזער ארומגעהען", וויא דענסטמאל, געדיינק איך נישט שוין פון א צייט. עס טרעפט זיך אזוינס איין מאל אין הונדערט יאהר. אז נאט וויל העלפען א מענשען העלפט ער איהם מיט אלעמען. און וועלכער שטוב איך בין אריין, בין איך ליידיג פון דארט נישט ארויס. דאס מזל האט מיר דענסטמאל געשפילט און האב בעדארפט גראד טרעפען אין א שטוב, וואס דארט איז געווען א ברית. דער עולם איז געווען שטארק פארלעקט, לעבעדיג, פרעהליך, מען האט מיר געגעבען א גוטען טרונק בראנפין, א גאנץ קידוש גלעזעל, אויך א גרויסען שטיק לעקיך. א מלכות ברויטיל און הערצו נאך עפיס געלד מיט א רויזענבולקעלע. איך האב מיך איינגעהאלטען, נישט צופארזוכען אפילו קיין ברעקיל און בעהאלטען דיא אלע גוטע זאכען ווייט אין דעם בוזעם, צוברייננגען עס א מתנה מיין הארבאמע מיידיל. מען האט בעדארפט זעהען מיט וואס פאר א פרייד איך בין עס געגאנגען דעם גאנצען וועג. אלץ געטראכט ביי מיר, היינט ביי נאכט, אז דער עולם וועט שלאפען, וועל

איך איהר דאס נעבען, לאז זיא נעביך אויף הנאה האבען. זיא איז נעביך אויף הנאה האבען. זיא איז נעביך פארוויסט, פארוואָגעלט, האט א הארץ פול מיט מכות. זיא האט נעביך נישט געהאט אין איהר לעבען קיין זיסע מינוט. נא, לאָז זיא וויסען, אז פישקע איז א גוטער ברודער, ער זאָרגט זיך פאר איהר און הים זיא אָפעט וויא דאָס שווארצאפעלע אין אויג. ער וועט באדאַי אליין נישט עסען און איהר דעם לעצטען, דעם בעסטען ביסען אוועקגעבען. עס האט מיר זיך גע־רצכט וויא מיר ביידע זיטצען לעבען דער גרויסער שול און האבען שטארק הנאה. זיא עסט, קוויקט זיך מיט דעם לעקיך און איך איהר: נשמה מיינע, לאָז דיר וואויל בעקומען! טראַכטענדיג דערביי ביי זיך: א גוטער סימן! הלואי אין גיכען לאמיר עסען לעקיך בייא אונז... איך זאג איהר אנעם דיא בשורה: מאָרגען ווער איך אויסגעלייזט, מיין ווייב נעחמט גט, און זיא שיינט, קוועלט נאָר אָן. מיר קלעהרען. וויא אזוי שטילערהייט ארויסצוחאפען זיך פון דער חאליאַסטרע און מאַ־כען א פליטה. ביי אונז ווערד פארטיג וועגען דעם א גאנצער פלאַן און ס׳איז דאָ א האָפנונג, אז עס וועט אם ירצה השם זיין גוט... אָט מיט אזעלכע געדאַנקען בין איך מיר נעגאַנגען דעם גאנצען וועג און מיר פירגעשטעלט גליקען. אויפן וועג האב איך נאך בעגעגענט א וואסער טרעגער מיט פולע עמער, דאס איז דאך געוויס א גוטער סימן. נאר וואָס אבער לאָזט זיך אויס?

עס לאָזט זיך אויס, וויי איז מיר, א טייך. איז א מענשען בעשעהרט אומ־גליק העלפען איהם נישט קיין גוטע סימנים אויך, צעהען גויות אפילו זאָלען איהם מיט פולען איבערגעהען דעם וועג. אז איך בין פאר נאכט געקומען צוהייק אין הקדש האב איך שוין דאָרט נישט געטראָפען דיא חאליאַסטרע!... און דער צייט, וואס איך האב מיר לוסטיג ארומגעשפאצירט אין דער שטאדט זענען דיא שיינע לייט דערווייל אוועקגעפאָהרען און מיין ווייב, אויך מיין הארבאטע נעביך מיט זייא... דאס איז שוין געווען דעם טמזר׳ס מלאכה, זיינס א שפיטצעל. — זאָל ער אזוי וויסען פון זיין לעבען צחאָגען וויא איך האב דענסטמאָל געוואוסט אויף וואס פאר א וועלט איך בין. זאָל איהם, רבונו של עולם! אזוי דרעהען אינווענינ אין בויך וויא מיר האט זיך געדרעהט דער קאָפ. חושך און פינצטער איז מיר געוואָרען אין דיא אויגען, פינצטער איז מיין וועלט.

דאס איינציגע שטערענדיל, וואָס האט מיר געשיינט. איז פּלוצלים פארשווינדען געוואָרען. נישטא, ווייא איז מיר, נישטאָ מיין טרייסט! נישטאָ, מיין האָרבאטע געביך!.... איך בין ווידער עלענט ווי א שטיין, איינער אליין אין דער גאנצער וועלט. און זיא! וואו איז זיא, וואס טהוט געביך זיא, זיא?.... פאר וועמען וועט זיא קענען האָטש א מאל זיך אויסוויינען, אויסגיסען איהר שווער בימער הארץ. אוי, יודען: א וועהמיג. ס'איז מיר א וועטהיג מאקי אין אווייען!

ארויסגעהמענדיג שפּעטער פונם בהעם דאס שטיקעל לעקיך, וואס איך האב איהר עס אָנגעגרייט, איז מיר געוואָרען א לאָך אין הארץ. איך האב עס גער הצלטען שמייך, אָפּגעגאָסען עס מיט טרעהרען, ווייא עפּיס א זאָך, א זכר, וואָס בלייבט איבער נאכן טויט פון א געליבט קינד. פון איין איינציג קינד. נישט בע געהרט דיר געוועזן צופּארזוכען עס, צודערקוויקען זיך איין מאָל אין דיין לעבען, בידנע, אומגליקליכע, נשמה מיינע! איך קוק קוק אויפן שטיקעל לעקיך, קוש עס, וויקעל עס דערנאך איין ווי איין אבן־טוב און באהאלט עס ווידער אין בוזים טאפּענדיג עס אָפּט און צוקוועטשענדיג עס צום הארצען.... וויס איך, וואָס מיר איז געשעהען?!....

22

פישקע האט ביי זיינע לעצטע ווערטער ארויפגעלייגט ביידע הענד אויפן פנים, זיך צוועקגעקעהרט אין דער זייט און געבכיפעט. מיר האבען געפיהלט זיין הארץ און איהם געלאָזט צורוה, אויף אונז אליין איז אויך אָנגעפאלען א מרה־שחורה. מיר זענען געבליבען זיצען שטיל. איטליכער פארטיפט אין זיינע געדאנקען. אַלטיר מיינער האט זיך אלץ געקראצט אין דער פאה, געפיהרט דיא האנד איבערן פנים, אנהויבענדיג פונם שטערען און אויסלאָזענדיג מיט דער באָרד, וועל־בע ער האט ארומגעחאפּט מיט אלע פינף פינגער און געמאכט דערביי עט, עט!.. מען האט געזעהען, ער איז צוטראָגען, מיט איהם איז עפּיס נישט גלאט.

איך אליין בין עפעס געווען אויף צודרעהט. פישקעס געשיכטע האט מיך נעקאָ־מערט. נאך גאנץ לאנג האב איך פיל מאל ביי מיר געטראכט: רבונו של עולם! וואס איז דאס אזוינס, זיין פארליאפעט? עפיס האב איך געהערט, עס טרעפט זיך א מאל אזעלכעס, נאָר וואס דאס איז, האט קיין מוח נישט גענומען. ביי אונז פלעגט מען אויף אזעלכע זאכען געוועהנטליך זאָגען: ס'איז איין אָפגעטאנע זאך, כישוף, עפעס אזא מין פלעשעלע איז דאָ דערצו, עפעס א מין קרייטיכץ פון איין אלטער גויע, א מכשפה'טע. און דאָס וואס אלטע מכשפה'טעס זענען פארטיג אָפ־צוטאָן אזעלכע שפיטצליך, אויף אראָפצוברייננגען רייטענדיג אויף א בעזעם דעם מאַן, וואס האט צוועקגעוואָרפען דאס ווייב, זיא געמאַפט פאר איין ענונה — דאס איז דאָך קלאָהר וויא דער טאָג, דארויף זענען דאך דאָ א סך עדות: כשערע יי־דענעס און בעטאָגטע, עהרליכע יודען מיט בערד.... פארליאַפעט זיין האט ב אונז געהייסען עפעס אזא מין שלאפקייט, וויא קדחת א שטיינער, א דבוק, א מאנקאָליע, דיא נכפא, דיא שלעכטע זאך, וואס דערצו איז טאקי נימאָ נאר א בעל־שם, אדער להבדיל דער דאָקטער. ביי א ישמיעס דערפון פלעגט מען זיבען מאל אויסשפייען, אָננעהמענדיג זיך ביי דיא ברעמען, און מאכען דערביי מיט א פארקרימט פרום פנימעל: נישט־רא נעדאכט, נישט פאר קיין יודישע קינדער געדאכט!....

אויך איז א מצוה געווען צולאכען אויס יענע פארליאפעטע דעם גרעסטען נעלעכטער, וויא דער שטיינער איז צולאכען אויס א משוגענעם. אזא שלאפקייט אבער, געדיינק איך, ווען עס האט זיך געמאכט, האט זיך עס געמאכט בלויזען נאָר ביי דיא גרויסע נגידים, אדער ביי דיא גרויסע קבצנים. אין בעל־הבתישן גראד אקענען, האט מען נישט געוואוסט אפילו מיט וואס מען עסט עס. — דאס איז דאָך, האָב איך אָפט ביי מיר געטראכט, א וואונדער! פאר וואס איז דאָס אזוי? און וואס איז דאָס אזוינס? עס מוז דאָך האבען א טעם. דער טעם פון דער אל־טער גויע, איז נארעשקייטען, וויא דאָס פלעשעלע. איך בין קיינמאָל דערמיט נים צופריעדען געווען, חוץ יודען האָבען עס געהאלטען פון מיר פאר א שטיקעל אפיקורסות — סטייטש, וויא גלויבט מען עס נישט אין כישוף, און דעם דאָקטער, און שדים! איך האב געזוכט ביי מיר, געזוכט א טעם און, דאכט זיך, געפונען. גרויסע נגידים איז אויף דער וועלט צו גוט, האָבען אלסדינג, עסען, טרינקען דאס

טהייערסטע, דאס בעסטע, אָהן זאָרג, אָהן קאָפּדרעהעניש, עס נעהמט זיי אָפּ נאָר קדחת, דעריבער ליגט זיי אין זינען צומאכען קוצעניר־מוצעניו. ערענסט, אדער גלאט אזוי צ שׂ:ילכען ? דאס איז שוין זייער סוד. ווידער־זשע דיא גרויסע קבצנים פון דער אנדערער זייט, זיי איז אויך, אויף זייער שטייגער, גוט. האָבען גאָרנישט, קדחת וואס צייצושטעלען, עסען קעסט ביי דער וועלט אָהן קאָפּדאָרעניש און קר מען אויפן גרייטען. ברשה אין דער זייט! דעריבער גלוסט זיך זיי אויף אזעלכע מעשיות שטענדיגע עסקים פון דרעהען זיך און מיני חתונות איז געוועהנטליך נאָר אין דעם הויכען און אין דעם נידעריגען שטאנד. דער איבעריגער עולם אונזערער, פונם מיטעלען סאָרט מענשען, איז תמיד פארטראָגען אין דייזשע באָרטשט. איהם דאַרט דעם קאָפּ פאר דעם שטיקעל ברויט, זוכט פּרנסה. ביי איהם איז ראשית חכמה געשעפט — אלסדינג געשעפט. חתונה האבען איז אויך א געשעפט. ער האנדעלט אין א ווייב, דינגט זיך פריהער גוט אוים וועגען דעם מקח, וועגען נדן, וועגען איטליכעם פּיטצעלע בעזונדערע, אלסדינג פּינקטליך אויסגערעכענט, אפילו א שטריימעל און דיא שבת׳דיגע קאפּאָטע מוז אויך שטעהן בגירוש אין דיא תנאים, זענין דיא תנאים דערפילט געוואָרען, כפי דעם מדובר, קום־זשע כלה לעב אונטער דער חופּה מיט דעם שדכן, מיט דעם בדחן, מיט דעם גאנצען פּעקיל כלי־קודש, וואס לעקען פונם געשעפט אָפּ א ביינדעל. זיי א ווייב האב קינדער, רייס קריעה און ווער פערשווארצט מיט מיר און איינעם ביז הונדערט און צוואנציג יאהר, אויב דיר גלוסט זיך לעבען, נישט שטארבען פאר דער צייט. אויב דוא ביסט שיין אדער מיאוס, קלוג אדער א נאר, דאס איז שוין דיין עסק פון מיינעטוועגען איז אלץ איינס, א פלוניתטע איז א פלוניתטע. מיר זענין נישט קיין פּריצים, האבען נישט קיין צייט צו קוקען זיך צו אזעלכע זאכען. יודען זיינען מיר, סוחרים, מעקלער, קרעמער, טרוד אין דער פרנסה! — זעהר פיעל זיינען דאָ פון מיין גראד יודען, וואס רייזען כמעט נישט, עסען נישט ביי איין טיש מיט דיא ווייבער, קוקען זייא ווייניג אָן, און ס׳איז גאנץ רעכט. ביירע צדדים זיינען צופרידען און ווינשען, ווען עס קומט אוים אמאל, הכוואי אזא לעבען אויף אלע גוטע לייט און אויף זייערע קינדער געזאגט געוואָרען! שטארבט ביי איינעם דאס ווייב בעגראָבט ער זיא, זיצט נאך איהר שבעה גאנץ יודעשליך און

האנדעקט באלד מאקי איין א צווייטע, פריהער נאך, אמאל, פאר שלשים. און אויף אזא שטיינער אויף ד״א דריטע, ד״א פערטע, ד״א פינפטע.... ביז דער אלטער יודענע, וועלכע ער נעהמט צום לעצט אין ד״א אלטע געשיינקטע יאהרען אונטער דעם אויסרייד געוועהנטליך, מיט איהר אין ארץ ישראל אריין צופאהרען. הייסען הייסט עס ביי יודען ד״א גאנצע חתונה, מקיים זיין א מצוה, וויא גאט האט געבאָטען.... וויא א שטיינער דעם יודענס עסען שבת איז נישט גלאט גראָב פרעסען וועגען דער אכילה, ווייל א זינדיגער מענש בעדאַרף עסע׳, נאר וואס דען? עס הייסט מקיים זיין שלש סעודות. דעסגלייכען אויף דאס גלעזעלע וויין פסח ביים סדר, טרינקט עס דען א יוד גלאט משונה גראָב, ווייל אביסעל וויין איז מחיה און נאך ד״א קניידליך מאקי נאָר א דערקוויקעניש? חלילה! ער מאכט דערביי מיט א פארפרומט פנימעל: הריני מוכן ומזומן איך בין מיר גרייט, איך בין מיר ברייט מקיים זיין ד״א מצוה כוסען: דעם ערשטען, צווייטען, דריטען, פערטען כוס.... אונזער איינער עסט, טרינקט, האט חתונה אלץ מיט א לשם יחוד, צוליב קודשא-בריך-הוא און דער שכינה. — נאר דאס אלסדינגג איז אבער נישט געזאגט געווארען אויף פישקען. אין זיין שלעכטער לאגע, אין וועלכער ער האט זיך געפונען איז דאס האָרבאַטע מיידיל פאר איהם געווען א גליק, זיין טרייסט, זיין לעבען, זיין אלץ מיט איינאנדער. אז מען טרינקט זיך חאפט מען זיך אָן פאר א שמרוי, היינט וואס-זשע איז פאר א וואונדער, אז פישקע האט זיך אָנגעחאפט אין דער האָרבאַטער מיט זיין גאנץ לייב און לעבען און איז צו איהר צוגעזאָטען געוואָרען? אז עס ריהרט אָן ביי דער נשמה, דענסטמאל שרייעט דאס הארץ, שרייעט, רעדט איינע ביי אלע מענשען גלייך. דאס לשון פונם הארץ איז איין לשון פאר גרויס און קליין, פאר דעם געלעהרענטען און פאר דעם גראָבען מענשען — וואס-זשע איז פאר א וואונדער, אז פישקעס הארץ האט זיך דאָ אויסגענאָסען אין אזעלכע הייסע געפיהלען, ריינע מענשליכע ווערטער? דעריבער מאקע האבען דינע ווערטער גע-ריהרט, מיך צוגעטען וויא א פידעלע, וואס רעדט שפילט אומעטינע שטיינער. אלע בעל-דרשהנס און מוסר-ספרים אין איינעם האבען קיינמאל מיך אזוי נישט גע-ריהרט, געמאכט ווייך, גוט און פרום, וויא א קרעכץ פון א צובראָכען הארץ, וויא דעם כלי-זמרס א שפיל אויפן פידעלע....

מילא גאנץ רעכט, איך בין שטארק גערירט פון פישקעס דערצעהלונג, ביז איך מיר דעריבער פארטראכט, אבער דוא פערדיל מיינס, פאר וואס ביסט־דוא פארטראכט? א גאנג אביסל, מישטעהנס־געזאגט, קוים וואס ער ריהרט זיך. עס זאל איהם דאס אנהויבען ארען, וואס אָט באלד איז תשעה־באב און מען בעדארף דיך איילען מיט קינות און א סך שטעדטליך. ער נעהמט נאָר נישט מיט דעם גלייכען וועג, פארקריכט אין דער זייט לעבען דער תבואה, שטעלט זיך צו ווייליע אָפּ און שמשיפעט גראָז. דיא שיינע שקאפע איז נים בעסער פון איהם, טהוט איהם נאָך און חאפט אויף א קיי. דאס איינענע טאקע וואס אין חדר, אז דער רבי פארקוקט זיך א מאל אין דער זייט, פארווינט דאס קינד, אָדער האַזפּערט זיך מיט דער רביצין, פארקוקען זיך אייך דיא תלמידים און פאלשצווען אין רעב לעהרנען. איך טהוא דיא רפואה, וואס דער סלמה, נעהם דיא בייטש און טהוא א וויז דעם שלימטול מיינעם, זאגענדיג איהם דערביי מוסר. ער שט לט אויף דיא אויערן, שטרעקט אויס דעם האלז, שטעקט ארויס א שפיטץ צינגעל, דרינעט מיט א הינטערסטער פוס און שמייסט אקעגען מיר מיט דעם וויידיל.— איי, דוא ביסט איין עזות פנים! רוף איך מיך אָן און בין איהם שוין טאקע גוט מכבד מיט דער בייטש. ער האט אפילו נישט געוואלט ליידען, מאכט א פער־דישען קוטמיות, א הייב מיט דעם הינטען און געהאט ברעה אויסצושטרעקען זיך אויף דער ערד. נאָר ער האָט זיך באלד מישב געווען, א ציה געטהאָן מיט אימ־פעט דעם וואגען און אָנגעהויבען זיך ווייטער צושלעפען. מיר אלע זיינען דערווייל צו זיך געקומען. אלטיר האט אונטערגעטריבען אויף זיין שטיינער, פישקע הויבט אָן אויף זיין שטיינער, איך נאָך איהם טאקע, ארבייט, פארטייטש אויף מיין שטיינער און דיא מעשה דערצעהלט זיך ווייטער אזוי:

איך וועל אייך דאָ נישט קיין ים ברייען. איינער אליין האָב איך מיך דערנאָך אויף ארעסער טראקט געלאָזט, געטראכט טאָמער וועל איך מיטע לייט דאָ בעגעגענען, אָדער הערען עפּיס וועגען זייא. נאר אומזיסט דיא מיה, זיי זענין וויא אין וואסער אריין. דאס לעבען איז מיר נמאס געוואָרען פונ׳ם שטענדיגען ארום שלעפען זיך. איך האב געחאלעשט אויפצורוהען זיך אביסיל, זיטצען אויף איין ארט, וויא איך בין געוועהנט געווען פריהער. נאָט האט געהאלפען, איך האב מיך לסוף פארשלעפט קיין ארעס.

די ערשטע פאַר טעג איז אדעם פאר מיר געווען אַ טויט. איך האב מיך דאָרט ארומגעדרעהט עלענט, פרעמד, אליין נישט צו וויסען וואו מיך אהין צוטאָן. אלסדינג איז פאר מיר געווען נייא, עפּיס ווילד משונה. קיין הקדש, וויא אין אנ־דערע יודישע שטעדט, האב איך דאָרט נישט געפונען, הייזער אויף ארומצוגעהען אויך נישטאָ. ביי אונז אין דיא יודישע שטעדט זענין דאָ הייזער, טאַקי וואס הייזער הייסען, נידעריגע, אהן חכמות, אהן קונצען, מיט דיא טהירען צו דער גאס איין קליין שטופּעלע דיא טהיר קומסט־דוא גלייך אין שטוב אריין. ברויכסט נישט מאכען קיין גרויסע צערעמאָניעס, אט איז דאָס גאנצע בעל הבתישקייט, אלסדינג וו:ס נייטיג איז צום עסען, צום שלאָפען. בעדארפסט אביסיל וואסער, האסט דוא עס, בעדארפסט דיא פאמייניצע, איז זיא דא, וואש דיא הענד און זאג דיר אשר יצר וויפיל דיין הארץ גלוסט. אט איז דער בעל הבית, דיא בעל הבית׳טע, דאס הויז־געזינה, זאג: גאט העלף! שטרעק אויס דיא האנד, בעקומסט דוא דיר דיין ג בה, אַ קוש דיא מזוזה און געה דיר געזונטערהייט ווייטער. — היינט איז טאַקי פון דרויסען גרינג צודערקענען אַ יודענס הויז. דאס בערגעלע מיסט, דאס ריג־שטאַקיל, דיא פענסטער, דיא ווענד, דער דאך שרייען, דאס איז אַ יודעש הויז. און דעם ריח אליין דערקענט איהר, אז דא זיצט א יוד... אקעגען־זשע דארט אין אדעס זענין דיא הייזער, מישטעהנט געזאגט עפּיס ווילד, הויך אומגעלומפּערט. דער גאנג אי: געוועהנטליך דורך אַ טויער אין אַ הויף דארט קריך אויף טרעפּ, זוך א טהיר. האסט דוא שוין געפונען א טהיר, איז זיא נאר פארשלאָסען, עפּיס איז זיא מיט א גלעקיל, מיט גאנצע צאצקעס. דוא בלייבסט ביי דיר עפּיס אראפּגעפאלען, פיהלסט, אז דוא ביסט ארעם, נידעריג, האסט קיין פּנים נישט, שטעהסט א רגע דערשלאָגען, טאכסט דיר דערנאך הארץ, נעהמסט זיך מיט גרויס דרך ארץ פאַרן גלעקיל, עס ציטערט דיר אבער דיא האנד, טהוסט א קליין ציהעלע, כמעט וויא גארנישט, שרעקסט זיך עפּיס אליין פון דיין ציהעלע, גלייך וויא דוא וואלסט ארויס אקעגען יענעם מיט אַ גראב ווארט, איהם געשאלטען אין טאַטען אריין, און טראגסט זיך באלד טאַקי אפּ... טאַפּסט דוא א מאָל און ערגיץ עפּיס איין אנד ר גאנג, פאלט אויף דיר אניעם א קעבנע, א בעדינטער, אדער עס לאזט זיך נאר אויס, דא זיצט נישט קיין יוד, וואס הייסט עס! וואו״ דערסט דוא זיך שטארק, וואס איז דאס פאר א שטאַדט? וואס זענין עס פאר

הייזער? וואו זענען עס אונזערע ארמעלייט מיט דיא טארבעס? איך האב מיך ארומגע־
בלאנקעט אין דיא גאסען, זיך גוט צוגעקוקט צו אלסדינג דארט, טאמיר וועל איך
זעהען עמיצען מיט א טארבע, אויסצופרעגען איהם מכח דעם עסק, וויא אזוי מען
געהט דא אין דיא הייזער ארום. נאר וויא אויף צו להכעיס האב איך נישט
בעגעגענט קיינעם. און וויא איך דרעה מיך דא אזוי ארום בעמערק איך פון
דערווייטענס עפיס א יונגען מאן, געקליידעט דייטש, נעהמט וויא איינער, וואס
ווייסט נישט דעם וועג, קוקט אויף דיא הייזער און ווארפט זיך אין אלע זייטען
נאס. דער דאזיגער פארשוין, טראכט איך ביי מיר, מוז נישט זיין קיין הונער,
מען בעדארף איהם נאכגעהען, זעהן וואס ער טהוט. ער געהט אריין אין א הויף,
איך נאך איהם. ער זוכט און לאזט זיך דערנאך ארויסגעהען אויף א טרעפ
מיינער—אויך ארויף. ער נעהמט אריין אינווענינג אין א פאדער חדר, מיינער
שטעלט זיך אויף יענער זייט לעבין דער טהיר. עס דויערט נישט לאנג קוממט
ארויס איינער, א געגאלטער, עפיס נאר א פרינץ, א פנים דאס איז דער בעל־
הבית. דער יונגער מאן גיט איהם עפיס א ביכעל, ארויסגעהמענדיג עס פריהער
פון קעשענע, ברייט און לאנג וויא א טארבע. דער געגאלטער טהוט א בליק
אויף דעם שער־בלעטיל און ווארפט עס באלד טאקי דעם יונגען מאן צוריק, פאר־
קרימענדיג זיך מיט א בייזער: לאזט מיך צורוה מיט אייערע שמאכטעס! מיר
טויג עס כלל נישט. דער יונגער מאן טענהט, לויבט זיך אין טאג אריין, ער
האט געטאכט עפיס אזוינס, נאר אנטיק. עס העלפט איהם אבער נישט און
ער געהט נעביך בבושה ותרפה ארויס. ער ארויס, מיינער אריין און בעט פשוט
א נדבה. איך בעקום באלד עטליכע גראשען און ריק מיך געשווינד ארויס מיט
א פרעהליך הארץ. אצינד טראכט איך מיר, בין איך אויף דעם אמתן וועג.
נאט שיקט צו דעם שפינער זיין פלאקס, דעם שיינקער זיין ביר און דעם ארעמ־
מאן — דעם נר זיין וועגווייזער. מען בעדארף איהם פינם אויג נישט אפלאזען.
איך נעה דעם פארשוין נאך שטילערהייט וויא א קיה א קעלביל, וואו ער,
דארט בין איך. איהם נעהט עס שלים־שלימזל, אומעטום חאפט ער נעביך זיין
פסק, דא אזוי: נישט אויסצוהאלטען, וויא זיי האבען זיך היינט צולאזט! און,
דארט אזוי: נעהט אייך געזונטערהייט, מיר בעדארפען אזעלכעס נישט האבען!

דער שפיטץ איז, ער נעהמט אוועק צוקאָכט מיט ליירינע הענד און מיר נעהמט עס, אהן עיקהרע, נאר נישט שלעכט. איך נעהם א גראָשען, א צווייער, א דרייער, וויפיל מען ניט. — וואס איז דאס, וואונדער איך מיך, פאר א מין ארעמטאן אזוינער ? ! און מין לעבען האט מיר אזעלכעס זיך קיינמאָל נישט נעחלומט. א פנים דא איז אזא מנהג — אָרעמעלייט מיט ביכליך. נייא מאָדישע קבצנים און נאך אנגעטאן דייטש ! נאראָנים, צו וואס בעטלען מיט ביכליך און האבען א פיינ, אז מען קען בעטען נדבות פשוט אזוי ! איך בין זיך נוהג וויא אונזערע ניידעס — נעה מיר אין דיא הייזער פשוט אהן חכמות און מאך עס בעסער וויא אנדערע מיט דיא ביכליך. נאָר וויא דיא מעשה איז, אויב זיי זענען נאראנים אדער נישט, דערווייל האלט איך מיך פעסט אין מיין קבצן מיט ביכליך, נעח איהם נאך שטילערהיים פום טרים און חיט מיך וויא גייט נאר מעגליך, ער זאל מיך נישט זעהען. תחילת איז דאס געגאנגען גאנץ גוט, נאר שפעטער האט ער א פנים בעמערקט וויא איך שלעפ זיך איהם נאך און דאס איז איהם שטארק נים געפעהלען. ער האט אָנגעהויבען זיך אָפּט ארומצוקוקען, אָפּצושטעלען, און געזוכט וויא מיינער פטור צו ווערען. איך אב מיך געמאכט תם, געקוקט אין דער זייט קלאָמפערשט, וויא נישט איהם מיין איך און נעה מיר מיין וועג. נאָר אין הארצען האב איך געטראכט: ניין, דוא וועסט זיך ביי מיר נישט אויסדרעהען, ברודער ! ווען דוא טוינסט נישט קיינעם און דיר אליין אויך נישט, טוינסט דוא אבער מיר. א רבי וויא אין דיא הייזער ארומצוגעהן ביסט דוא זעהר א א גוטער, חאם מיינער ! .... צום לעצט האט זיך מיט אונז געמאכט אין איין שטוב אזא מעשה: דער בעל הבית האט זיך גער קליבען עסען מיטאג און פלוצלים קומט אָן מיין קבצן מיט דיא ביכלאך, עס הייבט זיך אָן א טענות פון ביידע צדדים. איינער וויל אריינדרעהען, דעם אנדערען, א ווארט פאר א ווארט, דער בעל הבית ווערד שוין גוט אין כעס, בעלייט מיינעם צו דער טהיר אביסיל גראבליך, דערזעהט דארט מיך און שיקט אונז ביידע אָפּ צו אלדע שווארצע יאהר. דער בשותפות'ער פסק אונזערער האט שוין טמילא גער פיתרט דערצו, מיר זאלען איינער מיט דעם אנדערע זיך בעסער דערקענען. ביים אראָפּגעהען פון דיא טרעפ קוקט מיך אָן מיין חבר עפּיס שטארק אנגעברוגזט.

איך פארדרעה דעם קאָפּ אין דער זייט און ווייס נישט וואס צוטאָן, איך וואַרט, ער זאל נעהען פאראויס און ער ווארט, איך זאל נעהען פריהער. מיר שטעהען אזוי אוועק עטליכע מינוט אונז ביידע איז נישט נוט. מיין שותף טהוט מיך דערנאָך א פרעג:

— וואָס ווילט איהר, ר׳ יוד?

— נארנישט! ענטפער איך. דאס איינענע וואס איהר.

— דאס איינענע וואס איך! מאכט מיין שותף, אויסמעסטענדיג מיך מיט א קוק פון קאָפּ ביז די פיס אזהר פערוואונדערט, איהר זיינט אויך א מחבר?

איך האב געמיינט, מחבר איז עפּעס א דייטשעס ווארט און עס הייסט וואס ביי אונז אויף פּראסט יודיש קבצן, זיינער א חבר אין דער פרנסה. דאריבער ענטפער איך איהם אָפּ׳עט באלד טאקי אויף טייטש:

יאָ, א מחבר.

— וואס האט איהר עפּעס געמאכט? טהוט ער ווידער א פרעג.

— איך האב געמאכט נאר נישקשהדיג. ענטפער איך, טראכטענדיג ביי מיר: אויף אייך געזאָגט געווארען! א פערציג גראשען האב איך געמאכט.

— וויא הייסט אייער חבור? גיט ער מיך נאך אמאל א פרעג.

ווייטער טייטש, טראכט איך מיר. ער פרעגט זיכער: וויא הייסט איהר קבצן, חבר מיינער.

— פישקע!.... טהו איך א זאג קורץ און שארף.

— קען איך האבען דעם כבוד מיט פישקען בעקאנט צו ווערען? מאכט ער עפּיס מיט א זיס הנדעלע.

— אך, מיט אלע כבוד׳ן, זעהר אנגעליינט הלעבין. זאָג איך, אנקוקענדיג איהם נאר פריינטליך.

— נוא, וואו איז ער, דער חבור?

— אָט בין איך דאך טאקי אליין דא פאר אייערע אויגען, זאלט איהר מיר געזונט זיין!

— נעהם צו אלדע שווארצע יאָהר ? טהוט ער אויף מיר א נעשריי און פליתט אוועק נעשווינד אין איין כעס.

אז איך בין ארויס פונם חויף זעה איך, מיין שואף לויפט וויא א משונענער ער איז שוין נאנץ ווייט, טהוט זיך פלוצלים א נעהם און א נעסעלע און איז פארשווינדען נעווארען. איך בין נעבליבען שטעהען עפיס וויא אויסנעפאטש און וואונדער מיך, וואס איז דאס פאר א מין נפש. גאר א משונענער טאקי. אט איז ער נוט, פלוצלים קומט איהם אן דער שגעון און ווערט אנגעצונדען דאכט זיך איך הער איהם נאר ניט נעזאגט אזוינס. איך האב איהם נעענטפערט טייטש מיט זיין לשון. נ אט אייך נייס, מחאבאר, חיבארים ! ביי אונז אויף יודיש הייסט עס פראסט קבצן, טארבע. — איבערינענס חאפט איהם דער וואטעל טאבער ! . . . .

23

אין א קורצער צייט ארום האב איך מיט אדעס מיך שוין בעסער בעקענט בין קלאהר געווען אין דיא אלע ווינקעליך און הינטערנעסליך, נעהאפט דעם סטריה און נעוואוסט וואו עס עפענט זיך א טהיר. אדעס איז היא א טאבא- קערקעלע מיט א סעקרעט, מען ברויכט צו וויסען דיא ספרינזשינקעלע וואו צו- נעבען א קוועטש, דענסטמאל עפענט עס זיך נרינג אויף, מען שטעקט אריין דיא פיננער און נעהמט א גוטע שמעק טאבאקע. עס האט פאר מיר זיך נעעפענט א קוואל פון הייזער, אזעלכע וואס פאסען צום עסק, מיט אלע גוטע מעלות וויא ביי אונז. ארמעלייט האב איך שוין נעפונען וויפיל דאס הארץ נלוסט, גאנצע מחנות פון אלערליי סארטען : ארמעלייט מיט טארבעס, ארמעלייט אהן טארבעס. אזעלכע וואס זיינען אין ערניץ נישטא נאר אין אדעס. ירושלמעס, פריינקען, טערקישע און פערסישע יודען, וועס פלאפלען לשון קודש : אלטע יודען, קבצנים מיט ווייבער, אויך אהן ווייבער, וואס פאהרען אויף דער עלטער שטארבען אין ארץ־ישראל און עסען דערווייל דארט קעסט, קינדלען, לעבען אויף דער וועלטס רעכנונג : יורענעס

מיט ספאַזמעס, יודען נעבראָכענע מיט מיחושים, וואס קומען זיך היילען אין דעם כימאַן. מקבלים אלט פעטערישע, וואס רייבען זיך ארום פראָסטע יודען אין די בתי־מדרשים און מקבלים פון היינטינער וועלט מיט נענאָלטע בערד, וואס רייבען זיך ארום די בראָדער פראַנצויזען אין די קאַפיינעס און טראַקטירען. אביונים אָפּגעפיינטע, אויסגעפּוצטע ווי די נגידים, אזעלכע וואס האָבען טאַקי לחלוטין גאָרנישט און אזעלכע, וואס האבען, דאַכט זיך, הייזער און דאך גרויסע דלפנים מיאוסע קבצנים.... וויפיעל אָרמעלייט איך האָב בעגעגענט פון אונזער ווינקעל האָבען נישט געקענט געגוג אָפּלויבען אדעס, הגם איך ווייס נישט די גליקען זייערע דאָרט. איינער האָט מיר געגעבען צו פארשטעהן, וואס דער גאַנצער חילוק איז צווישען איין אָרעמאַן ביי אונז אין די שטעדטליך, און אזעלכען דאָ. דאָרט עסט דער אָרעמאַן דאס טרוקען שטיקעל ברויט פארפּגצטערט, פארזאָרגט און דאָ עסט ער טאַקי אויך דאס איינענע שטיקעל ברויט, נאָר אַ קאַטערינקע שפּילט, איהם דערביי צו. אין אדעס שפּילט די קאַטערינקע אַ גרויסע ראָליע. אויף דער גאַס אַ קאַטערינקע, אין די הייזער אַ קאַטערינקע, אין די טראַקטירען אַ קאַטערינקע, אין די קאַטעדיעס אַ קאַטערינקע, אין שול להבדיל— פע! — אויף אַ קאַטערינקע. שטענדיג איז אין אדעס נאָר אַ קאָכעניש. הרהא! נאָר עס קאַטערינקעט זיך, עס שפּילט, עס זינגט און עס פייפט. דאָרט אין אַ טראַקטיר זעהסט דוא אָפּט, זיצט אַ שכור און גרעבצט, זינגט „קראַסנאַיאַ דיעווּשקאַ“, זייערס אַ מין לידעל, אַקעגען זיטצען פארכוסעטע יודען, זינגען אַ שטיקעל פון זמירות, אדער „אדם יסודו מעפר“ מיט אַ שניידערשען מאַרש, לעבעדיג פרעהליך.

געהענדיג איינמאָל ביי דער זייט גאס פיהל איך הינטען אין דעם ריקען אַ געשמאַקען זעטץ. איך נעהם עס אָן־עט פאַר ליב, זיך דארויס נאר נישט צומאַכען, טראַכטענדיג, איינער פונם עולם האט אין איילעניש אומגעהרען מיך אַ שטופּ געטאָן. באלד אבער פיהל איך נאָך אַ זעטץ, ווי מיט אַ שטיק האָלץ. איך קוק מיך אום און דערזעה יאָנטעל דער חאָלירע־חתן זיצט אויף דער גאַס! מיט איין ביינקעלע אין דער האנד אָנגעשפּארט אויף דער ערד און דאס אנדערע ביינקעלע האלט ער אויפגעהויבען; מיר אַקעגען און קוועלט, שמאַכט פאַר פרייד וואס ער האָט מיך בעגעגנט. איך האָב מיך אויך דערפרעהט שטאַרק מיט יאָנטלען, מיט

וועלכען איך האָב אין גלופסק זעהר גוט געלעבט און געוועזען ביי איהם אויף דער חתונה אויפֿן הייליגען אָרט, אין דער חאָלירע, נישט היינט געדאַכט.

— אזוי, פּישקע! זאָגט ער אָפּגעבענדיג מיר א שלום עליכם. דוא ביסט אויך דא אין אונזער אדעס? א יאָר א שיין שטעדטיל מיין אדעס! — און א קוק געבענדיג, אז איך קנייטש מיך, מאַך פון זיין אדעס עפּעס נישט אַזאַ פּירוש, מאכט ער אביסיל מיט פאַרדראָס, גלייך ווי איך וואלט איהם צושטערכעט די גערעָלדיע און איהם געטראָפען אין קנעפּיל.

— הא, דיין גלופסק אפשר איז א שטאָדט?! א וואָרעם, וואס זיצט אין חריין מיינט, קיין זיסערס פון דעם איז גאָר נישטאָ. ווארט נאר פּישקע, ווארט, איך וועל דיר ווייזען אביסיל מיין אדעס. וועלען מיר דערנאָך הערען, וואס דוא וועסט דענסטמאל זאָגען.

יאָנטעל דערצעהלט מיר פון זיין גרויסקייט אין אדעס. אלע קוקען און האבען הנאה ווי ער ריקט זיך אויפֿן געזיים. ער איז א שטיקעל חשוב און פיל קלייטען מען נימט איהם אפּ זיין נדבה גאנץ פיין. נישט פאַרזינדיגען, עס געהט איהם אהן עין הרע גאנץ גוט. אז איך האב איהם א פרעג געטאָן וועגען זיין ווייב, האט ער געענטפערט מיט א שמייכעלע:

— א שיין ווייב, מ׳שטעהנס געזאָגט, האָט מיר גלופסק געגעבען! וואס פאר א גוטס קען זיין פון א חאָלירע-ווייב? די חאָלירע האט זיא פריהער געטענט געהמען איידער זיא איז צו מיר אָנגעקומען. דאַכט זיך, עס פעהלט איהר די אונטערסטע ליפּ, פון דעסטוועגען ארבייט אין איהר דאס מויל, שרייעט, פּילדערט פּלוידערט, מאָהלט ווי א מיהל, פיל בעסער נאך פון איין אנדערן מיט צוויי גע־זונטע ליפּען.

צקענען א ווייב, טראכט איך ביי מיר, העלפט נישט קיין מיטעל, איז זיא א שלאק שרייעט זיא אפילו אהן איין ליפּ, אפילו אהן ביידע, אפילו אויף אהן א נאָז דערצו, און פאלט אויף דיר אָן אפילו בלינדערהייט אהן אויגען... איך דער־צעהל יאָנטלען און קורצען אויך די געשיכטע מיט מיין בלינדער ווייב, אלסדינג וואס איך בין פון איהר אין דער לעצטער צייט אויסגעשטאַנען.

— נארעלע: זאגט יאנטעל טוה דאס אייגענע וואס איך, א שפּיי אויף איהר און איין עק. לאז זיא געהן צום רוח!

— וואס הייסט, יאַנטעל, א שפּיי. גלאט געה צום רוח אהן א גט! איך בין דאך עפּיס א יוד און בעדארף חתונה האבען.

— אזוי חתונה האבען, מאכט יאנטעל, קוקענדיג אויף מיר מיט א געלעכ־טער. מאכי איין אמתיע גלופּסקער, חלעבין! בלייב נאר, פישקע, אביסעל דא אין אדעס, וועלען מיר רענכסטמאל זעהען....

פון יענער צייט אן, זינט מיין בעגעגניש מיט יאנטלען, פלעגען מיר זיך אפט צונויפקומען און ריקען זיך ביידע איבער אדעס, ער אויפן געזיים און איך מיט מיינע קראנקע פיס. יאנטלען איז נאר געגאנגען, דרינגען, מיר אלץ ארויס צושטעלען זיין אדעס און בעריהמען זיך פאר מיר, מיט דיא שיינע גאסען, שיינע הייזער און נאך אנדערע זאכען, גלייך וויא זיי וואלטען געהערט איהם און איהם דערפון א סך ארויסגעקומען. ביי איטליכס מאל ווייזענדיג מיר עפּיס, פלעגט ער קוקען אויף מיר מיט א שיינענדיג פנים שמאכען פאר גרויס פארגניגען, עפּ׳ס אזוי וויא דורך יענעמס שיין הויז, דורך יענער שיינער גאס, בעקומט ער א גרעסערען ווערטה אין מיינע אויגען, און אלץ טאכען, טארקענדיג מיך, נוא, פישקע! א שיינע שטאדט אדעס? אפשר, הא, אין דיי, גלופּסק האסט דוא אויך אזוינס?

— הער אויס יאַנטעל! זאג איך צו איהם איינמאל, אז ער האט מיר אנ־געטארקעט דיא זייטען, ווייזענדיג מיר פון דערווייטענס דעם בולוואר, וואו עס תאַ־בען געשפּאצירט א גרויסער עולם מענשען און צו ווע׳לכען, וויא איך האב בע־מערקט, ער האט זיך עפּיס געשייעט, נישט געהאט קיין מוטה צוגעהען נאהענט. וואס זאל איך דיר זאגען, יאנטעל, אדעס איז אוודאי א שיינע שטאדט, נאר א א שאד חלעבען. וואס נישטא דא קיין מענשען!... אדרבה זאג, קען מען דיא הינע לייט אנרופען מענשען? געהען אזוי אנגעטאן, לעבען אזוי מענשען? קוק אדרבה, וויא דארט אויף דיין בולוואר פיהרען זיך טאנסבילין אונטער דיא הענד מיט נקבות. ס׳איז דאך נאר א בושה! יודען געגאלטע, נקבות מיט האר,

הינטען שלעפט זיך זיי נאָך א שטיק קלייד און קעהרען דערמיט דיא נאָס'ען פארענט אויסגעשניטען מיט דער גאנצער ברוסט אין דרויסען. פע, חלשות, חלעבין!.... וואו נעהמט מען אהער אונזערע יודען, גלופסקער יודען, דענקמאָלי זעהסט־דוא, וואָלט אדעס טאקי געהייסען א שטאָדט, געהאט א פנים, יודעשליך, מיט שיינע איינפיהרען, וויא עס געהער צו זיין.

יאָנטעל האט שוויינענדיג זיך געריקט מיט מיר ווייטער, נישט נעהאט, א פנים וואס מיר צו ענטפערען. אויפן וועג קומען אונז אקעגען א פאָר פיינע לייט, פראנצויזען. יאָנטעל שטרעקט אויס דיא האנד. איינער פון דיא לייט שטעלט זיך אָפּ־עט ריידען מיט איהם עטליכע ווערטער און גיט איהם א נדבה.

— ווייסט דוא, פישקע, ווער דיא דאָזיגע זענען? מאכט יאָנטעל מיט גדלות און דיא איינעליך שיינען איהם פאר גרויס הנאה. יענער, וואָס האט מיר געגעבען דיא נדבה, איז דער עלטסטער מלמד דא ביי אונז אין דער תלמוד־תורה. מיינער א בעקאנטער, דהיינו פארשטעהסט! א יאָ, פישקע, ער האט שוין א פנים?

— אזא יאהר זאָלען האבען מיינע שונאים! ענטפער איך איהם און טהו א שפייא. פונם שיינעם מלמד קען איך מיך שוין אָנשטויסען, וואס פאר א מין תלמוד־תורה, מישטעהנס געזאגט, מוז דאָ ביי אייך זיין. איך פרעג דיך נאָר יאָנטעל, וויא שעהמסט דוא זיך נישט זאָגע; אז אזוינס איז גוט! ניין דוא ביסט שוין דאָ קאליע געוואָרען יאָנטעל! בי ם געווארען אזעלכער וויא דיא אלע הינע לייט.... א מלמד אביסל! חלעבין, נאָר אונזער תלמוד־תורה מלמד, ר׳ הערצעלי מזיק, להבדיל! ר׳ הערצעלי מזיק איז א יוד מיטן פולען כויל, פול אין דער גאנצער שטאדט און מהוט זיין זאך בשלמות, גאנץ פיין. אויף לויות ער, א שידוך אויספיהרען ער, אויפן היילינען אָרט תהלים זאָגען, א פרק משניות לעהרנען, ווייטער טאקי ער. נעהם ער, וויא דער שטיינער איז, אלע וואָך אין דיא הייזער, געלד צונויפנעהמען; טראָגט מען איהם דיא נדבה אקעגען: לויפט ער שמחת תורה מיט דיא תלמוד תורה יונגליך צו דיא נגידים מאכען א „מי שברך", ניט מען איהם אומעטום קידוש מאכען מיט דער פולער מאָס. ער שרייעט „צאן קדשים" און דיא יונגעליך — מע־מע! — עס האט א פנים. און

דיין פראנצויז וואָס? וואס פאר א פנים קען ביי אזעלכען האבען זיין תהלים זאָגען, זיין „מי שברך״? וואס פאר א טעם קען האבען דיין קידוש מאכען, זיין געהען אויף א לויה, מישטעהנס-געזאָגט?....

— האָסט דוא דאָך א גראָבען טעות, פישקע! פאלט מיר יאָנטעל אריין אין דיא רייד. אז מיינער טהוט נאר קיינמאל נישט אזעלכע זאכען! ווייסט פון אזעלכע זאכען אפילו נישט וואָס צחאָגען.

— וואס הייסט, ער טהוט נישט אזעלכע זאכען?! מאך איך פארוואונ־דערט. וויא געשיקט זיך עס, א תלמוד תורה מלמד זאָל נישט טאָן אזעלכע זאכען! נישט מאכען קיין „מי שברך״ דיא נגידים, נישט בעגראָבען דיא פיינע בריות, נישט....

— שא, שא, פישקע! שלאָגט מיר איבער יאָנטעל דיא רייד. ער בעגראָבט זיי, נאָר אויף איין אנדער שטייגער. נישקשה, דיא פיינע בריות זענען צופרידען....

— פע, פע, פע! שרייא איך אין איין קול און פארשטעק דיא אויערען, נישט צוהערען. נאָר יאָנטעל לאָזט מיך נישט צו רוה און רעדט איבער מיר מאקי ווייטער:

— ווייסט דוא ווער דער צווייטער איז, וואָס איז מיט דעם מלמד געגאנגען? דאס איז א גרויסער פיינע בריה. א גאנצער טהוער אין שטאדט זאכען, וויא ביי אייך דאָרט אהרן יאָסיל שטילפייפער.

— פע, פע! טהוא איך א געשריי שטארק אויפגעבראכט אזוי אז מענשען, וואָס זענען פארביי געגאנגען האבען זיך ארומגעקוקט. אָט אזעלכער הייסט ביי דיר, יאָנטעל, א פיינע בריה! א פיינע בריה וויא אונזער ר׳ אהרן יאָסיל! זאג חאָטש להבדיל. ר׳ אהרן יאסיל איז א יוד מיט א בארד, מיט פאות, דאס יורעשקיים לינט איהם אויפן פנים און אין דיא הענד ביי איהם ליגט יורעש נעלד, עולמית געלד, פון אלע חברות געלד, נאך און נאך געלד, מען גלויבט איהם אויף נאמנות. מסתמא אז ער נעהמט ווייסט ער דאך אז ער נעהמט און וואס מיט דעם געלד צוטאָן. מען קען זיך דרינגען שוין אויף איהם פארלאזען. דיין פיינע בריה מח האבען א שיין ביסעל נאמנות. אויף וואס קוקענדיג קען מען אזעלכען

געטרויען? אויף זיין יודישקייט? אויף זיינע אונטערגעשוירענע פאות?

— אין נאמנות חלעבין! שפארט זיך יאַנטעל מיט מיר. מיט פאות, אהן פאות, אלץ איינס, וויא איך בין א יוד!

—עט! מאך איך, וואס ווילסטו דאָ מיר אויסדרינגען? מילא שיינק איך דיר שוין דאס נאמנות, אבער וויא קען מען אזעלכען מכבד זיין מיט סנדק, מיט מציצה? א שיין שטיקעל מציצה מוז דאס זיין ביי דיין פיין בריה. פע, חלעבין! נאָר א נעלעכטער. אז דיא וועלט זאגט, פערציג ווערסט ארום אָדעם ברענט דער גיהנם, איז מאקע אמת.

—פון דעסטוועגען, מאכט יאַנטעל מיט א שטעכווערטיל, איז מיר פיעל ליעבער דאָ אין גיהנם וויא אין דיין גלופסק, אין גן־עדן.

יאַנטעל איז אין מיינע אויגען אין גאנצען איבערגעקעהרט געוואָרען, אדעם האט איהם שטארק צולאזען און מיר פלעגען שפארען זעהר אָפט. וואס ביי איהם האט געהייסען גוט, איז ביי מיר געווען שלעכט און וואס ביי מיר גוט, איז ביי איהם געווען שלעכט. מיר האבען זיך נישט אויסגלייכען א שטיינער וועגען דער גרויסער שול, וועגען דעם חזן און דעם רב דאָרט. א חז, מישטעהנס־געזאגט, אין א טענדע־ווערענדע, דאווענט קאָרבעש! ער אליין זאל עס ארבייטען, אריינשטעקע; דעם פינגער אין גאָרגעל, האלטענדיג זיך ביי דער באק, וויא אונזער חזן ר׳ ירחמיאל קלאָנמוטער, שרייען קולות אויף דער געמבע, פון דער געמבע א חאפ טאָן זיך אין פיסטעל־געזאנג, ווידער אויף דער גראָבער סטרונע, ברומען, זעטצען ווערטער ארויף און א ראָפ, פארנעהען זיך אין שטיינער צוניסען זיך מיט א זיס וואלעכיל, א בעטלעריל פאר דעם רבונו של עולם: טאטעניו, פאטערניו! אוי ועה איז מיר, ועה! ארייגלייגען דאס גאנצע לעבען און אָפגעהען מיט שוויים אין „יקום־פורקן״, אין דעם „מי שברך״ — אזוי צו ארבייטען, חלילה! ער אליין שווייגט מייסטענס, נאָר קוים רופט ער זיך אָן א וואָרט, האפען עס אויף דיא משורת־ם, צוליינען עס אויף טעלערליך, נעהמען עס אויף דיא כלים אלערליי, אויסגעמישט אין איינעם קאשע מיט מאהן — און דאס הייסט ביי זיי דאָרט קאָרבעש. וואו א וואָלעביל! וואו א קליוואנער בעטלעריל, א פאָניע! וואו א „יקום פורקן״! דיא גאנצע ראָליע שפ־לט ביי זיי אונזערס א שטיקעל דרויב, דער „אין כמוך״ מען מאכט פון איהם

א צימעס. און וואס נאך—א געלעכטער חלעבין! — האלטענדיג דיא תורה אויף דיא הענד דרעהט מען זיך דערביי ארום מיט דיא הקפות. האט איהר געהערט, שבת מיט דיא הקפות. וויא אין שמחת-תורה!.... סטייטש! ווען איהר זיך וואונדערן, וואו איז דער רב? וויא דערלאזט עס אזוינס דארט דער רב? הערסט-דוא, אט דאס איז דאך טאקע דער גאנצער פארדראס, או דער שיינער רב טאנצט אויך אין קאהן, ריקט זיך נאך פאראוים. אויך אין א טענדערווערענדע, מיט א געפוצט בערדיל און האט א פנים, פע!.... דאכט זיך געגנג חלשות, און יאנטלען איז דאס גאר געפעהלען.—נעוואלה, שריי איך, יאנטעל! וואס איז דיר געשעהן? משוגע ביסט-דוא צי חסר דעה? ורא קומט אזוינס צו דיר, וויא פארקריכט מען עס אזוי מיאוס געוואלד א רוח אין דיין טאטען אריין!.. און ער קוקט מיך אן, שמאכט מיט א שיינענדיג פנימעל, מאכענדיג דערביי נישט מעהר וויא: פישקע, ביסט א נאר! פארשטעהסט נישט, וואס גוט איז, היינט נעה, רייד, טענה מיט אזעלכען. אז איך האב א קוק געטהאן ס'איז פארפאלען. יאנטעל איז איינגעשפארט, ס'איז מיט איהם גאר נישט צומאכען, האב איך מיך נעגעבען דאס ווארט, מעהר וועגען דעם מיט איהם נישט צוריידען. לאז זיך זיין אדעם פון מיינטוועגען אפילו מיטן קאפ אראפ איבערקעהרען נעהט עס מיך מעהר נית אן.

— הער אוים! זאג איך איין מאל צו יאנטלען, שפארען זיך מיט דיר וועגען אדעסער איינפיהרונגען וויל איך שוין מעהר נישט. דוא ביסט א געבראטענער עקשן און וועל מיט מיינע ווערטער ביי דיר נארנישט פועלין. לאמיר בעסער ריידען תוך זאכען. איך וויל זיך מיט דיר מישב זיין וועגען מיר, וואס קען פון מיר דער תכלית זיין? דער ענין, אין דיא הייזער ארומצוגעהען האט זיך מיר שטארק צוגעגעסען. ס'איז דא היינט ארמע לייט געגוג אהן מיר אויך, וואס בעפאלען דיא הייזער וויא דיא היישרעקען און וועלען באלד פארפלייצען דיא וועלט. דיא בעלי-הבתים בלאזען זיך, שרייען געוואלד נישט אויסצוהאלטען! עס וואלט גוט געווען צוהאבען עפיס א שטיקעל פרנסה. ראטה, חלעבין, צו וואס זאל איך מיך נעהמען.

— קיין קאנטארען מאכען, ענטפערט יאנטעל, מיין איך, ווילסט דוא נישט, קיין קלייט מיט צעלניק אויך נישט. וואס דען זשע א שטיינער?

— לאך נישט יאָנטעל, זאג איך צו איהם, רייד וויא א מענש. עפּיס חוץ קאַנטאָרען און צעלניק איז דען נישטאָ ביי יודען מעהר קיין פּרנסות ?

— אך ! מאכט יאָנטעל, ס'איז דאָ, דאָ זעהר פיל. וויא א שטיינער האלמען דיא טאקסע, זיין א גבאי אין חברות, רייבען זיך ארום מאיר בעל־הנס פּושקעס, דרעהען זיך ארום שטאָדט זאכען, ארום דיא פייגע בריות, זיין א כל ולך, א קאכ־לעפעל און דעם גלייכען זעהר גוטע פּרנסות. נאָר א קאָטא ! אזעלכע זענען נישט פאר דיר. לאָמיר זיך נעהמען צום צעטיל יודישע פּרנסות פונם קליינעם סארט. נוא פּישקע, האנדלען מיט אלטע קליידער, א שטיינער ! זעהר פיל יודען דערנעה־רען זיך דערפון נאר נישקשהדיג.

— ניין ! גיב איך יאנטלען צופארשטעהען. אלטע קליידער מוז מ'זן דאך קויפען, אויסלאטען און דערצו ברויכט מען דאך געלד, אויך טאקי פארשט_העז אביסל ויא מלאכה און דאס איז פאר מיר שווערליך. מיט גלופסקער תחתונים א שטיי־נער, איז נאך א האלבע צרה, וואס מאכט עס דען אויס, אז צוריסען אביסיל, אזוי ארער אזוי פארלאטעט, אָבער דא מיט דיא ארעסער איז דאך א שרעק. ארעסער תחתונים, מחילה, זענען מיט גאנצע צערעמאניעס, דרך ארץ ! עפּיס נאר א מורא צו זיי זיך צוריהרען.

—אויב דוא שרעקסט זיך פאר אדעסער תחתונים, מאכט יאנטעל, לאדזשע זיין צי־בעלעס, קנאבעל, צונעלענערטע לימענעס, מאראנצען וכדומה. נאר מוזט אבער וויסען, אז דאָ איז דיא מאָדע זיך איינצושפּאנען אין א מאטשקע און ארומפיהרען עס איבער דיא גאסען, שרייענדיג אויף א קול מיט א נינון.

— שרייען, קען איך זעהר שיין, ענטפער איך, דארויף בין איך א מייסטער. אבער איינשפאנען זיך וויא א פערד און שלעפען, האב איך קיין כח נישט. היינט חוץ דעם איז דאָך אויך ווייטער דיא איינענע מעשה : און דיא ממתקים ? וואו נעהמט מען דערצו דיא קלינגערס, געלד ?

— הער־אויס, פּישקע, מאכט יאנטעל מיט איין ערענסט פנים. פּרנסות אהן מיה, אהן געלד ארייגצולייגען, זענען נאָר יענע, דיא פריהער־דגע.... פונם הויבען סאָרט. ווייטער ווייס איך קיין אנדערע נישט. זאג ארדבה דוא !

— בעסער פון אלע זאכען, זאָג איך צו יאָנטלען, נעפעהלט מיר א באָד. אין דער גלופסקער נעמויערטער באָד, וואו איך האָב מיך אויפגעהאלטען, איז מען פון מיר שטאַרק צופרידען געווען. איך האב געמיינט. ווען נישט דיא אומגליקליכע חתונה מיינע, וואָלט אויס מיר שוין לאַנג דאָרט געוואָרען א מענש. איך וואלט שוין אָנגעשפּאָרט העט וויט. אויב דוא ביסט יא א שטיקעל הישוב אין אָרעם, טהרושע מיר דיא טובה גוטער, זיסער יאָנטעלע און העלף מיר זיך־אריינצודרעהען דאָ ערגיץ אין א באָד. זיי א גוטער ברודער, יאָנטעל, און וויז מיר דיין גרויסקייט דאָ!

— אצינד פישקע, מאכט יאָנטעל צו מיר מיט א שמייכעלע, אצינד וועל איך דיר מכח דיין בקשה נאר נישט ענטפערען, נעה, זיי מוחל, פריהער און קוק אליין אָנ־עם מיט דיינע אויגען דיא הינע באָדען, דערנאָך וועלען מיר שוין שמיעסען.

איך האב נעפאָלגט יאָנטלען און בין געגאַנגען אין איין באָד, אין דער אנדער־רער, איז מיר פירגעקומען עפּיס משונה ווילד. האט איהר געהערט אביסיל א באָד! דאָ־ט איז לעכטיג, ריין וויא אין א שטוב. דאָרט שטעהען גוטע באַנקבעטליך, טאַקי גוטע, וויא איך בין א יוד! פּרובען זיך דאָרט, זאל דער אויבערשטער היטען! מען זעהט נישט הייגנען דאָרט קיין העמד אפילו. ס'איז נאָר א געלעכטער, אויף נאמנות! — ניין, טראַכט איך ביי מיר, אין אזא באָד קען איך נישט זיין. דאס איז נישט פאר מיר, נים דאס, נים יענץ, נים דער תענוג, וואס אין אונזער גלופּס־קער באָד. דאָרט איז נאר עפּיס אנדערש, עס האט עפּיס טאַקי א פּנים. מענשען האלטען זיך דאָרט אויף, מען ליגט זיך אין קומפּאַניע אויסגעצויגען אויף דיא בייגק; מען שמיעסט, מען דערצעהלט מעשיות, מען רעדט פון אלסדינג וואס פּאַרלויפט זיך אין דער וועלט. ס'איז עפּיס אזוי גוט, אזוי געשמאַק, מחיה, חלעבען.... איך בין געגאַנגען אין נאָך אין נאָך באָדען, אלע נישט וואס ביי אונז. עפּעס שמעקט דאָרט נישט דער ריח, וואס אין אונזער געמויערטער באָד! היינט זייערע מקוות איז נאָר א געלעכטער. אונזער מקוה וואסער פיהלט מען, עס האט עפּעס איין אנדער טעם, איין אנדער קאָליר און איז עפּעס געדיכטער וויא אנדערע וואסערען. מען פיהלט באלד, ס'איז יודעשליך.... דאָרט אבער איז דאס מקוה־וואסער לויטער, גלאט וואסער, וויא וואסער בעדאַרף געוועהנטליך זיין, וואס מען קען

עס טרינקען....

— נוא, פישקע? האט מיך יאַנטעל א פרעג געטאָהן דערנאָך מיט א שטיי־כעלע. האָסט דוא געזעהען א הינע באָר?

— עס האב איך נעענטפערט. נישטא פון וואס, מישטעהנס געזאָגט צורידען. ביי אייך איז אַלץ ווילה, חזיק און גאַנצען. דיין אַרעס איז פאר מיר נישט קיין אָרם.

24

מיט אַרעס בין איך טאקי נישט צופריעדען געווען, נאר איבער דעם ווינטער האב איך געמוחט דאָרט פערבלייבען, ווארום וויא לאָזט מען זיך עס ווינטערצייט נאקעט און ועג אריין און דערצו נאך איינער אליין אין א פרעמדר הינקעל? וויא באַלד אבער עס האט א ווארם געגעבען דיא ליפּטינע זון און געשמעקט מיט זו־מער, האט עס מיך עפּעס געטאָרעט, נישט געלאָזט מיך איינזיצען רוהיג אויף איין אָרט. א מאָל פלעגט פאר מיר דער זומער זיין וויא געוועהנטליך, זומער, זומער נאָרנישט! ס׳איז ווארעם, לעכטיג, טעג גרויסע, גרין אומעטום. מיכא איז נוט איז נישט קאלט. בחמות געהן אין דער טשערעדע, איז דאָ מילך, אביסיל סמער טענע. ס׳איז נאך דאָ צום ברויט א גרינע ציבעלע, א קנאָבעל, רעטיכיל, פאר א יודען איין ארעטאַן א גרויסע זאך, א גאַנצער חשבון. היינטיגעס מאָל אגענען האָט פאר מיר דער זומער עפּיס גאָר איין אנדער פּנים געהאט. איך ווייס נישט וויא זאָל איך מיך אויסדריקען. עפּעס א חשק.... מיך דערמאָנט אלץ אין איהר, און מיין האָר־באַטער. אימליכם גרעזעלע, אימליכם גרין ביימעלע און אימליכם שפּיל פון א פּיינעלע האט מיר עפּעס דערצעהלט, אָפּגעבען א גרים פון איהר. עס האט מיר זיך אַלץ געטראַכט: אט אזוי איז זיא מיט מיר געזעסען, אזוי האט זיא געקוקט, אזוי גע־נאַכט און א״וי אויסגענאַסען איהר ביטער געמיטה. עס האט מיר זיך צושפּילט דיא געבליטען, מיך בעפאלען א זיסע מרה־שחורה און עס האט מיך עפּ ס געצויגען וייט אהין אהין.... וואס פאר א שייכות דאס אלסדינג קען האבען מיט דעם

זומער, אויב דאס איז געווען אין גאנצען זיין ארבייט, אדער נאר עפּיס צוא מין שלאפקייט, א ספּאזמע אזוינע ? דאס ווייס איך נישט. איך ווייס נישט מעהר, מיט מיר איז געווען עפּיס נישט גלאט. איך האב געצאנגט וויא א לעבט, געוואָרען גאָר נישט דער איינענער וואָס פריהער.

— פישקע, ביסט קראנק ? האָט יאָנטעל אָנקוקענדיג מיך איינמאָל געפרעגט. ביסט עפּיס שטארק פונם פּנים אראפּ. וואס טהוט דיר וועה ?

— עס, נאָרנישט, ענטפער איך, אָנהאַפּענדיג זיך מיט ביידע הענד ביים האַרצען.

— דוא פיהלסט נישט דאָס הארץ ? מאכט יאָנטעל. דערצו איז איין סגולה, א שטיקעל ברויט גוט איינגעטונקט אין זאלץ אויפן ניכטערן מאָגען.

— ס'איז מיר אָנגעזאלצען אויפן הארצען גענוג אהן דעם. ענטפער איך מיט א זיפץ. עפּיס פיהל איך וויא עס ציהט מיך ציהט און עס לאָזט מיך נישט איינזומצען.

— איך פארשטעה שוין, פארשטעה. מאכט יאָנטעל מיט א שמייכעלע. עס ציהט דיך אין דיין גלופּסק ציהט דיך. אָבּן וואו דיא נגילאָפּיאטקע בליהט, וואו עס שווישטשעט דער דלות און קנאַבעל און ציבעלעס ניבען זיינע שעהנעם רי.., שעהם .ש ן דיך נישט, פישקע, און געה דיר אהין אין דיין רוה אריין.

אין עטליכע טעג ארום האב איך זיך געזעגענט מיט יאָנטלען און מיך גע-לאָזט צופוס אין וועג אריין...

דער קאָפּ איז מיר געפלוינען אין עק וועלט, דאָס הארץ האט מיר געצויגען צו איהר. אלץ געטראכט, וואו איז זיא, וואו געפינט זיך אצינד זיא? וואס מאכט זיא, וויא לעבט זיא געביך אליין אָהן מיר? און דיא פיס מיינע זענען געגאנגען, וויא אליין פון זיך. געגאנגען פאמעליכן אויפן וועג קיין גלופּסק. איך בין געגאנגען דורך דעהפער, דורך שטעדט, דעם גאנצען וועג געטראכט, געזוכט מיט דיא אויגען, טאָ-מיר וועל איך בעגעגענען זיא, איך בין זיך אָנגעגאנגען גענוג און אויסגעווען א וועל: יודישע שטעדט. וואָס מעהר נעהענטער צו גלופּסק איז מיר געוואָרען גרינגער אויפן האַרצען. איך האב זיך מחיה געווען מיט דיא יודען פון אונזער ווינקעל. זייער לשו ,

דיע־ גאנג, זייער שמיינער לעבען און פיהרונג איז פאר מיר געוועזן גאר א ז/ר קוויקעניש, חלעבין. עפּיס האָב איך מיך געפיהלט היימעש צווישען מיינע לייט, איי־ גענע טענשען. פון אונזער ווינקעל דיא יודען זענן טאקי מחיה! און צערעמאָניעס, אָהן חכמות, הערען נישט קיין וועלט, נארעשע מאָדעס. רעדט דיר, שרייא דיר הויך אויף א קול, טהוא דיר פרייא אלסדינג, פראַסט וויא נאָט האָט געבאָטען. וועמעס עסק איז עס שיין אדער מיאוס, אויב עס פאסט אדער נים. יענעם געפעלט נישט? לאז ער פארמאכען דיא אויגען, פארשטעקען דיא אויערען. נעססמאהע איהם פארפול!.... איך בין ביסליכווייס געקומען צו דיא קרעפטען, געוואָרען רוהינער, געטראַכט פון גלופסק, פון דער געמויערטער באד און געהאפט אף השם־יתברך.

אט אזוי בין איך מיר אין א שיינעם פריה מארגען געגאנגען צווישען ווייץ און קארען און פארנאנגען ביז צו א גרויסען, געדיכטען וואלד. איך בין אריין טיפליך אביסל אין וואלד, אָפּגלייגט זיך דאָרט מיט מיין פעקיל, אראָפּגעוואָרפען פון מיר דיא קאפּאָטע און זיך אויסגעשטרעקט אונטער א בוים צווישען הויך גראָז, וואס האָ־ בען מיט דיא גרויסע, ברייטע בלעטער מיך פארשטעלט ארום און ארום. מילא וואס איז דאָ איבערצוטראכטען? א וואלד, א וואלד, וויא אלע וועלדער. ביימער זיינען זיך ביימער, גראָז—גראז, פיינעליך און איך בין מיר איך און מעג מיר טאקע תאפּען א דרעמיל, זיך אויסרוהען אביסל פונם וועג. איך ציה מיך, גענייץ, פארמאך דיא אויגען און—הערט מיין חלום.

עס דאכט מיר זיך א שאָרף, עפּעס וויא טריט און א קנאקען פון דארע ריטליך. איך שטעל אויף דיא אויערן און הארך מיט צונעטאכטע אויגען. דער שאָרף ווערד אלץ שטארקער, דיא טהיט אלץ נעהענטער. עפּעס הויפּט עס מיך אָן צו הארען, וויל עפענען דיא אויגען, נאָר שווערליך, איך ליג וויא א קלאָטץ און קען פאר גרויס מידקייט מיך נישט ריהרען. דיא טריט ווערען אבער באלד שטילער. איך בערוהיג מיך, גיב מיך איבער דעם שלאָף, דיא געראנקען פלאָנטען זיך מיר און ס'איז מיר עפּעס גוט, אזוי גוט.... עפּעס הערט זיך א שטיל אומריג ניגונדיל דאכט זיך א בעקאנטס, דאס ניגונדיל צוגעהט זיך אין אלע גלידער, רייסט אוים א שטיק הארץ; עס גלוסט זיך וויינען און דערביי פיהלט זיך טאקע וויא עס קומט צו א שטיק געזונט. עפּעס גאָר וויא אויף א בעדעקעניס פאר דער חופה, עס

וויינט זיך תחן כלה און עס לאכט זיך,ביידע זאכען אין איינעם, וויא א זון מיט א רעגען צו גלייכער צייט. — פלוצים פיהל איך, עפעס מהומ מיך א נעהם בייא דיא האר און עס טהומ א געשריי. איך חאפ מיך געשווינד אויף, צונעהם פאר מיר דיא גרויסע בלעטער פונם גראז און דערזעה א טעפיל מיט שטארק רויטע פילינ־צעס, וואלגערענדיג זיך נישט ווייט פון מיר אויף דער ערד. וויטער א ביסל ריקט זיך עמיצער, וויא א נקבה, זיצענדיג אויפ'ן גראז און קוקט זיך ארום אין איינע שרעה. מיר איז באלד איינגעפאלען, וואס דאס בעטייט. יענע האט דא א פנים געקליבען פיליניצעס. פארטיפט אין דעם זוכען און בשעת מעשה אונטער־זינגענדיג עפעס א לידעלע האט זיא פלוצלים אנגעטאפט מיין קאפ און זיך שטארק איבערגעשראקען. איך שטעה געשווינד אויף, נעהם דאס טעפיל און געת איהר עס אפצוטראגען, מאכענדיג פון דער ווייטענס: נישקשה! גאנץ פריינטליך. נאר קוים קום איך צו נאהענט פאלט מיר פון דיא הענד דאס טעפיל ארויס. איך טהוא א געשריי, בלייב פארמישט — און באלד שטעהען מיר ביידע, שטייף האל־טענדיג זיך בייא דיא הענד, איך און מיין הארבאטע...

דאס איז געווען טאקע וואכענדיג, נישט קיין חלום. איך האב געקוקט און געזעהן גאנץ קלאהר, פאר מיר שטעהען געוונטע ביימער, אויבען אויף דיא צווייגען שפ־ינגען פייגעליך, שווישטען, זינגען און פרייען זיך מיט אונז אין איינעם. ביידע זיינען מיר איבער גליקליך פרייען זיך און לאכען מיט טרעהרען. ביידע וואונדערען זיך, פרעגען איינער דעם אנדערען פון וואנען ער האט פלוצלים זיך אהער גענומען און ביידע רערען, דערצעהלען, וואס מיט איטליכען האט זיך פאסירט.

זיא דערצעהלט דיא גרויסע צרות, וואס זיא געביך איז אויסגעשטאנען זינט דיא חאלאסטריע האט מיך פאר א יאהרען אין שטעדטיל דארט אועקגעווארפען דאס איז געווען דעם מזרם ארבייט. איהם האט זיך נישט געגלוסט מיין ווייב זאל נעהמען גם בכדי זיא ז.ל נישט באלד צוש־עהען צו איהם מיט געוואלד, ער זאל מיט איהר חתונה האבען. איהם האט נאר גע־כוינט א בלינדע, אבער נישט קיין בלינדע ווייב. מאבען מיט איהר תן און שלט— דאס זאל ער און זיין גאל זיא זיך געזונטערהיים יענעסס. דערביי האט ער גענומען

נאך א מין, מיר צופארוויסטען מיינע יאהרען. איך זאל נישט זיין פריי אויפגי־
בונדען. איהם איז אויך שטארק נישט געפעלען מיין פריינדשאפט מיט דער האָר־
באטער, דאָס האט איהם שרעקליך געשטאָכען און פון זיין זייט געטאָן מיטעל,
די פריינדשאפט זאל ניט געהען ווייטער... אבי ער איז מיינער פטור געווארען,
האט ער מיין ווייב ביסליכווייז אין דיא לאפעס אריינגענומען און איהר דערנאך
געוויזען ווער עלטער איז וויסענדיג זעהר גוט, אז פון זיינע הענד איז איהר שוין
אומט:גליך זיך ארויסדרעהען, וואָרים וואָס קען א בלינדע איינע אליין טאָן? שפּע־
טער האט זיא איהם זיך שטארק צוגענעסען. ער האט זיא איבערגעגעבען דעם
אלטעטשקען, צוגעהען מיט איהר אין דיא הייזער און מאכען דיא קאָמעדיע וויא
אמאל מיט מיר. דער ממזר האט איהר פארצאפט דאָס בלוט זיא געהארגעט,
געשלאגען און דער אלטעטש:ער האט בעזונדער מיט איהר געלערענט בלק. זיא
איז אין א קורצער צייט געעלטערט געווארען, פינצטער וויא דיא ערד. — דאס
גאנצע יאהר האט דיא חאלאפטרע זיך ארומגעשלעפט, אין פיל שטעדט אויסגע־
ווען, און היינט פאר טאג זיך געשטעלט אויפרוהען דאָ אין וואלד. איהר האט זיך
פארגלוסט געהען קלייבען פילניצעס און האט פלוצלים — אזוי לאזט זיא אויס
מיט א שמייכעלע — אנגעטאפט א גוטע פילניצע מיך אליין...

איך פון מיין זייט דערצעהל איהר אלסדינג, וואס מיט מיר האט זיך פאר־
סירט און וויא איך בין אויך היינט אין דער פריה געקומען אהער, געהענדיג אויפן
וועג קיין גלופסק. ביי אונז איז געבליבען פון היינט אן זיך מעהר נישט צושיידען,
איינוועגדען אלע מיטעל מיין ווייב זאָל געהמען גט. אויב חלילה נישט וועלען מיר
ביידע פון דער חאליאסטרע אנטרינען ווערען, און ווארטען וואס גאט וועט געבען
און וויא מיר זיצען זיך דא אזוי, שטארק הנאה האבענדיג איינער פונם אנדערען
הערט זיך אין וואלד א קול א הוא! — דאָס איז א קול פון אונזערע לייט,
זאגט מיין הארבאטע, דאָס זוכט מען מיך. און שפעטער א ווילע קומט צו
א פארשיין, ווערכען איך האב באלד דערקענט. דער פארשיין האט
מיך עפעס קרום אָנגעקוקט און געשמייכעלט פאר זיך מיט א געשפעט. מיר טאָבען
נישט לאנג שיחות און לאָזען זיך געהען. דער פארשוין לויפט פריהער, איילט זיך א
פנים אָנצוזאָגען דיא גוט: בשורה, און מיר איילען זיך נישט, געהען פאמעליך.

הינטער א קרעטשמעלע, א חורבה, אויף א שטרעקע ווייטליך אין דעם וואלד זעה איך, שטעהען בעקאנטעביידלעך, ווייטער אביסעל אויף א פרייעם פלאץ ארומגע־רינגעלט מיט ביימער, ברענט א פייעריל, דיא שיינע חאלאכטרע ארום און ס׳איז פרעהליך. דעם ערשטען „שלום עליכם" שטעקט מיר אפ דעם ממזר מיט ברייט־קייט, הויך אויף א קול: א, א נאסט חלעבין! וואס מאכט א יוד? איך האב טאקי נאך אייך שוין געביינקט, ר׳ פישיל! — באלד דארויף לאזען זיך הערען קולות: קומט מקבל פנים זיין דעם „נגיד"! און פון אלע זייטען שיטען מיר זיך משונה ווילדע, משונענע „שלום־עליכם׳ס" מיט קניפ און קלעפ הינטען ארום, אזוי אז דאס היטעל, איז מיר פונ׳ם קאפ אראבגעפאלען. און וויא איך דהעה מיך דא זוך דאס היטעל, צורעקענדיג דערווייל דעם קאפ מיט׳ן קעפאלע פון דער פון דער ק׳פ ־ע און חאפ קלער נאר א שרעק, פליהט צו מיין ווייב מיט א פרייד אין איין קול: וואו איז ער, מיינער? וואו. וואו? פישקע!.... איהר פרייד האט מיך ערגער געשטאכען וויא פון דיא פיינע לייט דיא קניפ. צום גם מוינ מיר כלל נישט אזא פרייד, טראכט איך מיר, האב מיך בעסער פיינד, וויא דער גאנצער עולם דא. זיא אבער הייננט זיך אויף מיר, אלץ פישקע, מיין פישקע מיין פישקע! מיר איז שטארק נישט גוט געווארען אנקוקענדיג זיא, א בלינדע, א דארע, א שלאפע, אלטע יודענע! וואו איהר לייב׳ איהר געזונד, איהרע פעטע באַ־קען און איהר פיסק? איך האב מיר בעדארפט אנטאן א כח א פרעג צוגעבען זיא, פון יוצא וועגען וואס מאכסט דוא, בתיה? — דוא ביסט טאקי געדעכט געוועזן׳ פישקע, זאגענדיג אמאל: „אין גלופסק האבען מירביידע ברוך השם א שיינעם נאמען געהאט, איטליכער האט מיך געקענט און אויף מיר כבוד געלייגט" מאכט מיין ווייב הויך אויף א קול, אלע זאלען הערען, אנגעהמענדיג דערביי א שטאלצע מינע, וויא איין אפגעקומענער נגיד, וואס דערצעהלט פון זיין גרויסקייט אין דיא פריהערדיגע יאהרען, און געטאהן א זיפץ פונם הארצען. געגוג זיין גע־ונד א חיים, צוריק א היים! פיהר מיך פישקע צוריק אין אונזער שטאדט, צו אונזערע הייזער, אונזערע בעלי הבתים! — ס׳איז מיר געווארען פינצטער אין דיא אויגען פון איהרע רייד, אזעלכעס איז מיר גאר נים איינגעפאלען צוהערן פון איהר און איך האב מיך שטארק פערקרימט. דער ממזר האט זיך אויף מיאוס פער־

קריםט, טראכטענדיג זיכער, אז איך וויל דערטאפּען דיא סחורה און ביי איהם צו נעהמען דיא פּרנסה. איך האב נאר געטראכט: אדרבה, ביי דיר בלייב עס איך בין דיר זיא מוחל פונם גאנצען הארצען. עס האט אין איהם געברענט דיא רציחה, דיא אויגען זיינען איהם פערלאָפען מיט בלוט, אנקוקענדיג מיך ביז דערנאך האט ער זיך אויפגעהייבען פון זיין אָרט, געוואָרטשעט און איז אוועקגעגאנגען שטארק אין כעס.

ווייבער און מיידליך פון דער שיינער חאלאסטריע האבען זיך געפּאָרעט לעבין דעם פייער, צוגעשטעלט טעפּליך, געשארט, געריקט, געבאקט קארטאָפלעס. א טהייל בחורים שטעהען צו און שפּיעלען זיך מיט זיי אונטער, דערלאנג-גענדיג א זעטץ, א קניפּ און זאָגענדיג דערביי גלייכווערטליך. דיא ווייבער זענען קלאָמפּערשט בייז, גרייט אויסצורייסען דיא אויגען, זידלען, שעלטען און קייכען טאקי באלד פאר געלעכטער, קאָזען זיך חאפּען וויא א הוהן פונם האָז, ווען ער ווארפט אויף איהר איין איינעל מיט אראָפּגעלאָזענע, צושפּרייטע פליגעל און איז מקבל באהבה דעם פּיק, וועלכען ער טהוט איהר אין קעפּיל. — ווידער א טהייל זענען צוזייעט, צושפּרייט אין וואלד. איינער ליגט מיט דעם ריקען ארויף און הראָפּעט, דער אנדערער לאטעט עפּיס א קאפּטאן, יענער קראַצט זיך, טאפּט זיך און זוכט עפּיס מיט א שטארק ערענסט פּנים. נאך עטליכע שלאָגען זיך, פּריוען, ווער ווער וועמען וועט בייקומען. עס קאָכט זיך, עס רעשט זיך, חברה לעבט!.... מיין ווייב האלט מיך פעסט מיט דיא הענד, נאר איין גוף, איין נשמה, רעדט און רעדט פאר פייער, פאר וואסער, זיא קלאָגט זיך ארוף איהר פינצטער מזל, דערצעהלט איהר שווער, ביטער געמיטה, וויא אזוי זיא איז עס אני-על אָפּגעקומען און ווינשט נישט אנדערש, איך זאָל זיא פון דאנען אוועקפיהרען, לעבען מיט איהר אין איינעם וויא גאט האט געבאָטען ביז הונדערט און צוואנציג יאהר. איך ענטפער איהר איין ווארט אויפן צעהנטען, עפּעס אחן לשון און זוך וויא פון איהרע הענד זיך אויסצודרעהען. אז איהר האט זיך שוין אויסגעלאזט רייד און מיר זענען שוין געגוג אויף איין אָרט זיך אָנגעזעסען, איז מיר לסוף געראָטען פון איהר זיך אויסצורייסען, אביסעל פריי צו אטהמען. איך האב באלד אויפגעזוכט מיין האָרבאטע און מיט איהר שטילערהייט אוועק אביסעל און

דער זייט. דער שמיעס אונזערער האט זיך אָנגעהויבען דערמיט, אז ס׳איז שטארק נישט פרעהליך. פון נטין זיך מיט מיינער איז נאָר נישט צו דיינקען, זיא וועט פארוואַרפען מיטן קאָפּ, נישט וועלען אפילו הערען. ווידער־זשע דא צו בלייבען ביי דער גוטער כנופיא איז אוודאי נישט גוט, דאס הייסט, פשוט זיך פארקויפען דעם טייפעל, אויף דאס ניי ווערען א בער און טאנצען אויף דיא לאַפּקעס. וואס דענזשע טהוט מען? א היבשע צייט זענען מיר אזוי געזעסען און אונזער שמיעס האט זיך אויסגעלאָזט דערמיט: אין ברירה מען בעדארף מאכען א פליטה. און אזוי וויא דיא חאלאסטרע האט בדעה דאָ צו נעכטיגען, איז פאר אונז קיין בעסערע צייט און קיין בעסער אָרט נישט געווען וויא אָפּצוטהאָן עס טאַקי דיא היינטיגע נאַכט. דא אין דעם וואלד. וויא מיר זיצען אונד בעטראכטען גוט דעם פלאַן, ווייזט זיך פון דערווייטענסט דער ממזר מיט עפּעס א פּאָר פערד. לאָמיר נישט ווארטען, זאגט מיין האָרבאַטע, ביז ער וועט צוקומען נעהענטער, עס טוט נישט, ער זאָל אונז זעהען זיצענדיג אזוי אין איינעם. בעסער לאָמיר בעזייטענס זיך צונעהען.

זיא נעהמט אוועק אין איין זייט און איך אין דער אנדערער.

דער ממזר איז עפּיס וויא שטארק בעשעפטיגט געווען, זיך אלץ געסורעט מיט דעם אלטעטשקען, וואס איז געווען זיין גאנצער פלינעל־אדיוטאנט. איך האב אויסגעמידטען מיט דעם ממזר זיך נאָהענט נישט צובענעגענען און מיך געהאלטען אלץ בעזונדער. בשעת חברה האט געארבייט, געשטיפט, פארטראגען געווען מיט זיך, איז צו מיר צוגעגאנגען מיין האָרבאַטע, מיר איינגערוימט אין אויער, אז איידער, דיא זון וועט זיך זעצען וויל דער ממזר זיך ריהרען מיט דער חאלאסטרע אין וועג אריין. דיא פּאָר פערד, וועלכע ער האט געבראכט צופיהרען זענען געגנבהטע און ער אייכט זיך א פּנים דעריבער אוועק פון דאנען. פון אונזער פריהערדיגען גאנצען פלאַן האט זיך אויסגעלאָזט א טייך. איך בין געבליבען שטעהען אפּהענגיג, נישט צו וויסען, וואָס מען טהוט. עס האָט מיך פארקלעהמט ביים הארצען, פאר גרויס פארדראָס, אזוי אז דער קאָפּ האט זיך מיר געדרעהט און מיך קוים געהאלטען אויף דיא פיס. מיין האָרבאַטע האָט מיך אָנגעקוקט מיט גרויס רחמנות, דיא אויגען האבען איהר געברענט וויא פייער׳ דאָס פּנים האט איהר געפלאַמט און נאכדעם

אז זיא האט א ווילע געטראכט זאגט זיא צו מיר מיט א ציטערדיג קול:

— פישקע! זאלסט שפעטער אביסעל זיך געפינען אין דעם חורבה'לע, דארט אויפן בוידעם. דוא פארשטעהסט?...

— איך פארשטעה, פארשטעה. רוף איך מיך אן לעבעדיג, אונטערשפרינגענדיג פאר פרייד. און דוא וועסט דערנאך אהין אונטערקומען?

— יא, שא! מאכט זיא און טהוט מיטן קאפ א שאקעל אויף יא, למעךהשם שטיל. דוא הערסט?

מיט מיין ווייב האב איך נישט געהאלטען אזוי פאר נייטיג זיך צוגעזעגנען. הנם ס'איז אויף איהר געווען א רחמנות, נאר ווער איז איהר שולדיג? זיא האט געגעבען דעם ערשטען ריס און דער ריס צווישען אונז איז געווארען דערנאך אלץ גרעסער, גרעסער. פארפאלען, וואס האב איך געקענט טאן? אז, נאר חוץ אלע אנדערע זאכען, איז מיר אוממעגליך געווען מיט איהר אויף ווייטער זיך צופארבינדען, אוממעגליך מיט איהר זיך צונויפנעהען וויא דער הימעל מיט דער ערד. איך האב, עס פארשטעהט זיך, פארגעסען דעם „זייא געזונט" און שטיקערהייט זיך גע־לאזט געהן צו דעם חורבה'לע.

מיט וואס פאר א הארץ איך בין אין דעם חורבה'לע אריינגעגאנגען איז גרינג צופארשטעהען. נאך אזוי פיל פיין און געבראטענע לייד האט גאט געוואלט צונויפפיהרען מיך מיט דער הארבאטער אין איין וויסט קרעטשמעלע, וואס דא האט בעדארפט אויסגעשפילט ווערען אונזער ביידענס גורל און פון אצינד אן אנהויבען צו פיהרען א נייא לעבען. ארויפקריכען אויפן בוידעם איז מיר אנגעקומען זעהר גרינג. ווארים דאס שטיבעל איז געווען נידעריג, מיט דער הינטערסטער וואנד, וואס אין הויז אריין, אנגעבויגען כמעט ביז צו דער ערד. דיא סטעליע איז געווען ערטערווייס גע־לעכערט מיט גרויסע שפאלטען, אזוי אז מען האט געקענט פונם בוידעם אריינקוקען אינווענדיג אין דעם שטיבעל אריין. איך זעטץ מיר אין א ווינקעלע און ווארט. עס טיאכקעט מיר דאס הארץ, קלאפט וויא מיט א האמער. איטליכע מינוט ציהט זיך מיר וויא א יאהר. איך הארך מיך־צו צו א מינדסטען שארך. א מינדסטע בעוועגונג פון א שטרייעלע ערניץ, דאכט זיך מיר טריט, זיא געהט.... א מינדסט בלאזעלע פון א ווינטעלע, דאכט זיך מיר מיין נאמען, זיא רופט....

בל צלים קומט מיר צו דיא אויערען פונם שטיבעל אונטען עפיס א קול. דער נע־
דאנק, אז דאס איז זיא, אָט איז זיא, באלד, באלד ווערען מיר אויסגעלייזט—האט
מיר צוקאָכט, געוואָרפען פון היטץ אין קעלט. איך וויל מיך אָנרופען, עס פער־
חאפט מיר אבער דער אָטהעם, עס דינט מיר נישט דאס מויל. אין דער דאזיגער
הייסער רגע הער איך מאקי׳ס נאָנץ שארף מיין נאָמען און דיא אוינען מיינע דער־
זעהען דורך א שפאלט — ווערען? אוי, דעם ממזר מיט דעם אלטעטשקען!....
זיי שמיעסען צווישען זיך אזוי:

— דוא נעהם אויף דיר דיין שטיקעל סחורה, זאָגט דער ממזר. גיב אכטונג,
דיא בקינרע מכשפה,מע זאל דיך נישט ארויסגליטשען. פארשטעהסט?

— נישקשה! ענטפערט ד״ר אלטעטשער. מיינס האָב איך שוין געטאָן. איך
האב גאר מורא, זיא זאָל נישט פגרין. דער אלטער סקראב ליגט אצינד וויא א
טויטע און קען זיך נישט ריהרען, אזוי האב איך איהר נעבראָכען דיא ביינער.

— און דעם הינקענדיגען פלאסקערדינע, פיהרט אויס דער ממזר נעהם איך
אויף מיר. אָנקוקען קען איך נישט זיין פרצוף־פנים, אזוי פיינט האב איך איהם.
איך וועל מיך מיט איהם גוט אָפרעכנען, נישקשה. איך האב נאך מיט איהם
אלטע חשבונות.

ס׳איז מיר ענטפאלען דער מאמעס מילך, הערענדיג אזעלכע שרעקליכע
ווערטער.

.. וויא עס זעהט אויס, מאכט דער אלטעטשקער, זיינען דיינע געלקחענטע
סוסים יודישע. דארע, דערשלאָגענע, קאָלטענעוואטע, מיט אויסגעקרימטע ריקענס,
מיט דינע העכזליך, גערנעליך און מירידין, וויא אונזערע פאראפאָטשקעס, פיינע
בריות.

— אָפפאלען זאל דיר דיא צינג דוא אלטער סטורמאק! זידעלט זיך דער
ממזר. נעה בעסער, זוך, שמעק, כלב איינער, דא אין הויז, אויפן ביידעם, טאמיר
וועסט־דוא „פאציאצען״ עפּיס אלטע בעלי־העגלהשע זאכענישען, וואס קענען אונז
טויגען. פאָרט איז דאך עס א מאל געוועזען איין איינפאָרהויז, מישטעהנס־נעזאגט.

עס בעשלאָגען מיך אנגסטען, מיר איז נישט גוט צום שטארבען. איין פוס
ציטערט מיר שטארק און טהוט, נישט ווילענדיג, א זעטץ אין דער סטעליע. דיא

פאָר שיינע לייט פאררייסען דיא אויגען ארויף, שטעהענדיג א ווילע פארגאפט. דערנאך לאָזען ארויס ביידע אין איין קול:

— עפּיס שיט זיך פון דער סטעליע! מען בעדארף טאָן דאָרט א קוק.

עס פארדרעהט מיר זיך דער קאָפּ. עס קלינגט מיר אין דיא אויערען, שווינדעלט אין דיא אויגען און איך שוועב עפּיס אין לופטען......

יאָ, טאקי אין לופטען. א פּאָר אייזערנע הענד טהוען מיך א חאפּ און שליידערען מיך פונם בוידעם אראָפּ אויף דער ערד. איך דערהער, ווי מען מאכט מיר א ברייטען „ברוך הבא" מיט דעם גאנצען טיטעל: סקאָציל קומט, ר' פישיל! און דערזעה באלד פאר מיר דעם ממזר מיט א פּנים, א שרעק אנצוקוקען. עפּיס נאָר א פּנים ווי א ביי א קאטץ, בשעת זי קלייבט זיך צודערשטיקען דאס נעהאפּטע מייזיל. דעם צלטעטשקען האב איך שוין נישט געזעהען. ער איז, א פּנים, אוועק, איבערלאָזענדיג מיך אוֹיג אויף אויג מיט דעם ממזר.

— א נוא, נפשיל, מאכט דער ממזר, זאָג ווידוי!.... דאס וואס איך האב בעדארפט מאַן דיר א מאל, דאָרט אין קעלער, וועל איך עס דיר טאָן אצינד, פייבושקע פארגעסט נישט, נישקשה.

איך פאל איהם צו דיא פיס, וויין, בעט מיך ביי איהם ווי א ביי א גזלן, מיר צושיינקען דאס לעבען. עס העלפט נישט. ער נעהמט ארויס א מעסער, האלט עס מיר אקעגען דיא אויגען, מיט גרויס הנאה צוקוקענדיג, ווי איך צאפּעל, פּלאָ־טער. איך פּרוּוו מיך איינשמיעסין איהם מיט דעם גן עדן, זאָג איהם צו עולם הבא, א גאנצע וועלט, שיינק איהם מיין חלק לעולם הבא אויף. אלסדינג וואס נאָר מעגליך. ער שטשירעט אוים אויגען און שווייגט. איך הויב אָנ'עט צושרא־קען אי ם מיט דעם גיהנם. מיט גאָטס משפּט, דער אויבערשטער וועט איהם שטראָפען, זיך נוקם זיין פאר אומשולדיג בלוט. ער מארבייסט דיא ליפּען, טהוט א הייב אין דער הויך דאס מעסער און אין דער שרעקליכער רגע, וואס אָט אָט לינט מיר דער חלף אויף דעם האַלז, טהוט עס איהם פּלוצלים עפּיס א חאפּ פון הינטען, נאָר ניט מיט קיין מענשליך געשריי: ניין, וועסט עס נישט טאָן! — ער ווערד שטארק פארמישט און קוקט זיך אין שרעקעניש ארום.

דאס האט איהם א חאפּ געטאָן דאס האָרבאטע מיידיל!

— חצופה, ארויס! דערלאנגט דער ממזר א געשריי, באלד וויא ער איז צו זיך נעקומען. ארויס, חצופה! וואָרים....

— ניין, ניין, פון דאנען געה איך נישט ארויס! דערהרגעט זאל איך דאָ ווערען אין איינעם מיט איהם! שרייט בעהארצט דיא הארבאטע און פאלט דעם ממזר אויפן האלז. וויינט מיט ביטערע טרעהרען, גלעט איהם און חאלעשט פאר איהם, ער זאל מיך אפלאזען, זאגט איהם צו דאס אייבינע לעבען און א שטול אין גן־עדן. דער ממזר טהוט זיא פון זיך א וואָרף וויא א מיאטשיק, שעלט, פלוכט אויף וואס דיא וועלט שטעהט. און אז דיא רציחה איז איהם אביסעל אפגעגאנגען ווענדט ער זיך צו מיר מיט דיא ווערטער:

— עס טהוט מיר זעהר לייד, וואָס איך אליין האב דאָ דיך, מין מינופת׳ל, נישט „געבעל דבר׳ט”. נאר אויב דיר האט געשפּילט דאָס טרפה׳נע מזל דיינס, איך זאל דיך, פארשטונקען נפש׳ל׳ נישט צוקוועטשען וויא א בינה, דאָך אין נאכ־צען טרוקען ארויס פון מיינע הענד וועסט דוא נישט. — ער נעהמט א שטריק, מיט וועלכער ער איז נעוועזען ארומגענארטעלט, שטעלט זיך בינדען מיר הענד און פיס, מאכענדיג דערביי:

— ליג־זשע דאָ שטיל, הונט איינער, קיין פארע זאָל מען פון דיר הערען! ליג ביז דיא פגירה דיינע וועט דאָ אויף דיר קומען. נאר געדיינק־זשע, פלאסקעד־רינע, מאמיר טרעפט זיך דיר א נס, עפּיס א באבע דיינע אין קבר וועט זיך פאר דיר מיהען, און געהסט פון דאנען א לעבעדינער ארויס, זאלסט־דוא זיך היטען, מיר פאר דיא אויגען זיך נישט צו ווייזען, וואָרים באלר „פלומפּעל” איך דיך און מאך חיק....

אָפגעטאָן מיר מיין רעכט נעהמט ער זיך צו דער האָרבאטעה, וואָס האט זיך געוואלגערט אויף דער ערד, געיאָמערט, געקלאגט, קוקענדיג אויף מיר און זיך גע־ריסען ביי דיא האר.

— א, דוא חצופה איינע! בייזערט זיך דער ממזר, א שטופּ געבענדיג זיא נעביך מיט׳ן פוס, איך וויים נישקשה, פארשטעה אלסדינג. דאס איז געוועזען אין אָפּגערעדטע זאך — א חתונה אהן כלי־זמר, דאָ אויפן בוידעם... א שיין מיידעלע נישקשה און פאר מיר נים זיא זיך אוים פאר א רביצין. פון היינט אן וועסט־דוא

שוין ביי מיר וויסען, חצופה איינע! ער טהוט זיא א חאפּ אין דיא הענד און אויסקעהרענדיג זיך צו מיר מיט א זאג: שא, הונט, נעדיינק מיינע ווערטער! ווערד ער מיט איהר געשווינד אנטרינען.

אין גיהנם קען מען אזוי פיל יסורים נישט ליידען ווי פיל איך האב איבערגע־לימען, איך בין געוועזען נישט אין גיהנם, נאר דער גיהנם אין מיר. עס האט אין מיר געקאָכט געברענט א העליש פייער. דיא האָר זענען מיר געשטאנען קאפּויר. עפּיס האָב איך געפיהלט, זיי שטעכען מיך וויא שפּילקעס און דאָ טאָהר מען נישט הויך וויינען, נישט טאָן קיין פּיפּס.

שפּעטער אביסיל האבען מיר אין דיא אויערען זיך פארטראָגען קולות: א סקריפּ פון רעדער, א ליארם, א געשריי פון מענשען, דאס בעטייט, חברה האט זיך גע־ריהרט. דיא חאלאסטריע האט זיך געלאָזט אין וועג אריין און מיט פּעקיל דעם לייט— מיין הארץ, מיין גוטע, בידנע, אומגליקליכע הארבאטע געביך....

א היבשע לאנגע צייט בין איך געלעגען וויא א שטומע שאָף, געבונדען אויף אלע פיער, מיט אויגען וויא דיא באנקעס פון הייסע טרעהרען. דיא שטריק האט מיר זיך איינגעשניטען אין לייב אריין און ביי א מינדסט ריהרעלע מיך געשניטען וויא א מעסער. עס האט מיך דערצו נאך געברענט א טרונק, אָט, האב איך גע־מיינט, עקט מיר זיך דאס לעבען. פאר גרויס וועהטיג האב איך דערנאך אָנגעהויבען שרייען, טאָמיר וועט עמיצער דערהערען. דיא חאלאסטרע האט, נאך מיין רעכ־נונג, שוין געמוזט איינפאָהרען גאנץ ווייט. איך שריי, אבער אומזיסט, שריי צו דער וואנד. עס טריקענט מיר אין האלז, עס בעשלאָגען מיך אנגסטען. דאס שרייען קומט מיר שוין אָן שווער, איך מוז צווישען אָפּרוהען, דיא לאנגע מיינע ווערדט וואס ווייטער ערגער. נישטא שוין קיין כח צו שרייען דיא נשמה היינגט מיר אויפן שפּיטץ נאָז, דער מלאך־המות, פיהל איך, איז נאך איהר געקומען, מען בעדארף שטארבען, יונגערהייט פון דער וועלט געהען. איך טהוא מיר און א כח, געהם זיך צונויף מיט אלע מיינע קרעפטען און טראכט, לאָמיך חאטש טאן דאס לעצטע געשריי — לאז היכבען דיא תקיעה גדולה פון מיין אומגליקליך לעבען....

נאָר נאָט אבער האט אייך, ר' אלטיר, געבראכט! איהר זענט מיר בייגע־שטאנען אין דער נויט און מיך דערהאלטען ביים לעבען.

25.

אז פיטקע האם נעענדינט זיין אומעטינע מעשה איז צונעפאלען דיא נאכט און אונזערע פערדליך האבען זיך פארשלעפט צום גרינעם בארג, וואס פאר גלופסק.

דער גלופסקער גרינער בארג איז בעקאנט כמעט דער גאנצער וועלט. נאך פון גאנץ אלטע צייטען טראגט זיך ווענען איהם ארום צווישען דעם עולם א לידעל, וואס קינד און קייט קענען עס, וואס אלע מאמעס און אמען נעהמען דערמיט איין און פערוויגען ברעקליך קינדער. מיין מאמע, זאל האבען א ליכטינען גן עדן פלעגט מיר קינדרווייס אויך אלץ זינגען דאס לידעל:

„אויף דעם גרינעם בארג,

אויף דעם הויכען גראז,

שטעהען א פאר דייטשען,

מיט דיא לאנגע בייטשען.

הויכע מאנען זיינען זיי,

קורצע קליידער טראגען זיי.

אבינו מכף"........

דאס לידעל פלעגט מיר זעהער נעפעלען, פיעל בעסער פון אלע לידליך, עפּיס איז מיר דער גרינער בארג אזוי וואונדער שוין פירגעקומען אין מיין קינדערש קעפּיל! עס האט מיר זיך געדאכט, ער איז נישט גלאט גראב פון ערד, וויא פּראָסט בערגליך ארום מיין שטעדטיל. ניין! ער איז עפּעס, וויא זאָגט מען עס, גאָר כצפּיחית.... וויא דער הר הזיתים, דער בארג לבנון, פון ארץ ישראל ערד.. — און דיא דייטשען דאָרט, זיי זענען מיר פירגעקומען עפּיס גאר גאָר משונה ווילדע, איך בעט זיי מחילה, עפּעס אזעלכע מיני בעשעפעניש, מיני בהמות אזעלכע, אָקסען שור הברין. זיי שמייסען מיט לאנגע בייטשען און לאָזען צו גלופסק נישט צוטרעטע, וויא דער סמבטיון צו דיא רויטע יודעליך. אריין אין גלופסק מוז מען האפען א שמיטץ, און אלע דאָרט האָבען א פּנים פון אָפּגעשטטים.ע.... שפּעטער אז איך בין ארויס פון דיא קינדערשע שיכליך און אויסגעוואוען א וועלט, אין גלופסק א ך, האב איך געזעהען אלסדינג מיט אנדערע אויגען און פערשטאנען, וויא עס געהער צו זיין, דעם פשט פונם לידעל. דער גרינער בארג איז פּשוט מאקי א

בארג, נישט אזוי גרין וויא בלאָטיג, זעהר גריבעדיג און דיא דייטשען, הויכע מאַכנן דאָרט, זעניז געזאָגט געוואָרען אקעגען יענע מאַנען מיט לאַנגע הענד און לעפּקע פינגער, וואס לקחענען און שניידען אָפּ קלימקעס, געוועהנטליך איז דער שטייגער, דאס ערשטע מאָל אריינצופאהרען קיין גלופסק אָהן א קלימעק. דערנאָך אַז מען איז שוין גוט אָנגעלעהרענט, לאָזט עס עטליכע ווערסט פאר גלופסק עפּעס נישט רוהען דיא אויגען האַפּען, וויא פון זיך אליין, א קוק הינטערן ביידעל, דיא הענד א טאַפּ דאס קלימעקיל, דיא בוזעמקעשעניע, צושפּי ענדיג דיא קאַפּאָטע אויף אלע קנעפּליך. איך בין אויסען דערמיט, אז דערגרייכענדיג דעם גרינעם בארג האבען אלע אונזערע אבו ים דיא נאָז אויך, געפיהלט פון דערווייטענס גלופסק. און ערשט שפּעטער א ווײַלע, אז מיר האָבען אין אלע זייטען זיך גוט ארומגעקוקט, א טאַפּ געטאָן אין וואָגען, האב איך מיך דערמאָהנט אין פישקען און געזעהען וויא ער זיצט נעביך פאַראומערט, שטאַרק בעטריבט".

„אָבינו מלך
דאס הארץ איז מיר פרעהליך,
פרעהליך וועלען מיר זיין,
טרינקען וועלען מיר וויין,
קרעפּליך וועלען מיר עסען,
און אונזער ליבען גאָט
קיינמאָל נית פארגעסען"

זאָרג נישט פישקע! אונזער ליבען גאָט בעדאַרף מען קיינמאָל נישט פאַרגעסען. ער קען העלפען.

איך פרעג אייך נישט מעהר, ר' מענדעלי! מאכט פישקע מיט א בימער :עמיטה, צו וואס האט עס גאָט בעדארפט מיך מיט איהר ווידער צונויפפיהרען, בכדי באלד מאַקי אום צושיידען? עס זאל אונז פלוצלים א שיין מאָן דאָס מזל, בכדי באלד טאַקי זאל אונז נאך ערגער פינצטער ווערען אין דיא אויגען?... ס'איז עפּיס נאָר וויא א צולהכעים! און געוואַלד, רבונו של עולם, אקעגען ועמען? אקעגען צוויי אומגליקלכע, ביטערע קאַלעקעס, וואס איידער אזא וויסט לעבען אין

סורים אין וועהטיג, וואָלט פאר זיי פיל גלייכער געווען נאָר נים געבוירען צו ווערען !...

איך מאך א פרום פנימעל און שאָקלענדיג מיטן קאפ זאג איך: טעדטע-טייא וואס האט אזוי פיל געהייסען: מען טהאָר נישט, פישקע, מען טהאָר נישט ריידען אזוינס!... געזאגט האב איך עס, נישט ווייל דאס איז ביי מיר געווען א גע-טער ענטפער אויף דער קשיא נאר גלאט אזוי ווייל דער שטיינער אין דער וועלט איז שוין אזוי אז איינער פרעגט פאר צרות שטארקע קשיות, מוז דער אנדערער זאגען מוסר, אפּכלאגען איהם תאמש מיט מעדעדטייא אבזאָגענדיג דעם מוסר, פון יוצא ווערען, עפען איך באלד א מויל און זאג אזוי:

— זאָג נאָר, פישקע, וויא דאס מיידיל הייסט? ביז אהער האסט דוא זיא אלץ גערופען דיא האָרבאטע, מיין האָרבאטע, אצינד וויל איך וויסען וויא זיא הייסט.

— אקענען וואס, רב מענדעלי? רופט זיך אָן פישקע, אָנקוקענדיג מיך פארוואונדערט. אקענען וואס, איך בעט אייך, ווילט איהר עס אזוי וויסען? צו וואָס אומזיסט אויסגעבען א מיידילס נאָמען?

— פארשטעהסט-דוא נארעלע, ענטפער איך, דאָס קען א מאָל צוניטץ קומען. אויף מיינע נסיעות קען זיך מאכען, אך זאָל עפעס אָנשמעקען, אויספאָרשען. לאָמיך וויסען איהר נאמען. נישקשה! זעהר מענליך, דוא פארשטעהסט? אז דיין שאדען זאל זיך נאָך אויפוואכען. איך זאָל זיין דער שליח.

— ביילע הייסט זיא! חאפט זיך פישקע זאָגען מיט א קול, זיא הייסט ביילע!

פלוצים הערט זיך עפעס א שטארקער קרעכץ מיט א קלאפּ. וויא עס האט זיך עפעס אָפּגעריסען. איך קוק מיך דערשראָקען אום און דערזעה: מיין אלטיר ליגט אויסגעצויגען אויפן וואָגען, זיפצט און איז בלייך וויא דיא וואנד.

— וואָס איז אייך ר׳ אלטיר? טהוא איך איהם א פרעג. איהר ווילט אפשר געהטען אביסל בראנפין?—אייך איז נישט גוט?

— בע!...... ענטפערט אלטיר, שטארקט זיך און זעצט זיך ווידער אויף.

— זאָג מיר, פישקע! הויב איך ווייטער אָן, נאכדעם אז איך האב מיך בערוהינט ווענען אלטירן. ווייסט־דוא נישט, וויא דיא מאמע איהרע האָט געהייסען און פון וואנען זיא איז?

— יא. ענטפערט פישקע. מיין הארבאמע האט מיר דערצעהלט, אז איהר מאמע פלעגט מען רופען עלקע. זיא האט געדיינקט, וויא דורכין שלאָף, אז דיא מאמע האט זיך נענט מיט איהר מאן אין טונעיאדעווקע. זיא פלעגט עס זעהר אָפט דערמאהנען און אויסלאָזען איהר שווער ביטער הארץ צו איהר ווייסט טעכטעריל.

מיט איהר מאן אין טונעיאדאָווקע! מאך איך פארוואונדערט. ווער זאל דאָס דאָרט זיין איהר מאן, דער רשע־מרושע מיט א שטיינערען הארץ, וואס האט דערווייטערט זיין קינד און זיא געמאכט אזוי אונגליקליך? הא, מאמער ווייסט ר' אלטיר, וויא אזוי זאָל ער דאָרט ביי אייך אין שטעדטיל הייסען?

אלטיר איז געזעסען וויא א טויטער, אויסגעגלאנצט א פאָר אויגען, געקוקט עפעס משונה ווילד מיט איין אָפען מויל, אזוי אז ס'איז מיר אנטפאלען דאָס געזונט.

—ער האט געהייסען... רייבט פישקע דעם שטערען און וויל זיך דערמאָהנען דעם נאמען, ער העט, האט, דאכט זיך געהייסען... ווארט אביסל.

— אלטיר, הייסט ער!... טהוט אלטיר א געשריי און פאלט אנידער אויפ'ן וואגען.

— יאָ, מאקי אזוי! זאגט פישקע קוקענדיג ארף אלטירן, נישט אנהויבען צו פארשטעהען, וואס זיין געשריי בעטייט. דאכט זיך נאך, עפיס אויך א צונעהמעניש, יקנה"ז. דיא מאמע פלעגט ביים טעכטעריל שמיקער פלייש אויסרייסען רופען זיא דערביי יקנה"זיכע, יקנה"ז טעכטעריל, ווען זיא פלעגט האבען גרויסע צרות, ווען מען האט זיא אפגעשאפט פונם אָרט.

איך אבער האב מיך שוין אנגעשטויסען, וואס דיא גאנצע מעשה בעדייט און בין געבליבען עפיס וויא מען גיסט איינעם אפ מיט איין אקראָפ.

אלטיר הליפעט און שלאגט זיך מיט דעם קילאק אין הארצען, מאכענדיג דערביי: אמנם חטאתי! איך האב איהר פארוויסט דאס לעבען. זיא געביך איז מאקי געוועזען:

„דער מאמע האט זיא געקוילעט"...

א שטראף פון גאָט איז דערפאר פון א צייט אויף מיר אננעשיקט נעווארען. וואוהין איך קעהר מיך און ווענד מיך נעהט עס מיר נאר שלים־שלימזל...

איך הויב אן פאר רחמנות צוטרייסטען מיין אלטירן, רעד אוהם אויס ר ס הארץ און פארגלעט אביסיל זיינע זינד : ער איז דאך נישט מעהר וויא א בשר ודם, פלייש און בלוט. דער יצר הרע איז ביי אונז, זינדיגע מענשען זעהר גרויס. גאנץ גרויסע צדיקים אפילו זענין אין אזעלכע זאכען... געחאפט און קענען אין דעם ענין פון חתונה האבען מיט דעם יצר־הרע גאָר נישט מאכען. זעהר פיל פון אתזעלכע רע עלכערן, צדיקים, זענין נעווען לאפענמיצליך, נעלענען אונטער דעם ווייבס פאנטאפעל, נעטאן איהר ווילען און צוטריבען אפילו אייגענע קינדער פון איין אנדער ווייב, אויב נאר זיא האט נעהייסען...

פישקען זעהט דיא גאנצע זאך אויס עפּיס משונה. ער זיצט פארוואונדערט מיט א פּאר אויסגעשטעלטע אויגען. קוקט ווילד עפּיס אויף אלטירן, אויף מיר און ווייסט נישט וואס צוטאָן.

דערווייל ווערדט שטאָק־נאכט. דיא שטערען פונקלען, ווינקען צו אונז פונם הימעל מיט זייערע שיינענדיגע, ליכטיגע פּנימליך, גלייך וויא זיי מישען זיך אריין אין אונזער שמיעס, ווילען עפּיס זאָגען און ביים עק הימעל הויבט אָן, וויא פון דער ערד, ארויסצוגעהען א גרויסע לבנה, רויט וויא פייער. דאכט זיך, זיא קוקט נלייך נאר אויף אונז. אלע דאָרט אויבען קוקען, דאכט זיך, און וויל זעהן דעם שפּיטץ, מיט וואס דיא דאָזיגע מעשה וועט זיך אויסלאָזען.... מיין אלטיר זעצט זיך נעשווינט אויף, הייבט אויף זיינע אויגען צום הימעל און רעדט מיט הארץ:

— איך שווער ביי דעם וואס לעבט אייביג, אז איך וועלען נישט קומען אהיים צו ווייב און קינדער, נישט חתונה מאכען מיין בתולה, ביז איך זוך נישט אויף מיין פארוואָרפענעם קינד! הימעל און ערד זיינען עדות! איך פאהר מאקי באלד און וועה, וועה דארט דעם, וואס וועט זיך מיר אקעגען שטעלען!....

פישקע פאלט ארויף אלטירן אויפן הארצען, האלזט איהם קושט א היבשע ווייל אהן ווערטער, און איז שטארק צומישט. דערנאך שיסט ער ארויס אויף א וויינענדיג קויל מיט א געבעט : געוואלד ראטעוועט, ראטעוועט זיא !...

מיין אלטיר שפרינגט נעשווינד אראפ אויף דער ערד, קריכט ארויף צו זיך אויפן וואגען און געזעגענדיג זיך מיט אונז פון דערווייטענס, דרעפט ער אוים דעם דישעל, טהוט א שמיץ דיא שקאפע און פאהרט זיין וועגס. איך מיט פישקען קוקען מיר איהם א היבשע צייט פון הינטען נאך, נישט צוריידען קיין ווארט. דערנאך גיב איך א בליק צום הימעל, דיא לבנה און שטערען געהען זיך זייער גאנג, גאר נישט דאס פנים פון פריהער, שטארק הויך האפערדיג, וויט, ווייט פון אונז מענשליך, עס ווערדט עפים אומעטיג, נישט פרעהליך אויפן הארצע ....

איך טהו א שמיץ מיין אדלער ער זאל מוחל זיין זיך שלעפען אביסיל ניכער און שפעטליך ביי נאכט פאהרט מיין ביידעל איבער דיא גריבערדינגע גאס פון גלופסק מיט א געקלאפערייא, א געשריי, אנזאגענדיג דעם עולם: הנה זייט וויסען, נאך צוויי פרישע יודין זענין אנגעקומען קיין גלופסק! ....

די טאקסע

אדער

די באנדע שטאדט בעלי־טובות.

משד עניים מאנקת אביונים
עתה אקום
(תהלים, י"ב, ו).

אמר מענדעלי מוכר ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר ספרים געלויבט איז דער בורא וואָס האָט בּאשאַפען גרויסע ימים, זעהר פיעל טייכען: דעם נילוס, דעם טעטערעוו און דעם בעריהמטען טייך גנילאָפּיאַטקע. וואָס האָט באַשאַפען די הרי חושך, דיא מדבריות, פוסטינעס, א סך ווילדע מקומות און דיא גרויסע יורישע שטאָדט גלופּסק, געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען וואס האט אונז אידען אויסגע־וויילט פון אלע אומות און האט אונז געלייטזעלינט מיט א טאקסע, מיט א קעס־טעלע, מיט פּאָפּעטשיטעלעס, מיט גבאים, מיט קהלס־לייט, מיט פּאָנויערענעס, מיט בּוררים, ישרנים שתדלנים און מיט זייער פיעל בּטלנים. געלויבט איז דער בּורא פאר אלעסדינג וואס ער האט באַשאפען: געלויבט איז ער פאַר דיא ווילדע חיות, לייבּען, לעמפּערטען, וועלף, בּערען, און פאַר דיא בעלי טאקסעס, געלויבט איז ער פאַר דיא בהמות פאַר דיא אָקסען, פאַר דיא פערד, פאַר דיא אייזלען, פאַר דיא גלופּסקער פיינע בריות און פאַר דער גאנצער חעפּטע בעלי טובות.... נישט דאס אָבער בין איך אויסען, איך דאַנק און לויב גאט, וואס ער האט מיך בּעהארצט און מיר געהאָלפען אָפּ צו דרוקען דיא דאָזיגע שרעקליך־שיינע מעשה, איך האָב נים געזאלעוועט קיין מיה, נים קיין געלט און האב נים געקוקט דארויף וואס א טהייל װעלען אויף מיר שטאַרק ברוגז זיין. דיא מעשה איז חלעבען אמת. איך האב יא אסור נים אויסגעטראכט פון דעם קאָפּ, הערט נאָר אירען, הערט נאָר וואס עס איז געשעהן:

מעשה שהית כך היה. היינטינען טאג נאך סכות האָב איך מקבל געוועזען א פּאסילקעלע, וואס איז אנגעקומען דורך דער פאטשט גלייך צוא מיר אויף מיין נאָ־מען. איך האב תחלת געמיינט אז דאס מוז זיין פּעקלעך ציצית אדער קינדערשע בלומשקענע יארמעלקעלעך וכדומה אזעלכע זאכען, נאר אז איך האב עס אויפגע־עפענט, האב איך ארויסגענומען א גאנצען פּאַק פּאַפּירען, פארשריעבען פון אלע זייטען, און צווישען זיי איז געלעגען א בריוועל, וואס אין איהם איז געשטאַנען גע־שריעבען דיא דאזיגע הערשאַר:

„להרבני הנגיד המפורסם מוהר"ר מענדעל נ"י. הנה אזוי וויא איהר האט
א שם אין דעם הינגען ווינקעל פאר איין עהרליכען מאן און אזוי וויא מיר ווייסען,
אז איהר פארט תמיד ארום אין אלע אידישע מקומות מיט ספרים און איהר זייט
א מאל אבעלען אפ צו דרוקען מעשיות אויף אייערע הוצאות, בכן שיקען מיר אייך
דא אריין א שרעקליכע מעשה, וואס איז פארלאפען אין אונזער שטאט און בעטען
אייך, אז איהר זאלט מוחל זיין אפ דרוקען, וועט איהר אייך פשוט קונה זיין עולם
הבא. דא שטייט בעשריבען דיא שטוטשקעס פון אונזערע גלופסקער בעלי טובות,
וואס האבען זיך אליין אן געווארפען אויף דער אומגליקליכער שטאדט נעבעך מיט
זייערע טובות און פיהרען איטליכען ביי דער נאז. זיי האבען שוין ביי אונז ארויס־
געצווינגען דיא קליי פון דיא ביינער, מיר ליידען, מיר ווערען פערשווארצט, מיר עסען
ניט קיין פלייש, מיר האבען שוין אפנים וויא דיא רוחות און קענען שוין מעהר
ניט אויסהאלטען פון דיא טובות, מען האט שוין אפילו געפריוועט שרייען, שרייבען
פראשעניעס נאר וואס הערען זיי א וועלט? זיי זיינען רייך, זיי זיינען גבאים, פא־
פעטשיטעלעס און דיא גאנצע שטאדט איז ביי זיי אין דיא הענד, זיי האבען פא־
וויערענעס, זיי האבען שתדלנים, וואס נעהמען גרויסע זשאלעוואניעס פון אונזער
בלוט, פון אונזער געלט, און בעגראבען אונז נאך צעהן איילען אין דער ערד, הכלל
דער מלאך המות שעכט און בלייבט נערעכט. מיר זעהן זייער גוט ארויס, אז מיט
שרייען מיט פראשעניעס וועלען מיר גאר נישט מאכען, דיא בעלי טובות וועלען זיך
אומעטום קענען פארענטפערען, און זייער פארענטפערען זיך וועט נאך אונז קא־
סטען געלט, עס וועט אלסדינג אויסגעהן צו אונזער קאפ.... מיר ווילען נאך פרי־
ווען איין מיטעל אפדרוקען דיא דאזיגע מעשה, וואס איינער פון אונזערע שטאדט־
לייט האט זיא אנגעשריבען, זיין נאמען וויל ער דערווייל ניט מגלה זיין מחמת כמה
טעמים, מיר פערזיכערען אייך אז אלסדינג וואס דא שטייט איז אמת, מיר קענען
אפילו שווערען אין טכית און אין קיטעל, פארקעהרט דא פעהלט נאך זייער פיעל
זאכען, מיר בעטען אייך, ר' מענדעלע, טהוט א מצוה און דרוקט אפ דיא מעשה,
אונזערע נעמען קענען מיר אייך איצט ניט אויסשרייבען, נאר איהר זאלט וויסען
אז אין אונזער בריעף שרייט צו אייך א קול פון א סך צובראכענע הערצער,
פון א סך אומגליקליכע אידען, דאס איז א קול פון ארעמע לייט, פון נויט
בעדערפטיגע, פון בעלי מלאכות, און פון דערשלאגענע מענטשען, וואס מען דושעט
זיי וויא קעץ און מען לאזט זיי ניט קיין קאפ אויפהויבען, דאס איז א קול פון פער־
וויסטע ווייבער און קינדער, וואס מען האט זייערע מאנען זייערע טאטעס נעבעך
פארשיקט און איינגעזעצט אין דיא טהורמעס, דאס איז א קול פון א סך דערשלא־

נענע, פארוואַנעלטע אירעשע קינדער, הערט ר׳ מענדעלע דאס קול, פאָלגט און דרוקט אָפּ דיא מעשה, טאָמער וועט דורך דעם נצמח ווערען א טובה. אידען חלעבען ועלען דיא דאזיגע מעשה קויפען, ווארום עס קען זיין אז זיא פארלויפט זיך נים נאָר אין גלופסק אליין אפשר טאקע אויף אין אנדערע אירעשע שטעדט"....

אָט דאָס איז אין קורצען דער בריעף וואס איך האב מקבל געווען. איך האָב איבער געלייענט דיא מעשה און האב מיר פאָרגענומען זיא אָפּ צודרוקען. נים אזוי גיך טהוט זיך אָבער וויא עס רעדט זיך, איך האב נענוג געהאט צו זינגען און צו זאָגען ביז איך האב דערלעבט צו זעהן א געדרוקטע בלעטעל. דער כתב יד איז נים געווען רייך געשריבען ערטער ווייס פארפלעקט מיט טינט, פ״על סצענען זיינען געווען פאר ווענט נים געשטאנען כסדר, היינט אין א פּאָר ערטער האט נאָר געפעלט עטליכע בלעטלעך. דער שרייבער האט זיך אפנים געאיילט הכלל עס איז מיר נענוג דיא אוינען ארויסגעקראָבען ביז איך האב אלץ דינג צו נויף געשטעלט איך האב מיר נים געקענט איינהאלטען אין ערטער ווייס אריינגעמישט מיינע אפאָר ווערטער פון דעם וואס איך האב געזעהען געהערט אויף מיינע נסיעות, אחוץ דעם האב איך געמאכט א בעזונדער צעטעל פון דיא אלע פערזאָנען וואָס קומען פאָר אין דער מעשה כדי זיי זאלען אלע שטעהן פאר דיא אויגען און מען זאָל זיי תמיד געדיינקען. אָט קוקט זיי זייט מוחל אָן, דאָס זיינען דיא פארשוינען:

ר׳ איציק וואלף ספּאדיק ר׳ שמעיה תם ר׳ משה בעל תכלית ר׳ יוסף מהיכא תיתי ר׳ יודעלע שטאנדהאפט	דאס זיינען דיא טובי העיר, פּאָפּעמשיטעלעס פון פון דער טאקסע. אלע זיינען בעלי צדקות, אָבער נאָר איבער א פרעמדע קעשענע. אלע זיינען נאָטס סטראפּטצעס, פרומע כשרע אידען, חוץ שטאנר־האפט וואָס מען מומעלט אויף איהם, אז ער איז נעחאפּט אין דער מעשה.
ר׳ יוסילע שינדער....	געוועזענער נאמן אין פּראָיעקט היינט לפנים דער בעל טאקסע.
ר׳ נתן שיפרעס....	אויך קליימערשט א בעל טאקסע, א ווילדער בעל עצה און א שטאָט בורר.
ר׳ ראובן פיאווקין....	דער שטאָט־פּאָווערענע, היינט אויך נלאַסנע.

ר׳ אהר״ן קנעבעלבארג....	גלאט א שיינער איד, א קאָכלעפעל, וויל אלץ איינבריינגען דער שטאָדט, מאַכט אמאָל אין דער שטיל עפעס א חרמיעל.
ר׳ נתן פרעכמאן....	האלט זיך פאר א בריה, האלט היינט שטאנד־האפטען אויף דער ארענדע און איז קהל׳ס שתדלן.
ר׳ מענדיל דער געלער-	א שטאָדט-שיינעץ א בילער, סלוזשעט בייא דיא בעלי טובות און פאלט אָן אויף וועמען מען הייסט.
ר׳ בעריל לאקשעוויץ ר׳ פרידיל דער קליינער	צווייא רעדעל פיהרער, מתנגדים פון דיא בעלי טובות.
ר׳ אברעמיל גרינפאן....	א מיער טאָרנאָוואָי רעפּוטאט.
ר׳ שלמה וועקער....	איינער פון דער היינטיגער וועלט.
בתיה. זיין ווייב.	
ר׳ גדליה פיקהאלץ..	זיין פריינד.
ר׳ אייזיק זאאיקע....	א קרבן פאר זיין עהרליכקייט.
טויבע לאה. זיין ווייב.	

איין אָרימער איד, איין אָרעמע אידענע, גלאסנעס, דיינים, שוחטים, ווייבער, גענז, היהנער, אינדיקעס, קאטשקעס און א גאראָד פון פופציג טויזענד צאן קדשים, וואָס מען שערט זיי וויא דיא שאָף.

דאכט זיך אז איך האָב גענוג יוצא געוועזען און געטהאָן מיין זאך בשלימות. דאס ביכעל האט מיך געקאָסט גענוג מיה און הוצאות. נאָר איך בין דאָס אָבער נים אויסען. הלואי מיין מיה זאָל נים זיין אומזיסט, גאָט זאָל נאָר וועלען רחמנות האָ־בען און ווייזען באלד טאקע אין אונזערע טעג א נס בפועל, אז אידען געבעך זאלען אין אלע שטעדט זייערע בעלי טובות פטור ווערען עד ביאת הגואל.

ערשטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט וויא אזוי אין גלופסק שפרינגען ארום פיהרער, מיט א יאהר זעכצעהן צוריק, פאפעטשיטעלעס פון דער טאקסע.

ערשטע סצענע.

ספאדיק אליין אין זיין חדר, זיצט שטארק פארטראכט לעבען דעם טיש, זיינער צעהן אין דער פריה און שאקעלט זיך איבער א משניות, קנייטשט דעם שטערן, קוקט אויף דער וואנד, דער נאך טהוט ער ווידער אקוק אין משניות און לערענט מיט א ניגון.

אמר ר' טרפון.... האט רבי מאיר געזאגט.... הא ? נאך אמאל. (ער פאר־טראכט זיך אויף דער וואנד און רעט צו זיך אליין) ער האט געזאגט, אז נאך שבת איז דער טערמין האט ער געזאגט.... מען וועט דארפען סיליקען. דער קאפ חלעבען שפאלט זיך מיר. אך, שלעכט, שלעכט, נישטא קיין געלט ! איך האב מורא מען זאל חלילה באלד ניט אנשטויסען. דיא קאסע איז פוסט, אויסגעטריקענט, דיא רע־דער וועלען זיך אויף הערען צו דרייען באם עס וועט חלילה ניט צו קומען קיין וואסער, געלט מיין איך. אך זייער א שלעכטע צייט (ער שטייט אויף און גייט ארום איבער דעם חדר) יא, זייער א ביטערע צייט, עפעס וויא אויף צוזעצענעס האט מען נאך היינט אויף געהערט תתונה צו האבען. שוין א לאנגע צייט איז מיר ניט ארייג־געפאלען קיין שלישית־געלט, ניט פון היא, ניט פון דער סביבה. א קאטאוועס עפעס שלישית־געלד, דאס פלעגט אוים מאכען א יאהר זייער פיעל.... א נם חלעבען דאס דרייט זיך נאך אביסעל חברה'ש געלד, צי וואס ?.... עט נארישקייט, ווער איז דאס מחויב צו וויסען ווען עמען ניט עס אן ? נאר עס איז מיט דעם אפילו אויך ניט גוט, בע, נאר ניט גוט !.... עס הערט זיך ווידער נייע גזרות, נייע פינסטערע פארארדקעס מיט כל א צרות. וואס טויג עס ? נאך דאס נייט אפ, מאכען נייע פארארדקעס ! מיר טויג עס כלל ניט. מען דארף האבען געלט, נאר פריש געלט... (א ביסעל מיט גאל) האט תתונה אידען און לייגט איין געלט ! שטארבט אידען און זאגט אפ עולמות־געלד ! קויפט זיך איין אין חברות און ניט געלט ! הכלל מען דארף האבען געלט מען דארף האבען געלט, געלט געלט ! טאקע פון אייער טובה ווענען יודישע קינדער, מען דארף זיך פאר אייך סטארען, מען דארף פארזארגען

אייער תכלית, איהר זאלט זיין גוט און פרום און טאקע בלייבען דאס וואס איהר זייט.... (ער הערט זיך צו צו דער טהיר) הא? דאכט זיך אימעצער גייט? אפשר א מחותן מיט געלט. (ער לויפט צו געשווינד צו דעם טיש. זעצט זיך אניעדער און שאקעלט זיך וויעדער איבער דעם משניות).

צווייטע סצענע

ספאדריק און פיאווקין.

ספאדריק (לערענט מיט א ניגון) אמר ר' טרפון. ניין ווייטער, ווייטער אביסעל.... יא, אמ־אדא: סומכוס אומר יחלוקו, מען דארף זיך מיט דעם געלט צו טהיילען, יא מאקע צו טהיילען, וואס?....

פיאווקין (קומט אריין מיט דרך ארץ) גוט מארגען ר' איצע וואלף!

ספאדריק (מאכט זיך שטארק ניט הערענדיג אזוי וויא שטארק פערטיעפט אין לערנען) איי וואס, אויב יחלוקו דארף מען דאך מורא האבען?.... נוא עם.... בע....

פיאווקין (צו זיך אליין שמייכעלהייט) ער האלט ביי יחלוקו. דאס איז א גוטער סימן, עס וועט איה"ש זיין גוט.... (ער גייט צו אביסעל נעהענטער) גוט מארגען ר' איצע וואלף! אפשר בין איך אייך מבלבל וועל איך מיר אוועק גיין.

ספאדריק (צו זיך אליין מיט פערדראס אז ער דערזעהט פיאווקינען) נאט אייך דעם שיינעם מחותן! דער רוח האט איהם געבראכט צו טראגען. (צו פיאווקינען מיט א קרום פּעניםעל) וואס איז עפעס נייעס ר' ראובן.

פיאווקין בע.... איך האב אייך געוואלט עפעס זאגען, נאר איך וויל אייך איצט ניט שטערען פון דעם לערנען א חוץ דעם זייט איהר, דאכט זיך עפעס ניט געזונד, איהר זעהט אויס גרין און געל, דאס פנים איז דער בעסטער שפּיגעל.

ספאדריק (מיט א קרעכץ) איך האב אלץ לא עליכם צו טהאָן מיט מיינע מערידען. איך האב געמוזט היינט דאווענען ביחידות און לערנען מיין שיעור משניות אין דער היים, נאר פון דעסט וועגען זעצט אייך ר' ראובן, אז איהר זייט שוין דאָ. וואָס הערט זיך עפעס ביי אייך?

פיאווקין (זעצט זיך) מען האָרעוועט, מען ווערט פערשווארצט, א קאטאוועס עפעס צו זיין א פּאוויערענע ביי אזא ערדה אירען, זאלען זיך מעהרען.

ספאדריק. בזכות זה וועט אייך גאט העלפען. יהי חלקי עמך.

פיאווקין (שמייכעלהייט צו זיך אליין) עס איז איהם קארג דיא וועלט ער וואלט געוואלט ביי מיר אויך נעהמען חלק. (צו ספאדריקין) ווען גאט זאל מיר ניט העלפען וואו וואלט איך שוין ביז איצט געוועזען מיט מיין ווייב און מיט מיינע קינדער....

ספאדיק (מיט א שמייכעלע) זינדינט ניט ר׳ ראובן און זייט טאקע א בעל בטחון, ווען אייך איה״ש תמיד זיין גוט. נוא וואס הערט זיך עפעס אין דער שטאט ?

פיאווקין. בע. וואס זאל זיך הערען ? דער בעל טאקסע וויל ארויף ציעהען א קאפיקע אויף דער אקע פלייש. אזוי וויל ער, דער שיינער בעל טאקסע, זאגט ער, עס איז היינט א שלעכטע צייט.

ספאדיק (חאפט זיך ביי דעם קאפ) וואס הייסט ער וויל ? מען וועט עס איהם שווייגען, עפעס א קאטאוועס נאך א קאפיקע אויף דער אקע ! ער נעהמט שוין בה״ש אין דעם אויף נענוג — פופצעהן קאפיקעס אן אקע ! שטייטש, שטייטש נאך א קאפיקע, א אידישע קאפיקע ! וואס וועלען נעבעך טאהן דיא ארימע לייט, דיא ארעמע יודען נעבעך ? (ער קרעכצעט און זיפצעט).

פיאווקין. עס וואלט א מצוה געווען אן צו לערנען אזא בחור, ער זאל וויסען ווער עלטער איז.

ספאדיק. איך זאג אייך מען קען שוין מעהר ניט אויסשטיין פון דיא בעלי טאקסעס, פון דיא גראבּיטעלעס, מען איז צו זיי עפעס וויא פארקויפט, סטייטש, נאך א קאפייקע אויף דער אקע ! דאס וועט דאך נאר אויסמאכען גאר א גרויסע סומע ! א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, וואס וועלען טאהן דיא ארעמע יודען נעבעך ? אדרבה ר׳ ראובן זאגט, וויא אזוי לערנט מען אן דעם שיינעם בעל טאקסע וואס האט ניט קיין גאט אין הארצען.

פיאווקין. איך וואלט געזאגט מיין עצה מען זאל אפּנעהמען דיא טאקסע פאר דער שטאדט, פארשטייט איהר ? איצט איז טאקע דיא צייט, און איהר ר׳ איצע וואלף מיט ר׳ משה מיט ר׳ שמעיה׳ן וכדומה זאל זיין פאפעמשימעלעס דאס הייסט איהר נעבעך זאלט זיך חלאפאטשען, אכטונג געבען און דאס פארדיענסט זאל נעהן אויף דער שטאדט, ראכט זיך דאס איז א גרויסע טובה, א גרויסע מצוה און ווייטער.... פארשטייט איהר ? חלעבען אזוי וועט זיין גוט, טאקע בכל האופנים גוט פארשטייט איהר ? ראזבעראציעט עס נאך א ביסעל ר׳ איצע וואלף מיט אייער גמרא קעפעל.

ספאדיק. אוודאי איז דאס א גרויסע מצוה, א גרויסע טובה, נאר וויא קען איך... וויא קען אזא צובראכענער יוד וויא איך, אויף מיר נעהמען אזא טירחה.

פיאווקין. נישקשה, גאט וועט אייך העלפען, סטייטש, ווער דען זשע וועט זיך זארגען פאר דער שטאדט ווען ניט איהר ? ווער דען וועט אין זינען האבען דיא ארעמע לייט נעבעך אז ניט פריהער גאט און דער נאך איהר, בערעכענט זיך נאר גוט

ר׳ איצע וואלף וועט איהר זעהן, אז איהר מארט זיך נאר נים דער פון אפזאגען, פארשטייט איהר?....

ספאדיק (מיט א יראת—שמים פענעמעל) וויינינ אין פאר מיר דיא חברות. מיט נאך אנדערע שטאדט זאכען? סטייטש וואס האט מען זיך אויף מיר אנגעזעצט? וואס וויל מען נעבעך האבען פון מיר, אלץ פון מיר? וויינינ פאר מיר דיא אלע חברות....

פיאווקין (מיט א שמייכעלע) וואס מיינט איהר, ר׳ איצע וואלף, טאקע ווענינ, פאר אזא יודען וויא איהר איז דאס טאקע וויינינ.... איך זאג אייך נאך אמאל ראזבעריעט מיין פלאן גאנץ גוט, וועט איהר זעהן, אז איהר קענט זיך בשום אופן נים אפזאגען, און ווייטער וויא איהר פארשטעהט....

ספאדיק (מיט א זיפץ) אוודאי איז דאס פאר אזא צובראכענעם יודען וויא איך א גרויסע טירחה, טאקע א טירחה גדולה, נאר א טובה פון ארעמע לייטס וועגען נעבעך פון א שטאט יודען וועגען....

פיאווקין (מיט א גנבה שמייכעלע) מיט אייך ר׳ איצע וואלף, וויא איך זעה בין איך שוין א פנים פארטיג. איצט מוז איך גיין צו דעם איבערינען עולם איבער שמועסען פכח דעם עסק, וואס מען האט דא צו טאן. עס איז נאך דא גענוג אר־ בייט. הכלל מיר איז שוין באשערט תמיד ארבייטען, פראצעווען און זארגען זיך פאר דער שטאדט, מסתמא וועט מיר גאט חעלפען.... זייטנעזונד ר׳ איצע וואלף, אייער געזונד איז איצט נייטינ. איהר דא־פט מובות טהאן דער שטאדט....

ספאדיק (פארפרומט מיט אויסגעגלאצטע אויגען) בזכות זה זאל מיר השי״ת טאקע גע־ בען כח, אוודאי איז דאס נעבעך פאר מיר, פאר אזא צו בראכענעם יודען וויא איך, א גרויסע טירחה.

פיאווקין. לאזט זיך נאר נים אפ, ר׳ איצע וואלף, נישקשה איהר וועט איה״ש קומען צו די קרעפטען.... א גוטען טאג! (ער געהט ארויס)

ספאדיק. (רייבט זיך דיא אויגען) א, עס איז מיר ליכטינ געווארען אין דיא אויגען, נעלויבט איז גאט, עס איז מיר אראפ א שטיין פון דעם הארצען, עס וועט אם ירצה השם זיין גוט, מיין מחשבה איז חלעבען א גוטע. איך וויל: יודען זארען בלייבען טאקע יודען, יודען זאלען טאקע בלייבען דאס, וואס זיי זיינען און בעהיט ווערען פון נזרות רעות, איך וועל מיך אוודאי סטארען מיט כל א מעגליכקייטען, נו און דער פאר מעג איך ביי זיי עפעס נעהמען אפילו על פי דין, נאט אליין וועט מיר אויך נים הייסען איך זאל זיין ביי זיינע יודעלעך א שומר חנם. איך בין דאך

א בשר ודם, איך דארף האבען ברויט און צום ברויט, פון וואנען זשע וועל איך דאס אלסדינג נעהמען ?.... וויא דיא מעשה וועט שוין זיין צי וועל איך נעהמען עפעס מעהר אדער עפעס וויינינער, דאס איז קליינינקייטען, א רענדעל ארויף, א רענדעל אראפ, יודען וועלען דורך דעם חלילה נים בדלות ווערען, נאר דערפאר אבער וועלען זיי פון א חשש טרפות שוין זיכער בעווארענט זיין, זיי מענען גאנץ רוהיג זיין, איך וועל זייא אפהיטען און אליין אכטונג געבען עס זאלען זיין גוטע שוחטים. דער עיקר איז פאר יודען גוטע שוחטים.... וואס מאכט עס אויס א שטיקעל פלייש מעהר אדער א שטיקעל פלייש וויינינער, א יוד דארף נים קוקען אויף אזעלכע זאכען, א שוחט, א גוטען א פרומען שוחט, אט דאס דארפען יודען האבען, און מכח דעם מענען זיי שוין זיך אויף מיר פארלאזען, זי·· וועלען שוין מיט נאטס הילף האבען גוטע שוחטים.... (ער בלייבט שטעהן, א ביסעל שטיל גיט זיך דער נאך א פאטש אין שטערען) אך איך האב נאר פארגעסען, אז איך בין היינט מיט סנדקאות אויף צווי בריתען. גוט חלעבעז. וואס היינט נאר צווייא, איך וועל היינט האבען וואס צו טהאן. איך וועל מיך גיין אנטאן, מען מוז שוין אויף מיר ווארטען, עס איז צייט צו גיין, (ער גייט אריין אין א אנדערע חדר און מאכט צו דיא טהיר):

דריטע סצענע:

ר' משה בעל תפלית דער נאך ספאדיק:

משה בעל תכלית (לויפט אריין אזוי א פארסאפטע פויז גאר אן איין אטהעם) גוט מארגען ר' איצע וואלף! איך דארף מיט אייך איבערשמועסען מכח איין ענין, מכח א תכלית זאך.... (ער קוקט זיך ארום) א, ער איז שוין נימא? ער איז שוין נימא! ער איז שוין א פנים אליין אוועקגעגאנגען מכח דעם ענין, איך קען איהם, ער איז א זריז וויא באלד ער שמעקט אן א תכלית זאך. ע.... עס איז דאך עפעס נאר קיין תכלית נים ער קאן דאך דערווייל מיט דיא איבריגע און ארבייטען דעם עסק־און איך וועל חלילה בלייבען פון דרויסען. (ער קוקט זיך נאך אמאל ארום אין אלע זייטען און ווערט פרעהליך) אך געלויבט איז גאט, ער איז נאך נים אוועקגעגאנגען. זיין ספאדיק לינט אויף דעם טיש, ער האט געמוזט נאר אויף א מינוט ארויסגעהן, איך וועל ווארטען ביז ער וועט קומען. איך וועל איהם שוין היינט נים אפלאזען, דער עיקר איז דאך ער, איך וועל מיך היינט אן איהם האלטען וויא א קינד אין דער מאמעס פארטוך! (ער גייט צו צום טיש. האפט פאר שמחה דעם ספאדיק

און בעטראכט איהם פון אלע זייטען) אך, זייער א גוטער, זייער א פיינער ספאדיק, טאקע אין תכלית אריין א גוטער ספאדיק! (ער קלאפט אויף איהם מיט א פינגער) א ספאדיק, א חיטרע קעפעלע לינט אין דיר ספאדיק! א גמרא קעפעלע מיט אלע דריידעלאך. איך וועל דיך היינט פון דעם אויג ניט אפלאזען, מען זאל חלילה ניט אפמאכען אהן מיר דיא גאנצע חתונה. חלעבען, מיר קומט עס באמת פאר וויא א חתונה, פיאווקין איז דער שדכן, ער רעדט אונז א שידוך מיר זאלען נעהמען דיא טאקסע. זייער א רייכע כלה! מיר זיינען — דיא מיוחסים און זיא דיא רייכע, זיא ניט אין נדן אריין א גאנצע שטאדט מענשען, אנטקעגען. א 60 טויזענד פאראנעם השי"ת זאל נאר געבען כח מען קען מיט איהר וויסען פון א לעבען. (ער ווערט נאך פרעהליכער) אך, קעסטעלע, קעסטעלע, הרי את מקודשת לי, הרי את מקודשת לי קעסטעלע כדת ר' איצע וואלף ספאדיק, ושטאנדהאפט! זיי ביידע פערשטייען אין עסק, קוקען אין תכלית אריין, טויג אונז שטאנדהאפט זעהר גוט אין שותפות, שטאנדהאפט איז אפילו א דיימזש, געהאפט אין דער מעשה, און קוקענדיג אונז זיינען מיר אין פלוק איינער פון דעם אנדערען פערשיעדען, נאר וואס מאכט עס אויס? אבי אונזער כוונה איז גלייך, אבי מיר האבען איין מחשבה. וואס מיינט דען א יוד היינטיגע צייטען, א שטיקעלע פרנסה, און וואס טהוט מען נעבעך ניט פאר דער פרנסה? שטאנדהאפט נעבעך פרובט זיך אין דער טומאה, מאכט זיך פאר א דייטש טאמער וועט דא ארומגעהן, ספאדיק א שטיינער מוטשעט זיך נעבעך אין דער קדושה.... נישקשה. מיר וועלען זיין חבר, מיר וועלען אלע איה"ש קוקען אין תכלית אריין און טהאן טובות, נאר וויא דערלעב איך שוין דאס אבער!
(ספאדיק קומט אריין אנגעטהאן אין א טיזליג מיט א שטעקען אין דער האנד, משה בעל תכלית לויפט איהם אנטקעגען) וואס איז, ר' איצע וואלף, איהר נייט שוין.

ספאדיק. א, יא, שוין צייט, מען מוז שוין אויף מיר ווארטען.

בעל־תכלית. איך בין געקומען גיין טאקע מיט אייך אין איינעם.

ספאדיק. וואס איז איהר האט אויך א כבוד?

בעל־תכלית (מיט פייער) א שאלה א ביסעל, אויב איך האב א כבוד? איך האב אין דער זאך א גרויסען חלק.

ספאדיק (פערוואונדערט) וואס הייסט, איהר האט דערינען א חלק?!

בעל־תכלית (נאך מיט מעהר פייער) סטייטש, איך האב דערינען געארבייט!

ספאדיק. וואס זאגט איהר! ר' משה סטייטש, וואס זאגט איהר?

בעל־תכלית. סטיימש, וואס זאג איך? איהר ווייסט רען נים, ר׳ איצע וואלף, וואס איך זאָג?!

ספאָדיק. ניין! ביי מיין יודישקייט, איך ווייס נים! זאָגט וואס מיינט איהר?

בעל־תכלית. סטיימש, דאס קעסטעלע מיין איך, פיאווקין האט דאך אייך ערשט געזאָגט, ער זאָגט אז איהר זייט מסכים.

ספאָדיק (וויא פון שלאָף) א דיא טאַקסע מיינט איהר! חלעבען דאס איז פאר מיר א טירחא, איך בין לא עליכם א צו בראָכענער יוד, וויא קען איך אויף מיר נעהמען אזא טירחא?

בעל־תכלית, מען מוז דאך אָבער זאָרגען פאר דעם תכלית, מען מוז דאך אמאָל זאָרגען פאר קהלס תכלית, סטיימש ווער דען זשע, ווער דען זשע, ר׳ איצע וואָלף?

ספאָדיק, לאָם מיר דאס אָפליינען אויף איין אנדער צייט, מיר וועלען זיך נאך מיישב זיין, איצט איז מיר שוין צייט צו געהן אויף דעם ברית.

בעל־תכלית (שטילערהייד צו זיך) ער וויל זיך פון מיר אויסדרייען, איך קען נאך חלילה בלייבען פון דרויסען, מען דארף איהם נים אָפלאָזען (צו ספאָדיקען) איך וועל מיט אייך אויך געהן, דער בעל ברית איז מיינער א שטיקעל מחותן.

ספאָדיק. נו ניט־זשע מיר, זייט מוחל מיין ספאָדיק. וואס איז ר׳ משה וואס קוקט איהר אזוי אויף מיין ספאדיק? ער געפעלט אייך אזוי?

בעל־תכלית. (שאָקעלט מיט דעם קאָפּ) אויב ער געפעלט מיר! ער איז טאַקע אין תכלית אריין א גוטער ספאָדיק, איך וועל מיר בלי נדר אויך מאכען אזא ספאָדיק, (ר׳ איצע וואָלף נעהמט און טהוט אָן דעם ספאדיק און געהט אוועק מיט ר׳ משה בעל תכלית.)

---

*) אמר ר׳ מענדעלי. אין דעם כתב־יד פעהלען דיא עטליכע בלעטלעך און דיא ווייטערדיגע סצענע הייסט דאָרטען דיא זעקסטע, מען זעהט ארויס אז זיא איז געשעהן מיט עטליכע יאָהר שפּע־טער, נאָך דער גזירה, אז יודען זאָלען מאכען געשטודירטע רבנים. פאר דיא וואס ליינען מאכט יאס אָבער איז גאָר נים אויס, זיי קענען לייענען גלייך און זאָלען אפילו נים וויסען אריב טס געוועזען עפּעס אָפּ.

פיערטע סצענע

עלץ בייא ספאָדיקען אין חדר. שלמה וועקער.

דער נאָך גדליה פיקהאָלץ.

וועקער (אריינגעהענדיג) ער איז ווידער ניטאָ! נעכטען האָט ער מיך בעשטעלט איך זאָל היינט אין דער צייט קומען איהם שרייבען דיא פּאָסט, און ער אליין איז ניטאָ, ער איז אויף א ברית! אלע טאָג איז ער אויף בריתען, אלע טאָג אויף שמחות! א שיינער סוחר, חלעבען! אָט וואס הייסט א סוחר, ניט קענען איבער־לייענען א בריעף! ניט קענען אָנשרייבען איין אדרעס, און נישט אויסלאָזען ניט איין ברית ניט איין בר מצוה, און נאָך אזעלכע שמחות! איך פארשטעה אסור ניט וויא אזא סוחר קען זיך האלטען אפילו א טאָג! פון דעסטוועגען איז ער דאָך רייך.... מערקווירדיג! ניט אנדערש טאַקע אז רוחות ארבייטען פאר אזעלכע סוחרים, אז מלאָכים היטען זיי אָפּ, אז א מלאך ווארפט זיי אראָפּ א נראָשען.... (ער זעטצט זיך אַניעדער און נעהמט ארויס פון דעם קעשענע א אידיש ביכעל) וואס זאָל איך טהאָן? איך מוז שוין אויף איהם ווארטען, נאָך גוט וואס איך האָב מיט זיך דאס ביכעל, וועל איך מיר דער וויילע אריינקוקען, איך וועל טאַקע איבערלייענען דאס ביסעל שירים, נאָר פון א נייעם מחבר (ער קוקט אריין אין דעם ביכעל, דיא טהיר עפענט זיך שטילערהייט אויף און פיקהאָלץ געהט אריין).

פיקהאָלץ (צוגעהענדיג צו וועקערן גאַנץ שטיל) וואס האָסט־דוא זיך אזוי פערטיעפט אין לערנען, שלמה?

וועקער (גיט זיך א כאַפּ גאַנץ אויסער זיך) וואס זעה איך? דוא ביזט עס גדליה, פון וואַנען האָסט דוא זיך דאָ פּלוצלים גענומען, מיין גוטער, מיין טהייערער גדליה? ווען ביזט דוא געקומען? (ער קוּשט איהם).

פיקהאָלץ (גאַנץ רוהיג) איך בין געקומען טאַקע היינט.

וועקער. אַך, גדליה! וויא פאַלסט דוא אויס צו קומען אהער?

פיקהאָלץ. שאַ, וואונדער זיך ניט אזוי שלמה! עס איז גאַנץ פּראָסט, איך בין שוין געוועזען ביי דיר אין דער היים. האָט מיר דיין ווייב געזאָגט אז דוא דארפסט זיין דאָ. (ער זעטצט זיך אויף א ביינקעל).

וועקער (רוקט צו זיין ביינקעל צו פיקהאָלצען) נוא, איצט דערצעהל מיר, וואס מאַכסט דוא? וואס הערט זיך אין טונעיאדאָווקע?

פיקהאָלץ (גיט א מאַך מיט דער האַנד) אין דיין טונעיאָרעווקע?!

וועקער: נוא זאָל זיין אין מיין טונעיאַדעווקע, וואס מאַכט דאָרט אונזער גביר?
אין ער נאָך אומשטעהנס געזאַגט אלץ מבולבל, אָהן א פיצעל חאַראַקטער?
מאַכט ער נאָך טאַקע אלץ פון זיין מויל א חאָלעווע און ביים צעהן פריינד א מאָנ?
יאָ, סטייטש דער ארענדאר. וויא הייסט ער צום טייפעל.... איך האָב שוין פאַר-
געסען וויא ער הייסט, אָט דער הויכער ארענדאר מיט א נענאָלטען האלז וויא ביי
א סטאַרעסטע. וואס מאַכט ער?

פיקהאָלץ. איך ווייס וועמען דוא מיינסט, ער איז היינט א קבצן און האלט שוין
מעהר ניט דעם גביר אויף דער ארענדע.

וועקער. א רחמנות חלעבען וואס טויג נעבעך אזא פּראָסט טענשעל וויא ער אהן
געלד? חלעבען א רחמנות! וועך דען־ושע, זאָג מיר, האלט היינט דאָרטען
דעם גביר אויף דער ארענדע?

פיקהאָלץ. דער גביר האט זיך ניט לאנג אָפּגעגעבען אין דער ארענדע מכמה מע-
מים צו ר' גרשון חייקעס, ער טראַגט איהם איין אפשר פיער טויזענר
רובעל א יאָהר, ער האט צו זאָגען איבער דער טאַקסע, איבער דעם קהל שטיבעל,
איבער אלע טשלענעס און איבער איטליכען אין דער שטאָדט, מען זאָגט ער האט
צו פערדאַנקען דיא ארענדע ר' נתן פויגעלס, דער שטאָדט—בורר.

וועקער. ר' נתן איז חלעבען א קלונעטשקער. וואס מאַכט ער? איז ער טאַקע נע-
בעך נאָך אי היינט א קבצן? ער האט שוין אין זיין לעבען א סך מאָהל
אָנגעזעצט אין פאָרט נעבעך א קבצן.

פיקהאָלץ. וואס קבצן, ער איז זיך היינט מפרנס גאנץ שיין פון אוראָקען, וואס ער
נימט אויף דער עלטער שפּאָנעל נייע אָן זעצערס, וויא אזוי זייא זאָלען
ענטפערען קוממיות, א חוץ דעם קנעכט ער עפּעס מיט דעם גביר, ער מוטשעט
זיך נעבעך מיט איהם, וויא אזוי מען מאַכט פּאַטשערקעס? וויא אזוי מען צאַפּט
פון דער וואַנט געלט? וויא אזוי מען ציהט ארויס קליי פון דיא ביינער? וויא אזוי
מען מאַכט פון שניי גאָמעלקעס? וויא אזוי מען מאַכט מיט דער רייף? וויא אזוי
מען פאַרבלענדעט דיא אויגען? וויא אזוי מען כאַפּט פיש פאַר דער נעץ? וכדומה
נאָך אזעלכע קונצען.

וועקער (מהומ א שפייא) פפו זאל עס ווערען! עס איז דאָך א שרעק, וואס ביי אייך
אין טונעיאַדעווקע נייט פאָר.

פיקהאָלץ (קוקט שאַרף אן וועקערען) בייא אייך אין טונעיאַדרעווקע ! זאנסטו, און בייא אייך אין גלופסק איז דען בעסערע פּאַראַדקעס. איך מיין חלעבען, נים ! קוקט זיך נאָר נוט צו וועסט דוא זעהען, וויא ביי אייך טאקע און נאך אין אנדערע יודישע שטעדט ליענען דיא ארעמע נעבעך צעהן אייכלען אין דער ערד, עס זיינען שוין דא אזעלכע גוטע און פרומע מענטשעלעך וואס פאר פרומקייט, פאר גוטס־קייט ליינען זיי אוועק אלע געשעפטען און גיבען זיך אָפּ נאר מיט שטעדטישע זאַכען און זאָרגען זיך נאָר לטובת הכלל, איינער איז א בעל טאקסע, איינער איז א פּאָוועדענע, איינער איז איין ארענדאר, איינער איז א גבאי, איינער א בעל עצה, איינער א תקיף, איינער דעם רבי'ס קרוב, איינער דעם גביר'ס בן בית, איינער מאכט באָס, איינער איז א מיוחס, איינער איין אייניקעל, איינער האט א באָבע אין ארץ ישראל, איינער טאנצט אויף אלע חתונות, איינער איז א שטאט פעטער. איינער קהל'ס יורש און איינער גלאט א שיינער יוד.— נו געפינט זיך נאך ערגעץ אין דער וועלט, אונטער אלע אומות אזוי פיעל גוטע מענטשען, וואס זארגען זיך פאר "עם כלל וויא ביי אונז יודען, רחמנים בני רחמנים ? ביי דיא אומות א שטיינער איז א נביר אדער א פּאמיעשטשיק, אדער א סוחר, א פאבריקאנט וכדומה, ביי אונז אקענען איז א מינדעסטער גבירעל אין א שטעדטעל דאס רוב א בעל טאקסע, א גבאי, איין עסקן במצות, ער איז נאר א סוחר לפנים, באמת טראגט ער אויף דעם קאָפּ דיא גאנצע שטאדט יודען נעבעך, ובזכות זה האט ער מיט אלע בעלי טובות דיא ברכה וואוהין זיי קערען זיך און ווענדען זיך.... זיי זארגען נעבעך זיי זארגען ביז זיי נעהמען אויף זיך לייב און ווערען אהן עין—הרע דיק, פעט, לוטער, מיט שעהנע בייכלעך. און זיי זיינען זייערע שונאים אויף צו שפּרינגנעניש אומעדום נושא חן.... דיא ארעמע נייט עס אבער נים אין קאָריסט, פון דיא פיעל טובות וואס מען טהוט זיי הערען זיי אויף וואס א טאג ווייטער צו עסען, זיי קריינקען זיי ווערען אויסגעדארט, אקוראט וויא א בן יחיד בייא א טאטען א נגיד, וואס מען דושעט איהם, מען הים איהם אָפּ פאר גרויס ליעבע און נעטרייישאפט פון עסען, און מען נים איהם איבער אין דיא הענד פון א סך ניאנקעס, זייא זאָלען איהם למען השם אָפּהיטען, ער זאָל נים חאפּען קיין איברינגען ביסען. האט זיצע דען נים באמת טאַקע איטליכער ארמער יוד אין א שטעדטעל אויף זיין חלק צווייא דרייא בעלי טובות וואס דורך זייער השגחה קען ער שוין קיין איבעריגען ביסען נים חאפּען ? וואס עסט דען א יוד, איין אָרעמאן ? קרענק, מכות מיט יסורים, א שטיקעל טרוקען ברויט מיט פּיסנעם קאליש, פון פלייש וויים ער נים וואס צו זאָגען, חוץ א שבת אפשר מאכט ער זיך א ביסעל פלייש'ג מיט א ביין, מיט א שטיקעל לונגען לעבער, דער

פאר פאלם איהם אפ א שטיק פלייש. און וויא מתים עסען אזא פנים האבען ויי.— נישט גוט שלמה! נישט גוט חלעבען וואס מיר יודען זיינען אזעלכע רחמנים, נישט גוט חלעבען, וואס ביי אונז אין דיא שטעדטלעך זיינען זעהר פיעל בעלי טובות! נישט גוט, נישט גוט חלעבען וואס א סך מענטשען ביי אונז זארגען זיך ניט בעסער פאר זיך, זיך אויסלערנען עטוואס אדער זיך צו בעשעפטיגען מיט עפעס אמלאכה און ווילען אלץ זארגען פאר אנדערע! נישט גוט חלעבען, וואס איטליכער לאידע לעדיג נייער, וואס איטליכער דראב, איטליכער עזות פנים, איטליכער צבועק ווערט פקוצים פון דער העלער הויט א שטאט מענטש, א פיינע—בריה און א בעל טובה, נישט נוט חלעבען, מאקע זעהר נישט גוט!....

וועקער. עפעס ביזט דוא היינט זעהר אין כעס, מיין ליעבער גדליה, עפעס רעדסט דוא מיר זעהר שטארק מיט הארץ! הא?!

פיקהאלץ. יא איך קען מיך שוין ניט איינהאלטען, איך מוז שוין אויסריידען דאס הארץ, צווישען אונז זאל עס בלייבען, ניט מיט מיין מויל גערעדט, אט דאס זיינען אונזערע שטאדט מענטשען, אט נעהם מאקע א שטיינער ביי אונז אין טונעיאדעווקע דיא גאנצע חאפטע פארשיינען, וואס דוא האסט זיך ערשט אויף זיי נאכגעפרעגט. דוא מענסט צו זיי צורעכענען משה לאפ, טרייטעל האפ, יוסעל צאפ ניט זיי מיין איך, דיא וואנד מיין איך—ווער זיינען זיי? וואס קענען זיי? דער האט זיך אויסגעלערנט איין אדרעס אויפשרייבען איז ער שוין קהל'ס פאוויערענע יענער האט זיך ערגעץ אין איין איינפאר הויז אויסגעלערנט עטליכע ווערטער רר סיש מיט גרייזען איז ער א שתדלן, א גאנצער חאדאטאי, דער האט מירידען א בלייך אויסגעוויקסט פנימעל איז ער איין ארץ ישראל גבאי, א כשרר יוד, א שיינער יוד, יענער איז איין עזות פנים נעהמט ער א חלק אין דער טאקסע. דער אזוי יע־נער אזוי.—מען שרייט אלץ אויף דעם נאראד יודען נעבעך, זיי זיינען פויל, זיי זיי־נען ניט געזונד, זיי זיינען עקשנים, זיי ווילען זיך ניט בילדען וכדומה נאך אזעלכע פארברעכען. געוואלד! וועל איך שרייען וואס זיי נעבעך שולדיג, וואס זאלען זיי נעבעך טהאן, אז זיי זיינען אונטער אזא פינסטערע אפיעקע? אז מען ציהט ביי זיי ארויס דיא קליי פון דיא ביינער, אז איין יודעל נעבעך האט איבער זיך אויף זיין חלק דרייא בעלי טובות, וואס נאגען איהם אויס דעם מארך, פארשלאגען איהם דעם קאפ, האלטען איהם אין דער מורא, דערטאפען ביי איהם ארויס דעם לעצטען גראשען, פארבלענדען איהם דיא אויגען און זאמוטשען איהם מיט זייערע טובות?י יודען זיינען חלעבען ניט שולדיג, זיי האבען גוטע הערצער, זיי האבען בטבע שכל און נעפיהל, זייא פארשטייען איין עסק זייא זיינען פאקארנע און קענען זעהר פיעל

אראפ שלינגען, נאר וואס העלפט עס, אז זיי האבען נעבעך נים קיין מזל, אז זייא זיינען נעבעך אומגליקליך אז פון כמה שנים שטיקט מען זיי צונויף אלע אין איינעם אין איין ארט וויא דיא שאף, אז זיי זעהען פאר זיך נים קיין וועלט און קענען נים אטהעמען קיין פרייע לופט א מענטש מוז דאך אבער עסען, מוז דאך זיך ערנעה־רען און אונטערהאלטען זיין לעבען כל זמן ער זשיפעט, כל זמן עס שלאגט זיך אין איהם איין אדער, דעריבער זוכען זייא שפע איינער פון דעם אנדערען, דער שטארקערער וויל דערקוועטשען דעם שלאפערען, מען טראכט אויס כל א מיני תחבולות וויא אזוי צו דערטאפען א שטיקעל ברויט, וויא אזוי צו דערהאלטען דיא נשמה, דיא נאטור איז שטארק זיא פאדערט איהרס, זיא סטארעט זיך, זיא זוכט כל א מיטעל זיך צו דערהאלטען, אט דעריבער זיינען דא ביי אונז אין טונעיאדעור קע דיא גאנצע חאפטע פארשיינען, וואס מיר האבען פון זיי גערעדט, אט דעריבער זיינען דא ביי אונז אזעלכע מיני מענטשלעך, דערצו נאך זייער א סך זיידענע יודען גאנצע פאקען שרכנים, מלמדים נאטס סטראפצעס וכדומה אזעלכע משינאוויקעס, זיי אלע ווילען עסען, זיי אלע האבען א נשמה און סטארען זיך זיא צו דערהאלטען, זיי האבען אלע חושים א טבע פון מענטשען, זיי ווילען לעבען! א קענען דער טבע העלפט זיך נים צו בארען, א קענען איהר העלפט נים קיין עצות, קיין חכמות, זיא איז אלסדינג גובר! אך נישט גוט שלמה! א רחמנות חלעבען אויף אינזערע יודע־לעך. עס וואלט שוין צייט געוועזען מען זאל זיי לאזען אביסעל אטהעמען, אביסעל דיכען!....

וועקער, ניין, גדליה, עם איז עפעס נים גלאט, עס מוז עפעס זיין וואס דוא רעדסט אזוי פיעל מיט פייער. סטייטש דוא קאלטער גדליה, דוא שטילער, דוא גוטער, דוא ליעבער גדליה זאלסט ריידען אזוי פיעל מיט הארץ! ניין, ניין! זאג דיר וואס דוא ווילסט, עס איז עפעס נים גלאט. (ער לייגט ארויף זיין האנד אויף פיק־האלץ אקסעל) איך בעט דיך גדליה, דוא בלייבסט היער אויף לאנג?

פיקהאלץ. ניין, איך וויל נאך היינט אוועקפאהרען.

וועקער, וואס איילסט דוא זיך אזוי קיין דיין טונעיאדעווסע?

פיקהאלץ. זאג נים מעהר איך בעט דיך „דיין טונעיאדעווקע“ איך בין שוין נים מעהר קיין טונעיאדעווקער.

וועקער (פארוואונדערט) וואס הייסט? דוא ביזט שוין נים מעהר דארטען קיין רב. סטייטש וויא קוטט עס? פאר וואס?

פיקהאָלץ. דוא פרענסט פאר וואָס ? פאר דעם ! פאר דעם וואס ביא אונז זיינען דאָ בעלי טובות, וואס קיינער פון דער אָבשטשעסטווע האט נים קיין דעה וואס מען הערט זיי וויא דאס מילכידינע קלינגעל, וואס איטליכער ציטערט צו זאגען א וואָרט, פאר דעם וואס ר׳ טרייטעל, זאָל לעבען הייסט דיא שטאָדט, וואס ער מיט זיין כנופיא האלטען אין זייערע הענד אלסדינג : דיא טאקסע, דיא אָרענדע דאס קהל—שטיבעל, אלע צדקות און עולמות געלד, וואס זיי מאכען טשכענעס וועלכע זייא טויג און נעהמען בלאנקע וועקסלען בייא דעם גאלאווא בייא דעם רב וכדומה, כדי אין פאל אז זיי וועלען נים וועלען טאהן דאס וואס ר׳ טרייטעל מיט זיין כנופיא ווילען, וועט מען אויף זיי אויספיהלען דיא וועקסלען *) היינט פערשטעה־סטו דוא פאר וואס איך בין שוין נים מעהר דאָרטען קיין רב ? איך קען מיך נים פארקויפען, איך קען נים האלטען בלאט מיט פאלשע מענטשען און בערייסען א שטאָדט ארעמע לייט נעבעך, איך קען נים זיין געבונדען און טאָהן נאָר דאס וואָס יענער וויל, וואס יענטר הייסט און וואס יענעם טויג.... איך בין נאָך פאר דיא וויבאָרעס אוועקגעפאָהרען, זאל זיך דאָרט איין אנדער זיין רב.

וועקער (מיט א ביטער הארץ) וואס הייסט, און מען שווייגט זיי, אָט־א־דער גאנצער כנופיא ? ! עפעס הפקר א וועלט !

פיקהאָלץ (מיט א זיפץ) יודען זיינען נעבעך דערשלאָגען, זייא מיינען אז אזוי דארף מאקע זיין. ווער אונטער אלע אומות קען נאָך אזוי פיעל ליידען און שווייגען וויא יודען ?.... און איבערינגענס אז מען שרייט אמאָל יאָ אויף ר׳ טריי־טעלס סמוטשקעס, אויף זיינע גנבות, הייסט עס נאָך, מען איז דאָנאָסטשיקעס, א גאנצע שטאָדט מענשען, טויזענטער בעלי־בתים און בעלי מלאכות זיינען דאָנאָסט־שיקעס, דיא שטאָדט, דאס הייסט ר׳ טרייטעל מיט דער כנופיא, איז ברוגז פאר וואס מען בעזספאָקאָיעט זייא. מען קען מאקע נאָך חאפען א פסק, ר׳ טרייטעל שרייבט וואוהין מען דארף אין דעם נאמען פון דער שטאָדט... מיט חתימות האט ער קיינמאָל נים וואס צו זאָרגען. זייא ליגען בייא איהם תמיד פאָרטיג אָנגעגרייט, היינט האט ער דאָך עפעס נאך וועקסלען אויף !.... **)

---

*) אמר ר׳ מענדעלי, אויף מיין נסיעה אין בעסעראַביע האָב איך בעגעגענט אזא מין טריי־טעל אין א שטערטעל אויף דעם דענסטער, עטליכע ווערסט פון יאמפעלע, איך האב זיך דאָרטען איבער איהם אָנגעהערט זעהר שרעקליכע זאכען, ער איז א מזיק אין איין לאנגען טלית־קטן מען האט פון איהם געגוג צרות אוים צו שטען, השי״ת זאָל שומר ומציל זיין אלע יודעלעך פון אזעלכע ר׳ טרייטעלעך.

**) אמר ר׳ מענדעלי, איך האב נאָך א תירוץ אויף וועקערס שאלה, ער פרעגט פאר וואָס מען שווייגט ר׳ טרייטלען וכדומה, וויא איך זעה קען ער א פנים נים, זאל ער מיר מוחל זיין, דיא

וועקער (קײמשט דאס ביכעל אין דער האַנד זעהר שטאַרק אויפגעבראַכט), **נדליה! בלייב היע גדליה!**

פיקהאַלץ. דאָ איז ניט מיין אָרט.

וועקער (נאָך שטאַרקער אויפגעבראַכט) **פארקעהרט דאָ איז דיין אָרט! דאָ, דאָ איז דיין אָרט** (ער שטעהט אויף און רייסט דאס ביכעל פאַר גרויס עגמת נפש).

פיקהאַלץ (קוקט אָן וועקערן פערוואונדערט) **וואס טהוסט דוא שלמה.**

וועקער (מיט א ריהרענדע שטימע) **איך טהו דאס וואס אונזערע עלטערען האבען גע־טהאָן אמאָל בשעת הורבן דארטען אויף דיא טייכען בבל׳ס. אויף דיא ווער־בעס דארטען האבען דיא משוררים אויפגעהאנגען זייערע פידלען, זיי האבען מעהר ניט געוואלט זינגען, שפיעלען, נאָר קלאָגען, יאמערען און טרויערען, נענוג זינגען גדליה! נענוג שרייבען שירים מליצות בשעת אונזער פאלק, אונזער ארעם פאַ[ק] ליידעט אויף דער טייך גנילאפיאטקע צעררייס אויף דיא סטרונעס פון דער יודי־שער פיעדעל** (ער רייסט מיט איזמפענד). **יודען זיינען ניט געבארען געווארען צו זינגע[ן], צו שפיעלען.... מען מוז האבען אין זינען ערענסטערע זאכען. בלייב היע גדליה: מיר וועלען פרואווןביידע היע עפעס טהאָן, עפעס ווירקען, פאר אונזערע ארעמע יודען. דא גדליה, דא איז דער ארט צו טהאָן, דא איז דער ארט צו ווירקען!**

פיקהאַלץ (מיט אַ ביטערען לאַכען) **אי שלמה, ביי יודען ווילסט דוא ווירקען! פאר דיא וואס דוא ווערסט זיך אננעהמען, טאָקע דיא אליין וועלען דיר זיין שונאים, דער וואס טרינקט זיך וויל תמיד אריין שלעפען אין וואַסער דעם דאָזיגען, וואס**

פוילישע יודען, א פוילישער איז אלץ אָ בריה ביי זיך אין שטוב, אין בית מדרש אונטער דעם אחוועןֿ, דאָרט סמאַליעט ער דיא וועלט, ער קען ניט צוזעהן דיא עולות, דיָם גראַבעזש, וואס עס געהט פאַר אין דער שטאָדט, ער ליאַרעמט, ער פילדערט, ער גיט עצות מען זאָל שרייבען פראָשענעס, מען זאָל שרייבען אויף דיא נייא ציימונג, מען זאָל אלע שטושקעלאַך אַרויספיהרען וויא בוימעל אויף דעם וואַסער, מען זאָל טאַקע אַיינמאָהל אָנלעהרנען דיא פאַלשע מענטשען, מען זאָל אויסמאַכען דעם, מען זאָל אויסמאַכען יענעם, נאַכדעם זאָלט איהר זעהן אז עס קומט צו עפעס איז ניטאָ קיינער אין דער היים, ער בעהאַלט זיך אין א מויזענלאָך פאַר א רויטען קאָלנער, ער ווערט א קעצעלע, א תם. ער גיט נאָך אָפּ אַ שיינעם גוט מאָרגען דעם דאָזיגען וואס ער האט אויסגעמאַכט מיט דער צונג פאַרקעהרט ער דרינגט איהם אז אומעדום, אין אַלע שולען שרייט ער און וועט שרייען, אז קיין עהר־ליכער חוץ איהם איז טאַקע ניטאָ, מאַלע וואס שונאים זאָגען, נאָר פון דעסטוועגען בין איך מודה אז פיקהאַלץ תירוץ איז זייער איין אָמת ער, אונזערע יודען נעבעך זיינען זעהר דערשלאָגען. א חוץ דעם האָבען זיי מורא זיך צוקלאָגען אויף שלעכטע מענטשען און אַרויסשרייבען זייער פאַלשקייט נאָך מחמת דעם טעם אויך, ווייל זיי ווייסען אז דיא אומות העולם בעשולדיגען דעם כלל ישראל פאַר אַ פרט און לייגען ארויף דעם חטא פון איינעם אויף אלע יודען;דעריבער איז זיי בעסער גיחא צו ליי־דען שפילערהייט, איידער שרייען; און עס זאָל חס ושלום ארויסקומען א חילול השם.

ראַטעוועט איהם, קראַנקע האָבען כמעט אַלע פיינט דעם דאָקטער, דאס ליעגט שוין אַזוי אין דער נאַטור. — דוא וועסט זיך סטאַרען עפּעס צו טהאָן, עפּעס צוא פאַרבעסערען, פּלוצלים וועט קומען איינער און וועט אָפּזאָגען א סליחה, אז דוא ביזט איין אפּיקורוס אז עס פעהלט ביי דיר א האָר אין באָרד, נוא דאָ הערט שוין אויף אַלסדינג, מען מאַכט דיך מיט דער בלאָטע גלייך און מען לאָזט זיך נאָך בעסער צו צו דיא בעלי טובות, אקוראַט וויא דאָס אומגליקליכע חיה'לע נעבעך לויפט צו אליין צו דעם שרעקליכען שלאַנג, וואס בעצויבערט און שלעפּט דאס מיט דיא אויגען.... ניין, שלמה, דוא ביזט צו הייס, ניין זאָג איך דיר שלמה, ניין איך וויל נים ווירקען.

וועקער (גראַטשעט זיך) דוא בלייבסט גדליה! דוא וועסט היע זיין רב. איך בין גוט בעקאַנט מיט שטאַנדהאַפּטען, ער איז דאָ דער גביר, דער גאַנצער פיהרער, איך וועל איהם בעטען ער זאָל דיך מאַכען היע פאַר רב, ער לעבט מיט מיר זעהר גוט.

פּיקהאָלץ. אי שלמה, דוא ביזט נאָך נים ערפאַהרען, דוא קענסט נים קיין גביר, קיין הינען יודישען גביר, דוא קענסט נים שטאַנדהאַפּטען, ביי איהם איז נימאָ קיין פריינדשאַפט, קיין געוויסען, ער ליעבט נאָר זיך, ער זוכט נאָר זיין נוטצען, אי היט זיך. שלמה, היט זיך פאַר איהם.

וועקער. נישקשה, דאס איז מיין זאַך, שטאַנדהאַפט זאָג איך וועט דיר מאַכען פאַר א רב.

פּיקהאָלץ. איך דאַנק דיר שלמה פאַר דער טובה! פע אזא רבנות וואס שטאַנדהאַפט ניט זיא, פע אזא רבנות וואס פאַר איהר דאַרף מען זיך פערקויפען דעם טייפעל, וואס פאַר איהר דאַרף מען זיין א נכנע, איין עבד כנעני, וואָס פאַר איהר מוז מען הערען, זעהען און שווייגען! פע, פע, פע אזא רבנות! דענסטמאָהל וועל איך זיין א רב ווען דער נאַראָר וועט מיך ווילען, ווען אַללע אָרעם און רייך גלייך, וועלען מיך מאַכען און מיר שיינקען זייער צוטרויען, ווען איטליכער, אפילו דער אָרעמער נעבעך, וועט מיך געפינען פאַר ווערטה צו פאַרטרעטען דיא שטעלע נאָר עס איז נאָך אָבער דערצו זעהר וויים צו וואַרטען! זאיי מיר געזונד, שלמה! איך מוז פאָהרען, כאָם מיר איינער דעם אנדערען נים מעהר שטערען! (ער וויל געהן).

ועקער. אך גדליה! וואַרט נאָך אַבּ'סעל גדליה!

פיקהאָלץ. ניין איך מוז פאָהרען, זאיי געזונד, גענים און ערפאַהרען, היט זיך פאר שטאַנדהאַפטען און רעד זיך נישט איין צוא ווירקען ביי יודען. אדיע!

(ער צוקוקט זיך מיט וועקערען און געהט אוועק).

וועקער (נאָך דעם אַז ער איז אַביסעל געשטאַנען פערטראַכט) אַך נדליה, דוא האסט מיר געעפענט דיא אויגען. איצט הויב איך אָן צו זעהען וויא אזא סוחר, וויא מיין ספּאָדיק, קען זיך האַלטען און זיין רייך, א מלאך וויא איך זעה, ווארפט ניט קיין גראָשען אַן אַפּנים אז מען נעהמט ניט אליין אויף דער וועלט האט מען טאַקע ניט.... נאָר נישט גוט אָבער צו האָבען אָפענע אויגען, נישט גוט צו זעהען א סך אויף דער וועלט. עס קאָכט אין מיר דאָס בלוט, עס קלאפט מיר דאס הארץ איך פיעל אז דאָס גאַנצע פּנים פלאַמט מיר. עס איז מיר דאָ דושנע, איך קען דאָ ניט אטהעמען דיא לופט, איך מוז פון דאַנען ארויסגעהן, ארויסגעהן און שוין טאַקע אהער מעהר נישט קומען. אַך נדליה, דוא האסט מיר געעפענט דיא אויגען! (ער געהט געשווינד ארויס און גיט אַ קלאַפּ מיט דער טהיר).

צווייטער אקט.

דאָ ווערט פאַרנעשטעלט וויא אזוי דיא פּאַפּעטשיטעלעס פון דער טאַקסע ארבייטען מעשים און פיהרען אַ וועלט.

ערשטע סצענע.

אַ מכוה מכּוח ביי ר׳ משה בעל תכלית. דיא כנופיאַ פּאַפּעטשיטעלעס זיצען ארום טיש אויף איהם שטעהען פלעשלעך בראַנפען און וויין, אַ גרויסער פּאַלומעשיק מיט אַ געבראָטענע גאַנז און אַ טעלער מיט אייטערלעך.

ספּאָדיק (האַלט אַ כוס אין דער האַנד) לחיים יודישע קינדער. גאָט זאָל געבען עפּעס ישועות ונחמות אויף יודען. און טאַקע דער בייא אַ שנת פּרנסה (ער פּער גלאָצט דיא אויגען צו דער סטעליע) ישראל עמך צריכים פּרנסה! עס איז איינט זעהר אַ שלעכטע צייט! (ער קרעכצעט און טרינקט אויס דעם כוס).

דיא כנופיא (קרעכצעט אויך מיט דיא כוסות אין דיא הענט) עס איז היינט זעהר אַ שלעכטע צייט, השי״ת זאָל רחמנות האָבען! לחיים ר׳ איצע וואָלף, לחיים זאָל טאַקע זיין זרענו וכספּנו ירבה כחול, (אַלע טרינקען און פערבייסען).

משה בעל תכלית (האַלט אַ פּאַלקע אין דער האַנד) עס איז חלעבען נאָר קיין תכלית נים צו לייזען 25 קאָפּיקעס פּאַר איין אָקע פלייש אין אזא שלעכטער צייט. גענוג וואָס מיר חלאַפּאָטשען זיך נעבעך מיט דער טאַקסע למובת הכלל פּאַר וואָס נעבעך זאלען מיר דערלייגען פון אונזער קעשענע?

תם. פּאַר וואס נעבעך זאלען מיר דערלייגען?

שטאַנדהאַפט, דערלייגען זיינען מיר אוודאי נים מחויב, יענער זאָל זיך עסען פלייש און מיר זאלען פּאַר איהם דערלייגען! פּשוט איז פּשוט מען דאַרף פאַרגרעסערען דעם מקח פון פלייש.

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי! האַ, מען מעג טאַקע פאַרגרעסערען.

ספּאָדיק (זיפצט) אוודאי איז אַ רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, אויף דיא ארעמע יודען נעבעך, נאָר וואס אָבער זאָל מען טאָהן? גאָט קען אוודאי העלפען. דער ווייל מיין איך, וועט נים קיין סך זיין ארויף ציהען אַ פּאָר קאָפּיקעס אויף דער אָקע.

ר׳ יוסף מהיכא תיתי, וואָס קען עס שאדען, הא?

תם פאַר וואָס נים דרייא?

שטאַנדהאַפט. פאר וואס טאַקע נים פיער, פיער איז דען א ספק? וואס איז דיא שטאדט דארף דען וויינינ האבען? פון וואַנען וועט מען עס נעהמען אויף אלע הצטרכות?

ספּאָדיק. (פערגלאַצט דיא אויגען און קרעכצט) אוודאי איז צרכי עמנו מרובים, יודען נעבעך דארפען זעהר פיעל האבען, נוא זאל שוין זיין, אויב יאָ אזוי, טאַקע פינף, איין מאָל איז נים רעכט קיין זוגות און צווייטענס צוא א גלייכען מספר דרייסינ.

ר׳ יוסף מהיכא תיתי: דרייסינ, זאל זיין דרייסינ.

משה בעל תכלית. און איך זאג אייך, אז דאס איז חלעבען אויף קיין תכלית נים, בערעכענט זיך נאָר נום, וואס איז דרייסינ קאַפּיקעס אין אזא ציים? פאלנט מיך חלעבען, לאזט מיך אויך עפעס פריבאוועזן.

ר׳ יוסף. מהיכא־תיתי, חלעבען. זאל ער עפּעס אויף פריבאוועזן, ער איז דאך אויך א פּאָפּעטשיטעל....

שטאַנדהאַפט. האַפט זיך נים אזוי צו, מיין ליעבער ר׳ משה! אמת טאַקע איהר האט רעכט, איהר האט אויך א דעה, מען קען אבער נים אלץ אויף איין מאל, לע״ע דארפט איהר האבען אזא רעכנונג, אין גלופּסק נעהט אוועק לערך פון 17 ביז 18 טויזענד אקעס פלייש א וואָך, חוץ עופות, היינט אז מען ציהט ארויף נאך 5 קאַפּיקעס אויף דער אקע מאכט שוין דאס ביסעל אליין ארום לערך 900 רובעל א וואך, אין א יאהר איז 52 וואכען, קענט איהר אייך שוין אליין צוא נויף רעכענען דיא סומע, דער ווייל מוזען מיר זיך בענונענען מיט דער קליינער סוממע און ווייטער וועלען מיר זעהן, מען קען נים אלץ אויף איין מאל.

ספּאָדיק. לאָם מיר זיך ר׳ משה, נוהג זיין וויא אונזערע הייליגע חכמים האבען געזאָגט „תפסת מועט תפסת” לאָם מיר זיך לע״ע בענונענען מיט דער קליינער סומע. א רחמנות חלעבען אויף דיא אָרעמע לייט, זאָלען זייא לכל הפּחות נעבעך ביסלעכווייז נעוויהנט ווערען.

תם. פאַר וואס זאלען מיר נעבעך ליידען?

ספּאָדיק (פּרייסט תם־ען) שאַ, חלעבען, ר׳ שמעיה, נוא וואס קען מען מאכען, חלעבען נישקשה, השי״ת וועט אונז דערפאַר העלפען, בזכות זה טאַקע וואס מיר טהוען פאַר דיא ארעמע לייט וועט אונז השי״ת העלפען, לע״ע זאל אונזערע

איבערנעהן, דער נאך, וויא זאגט שטאנדהאפט, וועלען מיר זעהן, מען קען ניט אויף איין מאל איבער ציהען דעם בוינען, געדיינקט איהר וויא מען האט זיך נוהג געווע־זען תחילת ביז מען האט געשטעלט אויף 25 קאפיקעס, א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, מען קען ניט אלץ אויף איין מאל.

שטאנדהאפט. דער עולם זאגט, א נויעש שפריכווארט איז להבדיל וויא א גמרא, טישע יעדעש דאלשע בודעש, דאס הייסט ר׳ איצע וואלף אויף יר־דעש, אז מען פאהרט פאמעלעך, פאהרט מען ווייטער איין:

ספאדיק. וויא קומט צו זיי אזא גלייך ווערטעל? זיי האבען דאס אוודאי געגאשט ביי יודען.... דער אמת איז טאקע מען טאר זיך ניט איילען, מען דארף ניט אויף איין מאל איבערציהען דעם בוינען, פארשטייט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאללען מיר עס ניט פערשטעהן?!

צווייטע סצענע.

דיא זעלביגע כנופיא. פיאווקין קומט אריין שטארק פרעהליך.

פיאווקין. א גוטע וואך! פאזדראווליאיו אויף א פולער וואך! גאט האט געהאלפען, עס איז אנגעקומען!.... איצט, זעהט איהר קומט א גלעזעל וויין. (ער גיסט זיך אן א גלעזעל ווי ר נקט אויס און פערבייסט מיט אייטערלעך).

דיא כנופיא (שטארק פערוואונדערט) וואס אנגעקומען? הא, וואס אנגעקומען, וואס?

פיאווקין. דאס געלד! דיא אבשטשעסטווענע הוגדערט מויזענד קערבלעך אנגע־קומען.

דיא כנופיא (אין איין קול) וואס זאגט איהר?!

פיאווקין. דאס וואס איהר הערט.

ספאדיק (פערגלאצט דיא אויגען) איך דאנק דיר און לויב דיר גאט (צו תמ־ען) נוא ר׳ שמעיה הייגט זעהט איהר וויא השי״ת העלפט פאר עהרליכקייט, הא, וואס האב איך אייך געזאגט, ערשט ניט לאנג געזאגט? אט האט איהר א מופת! בעל־תכלית. הייגט זעהט איהר, אז איין גאנצען איך! איך טאקע האב אלץ געזאגט וואס וועט זיין דער תכלית פון אזוי פיל געלד, וואס האט זיך פון דער טאקסע אנגעזאמעלט ביי דער קאזנא נאך פון גאנץ לאנג? טאקע סאמע פון דער

הייסער מינוס, וואס מיר זיינען געוואָרען פאַפעטשיטעלעס במעט פון דער ערשטער רגע האָב איך אלץ געשריען, וואס וועט זיין דער תכלית פון אזוי פיעל געלד. פון אזא סומע געלד? לאָם מיר ארויסנעהמען דאס געלד!

ספּאָדיק. זעהט איהר, איך האב טאקע גוט געראַטהען מען זאל שרייבען, אז מען דארף דאס געלד אויף א ביקור חולים, דאָס האט א סך געהאָלפען.

פּיאוויקין. (מיט הניפה) יאָ, זיי טאקע האבען געזאָגט, א ביקור חולים האט ר׳ איצע וואָלף געזאָגט.

בעל־תכלית. א גרויסע חכמה, ער האט געזאָגט! וואס איז דאס פאר א תכלית? מען האט געדארפט פשוט איז פשוט ארויסנעהמען דאס געלד סתם, אזוי וואָלט געוועזען א סך בעסער, בכל האופנים בעסער!

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, אזוי וואלט טאקע געוועזען בעסער, סתם איז אוודאי בעסער!....

תם. ווער האט עס געדארפט וויסען וואס מיר וועלען מיט דעם געלד מאַחן? ווער האט זיך צו מישען אין אונזערע עסקים? מיר זיינען דאָך פאַפעטשיטעלעס!

שטאַנדהאַפט. מען האט דאך געמוזט וויזען דער קאזנא אויף וואס מען פער־ברויכט דאס געלד. דעם חשבון מאכען, דאס איז שוין אונזער זאַך.

ספּאַריק. (פריילט תה־ע) חלעבען זארגט נים, ר׳ שמעיה, השי״ת וועט העלפען נייש־קשה חלעבען, אזוי איז בעסער. פארשטעהט איהר?

דיא גנופיא. מיר פעהשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס נים פערשטעהן.

פיאוויקין (מיט א גבה שמייכעלע צו ר׳ משה בעל תכלית) גלויבט מיר, ר׳ משה, איך פערשטעה אויף א תכלית זאך, וואס עס נוצט פאר דער שטאָדט. עס וועט אויפקומען איהר״ש וויא מען זאָגט אגיל ואשמח, קיילעכדיג און שפיציג!....

שטאַנדהאַפט. איצט רפותים! דארף מען זיך בעטראַכטען וואס מיר האבען מיט דיא איבעריגע געלד צו טאָן. פארשטעהט איהר?

בעל תכלית (מיט א זיס שמייכעלע). איך האב געוואָלט בעטען דער פון א גמילות חסד.

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, מיר אויך א גמילות חסד.

פיאוויקין (צו ר׳ משה בעל תכלית) נו א גמילות חסד דאס איז דאך א מצוה, א יודי־שע זאך, דאס איז דאך איינס פון דיא דברים שאין להם שיעור. (צוא זיך אליין און דער זיים מיט א שמייכעלע) דער פאר וועט דיא שטאָדט האבען עולם הבא!....

ספאָדיק. איך וואָלט געוואָלט בעטען א זעקס זיעבען טויזענד קערבלעך אויף קאַנ־
ציָנסקעס אטראַטע.

שטאַנדהאַפט. מיין רעה וואָלט געוועזען אז מען זאָל דער ווייל דיא געלד איינ־
ליינען.

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, לייגט עס איין ביי מיר.

בעל תכלית. ביי אייך ר׳ יוסף איז קיין תכלית ניט איך קען בעסער פּארטאַן געלד,
איך האָב גראד איצט א פּלאַן.

שטאַנדהאַפט. א פּלאַן האב איך א בעסערען, איך נעהם דיא געלד אויף מיר.

דיא כנופיא (אין איין קול) ניין, ניין, אזוי איז ניט גוט, זאָל בעסער זיין וויא פריהער.

תם. מיר קומט פון דער שטאָדט געלד, וואס האט מען געבעך צו מיר?

ספאָדיק. און מיך קומט אויך פון דער שטאָדט געלד פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן? אונז
קומט אויך געלד פון דער שטאָדט....

פיאַווקין (דער וויל צו זיך אליין אָן דער זייט) איך פערשטעה, איך פערשטעה, עס קומט
זיי ניט פון א יחיד, א שטיינער פון דעם, יענעם, נאָר גלאט סתם פון דער
שטאָדט דאס איז א גרויסער חילוק (צו דער כנופיא מיט תנופה) עס פאַרשטעהט זיך
עס קומט אייך פון דער שטאדט, איך בין איין עדות עס קומט אייך.

בעל תכלית. נוא וואס וועט זיין דער תכלית פון דעם וויין, בראַנפען, גאַנז, אייטער־
לעך? מען דארף עס אויסטרינקען, אויפעסען, איך בעט אייך טהוט
עפּעס, לאָזט זיך ניט בעטען.

ר׳ יוסף. מהיכא־תיתי, עס האלעשט מיר טאקע דאס הארץ (ער נעהמט א כוס אין
דער האַנד) לחיים מיט אלע פּרושים! לחיים! מהיכא תיתי, אידען זאָלען
נעבעך אויפגעריכט ווערען. מהיכא תיתי, ר׳ איצע וואָלף, זאָל זיין אזוי וויא איהר
זאָגט, אידען זאָלען בלייבען דאס וואס זייא זיינען, מהיכא תיתי, הא? אזוי איז
אוודאי בעסער.

דיא כנופיא. לחיים, לחיים! אידען זאָלען טאקע בלייבען דאס וואס זיי זיינען, השי״ת
זאָל אויף אונז רחמנות האבען (מען טרינקט און מען עסט).

דריטע סצענע.

דיא כנופיא איז אביסעל פארלעקט, זינגען אליהו'ס גאנץ פרעהליך,
שטאנדהאפט זיצט אין א ווינקעלע, רייבערט א ציגאר און סורעט זיך
מיט פיאווקינען. דיא גלאסנעס קומען אריין אין פאר חדר.

דיא גלאסנעס (פערוואונדערט איינער פון איין זייט, דער אנדערער פון דער אנדערער זייט סתיר)
מען טרינקט, מען עסט, מען איז פרעהליך! איז דאס גלאט א מלוה
מלכה אדער אפשר עפעס טאקע א שמחה!

איין גלאסנע. אן איז פיאווקין! מען דארף איהם א וואונק טהאן און איהם פרעגען.

צווייטער גלאסנע. א! איך וויים שוין, עס איז א חתונה, עס איז א גוטע חתונה!
איך קען דיא כלה, זעהר א שעהנע!

ערשטער גלאסנע (נאך מעהר פערוואונדערט) ווער חתונה? וועך כלה? !

צווייטער גלאסנע (מיט א שמייכעלע) דיא קאץ! מען מאכט חתונה דיא קאץ,

ערשטער גלאסנע. דוא ביזט משוגע!

צווייטער גלאסנע. דוא ביזט חסר דעה! דוא קענסט זיך נים אנשטויסען, דוא האסט
ניש קיין שכל פאר א קאץ. איך זאג דיר טאקע נאך אמאל;
מען מאכט חתונה דיא קאץ, דיא קאץ וואס איז היינט אנגעקומען דיא פאפעטשי-
טעלעס, דיא שיינע אבשצעסמוויענער קאץ, היינט פערשטעהסט דוא שוין? יא, א
שיינע כלה, זיי מענען זיך פרעהען.

ערשטער גלאסנע. א־א־! ! אט איצט פערשטעה איך. דיא קאפ איז מיר היינט אזוי
פערשלאגען, אז איך וויים אסור נים אויף וועלכער וועלט איך בין.
א קאטאוועס עפעס? מיר קענען חלילה פערפוילט ווערען אין אסטראג!

צווייטער גלאסנע. און דא טאר מען נאך נים זאגען דיא פאפעטשיטעלעס א גראב
וואָרט! וועך האט דען אונז געמאכט און וועך קען אונז ווידער
אויסמאכען ווען נים טאקע זיי!... בפרט נאך איצט, אז עס איז דיא צייט פון דיא
וויבארעס. גוט איז טאקע נאר פיאווקינען, ער ווייסט נים דעם טעם פון וויבארעס
ער פערלעבט קהל'ס געלד וויא פיעל ער וויל און טאנצט אויף אלע חתונות. ער
וועט, נישקשה, פון דער חתונה אויך אראפ נעהמען א גוט רח"ש!

ערשטער גלאסנע. וואס וועלען מיר דא שטעהן. דער גאלאווא ווארט אויף אונז אין
איינע צרות עס ציטערט געבעך אויף איהם דיא הויט. (זיי געהן
אריין אין חדר צו דיא פאפעטשיטעלעס).

די כנופיא (צו די גלאסנעס) א! ברוכים הבאים! זיצט, מאכט ברכה, חאפט עפעס!

די גלאסנעס. א שיינעם דאנק. עס איז איצט אונז נים אין קאפ. דער רעוויזאר איז געקומען!

שטאנדהאפט (א ביסעל דערשראקען) וואס, א רעוויזאר, א רעוויזאר איז געקומען!

פיאווקין (גים א מאך מיט דער האנד) א וואזשנע זאך! וואס איז דא אזוינס, אז ער איז געקומען?

ספאדיק (קרעכצעט) אך זעהר א שווערער גלות! אט האט איהר א רעוויזאר! מיר זיינען בעוונותינו הרבים אין גלות, השי"ת זאל רחמנות האבען.

ר' יוסף. מהיכא־תיתי, אוודאי וואלט בעסער געווזען, מיר זאלען נים זיין אין גלות.

תם. נאט אייך א רעוויזאר אויף אונזער קאפ! פאר וואס זאלען מיר געבענך מעהר פון אלעמען ליידען גלות?

בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען! נו מיילע אז ער איז געקומען, וועמען נעהט עס אן?

די גלאסנעס. סטיימש, ער וועט מארגען רעווידירען די ביכער אין דער דומע! דארטען וועט ער געפינען די פראביעלען, מחמת איהר האט שוין אזא לאנגע צייט נים ארייננעטראגען, וויא עס געהער צו זיין, די ראטע פון דער טאקסע, און אין דער קאסע פעהלט נעלד. האט אויף אונז נים קיין פאר איבעל, וואס מיר זאגען אייך. דער גאלאווא געהט ארום אן א קאפ, מיר ווערען אויך שיעור נים משוגע פאר פחד. איהר ווייסט מיט וואס דאס שמעקט? דאס שמעקט מיט סיביר, שמעקט עס!

פיאווקין. אז איהר האט מורא לייענט קריאת שמע. גייט, זאג איך אייך זאגט דעם גאלאווא ער זאל, דער נאר, קיין מורא נים האבען.

ספאדיק. עס וועט מסתמא מיט גאטס הילף זיין רעכט, פארשטעהט איהר?

די כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען פאר וואס זאלען מיר עס נים פער־שטעהן? מען דארף זיך נאר מכח דעם אביסעל מישב זיין (וויא אלע, תוך די גלאסנעס, געהן אריין אין איין אנדער חדר).

פערטע סצענע.

דיא גלאסנעם אליין, דער נאך דיא גאנצע כנופיא.

ערשטער גלאסנע (קוקט אויף דעם טיש) זיי האבען זיך דא אפנים גוט משמח געווע־
זען! זעה נאר זעה וואס איז אנגעשטעלט אויף דעם טיש.

צווייטער גלאסנע. זיי מעגען זיך פרעהען, זיי האבען גוטע יאהרען, א קליינינקייט.
זיי האבען איין ארענדע אן ראטע! וואס א טאג פארגרעסערט
מען דעם מקח פון פלייש, ארעמע לייט ווערען פערשווארצט, עסען ביינער, הדחה
רביעית, זיי האבען נישקשה אין דיא עטליכע יאהר, וואס זייא זיינען פאפעטשיטע־
לעם אנגעשאטען פעסער מיט נאלד!

ערשטער גלאסנע (מיט א ביטער שמייכעלע) זייא האבען דאך גענומען דיא טאקסע
פאר דער שטאדט, זייא האבען דאך א טובה געטהאן דער
שטאדט.

צווייטער גלאסנע. א שיינע טובה חלעבען! זיי ווערען נתעשר און אויף דער שטאט
נעבעך וואקסט ביסלעכווייז א נעדאיעם. מען קען שטארבען פון
אזעלכע טובות!

ערשטער גלאסנע. איך מיין, דיא בעלי טובות וועלען זיך מארגען אפ שאקלען מיט
א היבשען גראשען!

צווייטער גלאסנע. זיי וועלען נישקשה ניט דער ליינען פון זייער קעשענע. איך מיין
מארגען וועט טהייערער ווערען דער מקח פון פלייש, אוודאי
מעהר מיט עטליכע קאפיקעס אויף דער אקע! פון זייער הייגטינער אסיפה מיין
איך וועט דער שטאדט קיין גוטס הערויסקומען.

ערשטער גלאסנע. וואס זאגסט דוא! עס איז שוין אהן דעם אויך זעהר טהייער
דער מקח פון פלייש, איך האב מורא, מען וועט שרייען.

צווייטער גלאסנע. ווער וועט שרייען?! אום שטיינס געזאגט ווער וועט זיך אנרר־
פען אווארט? דוא קענסט ניט דיא הינע מענטשען, זיי זיינען
טרוסען, האבען מורא פאר א פליג. מען מעג זיי אפילו דעם קאפ אפדרעהען ווער־
כען זיי נים ריידען קיין ווארט

ערשטער גלאסנע. חלעבען א רחמנות, וואס זאלען זייא נעבעך טהאן? מיר אליין
האבען דען ניט מורא? צו ווישען אונז נערעדט, פאר וואס זער־

העז מיר צוא דיא עוולות און שוויינען? פאר וואס קוקען מיר אוועק אן דער זייט און זאגען אמן אויף אלס דינג וואס זיי טהוען? ווארום מיר האבען מאקע פאר זיי מורא, זיי קענען אונז אוים מאַכען, ווארום מיר ווילען ניט בלייבען אָהן ברויט אונ־זערע ווייבער און קינדער זאלען חלילה ליידען. פאדלעצעס וועלען מיר זיין סאי וויא סאי. האלטען מיר מיט זיי, האט מען דאך נישט צו ריידען אז מיר זיינען פאַדלע־צעס, און ווען מיר זאלען ארויסטרעטען אקעגען זייא, וועלען זייא אזוי לאנג דרייען וואו מען דארף און אונז מאכען פאר פאַרלעצעס, זיי זיינען תקיפים, זיי האבען אלע מיטעל, זיי וועלען בלייבען גערעכט און אונז וועט מען אָפּגעבען פּאדסור. איז דאך גלייכער מאקע דער ערשטער פאל, וועניגסטענס האבען מיר ברויט און הייסען פאר דער וועלט עהרליכע לייט. אין צווייטען פאל וועלען מיר שטארבען פאר הונגער, מיר וועלען נאך הייסען פאר דער וועלט פאַדלע מענטשען און זיין פּאַדסור דיא אָבּסטאָיאַטעלסטוועס זיינען אין דער וועלט אזוי פערדרעהט, אזוי פערפּלוטעט אז מען קען נים זיין קיין עהרליכע לייט, וויא שטארק אפילו מען זאל וועלען. אויב מען וויל העלפען דיא מענטשען און ארויף פיהרען זיי אויף דעם רעכטען וועג איז קיין אַנדער מ׳טעל ניטאָ נאר אויף פלאנטערען דאס קניפּעל און עוקר זיין דאס שלעכטס מן השרש. דאס קניפּעל אבער אויף פלאנטערען קען נאר דער וואס האט אין זיין האנד א גרויסען כח, דער צוא נאך א גוטע ראיה, איין ריכטינען און איין אמת׳ען בליק....

צווייטער גלאסנע. אי, עפּעס רעדסט דו איצט וויא א גאנצער פילוסוף! איך האב דיך אסור קיין מאל נים געהאלטען פאר אזא פילוסוף!

ערשטער גלאסנע. נארעלע, דיא אומשטענדען מאכען דעם מענטשען פאר אלס דינג! איך רייד דאס, וואס איך פיעל ביי מיר אז איך וויל מים דעם גאנצען הארצען זיין אן עהרליכער מאן, נאר איך קען נישט. מען ציהט מיך מיט גוואלד אריין אין דער נעץ, דאס קנעפּעל—דוא ווייסט דאך וועמען איך מיין— פארפּוטעט מיך מיט גוואלד, איך וויל לעבען אויף דער וועלט, איך האב ליעב מיין ווייב און קינדער, און וויל נים זיי זאלען ליידען דחקות, איך וויל זיי נים פערשוואר־צען דאס פּנים און וויל הייסען פאר דער וועלט א שטילער מענטש, איין עהרליכער מאן, דעריבער מוז איך מיר האלטען אין דעם שטארקען קניפּעל און זיין אפּאדלעץ.. לאך נים פון מיר, משה, איך בין אסור נים קיין פילוסוף, נאר א פּראסט מענשעל איך זאג דא נים קיין גרויסע חכמות. נאר דאס וואס איך זעה און פיהל. אדרבה, זאי זיך מודה, דוא זאגסט נים דאס זעלבינע וואס איך?

צווייטער גלאַסנע. הערסט דוא בעסער, וואס איך וועל דיר זאָגען, אז ווייטער דאר פען מיר שוין קיין נארען ניט זיין, מיר ווייסען דאך יא אלע זיי־ ערע שטומשקעס, נוא דארף מען זייא האלטען, פאר דעם קאָפּ, אז וועגינסטענס פאר גלאַסנעס מוזען זיי אונז וועלען.

ערשטער גלאַסנע. עפּעס מאכען זיי צו פיעל שיהות. עפּעס זיינען זייא זיך דארטען צוא פיעל מישב. דער גאלאווא נעבעך זיצט דער ווייל אין גע־ האקטע וואונדען.

צווייטער גלאַסנע. שא, מען הערט שוין א קול אט דאכט זיך נעהען זייא! — (דיא כנופיא קומט אריין).

ספּאָדיק (צו דיא גלאַסנעס) נוא, נייט רוהיג א היים! פּיאווקין פאהרט היינט אריבער צו דעם רעוויזאָר....

דיא גלאַסנעס. אויב אזוי נעהן מיר און האט אייך א גוטע נאכט!

פּיאווקין. ווארט, ווארט, אט נעה איך אויך. איך וועל מיך אויך זעטצען פאהרען טאקע פאר אייערע אויגען (ער זעגענט זיך מיט דער כנופיא און געהט אַוועק מיט דיא גלאַסנעס).

פינפטע סצענע.

דיא כנופיא קלייבט זיך אוועק צוא געהן, פּלוצלונג קומט אריין

א חאליאסטרע בעלי מלאכות אָרעמע לייט.

דיא חאליאסטרע (אין איין קול) מיר בעטען אייך מחילה, רבותים! וואס מיר זיינען אייך מטריח, מיר זיינען דאך נישט מעהר וויא פּראסטע מענטשעלעך.

דיא כנופיא (קוקט אָן דיא חאַליאַסטרע פערוואונדערט) זאגט געשווינד וואס איהר ווילט וואס ווילט איהר?

דיא חאליאסטרע. וואס זאלען מיר וועלען! עט. דערלעבט משיח׳ן. מה נאמר ומה נדבר, מיר זיינען הלעבען פּראסטע מענטשעלעך זייט אונז מוחל רבותים. אט האט איהר! וואס אויף דער לונג דאס אויף דער צונג....

דיא כנופיא. מיר ווייסען ניט וואס איהר ווילט. זאל איינער ריידען!

א שׁניידער׳ל. מאַקע וואו תורה דאַרטען איז חכמה. לאזט מיך. איך וועל ריידען. לב יודע מרת ניטעל. ר׳ איצע וואָלף נישקשה קען מיך. איך האב זיי אמאָל פערלאַטעט דעם הינטער חלק... פראָסטע איז מאָסטע רבותים! מען זעהט ניט דיא וועלט....

א שוסטער׳ל. שא, איך וועל ריידען! לאָזט מיך עולם, איך וועל ריידען! קיינער ווייסט ניט ווען דער שוך קוועטשט, רבותים! נאַט זעהט וויא איך האב מיר צו שטאָכען דיא הענד מיט דעם נאָל. זיט איך משער, איין ליכטעל אויף דער גאַנצער שטוב. אין איין ווינקעל איך מיט דיא פועלים. אין דעם אנדערען פליקט מיין ווייב פעדערען, מיר מוטשען זיך רבותים, אויף דעם שטיקעל ברויט, טאַקע פשוט בנפשו יביא לחמו, מיר עסען ווערים. מען זיצט אין נעץ און קעלט, דיא ליכטעל ברענט פינסטער, שפריטצט, שמעלצט זיך....

א קירזנער׳ל. (איין אויג פערהאַנגען מיט א שטיקעל בלאָען צוקער פאַפּיער) זעהט, זעהט רבותים מיר האבען שוין דיא ליכטלעך איין אויג ארויסגענומען! עפּעס ברענען זיי מיט א רויטען פלאַם אז עס שטעכט פשוט דיא אויגען וויא מיט א מע־סער און דער פאַר צאהלען מיר דאך אזוי טהייער!

דיא כנופיא. נוא מיכא וואס זשע ווילט איהר? וואס ווילט איהר פון אונז האבען?

דיא חאַלאַסטרע. (אין איין קול, כמעט מיט א געוויין) האט רחמנות אויף אונז אָרעמע לייט, טאַקע פריהער גאט דער נאך איהר! מיר האבען שוין מעהר קיין כח ניט אויס צו האַלטען. דער צרענראר פון דיא ליכט טהוט אונז אָן צרות, נעבראָטענע לייד.

ספּאָדיק. שא, מען קען טויב ווערען פון אייער געשריי! זאל חאָטשע איינער ריידען.

דער שניידער׳ל. שא שטילער עולם! ר׳ איצע וואלף זאגט דאך טאקע וויא א איד א למדן שא לאָזט מיך איך וועל ריידען! (צו ספּאָריקען) מען דער לעבּט קוים דעם שבת, א ביסעל אפּריכען און זיפצען נא ראספּאַשקו ביים טיש מיט דיא ווייב און דיא קינדערלאך. קוים אָבער האב איך מיך נעבטען געזעצט צום טיש און האב אָנגעהויבען „כל מקדש” האבען דיא ליכט אנגעהויבען זיך צו שמעל־צען און צו שפּריצען מיינער חאַפּט א סוילעטש לינט אנטקעגען דיא ליכט, פון איין זייט, און פון דער אנדערער זייט, עס העלפט ניט. דיא ליכט קאַפּ, קאַפּ קאַפּ....

דער שוסטער׳ל. שא! איין אָקס האט א לאַנגען צונג און קען קיין שופר ניט בלאָ־זען שא, כאז מיך ריידען, איך וועל ריידען, (צו ספּאָדיקען) מה אני, מה חיי. איך בין א גרויסער עני. א גאַנצע וואך וויא מען לעבט מען, שבת

פערזעצט מען א משכן חאָטשע זיך פליישיג מאכען, חאָטשע פערזובען א ביסעל נעקעכץ. מיט וואס פאר א שמחה קוקען דיא קינדערלאך נעבעך ארויס אויף דעם פרייטיג צו נאכט, עפעס א לעק טהאָן, עפעס א חאפ טהאָן.... נוא זאָלט איהר געוועזען זעהען וויא מיין ווייב האט נאר אויפגעגעבען געכטען דיא שיסעל צום טיש האט זיך צופלאַכטען דער קנויט פון דיא ליכט און אויסגעפלאַקערט אין איין מינוט אז מיר האָבען געמוזט דאס ביסעל לאָקשען אין דער פינסטער אויסזופען....

דיא כנופיא. וואס—ושע זיינען מיר שולדיג? וואס ווילט איהר פון אונז האבען?

דיא חאליאסטרע. מיר בעטען אייך מחילה רבותים. דער ארענדאר פון דיא ליכט פארענטפערט זיך אלץ, וואס איז, איהר נעהמט ביי איהם 1200 קערבלעך א יאָהר!

דיא כנופיא (אויפגעבראַכט) מיר נעהמען דאך דאס געלד מאקע פאר אייך, מאקע לטובה פאר דיא ארעמע לייט!

איינער פון דער חאליאסטרע. אויף דעם סמך מישט ער חזיר אין דיא ליכט, און לייזט מיט עטליכע גראָשען טהייערער פאר איין אָקע.

דאס טראָגט איהם א יאָהר איין נאך א סך געלד!

נאך איינער. און אין גאנצען ווער ליידעט? מיר, טאקע מיר ארעמע לייט. ביי דיא נגידים ברענען לאָמפען, אדער שטערען ליכט, זיי קערען זיך גאר ניט אן מיט דעם ארענדאר. פון אונז נעבעך לופעט ער דיא הויט....

דיא חאליאסטרע (אין איין קול) געוואלד, האט רחמנות, פערקויפט אונז ניט צוא דעם ארענדאר.

דיא כנופיא. סטייטש מיר נעהמען דאך בייא איהם דאס געלד פון אייער טובה וועגען.

דיא חאליאסטרע. דיא טובה קאסט אונז זעהר טהייער!...... מיר בעטען אייך נעהמט ניט בייא דעם ארענדאר דאס געלד זאָל ער ניט האבען קיין תירוץ. האט רחמנות, טהוט אונז ניט דיא טובה און נעהמט בייא איהם ניט דאס געלד!....

ספאָדיק. א האָזע א ביסעל פון עמי־הארצים, זיי קומען אונז זאגען א דעה!! —

תם. אט האט איהר אידען, נעה טהו זיי טובות!......

בעל תכלית. א שעהנער תכלית חלעבען, ניט נעהמען בייא דעם ארענדאר קיין געלד!......

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי. וואס ארט עס זייא?

שטאנדהאפט. וואס האט איהר זיך דא געשטעלט מיט זיי טענהן, מיט אידען ווילט איהר אויסקומען!

דער שוסטער׳ל (געהט ארויס פון אונטער דער פאָלע א ליכט) נאט זעהט מיט אייערע אויגען, אט האב איך אייך געבראכט אויף א צוקאוועשץ א ליכט.

ספאדיק. הולטאיי. וואס האלפט דוא א חלעבנע ליכט אין דיא הענד! אוועק טרייפניאק! אוועק פון מיינע אויגען!

דיא כנופיא (אויף א קול צו דער חאליאסטרע) געהט אייך, זייט מוחל, געהט אייך מען דארף ניט אייער דעה, לערענט אונז ניט קיין שכל. מסתמא ווייסען מיר וואס מיר טהוען!

דיא חאליאסטרע. אז אך און וועה איז אונז! (איינער ברעכט דיא הענד דער אנדערער שלאָגט מיט א קולאָק זיך אין הארצען און דער דריטער אין קאָפּ, אלע גע־בען א קרעכץ אין איין קול און געהען ארויס).

דיא כנופיא. געלויבט איז גאט מען איז זייערער פטור געוואָרען!

ספאדיק. מיר איז שוין צייט צו געהן. מארגען דארף איך פריה אויפשטעהן איך האב א פאאר ברית׳לעך, פון דארטען דארף איך געהן אויף א בר מצוה, און פארנאכט בין איך מיט מסדר קדושין.

דיא כנופיא. אונז איז שוין אויך צייט צו געהן. א גוטע נאכט ר׳ משה! פארגעסט ניט, און זאגט איהר מאקע, זייט מוחל, אז מארגען גאנץ פריה שינדע־רען מכת דעם מקח, מכה אחת וחמש.

בעל תכלית. פאלגט מיך, איך בעט אייך, זאל זיין חאטשע אחת ושש.

דיא כנופיא (צו ספאדיקען) טהוט איהם שוין ר׳ איצע וואלף צו ליעב. מארגען דארף אבלייז פאר יענעם האבען געלד......

ספאדיק (קוויינקעלט זיך) חלעפען עס טהוט מיר וועה דאס הארץ. א רחמנות חלע־בען אויף דיא ארעמע לייט, אויף דיא ארעמע יודען נעבעך! וחוץ לזה איז מאקע ניט רעכט קיין זונות איהר ווייסט דאך איך האב פיינט זונות.

בעל תכלית. נוא זאל זשע זיין אחת ושבע.

ספאדיק (קנייטשט דעם שטערען גיט א מאך מיט דיא אקסלען) מא!

דיא כנופיא. נוא, נוא זאל שוין בלייבען אחת ושבע, אחת ושבע, א גוטע נאכט! (אלע געהען ארויס).

דריטער אקט.

דא ווערט פארנעשטעלט וויא מען האט עטליכע יאהר נאך דעם נעפרואוום ארויסשטעלען אנטקענען דיא פאפעטשיטעלעס פון דער טאקסע.

ערשטע סצענע.

שינדער און קנעכטבארג אין דעם פראָיעקט.

קנעכטבארג. איך זאג אייך, מיין ליבער ר׳ יוסעל, אז עס איז ניטא קיין מזל העלפט נאר ניט קיין חכמות, אז דאס פיצעלע מזל איז ניטא העלפט ניט אלע הסברות אונזערע הייליגע חכמים האבען טאקע רעכט, וואס זייא האבען געזאגט: מזל מחכים מזל מעשיר, דאס הייסט, דאס מזל מאכט קלוג, דאס מזל מאכט רייך. מען זעהט עס ארויס טאקע בהויש.

שינדער. גאנץ ריכטיג ר׳ אהרן! גאר אנטקעגען וואס זאגט איהר עס?

קנעכטבארג. איטליכער ווארים האט א דארים איך זאג אייך אנטקעגען אונז ביי־דען. מיר קענען זיך שוין בה״ש פון א גאנץ לאנגער צייט, אז איהר זייט נאך געזעסען אין אייער שטעדטעל. איהר וועט מודה זיין, אז איך פערשטעה איין עסק ניט ערגער פון אייך. איך קען אויפטאן אמאל איין אויבער־הסברה, פאלען אויף א עצה׳לע מאכען א פלאן, איין אפשניצעלע און געפינען א קנייטשעלע, פון דעסטוועגען געהט עס מיר. שלימזל, תמיד מיט דער פוטער אראפ, און אייך ר׳ יוסעל, געהט עס אן עין הרע גאנץ גוט.

שינדער. חלעבען ר׳ אהרן עס איז ניט אזוי דיא מעשה. וואס איז מיר דא אזוי גוט? חלעבען עס האט מיר געמענט בעסער זיין.

קנעכטבארג. אי פע, זינדיגט ניט חלעבען ר׳ יוסעל! איך האב דאך ליעב דעם אמת. אהער זייט איהר אנגעקומען א קליינשטעדטעלדיג יורעל, אהן א הער־לער. עס האט אייך תמיד געפעלט אויף שבת, דיא ערד איז פשוט אויף אייך גע־לעגען, גליקליך וואלט איהר אייך געשעצט צו נעהמען ערגעץ אכט גילען וואך שכירות, אזוי ארעם זייט איהר געבעך געוועזען—וואס איז, דאס איז דען א חרפה? ארעם איז ניט קיין שאנד—און היינט ב״ה אויסער אייער שאדען אויף מיר, אויף אלע אידישע קינדער געזאגט געווארען! איהר האט זיך נשקשה גוט אריינגעחאפט אין דער טאקסע, איהר זייט בענעהט און בעקליידט, לעבט אין גרויס וואוילטאג,

עסט פלייש דארע קישקעס, לעדוועצעס, אייטערלעך און טרינקט זעהר אפט א גוט גלעזעלע וויין. וואס פעהלט אייך? איהר זייט אָן עין־הרע געזונד, פעט, לויטער מיט אהדרת פנים און האט זעהר א גוטע עלטער. איהר האט, צווישען אונז גערעדט. קיינמאל אייך, אזוי ניט געוואונטשען.

שינדער. מ׳מע! איך האב חלילה צו נאט קיין פרעטענזיעס ניט, נאָר. פון דעסט־ וועגען, גלויבט מיר ר׳ אהרן. איז פאָרט ניט אזוי דיא מעשה וויא שונאים זאגען.

ק׳עבטבארג. איך בין אייך אסור ניט קיין שונא. פארקעהרט, וואס איך ווינטש אייך זאל עס טאקע אייך זיין.... אט האט איהר דעם בעסטען סימן: נאר אז עס איז נעקומען צו רייד זאג איך אייך דעם אמת, אז זינט איהר האט זיך ארייננעהאפט אין פראיעקט לעבט איהר וויא א שררה און האט נאך דערצו שעה־ נע עטליכע טויזענד איינענס, וואס האט איהר זיך דער מיט צוא שעהמען? פאר־ קעהרט, אדרבה.... דיא גאנצע וועלט ווייסט וויא טרייא איהר דיענט דיא פאפע־ משיטעלעס, איהר ברייננט זיי איין א יאהר גרובעס גאלד, איהר טוינט, איהר קענט זיך אפרעכענען מיט דעם הינגען עולם און האלטען זיי אונטער דעם פראלניק, מען קען אייערס חלילה ביי איך ניט אוועק נעהמען, איהר האט זיך בכלל דער מיט ניט וואס צו שעהמען, פארקעהרט, אדרבה.... מיר אנטקעגנען נעהט עס ניט, חאטשע צעררייס זיך! איך האב שוין געפרואווט אויפגעבען דער שטאדט, דיא פאפעטשי־ מעלעס מיין איך, גאנץ שעהנע פראיעקטען וויא עס קען ווערען א קערבעל, איך האב מיך געווארפען אהין און אהער, אומזיסט! עס געהט ניט. חאטשע טהו זיך דא, שונא ציון, א מעשה אן, איך זאג אייך טאקע נאך אמאל בפירוש, אז עס פעהלט דאס פיצעלע מזל, דאס פיצעלע גליק, העלפט גאר ניט קיין חכמות!

שינדער (גיט אקוק אין פענסטער און ווערט בלייך) זעהט נאר, זעהט! עפעס נעהט א הער א גאנצער נאראד מענטשען, זייא זיינען עפעס שטארק אין כעס און שרייען.

קנעבטבארג (גיט אויך אקוק אין פענסטער) און בראש נעהט דארטען לאקשעוויץ און פרידעל דער קליינער. זיי זיינען שוין נאהענט, אט, אט זיינען זיי!

צווייטע סצענע.

דיא פריהערדינע. דיא טהיר פון דעם פראיעקט עפענט זיך אויף מיט אימפעט, און דער נאראד שטויסט זיך אריין:

לאָקשעוויץ (אויף א קול צום נאראָד) שרייעט צאן קדשים! דאָ איז דאָס אָרט, וואָס מען שערט אייך, וואס מען לופעט אייך!.... דאָ איז דאָס אָרט, וואס דיא בעלי טובות נעוועלטינטן און גיבען ארויס גורות רעות. וויא אזוי מען זאָל ביי אייך דאס לעצטע ארויסדראפען!

פרידעל (צום נאראָד) שרייט, וויינט, פילדערט יודען! פאר וואס זיינט איהר פלוצלים נעבליעבען שטיל? פאר ווען האט איהר מורא?

א קול אין דעם נאראָד. טאקע באמת פאר וואס זאָלען מיר זיין וויא שאָף, וואס מען שערט זייא, און זייא שווייגען? טאקע באמת טאקע, וואס האבען מיר מורא פאר דיא בעלי טובות?

א שניידער. מיר זיינען שוין קראנק פון דיא טובות! מיר ווילען חלילה שטארבען פון זייערע טובות!

א שופמער׳ל. וואו איז אהינגעקומען אזוי פיעל געלד? אזוי פיעל יודעש בכות?

א קול פון דעם נאראָד. א נוזמא מעהר פון זעקס הונדערט טויזענד קערבלעך!....

א באָנדער. זאלען זייא אבגעבען חשבון! פאר וואס זאלען זייא ניט אפגעבען קיין חשבון?

א סטאָליער. א מלוכה אפילו ניט דאך אויך אפ א חשבון! סטייטש וואו זיינען דיא פאָרמענע ביכער? זאלען זיי וויזען דיא ביכער!

א מילער. ספאָדיק, טהוט אוים דיא קאפאָטע! דאס איז מיין קאפאטע!

א קירזשנער (וויזט מיט דער האנד אויף שינדערען) אט איז דער שינדער, דער בלוט-זויגער! קוקט איהם נאָר אן דעם גרויסען יאָלד מיט דיא וואנטשעס, ער האט א פנים וויא א וואָלף!

איינער פון דעם נאראד. ניין, ער האט א פנים וויא א קאץ!

א צווייטער. וויא א צאפ!

א דריטער. ניט איהם א טאפ!

א פיערטער. א נוא, ניט איהם א חאפ!

א פינפטער. א דוא אלטער סקראב!

א זעקסטער. וואו איז ער דער דראב! (שינדער בעהאלט זיך הינטער קנעכטבערגס פלייצע)

לאָקשעווייץ. וואס טויג ער אייך? שינדער איז דאך נישט מעהר וויא א הונד, וויא א נעמרייער הונד! זאג שינדער, האב איך רעכט? זאג, זאג, ווארום װען נים....

קנעכטבארג (צו שינדערען) וואס קען מען מאכען? זאגט איהם שוין ר׳ יוסעל, מען קען אייך נאך חלילה ברעכען דיאביינער. זאגט יא, און ווערט פטור.

שינדער (מיט א ציטערדיג קול) יא.... איך טהו וואס מען הייסט מיר....

פרידעל. קומט עולם! צו זייער טרייף גליק זיינען דא ניטא דיא בעלי טובות.

א קול פון דעם נאראד. הלואי זאלען זייא שוין טאקע מעהר ניט זיין! (דער נאראד געהט ארויס).

דריטע סצענע.

שינדער און קנעכטבארג.

קנעכטבארג. וואס זאגט איהר, ר׳ יוסעל, צו דעם שייגעץ, צו לאָקשעוויצען? עס איז א האָזע, מען זאל אזוי בעליידיגען, אזוי מבזה זיין! ער איז דאך ווערט מען זאל איהם אריינלייגען אין דער חית!

שינדער (מיט א רחמנות פנים) אדרבה, אדרבה, וואס זאגט איהר? הא, וואס זאגט איהר? מען זאל אזוי בעליידיגען!

קנעכטבארג. פון דעסטוועגען פאלט ביי אייך ניט אראָפּ ר׳ יוסעל, וויא זאגט עפעס שטאנדהאפט: נעחאיי ליודי מאָוו איא זדראָוו. דאס איז זעהר א גלייך ווערטעל. (נאכדעם אז ער טראכט אביסעל) אט איצט ר׳ יוסעל, קענט איהר מיר טהאן א טובה, טאקע א גרויסע טובה וויא איך בין א יוד!

שינדער. אָ, פון אייערטוועגען ר׳ אהרן, וואס נאר מענליך.

קנעכטבארג. טאקע פון אייערטוועגען אויך א ביסעל. עס וועט אייך אויך ארויסקר מען א טובה, בהן שלי!

שינדער. נו זאָגט זשע שוין ר׳ אהרן, וואס איז דארטען אזוינס?

קנעכטבארג. איך האב בה״ש א גוטען פלאן. איך בין מיט גאטס הילף, דאָ זיצענדיג, נעפאלען אויף א גוטער המצאה, וויא אזוי מען זאל דעם שייגעץ קאנסענען, וויא אזוי מען זאל האבען א קערבעל און וויא אזוי דאס זאל נאך הייסען א מצוה! איהר ווייסט דאך, אז אהן א מצוה הייבט זיך בייא מיר קיין שום פלאן ניט אָן. נאָר אביסעל איז דאָ געוועגט אין אייך ר׳ יוסעל!

שינדער. נו זאגט זשע, ר' אהרן, אייער פלאן, איך בין ציקאוועס צו וויסען.

קנעכטבארג. מיין פלאן איז מען זאל אנהויבען מאכען, דאס הייסט שטאדט זאל מאכען, פונקט אזעלכע לאקשען (מאקראָנעס) וויא ביי לאקשעוויצען אין דער פאבריקע. דאס פארדיענסט, פארשטעהט איהר, זאל הייסען נעהט אויף דער תלמוד תורה, אויף דיא ארעמע קינדער נעבעך' איך זאל זיין דער מתעסק אין דער מצוה, דער שיינעץ וועט שוין אראפלאזען דיא נאז און וועט ניט מעהר בעז־כפאקאיען דיא שטאדט, פערשטעהט איהר דיא המצאה?

שינדער. וואס זאל איך זאגען, עס איז אוודאי א גוטע המצאה, איך פערשטעה דעם שפיץ פון דער המצאה. נאר דיא שאלה איז אבער, וואו נעהמט מען דיא קליינגערס אויף דער המצאה?

קנעכטבארג. אט דאס, מיין איך, ווענדט זיך אביסעל אין אייך. איהר זאלט פער־ווארפען פאר מיר א גוטווארט פאר דיא פאפעטשיטעלעס זיי זאלען נאָר מרוצה ווערען, זיי זאלען מיר נאָך מאכען פאר דעם מתעסק. מיט געלד וואלט איך שוין ניט נעהאט וואס צו זארגען. דיא שטאדט איז בה"ש גרויס, מען קען מא־כען א קערבעל, בפרט אויף אזא מצוה, אויף אזא שמאדט־זאך! דיא שטאדט, וועט עס דאך הייסען, נעהט צונויפנעהמען געלד, מאקע פון דער שטאדטס טובה ווענען! נו פרעג איך אייך, ווער וועט נישט געבען קיין געלד? איך וואלט נאך אי־היינט אנגעהויבען ארום צו געהן מאכען געלד, איין עברה הלעבען דיא צייט! אט איצט ר' יוסעל קענט איהר מיר א טובה טהאן. איהר זייט בה"ש א מולדינער, א מוצלח, שטארק אנגעזעהן ביי דער שטאדט, בייא דיא פאפעטשיטעליעס מיין איך. איהר פיהרט בה"ש אוים אלסדינג וואס איהר ווילט! איך בעט אייך טהוט עס פון מיינעטוועגען, פון א גוטען ברודערס ווענען, טהוט עס נעבעך פון מיין ווייב און קינדערס וועגען און מאקע אויך פון אייערט וועגען, עס וועט אייך מסתמא אויך דער פון ארויסקומען וויא איך בין א יוד!

שינדער. מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן! איך האב צו גאט איך וועל אייך פר־עלען אייער בקשה, לאזט מיר נאר צו רוה א פאאר שעה!

קנעכטבארג. יישר כח ר' יוסעל, פאר דער הבטחה! האט אייך א גוטען טאג! (ער עפענט דיא טהיר און קעהרט זיך וויעדער צוריק) דיא פאפעטשיטעלעס נעהן אהער! איך בעט אייך ר' יוסעל! ר' יוסעל, איך בעט אייך, טהוט א טובה א גוטען ברודער! (ער געהט געשווינד ארויס).

פיערטע סצענע.*)

איין אסיפה פון דער כנופיא פאפעטשיטעליעס אין פראיעקט.
שינדער זיצט אין א ווינקעלע און שרייבט סטשאטעס.

בעל תכלית. עס איז א טאראראם, א נערודער צווישען דעם עולם. מען שריים איי, קול חשבון! א שעהנער תכלית חלעבען!

ר' יוסף. מהיכא תיתי, וואס ארט עס זיי?

תם. איך ווייס נים, וואס חשבון? מיר מוטשען זיך, מיר חלאפאטשען זיך נעבעך היבשע עטליכע יאהר אלץ לטובת הכלל, לטובת הכלל און היינט נאט אייך דעם דאנק, דעם יישר כח. גיעב זיי חשבון!

שטאנדהאפט. ווער זיי?! ווער זיינען זיי?! לאקשעוויץ, פרידעל דער קליינער מיט עטליכע פערכלעך קבצנים. בעלי מלאכות! אויך מיר מענטשען!

ספאדיק. אט ווער הערט זיי דיא הולטאיעס, דיא ליידיג געהער, דיא עמי־הארצים? איך פרעג אייך, ווער איז דיא שטאדט? מיר אדער דיא קבצנים, דיא בעלי מלאכות? הא, ווער איז דיא שטאדט, ווער איז דיא שטאדט פרעג איך.

בעל תכלית. נאך שעהנער. זיי שרייען ביכער! וויא זיינען דיא פארמענע ביכער? א שיינער תכלית, חלעבען, גיעב זיי ביכער!

ר' יוסף מהיכא תיתי וואס ארט עס זיי?

תם. איך ווייס נים וואס הייסט ביכער?! אט האט איהר דעם דאנק. נעה מוטשע זיך פאר יודען, מהו יודען מובות!

ספאדיק. וואס מיר ביכער! ווער מיר ביכער!—נישטא קיין ביכער, פערברענט גע־ווארען ביכער! פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס נים פערשטעהן?

שטאנדהאפט. (א ביסעל מיט מורא) פון דעסטוועגען וואלט מיין עצה געוועזען מען זאל לאקשעוויצען פערשטופען דאס מויל, זאל ער נישט ברעשען.

---

*) אמר ר' מענדעלי. אין דעם כתב יד איז בעשריבען ביז דער סצענע נאך צווייא. נאר אזוי וויא זיי זיינען ערטערווייס פערפלעקט מיט טינט, און א חוץ דעם קען מען זיך אהן זיי אויך בעגעהן, האב איך זיי איבערגעפיהרט און אנגעהויבען גלייך פון דער דאזיגער סצענע. וואס זיא איז געשעהן אין עטליכע טעג ארום. גלויבט מיר יודען, אזוי איז א סך גלייכער.

בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען, איטליכען פערשטופען! וויינינ מיילער דאר־
פען מיר נעבעך אהן דעם פערשטופען?! נישקשה, אפשר א זיבען, אכט, ניין, צעהן אלמשטעטינע לייטעשע יודען מוזען מיר נעבעך פערשטופען דיא מיילער!.... סטיימש פון וואנען לעבען זיי אז נים פון אונז?!.

תם. פאר וואס נעבעך זאלען מיר ליידען? פאר וואס זאלען מיר איטליכען פער־
שטופען? פאר וואס זאלען מיר נעבעך איהם דאס מויל פערשטופען?

ספאַדיק. מכות איהם! דיא שטאדט האט פאר איהם קיין מורא נית! וואס הערט
אזעלכען א שטאדט! דיא שטאדט האט בה"ש וואו אהין צוטאן נעלד! אוודאי איז איהם א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, דערוויל בעזספאקאיעט ער זיי נעבעך, דער גזלן, דער רוצח!....

תם. וואס האט ער זיך צו מישען אין אונזערע נעשעפטען? מיר מישען זיך אין זיי־
נע עסקים? מיר זאנען איהם דען א דעה? אונז נייען אן זיינע עסקים?

שטאנדהאפט (קלייטערשט מיט שטארקיים) ניחאיי ליודי מאָוו איא זדאָראָוו! (אביסעל
מיט מורא) זיי ארבייטען מעשים, מען זאל דיא טאקסע איבערנעבען אין אנדערע הענד!

שינדער (צונעהנדיג בהכנעה פון דעם ווינקעלע) דאס, ר׳ יודעל, האב איך שוין פריהער
בעווארענט. א חידוש חלעבען וואס איהר זאכט נים וויסען?

שטאנדהאפט (פערוואונדערט צו דער כנופיא) הא! עס איז פאר מיר א סוד?

ספאַדיק. חלילה! ר׳ יוסעל איז נעפאלען זעהר אויף א גוטער עצה היינו מען זאל
זיי שיקען זאנען: באשר אזוי וויא מיר האבען שוין אנגעגרייט פאר דער שטאדט א ים אקסען, פאר א נוזמע אקסען און האבען זעהר מרבה בהוצאה געווע־ זען, בכן זאל מען אונז טאקע באלד אומקעהרען נאר א גרויסע סומע נעלד מיט אלע אונזערע אוביטקעס נעבעך. אלאָ נים זאלען מיר בלייבען אויף ווייטער, ביז מיר וועלען אויסשעכטען דיא מחנה אָקסען. פערשטעהט איהר?

שטאנדהאפט (מיט א שמייכעלע) איך פערשטעה, איך פערשטעה. זעהר גוט! נוא
האט מען נעשיקט זאנען?

ספאדיק. א שאלה אביסעל! פיאווקין איז נאך אין דער פריה נעגאננען זיי זאנען.
דיא הולטאיעס, דיא בעלי מלאכות, דיא עמי הארצים האבען אויך גע־ מאכט איין אסיפה!! חא, חא, חא! דיא גראָבע יונגען, דיא פראסטע מענטשע־ לעך מאכען אויך אסיפות!.... אז אך און וועה טאסע ציא היינטינע צייטען, צוא

היינטיגער וועלט עס איז בעונותינו הרבים געוואָרען א שיינע וועלט.... (ער זיפצט און קרעכצט).

דיא כנופיא (קרעכצט אויך) ניטאָ דיא אמאָלעדיגע צייטען! עס איז היינט נאר ניט דיא וועלט וואס פארצייטען!....

בעל תכלית. פריהער איז מאקע אין תכלית אריין געוועזען גוטע צייטען, יודען זיינען געוועזען פיין, שטיל, פּאַקאָרנע און דיא ברכה האט עפּעס בעסער שורה געוועזען....

שינדער. פון דעסטוועגען קען נאך גאָט העלפען, עס זאלען זיך נאך אומקעהרען פריהערדיגע יאָהרען, א מאָלעדיגע צייטען...

(ער גיט א קוק אין פענסטער) אָט וועלען מיר שוין וויסען. פּיאַווקין געהט!

פינפטע סצענע.

דיא פריהערדיגע. פּיאַווקין קומט אריין מיט א פּאַפּיער אין דער האַנד.

דיא כנופיא (אונגעדולדיג) נו וואס איז? ר' ראובן! וואס האט איהר דאָרטען אזוי לאַנג שיהות געמאַכט?

פּיאַווקין (ווישט אָפּ מיט דער האַנד דאס פּנים) א ניחאי איך.... איך האב דאָרטען גע־האַט א גוט שטיקעל ארבייט, נישקשה! עס איז מיר ארויס דיא נשמה ביז וואַנען איך האב ארויסדערטאַפּט אָט א דאס! (ער ווייזט אויף דעם פּאַפּיער אין זיין האַנד).

שינדער (צו פּיאַווקינען) נו וואס, איהר האט געזאָגט? איהר האט זיי דאס געזאָגט?

פּיאַווקין. א חידוש אפילו אויב איך האב געזאַגט! וואס דען, איך בין גלאַט גע־גאַנגען בעסערעווען מיט דיא ממורים! עס איז מיר אוודאי ניחא געוועזען דאס לעבען צוא צוהערען דיערע שטעכווערטלעך אויף מיר, אויף אייך און אויף איטליכען פון אונז.

שטאַנדהאַפט (מיט שטאַרקיים קלויסטערסט) ניחאי ליודי מאָוו איא זדראָוו.

דיא כנופיא. נוא טילאָ, טילאָ האבען זיי געזאָגט.... וואס איז בעסער געבליעבען, וואס איז דער סוף?

פּיאַווקין. דער סוף איז געבליעבען, איין ברירה, איהר זאָלט ווייטער בלייבען בזה האופן, אז מען זאָל צו אייך צו זעצען א פּאָר נייע.

בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען, א פאר נייע פארשרינען נאם אייך אויף אונזער קאפ א נייע פאר!

תם. פאר וואס נעבעך אלץ אויף אונזער קאפ? פאר וואס זאלען מיר אלץ ליידען?

פיאווקין. דאס איז נאך נים חלעבען, אזא גרויס אומגליק. דיא צוויי נייע זיינען פון דיא דאזינע פיינע—בריה׳ס, וואס מען פערשטופט זייא א בלייז שמילער־הייט דיא מייקער.... עס איז דא נאך א תנאי, נאך א יעזשעלע. נאם אייך דעם פרינאוואר און לייענט! (ער גים דעם גרויסען פריגאוואר, אויף עטליכע בויגען הערבאווע פא־פיער מיט א סך תתימות, ספאדיקען אין דער האנד).

ספאדיק (קוקט אין פאפיער וויא א האהן אין בני אדם און מאכט מיט דיא אקסלען) מא—מע... בע, בע.... נאם לייענט איהר, זיים מוחל, ר׳ משה!

בעל תכלית (פרואוום זיך לייענען) בע.... הא? ווארט, ווארט אביסעל.... עס איז דאכט זיך אבוקי.

ר׳ יוסף (קוקט אריין פון דער זיים) יא, טאקע חלעבען, דאכט זיך אבוקי!

בעל תכלית (שטופט אריין געשווינד דעם פריגאוואר ר׳ יוסיפען) אדרבה, חלעבען, לייענט איהר ר׳ יוסף! למאי זאלט איהר זיך נעבעך טוטשען ארייננקוקען פון דער זיים? איהר וועט נאך חלילה קאליע מאכען דיא ראיה.

ר׳ יוסף (שטופט אויך געשווינד אריין דעם פריגאוואר תמען) מהיכא—תיתי, ר׳ שמעיה, לייענט איהר, מהיכא—תיתי, איהר זיים דאך עפעס פארט עלטער, איהר האט מיט א צעהען יאהר פריהער פאר מיר חתונה געהאט.

תם (זעהר תאמעוואטע) איך בין אייך שטאנדהאפט מכבד מיט קריאת הפרינאוואר! איהר זיים דאך א געלעהרנטער.

שטאנדהאפט (קוועטשט זיך אביסעל) בערד... בערדיט.... בערדיטש.... אך ניחאי יעהא מאמע מארדויע! וואס פאר א מין האנד דאס איז. וואס איז דאס פאר א צווייא אותיות צום סוף פון דעם דאזיגען ווארט? דאכט זיך ע, ווע, און דערנאך אטוויארדע זנאק מאכט עס צום סוף עוו.... אך ניחאי יעהע... ווער וועט זיך שטעלען לייענען אזא כתב, זאגט פשוט ר׳ ראובן, זאגט וואס איז דא נאך פאר א תנאי, (ער גיט אפ פיאווקינען דעם פריגאוואר).

פיאווקין. מען האט דא ארויסגעווארפען צוויי פון דיא אלטע פאפעטשיטעליעס. דיא בגופיא. וואס הייסט ארויסגעווארפען? למאי האט איהר גענומען אזא פרינאוואר?

פיאווקין (געלעסען). נישקשה. פערלאָזט זיך אויף מיר, איך פערשטעה איין עסק.

דיא כנופיא. הא, וועמען ארויסגעוואָרפען, וועמען?

פיאווקין. ר׳ משה׳ן און ר׳ שמעיה׳ן.

בעל תכלית. מיך.? פאר מיין מיה, פאר מיין פראצע.

תם (מיט א רחמנות פנים) פאר וואָס נראָד מיך, נעבעך מיך?

פיאווקין. שא, חלעבען, נישקשה! ווער הערט זיי, דיא שקצים? מיט נאָטס הילף איך וועל זיי פיהרען אין באָד אריין, איך האב א גלייכע עצה וויא אריינצונארען זיי אין זאַק.

דיא כנופיא. ניכער ר׳ ראובן! זאָגט וואס האט איהר פאר איין עצה?

פיאווקין. נאָר א פראָסטע עצה, היינו מען זאל זיך איצט נאָר פאמעלעך אראָפּנעהמען דעם ערשטען בויגען פאפיער פון דעם אָפּגעהתמעטען פריגאָוואָר, צו לייגען אנשטאָדט דעם איין אנדער בויגען און דאָרט אריינשטעלען אלע אלטע געוועזענע פאָפּעטשיטעליעס וויא פריהער, דער צו נאך זאל מען בפירוש פריבאווען אז דיא אָבשטשעסטווע וועהלט זיי אויס בזה הלשון: אזוי און אזוי וויא מען ווייסט זיכער, אז זיי, דיא פאָפּעטשיטעליעס, אזעלכע און אזעלכע, זיינען עהרליכע לייט, בעזקאָריסטנע, זאָרגען תמיד נאר לטובת הכלל, חלאפּאָטשען זיך

ספּאָדיק (פאלט אריין אין דיא רייד) פריבאָוועט טאקע נאך אויך „מוטשען זיך“ אזוי וועט זיין שמארקער.

בעל תכלית. פריבאָוועט אויך, זייא קוקען אין תכלית אריין, דאס וועט בעסער נעהמען.

פיאווקין (פראָדאָלזשאיעט) חלאָפּאָטשען זיך, מוטשען זיך נעבעך קוקען אין תכלית אריין און בו יינגען איין זעהר פיעל דער שטאָדט מיט זייערע תחבולות, מיט זייער נוטסקייט, מיט זייער פרומקייט און עהרליכקייט.

שטאנדהאפט (שלאָגט איבער דיא רייד) פריבאָוועט טאָקע אויך: מיט זייער בילדונג, מיט זייער אויפקלערונג; דאס וועט א סך העלפען, איך ווייס מיט וואס צונעהמען....

פיאווקין (הייבט אן נאך אמאל) מיט זייער נוטסקייט, מיט זייער בילדונג, מיט זייער אויפקלערונג, מיט זייער פרומקייט און עהרליכקייט לכן א פּאָטאָמו, וועהלט מען זיי וויעדער פאר פיהרער און מען בעפרייעט זיי פון חשבון, מען פערלאזט זיך פריהער אויף נאָט, דער נאך טאקע אויף זיי, אי פראָטשע, אי פראטשע....

דיא כנופיא (פרעהליך) אך, זעהער גוט ר׳ ראובן! אָט וואס הייסט לעהרנען אין א חדר!

ספּאָדיק. גאַנץ גלייך, וואס איהר האט אַריינגעשטעלט מען בעפרייעט זייא פון חשבון פֿערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, פאַר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן?

פיאַווקין. הערט אבער דעם שפּיטץ. אם—כן קען שוין דאך דער פּרינאַוואַר אייך דיענען פאר א קוויט, אז איהר האט חכילה ניט נהנה געוועזען פון אָרים געלד, און איהר האט שוין ניט, פאר דער האַנד לע״ע וואס מעהר מורא צו האבען, איצט פערשטעהט איהר למאי איך האב ביי זיי גענומען א פּרינאַוואַר? נישקשה, איך האב זיי מיט גאָטס הילף אָפּגעטאַן אויף טערקעש!

דיא כנופיא. אוודאי ר׳ ראובן, האט איהר זייא געפיהרט אין באד אריין! אוודאי האט איהר זיי געשטעלט א חופה! איצט זעהט איהר, וואלט מען זיך נעדארפט נעהמען צו לאָקשעוויצען, צו דעם פּראָצענטניק מען זאָל איהם אפּיק טאָן שטילערהייד, וואו מען דארף, זאל ער האבען זיך צו קראצען, זאל ער ווייטער ווי־סען וויא זיך צו טשעפּען מיט א שטאָדט!...

שטאַנדהאַפּט (מיט איין וואונק צו פיאַווקינען) נו וואס הערט זיך מכח דעם, וואס איך האב אייך געזאָגט? האט איהר איהם שוין פערזאָרגט?

פיאַווקין. וואס קלעהרט איהר דאָ? מסתמא האב איך איהם שוין גוט פערטראַכט. מען האט שוין אוועקגעשריבען.... ער וועט אויף זיך האבען א גוט פּע־קעלו טראַקען וועט שוין דער פּראָצענטניק ניט אַרויס, ער וועט זיך, נישקשה, מוזען אָפּשאָקלען מיט א שעהנעם גראָשען!

שטאַנדהאַפּט. א שעהנע ריינע כפּרה! ער וועט שוין פערזאָגען דעם צעהנטען.

דיא כנופיא. מיר שטויסען זיך אן וואס איהר רעדט. מיר פערשטעהן. מיר פער־שטעהן וואס איהר מיינט. סיין פינגער אין מויל, דארף מען אונז בה״ש ניט אריינלייגען.

ספּאדיק (מיט א יראת שמים פּנימעל) און איך, זעהט איהר, שטויסט מיך ניט אָן; אז צוויי מענטשען ריידען א סוד וויל איך גאר ניט הערען איך פערשטעה אסור ניט, ביי מיין יודעשקייט! וואס ר׳ יודעל און ר׳ ראובן שמועסען דאָ עפּעס צווישען זיך....

פּיאָוקין (צו דער כנופיא) פון דעסמווענגען מיין עצה איז נאָך אלע זאכען זאל מען פאַרט שלום ווערען מיט לאַקשעוויצען און מיט פרידלען. וויא זאנט מען עפּעס בעסער צעהן גוטע פריינד איידער איין שונא. אוודאי אנלעהרנען לאַקשעוויצען שטילערהייד, ער זאָל ניט וויסען פון וואנען דיא קויל האט איהם געטראָפען, דאס איז נייטיג, נאָר וויעדער שלום ווערען מיט איהם, דאס איז אויך נייטיג, איך דאַרף עס האבען צום עסק. איך האלט זיך טאקע אלץ ביי מיינעם: א פּאַטש און שלום! א ביס אזש צייכענס זאלען שטעהן און מאַקע ווייטער חבר!

ר' יוסף. טהיכא תיתי, א פּאַטש און שלום!

שטאנדהאַפט. מיינע ווערטער! איך האב נאָך פריהער געזאָגט, מען זאָל איהם פערשטופּען דאס מויל, זאָל ער ניט ברעשען! איך קען דיא וועלט...

פּיאָוקין. אזוי, אזוי בלייבט עס. דערווייל א גוטען טאָג! איך מוז געהן בעוואָרענען נאָך עטליכע זאכען (ער געהט אוועק).

זעקסטע סצענע.

דיא פריהערדיגע אָהן פּיאָוקינען.

שטאנדהאַפט. נו לאַקשעוויצען נעהם איך אויף מיר, איך וועל איהם אָנטאָן כבוד און פּרינלאַשען צו מיר—עס וועט ביי איהם זיין א כבוד — און וועל איהם פערשטופּען דאס מויל אָט מיט דעם (ער וויזט אויף א טייפּטערעל אין זיין האַנד).

בעל תכלית. חאַפּט איהם דער רוח, זאָל ער זיך דערווערגען מיט דעם!

ר' יוסף. טהיכא תיתי, זאָל ער זיך טאקע דערווערגען, אזוי איז נאָך גלייכער!

ספּאָדיק. נו, און מכח דיא לאָקשען חאַפּט איהם דער וואַטעלמאַכער! זאָל ער זיך מאַכען לאָקשען וויא פריהער.

תם. אָט אזוי בעדאַרף צו זיין, ער זאָל זיך ניט מישען אין אונזערע עסקים און מיר וועלען זיך ניט מישען אין זיינע עסקים.

בעל תכלית. ר' אהרן האט דאך דערווייל צונויפגעקליעבען עפּעס נאָר א סך געלד, וויא דערטאַפּט מען זיי ביי איהם, ער זאָל ניט מאַכען קיין לאָקשען?

ספּאָדיק. מען דאַרף בעטען ביי ר' אהרן א גמילות חסד. פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען פאַר וואָס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן?

ספאָדיק. און פרידלען נעהם איך אויף מיר, ער איז דאך א חסיד, וועט אויף איהם
טאקע אויסקומען דאָס ווערטעל: „דער רבי האט געהייסען שווייגען“
פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהן. מען דארף אונז ב״ה קיין פינגער. אין מויל ניט
אריינלעגען.

בעל תכלית. נו איין עק, א סוף מען דארף בעסער רעדען פון תכלית זאכען. לאָם
מיר זיך נעהמען צו דער סמעטע, לאָם מיר מאכען דיא טאבעלע.

שטאנדהאַפט. מיר דארפען שוין היינט קלינער זיין, מען דארף וויסען וויא אויסצו־
רעכענען אין דער טאבעלע דיא הוצאות וואס דיא שטאָדט דארף
א יאהר האבען, אזוי, אז פון דיא הכנסות, פערשטעהט איהר, זאל ניט איבערבלײ־
בען קיין גראָשען. דיא קאָזנא פערלאנגט נישט מעהר אבי א חשבון, אבי ווייז
איהר א חשבון....

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, ווייזט איהר א חשבון עס זאל נאך אונז אפשר ארויסקומען?

דיא כנופיא. וואס מיינט איהר עס וואָלט אפשר טאקע ניט געשאדט אונז זאָל
קומען, מען קען ניט ווייזען דער קאזנא אלע זאכען דיא שטאָדט אָהן
עין הרע דארף זעהר פיעל האבען, אמאָל דארף זיא אויף אַזעלכע זאכען, וואס מען
קען זיי ניט ארויסזאגען.

שטאַנדהאַפט. וויינינג א שטיינער וועט קאָסטען דיא שטאדט לאָקשעווײץ?! דעם
מקח פון פלייש האט מען געמוזט אין דער מהומה א ביסעל אראָפ־
לאָזען, איהם גיעב, יענעם גיעב ווייטער, היינט דארף פיאָווקין פאַהרען בעוואהרע־
נען עטליכע שטעדטישע זאכען, דאס וועט מסתמא אויך נענוג קאסטען.... פון
וואנען זשע וועט עס דיא שטאדט אויף אלסדינג נעהמען?—מען וואלט איצט שוין
געמענט ארויפציעהען א דריי קאפיקעס אויף דער אָקע פלייש.

תם. פאַר וואס ניט פיער?

בעל תכלית. פאַר וואס טאקע ניט זעקס? עס איז איצט זעהר א שלעכטע צייט.

ספאָדיק. אווראי זיינען דיא הצטרכות העיר זעהר גרויס, נאר א רחמנות חלעבען
אויף דיא ארעמע לייט, נענוג דערווייל פינף, וואס זאלען מיר טהאן? זאל
אונזערם איבערגעהן. (ער קרעכצט און זיפצט).

בעל תכלית. קוקט זשע אין תכלית אריין און מאכט א גרויסען צעטעל פון דיא
הוצאות.

ספאדיק. דער עיקר איז שוחטים, פערשטעהט איהר? מען דארף האבען א סך שוחטים....

שטאנדהאפט. היינט משגיחים, מאקע א סך משגיחים.

תם. היינט מנקרים!

בעל תכלית (חזרת איבער) שוחטים, משגיחים מנקרים, היינט דיינים, חזנים. רבנים, שמשים, בטלנים, קברנים פאוויערענעס. שתדלנים און נאמנים....

ר' יוסף. מהיכא תיתי זשאלעוועט נים, מהיכא תיתי!

ספאדיק. איך עס נים פון קיין סירחא. מען דארף נאך א תוין האבען נאר א מהיי־ערען שוחט.

שטאנדהאפט. מען דארף אריינשטעלען א פאר טוי.ענד קערבלעך א יאהר אויף א רעמעסלענע שוהל. דער מיט וועט זיך דיא שטאדט אויספיינען און עס וועט א סך העלפען אז מען זאל אוטווערושדען דיא טאבעלע. איך וויים מיט וואס צו נעהמען....

ר' יוסף. מהיכא תיתי אריינשטעלען, דאס איז נאר דאך למשל.... מה־כא תיתי!

ספאדיק אויב אזוי.... שטעלט זשע אריין הונדערט קערבלעך א יאהר אויף דער חברה אלמנות ויתומים. דאס וועט אויך העלפען.

בעל תכלית. מען האט אלץ נעדארפט צונויף רעכענען און ארויסשטעלען דיא אלע איברינע הצטרכות.

תם. א שאד חלעבען, וואס פיאווקין איז נימא, ער איז נענים און טוינ צו אזעלכע זאכען.

ספאדיק. ווייסט איהר זשע וואס? לאם מיר דאס אפלייגען אויף מארגען. דיא מעשה קען זיך נאך פערלעננערען און מיר זאלען נאך תליכה עובר זיין זמן מנחה!.... (דיא כנופיא צוגעהט זיך).

זיבעטע סצענע.

שינדער זיצט אלץ לעבען זיין טישעל אין ווינקעלע.

קנעבטבארג קומט אריין גאנץ פרעהליך. דערנאך פיאווקין.

קנעבטבארג (זעצט זיך לעבען שינדערען) אז דאס פיצעלע מזל נעהט ווערט עפעס ליב־טיג אין אלע רמ"ח אברים! דאס רעדעל בה"ש האט זיך שוין בייא מיר אננעהויבען צוא דרעהן, הכוואי ווייטער. איך דאנק אייך ר' יוסעל פאר דער טובה, פאר דער מצוה. וואס איהר האט נעטהאן.

שינדער (מיט א שמייכעלע) ווען, ר' אהרן, הייבט איהר שוין אָן מיט מזל צו מאכען דיא לאָקשען ?

קנעכטבארג. אבי געזונד, אבי געלד, אבי איך האב שוין לע"ע צונויף געמאכט א ביסעל געלד, מיט לאָקשען איז שוין קיין דאגה ניט. עס וועט נאָך צייט זיין צו מאכען. מען דארף בעקומען נאך א ביסעל געלד.

שינדער (אלץ מיט א שמייכעלע, אזוי וויא איינער מאכט חוזק) איך, מיין ר' אהרן, אז איהר וועט מאכען נאָר א גוט געשעפט. א קאטאָוועס איהר וועט נאָר נישט אריינלעגען! אדרבה, איהר וועט נאָך אלץ צו מאכען פריש געלד, דיא שטאָדט אָהן עין הרע איז גרוים! לאקשען, מיין איך, וועט אויך א סך פערקויפט ווערען, עס וועט דאך הייסען א מצוה געבען צוא לייזען דער תלמוד תורה, בפרט וויא זאגט איהר, זיי וועלען נאך זיין כשר'ע לאקשען אויך, הייגו מען וועט פון זיי נעהמען חלה חלעבען איהר וועט האבען א גוט געשעפט.

קנעכטבארג. מיט גאטס הילף, הלוואי דאס מזל, דאס פיצעלע מזל, זאל נאר ניט געשטערט ווערען, וואס זאגט איהר, ר' יוסל וויא לאקשעוויץ האט, א ביסעל אראפגעלאזט דיא נאז, מיינע לאקשען שמעקען איהם נאר ניט, דיא פאפע־טשיטעליעס מוז עס שטארק הנאה טהאן וואס איך לעהרען אן אזא שיינעץ! הא וואס זאגען זיי? וואס האבען זיי געזאגט?

שינדער. וואָס פרעגט איהר דאָ, ר' אהרן? זיי קוועלען נאָר אָן פון אייך.

קנעכטבארג. עס טהוט מיר חלעבען הנאה. א שאָד וואס איך האב זיי דא ניט גע־טראפען. איך האב זיי טאקע נאך א פלאן אויפצונעבען. זעהר א גר־טען פלאן, איך מוז טאקע באלד געהן (ער געהט און בעגעגענט זיך אין דער טהיר מיט פיאווקינען).

פיאווקין (גאָר אין איין אטהעם) אך געשווינד, ר' יוסעל, ניט ניבער אהער, וואס עס איז אייך היינט עפעס אריינגעפאלען. דיא פאָפעטשיטעליעס האבען מיך געשיקט, מען דארף גראד איצט האבען געלד!

קנעכטבארג (מיט א שמחה) נו, עס איז א גוטער סימן! זעהר גוט, ר' ראובן, וואס איהר זייט מיר איצט גראד אנטקעגען געקומען! איך האב אייך בסוד אויפצונעבען עפעס א פלאן (ער פיהרט אוועק פיאווקינען אין א ווינקעל און שושקעט זיך מיט איהם)

פיאווקין (אויף א קול) גאַנץ גוט ר' אהרן, עס וועט געהן! וואס מיינט איהר, עס איז טאקע א גוטער סימן, וואָס איך האב אייך גראָד איצט דאָ געטראָפען (ער גיט א וואונק מיט א גניבה שמייכעלע צו שינדערען) עס וועט איה"ש זיין רעכט,

ר׳ אהרן! נאָר לאָזט מיך צורוה מיט אייער פלאַן ביז מאָרגען, איהר זעהט דאָך, איצט בין איך מרוד, איך דארף האָבען געלד.

שינדער (אויף מיט א וואונק צו פּיאַווקינען) אָט האָט איהר, ר׳ ראובן, אין גאַנצען דאס געלד וואס איך האב, עס וועט אייך אוודאי קארג זיין, וועט איהר שוין מר־זען בעקומען ערגעץ א גמילות חסד....

פּיאווקין (צעהלט קלויטערשט איבער דאס געלד) אָך ווענינ, עס דערגעהט ניט א פּופ־צעהן, זעכצעהן הונדערט קערבלעך (ער ווענדעט זיך געשווינד צו קנעכטבארגען) טאָמער ר׳ אהרן, טאָמער זייט איהר רייך אין עטליכע קערבלעך? איהר זאָלט נע־בען דיא פּאפּעטשיטעליעס א גמילות חסד, נאָר אויף עטליכע שעה, ביז וואַנען עס וועט דאָ אין דער קאסע אריינפאלען (מיט א גנבה שמייכעלע) זיי וועלען איך דערפאר בעקוינען און מכח אייער פלאַן, מסתמא וועט זיין רעכט, עס איז הלעבען א גוטער סימן וואָס מיר האבען זיך נראָד בעגעגענט!

קנעכטבארג. איך האב ביי מיר דרייצעהן הונדערט קערבלעך, מיט א ר׳ קערבלעך ווענינער וויא פיעל איהר דארפט, וויכט איהר, קען איך אייך לייהען בשמחה, אבער נאָר אויף עטליכע שעה, ווארום איך דארף זיי האבען צו דיא לאָק־שען (ער בעקומט ארויס פון דעם בוזעם קעשעניע, אין זיין פאַלנעלען לייבעל, א יערכין בייטעל, נעהמט פון דאָרטען ארויס דאס געלד, וואס איז געוועזען איינגעוויקעלט אין צעהן פּאַ־פּירלעך און גיט עס פּיאווקינען) זעהט איהר, איך האב אייך אוועק געגעבען ביז איין גראָשען.

פּיאווקין (מיט א שמייכעלע) שלאָפט רוהיג ר׳ אהרן, דיא פּאפּעטשיטעליעס וועלען ניט פערגעסען דיא טובה. (ער געזעגנעט זיך און געהט אוועק).

קנעכטבארג. איך זאג אייך, ר׳ יוסעל, אז דאס פּיצעלע מזל האט מיר אנגעהויבען אהן עין־הרע טאקע צוגעהן, איך טראכט, אז דורך דעם גמילות חסד וועט מיר זיין גרינגער אפצוארבייטען מיין נייעם פלאַן. זארגט ניט ר׳ יוסעל, זארגט חלעבען ניט, עס וועט איה״ש זיין רעכט, איך מוז נאך געהן א שמעק טאהן אין מאַרק, וואס הערט זיך עפּעס. (ער געהט ארויס שטארק פרעהליך).

אכטע סצענע.

שינדער (קרימט זיך נאָך קנעכטבארגען און שטעקט איהם ארויס א צונג) אוודאי ר׳ אהרן מעגט איהר זיך פרייען, פּיאווקין, נישקשה, האט אייך געשטעלט א חופה, נו, פּיאווקין, דאס איז א חיטרע בעסטיע, ער ארבייט אפּ איין עסק קורץ און שארף,

וויא נעשווינד וויא חיטרע האט ער גענומען ר׳ אהרן׳ען אויף דער העטשקע! דער לעקיש האט איהם נעבעך דעם לעצטען גראשען אויסגענומען און איז נאך פרעה־כיך אוודאי ר׳ אהרן מענט איהר זיך פרייען, (ער לאכט) שעהן איז נאר געוועזען וויא ער זאגט צו מיר: זארגט ניט ר׳ יוסעל, עס וועט איה״ש זיין רעכט, דער שלימזל, גרייסט מיך! א מצוה חלעבען, ער האלט זיך זעהר פאר א ווילדען חכם און מיינט אלץ יענעם אנפייפען. איך האב ערשט ארויסגעזעהן פון זיינע רייד, אז פון דעם עסק האט ער געהאט ברעה מיר ניט צו געבען אפילו א פרוטה, ער האט מיך גע־וואלט פטרען מיט שהי־פיהי און געבען מיר איין אנווייזונג אויף עולם הבא פאר דער מצוה. א, קען איך אט א דיא שעהנע יורען, בשעת עס נעהם זיי שלעכט און זיי דארפען אייער טובה, וועלען זיי אייך קישען דיא פיס און צוזאגען הרים ונבעות קוים איז זייא נור געווארען שטעלען זייא אייך ארויס א פייג.... רעכט אויף אייך מיין ליעבער ר׳ אהרן, זייט ווייטער ניט קיין וואוילער, (ער גיט אקוק אין פענסטער) אוי, אוי, אן נעהט מיין ר׳ אהרן, ניין, ניין, ער נעהט ניט, ער לויפט אהן א נשמה, דאס פנים האט זיך איהם פערענדערט (ער לאכט און פארקעהרט זיך) וואס איז, ר׳ אהרן, ר׳ אהרנצוצנא? איהר האט שוין א פנים אנגעשמעקט פון דעם שלום, וואס איז קלאפט אייך אזוי דער פופיק? (ער גיט נאך אמאל אקוק אין פענסטער) הא! דאכט זיך ספאדיק און תם נעהן דארטען! יא טאקע, זיי נעהן אויף אהער, זיי זיינען נאך וויט, ר׳ אהרן האט זיי נאך זיכער ניט דערזעהן, אך דא וועט זיין זעהר א שעהנע סצענע, איך וועל מיך בעהאלטען אין מיין חדר׳ל און קוקען דורך א שפארינע וויא ר׳ אהרן וועט שמועסען מיט דיא פאפעטשיטעליעס (ער לויפט אריין צו זיך אין חדר).

ניינטע סצענע.

קנעכטבארג דער נאך ספאדיק און תם.

קנעכטבארג (לויפט אריין פערספעט) אך, וואו איז ער? וואו ר׳ יוסעל? אוי וועה, וויא עס טיאכעט מיר דאס הארץ, אנגסטען האבען מיך בעשלאגען! אקא־טאוועם עפעס פרנסה! איך האב מורא, אז עס האט זיך אפגעריסען דער ארטשיק און מיין נאנצער פלאן זאל חלילה ניט קאליע ווערען! אך א מענטש אהן מזל זאל ניט געבארען ווערען! (דיא טהיר עפענט זיך אויף און דיא צווי פאפעטשיטעליעס געהן אריין).

ספאדיק און תם. וואו איז ר׳ יוסעל?

קנעבעטבארג (לויפט זיי אנטקעגען וויא צו מישט) ר׳ יוסעל ? נימא ר׳ יוסעל ! איך דארף אויך ר׳ יוסעל. עס טהוט מיר טאקע הנאה וואס איהר זייט דא. איך האב מיך ערשט אין נאס פאר אייך געקריענט. שונאים זאגען, וואס איז איהר האט זיך איבערגעבעטען מיט דעם שיינעץ, מיט לאקשעוויצען, זאגען שונאים !

תם (גאנץ תאמעוואטע) בע......

ספאדיק (רוקט אן דאס היטעל און מאכט א זויערע מינע) אוי לא עליכם ווייטער מיינע מערידען !

קנעבעטבארג (שפרינגט פון דער הויט פאר צרות) וואס הייסט ? איהר וועט שלום ווערען מיט דעם עזות פנים, וואס האט אייך אויסגעטישט מיט דער בלאטע, וואס האט אייך גערופען, איך בעט אייך מחילה, גנבים, גראביטעליעס, בלוטזויגער, רוצחים, גזלנים, און אויף אייך אויסגערעדט אסור לדבר... וואס האט אנגעשטעלט מען זאל ביי אייך פאדערען חשבון און ביכער ! מיט דעם שייגעץ, מיט דעם, הול־טאי וועט איהר, אזעלכע גרויסע בכבודע מענטשען וויא איהר, וועט מיט איהם שלום ווערען ? עס איז כדאי אנצולערנען אזא הולטאי, אריינליינען איהם אין דער חית, פערשיקען איהם צו אלדע שווארץ יאהר, אפטהאן איהם א שפיטצעל, ער זאל ווייטער וויסען וויא זיך צו טשעפען מיט א שטאדט !

תם (אהן ווערטער) בע ; . מילא וואס. עט.... בע....

ספאדיק (חאפט זיך פאר דיא קריזעס מיט א קרעכטץ) איך מוז געהן א היים אפדאווענען מנחה און זיך אביסעל צו לייגען.

קנעבעטבארג (אלץ שטארק צוקאכט) קודם, אין מחשבות׳ען גיט מיר דאס גמילות חסד, איך דארף זעהר נעניימהיג האבען דאס געלד צו דיא לאקשען.

ספאדיק (מיט איין אנגערוקטע היטעל) וואס לאקשען?

תם (תאמעוואטע) הא, וואס זאגט איהר?

קנעבעטבארג (מיט א פארקלעמט הארץ) סטייטש וויא הייסט, וואס לאקשען? וואס זאג איך? סטייטש, לאקשען זאג איך! מיין גמילות חסד זאג איך, בעט איך! איך דארף האבען דאס געלד צוא דיא תלמוד־תורה לאקשען. איך בין דאך דער לאקש.... דער לאקשענמאכער! — (שינדער עפענט אביסעל דיא טהיר פון זיין חדר און שטעלט ארויס הינטער קנעבעטבארגען דיא צונג).

ספאדיק (מיט א קאלטער לעבער) דאס געלד איז דאך ניט אייערס, וואס זשע מאהנט איהר דא אזוי?

קנעכטבאַרג (לאַכט קלויטערשט. מיט גרינע ווערים) זאָלט איהר לעבען און געזונד זיין, וואס זאגט איהר? נאט איז מיט אייך, איך דארף דאך דאס געלד צו דיא לאַקשען!

ספאַדיק (רוקט אָרויף דאס היטעל) וואס לאַקשענט איהר מיר! וואס גמילות-חסד'ט איהר מיר! אוים לאַקשען, ר' אהרן! אוים לאקשען!

תם (בעט זיך מיט אַ רחמנות פנים) וואס ווילט איהר פון אונז האבען? מיר קענען זיך ניט קריענען, מיר האבען ווייבער און קינדער, מיר ווילען ניט טראגען קיין לע-קעך אויף דיא פּלייצעס, מיר ווילען ניט מגולגל ווערען צו ליעב אייך קיין קליין ארץ ישראל. מיר ווילען זיך ניט קריעגען, וואס ווילט איהר פון אונז האבען?

קנעכטבאַרג (ווערט נעבעך שיעור ניט צולאָפּגעט) געוואלד, איך האב אויך ווייב און קינ-דער! איך בין אויך חלעבען א שעהנער יוד! פאר וואס קומט אלץ נאָר אייך, נאָר אייך?

ספאַדיק (מיט א געשרייא) תרבית! דרך ארץ!

קנעכטבאַרג (געהט אַרוים פון דיא כלים פאר גרויסע צרות) לאָזט מיך אויך בייא דער שאַף אויסרייסען עטליכע זשמעניעס וואָל! לאָזט מיך אויך אַטשאַקע מהאן, אָפּלעקען א ביינדעל! געוואלד, פאר וואָס אלץ אייך? אלץ נאָר אייך און אייך!

ספאַדיק. קומט ר' שמעיה, וואס וועלען מיר דאָ מיט איהם טענה'ן. (זיי געהן ביידע אַרוים. קנעכטבאַרג בלייבט שטעהן וויא אָפּגעבריהט און שינדער שטעלט איהם אַרויס פון היגטען א צונג).

פיערטער אקט.

דאָ ווערט פאַרגעשטעלט וויא אזוי מען נעהמט דיא טאקסע אויף דער היינטיגער צייט, ביז דעם יאהר 1870.

ערשטע סצענע.

שטאַנדהאַפט בייא זיך אין קאַבינעט, דער נאָך ספאַדיק.

שטאַנדהאַפט (זיצט פערזאָרגט און האלט א בריעף אין דער האנד) זעהר א שלעכטע ידיעה! ער שרייבט, אז מען וועט באלד אביאַווען טאַרגעס אויף דער היהנער טאַקסע, איך האב מורא, אז דאס קעסטעלע קען זיך נאך חלילה ארויסגלימשען פון

דער האַנד. עס וועלען זיך געפינען זעהר פיעל בעלנים, א סך, נאר א סך שאַרפּער אויף דער היהנער טאַקסע דיא ציין. מען דאַרף בעציימענס זעהן אלסדינג בעוואה־רענען, אנהויבען זיך צו סטאַרען און צו טהאָן ארום דעם.... (ער פערטראַכט זיך און קוקט אין דעם בריעף, דיא טהיר עפענט זיך און ספּאַדיק קומט אַריין).

ספּאַדיק. גוט מאָרגען ר' יודעל, עס איז מיר גראָד אויסגעקומען צוא געהן פון א ברית פאַר ביי אייער הויז האָב איך מיך מישב געוועזען אריינצוגעהן אייך צו פרעגען, אפשר האט איהר מקבל געוועזען א בריעף פון פּיאַוואַקינען.

שטאַנדהאַפט (מיט א וויעדער מינע) יא, אט דאס איז טאַקע דער בריעף, וואס איך האָב היינט פון איהם מקבל געוועזען.

ספּאַדיק. נו, וואס שרייבט ער? וויא געהן דאָרטען דיא עסקים? האט ער זיך שוין דאָרטען אָפּגעפערטיגט?

שטאַנדהאַפט. מיט דיא עסקים, שרייבט ער, איז ער שוין כמעט פערטיג. דיא אלע פּראַשעניעס און דאָנאָסען אויף דער שטאָדט פון דעם גאַנצען צעך וכדומה נאָך פון אזעלכע קבצנים וועלכען קיין שום ממשות ניט האָבען, מען האט איהם דאָרטען צוגעזאָגט זיי אלע צו פערשטופּען ערגעץ אין א לאָך, אז דער אדון הגדול זאל זיי אפילו ניט אנקוקען. קורץ און גוט, עס וועט אלסדינג זיין רעכט, דיא דאָנאָסטשיקעס וועלען נאָך האָבען א פסק ער שרייבט און בעט רחמים מען זאל איהם אריינשיקען נאָך געלד.

ספּאַדיק (מיט א קרעכץ) נאָט זאל רחמנות האָבען אויף דער שטאָדט, זיא דאַרף נעבעך האָבען א סך געלד. וואוהין מען קעהרט זיך אלץ געלה, געלד און געלד, וואס שרייבט ער עפּעס נאָך?

שטאַנדהאַפט (מיט א פאַרחמורעט פנים) ער שרייבט, אז מען האט בדעה צו מאַכען טאַרגעס אויף דער טאַקסע.

ספּאַדיק (לאָזט אראָפּ דיא נאָז) טאַרגעס, אוודאי איז דאס ניט גוט פאַר דער שטאָדט נעבעך, השי"ת זאל שומר ומציל זיין זיא זאל חלילה אריינפאַלען אין דיא הענד פון דיא בעלי טאַקסעס, זייא זיינען דאָך פּשוט רוצחים, נאר מסתמא וועלען מיר עפּעס טהאָן מכח דעם. מהיכא תיתי טאַרגעס, טאַרגעס, אלץ בעסער וויא מען שמועסט ביי אונז אין קלויז.

שטאַנדהאַפט. וואס שמועסט מען? וואס שמועסט דער עולם?

ספּאַדיק. מען שמועסט זעהר נעשמאַק פון דער גזרה אז דאס קעסטעל זאל חס ושלום בטל ווערען. יודען עפּעס זאלען מעהר ניט צאהלען קיין טאַקסע.

שטאנדהאפט (סטארעט זיך א שמייכעלע צו טהאן) וואס הייסט, ר׳ איצע וואלף, דאס רופט איהר א גזרה?

ספאדיק (נעהמט זיך פאר דעם בערדעל) יא, יא. זאלט איהר טאקע וויסען, ר׳ יודעל, דאס איז א גזרה, דאס קעסטעלע חלעבען דערהאלט נאך דאס ביסעל יודישקייט, פון וואנען נעהמט מען אויף דאס, אויף יענץ, אויף דעם וואס מען טאר ניט זאגען? טאקע פון דעם קעסטעל, מיט וואס האט מען דיא אויבערהאנד איבער די שקצים פון דער היינטיגער וועלט? מיט וואס היט מען אפ אז יודען זאלען בלייבען טאקע דאס וואס זיי זיינען? מיט וואס? אלץ טאקע מיט דער קעסטעל! — דורך וואס האלט מען אין דער מורא א בעל מלאכה, א נחות דרגא, א פארך א קבצן, זיי זאלען האבען דרך ארץ. אבשאי פאר דער שטאדט, פאר אונזער איינעם? דורך וואס? טאקע אלץ וויטער דאס קעסטעל! הכלל דאס קעסטעלע האט נאך דער־האלטען ראס ביסעל יודישקייט, דאס ביסעל יודיש יתום.... חלילה אהן א קעס־טעל שווימען דאך ארויף פון אויבען אפיקורסים, בעלי מלאכות, שניידער, שוסטער און אלע עמי הארצים, וואס קענען אפילו ניט קיין פרק משניות, און דענסטמאל אך און וועה איז אונז...... יא, יא, ר׳ יודעל, דאס איז ביי מיר א גזרה!

שטאנדהאפט. וואס האבען יודען געטהאן א מאל, אז זייא האבען ניט געהאט קיין קעסטעל?

ספאדיק. וואס גלייבט איהר אמאל צו היינט! אמאל זיינען יודען געוועזען גוט און פרום, ווער האט אויף זייא געקוקט וויא זייא געהן, וויא זיי שטעהן? דיא קליינע מענטשעלעך, דיא עמי־הארצים האבען ניט געטארט קיין קאפ אויפהויבען וואס דיא מנהיגי העיר האבען געטהאן איז געוועזען געטהאן, יודען האבען אמאל גאר איין אנדער פנים געהאט...... היינט אבער זיינען דא בייא יודען זעהר פיעל עזות־פעניטער, זעהר פיעל הולטאיעס, וואס זאגען דעות און פאדערען ביי דיר גרוי־סע חשבונות, וחוץ לזה, וואס א טאג קומען אן אויף יודען נייע גזרות, אזוי געה ניט, אזוי שטעה ניט, אזוי לערען ניט, א מערכה חלעבען וואס עס איז נאך דא דיא קעסטעלע, דורך דעם קען מען זיך נאך אויסדרעהן און דערהאלטען (ער וויזט אויף דעם ספאדיק) דאס ביסעל יודישקייט, איהר מיינט, ווען ניט דאס וואלט איך, אזא צערבראכענער יוד וויא איך, זיך אפ געגעבען אויף דער עלטער מיט דער טאקסע? עס איז פאר מיר א טירחא טאקע א טירחא גדולה, נאר וואס זאל מען טאן, וואס זאל מען מאכען? איך זאג אייך נאך אמאל בפירוש, נעהמט מען חלילה בייא אונז צו דאס קעסטעלע, נעהמט מען ביי אונז צו דעם כח.... (ער גיט א פרייסעל דאס בשרדעל) אבער ניין! מיט השי״ת הילף, מיר וועלען עס ניט דערלאזען, יודען בלייַ־

בען יודען! מען ועט פאָהרען, מען װעט זיך סטארען, נאָט װעט העלפען, דאס קעסטעלע װעט בלייבען (מיט א שמייכעלע) נישקשה, עס װעט בלייבען, װיא איך בין א יוד, בלייבען....

צווייטע סצענע.

שטאנדהאפט אליין, פערטראַכט.

אז ספאָדיק מיט זיין גלייכען זאָגען, אז דאס קעסטעלע װעט בלייבען װייס איך זיכער אז עס װעט בלייבען, איך קען זיי.... גו זאָל עס חאָטשע ביי מיר בלייבען (נאָך דעם אז ער טראַכט אביסעל) יאָ ביי מיר, אָבער וויא ביי מיר? אויף וועלכער ארט בייא מיר? מען דארף געפינען עפעס אזא תחבולה, אז הייסען זאָל עס ניט בייא מיר, און זיין זאָל עס פאָרט טאקע בייא מיר, אזוי װעט עס אין כמה אופנים בעסער זיין; איינמאָל, וואס טויג מיר דער טיטעל בעל טאקסע? איך בין מוחל דעם כבוד. צווייטענס, וואָס טויג מיר, מען זאָל פאר מיר ויינען? עס קומט פאָרט אמאָל אויס עפעס ניט לאָווקע, יענער ווײנט מוז מען דאָך אמאָל, חאָטשע פאר לייט, רחמנות האבטן, רחמנות אבער קאָסט געלד. יאָ רחמנות, אָבער ווען זשע? ווען דאָס רחמנות טראָגט נאָך עפעס איין, דאס הייסט פשוט, ווען דורך דעם פער לאנגט מען עפעס א געוויסע זאַך.... דריטענס, נעה האָב שטענדיג צו טהאָן מיט ליאידע בעלי מלאכות, מיט גאָלדשמידלעך. מיט מילערעס און מיט נאָך קבצנים. פיערטענס.... דיא היצטרכות זיינען זעהר גרויס, מען איז שוין געוואוינט געוואָרען צו שפיעלען דיא ראָלע, געבען קלוימערשט אויף דאס, אויף יענץ און דיא געשעפ־טען נעהן היינט עפעס ניט אזוי שטארק גוט.... (ער קראַצט אביסעל דיא פאטיליצע) יאָ, איך האב שוין א פּלאַן, איך וועל אָנפייפען איטליכען, אפילו דעם גרויסען פיי־פער ספּאָדיקען, מכות איהם! אביסעל װעט פאר איהם איך געגוג זיין. ביינער איז ער קראנק צו גריזען? נישקשה, דער צערבראכענער יוד האט זעהר שארפע צעהן... יסורים איהם! ער האט בה״ש אָהן דעם גוטע געשעפטען, ער איז א נבאי פון א סך חברות, ביי איהם געפינט זיך שלישית געלד, עולמות געלד, ארץ ישראל געלד נאָך און נאָך געלד. ער איז א גאנצער כלי קודש.... איך וועל מיין שינדערען אָפּ־ קאָזען פון דער קייט, ער קען שטיקערהייד גוט בייסען; אנקוקענדיג איהם איז ער געדאכט איין אָפּגעבארעט יודעל, בלייך, גרויא וויא א טויב, פרום און שטיל, נאָט

דיא נשמה שולדיג. נאָר אבער דרך ארץ! טרעט אָפּ פאַר שינדערן דעם וועג, היט אייך דיא ביינער, ער איז א משחית! אט דער שינדער וועט עס לפנים זיין גלופּ־סקער בעל טאַקסע.... הייסען מוז עס לכתחלה. מען פאהרט נעהמען דאס קעס־טעל פאַר דער שטאדט, נאָר בשעת טאָרג וועט עס שינדער אויסדינגנען פאַר זיך, דאס הייסט פאר מיר. ספּאָדיק מיט א טהייל פון דער כנופיא וועלען נאָר נעהמען געוויסע שכירות, אדער א קליין פּראצענט. חוץ זיי אבער וועט נעטהיג זיין צו צו־לאנטשען נאָך עטליכע פיינעל, סאמע דיא רעכטע עזותניקעס. איבריגענס זיינען זיי ניט קיין סך. (ער צעהלט אויף דיא פינגער). איינס, צוויי, דריי. הא? נאָך אמאל; נים איינס, נים צוויי, נים דרייא. דאכט זיך טאקע מעהר נימא. אין אפשר, הא? נאָך איינער. נוא איז נים פיער.... א שעהן פּעקעל חלעבען! דער גלאוונער פון זיי איז נתן שיפרעס; ווער קען נאָך אזוי לערנען בלק מיט איינעם וויא ער? ער איז איין אויסנערוויכערט ליולקעלע, מען מוז זיך נאָך טאקע היינט מיט איהם זעהן: (ער גיט א קוק אין פענסטער) אַך, דער רוח האט איהם איצט אנגעטראגנען! וואס טויג מיר דער וועקער? וואס דולט ער מיר תמיד א קאָפּ מיט זיין בילדונג. מיט זיינע פּלענער? ער איז איין עהרליכער נאַר, א כשרע בהמה, ער זוכט אלץ דעם אמת, סטארעט זיך, מיך צוא צוציעהען צוא זיך, איך זאל איינטהייל נעהמען אין זיינע פּלענער. דער נאַר מיינט, אז מיך אינטערעסירען זיינע פּוסטע זאכען. אַך וויא טשעפּעט מען זיך אָפּ פון איהם.?

דריטע סצענע.

שטאָנדהאַפּט, וועקער, דער נאָך שינדער און נתן שיפרעס.

וועקער. איהר זייט עפּעס וויא אומרוהיג, הערר שטאָנדהאַפּט, אפשר שטער איך אייך?

שטאנדהאַפּט (אונטער דער נאָז) בע.... איך האב נאָך צייט עטליכע מינוט;

וועקער. קיין סך וועל איך אייך נים שטערען. איך וויל אייך נאָר בעטען, מיר צוא בעשטימען א צייט, ווען איהר וועט זיין רוהיג. איך וויל מיט אייך איבער־שמועסען מכח דער חברה און מכח נאָך זאכען, וואס איהר האט בדעה צו טהאָן.

שטאָנדהאַפּט. למאי, הערר וועקער, שרייבט איהר מיר צו אייער מיה, אייערע גוטע איינריכטונגען? איך פּעָרדיען אסור נים אייער לויב. וואס איהר לויבט מיך אומעדום און אין דיא צייטונגען.

וועקער. דיא ווערטער זיינען פון אייער זייט זעהר שיין. נאר וואס מאכט עס אויס איך אדער איהר? דער עיקר איז, מען זאל טהאן, מען זאל העלפען וויא וויט מען קען. ליידער שטעהט איצט אונזער חברה שלעכט. און אין דער שטאדט הערשט היינט א ביטערע עלענד!

שטאנדהאפט (גלעט דיא פאטיליצע) וואס קען מען טהאן? קענען מיר פערזארגען א וועלט.

וועקער. פון דעסטוועגען טאר מען עס ניט לאזען אזוי. ביא מיר אין קאפ דרעהט זיך שוין עפעס א שטיקעל פלאן. איך וועל עס אויף שרייבען און אייך וויי־זען. אפשר וועט עס אייך געפעלען.

שטאנדהאפט. גלויבט מיר, מיין ליעבער פריינד. דיא היגע יודען זיינען ניט ווערט מען זאל זיך מיט זייא אפ געבען. איך קען זייא בעסער פון אייך. גלויבט מיר, עס איז פיעל גלייבער נאר נישט צו טהאן און זיך ניט מישען.

וועקער. עס איז אייך גרינג צו זאגען, דיא ארעמע אבער ליידען. זייא הונגערען און דארען, זיי וויסען ניט דעם טעם פון פלייש;

שטאנדהאפט. אט וועט באלד זיין טארגעס אויף דער היגער טאקסע, נוא וועלען מיר זעהן אויב דיא נייע בעלי טאקסעס וועלען בעסער זיין. איך זאג אייך אויסדריקליך עס וועט נאך צעהן מאל ערגער זיין, געדענקט מיינע ווער־טער, הלוואי זאל איך ליגען זאגען.

וועקער. איך פערשטעה אסור ניט פאר וואס יידען מוזען האבען א טאקסע אויף פלייש, אז דורך דעם זאלען זיי אזוי פיעל ליידען און ליגען אין דער ערד? דיא טאקסע זוינט אוים וויא א פיאווקע יודעש בלוט, זיא מאכט זייא קראנק, זיא לאזט זיי ניט זיין שטארק און געזונד. דיא רעגיערונג פערלירט דורך דעם אויך זעהר פיעל עפעס א קליינינקייט צווייא מיליאן מענטשען אין לאנד זיינען אומזיסט אומ־נישט פערקויפט צוא דיא בעלי טאקסעס, עסען ניט דאס נעטהינסטע שפייז זיינען שלאף און האבען א פנים וויא דיא מתים!.... וויא קענען אזעלכע דערשלאגענע, אזעלכע שלאפע מענטשען האבען אין זינען דיא וועלט? וויא קען מען פון זיי פער־לאנגען זיי זאלען האבען א געפיהל פאר ערנסטע זאכען?.; איך רייד שוין ניט אז דיא רעגיערונג זאל מיט א מאל געבען יודען ראוונא פראוועס, אלע פרייהייטען, נאר וויינינגסטענס זאל זיא אונז אויסלייזען פון דעם יודישען גלות. וואס ער איז זעהר א שווערער. דיא פאאימענעס האבען אמאל בעוויעזען וויא ביטער וויא שווער דער יודישער גלות איז.; . וויא באלד אז יודען מוזען געבען, חוץ דעם פארצט וואס

ווי צאָהלען דער קאזנא, נאָך אמאָל פּאָדאַט מאקע זייערע יודען אַליין, און נאָך
שרעקליך א גרויסען פּאָדאַט, היינט פאר וואָס זידעלט מען זיי אין אלע צייטונגען,
אז יודען טהיילען זיך אָפּ וויא א בעזונדערע מדינה אין דער מדינה ? . ; .
שטאנדהאפט. פוסטע רייד, מיין ליעבער פריינד! איהר רעדט וויא א מענטש וואָס
איז נים קיין געניטער און האט נים קיין ידיעה אין שטאָדט זאכען.
דיא טאַקסע מוזען יודען האבען, אָהן איהר, זאג איך אייך, וועט נאָך ערגער זיין.
אין פיעל גראדען ערגער זיין, אוים ווייזען עס אייך, איז נים איצט דיא צייט.
וועקער. איך וויל מיך אויך נים אריינלאָזען אין ווייטע וכוחים, ווייל איך וויים, אז
עס איז דברים בטלים, די טאקסע וועט בלייבען, וועניגסטענס וואָלט רעכט
געוועזען, אז אויף ווייטער זאָל מען זייא אביסעל עהרליכער פיהרען, אז דער עולם
זאל קענען עסען פלייש פאר א ווערלוועלערען מקח. בפרט וויא עס הערט זיך, וועט
מען שוין מעהר קיין פּאָדאַט נים דארפען צאָהלען פון דער קעסטעל. (ער גיט אבליק
אויף שטאנדהאפטען פון דער זייט מיט שפאָט) חלעבען עס וואָלט רעכט געוועזען, אז איהר
הערר שטאנדהאפט, אזא רייכער, אזא געבילדעטער און א דורש טוב וויא איהר
זאלט נעהמען דיא טאקסע. איהר וואלט טאקע אי כשר פערדיענט אי א גרויסע
טובה געטהאן דער שטאָדט. איהר ווייסט דאך, וואס פאר א ראַליע פלייש שפּ־
עלט אין דער געזונדהייט. אלע קרענק, אלע מכות און פורעניות נעהמט זיך דאס
רוב ביי דיא הינע יודען פון דעם, וואס זיי עסען נים קיין פלייש; נעהט הערט, זיים
מוחל, וואס דאָקטורים זאָגען. ערשט נעכטען האט מיך איין דאקטער געפיהרט צו
א קראנקען, וואס דיא ביינער פון דיא הענד און דיא פיס פוילען ביי איהם, מחמת
ער האט אין זיין לעבען געגעסען זעהר וועניג פלייש. ער זאָגט, אז אזעלכע קראנקע
מאכען זיך ביי איהם זעהר אָפט און ער איז אפילו בערייט צו שרייבען און צו זאָ־
גען עס בקול רם פאר דער גאנצער וועלט, חלעבען, עס וואָלט רעכט געוועזען, איהר
זאָלט נעהמען דיא טאקסע.
שטאנדהאפט (וויא איינער וואָס איז שטאַרק אויפגעבראַכט) איך דיא טאקסע ! איך דיא
הינע טאקסע ! ! מען זאָל זיא מיר אפילו שענקען. איך וועל פערזאָ־
גען דעם צעהנטען נים צו האנדלען מיט דיא הינע יודען, געננג טאקסע, געננג, איך
וויל זיא שוין מעהר נים קענען! (דיא טהיר עפענט זיך אויף און שינדער מיט נתן שיפרעס
קומען אריין).
שינדער און נתן. מיר שטערען אייך אפשר, ר' יודעל, וועלען מיר אוועק געהן.
שטאנדהאפט (לויפט זיי אנטקעגען) חליכה! פערקעהרט, וויא געוואונטשען, איך דארף
אייך טאקע האבען.

וועקער (טהוט אַ קוק אויף שטאַנדהאַפטען מיט זיינע געסט) נוא, איצט האב איך בײַ אייך נים מעהר וואס צו טהאָן. מיר ווע־ען זיך נאך זעהן איין אנדערס מאָל. עס וועט נאך ציים זיין.... לע״ע בעט איך אייך, אז איהר זאָלט מוחל זיין איבער צו־קוקען דיא רעכענונג, וואס איך האב אייך נעכטען פאר נאכט געשיקט, דאָרטען שטעהט ריין ארויסגעשריבען, וויא פיעל עס קומט אייך פון מיר און וויא פיעל מיר קומט פון אייך. איך האב ליעב צו לעבען מיט חשבון. איך האָף, אז איהר וועט מיר אָפשיקען דעם נשאָר, וואס מיר קומט ארויס פון אייך על פי חשבון. אדיע! (ער געהט אַרויס).

שטאַנדהאַפט. געלויבט איז גאָט. פטור געוואָרען דיא זכודניעו! (צו נתן שיפרעס) ער קומט און דולט מיר תמיד אָן א קאָפּ מיט פוסטע זאַכען, מיט לויטער נאַרעשקייטען, ביי זיין אוועקגעהן פיהל איך מיך תמיד פרייא וויא מען טהוט אויס איין ענגען שטיוועל, איך וויים ניט, וואס האט זיך דער נאַר אזוי פערליעבט אין מיר און האָדעוועט מיך מיט עפטערע וויזיטען?

נתן. איהר זאָגט וועקער איז א נאַר, חע, חע חע! האט אויף מיר נים קיין פער־איבעל, מיר דאַכט זיך אז איהר האט א גרויסען טעות. וועקער איז, נאך מיין מיינונג א קלוגע בעסטיע. איהר בעמערקט נאָר ניט וויא ער נעהמט אייך דורך און דורך מיט א פּאָר ברענענדיגע אויגען בשעת ער רעדט מיט אייך. איך בין אויף איהם א מבין. איך קען מיינע לייט. חע, חע חע!

שטאַנדהאַפט. און מיר דאַכט זיך, ער איז א גרויסער נאַר, ער דולט מיך תמיד מיט לויטער נאַרעשקייטען, ער איז נים קיין געניטער און דערצו איז ער נאך ספילטשיוו וויא א שוועבעלע, איבריגענס וואס נעהט ער מיך אן? קומט זייט מוחל, אין צווייטען חדר אריין. איך האב מיט אייך צו רעדען פון א סך נעט־היגערע זאַכען. (דיא מהיר עפענט זיך ווידער אויף, און אין שטוב געהט אַריין פריהער א יוד מיט א בלייך פּנים, באַלד נאָך איהם ר׳ אהרן קנעכטבאַרג).

פיערטע סצענע.

דיא פריהערדיגע איין אָרעמער יוד און קנעכטבאַרג.

שטאַנדהאַפט (ווענדעט זיך מיט א פערהמורעט פּנים צו דעם יודען) וואס ווילט איהר מיין ליעבער יוד?

דער יוד (שטארק מיט הכנעה, מיט א ציטערדיג קול) איך האב אייך געוואלט בעטען א טובה.... האב איך אייך געוואלט בעטען.... עס איז מיר איצט שלעכט דיא צייט....

שטאנדהאפט (לאזט דעם יודען וויטער ניט ריידען) א! איך מיש מיך ניט היינט, איך מיש מיך נים!

דער יוד. איך בין געוועזען א היגער בעל הבית; פון א קורצער צייט בין איך אראפ פון מיין מעמד. און לייד שטילער הייד דחקות מיט מיין ווייב און קינדער....

שטאנדהאפט. נוא וואס זשע ווילט איהר פון מיר האבען? בין איך דען איינער אין דער שטאדט?

קנעכטבבארג (מישט זיך אריין פון דער זייט, און וויל זיך צו שמייכלען צו שטאנדהאפטען) טאקע באמת ר' יוד, וואס ווילט איהר האבען? וואס קען אייך ר' יודעל טאן? פאר וואס באמת אלץ צו ר' יודלען, אלץ נעבעך צו זיי?

דער יוד. איך וואלט בעסער געוואונטשען דעם טוידט איידער צו געהן בעטען. איך שעהם מיך, איך בין דאס נאך ניט געוואוינט געווארען, איך קען שוין אבער מעהר ניט צוזעהענדעם רחמנות פון מיינע קינדער וויא זיי ליידען הונגער און נויט, דיא כוחות נייען זיי נעבעך אויס, זייא זיינען דאר וויא שפענדלעך און האבען שוין אויף זיך ניט קיין לויט פלייש, אך מען זאל מיר העלפען מיט עטליכע קערבלעך, וואלט איך געטהאן כל א מיטעל מפרנס צו זיין מיין ווייב מיט דיא קינדער. קיין שום שטראף איז ניט אזוי גרויס, קיין שום וועהטאג איז ניט אזוי שרעקליך וויא צו צוזעהען מיט איינענע אויגען דיא מוטשעניע פון קינדער, וואס געהען אויס פאר הונגער. איטליכער קוק זייערער גיט א בריה דאס הארץ וויא פייער, איטליכער זיפץ, איטליכער קרעכץ רייסט אויס דיא נשמה! געוואלט האט רחמנות, איך בעט אייך האט רחמנות!

שטאנדהאפט. איך האב ניט קיין צייט. געהט צוא וועקערען, ער וועט אייך שוין דארטען עקספעדירען.

דער יוד. איך בין דאך געקומען צו אייך, אזוי וויא איהר זייט א רייכער, דער ראש אין דער שטאדט און....

שטאנדהאפט (מיט כעס) איך מיש מיך שוין מעהר ניט! וואס ווילט איהר פון מיר האבען? איך האב שוין דאך אייך געזאגט וואוהין צוא געהן, מעהר האב איך קיין צייט ניט מיט אייך צו טענה'ן.

קנעכטבארג (פון דער זייט) וואס א יוד איז? ר׳ יודעל האט דאך אייך שוין איין מאָל געזאָגט. וואס זשע דורעט איהר זיי נעבעך דעם קאָפּ? זיי טראָגען נעבעך אויף דעם קאָפּ א סך אַנדערע זאכען. נאָט זאָל זיי נאָר געבען כח....

נתן. א יורען העלפט ניט איין מאל זאגען. דעריבער האב איך מיר געמאכט, אז א יוד מעג ריידען פאר מיר אפילו א טאָג מיט א נאכט זאָל איך מיר זיצען און שווייגען ער רעדט זיך אן ביז וואנען עס ווערט איהם טרוקען אין האלז און געהט דערנאָך אליין אוועק. חע, חע, חע! איך קען מיינע לייט.

שינדער. דעריבער ר׳ נתן זייט איהר דאָך אין דער שטאדט א בורר. א בורר דארף קענען א סך הערען און שווייגען (צו דעם יודען) נוא געהט, זייט מוחל, ר׳ יודעל האט איצט ניט קיין צייט.

דער יוד. אך, רבוני של עולם! (ער קרעכצעט פון דעם גאַנצען הערצען און געהט ארויס).

שטאנדהאפט (ווענדעט זיך צו קנעכטבארגען) נוא, וואס ווערט איהר עפּעס זאָגען, מיין ליעבער ר׳ אהרן?

קנעכטבארג. איך האב מיט אייך צו שמועסען מכח איין ענין.

שטאנדהאפט. איהר זעהט דאך, מיין ליעבער ר׳ אהרן, איך בין איצט טרוד, איך בין איצט בעשעפטיגט מיט מענטשען.

קנעכטבארג. איך קען בעשטעהן אויסווארטען. נישקשה, חלעבען! געהט רעדט אייך מיט זייא, איך וועל מיר דאָ אויסווארטען, לעבט הונדערט מיט צוואנציג יאהר!

שטאנדהאפט, שינדער און נתן שיפרעס געהען אריין אין צווייטען חדר).

פינפטע סצענע.

קנעכטבארג זיצט אויף א שפיץ פון א בייּנקעל און רעדט צו זיך אליין.

אך השי״ת זאל וועלען תאטשע היינטיגעס מאָל אויף מיר רחמנות האָבען און דאס פיצעלע מזל זאָל מיר נעהן! מיין פּלאן איז זעהר א נוטער, עס איז אין איהם דאָ זעהר א טיעף קניימשעל, זעהר א שעהן שפּיצעל, ער זאָל נאָר אויסגעפיהרט ווערען, וואָלט איך מיט א מאָל אויפגעריכט געוואָרען, איך וואָלט מיך ארום נעצאָהלט פון מיינע חובות און חתונה געמאכט מיין עלטערע בתולה, זיא איז שוין א בונרות, אין דיא יאָהרען, זיא ווערט וואס א טאָג פייזער טרויערינער, זיא הוסט, זיא נענעצט און שטערט מיך בייא דער נאכט פון דעם שלאָף. — אוי קיין החית

המתים זאָל ספּאַדיק נים אויפשטעהן! ער האט מיך דענסטמאָל פּשוט דערהרגעט, אוים לאָקשען! האט ער געזאָגט (ער קריעכט זיך נאָך ספּאַדיק) אוים לאָקשען! אוודאי איז איהם גרינג צו זאָגען, אז ער האט זיך שוין אָנגעזאפּט מיט יודיש געלד וויא א פּיאווקע! אוי, ער זאָל זיין אין מיין שטאנד, נישקשה וואָלט ער נים געזאָגט מיט אזא קאַלטער לעבעד אוים לאָקשען! (ער טהוט א קרעכץ פון דעם גאנצען הערצען) נוט אויף דער וועלט איז טאקע נאָר דיא פּאָפּעטשיטעליעס, זיי זיינען חלעבען נים קיין גרויסע חכמים, נים קיין שטאַרק געלערנטע, נים צו פיעל איבערגעשפּיצט און דאס מזל שפּיעלט זיי! זיי טהוען אָן צרות אין דער שטאָדט, טרעטען איטליכען מיט דיא פיס, און איטליכער פון דעסטוועגען טראָגט זיי אויף דעם קאָפּ, מען צימערט פאר זייער דוך, מען לעקט זיי, מען גיט זיי אָפּ כבוד אין באָד און להבדיל אין שול. זיי פּאַרען זיך אויף דער אויבערסטער באַנק, זיי זיינען מיט ששי און מיט סנדקאות. קורץ זיי זיינען דאס אויבערשטע פון שטייסעל. עס נעהט זייא פון אלע זייטען, און מיר נעהט עס שלים-שלימזול. השי״ת זאָל היינט וועלען אויף מיר רחמנות האבען, חאָטשע בזכות מיין אַלטער בתולה, ער זאָל אָננעהמען איהר הוסטען, איהר גענע־צען און זאל געבען שטאנדהאפטען אין הארצען א גוטע לוינע, אז ער זאָל זיך לאָ־זען רעדען און נים זיין משונע. (ער קרעכצט) איך האב מורא, אז היינט איז איהם אָנגעקומען דער שנעון עפּעס קוקט ער מיט א פּאָר אויגען, גלעט אַלץ דיא פּאטי־ליצע און רופט איטליכען מיין ליעבער, דאס איז בייא איהם א שלעכטער סימן. לע״ע האב איך גוט געטהאָן, וואָס איך האב איהם געלאָזט שמועסען, מיט אנדע־ריע און בין מיר דאָ געבליעבען זיטצען. אפשר וועט ביי איהם. אין דער צייט דער שנעון איבערגעהן. (ער שטעלט זיך אויף און ציהעט אוים דיא גליעדער) אך סקוטשנע! סקוטשנע חלעבען צו זיצען דאָ אליין, וואס קען דאס זיין, וואס האבען זיך דאָרטען פערשפּארט? וואס מען סודעט זיך דאָרטען אזוי לאנג? עס איז עפּעס נים גלאַט. אין דער שטוב, וואס מען סודעט זיך מיט ר׳ נתן שיפרעס, מוז שוין דאָרטען עפּעס זיין, אז ר׳ נתן איז פרעהליך, איז א סימן, אז מענטשען וועלען, היינט אדער מאָר־גען, וויינען. ר׳ נתן איז וויא א וואָרעם, וואס האט א שליטה איבער נבילות און פּגרים, קוים איז איינער געפאלען און געבליעבען טוידט אהן א גראָשען, דענסטמאָל דרעהט זיך אַרום איהם מיין ר׳ נתן, ער שינדט איהם אָפּ דאס פעל און לעבט מיט כל א תענוגים, ער עסט גוט, און טרינקט גוט, ער שלאָפט גוט, און מאכט זיך פון יענטמס פעל א גוטע קאָלדרע.... ר׳ נתן איז מיר היינט עפּעס פרעהליך, עס וועט שוין מסתמא זיך טרעפען עפּעס איין אומגליק אין דער שטאָדט. וויא אזוי ווערט מען געוואהר וואָס זייא שמועסען דאָרטען? איך בין זעהר ציקאָוועס צו וויסען. (ער

שטרעקט זיך אויס און פּרואווט צו געהן גאַנץ שטיל אויף דיא שפּיץ פינגער נעהענטער צו דער טהיר שטעלט זיך דער נאָך אַניעדער און שטרעקט אויס דעם קאָפּ. האַלט איין דעם אָטהעם, הערט זיך צו אַ ביסעל און שפּרינגט באַלד צוריק אויף דיא שפּיץ פינגער) איך האָב מורא חלעבען! איך האָב מורא מען זאָל חלילה נישט דערהערען, אָדער מען זאָל נישט פּכוצלים עפענען דיא טהיר. — וואָס טהוט מען אָבער איך וויל דאָך פּאָרט הערען, חאַפּען עפּעס אַ וואָרט? איך קען מיך ניט איינהאַלטען, עס געלוסט זיך מיר זעהר צוא וויסען. (ער בייגט זיך און הייקערט זיך איין אין צעהנען, שאַרט זיך צו וויא אַ קעצעלע אויף דיא נעגעל צו דער טהיר, לייגט צו איין אויער און הערט זיך צו עטליכע מינוט, דער נאָך רוקט ער זיך צוריק און ציהעט זיך ביים צוריק געהן אַלץ וואָס ווייטער מעהר אויס, ביז ער קומט צו אויסגעוואַקסען צו זיין בייגקעל) אָבער איצט האָב איך שוין געהערט, איך האָב געחאַפּט עטליכע ווערטער. געגוג פאַר מיר, דאָס איבריגע קען איך מיך שוין אַליין אָנשטויסען. דיא עטליכע ווערטער קומען מיר שטאַרק צו ניץ ביי מיר אין קאָפּ מאַכט זיך שוין גאָר אַ נייער פּלאַן, מען דאַרף איהם נאָך היינט אָפּאַרבייטען (נאָך דעם אַז ער טראַכט אַביסעל) נוא, איך וועל זאָגען דעם אַרענדאַר, הער אויס! וועל איך איהם זאָגען, היינט מעג מען דאָך אַריינפיהרען בראַנפען וויא באַלד מען האָט דער פאַר אָפּגעצאָהלט אַקציז. אויך וויל מען ביי דיר אויסדינגען ז״א אַרענדע ווייסט דוא וואָס סערדצע? צוואַ:ציג פּראָצענט פון דער אַרענדע זאָל הייסען נעהמט אויף דער שטאָדט; עס איז דאַכט זיך אַ גרויסע טובה פאַר דער שטאָדט. דער פאַר בחור, וועל איך זעהען מאַכען אַ חרם, מען זאָל קיין בראַנפען ניט אַריינפיהרען. חאַפּסט דוא איינעם מיט אַ ביסעל טהו איהם אָן צרות, געבראָטענע לייד, נים דיא וואַסער אין דיא בראַנפען און שטעל גרויסע מקחים! אַ, יאָ גוט? גיב זשע מיר דיא מעשה, דאָס הייסט, צוואַנציג פּראָצענט אויף דער שטאָדט שאַ, שאַ, נאָך אַ פּלאַן! טאַקע דוא בחור, דיך אַרענדאַר פון דיא ליכט מיין איך, גיב אויך דיא קאַץ! .... (ער פערטראַכט זיך אַביסעל) האַ? דאַכט זיך זיי נעהן, איך וועל מיך מאַכען גאָר תם. (ער זעצט זיך אַנידער אויף דעם בייגקעל און דרעמעלט קלוימערשט).

זעקסטע סצענע.

קנעכטבאָרג, שטאַנדהאַפט, שינדער און נתן שיפרעס.

שטאַנדהאַפט (אַריינגעהענדיג אין חדר אַ ביסעל לוסטיג) נוא, ר׳ אהרן וואָס וועט איהר זאָגען האַ וואָס שווייגט איהר? (ער געהט צו אַביסעל נעהענטער) ע, ער שלאָפט! ר׳ אהרן, שטעהט אויף צו חצות! (ער שטערכט איהם מיט אַ פינגער).

קנעכטבארג (שטעהט גיך אויף פון דעם ביינקעל, גיט טירט ניט לעבעדיג, און רייבט דיא אויגען) הא, וואס איז? (ער רעדט קלוימערשט וויא פערשלאפען אונטער דער נאז) וואס ווילט האבען פון פאפשיטעליעם?.... עהרליכע לייט פאפשיטעל.... וואס ווילט האבען פון שטאנדהאפט?.... אנדהאפט עהרליך, וויל זיך ניט מישען שאנדהאפט!.... (ער טשוכעט זיך באלד אויס) אך זייט מיר מוחל, ר' שטאנדהאפט. איך בין אלץ געזעסען, געזעסען דא אויף דעם ארט און פאר גרויס מידענקייט האב איך געחאפט א דרעממעל. אך, זייט מיר מוחל, איך האב א פנים געשמאק גע־שלאפען?

נתן (מיט א שמייכעלע) עס מוז אייך א פנים, אהן עין־הרע. גאנץ גוט זיין, ר' אהרן, אז איהר שלאפט בייא טאג? חע, חע, חע! (צו שינדערען) עסען זאל ער אזוי וויא ער האט געשלאפען; ר' אהרן איז א טמזר. חע, חע, חע! איך קען מיינע כיים.

שטאנדהאפט (צו נתן שיפרעס און צו שינדערען) זיצט זייט מוחל, מיר וועלען באלד ווייטער איבערשמועסען מכח דעם עסק.

קנעכטבארג (דער וויל צו זיך אליין) ער איז איצט געלויבט השי״ת אויפגעליינט, און אז עס איז יא איין עת רצון וועל איך איהם שוין דא אויפגעבען טאקע אלע פלאנען מיט אמאל טאמער וועט מיר היינט דאס מזל געהן.

שטאנדהאפט. נוא, ר' אהרן!

קנעכטבארג. איך האב מיט אייך צו שמועסען מכח כמה וכמה ענינים, וואס קענען זיין א טובה פאר דער שטאדט.

שטאנדהאפט. אויב איהר האט כמה וכמה ענינים, קומט־זשע צו מיר אין איין אנ־דער צייט. איצט בין איך פערנומען, איהר זייט דאך אויך מיעד און שלעפעריג.

קנעכטבארג. איך בעט אייך ר' יודעל, רחמים. איך בעט אייך שענקט מיר א שעה צייט, אז איך בין שוין דא, איך בעט אייך טהוט מיר דיא טובה!

שטאנדהאפט (גלעט דיא פאטיליצע) מיין ליעבער ר' אהרן, נעהמט אייך היינט געזונ־טער הייד!

קנעכטבארג. נאר אויף איין האלבער שעה. טהוט מיר דיא טובה!

שטאנדהאפט. אך וואס א יוד איז? איך בעט אייך, מיין ליעבער ר' אהרן, כאפט מיך איצט צו רוח און נעהמט אייך!

קנעכטבארג. האט ניט קיין פאראיבעל, איך געה. האט אייך א גוטען טאג. (ער לאזט זיך געהן צו דער טהיר און ווארטשעט) איך האב מיר אליין אנגעפייפט דער מיט, וואס איך האב געזאגט כמה וכמה ענינים. עס איז שוין איצט מיט איהם נישט צו ריידען, ער איז שוין משוגע. אוי, נישטא קיין מזל! (ער געהט ארויס).

שטאנדהאפט (זעצט זיך אניעדער לעבען טיש און טראקטירט דיא געסט מיט גוטע האוואנער ציגארען) אזוי, אזוי, דענק איך, וועט עס מוזען טאקע זיין.... אי טאָ־מער וואס? מען וועט אמאל דארויף שרייען, עס.... איך בין שוין צו אזעלכע זאַ־כען געוואוינט געווארען. ניחאי ליודי מאוו א יא זדראוו.

נתן. ווער הערט יודען, אז זיי שרייען? יודען, חע, חע, חע! קען איך, זיי זיינען נאר וויא דיא קאמערען, זיי נעהמען זיך צונויף זושען, זושען דאכט זיך גאר שרעק־ליך. פרואוו נאר א מאך טהאן מיט דער האנד, אפליהען זיי אין אלע זייטען.

שינדער. וואס אמת איז אמת. ניט אומזיסט זייט איהר א ווילדער בורר! און א גוטער אפמאכער, טאקע ווייל איהר קענט יודען.

נתן (שמייכעלט) חע, חע, חע! יודען זיינען דאכט זיך קלוג, עס זיינער אבער נאך ניטא אזעלכע נאראנים אין קיין אומה ולשון, וואס מען טהוט זיי אפ איז פאר־פאלען. פרואווט שמעלט זיך א שטיינער אין גלופסק מיט א שטריק אויף דער נאס, לאזט קיינעם ניט דורך ביז מען זאל בעצאהלען, וועט איטליכער געבען געלד, אפילו א ווארט נישט איבער צו ריידען. איינער אפשר וועט זיך שטעלען אפדינגען א קאָ־פיקע. יודען דאכט זיך זיינען רחמנים, זייער רחמנות אומשטעהנס געזאגט איז ניט ווערטה קיין שמעק טאבעקע. בשעת א שרפה, א שטייגער, וועט איהר זעהן א סך יודען לויפען זיך צו נויף אהן א נשמה, ניט איינער פון זיי וועט אויס שטרעקען דיא האנד צו דער לאנגען אביסעל וואסער; נעכטען ערשט האט א יוד געריינינט דיא רינווע ארום א דאך. ער האט זיך א גלימש געטהאן און איז געבליעבען הייגנען אין דער לופט, אננעהאלטען מיט ביידע הענד אן דער רינווע. א האלבע שטאדט אפשר איז זיך צונויף געלאפען, איטליכער האט געקרעכצט, געשריען און ניט איינער האט געבראכט א לייטער! חע, חע, חע! איך קען מיינע לייט.

שטאנדהאפט. קאם מיר דאס איצט אוועקלייגען אן דער זייט און שמועסען בעסער פון עסק.

שינדער. פערקעהרט, דאס וואס ר' נתן האט ביז איצט גערעדט ניצט טאקע צום עסק, זיי ריידע וויא א געניטער, וויא א חכם. פון זייערע רייד קענט איהר ארויסזעהן וויא גוט איך האב געראטהען, אז מען זאל דער ווייל נאר אהן מורא

ארויפציהען אויף דעם מקח פון פלייש. יענעם מאכט חלעבען נים אזוי שטארק אוים
אז ער נים אויף דער אקע נאך א פאר קאפיקעס און פאר אונז מאכט עס טאקע
אוים נאר א גרויסע סומע. עפעס א קאטאוועס אזא גרויסע שטאדט יודען זאלען זיך
פרוכפערען! דיא הצטרכות זיינען זעהר גרוים.

נתן. און אז מען וועט נעהמען דיא טאקסע אויף ווייטער בזה האופן, וויא מיר האָ-
בען ערשט געשמועסט, וועט מען מעגען ארויפציעהען נאך א קאָפּיקע אויף
דער אָקע, וואס איז א קאָפּיקע? אי וואָס, מען וועט שוין נים דארפען מעהר צאָה-
לען פּאָדאט פון דעם קעסטעל, נוא מיילאָ וואס מאכט עס אוים? יודען דארפען
אָהן דעם אויך א סך האבען.... און וואָס איז, אומשטעהנס געזאָגט, א קאָפּיקע?

שינדער. איך טראכט שוין דאס אליין אויך, וואס איז א קאָפּיקע? אפילו צוויי?
שטאנדהאפט. א קאָפּיקע איז טאקע גאר נישט. פון דעסטוועגען וועלען זיך געפי-
נען אזעלכע, וואס וועלען שרייען. איהר אלץ וואס ווענינער און זייא
טאקע אלץ שרייען. פאר יודען ווילט איהר יוצא זיין? משה רבינו האט מיט זייא
נישט געקענט אויסקומען.

נתן (מיט א שמייכעלע) ווען א שעפעלע שפּארט זיך א ביסעל איין, מעקעט, דרינעט
מיט דיא פיסלעך דארף מען עס גאָר געבען א שמיצעל. חע, חע, חען וועט עס
זיך נעהן ווייטער גאנץ שטיל. אייב עס שריים ווידער. נאָך און נאָך א שמיצעל
ביז דיא כחות וועלען איהם אויסגעהן און עס וועט אניעדער פאלען, אויסגעצויגען
מיט דעם פּיפּעק ארויף, חע, חע, חע!

שינדער. עס פערשטעהט זיך, אז מען קען נים מיט גוטען מוז מען מיט בייזען....
בשעת מען וועט דארפען מאכען ספּראוועטשנע צענעס אויף דעם פלייש
וועלען מיר, וויא פריהער טאקע, אויסקלייבען פון דער סטאדע א פּאר קעלבלעך,
הוננעריגע פארשוינען, וועלען זייא מסתמא שטעלען גוטע צענעס. פאר א קליינינ-
קיים חלעבען, טאקע גאָר פאר א זשמעניע הייא. וואס דארף דען א קעלבעל מעהר
האבען? — קעלבלעך זיינען דאָ בה"ש זעהר גענוג, איהר וועט זייא געפינען דווקא
אין דיא הויכע טהויערען, זיי מעקען נאך דער ברוסט און וועלען נעבעך עסען....
און ווייטער וויא זאָגט איהר, ר' נתן, איהר זיים דאך א שטאדט בורר וועט איהר
בעטען דעם צד, וואס איהר האלט מיט איהם, ער זאָל מיט אייך אויף האלטען און
זיצען ביי דיא ספּראוואָטשנע צענעס....

נתן. פון קינדרווייז אָן האב איך ליעב עקאנאמיע, דאס איז זעהער א גרויסע זאך.
מען וועט דארפען זעהן איינצובריינגען פון דער זיים אויך א גראָשען. איך מיין
עס וועט נים שאָדען הלעבען, מען זאל פון דרויב, פון קעפּ און פון פיס וכדומה

איוף נעהמען אקציז, ווער וויים דען, וואס על פי זאקאן טאר מען דערפון ניט נעה־
מען? און פאר וואס טאקע אויך ניט פון שמאלץ? לפחות א קערבעל פון דעם פוד.
א קאטאָוועס עפעס וויא פיעל פוד שמאלץ ווערט א יאהר אין גלופסק ארייננע־
פיהרט! אט נעהט א פסח, וויא פיעל הונדערט פוד, מיינט איהר, וועט ארייננע־
פיהרט ווערען, הא? דאס קען מאבען וויעדער א גרויסע סומע, און קיין האהן אפילו
זאל נים קרעהען! מען וועט הייסען ביי דער ראנאמקע צאהלען, חאטשע מען דארף
איינענטליך ניט, וועט מען צאהלען.

שינדער. זעהט איהר וואס גלייך איז גלייך, איך האלט אויך זעהר פון עקאנאמיע.
איך וויל אייך נאך בעסערס עפעס זאגען, מען דארף נעהמען טאקע אקר־
ראט דאפעלט, וויא דיא פאלאזשענע, שחיטה געלד פון נסות ודקות און פון עופות.
דער וואס עסט עופות איז ניט קראנק צוא צאהלען עטליכע קאפיקעס מעהר! און
איהר קענט אייך משער זיין וויא פיעל געלד דאס קען א יאהר איינטראגען? הא!
מיין ליעבער ר' נתן! וואס זאגט איהר.

נתן. וואס זאל איך זאגען? איהר זאלט דערלעבען משיח! וואו געפינט מען נאך
ערגעץ אזא ר' יוסעל? אז עס איז שוין יא געקומען צוא רייד, וועל איך אייך
אויפגעבען נאך א פלאן וויא אזוי עס קען ווערען א קערבעל. מען דארף זעהן, אז
דיא פעדערען פון אלע עופות זאלען עפעס אויך איינטראגען. איטליכער וואס קוי־
לעט איין עוף מוז ביי דעם שוחט אין שטוב אפפליקען דיא פעדערען, נישט טארען
זיך איבערצולאזען אפילו א פלעדעראוויש. באם ניט, זאל דער שוחט מאכען תנועות
און זאל ניט שעכטען דאס עוף. — ווייטער, דער עולם עסט דיא גרויסע נאלאנסקע
היהנער, זיי וועגען מעהר פון דיא פראסטע אפשר מיט א פאר פונט, און שחיטה
געלד צאהלט מען פאר זיי אקוראט וויא פאר דיא פראסטע, בכן איז דאך אונז א
פאדריוו, דארף מען זובען א מיטעל, מען זאל דיא היהנער ניט עסען.

שטאנדהאפט. יאָ עס נעהט מיר אין קאפ! וואס פאר א מיטעל אבער טהוט מען
דערצו? (מיט א שמייכעלע) זעהט איהר, דערצו תאט מען שוין נע־
דארפט האבען ר' אהרן'ן, ער איז א בריה אויף אזעלכע זאכען.

נתן. מיר וועלען זיך קענען בענעהן אהן איהם. זעהט איהר, דא מוז מען שוין אבי־
סעל בענוטצען יודישקייט, מען מוז ווערען נאטס סטראפטשעס, אבהיטען יי־
דען פון א מכשול, פון א חשש טרפות. אין עקאנאמיע דארף פרומקייט אויך עפעס
איינטראגען, נים זיין קיין לעגער סחורה. גאט ניטצט אויך אז ער ניטצט.... חע,
חע, חע! פערשטעהט איהר? מען וועט דארפען אנזאגען דיא דיינים, אז זיי זאלען
אסר'ן דיא דאזיגע פראקליאטע היהנער

שטאנדהאפט. אומזיסט זאלען אונז דיא באנק קוועטשערס קאסטען נעכר, פאר וואס נעהמען זיי ביי אונז געלד, אונזער נעכד, אונזער בלוט? אונזער נויטה נאר האלט דאך אין שטאדט אזא מחנה ליידינג געהער!

שינדער. זייט חלעבען ניט אין כעס אויף דיא דיינים נעבעך. זיי זיינען גאנץ עהר־ליכע יודען, זיי פאלגען וואס מען הייסט זיי.... מסתמה וועלען זייא דאס אויף טהאן. טהאן, וויא איך בין א יוד טהאן! זעהט איהר, אט מיט דיא הולטאיעס, מיט דיא יודישע סאלדאטען וואלט זעהער רעכט געוועזען צו לעהרנען בלק. פאר וואס זאלען אזעלכע הולטאיעס עסען פלייש אהן טאקסע? און אויב אפילו עס איז דא אזא זאקאן, נוא מאלע וואס שטעהט? מאלע וואס מען הייסט? מיר דארפען אונזער שכל האבען.

נתן. נאך מיין מיינונג וואלט אפשר ניט געשאדט. אז בעת מיר וועלען איה״ש איינפיהרען אונזער עקאנאמיע, זאלען מיר צו זיך צולאנטשען מענדעל דעם גע־לען, ער האט אלע פאטעמקעס פון א שיינעץ, בייא אונז וועט ער ערשט ווערען נאר איין אנטיק. ער וועט סלוזשען אנפאלען און וועט מיט דער צייט שטארק צו נימץ קומען.

שינדער. למאי נתן פרעכמאן, ער איז אויף זעהר ספאסאבנע, קען שטארק ניטצען דער שטאדט. דיא שטאדט וואלט פון איהם געקענט האבען טובות. פאר וואס זאל דיא שטאדט ניט מחזיק זיין אזא ניטצליכען מענטשען? ערשט היינט איז ער ביי מיר געוועזען און האט שטארק מתרעם געוועזען אויף דער שטאדט.

שטאנדהאפט. וואס מיינט איהר? מען האט איהם אפשר געדארפט טאקע מחזיק זיין, ער האט א נעמבע א פיסק אויף שרויפען און קען אמאל זעהר צו ניטץ קומען....

נתן. מסתמא וועט מען איהם שוין אויף אין זינען האבען, ער איז דאך מיין פרעכ־מאן.... מיר קענען שוין דאכט זיך נעהן. עס איז איצט ביי מיר פונקט דיא צייט פון מיטטאג.

שטאנדהאפט. ווארט נאך אביסעל ר׳ נתן, איך וועל געהן אייך נעבען עטליכע הא־כענדער העריננלעך פון דיא, וואס געפעלען אייך איהר זייט דאך א מבין אויף עסען. (ער געהט).

נתן (שטילערהייד צו שינדערען) איך מיין, מען זאל שטאנדהאפטען אפגעבען אין דער ארענדע צוא פרעכמאנען. שטאנדהאפט אומשטענס געזאגט טוז דאך א בלייז תמיד זיין ביי אימיצען אויף דער ארענדע זאל איהם זשע לכל הפחות פון היינט אן

האלטען מיין פרעכמאן. עס וועט אין כמה אופנים זיין גוט. מיר דארפען נים פער־געסען מיט וואס פאר א מין מענטשעלע מיר האבען צוא טהאן. שטאנדהאפט איז קלוג, מיר דארפען אבער קליגער זיין. חע, חע, חע!

שטאנדהאפט (קומט אריין) נאט אייך ר׳ נתן עטליכע הערינג אין דעם פאפיער, זיי וועלען אייך מאכען א גוטען אפעטיט.

נתן. א שעהנעם דאנק אייך. איך האב בה״ש תמיד א גוטען אפעטיט (ער נעהמט דיא הערינג, געזעגענט זיך און געהט ארויס מיט שינדערען):

פינפטער אקט.

דא ווערט פארנעשטעלט אללע זאכען, וואס קומען פאר בייא דיא נייע מיני בעלי טאקסעס. *)

ערשטע סצענע.

בייא דעם שוחט אין שטוב, אין דער פריה. ווייבער, מיידלעך זיצען און פליקען אפ עופות איבער גרויסע ביטען. אויף דער ערד ליגען היהנער, קאטשקעס, גענז, אינדיקעס און שרייען מיט אלערליי קולות. עס איז א געשרייא, א געשטופערייא, א געשעלטערייא.

אייזיק זאאיקע קומט אן.

דער שוחט (האלט א חלף אין דער האנד) פליעקט ווייבער, פליעקט! קאזט נים איבער קיין איין פעדער!

ווייבער. מיר פליעקען, מיר פליעקען, עס זיינען שוין פול דיא ביטען, נאט זעהט, זעהט!

איין יודענע. נאט אייך מיין האהן, ער איז אפגעפליעקט גלאט וויא בערעל פארכס קאפ!

---

*) אמר ר׳ מענדעלע אין דעם אקט קומען פאר אזוי פיעל זאכען און שרעקליכע מעשיות. אז איך האב געמוזט א סך זאכען איבערהיפערען. ראשית, האב איך נים געהאט אזוי פיעל געלד דאס אלסדינג מיט א מאל אפצודרוקען, צווייטענס, האב איך טאקע ניט געוואלט ארויסגעבען א דיק ביכעל מחמת א יוד האט פיינט צו צאהלען פאר א ביכעל א סך געלד. ער האט־איין מקח אי פאר א דינעם. אי פאר א גראבס. איך בין מבטיח דעם עולם, אז וויא באלד איך וועל אפלייזען פאר דער דאָ־זיגער מעשה, וועל איך איה״ש אפדרוקען אין א בעזונדער ביכעל דיא אלע סצענעס, וואס איך האב איבערגעהיפערט.

צווייטע יורענע. נאט אייך מיין הוהן, אָהן א סימן פעדער!

דריטע יורענע. נאם זעהט בייא מיר! מיינע איז גלאט וויא דיא מאמע האט זיא נעהאט!

פיערטע יורענע. נאט קוילעט מיין קאטשקע, איך האָב זיא שוין אָפּ־געפליעקט!....

פינפטע יורענע. נייט אייך דעם הינטער חלק פון מיין אינדיק!

דער שוחט (שרייעט אויף א מיידעל) דראבקע, וואס האסט דוא איבערגעלאָזט א פלע־דערוויש! חאפט זיא דיא גנבטע, דיא הולטאייקע, איך וועל דיר אויס־רייסען דיא צעפ, דראבקע, גנבטע, גנבטע!

דאס מיידעל. פאר וואס פליקט שיינדעל ביי אייך ניט אָפּ דיא עופות? פאר וואס איז שיינדעל ביי אייך אזא מיוחס?

איין קעכנע. שיינדעל איז א שעהן מיידעל!

צווייטע קעכנע. שא! מען טאָר ניט אויסזאָגען פון דעם חדר!

אייזיק זאַאיקע (שטופט זיך דורך צווישען דעם עולם צום שוחט מיט א גרויסען גאלאנאנסקען האָהן אין דער האַנד) קוי־קוי־קוילעט מיר דעם האָהן!

דער שוחט (קוקט אָן דעם האָהן) מיין ליעבער יוד דעם האָהן וועל איך אייך ניט שעכטען.

אייזיק. פּאַ־פּאַ־פּארוואָס דעם האָהן ניט שעכטען?

דער שוחט. א שעהנער יוד חלעבען! ער וויל עסען א גאלנאנסקען האָהן, א טרפה האָהן!.... א שעהנער יוד חלעבען!

ווייבער. טראפּניאק, טראפּניאק! ער וויל עסען א טרפה האָהן!

דער גאלנאנסקער האָהן (קרעהט) קוקעריקוא! קוקוריקוא!

אייזיק. פאר וואס איז א גאַ־גאַ־גאלנאנסקער האָהן טרפה? ער קרעהט דען ניט וויא אלע אנדערע?

דער שוחט. דאס, זייט מוחל, נעהט פרעגט דעם דיין!

אייזיק. און דער דאַ־דאַ־דיין האט מיך געשיקט צו אייך.

דער שוחט (מיט מופר) וויא שעהמט זיך ניט א יוד צוא בעטען, מען זאל איהם שעכטען א טרפה האָהן?! אזא איין אלטער יוד מיט א באָרד!

ווייבער. דער נאך זאָלען שטארבען אונזערע קליינע קיינדער פאר זיינע חטאים, צו ליעב זיין טרפה קישקע!

אייזיק. פּאַ־פּאַ־פּאר וואָס עסט מען אזעלכע היהנער אומעדום? און פאר וואס האט מען זיי גענעסען פּ־פּ־פּריהער טאקע אויך דאָ?

דער שוחט (מיט כעס) בראש פרעגט ער שאלות, דיא גאנצע שטאָדט מאכט ער ניט קיין שאלות. אז מען זאָגט מען טאָר ניט, טאָר מען ניט. מסתמא טאָר מען ניט, וואס פרעגט איהר דא שאלות? א חרפה, א בושה חלעפען, שעהמט אייך אין אייער ווייטען האלז!

אייזיק (געלאַסען) אז איך פאַ־פאַ־פאַרשטעה ניט, האב איך מיך פיינט צו שעהמען און פ־פ־פרעגן.

דער שוחט (מיט יראת שמים) אזוי?! א שעהנער יוד כלעבען ער פרעגט!...... אָט חלעבען לאָזט מיך צורוה און געהט אייך, געהט! איך האב אסור ניט קיין צייט מיט אייך דאָ צוא טענה'ן. (ער ווענדעט זיך צו דיא ווייבער) פליעקט ווייבער, פליעקט!

(דיא ווייבער לאָזען ארוים א געלעכטער, אייזיק שטעהט אביסעל און קוקט אָהן דעם שוחט, דיא ווייבער, דיא ביטען מיט פעדערען און געהט אוועק מיט דעם האָהן אין דער האנד).

צווייטע סצענע.

אין בית־המדרש, אין דער פריה, נאך דעם דאווענען. דער דיין זיטצט אויבען אָן אין טלית און אויף דעם שטענדער פאַר איהם איז אָפען א גרויסע גמרא. אייזיק זאאיקע שטעהט אנטקעגען דעם דיין. עטליכע יודען דרעהען זיך ארום און דערקאָנטשען זיך דעם דאווענען.

אייזיק. איך האב מיך ניט געפוילט! איך האב פערזעצט מיין שבת'דיגע קאַ־קאַ־קאפּאָטע און בין אביסעל נעפאָהרען, אביסעל גע־גע־געגאנגען צוא פוס קיין לעמבערג און האב געבראכט פון דיא „מפרשי הים" כא־כא־כתוב וחתום. אז דיא נא־נא־גאלאנאנסקע היהנער מעג מען עסען. זיי אליין עסען אויך דיא היהנער.

דער דיין. עס איז אבער דא א דעה, אז מען טהאר דיא היהנער ניט עסען.

אייזיק. ס־ס־סמייטש! עסען א פנים דיא ג־נ־גאונים, דיא מפרשי הים און דיא גאנצע וועלט יודען טרפות? נאר דאס שוין אהן א ז־דזיים. זאגט מיר, איך בעט אייך, פאר וואס האט איהר פ־פ־פריהער ניט געהאלטען פון דער דעה? דאס איז ערשטענס, און צווייטענס, ווייזט מיר דיא דעה! אט זיינען דא יר־יר־יורען ועלכען זייא אויך זעהען.

דיא יודען. טאקע באמת רבי, דער יוד איז דאך גערעכט. ווייזט איהם דיא דעה.

דער דיין. זאל ער קומען צו מיר א היים.

אייזיק. דאס איינענע האב איך שוין פון איהם געהערט אמאל פ־פ־פופצינ, נאך איי־
דער איך בין נעגאנגנען קיין לעמבערג. ער וויל מיך אָ־אָ־אָפּנארען.

דער דיין (מיט א געשרייא) תרבית! דרך ארץ!

די יודען. מסתמא, ר׳ יוד, אז דער דיין זאָגט, האט ער א דעה.

אייזיק. עס פערשטעהט זיך ער האט א דעה. דעם פ־פ־פראָיעקטס דעה! אָט וויא
אזוי ביי יודען ווערט פ־פ־פלוצים א דין, א מנהג!....

דער דיין. אפיקורוס! הערט נאַר, וואס דער אפיקורוס זאָגט!

אייזיק. אבער אבי ניט קיין צ־צ־צבועק. איך האב ליעב דעם אמת און ש־ש־שוויג־
דעל ניט מיט דער תורה...... אדרבה זאָ־זאָגט נאַר, איך וועל אייך עפּעס
פרעגען; אויב די נאַ־נאַ־נאלגאנסקע היהנער זיינען טרפה דארפען דאך זייערע
אייער אויך זיין טרפה, אזוי וויא די אייער פון אלע עופות טמאים, היינט פאר
וואס זשע קויבען יודען אויף דעם מארק אייער סתם און קוקען נאַר נישט דארויף
פון וועַ־וועלכע מיני היהנער זייא זיינען? הא, וואָ־וואָ־וואָס זאָגט איהר דערצו? (ער
באַברעָמט זיך און נעהמט ארויס פון דער קעשענע עפּעס איינגעוויקעלט אין א טיכעל) אָט זיי־
נען היהנערשע אייער! אדרבה דע־קענט וועלכע אייער זיינען דאָ נאַ־נאַ־נאלגאנ־
סקע? — אָט הערען יר־יר־יודען, איך געה פון דאנען ניט אוועק ביז איך וועל ווי־ווי־
וויסען איין עק א סוף!

דער דיין (רייבט די וואָנטצעס פאר גרייזאָטע) געהט שוין, געהט! איהר וועט פון מיר
היינט האבען א קלאָהרע תשובה. קומט צוא מיר פאר מנחה. בנאמנות,
היינט וועט איהר האבען א תשובה!

אייזיק. נוא, אז א יוד שווערט אין שוהל לעבען ארון קדש, מ־מ־מוז מען גלויבען..
איך וועל מיך נישט פ־פ־פוילען און קומען צוא אייך פאר מנחה. (ער געהט
אוועק).

דער דיין (מיט א קרעכץ צו זיך אליין) היינט, רבונו של עולם, וואס טהוט מען? וואס
טהוט מען? וויא אזוי איז מען דאָ יוצא פאר ביידע צדדים? סיין פשרה,
וויא איך זעה, וועט דאָ נים העלפען. ער וויל ניט קיין געלד...... אך רבונו של
עולם! וואס טהוט מען? (ער מאַכט צוא די גמרא, לייגט צו נויף דעם טלית און געהט
ארויס).

דרימע סצענע.

שטאנדהאפט מיט זיין כגופיא, דער דיין, מענדעל דער געלער,
בייא נתן שיפרעס אין הויז.

פיאווקין. הערט נייעס! אייזיק זאאיקע געהט ארום אין דער שטאדט מיט א קאָ־נטרעקט פון דער טאקסע, און קלעהרט אויף דעם עולם, וויא אזויא מען בערייסט זיי פראַטיוו דעם זאקאָן!

שטאנדהאפט. נישט אויסצוהאלטען פון דיא ליידיגנעהר, פון דיא קבצנים, פון דיא עזות—פנים'ער.

פרעכמאַן. וואס הערט איהר, שטאנדהאפט, דיא עזות פנים'ער? (ער מאכט א קולאַק) זעהט איהר, מיין איין קולאק איז גענוג פאר אזא זאאיקע! א מאָל האב איך איינעם גענעבען א סטיסאק האט ער זיך באלד בעוואשען מיט בלוט און איז טאקע אין עטליכע טעג ארום געשטאָרבען אין באָלניצע. איך זאג אייך, אין אזא יודישע שטאָדט, וויא אונזערע, העלפט נאָר א קולאק... אויך מיר א זאך זאאיקע! אזא דאָר יודעל, נאָר הויט און ביין!....

נתן שיפרעס. וואס וויל דער זאאיקע? אלץ טאקע מיט דיא היהנער?—אי, יודען, יודען, וואס מען שטעהט פון אייך אויס זינט יודען זיינען ארויס פון מצרים האָבען זיי אלץ צו טהאָן איבער דעם פלייש. מען הערט נישט מעהר שרייען נאָר פלייש און פלייש! קאָרג פאר זיי עסקים מיט פלייש אויף דער וועלט, האבען זיי זיך נאָך אָנגעגרייט א שור הבר אויף יענער וועלט. חע, חע, חע!

שינדער. נאָם אליין חלעבען וועט מיט זייא דאָרטען נישט אויסקומען. איטליכער וועט וועלען דעם חלק וואס מען נימ דעם אנדערען. ארעמע לייט וועלען פערלאנגען גאָלע פלייש אָהן ביינער. הכלל מען וועט זיך בלאזען, מען וועט שרייען, אקוראט וויא דער ערב רב! (דיא מחיר עפענט זיך אויף און דער דיין קומט אריין).

דער דיין. גוט רבותי, וואס איהר אלע זייט דאָ! וואס טהוט מען מיט דעם זאאיקע? ער לאָזט דאך מיך נים אָטהעמען, אלץ מכח דיא נאלגאנסקע היהנער, פאר וואס האט מען זיי דא געאסר'ט? איך האב איהם אלץ מדחה געוועזען און געצווינגען ביז עס איז נאר מעגליך געוועזען.

שטאנדהאפט. נוא, יישר כח! ציהט איהם טאקע נאך ווייטער אפ, דאס איז שוין אייער זאך, איהר וועט שוין וויסען וויא אזוי.

דער דיין. נאט איז יורע דעם אמת. איך האב געטהאן, וואס עס איז נאר מעגליך

נעוועזען. איך האב נעמוטשעט טרפה מאכען העוף הזה בק"ן טעמים און האב מיך אין איין שאלת תשובה אזוי צולאזט מיט פלפול, ביז עס איז אויסנעקרמען, אז א נאלגאנסקער האהן איז נאר א מין אדלער!... נאר דער זאאיקע אבער האט זיך נים נעפוילט און האט נעבראכט פון דיא „מפרשי הים" כתוב וחתום, אז דיא היהנער מעג מען עסען, זיי אליין עסען זיי אויך. אנטקעגנען אזעלכע גאונים, פערשטעהט איהר דאך אליין, העלפען נים מעהר אלע תנועות. איצט זאגט מיר רבותי, וואס זאל איך נעבען טהאן? איך האב געשוואוירען, בהן שלי, אז היינט פאר מנחה זאל איך נעבען זאאיקען א קלאהרע תשובה זיים זיך טאקע באלד מישב און נים עפעס איין עצה.

נתן (נאכדעם אז ער האט אביסעל געטראכט) עס איז דא א נוטע עצה! איין ברירה,

זאל מען זיך שעכטען דיא היהנער, נאר באופן זה אז איהר, רבי, זאלט מזהיר זיין דיא שוחטים, פערשטעהט איהר, אז זיי זאלען איטליכען, וואס קוילעט אזעלכע היהנער, זאגען בזה הלשון: „מיר שעכטען אייך דאס עוף, וואס זאלען מיר טהאן? נאר דיא עברה נעהמען מיר נים איבער אונז." אויב דער וואס קוילעט איז א בעל שמחה זאלען דיא שוחטים דערפון מעלדען עטליכע געוויסע אונזערע מענטשעלעך, וועלען זיי אויף דער שמחה נים וועלען עסען. ר' איצע וואלף וועט אויך נאר נישט וועלען פערזוכען אויף דער שמחה, היינט פערשטעהט איהר, וואס דערפון קען זיין? חע, חע, חע! איך קען מיינע יורען

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען עס זעהר נוט. אויף אזא עצה קען טאקע נאר פאלען א בורר!

דער דיין. געלויבט איז השי"ת! איצט מעג איך מיר שוין א פנים געהן! א נוטען טאג! (ער געהט ארויס).

שטאנדהאפט. ר' נתן מיט דעם זאאיקע האט מען נעדארפט לעהרנען בלק!

פרעכמאן. ער איז נעווארען צו א גרויסער עזות פנים. ווער איז ער אזוינס?

נתן. בע.... מסתמא וועט מען איהם אויך פערטראכטען. וואס הערט דיא שטאט

אזא זאאיקע? חע, חע, חע! פערלאזט זיך נאר אויף מיר. איך האב איהם שוין אין זינען.—מען דארף איצט בעסער שמועסען מכח דיא וויבארעס און מכח דער דומע, זיא זאל זיך חלילה נים ארויסגליטשען פון אונזערע הענד. מען דארף טראכטען בטצייטענס אריינצחעצען דארטען א גלאסנע פון אונזערע מענטשען.... וואס זיטצט איהר עפעס אזוי מרה — שחורה'דיג, ר' איצע וואלף? וואס שווייגט איהר?

ספאָדיק (מיט א קרעכץ) עס איז היינט ניט מיינע זיבעט יאָהר! עס איז בעונותינו הרבים אין היינטיגען דור נתרבה געוואָרען אזוי פיעל הולטאַיעס, אזוי פיעל עזות — פנים'ער, אז מען מוז אמאָל זימצען און שווייגען. סטייטש, האט מען דאס אמאָל געהערט אדער געזעהן? אלץ וואס דיא שטאדט האט געטהאָן איז געוועזען געטהאָן.... און היינט אָך וועה איז מיר! דיא האָאר שטעלען זיך פשוט—קאַפּויר. עס איז היינט טאקע נאָר משיח צייט!

פרעכמאַן. טאקע שוין זעהר פיעל עזות — פנים'ער אין דער שטאָדט. ניטאָ דיא אמאָליגע גוטע יאָהרען!

פיאַווקין (צו זיך אַליין אָן דער זייט) מיר דאכט זיך, אז האלטען היינט שטאנדהאַפּטען אויף דער ארענדע איז א סך בעסער וויא צוא זיין א משרת אין איין אכסניא....

שינדער. א רחמנות חלעבען אויף דער שטאָדט! דער ווייל ליידעט נעבעך דיא שטאָדט, מען בעזספּאָקאָיעט זיא מיט דאַנאָסען! באמת טאקע האט מען נעדאַרפט טראכטען מכח דער דומע.

ספאָדיק. מיין עצה וואלט געוועזען מען זאָל דאָרטען אריינזעצען פיאַווקינען פאר גלאַסנע. פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהן, מיר פערשטעהן, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פער־שטעהן?

פיאַווקין (מיט ענייוות) ווענינ שרייען אויף מיר דיא הולטאַיעס, וואס איך בין א פּאָ־ווערענע? ווער זשע וועט מיר נעבעך וועהלען נאָך פאר גלאַסנע?

שטאנדהאַפּט און ספּאָדיק (ביידע אין איינעם) עט, נאַרעשקייט! ווער וועט דען צו־לאָזען דיא הולטאַיעס צוא א וויבאָר? ווער זיינען דיא עמי הארצים, דיא בעלי מלאכות, דיא דראבעס, דיא קבצנים? איהר מיינט אין אמת, אז עס איז הפקר דיא וועלט? מיר האבען דיא דעה!.... מיר וועלען מאַ־כען א הונדערט איזבּיראַטעליעס פּאָ פרינגאַוואָרו פון אונזערע לייט. שרייבט אָן, ר' ראובן, איצט טאקע דעם פרינגאַוואָר, נעהט דער נאָך אריין אין קהל שטיבעל, און התימות וועט איהר דארט בעקומען פארטינע... מעהר קיין דאגות זאלט איהר ניט האבען! אט אזוי וועט עס זיין געשווינד און גוט.

פרעכמאַן. איהר האט געהערט? דער גובערנאַטאָר דארף דיא טעג אהער קומען. מען דארף נעטהינ בעוואָהרענען אז דיא עזות — פנים'ער זאָ'ען איהם חליכה ניט געבען קיין פּראָשעניעס, דער גובערנאַטאָר, זאגט מען איז זעהר א סטראָ־

נער קוקט אלסדינג מיט זיינע אוינען. מען דארף פערהיטען, אז דיא עזות—פענים ער זאלען צו איהם ניט האבען קיין דריסת הרגל.

פיאווקין. דאס איז שוין אונזער עסק. מיר האבען שוין דער צו תמיד תחבולות... פערזארגט בעסער זאאיקען. איך זאג אייך, ער איז א פייער, ער דאקאַ־פּאיעט זיך גאנץ ווייט. ער נעהט אַפּט צו שלמה וועקער.

נתן (גיט א קרעכץ) אָך דער שלמה וועקער, דער וועקער! ער איז מיר וויא איין ביין אין האלז. ווען ער דערזעהט מיך פאהרענדיק אויף מיין דראָנשקע מיט דיא פערד׳, וואס איך האב מיר געקויפט, בשעת איך בין אריינגעטראטען אין דער טאָקסע, גיט ער אויף מיר אקוק עפעס מיט אזוי א פאר אוינען, מיט אזוי א שטעכענ־דינען שמייכעלע, אז עס ווערט מיר קאלט אין בויך! האט מיר ניט קיין פאראיבעל פּאני שטאנדהאפט, איהר האט פריהער ניט פערשטאַנען וועקערען. מיר האבען איהם צוא פערדאנקען א סך פון אונזערע צרות. איך האב מורא, ער זאל אונז חלילה אמאל ניט אנרייבען א מארדע!

שינדער. ווער? ער א מארדע?! עט חלעבען! ער איז דאך א דייטשעל? דארף מען איהם נאר א ביסעל פאר שמוצען בייא דעם עולם, אז ער איז איין אפיקורוס און אפזאגען זיי אויף איהם עפעס א סליחה. וועט מען איהם שוין פיינט האבען וויא איין שפין, איך קען יורען!....

שטאנדהאפט (מיט כעס) דער וועקער שטעהט מיר אויך שוין אין דער גרגרת! צוואנציג טויזענד רובעל זאל מיך קאסטען, מוז איך איהם פערשיקען. ער טויג מיר כלל דא ניט אין דער שטאדט!...

פרעבמאן. ערגערט זיך ניט אזוי שטאנדהאפט! וואס הערט איהר אזוי איין וועקער? וואס הערט איהר דיא שטאדט אזוי איין עזות—פּנים?.... (מענדעל דער געלער קומט אריין).

מענדעל דער געלער (שטיל צוא נתן שיפרעס) איך האב איהם געבראכט. עס וועט געהן!

נתן. נעה זאג איהם, ער זאל אביסעל אויסווארטען ביז איך וועל מיך דא אפפער־טיגען. (מענדעל געהט ארויס).

דיא בנופיא. מיר קענען שוין געהן. האט נאר ר׳ נתן, אין זינען זאאיקען.

נתן. זארג ניט, דאס איז שוין מיין עסק. פערלאזט זיך נאר אויף מיר! (דיא בנופיא צו געהט זיך).

פיערטע סצענע.

נתן שיפרעס דער נאָך מענדעל דער געלער און אברעמעל גרינפאן.

נתן (צו זיך אליין) וואס א טרוס דער שטאנדהאפט איז! קוים דער הערט ער דאס ווארט פראשעניע, אדער גוברנאטאר, ציטערט איהם שוין דאס הייטעל עס ווערט איהם בלוי אונטער דיא זעברעס! צוואנציג טויזענד רובעל, זאגט ער, זאל איהם קאסטען, אבי פערשיקען ווערען. עם, איך מיין אפילו מעהר ווערט אויך ניט העלפען! ווערער איז בעקאנט פאר איין עהרליכען מאן, דיא וועלט קען איהם א סך מעהר וויא שטאנדהאפטען. ער האט א גוטען שם. איך אליין חלעבען שעץ ווערערן און האב תמיד ליעב געהאט מיט איהם זיך אונטערהאלטען איבער וועלט זאכען. איך אכטע איהם אפילו היינט אויך אין הארצען. נאר אך, וואס פרנסה איז! זינט איך האב מיך איבערגעגעבען דער טאקסע מוז איך איהם בעטראכטען פאר א שונא, ווארום ער איז דאך געבעך טאקע א מבין אויף דיא אלע זאכען און זוכט דעם אמת.... האב איך דען אליין טאקע ניט געהאלטען אמאל מיט איהם? האב איך דען אליין ניט אויסגערעדט אסור לדבר אויף שטאנדהאפטען מיט דער גאנצער כנופיא, אז זייא זיינען איין אומגליק פאר דער שטאדט, פאר א וועלט יודען? אך וואס פרנסה איז! (מענדעלע דער געלער און אברעמעל גרינפאן קומען אריין).

אברעמעל. מיין גאנצע האפענונג איז פריהער אויף גאט דער נאך אויף אייך, ר' נתן. עס איז מיר היינט שלעכט דיא צייט, און דיא שטעלע וואלט פאר מיר געוועזען גוט.

נתן. עס וועט אייך גאר ניט העלפען, ר' אברעמעל, שטאדט וועט אייך אנדערש ניט מאכען פאר טארנאוואי דעפוטאט, ביז איהר וועט טאקע באלד פאר זא־רעז קומען אהער געבען דאס בלאנקע וועקסעל.

אברעמעל. אז איך האב איין מאל געזאגט איך וועל געבען, וועל איך מסתמא געבען.

מענדעל. אבער איך האב א חוש הריח! איך האב און געשמעקט, אז דער בחור האט אויף איהם א וועקסעל. צום גליק דארף זיך גראד ביי ר' אברעמ־לען פאר וואלנערען אויף זאאיקען ניט קיין אויסגעפילט וועקסעל. אפשר נאך פון חמעלניצקעס צייטען!

נתן. נוא, צונארטעלט אייך, מיין ליעבער ר' אברעמעל, און ארויס מיט דעם וועק־סעל! מאכט ניט קיין שיהות.

אברעמעל (האלט דיא האנר אין דער בוזעם קעשענע און קווינקעלט זיך אביסעל) ווייס איך? חלעבען, עס איז מיר אביסעל פריקרע! דער זאאיקע האט מיר איינענט־ליך אפגעצאלט אין גאנצען, נאר ווייל עס איז אמאל צווישען אונז געוועזען א סכסוך איבער עטליכע קערבלעך פראצענט איז דער ווייל ביי מיר געבליעבען זיין ניט אויס־געפיהלט וועקסעל.

נתן. מען צווינגט אייך חלילה נים. קיין בת ישראל נייט מען ניט. נאר איך זאג אייך, אז דיא שטאדט וועט אייך אנדערש נים מאכען פאר קיין דעפוטאט.

מענדעל. איך בין אייך מקנא, ר׳ אברעמעל, דיא מצוה, וואס איהר וועט האבען, עפעס א קאטאװעס א טובה צוא טהאן א שטאדט! עפעס א שפאס אן צו לעהרנען א שיינעץ! א גרויסע מצוה חלעבען.... יהי חלקי עמך!

אברעמעל (קווינקעלט זיך אלין) ווייס איך?.... עפעס פריקרע!

מענדעל (רעדט אלין אברעמלען וויטער צוא) היינט מאקע חוץ דער גרויסער מצוה וועט איהר נאך זיין דעפוטאט! איהר וועט האבען א גוטע פרנסה אין דיא הענד. עס שטעהט געשריעבען: יש קונה עולמו בשעה אחת, און איהר ר׳ אברע־מעל, זיים קונהביידע וועלטען: די וועלט. איהר וועט דאך האבען ברויט, מיט דעם פולען מויל, און מאקע אויך יענע וועלט, עפעס א שפילכעל אזא מצוה!....

נתן. וואס דארפסט דוא איהם אזוי צוא ריידען? עס איז גאר ניט אזא וואזשנע זאך. עס וועט זיך געפינען איין אנדערער.

אברעמעל. הא? נו, נו, איך גיעב דעם וועקסעל, איך גיעב!

מענדעל. אט אזוי רעדט! וואס מאכט איהר דא חן? א שיינער משא—ומתן וואלט פאר מיר געוועזען, ווען איטליכער זאל מאכען אזוי פיעל חן! פון וואנען זשע וואלט איך געלעבט?....

נתן. גענוג שוין צוא פלוידערן מענדעל! דוא האסט זיך שוין צורעדט, הא? (צוא אברעמלען) נו, ניכער, וויא האלט איך דא מיט אייך?

אברעמעל (האפט ארויס פון דער קעשענע דאס וועקסעל און גיט עס א ווארף אויף דעם טיש סאמע פאר נתן׳ס נאז) נאט! אט האט איהר וואס איהר ווילט!

נתן (נעהמט און בעטראכט דאס וועקסעל מיט א שמייכעלע) דער פאר, חע, חע, חע! וועט איהר איה״ש האבען דאס, וואס איהר ווילט!

אברעמעל. אבער זיכער?

נתן. נעהמט א הייתְ צום ווייב, הייסט מאכען קרעפלעך, און זיים רוהיג!

מענדעל. איך פאָזדראַווע אייך שוין אפילו. (ער שטעלט אויף צווי פינגער לעבען שטע־רען און פערבייגט זיך).

אברעמעל. איך פערלאָז מיך פריהער אויף גאָט דער נאָך אויף אייך, ר, נתן! (ער גיט א קוק מיט א רחמנות פנים אויף נתן שיפרעס און געהט ארויס).

נתן. נו, מענדעל, היינט נאָ דיר דאס וועקסעל. פיל עס אויף ק״ן קערבלעך, טאקע אויף דיין נאָמען און גיעב עס אָן. דוא וועסט שוין דאָ מסתמא ניט דערליי־גען.

מענדעל. מיין באָבעס ירושה דער לייג איך קיין מאָל ניט. איך פרעג אייך נאָר: וואס וועט עס דער שטאָדט העלפען? זאאיקע האט דאך א הויז, וועט מען אין שלעכטען פאל איזיסקעווען דיא ס״ן קערבלעך פון דעם הויז. זאאיקע וועט זיין פריי און וועט טאקע אלץ בעזספאָקאָיען דיא שטאָדט!

נתן (מיט א שמייכעלע) זאאיקע וועט שוין חלעבען זיטצען. חע, חע, חע! דער טאָטער אפילו וועט איהם אויך ניט העלפען! דאס איז שוין מיין עסק. געה נאָר, נעה, טהו דיין זאך!

מענדעל. איך וועל זיך מיך נע׳שעפטינען איבער א לעקער. איך וועל דאָרטען איי־נעם נעבען א לעקער, וועט דיאָ זאך ניכער צוא געהן. א לעקער פועלט תמיד.... (ער פערבייגט זיך צווי פינגער לעבען שטערען. וויא איין סאָלדאַט און געהט ארויס).

נתן (קוקט נאָך מענדלען) אזא יאָהר זאָל איך האבען, וואס פאר א שיינעץ דוא ביזט! (ער גיט א שמייכעל) נוא האָבען מיר שוין מיט נאטס חילף, ר׳ אייזיק זאאיקע אויך פערזאָרגט. איצט דארף מען עסען מיטאג! (ער געהט אריין אין צווייטען חדר).

פינפטע סצענע.

א קליין שטיבעלע. ד׳ על ר׳ שלמה וועקער זיצט פארטאָג צושויבערט און פארזאָרגט לעבען א טישעל, וואס אויף איהם געפינען זיך ספרים, א טינטער. פענעס און פאפיער. אין א ווינקעל שטעהן וועגטליך און פון דאָרטען זעהט זיך ארויס א בעט, וואס דאָרטען שלאָפען זיין ווייב מיט דיא קינדער.—טויבע לאה און איין אָרימע יודענע.

וועקער. דער חשבון איז פערטיג. א גאנצע נאכט האב איך קיין אויג נישט צו גע־מאכט! לויט דיא סוויעדעניעס, לויט זיי אפילו זאָגען, פאלט אין גלופסק

ארייז צדקה נעלט פון פערשיעדענע חברות עפעס נאר א סך טויזענדער א יאהר! פון חברה אלמנות ויתומים אליין 9000 (נאך אנדערע 5000) קערבלעך א יאר היינט וואו איז נאך חברות? היינט עולמות געלד! א קלייניגקייט עפעס איז ביז אהער אריינגעפאלען! און וויא פיעל וועלען נאך אריינפאלען? וואו זיינען אזוי פיעל געלד? ווער ווייסט וואו זיי קומען אהין און צו וואס זיי ווערען פארברויכט? וואו חשבון, ווען חשבון?! אך, וואס האט מען דען ניט געקאנט מאכען מיט אזוי פיעל געלד! וויא פיעל ארעמע, וויא פיעל אומגליקליכע וואלט מען געקענט מיט דעם העלפען! וואס זאג איך? עס וואלט דען גאר געווען אזוי פיעל ארעמע, אזוי פיעל אומגליק־ליכע נעבעך? עס וואלט דען געדארפט זיין אזוי פיעל ליידענדע, אזוי פיעל קראנק־ליכע, אזוי פיעל הונגעריקע, פערוואגעלטע, פערפינסטערטע, פערוויסטע נעבעך (ער שטעהט אויף און געהט איבער דער שטוב פערלייגט דיא הענד) אך דאס הארץ בלוטעט קוקענדיג! נאט ווייסט וויא אזוי עס מאכט זיך אין מיר איבער דאס בלוט, וויא אזוי עס שפרינגט מיר דיא גאל צו צו זעהען אזוי איין עלענד, אזעלכע פינסטערע פאריארקעס מיט אזעלכע ביטערע צרות! גאט ווייסט, אז ניט איין מאל זיינען מיינע אויגען פייכט פון טרעהרען, איך וויין שטילער הייד. (ער ווישט זיך דיא אויגען) אבער וואס זאל מען טאן? דער אידישער נכות איז שטארק. נאך שטארקער פון אייזען, וואס קען איין מענטש טאן? — איך האב געפרואווט מאכען א פלאן, וויא אזוי צו העלפען נויט בעדערפטיגע, איך האב זיך געקליאגעט פאר דיא היגע שטאט פיהרער, איך האב זיך אונטערגעלייגט שטאנדהאפטען, למאי זאל איך לייקענען, איך האב איהם געשמייכעלט, געלויבט: ער איז א גוטער, א געבילדעטער א גרוי־סער בעל צדקה. איך האב איהם צוא געשריבען מיין מיה און איהם מוחל געווען דעם כבוד.... מיין כוונה איז געווען זעהר א גוטע, טאמער וועל איך איהם דורך דעם טאקע בעווענען צום גוטען, וועט דאך באמת ארויסקומען א גרויסע טובה. מחמת ער איז רייך און האט אין דער שטאדט א גרויסע דעה. ניט איינמאל האב איך איהם געאפפערט מיין צייט, ניט איינמאל האב איך אוועקגעווארפען אין דער היים אלסדינג און בין געגאנגען צו שטאנדהאפטען אנטאן איהם כבוד און ממלא זיין זיין רצון. אבער אך, אלץ אומזיסט! שטאנדהאפט איז פון דער יוגענד אן פער־פיהרט. שאדע, ער האט גילדערנע פעהיגקייטען טהייערע מעלות, נאר שלעכטע מענטשען האבען איהם פערפיהרט.... (ער עפענט א לאדען און גיט א קוק אין פענ־סטער) א, עס איז שוין טאג, אין דרויסען קאפעט א קאלט אסענדיג רעגענדעל און אין שטוב איז נאך ביי מיר ניטא קיין שייטעל האלץ.... (דיא טהיר עפענט זיך אויף און אין שטוב לויפט אריין טובע לאה, זשאיקעס ווייב).

טויבע לאה (מיט א געוויין) מען האט איינגעזעצט אייזיקען! זייא האבען איינגעזעצט מיין אייזיקען! זייא האבען אויף איהם אויסגעפיהלט א וועקסעל! זייא וועלען איהם דארטען זארושען.... געוואלד, אייזיק, מיין אייזיק!

וועקער (זעהר געריהרט) נעוואלד, וואס שוויינסט דוא נאם!!

טויבע לאה. אייזיק האט מיר אנגעזאגט, איך זאל געשווינד געהן צו אייך, איך זאל אייך דערצעהלען. געוואלד האט רחמנות זייא וועלען איהם דארטען זארושען! האט רחמנות אויף מיינע קינדער, זיי וועלען ניט האבען וואס צו עסען. געוואלד ראטעוועט!

וועקער (שטארק צו מישט) נאט אייך צעהן גראשען און קויפט א שטריק!

טויבע לאה. וואס זאגט איהר? פאני וועקער, וואס רעדט איהר?

וועקער. קויפט א שטריק! זאג איך. עס קומט אונז איצט אויס, טאקע זיך נאר א מעשה אן צוא טאן! בעסער דער טוידט איידער צוא זעהען אזעלכע צרות, איידער צו ליידען פון דעם שווערען יודישען גלות!....

טויבע לאה (וויינט אויף א קול, וויא איבער א טוידטען) אז אך און וועה און ווינד איז מיר פינסטער איז מיין וועלט, ניטא אייזיק!....

וועקער (מיט גרויס רחמנות) וויינט ניט, טויבע לאה! גלויבט מיר וואס עס וועט נאר מענליך זיין וועל איך טאן. נישקשה, וויינט ניט! געהט זאגט אייער מאן, איך וועל טאן אלסדינג, וואס איך וועל נאר קענען.

טויבע לאה. איך פערלאז מיך נאר אויף אייך; נאט זאל אייך בעצאהלען פאר אייער גוטסקייט! (זיא געהט ארויס מיט א געוויין און איין ארעמע אידענע קומט אריין).

דיא יודענע. אך דער בצרעמט אייך, האט רחמנות! איין קינד איז ערשט ביי מיר געשטארבען פון צרות, היינטיגע נאכט איז איינגעפאלען מיין מאן, מען האט איהם קוים דערראטעוועט, ער ליגט איצט וויא א טוידטער, אין שטוב איז ניטא, איהר זאלט זאגען, אפילו א ברעקעל ברויט, דאס גאנצע עסען אונזערס איז עטליכע קארטאפעל פריה און אויף דער נאכט. א רבונו של עולם, מיר זאלען אזוי ניט וויסען פון קריינק וויא מיר ווייסען ניט דעם טעם פון פלייש מיר דארבען, מיר געהען שטילערהייד אויס וויא א ליכט, דיא כחות וועלען אונז אזוי אויסגעהן פאר הונגער, פאר נעץ און פאר קעלט! אָ, האט רחמנות, לאזט מיך ניט פאלען! איין מאל האט איהר שוין מיין מאן געהאלפען, האט נאך אמאל רחמנות אויף איהם און אויף מיר מיט מיינע נאקעטע הונגעריקע קינדערלעך. מיר זאלען חלילה ניט אויס-געהן! (זיא וויינט אויף א קול).

וועקער (מיט א צובראָכענעם הארץ) וואס אמאָל איז געוועזען, איז שוין היינט ניטאָ!

דיא קליינע חברה, וואס איך האב אמאָל מיט שווערער מיה געמאַכט צוא שמיצען נויטה בעדערפטינע איז שוין מעהו ניטאו נאט ווייסט וויא אזוי איך וואָלט אייך געוואָלט העלפען. גאָר, אַך, וואס אמאָל איז געוועזען איז שוין היינט ניטאָ, אוים, מעהר ניטאָ!

דיא יודענע (ברעכט דיא הענד) היינט וואוהין זאָל איך שלימולדינע געהן? צו וועמען זאָל איך מיך קעהרען און ווענדען?

וועקער. געהט צו דיא נגידים! געהט צו דיא בעלי טובות!

דיא יודענע. אָ, שיקט מיך בעסער אין דער ערד אריין! בעסער זיך אין וואסער אריין צוא ווארפען איידער געהן צוא דיא בעלי טובות! מען קען דען א פנים צו טרעטען צו זייא? אז מען געהט זיך שוין גוט אָפּ דיא פיס און מען איז זוכה זיי צו דער טאָפּען אויף א מינוט, קוקען זייא אָן קרום, לאָזען נים אויסריידען קיין וואָרט און שרייען מיט כעס: וואס ווילט איהר פון אונז האָבען? געהט אייך! וואָס ווילט איהר פון אונז האָבען?—אוי אויף מיין מעמד זאלען זייא איבערקומען! אוי, וויא קומט מען אזוי א היים?! דיא קינדער זיינען הונגעריק, אין שטוב איז נאַס און קאלט, קיין שייטעל האָלץ איז ניטאָ, פון דער שטעליע קאַפּעט, דער מאַן ליענט שלאָף. ער פלעגט נעבעך דארען, קווארען הונגערען שטילער הייד (זיא ווייגט וויינער) ער פלעגט נעבעך דארען, און מאַכען א פרעהליך פנים, מען זאָל דאס נים ארויסזעהען!.... קיין לעפעל נעקעכץ, קיין שטיקעל פלייש איז שוין א לאַנגע צייט אין זיין מויל נים געקומען. א שבת, א יום טוב, אז מען האט שוין אמאָל געקאָכט דאס פיצעל קוננע לעבער פלעגט ער עס דיא קינדער אוועק געבען, דעם לעמצטען, דעם בעסטען ביסען דיא קינדער אוועק געבען!.... ער איז נעבעך געפּליעבען אָן כוחות, ער איז נעבעך שלאָף פאר הוננער פאר צרות! אוי, וואס טהוט מען? וויא קומט מען ליידיג א היים? עס קומט מיר גאָר זיך אין וואסער אריין צו וואַרפען? (זיא וויל געהן).

וועקער (שטאַרק געריהרט) וואַרט, זייט מוחל, וואַרט! (ער זוכט אין קעשענע און געפינט נים, ער זוכט אין טיש קעסטעל, געפינט אויך גאָר נישט, ער געהט צוא צום ווייבס בעט נעהמט ארוים פון איהר קעשענע און קעהרט זיך צוריק) נאַט אייך! וועט איהר קריפען פאר אייער מאַן א הוהן. אָט דאס האט איהר אויף א הוהן, און דאס אויף שחיטה געלד.

דיא יודענע. שחיטה נעכד אין היינט דאפעלט טהייערער.... נאט זאָל אייך געבען
נעזונד און לעבען, איהר זאָלט ניט דארפען צוא קיין מענטשענס נאָב!
(זיא געהט אוועק).

וועקער (זעהר אויפגעבראַכט, חאָזערט איבער דיא יודענעס ווערטער) ,,זיי שרייען מיט כעס
וואס ווילט איהר פון אונז האבען?" נאַראָנים! דאס איז דאך אייערע
שאָף! אייערע שעפּעלעך, וואס איהר שערט זיי, זיינען צוא אייך געקומען, אייערע
שעפעלעך, וואס טראגען אייך אזוי פיעל איין! זייט זשע ניט קיין נאַראָנים, פער־
מאָרעט נים אייער שטאַדע! ווארפט זייא אמאָל אונטער אביסעל הייא, טאַסע פון
אייער טובה וועגען, כדי עס זאָל דער נאָך זיין וואס צוא שערען! (ער געהט א טופּ
מיט דעם פוס אין דער פּאָדלאָגע) ניין! דיא נאַל ווערט צוא זעצט, מען קען זיך שוין
נים מעהר איינהאַלטען! פערפלוכט זאל זיין דער וואס זעהט אזעלכע עוולות און
שווייגט! פערפלוכט זאל זיין דער וואס איז א טרוס, וואס האט מורא צוא זאגען
דעם אמת! פערפלוכט זאל זיין דער וואס פערשטאָפּט דיא אויערען ניט צו הערען
דיא יללות און דאס קרעכצען פון דיא אומגליקליכע, פון אָבידעטע און נויטה בע־
דערפטיגע, פערפלוכט, פערשאָלטען אלע, וואס פערקויפען זייער סאָוועסט, זייער
געוויסען, אלע וואס זיינען אין שטאַנד צו העלפען מיט א וואָרט, מיט דער פען און
שטעהן פון ווייטען, טאָמער וועט זייא חלילה עפּעס דאס מינדעסטע שאַדען!....
וואס זאל איך מיך בעהאַלטען? איך האב א האַרץ, איך האב געפיהל, איך קען
זיך נישט מעהר איינהאַלטען. איך קען נים שווייגען! איך מוז געהן ארויס זאָגען
דעם אמת גאַנץ פריי, זאל חאטשע דיא וועלט וויסען!

זעקסטע סצענע.

שלמה וועקער טהוט זיך אָן אויף ארויס צו געהן אין גאַס
בתיה קומט ארויס פון אונטער דיא ווענטלעך.

בתיה. וואס טראַכסט דוא זיך שלמה? דוא האסט היינטינע נאכט וויעדער נים
געשלאָפען!

וועקער (מיט א פארביטערטע האַרץ) אין דער שטאָדט זיינען דאָ זעהר פיעל גנבים. עס
איז אָפּאַסנע צו שלאָפען!...... פערשטעהסט דוא מיך בתיה?

בתיה (מיט האַרץ) דאס פערשטעהן קאָסט מיך געגוג רבי געלט! פון וואַנען נעהמט
זיך אונזערע צרות, ווען ניט פאַ דעם, וואס דיר ליענט אלץ אין זינען דיא

שמאָדם! נעוואלד שלמה וואס נעהערט זיך מיט דיר אָן פרעמדע זאכען! האב בעסער דיך אין זינען!

וועקער. אט דאס איז דאך מאקע דיא גאנצע צרה בייא אונזערע יודען, וואס איט־ליכער האט נאָר זיך אין זינען. דיא גאנצע וועלט מעג אונטערגעהן אבי ער זאָל בלייבען.......

בתיה (מיט א וויינענדיק קול) דער ווייל קויפסט דוא דיר נאָר שונאים, דערווייל מוט־שעסט דוא זיך, ווערסט פערשווארצט און מען לאָזט דיך ערגעץ ניט אויף קומען...... אוי, קוק זיך נאָר אָן, וואס פאר א פנים דוא האסט! דוא ביזט נע־וואָרען הויט און ביין!—

וועקער (געריהרט) ווייז חלעבען ניט, מיין הארץ, גאָט איז מיט דעם שרעכטען. ניט תמיד וועלען מיר זיין אין גלות ביי דיא פאלשע מענטשען.

בתיה. בעטראכט זיך נאָר. זייא זיינען רייך, זייא האָבען מיטעל און כל התחבולות, זייא האָבען פאר זיך מלאכי מליצים, זייא האָבען א דריסת הרגל אומעטום, וואוהין מען דארף.... און דוא ביזט איינער, דוא ביזט אָרעם!

וועקער. איך בין ניט איינער, איך בין ניט אָרעם. איך נעה מיט דעם אמת און האָב נאָט אין הארצען, דיא רעגיערונג, חלעבען, זוכט דעם אמת, וויל דעם אמת, האט ליעב דעם אמת, קוק ניט אויף נלופסק....

בתיה. נעוואלד, מיר זיינען אזוי אָרעם, מיר קומען נעבעך אָפּ און לעבען ניט וויא אונז וואָלט אָננעשטאנען. האב רחמנות אויף דיר, אויף דיין ווייב און קינדער, קוק נאָר אָן שלמה דיינע קינדער!

וועקער (הייבט אָן אויס צו דראָזשען און קוקט מיט ליעבשאַפט אויף דיא קינדער. וואָס שלאָ־פען אָרומגעוואָרפען אויף דעם געלעגער) שלאָפט פיינעלעך! שלאָפט מיינע טהייערע קינדערלעך! איך בין שולדיג, וואָס איהר שלאָפט נעבעך אלע אין איינעם, אין איין ענגער ספאלניע! וואס איהר האָט ניט קיין וויגאָדע, וואס איהר מוזט שטענ־דיג זיצען מיט דיא גרויסע אין איינעם און חאפען א זעטץ, א קלאפּ, ווען איהר ניט אמאָל זיי א לאך וויא קינדער! איך בין שולדיג, פאר וואס אייער יונגנד איז ניט וויא דער חדש מאי, שעהן, לויטער, פרעהליך, מיט בלומען און רויזען! פאר וואס זייער יונגנד נעבעך איז וויא דער אָסיען, מיט טרעהרען, מיט שטורעם, מיט חמארעס און מיט כל הצרות! ווען איך זאָל ניט האבען קיין הארץ, קיין נעפיהל, וואָלט איהר א סך בעסער נעקענט לעבען וויא איצט. ווען איך זאָל קענען צו זעהן עולות, זיך ניט מישען און שווייגען, וואָלט איהר נעלעבט א סך ראָסקאָשנער וויא

הײנט !...... זײט מיר מוחל מײנע קינדערלעך ! שלעכט, זעהר שלעכט צו האבען א מאמען מיט הארץ, מיט געפיהל, מיט אזא כאראקטער !

בתיה (ווישט זיך דיא אויגען) גא, האָב זשע רחמנות שלמה ! ווער מיט זײ שלום, וועט אונז זײן גוט....

וועקער (זעהר פערטראַכט) הא, וואס ווילסט דוא ?

בתיה. האָב רחמנות אויף דיר, אויף מיר און אויף אונז אלע, ווער מיט זײא שלום, וועט אונז זײן גוט !......

וועקער (גיט זיך א חאַפּ) הא, האב רחמנות אויף מיר, אויף דיר, ווען טויזענדער מענטשען לײדען !.... נײן, נײן, טויזענד מאל נײן ! וואס איז, דוא קוססט אָפּ ? נוא, לײד אויך ! מענסט אויך, חלעבען, א ביסעל לײדען ! (ער נעהמט דעם שטעקען און געהט געשווינד אַרויס).

זיבעטע סצענע.

בתיה חליפעט און רוימט אויף אין שטוב. טויבע לאה קומט אַרײן.

בתיה: אָט איז ער שוין אוועקגעגאנגען, און גאָט ווייסט ווען ער וועט קומען נעוד מען עפּעס אין מויל ! ער שלאָפט ניט, ער עסט ניט, ער נעהמט נעבעך איין קוקענדיג אויף אונז, עס טהוט מיר חלעבען באנק וואס איך עס איהם אָפּ דאס הארץ. איך וויים, אז איך דערמאָהן איהם פון אונזערע לײדען, צאַפּט זיך איהם אָפּ דאס בלוט. נאָר פאר צרות אבער חאפּט מען זיך אמאָל נישט ווילענדיג, ארויס א וואָרט...... וואָס איז ער נעבעך שולדיג ? ווען ער זאָל ניט האבען אזא גוטע נאמור וואָלט איהם נעבעך א סך בעסער געוועזען.... (טויבע לאה קומט אריין).

טויבע לאה (אויף א ווײנענדיג קול) ניטאָ אײער מאן ?

בתיה (ווישט זיך אויס דיא אויגען) נײן ! וואס ווײנט איהר אזוי טויבע לאה ?

טויבע לאה. פינסטער איז מײן וועלט ! זײ האבען אײנגעזעצט מײן מאן. זײ האבען האבען אויף איהם אויסגעפּיהלט א וועקסעל ! הלוואי וואָלט מיך מײן אײזיק נעפּאָלגט. איך האב איהם לאנג געבעטען, ער זאל זיך ניט מישען, עס זאָל איהם גאָר ניט אָנגעהן וואס זײ טהוען, זײ זײנען שטארק, אנטקעגען זײא קען מען נישט בעשטעהן......

כתיא (זעהר איבערגעשראָקען) הלוואי וואלט מיך מיינער נעפאָלגט ! איך טענה דאס
איינענע אויך מיט איהם, וואס טויג דיר זיי האבען פאר שונאים מען מאָר
היינטינע צייטען נים זאָגען דעם אמת....

טויבע לאה. מיינער איז נאָך ערגער ! זייא ווילען זיך מיט איהם מירען, זייא ווילען
שלום ווערען און איהם נעבען געלד. אבי ער זאָל שווייגען, און ער
בשום אופן נים. בעסער, זאָגט ער, זאָל איך שטארבען, בעסער זאל איך געשוואָלען
ווערען וויא א בארג און פארפוילט ווערען אין אסטראָג איידער איך זאל פערקויפ־
פען מיין נשמה, מיין געוויסען, מיט א שטאָדט מענטשען ! וואס איז ? זאָגט ער,
דוא ווייסט נים וואס מיט וואס א טאָג איבערצוקומען ? פערקויף דאס הויז, ווען
מען דאך אפגעבען דיא ק״ן קערבלעך אויף דעם פאלשען וועקסעל, און מיט דעם
איבעריגען קען מען לע״ע וויא עס איז לעבען.

בתיה. אז איהר האט א הויז, פאר וואס זשע זיצט אייער מאן ?

טויבע לאה. אז זיי ווילען איהם אבער מוטשען! ווער ווייס זיי דען ווערען ? אז אלע
זיינען מיט זיי... מען וויל דאך פאר איהם נים אָננעהמען קיין פאַר־
רוקי. איך טענה מיט איהם, איך חאלעש פאר איהם ; גזלן נעהם געלד און זיין אָפּ!
געוואלד, גזלן, שווייג און נעהם געלד ! און ער אלץ דאס זייניגע : בעסער זאָל איך
שטארבען, בעסער זאָל איך ווערען דיא כפרה.... נעה זאג זייא ; אייזיק געריסט
אייך פון אסטראָג ! אייזיק דאנקט אייך פאר אייער ברויט און זאלץ ! אייזיק וויל
זיך נים פערקויפען ! אייזיק וויל שטארבען מיט דעם אמת ! אייזיק וויל זיין דיא
כפרה פאר דיא אומגליקליכע געבעך און קומען אויף יענער וועלט ריין! אייזיק וועט
דארטען זוכען א סוד א ספראווע, אויב ער וועט איהם נים געראָטען עס צו געפי־
נען אויף דער וועלט !...... איך האב געוואלט בעטען אייער מאן, טאָמער וואלט
ער ביי מיין משונענעם נעפועלט. אז ער זאל נעהמען געלד און אָפּזיצען !

בתיה (לאַכט מיט טרעהרען) געפונען, חלעבען, א גוטען בעקן !!....

טויבע לאה. נוא, וואָס איז ? אייער מאן חלעבען וועט האבען א מצוה. איך בעט
אייך, בתיה סערדצע, העלפט מיר אויך בעטען אייער מאן, ער איז דאך
אזא גוטער א דימענדריקער, מענטש ! ער וועט אייך חלעבען פאָלגען !

בתיה (מיט טרעהרען אין דיא אויגען) אך. אז מיין מאן זאל מיך פאָלגען !....

טויבע לאה. נישקשה, ער וועט אייך פאָלגען ! איצט מוז איך געהן א היים אָננרייי־
טען עפעס מיטאג איך וועל קומען שפעטער. (זיא געהט אוועק).

בתיה (צו זיך אליין) איך מוז אויך עפעס אנגרייטען מיטאג, א רחמנות נעבעך אויף דיא קינדערלעך! איך האב נאך בייא מיר א פאר גילדען (זיא לייגט אריין דיא האנד אין קעשענע) הא, וואו איז דאס געלד? איידער איך האב מ'ך געכטען געלייגט, האב איך עס דאך אריינגעלייגט דא! (זיא זוכט אין דער קעשעניע) דיא קעשעניע איז גאנץ! נישטא קיין פיצעל לעכעל, וואו זשע איז דאס געלד? (זיא זוכט אין שטוב) אך, פארפאלען, נישטא! דאכט זיך, אז איך האב עס געכטען זיכער אריינגעלייגט אין קעשעניע! אוי, וואס טהוט מען איצט? מיט וואס קאכט מען מיטאג? אין קליי-טעל קומט שוין זעהר פיעל. וואס זאל איך טאן? מען מוז ווייטער געהן בארגען, ווייטער שווארצען דאס פנים. א רחמנות אויף דיא קינדער, אויף איהם אויך נע-בעך! ער האט א גאנצע נאכט קיין אויג נישט צו געמאכט און איז אוועק געגאנ-גען נאר ניכטער- (זיא בעוואשט זיך מיט טרעהרען, ברעכט דיא הענד און געהט ארויס).

אכטע סצענע.

אויף דער גאס. פיאווקין געהט מיט א פאפיער אין דער האנד. עטליכע רעדלעך בעלי-בתים און בעלי-מלאכות שטעהען און רעדען שטילער הייד, שלמה, וועקער, א נאראד. פרעכמאן, מענדעל דער געלער, פיקהאלץ און אייזיק זאאיקע.

איין בעל מלאכה. פיאווקין טראגט שוין דארט וויעדער א פאפיער! עס וועט שוין אונז מסתמא קיין גוטס דערפון נישט ארויסקומען......

דער צווייטער. שא, שטילער! רייד נים אזוי הויך, מען וועט דערהערען.

דער דריטער. נישקשה, אן סכנות, ער איז שוין ווייט. דער רוח האט איהם אוועק-געטראגען, איהר מעגט רעדען, ער וועט נים הערען. זאגט נאר, איך בעט אייך, איהר ווייסט נים, וואס דאס איז פאר א פאפיער?

דער פיערטער (קוקט זיך פריהער אום אין אלע זייטען) דאס איז א פריגאוואר, נאר א מין נייא—מאדנער פריגאוואר.

אלע בעלי מלאכות. וואס שטעהט דארטען? וואס שטעהט דארטען אין דעם פריגאוואר?

א נאָכדשמידעל (קוקט זיך אום זעהר אסטאראזשנע) דארט שטעהט אוודאי גוטע זאַכען! דארט שטעהט, אז דיא פיינע בריות מעגען זיך טאָן אין דער שטאָדט וואס זיי ווילען, זיי מעגען מאַכען גאַלאָגען, מעגען תמיד ארויסנעהמען פון פריקאַז אָבשטשעסטווען געלד און צונויפנעהמען אין שטאָדט גאָר פריש געלד, וויפיעל זייער הארץ געלוסט. קורץ, זיי מעגען אלסדינג טאָן און זיך ראספאריאזשאַיען גאָר פריי פון חשבון. בשעת וויבאָרעס האבען זיי, נאָר זיי, דאס רעכט אויס צו ערוועהלען משלענעס. חוץ דעם מעגען זיי דערווייטערען פון זייערע אויגען דיא אלע מענטשען וואס וועלען זייא ניט טויגען. פשוט איז פשוט, זייא וועלען דיא דאזיגע מענטשען משכח זיין פון גלופסק און וועלען זיך פראַסט זיין שררות, זייא וועלען זיך לעבען וויא גאָט אין פראנקרייך!....

אלע בעלי מלאכות. אָך, וועה איז אונז! דאס איז דאך א ביטערע גזרה! דאָ וועט מען דאך אונז גאָר אויף דאס נייע לופען דיא הויט! גאָט זאל זיך דערבאַרעמען!....

איין בעל מלאכה. איך וויים חלעבען ניט צו וואס האבען זייא היינט געמאַכט דעם דאזיגען פריגאָוואָר? א פנים פריהער האבען זייא נישט געטאָן דאס איינענע? א פנים פריהער האט עמיצער דען זיי געוועהרט, זיי זאלען אונז ניט צופען, רייסען? ווער א שטיינער וועט זייא איצט צו מוטשען אייזיק זאאיקע? היינט האבען זיי איהם איינגעזעצט, מארגען וועלען זייא אונז איינזעצען, ווער וועט זיי דען נים לאָזען?

א צווייטער. שאַ! אט געהט וועקער, מען דארף איהם פרעגען, וואס זאגט ער אויף דער גזרה.... עפעס איז ער שטארק אויפגעבראַכט!

דאס גאַנצע רעדעל (לאָזט זיך צו צו וועקערען און קוקט זיך אום מיט מורא אין אלע זייטען) האט איהר געהערט פאני גועקער, שוין ווידער א פריגאָוואר!

וועקער (זעהר אויפגעבראַכט) וואס האט איהר מורא? שאַף! ביז וואַנען, אך, וועט איהר זיך לאָזען פערפיהרען, מען זאל מיט אייך טאָן וואס מען וויל? זעהט, דיא רעגיערונג איז גוט, איז בארעמהארציג, זיא האט בעפרייעט עטליכע און צוואַנציג מיליאָן בויערען, זיא ווינטשט איטליכען גליק, אויך אונז יודען ווינטשט זיא גליק זיא זוכט אלץ מיטעל צו פערבעסערען אונזער צושטאנד, זיא וויל יודען געבען זאַכען עסען. זאלען געזונד זיין, זאלען א פנים האבען וויא מענטשען. איהר אבער

דערשלאגענע, פערוואנעלטע, פערוויסטע יודען לאזט זיך פערפיהרען, מען זאל אויף אייך רייטען, מען זאל אייך צופען, רייסען!

צווייטער בעל מלאכה. שא, שא, שטילער אביסעל! אט געהען צוא א סך מענט־שען. מען וועט נאך חלילה דערהערען! (דיא מענטשען געהען צוא).

וועקער (הויך אויף א קול) ווער איז דען שולדיג, וואס איהר האט אזא פנים וואס איהר ליידט, וואס איהר קרענקט, וואס אויף אייך ליענט דיא ערד, וואס אויף אייך איז אויסנעגאסען דיא תוכחה? ווער איז דען שולדיג? ווען ניט איהר מאקע אליין! — אומגליקליכע מענטשען! מען מוז יאמערען, וויינען קוקענדיג אויף אייך!

דער נאראד. שא עולם! זאל מען הערען, וואס רעדט ער דארטען אזוינס!

וועקער. (אלץ וואס ווייטער מעהר אויף געבראכט) זייט איהר בלינד? זעהט איהר ניט וויא פיעל טויזענדער מענטשען געהען ארום אן קעפ, וויא דיא בלודנע שאף און האבען ניט מיט וואס א טאג איבער צו קומען? זעהט איהר ניט, וואס פאר א פענימער נעבעך זיי האבען, גלייך וויא דיא טוידטע, וויא פינסטער, וויא וויסט, ווי דער שלאגען נעבעך? זעהט איהר ניט וואס א טאג מעהר קומען צו אביונים, גע־פאלענע, אומגליקליכע, הונגעריקע און קראנקע? יא, וואו איז נאך ערגעץ וויא דא אזוי פיעל קראנקע? — זייט איהר טויב? הערט איהר ניט דיא קולות פון דעם בית עולם, דיא קולות פון טויזענדער ארעמע פאמיליעס, מענער, ווייבער און קינדער, וואס זיינען אויסגעשטארבען, געפאלען וויא דיא פליענען, ערשט אין דער חאלעריע פאר הונגער און פאר קעלט? הערט איהר ניט דיא קולות פון דיא אומגליקליכע, וואס האבען נעבעך ניט געוואוסט דעם טעם פון פלייש, האבען אין זייער לעבען שטילער הייד געהונגערט, געדארט, געקריינקט, געליטען, ביז דיא ביטערע שלאפ־קייט האט מיט זייא איין עק געמאכט?.... זייט איהר בלינד? זייט איהר טויב? האט איהר ניט געזעהען, ניט געהערט דיא שרעקליכע סצענעס און גרויסע צרות, וואס זיינען פערגאנגען ערשט בשעת דיא חאלעריע, אין דעם חלק פון שטאדט, וואס דארט וואוינען דיא ארעמע לייט? וויא איין וואלף צווישען שאף האט זיך א הין צו ארייננעחאפט דיא הונגעריקע חאלעריע! זיא האט געריסען, געפרעסען, גע־געסען, נאר אהן רחמנות, נאך איידער מען האט אוספעיעט זיך ארום צוא קוקען. שפייז האט זיא דארטען געפונען זעהר פיעל, מעהר וויא אומעטום. דען וואו נאך ערגעץ שטיקען זיך צוא נויף אזוי פיעל מענטשען אין איין ארט וויא דיא מוראשקעס

נעבעך, וואו נאך ערגעץ, אזוי וויא דא, וואלגערען זיך אין איינינע לעבער, אין נעץ און אין קעלט, הונגעריקע נאקעטע מענטשען? וויא א הונגעריקער וואלף האט זיך דיא בייזע שלאפקייט דארט צווישען דיא אומגליקליכע ארייננעהאפט און האט נע־ווארגען יונג און אלט, טאטעס, און מאמעס מיט זייערע קינדער, קינדבעטערענס און כלות. מענטשען זיינען געפאלען וויא שטרוי ואין בית אשר אין שם מת! אין איין שטיבעל האט נעגוסעט א פאטער פון קינדער, באלד טאקע לעבען איהם איז געפאלען זיין ווייב, האט אויסגעבראכען דיא גאל און געבליעבען ליגען קאלט וויא אייז, דארטען אין איין ווינקעל האט געהארחעלט א בריליאנטענע קינד, אנטקעגען אין דעם אנדערען זייט האט זיך געראנגעלט מיט דעם טוידט א געטרייע מוטער,ביידע האבען צום סוף א חראפע געגעבען און אנטשלאפען געווארען אויף אייביג! מען גוסעט, מען חארחעלט, מען פאלט איין, מען פאכט מיט דער נשמה, מען שטארבט און דיא חאלעריע גייט פון שטוב צוא שטוב, קוילעט, שעכט הונגעריקע, ליידענדע, ארעמע נעבאך, וויל נאר ניט אויפהערען, וויל נאר ניט אפלאזען!

א קול פון דעם נאראד. אוי, מיין טאטע! אוי, מיין מאמע!

נאך א קול. אוי, מיין קינד! אוי, מיין מאן! זיי האבען נעבעך שטילער הייד נעלי־טען, געליטען הונגער, געליטען קעלט, תמיד געליטען!

א סך קולות. עס האט שוין ניט געהאלפען קיין רחמנות, עס האט שוין ניט נעהאל־פען קיין טובות, בשעת דער חלף איז געלעגען אויף דעם האלדז און דיא חאלעריע האט אנגעהאפט ביי דעם גארגעל.... אוועקט מיט דעם רחמנות! האט געווארטשעט דיא חאלעריע, מען האט מיר פריהער אליין געוויזען אהער צו א וועגן אוועקט מיט דיא טובות! מען האט מיר פריהער אליין דא אנגענרייט אזויא פיעל שפייז מען האט מיך אהער געבראכט. דא איז מיין ארט! אוועקט, אוועקט, לאזט מיך נעהן! לאזט מיך נעהן!

וועקער. נים נאר א קוק אויף דעם בית עולם! פרוואוט נאר איבערצעהלען דיא נאייע קברים, זיי זיינען וויא דיא שטערען אין הימעל! דאס הארץ ברעכט צו פאלט אויף שטיקער, מען קען זיך ניט איינהאלטען, מען מוז יאמערען, און קלא־גען אויף אייך אומגליקליכע ברידער! (אין דעם נאראד הערט זיך איין געוויין) יא, יא! קלאגט אויף דעם חורבן, אויף אייער חורבן! איך זאל קענען וואלט איך זיי גערופען דיא הייליגע אבות, אונזער מוטער רחל און ירמיהו הנביא, זיי זאלען טרויערען אויף זייערע פערוואגעלטע קינדערלעך. זייא זאלען פאר אייך גאט בעטען, ער זאל אייך אויסלייזען פון דעם יודישען גלות, ער זאל עפענען אייערע אויגען איהר זאלט זעהן,

און עפענען אייערע אויערען איהר זאלט הערען, און עפענען אייערע מיילער איהר זאלט ריידען און זיך בעפרייען פון אייערע פאלשע שטארט בעלי טובות.

א קול. שא, אביסעל שטילער! זייער מענדעל דער גלער געהט!

נאך א קול. שא! זייער פרעכמאן איז אויך ניט ווייט ער וועט דער הערען!

עטליכע קולות. נישקשה, נישקשה, רעדט ווייטער! רעדט, רעדט, זאלען זיי טאקע הערען!

וועקער. איך פרעג אייך: איהר האט אזוי פיעל חברות, אזוי פיעל צדקה און עולמית נעלד, וואו, טאמער ווייסט איהר, קומען זייא אהין? האבען דען בייא אייך נבאים ארענטליכע ביכער? אדער קומט זיך ביי אייך אמאל צונויף טראכטען וויא אזוי צו פערבעסערען דיא שטאדט, וויא צו העלפען נויט בעדערפטיגע. אדער נאר זוכען מיטעל צו פערמינערען דעם צאל פון דיא ארעמע לייט? וואס טויג דען אזעלכע צדקות, וואס מען גיט קלוימערשט יענעם אויף דעם קראנקען בעט, בשעת ער איז שוין נוטה למות? זאל מען עם בעסער ניט בערייסען בשעת ער איז געזונד, זאל מען איהם דענסטמאל לאזען זשיפען, אטהעמען, ניט אויסדרעהען דאס וואסער, וועט ער דאך ניט קראנק ווערען!.... שוין צייט צוא וויסען דעם ריכטיגען, דעם אמתען זין פון צדקה, שוין צייט צו וויסען, אז דער מיט, וואס מען ווארפט אונטער פאר א מענטשען, פון צייט צו צייט, א ביסען ברויט מאכט מען איהם טאקע פאר א הונד, פאר א בטלן, פאר איין לא יוצלח, מען ערניעדעריגט איהם. מען שאדעט זיך און מען שאדעט אויך דעם גאנצען לאנד. שוין צייט צו וויסען, אז צדקה וואס ווערט ניט פארווענדעט מיט שכל, שאדעט פונקט אזויא פיעל וויא אכזריות. שוין צייט צוא פערשטעהן אז הארץ אליין אהן שכל האט ניט קיין שום ווערטה, מען קען אמאל שטארבען בנשיקה אזוי וויא פון א פאטש. וואס טויג אייך בעלי טובות, וואס נאגען אייך אוים דעם מארך פון דיא ביינער. וואס פארפיהרען אייך אין דער בלאטע, אין דיא הרי חשך אריין? ביז וואנען וועט איהר איבער אייך האבען באהעלפערס מיט לאנגע פארעווע קעשענעס, וואס לאטכענען אראפ פון אייער מי־טאג, פון ווארעמעס?.... ווער איז דען שולדיג, וואס ביי אייך זיינען דא אזעלכע שטאדט מענטשען, אזעלכע פיהרער, אזעלכע פאפעטשיטעליעס? איך מיין חלעבען ניט זיי. ניט זיי זיינען שולדיג! שולדיג זיינען דיא אומשטענדען, וואס האבען פריער נעבראכט דער צו, עס זאל ביי אייך זיין א טאקסע וכדומה אזעלכע פאריאדקעס, שולדיג זיינען דיא אומשטענדען, וואס האבען אייך פארשלאגען דעם קאפ, וואס האבען אייך נעמאכט צום נארען, צוא גענומען דעם מוטה, וואס האבען אייך פאר בלענדט און פערשלעפערט, דיא אומשטענדען האבען זיך, מיט גאטס הילף היינט

געענדערט, שטייט –זשע אויף יודען, שטייט אויף פון דעם לאנגען שלאף! גענוג צו זיין פערפיהרט, פער בלענרעט, גענוג זיין נאראָנים!.... זיים מענטשען מיט שכל, מיט מוטה, וויא נאט און דיא מהייערע רעגיערונג האט געבאָטען. דאלאַי דאס קעד־סטעלע! דאלאַי דיא אָנגעוואָרפענע בעלי טובות! דאלאַי זייערע פינסטערע, ביטער־רע פאריאדקעס! גענוג צוא שלאָפען, גענוג חלומות, פאָלגט דיא רעגיערונג און שטעהט אויף יידען, שטעהט אויף!....

פרעכמאַנס קול פון דעם נאראָד. הערט יודען דאס עזות! הערט, וואס דער אפיקורוס זאָגט, וואס ער וויל! (ער מאַכט א קולאַק).

מענדעל דעם געלענס קול. נישקשה, איך האב געזעהען. דאָ זיינען אלע שקצים!

איין בעל מלאכה. אוי, איך האב מורא חלעבען, מען זאל מיך נים דער זעהען!

א צווייטער. מען קען אונז אָנטאָן פאקאסטען!

א דריטער. מען קען אונז ארייַנשטעלען סאלדאטען.... דער סבארשציק קען אונז ווידער מאנען צום רייסטער....

א פיערטער. ברידער, לאס מיר מאַכען א פליטה!

איין סוחר. איך קען נאָך חלילה אָנווערען דעם קרעדיט!

צווייטער סוחר. איך דארף מאָרגען נעהמען ביי שטאנדהאפטען איין אָנווייזונג!

דריטער סוחר. מען קען מיר אָפטהאָן א שפיטצעל!

פערטער סוחר. מען קען אויף מיר אויספיהלען וועקסלען!

א בעל הבית. עס וועט מיר חלילה שאַדען צום שידוך מיט מיין בתולה!

נאָך איינער. מען קען מיך מאַכען פאר א דאנאָסטשיק!

א דריטער. קומט אוועק ניכער! (דער עולם צו געהט זיך, וועקער בלייבט שטעהן איינער אליין מיט צו נויף געלייגטע הענד).

פרעכמאן. עולם. הערט עולם, וואס ער וויל מאַכען! (נייע אַנדערע מענטשען געהען צו).

קולות פון דעם נאראָד. ווער מאַכען ווער וויל מאַכען?

פרעכמאן. ווער וויל מאַכען נימנאַזיעס!

מענדעל. שקאָלעס!

אַליבע קולות. (פון דער זייט) ער וויל מבטל זיין דיא תלמוד תורה!

א קול פון איין זייט. ער וויל אָפּ שמאדען יודישע קינדער!

א קול פון דער אַנדערער זייט. ער איז א ווילדער אפיקורוס!

פרעכמאַן. (צו ווישען דעם נאַראָר) שרייט יודען, שרייט!

א נעזונטער סוחר מיט א בויך. ווער בעט אייך וועקער, איהר זאָלט זיך מישען? איהר זייט דאָך ניט קיין הינער?

נאָך א סוחר. נישקשה, שטאנדהאַפט איז אונזערער, אונזערער!

א ליאַדער פאבריקאנטעל. וועקער! ספּאַדיק, חלעבען, הערט אייך ווי א דעם קאָטער!

עטליכע קולות. עס זאָל טאקע לעבען און געזונד זיין ר' איצע וואָלף ספּאַדיק!

נאָך עטליכע קולות. עס איז דאָך א האָזע צו ריידען אויף אזעלכע נוטע און פרומע מענטשען אויף אזעלכע בעלי צדקות, וואס זאָרגען זיך לטובת הכלל און זיינען זיך נעבעך מקריב תמיד פאַר יודען!... וואו איז ער דער אפיקורוס? (וועקער שטעהט שטיל אין מיטען דעם רעדעל, און קוקט אָן דעם עולם מיט א פּאָר פייערדיגע אויגען).

א קול (פון דער זייט) אָך, שלמה! וואו ביזט דוא שלמה?....

קולות אין דעם נאַראָר. מאַכט איהם א וועג! איין אָפיציער געהט, איין אפיציער מיט פּאלעטען!

דאס פריהערדינע קול. אָך, וואס הער איך, וואס זעה איך, שלמה?

עטליכע קולות. הערט נאָר, הערט, דער אָפיציער רעדט אידעש!

וועקער (קוקט זיך צו און טהוט א געשריי) אָך גדליה!.... מיין טהייערער גדליה! (ביידע פריינד קושען זיך און וויינען).

פיקהאָלץ. נעשווינט שלמה! אוועק פון דאַנען! אוועק, אוועק פון דיא אידען, פון דיא פרומע, פון דיא עהרליכע יודען!

וועקער (קוקט שאַרף אָן פיקהאָלצען, פון אויבען ביז אראָפּ, טרעט אָפּ פון איהם עטליכע טריט און ווייזט איהם אויף זיינע פּאלעטען) גדליה וואס איז?.... אָך, וואס איז אָט א דאס? ! — דוא זאגסט, איך זאל אוועק פון דיא יודען!....

פיקהאלץ (נעהמט אָן וועקערען ביי דער האנד) נישקשה שלמה, איך בין איין יוד! איך שטאלציר מיט דעם נאמען איד, און האב ליעב דעם כלל אידען, א סך בעסער חכעבען ווי דיינע הינע אלע בעלי טובות. איך האב זעהר גוט געוואוסט,

אז כל זמן אידען וועלען ביי זיך האבען בעלי טובות, וועט אונזער איינער ניט קענען אויפהייבען דעם קאפ, עס וועט נאר אומזיסט זיין דיא מיה צו פארבעסערען זייער צו שטאנד, דיא בעלי טובות וועלען אלץ דינג גובר זיין, און שטעלען אויף דאס זייערינע.... געדיינקסט דוא שלמה, איך האב דיר געזאגט, בשעת איך בין געוואַרען אויס רב, איך וויל ניט ווירקען. בייא יודען, האב איך געזאגט, וויל איך ניט ווירקען. און באלד בין איך פון טונעיאדעווקע גלייך אוועקגעפאהרען אין דער אוניווערזיטעט איך בין איצט דאקטאר אין וואיענעם האספיטאל, איך נוץ איצט פאר מיר, פאר מיינע קראנקע מענטשען נעבעך, און פאר מיין טהייער פאטערלאנד. מען האט מיך ליעב האטשע איך בין א יוד! הלוואי שלמה, וואלסט דוא דענסטמאל געפאלגט מיינע ווערטער און דיר ניט אריינגענומען אין קאפ צו ווירקען בייא יודען, וואלסט דוא נעבעך היינט אזוי פיעל ניט געליטען, ניט געוועזען אזוי ארעם נישקשה, איך בין שוין געוועזען בייא דיר אין דער היים און האב אלסדינג געזעהן! (ער ווישט זיך דיא אויגען).

וועקער. אך נדליה, נדליה! למאי האסט דוא מיר דענסטמאל נעעפענט דיא אויגען, נדליה!

פיקהאלץ (אויפגעבראכט) נעהם שלמה דיין פעקעל אויף דיא פלייצעס, א שטעקען אין דער האנד און נעה אוועק געשווינד, וואוהין דיא אויגען טראגען! ביי יודען, זאג איך דיר נאך אמאל, ביי יודען וועסט דוא גאר נישט מאכען. פאר דיא דאזיגע וואס דוא נעהמסט זיך אן, דיא אליין טאקע וועלען דיר זיין שונאים! אידען שלעפען אויף זיך אליין ארויף דעם דכות, דעם גלות!.... און אז זאאיקע, וויא איך האב געהערט, האט זיך באמת מקריב געוועזען, רופט זיך דען איינער אן איין ווארט, פאר וואס מוטשעט מען איהם? ווארט, עס וועט נאך אנקומען מען זאל דעם עהרליכען זאאיקען פארשיקען!.... קום שלמה! קום, מען דארף טראַכטען אז דוא זאלסט נאך בעצייטענס אנטלויפען פון גלופסק!...... (זיי געהען אייזיק זאאיקע רופט פלוצלים אן מיט כאלראטען).

אייזיק (שרייעט פון דער וויטענס נאך וועקערען) פא־פא־פאני וועקער! אָ, וועדוועוועדקער, פא־פא־פאני וועקער!

פרעבמאן (לאכט און פערשרייט איהם, כדי וועקער זאל ניט דערהערען) חא, חא, חא! איין עבירה אייער שרייען, ר' אייזיק, מען וועט אייך ניט דער הערען!....

עטליכע ווייסע חברה׳ניקעס (קריכען זיך נאך זאאיקען) נוא, וועדזוע־וועד איז שטאר־
קער: אַ א דאַ־דאַ־דאַנאַסטשיק אָדער דיא שטע־שטע־
שטערם ?....

מענדעל דער נעלער (צו דיא סאָלדאַטען) ווערימיע יעהאַ אוב טיורמו!

אייזיק (פּאַרביסערט) בע־בע־בעסער חלעבען אין דער טיורמע, איידער צו שטעהען ־יאַ
פ־פ־פרעכמאן, מיט מע־מע־מענדעל דעם נעלען און מיט נאך אזעלכע פּאַ־
פּאַ־פּאַרשוינען!.... אין דער טיורמע חלעבען, זיינען ניטאַ אזעלכע אַפּ־פּאַ־פּאַסנע
מענטשען.... (ער געהט אוועק מיט דיא סאָלדאַטען).

פרעכמאן (שרייט איהם נאך) עזות־פּנים!

מענדעל. שיינעץ!

ווייסע חברה׳ניקעס (מאַכען זאאיקען אין הורע און לאַכען) הוררא, דאנאסטשיק! חאַ,
חי, חי, חי, חא!....

ניינטע סצענע.

לעבען דער ראנאטקע. אויף א וועגעלע ליעגען אַנגעלייגט.
איין אלט בעט, א צו בראָכענער שרייב טיש, א קופערט,
עטליכע מולטערלעך מיט קלומקעס. דארויף זיצט בתיה
מיט דיא קליינע קינדער. וועקער הייסט זיך שטעלען,
קריכט אראָפּ פון דעם וואגען, דאביוועט ארויס עפּעס
א קליין זעקעלע, קעהרט זיך דער נאך אום מיט דעם
פּנים צו דער שטאדט און זעגענט זיך מיט דיא ווערטער.

זיי געזונד גלופּסק, דוא גרויסע אידישע שטאָדט, פון דעם גאנצען ווינקעל!
וואס אין דיר בענענעגט מען טויזענדער מענטשען מיט בלייכע, אויסגעצויגענע פּע־
נימער אזוי וויא דיא מתים, וואס אין דיר באגעגענט מען זעהר פיעל אביונים, אויס
גערארטע, איין געהויקערטע, קרענקליכע, אומגליקליכע מענטשען, דער פּאר וואס
ביי זיי זיינען נימאַ קיין גוטע פּאַריאדקעס און זיינען געבעך פערפיהרט, פערבלאָנד־
זשעט, פאר מאראַטשעט און איטליכער בלאנדזשעט זיך ארום וויא איין בלודנע
שעפעלע! זיי מיר געזונד, דוא אומגליקליכע שטאָדט! וואס אין דיר זיינען דאַ א

סך חברות, א סך פושקעס, א סך נבאים, א סך מיוחסים, א סך בעלי טובות, און א סך יודען קבצנים ! .... זיי געזונד אויך דוא חלק שטאדט, וואס דארטען זיטצען דיא ארעמע לייט אין קליינע ניעדריגע חורבות, אין לעכערס, אין קעלערס, ביז דעם האלדז אין בלאטע! זיי געזונד דוא וויסטער חלק שטאדט, וואס דארטען פלעג איך עפטער גערן צוא זעהן, וויא אזוי מענטשען קומען דאס אביסעל אפ, ערגער נאך אפשר וויא אין גיהנום ! צוא זעהען דיא ביטערע לאגע פון דעם ארעמאן, וויא אזוי נעבעך ער זיצט, וויא אזוי ער שלאפט, וואס ער עסט. וויא אזוי זיין ווייב ליעגט אין קינפעט, וויא אזוי זיינע קינדער וואלגערען זיך, וויא אזוי זייא געהען אנגעטהאן און וויא אזוי זיי ווערען אויפגעצויגען ! .... זיי געזונד נאך א מאל, דוא גרויסע יודישע שטאדט, וואס אין דיר ליידען אלע עהרליכע לייט, וואס אין דיין טורמע זיצט דער עהרליכער זאאיקע און אין דיינע גאסען פאהרען ארום אויף דראזשקעס, שינדער, שיפרעס, מענדעל, פרעכמאן, מיט זייער גאנצע חאפטע ! וואס אין דיר האב איך געליטען שנאה, קנאה, רדיפות און דחקות, וואס אין דיר האב איך בעגראבען מיינע יונגע יאהרען מיט אלע מיינע גוטע האפענונגען, וואס אין דיר האב איך איבערגעלאזען אלץ דינג און פיהר ארויס א הארץ פול מיט וואונדען און אויך דאס קליינע זעקעלע ! (ער הויבט אויף דאס זעקעלע אין דער הויך) אין דעם זעקעלע ליעגט דיא בלאטע, וואס איך האב אפגעשאבען פון דער פאדלאגע, אין מיין קליין שטיבעלע, דיא בלאטע איז געווארען פון דיא ריקעס, טרעהרען, וואס ליידענע, געפאלענע, הונגעריקע, גערודפטע, בעריסענע, פלעגען פערגיעסען, און וויינען ביא מיר אין שטיבעל ! דא ליעגען דיא טרעהרען פון אייזיק זאאיקעס ווייב, דיא טרעהרען פון זיין פיידעל, דיא טרעהרען פון א סעמייסטווע, וואס מען האט פערשיעקט זייער טאטען און דיא טרעהרען פון נאך אנדערע פערוויסטע און פערוואנעלטע ! .... (ער קוסט דעם זעקעלע, און זעצט זיך אויף פארען, פלוצים זעהט מען איין פלאם פייער איבער דער שטאדט, א שרעקליכער רויך ביז דעם וואלקען, פונקען און גאנצע האלעוועסקעס פליהען, דער הימעל איז רויטה, דיא גלעקער קלינגען, וועקער שטעלט זיך אויף דעם וואגען, דיא אויגען פאייערען איהם, דאס גאנצע פנים איז שרעקליך, פאר גרויס עגמת נפש הייבט ער אויף דיא האנד אויף דער שטאדט און זאגט מיט א ציטערדיק, און וויינענדיקען קול).

אך, גלופסק ! א צארען פון גאט איז אויף דיר אויסגעגאסען, ער שטראפט דיך מיט זיינע פיער שרעקליכע שטראפען. ער שטראפט דיך ברעב, מיט הונגער, בדבר ומגפה, מיט חאלעריע, באש, מיט פייער, מיט שרפות. ובחיות רעות, מיט שטאדט בעלי טובות! .... גאט האט דיך געשטראפט, גאט זאל אויף דיר רחמנות האבען ! גאט זאל געבען אין הארצען פון דער גוטער און פרומער, און בארעמהאר

ציגער רעגיערונג, אז זיא זאל אויף דיר אבליק טהאן מיט חסד, און מיט רחמנות! זיא זאל סליעדעווען, נאך פארשען און דער וויטערען פון דיר דיא אומגערעכטיג-קייט, זיא זאל דיר געבען מוטה און דיך געהמען אונטער איהר שוטץ! זיא זאל מאכען אין דיר גוטע ארדענונגען, עס זאל מעהר ניט געהערט ווערען אין דיר דאס געוויין, דאס קרעכצען פון ארעמע לייט, פון געמוטשעטע און גערודפטע מענטש-ען.... איטליכער אין דיר זאל זיין צופריעדען און זאלסט דיענען צום ביישפיעל אלע אלע אנדערע יודישע שטעדט, לעת־עתה געבעך, איז דיר ניט גוט, זעהר ניט גוט!..

(עד כתום א שטיק דיא פערדלעך און פאהרט אוועק וויטער).

די קליאטשע

לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי:
צו מיין קליאטשע אין פרעה'ס רייטוואגען
פארגלייך איך דיר כנסת ישראל!

(שיר השירים, א, ט).

דיא קליאטשע

ברייננט פאר א מתנה דעם ווייב

ד ע ר מ ח ב ר.

דיא מתנה, וועלכע איך ברייננ דיר דאָ, מיין ווייב, איז עפּיס נישט אזא איינגענעהמענע, וויא דוא פארדינסט פאר אזוי פיל מיה, וואָס דוא ביסט געוועזן אויסגעשטאַנען מיט מיר אויף דעם שווערען וועג פונ׳ם לעבען, פון דיא יונגע ביז אין דיא עלטערע יאהרען אונזערע. לייט שיינסען זייערע ווייבער קארעטעס מיט פערד צום פארגניגען; פון מיין „קליאטשע״, מישטעהנעם געזאגט, קען מען קיין גרויס פארגניגען נישט האבען. זיא איז א דארע, א שלאפּע, א דערשלאגענע נעביך, און דיא צוביסענע פעל איהרע, פול מיט וואונדען, איז עפּיס אויך נישט אזוי שיין. נאר וואָס זאל מען טאָן? דוא ווייסט זעהר גוט מיין ארט שטעלע ביי אונזער אָרעם פאָלק און דיא בעשעפטיגונג מיינע ביי איהם. קיין נחת און גרויסע גליקען קען דאָס יודישע לעבען נישט געבען, הארצוועהטיג נאָר, מכות און יסורים איבערנעהמונג. — אוי, קיין אנדערע, בעסערע מתנות, ווערה איז מיר, האב איך נישט!....

הקדמת מענדעלי מוכר ספרים.

אמר מענדעלי מוכר־ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר־ספרים: געלויבט איז דער בורא. וואָס נאָכדעם וויא ער האָט בעשאפען דיא גאַנץ גרויסע וועלט האָט ער זיך מישב געוועזען מיט דער פמליא מלאכים אין הימעל און צום לעצט געמאכט אַ קליין וועלטעלע, דאָס מיינט מען דעם מענשען, וואָס ער הייסט „עולם־קטן״, ווייל דאס מענשיל, וויא איהר קוקט איהם אָן, האט אין זיך אלע מיני ברואים און בעשעפע־ניש. איהר געפינט אין איהם אכערליי ווילדע חיות, אויך פארשידענע מיני בהמות; איהר געפינט אין איהם אַ יאשטשעריקע, אַ פּיאווקע, אַ שפּאניש־פליג, אַ פּריים וכדומה אזעלכע שלעק, אזעלכע מיני שרצים; איהר געפינט אין איהם אפילו אויך אַ רוח, אַ שווארץ יאָהר, אַ שטן, אַ מקטרג, אַ לץ, שונא ישראל, וכדומה אזעלכע מזיקים, מחבלים, אַנשיקענישען; איהר זעהט אין איהם אויך וואונדערליכע סצענעס: וויא אַ קאַמץ, אַ שטיינער, שפּילט זיך מיט דער מויז; וויא אַ טחור האַפּט זיך אריין אין אַ שטיינ מיט עופות און דרעהט זיי געביך אָפּ דיא קעפּ; וויא מאלפּעס קרימען יענעם נאך אלסדינג, וואָס ער טהוט; וויא אַ הונט סלוחשעט, דרעהט דעם וויידעל פאר איטליכען, וואָס ווארפט איהם אונטער אַ שטיקעל ברויט; וויא אַ שפּין פארנארט צו זיך אַ פליג, פארפלאָנטעט, פארשפּארט זיא און נאגט זיא אויס; וויא קאָמארען פליהען עמיצען נאך און זזשען איהם אָן פולע אויערען וכדומה נאך אזעלכע משונה וואונדערליכע זאכען. איך בין עס אָבער נישט אויסען. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס זעהט צו שווייגענדיג אלסדינג, וואס אין דעם דאזיגען „קליין וועלטעלע״ געהט פאָר און שלאָגט מיט איהם פאָרט נישט קיין כפרות; וואס דער־ליינגערט זיין צארען, פארטראגט דיא עברות, און טהוט גרויס חסד מיט דעם זינ־דיגען מענשען. איך בין דאָ אויסען צו דערצעהלען דיא גרויסע געגאָר, וואָס השם־יתברך האָט אויך מיט מיר, ארמען בעל עבירה, געטאָן, נאָכדעם אז ער האט מיך פריהער אביסיל געשטראָפט.

יבותי, הפערדיל שלי מת! מיין פערדעל, רבותים, איז געפיינערט, מיין געטריי פערדיל, וואס כל ימיו, דאס גאנצע לעבען זיינס, איז עס געוועז אין דער עבודה געדינט געטריי און נישט געוואוסט מעהר וויא אונזערע ספרים; וואס איז געוועז א מפורסם, א בקי אין אלע וועגען, א גרויסער בעל־זכרון וואו ערגיץ א קרעטשמע; וואס איז מיט מיר אויסגעפאהרען כמעט בכל תפוצות ישראל, צווישען דיא אלע יודישע קהילות און איז געוועז אומעטום בעקאנט — זה הפערדיל, אט דאס פערדיל הלך למיתה האט א מיתה משונה איינגענומען ל״ג בעומר אין גלופסק! עס איז מיר א וועהטיג צו זאגען, נאר ארעם איז נישט קיין שאנד, עס איז נעביך געפיינערט פאר הונגער. זיין עסען איז געוועהנטליך געוועזן אבּיסיל סיטשקע, א מאל עטליכע דארע שטיקלעך פרויט, וואס איך פלעג אוועק־קויפען ביי ארמע לייט מיט טארבעס. אז אך און וועה דעם פערדיל, וואס עס פאלט אריין צו א יודישען מוכר־ספרים! שלעפען שלעפט זיך עס שטענדיג ארום און הארעוועט אפשר נאך מעהר פון יענע, וואס פיהרען טהייערע סחורה, און עסען אבער עסט עס נעביך מכות. א יודישער מוכר־ספרים האט אליין מכות וואס צו עסען און פיינערט מיט זיין ווייב און קינדער צעהן מאל אין טאג פאר הונגער! איך בין עס אבער נישט אויסען. השם יתברך האט מיך נעביך געשטראפט, איך בין געבליבען אהן א פערדיל. קויפען איין אנדערס האב איך נישט געהאט פאר עפיס, און דא בעדארף מען פאהרען אויף ירידין. עס איז מער געוועזן זעהר שלעכט!

און וויא איך זיטץ מיר אזוי פארזארגט, קומט אריין איינער, מיינער א בע־קאנטער, געהט צו גלייך צו מיר און רופט זיך אן:

— רב מענדעלי, איהר וועט קויפען א קליאטשע?

— איך וואלט אוודאי געקויפט, ענטפער איך מיט א קרעכץ, נאר וואו נעהמט מען דיא קאטץ?

— עט, מאכט ער, נישקישה! איהר וועט נישט בעדארפען אצינד געבען א גראשען. עס קען אפשר נאך מעגליך זיין, מען זאל אייך נאך עפיס אויפלייגען. מען ווייסט, נישקשה, אז איהר זענט אייז עהרליכער מאן.

— אויב אזוי, זאג איך צו איהם, קויף איך דיא קליאטשע זעהר גערען, מאקי באלד אהן שיהות. קומט, זייט מוחל, לאמיר נעהען דיא סחורה אנקוקען.

— איהר פארשפארט צו געהען, רופט ער זיך אן, איך האב דיא קליאטשע דא, מאקי ביי מיר.

— וואס הייסט, איהר האט זיא דא? פרעג איך איהם פארוואונדערט:

— דא, מאקי ביי מיר אונטער דעם מאנטעל, ענטפערט ער מיט א שמייכעלע.

— איהר לאכט פון מיר, רב קרוב! זאג איך צו איהם מיט פאררדאס. געפינט אייך איין אנדערען פון ווענען צו לאכען. קאַצאוועס נעהמט מיר אצינד נישט אין קאפ.

— חלילה! איך טרייב נארנישט קיין קאטאוועס, זאגט ער צו מיר און נעהמט באלד מאקי ארויס פון אונטער דער פאלע א גרויסען פאק מיט פאפירען. זעהט איהר רב מענדעלי, דאס אין גאנצען געהער איינעם, מיינעם א גוטען פריינד. זיין נאמען ווערט איהר געפינען דא אנגעשריבען אויף דיא זאכען, וועלכע ער האט געמאכט. איינע פון דיא דאזיגע זאכען הייסט, פארשטעהט איהר מיך, מיט דעם נאמען „דיא קליאטשע". דער מחבר אליין איז אצינד, לא עליכם, עפיס, וויא רופט מען עס.... צומישט, נאר צוטראגנען. אונז אלע, זיינע גוטע פריינד, גלוסט זיך זעהר אז זיינע מעשיות זאלען כסדר אפגעדרוקט און פארקויפט ווערען. און ווענען אנדערש האבען מיר געקענט אויסקלייבען, דערמיט זיך מתעסק צו זיין, ווען מאקי נישט אייך, רב מענדעלי, וואס איהר האט אין אונזער ווינקעל אזא שם? מיר פערלאנגען פון אייך, איהר זאלט גוט איבערקוקען דיא פאפירען, אויסשטעלען איטליכע מעשה אקוראט וויא מען בעדארף, דארויף פארלאזען מיר זיך שוין אויף אייך, און נאר צום ערשטען זאלט איהר אפדרוקען דיא קליאטשע, פון בעלוינונג וועלען מיר שמיעסען שפעטער, איהר ווערט נישקשה, זיכער צופרידען זיין. אויב איהר געניימינט זיך אצינד אין געלד וועלען מיר אייך דערווייל געבען אויף דעם חשבון. נו, ווילט איהר, רב מענדעלי?

— א פרעג אביסיל אויב איך וויל! איך וויל מיט דעם גאנצען לעבען. האב איך געענטפערט און פשוט געטאנצט פאר גרויס פרייד.

נאכדעם אז איך האב מיך אפגעפארטינט מיט מיינע געשעפטען האב איך מיך גענומען געשמאק צו דער קליאטשע — זיא צונויפגעשטעלט, וויא עס געהער צו זיין, איינגעטהיילט זיא אין קאפיטלען און איטלעכם קאפיטעל א נאמען געגעבען וויא איהם פאסט — אזא איין ארבייט, וואס נאר דערפאר אליין שרייבען זיך אנדערע אונטער אויף יענעמס כתבים און הייסען מחברים.... קורץ איך האב מיך נישט געפוילט און געטאן מיין זאך גאנץ געטריי.

היינט רבותי, עטליכע ווערטער מכח דער קליאטשע!

דיא קליאטשע איז געשריבען אויף א הויכען גאנג, אויף דעם גאנג וויא דיא אלטע האבען געשריבען. איטליכער ווערט זיא פארשטעהען כפי זיין פארשטאנד און זיין מדרגה. פאר מענשליך פון א קליינער מדרגה ווערט זיא זיין פשוט א וואונדער שיינע מעשה, זיי ווערט גלאט געפעלען דער פראסטער פשט. דיא דאזיגע אבער פון

א גרעסערער מדרגה וועלען שוין אין איהר נעפינען עפּיס א ווינק, א רמז אקעגען אונז זינדיגע מענשען. איך, א שטיינער, אין מיין מדרגה, האב אין איהר געפונען כמעט אלע יודישע נשמות, אלע אונזערע נפשות און דעם סוד, וואס זיי טהוען דא אויף דעם עולם. איך בין ביי מיר גאנץ זיכער, אז בשעת לייענען וועלען א סך פון אייך, רבותים, אימליכער אין זיין גראד, זיך נישט קענען איינהאלטען, איינער וועט מיט פייער א געשריי טאן: אי, דאס איז איין אנצוהערעניש אקעגען אונזער רב יאסין! נאך איינער: אי, דאס מיינט מען נתן רב חייקעס! זלמן-יעקעלי רב מאטעלעס! הערשקע רב אבעלעס! א דריטער: אי, אי, איך האב געפונען דעם סוד פון אונזערע מאקסעס, פון אונזערע בעלי טובות און פון אונזערע אלע פיהרונגען וכדומה...

איך האב געפרעגט א שאלה ביי דיא גלופּסקער דינים און ביי אלע דארטיגע פיינע בריות פון דער גוטער כנופיא: אזוי וויא איך האב דעם עולם צוגעזאגט ארויסצוגעבען א צווייטען טהייל פון „דער טאקסע" און האב דערביי נישט געזאגט „בלי נדר", בכן איז דאך מיין ווארט שוין גלייך טאקי וויא א נדר, הײנט וויא איז דער דין, רבותים, האב איך זיי געפרעגט, אז איך גיב אצינד ארויס מיין קליאטשע, אויב איך קען מיט איהר יוצא זיין מיין נדר? זיי האבען געקלעהרט, געקלעהרט, זיך געביך געקראצט, געקראצט און האבען צום סוף אזוי געזאגט: יאָ, רב מענדעלי, אזוי וויא מיר האבען דא דערשמעקט א ריח, א תמצית פון דער טאקסע, זענין מיר אייך דעריבער מתיר נדר. הקליאטשע הזו: דיא דאזיגע קליאטשע, חשובה לכם, איז אייך גערעכענט כאילו קיימתם, גלייך וויא איהר וואלט געהאלטען ווארט און ארויסגעגעבען החלק השני דעם צווייטען טהייל מהטאקסע בכל פרטיו, מיט אלע פישטשעווקעס, נישקשה, מען קען מיט איהר זעהר גוט יוצא זיין לכל הדעות!...

כמה מעלות טובות למקום, וויפיל דאנק בין איך דעם אויבערשטען שולדיג: ווען איך וואָלט דערטאפּט דיא קליאטשע נכאַט, נאָר אָהן געלט פאַראויס, צוקויפען מיר א פערדיל, איז דאָך דינו. ווען איך וואלט זיא דערטאפּט מיט געלט פאַראויס און זיא וואָלט אין זיך נישט געהאַט א תמצית מהטאקסע, איז דאָך דינו. ווען זיָא וואָלט אין זיך געהאַט א תמצית מהטאקסע און דיא דינים וואָלטען מיר נישט געווען מתיר נדר זיין, איז דאָך דינו. ווען דיא דינים וואָלטען מיר געווען מתיר נדר זיין און דערביי זיך נישט משונה געקראצט, איז דאָך דינו. ווען זיי וואָלטען דערביי זיך משונה געקראצט און איך וואָלט נישט געוואוסט פאר וואָס, איז דאָך דינו. ווען איך

וואָלט געוואוסט פאר וואָס און וואָלט נישט פארשטעהען, אז דיא קליאַטשע איז א פנים מסוגל מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, איז דאָך דינו.

על אחת כמה וכמה בעדארף איך דעם איבערשטען דאַנקען, וואס איך האָב דערטאַפּט דיא קליאַטשע און נאָך מיט געלט פאַראויס צו קויפען א פערדיל און זיא האָלט אין זיך א תמצית מהטאַקסע און דיא דיינים האָבען מיר מתיר־נדר געוועזן און זיי האָבען דערביי זיך משונה געקראַצט און איך וויים פאר וואָס און איך פאַר־שטעה, אז דיא קליאַטשע איז א פנים מסוגל, מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, לכפּר על כל עונותינו, איין אפּקומעניש אויף אונזערע זינד.

אָט דאָס, רבותים, בין איך אויסען מיט מיין קורצער הקדמה. וואָס אויף דער לונג, דאס אויף דער צונג!

ר״ח אלול, אויף דער בויד מיט ספרים, צווישען גלופּסק און טעטעריוועקע.

חקטן מענדעלי מוכר ספרים.

1.

ישראַליק וויל ווערען אַ מענש.

אזוי וויא נח איז דורך נסים ניצול געוואָרען פונ׳ם מבול וואַסער, אין זיין צייט, בין איך, ישראַליק, אויך ניצול געוואָרען אין אונזער צייט פונ׳ם מבול שדכנים, וואָס האָבען זיך געלאָזט צו מיין מאַמען מיר אנצושלאָגען שידוכים. מיין מאַמע — אַ פּראָסטע, נאר אַ קלוגע יודענע, איז געוועזן איין אלמנה, קיין רייכע, אבער ארם אויך נישט. זיא האט געהאַט פּרנסה פון איהר קלייטעלניק, נעגאַנגען אַ האלז פעריל, געלעבט גאַנץ פיין. איך בין ביי איהר געווען אַ בן יחיד, זיא האט זיך אין מיר געשמאָלצען, מיר נאָכגעגעבען אלסדינג, וואס איך האב פאַרלאַנגט. דעריבער, אז איך האב מיך איינגעשפּארט נישט יונג חתונה צו האבען, האב איך עס אויסגעפיהרט. תחלת האט זיא אפילו געפּריווט מיך איבער־צוריידען מיט אזאַ גאַנג:

— ישראַליק! וויפיל האב איך גאָט געבעטען, איך זאל דערלעבען דיא צייט, מען זאָל דיר ריידען שידוכים. דוא ביסט דאך מיין איין אויג אין קאָפּ, איך מיין דאך טאַקי נאָר דיין טובה, פאָלג־זשע מיך, חלעבין, און האב חתונה! שוין צייט, צייט, ישראַליק. דיינע חברים האבען נאך צו דער בר מצוה חתונה געהאַט. פאָלג חלעבין אַ מאַמע, טהו וואס גאָט האט געבאָטען און לאָמיך פון דיר נחת האבען!

נאָר אַז זיא האָט געזעהען, אַז עס איז אַרויסגעוואָרפענע רייד, וויפעל זיא זאָל נישט ריידען האַלט איך מיך מאַקי בייא מיינעם. אַלץ ניין און ניין, האָט זיא מיר נאָכגעגעבען און שוין מעהר דערפון נישט גערעדט אפילו קיין וואָרט. איך האָב איהר אַרויסגעזאָגט גאַנץ קלאָהר דעם ריינעם אמת, אַז איך בין נאָר געזאָגען צו לעהרנען אַלסדינג, וואָס מען לעהרענט אין דיא קלאַסען, אָפּצוגעבען דערנאָך עקזאַמען און אַריינגעהען אין אוניווערסיטעט, צו לעהרנען דאָרט חכמת־הדאָקטאָריע כדי איך זאָל דערמיט שפּעטער ניטצליך זיין זיך און דער וועלט.

— מאַמע! האָב איך צו איהר זיך אָנגערופען, עס איז היינט שוין עפּיס איין אַנדער וועלט. שוין צייט, חלעבין, צו זעהען דיא גרויסע גליקען, וואָס יודען מאַכען היינט מיט זייערע פריהע חתונות, דיא גרויסע גדולה׳ם פון אונזערע יונגע בעלי־הבית׳ליך! אַ מאָל האָבען עלטערען חתונה געמאַכט זייערע קינדער מיט דעם בטחון: נאָט האָט אונז צוגעשיקט צום לעבען, מסתמא וועט ער זיי אויך עפּיס צושיקען און זיי וועלען, נישקשה, נישט שטאַרבען פאַר הונגער. אין יענער צייט איז בטחון נאָך וויא־עס־איז אָנגעגאַנגען, אָבער היינט ווערדט מען דערמיט פאַרשוואַרצט. שווער, זעהר שווער צו לעבען היינטיגע צייט פון דיא פינף פינגער און מאַכען פון שנעע גאָר מעלקעס, מען מוז עפּיס קענען, עפּיס זיך אויסלעהרנען און טראַכטען פאַר שפּעטער. דוא ביסט דאָך, מאַמע, אַ קלוגע, דוא פאַרשטעהסט דאָך אַליין, אַז אַצינד איז עפּיס גאָר אַנדערש. עס איז קיין תכלית נישט אַזוי צו בלייבען, מען מוז עפּיס זאָרגען, עפּיס טראַכטען פאַר שפּעטער!

אַזעלכע ווערטער פלעג איך אַלץ זאָגען דער מאַמען און איהר ברייננען ראיות פון אַ סך יונגע לייט אין אונזער שטאָדט, וואָס האָבען גליקליך חתונה געהאַט און אַריינגעפאַלען אין אַ שמאַלץ־גרוב. דיא שמאַלץ איז דערנאָך אויסגערונען און דיא גרוב איז געבליבען,—אַ טהייל האָבען זיך צושלעפּט, אַ טהייל זענען געוואָרען מלמדים און אַ טהייל, מישטעהנס געזאָגט, טוינען אפילו דערצו אויך נישט. איך־ברירה, דיא מאַמע האָט מיר שוין נאָכגעגעבען אי דאָס אויך, אַז איך זאָל לעהרנען, נאָר פריהער האָב איך איהר געמוזט צוזאָגען, אַז איך זאָל בלייבען איין עהרליכער יוד.

איך האָב געהאַט זעהר אַ גוט קעפּיל, קיין זאַך אין דער גמרא איז פאַר מיר נישט געווען צושווער. מען פלעגט שמיעסין אין דער שטאָדט, אַז פון מיר וואַקסט אַ גרויסער רב. איך האָב מוחל געווען אַנדערע דאָס רבנות, זיך פאַרשפּאַרט בייא מיר אין שטיבעל אַקעגען אַ פּאָר יאָהר און זיך גענומען געשמאַק אויסצולערנען אַלע זאַכען, וואָס זענען נייטיג צום עקזאַמען. מאַטעמאַטיקע, דאָס הייסט חשבון, אויך פהיזיקע, גראַמאַטיקע, און דיא שפּראַכען זענען ביי מיר געגאַנגען גרינג וויא אַ

פוטער, שווער איז מיר נאר אנגעקומען דיא היסטאריע, אויך דאס, וואס מען רופט עס אין זייער לשון „סלאָוועסנאָסט“. אויסוועניג האב איך בעדארפט אלץ אויסקליעפען פוסטע מעשיות און מלחמות, וויא אזוי מענשען האבען פון זינט דיא וועלט שטעהט ביז אצינד, זיך געהארגעט געשלאגען, איינער דעם אנדערען געמאכט דעם טויט, אנגעטאן צרות, געבראטענע לייד און נאך געדיינקען אין וואס פאר א יאהר. אין וואס פאר איין ארט! דאס וכדומה נאך אזעלכע זאכען האבען געהייסען היסטאריע.... דערצו האב איך ווייטער געמוזט אויסלעהרנען עפּיס ווילדע בייקעס, מעשיות מיט שרעקליכע גבורים, מיט שטארקע שכורים, מיט בעריהמטע נזכנים; מעשיות מיט גלגולים, מיט מכשפים און מכשפהטעס; מעשיות פון דעם לעבעדיגען און טויטען וואסעריל, פון גילדענע עפּעליך און גילדענע פערדליך. חוץ דעם האב איך נאך בעדארפט קענען אוועקפלוידערען, אזוי וויא א פאפאגייא, איבער יענעמס עפּיס א שטיקעל מליצה מיט נוט לשון, אריינגלייגען דריגען קנייטשליך, אפשניטצליך און פשעטליך אזעלכע, וואס נישט איך, נישט דער שרייבער פון זיי אליין, נישט דער, וועלכער עס האט מיט מיר געלעהרענט האבען זיי פארשטאנען. מען האט בעדארפט דערבייא שטארק פארפלאמט זיין, ארויסגעהען פון דיא כלים, שרייען אויף א קול, מאכען מיט דיא הענט און מיט דיא פיס און ריידען מיט א ברען, עפּיס וויא סתרי־תורה, קבלה־ווערטער. מען האט געמאכט א גרויסע ווארע, זעהר פיל הקדמות, וויא אזוי מען זאל דיא זאך אביסיל פארדרעהען, מרחיק מן השכל זיין און מען זאל עס גאר עפּיס אנדערש, נישט גלאט אזוי פארשטעהען. יענע אלע פזמונות, שמאכטעלייען, מיט דיא אלע פשטליך האבען געהייסען „סלאָוועסנאָסט“... זאגט אייך וואס איהר ווילט, אין דיא עלטערע יאהרען איז זעהר שווער אויסצוקלעפען און צו טראגען אויף דעם מוח אזעלכע מיני זאכענישען, בפרט נאך דעם, וואס האט א גוטען קאפ און גרויס לוסט צו לעהרנען עפּיס ניטצליכערע זאכען. איך זאג אייך נאך א מאל טאקי, מיר, זעניך דיא דאזיגע מעשיות זעהר שווער אנגעקומען דאס בעשטענדיגע קליעפּען האט מיר פשוט דעם קאפ פארשלאגען, עס האט ביי מיר צוגענומען אין גאנצען דאס געזונט, לייב און לעבען און מיך געמאכט צום גולם. איך פלעג דערפון פשוט א מאל ווערען פארדולט און ארומגעהען צומישט, וויא א נעכטינער. עס האט מיר גערוישט אין דעם קאפ, זיך געדרעהט וויא א ווינטמיהל, נאר טאקי פארריקט צו ווערען. צייטענוויים האב איך גאר אנגעהויבען מסופק צו ווערען אויב עס וועט מיר געראטען דער פלאן מיינער אריינצוגעהען אין אוניווערסיטעט. א קשיא, וואס עס קען זיך מאכען? גראד וועל איך ביי דעם עקזאמען נישט געדיינקען עפּיס א נארישע מעשה. אדער איך וועל מיך אויסגליטשען אויף יענעמס א

בזמון, רענסטמאל וועל איך מיט א מאל צוברעכען דעם קאפ — און איין עק פון מיין נאנצער מיה, פון מיין לעהרנען און פון מיין דאקטאריע, וואס איך האב זיא אזוי געוואלט דערגרייכען; רענסטמאל ווערדט א תל פון אלע מיינע האפנונגען און פון מיר אליין! וואס וועל איך טאן און וואס פאר א פנים וועל איך האבען? איך וועל בלייבען א דערשלאגנען יודעל, איך וועל פארשווארצט ווערען און אויסשטעהען אין דער וועלט פון איטליכען, גלייך מיט אלע אנדערע יודליך, חרפות, בזיונות. איך וועל בלייבען א קראפט אהן שטאָף, דאס הייסט: איך וועל פיהלען אין מיר א כח עפיס צו טאן, נאר איך וועל אבער נישט האבען דאס מעגליכקייט דעם כח ארויסצוברייננען, צו וואס איהם איינצואווענדען און מיט איהם נימצליך צו זיין, וויא א סך אזעלכע, נעביך, וואס געפינען זיך צווישען אונזערע יודען.... איך וועל בלייבען א יוד און נישט קיין מענש... איך וועל בלייבען א רעטהעניש: עפיס א פאניע, וואס קעהרט אויס, רייניגט אומעטום אויס און באהאלט זיך אליין אין מיסט, ערגיץ אין א ווינקעל, דאס מיינט מען א בעזעם! עפיס א פאניע, וואס דרעהט זיך ארום דאָ, און איז פארט נישט דאָ אויף דעם עולם; וואס איז פלייש און בלוט און זיא דאכט זיך פארט איטליכען אויס, עפיס איז זיא גארנישט!.... ווען אבער נאָך העלפט, עס וועט אפלויפען בשלום און איך וועל אויסשטודירען, דענסטמאל, האב איך געטראכט, איז דיא וועלט מיינע, דענסטמאל בין איך מיר א גאנצער מענש.

דאָס בעשטענדיגע לעהרנען און צוגלייך דאָס בעשטענדיגע איבערטראכטען, מאָמער חלילה וועט זיין אומזיסט דיא גאנצע מיה, דאס אלסדינג אין־איינעם האָט מיך פשוט אויס מענש געמאכט. איך בין געוואָרען מאָגער, דאר וויא א שפענדעל, תוהר אָפגעשוואכט, דערצו נאך שטענדיג פארזארגט, פאר־מרה־שחורה׳ט, אזוי אז מען האט מיך כמעט נישט דערקענט. דיא מאמע פלעגט ויינען אויף מיר קוקענדיג און האָט אָנגעהויבען אראָפברייננען צו מיר דאָקטוירים און רופאים. זיי האָבען נעגעבען מיר פלעשעלעך, נעגאָסען אין מיר רפואות, אויך שטארק אָנגעזאָגט, אז זומער זאָל איך למען־השם ולמען־השם געהען א סך שפאַצירען, אָטהמען פרישע לופט אונטער דער שטאָדט און ווענינער טראכטען.

אָך ווען דיא דאָקטוירים זאָלען בעסער פארשטעהען און מיך בעפרייען פון יענע שמאָכמעליינן, וואָס האָבען מיך קראנק געמאכט און מיר פארשלאָגען דעם קאָפ!

2.

ישראליק און דיא קליאטשע.

ווער איז איין שיינעם טאג בין איך ארויסגעגאנגען אונטער דער שטאדט און געשפאצירט גאנץ ווייט אויף דעם פרייען פעלד. עס האט מיר דערנסטמאל עפיס שרעקליך זך גערדרעהט דער קאפ, געקלאפט אין דיא שלייפען, אין הארצען האט מיר געקאכט וויא אין א קעסעל און בין געוועזן שטארק צוטראגען, ערגער וויא תמיד. א היבשע צייט האב איך מיך ארומגעדרעהט, נישט רעכט צו וויסען, וואהין דיא פיס מיינע טראגען מיך. אלץ געגאנגען, געגאנגען ביז איך בין דערנאך אנידערגעפאלען אונטער א בוים, ערגיץ לעבין א קאנאל, מיך אויסציהענדיג וויא גרויס איך בין. באלד ביי מיין אנידערפאלען איז מיט מיר צוגלייך, דאכט זיך, געפאלען דיא גאנצע וועלט. פינסטער איז מיר געווארען אין דיא אויגען, געהילכט, געשאסען האט מיר אין דיא אויערען, גלייך וויא דורך זיי זענין געפלויגען קנאקעדיג ראקעטען. עס האט מיר זיך גערדאכט, איך זינק אין א טיפען אפגרונט וואסער, זינק אלץ טיפער, טיפער און ארום מיר רוישט זיך גאר א שרעק. איך וויל עפיס אנטאפען, און וואס עפיס זיך אנהאפען. נאר איך פיהל אבער נישט קיין הענט, קיין פיס. עפיס בין איך וויא ארויסגעשפרונגען פון דער הויט, ארויס פון דיא כלים, בין גלאט אזוי א ישראליק, א לופטינס, אהן ליב, אהן אברים, נישטא פון מיר גארנישט, נאר דיא בלויזע נאקעטע נשמה. פלוצלים נימט עס מיך א טראג ארויף, עס טראגט מיך אלץ העכער העכער ביז איך טאפ אן דיא ערד, וואו איך בין געלעגען, און דערפיהל וויא דיא זון באקט מיר אין דעם רוקען. עפיס בין איך גאר וויא נייא געבוירען, אין גאנצען וויא איבערגעביטען געווארען, נאר עפיס איין אנדער מין בעשעפעניש. אלסדינג ארום מיר: דיא ערד, דער הימעל, ביימער און גראז זענין אויך וויא ערשט פון'ם איי ארויסגעקראכען. זיי שפרינגען שאקלען זיך, וויטען זיך, נישט איינשטעהענדיג אויף איין ארט, און ווינק.ן ווינקען צו מיר גלייך וויא געערעדט: קומט העצקען זיך, חאפען א טענציל, פעטערו- צווייא גרילען שפרינגען טאנצענדיג ארויס פון צווישען דעם גראז מיר אקעגען, קוקען מיך אן מיט נארעשע גרויסע אויגען, מאכענדיג דערבייא מיט דיא פיסלעך, און אט־אט קריכען זיי, דאכט זיך, אריין אין מיר.

איך האב א מאך געגעבען מיט דער האנד, אויסדרעהענדיג דעם קאפ אין איין אנדער זייט, און ליגענדיג מיר אזוי האב איך אומעטום געקוקט, אלסדינג בע- טראכט, א ביסעל אויך געטראכט און זיך פארטראכט.

אויף דעם פעלד, זעה איך פיטערן זיך פאנסקע צאפעס, אייזלען, גאנצע

טאבונעס פערד, וואָס האָבען א יחוס־בריף, אז זיי שטאמען ארויס פון איידעלו על־
טערען. איינעמס זיידע איז איין ענגלישער אָגער, וואָס האָט פארצייטענס, רורכ־
פאָהרענדיג דורך דעם לאנד כנען, חתונה געהאט מיט איין אראבישער שקאפע. דעם
אנדרענס באָבע וואקסט פון א בעריהמטער משפחה, וואָס האָט אין לעבען געגונג
פולווער געשמעקט, און יענעמס עלטער באָבע האָט געגאָסען א גוטע ערציהונג, איין
עדוקאציע, ערגעץ אין א בעריהמטען זאוואָד, איז געוועזען א מלומדות און האָט אין
איהר צייט געגעבען קאָנצערט אין טאנצען און שפרינגען אין־איינעם מיט נאָך א סך
געבילדעטע, געלערענטע פערד. דען איהר מוזט וויסען, אז ביי פערד שפילט יחוס
א גרויסע ראָליע, ביי זיי קוקט מען שטארק אויף איידעל בלוט, און דיא וואס פון א
גוטען זאוואָד הייסען איידעל אָדער וואָהלגעבאָרענע. דיא דאזיגע איידעלע פערד האָ־
בען זיך געפיטערט פראנק און פרייא, זענען אויך געגאנגען אין שאָדען, קאליע גע־
מאכט דיא תבואות, וועלכע אָרעמע פויערען האָבען געזייעט מיט שווייס געביך און
מען האָט זיך נישט וויסענדיג געמאכט, זיי נישט געזאָגט קיין אומתרבות וואָרט.
דיא פערד האבען געשפרונגען, געהירזעט, געדריגעט מיט דיא פיס. זייער כח, זייער
שטארקייט און זייער ווילדקייט איז געוועזען שלא כדרך הטבע! פלוצלים הער איך פון
דערווייטענס א שרעקליך געשרייא, א רעש פון מענשען און א בילען פון הינט. איך
האב תחכת געמיינט, דאס האבען דיא פויערען זיך צונויפגענומען און לויפען מיט א
געשרייא. ארויסצוטרייבען דיא פאנסקע צאפעס, דיא פערד פון זייערע תבואות; נאר
אָבער ניין. דיא קולות האבען זיך אלץ דערווייטערט און זיך פארטראגען גאָר אין
איין אנדער זייט. איך בין געוועזען ציקאווע און געגאנגען נאָך דעם קול, געגאנגען ביז
איך בין געקומען צו א גאנץ גרויסען פלאץ פארוואקסען מיט גראז. דאָרט האט
פאר מיינע אויגען זיך פאָרגעשטעלט א שרעקליכע סצענע. יונגליך, קונדסים, האבען
פון אלע זייטען זיך געיאָגט נאָך עפיס א דארער, מאָגערער קליאטשע, געוואָרפען
שטיינער און אנגערייצט אויף איהר א גאנצע טשאָטע הינט פון אלערלייא מינים.
א טהייל הינט האבען נאָר געהיילט, געבילט, געקריצט מיט דיא צייהן, א טהייל
אבער האבען טאקי אויך געביסען, וויא נאר זיי האבען געקענט. איך האב נישט
געקענט שטעהען און צוזעהען אזא מעשה־רע פון דערווייטענס. איינמאל, איז דאָך
גלאט א רחמנות, דאס מענשליכקייט דערלאזט נישט צוצוזעהען אזא אכזריות. און
צווייטענס, אוועקגענומען שוין רחמנות, האט דאך דיא שקאפע אויף מיר טאקע א
גרויס רעכט געהאט איך זאל איהר העלפען, מחמת איך בין איינגעקויפט אין דער
חברה „צער בעלי החיים“, וואס איהר איז נישט ניחא, מען זאל פייניגען, אנטהאן
לייד לעבעדיגע בעשעפנים, ווארום זיי זיינען אויף בשר־ודם, פלייש און בלוט, און

האבען אויך דאס רעכט צולעבען אויף גאטס וועלט וויא מיר. איך וויל מיך דא נישט אריינלאזען אין דעם אלטען און זעהר טיפען שמיעס מכח דעם מענשען און דיא בהמות. לאז זיך זיין חאטש וויא יענע זאגען, אז איך, מענש, בין דער תכלית, דער צימעס, דער אנטיק פון אלע בעשעפניש; נאר צוליב מיר, תכשיט, צוליב מיין בעדערפניש און מיין פערגעניגען לעבען זיי אלע אויף דער וועלט; לאז זיך זיין חאטש, אז איך, תכשיט, בין דער מלך, דער אויבערהאר איבער אלע בהמות, וואס מוזען מיר דינען, וואס מוזען געהן אין יאך און מקריב זיין פאר מיר זייער לעבען — פון דעסטוועגען, דאכט זיך מיר, וויא באלד אפילו א קליאטשע, אזא פראסטע פארשוי, האט אויף מיך עפים א רעכט, מוז איך על פי דין, וועו נישט על פי מענשליכקייט, אנקענען איהר יוצא זיין....

— קונדסים! זאג איך, צוגעהענדיג צו דיא ווייסע חברה, וואס האט איהר, איך בעט אייך, צו דער שקאפע נעבעך?

א טהייל פון דיא קונדסים האבען מיך נארנישט געהערט, אנדערע האבען יא עפים וויא געהערט און געלאכט מיט עזות. א טהייל הינט האבען מיך עפים פאר־וואונדערט אנגעקוקט, עטליכע האבען געבילט פון דערוויטענס, נאך עטליכע האבען אויסגעשטשירעט דיא אויגען, געקוקט שרעקליך בייז, זענען געוועזען בדייט אנצופאלען אויף מיר פון הינטען און צורייסען מיך אויף שטיקער.

— קונדסים! רוף איך מיך נאך א מאל אן, וואס יאגט איהר און פייניגט גאטס בעשעפניש, דיא קליאטשע נעביך?

— א שיינער נעביך! האבען זיי מיט געשפעט געענטפערט, פאר וואס פיטערט זיא זיך דא? פאר וואס פיטערט זיך דיא שיינע קליאטשע דא?

— סטיימש! מהו איך א זאג, דא איז דאך א פאשע, דא פיטערען זיך דאך אלע שטאדט בהמות, פון אייבינע יאהרען!

דיא שטאדט־בהמות, האבען זיי געענטפערט, זענען עפים אנדערש, זיי מעגען און זיא טאר נישט.

— פאר וואס נישט זיא? רוף איך מיך אן, זיא האט דען נישט קיין נשמה וויא אלע שטאדט־בהמות?

— אפשר טאקי נישט. האבען זיי א זאג געטהאן.

— שקצים! זאג איך צו זיי, אבער זיא האט דאך זיכער א בעל־הבית, וואס צאהלט אין דער שטאדט צינש און אלע אנדערע אפגאבען. זיא איז דאך אויך א שטאדט־בהמה!

— אט דאס מאקע ווייסען מיר נישט ! ענטפערען זיי מיר מיט א נעשפעט. אויב זיא איז אויך א שטאָדט־בהמה, דאס איז ערשט א שאלה.

— עס מעג זיין וויא עס וויל זיך, האב איך נעזאגט, אבער דיא קליאטשע איז דאָך דערוויילל הונגעריג, זיא וויל דאך נעבעך עסען !

— לאז זיא עסען ווערם, קריינק, מכות. זאגען זיי צוריק . וואס האט זיא צו אונז ? פאר וואס זאל אזעלכע אויפפרעסען און צונעהמען ביי דיא שטאָדט־בהמות ?

— גזלנים ! האב איך שוין מעהר נישט נעקענט מיך איינהאלטען און א נע־שריי נעטהאן מיט כעס. פאר וואס קוקט איהר נישט, וואס דארט נעהען ארום פאנסקע צאפעס. גאנצע מאַבונעס פערד צווישען דיא תבואות און פרעסען אויף אָרם בלוט, ארם שוויים נעבעך? דא פארגינט איהר נישט א בידנער שקאפע א הויפען גראָז און עס ארט אייך כלל נישט, אז דארט טהוען פערד אָן א ים היזקות און מאכען אומגליקיך פיל מענשען. דאס נאר אליין, וואס זיי צוטרעטען וואס זיי מאכען קאליע גלאט אזוי, וואלט נענוג נעווען דער קליאטשע ביז קינדס־קינדס קינדרער ! סונדסים, איהר האט נישט קיין יושר אפילו אויף א האר. איהר זענט קיינעם נישט נעטריי און איהר האט נאך א העזה זיך ארויסצושטעלען כלומר׳שט פאר דיא שטאדט בהמות!

— העי, העי ! האבען דיא קונדסים זיך אָנגערופען, ער איז נאר אין כעס, ער פרעגט נאר עפּיס קשיות ! קומט חברה ! וואס טוינ אונז דא דיא טענות ? לאז ער זיך שרייען, ווער הערט איהם ? קומט חברה, קומט !

איין קונדס האט א פייף נעטאן און באלד האבען דיא ווייסע חברה מיט ייערע הינט זיך נעכאזט נאך דער קליאטשע און אויף איהר ווידער אָנגעפאלען. א לאַנגע צייט האט מען זיא נעטריבען, נעריסען און נעביסען, ביז מען האט זיא צום סוף פארטריבען אין א טיפער גרוב, און דארט האט זיא זיך איינגעגריזנעט אין בלאָטע.

דער אָוועגט איז נעוועזען זעהער א שיינער א שטילער, דער הימעל לויטער אויסגעשטערענט און גאנץ נידעריג, וואו ער לאָזט זיך אראָפ, איז אזוי וויא פון דער ערד אויפגעגאַנגען דיא לבנה רויט וויא בלוט. דיא שטאָדט־טשערעדע האט שוין לאנג אָפגענעסען דיא צעברעס, איהר נעוועהנטליכע וועטשערע, און נעשלאָפען רוהיג אויף איהר נעלעגער, אין דיא שטאלען, נאָכדעם אז מען האָט זיא פריהער גוט אויסגעמאָלקען. איך האב בעקומען א בינטיל פריש חיי, אָפּצוטראָ־גען עס דער אומגליקליכער שקאפע אין גרוב אריין, אזוי וויא איין עהרליכער מאַן פון דער חברה „צער בעלי החיים" בעדארף צו מאַן. דיא קליאטשע מעבינ איז נע־

לענען שטארק מיד אין דער בלאָטע, ווען זיא זאל נישט געוועהן מאכען מיט דיא זייטען און סאפען, וואָלט מען זיכער געמיינט, דא ליגט א נבלה, אזוי דאר, אזוי מאָגער איז זיא געוועהן, נאר הויט און ביין.

— שאָק, שאָק, שאָק! האָב איך געזאָגט אויף פערדיש, צוגעהענדי'ג צו דער קליאטשע, איהר א גלעט געגעבען דעם האלז און אנידערגעלייגט דאס בינדעל היא.

זיא האט אויפגעהייבען דעם קאפ און מיך שטארק אָנגעקוקט מיט א פּאָר אויגען, גלייך וויא איהר איז א גרויס וואונדער געוועהן, וואס איא מענש וויא איך זאל אנטאן כבוד א וויסטער קליאטשע און איהר ביי דער נאכט מאכען א וויזיט אין דער בלאָטע!

שאָק, שאָק, שאָק! האָב איך ווידער צו איהר גערעדט אויף פערדיש. דאס האט אזוי פיל געהייסען וויא: גוט נאָווענט, קליאטשע! האָסט־דוא נאך א גאנץ ביינדעל? שאָק, שאָק! נא דיר ווערשערע, עס, אויב דיר איז נאך איבערגעליבען א צאָהן אין מויל. שאָק, שאָק! חלעבין א גאָטס רחמנות, ביסט געביך זעהר אפּגע־שלאָפּט! שאָק, שאָק! האב איך נאך עטליכע מאל געזאָגט און איהר אונטערגע־ריקט דאָס בינטעל היי הארט אונטער דער נאָז.

— ברוך־הבא, יונגער מאן! לאָזט זיך הערען פלוצלים א פארדומפּטען קול.

איך בין טויט געבליבען הערענדי'ג דעם ברוך־הבא. פון וואנען, וואונדער איך מיך, האָט עס פלוצלים זיך גענומען? ווער זאָל עס ריידען? אז לעבין מיר און ווייט ארום און ארום איז נישטא אפילו קיין זכר פון א מענשען!

— שרעק זיך נישט, יונגער מאן! האט דאס קול זיך געלאזט ווידער הערען. זיי א מענש און שרעק זיך נישט. איך קליאטשע רעדט צו דיר.

— קליאטשע! מהו איך א געשרייא און בלייב שטעהן פארגאפט וויא א גולם.— דאָס איז א פנים דיא גוטע קליאטשע, האב איך בייא מיר געטראכט, נאכדעם אז איך בין שפעטער אביסיל צו זיך געקומען. באלד האב איך מיך מאקי דערמאהנט, היינט איז מיטוואך בייא דער נאכט, דיא רעכטע צייט פאר דיא לצים.

— טראכט נאָר נייסט איבער, האט דיא קליאטשע גאנץ דייטלי'ך זיך אנגע־רופען. פשוט איז פשוט, איך קליאטשע רעד צו דיר.

— סטייטשו וויא רעדט עס א קליאטשע?! מאך איך שטארק פארוואונדערט.

— דאס איז נאר נישט אזא וואונדער, ענטפערט זיא, אזעלכע מעשיות האָ־בען שוין זיך געטראפען. אין דיא בעשריבענע היסטאריעס געפינט מען א סך רעדען און דרשות, וואס פערד האבען געהאלטען פון בלעם'ס אייזעל א: ביז אצינד.

א', צ': תאפט זיך מיר ארויס א געשרייא און דערמאָהן מיך אין יענע

מעשיות, וואס איך האב נעלעהרענט צו דעם עקזאמען. יא, טאקי גאנץ רעכט, אבער א קליאַטשע!

— וואס מאכט עס אויס? אי א קליאַטשע. אדרבה, ווען עס טרעפט זיך שוין רעדט טאקי געוועהנליך נאר א קליאַטשע. בלעם'ס אייזעל איז אויך געווען א קליאַטשע, נאר פון דעסטוועגען זיי רוהיג, מיט דיר רעדט נישט קיין קליאַטשע.

— וואס הייסט עס? נישט קיין קליאַטשע! — פריהער זאגסט דוא א קליאַ־טשע, דערנאָך נישט קיין קליאַטשע! גיב איך א געשרייא, איינביינענדיג זיך דיא זאַך בעסער צובעטראַכטען — נישט אנדערש דוא ביסט....

— א ליץ, וולסט־דו זאגען, פאלט זיא מיר אריין און דיא רייד. ניין, ניין, מיין פריינד, דו האסט א טעות. איך בין נישט קיין ליץ, זאָג איך דיר, אויך נישט קיין קליאַטשע. מיין פנים, מיין געשטאלט איז וויא א קליאַטשע, אבער באמת בין איך נאר עפּיס אנדערש. ווען דוא זאלסט וויסען, וואס מיט מיר אין דער וועלט האט זיך פּאסירט, וואלסט־דו מיך פארשטאנען און אויפגעהערט זיך צו־וואונדערען.

אויף מיר קוקען א פּאר אויגען, וועלכע עס דריקען אויס ליידען, מידקייט אין איינעם מיט א געבעט און נוטסקייט אהן איין עק. עפּיס טאקי נאר אויגען פון א שלאפען, אומגליקליכען, אומזיסט בעליידיגטען, געקריינקטען מענשען, וואס קוקט אויף איטליכען שווייגענדיג שטיל, און איטליכער קוק זיינער דערצעהלט זיינע אינוועניגסטע וועהטינגען; איטליכער בליק רעדט, שרייעט געוואלד, בעט רחמים און רייסט אויס א שטיק הארץ. איך קוק און קוק — וואס קליאַטשע, ווען קליאַטשע! פאר מיר איז נאר א מענשליך פּנים. וויא, וואס, פון וואנען פּלוצלים א מענש, עפּיס אזא פאַרזעהעניש?! ....

— שוין לאַנג איז דאס אזוי?

— אָ, לאַנג וויא דער גלות!

— וויא קומט עס? דערצעהל! בעט איך און איין קול, אנחאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ. דיא קליאַטשע האט מיך שארף אנגעקוקט, געשוויגען, זיך אביסיל וויא בעטראַכט, דערנאָך האט זיא אנגענומען איין ערענסט פּנים און אָנגעהויבען טרויערדיג צו ריידען מיט דיא ווערטער:

„דער וואס האט חאַפּש אביסיל אריינגעקוקט אין ספרים, אדער געהערט פון עלטערע דערצעהלען, דער ווייסט, אז מענשען זאָלען אָננעהמען דיא געשטאלט פון אלערלייא חיות און בהמות נאָך ביים לעבען, אָדער און זיי מגולגל צו ווערען נאך דעם טויט — דאס איז איינס פון דיא געוועהנליכע זאכען. פאַרצייטענס האבען אזעלכע זאכען זעהר אָפט זיך געטראָפען. מיר געפינען אין דיא היס־

טאָריע ביכער, אַז סעמיראַמידא, דיא קעניגען פון בבל, האט אויף דער עלטער אָנגענומען דיא געשטאַלט פון א טויב. דניאל האט בנבואה געזעהען דיא פיער קיסריות אין דיא געשטאַלטען פון לייבען, לעמפערטען, בערען, און ער דערצעהלט וויא נבוכדנצר מלך בבל איז לסוף ימיו געוואָרען א בער. ווער שמיעסט פיי דיא גרעקען זענין אַזעלכע געווען זעהר געווענטליך. זייער גאָט יופיטער, וואָס ער איז געווען, מחילה שטאַרק געחאַפּט אין דער מעשה, האט א מאָהל זיך פארשטעלט פאר איין אקס. דיא בת־מלכה יאָה, דעם קעניג אינאַכוס א טאָכטער, האט יופיטער פאַר־שטעלט אין א קוה, און אַזוי האָט זיא שלימזל זיך ארומגעשלעפּט א היבשע צייט אין דער וועלט. אין זייער לאנד האבען זיך אויך געפונען מיני בעשעפּניש, האלב בהמה און האלב מענש, וואָס האָבען געהייסען צ ע נ ט א ו ו ר ע ן. איין צענטאוווער, מיט דעם נאמען ח י ר אָ ן, האלב פערד און האלב מענש, מיט באַרד און פּאות און אויף דעם קאפּ א ספּאָדיק, איז געוועזען דעם פּרינץ ט ע ז י י א ו ס מלמד. עס פארשטעהט זיך וואס פאר א פאלק אזא מלמד, זענין מענשען ווילד, איז ביי זיי אויך א ווילדער מלמד.... פאר דיא טאַשענשפּילער, פאר דיא שוואַרצע־קונצען מאכער און פאר דיא וואס קענען פארבלענדזען יענעם דיא אויגען איז דאס אביסיל א לעבען געווען דענסטמאל! זיי האבען געפיהרט א וועלט און אנגעטהאן מעשים וואס א שרעק צו הערען! א סך מענשען, א סך פּרינצען און פּרינצעסעס זענין דורך זיי געוואָרען ווילדע בהמות נעביך.... לייענט אין דיא ביכליך, אין דיא געשריבענע מעשיות פון איטליכם פאלק, וועט איהר זעהן, אַז נישט איין פּרינץ, נישט איין מלך איז דורך זיי איבערגעקעהרט געוואָרען אין אַ צאַפּ, אין א פערד, אדער אין איין אָקס וכדומה אין אַזעלכע מיני בהמות; נישט איין פּרינצעסין, נישט איין מלכה איז דורך זיי געוואָרען א ק ו ה, אַ קעלבּיל, אַ ציג נעביך; נישט איין פּריץ, נישט איין גראַף איז דורך זיי געווארען א הונט, אַ וואָלף, א בער, וואָס האָט געריסען, געווארגען מענשען, געזויגען זייער בּלוט און ביי זיי ארויסגענומען דעם מאַרך פון דיא ביינער. יאָ, גאַנצע דערפער, גאנצע שטעדט זענין נעביך דורך זיי איבערגקעהרט געוואָרען אין טשערעדעס שאָף און האָבען געליטען זעהר פיל צרות, שרעקליכע יסורים און עִנויים קשים.... אָט וואָס אויף דער וועלט האָט זיך פּאַסירט, אָט וואָס דער כח פון פאַרבלענדזענעס, פון כשוף און פון פּאָרען זיך מיט רוחות האָט אָנגעמאַכט! בּירנע אומגליקליכע מענשען!

„אין יענער צייט איז אַ מאָל געווען א פּרינץ, אַ בן מלך, זעהר א פיינער, א קלוגער, א געראָטענער מיט אַלע מעלות, גאָר איין אנטיק, דער דאָזיגער בן־מלך האָט אין דער יוגענד געוואַנדערט, געמאַכט רייזען, בכדי צו דערקענען דיא וועלט,

און אומעטום, וואוהין ער איז געקומען, האט מיט איהם דיא וועלט געקלונגען. איין קעניג פון מצרים, דעם בעריהמטען לאנד פון ציגאינער און פון מאשענשפילער, איז שטארק אין כעס געוואָרען אויף דעם דאָזיגען פרינץ, וואס איז געקומען צו איהם צו נאסט. פאר גרויס שרעק, דער פרינץ זאָל שפּעטער מיט איהם־זיך נישט אָפּרעכנען און ארויסטרייבען איהם פון זיין איינען לאנד, האט ער פארבעטען צו זיך זיינע גרויסע כשוף־מאכער און צו זיי אזוי געזאגט: הבה נתחכמה לו! דאס טייטש: לאָמיר, ברידער, צו דעם פרינץ זיך קלינגען און איהם אָפּטאָן עפּיס אויף טערקיש. דיא מכשפים האבען מיט זייער כשוף פארשטעלט דעם פרינץ אין א קליאטשע, און מיט איהר נעביך געארבייט עבודת־פרך!

דיא קליאטשקע נעביך פלעגט פיהרען צינעל און לעהם גאנצע בערג און דערמיט אויסגעמויערט פיתום מיט רעמסס, זעהר פיל יאהרען האבען דיא ציגאינער זיא געפּייניגט איהר פאראומערט דאס לעבען, ביז נאָך האט אויף איהר זיך דערבארעמט. עס איז געקומען א גרויסער, א בעריהמטער מענש, א בעל שם. וואס האט חוזק געמאכט פון אלע ציגאינער מיט זייער כשוף און גרעסערע קונצען פון זייערע בעוויזען מיט דעם הייליגען „שם המפורש“. ער האט געזאגט א שפּרוך, איז פון דער קליאטשע ווידער א פרינץ געוואָרען! כל זמן יענער גרויסער בעל שם און זיינע וואונדערליכע תלמידים, וואס נאך איהם, האבען געלעבט, האט דער פרינץ א פנים געהאט וויא א מענש און געלעבט אין עושר, אין כבוד, בייא זיך אין לאנד. נאכדעם אבער, אז זיי אלע זענען אויסגע׳שטארבען, האבען שונאים דעם פרינץ ווידער פארוואָרפען אין א קליאטשע, און אין דער געשטאלט טרייבט מען איהם נעביך ארום שוין א נוזמא יאהרען פון איין אָרט צום אנדערען. דעם אומגליקליכען פרינץ פאסט טאקי גאנץ גלייך דער נאָמען: „דיא אייביגע קליאטשע“. אייביג שלעפּט זיך דיא קליאטשע ארום און נעהט אויס וואו דיא וועלט האט איין עק, ווער עס האט נאך אין הארצען זעטצט זיך אויף איהר רייטענדיג; ווער אין גאָט גלויבט ניט איהר א קלאפּ, א זעטץ, איטליכער לייגט אויף איהר אנידער זיין פּעקיל, זיין קלימעק. אייביג נעהט זיא אין יאך, שלעפּט, שלעפּט נעביך צינעל און לעהם מיט פיל מיה, מיט בלוט און מיט שווייס וואס דערפון האט מען שוין אויסגעבויט גאנצע שטעדט!“...

אין יענער צייט, אז דער קאָפּ מיינער איז פול געווען מיט וואונדערליכע מעשיות פון מכשפים און צויבערער; אין יענער צייט, וואס חוץ דיא מעשה ביכליך, וויא א שטיינער „טויזענט און איין נאכט“, „צענטוריע־וועגטוריע“, „בבא מעשה“ וכדומה, וועלכע איך האב געשמאק געלייענט אין דער יוגענד, האָב איך נאָר אויף דאס־נייא וויא דיא האלעשקעס איינגעשלונגען נאך אנדערע מיני מעשיות; אין יענער צייט, אז

מיין הארץ איז געווען הייס, מיין בלוט אָקראָפּ און מיין כח הדמיון פלאם פייער, אז מיינע געפיהלען זענען געוועזן פולוועה, זיך אָנגעצונדען און אויסגע־זאָסען פון א מינדס־טען רייב, מיינע אויגען קוואלען, ווארמבעדער, איטליכער, וואס האָט עפּיס געליטען, האט אין זיי פאר זיך געפונען ווארמע, הייסע טרעהרען — אָט אין יענער צייט האט מיך דיא מעשה מיט דעם אומגליקליכען פּרינץ שטארק געריהרט. איך בין געווארען נאָר צוקאָכט.

—זאָג מיר, איך בעט דיך! האָב איך זיך אָנגערופען, זאָג מיר, וואו איז ער איצט? וואו געפינט זיך אצינד דער שלימזלדינער, דער אומגליקליכער פּרינץ?

—דער פּרינץ, דער שלימזלדינער פּרינץ ליגט איצט פאר דיר אין דער געשטאַלט מיט דעם פּנים פון א קליאטשע!

איך האב געזיפצט, געוויינט און אָפּגעגאָסען מיט הייסע בלוטיגע טרעהרען מיין ווייסטע, אומגליקליכע קליאטשע.

3.

וואס לאזט מיך דיא קליאטשע הערען.

דיא לבנה האט געשיינט און אראפּגעקוקט מיט איהרע זילבערנע שטראהלען אין דער טיפער גרוב אויף דער טרויעריגער סצענע דאָרט. אז איך בין אביסעל צו זיך געקומען און אויפגעהויבען דעם קאָפּ האָב איך דערזעהען וויא דיא קליאטשע קייעט היי גאנץ רוהיג, קאלט־בלוטיג, אהן א פּיטצעל זאָרג, מאקי נאָר אזוי וויא א געבוירענע, אמת׳ע קליאטשע. אין מיין הארץ האבען געקאָכט פערשידענע געפיה־לען. באלד האב איך געפיהלט וויא דאס לעבען עקעט זיך מיר פּשוט פאר גרויס רחמנות אויף דער ווייסטער, אומגליקליכער קליאטשע, און באלד ווידער האָב איך געהאט אויף איהר פארדראָס—סטייטש, וויא אזוי ליגט זיא אין דער בלאָטע אזוי רוהיג, קאלט־בלוטיג, גלייך וויא זיא פיהלט נישט, פארשטעהט נישט איהר ביטערע לאַגע! וויא אזוי עפענט זיך איהר דאס מויל צוקייען היי נאך אזא שרעקליכער סצענע און נאָך אזעלכע קלעפּ, וואס זיא האָט ערשט היינט געהאַפּט! איך האָב אנגעהויבען בייא מיר צוטראכטען אויב דיא גאנצע מעשה איז נישט א חלום; אויב איך האָב נישט צוטהאָן נאָר מיט א פּשוטער שקאַפּע, וואָס האָט אין זיך נישט אפילו קיין אדער פון א פּרינץ; וואס האָט נישט קיין שום געפיהל פון כבוד, פון האָנאָר, און איז, מיש־טעהנעס געזאגט, נישט אין שטאנד צופיהלען איהרע איינענע צרות, דיא גרויסע חרפּות און בזיונות. ווארום, ווען זיא זאל נאר האבען חאטש א פּיטצעל געפיהל, חאטש א פּיטצעל פארשטאנד וואלט זיא נישט בשום אופן געקענט ליגען אויף איהר ארט אזוי רוהיג. עס האט אין איהר בערארפט קאכען דאס בלוט

וויא אין א קעסיל ; עס האט אין איהר בעדארפט זיך בעוועגען איטליכס גליד. איטליכער אדער ; זיא האט בעדארפט טראכטען, אין זינען האבען, אז עס איז נישט גוט צובלייבען אין דער וועלט דיא אייבינע קליאטשע, נישט גוט צולײדען פון א ליארען קונדס, פון א ליארע הינטעל און בעדארפט זיך שטרעקען אין דער לײנג און אין דער ברייט, צו טאן אלע מיטעל ווידער צובעקומען א פנים פון א מענשען. איך האב מיך געשעהמט פשוט פאר מיר אליין. נישט אנדערש איך בין משוגע ! וואס האב איך געטאן ? פאר ועמען האב איך ערשט אזוי געזיפצט, געוויינט ? פאר וועמען האב איך פארגאסען בלוטיגע טרעהרען ? פאר וועמען בין איך ערשט בערייט געוועזען זיך אוועקצולייגען, מקריב צוזיין מיינע טעג, מיינע יאהרען, מיין גאנץ לעבען ? פאר וועמען ? פאר א קליאטשע ! פאר א יארעשליווער, אפגעבארעטער שקאפע !.. איך האב מיך ארומגעקוקט אין אלע זייטען און מיט א צעבראכען הארץ זיך אוועקגערוקט אביסעל ווייטער.—

דיא קליאטשע האט פלוצים א זיפץ געטאן. איהר זיפץ האט מיר אין הארצען זיך אפגערופען וויא א דונער. איך בין פארציטערט געווארען. פייערדיגע געפיהלען פון רחמנות האבען ווידער אנגעצונדען מיין בלוט. איין זיפץ איהרער האט אין מיר אנגעמאכט א גאנצע איבערקעהרעניש און מיך ווידער שטארק געצויגען צו איהר וויא א מאגנעט. אט אזוי, האב איך געטראכט, איז טאקי גוט. זיפץ, זיפץ קליאטשע ! דאס איז א גוטער סימן. פון דעם זיפצען זעהט מען ארויס דעם אומגליקליכען פרינץ, וויא ער רייסט זיך מיט אלע קרעפטען צו בעקומען א מענשליך פנים, אין דעם זיפצען הערט זיך זיין קול, וויא ער שרייעט ; איך לעב נאך און פיהל נאך אלס־דינג, וויא אלע מענשען ! עס הערט זיך וויא ער שרייעט און בעט רחמים : גוואלד, מענשען דערבארמט זיך, לאזט מיך צוריק אנגעהמען מיין געשטאלט !— זיפץ קליא־טשע, זיפץ ! דאס זיפצען קען עפיס אנמאכען, עס קען א מאל ריהרען, צערברעכען הערצער, עס קען א מאל ארייננעהן מענשען אין דיא אויערען, זיי וועלען אזש אנ־הויבען צוציטערען, וועלען רחמנות האבען און דיר העלפען. אט אזוי קליאטשע, אז דוא זיפצסט איז טאקי גוט !

און וויא איך טראכט אזוי ניב איך א בליק : לעבען מיין קליאטשע איז נישטא קיין לעק היי, זיא האט עס אין גאנצען אויפגעגעסען, נישט איבערגעלאזט, איהר זאלט זאגען, אפילו א בלעטיל. א־א־א ! האב איך בייא מיר געטראכט. אט וואס איהר זיפץ בעטייט ! זיא זיפצט פשוט, וואס דערגעהט איהר נישט דיא קישקע, וואס זיא האט נישט נאך א בינטעל היי, נאך א הויפען גראז. ווען זיא זאל בעקומען א סך היי, א סך גראז, דערצו נאך עטליכע מעסטליך האבער, וואלט זיא געוועזן צר

פרידען, נאָר איבערגליקליך. עס מעג שוין זיין וויא עס וויל זיך, אבי א סך האָבער, אבי דיא קישקע. א ריינע, עכטע קליאטשע, חלעבען!... דער דאָזינער געדאַנק האָט מיך נאָר צושרויפט. פאַר פאַרדראָס האב איך געציטערט און געוועזן שטארק צו־רודערט.

— דו ציטערסט! האָט דיא קליאטשע געזאָגט, א קוק־געבענדיג אויף מיר־ עס איז דיר א פנים נישט גוט דאָ לעבען מיר?

— איך בין א מענש, האָב איך געענטפערט מיט א שטעכווערטעל, איך בין א מענש מיט געפיהל, מיט פערשטאַנד. מיר געפעלט נישט אזא אָרט, אזא בלאטע. דיר מעג עס אפשר געפעהלען.

—אוודאי איז דיר גוט צו ריידען! האט זיא זיך אנגערופען און א מאך געגעבען מיט דעם קאָפּ. איין אנדערער זאל וויא איך פארשטעלט ווערען אין א קליאטשע אזוי פיל יאהר, איין אנדערער זאל וויא איך פיל אויסשטעהן, זיין פארוואָגעלט, דערהרגעט, דערשלאָגען, אזוי פיל איבערטראָגען צרות און לייד פון אימליכען בע־זונדער, וואלט ער חלעבין שוין לאנג פארלוירען זיין פערשטאנד, זיין געפיהל. עס וואלט איהם אין גאנצען דאָס לשון אפגענומען און וואלט געוועזן א ריינע אמת'ע בהמה.

—נוא, נוא, בין איך איהר אריינגעפאלען אין דיא רייד, דיר איז ליעב דיא בלאָטע, דיר איז דאָ גוט?

—זיא צו מיר: דאכט זיך גוט. אלץ בעסער וויא פריהער. עס זענין געוועזן צייטען, וואס מען האט מיך נאר געטריבען און נישט געלאָזט אויסרוהען מיך אפילו קיין רגע. מיינע שונאים, פלעגען מיך אלץ טרייבען, טרייבען און צונעהמען בייא מיר דעם לעצטען כח. איצט, וויינינסטענס, רוה איך דא אביסעל, אויף דער בלאטע איז מיר ווייך צו לינען און איך נכייך חאטש אביסיל אוים מיינע אלטע קראנקע ביינער.

—איך צו איהר: און דיא קלעפּ, וואס דוא האסט ערשט היינט געחאַפּט פון דיא קונדסים, און דיא הינט, וואס זענין עדשט נישט לאנג אויף דיר אנגעפאלען, האסט דוא שוין פארגעסען? אפשר איז דאס ביי דיר אויך גוט?

—זיא צו מיר: אלץ בעסער וויא פריהער. אויך מיר הינט? הינט האסט דוא בעדארפט זעהען, וועלכע דיא לצים, דיא דייטשליך, האבען א מאל אויף מיר אנ־גערייצט. יענע זענין געוועזן גרויסע געלעהרענטע, האבען געסלחשעט, געשטאנען אויף דיא לאַפּקעס, געדרעהט מיט דיא ווידלען און אויסגעפאלנט אלסריינג, וואס מען האט נאר געהייסען, צווישען דיא הינט זענין געוועזן פשוט פראפעסארען. שכל האבען זיי געהאט כמעט וויא מענשען, אבער א הארץ און א מויל — עכט הינטמעשע. זייער

ביס איז געווען שרעקליך, עד היום שטעהן נאך ביי מיר צייכענס פון זייערע צייחן...
דיא הינט, וואס דוא האסט היינט געזעהן, זענין פראסט קעלבליך, נראבע קעפ, אחן
שכל; ווייסען אפילו נים רעכט וויא אנצופאלען, וויא צובייסען; בי עו, מישטעהנס
געזאגט, גלאט אבי געבילט, און בילען אויף אקענען דער לבנה. מיט א שטיקעל ברויט
פארשטאפט מען זייא דאס מויל און דענסטמאל קען מען פראנק און פריי גנבהנען,
גזלנען, ראבעווען פאר זייערע אויגען... אויף מיר קונדסים! קונדסים זענין געווען
אין יענע יאהרען, וואס פלעגען זיך שטארק נארעש מאכען, איטליכען פארדרעהן
דיא קעפ און אייסטראכטען ווילדע אַנשטעלען; וואס פלעגען זיך פארשטעלען
כלומר'שט פאר בערען, מאכען בוא און שרעקען דעם עולם. אמת טאקי, דיא היינ־
טיגע קונדסים נעהמט אויך נא־נישט אפ, נאר וויא קומען זייא אבער דאך צו דיא
אלטע! אז יענע האבען זיך גענומען צו מיר מיט זייערע אנשטעלען, פלעגט מיר
פשוט נים ניחא זיין דאס לעבען. ווענינ, א שטיינער, האבען מיך נעפלאגט אט
יענע שטארקע פערד, וואס דוא האסט היינט געזעהן צווישען דיא תבואות!

—וואס רעדסט דוא? מאך איך שרעקליך פארוואונדערט. וואס הייסט עס,
פערד, האבען דיך אויך נעפלאגט, נעפייניגט? וויא קומען דיא פערד, דיא היינטיגע
פערד צו דיר?

—ווען מענשען זאלען קענען אריינקוקען אין איטליכער זאך אינווענדיג, וואלט
זייא פארענטפערט געווארען אין דעם לעבען זעהר פיל קשיות. האט דיא קליאטשע
זיך אנגערופען נישקשה, איך רייד צו דער זאך. אַט דיא דאזיגע פערד זענין גלגולים
פון שרעקליך ווילדע מיאוסע קונדסים, וואָס האבען פארצייטענס געגאַנט, געפלאַגט
דעם עולם, געארבייט מעשים און אנגעטאַן זעהר פיל שאדען. אליין איז איטליכער
געווען בעזודושנע, דאס הייסט אָהן א זעל, און אויף איהם האבען געמוזט ארבייטען
טויזענטער זעלען; יענע פלעגען עסען דאס דאר שטיקעל ברויט מיט דעם שוויים פון
זייער פנים, חוץ דעם זיך גאַרנישט פארגינען אפילו דאס, וואס זייא האבען אליין
ארויסגעבראכט, אויסגעהאַרעוועט מיט זייער פראַצע, — און ער האט זיך געבאדען
אין וואוילטאַג, אויפגעגעסען זייער מיה און נאך געשאסטעט, פארשווענדעט. יענע הא־
בען פון זיינעטוועגען איינגעליינט דיא וועלט, מיט זייער ארבייט איהם פארשאפט
מאַיאַנטקעס דערפער, שטעדט; מיט זייער מיה איהם געמאכט א גרויס פארמעגען,
און דאס ביסעל עסען, וואָס זיי געביך פלעגען פון איהם א מאָל בעקומען, טאקי נאָר
אַבי צוזערהאלטען דיא נשמה — דאס האט געהייסען א נדבה. זיי האבען געהייסען
ארמע בעטלער, און ער — בעל רחמים, א פריינעבינער, א בעל־צדקה, א בעל־טובה.
וויא, אז האבען אויף איהם געהארעוועט, איז עס געווען א גאנץ געוועהנטליכע זאך,

אזוי האָט עס בעדאַרפט טאַקי זיין, און אז ער האָט א מאָל געגעבען עפּיס א נדבה אויף הוננעריגע, אויף קראַנקע, פון זייער שווערער האָראָוואַניע טאַקי, האָט דערמיט דיא גאַנצע וועלט געהאַט צוטאָן; מען האָט עס בעזונגען, בעוואונדערט אין אַלע נאָזעטען און צולייגט אויף טויזענט טעלערליך — לאָז דער עולם וויסען, אַז ס'איז דאָ א באַרמהאַרצדיגער, א גוטער, א פרומער, א דימענטיגער מענש !... א מאָל זענין דיא דאָזיגע פערד געווען איידעלע מענשען, ליידינגעהער, היינט זענין זיי איידעלע פערד, ליידינגעהער. וואָרום, לאָמיר זיך נאָר נישט נאַרען, צו וואָס טויגען איידעלע, געלעהרענטע פערד? אַרבייטען, אַרבייטען דאַרף פערדליך נעביך, דיא געמיינע פערד. זיי אַקערען דיא פעלדער, פיהרען וואַסער און האָלץ, שלעפּען, טראָגען משא און טהוען אַלסדינג אין דעם בעל הבתישקייט. דיא איידעלע פערד אָבער פיהרען זיך א גליקליך לעבען אין שטאַל לעבען היי און האָבער; פאָהרען זיך א מאָל אַרויס שפּאַצירען מיט זייער פּריץ, הייבען פיסליך און שטאַלצירען מיט זייער פעט בייכעל, מיט זייער שעהנעם אופּראַזש, אָדער טאַנצען, מאַכען אַנשטעלען אין דיא צירקען און נאָרען דערמיט ביי דעם עולם אויס דאָס געלט. צו וואָס נוטצט עס באמת אַז א פערד טאַנצט, מאַכט הוקעס־פּוקעס? פאַר וואָס זאָל אַזאַ פערד געהען אין נאַלד און מען זאָל איהם, וויא גרויס עס איז, מיט געלד אָפּשיטען? לאָזען בעסער יענע פערד אַרבייטען און נישט געהען אין שאַדען!

—שאַ, שטילער אַביסיל! האָב איך צו איהר געזאָגט. דו רעדסט תמיד אַזוי פיל?

—אַך! האָט דיא קליאַטשע מיט א זיפץ געענטפערט, געוועהנטליך שווייג איך און קען נישט ריידען אפילו קיין וואָרט. מען וויל נישט, איך זאָל ריידען. גאַנץ אָפט קען איך אפילו קיין פּיפּס נישט טאָן, און דערנסטמאָל בין איך טאַקי א קליאַטשע מיט אַלע פּישטשעווקעס, האָטש רייד איבער מיר פון היינט ביז איבער א יאָהר וועל איך דיך נישט הערען. דו וועסט שרייען: נעה רעכטס! און איך וועל מיר געהן לינקס, סיידען דו וועסט מיך אָנגעהמען ביי דער טשאַפּרינע און שלעפּען מיט געוואַלד, דערנסטמאָל קען אויף מיר רייטען ווער עס וויל, אפילו א יונגעל א שוטה, א ווייסע-חברה'ניק, א דראַב, א טוינעניכטס, א לא־יוצלח! נאָר עס זענין דאָ געוויסע צייטען, וואָס מיר עפענט זיך א מויל, און אַז מען ציהט מיך דערנסטמאָל ביי דעם צונג, שיטען זיך מיר ניין מאָס רייד פון דעם מויל. איך רייד דערנסטמאָל פאַר פייער און פאַר וואַסער. עס זעטצט דערנסטמאָל פון מיר אַרויס מיט אימפּעט, וויא פון א פייער-שפּייענדיגען באַרג, אַלסדינג, וואָס מיר האָט זיך אָנגעקליבען אויפען האַרצען; גאַנצע מאַלקענס פּאַרדראָס, גריזאָטע, ועתמינ און פּורעניות, עס צושפּילען זיך אין מיר דיא

נעבלימען, וויא פלייצענדינע טייכען אין וועסנע־צייט, הייבען זיך־אויף מיר אין דעם קאָפּ מיט שרעקליכע חוואַליעס, רייסען דעם מוח און שטופּען זיך מיר אַרויס דורך דיא אויגען. עס פּוקעט זיך מיר דיא גאַל, עס רעדט זיך אַרויס מיין ביטער האַרץ, מיין שווער געמיטהו!....

—זאָג מיר נשמה, האָב איך מיך אָנגערופען, זאָג מיר, אַז ס'איז שוין יאָ געקומען צו רייד, פאַר וואָס געהסט דוא אין שאַדען? ערשט היינט טאַקי איז מען דערפאַר אויף דיר אָנגעפאַלען. ערשט היינט האָט מען געשריגען: דוא מאַכסט אָן שאַדען!

—בעטראַכט דיא זאַך בעסער, ענטפערט זיא, וועסט דוא מיך אַזוי נישט בע־שולדיגען. אַז מען רעדט פון מיין שאַדען מוז מען אָקעגען שטעלען אויף דעם נוטצען וועלכען איך ברייננ. וואָרום וויא דיא וועלט אין גאַנצען פיהרט זיך אַצינד, מוז מען בערעכנען דיא ביידע זאַכען אין איינעם. ווען נישט, קומט אויס, אַז כמעט איטליכער מהוט אָן שאַדען: קיינער כמעט איז נישט ריין פון דעם פעהלער, אפילו יענער, וואָס שרייט דאַרויף געוואַלד. בייא דער היינטיגער פיהרונג אין דער גאַנצער וועלט אַרום און אַרום, איז שאַדען אַזאַ פעהלער, אַזאַ זינד, וואָס לאָזט זיך גאַרנישט אויסמעקען און פאַרענטפערט זיך נאָר מיט נאָך אַזאַ זינד. למאי, זאָגט מען, געהט יענער אין שאַדען? — דאָס איז אַזאַ זינד. וואָס וויא דוא זאָלסט נישט שרייען, בלייבט זיא טאַקי אַלץ; זיא קען מען נאָר פיהרען אונטער דעם דעקטוך — פאַרדעקט, פאַר־האַנגען מיט צדקה, אָדער מיט נוטצען. שמעון דער גנזל נעביך שרייט: אוי ראובן שאַדעט! יאָ, ענטפערט מען: ראובן מאַכט טאַקי אַביסיל קאַליע, אין ברירה, וואָס זאָל ער טאָן? דערפאַר קוק אָבער וויא ער נוטצט ערגיץ אַנדערש!.... און אויב איך נוטץ אויך, אויב איך האָב אויך געבראַכט און ברייננ דער וועלט אַ נוטצען? דאָס דאַכט זיך, וועט נישט אָפּלייגענען קיינער. פון אייביגע, אייביגע צייטען איז מען אויף מיר געריטען. איטליכער האָט פון מיר, מעהר אָדער וויינינער, גענאָסען. וועמען האָב איך שוין אויף מיין ריקען נישט איבערגעטראָגען? און וועמענס שאַדען בין איך שוין אין מיין לעבען נישט אויסגעשטאַנען? איך מיין, אַז מיין אַ־ביים איז ווערטה אַ סך מעהר פון אַ הויפען גראָז!.... דאָס, האָסט דוא איינמאַל. היינט צווייטענס, פאַרגעס נישט, אַז מיך קוועטשען דיא אומשטענדען, מיך צווינגט דיא נויט. ווען איך וועל מיר אַליין נישט זוכען עסען, וועט מען מיר טאַקי נישט געבען. איך וועל מוזען ליינען די צייה"ז אויף דער פּאָלעצע און שטאַרבען פאַר הונגער: אויף דרך ארץ קען איך נישט וואַרטען; כל־זמן מען לעבט מוז מען עסען. וואָס וויל איך דען מעהר וויא עסען? און וואָס, מישטעהנעס געזאָגט, איז אין גאַנצען מיין שאַדען? אַ הויפען היי, אַ ביסיל גראָז!... יענע שיינע פערד אָבער האָבען דאָך פון כל־טוב,

זיי ניט מען דאָך זייער בעדערפניש, זיי האבען דאך דאס רעכט צו פיטערען זיך אר מעטום פריי אויף דעם גראז. פאר וואס נעהן זיי אין שאדען? און נאך וואס פאר א שאדען! זיי צוטרעטען תבואות פארוויסטען גאנצע פעלדער און מאכען תל.

— וואס פאר א שייכות, פרעג איך זיא, איז א מאל געוועזען צווישען דיר און יענע פערד, אדער, וויא דו זאגסט, קונדסים?

— יענע קונדסים, אדער וויא דו זאגסט, פערד, ענטפערט זיא, פלעגען א מאל, א מאל אין דיא אלטע יאהרען שרעקליך זיך אפרעכענען מיט מיר און מיך פייניגען צום טויט. בשעת זייערע א קאָמפאניע האָט זיך א מאל געלאזט אויף א מלחמה מיט דעם תונר, האבען זיי מיך נעדרינגעט, געמרעטען מיט דיא פיס און מיר ארויסגעקוועטש דעם מארך פון דיא ביינער. זיי האבען דעגסטמאל פון מיר געריסען דיא הויט, נעטרענט דיא אדערען, מיך געשטעמפעלט, געברענט מיט גליהענדע קוילען פייער. אויף מיין פעל שטעהט אפגעדרוקט מיט אלערליי צייכענס דיא גאנצע גע־שיכטע פון אכזריות, פון ווילדקייט און פון נארעשקייט, וואס האבען געהערשט אין יענע שווערע, ביטערע צייטען. מיין אפגעבארעטע פעל מיט דיא בלויע צייכענס, מיין צוקאַראַשעטער ריקען מיט דיא ביילען — איז דיא געשריבענע געשיכטע פון יענע אלטע דורות. קוק אויף מיין פעל און לייען! ....

נאר־וואס דיא קליאמשע האט געענדיגט דעם שמועס האט זיא אנגעהויבען שטארק זיך צומינען, אויפגעשטעלט דיא אויערען און זיך צוגעהערט. גלייך וויא זיא האט עפיס געשפירט. באלד מאקי האט זיך איהר געענדערט דאס גאנצע פנים, זיא האט זיך אויפגעשטעלט משונה נצשווינד, וויא א שלאַנג וואלט זיא א ביס געטאן, זיך אויסגעשטרעקט, אויסגעקנאקט דיא ביינער, א שאקעל געגעבען מיט דער טשאַפרינע און געקוקט וויא א געבוירענע קליאטשע. פלוצלים איז אויפגע־שטאנען א ווינט, און אט האט פון דערווייטענס זיך פארדרעהט א רעדיל, זיך גע־דרעהט, וויא א זייל, גאנץ הויך אין דער לופטען. ס'איז א קאכעניש, איין אויסמי־שעניש פון אלערליי געשטאלטען, וואס מאנצען, שפרינגען פליהען משוגענערווייס וויא דיא רוחות, אריינהאפענדיג צו זיך אין קאָהן אריין אלסדינג, וואס קומט זיי אויפן וועג אקעגען. עס טראגט זיך, דרעהט זיך רעשדיג מיט אימפעט, בעגלייט פון א משוגענער קאפעלע: עס קראַקעט, קוואַקעט, קוואקעט, קרעכצט, היילט, זחשעט, פילדערט, גרילצט אין דיא אויערען. ביימער אין דעם וואלד ענטפערען אפ צום מאקט, ביינענדיג זיך אין אלע זייטען, רוישען, ציטבעלען און פאמשען, פליעסקען מיט דיא צווייגען. דיא לבנה דערשרעקט זיך און לויפט זיך באהאלטען אין א שטיק וואלקען.— עס איז א פנים א חתונה, דאס גוטע פעקיל מחותנים פיהרט עס אפי

מאַראַראַמענדיג א מכשפה׳מע צו דער חופה. אין מיטען דעם נעמימעל והאקסם וויא פון דער ערד אוים עפים א נפש, האפט זיך אויף דער קליאַטשע ארויף ריימענטינג, מהום א שמיטן, א פייף—אוועק, אוועק, און ווערט מיט איהר באלד פאַרשווינדען.

4.

ישראליק פאַרקריכט קיין בויבעריק.

וויא א ווינטמיהל האָט אין מיר דיא גאַנצע וועלט זיך געדרעהט פון דעם אַלסדינג, וואס איך האָב געזעהען מיט מיינע אויגען און געהערט מיט מיינע אויערען. עפּים איז מיר פירגעקומען אַלסדינג פאַרקערט, אַלסדינג קאַפּויר. אַלע בעשעפעניש האָבען אין מיר זיך אויסגעמישט, זיך פאַרביטען איינס מיט דעם אַנדערען. עס האָט מיר זיך געדאַכט, אַז אַלע זענין נישט דאָס, פאַר וואָס זיי גיבען זיך אויס, קיינער איז אינוועגדיג נישט דאָס וויא אַזוי ער זעהעט אויס פון דרויסען. א פּנים דיא איינ־דיאַנער, וואָס גלויבען, אַז דיא נשמות פון מענשען געהען איבער אין אַלערלייא בעשעפעניש, און דיא בעלי הקבלה להבדיל, זענין מאַקי גערעכט. דיא גאַנצע וועלט איז לויטער גלגולים. א פּנים, אַז דער טעם, וואָס שטעהט ערגיץ אין א סידור, פאַר וואָס עס איז א מצוה צו עסען פיש שבת, בכדי דערמיט מתקן צו זיין דיא נשמות, וואָס ווערען אין זיי מגולגל איז מאַקי זעהר אמת. אויב אַזוי בעקומט דאָך דיא וועלט נאָר איין אַנדער פּנים, מען מוז אויף איהר קוקען מיט אַנדערע אויגען און בעטראַכטען איטליבע זאַך גאָר אַנדערש. אין א מענשען, קען זיין, ליגט בעגראָבען א הונט און אין א הונט ליגט בעגראָבען א מענש; א פונט פרישע פיש, קען זיין, איז א פונט פריש־צאַפּעלדיגע נשמות, אין א גוטען קאַרפּ אויף דעם פּאַלי־מעשיק ליגט א דיקער, א פעטער בעל־טאַקסע, געקאָכט מיט פעפער און ציבעלס! אויב אַזוי וועלען דאָך פאַרענטפערט ווערען א סך קשיות אין דער השגחה, אויך אין דיא פיהרונגען פון פיל מענשען. עס וועט שוין פאַרענטפערט ווערען פון וואַנען עס האָבען זיך גענומען ביי אונז שנטים, נאַראַנים, צבועקעס, בטלנים קהלים־לייט, חאַפּערס, בעלי־טאַקסעס, גבאים, נאמנים, שתדלנים, בעלי־טובות, שטאָדטס־יורשים, פיינע בריות, שיינע מענשען, נאָטס־סטראַפּטשעס, טענצער, טעלערלעקער און קאָכלעפעל. מען וועט שוין פאַרשטעהן ווער זיי זענין, פון וואַנען זיי שטאַמען, וועמענס טבע זיי האָבען און וואָס זייער תכלית, זייער כוונה איז אויף דעם עולם, צווישען אונז אומגליקליכע, זינדיגע מענשען....דער קאָפּ האָט מיר פון אַזעלכע גע־דאַנקען אַזוי זיך געדרעהט, אַז איך געדיינק נישט, וויא איך בין א היים געקומען, וואָס דאָרט איז מיט מיר פּירגעגאַנגען און וויא איך האָב מיך געלייגט שלאָפען. נאָר אַז איך בין אויפגעשטאַנען: האָב איך געזעהען, לעבין מיר זיצט מיין מאַמע אין דער

ווייט אביסיל איז געשטאנען איין אלטע גויע און עפּיס א מאנספּארשוין מיט א צוקאָשטעטער באָרד און פּאות.

— וואָס מאכסט־דו ישראליק? האט מיך דיא מאמע נעפרעגט מיט פאר־ווײנטע אויגען. פיהלסט־דו זיך איצט בעסער אביסיל?

— וואס הייסט, וואָס מאך איך? האב איך פארוואונדערט מיך אנגערופען. איך פיהל מיך אזוי וויא תמיד.

— געראנקט און געלויבט איז גאָט! האט דיא מאמע געזאגט מיט א פרעה־ליך פּנים, דו ביסט, מיין קינד, געוועזן זעהר קראנק. מיר האָבען מורא געהאט, אויב דוא ביסט חליכה אויף אייביג נישט אראָפּ פון דעם זינען.

דיא אלטע גויע האט דערווייל עפּיס געשעפּטשעט און גענעניצט שטארק הויך אויף א קול. דער מאנספּארשוין האט זיך געבאָברעט אין א ווינקעל, געגלאצט מיט דיא אויגען, געמאכט משונה ווילדע הויות, געטופּעט, גלייך וויא ער האט מיט עמיצען זיך געקרינגט און מיט א בייזער געריעדט עפּיס אזעלכע מיני ווערטער:

„איך בין אייך משביע בשם לוציפעריציאל, בשם פלוטאָניאל, צערבעריאל, פּראָזערפּיניאל, בשם.... בשם.... און בשם.... אז איהר זאָלט קיין שליטה נישט האבען אויף ישראליק בן ציפּע. צחייעט זיך, צושפּרייעט זיך אין דיא ווסטע פעלדער, אין דיא פוסטע וועלדער. דאָרט שטעהט א שטיין, אויף דעם שטיין נאָך א שטיין, דאָרט שטעֶהט א בארג, אויף דעם בארג נאָך א בארג, אויבען זיצט שמינדריג בן נעץ און פּאסעט ווילדע קעטץ. חאפּט וואו ערגיץ נאר א קאָטער, חאפּט וואו ערגיץ נאר א פּיפּערנאמטער. חאפּט פון דער וועלט אלע פלינען, מאראקאנעס, גריכען, פליי, וואנצען, און נעהט מיט זיי טאנצען, טאנצט אין דיא פוסטע וועלדער, אין דיא וויסטע פעלדער, טאנצט, שפּרינגט, קוועלט, און לאזט צורוה דיא וועלט“...

— וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס? האָב איך שטארק פארוואונדערט געפרעגט דיא מאמע, וואס איז אזעלכס געשעהען?

— זאָל שוין מעהר זיך נישט אומקעהרען דאס, וואס אין געשעהען! האט דיא מאמע געענטפערט און אויסגעשפּיגען: דאס איז געשעהען מיט עטליכע טעג פריהער דוא האסט אונז גוט דיא נשמה ארויסגענומען מיט דיינע שרעקליכע רייד, נישט היינט געדאכט, נישט ביי אונז אין שטוב געדאכט!

„חאפּט דיא אלע נפשות וואס בייסען, פּיאווקעס, וואנצען, שצערעס, פרייסען, לאזען זיי אלע פאר ישראליק בן־ציפּע געהען אין קאָהן, פארשלעפּט זיי אין דער מדבר, צורייבט זיי ווראָ מאָהן!“ האט דער מאנספּארשוין א געשריי געטאָן און

אָנגעהויבען צובלאָזען, גלייך וויא ער האט רערמים עסיצין פּאַרטריבען. דערנאָך האט ער זיך געווענדעט צו דער מאַמען און געזאָגט:

— ציפּע! איך פרעג מיך שוין מיט דיא לצים אפשר א יאָהר דרייסיג — יאָ, אזוי ציפּע, איז טאַקי דער חשבון באַלד נאָך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאַכט, בין איך געוואָרען א בעל־שם, א פּאָר יאָהר פאַר דער גרויסער שרפה, פּונקט אין דער צייט, וואָס רב טוביה־קלמן רב גדליה־איטעס האט געפונען אין דער שטאָדט איין אוצר, פריהער מיט א יאָהר לערך, אז מען האט אויסגערייניגט דעם טייך און דיא מקוה — יאָ, ציפּע, עס וועט שוין טאַקי זיין א יאָהר דרייסיג, אויב נישט מעהר. אין דער צייט האָב איך מיט זיי גענוג זיך געפּאַרעט. דיא לייט האָבען פון מיר היינט געהאַפּט דעם פּסק, נישקשה! דאָס איז געווען זייער אַרבייט, זייער מלאכה.

האַ־הוף! האט דיא אַלטע גויע אויף א קול א גענייץ געטאָן, עפּיס געשפּראָכען, אויסגעשפּיגען און ווייטער מיט א גענייץ טאַקי אויסגעלאָזען: טראַסטצא איח מאַטערי!

איך האָב דאָס אין גאַנצען נישט פאַרשטאַנען און זיך שטאַרק געוואונדערט, וואָס טהוט־זיך דאָ מיט מיר אַזוינס? איך האָב געבעטען דיא מאַמען, זיא זאָל מיר דערצעהלען אַלסדינג פון אָנהויב ביז דעם סוף, לאָמיר וויסען אויף וועלכע וועלט איך בין. דיא מאַמע האט געווישט דיא אויגען און אָנגעהויבען צו דערצעהלען מיט דיא דאָזיגע ווערטער:

— אז דו ביסט פאַרטראַכטען, געדיינקסט־דוא, אַרויסגעגאַנגען שפּאַצירען אויף דעם פעלד און נישט צוריק געקומען ביז שפּעט אין דער נאַכט, זענען מיר אַלע געגאַנגען אונטער דער שטאָדט און זיך צולאָזט אין אַלע זייטען, דיך אויפצוזוכען דאָרט. מיר האָבען אזוי לאַנג געזוכט, געזוכט, ביז מען האט דיך געפונען שלאָפענדיג אונטער א בוים, ערגיץ לעבין א קאַנאַל. קומענדיג א היים האט מען שוין אַרויסגעזעהן אין דיר, אז דו ביסט עפּיס צוטראָגען. עס האט פון דיר זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף און ביסט געווען שטאַרק צוקאָכט. אויף מאָרגען האסט־דו אין מויל נישט גענומען קיין עסען, אַלץ געווען צורודערט, פאַרטראַכט און גערעדט צו זיך אַליין עפּיס אַזעלכע ווערטער, וואָס איינס צום אַנדערען האט זיך נישט געקלעבט. מיר אַלע אין שטוב האָבען עס נישט געקענט פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אזוינס בעטייטען? דערנאָך אָבער, נישט היינט געדאַכט, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט, האט עס זיך אַרויסגעוויזען. אַרויסגעהענדיג אויף דעם הויף איז דיר אַקעגען געקומען אונזער הויכער גאַלגאַנסקער האָהן, וואָס האט ערשט־נאָר זיך געקריגט, געשלאָגען מיט נאָך א האָהן. — וואַשע בלאַגאָראָדיע!

זאנסט דוא צו איהם און נעהמסט אראָפּ דאָס היטעל, איהר זענט א נוואַרדייעץ, טראָגט שפּאָרען און שיינע פעדערען, דיא וועלט האַלט אייך פאר א געבילדעטען, פאר זעהר אַ פאַרשטענדינען; נאר, זייט מיר מוחל, וואס איך וועל אייך זאָגען, אייער אויפפיהרונג איז חלעבען עפּיס נישט אזוי שיין. זינט איהר וואוינט בייא אונז הערט מען נישט מעהר וויא איהר שרייעט, פּילדערט און שלאָגט זיך דאָס־מיט דעם, דאָס מיט יענעם, אַלץ פאר ווייבער, פאַר נאַרעשע זאכען, קאַרג ליבעס פיהרט איהר אלע טאָג, ווילט איהר נאָך בייא דעם אנדערען זיין איינציגע אויך צונעהמען, וואָס אַ שטיינער האט איהר נעהאט ערשט צו יענעם שלימזלניק ? פאר וואס זענט איהר נעגאַנגען מיט איהם אויף אַ דועל און איהם פאַרוואונדעט ? אָט אויף־דארויף האט איהר שפּאָרען, איינער דעם אנדערען איין אויג זיך ארויסצונעהמען ? און דאס הייסט נאָך בייא אייך כבוד, האָנאָר ! בייא דעם געמיינעם עולם הייסט עס פּשוט רציחה. אַ רחמנות, חלעבין, אויף אייער ווייב. זיא נעביך פּלאָגט זיך, פיהרט זיך דארט ארום מיט אייערע קינדער. איהר ווילט צו זייא אַפּילו קיין שמעק נישט טאָן, לויפט גאנצע טעג נאָך אנדערע און האט אין זינען נארעשקייטען. הערר גאַנז, הערר אינדיג געפעלען מיר, חלעבין, בעסער. דיא וועלט האַלט זיי פאַר נאַראָנים, פאַר פּראסטאַקעס, זייא פיהרען זיך אבער אויף גאַנץ ארענטליך. זענען געטרייע טאַטעס און מפרנס ווייב און קינדער, וויא נאָט האָט געבאָטען. אין פאַרגלייך מיט זיי, טויגט איהר, חלעבין, וואשע בלאַנגאָראַדיע, טאַקי אויף כּפּרות !

—אוועקגעהענדיג פון דעם האָהן דערזעהסט־דוא אונזער קוה מיט דעם קעלביל לעבען צעבער פּאַלאָווע. דוא האסט מיט זייא זיך געוויטעט זעהר שיין. אַ, מאַדאַם קיה ! זאנסט דוא, וויא געהט עס ? וואס מאַכט אייער ווערטהער געמאַהל, הערר ביק ? אייער אנצוג, מאַדאַם, געפעהלט מיר זעהר, ער איז אי שטאַרק אי שיין. דער עק, וואס שלעפּט זיך אייך הינטען נאָך, איז היינט דיא נייעסטע, דיא לעצטע מאָדע, ער פּאַסט זעהר דיא דאמען... גאַנץ שיין חלעבין, אייער מאַן האט פון אייך בעקומען הערנער ! אָ, זעהר א שיינע מתּנה, חלעבין. עס מוז איהם שטאַרק הנאה טאָן.... למאַי איז ער תּמיד אזוי בעשעפטיגט ? מען מוז מיט א ווייב א מאָל ארויס־געהן שפּאַצירין און אין איינעם מאַכען וויזיטין, וואס דען זאל א דאמע טאָן ?... איהר האַלט א פּנים מיט יענע, מאַדאַם קיה, אז נקבות זענין נישט בעשאַפען נעוואָרען צו ערנסטע אַרבייט וויא דיא מענער. וואס פאר א פּנים האט עס א שטיי־נער, אז א שיקסע טרייבט אָן ? יאָ, האט איהר שוין בעקאַנטשאַפט געמאַכט מיט אונזער חאַלענדערקע ? אַך, זעהר אַ שיינע, אַ דיקע דאמע ! אויסלאַנד איז טאַקי גאָר עפּיס אנדערש ! הער ביק איז, דאַכט זיך, מיט איהר אַ נאָהנטער שמעלקע!—

נעניסען זיא אביסעל קאנפעטור, האסט־דוא איהר נעוויזען אויף דעם צעבער, נעני־סען זיא מאדאם און גיט אויך אייער פריילין! שעהממ זיך נישט, פריילין קעלביל. זעהר גלייך, מאדאם קיה, וואס איהר האלט אייער פריילין תמיד לעבען אייך. וואס קומט ארויס פון דיא דאזינגע, וואס מען גיט אפ ערגיץ אויף דער האדיוולע? א נע־נארטע זאך, חלעבין! רעדט מען שוין בעסער אייער פריילין שידוכים! שעהמט זיך נישט פריילין, נישקשה, דאס איז א בעקאנטע זאך. קעלבעלי איז א גוטע, א כשרה וויא דיא מאמע. איך זאג אייך חלילה נישט קיין קאמפלימענט, טאקי נאר דעם ריינעם אמת...

נראד דענסטמאל, בעדארף זיך מאכען, קומט צו אונז מיט א וויזיט הער צעמ־פעל מיט דער פרויא און מיט דיא טעכטער. חאפסט דוא, נישט היינט נעדאכט, דעם צעבער, טראגסט איהם נעשווינד אין זאל אריין, שטעלסט איהם אנידער פאר דיא נעסט און מאכסט צו זייא אויף קיהע׳ש צועסען פאלאווע. שוין צייט חלעבין, זאנסט דוא, דיא קיה אויסצומעלקען און זיי צו פארטרייבען. ביז וואנען איז דער שיעור אזוי זיך ארומצושלעפען? בייא אונז אין דעם בעל־הבתישקייט נעהמט עם עפים צו נאר אהן א מאלק!... דוא קענסט דאך דיר משער זיין, וויא מיר זענין נעבליבען אלע נעפלעווט און וויא איטליכען איז נעווען אויף דעם הארצען. איך האב דיר גע־שווינד ארויסנעפטערט און אליין בין איך, פון יוצא ווענען, נעבליבען זיטצען לעבין דיא נעסט, וויא אויף שפילקעס. פלוצלים הער איך א נעשרייא, איך לויף ארויס און זעה — איז מיר פינסטער נעווארען אין דיא אוינען! אין שטוב שטעהט רב איציק וואלף, אונזער פיינע בריה, א קאטאוועס א גבאי, וואס אלסדינג אין דער שטאדט איז אין זיינע הענד און מען גלויבט איהם אויף נאמנות! דוא שטעהסט א קענען איהם און שרייעסט, נישט היינט נעדאכט, מיט אזעלכע ווערטער: מישטעהנעס גע־זאגט וויא אונזער קהל פיהרט אין גאנצען! אבי מען בעקומט שוין דעם באק, דעם קהלשען צאפ, לאזט מען איהם אפ און קיינער קוקט זיך אויף איהם מעהר נישט ארום. וואס טהוט אבער אזא צאפ? ער נעהמט מייסטענס אין קלויז, דארט איז זיין מקום מנוחה, ער לעקט, זייט מיר מוחל, דיא ווענט, באברעט זיך אין שמות, שפרינגט אויף אין נערטנער מיט דער גאנצער חברה ציגען, חאפט זיך שטילערהייט אריין צו איטליכען אין שטוב; קיים קעהרט מען אוועק דיא אוינען, שטעקט ער אריין דיא מארדע אין א טולטער, אין א קעסטעל, אדער אין א פושקע און מאכט אן שארען. נעהם־זשע קהל אן דיין צאפ פאר דעם בערדיל און מאך אזוי, אז ער זאל מעהר נישט שפרינגען אין דיא נערטנער, מעהר נישט חאפען פון טולטער, ניין! דאס טהוט נישט קיינער, איטליכער האט מורא צו איהם אפילו זיך צוצוריהרען. מאכט זיך א

מאָל שטעהען איין ערדה יודען און שמיעסין פון תוך־זאכען, דערזעהען זייא פון דער־ווייטענס אָט דעם קהלשען צאפ, הויבט דיא הויט אויף זיי און צו ציטערען און צר־ליפען זיך אין אלע זייטען. אנדערע ווייסען נישט פון אזעלכע צאפעס וואָס צוואָגען, זיי קען זיך דאכטען, דאָס איז נאר א פּזמון, בייא אונז יודען אבער, איז א קהלשער־צאפ א גאנץ געוועהנטליכע זאך.

—ציפּע! מאכט דער בעל־שם, נישט ער חלעבען, נישט ער האָט עס געערדט. דאס זענין זייערע ווערטער, דאס וואקסט פון זייא. פון דיא לצים וואקסט עס.

—פּראווּדא, האט זיך אריינגעמישט דיא אַלטע נויע, וואס האט פארשטאנען, אביסיל יודיש, עטאָ איחניע דילע, טראסצאָ איח מאטערי!

אלע האבען דרייא מאל אויסגעשפּינען, דיא מאמע האָט געווישט דיא אויגען און ווייטער דערצעהלט:

—דוא האָסט יענעם טאָג, נישט היינט געדאכט, אָנגעטאָן מעשים. איך קען נאָר אזוי פיל נישט ארויסזאָגען, וואס דוא האסט דענסטמאָל איבערגערעדט. א סך שיינע, כשרע מענשען האסט־דוא געמאכט צו בהמות, צו חיות רעות. קיינער האט פון דיר זיך נישט גענארט. עפּיס איז דיר נישט אראָפּ פון דעם צונג א שקאפּע, אלץ גערעדט: מען צופּט זיא, דיא שקאפּע; מען רייסט זיא, דיא שקאפּע. דיינע רייד, רבונו של עולם, לאזען נאר אוועקגעהען מיט דעם רויך, מיט דעם ווינט, אויף וויסטע פעלדער, אויף פּוסטע וועלדער! אין שטאדט האט דערווייל געקלונגען, אז דיר האט זיך איבערגעקעהרט דער מוח, דוא ביסט משוגע, וועה איז מיר. איך האָב באלד געשיקט נאך דער זנאחערקע און, להבדיל, נאך דעם בעל־שם. מיר האבען דיך אריינ־געליינט אין בעט. דיר גענומען אלע מיטעל, ביז נאָט האָט געהאָלפען דוא ביסט אנ־שלאפען געווארען, און היינט, געלויבט און געדאנקט גאָט, האסט דוא זיך אויפגע־חאפּט געזונט.

אין מיטען דרינען איז אריינגעקומען ברייגדיל דיא זאגערין, וואס דיא מאמע האט זיא געשיקט אויף דעם היילינגען ארט רייסען קברים און מעסטען פעלד. זיא האט אריינגעהענדינג דרייא מאל געקושט דיא מוזה און צוגעלאפען צו דער מאמען פארווינט פארחליפּעט מיט אזעלכע ווערטער:

—איך האָב געבעטען דיא באָבע יענטען, דיא מוהמע זעלדען, זאָלען א ליכטינגען גן־עדן האבען, זייא זענין געוועזען כשרע יורענעס, דעם טאטען, דעם זיידען רב שעפּסלין און דיא גאנצע משפּחה. איך האָב אויך געבעטען דיא אלטע רביצין, דיא צדקניות, איהר זכות זאל אונז בייּשטעהן, זיי זאָלען זיך מיהען, דער וואס לעבט אייביג וועט דערהערען זייער תפלה, ער איז דאך א טאטע, רחום, צדיק. ישראליק וועט איה״ש

זיין געזונט.—מען האָט איהם בעדאַרפט פּרובירען אויסקויקלען נאָך א מאל מיט אייער און אויסגיסען פון וואקס. דאס איז איהם געקומען פון א דערשרעקעניש, פאר א יאָה־רען האט עס זיך געמאכט אזוי דאס איינענע טאקי מיט דעם בראדער מלמד׳ס זוהן. קרוינע האָט איהם באַלד גוט אויסגעקויקעלט מיט אייער און וויא מיט דער האנד צוגענומען. וואָס מאכט ער איצט, ציפּע ?

—נישקשה ! זאגט דער בעל־שם, איך האָב זיי פארטריבען. דאָס איז געוועזען זייער ארבייט, בריינדיל, זייער מלאָכה. איהר מעגט פרעגען דיא ערלטע, זיא איז מבין כל דבור. מיר האָבען שוין עפּיס אויך איבערגעהאט עסקים אין אונזער לעבען.

—פּראוודא, ·בריינדליא, האָט דיא אלטע גויע געזאגט און צוגעשאקעלט מיט דעם קאפּ, שטשאָ פּראָוודא טאָ פּראוודא, עטא איחניע דילע. טראסצא איח מאטעריו!

— איך ווייס אָסור נישט, האָט דיא מאמע צו מיר זיך אָנגערופען, פון וואַנען קומט צו דיר אזעלכע זאכען, אזעלכע ווילדע געדאנקען און אזעלכע פוסטע רייד ? נישט אנדערש מאקי, קלעהר איך, אז דאָס קומט פון דיינע ביכליך, וואס דוא האסט זיך פארטיפט אין זיי. נישט איינמאל האב איך דיר געזאָגט : ישראליק, א שיינע ריינע כפּרה דער גאנצער עקזאמענט און פארשלאג דיר נישט דעם קאפּ מיט אזעל־כע נארעשע ביכליך, מיט אזעלכע משוגענע מעשיות! א קאטאוועס א לאנגע צייט כסדר האסט־דו הויך אויף א קול איינגעחאזערט מעשיות, עפּיס פון א סאלאוויי א ראזבאָיניק, פון א בעריהמטען ריצער, וואס פלעגט אויסטרינקען א ירדן בראנפין און אויסרייסען גרויסע דעמבענע ביימער אזוי גרינג וויא א האָר ; מעשיות פון א מכשף קאשציי און עפּיס פון א באבע יאגא וואָס האָבען געקעהרט דיא וועלט און וואָס זייערע פערד האבען גערעדט וויא מענשען; מעשיות פון א שטיפמאמע, וואָס האָט איהר שטיפזוהן פארשטעלט אין א צאפּ און נאָך אזעלכע מעשיות, וואָס נישט געשטויר־נען, נישט געפלוינען. וואָס דען ? גוטס קען ארויסקומען פון אזעלכע פוסטע זאכען!

— סטייטשי, מאמע לעב ! האב איך געזאגט, אין אונזרע ספרים שטעהען דען נישט אזעלכע מעשיות ? ווייניג האסט־דוא מיר אליין דערצעהלט און ווייניג האב איך מיך פון אנדערע אנגעהערט דערצעהלענדיג אויך אזעלכע מעשיות און נאָך מעשיות פון וואָווקאָלאקעס און פון גלגולים ? וויפיל געבראטענע היהנער האבען יודען ביי אונז שוין געהערט קרעהען פאר זיך אויף דעם פאלימישיק ? — וויפיל קעלבליך, וויפיל קיה, וויפיל אָקסען, ביקעס, פערד און אייזלען האבען פון דער העלער הויט זיך צו ווינט און געבעטען תיקון; וויפיל אזעלכע האבען שוין די בעלי שמות מתקן געווען, און זיי גבראכט צו קבר ישראל ? — מי מנה עפר יעקב !

— וואס איז דאס פאַר א ווערטער ? האָט דיא מאַמע מיט שרעק זיך אָנגע־רופען און געמיינט, איך רעד ווידער פון דעם ווענ. הא, וואָס הייסט עס אזוינס „מנה" ?

— נישקשה, ציפּע ! האָט ברײנדיל זיך אונטערגעחאַפּט מיט א שמייכעלע פאַר תּענוג, וואָס זיא קען אצינד ארויסווייזען, אַז זיא איז א וואוילקענעווודינע. דאס טייטש: מנה, ווער סען איבערצעהלען עפר, דיא ערד, דאס הייסט, דיא קברים, יעקב, וואָס מען האט אנגעמאכט בּיי יעקב, דאס מיינט מען דיא יודען, וואס הייסען יעקב.

— וואס ער זאנט מכח גלגולים, האט דער בעל־שם זיך ארייגגעמישט אין שמיעס, שווער איך ביי בארד און פאות, אז מיר אליין האט זיך שיין געטראפען אין מיין לעבען א סך גלגולים ארויסצוטרייבען. איך האב זיי אליין געהערט שרייענדיג, איך זאל אזוי הערען שופר של משיח !

— סטייטש גלגול, סטייטש גלגול! האט ברײנדיל געזאגט מיט א פּאַרפּרומט פּענימעל. דאס שטעהט געשריבען אין ספרים. דאס איז זעהר נעוועהנטליך. וואס בעדארפט איהר מעהר פון דעם קאבצאנסקען גלגול ? דיא גאנצע וועלט האט מיט איהם געקלונגען. שא, ברוך מזכיר נשכחות ! ביי אונז האט דען זיך נישט געטרא־פען א מעשה מיט א שווארצען קאטער ? דאס איז געוועזען א דריי יאהר נאך מיין חתונה מיט דעם צווייטען מאן עליו השלום, פונקט אין דער צייט, ווען איך בין פּארנאנגען אין טראגען מיט מיין חאצקעלען, זאל געזונט זיין. איך געדיינק אפילו, מען האט דענסטמאל געלאזט אויסרופען אין דיא אלע שולען, אז מעוברת'ע זאלען נישט געהן קוקען....

— דוא הערסט מאמע לעב ? האב איך צו איהר זיך אנגערופען, דוא הערסט וואס דער בעל־שם און ברײנדיל זאגע; ?

— עט, חלעבין, ישראליק ! ענטפערט זיא עפּיס אחן לשון. אונזערע להבדיל זנין עפּיס אנדערש. עט, וואוהין דוא פּארקריכסט! עט, עט, וויא קען מען אזעלכס פּארגלייכען ? דאס איז אין דער טומאה און דאס איז אין דער קדושה להבדיל.

— אמת, וויא איך טראג בארד און פאות ! האט דער בעל־שם צוגעבאכע־ועט דער מאמען. א גוטער תירוץ חלעבין. ציפּע ! אזוי איז טאקי דער אמת, בנאמנות !

— נוא א שטשאָ וויא קאזשעטע ? האב איך גלאט א זאָג געטאָן צו דער אלטער גויע, אז איך האב ארויסגעזעהען, דא וועט שוין קיין טענות נישט העלפען און מען וועט נאָך נאר זאָגען, איך בין משוגע.

— ווין מאַיע פּראוואַ, האט זיא נעענטפּערט און נעשאקעלט מיט דעם קאָפּ. עטא איחניע דיקע, טראסצא איח סאמערי!

5.

ער האט זיא ווידער דערטאפּט.

עס איז אוועקנענאנגען א היבשע צייט און דיא אלע זאכען, וואס האבען מיט מיר זיך נעטראפען האבען ביסליכווייס אנגעהויבען צו פארגעסען ווערען. יענע מיני פארשווינען, וואס דאס גאנצע געשעפט זייערס איז אלץ אנדערע אויף דעם קאפּ צוטראגען און זיך אפּצוגעבען מיט פרעמדע עסקים — זיי האט גאט שוין צוגעשיקט פון וואָס עפּיס אנדערש צו ריידען און האבען אָנשטאָט מיר טויזענד אַנדערע מענשען נעהאט אין דעם מויל. אונזער שטאדט, אהן עין־הרע, איז גרויס, אלע טאג שפרינגט ארויס עפּיס נייעס, ס'איז דאָ ברוך־השם פון וועמען צו ריידען, מיט וואס זיך צובעשעפטינען. אבי נעזונט, מיט פרעמדע געשעפטען האט מען שוין נישט צו זארגען. עס וואלט נענוג געווען, דאכט זיך מיר, פאר א גאנצער וועלט ליידיגנעהער!....

איך האב דערווייל טאקי נעטאן מיין זאך, מיך ווייטער נענומען געשטאַק צום לעהרנען. האב געארביים, נעקלעפּעט, נעלעהרענט ביז עס איז שוין נעקומען דיא צייט אָפּצוגעבען עקזאמען.

אין איין שיינעם פרימארגען, ועסנע־צייט, איז פאַרפאהרען צו אונזער הויז א בויד, וואס אין איהר האב איך בעדארפט פאהרען קיין דניעפּראָוויץ, אָפּצואַרבייטען דארט מיין עקזאמען. דיא מאמע איז געוועזן זעהר אומעטינ, דיא אויגען האבען איהר נישט געטריקענט פון טרעהרען, אלץ נעוויינט און אויף מיר נעקוקט און ווייטער נעוויינט.

— וויין נישט מאמע! האב איך זיא נעבעטען און אליין טאקי זיך אויף צו־וויינט. עס איז מיר עפּיס שרעקליך שווער נעווען אויף דעם הארצען. וויין חלעבין נישט, מאמעניו! איך פאהר דאך נישט אוועק נאט ווייסט וואוהין און אויף וואס. איך מוז שוין דאך איבערקומען דעם טאנץ, האב אזוי פיל נעארבייט, אזוי פיל נע־הארעוועט, נאט וועט העלפען, איך וועל דערגרייכען מיין וואונטש, איך וועל קענען פארדינען מיין ברויט בכבוד און זיין לייטען גלייך, דענססטמאל, מאמעניו, וועסט־דוא פון מיר נחת האבען. וויין חלעבין נישט, וויין נישט, מאמעניו!

— אך, ישראליק! האט זיא נעענטפערט, עס איז דיר גרינג אזוי צחאנען. א מאמעס הארץ אז עס וויינט, קען מען עס אזוי גרינג נישט איינגעהמען וויא א קינד. עס וויינט נישט אומזיסט. עפּיס ישפּירט עס, עפּיס שמעקט עס אזעלכס אָן, וואס

קיינער קען עס מיט דעם שכל נישט פאַרשטעהן. איך בעט דיך, ישראליק, טאָמיר וואַלט פאַרט אַ סברה נעווען דוא זאָלסט נישט פאהרען! צו וואָס זאָלסט־דוא זיך אין דיא יאָהרען אַזוי נעביך פּלאָגען? ווער ווייסט, אויב נאָך אַלע מיה וועט דיר שוין גוט זיין? אויב דיין פּלאָגען־זיך וועט דיר עפּיס העלפען? וויפיל געבילדעטע מענשען נעהען, ביי אונז יודען, אָהן שטיוועל נעביך! וויפיל געלעהרענטע מענשען ווערען פאַרפאַלען און קומען אָפּ זייער גאַנץ לעבען! ישראליק, איך בעט דיך, בלייב אין דער היים! מען רעדט דיר אַצינד אַ גוטען שידוך. דערפרעה אַ מאַמע חלבין און האָב חתונה.

דער בעל־עגלה, איז אַריינגעקומען אין שטוב, פאַרנומען אַלע מיינע זאַכען און האָט דערמיט איין עק געמאַכט פון מיין שמועס מיט דער מאַמען. מיר האָבען ביי־דע וויינענדיג זיך געקושט און געזעגענט. איך האָב מיך אַריינגעשטופּט אינוועגדיג אין דער בויד און אַוועקגעפאָהרען.

לאַכט אייך, איהר היינטיגע אויפגעקלעהרטע, לאַכט אייך פון וואָס איהר ווילט, נאָר לאַכט נישט, איך בעט אייך, דערפון, אז אַ מאַמעס הארץ וויינט נישט אומזיסט! כל־זמן איהר שווייגט און קענט מיר נישט ענטפערען, וואָס איז אַזוינס לעבען, וויא אַזוי עס ווערען ביי אונז אינוועגדיג אין דיא געהירען צונעברייט און געמאַכט אַלע אונזערע געדאַנקען און געפיהלען, וויא אַזוי עס שפּינט זיך, עס וועבט זיך אין אונז אויס וואונדערליכע חלומות פון אַזאַ שטאָף, פון אַזאַ פאָדים, וואָס לעת־עתה איז ער נאָך אפילו אויף דער וועלט נישטאָ און וועט ערשט אויסוואַקסען שפּעטער? — כל־זמן איהר שווייגט און הייבט עס נישט אָן צו פאַרשטעהן, וועל איך אייך, נישקשה, נישט לאָזען לאַכען דערפון, אז אַ מענשענס הארץ פיהלט און טרעפט! איהר טאָהרט נישט, איהר האָט נישט דאָס רעכט צו לאַכען אויב איך זאָג, אז מיין מאַמעס הארץ האָט געוויינט נישט אומזיסט! — דער עקזאַמען איז מיר נישט געראָטען!

עס שאַדט אָבער נישט צו וויסען וויא אַזוי און וואָס מיר האָט נישט געראָ־טען. דעם טאָג, וואָס איך האָב מיך בעדאַרפט עקזאַמענירען, בין איך דוקא געווען בעהאַרצט און האָב נאָך, פון קוראַזש וועגען, אויך אויסגעטרונקען אַ גלעזיל בראַנפין, הגם איך טרינק קיינמאל נישט. נישקשה, האָב איך געטראַכט, גאָט וועט העלפען! וואָס האָב איך מיך אַזוי צושרעקען? איך האָב דאָך צו טהאָן מיט געלעהרענטע, איידעלע מענשען, מסתמא וועלען זיי זיך בענעהען מיט מיר דעליקאַט, פיין, אַזוי וויא געלעהרענטע בעדאַרפען צו טאָן, און דערמיט וועלען זיי מיר אונטערגעבען שטאַרקייט. נאָר, אוי וועה! קומענדיג צום עקזאַמען האָב איך באַלד אַראָפּגעלאָזט דיא נאָז. דיא לעהרער זענען געזעסען אָנגעטאָן אין מונדירין מיט מעשענע קנעפּ און געקוקט

אויף מיר אזוי שטרענג, אזוי בייז, גלייך וויא איך האָב גענגבהט אָדער געקוילעט א מענשען, זיי האָבען געקוקט אזוי וויא אין יענע צייטען א סטאַנאָוואָי, וואָס דאָס ערשטע ברוך־הבא איז ביי איהם געווען: „איסקודעוואָ ? יא טעבי !.... פּאַספּאָרט מאיעש ?״.... צו וואָס, דאַכט זיך, זאָלען לעהרער, וואָס זייער עסק איז צו מאַכען פון אונז, פון אונזערע קינדער מענשען מיט שכל און מיט געפיהל, וואָס זייער עסק פאָדערט, זיי זאָלען זיין גוט, פראָסט און צו איטליכען צוגעלאָזט, בכדי עס זאָלען פאַר זיי זיך עפנען דיא הערצער, אין וועלכען זיי בעדאַרפען זעען און פלאַנצען מדות טובות — צו וואָס, דאַכט זיך, זאָלען זיי טראָגען מעשענע קנעפּ און קוקען שטרענג וויא קוואַרטאַלנעס ? וואָס איהר ווילט זאָגט אייך, עפּיס קען מען זיך נישט פיר־שטעלען סאָקראַטוס, פּלאַטאָן, אַריסטאָטלעס וכדומה אין אזעלכע קנעפּליך מיט אזעלכע זויערע מינעס און פינצטערע צורות .... עס פאַרשטעהט זיך, אז פון זייער ברוך־הבא, האָב איך באַלד פאַרלאָהרען דעם קוראַזש און האָב שוין נישט געוואוסט וואָס מיט מיר טהוט זיך. אויב דאָס טאַקי מיינט דער פּסוק, האָבען דיא לעהרער דערלאַנגט זייער וואונש וואָס דערלאַנגען הייסט. מיין קאָפּ איז שוין געווען פאַר־שלאָגען.... באַלד דאַרויף האָט זיך געווענדעט צו מיר עפּיס א לעהרער מיט אזא מינע, וויא איינער רעדט: אויף מיר א מענש! איך בין עס דער גרויסער קאָפּ, דער אָפענער מוח. איך פרעג! פאַרשטעהסט־דוא ? איך פרעג. דרך־ארץ, אזאָזשס! מיט אזא מינע האָט ער צו מיר זיך געווענדעט און מיך מכבד געווען מיט א פּסוק פון דאַנען, פון דאָרטען, ביז מען איז אַרויף אויף א מעשה, אַקוראַט אויף דער באָבע יאַגאַ ! איך האָב מיך פאַרדרעהט, פאַרפּלאָנטערט, פאַרקראָכען קיין בויבעריק. דיא לעהרער האָבען מיר אנגעטאָן כבוד, מיר געשענקט א געלעכטעריל, שוין מיט א פרעהליכער מינע און דערמיט איז געוואָרען איין עק פון מיין עקזאַמען, איין עק פון מיין נאַנצער מיה, איין עק א סוף פון אלע מיינע האָפנונגען !

פאַר צרות האָב איך נישט געקענט איינזיצען אויף דער סטאַנציע און האָב מיך אַרום געבלאָנקעט אין דער שטאָדט, אויסגעמאָסטען אלע גאַסען און דיא הויכע שיינע בערג. איך פלעג קומען אויף דער קוואַרטיר נאָר וואָס ס׳איז אַפּצועסען און שלאָפען. עס רעדט זיך נאָר אזוי שלאָפען! דער שלאָף האָט פון מיר זיך אין גאַנצען אָפּגעטאָן און איך פלעג צובריינגען שרעקליכע נעכט, וואַרפענדיג זיך אויף מיין געלעג־נער פון איין זייט אויף דער אַנדערער. קוים האָב איך צוגעמאַכט איין אויג זעניען פאַר מיר, וויא פון דער ערד אויסגעוואַקסען עפּיס ווילדע געשטאַלטען, געקוקט אויף מיר בייז מיט זויערע מינעס — און עס האָט זיך אנגעהויבען א שפּיל, דיא גוטע שפּיל. ס׳איז געגאַנגען א קאָמעדיע, אין וועלכער איך פלעג זיין דאָס כפרה־היהנדעל,

קוקען וויא א האָחן אין „פּני-אדם“ וואס פאר מיר, נישט צו־וויסען פון „בני־אדם“ דיא טייטש, וואס „פּני־אדם“ הייסט אזוינס — און פיהלען, עפּיס דרעה איך מיך, דרעה מיך אין דער קופּטען, געבונדען אויף אלע פיער, וויא מען שלאגט מיט מיר כּפּרות. איינמאָל האב איך, בשעת אזא שפּיל, א קרעה נעטאָן, עפּיס נישט מיט מיין קול און האָב פון מיין קרעה זיך אליין מאקי דערשראקען, אזוי אז איך בין נישט טויט נישט לעבּעדיג אראפּגעשפּרונגען האסטיג פון מיין געלעגער און ארויסגעלאָפען צוקאכט אין דרויסען. עס האט מיר זיך נעדאכט, מען רופט מיר נאָך אין איין קול: וואו איז ער ערגיץ?.... חאַפּט איהם!... לויפענדיג אזוי העגדום-פּענדום, אין איין אָטהעם, שלאָג איך מיך אן פּלוצלים אין עמיצען עפּיס און דערפיהל, וויא א קאלטע האנד האלט מיך אייזען פעסט. אקענגען מיר, גיב איך א בליק, שטעהט איין אַלטע באבע, א דארע, אָהן א קויט פלייש, נאָר הויט און ביין. אויף דעם ארט פון דיא אויגען זעניז צווייא טיפע לעכער, בעברעהמט מיט א שמוטציג-געקנייטשטע הויט וויא יערכע, פון א מיתה־משונה קאָליר, דאָס מויל אָפען ביז צו דיא אויערען, אהן איין צאהן, ליידיג, וויסט, נאר וואס דאס ציינגעל אינוועגדיג וואָרפט זיך, קרימט זיך צאפּלענדיג וויא א וואָרעם אין זיין גריבעל. אויפן ארם הייננט איהר א קויש מיט גרויסע לעבּעדיגע ראקעס, וואס קריכען אומגעלומפּערט איינע דיא אנדערע אויף דיא קעפּ, מאכענדיג מיט דיא הערנער, וויא דיא צוואנגען. זיא קוקט מיך אן שוויינענדיג, דאס מויל ציהט זיך איהר אוים נאָך ברייטער. דאכט זיך עס לאכט. מישטעהנעס נעזאָגט א לאכען, פון וועלכען עס לייגט זיך אויף דער נשמה א פינסטערער סאָטען מרה־שחורה און עס ווערט פּארקיהלט אינוועניג אין בויך... עס קומט מיר אויפן נעדאנק דיא באבע יאגא, דאס אומגליק מיינס שוין עטליכע יאהר, וואס שטעהט מיר אין וועג און לאזט מיך נישט אויפקומען. א קאלטער שווייס טרעט מיר אויפן לייב ארויס און עס ווערט מיר איבעל נאָר צום חלשען. איך טהו מיר אן א כח, גיב מיך א ריס פונם ארט און לאז מיך לויפען וויא א דולער.

שפּאצירענדיג אויף דער גאס דערזעה איך פון דערווייטענס וויא פּאָליצייסקע שלעפּען עפּיס א פערדיל און שלאָגען עס מויט שלעג וואו נאָר זיי טרעפען. לויט מיין שולדיגקייט, וויא איינער פון דער חברה „צער בעלי החיים“ בעדארף טאָן, האָב איך מיך באלד נעלאָזט געהען צו דיא סאָלדאטען, בעטען רחמים פאר דעם פערדיל נע־ביך. אז איך בין צוגעקומען נעהענטער און א קוק נעטאָן האָט מיך בעשלאָגען א קאלטער שוויים, עס איז אין מיר געשטאָרבען געוואָרען איטליכם אבר. איך האָב זיא דערקענט. דאָס איז זיא, זיא מיט דיא ביינער — מיין אלטע, מיין דארע, מיין בּירנע שקאפּע!

—פאַר וואָס, האָב איך די פּאָליצייסקע נעפּרעגט, פאַר וואָס שלאָגט איהר אַזוי די אומגליקליכע קליאַטשע נעביך ?

—פאַר וואָס מיר שלאָגען די פאַרשיווע קליאַטשע? האָבען נעענטפּערט די פּאָליצייסקע, אָנקוקענדיג מיך פון קאָפּ ביז די פּיס. מיר פיהרען זיא אין פּאָליציע.

—פאַר וואָס קומט נאָך שלאָגען ?

—אָהן אַ קלאַפּ האָט דאָס פיהרען עפּיס קיין פּנים נישט אַזוי וויא אַ חתונה אָהן כלי זמר. מיט שלאָגען נעהט עס צו לעבעדינער, פרעהליכער !

—עס איז דאָך אָבער אַ צער בעלי החיים, עס איז דאָך נעביך אַ רחמנות !

—אַ רחמנות! מאַכען זיי מיט אַ נעלעכטער. האַ, חאַ, חאַ, אויף אַזאַ פאַרשיווער קליאַטשע אַ רחמנות !

—עס טהוט איהר דען נישט וועה ? זיא איז דען נישט קיין לעבעדיגע בעשעפּניש? פאַר וואָס פיהרט איהר זיא אין פּאָליציע?

—זיא טאָר דאָ נישט ארומגעהען. זיא קען אָנמאַכען, פאַראומרייניגען די שטאָדט, וואָס מען האַלט זיא אַזוי ריין. עס איז אַזאַ זאַקאָן !

—למאי נעהען אַנדערע פערד דאָ ארום אין די גאַסען? למאי יענע בהמות? אָט נישט ווייט פון אייך, קוקט נאָר, לאַנערען אַ פּעקיל ציגאַינער מוט פערד און וועגעליך גאַנץ פריי ! ווייטער אביסיל וועט איהר בעגעגענען דעסגלייכען שכור׳ע טשומאַקעס וכדומה!

—דיא זענין עפּיס אַנדערש. עס איז נישט אונזער עסק אריינצולאָזען זיך אין חקירות. איבערינענס, וואָס האָט עס צו דיר ? עס איז דען דיין קליאַטשע ?

איך האָב נעוואָלט באַלד ענטפערען : יאָ, זיא איז מיינע, די קליאַטשע איז מיינע! גראָד אָבער האָב איך אויף איהר אַ קוק נעטאָן און עס האָט מיך מיאוס פאַרדראָסען, וויא אַזוי זיא שטעהט זיך רוהיג אָהן אַ פּיטצעל נעפיהל, גלייך וויא דער גאַנצער שמיעס נעהט זיא נישט אָן ; גלייך וויא נישט זיא מיינט מען, דיא וואָגט מיינט מען; גלייך וויא זיא טראַכט זיך ; נור מילא אַז מען בעליידינט מיך, אַז יענע מאַכען חוזק וואָס-זשע אַרט עס מיך? אָדער גלייך וויא זיא טראַכט גאָר נישט, טאַקי פּשוט גאָר נישט. עס ליגט איהר נישט מעהר אין זינען, וואו דערטאַפּט מען ערגיץ עפּיס, אַנצושטאָפּען די קישקע. פאַר פאַרדראָס האָב איך שוין נעוואָלט זאָגען : ניין, זיא איז נישט מיינע, מיר נעהערען זיך כלל נישט אָן ! האָב נעוואָלט אַ שפּיי טאָן און אוועקגעהען... נאָר באַלד אָבער האָט זיא מיך אָנגעהאָפּט ביים האַרצען, אַזוי אַז מיט פייער האָב איך אַ זאָג נעטאָן : מסתמא איז זיא מיינע !... וואָס טוינ דאָ אַ סך צו ברייען פון מיין גאַנצען שמיעס דערנאָך מיט די פּאָליצייסקע,

קורץ, איך האָב מיך מיט זיי אויסנערונגען, בעצאהלט, אבנענעבען זייערס און אויסנעלייזט דיא קליאטשע פון זייערע הענד, נאָר באופן, איך זאָל זיא ארויספיהרען פון דער שטאָדט. אויב אבער זיא וועט זיך פאפאָרען נאך א מאל פאר זייערע אויגען מעג איך מיך ריכטען, אז רענסטמאָל וועט מיך שוין קאָסטען... טהייערער.

איך האָב נעהאלטען ווארט און נישט לאנג נעטראַכט לאז איך מיך מיט דער שקאפע אין וועג אריין.

שטעלט אייך פאָר מיין לאגע! אויף דעם וועג, ערטערווייס נריבערדינג מיט שטיינער און מיט דערנער, נעה איך, שלימזל, צופוס מיט א קליאטשע! איך פלאָג מיך, ארבייט איבער דיא קרעפטען, נעה פאָראויס און זיא קוים וואס זיא שלעפט זיך, קוים וואס זיא הייבט א פוס. דאָס איז נאך גוט, צוצייטען ספּאָטיקעט זיא זיך, שטעלט זיך אנידער, האָטש האק זיא און בראק נישט פון דעם ארט! אדער זיא נעהמט זיך גאר אראפ פון דעם וועג און וויל פארקריכען ערגיץ אין א בלאטע. וואס טהוט מען מיט איהר? וואס פאר איין עצה גיט מען זיך דאָ? איך נעהם זיא אן ביי דער טשאָפּרינע און שלעפ זיא מיט געוואלד. איך ווער אבער מיד זיא שלעפענדיג און נעה אפ מיט שווייס. עס רייסט מיר אויף דאס הארץ זיא צושלעפען, א רחמנות, עס מוז איהר וועה טאָן! שלעכט, זעהר א שלעכטער עסק! איך שטעל מיך אנידער מיט פארליינטע הענט, שטארק אנגעברוגזט אויף איהר און בטל חכומות:

—פע, חלעבין! זאג איך אנגעדרודעלט, עפיס וויא גלאט אזוי אין דער וועלט אריין. איך האב מיך נישט נעריכט, חלעבין. זיא זאל מיר אנטאן אזוי פיל צרות, אזוי פיל לייד פאר מיין פריינדשאפט, פאר מיין גוטסקייט! איך קרינ מיך דא פאר איהר אזוי, האמפער מיך און נעהם מיך פאר איהר אן; איך פארווארף פאר איהר א גוט ווארט, בעט זיא וויא עס איז אפ, מען זאל זיא אזוי מיאוס נישט בעהאנדלען; איך נעה צוליב איהר צופוס וויא א בעטלער, כבוד שוין אן א זייט, לייג אנידער מיין נעזונט און פיינינ מיך דאָ אזוי, וואס איז? בכדי זיא זאל זיך צושלאגען צו עפּיס בעסערס, אויסצורוהען, צואָטהמען פריי — און זיא מאכט מיר א פארפוילטע לעבער, טהוט מיר אין דער גאל אריין, וויא דער ערגסטער שונא! אדרבה, איך פרעג, איז דאס רעכט, איז דאס שיין? — פע, חלעבין! איך מאך ביי מיר גאנצע פלענער און טראַכט זעהר פיל וועגען איהר, אלץ וועגען איהר, וועגען איהר — און זיא צרשלאגט מיר אלע מיינע נעדאנקען מיט איהר איצטיגער אויפפיהרונג. איך זאג איהר: נעה! שטעלט זיא זיך אפ פון הינטען; איך שריי: נעה מיט דעם וועג! קריכט זיא אין דער בלאטע. איך אדרבה ואדרבה און זיא אלץ קידער ווידער, אלץ

קאפויר! אדרבה איז דאס רעכט, איז דאס שיין ? טפוי! נאר א געלעכטער, חלעבין... איך וויים זעהר גוט, זאג איך, נאכדעם וויא איך שוויינ אביסיל, טייטענדיג מיט א פינגער גלייך איהר אין פנים אריין, ווען איך זאל מיך ארויפחאפען אויף דיר רייטענדיג, אנטאן דיר א צוים און א שמיטץ מאן, וואלסט דוא זיכער געגאנגען, וואוהין איך וואלט דיך געקערעוועט. פאר דעם וואס רייט אויף דיר, שקאפעלע, האסט־דוא דרך ארץ, דוא ציטערסט פאר זיין ווינק, פאר זיין בליק און שעצסט זיך איבערגליקליך, אז דוא שטעלסט איהם צופרידען, ער מעג אפילו שינדען, אראפציהען דיר דיא פעל; נאר מיין הארץ אבער דערלאזט מיך נישט צו רייטען אויף דיר. לאז מיר דער צונג זיך צוקלעבען צום גומען אויב איך וועל דיר זאגען, טראג! אויב איך וועל דיר דערלאנגען א שמיטץ, בידנע שקאפע, לאז מיר אפדארען מיין רעכטע האנד! בעטראכט זיך נאר גוט, וואס דוא טהוסט, וויא אזוי מיאוס דוא בעהאנדעלסט מיך, דיין געטרייען פריינד, וואס ווינשט דיר א בעסער לעבען וויא אצינד, וואס ווינשט דיך צוזעהען אין א בעסערען צושטאנד און צו האבען א מאל נחת פון דיר! בעטראכט זיך נאר, וויא אזוי דוא פייניגסט מיך און פארביטערסט מיר דאס לעבען. אי פע, חלעבין, איך האב מיך עס גארנישט געריכט!

אזוי רעד איך צו דער קליאטשע מיט פייער, אזוי טענה איך און זאג איהר א דרשה פון דעם גאנצען הארצען, איך וויין פשוט וויא א קינד פאר וועהטיג, און זיא שטעהט זיך, שט־שיפעט גאנץ קאלט־בליטיג גראז ביי דער זייט פון דעם וועג. וואס טהוט מען ? וואס הויבט מען אן ? טענות העלפען נישט, דרשות טויגען נישט, עס איז נישט צומאכען נישט מיט בייזען נישט מיט גוטען. אוועקווארפען זיא, לאזט מיר דאס הארץ נישט, עפיס האב איך אויף איהר שרעקליך רחמנות און עס ציהט מיך צו איהר וויא א מאגנעט. איך נעהם זיא ווייטער בייא דער טשאפרינע און שלעפ זיא, אויף גאטס בעראטה, וויא ווייט איך סען. איך בעט גאט, לאזען וויינגסטענס נישט דורכפאהרען קיין פרעמדע מענשען און לאזען זיי נישט לאכען פון מיר און פון מיין קליאטשע; לאזען חאטשע פרעמדע נישט זעהען, וואס צווישען אונז געהט פאר, לאז עס חאטש בלייבען בסוד, חאטע פאקרישקע! דאס געבעט אבער איז נישט מקוים געווארען. צום אומגליק האבען זיך בעדארפט א שאט געבען פארשוינען פון אלע זייטען, אי פונם איידעלען אי פונם געמיינעם גראד מענשען. איטליכער האט דורכפאהרענדיג אויף אונז געטייט מיט דיא פינגער, געזאגט א ווערטיל און געלאכט. דער האט געזאגט: וואו האט איהר עס דערטאפט אזא לעבעדיגע קליאטשע? אזא כשרה מציאה? — יענער: וואס האלט איהר זיך, יונגער מאן, לעבין אזא שלימזול? געהט אייך אייער וועג און לאזט דיא נבלה אייערע צופרידען. וואס דולט איהר אייך

אומזיסט א קאפ, איהר וועט מיט אזעלכער גאר נישט מאכען! זעהט איהר דען נים, אז זיא שמעקט מיט קברות בלעטליך, מיט צדוק־הדין? — נאך איינער: אט עטצט זיך אויף איהר רייטענדיג און ברעכט איהר דיא ביינער, נישקשה וועט זיא הייבען פיסליך, וועט פליהען. — און ווידער איין אנדערער זאגט: נעהמט דיא שקאפע אויף דיא פלייצעס, וועט איהר חלעבין בעסער מאכען!... וויא אזוי מיר איז געווען אויף דעם הארצען פון איטליכען אזעלכע רייד צו צוהערען, ווייסט נאר איין גאט וואויל.

דערווייל איז אונטערגעפאלען דיא נאכט. דער הימעל איז געווען איבערגעצויגען מיט א שווארצער חמארע, ערטערווייס האט געבליצט און דיא קליאטשע האט אליץ געמאכט דיא פריהערדינע אנשטעלען. איך האב זיך געאיילט, געוואלט אנציהען ער־גיץ אויף נאכטלעגער און דעריבער האב איך אויף מיר גענומען, צושלעפען מיין שלימזל מיט אלע כוחות. נאר הערט אבער א מעשה! אז איך האב זיא א שטאר־קען ציה געטאן, האט זיא זיך אויפגעשטעלט גאר דובאם, געענטפערט קוממיות און געבריקעט. העהע! טראכט איך, דוא בריקעסט־זיך, דוא ווילסט מיך שלאגען, טא האב־זשע דיר א גוטע נאכט! שלאף־זשע דיר אליין. איך וועל מיר אוועקגעהען, וועל איך פטור ווערען פון אלע צרות, וועל פארשפארען פארשווארצט צו ווערען און צו זיין צום געשפעט, צום געלעכטער אין איינעם מיט דיר. באלד אבער האב איך צוריק מיך בעטראכט: הע־הע! דוא בריקעסט זיך, דוא ביסט אין כעס, ווילסט מיך שלאגען. גאנץ גוט; מסתמא הויבסט דוא אן צו פיהלען, מסתמא ארט דיך, און אז עס ארט דיך און הויבסט אן צו פיהלען איז דא א האפנונג, אז דוא וועסט אם־ירצה השם קומען צום שכל — און דענסטמאל וועט זיין גאר עפיס אנדערש!....

מיט גרויס ליבשאפט האב איך געהאלזט, געגלעט מיין קליאטשע און זיא פא־מעליך, פאמעליך געפיהרט ביז מיר זענין געקומען צו א גרויסען, געדיכטען וואלד. אהינצו זענין מיר אריינגעגאנגען אויף נאכטלאגער.

.6

דיא קליאטשע א פירוש אויף איוב.

אונטער א הויכען, א גרויסען בוים האבען מיר ביידע זיך געטאן א ווארף שטארק מיד און אפגעשוואכט פון אזא ביטערער רייזע, נישט פאר אייך געדאכט! עס האט געטאן א בליטץ, גלייך וויא דער הימעל האט זיך געשפאלטען און אפגעטוקט דיא וועלט מיט פייער. באלד דארויף האט א היכך געגעבען א דונער און זיך אפגערופען שרום און ארום מיט שרעקליכע קולות וויא פון טויזענטער הארמאטען. עס האט זיך אריפגעטייבען א שטורעמווינט, ער האט משונה געפייפט, געוויינט, געהיילט וויא

הוננערינע וועלף, גלייך וויא עס האבען דעם טאָג זיך אויפגעהאנגען הונדערט מכשפים. דער אנשלאָפענער וואלד האָט זיך אויפגעחאפט שטארק דערשראָקען. עס האָט זיך אויפגעחאפט איטליכם גרעזעלע, איטליכם צווייגעלע, איטליכם בלעטעלע. אלע האָבען גערעשט, געפילדערט, געפלוידערט אויף אלערליי קולות און פארמישטע לשונות. סאראָקעס, וואראָנעס און סאָוועס מיט זייער גאנץ פעקיל האבען אויך צוגעקרעכצט, צוגעשפילט, א וויינענדינס. יעדער בעזונדער האָט געקרעכצט, געזיפצט, געשריגען, איינער דעם אנדערען מבלבל געווען, ביז א שלאקס-רעגען האט מיט אמאל איטליכען פארשטאפט דיא מיילער.

שרעקליך אזא נאכט און וואלד, שרעקליך, שרעקליך!....

איך שפאר מיך צו, איינגעהייקערט אין צעהנטען צום בוים. דער רעגען וואשט מיך א שרעק, עס ציטערט מיר דאס לייב, און צווישען דיא בליצען מיט דיא דונערען קלינגען מיר אין דיא אויערען יענע געטליכע, קרעפטינע ווערטער און תהלים:

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו....

עס ווינט דיא ערד זיך, שטורעמט אונטען,
עס ציטערען פון בערג דיא גרונטען —
קראַך—קראַך! אָט וואליען זיי זיך איין,
וויא באלד ער קומט און כעס אריין.
פונ׳ם נאָז איהם זעטצט ארויס א רויך,
א פייער פלאמט פונ׳ם מויל ביי איהם
און גליהנדע קוילען פליהען הויך,
עס ברענט, עס שרפה׳ט אומעטום!
ער נייגט דעם הימעל, נעהט ארונטער,
א וואָלקען שפארט דיא פיס איהם אונטער.
ער רייט אויפן כרוב, ער פליהט געשווינד
און שוועבט אויף פליגעל פון דעם ווינד. (תהלים י״ח,—ח׳ י״א)

אָט איז ער, נאָט! אָט זעה איך איהם באלד פאהרען דארט, דארט צווישען דיא צעריסענע חמארעס! — א שטיק שווארץ נעדיכטער וואלקען, העל ליכטיג בייא דיא קאנטען, טראָגט זיך דארט אויבען און דער געשטאלט פון א מורא׳דיג גרויס פערד, מיט א קלאָהר ווייסער גריווע אויף דעם טונקעל געפלעקטען האלז. פון דיא נאָזלעכער, פונ׳ם מויל פליהען איהם ביסליכוויים פייערדינע בליטצען, מיט א ציק הין און הער... דאס איז ער — דער כרוב, אויף וועלכען עס זיטצט רייטענדיג א שרעקליך גרויסער העלד: א גבור. אין א פורפור-קלייד. מיט לאנגע גרייז-גרויע לאַ־

קען און מיט א לאנגער נעגרייזעלטער בארד, ריין ווייס וויא זילבער. נאָך איהם ציהם זיך א גאַנצע מחנה ריזען, עוג מלך הבשן׳ם, גוג מגוג׳ן, מיט אלערליי חיות, וועלכע איהר ווילט. אלע מיט ערענסטע פנימער, אלע עפּים פּארטראכט, אלע איילען, יאגען זיך פלינק, דער גוטער יאָהר ווייסט וואוהין — אַח לאזען נאָך זיך איבער אויפן הימעל א בלויען, לויטערען שטעג. דיא לבנה שטעקט פון צווישען דיא וואָלקען ארויס א שטיק קעפּיל און קוקט זיי נאָך פון דערווייטענס מיט אָפּשיי, וויא איין עלטסטער בשעת עס פאָהרט דורך אין זיין ארט א גרעסערער פּריץ פון איהם... דיא ביימער בויגען אָן דיא קעפּ, ביקען זיך מיט גרויס דרך ארץ, האבען א פּנים וויא דיא אָפּגעשמיסענע — תּרבית, שא שטיל! און פּונ׳ם גרינעם בלעטער־מאַנטעל קאַפּעט זיי טראָפּענס וואַסער, קאַפּ קאַפּ אויף דער ערד, קאַפּ, קאַפּ מיר אויפן קאָפּ.

אָ, היילינער גאָט! לאז איך ארויס א געשריי און פאַל כורעים אויפן פייכטען נאַסען גראָז. —

— דוא ביסט עס מיין גוטער, אלטער בעקאַנטער?

—איך בין עס, מיין שלימזלדינער, פּרינץ, מיין בידנע, אומגליקליכע קליאַטשע! האב איך געענטפערט און זיך צו־וויינט.

— וואָס וויינסט דוא? האט זיא געפרעגט, א שמארקען שאקעל געבענדיג מיט דעם האלז, גלייך וויא זיא וואלט פון זיך אראפּגעוואָרפען א גאַנצען בארג מיטא און מיך פריינדליך אָנגעקוקט מיט אזא פּנים, טאַקי נאר וויא א מענש. דוא האסט גע־מוזט אויסשטעהען און ליידען פון מיר צרות?

— אַך! האָב איך געענטפערט, מיינע צרות זענין נאָרנישט, דוא האסט זיי מיר געמאכט אומגעהרען. דוא ביסט נעביך נישט שולדיג. דיינע צרות, זעהסט דוא זענין אהן א ברעג, גרויס וויא דער ים. איך וויין קוקענדיג אויף דיר, מיין געפאלענער, פארוואָנעלטער פּרינץ. אך, ביז וואנען וועסט דוא אזוי אפּקומען, אלץ זיך ארומשלע־פּען און פון איטליכען אלץ ליידע? ביז וואנען, אך, וועסט דוא זיין א שקאַפּע, דער וועלטס קליאַטשע?

— ביז וואנען, האט זיא געזאָגט, מענשען וועלען ווערען בעסער און קלינער, ביז וואנען עס וועט אויפהערען אי אכזריות אי רחמנות, אי רעות אי טובות, אי צו להכעים אי צוליב־זאכען, נאר אמת און גערעכטיגקייט אליין וועלען הערשען אויף דער וועלט; ביז וואנען עס וועט אויפהערען צו זיין א חילוק צווישען מענשען, א וואלף וועט וואוינען מיט א שאף, א בער מיט א קיה וועלען אין איינעם זיך פיטערען אין א לייב וועט וויא א רינד עסען שטרוי; ביז וואנען עס וועט זיך פעהרען

אלדאס־בייז, דיא ניט־גוטע, וועלען פארלירען זייער כח און עס יעט אפגעווישט ווערען טרעהרען פון איטליכענס פנים!...

— אך! האב איך געקרעכצט, עס איז נאך צרווייט צו ווארטען! ביז יענער צייט, האב איך מורא, זאל מען דיר דערווייל נישט דערגעהען דעם עק, נישט ארויס־געהמען דיא נשמה!

— מיט מיר, האט זיא זיך אנגערופען, מיט מיר געהט עס אקוראט וויא מיט מיינעם איין אלטען חבר איוב, וואס בשעת ער איז איבערגעגעבען געווארען דעם שטן אין דיא הענט האט גאט דענסטמאל אזוי געזאגט: שטן, וואס דוא ווילסט טהו מיט מיין איוב'ן, שלאג איהם, טהו איהם אן געבראטענע לייד, מאך איהם ברוין און בלוי דאס לייב, נאר זיין גייסט, זיין נשמה זאלסט דו היטען!...

— איוב, האב איך א געשריי געטאן, דאס איז טאקי דיין חבר, ניין, דאס ביסט־דוא טאקי אליין; דאס איז א משל אקאנען דיר, דארט שפיגעלט זיך אפ דיין גליקליכעס לעבען א מאל אין עושר אין כבוד; דארט שפיגעלען זיך אפ דיינע יסורים, דיא רדיפות, דיא שטעכווערטליך פון דעם עולם בשעת דיין גרויס אומגליק; דארט שפיגעלט זיך געטריי אפ איטליכס זאך בעזונדער. א י ו ב ביסט־דוא! דוא ביסט איוב מיט זיין ש א ט א ן, מיט זיינע מ כ ו ת, מיט זיינע פ אל ש ע ח ב ר י ם, וואס פאלען אויף איהם אן אין דער שלעכטער צייט און בעשולדיגען איהם, ער איז נישט גוט, ער איז נישט פרום.... א י ו ב איז דיין היסטאריע. דער אנהויב איוב און דער מיטען האבען שוין ריכטיג ביי דיר זיך ארויסגעוויזען, זיין סוף וועט ביי דיר אויך, גאנץ זיכער, מקוים ווערען. דער שטורם, אין וועלכען גאט און דיא גערעכטיקייט וועלען זיך בעווייזען, וועט, מיין איך, זיין א גרעסערער, א שטארקערער פון דעם, וואס איז געוועזען ערשט נישט לאנג!....

— מען שמיעסט, האט זיא זיך אנגערופען, אז דאס האט טאקי אנגעשריבען יענער בערהימטער מענש, וואס האט מיך א מאל פון א קליאטשע צוריק פאר א מעניש געמאכט. ער האט דערמיט געקוקט גאנץ ווייט!....

דערצעהל מיר נאר, האב איך זיא געבעטען וואו ביסט־דוא געוועזען דיא גאנצע צייט, זינט דוא ביסט פון מיר פארשוואונדען געווארען? ווער איז יענער פארשוין, וואס האט דענסטמאל זיך ארויפגעחאפט אויף דיר רייטענדיג? פון וואנען האט ער זיך גענומען?

— יענער, וואס האט אויף מיר זיך ארויפגעחאפט רייטענדיג, האט זיא אנ־געהויבען צו דערצעהלען, דאס איז געוועזען א לץ. נאכדעם, אז דיא דייטשליך, דיא נישט־גוטע לאזען מיך אבימיל צורות, וואקסט געוועהנטליך פלוצלים ארויס א לץ,

אזוי וויא פון אונטער דער ערד, זעטצט זיך אויף מיר רייטענדיג און טרייבט מיך איבער בערג, איבער טהאָלען, איבער פעלדער, איבער וועלדער. אבי נאָר איינער האט געמאכט דעם אָנהויב שפּרינגען שוין ארויס נאך א סך לצים פון פארשידענע געשטאלטען און פון פארשידענע סאָסלאָוויעס. עס ווערדט א געשפּעט, א געלעכ־טער ביז דעם הימעל, איטליכער זאגט א ממרא, א סליחה, נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, איטליכער גיט א פּייג און שטעלט ארויס א צונג. אלע פון גרויס ביז קליין זעטצען זיך אויף מיר אָן און האבען מיט מיר צו טהאָן. פיל מאל צוקריגען זיי זיך איבער מיר; איינער זאָגט, מען זאָל מיט מיר זיך נוהג זיין אזוי, און דער אנדערער זאגט עפּיס אנדערש; יענער זאָגט, איך זאל פליהען אין דער לופטען, און דער ווינשט, איך זאל געהען דורך דער ערד, עס ווערדט א ליארם, א געשריי א געפילדער, א מהומה, אז דער קאָפּ ווערדט דול הערענדיג. אזוי שפּילען זיי זיך מיט מיר אָן, שרייען זיך אָן. און דער „אייבּיגער וואָפּראָס" ווענען מיר בלייבּט טאקי אלץ נישט גערעשעט. א קאלעמוטנע וואסער, זאָגט דער עולם אין ווערטיל, איז גוט פיש צו חאַ־פּען. דאס איז אויך געזאָגט געוואָרען אויף מיר. אין מיטען דער בּייזער מהומה האָפּט מיך דערוויל איינער פון דער הברה, פּאהרט אויף מיר ארויס אין דער וועלט, מאכט מיט מיר געשעפטען און הויבּט מיך אָן צופּארקופען צו פארשידענע מענשען. איך זאָג צו פּארשידענע, מחמת אין א קורצע צייט דיען איך זעהר פיל בעלי־בּתּים. איידער איך האב מיך נאך נישט רעכט ארומגעקוקט בּיי איינעם, קומט דער רוח אין טראָגט מיך אוועק צו איין אנדערען. בּיי וועמען, ווילסט־דוא, בּין איך שוין דען נישט איבערגעוועזן? ווער האט דען נישט גענאסען און פון מיר נישט אָפּגעלעקט א בּיינדעל? הויב אָן פון א מינדסט פּאָריציל, פון א סאָטצקע, א קוואַרטאלנע וכדומה ביז עפּיס העכערס; פון א מגיד, א מוכיח, א מוסר־זאָגער א ירא־שמים ביז גאטס סטראַפּטשעס וכדומה אזעלכע טשינאָווניקעס צווישען דיא הימעל־מענשען; פון א לאַקיי, א סמאָטריטעל, א פּיסמאָוואָדיטעל, א נאדזוראטעל ביז א דירעקטאָר אין דיא יודישע שולען; פון א שמש, א קהלשען שרייבער, א חאַפּער, א סבאָרשטשיק, א פּאָוויערענע, א דעפּאָטאַט, א בעל־עצה, א בעל טובה, איין אָנחאַפּער ביז דעם בעל־טאקסע פון פלייש און סוועטשנאָי־סבאָר וכודומה דיא גאנצע כנופיא קהל; הייב אָן פון בעהעלפער, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים, טויזענטערליי גבאים, משולחים און שתדלנים, ישיבה־בּחורים, פּרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שיינע יודען, טאַטענס־קינדער, תהלים־זאָגער, משניות־לעהרנער, בעלי־תּפלות, שופר־בלאָזער, חרעהדליך־מאכער, פּורים־שפּ‏ילער, מצה־רעדלער, בּיז דיא דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערענס, קניטליך־ליינערענס, פעלד־מעסטערענס וכדומה דאס גאנצע

כלי־קודש. אלע כסדר האָבען אויף מיר זיך אָנגעזעצט, פאר איטליכען האב איך געביק בעדארפט ארבייטען און איטליכען אויף מיר טראגען. זיי קאסטען מיך געזונט און לעבען, איך האב פון זיי צו זינגען און צו זאָגען. ניחוי וואָלט מיין ארבייט האָטש אָנגעליינט געווען — חלילה! וויפיל איך זאל נישט ארבייטען איז אלץ ווייניג, אלץ קארג. א קאטאָוועס עפיס אזא פעקיל, אזא גרויסע, הונגעריגע כנופיא! ניחוי וואָלט מיין ארבייט האָטש עפיס נוטצען געבראכט—חלילה! איך ארבייט, איך האָרעווע גאר ווער זאגט מישטעהנעס נעזאָגט, פאר וועמען? .... מעשה שטן פאל איך תמיד אריין אזעלכע לייט אין דיא הענט, זיי נעהמען ביי מיר ארויס דעם דם התמצית, פארשלאָגען מיר דעם קאָפּ מיט דעם מוח און מאכען מיך אויסצודרעהען. פון דיא לייט ווייס איך זעהר פיל זאכען, איבער זיי איז דאָ פיל צו שמיעסען און צו פרעגען. נאר נישט אלץ אָבער, וואָס מען ווייס קען מען ריידען, נישט אלע קשיות קען מען פרעגען און נישט אויף איטליכער קשיא בעקומט מען א תירוץ. וואָס זאָל מען טאָן? מען מוז א מאל זיך בעגנינגען מיט איין תירוץ אויף אלע קשיות: „עבדים היינו לפרעה במצרים,“ דאס הייסט: פאר א קליאַטשע האט מיך געמאכט דער קעניג פון מצרים!

— איין קשיא וועל איך דיר טאקי פרעגען, האב איך צו איהר געזאָגט. וויא קומט עס, אז אויך יענע פריצים, וועלכע דוא האסט גערעכענט אין צעטיל זאָלען וועלען אין דיא הענדט נעהמען אזא וויסטע, בידנע קליאַטשע?

— מעשה שטן, האָט זיא געענטפערט, ווערען זיי פארבלענדט דיא אויגען, מעשה שטן נארען זיי זיך און מיינען, אז איך בין גאָרנישט קיין בידנע, אדרבה א האָראָפּאשנע, א ק א פ י ט א ל נ ע קליאַטשע!....

— אומגליקליכער פרינץ, בידנע קליאַטשע! האב איך א קרעכץ געטאָן און מיך שטארק פארטראכט.

7.

ישראליק בעקלעהרט דיא וועלט.

א פריש, נעשמאַק ווינטעלע האט פאמעליך נעבלאזען און פון דיא וואָלקענס, פון דעם שטורמווינט איז נישט געווען אפילו קיין זכר. דער אפגעטובלטער, אויסגעצוואָגענער וואלד, איז געשמאַ:ען וויא א חתן־בחור. אנגעטאָן אין א נייער, גרינער זשיפּעצע, ערשט פון דער נאדעל, געשיינט און געלויכטען וויא דער ליכטיגער מאר־גענשטערען, וואָס האט ערשט טאקי נעבראכט דיא פרעהליכע בשורה, אז אָט באלד קומט צו פאָהרען דיא זון, דיא טהייערע, גילדענע מחותנת'טע, און דיא חתונה וועט זיך אנהויבען. אלסדינג האט געלויכטען, געפינקעלט, אלסדינג האט

וויא עפּיס זיך מכין נעווען, אלסדיננ האט עפּיס אויסנעזעהען וויא יום־טובדינג און אומעטום האט נעשמעקט נעווירצט, זיסע, ליבע ריחות פון בשמים. — שיין איז דער אנברוך אויף טאָג ווען־צייט אין דעם וואלד, שיין, זעהר שיין! דער בעריהמטער כלי־זמר, דער סאָלאָוויי, האט אנגעשטעלט זיין פידעל, אָפּצושפּילען א שיינעם, א פיינעם „דאבריי־דזיען".

ער האט א שפּיל נעטאן און זיין שפּילען האט מיך צונומען! זיין ניגונדיל האט אין מיין הארצען אויפנעריהרט טויזענט סטרונעס, זיי האבען נעוויינט, נעשריגען און ארויסנעגעבען זעהר א טרויערדיגען ניגון. מיינע נעדאנקען האבען אלע נעטאנצט אין א ראד, א שרעקליך פּארמישטען טאַנץ! איך האב נעטראכט און מיר פאַרגעשטעלט זעהר פיל אלטע און נייע אומעטיגע זאכען.

עס האט מיר זיך פאַרגעשטעלט א טאָג אין מיין שטאדט, וויא אזוי און מיט וואס מענשען ברייננען איהם צו, מיט וואס זיי שטעהן אויף און מיט וואס זיי ליינען זיך שלאפען עס האט מיר זיך פאַרגעשטעלט א פריהמארגען: יודען שטעהען אויף און קרעכצען! ווייסען נישט וואס מען טהוט, וואס מען הייבט אן, פון וואנען מען זאל זיך דערנעהרען? זייערע פּנימער זענען בלייך דער שטערען פול מיט קנייטשען, דיא אוינען ווארפען זיך אין אלע זייטען, גלייך וויא זיי זוכען עפּיס אן וואס זיך אָנצוחאַפּען, אן וואס זיך אנצושפּארען, דיא חוואליעס פון דעם טאג זאלען זיי נעביך נישט דערטרינקען. זיי זיפצען, זיי קרעכצען און קנייטשען דעם שטערן. עס האט מיר זיך נעדאכט, ווידענע מענשען נעניצין, קנאקען אויס דיא ביינער און נעהמען זיך צו דער ע ב ו ר ה: רחצה, טוהען אן דיא חאלאטליך, שיך און זעקליך און חאפּען זיך אראפּ אין וואסער. — פּיפּקע: דערנאך נעהמט מען קארענצעס און מען פּיפּקעט. אז מען ווערדט פאַרטיג... בעלאדט מען זיך מיט גרויסע טלית און תפילין זעק, איטליכער נעהט אין זיין קלייזעל, אין זיין שטיבעל, אין זיין מנין, דארט ווערט מען פאַרטרייבען א שטיק טאָג, אביסיל טיט ריידען, אביסיל מיט פּאַטשטשען, אביסיל מיט דאווגען, אביסיל מיט כוונות און דערנאך מיט א קעלעשיקעל בראנפּין. — עס האט מיר זיך נעדאכט: א בעהעלפער נעהט און שלעפּט, וויא א קצב אויף דיא פּלייצעס, צוויי יוננע שעפּעליך, צוויי יוננע פּיטצליך קינדערליך, וואס ער האָט זייא נעביך אויפגעוועקט פון זעהר א זיסען, א געשמאקען שלאף, וואס ער האט צו־שטערט זייערע נוטע, פרעהליכע חלומות, צוטריבען פון זייא דיא מלאכים און איבער־געקעהרט זייער נעלעכטער אין א געוויין. זיי וויינען, זיי שרייען איבער דער גאנצער גאס מיט א ביטער קול, ווארפען און צאפּלען זיך נעביך שרעקליך שטארק מיט הענט־ליך און פיסליך, קיקען זיך אלע רנע אום צו דער היים און פארניסען גייע קוואלען

טרעהרען, עס גלוסט זיך זיי נישט בעגראבען צו ווערען ערגיץ אין א לאך, עס גלוסט זיך זיי נישט אנצוקוקען דארט פינסטערע פנימער, צו צוזעהן דיא ווילדע אכזריות און פיין, עס האבען זיי ערשט זיך אויפגעעפענט דיא אויגליך ערשט זיך צופיהרט דיא פיסליך, זיי ווילען זיין פריי, ווילען לעבען, שפרינגען און זיך שפילען! — אך, קוים וואס עס איז געווארען טאג איז שוין אזוי פיל קרעכצען, אזוי פיל הארצוועהטיג, אזוי פיל טייכען טרעהרען. — איין אומעטיגער זעהר איין אומעטינער ניגון!...

דער סאָלאָוויי האט וואס ווייטער, ווייטער מעהר זיך צולאזט, געמאכט שטיי־נער און מיינע געפיהלען האבען אויף אלץ מעהר און מעהר אין מיר זיך צונאסען, געשפילט א וויינענדיגם און וועה געשריגען!

עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט דער מארק, אין גאנצען וויא ער איז, מיט אלע זיינע געשעפטען און מיט אלע זיינע מענשען. עס האט מיר זיך געדאכט; הונגעריגע; דארע טאנדעטניקעס. און אין צעהנטען איינגעהויקערטע טענדלער דרעהען זיך הין און הער ארום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאמצען ביי זיך אפ איטליכענס קליידער, האבען איין אויג ביי ווען עס זענין צעריסען דיא שטיוועל, בייא ווע־מען דיא הויזען, בייא וועמען דיא קאפאָטע, דערפיהלען אין דער שטאָדט דיא קלענס־טע לאָטע, דיא מינדסטע שמאטע. עס האָט מיר זיך געדאכט: בלייכע, טויטע מענשען נעביך לויפען ארום וויא דיא פארסמטע מייז, שטעקען אומעטום אריין דיא נאָז און שמעקען. מאָמיר וועלען זיי געפינען עפּיס א שטיקעל ברויט, טאָמיר וועלען זיי חאָטש עפּיס דערטאפּען. איטליכער איז פארטראגען, איטליכען שפאלט זיך דער קאפּ, איטליכער פארבייסט א ליפּ, מאכט פּלאנען און פארטראכט זיך, איטליכער ריקט ארויף דאס היטעל, לויפט און איז וויא אויף דעם עולם התוהו. — עס האבען מיר זיך פאָרגעשטעלט אלערליי סארטען קלייטען און קלייטליך, טישליך און שאפּ־קעליך, צוואנציג קרעמער שלאגען זיך פאר איין קונה, איטליכער ציהט איהם צו זיך און זאגט איהם צו הרים וגבעות, איטליכען קריכען ארויס דיא אויגען צוזעהען א גראשען לייזעכטס. דיא קונים און דיא קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך,ביידע שווערען בנאמנות, ביים ווייב, בייא דיא קינדער. ביי דעם חלק לעולם הבא, און גלויבען איינער דעם אנדערען וויא דעם הונט. זיי צונעהען זיך, קוקען נאך איינער דעם אנדערען הינטערוויליכם מיט איינעליך, ווער ווער וועמען ווער צוריק בעטען, קומען זיך צונויף ווידער, ווייטער דינגען זיך, ווייטער שווערען זיך מיט טויזענטער שבועות, מיט טויזענטער חרמות, ביז איינעם געראָט פארט צום סוף אפּצונארען דעם אנ־דערען!.... עס האבען מיר זיך פארגעשטעלט רעדליך פארשוינען מיט שטעקליך אין דיא הענט, שיינע מענשעליך, וואס האלטען זיך וויא הינד, וויא וואָראָנעס לע־

בין טויטע און נבילות, וואס לעבען פון יענעמס פליישׁ פון יענעמס בלוט ; מענשע־ליך, וואס זיי אליין זענין נישט ווערטה קיין דרייער און גילטען פארט זעהר שטארק; מענשעליך, וואס איטליכער קען זיי פאר קליינעטשקע און זענין דאך זעהר גרויס ; מענשעליך, וואס אונטער דיא אויגען, האט איטליכער אויף זיי צו דערצעהלען עפּיס נישט קיין שיינע מעשיות, פיהרט ארויס דעם גאנצען יחוס פון זיי, פון זייערע ווייבער, און אין דיא אויגען האט מען פאר זיי פארט דרך ארץ; מענשעליך, וואס זענין אין דער געמיינדע א מכה, וואס מאכען איהר קאליע דאס בלוט און נאגען זיא אויס; מענשעליך, וואס אנקוקענדיג דאכט זיך, זיי זענין שטארק בעשעפטיגט, פארנומען מיט וויכטיגע עסקים, עס שוויצט זיי תמיד דאס פנים, שטענדיג פול מיט סודות, מיט סעקרעטען, ריידען דאס רוב אויף דעם ווינק — און באמת זענין זיי סווישט־שען, ליידינגגעהער, גארנישטען, טויגעניכטסען ; קורץ און גוט, יענע מיני מענשעליך, וואס דרעהען זיך תמיד ארום קהל, ווילען דער שטאדט רק איינברייינגען, רק טאן טובות, וואס ליינען זיך אין גאנצען אוועק פאר דער שטאדט און לעבען בכבוד, עסען דאס בעסטע און טרינקען טאג טעגליך א גוט גלעזעלע וויין ; מענשליך, וואס דרעהען זיך אלץ אין דיא קהל-שטיבליך, לעבין דיא גבירים, אויף דיא אסיפות, אין דיא יאטקעס און אין דיא וויינשענקען, וואס פיהרען דיא גאנצע קאמאנדע ביי דיא וויבארעס, ריימען איטליכען איין א סוד אין אויער און שרייען „זשעלאיעם", אדער „ניעזשעלאיעם" פאר כל ישראל ; מענשעליך, וואס וויטען זיך, נעהמען אראפ דאס היטעל פאר איטליכען משינאווניקעל, פאר איטליכען פריציל, וואס קריכען תמיד זיך פארצושטעלען פאר א נייעם גובערנאטאר, פאר א נייעם פאליצמייסטער, ראפּאר־טעווען תמיד מבזה דער שטאדט; מענשעליך, וואס זעהן אויס וויא שרעקליכע וועלף צווישען דיא ארמע, בידנע שאף אויף דעם מארק !... איך זעה דארט דעם בעל־מאקסע, וואס א מאל איז ער געווען א דאר יודעל, א ביטערער אביון, א קבצן, גע־גאנגען תמיד צופוס אין צעריסענע שטיוועל, קיינער האט אויף איהם אפילו זיך נישט אומגעקוקט, אצינד האט ער זיך פארלאזט א בייכעל, פאהרט וויא א שררה אין א פאיעטאן מיט א פאר גוטע פערד און קלאפט זיך פאר איטליכען אויף דער איצטיגער שלעכטער צייט, ער דערליינט נעביך געלד !... איך הער וויא איינער דינגט זיך מיט א בעל-מלאכה, וויל איהם פון דער ארבייט אפּרייסען א פאר גראשען. דער בעל מלאכה בעט רחמים, טענהט, געוואלד ! ער וועט דעם גאנצען טאג ארבייטען, פראצעווען מיט נויטשוויים און דאס פארדינסט וועט איהם נישט טראגען אפילו אויף דעם עסען. ער בעט זיך נעביך וויא בייא א נזכן, מען וויל איהם אבער נישט הערען. פלתצלים, זעה איך, קומט אונטער א נעזונטער, א בעלייבטער, א

שיינער יוד אין א גרויסען ספאָדיק מיט א פאַטשיילע אין דער האַנד. מען נימט איהם א גאַנץ פיינע נדבה, און ער בלאָזט זיך, וואָרטשעט, עס איז קאַרג. מען דערלייגט איהם נאָך, עס איז אַלץ קאַרג, אַזעלכען וויא ער קומט א סך מעהר פאַר זיין בייבעל פאַר זיינע געגרייזעלטע פייקעליך און פאַר זיין אויסגעוויקסט שיין פנימיל, יעגער בעדאַרף האַלטען זיך פאַר א זכיה, אַז זיין געלט, זיין מיה, געהט צו אַזעלכען וויא ער אין דעם בויך אריין! — אָך, וויא שרעקליך דער מאַרק זעהט אויס! וויפיל אומגערעכטיגקייט ראַרט ווערט געשעהען! דיא אָרעמקייט, דאָס ביטערע עלענט, דאָס שרייען און קרעכצען רופען זיך טרויערדיג אָפּ טיף אין דעם האַרצען. — א טרויערדיגער, זעהר א טרויערדיגער ניגון!

שפּיל סאַלאָווייטשיקיל, שפּיל! דיין שפּילען צונעהמט מיך בעסער וויא אויף א בערעקענס. איך וויל אביסיל זיך בעטראַכטען, איך וויל אביסיל זיך דערמאַהנען און פאַרשטעלען אונזערע צרות. שפּיל סאַלאָווייטשיקעל, שפּיל, איך וויל אביסיל וויינען!

ער האָט געקנאַקט, זיך צולאָזט אויפן העלזעל און טרויערדיג געשפּיקט! עס האָט מיר זיך פאָרגעשטעלט א יודענס שטוב, וויא דאָרט מאַכט זיך קיין רגע נישט צו דיא טהיר. עס געהען זעהר פיל אָרמע לייט, יונגע און אַלטע ווייבליך, מיידליך און קליינע קינדער, איינער געהט אַרויס, דער אַנדערער קומט אריין. בתוך הבאים קומען אָן נבאיטעס מיט זייער חן. דערנאָך טהוען זיך א לאָז שיינע יודען אין זיירענע קאַפּאָטקעליך, פאַדערען געלד פאַר זייערע זכות אבות. נאָך זיי קומט אריין א מגיד, א נשרף, א ירושלמי, א משולח, איין ענונה מיט אַלטע פאַרשימעלטע כתבים. באַלד נאָכדעם קומט א שמש פון דער שוהל מאַהנט פאַר א שטאָט. פאַר איין „עליה“, פאַר א „מי שברך“ פאַר א „מלא“ און פאַר א „נדר“. ערשט אָפּגעפּאַרטיגט זיך מיט דעם, גיבען זיך איינער נאָך דעם אַנדערען א שאָט א פעקיל פאַרשידענע נבאים מיט פושקעס און אהן פושקעס, איינער מאַהנט מעמדות אויף ארץ ישראל, דער אַנדערער עפּיס אויף תלמוד־תורה, דער דריטער בעט אויף הכנסת־כלה, דער פערטער אויף דעם הקדש, דער פינפטער אויף חברה משניות, דער זעקסטער אויף חברה נר־תמיד וכדומה נאָך און נאָך חברות. בינתים קומען צווייא בכבודיגע בעלי־בתים מיט ברייטקייט, רייסען עפּיס שטילערהייט איין אין דעם אויער, זאָגען דער־נאָך הויך אויף א קול מיט א זיפץ: „היינט פאַרשטעהט איהר שוין פאַר וועמען?“ און געהמען.... נאָר אין מיטען דרינען קומט דער קהלשער שמש און מאַהנט עפּיס צום רייסטעו, דער רעפּאָטאַט שטעלט נאָך א מאָל אריין א פּאַסטאַי, דער קצב זאָגט אָן מיט דער דינסט, אַז פון איצט אָן, זאָל מען מוחל זיין צוליינען צו דער אַקע פלייש נאָך צוואַנציג גראָשען, מען האָט פאַרגרעסערט דיא טאַקסע.... הכלל מען

רייסט פון אלע זייטען, איטליכער ניט א חאפ, א קניפ, א צופ, עס שטעלען זיך אין דיא אויגען טרעהרען, עס איז שווער אויסצוהאלטען. — שפיל סאלאוויטשיקיל, שפיל, איך וויל אביסיל װײנען!....

ער האט זיך צושפילט, צוגאָסען און געמאכט אומעטיגע שטיינער! עס שטעלט זיך מיר פאָר, וויא יודעש נעלד, יודעש בלוט נעזען לאיבוד, זיי גיסען זיך וויא וואַסער און ברייננען נישט קיין שום נוטצען. מישטעהנעס געזאָנט מה חסדנו, וואס איז אונזער חסד, אונזערע צדקות? עס שטעלט מיר זיך פאָר אונזערס א תלמוד־תורה, א וויסטע, א פינסטערע חורבה, עפּיס א שטיבעל אויף א היהנערש פיסעל, ערגיץ אין א לאך. אינווענדיג שטינקט שימעל; דער צובראָכענער פאָל און דיא ביינק זענין דארט בעדעקט דיק מיט בלאָטע, דיא פענסטער אויסגעשלאָגען, פארשטעקט מיט שמאטעס. ארמע, הונגעריגע, אפּגעריסענע יתומים וואַלגערען זיך ביז דעם האלז ווײט אין מיסט, פארשמירט וויא דיא רוחות און האָבען קיין פנים נישט פון מענשען. וואָס, מישטעהנעס גזואגט, קען פון זיי דארט ווערען? וואס וועלען זיי זיך אויסלערנען און צו וואס וועלען זיי שפעטער טויגען? איך הער וויא אזוי זיי קרעכצען און זיפצען. דאס קול פון זייערע פארלוירענע יונגע יאהרען, הער איך, שרייעט ארויס פון דיא קופּעס ערד און מיסט! דאס קול פון דיא אומגליקליכע, פון דיא פארלויערענע נפשות, הער איך, געהט ארויף אין דעם הימעל און שרייעט: ארט גוואלד אויף דער גאנצער שטאָדט יודען! אויף איטליכען פון אונז קאפּען אראפּ דיא בלוטיגע טרעהרען, קיינעם פון אונז וועלען זיי נישט נעשווינגען ווערען!.... עס שטעלט מיר זיך פאָר אויך דער הקדש, אדער, לאז זיך האטש זיין, דער בקור־חולים, מיט אלע זיינע ווילדע הנהגות. איך הער עפּיס א רעש, א יאמער, א קלאנג דארט אויף דעם הויף. איין ארמע יודע־נע האט אהינצו נעבראכט צופיהרען איהר קראַנקען מאן, איהר גאנצער פרנסה־נעבער, איהר גאנצע אָנהאלטעניש. דיא גבאים אָבער לאָזען איהם נישט אריין ביז דיא ארימענקע וועט נישט געבען פריהער א פּאָר קערבליך. דערווייל וויא זיא לויפט ארום, ברעכט דעם קאָפּ וויא צו בעקומען דאָס געלט, איז איהר קראַנקער מאן נעביך לעבען פּלייט נעשטאָרבען. דיא פרישע, וויסטע אלמנה קומט און בעוויינט איהר מאן אויף דער גאס, מיט איהר אין איינעם וויינען נאָך ארמע לייט, נאָך וויסטע אלמנות מיט צובראָכענע הערצער. עס איז א יאָמער, א קלאָנג, מען צוגעהט פון טרעהרען. — פּאמעליך אביסיל שפּיל סאלאָוויי, עס האָט ביי מיר אין דעם הארצען שוין גע־לאָפּנעט א סטרונע!

ער האָט אביסיל צוקנאַקט און געמאכט טרעלען. עס האָבען מיר זיך פארגע־

שטעלט יודישע פּאַראַדקעס, וויא פון אונזער ריידען קומט גאָרנישט ארויס, מישטעה־
נעם נעזאגט מה אָנו, מ ה ח י י נ ו, וואס מיר זענין און וואס איז אונזער לעבען ?
עס שטעלט מיר זיך פאַר איין אסיפה. דאָרט איז א ליארם, א געשריי וויא אין א
באָד, איינער איז מבלבל דעם אנדערען. זאגט איינער עפּיס א וואָרט, שרייעט יענער,
ניין, אדרבה, פארקעהרט! און הערען ביידע נישט, וואס זיי ריידען. איטליכער האלט
זיך פאר א חכם, פאר א ווערטל־זאָגער, לאָז עמיצער עפּיס אָנהויבען צו זאָגען, פאלט
איהם יענער אריין אין דיא רייד. עט, מאכט ער, לאָזט זיך דינען, מכח דעם האָב
איך נעזאָגט א גאנץ גלייך־ווערטעל... וואס הייסט עס ? שפּרינגט ארויס איינער
פון דער זייט, איך בין אויך א בעל־הבית, בין אויך א הינער, איך האָב אויך א דעה !
מען צונעהט זיך לסוף שטארק פארשוויצט און מען ווייסט נישט מיט וואס מען איז
נעקומען, מיט וואָס מען נעהט אוועק. עס קומט ארויס דעם עולם'ס ווערטעל מאקי :
„ס'איז נעבליבען, שמעון ווארנער זאל ווייטער וואוינען מיט דער גרושה !" איך הער,
וויא א פּאר נבירליך, עטליכע בעלי־טובות, עטליכע דרעהער אין קהל, און דער בעל־
טאַקסע מיט זיין קאַפּיטעל לאכען זיך נאָכדעם גוט אויס און מען טהוט וואָס מען
וויל. באלד נאך אזא אסיפה ווערט וויא נעוועהנטליך טהייערער דער מקח פון
פלייש. בעלי־טובות נעהמען בעזונדער פון איטליכער אָקע עפּיס דרייערליך און עס
ווערען בעשאפען עפּיס שטילע, שפּאָגעל נייע נתינות. עס שטעהען מיר פאר דיא אוי־
נען אונזערע וויבאָרעס, וויא אזוי מען קלויבט אויס גבאים, פיהרערס און א נובערנ־
קען רב. פע, וואס דא טהוט זיך ! איך קען נישט צוזעהען וויא מענשען פארליערע
זייער שכל, זייער הארץ, זייער ווילען, און זייער מענשליכע בחירה ; איך קען נישט צו־
זעהען וויא מען לעקט זיך אונטער, פיינט זיך עפּיס פאר א ליאדע נבירעל, וויא מען
סלחשעט, נעהט אויף דיא שפּיטץ פינגער פאר איין אויפנעקומענעם משרת וכדומה
אזוינע מיני פארשוינען. איך קען ניט צוזעהען וויא מען פארקויפט דעם אמת, דעם
יושר, דעם נוטצען און דעם אינטערעס פון דער שטאָדט פאר א גלעזעל בראנפין,
פאר א קניש. עס קאָכט זיך מיר איבער דאס בלוט צוזעהענדיג, אז בעונותינו הרבים
איז נישטאָ ביי אונז מיט וועמען עפּיס צו טאָן, מיט וועמען עפּיס צו מאכען. קיינער
מיינט נישט ערענסט ! עס ווערט מיר צוזעטצט דיא גאל צוקוקענדיג, וויא בעונותינו
הרבים אונזער עולם שלאפט, וויא ער איז פארטראגען אין חלומות — ער דיינקט
נישט, בעטראכט נישט, ווייסט נישט זיין לאגע. קיינער בערעכענט
נישט, זאָרגט נישט און פיהלט נישט כל־זמן עס בעריהרט איהם נישט זיין איינען
נפש'ל. מאקי נאָר מחילה אָקסען, וואס בשעת מען קוילעט איינעם, שטעהען זיך דיא
איבעריגע און קייען. מעלי־גרח'ן גאנץ רוהיג. עס ווערט מיר א לאָך אין הארצען צו־

זעהענדיג... נאָר אבער געוואלד פאמעליך, סאלאָוויי, פאמעליך! עס האט ביי מיר געשפרונגען שוין נאָך א סטרונע!

ווין ישראליק, ווין! האָט מיט איטליכען שפיל דאס וואלד־כלי־זמריל מיר גע־זאָגט. עס האט מיר זיך געדאכט וויא פאר דער חופה. דערבדחן דערמאָהנט מיך, איך בין א יתום... ישראליק, לאזט ער אויס צום גראם מיט א ריהרענדיג קול: א יתום מוז אויף דער וועלט פון איטליכען אויסשטעהן זעהר פיל; ווין, ישראליק לעב, ווין — כלי זמריל שפיל!

איך רעק צו דיא אויגען מיט א טיכעל, בעוואש מיך מיט טרעהרען און שטעל מיר פאָר זעהר נישט קיין פרעהליכע זאכען.

עס שטעלען מיר זיך פאָר אונזערע קלייזליך און שטיבליך. מישטעהנעם געזאגט וויא אזוי זיי זעהען אויס, וויא אזוי מען פיהרט זיי און וויא מען האלט זיי ריין! איך געה פארביי דורך — און עס פארשלאָגט מיר אין דער נאָז... דארט האלטען זיך אויף ליידיגגעהער, בטלנים ליגען זיך דאָרט אויסגעצויגען אויף טיש און אויף ביינק מיט פיפקעס אין דעם מויל. זיי פיפקען, שפעטען פון דער גאנצער וועלט און דערצעהלען מעשיות. דאס זענין אזעלכע מיני ווערעם, וואס נאגען, פרעסען און האבען זייער גאנצע יניקה פון אנדערע. דאס זענין עפיס נאר מאדנע באנקירען, וואס רעכנען דיא גאנצע שטאדט הייזער פאר זייער קאנטאָר; איטליכער איז זיי תמיד שולדיג און מיט איטליכען פיהרען זיי בעשטענדיג קאנטעס. גליקליך מעג זיך שעטצען יענער, וועמען זיי פארלייגגערען דעם חוב אויף אביסיל שפעטער. — איך זעה עפיס א נוזמא מקבלים, אביונים, קבצנים, דלפנים, טוינעניכטסען, קאלעקעס מלמדים, פארצעהנ־יאהרדינע, פאריאָהרדינע, און היינטינס־יאהרדינע בעלי־הביתליך, וואס עסען קעסט. איך הער פלוצלים אויף דער גאס עפיס כלי־זמר שפילען, פריהער לויפען ווייסע חברה, הענדום פענדום, הינטען געהט א גרויסער עולם, עס ברענען הבדלות. דאָס פיהרט מען צו דער שוהל א חופה, אומגליקליך צומאכען דארט א יונגעל מיט א מיידעל, וואס ווייסען נאָך גאָר נישט פון וואס צחאגען. ביז שפעט אין דער נאכט, זעה איך, פיהרט מען חופות, עס ווערען אפגעמאכט עפיס א נוזמא חתונות. אלטע באבעס פליעסקען, מחותנים טאנצען, דער עולם איז לוסטיג, א שמחה! — מזל טוב אייך, יודען, מיט שפאָגעל נייע אָרמע לייט! מזל טוב אייך מיט א ניי פעקיל לע־דיגגעהער! מיט נייע קאנדידאטען אויף מלמדים, אויף מקבלים, אויף באנק־קוועט־שער און אויף גילדענע אָדער יודען! מזל טוב אייך נאר מיט א פריש צעטיל פון קיימינע גרעט: מיט אלע אייערע שמוטצינע, פוילע און פוסטע מענשעליך! מזל טוב

אייך מיט פריש־צאפּעלדיגע פּיאַווקעליך! גרייט און יודען, בל״ט, גרייט און נעלם נעלם, נעלם! —

גוואַלד, סאַלאַווײ, נעגוג, נעגוג צו שפּילען! עס רײסט מיר דאס האַרץ, עס שפּרינגען, עס לאַפּנען אין מיר אלע סטרונעס!...

8.

זיא איז קוים לעבעדיג פון זייערע הענט ארויס.

איך האב מיך אומגעקוקט דערנאָך צו מיין קליאַטשע האב איך געזעהען, זיא ליגט אויסגעשטרעקט וויא א טויטע און סאָפּעט גאַנץ שטאַרק.

—אָך! האט זיא צו מיר זיך אָנגערופען מיט א קרעכץ, זיי האָבען מיך גאָר פער־מוטשעט. איך פיהל, אז אלץ וואס ווייטער נעהען מיר אויס דיא קרעפטען. אין דער צייט, ווען עס עפּעס זיך מיר אויף דאס מויל צום ריידען. ווען איך הויב מיך אן ארומצוקוקען און אלסדינג צו בעטראכטען, דענסטמאָל הויב איך ערשט אָן צו דער־פיהלען מיינע וועהטיגען... אָך, זיי האָבען מיך שרעקליך אפּגעשוואכט, שרעקליך קראַנק געמאכט — איך פיהל אין מיר נישט קיין גאַנץ אבער קיין גאַנץ ביינדעל! זעהר שטאַרק האבען מיך דא ערשט פערמוטשעט עטליכע פארשוינדליך, איך בין פון זייערע הענט קוים גאַנץ ארויס מיט דעם לעבען.

—דערצעהל מיר, בעט איך זיא מיט א פארקלעמט האַרץ, דערצעהל מיר, ווער זענען עס דיא דאָזיגע פּארשוינען, און וואס האבען זיי דיר געטאָן?

— העלף מיר, איך בעט דיך, אביסיל זיך אויפצוהייבען און אנצושפּארען זיך אויף דער זייט. ס׳איז עפּיס קיין דרך ארץ נישט וויא איך ליג אזוי אויסגעשטרעקט איך קען מיך, כּא עליכם, אליין קיין ריהר נישט טאָן, אוי מיין קאָפּ, מיין קאָפּ!

— וואָס איז? האב איך זיא א פרעג געטאָן מיט רחמנות, דער קאָפּ טוהט דיר געביך וועה?

— אוי! האט זיא געענטפערט, עס טוהט מיר וועה איטליכס א ב ר, איטליכס ג ל י ד בעזונדערע, מיין גאַנץ ל י י ב א ו ן ל ע ב ע ן. עס טוהט מיר וועה אי ד ע ר ק א פּ, דער קאָפּ, אי דער גאַנצער פ אָ ד ע ר ח ל ק, — דער פאָדער חלק וויא אויף מחילת דער ה י נ ט ע ר, הינטער חלק!....

— לאָז זיך פון דעסטוועגען נאָר נישט אפּ, האב איך זיא געבעטען. מאָרגען, אז מיר וועלען זיין אין דער שטאָדט, וועל איך בעטען א דאָקטאָר, ער זאל דיך בעטראַכטען און דיר עפּיס פארשרייבען.

— אַי, אַי! האט זיא זיך א חאַפּ געטאָן זעהר דערשראָקען. דערמאָהן מיר נישט, איך בעט דיך, דערמאָהן מיר נישט קיין דאקטאר! ווער קען נאָך אזוי וויא

איך דיא דאקטוירים, דיא קאַנאוואַלעס מיט זייערע רפואות, מיט זייערע פּאַרשריי־בעכטסען ? !.... ביי זיי איז באלד לאזען צו דער אדער, בלוט אפּצאַפּען און דורכ־ציהען זאוואלקעס. איך האב שוין ברוך־השם אויף מיר א סך בלויע צייכענס פון זייער פאַרשרייבעכטס. זעהסט-דוא ביי מיר אט דיא פרישע סינאַקעס ? דאָס האָט מיר נישט לאנג געמאכט א דניעפּראָוויצער קאַנאוואַל מיט זיין קליפּערנעצייג און מיט זיין פאַרשרייבעכטס. ער איז פשוט זיך מחיה, ווען עס מאכט זיך איהם א גע־לעגענהייט צופאַרשרייבען. עס זענין דא זעהר פיל אזעלכע דאקטוירימליך, וואס וויא באלד נאר עפּיס א מינדסטע זאַך, א קלייניגקייט, האבען זיי שוין ליב צו שרייבען, און שרייבען און א מגילה, א גאנץ גרויסען בוינען....

נאָכדעם אז דיא קליאַטשע האט וויא עס־איז זיך אָנגעשפּאַרט אויף דער זייט, איז זיא געלעגען אביסיל שטיל, האט אפּגערוהט און געהאַפּט דעם אטהעם. דער־נאָך האט איהר עפּיס וויא זיך איבערגעביטען דאָס פּנים, געקוקט אויף מיר מיט א פּאר קלוגע אויגען, מאקי נאר וויא מענש, און אָנגעהויבען צו דערצעהלען מיט דיא ווערטער:

— אויב דוא ביסט אפשר א מאל געווען אין גלופּסק מוז דיר זיכער בעקאַנט זיין, אז נישט ווייט פון דער שטאָדט ארויסגעהענדיג, לעבין וואלד, איז געשטאַנען איין אלטער פּאלאץ, א חורבה פון א לאנגער צייט מיט יאָהרען. דער גאנץ גרויסער, ברייטער פּלאץ, אויף וועלכען ער איז געשטאַנען, האָט פאַרנומען דיא אוינען מיט זיינע שיינע גערטנער, מיט זיינע פּרוכטאָווע ביימער, האטש וויא אָפּגעלאָזען וויא ווילד פאַרוואַקסען מיט גראָז זיי זענין געווען. נישט איינער נאר פון דיא, וואָס פּלעגען פאַרביי איהם געהען שפּאַצירען, פּלעגט זיך אלץ ווינשען, אז גאט וועט איהם העלפען צו געווינען דעם גרויסען געווינסט, דיא צוויי מאל הונדערט טויזענט רובעל, אָדער נאר צו געפינען איין אוצר, וכדומה נאך זאכען, וואס דער אויבער־שטער קען צושיקען, דענסטמאל וועט ער זיך אוועק־קויפען אט־אָ־דעם פּלאַטץ און דאָ שטעלען א שיין הויז. קיין בעסערס דערפון בעדאַרף מען שוין מעהר אויף דער וועלט נישט האבען. דאָ קען מען לעבען גאנץ גליקליך צווישען גאָט און צווישען לייט. אזוי פּלעגט איטליכער זיך ווינשען, און פון איטליכענס ווינשען האט, וויא דער שטיינער איז, זיך אויסגעלאזט א טייך. דערווייל איז דער אלטער פּאלאַץ זיך געבליבען אלץ טאקי א חורבה און אזוי אוועקגעשטאַנען א היבשע צייט מיט יאָהרען.

נאר אלסדינג אויף דער וועלט האט א צייט. אויף דעם אלטען פּאלאץ איז אויך געקומען זיין צייט אויפגעריכט צו ווערען. עס האט זיך געוויזען פּלוצלים דער

גליקליכער, דער מזלדינער מענש, וואס איהם איז בעשעהרט געווען צו בעקומען דעם שיינעם, טהייערען פּלאַטץ. מיינסט־דוא אפשר, ער האט געוואונטן, אָדער געפּרנען איין אוצר? חלילה, אפילו נישט קיין פרוטה. אדער מיינסט־דוא אפשר, ער האט געהאנדעלט און פאַרדינט? נאָך א מאל, ניין, חלילה! אדרבה, וויא איטליכען איז בעקאנט, איז ער נעבּיך אין האנדעל גאַר נישט מזלדיג געווען. ער האט אין זיין לעבען עטליכע מאל אי זיינס אי פרעמד געלט, לא עליכם, אַנגעוואוירען. צו ווען ער האט זיך צוגעריהרט, איז יענער ניזוק געוואָרען. א מאל האט ער זיך צוגעריהרט צו א צוקערפאבריק פון א גרויסען, בעריהמטען סוחר, איז זיא, דיא פאבריקע, מעשה שטן, פון אונטער זיינע הענט עפּיס וויא פארשוואונדען געוואָרען און איידער דער סוחר האט נאָך צייט געהאט זיך אומצוקוקען, דערווייל האט ער איהם פאַרפיהרט ביז דעם האלז ווייט אין דער בלאָטע. א־פנים נישט בכיוון, נאָר גלאַט פשוט, ווייל ער האט אין דעם האנדעל טאקי קיין מזל נישט געהאט. מילא וואָס דען־זשע? נאָט האט איהם געהאָלפען אויף דער עלטער זיך אריינצודרעהען אין קהל און ווערען דער שטאדטס בעל־טובה! קוים איז ער א געוויסע צייט אוועקגעזעסען א בעל־טובה, א דרעהער אין דעם ק ע ס ט ע ל ע, האט רבוני של עולם איהם מיט א מאל בעצאהלט שכר פאר זיין צער, איהם בעגליקט פאר זיין נוטסקייט, פאר זיין מיה נעביך און איהם מזכה געווען מיט דעם אלטען פּאלאץ! אין יענער צייט בין איך, שלימזלדיגע שקאפּע, געווען אין זיינע הענט. ער האט זיך א נעהם געטאן צו מיר גאנץ געשמאק, מיט אלע כלים און געארבּיט מיט מיר עבודת־פּרך. ער האט מיך איינגעשפּאנט אין וואָגען און איך, אָרימענקע, נעביך האב איהם געמוזט אָנפיהרען אין גאנצען דיא ציגעל און דיא לעהם אויף דעם גאנץ גרויסען הויז, וועלכעס ער האט דאַרט זיך אויסגעבויעט! אָפּגעהיט זאָל מען ווערען פון אזא בעל־הבית!....

קוים וואס איך האב איהם אויסגעבויעט פּיתום, האָט ער מיך אין א קורצער צייט געצוואונגען, איהם אויך אויסצובויען רעמסס. אויף א גרויסען פּלאַטץ, אין מיטען דער שטאָדט, וואס איז אוועקגעשטאנען ליידיג א סך יאָהרען, אהינצו האָב איך איהם געמוזט ווייטער אָנפיהרען לעהם און ציגעל, אויסצובויען א גרויסען מויער מים א סך קלייטען.

שווערער נאָך פון לעהם און ציגעל איז מיר געווען צו פיהרען עפּעס א פאַרפרומטען ספּאַדיק מיט זיין גוטער כנופיא, וואָס זיינען געווען צוזייעט, צושפּרייעט אין פערשיעדענע שטעדטלעך און בעוויזען זייערע וואונדער אין עבודת הבורא. איך האב געהאט דאָס לויפעניש, איטליכען בעזונדער אָפּצופיהרען דעם רח"ש און אלע

בעדערפעניש, וואס מען בעדארף האָבען צום לעבען. מען פלעגט מיך אָנלאָדען מיט משא און אַלץ טרייבען, טרייבען. איך האב עס גאָר קיין כח ניט געהאַט אויסצושטעהען!.... נאָך א פעקיל האָב איך אויף מיר געהאַט, זעהר א ביטער פעקיל, וואס פון איהם מענסט דוא הערען.

ערגעץ אין אַ שטעדטעל, דאָרט לעבען א געוויס טייכעל, ליגט דאָרט פון הונדערטער יאָהר בענראָבען עפעס איינער, א גרויסער למדן. פון כמה שנים האָט מיט איהם איטליכער דאָרט זיך מיחס געוועזען, נאָר דערביי טאַקי איז מען געבליבען. פלוצלינג וויזט זיך אויף דעם מייעריל, וואָס אויף זיין קבר, א נר־תמיד, דאָס הייסט א לעמפיל, אין לעמפיל עהל מיט א קנייטעל, וואָס ברענט כסדר. מיילא, דאַכט־זיך, וואס איז אזוינס א לעמפיל? ווענען נעהט עס אָן? מיר אָבער האט עס געקאָסט געזונד און לעבען. דיא דאָזינע פערזאָנען, וואס האבען אויסגעטראַכט דאס לעמפיל און אנגעהויבען ביי איטליכען, סיי ביי הינע, סיי ביי פרעמדע, דורכפאָהרענדינע אורחים, צו שלעפען געלד אויף עהל, אָט זיי האָבען מיך דערטאַפט אין זייערע הענד. און אין דער צייט, וואָס דיא דאָזינע לייט האבען זיך מתעסק געווען אין דער מצוה, דערווייל האב איך, שלימזלדינע, געפיהרט און געפיהרט צו זיי א היים, אויך אין זייערע קלייטלעך פון אל־דאָס־גוטס: גאַנצע פעסער עהל, פעסלעך הערינג און מאַסלינעם וכדומה נאָך סחורות, וועלכע א קלייט בעדאַרף צו האבען. פון יענעם לעמפיל איז מיר וויסט און פינסטער געוואָרען אין דיא אויגען!...

איך בין קוים לעבעדיג פון זייערע אלעמענס הענד ארויס. נאָר מיר אָבער איז שוין אזוי בעשעהרט, אַלץ צו האָרעווען און אויסצושטעהען אויף דער וועלט פון איטליכען שלאַק בעזונדער. אזעלכען, צו וועמען דער רוח האט מיך דערנאָך פארטראָגען, האב איך געזעהן דאָס ערשטע מאל אין מיין לעבען. דיא משא, וואס ער האט אויף מיך אָנגעליינט, איז בממשות ניט געווען אזוי שווער. עס האט אבער געהאַט א שרעקליכען נפוח, א נפוח־זאַך איז א סך ערגער צו פיהרען וויא לעהם מיט ציגעל, וויא פעסלעך הערינג מיט עהל. ער האט מיך עפעס מיט אַלערליי געדרוקטע בלעטער בעדעקט אין גאַנצען אזוי, אז פון דיא בלעטער האט מען נאר געזעהן ארויסשטעקענדיג לאַנגע אויערען און מחילה אָן עק. מען האט זיך געהאַלמען אין דיא זייטען לאַכענדיג פון דעם, וואס איז דאָרט געשטאַנען געשריעבען. עפעס האט מען שטארק חזיק געמאַכט פון איהם געביך, פון מיר געביך און פון אונז ביידען. ער, א וואונדער חלעבען, איז געווען גאַנץ רוהיג. אויב ער האט זיך ניט ווילענדיג געמאַכט, אָדער האָט ער אפשר טאַקי ניט פערשטאַנען. וויא דיא מעשה איז שוין דאָרט געווען, ער איז ביי זיך געווען שטאַרק. מיר אָבער, מעשה

שטן, איז דיא זאַך זעהר ניט אַנשטענדיג געװען, מיר איז שרעקליך ניט געפעלען, מען זאָל פון מיר, צוליעב איהם, לאַכען. הײנט האָט מיר טאַקי אויך געריסען דאָס האַרץ אויף איהם נעביך, פאַר װאָס זאָל מען איבער איהם אַזוי זיך לוסטיג מאַכען? אַ מענש, װאָס כמעט נישטאָ אײן זאַך, אַפילו אַ קלײניגקײט, אין װעלכער ער זאָל זיך ניט אַרײנמישען, טאַקי נאָר פאַר גוטסקײט, חאָטש מען האָט איהם נאָר ניט געבעטען; אַ מענש אַ בעל סוד, און אַז ער ניט שוין יאָ אַרויס עפּעס „סודות" אָט אין דרינען טאַקי ליגט ערשט אַ סוד, עס איז זיכער ניט אומזיסט.... אַזאַ גוט פראָסט מענשעל אָהן שום חכמות זאָל זײן אַזוי צו געשפּעט! חלעבין אַ רחמנות. װײניג מײנע צרות האָב איך נאָך געמוזט לײדען אויף זײנע, גענוג בין איך אַ שלימזל, האָט מיר דער רוח בעשעהרט נאָך אַ שלימזל. איך האָב גע-האַט גענוג אויסצושטעהן אי פאַר מיר אי פאַר איהם! טאַמשקעס װאָלט איך איהם באַדאַי געפיהרט, אַבי ער זאָל מיך בעפרײען פון אַזאַ נפוח און פון לײטישע געלעכטער. איך װאָלט מיך געװען גליקליך געשעצט, װען ער זאָל אויף מיך ברוגז װערען און מיך פערקויפען, איבערגעבען אין אַנדערע הענד. דאָס אײבינע לעבען װאָלט איך איהם געװאונשען, עס װאָלט בעסער געװען פאַר אונז בײדע. מעשה שטן אַבער, בין איך איהם שטאַרק געפעלען. עס איז איהם אַ פּנים אַרײן אין טעם.... אײן קול, ער האָט מיך ליעב, ער האָט מיך ליעב! עס פלעגט מיר אַזש ניט גוט װערען נאָר צום ברעכען, הערענדיג תמיד אַזעלכע רײד, ניט הײנט געדאַכט! עטליכע מאָל בין איך געפאַלען מיט דעם גאַנצען נפוח און מען האָט אונז שוין אַ צײט לאַנג ניט געזעהן שלעפּען זיך אויף דער װעלט. ער אָבער פלעגט זיך מאַכען האַרץ און אויף נאָטס בעראַטה אָנהויבען אויף דאָס נײ צו מאַכען מיט מיר דיא קאָמעדיע. אַז דער רוח האָט מיט מיר און מיט איהם שוין גענוג זיך אָנגעשפּילט, גענוג זיך אָנגעלאַכט און לוסטיג געמאַכט דעם עולם, האָט ער מיך געחאַפּט און אַרײנגעגעבען נאָך צו אַזעלכע מיני שלעק אין דיא הענד אַרײן, װאָס האָבען מיט מיר געמאַכט דיא שפּיל, אויך טאַקי מיט דעם אײנענעם נפוח, נאָר אויף אײן אַנ-דער שטײנער. יענער, װיא דיא מעשה איז שוין דאָרט געװען, האָט נאָך פאָרט געהאַט האַרץ, ער איז געװען נישט אַזוי שלעכט, חלילה, װיא אַ טפש. אַז-אָך און װעה איז איהם נעביך געװען מיט מיר אין אײנעם. ער האָט נעביך געמײנט דאָס שטיקעל פּרנסה. יענע לײט אָקעגען זײנען פערקעהרט, ניט אַזוי קײן טיפּשים װיא שלעכט, האָבען געמײנט אי דיא יניקה פון מיר און דערמיט צוגלײך אויך אָנצור-טהאָן מיר צרות מיט דעם נפוח. לאָז אַזעלכע װיא איך פאַרלירען דעם כח, קײען דיא ערד, קײבען און...

מיין שלימזלדיגע שקאפע האט ביי דיא לעצטע ווערטער זיך שטארק פארקייכט, צוהוסט, נישט געקענט חאפען דעם אטהעם. איך האב מיך אויף פערהוסט און ווייט אין דעם וואלד האט זיך אפגערופען א הוסטענדיג קול.

.9

א צער בעלי-החיים!

נאכדעם אז דיא שקאפע האט אפגעדערצעהלט איהר מעשה, האב איך פון דעם גאנצען הארצען א זיפץ געטהאן און ווידער זיך פערטראכט.

— עפעס טראכסט דוא מיר היינט צופיעל! האט דיא שקאפע צו מיר זיך אנגערופען. דוא ביסט עפעס זעהר צוטראגען, לייג זיך צו שלאפען און רוה זיך חלעבען אויס א ביסעל.

— איך זאל שלאפען?! מהו איך א זאג מיט פייער. איך זאל שלאפען בשעת דוא ליידסט, בשעת דוא קרעכצסט, בשעת דיר טהוט וועה איטליכעס אבר?! איך זאל שלאפען אין דער צייט, בשעת דוא בעדארפסט האבען הילף, בשעת דוא קענסט זיך נעביך אליין פון דעם ארט נים ריהרען און מוזט האבען עמיצען, וואס זאל דיר העלפען אביסעל זיך אויפצוהויבען, זיך צו שטעלען אויף דיא פיס?! אמת טאקי, איך בין ני״ט דער מענש, וועלכען דוא בעדארפסט איינענטליך האבען אין דיין נוים. וואס קען אזא שלאף מענשעל, וויא איך, דיר העלפען? וואס, מישטעהנעס נעזאגט. איז אין גאנצען מיין כח? קוים וואס איך האלט מיך אליין אויף דיא פיס, מען קען מיך מיט א בלאז אומווארפען. דוא בעדארפסט האבען איינעם א שטארקען, א בר־יכולת, א געזונטען און א געניטען. נאר כל-זמן אבער דער איינער איז נאך נימא, כל־זמן דוא האסט נים קיינעם, טאהר איך מיך נישט מאכען נים וויסענדיג און מיך לייגען שלאפען. איך מוז אנווענדען אלע מיינע כחות דיר נעביך חאטש עפעס מיט וואס ס'איז צו העלפען. ניין, חלילה, וויא מאהר איך, וויא קען איך שלאפען? איך, זאגסט דוא, זאל רוהען! אדרבה, איז מעגליך צו רוהען נאך אלסדינג, וואס איך האב געהערט און געזעהן? קען איך רוהען, אז אזעלכע גרויסע צרות שטעהען פאר מיינע אויגען, אז דאס גאנצע פעקיל ליידינג-געהער, בלומזוינער פארשלאגען מיר דעם קאפ און דרעהען זיך פאר מיר, וויא שרעקליכע מחנות היישרעקען? אט אט, דאכט זיך מיר, פאלען זיי אן, צונעהמען זיי מיר אויף שטיקלעך; אט נים איטליכער נאר א קליינעם ביס, עסען זיי מיר אויף און עס בלייבט פון מיר נישט קיין שריד ופליט. ניין, זאג איך דיר, איך וועל נים שלאפען, איך וועל נישט רוהען!...

— דוא רערסט, האט מיין שקאַפּע געזאָגט און געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ, דוא רעדסט מיט פייער וויא א יונגער מאַן, זיי מיר מוחל; וויא איינער, וואס האט ערשט געענדיגט דיא קלאַסען, געוועהנליך מאכען זייא ניכע בעקאַנטשאַפטען און ווערען צו איינעם וויא צוגעזאָטען, עס טראָגט זיי אונטער דאָס מינדעסטע פיטצעל עולה, זיי ווערען אש־להבה, ריידען פאר פייער, פאר וואסער, געהמען זיך אין קאָפּ אריין פוסטע זאכען און מיינען, אז זיי וועלען דיא גאנצע וועלט איבערשטעלען.... איך האב שוין אין מיין לעבען א סך אזעלכע געזעהן; דערנאָך אז זיי ווערען א ביסעל עלטער, קומען אין דער וועלט, הויבען אָן צו פיהלען דאגת־פרנסה, דענסט־מאָל לאזען זיי אראפּ דעם נאָז, עס געהמט זיי אָפּ דאס לשון, און חוץ זייער איינענעם אינטערעס נעהט זיי ווייטער קיין שום זאך נישט אָן. עס איז נאָך האַמש גוט, אז זיי אליין בלייבען עהרליך, פערקויפען נישט דעם אמת פאר א גראשען און שטעהן נישט צו צו יענע לייט, מיט וועלכע זיי זיינען פריהער געווען קאָנטרע, פאר זייערע קרומע גענג; עס איז נאָך גוט, אז זיי לויבען נאָך האטש נישט דיא דאזיגע לייט פאר דער גאנצער וועלט און זידלען נישט אָפּ, שיטען נישט אָפּ מיט פריסעק זייערע פריהערדיגע גוטע פריינד.... מיט דיר וועט עס אויך אזוי געהן. אצונד ביסט דוא יונג, הייס וויא פייער, שפעטער א ביסעל וועסט דוא זיך אפּקיהלען, וועסט מיך פערגעסען און גאנץ רוהיג שלאָפען, וואס וועט דיך אנגעהן אזא בידנע שקאַפּע? שפעטער, נשקשה, וועסט דוא ווערען סעלטער און שטילער. דאס איז שוין אזוי על פּי דרך הטבע אי ביי מענשען אי ביי בהמות. קוק א שטיינער און א מינדסט קעלביל, וויא אזוי שטארק זיא דריגעט מיט דיא פיסלעך, וויא אזוי שטארק זיא פאררייסט דעם עק און שפרינגט, נאָר א מחבל. קוק זשע אבער דאס איינענע קעלביל טאקי אן שפעטער, ווען עס ווערט איין אקס, וויא שטיל עס איז, וויא עס געהט איינבויגענדיג דעם קאפּ אין דעם יאָך. וואס מאכט עס אוים? איטליכער חלעבין ווערדט שפעטער איין אקס....

— חלעבין! האב איך זיך אנגערופען נאָך מיט מעהר פייער, דוא האָסט אין מיר, חלעבין, א טעות! אי דוא זאלסט וויסען, וואס ביי מיר אין הארצען איז, וואס איך האב שוין פאר דיר געטאן און דיינק נאָך עפּיס ווייטער צוטאָן!

— „וואס דוא האסט געטאן און וואס דוא דיינקסט ווייטער צוטאן!“ רופט דיא שקאַפּע פארוואונדערט זיך אָן. דערצעהל אדרבה, דערצעהל, לאָמיר הערען.

איך האב אקענען א פאר מינוט זיך געבאָברעט אין דער בוזעם־קעשענע און ארויסבעקומען פון דארט געשריבענע פּאפּירען.

אָט דאס, טאָך איך מיט איין ערענסט פּנים, ארויסנעהמענדיג א בויגען פון

דיא פאפירען, אָט דאס וועט דיר בעווייזען, אז איך האב ליב טאקי צו מאו, נייערט נאר אָפקומען גלאַט מיט ריידען אליין, אזוי וויא אנדערע. דאס איז מיין בריעף, וואס איך האב מכח דיר, פארשטעהסט־דוא מיך, געשריבען צום קאָמיטעט פון דער חברה „צער בעלי החים“, נאָכדעם אז איך בין בעקאנט געווארען מיט דיין ביטערער לאגע.

דיא שקאפע מיינע שטעלט אויף דיא אויערען און איך לייען איהר אויף א קול מיין בריף מיט דיא ווערטער:

„דיא מדה פון רחמנות איז אזוי גרויס און אזוי שטארק אין דער מאדע היינ־טינע צייטען, אז מענשען האבען אנגעהויבען רחמנות צוהאבען, נישט נאר אויף מענשען אליין, היינו: זיי נישט פיינט צו האָבען, נישט צו פייניגען, נישט צו פארדרעהען זיי דעם קאָפ מיט דעם לעבען, וויא אין דיא אלטע יאָהרען, נאר איטליכען צובעטרא־כטען פאר א ברודער, פאר א חבר, פאר א פריינד, גאָר קיין שום חילוק נישט צו מאכען פון וועלכער לאנד און פון וועלכע נאמנה ער מעג זיך זיין; נישט נאר מיט מענשען אליין, זאג איך, האט מען היינט אָנגעהויבען זיך צובעגנעהען מיט רחמנות און מיט מענשליכקייט, נאך מעהר אפילו מיט בהמות, אפילו מיט זיי בענעהט מען זיך היינט מיט בארמהערצינקייט און מען בעטראכט זיי פאר גאטס בעשעפעניש, און וואס דעריבער פארדינט טאקי מיט רעכט היינטיגע צייט דעם נאמען: „דיא צייט פון מענשליכקייט“.

— מליצה, מליצה, מליצה! פאלט מיר דיא שקאפע אריין אין דיא רייד מיט געשפעט. זעהר שיינע מענשליכקייט! האסט געמזעגט אויך צושטעלען. אז היינט נעהמט איינער ביי דעם אנדערען ארויס דאס לעבען זעהר גרינג, גיך און באלד, מיט גוטע ביקסליך און קלוגע המצאות, וואס דער בארמהארצעדיגער דור האט, לטובה פאר דיא מענשען, אויסגעטראכט!

— ווארט נאר ווארט, שריי איך פארפלאמט, און לאז זיך דינען! וואס טויג מיר, וואס דוא רעדסט! הער אָקאָרשט ווייטער, ווייטער, און זיי מיך נאר נישט מבלבל. ביי וואס בין איך געבליבען שטעהען? יאָ ביי דעם:

„היינטיגע צייט פארדינט מיט רעכט דעם נאָמען: דיא צייט פון מענשליכקייט.“ דער כבוד פאר אזעלכע מדות טובות קומט אייך, רבותי, אייך, טהייערע, דימענ־טינע און גוטע מענשען, אייך פיהרער פון דער בעריהמטער חברה „צער בעלי החיים“! דורך אייך זענין דאָך געהאָלפען געוואָרען אזוי פיל לעבעדיגע בעשעפעניש, אזוי פיל בהמות, אזוי פיל עופות, דורך אייך בענעהמט מען זיך שוין היינט מיט זיי בעסער, מענשליכער. אויס מאָרע, פייניגען, שלאָגען, אנטאן לייד! אומעטום,

אויף אַלע ויעגען, אויף אַלע שטרוזען, אין אַלע שטעדט, אין אַלע דערפער, אין אַלע לעכער, זענין דאָך היינט דאָ אַייערע בּאַרמהערצערינגע משולחים, גוטע, פאַרשטענ־דינע חברה־לייט, וואָס ניבען גוט אכטונג און רעכנען זיך מיט איטליכען אָפּ פאר א מינדסטע בעליידינונג. חלילה־וחס מען זאל היינט בעליידינען!....

— מליצה, מליצה, מליצה! האט דיא שקאַפּע ווידער איבערנעשלאָגען מיר דיא רייד מיט א גרויס נעשפּעט. אז וואויל איז אייך, לעבעדינע בעשעפעניש! אז וואויל אייערע קינדער, וואס איהר לעבט אין אזא דור, וואָס גוטע חברה־לייט זאר־גען זיך פאר אייך! טאנצט בהמה'ליך, טאַנצט!.... אין דער באַינע, זיי מוחל, גנעה אריין, ווערסט־דוא הערען א קאָנצערט, ווערסט הערען און זעהען, וויא היהנער, גענז, אינדיקעס וכדומה זינגען, שפּרינגען און צאַפּלען זיך פאר גרויס פרייד! דארט שטעהט נאטס בן־יחידיל, דער מלך פון אלע בעשעפעניש, עפּיס א שוחט'ל, א פרום מענשיל, ער מאכט א ברכה, ניט א חיק א האהן, און באלד טאקי, אין דער הייסער רנע, פליקט ער איהם אויס דיא גאַנצע פעדערען. דער האָהן שרייעט אָמן אויף א קול, און פארנעהט זיך אזש פאר גרויס תענוג. ער ווארפט זיך, ער צאפּעלט־זיך נאַקעטערהייט, א מאל טאקי א גאנץ היבשע צייט, ביז דיא נשמה נעהט איהם אויס, און אויסנעהענדיג טוהט איהם משונה הנאה, וואָס ער האט א זכיה, אין איינעם מיט אלע היהנער פון דער שטאדט איבער צולאזען ויינע פעדערען בירושה דעם גוטען, דעם פרומען, דעם בארמהארצעדיגען שוחט'ל.... נענוג אָנגעפּאקטע ועקליך מיט פעדערען האב איך נעביך אין גלופסק, ביי דיא שוחטים, איבערנעפיהרט. פון דער דאָזיגער ירושה, אזא טהייערע, גילדערנע ירושה— אָדער וויא ביי זיי הייסט עס חזקה־פעדערען — האב איך ג״נוג נעשוויצט גוט פארשווארצט געוואָרען, עס טוהט מיר פון איהר וועה דיא ביינער!

— עט, עט! האב איך זיך אָנגערופען, פאַרפלאָמט און פארפּאַליעט פון דעם לייענען. עט, וואָס איז דאָס פאר א שייכות? דוא פאַרשטעהסט חלעבין נישט דעם נאַנג פון שרייבען, האסט דרינען נישט קיין געפיהל הער בעסער ווייטער, ווייטער, וואס ווייטער שטעהט נעשריבען! שוויינ בעסער און הער מיט קאָפּ, וואָס איך לייען. אָט וואָס איך שרייב ווייטער:

„און אזוי וויא איך האב דעם כבור אויף דאס גרויסע גליק אייננעקויפט צו זיין אין דער חברה, בבן איז אויף מיר מוטל אייך צו מעלדען מכח נאָטס א בעשע־פעניש, וואס עס האט עפּיס נאר קיין נאָמען נישט, וואס איך ווייס אסור אלײן נישט, וויא איך זאָל עס אייך דאָ אָנרופען. זאָל איך עס אָנרופען קליאַטשע, אין עס דאכט זיך — לאָכט נאָר נישט, איך בעט אייך — איז עס עפּיס א מענש,

לאמיר זשע עס אנרופען מענש, איז עס, דאכט זיך, א קליאטשע! נאך א מאל, רבותי, לאכט פון מיר נישט! איך טראכט עס נישט אויס פון דעם קאפ. פשוט איז פשוט דאס מין בעשעפעניש לעבט אויף דער וועלט. עס איז א קליאטשע, נאר עפּיס האט עס געפיהלען און אלע פּאסטעמקעס, אקוראט וויא א מענש. אז מען זאל דאס נעהמען על פי חקירה, קען מען אפילו אויסווייזען, אז „אין כל חדש תחת השמש“, דאס הייסט, אויף דער וועלט טרעפט זיך אזעלכע זאכען. וואס זענין דען געוועזען דיא פּאריער, א שטיינער, אין אינדיען? טאקי עפּיס מיני מענשען, פאררעכענט אזוי פיל וויא דיא הינט... וואס זענין דען געוועזען יענע, וועלכע עס האבען א מאל געארבייט „פּאנשטשענע“ — דארט אין אמעריקא? אויך עפּיס נישט קיין מענשען, נישט קיין בהמות, ניט־דא געדאכט! וואס בעדארפט איהר מעהר, האט דען ערשט נישט לאנג איינער א גרויסער יעזואיט, פּאטער בורנשטאללער אין דער שטאדט פעלדקירך, פאר גרויס כעס נישט געשטעלט דעם בעריהמטען חכם אלעקסאנדר פאן הומבאלדט אין דער מדרגה פון דיא בהמות? ער האט פשוט געמאכט דעם דאזיגען חכם פאר א פיה, פאר א בהמה! א נס וואס מען האט בעצייטענס זיך ארומגעקוקט, זיך שטארק אויסגעלאכט, איז דערפון גארנישט געווארען.... נאר איך וויל מיך דא אבער נישט ארייגלאזען אין חקירות, אין דיא הויכע דרכים. אזוי צו אזוי, נאר הנה זייט וויסען, אז אין אונזער קאנט איז דא א מין בעשעפעניש, וואס עס קומט געביך שרעקליך אפּ. דער וואס בעדארף ארבייט דערמיט מעשים, האט פון דעם הנאה; עס נעהמט אין דעם יאך און טראגט משא איבער דיא קרעפטען. פון־דעסטוועגען בענעהמט מען זיך מיט איהם זעהער שלעכט, היינו: מען האלט דאס בעשעפעניש אפּגעזונדערט פון דער שטאדט־טשערעדע, גלייך וויא עס איז א זאראזע. לאז עס ערגיץ חאפּען א לעק, עפּיס א ביסען, רייצט מען אן הינט, מען שרייעט גוואלד, עס געהט אין שאדען און עס שיטען זיך אויף דעם שלימזול קלעפּ פון אלע זייטען. א סך חברה־לייט זעהען עס צו און — א חידוש! — זיי מאכען זיך ניט וויסענדיג גלייך וויא אזעלכס איז הפקר און נהער זיך כלל מיט דער חברה נישט אן. איך האב מיך געפּריוועט א פאר מאל פאר איהם ארויסשטעלען זיך, האב איך געהאט מיין עהרליך אויסקומעניש. גוואלד, וועל איך שרייען, וואס טוהט זיך דא אזוינס?! אנגענומען איז דער סברא, אז דאס בעשעפעניש, פון וועלכען איך שרייב דא, איז טאקי נישט מעהר וויא א קליאטשע, אוועקגעלייגט שוין אלע אנדערע זאכען אין דער זייט, אבער פארט איז זיא דאך נאטס א בעשעפניש, נישט ערגער פון אנדערע קליאטשעס. עס איז אויף איהר נעביך אויך א צער בעלי־החיים!....

און איהר בארמהארצעדיגע נבאים פון דער טהייערער חברה, וואס אייער רחמנות איז אזוי גרויס אויף אלע חיות, אויף אלע בהמות, דערבארמט אייך אויף דער וויסטער, אומגליקליכער קליאטשע! שטעהט איהר ביי אין איהרע נייטען און נעהמט זיך אן איהר קריוודע. שפרייטעט אויף איהר אויס אייערע פליגלען און לאָזט זיא דורך אייך אויך נעהאלפען ווערען. לאָזט זיא, שלימזלדיגע נעביך, אויך וויסען אז היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה „צער בעלי־החיים!"

10.

ווער איז איהר שולדיג?

דיא לעצטע ווערטער פון מיין בריף: „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט, עס איז דאָ א חברה צער בעלי החיים!" האב איך אויסגעלאזט אויף א קול, אזוי הויך, אזוי שטארק, אז עס האט אזש נעהילכט אין דעם גאנצען וואלד, גלייך וויא דיא אלע בעשעפעניש דארט האבען אנגעקוואלען הערענדיג אזעלכע ווערטער, פאר שמחה זיך ארומגענומען, איינער דעם אנדערען געזאגט מזל טוב מיט אזא גוטער בשורה און א געשריי געטאָן; עס זאָל לעבען און געזונד זיין דיא חברה צער בעלי־החיים! דעם נאמען פון דער חברה האב איך באמת נעהערט זיך אפרופענדיג גאנץ קלאהר אין דעם וואלד. דיא שקאפע אבער האט געשוויגען, געשאקעלט דעם קאפ און געקוקט אויף מיר מיט א שמייכעלע, עפיס וויא איינער זאגט; אי, ביסט דוא א לעקיש!... מיך האט דאס אפילו אביסיל פארדראָסען, איך האב אבער ביי מיר גע־טראכט: עט, זיא האט אין שרייבען א קליינע ידיעה... פארט, לא עליכם, אזוי פיל יאָהר א קליאטשע.

איך האב מיך א קראטץ געגעבען אין דער פאָטיליצע, צונומען נאך א בויגען פאפיר און געלייענט דאס, וואס דער קאָמיטעט פון דער חברה האט מיר געענט־פערט.

„אין אונזער תשובה אויף אייער בקשה מכח דער קליאטשע, אדער דעם בעשע־פעניש, וואס מיר קענען גארנישט פארשטעהען, וואס פאר א מין שלימזול דאס איז, זענין מיר, קאמיטעט פון דער חברה ,צער בעלי־החיים" אייך, ליבהארצעדיגער האר, מודיע, אז חוץ אייך זענין שוין צו אונז אנגעקומען א סך פראָשעניעס פון פאר־שידענע מענשען אלץ מכח דער דאזיגער קליאטשע. א טהייל קלאָגען זיך אויף דיא דאָזיגע, וואָס פייניגען זיא, בעשרייבען איהר שעלכטע לאגע און בעטען רחמים, אז מיר זאָלען געבען בפירוש א בעפעהל צו אונזערע חברה־לייט, אומעטום, וואו דיא קליאטשע געפינט זיך, זאל מען מיט איהר זיך בענעהען מענשליך, אזוי וויא מיט

אַלע אַנדערע בהמות און בעשעפעניש, וואס שטעהען אתטער אונזער שוטץ, נאָר אָהן אַ שום אונטערשייד; מיר זאָלען איינמאָל פאַר אַלע מאל אנזאגען, אַז אין דעם דין פון רחמנות זענין נכלל אַלע בעשעפעניש גלייך, אפילו דיא קליאַטשע אויך, און ווען מען וועט זעהן וויא עמיצער בעהאנדעלט זיא שלעכט, זאָל מען מיט איהם טאַקי אויף דעם אָרט זיך אפּרעכנען כפי הזאָקאָן. צווישען דעם דאָזיגען טהייל געפינען זיך אויך אַי אַזעלכע, וואס מאַכען פון דער קליאַטשע אַ גאַנצען פּירוש, פּלאַפּערען און פּלוידערען איבער איהר עפּיס משונה ווילדע הגדתות, פונקט מחילה, וויא איהר, ליבהאַרצעדיגער האַר. אַקטנגען־זשע ווידער אַ טהייל שרייבען פאַרקעהרט. „איהר קענט נישט און איהר בעדאַרפט נישט", זאָגען זיי צו אונז, „זיך אויפ־שטויסען מיט דיא דאָזיגע, וואס דערלאַנגען אַזעלכער אַ מאָל אַ קלאַפּ. דער קלאַפּ איז זעהר נעהטיג, מען קען נישט אויסקומען אַנדערש". לויט זיי זאָגען, פיהרט זיא זיך אויף עפּיס זעהר ווילד, איהר גאַנצער הילוך איז נישט וויא עס בעדאַרף צו זיין. וויל מען זיא איינשפּאַנען, וואו דער שטייגער איז, שטעלט זיא זיך אויף דובאָם, זאַגט קוממיות, — פאַרקוקט מען זיך אַ מאָל, שפּרינגט זיא אַרויס פון דיא האָלאָב־לעס, וואַרפט פון זיך אַראָפּ דיא גאַנצע משא. האָט ליב שטילערהייט אַ בריק צו טאָן, אַ ביס צו טאָן קליינע קינדער. זיא מוז אויף זיך האָבען אַ בייטש, אָהן אַ שמיטץ איז גאָר אוממעגליך מיט איהר אויסצוקומען. היינט דערצו איז זיא נאָך אומריין. עס הייננט איהר נאָך אַ לאַנגע קאַלטענוואַטע גריווע, עס יאָטרעט זיך איהר עפּיס אויף דעם קאָפּ, איז יאַדעשליווע. מען קען זיא אויף קיין סברא נישט לאָזען זיין צווישען אַנדערע פערד, זיא וועט זיי נאָך זיכער זאַראַזען. און וואס צום אַרבייטען איז נוגע, טויג זיא בשום אופן נישט צו איטליכער אַרבייט, נאָר עפּיס צו געוויסע, נישט קיין שיינע מלאָכות. צו דיא אַלע מעלות האָט זיא נאָך שטאַרק ליב צוגעהען אין שאָדען, נישט איינמאָל פאַרנעהמט מען זיא צווישען תבואות, וואס זיא פרעסט, צוטרעט זיי און טהוט דערמיט דיא פויערען נעביך שרעקליכע היזקות אָן, בשעת אַנדערע פערד, אַ סך שעהנערע, בעסערע פון איהר, פיטערען זיך גאַנץ פיין, וויא עס געהער צו זיין, אויף דעם גרינעם גראָז. עס איז דעריבער מסוכן אַזעלכע צו האַלטען אין דערפער. איהר בעדאַרפט אייך חלעבין נאָר נישט וויסענדיג מאַכען, נישט זוכען זיך צו יענעם, וואס איז אַ מאָל זיא מכבד מיט אַ קלאַפּ. נישט אויף איטליכען קען דיא חברה רחמנות האָבען. זיא פאַרדינט נישקשה דעם קלאַפּ. זיא איז איין אנשיקעניש, אַ פּלאָג פון זיין ליבען נאָמען !"

ביי דער קליאַטשע נעביך האָט זיך אַרויסגעריסען אַ זיפץ טיף פון דעם האַר־צען. זיא האָט אויפגעשטעלט דיא אויערען, אויפגעעפענט דאָס מויל, הערענדיג

אזעלכע מסירות, אזעלכע בלבולים אויף איהר. איך האב אביסיל מפסיק געווען, בכדי צו חאפּען דעם אטהעם. דערנאך האב איך ווייטער געלייענט:

„נאכדעם אז מיר, קאָמיטעט, האבען גוט אויסגעהערטביידע צדדים און פון אונזער זייט אויך פארנומען ווענען דער קליאטשע שטילערהייט „סוויעדיענעס" דורך אונזערע חברה־לייט, האבען מיר דיא גאנצע „דיעלע" מכח איהר מיט אלע פּאפּירען איבערגענעבען א בעזונדער קאמיסיע, זיא זאל עס ריכטיג בעקלעהרען און געפינען גוטע מיטעל, וויא מען זאל דיא זאך פארבעסער'ען. דיא קאמיסיע האט אין דער זאך שטארק געארבייט און פון איהר זייט אויך חוקר ודורש געווען ביז זיא איז ברוך השם נעקומען אויף א שטיינער.

— עס וועט שוין א מאל איין עק א סוף נעהמען דיא פוסטע רייד ? האט דיא קליאטשע א פרעג געטאָן, עס ווערט חלעבין נישט גוט הערענדיג.

— נישקשה, וועסט באלד הנאה האבען, האב איך נעענטפערט און ווייטער געלייענט :

—אין איהר „דאָקלאד" האט דיא קאמיסיע אונז פאָרגעלייגט איהר חות־דעת מיט דיא דאזיגע ווערטער: קודם־כל, זאגט זיא, זאל מען דער קליאטשע אראפּ־נעהמען דיא קאלטענעס, לאז זיא באמת ווערען אביסיל ריינער. בכדי אויסצומיידען א סך סכסוכים ווענען דעם ענין און צופארבעסערען איהר צושטאנד אויף להבא, מוז מען נאך אונזער מיינונג, זעהען, זיא זאל נישט זיין אזוי פארגרעבט, מען בע־דארף איהר שטעלען א גאנג — זיא בילדען און אויסלעהרנען וויא צו שטעלען א פוס און נאך זאכען, דערנסטמאל ערשט לאָז זיא זיך בעגוטצען מיט אונזער רחמנות ; ערשט דערנסטמאל, אז זיא וועט קענען דיא אלע קונצען, וועלכע מען פארלאנגט פון א געלעהרענטער קליאטשע, דערנסטמאָל וועט דיא חברה איהר ביישטעהן אין נישט צולאָזען, מען זאָל זיא גראָב בעהאנדלען, דערווייל מוז מען אכטונג געבען, אז פון דיא פעלדער מיט תבואות לאז זיא, בכל האופנים, זיין אביסיל דערווייטערט, טאקי פון איהר טובה ווענען. דאס הייסט, וויא דיא מעשה איז, געהט זיא, אדער נעהט זיא נישט אין שאָדען, דערווייל לאָז מען אויף איהר נישט אנפאלען....

„דער דאזיגער פּלאן פון דער קאמיסיע איז אנגענומען געווארען און מיר האבען שוין פון אונזער זייט געטאָן אלסדינג, וואס מעגליך איז, איהם, מיט גאָטס הילף, אין קורצער צייט אויסצופיהרען.

„אינדעם אז מיר זענין אייך דאס מודיע, קענען מיר זיך נישט איינהאַלטען נישט צו דאנקען אייך, בארמהארצעדיגער האר, פאר אייער געטריישאפט, מיט וועלכער איהר דינט תמיד דער חברה, און פאר אייער גרויס רחמנות, מיט וועלכער

איהר זאָרגט זיך שטענדיג פאר דיא אומשולדיגע, אומגליקליכע בעשעפעניש נעביך. דער קאמיטעט נישקשה האט איין אויג און פארשטעהט אזעלכע ניטצליכע מענשען וויא איהר צו שעטצען. א. ז. וו."

מיין קליאַטשע איז געלעגען שטיל און נאָך דעם לייענען מעהר נישט גערעדט קיין ווארט. איהר דאזיגער שטילשוויינען האט מיך איבערגעשראָקען. עס איז מיר איבערגעגאנגען אין דער מחשבה, טאמיר האט איהר דאס לשון אפגענומען. באלד וועט פון דער העלער הויט עפּיס א ליץ ארויסשפּרינגען און מיט איהר פארשווינדען ווערען. פּלוצלים האב איך טאקי דערהערט עפּיס א קול אין וואלד און בין פאר־ציטערט געווארען. ווייס איך וואס אין א וואלד קען זיך מאכען! אפשר איז עס א נישט גוטער, אפשר א וואלף און אפשר גאר א גזלן! איך האב מיך א חאפּ געטאָן צו דער בהמה־קינשעגע, זיך ארונטערגערוקט בעסער אונטער דיא צווייגען און געזע־סען איז שרעק, אין איינע צרות. דאס קול האט ווייטער ווייטער געלאזט זיך בעסער הערען און נאָך אין א פאר מינוט איז פון דעם וואלד ארויסגעפאהרען א פויער מיט א גרויסע פוהר האלץ. ער האט געשריען, געפּלוכט און געשאלטען, געשלאגען טויט שלעק זיין קליין פערדיל נעביך, וואס איהם איז שרעקליך שווער געווען צו שלעפּען אזא משא און פלעגט זיך אלץ אפּשטעלען. עס איז מיר אראפּ וויא א שטיין פון דעם הארצען, אז איך בין ארויס פון דער סכנה, האב א שמייכעל געטאָן און בין מיר געבליבען זיטצען רוהיג.

— באַמהארצעדיגער האר! האט דיא שקאפּע מיינע צו מיר זיך אָנגערופען, וויא קענט איהר זיטצען אזוי רוהיג, בשעת יענער שלאגט דארט זיין פערדיל נעביך? וויא קענט איהר, רחמנות'דיגער האר, אזעלכס רוהיג צוזעהען?

איך האב מיך פארשעהמט פון דיא ווערטער און מיך געלאזט צוגעהען צו דעם פויער מיט דעם פוהריל.

— משויעש! זאג איך צו איהם. פאר וואס שלאגסט־דוא אזוי דאס פערדיל נעביך? א רחמנות, מען טאהר אזוי נישט שלאגען.

— שטאָ ווין טאם קאזשע געמאָזשנאָ! האט דער ערל שטארק פארוואונ־דערט געענטפערט און זיך גענומען ווייטער צום פערדיל נעביך.

— איך וועל דיך אסור נישט לאזען שלאגען. מאך איך שוין טאקי אביסיל אין כעס.

— ווער הערט דיך? וואס פאר א פּראווע האסט־דוא זיך צו מישען און נישט לאזען מיך, צו שלאגען מיין חודאָבע?

— איך בין איינער פון דער חברה „צער בעלי החיים"! האב איך געענט־

פערט מיט נדלות און געמיינט, דער ערל וועט זיך איבערשרעקען און אראפּהאפּען דאס הימעל.

— דער רוח זאל דיך וויסען מיט דיין חברה! משעפּע זיך אפּ משוגענער, צו אלדע שווארצע יאָהר! איך האָב דאָ נישט קיין צייט צו טענהן. דעם וואגען האלץ בעדארף איך בריינגען אין דער שטאדט נאך גאנץ פריה.

— דאס פערדיל אבער קען נישט שלעפּען אזא אנגעלאָדענעם וואָגען.

— נוא, שפּאן זיך איין און העלף איהם שלעפּען, אז דוא ביסט אזא וואוילער.

— ווארף אראפּ אביסיל האָלץ.

— בעצאהל מיר, וועל איך אראפּוואַרפען.

— הערסט־דוא חכם! בעצאהל איהם! פאר וואס זאל איך דיר בעצאהלען?

— צי ביסט־דוא משוגע, צי שכור, צי ביסט־דוא א לץ, צי וואס? טפוא! משעפּע זיך אפּ, זלודניע, צו אלדע רוחות! רופט דער ערל זיך אן שטארק אין כעס און טהוט א שמיץ דאס פערדיל.

— איך בין א חברה מאן! איך וועל דיך נישט לאזען, הערסט־דוא?

— איך וועל דיר ברעכען א ביין, משוגענער! צו אלדע שווארצע יאהר מיט דיינע חברות! האט דער פויער געפּלוכט, געשאלטען און שוין געהאט ברעה מיך א שמיטץ טאן מיט דער בייטש.

איך בין נישט טויט, נישט לעבעדיג אנטלאָפען און האב זיך געזעצט אויף מיין פריהערדיג אָרט.

11.

לעהרנען זיך טאנצען.

א היבשע צייט בין איך מיר געזעסען שטיל און דער צונג האט מיר זיך נישט געלייגט צו ריידען א ווארט. דערנאך האב איך מיך אביסיל אויסגעהוסט און א פרעג געטאן דיא קליאמשע:

— הא, וואס זאגסט־דוא צו דער חברה? וויא גוט, וויא פיין זיא איז, וויא זיא האט דיך אין זינען און וויל פארזארגען דיין תכלית! זיא וויל דיר פאררירכטען דאס מזל, אז ווייטער זאל מען דיך אזוי שלעכט נישט בעהאנדלען. נאר דאס ווענדט זיך אבער אויך א סך אן דיר. דיין גליק, דיין בעסערע מערכה הייננט פיל אפּ פון דיר אליין. ווען דוא וועסט פאלגען, אננעהמען אלע פּאָסטעמקעס, אלע נענג פון געלעהרענטע פערד, וועט דיר, אם ירצה־השם, שפּעטער זיין גוט. אנשטאט דיא גראָבע מלאכות וועט מען דיך געברויכען צו שיינע און גרינגע ארבייט. ווער

ווייסט, וואס מיט דער צייט קען זיך מאכען? עס קען נאָך ווערען פון דיר לייט און זאָלסט בעקומען נאר איין אנדער פנים. הא, וואָס זאָגסט דוא?

איך בין ביי מיר זיכער געווען, אז דיא קליאטשע וועט נאָר אנקוועלען פון דער בשורה. עס וועט איהר פשוט א שטיק געזונד צוקומען, הערענדיג אזעלכע ווערטער. זיא וועט זיך אָנהאפען, וויא מען זאגט, מיט הענט און מיט פיס און פאר גרויס שמחה אפגעבען א דאנק און א לויב דעם, וואס איך האב דיא הענט נישט געוואשען, וויא אויך מיר, זיין שכיח, וואס האב איהר אנגעזאגט אזא גוטע בשורה. איך בין זיך מודה, אז מיר טהוט עפיס משונה ווילד הנאה ווען איינער דאנקט מיר פאר א טובה, וואס ער האט פון מיר, אדער דורך מיר, געהאט. עפיס פיהל איך מיך דענסטמאל, אז איך בין זיין האר און ער איז מיין קנעכט, איך בין דאס דער פיינער מענש, דער בעגליקער, דער בעל־רחמים, דער בעל־טובה און ער איז עס .... א נעביך.... מיר, פארשטעהט זיך, קומט אלסדינג, מיר קומט אי געלט אי אלע תענוגים, און איהם וואס?....לאז ער זיך פרעהען וואס אזא מענש, וויא איך, האט אויף איהם רחמנות געהאט און איהם עפיס נעגעבען. ער וואלט דאך פון מיר נאך געקענט האפען גאר א פסק. א שטיינער ער זאל געווען אריינגעקומען צו מיר און גע־בעטען עפיס א זאך, וואס איהם בעריהרט עס אין דעם לעבען, ביי מיר אבער איז דאס גאר א שפאַס, דענסטמאל האט מיר גראד געקענט אויסקומען, אויף איהם קרום א קוק צו געבען, זיך נישט צו לאזען ריידען און צו פארדרעהען מיט דער נאז אזוי, אז ער וואלט קוים דיא טהיר געטראפען. מיט איין קוק וואלט איך איהם דערקוועטשט, וויא א פליג, און זיינע אלע האפנונגען, מישמעהענס געזאגט, צערי־סין וויא א פוטינע. אין גאנצען האט עס זיך געווענדט טאקי נאר אין איין האר.— בשעת אזעלכער דאנקט מיר פיהל איך וויא גרויס א פנים איך בין. עס דאכט זיך מיר דענסטמאל, גלייך וויא ער איז מיר מודה אויף דיא ברכות, גיט מיר אפ דיא וועלט, אויך יענע וועלט און זיך אליין האלט ער מיט רעכט טאקי פאר א נארנישט. מיר, פארשטהט זיך, קומט א גרינג לעבען, אהן מיה, אהן זארג. דארויף בין איך דאך א פיינער, איידלער מענש, און איהם.... איהם איז עפיס איין אנדער זאך... מיר זענין טאקי ביידע פלייש און בלוט, פון דעסטוועגען איז נאך א גרויסער חילוק צווישין בלוט און בלוט, איידעל בלוט איז פארט עפיס אנדערש. היינט איז טאקי אונזער ביידענס טבע אויך נישט גלייך, איך בין געוועהנט נעוואָרען גוט צו לעבען מיט אלע תענוגים; זאל מיר נישט זיין צו דער צייט דאס גלעזיל קאווע, דאס גלע־זיל טהע, אדער לאז מיר צו מיטאג נישט דערגעהען עפיס א געריכט און לאז איך מיך איין איברינגען בייג טאן בין איך פשוט אויס מענש, ער אבער איז געוועהנט

נעוואָרען צו האַרעוועטן, ער איז פאַרגרעבט, אָהן אַ שום געפיהל. איין אָרם־מאַנס
קישקע קלויבט נאָר נישט איבער; חאַטש דאַר ברויט, חאַטש קרעמענעס, אָבי
עסען.... וויא קומט ער צו מיר? בשעת עפּיס אַ געמיין מענשיל, עפּיס אַ נויט־
בעדערפטינער דאַנקט מיר מיט אַ ציטערדיג קול, שטעה איך און שמייכעל מיר
אָביסיל, עפּיס זעהר משונה, וואָס לאָזט זיך גאָר נישט צו בעשרייבען. עס ליגט אין
דעם שמייכעלע אי עניות אי גדלות, אי כלומר׳שט ערענסט אי געשפּעט, אי צונע־
לאָזטקייט אי אַ שטופּ פון זיך אויף אַ מייל, אי מהיכא־תיתי אַ רחמנות אי מהיכא־
תיתי אַ רוח אין דיין טאַטען׳ אי רשות יענעם צו ריידען אי אַנצוהערעניש: פון דעסט־
וועגען דרך ארץ! אַז איך שענק איהם דענסטמאָל אַ קוק, דאַכט זיך מיר׳ ער איז
זיך פשוט מחיה; שענק איך איהם נאָך עטליכע ווערטער, לאָז מיך צו איהם אַראָפּ
און זאָג איהם פאַר גוטסקייט מוסר, וויא אַ שטיינער: מען בעדאַרף אַרבייטען׳
האָרעווען׳ פאַרדינען כשר דעם גראָשען מיט שווייס׳ מען בעדאַרף זיך נישט פוילען,
מען בעדאַרף לעבען מיט חשבון; אָדער איך מיש מיך גלאַט אַריין, אויף גאַטס בע־
ראָטה׳ מיט עצות אין זיינע זאַכען און זאָג מיר בויך־סברות׳ אַז אַזוי בעדאַרף מען
דאָס און דאָס מאַכען׳ דאָס און דאָס שרייבען׳ אַזוי איז גוט, אַזוי איז שלעכט
וכדומה דעות נאָר אָהן אַ שום טעם -- דאַכט זיך מיר׳ קוועלט ער פשוט אָן׳ ער
זאָגט אויף מיין איטליכס וואָרט נאָך אָמן און דאַנקט מיר פאַר מיין זיסען מוסר׳ פאַר
מיינע קלוגע עצ:ת. איך מיין, אַז אין דרינגען זענין מיר גלייך אַ סך גבירים, אַ סך
באַרמהאַרצעדיגע גרויסע לייט. איך דערקען עס תמיד אין זייער פּנים, אין זייער
שמייכעלע׳ אין זייערע שיינענדינע אייגעליך׳ אין זייער דבור, אין זייערע עצות און אין
זייער מוסר־זאָגען. נאָך בעסער ווייזט זיך עס אַ מאָל אַרויס אין זייער האַנד געבען,
דאַכט זיך אין פלוק וואָס איז אַזוינס אַ האַנד געבען? ביי פּראָסטע מענשליך איז
דאָס פשוט, מען נימט יענעם די האַנד, מיט אַלע פינגער׳ וויא זיא איז, גאָר אָהן
חכמות; ביי דיא פיינע מענשען אקעגען שטעקט אין דעם האַנד געבען גרויסע חכמות.
מען נימט זיא אויף פילערליי אַרטען׳ אין איטליכער אַרט ליגען גאַנצע הלכות, עס ליגט
דרינען אַ גאַנץ לשון. בשעת איך בין געוואָרען אַ פיינער מענש האָב איך אוועקגע־
לעהרענט דיא חכמות פון אַ האַנד געבען׳ אַ לאַנגע לאַנגע צייט. אַז גאָט וועט מיר
שיינקען געזונד און לעבען, טראַכט איך אָפּדרוקען זעהר אַ דיקען ספר, אין עטליכע
חלקים, מיט דעם נאָמען „חכמת היד“. דער ערשטער חלק שמיעסט פון נעהמען,
מילא דאָס איז אַ גרינגע זאַך, איין כלל אויף תמיד, פאַר איטליכען גלייך, אַז נעהמען
בעדאַרף מען מיט דער גאַנצער האַנד, און אויב עס לאָזט זיך איז מען זיך אומעטום
נוהג צו נעהמען מיט ביידע. דיא גאַנצע שוועריקייט ליגט אין געבען. דאַרויף שטעלען

זיך אלע מפרשים, דרינען זענין דא טויזענט פירושים, און דאס איז דער עיקר אין דעם ספר. איך בין זיכער, אז דיא וועלט וועט פון דעם ספר א גרויסען נוטצען האבען, בפרט יענע מיני טענשעליך, וואס ווערען פלוצלים אויפגעריכט, וואס ווילען זעהר שפילען א ראליע, אין אלע זאכען נאכצוטאן דיא גרויסע לייט, דיא פיינע בריות; וויא אויך יענע מיני נקבות, וואס ווארפען פלוצלים אין דיא עלטערע יאהרען פון זיך אראפ דעם שלייער. פוטצען זיך אויס נאך דער לעצטער מאדע, מאכען חן, בלאזען פון זיך זעהר שטארק און ווערען פון דער העלער הויט גאנצע דאמען!....

היינטינס מאל אבער איז מיר נישט בעשעהרט געווען הנאה צו האבען. דיא קליאטשע, וויניג וואס זיא האט מיר נישט געדאנקט, האט זיא נאך, וויא עס האט אויסגעזעהען, אפילו נישט געוואלט הערען מיינע רייד. זיא האט זיך אוועקגעקעהרט נאר אין דער זייט און געגעסען גראז מיט אזא מינע, וויא זיא וואלט לחלוטין נישט געוואוסט אויב איך געפין מיך גאר דא לעבין איהר. דאס האט מיך אביסיל גע־ארט, איך האב איהר נאך א מאל איבערגעחזרט מיינע פריהרדיגע ווערטער, זיא האט מאקי ווייטער זיך נישט ווייסענדיג געמאכט און געטאן איהר זאך, וויא איינער רעדט: וואס ארט מיך, אז יענער פלוידערט? אז יענער וויל מיך לעהרנען! — אזא בעליידיגונג האב איך שוין נישט געקענט אויסהאלטען, וואס הייסט? עפים נארעשקייטען דערצעהל איך דא? איך שמיעס דא מכח השכלה, מכח בילדונג!....

עס האט מיך אונטערגעטראגען, פאר וואס דאס איז ביי איהר עפים נישט אזוי אנ־געליינט. איך האב זיך אויפגעשטעלט געשווינד אויף דיא פיס, מיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער קליאטשע און איהר געזאגט א גאנצע דרשה.

— איטליכען איז בעקאנט, האב איך געזאגט מיט פייער, איטליכען, פון קליין ביז גרויס, איז בעקאנט, אז אלע חכמים פערגלייכען דיא בילדונג אדער געלעהרענט־קייט צו דער ליכטינקייט: ותורה אור, און דיא געלעהרענטקייט איז ליכט, זאגט אויך דער פסוק. אבער דאס גראבקייט און דאס נישט־געלעהרענטקייט פערגלייכען זיי צו פינסטערניס. א געבילדעטען איז ליכטיג אין דיא אויגען, אין אלע זיינע רמ״ח אברים. דיא בילדונג גיט איטליכען, אקוראט וויא דאס ליכטינקייט, גליק און לעבען. ווער עס איז נאר געבילדעט לעבט זעהר גליקליך אין עושר אין כבוד. ער האט תענוג פון דער וועלט און דיא וועלט האט גרויס תענוג פון איהם, איטליכער האט איהם משונה ליב, נעהמט נאך איהם פשוט אויס. מען גיט איהם דאס שעהנסטע, דאס בעסטע, אפילו דאס טעלערעל פון דעם הימעל נעהמט מען איהם אראפ און מען טראגט איהם צו פון פייגעלטילך. הכלל עס איז איהם גוט, גוט, נאר גוט. גבירים, רייכע לייט, קוועלען פון איהם נאר אן, זענין פשוט זיך מחיה און לעקען דיא

פינגער פון זיינס א וואָרם, איטליכער שלעפט איהם צו זיך וויא א מהייערען ברי־לאנט, און לאזען זיי מאכען א באל, א מימאג, אדער עפּיס א קערמעשיל, שטעהט ער ביי זיי אין צעטיל דער ערשטער וויא א שפּינגעלע. זיי פארשטעהען, נישקשה, אז מאקי נעלד איז שמעלט. היינט איז עס דאָ, מארגען נישטאָ, אָבער ער — ער אליין איז נעלט, ער איז גאלד און זילבער. וואס טויג איהם געלד? וואס טויג איהם ציהרונג? אז ער אליין גילט וויא א מטבע, אז ער אליין איז איין אבךטוב! לאז ער פריוזען עפּיס בעטען א הלואה וכדומה דערפיללען זיי תיכף־ומיד זיין בקשה מיט גרויס שמחה. וועלכער גביר, א שטיינער, וועלכער רייכער מאן האָט אין זיין לעבען, א מאל אין עפּיס א זאך, א נעבילדעטען אפּגעזאגט? וועלכער, אדרבה וועלכער? — איך מיין מאקי קיינער נישט! קלאנט זיך אויף זיי גראד אין דער זאך עמיצער, איז ער זיכער א לינגער, און אויב ער איז בעקאנט פאר נישט קיין לינגער, מוז דרינגען אודאי עפּיס זיין, איינער דעם אנדערען האט א פנים נישט געמוזט פארשטעהען, ביידע האָבען געמוזט א טעות האבען.... דיא אריסטאקראטען, דאָס הייסט, דיא פיינע לייט, וואס פעררייסען דיא נעז און בלאזען פון זיך תמיד, גלאָט אזוי אהן א שום טעם; וואס פערלאנגען, אז איטליכער זאָל פאַר זיי האבען אפּשיי, צוליב זייערע מאָדנע הויזען, שמיוועלעטען וכדומה, צוליב זייער מבינות אויף שיינער סחורה און אויף אלע געשמאקע זאכען, וויא אויך צוליב זייער גוטען מיטאג, וואס אין איהם קומט אריין מעהר אביסיל פלייש מיט שמאלץ און מעהר מיט א נעריכט, וויא ביי דעם געמיינעם עולם — אָט דיא אפּגעפּיינטע מענשעליך, זאג איך, לויפען דעם גע־בילדעטען אקעגען און גיבען איהם גרויס כבוד אפּ. אפילו יענע מיני דאמען, וואס מאכען שטארק חן, אזוי אז ביים צוגעהען צו זיי א מאל ווערט מען בטל, מען מינעט זיך עפּיס משונה, מען ווייסט נישט וויא מען זאל שטעהען, וויא מען זאל זיטצען, וואו מען זאל אהינמאן דיא הענט; מען ווערט עפּיס אזוי צומישט, אז מען רעדט בויבעריק און מען ווערגט זיך מיט איטליכס וואָרט, עס פארענדערט זיך עפּיס דאס קול, עס רוישט עפּיס אין דיא אויערען, אז מען הערט כמעט אליין נישט וואס מען רעדט; יענע מיני דאמען, וואס אין זייער געזעלשאפט בענעהמען זיך אפילו דיא גאנץ וואוילע מיט עפּיס א געצוואונגענער אונגעצוואונגענהייט, דאס הייסט אויף פּראסט יודעש, זיי טהוען זיך אן א כח, צווינגען זיך, אז זייער בענעהמונג זאל אויס־זעהען נישט געצוואונגען, כלומר׳שט פריי; וואס מיינען, אז זיי בעגליקען יענעם מיט א וואָרט, מיט א קוק; וואס טראגען אויף דעם קאפּ וויכטיגע זאכען, גאנצע בערג— א בארג פרעמדע האָר און א וואלד שמאטעס־בלומען — אפילו זיי הייננען זיך אויף דעם געבילדעטען און קוויקען זיך מיט זיין איטליכס ווארט. בעדארף עס דען טאק

אוי נישט צו זיין ? זאגט עס דען אויף נישט דער פסוק ? ער זאגט : אשרי אדם, אז וואויל איז דעם מענשען, מ צ א וועלכער האט געפונען ח כ מ ה, חכמה ! פאר וואס ? ווארום כי טוב סחרה, איהר האנדעל איז בעסער מסחר כסף, איידער מיט זילבער, בשמאלה, אין איהר לינקער האנד עושר וכבוד איז עושר און כבוד. נוא, בע־דארף מען נאך דען האבען א בעסערע ראיה וויא א פסוק ?.... איך וויל דא נישט זעהר מאריך זיין, אויסצו־ווייזען פון דער וועלט וויא שלעכט, וויא ביטער און פינס־טער עס איז דיא נישט געלעהרענטע, וויא שלאף און דערשלאגען זיי זענען געביך, וויא מען לאזט זיי ערגיץ נישט פשוט קיין קאפ אויפהייבען, וויא זיי ליידען און קומען געביך אפ ; ניין ! איצט וויל איך דערפון נישט ריידען, איך וויל דא נישט מעהר בעווייזען וויא גוט דיא בילדונג איז און דערפון וויל איך ארויפקומען אויף דיר, דוא זאלסט פארשטעהען, וויא עס בעדארף ביי דיר שטארק אנגעלייגט זיין דער פלאן, וואס מען וויל דיך....

נאר מיין קליאטשע אבער האט אין מיטען דעם שמיעס פלוצלים זיך אויס געשטעלט און אוועקגענאנגען ווייטער אביסיל, זיך גענומען עסען גראז, גאנץ קאלט־בלוטיג, קיין קוק אפילו נישט צו טאן אויף מיר. איך אבער האב נישט געוואלט שווייגען, עס איז מיר שוין געגאנגען אין נצחנות, עס האט מיך שוין טאקי גוט פאר־דראסען. עפיס וואס בין איך א יונגעלע, וואס עפיס בין איך ? עפיס פלוידער איך, וואס ? איך האב איהר חאטש פון דערוויטענס, חאטש זיא האט נישט געוואלט הערען, אלץ געזאגט ווייטער מיין שמיעס מכח איהר און אויסגעלאזט אויף א קול מיט דעם פסוק : אם תאבו, אויב איהר וועט פאלגען ושמעתם און איהר וועט הע־רען, טוב דאס גוטסקייט הארץ פון דעם לאנד תאכלו וועט איהר עסען !....

אפזאגענדיג דאס, האב איך מיך און פארשוויצט, מיט א פארפלאמט פנים און א געשוואלען הארץ מיך א ווארף געטאן אונטער דעם בוים.

12.

קיין טאנץ נעהט נישט פאר קיין עסען.

דיא קליאטשע איז ביי מיר געווען שטארק אפגערופען נאך אזא אויפפיהרונג. איך האב זיא געהאלטען פאר א פערפאלענע א פארפאלענע אויף אייביג. עס וועט שוין פון איהר קיין לייט נישט זיין. שונאים זענען א פנים טאקי געועכט, א וועלט איז טאקי נישט משוגע, מסתמא איז זיא טאקי א שלימזול, א פארשלעפטע קרענק פון זיין ליבען נאמען. וואס וועל איך דא באמת טאקי זיך ניאנטשען מיט איהר? איך וועל נאר ווארטען אביסיל, האב איך געטראכט, ביז וואנען עס וועט רעכט מאג וועהרען, דערנסטמאל וועל איך מיר אליין אוועקגעהען, אפילו פארנעסען דעם דיי־

געווגט אין סיט איהר זיך נישט געזעגענען. לאז זיא זיך טאן וואס זיא וויל. מיר געהרען זיך מעהר שוין כלל וכלל נישט אן.

און וויא איך בין מיר דא געזעסען אזוי אנגעבלאזען איז דיא קליאטשע דער־וויל נעהנטער אביסיל צוגעקומען, האט מיך עפיס שטארק אנגעקוקט און א פרעג געטאן גאנץ רוהיג :

—יא, אין מחשבותין, פאר וואס ביסט דוא עס פריהער אזוי פון דעם פויער דארט, נישט טויט, נישט לעבעדיג אנטלאפען געווארען ?

— ווער, איך ? האב איך צומישט געענטפערט. איך ? פאר וואס בין איך אנטלאפען געווארען, איך ?

—יא, פאר וואס ?

— עס ! האב איך א מאך געטאן, א פויער בלייבט טאקי א פויער. ער האט מיך גאר געוואלט שלאגען !

— ועטען ? ! האט זיא פארוואונדערט א געשריי געגעבען, דיך ? סטייטש, פאר וואס האסט דוא איהם געשווינען ?

– וואס האב איך געקענט טאן? האב איך געענטפערט.

— א ז ז ז ו י ! האט זיא געזאגט צוצוינגען, אזוי ! דוא קענסט גארנישט טאן !.... און דאס פערדיל נעביך האט ער טאקי אלץ געשלאגען ! סטייטש, אויף דיא וועגען, אויף דיא שטרוהען זעגין דען נישטא אייערע בארמהארצעדיגע חברה־לייט ?

איך בין געבליבען צומישט און נישט געהאט וואס צו ענטפערען.

— און דיא אומשולדינגע בעשעפעניש, דיא אומגליקליכע פערדליך ליידען א פנים אלץ טאקי נעביך! האט זיא ווייטער געזאגט, א פנים דיא דאזיגע שלימזל־ניקעס, וועלכע מען האט פריהער געפייניגט, פייניגט מען נאך אי אצינד ! סטייטש, עפיס איז דען הפקר א וועלט ?

איך האב פון דיא ווערטער אראפגעלאזט דיא נאז.

— וואס הייסט, האט זיא גערעדט אלץ ווייטער, דאכט זיך, „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה צער בעלי־החיים !“

איך האב איהר נישט געקענט קוקען אין דיא אויגען און אוועקגעדרעהט דעם קאפ.

בשעת דוא האסט פריהער ארויסגערעדט דיא דאזיגע ווערטער אויף א קול פון דעם גאנצען הארצען, האב איך, חלעבין, געמיינט, אז איצט איז זיכער משיח־צייט ! אט נעהמען זיך צונויף אלע חיות און בהמות אין איינעם וויא ברידער, אט

ווערען וועלף „פאני בראמציע" מיט שאף, לעמפערטען ווערען חבר מיט ציגען, איינער בעט דעם אנדערען מחילה פאר פריהערדינע זינד, פאר אמאָלדינע נארעש־קייטען, וואָס ס'איז געווען איז געווען, פון היינט אן זאָל געמאכט ווערען נייע תקנות: דיא שארפע נעגעל מיט דיא שרעקליכע צייהן זאָל מען אוועקליינען אויף דער פאָלעצע, אויס מאדע צו פארגיסען בלוט, צו עסען יענעמס פלייש, נישטאָ מעהר קיין שטארקע מיוחסים, אלע זענין גלייך. מען לאָזט ארויס א פרעהליך קול: אורא, אורא! עס איז משיח־צייט, און איך שלימזלדינע קליאטשע, אָט, אָט ווער איך אויסגע־לייזט פון אלע מיינע צרות!... בעדארף איך נאָר פלוצלים דערזעהען וויא מען מאטערט, וויא מען שלאָגט עפּיס א פערדיל! — זאג מיר נאָר, איך בעט דיך, וואָס האָט ער דיר געענטפערט?

— דוא שפעטסט פון מיר! רוף איך מיך אן מיט פארדראָס.

— א פנים עס איז א טעות, האָט זיא ווייטער געשפּאסט, עס איז נאר א פורים־שפיל, א ריינע קאָמעדיע, חלעבין! דאָ זיטצט א קאָמיטעט פון א חברה צער בעלי החיים" זארגט זיך, שמיעסט פון רחמנות, פון מענשליכקייט, און דאָרט פלאָגט מען מאקי דיא אומגליקליכע בעשעפעניש. ווער עס וויל לאָדט אן דיא פער־דליך מיט משא איבער זייערע קרעפטען און זעטצט פון זיי דיא נשמה ארויס. מען העלפט זיי נאָר, וויא עס זעהט אויס, מיט א גוט ווארט, מיט א זיפץ, מיט א קרעכץ: ס'איז נאָר א ריין טעאטער, חלעבין! היינטיגע צייט פארדינט מאקי מיט רעכט דעם נאָמען: „דיא צייט פון קרעכצען, פון ריידן, פון פלוידערען!"

— דוא ביסט נאך צו אלע צרות א גרויסע שפעטערין. א ווערטעל זאָגערין! מאך איך מיט פארדראָס. געגוג חלעבין צו שפעטען בשעת מען רעדט מיט דיר ערענסט, בשעת מען שמיעסט מיט דיר מכח השכלה, מכח בילדונג.

— מיט מיר רעדט מען ערענסט? האט זיא מיט אימפעט א זאג געטאָן. מיט מיר, זאגסט דוא, רעדט מען ערענסט? קאפ אין דער וואנד! אז דו ציהסט מיך פאר דעם צונג מוז איך דיר זאגען, אז דוא קומסט מיר פאָר עפּיס משונה ווילד, זעהר נארעש מיט דיינע בריוולעך און מיט דיינע אלע ווערטער. נישט אנדערש מאקי, אז דוא ביסט פאררוקט. מען זאגט, איך זאָל מיך לאָזען לעהרנען. פרעג איך דיך ער־שטענס, חכם מיינער, פאר וואס הייסט מען עס דווקא מיר? ווייניג זענין דא אין דער וועלט א שטיינער נישט געלעהרענטע פערה, מאקי אמת פראָסטע, נישט דער־צוינען אין קיין שום זאוואָד און פון דעסטוועגען, חוץ זייער שאָדען, אזא לעבען אויף מיר געזאָגט געווארען! צווייטענס, ווען איך קען אמת נישט דיא אנשטעלען, וויא דיא איידעלע, דערצויגענע פערד, אבער סיין גראב פערדיל קען מען מיך, דאכט זיך

פארט נישט רופען. און וואו שטעהט עס, אז איטליך פערדיל מוז דווקא האבען א
דיפלאם פון א זאוואָד? דריטענס, אויב איך קען נישט הייבען פיסליך און מאכען
יענע אנשטעלען, וויא דיא זאוואָדסקע פערד, אקעגען־זשע דערפאר האָט מען פון
מיר מעהר, א סך מעהר נוטצען וויא פון זיי, יענע זענין פטור פון אלסדינג, ווייסען ניט
מעהר וויא דיא קארעטע, וויא דיא פּאָלעוואָניע, מיט מיר אבער ארבייט מען מעשים,
איך טראָג אויף מיר אלערליי משא. וואו איז דען מיין פלייש, מיין לייב און לעבען? איך
האָב עס פארלאָרען אין דער ארבייט. וואס מען וויל מעג מען זיך זאָגען, נאָר איך ווייס
ביי מיר, אז מיין מיה, מיין פראצע האט זעהר, זעהר פיל נוטצען געבראכט....
פערטענס, וואס פאר א שייכות, איך בעט דיך, האט עסען און דאָס נעהטיגע
בעדערפעניש מיט בילדונג? מיט וואָס פאר א יושר קען מען יענעם נישט לאזען עסען,
אָטהמען פריי, סיידען ביז ער וועט זיך אויסלעהרנען עפּיס קונטצען? איטליכס בע־
שעפעניש, וואס ווערדט געבוירען, און קודם־כל א לעבעדיגע זאך, פארזאָרגט פון דער
נאָטור מיט אלע חושים, מיט אלע אברים, טאקי נאר פון זיינעטוועגען, בכדי דורך
זיי צובעקומען אלסדינג, וואס עס בעדארף נעהטיג האבען צום לעבען. עס האט
א שטיינער א מויל אויף צו עסען, עס האט א נאָז, כדי צו אטהמען, עס האט פיס
כדי צו נעהען, נישט כדי צו טאנצען. טאנצען וכדומה נאך שמאכטעלייען, דאס
זענין נאר אויסגעטראכטע מעשיות, דאס האט מען אליין זיך אויסגעטראכט שפעטר
און עס א נאמען גענעבען בילדונג. איך וויל מיך דא נישט ארייינלאזען אין
חקירות אויב דיא בילדונג מיט דיא אלע קונטצען זענין גוט אדער שלעכט; אויב
דאס אלסדינג, וואס מען לעהרענט, וויא אזוי מען האט עס צונויף־געשטעלט, פון
וואנען מען האט עס גענומען, אויב דאס אין גאנצען הייסט נאר בילדונג. ווארעם
מען זעהט דאך א סך קונטצען, וואס א מאָל זענין זיי געשטאנען אין דער פראגראמע,
שטארק גענאָלטען און חיינט געהען זיי מעהר נישט אָן; ווידער נאך קונטצען, וואָס
דאס גאנצע אָנהאלטעניש זייערע, מישטעהנעס געזאגט, איז אויף יענעמס געשמאק,
אויף יענעמס השערות; ווידער נאָך אזעלכע, כלומר׳שט ערענסטע קונטצען, וואָס
זענין געבויעט אויף יענעמס ווילען, אויף קאפריזען, אויף אלטע פארשימעלטע
מנהגים; עס זענין דאָ אויך אזעלכע מעשיות, וואָס לכתחלה האט מען זיי געשטעלט
אויף א היהנעריש פיסעל, אויף דער פאנטאזיע, אויף דעם כח הדמיון; וויא אויך
אזעלכע מעשיות, וואס זענין זיך סומך אויף פאקטען, דאס הייסט אויף דעם, וואס
אין דער וועלט האָט זיך פארלויפען, נאר דיא פאקטען גופא זענין אבער פארדרעהט,
איטליכער דערצעהלט זיי אויף איין אנדער אופן, איטליכער קוקט אויף זיי אנדערש.
תוך דעם ווערען זיי וויא עס־איז אפגעשילדערט נאר פון ודויטען, אבער מי־ידע

וואָס אינווענדיג מהוט זיך? היינט בעדאַרף מען דאָך מאַקי נישט פאַרגעסען, אַז יענע שוין כלומר׳שט ערענסטע מעשיות לאָזען דאָך נישט מעהר הערען וויא שטר קעס, אָנשטעלען, קינדערשפיל, אין גאַנצען א פ ו ף, אבער פון יענע, אין תוך אריין נוטע המצאות, שיינע־קונטצען אַנטיק אין דער וועלט, פון זיי מאַכען דיא מעשיות עפּים נישט אזא צימעס.... נאָך א מאל זאָג איך, אז איך לאָז מיך דאָ נישט אריין אין טיפע חקירות, אויב דיא בילדונג מיט אייערע קונטצען האבען א ממשות אדער נישט, אויב זיי האבען דער וועלט געבראכט גליק אָדער אומגליק, אזעלכע חקירות געהען מיך אַצינד נישט אָן. איך וויל מעהר נישט זאָגען, אַז זיי זענין נאר ביי־זאַכען. בשעת געבוירען ווערען האט דאס בעשעפעניש פון זיי גאָר נישט געוואוסט, עס האט איהם מאַקי באַלד זיך געגלוסט עסען, עטהמען און זיך בעוועגען נאָך איידער עס האט גאר געהאַט א רמז דרמיזה פון יענע אויסגעטראַכטע המצאות. מהיכא־תיתי איהר קענט איהם נישט געבען דיא שיינע נאַשייניקעס, דיא טהייערע אופּראַזשען מיט פלימערליך וכדומה נאָך ציאַצקעס און שפּילבעליך, וואס זענין פון אייך בעשטימט פאר יענע מיני קונטצען; אבער עסען, פריי עטהמען און אלע נעטהינע זאכען, וואס זיין גוף פאדערט און וואס אָהן דעם קען עס זיך נישט בעגעהען — דאס אלסדינג מוזט איהר איהם געבען, עס האט דארויף א רעכט, איהר קענט עס ביי איהם בשום אופן נישט אוועקנעהמען. איהר קענט נישט דאס בעשעפעניש האלטען פארשפּארט, עס זאל זיך נישט בעוועגען, וואָרים דורך דעם מוז עס ביסליכוויים אָפּשטאַרבען — נעהמט איהר דאָך צו ביי איהם דאס רעכט צו לעבען; איהר טאהרט עס נישט גלאַט פּייניגען, און שלאָגען, ווארים דורך דעם מוז איהם נעביך וועה טאָן, עס קען נאָך ווערען א בימערע קאַליעקע — נעהמט איהר דאָך צו ביי איהם דאס רעכט געזונט צו זיין און הנאה צו האָבען אין דעם לעבען!..

אז דוא ציהסט מיך שוין יאָ פאר דעם צונג, וועל איך דיר מאַקי בפירוש ארויסזאָגען: איך בין דיר מחול דיין רחמנות! איך וויל נישט אז דוא זאלסט אויס־ארבייטען מען זאָל מיך נישט אזוי פּלאגען, מען זאָל מיר געבען מיין בעדערפעניש צודערהאלטען דיא נשמה, מאַקי נאר גלאַט פאר רחמנות, ווייל עס איז פּשוט א צער בעלי־החיים. איך וויל אפילו נישט, דוא זאלסט אויסבעטלען פאר מיר אלע נעהטיגע זאכען צום לעבען אי מהאי טעמא, וואס מען האט און וואָס מען קען פון מיר האבען נוטצען, דאס זענין אלטע מעשיות, אלטע לידליך, וואס איך האָב זיי שוין געהערט אין דער וועלט זינגען אין פארשידענע צייטען. געוועהנטליך אז דיא וועלט הויבט ערשט אָן זיך ארום צו קוקען, זיך צו בעטראַכטען, דענסטמאל זינגט מען דאס לידעל פון הומאַניזם. דאס הייסט פון מענשליכקייט, פון רחמנות.

פון בארמהארציקייט; שפעטער אביסיל, אז דיא וועלט הויבט אן פאמעליך פראק־
טישער צו ווערען, זינגט מען שוין יענץ לידעל פון אום־ליטאריזם, דאס הייסט פון
נוטצליכקייט, פון דעם נוטצען, וואס מען קען פון דעם, פון יענעם האבען. ערשט
נאר שפעטער, דיא וועלט וועט בעקומען אי שכל, אי יושר, און וועט פארשטעהן בעסער
דעם גאנג פון דער נאטור מיט אלע איהרע בעשעפעניש, דענסטמאל זינגט מען דאס
לעצטע, דאס בעסטע לידעל פון אמת, פון גערעכטיגקייט. — איך וויל נאר נישט
הערען קיין רחמנות, קיין נוטצען, איך בין וויא אלע אנדערע א לעבעדיג בעשעפעניש
און האב וויא זיי א פראווע, דאס רעכט צו לעבען. האט יענער אויף מיר רחמנות,
הייסט עס אזוי פיל, וויא איך לעב נאר אין זיין זכות, ער, האט יא דאס רעכט צו
לעבען און איך נים, אין גאנצען וואס איך האלט מיך, וואס איך זשיפע, האב איך עס
צו פערדאנקען איהם, נאר איהם; אין דער צייט אז מירביידע זענין גאנץ גלייכע
בעשעפעניש מיט איינערלייא בעדערפעניש, לאזט מיך יענער לעבען ווייל איך ברייננ
איהם נוטצען, הייסט עס אזוי פיל, ער איז דער תכלית. דער עיקר, און איך לעב
נאר, מחמת דערמיט טוינ איך איהם, פאר מיר אליין וואלט איך נישט בעדארפט
נאר בעשאפען ווערען. איך וויל אבער לעבען גלייך וויא אנדערע, גלאט ווייל איך
בין אויך א בעשעפעניש פאר מיר. פארשטעהסט־דוא מיך, מיין מליץ יושר, מיין
בארמהארצעדינער האר? אויף אייער בארמהארציקייט און אויף דעם, וואס איהר
קענט פון מיר האבען נוטצען, דארויף קען איך כלל מיך נישט סומך זיין. מארגען
ווערט דיר, צו אלדע שווארצע יאהר, פארשטאקט דאס הארץ, ביסט אין א שלעכ־
טער לוינע, אדער איך וועל דיר איין מאל נישט קענען צושטעלען דיא צאל צינעל
צקוראט, ווערסט דוא ברוגז, ניסט אויף מיר אויס דיין צארען — און עס ווערט
פלוצלים א תל פון מיר! אז איהר וועט מיט מיר זיך בענעהמען מיט גערעכטיגקייט
אזוי וויא איהר בענעהמט זיך מיט אנדערע, דענסטמאל, זעהסט דוא, וועלען מיר
שמיעסען מכח קונטצען. אין גוטע אומשטענדען, אין וועהלטינג, מהיכא־תיתי קריכען
אין קאפ אזעלכע זאכען. דוא וועסט אפילו פארשפארען מיר צו זאגען דענסטמאל
דרשות. הא, וואס זאגסט דוא דערצו, מיין הארענקע?

— וואס זאג איך? האב איך גענענטפערט, איך זאג: נישט אנדערש, אז דער
רוח רעדט היינט אוים דיר, מאקי נאר דער רוח!

13.

אל תפתח פה לשטן.

אט בין איך! חאט זיך אנגערופען עפים איין אומבעקאנטער פארשוין פון א
מילד אויסזעהען מיט שטארק צושויבערטע האר, אין א רויט מיטצעל ארומגע־

שמעקט מיט פעדערין פון אלע מיני עופות. אט בין איך! האט ער געזאגט ארויס־שפרינגענדיג פלוצלים פון צווישען דיא צווייגען, זיך געשטעקט אקעגען און אויס־געגלאצט אויף מיר זיינע גרויע קאטצענע אויגען.

נבהל ומשתומם בין איך געוואָרען, אז איך האָב דערזעהען דאָ אין וואלד אזא מין פארשוין. אלע שרעקליכע מעשיות פון גזלנים זענען מיט א מאָל מיר ארויפגעקר־מען אויף דער מחשבה. דאָס איז זיכער א גזלן, האב איך געקלעהרט, זיין געזונטער קארק, זיין פרצוף פנים און זיין שרעקליכער בליק האָבען אויסגעזעהען טאקי נאָר וויא פון א מורא׳דיגען גזלן, וואס האט א סך מענשען אין זיין לעבען שוין אויסגעקוילעט. עס האָט מיר שוין זיך אויסגעדאכט וויא אָט ניט ער מיך א וואָרף און נעהמט ארויס א גרויסען חלף. מחמת מורא האָט מיר שטארק געטיאָבקעט דאס הארץ, געקלאפט א צאָהן אין א צאָהן און איך האָב געפיהלט טעם מיתה, וויא דער חלף לינט מיר אויף דעם האלז. איך האָב צוגעמאכט דיא אויגען און שטילערהייט גע־זאָגט ווידוי.

— וואָס שעפשעצעסט דוא עפיס יונגער מאנטשיק? האט ער געפרעגט און זיך צולאכט מיט אזא משונה געלעכטער, אז עס האָט געגרילצט אין דיא אויערען און ווייט ארום אין דעם וואלד האט זיך אפגערופען א שרעקליכער ווידער־קול, גלייך וויא עס וואלטען א לאך געטאָן טויזענט אלטע מכשפהטעס אלע אין איינעם.

דאָס איז, האָב איך געטראכט, דאס גוטע געלעכטעריל, אָט, אט עקט מיר זיך דאָס לעבען, אָט, אָט טראגט איך מיך איבער אויף יענער וועלט. עפיס וויא אויף צו להכעיס האט מיר דענסטמאָל דיא וועלט אזוי שיין, אזוי גוט זיך פארגעשטעלט, אז איך וואָלט באַדאי אלסדינג אוועקגעגעבען, אבי לעבען צו בלייבען. קיין מלוכה פארמעגנט עס נישט, וואס איך וואָלט דענסטמאל אפגעצאָהלט פאר א קורצער צייט לעבען. אך וואָס פאר א שיינע וועלט אונזערע איז, וואָס פאר א מענשען! וויא גליקליך איז דער, וואָס לעבט אויף דער שיינער וועלט, וואָס לעבט צווישען לעבע־דיגע מענשען! ווען א סך אנדערע וואלטען געפיהלט דאָס, וואָס איך דענסטמאָל, וואָלטען זיי געזאָגט: א כפרה נדבות, יחוס און כבוד! צו אלדע שווארצע יאָהר אלע ברונזען, אלע פלאָמקעס, אלע פוסטע קריג, אלע רכילות, שנאה און קנאה! דאָס אלסדינג איז הבל־הבלים, לויטער נארעשע זאכען. אלע מענשען זענען ברידער, חברים, שטאַמען אלע איינענטליך פון איין פאטער, אלע האט איינענטליך איין גאָט בעשאפען! ווען יענער א שטיינער וואָלט זיך געזעגענט מיט דעם לעבען און געווען ביי דיא געדאנקען וויא איך, וואלט ער געזאגט: אך, פאר וואס האב איך עס פריי־הער נישט פערשטאַנען! אומזיסט, אומנישט זיך געבלאזען און זיך אויפגעשטויסען

דאס מיט דעם: ער איז א משלחת, א שלעפּער, עפּיס פון דער פרעמד א בעט־לער, און דאס מיט יענעם: ער איז נישט פון מיין נאמנה, ער איז א שאַחריי, א בזוי, קוקט נישט אויף כבוד. פע, איך בין געווען א בייזער, א שלעכטער, א פלוידער־זאַק, א ליגנער, א חונף, א רכילות טרייבער, א בלבול מאַכער, איין אנהאַפער מיט דעם מויל און מיט דער פען! וואס האָב איך געהאט צו אנדערע — צו אומבעשי־רימטע, צו דערנידעריגטע, צו דערשלאָגענע און פארוואָגעלטע נעביך? וויניג האבען דיא מענשען נעביך איינענע צרות, קארג יסורים און פורעניות פון אלע זייטען, קארג דחקות גריזאָטע און דאגות איטליכע רגע, בין איך פּגע נאך אויף זיי אויך אָנגעפאַ־לען! און פאר וואס, גוואלד פאר וואס?.... בשעת מיר האט זיך געדאכט, דער חלף ליגט מיר אויף דעם האלז, דענסטמאָל האב איך מיך איבערגעבעטען מיט אלע מענשען און אמת געפיהלט, וויא נארעש דאָס איז, וואָס מען קריגט זיך, וואָס מען בייסט און רודפט איינער דעם אנדערען ביים לעבען. עס זאָל געווען מעגליך זיין וואָלט איך אלע געהאלזט, געקושט און וויינענדיג זיי מחילה געבעטען. דיא וועלט איז מיר אזוי געפעהלען, אז אוועקגעהענדיג פון איהר האָט מיר זיך גענלוסט, חאטש נאך א מאָל אויף איהר א קוק צו טאָן.

איך האָב האלב אויפגעעפענט דיא אויגען און שרעקליך צודולט געקוקט אלם־דינג האט זיך פארמישט, געגאנגען מיט דעם קאָפּ אראפ, מיט דיא פיס ארויף. עס האט מיר געבליצט אין דיא אויגען, געדונערט אין דיא אויערען און גרויסע טראפּען שווייס האבען מיך בעשלאגען. עס איז מיר געווען קאלט און ווארם. פייערדיגע רע־דער, פּינטליך, פּינטליך פון אלערליי פארבען, פון אלע מיני געשטאלטען האבען פאר מיר משונה זיך געדרעהט, זיך געטראגען, דער רוח ווייסט וואוהין. זיי אין דערמיט איז געשטאנען עפּיס א גרויסער, א שווארצער הונט, וואס האט אלע רגע אנגענומען איין אנדער פּנים, געגלאָצט מיט דיא אויגען, געקריצט מיט דיא צייהן, זיך געקרימט, געמינעט, געצווינגען ביז ער האט צום סוף אָנגענומען דיא געשטאלט פון שרעקליך א ווילדען מענשען און איך האָב אין איהם דערקענט מיין אומבעקאנטען פּארשוין.

— הא, הא, דוא ציטערסט! האָט ער אויס מיר געשפּעט, אָט אזוי, פיינע מענ־שעליך, האָב איך הנאָה, אז איהר ציטערט און שוויינט.

איך האָב איהם שווייגענדיג אָנגעקוקט, אקוראט וויא א מויז קוקט אָן דיא קאַטץ וואָס שפּילט זיך מיט איהר איידער זיא דערשטיקט זיא און שלינגט זיא איין.

— נוא, אז דוא ציטערסט, האָט ער ווייטער געזאָגט, ווייס־זשע חאטש פאר וועמען. איך בין דער, וואס האָב געעפענט א וועג אין א נייער וועלט אריין, כדי דיא אלטע זאל ווערען תמיד ניי; וואס דורך מיר בעקעלט מען זיך כסדר אריבער אהין

ערגיץ, אהין, כדי דאָ צו מאכען אָרט.... איך בין דער, וואָס מיט מיין קראפט שטעה איך תמיד ברייט אקעגען נאָך א קראפט פון מיין ווידער פארטיי. מיר ראנגלען זיך, איינער וויל דעם אנדערען איינשלינגען, און דורך דעם שפרינגט אין דער וועלט ארויס גייעס, עס ווערט נולד אלסדינגן; איך בין דער, וואָס איך בין איי־דער דער „נאָרנישט" איז מיר פון דער העלער הויט שיינענדיג ארויסגעשפרונגען. ער ווערט באלד א גאנצער „יש", וויל דעם אלטען פאָטער זיינעם פון דער וועלט טרייבען. מיר געהען כסדר איינער דעם אנדערען נאָך פוס־טריט און וואס א טריט ווערדט און וואקסט דיא צייט. — איך בין דער שר פונ׳ם פינסטערניש, דער מלך פון דיא רוחות, איך בין דער שטן, דער אשמדאי!

איך בין שיעור אין חלשות נישט געפאלען פאר שרעק, אז איך האָב עס גע־הערט. דער אשמדאי האָט צו מיר מיט א פינגער זיך צוגעריהרט און איך האָב מיך באלד געפיהלט שטארקער אזוי, אז איך האָב געקענט שטעהען אויף דיא פיס און אפילו אויך ריידען.

— זיי מיר מוחל, האָב איך זיך אָנגערופען מיט גרויס דרך ארץ, וואָס איך וועל דיך פרעגען. כפי איך פּראָסט מענשעלע האָב פארשטאנען דיינע פארשטעלטע ווערטער, מיינסט דוא אזוי; אז דיין ווידער־פארטייא איז דיא קראפט, וואס בע־מיהט זיך שטענדיג צו דערהאלטען איטליכס פיטצעלע אויף דער וועלט, דוא אקעגען בעמיהסט זיך איטליכע זאך צו פארטילינגען. אלסדינגג, וואָס יענער בויעט צושטערסט דוא, און דאס וואָס דוא צושטערסט, בויעט יענער אויף צוריק; יענער, אזוי הייסט עס, איז דער בורא, דער בעשאפער, און דוא, אשמדאי, דער פארטילינגער, דער צו־שטערער. אויף דעם שטעהט דיא וועלט מיט אלע בעשעפעניש; אויף דעם אופן זעהט מען, פיהלט מען תמיד אין איהר א ניי לעבען, עס טהוט זיך און בעוועגט זיך, ויהי ערב ויהי בוקר — ס׳איז דאָ טאָג און נאכט, אָרט און צייט. אויב אזוי איז טאקי, וויא איך האָב דיך פארשטאנען, קומט דאָך עפּיס נאר פון דיר אזוי קיין שלעכטס נישט ארויס?

— אָט דאָס טאקי האָב איך דיר געוואָלט זאגען, אז איך, אשמדאי פאר־דארב נישט אזוי דיא וועלט, וויא איהר מענשעליך. פון מיין שלעכטסקייט, וויא איהר מיינט, קומט פאר איהר נישט ארויס צרות, אל־דאָס־בייז וויפיל פון אייער גוטסקייט. אוודאי הייס איך דאָך ביי אייך דער רשע, דער שטן. זאל עפּיס וואס עס איז א מאל זיך מאכען, איז א געשריי, א קלאָג, איטליכער אויף מיר, חאָטש אין דער וועלט זעהט זיך עס נאָר נישט אזוי אָן. איהר אבער, מענשעליך, אז איהר קו־לעפּ ארים מיט א מאָל א וועלט, מאטערט, טהוט אָן גרויסע צרות, איהר הייסט

נוטע און פרומע! עס קומט אייך נאך א גלעט אין בעקעלע, ווארום דאס מהום איהר אלסדינג מחמת נוטסקיים!.... איהר האלט זיך פאר דיא גרויסע חכמים, זעטצט אויס פעהלער אין דער נאטור, אין דעם גאנג פון דער וועלט, שמיעסט זיך איין, אז איהר וואלט מיט אייער שכל, מיט אייער גוטסקייט בעשאפען א וועלט נאר איין אנ־מיק — און אז איהר האט אין אייערע הענט געגומען א פארטינע וועלט אין גאנצען וויא זיא איז, האט איהר זיא שרעקליך פארדארבען, אומעטום פארדרעהט, אומעטום קאליע געמאכט, זיא האט ביי אייך א פנים אקוראט וויא א טהייער זיינעריל פאלט צו א קינד אין דיא הענט אריין. איך וויא איך בין, בין איך מיר. אין דער גאנצער נאטור הערשען נאר געזעטצע, וואס גילטען תמיד פאר איטליכען גלייך, דארט זענען נישטא קיין מיוחסים, נישטא קיין חילוקים, קיין צוליב־זאכען נישט קיין רעות און נישט קיין טובות, נישט קיין אכזריות, נישט קיין בארמהארציקייט, אלסדינג ריהרט און בעוועגט זיך דורך אייבינע, גערעכטיגע געזעטץ. איהר גוטע מענשעליך, ווילט עס אבער נישט ליידען, ביי אייך ווילט איהר נאר נישט וויסען פון פאראדקעס. איזור האט זיך צוטהיילט אויף טויזענט־ערלייא פעלקער, נאמנות, כתות, קלאסען, סאר־טען, סאסלאוויעס, צעכען וכדומה, און דיא דאזיגע ווערען ווידער צוטהיילט אין נאך און נאך אזעלכע. פאר איטליכען אלץ אנדערע פאראדקעס, אזוי פארשידען, אזוי פארענדערט....

אבער אקעגען וואס, האב איך איהם געפרעגט, זאגסט דוא מיר דאס אלס־רינג?

— הע, הע, אקעגען וואס! איך זאג עס זיכער נישט גלאט אזוי, וויא דער שמיינער איז פון אייך, מענשעליך, וואס בשעת צווייא קומען זיך צונויף, הויבען ביידע אן צו פלוידערען אין דער וועלט אריין, כדי ארויס צו ווייזען זייערע חכמות, זייער פילוסופיא און מישען אויס ביידעם פאלעצע. איך זאג עס אקעגען דיין פרי־הערדינען שמיעס, וואס דוא האסט נעהאט ערשט נישט לאנג מכח רחמנות, מכח אייערע חברות. פון וואנען, וויל איך דיר בעווייזען, האט עס אלסדינג בייא אייך זיך גענומען. דיא סבה דערפון איז נאר א פראסטע. דאריבער טאקי רעדט מען ביי אייך אלץ פון רחמנות און דאריבער טאקי פארמערען זיך אלץ בארמהארציגע חברות, וויל ביי אייך הערשט זעהר פיל אכזריות, רדיפות און עולות; ווארום ווען נאר אמת און גערעכטיגקייט זאלען געוועזן גילטען, וואלט איהר דאך פארשפארט צו פארזוכען דעם טעם פון רחמנות און וואלט נישט געהאט אזוי פיל בעלי רחמים׳ס, אזוי פיל בעלי־טובות מיט אזוי פיל חברות. איך זאג עס, פארשטעהסט דוא מיך, מכח אייער נוטסקיים, מכח אייער נטהערציגקייט זאג איך עס, פארשטעהסט דוא?

עס....בע.... האָב איך געמאַכט עפּיס אהן ווערטער.

זעהסט דוא, האָט ער געזאָגט, אז איהר, מענשעליך, בע'קעט'עפּיס אָהן לשון, איז א מאל בעסער וויא גערעדט. פאַר אייך רעדט איהר, דאַכט זיך, אַ מאַל וויא קקאָהרע, איהר קענט אַ שטיינער זאגען: נאַ דיר אַ גראָשען אוּן גיב מיר אַ ביינעל; נאַ דיר אזוי פיל און אזוי פיל און ארבייט מיר אָפּ מיין עסק וכדומה נאָך זאכען, וואָס זענען אייך אליין נוגע. מען פאַרשטעהט גאַנץ גוט אייער כוונה. קומט אבער אַ מאָל אויס צו שמיעסען, אָדער עפּיס צו שרייבען איבער כלל זאכען, ווערט איהר, צו אַלדע שוואַרצע יאָהר, ריינע משוגעים, עכטע בהמות! איהר פּלוידערט, מיש־מעהנעס געזאָגט, נישט צו דער זאך: טויזענט ליגען, טויזענט פּסוקים'ליך און ווערט־ליך, נישט געשטוינגען, נישט געפלוינגען. איהר נאַרט איינער דעם אנדערען, איהר דראַפּעט זיך אויף דיא גלייכע ווענט, איהר פאַרדרעהט, פאַרפּלאַנטעט אַזוי, אַז עס איז אומעגליך ארויסצוקריכען, מען קען נישט פאַרשטעהען וואס איהר ווילט, מאַקי נאָר שטעהען און וואונדערען זיך מח מען דענסטמאָל, וויא מענשען שרייבען, ריידען, שרייען און עס איז נישטאָ וואס צו הערען; וויא זיי קענען מיט זייער מתנה, מיט זייער לשון, זיך נישט פאַרשטעהען, ערגער חלעבין וויא דיא בהמות!

— אקענען וואס אבער, האָב איך געפרעגט, ביסט דוא עס דאָ אזוי ארויס מיט דער שפּראַכע?

— נאָך אַ מאַל אקענען וואס? האָט ער זיך אנגערופען. עס פאַרשטעהט זיך, אז איך רעד דאָ נישט גלאַט אַזוי, אבי חוזק צו מאכען. איך זאג עס א קענען דיין קאָרעספּאנדענץ מיט דער חברה, אקענען דיין פריהערדיגען שמיעס מיט דער קליאַט־שע זאג איך עס. איך זאג, אז דיין „עט, בע" וואס דוא האסט פריהער געמאכט, מחילה, וויא איין אייזעל, איז חלעבין בעכער און קלינער פון אלע דיינע דרשות. בע־טראַכט זיך אדרבה אליין אויב דוא ביסט נישט ריין משוגע! פאַר דיר שטעהט אַ פאַרמאָרעטע, א הונגעריגע קליאַטשע, וואס זיא בעדאַרף נעהטיג וויא אין לעבען אריין האבען חאטש אביסיל מנוחה, אַ מעסטעל האבער, א בינטעל הייא, וויכסט דוא איהר נאר בעווייזען א „ה" אין סידור און אלץ אויסדרינגען וויא גוט, וויא שיין עס איז זיך אויסצולעהרנען עפּיס קונטצען! מיינסט דוא אפשר, אז נאר דוא אַליין פּלוידערסט אַזוי דאָ? ניין! קום, זייא מוחל, וועל איך דיר ווייזען אַ סך, וואָס זאָגען פאר הונגעריגע, דערשלאָגענע מענשען פּונקט אַזעלכע דרשות וויא דיינע. מיינע גע־שעפּטען פיהרען מיך זעהר אָפט צווישען מענשען — דוא מוזט וויסען אז א שטן איין אשמדאַי, איז זייער שטארק תמיד בעשעפטיגט — איך מאך דאָרט אימליכען ווידי־זימען. האב קענטשאפט מיט אלע גרויסע לייט. איך זעה מיך אָן וואס זיי מהון,

וואָס זיי ארבייטען, און הער מיך אָן זייערע אַלע שמיעסען, זייערע אַלע דרשות. לאָמיר אָנהאָפּען א שטיינער אַזעלכע, עפּיס פון אזא ארט: מאָהל דיר, איינער שרייעט ביי אייך גוואלד אויף דיא מלמדים, ביז וואנען וועט מען אַלץ אָפּגעבען קינדער צו אַזעלכע קאַטשענעס, וואָס מאכען פון זייערע תלמידים ווילדע מענשען, טויגעניכטסען? נאָך איינער ליארעמט, ביז וואנען וועט מען אַלץ חתונה מאכען יונגע קינדער? ביז וואנען וועלען שדכנים צונויף פיהרען צוויא נפשות, וואס קענען נישט און ווייסען נישט איינעם דעם אַנדערען ביז נאָך דער חתונה? א דריטער שרייעט אויף דיא בטלנים, וואס וואקסען ביי אייך וויא קראָפּעוועס און פארפיהרען מיט זייערע נאַרעשע זאכען, מיט זייערע סרומע נעננ דעם עולם? ווידער א פערטער שרייעט אויף יענע, וואס פארברייננען זייער גאַנץ לעבען נאָר אין דער גמרא, ביז וואנען וועט מען זיך אָפּגעבען נאר דערמיט אליין און פארגעסען אַלע אַנדערע נעה־טיגע זאכען? א פינפטער שרייעט: ביז וואנען וועלען ביי אונז זיך פּרוכפּערען אַזוי פיל בעלי־טובות, בעלי טאקסעס, שטאָדטס פערזארגער וכדומה אַזעלכע מיני פאַר־שיינען? — אלע שרייען, פילדערען, שוין צייט דאס אלסדינג אוועק צו ווארפען און ווערען קלינער, געבילדעטער, נעניטער. נאר קומט אבער פון זייער שרייען עפּיס ארויס? אלסדינג בלייבט טאַקי וויא פריהער. עס קען טאקי פון זייער שרייען נאָר נישט ארויסקומען. פאר וואָס? אָט מחמת דעם. מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעצץ פאר אלע בעשעפעניש, פאר אלע מענשען גלייך, אזא געזעצץ, וואס קיינער, יהיה מי שיהיה, איז נישט אין שטאנד עס איבערצוּמאַכען, וואָס אקענען איהם העלפט נישט קיין שרייען, קיין ריידען, קיין דרשות און קיין שום מיטעל; אזא געזעצץ, וואס איז שטארקער פון אלע שטארקע, מעהר עקשן פון אלע עקשנים, וואס אז מען שטעלט זיך איהם אקעגען, זוכט עס זיך אויס טויזענטער אנדערע וועגען, טויזענטער המצאות און הסברות כדי זיך צו דערהאלטען — איך מיין דא דעם דאָ־זינען בעקאנטען געזעצץ, וואס אלע ווילען עסען, וואס איטליכער וויל צו דערהאלטען זיין לעבען, עס מעג זיך זיין אויף וועלכען אופן, מיט וועלכע מיטעל עס וויל זיך. וואס זענין דען מלמדים? דאס זענין ביי אייך א גרויסער, זעהר א גרויסער טהייל מענשען, וואָס ווילען עסען, וואס ווילען לעבען, און וואס קענען עס אבער אין דער וועלט אנדערש נישט בעקומען נאר דורך אזא מיטעל דווקא, וואס זיי וועלען נעה־מען אייערע קינדער אין חדר אריין. אזעלכע נויטבעדערפטיגע מענשען געפינען אלע וועגען, טוהען כל א מיטעל, אז אייערע קינדער מוזען צו זיי אין דיא הענט אריינפאַ־לען. אקעגען אייך ארבייט א קראפט, אקעגען אייך האלט מלחמה א געזעצץ. דיא עסליכע מענשען מיט זייערע פּאַראַדקעס און מ״ט זייערע דרשות וועלען עס בשום

אופן נישט בייקומען ! דעסגלייכען איז אויך מיט דיא פריהע חתונות. שרייעט דא־
רויף וויפיל איהר ווילט, אומזיסט ! עס איז דא א גרויסער טהייל מענשען, וואס
קענען ביי אייך אנדערש נישט לעבען נאר דורך צונויף פיהרען שידוכים, און זיי
פארליינען זיך דארויף מיט אלע כחות אונטערצוהאלטען דעם שלעכטען איינפיהר
און חתונה צו מאכען אייערע קינדער. איהר מוזט אייערע קינדער פריה פיהרען אונ־
טער דער חופה, ווארום דארויף זענען דאך דא ביי אייך גאנצע מחנות שדכנים, זיי
מוזען זיין שדכנים, ווארום דערפון קענען זיי לעבען ! אזוי געהט עס אויך מיט דיא
נארעשקייטען. לאכט דערפון איהר דרשנים, איהר וואוילע יונגען, וויפיל איהר ווילט—
אומזיסט ! וואס זענען דען יענע בטלנים, יענע הבל'ניקעס ? דאס זענען מענשען, א
גאנץ היבשע טהייל מענשען, וואס זיי איז אוממעגליך אנדערש צו לעבען, א קיום
צו האבען, ווען נישט דיא נארעשקייטען. זיי ארבייטען מעשים, מאכען אלע קונצען,
אלע אנשטעלען צו דערהאלטען ביי אייך דיא נארעשע זאכען. איהר מוזט אן דיא
נארעשקייטען זיך האלטען, ווארום דארויף זענען דאך ביי אייך דא יענע מחנות נא־
ראנים, זיי נעביך מוזען זיך מאכען צו נאראנים, ווארום דערפון קענען זיי האבען
זייער שטיקעל ברויט און שיין לעבען.... אזוי געהט עס אויך מיט דעם שטענדיגען
גמרא לעהרנען. שרייעט, פילדערט דארויף וויפיל אייער הארץ גלוסט — אומזיסט,
חלעבין ! עס זענען דא א נחמא מענשען, וואס דורך דעם האבען זיי זייער פרנסה,
וואס פאר זיי איז טאקי, וויא מען זינגט אין דעם לידעל: „תורה איז דיא בעסטע
סחורה" זיי טהון אויף כל א שפיטצליך צו דערהאלטען אזא מין געשעפט און צו
פארהאנדלען זייער סחורה. ביי אייך מוזען א שטיינער הונדערט־טויזענטער ישיבה־
בחורים פארפוילט ווערען אין ישיבות, ווארום דארויף זענען דאך דא טויזענטער
נבאים, משולחים וכדומה אזעלכע פארשוינען, זיי מוזען זיך אפגעבען מיט אזעלכע
עסקים, כדי צו האבען זייער בעדערפעניש.... דאס גלייכען טאקי איז מיט אייערע
בעלי טובות, מיט אייערע אפוטרופסים, שרייעט דארויף וויפיל איהר ווילט, עס וועט
אייך חלעבין גארנישט העלפען ! וואס זענען דען אייערע שטאדט בעלי טובות, אייערע
תכלית־פארזארגער ? דאס זענען ביי אייך א סך מענשעליך, וואס וואלטען נעביך
פשוט נישט געהאט מיט וואס א טאג איבערצולעבען, ממש געשטארבען פאר הונ־
גער, ווען זיי זאלען זיך נישט מיהען מיט אלע קרעפטען צו טאן אייך אלערליי מיני
טובות: צו דערהאלטען אייערע טאקסעס, און אויסצוטראכטען תמיד עפיס נאר
פרישע אפגאבען, וויא א שטיינער אויף מעהל, אויף זאלץ, אויף שמאלץ, אויף לעכט
וכדומה ; צו דערהאלטען ביים לעבען אייערע מקבלים אין ארץ ישראל, און אייערע
ארמע לייט דא מקבר צו זיין; צו מגדל זיין אייערע יתומים אין תלמוד תורות און

נישט צו דערלאָזען יענע מיני נדידות, בכדי יודען נעביך זאָלען מאַכי א פנים האבען ווי א פריהער און בלייבען מאַכי דאס, וואס זיי זענען. זיי מוזען נעביך זיך זאָרגען, אויף אייך רחמנות האבען, זיי מוזען נעביך אייך טובות טאָן, און איהר פון אייער זיים מוזט נעביך פון זיי מקבל טובה זיין. אקענען אייך, זאָג איך נאָך א מאָל, אר־בייטען קרעפטען, אקענען אייך שטעלט זיך ארויס א נאטור נעזעטץ אין יענע אלע מענשען וואס זוכען איינענטליך עסען און טהון אלע מיטעל צו דערהאַלטען זייער פרנסה, זייער לעבען. איהר זענט דיך מפרנס און לעבט איינער פון דעם אנדערען, איהר עסט אויף און פארדארבט איינע דיא אנדערע. זאָל מען אבער נעווען אייך לאָזען לעבען לייטען גלייך פרייא, וויא עס נעהער צו זיין, וואָלטען אזעלכע זאכען ביי אייך בכלל נישט נעווען. לאז מען נאר פאר אייך עפנען א וועלט. וועלען דיא אלע זאכען פון זיך אליין אויפהערען און איהר וועט מיט א מאָל אויסנעלייזט ווערען פון אלע צרות. נאר כל זמן איך, אשמדאי, בין נאך דא, וועל איך אזעלכס נישט צו־לאָזען. איך וועל מאכען הוקעס־פוקעס, אז מען זאָל נאָר שרייען. זאָגען דרשות, האַלטען ריידען און נאר נישט טאָן, מען זאָל אייך תמיד האַלטען אין דעם מויל און מכה אייך קיינמאל נישט קומען אויף א לאַד. נישטאָ פאר אייך קיין אנדער וועג, נישטאָ פאר אייך קיין אנדער מיטעל צום לעבען! עסט, פרעסט איינער דעם אנדע־רען, שלינגט זיך וויא דיא פיש איין איינע דיא אנדערע. בייסט זיך. רייסט זיך צו אלרע שווארצע יאהר!

— אך! האָב איך נעקרעכצט און זיך נעחאפט ביי דעם קאָפּ, וואָס האָסט דוא צו אונז? וואָס האָבען מיר דיר געטאָן?

— וואָס האָב איך צו אייך? האט ער נעזאָגט און נעקריצט מיט דיא צייהן, איך בין אייך א דם שונא דערפאר, וואס איהר האט מיך נעמוטשעט.

— וואָס רעדסט דוא? האָב איך זיך אנגערופען, מיר האָבען דיך נע־מוטשעם!?

— אייער שלמה המלך, האָט ער נעענטפערט מיט כעס, אייער שלמה המלך׳יל האט מיך, אשמדאי, א מאָל נעחאפט און מיך נעהאַלטען נעקאָוועט אויף א קיים. ער האָט מיך שטארק נעמוטשעט!

—נוואלד, האָב איך נעשריגען, אָבער וואָס זענין מיר שולדיג? פאר וואָס זאָלען מיר נעביך אפקומען פאר א מעשה, וואָס איז נעשעהען עטליכע טויזענט יאהר צוריק? מען מוז אויסהערען ביידע צדדים, נוואלד וואָס האסט דוא צו אונז נעביך? וואָס האָבען מיר אפצוקומען, וואס זענען מיר שולדיג?

שלמה המלך איז אייערער! האָט ער זיך שרעקליך צובייזערט און א זעמפ

געטאָן דיא קליאַטשע נעביך, וואָס דיא גאַנצע צייט איז זיא שלימזלדיגע, גע־שטאַנען אין איינע צרות און משונה געציטערט. איהר, איהר זענט שולדיג! איצט ליגט אויף אייך מיין קללה: זעהט אלסדינג נאָר נישט דאָס, וואָס מען בעדאַרף; הערט איטליכען, נאָר נישט אייערע אמתע גוטע פריינד; רעדט א סך איבער זייטי־גע זאַכען, נאָר וויא באַלד עס וועט אויסקומען א שמיעס איבער אייך, זאָל אייך אָפּנעהמען דאָס לשון; טאַפּט אָן אלסדינג, נאָר נישט דעם רעכטען וועג צום גליק. אייערע בעלי טובות זאָלען וויא דיא פלעה אין זומער זיך פּרוכפּערען און מעהרען. זיי זאָלען אייך אזוי פיל טובות טאָן, ביז וואַנען איהר וועט פון זייערע טובות קראַנק ווערען און מעהר קיין כח נישט האָבען זיי צו צונעהמען. אייערע חברות זאָלען וואַקסען וויא קראָפּיווע און דיא קאַסע־ביכער זאָלען פאַרשווינדען ווערען. עס זאָל פון זיי נישט זיין אפילו קיין זכר. אייערע טאַקסעס זאָלען אייביג נישט אויפהערען, דאַרט, קוואַרט, צאָהלט געלט און גריזעט ביינער! וועט איינער א מאָל פאַר אייך זיך ארויסשטעלען, זאָלט איהר, וויא דיא משוגעים, אויף איהם אנפאַלען און וואַר־פען אויף איהם שטיינער, אייערע גבירים זאָלען אומעטום שיטען געלט פולע הויפענס, נאָר נישט אויף וואָס און נישט וואו מען בעדאַרף. דאָרטען וואו עס איז נעהטיג זאָלען זיי נישט וועלען געבען קיין גראָשען. איהר זאָלט זיין בני רחמנים דענסטמאָל, ווען אייער רחמנות טויג שוין אויף כפרות, בשעת יענער שלעפּט זיך שוין ארום מיט דער טאָרבע, אדער בשעת יענער איז שוין נוטה למות און פּאַקט מיט דער נשמה, נאָר בשעת יענער האַלט זיך און זוכט מיטעל וויא זיך בכבוד צו דערנעהרען, זאָלט איהר איהם רודפען, זאָלט איהם טאָן א וואָרף און צוטרעטען מיט דיא פיס. איהר זאָלט אָנטאָן אטלעסענע לאַנגע קאַפּאָטעס און קריכען מיט זיי אין דער בלאָטע. אפילו א קבצן זאָל בעסער אָנטאָן זיידענע שמאַטעס איידער א גאַנץ קלייד פון גע־וואַנט. אין עולם הזה זאַכען זאָל זיך זאָרגען איטליכער פאַר זיך בעזונדער, נאָר מכח עולם הבא זאָל איינער זיך שטאַרק זאָרגען און איין ערב זיין פאַר דעם אנדערען. דערפאַר זאָלען פּרעסערע ביי אייך איינפיהרען דעם דין פון ע ר ב ו ת אין אלע זאַכען. וועט איינער עפּיס זינדיגען, זאָלט איהר אלע שולדיג זיין. אויב עס וועלען א מאָל ביי אייך אויפשטעהען גאַזעטענשרייבער, צו פאַרענטפערען אייך פאַר דיא אומות־העולם, זאָל פון אלע א קיום האָבען און אייך בעסער געפעהלען יענער, וואָס פאַר־שטעהט נישט זייער לשון. פאַר דעם מינסטען פון דיא אומות העולם זאָל אייערער דער גרעסטער זיך מאַכען קליין און האַלטען פאַר א כבוד מיט איהם חבר צו זיין, אקעגען־זשע ביי אייך, זאָל דער מינדסטער פאַר דעם גרעסטען נישט האָבען קיין שום דרך ארץ, איטליכער נאַרנישט זאָל זיך האַלטען פאַר א גאַנצען יש, איטליכער

שוטה פאַר אַ ווילדען חכם, איטליכער גראָבער יונג פאַר איין איידעלען מענשען; איין עם הארץ זאָל אַ העזה האָבען צו שפּעטען פון אַ געלעהרענטען, אַ בור זאָל זיך האַלטען פאַר פרום, מעהר וויא פון אַ למדן. איהר זאָלט זיך בייסען, רייסען, איינער דעם אַנדערען פרעסען צו אַלדע שוואַרצע יאָהר! רעכט אויף אייך, רעכט. איך האָב הנאה, איך לאַך פאַר שמחה!

ער האָט געגעבען אַ לאַך און דער גאַנצער וואַלד איז פול געוואָרען מיט געלעכטער, וואוהין איך האָב מיך געקעהרט און געווענדט האָב איך געהערט אַלץ אַ געלעכטער, פון איטליכס ווינקעלע האָבען אויף מיר אַרויסגעקוקט קעפּליך פון אַלערליי לצים אַלע האָבען שטאַרק געלאַכט.

נישט פרעהליך, זעהר נישט פרעהליך אויף דעם האַרצען!....

14.

אַ שיין וועלטיל הלעבין!

דער אשמדאי האָט מיך נישט געלאָזט לאַנג טראַכטען און נאָך איידער איך בין צו זיך געקומען, האָט ער מיך אַ נעהם געטאָן און זיך אויפגעהויבען מיט מיר גאַנץ הויך אין דער לופטען. ער האָט מיך געטראָגען, וויא אַ רוח אַ מלמד און זעהר גיך מיט מיר געפלויגען. נאָך אונז זענען נאָכגעפלויגען גאַנצע מחנות רוחות, אַ טהייל זענען געפאָהרען רייטענדיג אויף עפּיס מיני פלעדערמייז, וואָס הייסען וואַמפּירען; אַ טהייל אויף דראַקאָנען, אַזעלכע מיני שלאַנגען מיט פליגעל, אַנדערע אויף סאָוועס און נאָך אַנדערע אויף שרעקליכע יאַשטשירקעס. צווישען זיי האָבען זיך געדרעהט אויך מכשפים, טאַשענשפּילער, פאָקעסניקעס, שפּרעכער פון אַלערליי נאַציעס. אין איינעם מיט רוסאַלקעס. אַלטע מכשפהטעס, קאַרטענוואַרפערענס, ציגאַינערקעס פון איטליכער נאמנה האָבען זיך אויפגעהויבען גאַנץ הויך רייטענדיג אויף מעטלעס, עפּיס אויף מיני דראָבעס, קאָכלעפעל, אויף קאַטשערעס און לאָפּעטעס. די קראַנקע קליאַטשע איז אויך געפלויגען אין הימעל און אויף איהר זענען וויא די פלעה אָנגעזעצט געוועזען לצים, נישט נוטע גאַנצע כתות. עס איז געוועזען אַ פּחד, אַ מורא אָנצוקוקען דאָס שרעקליך פּעקיל, וואָס האָט אַ גאַנץ ווענג זיך געדרעהט, אַקוראַט וויא שטויב דרעהט זיך פון דעם ווינט אין אַ רעדיל; וואָס האָט געטאַנצט, געשטיפט, געפייפט, געפישטשעט, געשווישטשעט, נישט גערוהט קיין רגע.

דער אשמדאי האָט מיך געהאַלטען אין זיין האַנד, וויא אַ פייגעלע, אַ וואָראָבייטשיקעל, זיך געהיט מיר חלילה קיין קוועטש נישט צו טאָן, צו צייטענס זיך אונטערגעשפּילט און געמאַכט מיט מיר קוצעניו-מוצעניו.

— ישראליק! האָט ער איינמאָל צו מיר זיך אָנגערופען, בשעת מיר זענען

הויך געפלוינען. קוק, זייא מוחל, אראפּ אתמען, וועסט דוא עפּיס זעהען און הערען.

— איך זעה, האָב איך נעוענטפּערט, אראפּקוקענדיג אונטען, עפּיס זעהר א שרעקליכען טומאַן, קוים, קוים וואס איך זעה ארומקריכענדיג דארט עפּיס מיני בעשעפּעניש, ווילדע ברואים. זיי צאפּלען זיך עפּיס משונה, קריכען איינער אויף דעם אנדערען, עפּנען דאס מויל און שרייען, דאכט זיך, מיט ביטערע קולות. דאָס מוז א פּנים זיין דער גיהנם, וואָס דאָרט מאַטערט מען זיך און מען ליידט שרעקליכע יסורים. נאר איך זעה נישט און הער נישט אלסדינג אקוראט.

— באלד, באלד, ישראליק וועסט דוא הערען און זעהען אלסדינג, האָט דער אשמדאי געזאָגט און מיר אננעטאָן ברילען וויא שפּאקטיוס, צום אויער מיר אויך צוגעלייגט א רעהריל, נוא, האט ער מיך נאָכדעם געפרעגט, נוא וואס זעהסט דוא אצינד?

— ערד, ערד! האָב איך א געשריי געטאָן, נישט מיט יענעם פרעהליכען קול, וואָס קאָלומבוס האָט א מאָל א געשריי געגעבען, בשעת ער האָט נאך א לאנגער רייזע אויף דעם ים פלוצלים דערזעהען דיא ערד פון אמעריקא; נאר מיט אזא קול, וואָס איינער לאָזט ארויס, ווען ער דערשרעקט זיך פאר עפּיס א ווילדער זאך. איך האָב דערקענט אונזער ערד מיט איהרע דערפער, מיט איהרע שטעדט און מיט אלע איהרע מיני מענשעליך. איך האָב געזעהען און געהערט, וואָס דארט געהט פאָר און בין פארציטערט געווארען!

—ציטער נישט אזוי, ישראליק, האט ער מיך געבעטען מיט א שמייכעלע, נישקשה, איך האַלט דיך גוט אין דיא הענט. קוק בעסער און גיב מיר איבער אקוראט, וואס עס טהוט זיך דאָרט אין דער שטאָדט איזמאיל, איבער וועלכער מיר פליהען אצינד.

— איך זעה, האָב איך געענטפערט מיט א צוּבראָכען הארץ, איך זעה מחנות מענשען כויפען, פאלען אָן וויא דיא היישעריקען אויף הייזער, שלאגען אויס פענצטער מיט שטיינער, האקען מיט העק טהירען, חאפּען זיך אריין אינווענדיג אין הייזער און הארגענען מיט אכזריות, נאך ערגער פון ווילדע חיות. איך זעה וויא מען קוילעט טאטעס, מאמעס מיט זייערע קינדער, יונג און אלט גאָר אָהן רחמנות איך זעה וויא מען חאפּט ביי א יונגער מוטער פון דעם שוים ארויס איהרס א ברילאנטען קינד, מען נעהמט עס אָן פאר דיא פיסליך און מען גיט עס א זעטץ מיט דעם קעפּיל שטארק אין א שטיין, אזש דיא געהירען שפּריצען גאנץ ווייט. איך זעה, בלוט רינט אין דיא גאסען און פון דיא אלע לוזשעס ווערט א גרויסער בלוטיגער טייך; פון איהם זעצט ארויס א

חייסע, אַ וואַרמע פּאַרע, וואָס נעהט ארויף ביז צו דיא וואָלקענס, פון דאָרט וועט ראָס אראָבקאַפּען אין גרויסע טראָפּענס, אָנצוטרינקען זאַט דיא פעלדער מיט זייערע תבואות און דיא שיינע ווייננערטנער, וואָס זייער וויין וועט דורך דעם געראָטען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער. איך זעה וויא מען ראַבעוועט, וויא מען ברעכט, שטעכט און מאַכט וויסט, תל פון אלע זאַכען, איך הער אַ געשריי, אַ געבעט אַ גע־וויין פון דיא אומגליקליכע געביך. איך הער א זיפצען, א קרעכטצען פון דיא געקוי־לעטע אונטער דעם חלף. איך הער א גוסען א חאָרחלען פון דיא, וואָס געהט זיי שוין דיא נשמה אויס, איך הער א געשפּעט, א געלעכטער פון דיא ווילדע רוצחים.... נאָר אַבער געגוג, געגוג! איך קען מעהר נישט זעהען, איך קען מעהר נישט הערען!

— חאַ, חאַ, חאַ! האָט דער אַשמדאַי זיך צולאַכט, אָט האָסט־דוא דיר דיינע גוטע און פרומע מענשעליך! זיי פאַרדאַרבען און קוילען, און מיך רופען זיי נאָך שטן, אשמדאַי! דיא ראָזינע באַנדעס, וואָס דוא זעהסט אונטען מיט העק, מיט מעסערס אין דיא הענט, דאָס זיינען דיא ר ו מ י נ י ע ר, און דיא געקוילעטע, דיא דערשטאָכענע, זיינען דיינע אומגליקליכע ברידער.

— גוואַלד! האָב איך געטאָן א געשריי און זיך אָנגעחאַפּט ביים קאָפּ, גוואַלד, וואָס האָט מען צו זיי, צו מיינע בידנע, אומגליקליכע, שלאַפע ברידערליך נעביך?

— דוא וויכסט וויסען פאַר וואָס? האָט דער אשמדאַי גאַנץ קאַלטבליטיג געזאָגט. שאַ, וועל איך דיר אין קורצען דערצעהלען. איינער, טאַקי זייערער, האָט נעגנבעט עפּיס חפצים דאָ אין דעם קלויסטער. דער הינער עולם, וואָס האָט דיינע ברידער פיינט און זייער גראָשען ליב, האָט ארויסגעלאָזט א קול, אז דאָס וואַקסט פון דיינע ברידערליך. מעהר האָט מען שוין נישט בעדאַרפט, חברה איז אויף זיי אָנגעפאַלען און רעכענט זיך עס איצט מיט זיי גוט אָפּ.

— סטייטש, וואו איז דיא פּאָליציע? האָב איך געפרעגט שטאַרק פאַרוואונ־דערט, פאַר וואָס שווייגט זיא און לאָזט צו אַזעלכע רציחות?

— דיא פּאָליציע מאַכט זיך קלאָמערשט נישט וויסענדיג, האָט ער געענט־פערט מיט א געלעכטעריל. שפּעטער אז חברה וועט שוין אלסדינג אָפּטאָן, חאַ, חאַ, חאַ! דענסטמאָל וועט זיא אָנהויבען קרעכצען און זיך מתנצל זיין אין אלע גאַ־זעטען מיט זיסע, קאַלעכדיגע ווערטליך, אז זיא האָט דערפון לחלוטין נאָר נישט געוואוסט; וועט בלומער׳שט איינזעטצען תפוס דיא רעדעלפיהרער, דערנאָך, פארשטעהט זיך, וועט זיא זיי ארויסלאָזען און דיא גאַנצע באַד, חי, חי, חאַ! וועט

זיך מאקי אויסניסען אויף דיינע ברידערליך. נישקשה, איך קען דיא רומינישע פּאָ־ליציע! קאָסטאַפּאָרו דער פּריץ דאָרט קען אָפּאַרבייטען איין עסק און זיך אויסדרע־הען גלאַט וויא אויפן טעלער.

— טראָג מיך רות ווייטער, ווייטער אוועק פון דאנען! האב איך דעם אשמדאַי געבעטען. טראָג מיך וואוהין דוא ווילסט, טראָג, אבי לאָמיך נישט בליי־בען דאָ.

ער האָט מיך א טראָג געגעבען ווייטער און דיא רוחות נאָך אונז. זיי זיינען אצינד מיר שוין פירגעקומען נישט אזוי ווילד, אזוי שרעקליך וויא פריהער. עפּיס האב איך צווישען זיי מיך געפיהלט פרייער און היימישער וויא צווישען מענשען. מיר זיינען געפלויגען איבער גאַלאַץ, באַקען, ווילקאָוו און קאגוגע, דאָרט האבען אזעלכע שרעקליכע מעשיות זיך איבערגעהזערט! מען האט געהרגעט. געשלאָגען מיט גרויס אכזריות און דערנאָך האט מען דיא גאנצע שולד ארויפגעלייגט אויף דיא געשלאָגענע געביך. זיי זיינען נאָך געבליבען אומגערעכט.... לעבין דער בוקאָווינע האב איך דערזעהען גרויסע זייקען רויך, וואס האבען זיך געטראגען שטארק הויך אין דער לופטען מיט לאנגע פייערדיגע צונגען אי מיט ברענענדינע האלאָוועשקעס און געפארבט פייער רויט דעם הימעל, וויא אויך דיא פליהענדיגע רוחות. איך גיב א קוק אונטען, אָווא, עס איז א שרעקליכע שרפה! א גאנצע שטאָדט ברענט פון אלע פיער עקען. עס איז א רעש, א מהומה, א העלעש פייער וויא אין גיהנם.

— דאס ברענט דיא שטאדט ס.... האט דער אשמדאַי זיך אָנגערופען. אין דער דאָזיגער שטאָדט זיינען מייסטענס געזעסען דיינע פּרידער, האבען געצאָהלט תמיד אלע אָפּגאבען פּינקטליך און געלעבט זעהער גליקליך. דער סבאָרשטשיק פון דיא פּאָדאטען, זייערער א דם שונא, איז אויף זיי שטארק אויפגעבראכט געוואָרען דערפאַר, וואס זיי האבען איהם נישט געוואָלט געבען אין דער האנד אריין עפּיס א סומע געלט, וועלכע ער האָט פארלאנגט. מחמת גרויס כעס האט ער געהייסען אָנ־צינדען דיא שטאָדט פון אלע פיער עקען. אצינד ברענט זיא עס געשמאק, זעהר ליכטיג! דיינע ברידערליך לויפען דארט ארום, וויא דיא פארסמטע מייז, און פון זייערע הייזער, פון זייער גאנץ פארמעגען ווערט אש. גנבים, בייטעלשניידער רויבען, גזלנען, וויפיעל זייער הארץ גלוסט. דאָרט, זעה נאָר, דאָרט שטעהט דער סבאָרשט־שיק מלא שמחה און האָט גרויס הנאה, אקוראט וויא א מאל דער קיסר קאַלוגולאַ, וואס האט געהייסען אָנצינדען דיא גאנצע הויפּטשטאָט רוים און קוקענדיג פון דער ווייטענס, אויף זיין גאניקעל, משונה הנאה געהאט פון דער שרעקליכער אילומינאציע. קאַלוגולא חלעבין איז זעהר גערעכט געווען דערטיט, וואס ער האט זיך געוואונשען,

אז פון אלע מענשען אין דער גאנצער וועלט זאל ווערען איין מענש און ער זאָל איהם מיט זיין שווערד דעם קאָפּ אָבהאקען.

— גוואלד, וואס אויף דער וועלט טהוט זיך! האב איך וועה געשריגען, נעהם מיך צו, רוח, און טראָג מיך פון דאנען אוועק, אוועק.

דער רוח האט מיך ווייטער געטראָגען זעהר געשווינד. א גאנץ וועג האט ער צו מיר נישט גערעדט קיין וואָרט. מיר זיינען ביידע געווען פארטראכט און איטלי־כער האט געטראכט עפּיס אנדערש, אז מיר זיינען געפלויגען איבער דער גרויסער שטאָדט יאססי האט ער מיר אנגעוויזען דאָרט אונטען עפּיס א שטוב און מיר געהייסען אריינקוקען אינוועגדיג דורך דיא פענצטער.

— האָב רחמנות! האב איך איהם געבעטען רחמים, הייס מיר שוין מעהר נישט קוקען דיא גרויסע צרות, וואס אין דעם לאנד טהוט זיך, לאָמיר פליהען ווייטער, ווייטער!

— חאָטש נאך איין מאל, ישראליק! האט ער געזאָגט, נאך איין מאל איי־דער מיר פליהען אוועק פון דעם לאנד. קוק, איך בעט דיך, קוק אריין דאָרט אין שטוב און זאג מיר, וואס דוא זעהסט.

— איך זעה דאָרט, האב איך געזאגט, אריינקוקענדיג אין שטוב, עפּיס א קראנקער, א פארוואונדעטער אין דער לינקער פוס, ליגט נוטה־למות אויף א באנק־בעטיל און קרעכצט נעביך משונה שטארק פאר וועהטיג. ארום איהם שטעהען א סך גרויסע און קליינע קינדער, דארע, בלייכע, מיט פארשמאכטע ליפּען, וויא הונ־געריגע, וואס האבען שוין א צייט גארנישט אין זייער מויל געהאט. זיי שטעהען און וויינען מיט בלוטיגע טרעהרען. אין שטוב הערשט א שרעקליכע אָרעמקייט, א בי־טערע עלענד, אומעטום איז וויסט, פינצטער, נישטאָ קיין שום זאך. אין א ווינקעל, זעה איך, צוויי פּיטצליך, כמעט נאקעטע קינדערליך, ביידע נעביך יאָמערען: מאמע, עסען! מאמע, מאמע, מיר ווילען עסען!

— דער דאָזיגער קראנקער, האט דער אשמדאי זיך אנגערופען, איז איין אומ־גליקליכער, איין אָרמער מאמע, וואס פאכט מיט דער נשמה און געזעגנעט זיך נע־ביך מיט זייגע וויסטע, הונגעריגע קינדער. זיי מעגען נישקשה וויינען, פארגיסען טייכען טרעהרען. דער ארמער טאטע זייערער איז געווען, מישטעהנעם געזאָגט, זיי־ער גאנצער פרנסה געבער, ער פלעגט זיך פלאָגען צום טויט, צו דערטאפּען פאר זיי א שטיקעל ברויט וויא עס איז צו דערהאלטען דיא נשמה. נאך זיין טויט וועלען זיי בלייבען וויא אויף דעם וואסער און אויסגעהען פאר הונגער. נאר דוא האסט געזע

הען ערשט אַ האַלבע זאַך. קום ווייטער אַ ביסעל, ווערט־דוא זעהען און וויסען אלסדינג אין גאַנצען.

ער איז מיט מיר געשווינד אוועקגעפלויגען איבער איין אנדער גאַס, דאָרט איז געשטאַנען זעהר אַ גרויס הויז פון אַ גאַנץ רייכען מאַן, אהינצו האט ער מיר געהייסען אריינקוקען און זעהען, וואס עס טהוט זיך.

— איך זעה, האָב איך זיך אָנגערופען, אין אַ רייך אויסגעציהרטער זאַל מיט טהייער מעבּיל, מיט גאָלד און זילבער, זיצט אין אַ פּאַטעל עפּיס אַ מענש, שוין אין דיא יאָהרען, לעבין איהם אויף אַ קאַנאַפּע זיצט צולייגט אַ יונגער מאַן, אנגעטאָן אין דיא קליידער פון אַ יענער, ארום און ארום זיטצט אַ גאַנצע געזעלשאַפט פון יונגע לייט. מען טרינקט וויין, מען שמועסט, מען לאַכט און עס איז שטארק פרעה־ליך. דער יענער דערצעהלט מעשיות פון דער אַהאַטע. ער דערצעהלט, וויא ער האט געשאָסען אַ ניי מין בעשעפעניש אויף צוויי פיס!.... אלע פּאַטשען בראַוואָ! דער אלטער מאַן האט משונה הנאה, טרינקט פאַר שמחה אויס אַ בעכער וויין און קוקט אויף דעם יענער מיט ליעבשאַפט.

— דער אלטער מאַן, האט דער אשמדאי געזאָגט, דאס איז ב אָ נ ד אָ ן, זעהר אַ רייכער פּריץ, און דער יענער, וואָס דערצעהלט דיא שיינע מעשיות, איז זיינס אַ זוהנדיל. אין דעם הויז פלעגט אפט אריינקומען צו פּארקויפען קעראָסין יענער אָרמער טאַטע פון אַ סך קינדער, וועלכען דוא האסט ערשט נישט לאַנג געזעהען דאָרט, ליגענדיג טויט קראַנק אויף אַ ביסעל שטרוי. איינמאָל האט ער דאָ, וויא געוועהנטליך, פּארקויפט קעראָסין און שוין געוואָלט אוועקגעהן; נאָר הייגטינס מאָל איז איהם נישט בעשעהרט געווען צו זעהען זיך געזונטערהייט מיט זיינע קינדער. בשעת ער האט זיך געלאָזט ארויסגעהן פון דעם הויז איז הינטער איהם נאָכגעגאַנ־גען באַנדאַנס זוהנדיל גרייט צו דער פּאָלעוואַניע, מיט אַ ביקס אין דער האַנד. לאַ־בענדיג קומט צו איהם דאס יונגע פּריציל צו, און זאָגענדיג דיא ווערטער: „מיר וואָלט זיך זעהר געוואָלט וויסען אויב איך קען הרגנען אַ יודליק" האט ער זיך גע־צילט און אויסגעשאָסען. דיא קויל האט דעם יודליק געטראָפען אין דער לינקער לאָפּעטקע, ער איז באלד אנידער געפאַלען מיט אַ שרעקליך געשריי, וואס האט געקענט ריהרען אפילו אַ שטיין. אַצינד, בשעת דער פאַרוואונדעטער מאַטערט זיך נעבּיך שרעקליך אויף זיין הארט געלעגער און דיא הונגעריגע קינדער שטעהען ארום דעם אומגליקליכען טאַטען — זיטצט זיך באָנדאַנס זוהנדיל, דער רוצח, גאַנץ לוס־טיג אויף אַ ווייכער קאַנאַפּע און דערצעהלט זיינע גבורות ביי אַ גלעזיל וויין,

דער טאַטע מיט אַלע גוטע ברידער קוועלען דער פון גאָר אָן און זיינען זיך פּשוט מחיה!

— גוואַלד! האָב איך געשריען, וויא שווייגט מען פאַר אזא רציחה? טייכען טרעהרען און אומשולדיג בלוט פון מענשען גיסען זיך אין; דיא נאַסען וויא וואַסער און קיינער נימ דאַרויף אפילו קיין קרעכץ נישט, גוואַלד, וואו איז דאַס געזעטץ? וואו איז דאַס מענשליכקייט?

— קום, זיי מוחל, ווייטער אביסעל! האָט דער אשמדאי זיך אנגערופען, קום, וועסט דוא הערען א תירוץ אויף דיינע קלאָטץ קשיות! נישט ווייט פון דאַנען, זעהסט דוא, שטעהט א הויז, דאָס איז א געריכט הויז, וואָס דאָרט משפט מען אין דעם נאָמען פון אמת און גערעכטיקייט; וואָס דאָרט ווייזט ארויס דער מענש, דער אנטיק פון אַלע בעשעפעניש, זיין גוטסקייט, זיין פרומקייט, זיין שכל, זיין דבור — דיא גרעסטע מתנה פון דעם, וואס איך טאָהר נישט דערמאַהנען — און זיינע שיינע, טהייערע געזעטץ. מיר פליהען איצט אקוראַט איבער דעם געריכט־הויז, קוק, זיי מוחל, אהינצו אריין און דערצעהל מיר אלסדינג, וואס דוא זעהסט און הערסט.

— איך זעה, האָב איך דערצעהלט, דריי רומינער שטעהען דאָרט פאַר דיא ריכטער. דיא אַלע דריי אין איינעם האָבען בעגזלט און געהרגעט א יודען נעביך. זייער אדוואָקאַט, וואס מען רופט איהם דאָרט מיט דעם נאָמען האר ברעסקו, פאַרענטפערט דיא רוצחים מיט א ריידע. — רבותים! זאָגט ער צו דיא פּריסאַזשנע זאַסיעדאַטעלעס איהר מוזט קודם כל וויסען, וואס זענען אַזוינס יודען. איהר בעדאַרפט האָבען אין זינען, אז יודען זענען פּיאַווקעס, וואס זויגען ביי אונזער פאָלק אויס דאָס בלוט. איך קען עס אייך אויסווייזען פון זייער תלמוד, אז יודען טרינקען זיך אָן מיט אונזער בלוט, אז זיי האָבען אונז פיינט. אין דיא יודישע געבאָט שטעהט אַזוי: אמתע קריסטען מוזען מיט יודען זיך בעגעהען וויא מיט וו י ל ד ע ח י ו ת. איך בין זיכער, אז איהר וועט גערעכט געבען מיינע דריי לייט, פאַר וועלכע איך נעהם מיך דאָ אָן — דיא כוונה זייערע איז געוועזען זעהר א גוטע: צו בעפרייען אונזער ארעם לאַנד פון דיא פּיאַווקעס.

— יישר־כח ברעסקו! האָט דער אשמדאי געזאָגט מיט גרויס שמחה, דיין דרשה האָט מיך פּשוט מחיה געוועזען. דוא האָסט דערמיט געוויזען, וואס איז אַזוינס א מענש, וואס זיין צינגעל בעטייט!

און אין דעם וויא ער האָט מיט א געשפּעט גערעדט איבער דיא מענשען. גע־לאַכט פון זייער יושר, פון זייער ליבע און פון זייער פרומקייט, איז ער דערווייל גע־פלויגען, געפלויגען, ביז מיר זענען געקומען צו עפּיס א הויז.

—· ישראַליק ! האָט ער געזאגט, נאכדעם וואס דוא האסט דא געזעהען און געהערט, מחמת דוא, איידער מיר פליהען פון דעם לאנד אוועק· האטש איין מינוט אריינקוקען אין דעם הויז, וואס דארט אויף א שטוהל זיטצט מיין מיניסטער קאס־טאפאָרו, ארום איהם זיין גאנצע כנופיא גרויסע לייט און גאזעטען שרייבער· קוק אריין און דערצעהל· וואס דוא זעהסט·

— איך זעה, האב איך געזאגט· דער מיניסטער הייסט אָנשרייבען א פאפיר, אויף וועלכען מיינע אומגליקליכע ברידער זאלען זיך חתמה׳נען, אז ס׳איז אין גאנצען א ליגען, וואס דיא וועלט טראכט אויס, אז מען מארטערט זיי דא צום טויט· אדרבה זיי איז דא זעהער גוט, און זיי האבען דא, נישט צו פארזינדיגען, זעהער פיל גוטע פראוועס····

— זיי געזונט· מיין טהייערער קאסטאפאָרו ! הלוואי א סך אויף דער וועלט וויא דוא, וואלט איך מיר שוין געשלאפען רוהיג. זיי געזונט, מיין פריינד ! דיין געזונט איז זעהר נעהטיג, בכדי דורך דעם זאלען טויזענטער אנדערע פארילרען זייער געזונט און לעבען· קאסטאפארו, סערדצע, זיי מיר געזונט ! אויך איהר, רעדאקטארען, טהייערע מענשליך, זייט געזונט ! דערפרעהט מיך אפט מיט אייער שרייבען און קארגט נישט, שפארט נישט קיין טינט !···· אזוי האט מיט א געלעכטער דער אשמדאי זיך געזעגענט און אוועקגעפלויגען ווייטער·

א היבשע צייט זענין מיר געפלויגען איבער טהאלען איבער בערג, איבער דער־פער און איבער שטעדט, איבער אזעלכע, וואו מיין פוס טאהר זיך נישט געפינען דארט, פון דער ערד ביז צו דיא שפיטצען דעכער· פליהענדיג איבער סמירנא האבען מיר אונטען,געזעהען א שרעקליכע סצענע, א גרויסע מחנה גרעקען האבען וויא חיות רעות נאכגעיאגט עפיס א מענשען, וואס ער איז געלאפען געביך און זיך ארויסגע־שלאגען כמעט פון דיא כוחות· אט, אט, האב איך געמיינט חאפען זיי איהם און צורייסען איהם אויף שטיקער·

— דאס לויפט איינער פון דיינע ברידערליך· האט דער אשמדאי זיך אנגערו־פען. ער וועט, דאכט זיך מיר, באלד אנידערפאלען און אייביג שוין מעהר נישט אויפשטעהען.

דער אומגליקליכער געביך איז געווארען מיד לויפענדיג, קוים וואס ער האט זיך געהאלטען אויף דיא פיס· דיא גרעקען זענין שוין געוועזען גאנץ נאהענט פון איהם, האבען משונה געשריגען און אויסגעשטרעקט דיא הענט· פלוצלים אבער האט ער זיך געשטארקט געלאפען מיט דעם גאנצען כח און זיך אריינגעחאפט צום סוף ער־ניץ אין א הויז· א טהייל פון דיא גרעקען זענין איהם נאכגעלאפען אהינצו· א טהייל

זענען געבליבען אין דרויסען און האבען געשריגען: נעהמט איהם ארויס אהער, לאמיר איהם הרגנען !

אין מיטען דער שרעקליכער מהומה איז פון דעם הויז ארויסגעגאנגען א מיט־ראפאָליט, זיך געשטעלט אין דער טהיר מיט דעם פנים צום עולם און געזאגט אויף א קול: וואס האט איהר דא זיך פארזאמעלט ? ווילט איהר עמיצען הרגנען, הרגעט־זשע מיך. כל־זמן איך לעב וועל איך, פאר קיין שום זאך אין דער וועלט, נישט ארויסגעבען אייך דעם אומגליקליכען מענשען, וואס איז געקומען אין מיין הויז אריין, צו בעטען ביי מיר הילף פאר זיך און פאר זיינע אומגליקליכע ברידער, געביך. וויא האט איהר פאר גאט קיין מורא נישט אויסצוטראכטען אויף זיי געביך איין עלילת־דם, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, און אנצופאלען וויא דיא לייבען אויף אומשולדיגע מענשען ? בעטראכט זיך נאר, וואס איהר טהוט !

טרעהרען האבען מיר זיך געשטעלט אין דיא אויגען פאר פרייד, אז אויף דער וועלט איז נאך פאַרט דא א גוטער, עהרליכער מענש.

— אנקוקען קען איך נישט אט דיא פראוואסלאוונע ארכירייען ! האט דער אשמדאי א זאג געטאן מיט כעס און געמאכט א זויערע מינע. עס איז מיט זיי גאר נישט צו מאכען. פע, פע. וויא א ביין שטעהען זיי מיר שוין אין דעם האלז ! א נס חלעבין, וואס עס איז נאך געבליבען אויף דער וועלט רעכטע מענשעליך אונטער דיא יעזואיטען. בשעת זיי האבען געוועלטיגט ביד רמה האבען זיי געפרעגעלט אפט אויף דעם פייער אייך, מענשעליך ! עס האט געשמעקט געבראטענס פון מענשען פלייש. אך, וויא געשמאק אזא געבראטענס איז ! לאמיר נאך ווייטער פליהען, צווישען מיינע לייט, אפשר וועלען מיר דארט דאס מאכל בעקומען. ריידענדיג אזעלכע ווערטער, האט ער שטארק געמאכט מיט דיא פלינעל און איז מיט זיין גאנצער קאמאנדע רוחות אריינגעפלויגען געשווינד אין דייטשלאנד.

אז מיר זענען געפלויגען דארט איבער דער שטאדט ניי־הויזעל האב איך גע־זעהען וויא א יודישער סוחר בעט אין דעם נאמען פון אלע זיינע ברידער דעם דאר־טיגען גלח, ער זאל אויף זיי רחמנות האבען און אויסווייזען זיין פראסטען עולם. אז עלילת דם איז א שקר בלבול. באם ער וועט עס נישט טאן, איז דער עולם, זיינער גרייט באלד אויף זיי אנצופאלען און גאט ווייסט, וואס פון זיי געביך קען ווערען. דער גלח האט גאנץ קאלטבלוטיג געענטפערט : חלילה, איך וועל אזא נארעשקייט נישט טאן, פון מיינעטוועגען ווערט חאטש דיא כפרה !

— א, דער רוח זאל איהם חאפען ! האב איך געזאגט מיט כעס.

— האב צייט ישראליק ! האט דער אשמדאי געענטפערט, שפעטער וועט

איהם טאקי דער רוח חאפּען, אצינד אבער זאל ער לעבען און געזונד זיין, ער ניטצט מיר צום עסק. קוק בעסער ווייטער, וואס אונטען טהוט זיך, דוא וועסט נאך עפּיס שעהנערס זעהען.

—גענוג, גענוג ! האב איך געשריגען אין איין אטהעם, דער קאפּ דרעהט זיך מיר. איך קען אסור מעהר נישט צוזעהען דיא עולות, דיא פאלשקייטען און דיא רציחות אויף דער ערד.

— עס, האט ער געזאגט, דאס וואס דוא האסט געזעהען איז נאך גארנישט, ערשט א טראפּען פונ׳ם ים. אויב דיר איז נמאס געווארען צוזעהען דיא צרות, וואס פרעמדע טהון אייך אן, וועל איך דיר ווייזען דיא גרויסע צרות, וואס איהר אליין טהוט איינער דעם אנדערען, איך וועל דיר ווייזען אייערע אלע תכשיטליך, אייערע מיוחסים׳ליך אייערע בעלי טובות׳ליך, אייערע אלע אפּוטרופּסים׳ליך.

— גענוג, האָב איך איהם געבעטען רחמים, איך קען זיי שוין גאנץ גוט.

ער האָט א פליה געטאָן שרעקליך געשווינד, וויא א פייל אויס דעם בויגען, דערנאָך האָט ער פּאמעליך געשוועבט אין דער לופטען און זיך אנגערופען צו מיר:

— איך וועל דיר ווייזען אייערע ספּאָדיקליך, אייערע ציגאַנערליך, טהו מיר צו ליב ישראליקיל, קעטצעלע, מוצעניו, און קוק נאך אביסיל. איך וועל דיר ווייזען פּיי-קעליך, גערגעליך, אוחניאַקעליך, טרידינגליך, שיך און זעקעליך, פּיאטקליך, פּאטשיי-לעכליך, פּושקעליך, קעסטעליך, קאראַפּקעליך און קאכלעפעליך. איך וועל דיר וויי-זען אייערע דרעהדליך, שרייערליך, גראנערליך, שטארקע העמערליך, נייא מאָדנע גלות ליכטליך, קארפּירער אתרוגים׳ליך און אייערע כפרה-היהנדליך !....

איך בין פארצאפּעלט געוואָרען אז איך האָב, איהם צוליב טהוענדיג, אראפּ-געקוקט און גלייך אונטער מיר דערזעהען עפּיס א ספּאָדיקעל.

— צאפּעל זיך נישט אזוי, ישראליק לעב ! האט דער אשמדאי געלאכט. דוא קענסט נאך ארויספאלען חלילה פון מיין האנד און אריינפאלען גלייך יענעם ספּאָדיק אין דיא הענט.

— איידער אין אזא ספּאדיקס הענט אריינצופאלען, איז שוין א סך בעסער אין דיין האנד. איך בעט דיך, רוח, האָב רחמנות און טראג מיך אוועק ווייטער.

— האָטש נאך א קוק, ישראליק ! מיר צוליב, טהו נאך איין קוק. איך, אשמדאי, איך בעט דיך.

— ניין, ניין ! האָב איך געשריגען און זיך בעהאלטען ביי איהם אין דער האנד, אין א ווינקעלע. איך קען נאך חלילה משוגע ווערען, צוזעהענדיג אזעלכע זאכען. דוא וועסט עס אסור ביי מיר בשום אופן נישט פועלין. גענוג געקוקט, איין עק, א סוף.

— דוא ביסט נישקשה א גוטער עקשן, ישראליק, דער רוח אפילו קען מיט דיר נאָרנישט מאכען! האט דער אשמדאי געזאגט און ווייטער געשווינד אוועקגע־פלויגען.

15.

ישראליק מיט דער שקאפע צווישען דיא לצים.

וויפיל דיא רייזע אין דער לופטען האט געדויערט קען איך בעשטימט נישט זאגען, מחמת איך בין געוועזן שטארק צוטראָגען פון אלסדינגע, וואס איך האב גע־זעהען און וואס מיט מיר האט זיך פאסירט. איך וויים נישט מעהר, אז א לאנגע צייט בין איך געפלויגען ביז מיר זענען צום סוף געקומען אין א גאנץ גרויסען און שרעקליך א טיפען טהאָל, ערגיץ אין א העק, צווישען משונה הויכע בערג, וואס גרייכען ביז דעם וואלקען. עס געהט מיר נאך איצט א גרויל איבער דעם לייב, אז איך דערמאהן זיך אן דעם טהאָל, אזוי ווילד, אזוי וויסט איז ער געוועזן. פון גראז און ביימער האט מען נישט געהאט אפילו קיין סימן. אויף איטליכען טריט האָט מען נ׳זעהען נאָר דערנער און הויפענס שטיינער. צווישען זיי האבען געשוויבעלט און גע־ריבעלט שלאַנגען, פיפערנאטערען און עקדישען, עס האט געגרילצט אין דיא אויע־רען, הערענדיג דאס געשריי, וואס ווילדע חיות און עופות האבען פון זייערע נאָרעס ארויסגעלאזט אויף אלערליי טרויערדיגע און וויינענדיגע קולות. עס האט אויך גע־שטונקען עפּיס א ריח פון שוועפעל מיט טייפעלסקייט אין איינעם, און ערטערווייס האט פון דער ערד ארויסגעזעטצט וואלקענס רויך, וואס זענען ווי א טומאן זיך צר־גאנגען אין אלע זייטען. אט אזא טהאָל האבען דיא רוחות זיך אויסגעוועהלט, דאָ איז זייער וואהנונג!

פון דאָרט האט מיך דער אשמדאי געפיהרט דורך אַ שפּאַלט צווישען סקאַ־לעס און מיט מיר אריינגעגאנגען אין א גאנץ גרויסער הייל, וואס איז נאר אוממעג־ליך צו בעשרייבען אפילו א טויזענט חלק פון איהר ווילדקייט. דאָרט האָט געפלייצט א טייך שווארצער טינט און אויף זיינע ברעגען האבען געוואקסען וועלדער פענעס, אין דיא וועלדער ווידמען זיך לצים, אזעלכע מיני בעשעפעניש, עפּיס מאלפּעס, וואס האָבען א געשטאלט נאר טאקי ווי פון מענשען. פון דערווייטענס האב איך געזעהן ווי לצים האבען אין דעם טייך אנגעטרונקען מיין בידנע קליאטשע געביך, זיא דערנאך געבאדען און אונטערגעטוקט א סך מאל אין טינט אזוי, אז זיא איז פון דאָרט ארויסגעגאנגען שווארץ ווי א רוח....

— דאס איז מיין קאַנצעלאַריע! האט דער אשמדאי צו מיר געזאגט. דעם

ראזינען מייך און דיא וועלדער. וועלכע דוא זעהסט דא, האב איך אנגעגרייט פאר דיינע ברידערליך. מען וועט אויף זיי שרייבען און שרייבען כל־זמן עס וועט נישט אויסגעהען דער טינט פון דעם טינטער און דיא פענעס פון דיא וועלדער. פון דעם טינטער געהען ארויס קאנאלען, טשערנילא־פראוואדען, גאנץ ווייט אין פארשידענע מקומות, אין דיא רעדאקציעס און אין דיא קאבינעטען פון געוויסע מענשען. דער ראזינער קאנאל, נומער 999,999, וואס דוא בעטראכסט איהם איצט, ער געהט אין דעם טינטער פון דעם דניעפראוועצער גאזעטענשרייבער. טינט און פענעס איז דא א ים און שרייבער וויא זאמד.

ער האט א שמוטצער נעטאן און דיא לצים האבען פון דיא וועלדער זיך א שאט געגעבען צו איהם וויא דיא פליגען, זיך אויסגעשטעלט אין א גלייכער שורה, איטליכער מיט א פען אין דער האנד און מיט א קיווער פאפיר אויף דעם קאפ.

— דאס זענען מיינע שרייבער! האט ער צו מיר זיך אנגערופען און מיך דערביי אנגעקוקט מיט א שמייכעלע.

וויא א יענעראל האט ער זיך דערנאך געזדראווסטוועוועט מיט דעם פאלק פּי־סאקעס. עס איז געווארען א געשריי: אוררא, אוררא! אז עס איז שטילער געווא־רען, האט ער אנגעהויבען זיי צו מושטירען. דער מושטיר איז בעשטאנען אין ארויס־שטעקען דיא צונגען, מאכען א פייג און לאכען. נאכדעם האט ער הויך געקאמאנ־דעוועט: צו האלטען וויא מען בעדארף דיא פענעס! צו טונקען!... פארטיג מיט דעם, האט ער צוצוינגען אויף א קול א געשריי געגעבען: ש ר ר ר ר ר ייבט!

דיא קאמאנדע האט זיך א נעהם געטאן שרייבען, אלע כמעט דיא זעלבינע זא־כען און דיא איינענע ווערטער. דיא האר האבען מיר זיך געשטעלט לייענענדיג דיא אנגעשריבענע ווערטער. זיי זענען געווען אי שפּיטצעכדיג, אי מיט קרוטשקעס און גע־שטאכען וויא שפּיזען. ביי א טהייל האט שרייבענדיג געציטערט דיא הענט און געטיאכקעט דאס הארץ. וויא איך בין שפּעטער זיך דערגאנגען זענען דיא דאזיגע געווען רעקרוטען, ערשט וואס אנגעקומען אין דעם פאלק. זיי איז נאך שווער געווען אזעלכע זאכען.... חוץ דיא האבען נאך א טהייל געארבייט וויא דיא פאזשארנע קאמאנדע און געשפריצט פשוט בלאטע.

נאך דער סמאטרע האט דער אשמדאי ווייטער א שמוטצער געטאן איז אריינ־געקומען עפּיס א רוח, א ריז, אנגעטאן אין דער פאלנער פארמע, בעהאנגען ארום דעם קאפ מיט פעדערען, מיט פענעס און מיט פלעדערוויישען.

— וואס האסט דוא אין דער צייט וואס איך בין נישט היע געווען, עפּיס געטאן? וויא שטעהען אונזערע עסקים? האט דער אשמדאי דעם רוח געפרעגט. אגב אונז

ביידע פאַרנעשטעלט איינעם דעם אנדערען: דאס איז מיין סעקרעטאר, האר לוצי־
פער, און דאס איז רב ישראליק!

דער סעקרעטאר לוציפער האט געמאכט א זויערע מינע און מיך נישט געוויר־
דיגט אפילו מיט א בליק. ער האט באלד ארויסגענומען זיין ראפּאָרט און געלייענט:

„אייער אשמדאיסקע פינצטערנעס! מלך פון אלע רוחות און מחבלים, פרינץ
פון אלדע שווארצע יאהר, הערצאג פון שבעה מדורי גיהנם, גראף פון סדום און
עמורה, ערץ פאסטיך פון אלע זינדענבעק און עזאזל, א. ז. וו.

אונזערע אגענטען, דיא בעלי טובות אין אלע שטעדט, זענען אין זייערע ראפּאָר־
טען מודיע: „אז דורך זייערע גרויסע סטאראניעס אומעטום, וואו מען בעדארף איז
זיי צום סוף געראטען, אז דיא טאקסע פון פלייש זאל נישט בטל ווערען“.

דער אשמדאי האט געשמאכט פאר שמחה. איך דאנק אייך, האט ער געזאגט
צום סעקרעטאר, איך דאנק אייער טונקעלע שווארצזיכטיגקייט, דוקעס לוציפער,
דערפאר וואס איהר האט מיר צום ערשטען ראפּאָרטעוועט אזא וויכטיגע זאך. ער
האט דערנאך זיך געווענדט צו מיר מיט דיא ווערטער:

— זעהסט דוא, דאס איז ביי מיר א בשורה, איינמאל וועלען דיינע ברידערליך
עסען מכות פלייש און דורך דעם תמיד קריינקען, דיא היינטיגע גרויסע דאקטורים
ווילען האבען, אז פון ווייניג פלייש עסען פוילען דיא ביינער. קריינקט, פוילט צו
אלדע שווארצע יאהר! צווייטענס איז דיא טאקסע מיר פשוט נעהטיג צום עסק.
דורך איהר בילדעם זיך ביי אייך דיא גאנצע באנדע בעלי־טובות, וואס פיהרען
איטליכען ביי דער נאז און לאזען אייך קיין קאפּ נישט אויפהייבען; פון איהר האבען
אלע מיינע אגענטען, ושאלאָוואניע און זייער פרנסה בכבוד; דורך איהר האבען
אייערע פוסטע מענשעליך אין דיא הענט סומעס געלט, אויסצוגעבען אויף אלסדינג,
וואס מען מאר נישט זאגען; דורך איהר האט איהר דעם בעסטען סימן, אז מיט
אייערע הוצאות אויף אלע נעהטיגע בעדערפעניש און כלל זאבען זענט איהר אפּגע־
שיידט פון דיא אומות העולם, דעריבער איז נאר אונמעגליך, אז איהר זאלט זיך
פאראייניגען מיט זיי אין דיא זעלבינע געפיהלען פאר דער מדינה, און דעריבער
טאקי וועלען שלעכטע מענשעליך תמיד געפינען א געלעגענהייט דערפאר אויף אייך
אנצופאלען. אייער „פּאָלאָזשענע“ וועט זיין פארפלאנטעט, פארדרעהט, הלואי איך
זאל שוין מיט אלע אנדערע מענשעליך האלטען אויף דער מדרגה, וויא איך האלט
מיט אייך!... איצט פארשטעהסט דוא, פאר וואס דאס איז ביי מיר אזא בשורה?
חלילה וחס, דיא טאקסע זאל געוועזן בטל ווערען, וויא עטליכע האבען עס פאר־
לאנגט, וואלט איהר — נישט דערלעבען זאלט איהר דאס! — מיט א מאל פטור

געוואָרען פון א סך צרות, נו מיינע אנגעמען פארשטעהען דיא פּאלימיק, זיי פּאָר־דינען א נאנראָרע פאר זייער סטאראָניע.

„לויט ריכטיגע ידיעות, האט לוציפער ווייטער ראפּאָרטעוועט, זענען בשעת דער חלי־רע מייסטענס געשטארבען דיא ראָזינע, וואס מחמת גרויס אָרעמקייט קענען זיי קיין פלייש נישט עסען. עס איז שרעקליך מהייער און דורך דער סטאראָנ־ניע פון אונזערע אנגענעמען הייבט זיך דער מקח וואס א טאג אלץ מעהר."

— גוט! האט דער אשמדאי געזאגט, זעהר גוט! בשעת דער חלי־רע ווייזט דיא מאקסע ארויס איהר כח צווישען דעם ארמען עולם. ערשט נישט לאנג האב איך ערגיץ אין א שטאָדט געלייענט איין אנגעקלעבט צעטיל אין דער גאס. אויף דעם צעטיל איז אונטערגעשריבען „דברי המבקשים לטובת אחב״י״. דאָרט איז מען מודיע דעם עולם, אזוי וויא אין דער וועלט הערט זיך דיא חלי־רע, בכן זאל מען למען־השם עסען פלייש, אפילו אין דיא ניין טעג. בשעת לייענען האב איך געלאכט, וויא מען ראָמה צועסען פלייש, אלץ למובת אחב״י, לטובת אחב״י און אליין הע־כערט מען דעם מקח!

„קאנדידאטען אויף בעלי טובות, האט לוציפער ווייטער געלייענט, זענען דאָ זעהר פיל פון אלערליי סארטען מענשען, עס איז גאָר נישטאָ אזוי פיל שטעלען. סיידען מען זאָל צו איטליכען „פּאמאשטשניק" פון א גלאוונעם בעל טובה צוזעצען נאָך אקענען א הונדערט אונטער־פּאמאשטשניקעס און זיי אליין וועלען זיך שוין זאָרגען צו געפינען נייע „איסטאָטשניקעס" פון וואנען צו בעקומען זייער געהאלט, עטליכע האבען מכח דעם שוין אריינגעשיקט גאנץ שיינע פּראיעקטען. איך האָב עס איבערגעגעבען א בעזונדער קאמיסיע, וואס בעשטעהט פון שמחזאי ועזאל, פון אהרימאן, אחעראָן, טיפהאָן, שיווא, בעלצעבוב. — אין גלופּסקער בקור חולים נעהט איצט דיא הנהגה דורך א פּאָר פון אונזערע אנגענעמען, נאָר קיין חיות נישט. בשעת דער חלי רע האט מען אהינצו געבראכט א פערצעניעהרענדיג מיידעל. דער משמש האט זיא געריבען, און דערנאָך, אז זיא איז צו זיך געקומען, האט ער זיך מיישב גע־ווען און זיא דאָרט מאנס געווען. דאָס מיידעל האָט געשריגען, געוויינט, געחלי־שעט, זיך פּאָרעסען און געשטארבען. דיא מעשה מעג זיך שוין גלייכען צו דיא אלטע מעשיות, וואס זענען זיך פאָרלאָפען א מאל אין אונזער סדום. מיר האָל־טען שוין מיט גלופּסק אויף א שטיינער! — רעקרוטען זענען אין דער צייט אנגעקר־מען אין דיא פּאָלקען „פּיסאָקעס" דריי טויזענט דריי הונדערט מיט דריי און דריי־סיג. זיי זענען נאָך לעת עתה נישט פארטיג, וויא עס געהער צו זיין. בעלצעבוב האָט זיי געגעסען צו זיך אויף דער „אוטשעניע". — טינט איז אין דער לעטצטער צייט

פאַרברויכט געוואָרען זיבען טויזענט, פינף הונדערט, ניין און ניינציג אייטער מיט אנדערהאַלבען קוואַטירליך".

— אזוי ווייניג! האָט דער אשמדאי זיך אנגערופען און געמאַכט א מינע, אז ער איז נישט צופרידען.

לוציפער האָט געוואָלט עס דערקלעהרען, נאָר וויא באַלד ער האָט געעפענט דאָס מויל צום ריידען איז אריינגעפלויגען א רוח מיט דיפּעשען. דער אשמדאי האָט א ווינק געגעבען, לוציפער זאָל ביי דעם „דעזשורנע" צונעהמען דיא דיפּעשען און לייענען.

— דיא ראָזינע דיפּעשע, האָט לוציפער געמעלדעט, איז פון רומיניען. מען בעט רחמים ארויסצושיקען טינט, וויא צום ניכסטען: עקזעמפּליאַרען פון איטליכער זאַך, וואָס מען וועט דאָרט אנשרייבען, זענען זיי זיך מתחייב צו שיקען תמיד פּינקטליך אין אונזער ביבליאָטיקע.... דיא צווייטע איז פון עסטרייך. מזל־טוב אייך, גרוי־סער אשמדאי, מיט א גוטער בשורה! האָט לוציפער פרעהליך געזאָגט מיט א שמיי־כעלע און ארויסגעשטעלט זיינע שפּיצעכדיגע הינטעשע צייהן. דער קאַרדינאַל שוואַרצענבערג בעט עפּיס נאָר א גוזמא טינט פאַר זיין גאַזעטע. ער וויל מיט אונז מאַכען א געשעפט, אז חוץ דעם טינט וואָס ער אליין בעדאַרף האָבען צו זיין גע־ברויך, זאָלען מיר איהם נאָך געבען אין קאָמיסיע פאַר אלע קאַטוילעשע גלחים אין בעהמען און אין מעהרען, וואָס האָבען דאָרט זיך גענומען געשמאַק צום שרייבען, נאָר וויא אין דיא אלטע יאהרען.

— לעבען זאָלען מיר טאַקי מיינע געטרייע געזעלען, האָט דער אשמדאי א זאָג געטאָן גאַנץ לוסטיג. כל־זמן אין זיי קלאַפּט זיך נאָך א דפק האָב איך נישט קשה נישט וואָס צו זאָרגען. לוציפער! מען וועט בעדאַרפען אונטערגעבען אביסיל אין דעם טינט פון יענע מאַטעריאַלען: בלוט, גאַל, גרינע ווערים, יאַשטשערקעס, טייפעלסקיים וכדומה, כדי ער זאָל ארויסקומען עכט גוט.

— דאָס אלסדינג האָב איך שוין אליין אריינגעטאָן, האָט לוציפער געענטפערט און זיך גענומען לייענען דיא איבעריגע דיפּעשען. ער האָט איבערגעלייענט וואָס דער רעדאַקטאָר פון „גאַזעטאַ נאַראָדאָוואַ" אין גאַליציע פאָדערט. דערנאָך האָט ער מיט א רחמנות־פּנימעל א מאַך געגעבען: אַ, דאָס איז פון אונזער דניעפּראָוויצער! ער קלאַנט זיך געביך, אז ביי איהם איז שוין כמעט אויסגעטריקענט דאָס טינטעריל. ער האָט פּשוט נישט שוין וואָס צו שרייבען און דאָ בעדאַרף מען אין דער געהער־נער צייט ארויסגעבען א נומער! א רחמנות חלעבין!

— געשווינד עפענען דיא קראַנעס ! האָט דער אשמדאי געקאָמאַנדעוועט מיט א געשרייא.

אפשר א ראָטע רוחות האָבען זיך א וואָרף געגעבען צו דיא קראַנעס. דער טינט האָט געפּלייצט דורך דיא „משערנילאַ־פּראָוואָדען" אין פאַרשידענע ערטער.

פּלוצלים איז אריינגעפלויגען א הוילע, א נאַקעטע נשמה, האָט געשוועבט ארויף און אראָפּ וויא א באַבעטשקע און זיך אליין געשלאָגען אָן דער ערד מיט איהרע פלאָם־פייערדיגע פליגעליך, העל בלויא, וויא דער פלאַם פון אנגעצונדענעם שפּירט. אליין האָט זיא אויסגעזעהען וויא א גרויסע, זעהר א דינע בולבע פון זייף, געשפּיגלט פון אלערליי פיינע קאָלירען, וואָס האָבען פאַרנומען דיא אויגען, אז מען האָט גוט זיך צוגעקוקט האָט מען קוים געקענט דערקענען עפּיס א געשטאַלט פון לויטער גאָז.

— אָך ! האָט דער אשמדאי א געשריי געטאָן און זיך אנגעהאַפּט ביי דיא האָר, אז ער האָט זיא דערזעהען. עס איז נסתּלק געוואָרען א גרויסער בעל טובה, א גרויסער בעל רחמים, איינער פון מיינע בעסטע אגענטען ! דאָס איז זיין נשמה, וואָס איז איצט נאָך דער פּטירה, געקומען, צו וואוינען ביי מיר אין איינעם מיט דיא נשמות פון אלע בעלי־טובות....

איך האָב מיך צו דער נשמה שטאַרק צוגעקוקט און זיא דערקענט. — דאָס איז געווען דיא נשמה פון באַמת משונה א ווילדען בעל טובה אין מיין שטאָדט !

— קלאָג, וויין ישראליק ! האָט דער אשמדאי צו מיר געזאָגט מיט א טרויער־דיגען קול. דיין שטאָדט האָט פאַרלוירען א גרויסע אבדה, דיין קהל האָט אָנגעוואָרען א גרויסען בעל רחמים, א מצאַצקעלע ! יאָמערט, קלאָגט טייפעל, רוחות ! איך, אייער מלך, האָב פאַרלוירען דעם בעסטען בעל־עצה, דעם געטרייסטען סאָוויעטניק, אהן איהם בין איך וויא אהן דער רעכטער האַנד !

אין דער גאַנצער הייל, אין דעם גאַנצען טהאָל האָט זיך געלאָזט הערען א שרעקליכער יאָמער אויף אלערליי ווייעדע קולות. עס האָט זיך געהערט א היילען, וויא א הונט היילט א מאָל שרעקליך ביי דער נאַכט הינטער דעם פענסטער, אויף א טויטען, א וויינען, וויא קעטץ וויינען, בשעת דער פּרוכּפּערונגס־צייט, אויף דיא דע־כער. עס האָט זיך געהערט א טרויערדיגער הספד פון סאָוועס, א קראַקען פון קראָקעס, א קוואַקען פון זשאַבעס. עס האָט זיך געהערט אויך א שמוטצערען פון שלאַנגען, א פּישטשען פון שצערעס, א טריקען פון ביקעס, א ברומען פון בערען, א ברילען פון לעמפּערטען און א סקריפּ וויא פון א ריק־בעט. גלייך וויא אלע ווילדע בעשעפּעניש האָבען געוויינט, געקלאָגט אויף אזא בעל טובה, אויף אזא כשרה נשמה.

איך בין שיעור אין חלשות נישט געפאַלען. שיעור נישט מיט געוואָרען פון אזא שרעקליכען הספד.

דער אשמדאי האט קוים מיט צרות איינגעשטילט דעם עולם, געחאפט דיא נשמה אין זיין האנד, וויא מען חאפט א פליג, און זיא מקבר געוועזן טיף אין דער ערד מיט דיא ווערמער:

— וואס העלפט דאָס וויינען, א מענש מוז שטארבען! פריהער אדער שפע־טער דער רוח האָט דיך געמוזט האפען. ווער־זשע טאקי בעגראָבען ניין איילען אין דער ערד און נעה צו אלדע שווארצע יאהר! איך וועל מיך מוזען בעגעהען אָהן דיר און געפינען נישקשה איין אנדער שלאק אויף דיין אָרט.... ישראַליק לעב! האט ער נאָך דעם מין הספד זיך געווענדט צו מיר, עס וועט דיר גאָר נישט העלפען, דוא וועסט מיר מוזען אין דיין שטאָדט ווערען א בעל־טובה אויף זיין אָרט.

— איך וויל נישט, איך קען נישט זיין קיין בעל טובה! האָב איך געשריגען נישט מיט מיין קול. האב רחמנות, שיק איין אנדערען אויף זיין ארט. עס זענין דאָ א סך בעלנים, א סך קאנדידאטען אויף בעלי־טובות. שיק וועמען דוא ווילסט און בעפריי מיך פון אזא התמנות!

— זאָג מיר, איך בעט דיך קיין דעות נישט, האט ער געענטפערט, מסתמא וויים איך וואָס איך טהו.

— וואס האסט דוא אין מיר אזוינס דערזעהען? האב איך געשריגען. איך בין חלעבין א שלימזלניק און וועל גאר נישט טויגען צו אזעלכע געשעפטען. איך וועל דיר רעקאמענדירען קלינערע, בעסערע און געניטערע פון מיר. שיק לייבעלע רב אבעלעס. משה'לע רב בינמ'ס, טרייטעל רב יוסילעס, פישקע רב ניסעלעס, אדער איינעם פון זייערע כנופיות, איטליכער פון דיא לייט, אין זיין גראד, פארשטעהט זיין עסק און ארבייט אָפּ א זאך וויא א מייסטער. וויא קום איך צו זייא?

— דיא דאָזיגע אלע לייט זענין שוין פארנומען, איטליכער פון זיי האט א שטעלע. עס וועט דיר גאָר נישט העלפען, ישראַליק, זאג איך, אשמדאי, דיר נאָך א מאָל. שוויינ בעסער און זיי נישט קיין עקשן, אויב עס גלוסט זיך דיר צו לעבען און אויב דוא פארלאנגסט נישט, איך זאָל דיר דאס עקשנות מיט גוואלד ארויס־טרייבען. קיין וואָרט נישט מעהר, שא! ווארום....

ער האט געטאכט אזא שרעקליכע מינע און אזוי געשאָקעלט אויף מיר מיט א פינגער, אז דיא הויט האט אויף מיר געציטערט און פאר שרעק בין איך געבלי־בען שטום וויא דיא וואנד.

— אָט אזוי, ישראַליק, האָב איך דיך טאקי ליב, אז דוא שווייגסט, האָט ער

זיך אנגערופען, שוין מיט אַ זיס שמייכעלע, און אַ גלעט געגעבען מיר אין בעקעלע. דוא ביסט נישקשה, אַ גאַנץ קלוגעטשקער, ישראַליק ! קיין פינגער אין מויל בעדאַרף מען דיר אויך נישט אריינלייגען. איך פיהל, אז דוא וועסט טויגען און מיט דער צייט זיין אַ כלי־שלמה. נאָר איידער איך וועל דיר געבען אזא טהייערע שטעלע פון אַ בעל־טובה, מוז איך דיך אביסיל קלאהר מאַכען אין עסק און דיר געבען אַן אינסטרוקציע, וויא אזוי דוא זאלסט זיך נוהג זיין.

„הער, ישראַליק לעב ! ראשית חכמה איז אַ יראת־שמים פנימעל ! יראת־שמים איז ביי א קלוג מענשיל א גוטע קיה. זיא גיט איהם אַ סך מילך און פוטער, וויא דיא בעסטע האָלענדערקע. אזא קאַפּיטאַלנע קיה מוז מען דאַריבער שטאַרק פילעווען, מען בעדאַרף איהר עפּטערס אונטערוואַרפען אַ בינטעל כפול שמונה ציצית, זיא האָדעווען מיט רבינו תּם'ס תפילין, פאַרמישען איהר אַ גרויסען טלית־זאַק מיט פאַרשידענע מיני בלעטליך און שמות, זיא זאל טאַקי אוועקשטעהען איבער דעם צעבער עטליכע שעה אלע טאג ; מען בעדאַרף זיא לאַזען לעקען מזוזות און פאָיען זיא מיט מציצה, מיט חברה־קדישא מעד, מיט יאָהר־צייט בראַנפין, וכדומה אזעלכע געטריינק. אזוי איז יראת־שמים ביי מיינע אגענטען פון דער פרר־מער קלאַסע. מיינע אגענטען פון דער הייכטיגער וועלט נעהמען אויך אַן אַ יראת־שמים פנימעל, נאר עפּיס אויף איין אנדער אַרט. זיי מאַכען זיך געוועהנטליך צום תּם, לעבען מיט איטליכען גוט, שמייכלען זעהר זיס, דרעהען דאס צינגעל אהין און אהער, טראגען זיך געקליידט עפּיס נישט קורץ נישט לאַנג, זייער באָרד איז עפּיס נישט גאַנץ און נישט געגאָלט, וואַרפען זיך אין אלע זייטען און ווילען פאַר איטליכען יוצא זיין. עטליכע זענין צווישען דער כתה דאָ, וואס האבען לחלוטין נישט אזא יראת־שמים. דערפאַר בעשטעהט זייער גאַנצע חכמה נישט מעהר וויא אין כח, אין שטאַרקייט, אין אַ קולאַק.... זיי זענין אבער טאַקי נאר עטליכע. פון אזעלכע ארץ־פּיאַסקע־עזות פנימער בעדאַרף מען נישט נעהמען קיין ראיה. לאו כל אדם איז זוכה צו אזא מדרגה. — מיין צווייטע געבאָט איז : ר ח מ נ ו ת ! דער פירוש דערפון איז, מען דאַרף טאָן כל הפסלנות, רייסען פון טויטע און פון לעבעדיגע און אלץ זאָגען אַ רחמנות ! שטיכערהייט בעדאַרף מען אַ קניפּ טאָן, אַ ביס טאָן, און פאַר דעם עולם אלץ זאַרגען, קרעכצען, זיך אלץ משתדל זיין לטובת הכלל, — מיין דריטע געבאָט איז: ד י א ש ט א ד ט — דאס בין א י ך ! דער פשט דערפון איז גאָר פּראָסט : זיך און זיין כנופיא זאל מען האלטען פאר דער שטאָדט, און אלע אנדערע טויזענטער מענשען זאלען גערעכענט זיין אזוי פיל וויא גאָרנישט. אז מען ארבייט אפ עפּיס אין עסק'ל, זאל עס הייסען, אזוי האָט געוואָלט דיא שטאָדט, חאָטש דער עולם

האט אפילו נישט געוואוסט אויף וואָס ער האָט זיך נעחתמעט. — מיין פערטע נעבאָט איז: י ד א ח ת ! דאס הייסט: בלאָט צו שליסען תמיד מיט דעם שטאַרקען. מען בעדאַרף זיין פאַרקניפּט און פאַרבונדען, א שטיינער, מיט דעם בעל־טאַקסע. ווארום ער איז דיא סבה פון אלע סבות, דער מקור פון אלע טובות, ער איז דיא טובה אליין. ער איז פלייש פון אייער פליישׁ, ביין פון אייער ביין; דאַריבער זאָל מען פאַרלאַזען באַדאַי דעם מאַטען אי דיא מאַמען און זיך בעהעפטען מיט דעם בעל־טאַקסע, צו זיין מיט איהם איין לייב און לעבען. זיי מבטל דיין רצון פאַר זיין רצון. כדי ער זאל מבטל זיין א מאל זיין רצון פאַר דיין רצון. פון אייך ביידע קען ערשט זיין אגיל ואשמח, קאַלעכדיג און שפּיצעכדיג. — מיין פינפטע נעבאט איז: פּ ר י ט ע נ צ י ע ! דאס טייטש: וויפיל מען זאל נישט שטילערהייט נעהמען, וויפיל מען זאָל נישט רייסען און פאַרדינען, זאל מען פאַר דעם עולם אלץ זיך קלאַגען, נישט זיין צופרידען און האבען שטענדיג פּריטענציעס צו דער שטאָדט, אז מען ווערט אָן, מען דערליינט, עס איז נישט כדאי, וואָס מען פּיינינט זיך אזוי לטובת הכלל. — מיין זעקסטע נעבאָט איז: ל י ו ל ע ! פּשוט איז פּשוט, מען בעדאַרף דעם עולם פאַרווינגען און איהם זינגען עפּיס לידליך, ער זאל שלאָפען. דער עולם איז א קינד, אז מען זינגט איהם א לידעל, דערצעהלט איהם א מעשה, מאַכט ער צו דיא אייגליך און שלאָפט; אז מען מאכט איהם בוא, מיינט ער, מען איז א בער; שמייסט מען איהם, קושט ער דיא רוט. דאָס בעסטע לידעל צו פאַרווינגען דעם עולם, איז דאס אלטע לידעל מיט דעם ק ע ע ס ט ע ל ע, נאכדעם געהט יענץ לידעל: „תורה איז דיא בעסטע סחורה", דיא אלטע מעשה „א רב מיט א רביצין", א מעשה פון דער ווייסער חברה, פון בעלי שמות וכדומה נאך אזעלכע מעשיות. מיין זיבעטע נעבאָט איז: ע ט, ב ע, דער פּראָסטער פּשט פון דיא האַלבע ווערטער איז: באם עס טרעפט זיך א מאל, אז דער עולם — דאָס נאַרעשע קינד צושרייעט זיך גוואַלד, איז גלייכער אין דער הייסער מינוט נאָר נישט צו טאָן, עס גרימט איהם זיכער אין בייכעלע, עס טהוט איהם שוין נעביך שטאַרק וועה. עט, בע ! זאל מען דענסטמאָל מאכען עפּיס אָהן ווערטער. נישקשה, דאָס קינד וועט זיך איבערשרייען און ווייטער אנשלאַפען ווערען, נאך געשמאַקער וויא פריהער. — מיין אכטע נעבאָט איז: מ ב ט ל צ ו ז י י ן ! דאס הייסט; ווען איינער הייבט נאר אָן פּלוצלים צו פרעגען עפּיס קשיות, עס איז איהם קשה דאס אדער יענץ, זאָל מען איהם פּשוט מבטל זיין, ער איז איין אפּיקורוס, א הילטיי, א נאַר ניכטס, עס איז נאָר נישט רעכט מיט איהם צו רעדען. — מיין ניינטע נעבאָט איז: א נ צ ו ר י י צ ע ן ! דאס טייטש: ווען איינער נעביך שרייעט, ווייגט א מאָל מיט בלוטיגע טרעהרען: גוואַלד מען קנייפּט, מען

צופט, עס טהוט וועה! בעדארף מען אויף איהם אנרייצען דיא אינגליך, זיי זאלען איהם מאכען: בע, בע, שיינער בחור! ער זאגט אוים פון דעם חדר! — מיין צעהנטע געבאָט איז: באבסקע מיטעל! אז דאס דאזיגע קינד ווערדט פארשלאפט, אוים מענש און פאַכט מיט דער נשמה, זאָל מען נישט לאָזען רופען א דאָקטאָר, מען זאָל הייסען בעסער טאָן אלטע, באבסקע מיטעל, פאָהרען צו א שפרעכער, צו א ציגאנער, צו א זנאחער וכדומה."

אָט דיא דאָזיגע צעהן געבאָט זאָלסט דוא היטען. — דורך דעם ווערסט דוא מיר נעפעהלען, ווערסט לעבען גליקליך און וועהלטיג, דוא מיט דיין ווייב, מיט דיינע קינדער און זיך קונה זיין עולם־הזה. מיט עולם־הבא זאָלסט־דוא מסלק זיין אנדערע. זאָג זייא צו פלייש און ווין אויף יענער וועלט, נאָך דעם טויט; דוא אבער עס פלייש און טרינק ווין דאָ אויף דער וועלט.

איך האָב אויפגעעפענט דאָס מויל, אויסגעשטעלט דיא אויגען, געשטאנען און געקוקט וויא א גולם פון דיא דאָזיגע צעהן געבאָט.

— דוא מוזט טאקי באלד פאָהרען, ישראליק! האָט דער אשמדאי ווייטער געזאָגט דיין שטאדט איז דערוייל געבליבען אָהן א בעל־טובה. עס קען דערווייל חלילה דערפון עפים ארויסקומען גאר נישט קיין גוטס פאר מיר. איך וועל דיר מיט־געבען דיא קליאטשע, זאָלסט אויף איהר פאָהרען רייטענדיג.

— אך! האָב איך א געשריי געטאָן, אז ער האט מיר ארויסגערעדט דיא קליאטשע. איך קען נישט, חלעבין, איך קען נישט פאָהרען רייטענדיג!

— עט, האט ער געמאכט, ווערסט קענען נישקשה! מיר וועלען דיך אויסלעהר־נען. דיא קליאטשע איז זעהר א פאקאָרנע, מען קען אויף איהר זעהר גרינג פאָהרען רייטענדיג. קוק נישט דארויף וואָס זיא זעהט אויס נישט אזוי שיין, דערפאר האט זיא אין זיך אנדערע מעלות, זיא וואקסט פון א גאנץ גרויס אָרט. ווערסט מיט איהר צופרידען זיין, נישקשה, און נישט וועלען שפעטער ארויסצולאזען זיא פון דיא הענט. איך פארזיכער דיך!

אויף זיין בעפעהל האט מען געבראכט צו שלעפען דיא אומגליקליכע קליאַ־טשע נעביך. עס איז מיר געוואָרען א לאָך אין הארצען א קוק געבענדיג אויף איהר. פארוויסט, פארפינסטערט איז זיא נעביך געוואָרען. איין גאָט ווייסט, וואָס זיא האָט געמוטשעט אין יענער צייט פון דיא לצים אויסשטעהען נעביך! איך האָב אראָפגע־לאָזט דעם קאָפּ, זיך געשעהמט, וויא א גנב, איהר צו קוקען אין דיא אויגען און מיך בעוואשען מיט טרעהרען, דערמאָהנענדיג זיך, אז איך וועל אויך מוזען פאָהרען אויף איהר רייטענדיג און ליגען איהר אויף דעם האלז וויא א משא. קיין אנדער וועג האָב

איך פאַר מיר נישט געזעהען, וויא זיך דערפון אויסצודרעהען....

— לאָמיר קרוינען ישראַליקען! האָט דער אשמדאַי א זאָג געגעבען. לאָמיר איהם אָנקוקען אין שלייער, וואָס פאַר א פנים ישראַליק האָט אין דער פאַרמע פון א בעל־טובה און וויא אזוי ער רייט אויף דער קליאַטשע. עולם צום עסק!

עס האָט נישט געדויערט קיין מינוט האָבען זיינע משרתים אריינגעבּראַכט א גוזמא קליידער פון פאַרשידענע קאָסטיומען און אַלערליי פאָרמעס. איינער פון דיא לייט, א ממונה אויף דער גאַרדעראָבע, דעם אשמדאַי׳ס קאַמערדינער, האָט מיך גענומען אין זיינע הענט און אָנגעהויבּען כסדר מיך אנצוטאָן. ער האָט מיך פאַרקעמט מיט א טשוב, אויסגעשמירט דיא האָר מיט א סך פּאָמאַדע, מוס זּטאָף, צר־געפוצט מיט חכמות דאָס בערדיל, אָנגעטאָן מיר דערנאָך א מאַנישקע מיט פיער קליינע מוטערפערלנע קנעפּעליך אויף דעם האַרצען, א מאַנטינען טיכעל אויף דעם האַלז, דערנאָך א פּאָר געזונטע שטיוועל געקאָוועטע מיט א סך אייזערנע שטיפטען. מחילה א פּאָר נעווענטענע הויזען, וואָס זענין געהאַנגען וויא דיא טאָרבעס, א קאַמ־לעטענע קאַמזעלקע און א סורדוט לאַנג ביז איבער דיא קניע, אויף דעם קאָפּ א קאַשקעט גענעהט עפּיס מיט קונטצען.

— א, האָט דער אשמדאַי זיך אָנגערופען, אז ער האָט מיך בעטראַכט פון קאָפּ ביז דיא פיס, דאָס איז דיא פאָרמע פון א קהל׳ישען שרייבער! צו אַלדע שוואַרצע יאָהר דיא קהל׳שע שרייבער! ישראַליקען פּאַסט נישט אזא מין קאַסטיום. זוך אויס עפּיס איין אנדער פאַרמע.

דער קאַמערדינדער האט מיך געשווינד איבערגעקעמט, אונטערגעשוירען דיא האָר, אויסגעצויגען דאָס בערדיל, אנגעטאָן מיר איין אַנדער וועסטיל, דאַכט זיך פון אטלעס, פאַרשפּילעט העט ביז דעם האַלז, א קאָרטענעם סורדוט הינטען מיט א שפּאַלט און היבש לענגער פון דעם פריהערדיגען אזוי, אז דיא מאַיטקעס האָבען אונטען זיך ארויסגעזעהען נאָר אויף א צוויי, דריי פינגער. אויף דעם קאָפּ א סער־יאָזנע, א סטאַטעטשנע היטעל.

— נוא וואָס איז דאָס פאַר א מין? האָט דער אשמדאַי ווייטער געזאָגט, מיך אנקוקענדיג. א, דיא פאַרמע פון קהל׳ישע דעפּוטאַטען! תאפען זאל זיי דער רוח, מיט זייערע שפּאַכטען הינטען און מיט זייערע גוזמות טיפע קעשעניעס! ניין, ישראַ־ליק בעדאַרף האָבען עפּיס איין אנדער פאָרמע, קוק אן דאָס רחמנות־פּנימעל זיינס, נועסט דוא שוין פאַרשטעהען וועלכע עס וועט איהם פּאַסען.

נאָך און נאָך פאָרמעס האט דער קאַמערדינער מיר אָנגעמאָסטען, און בשעת מיך אָ..אָנדינג, קעמענדיג אלע רגע אנדערש, האט ער מיך געפּוצט, געצוינען, גע־

ריסען דיא האָר, אזוי אז טרערען האבען מיך זיך נעשטעלט אין דיא אויגען. נאָר אויף דעם סוף האט ער מיך אין גאנצען אפגעשווירען, איבערגעלאזט א פאר שיינע פאות, מיר אנגעטאָן א יארמילקע, אויבען א גרויסען ספאָדיק, א העמד מיט א גרויסען, אויסנעליינטען קאָלנער, פארבונדען מיט בענדליך אהן א האלז טיכעל, א לאנגען טלית קטן, קורצע שאמענע פליודערען, שיך און זאקען, א לאנגע אטלעסענע קאפאָטע מיט א גארטעל און א טוליפעל פון פעה. דער קאמערדינער האט מיך אנ־געקוסט, זיך משונה פארקרימט, נעמאכט א וויינשעל און אויף ארויסגעשטעלט דעם צונג.

— דוא שיינסטע, ישראליק! האט דער אשמדאי געלאכט פאר פרייד, אז ער האט מיך דערזעהען. איך בין פשוט זיך מחיה דיך צוזעהען אין דיא בגדים! דיין פנים איז אויסגעפריעט וויא א צימעס, דוא שוויצסט אין דעם פעלץ, דוא לויכסט ארויס פון דעם ספאדיק, וויא דער ליכטיגער מאָרגענשטערען. שוויין, שוויין, ישראָ־ליק, זעהר גוט!.... עס נעהט נאך עפּיס אפ צו דער פאלנער פאָרמע, האט ער נעזאגט, זיך אומקעהרענדיג צו דעם קאמערדינער, דוא געדיינקסט וויא יוסיל־דינט־שעם פלעגט מקבל פנים זיין א נייעם גובערנאטאָר?

— נערעכט, נערעכט! האט דער קאמערדינער געענטפערט, איך האב אן דעם זיך נאָר פארגעסען, אָ־וואה, אָ־וואה! באלד אבער וועט עס געטאָן ווערען.

מען האט מיר באלד טאקי הינטען אויף דער פאמיליצע אויסגעגאָלט עטליכע קאלעבדינע רעדעליך און דארט צוגעשטעלט אויף עטליכע מינוט באנקעס, פון שיינקייט וועגען.

— איצט איז ישראליק אין דער פאָלנער פאָרמע. האט דער אשמדאי געזאָגט, אצינד קען ער שוין רייטען אויף דער קליאטשע....

מיט גרויס פאראד האט מען מיך נעשלעפּט צו דער קליאטשע. „רייט ישראליק, רייט! האט חברה צו געזונגען. אז וואויל איז דיר, וואס דוא האסט זוכה געווען צו רייטען אויף אזא קליאטשע. אויף דער וועלטס־קליאטשע! קריך ארויף מיט דיא הענט, מיט דיא פיס, און פאָתר אויף איהר, וויא א פריץ, רייטענדיג ביז הונדערט און צוואנציג יאהר, ביז דער רוח וועט דיך חאפּען און עמיצער אנדערש וועט ארויף אויף דיין ארט“!

— זיי מיר מוחל, בידנע קליאטשע! האב איך זיא מחילה געבעטען, אז איך בין שוין געזעסען אויף איהר ריקען, מיט פארוויינטע אויגען און מיט א פארקלעמט הארץ. וואס זאל איך טאָן, וואס קען איך מאכען? אז לצים צווינגען מיך אויף דיר צו רייטען.... אז אָך און וועה איז אונז ביידע! אָך און וועה איז דיר

נעביך וואס דוא ביסט א קליאטשע, וואס דוא בעדארפסט מיך טראגען, און ווען איז מיר, אז איך, דיין פריינד, בין נעצוואונגען צו זיטצען דיר אויף דעם קארק! וואס זאָלען מיר בידנע טאָן, אז מירביידע נעביך זענין אין דער קלעם, אז מיר ביידע זענין אזוי אומגליקליך און נעצוואונגען דערצו....

דיא לצים האבען דער קליאטשע נעביך מיט כח דערלאנגט א שמיטץ אזוי, אז זיא האט מיט אימפעט א לויף געטאָן. עס איז געוואָרען א מהומה, א געשריי: אוררא, אוררא! לויפענדיג האָט ביי איהר טיף פונ'ם הארצען זיך ארויסגעחאפט א זיפץ. איהר זיפץ האט מיר דיא נשמה ארויסגענומען, איך בין געווארען צומישט און אראפגעפאלען אויף דער ערד וויא א סנאפ.

— נישקשה, פאל נאר ביי זיך נישט אראפ, ווערסט נישקשה טוינען, ישראליק! האט דער אשמדאי געלאכט און מיך צוריק ארויפגעזעטצט אויף דער קליאטשע. לאָ־מיר קיין סך שיהות נישט מאכען, שוין צייט צו פאָהרען, חזר ביי דיר נוט איבער מיינע עשרת הדברות, שים נאָ ידך תחת ירכי און שווער מיר, דוא זאָלסט זיי מקיים זיין.

איך בין געזעסען וויא א לעהמענער גולם און האב נישט געוואוסט וואס מיט מיר מהוט זיך.

– האיע נישט, האיע נישט, ישראליק! האט דער אשמדאי א זאג געטאָן, ניכער מהו וואס מען הייסט דיר; ניכער, דיא צייט איז טהייער.

נישט ווילענדיג האב איך אויסגעשטרעקט מיין האנד און זיא ארונטערגעלייגט דעם אשמדאי תחת ירכו. ער האט א ווינק געגעבען צו דעם סעקרעטאר, און קורצ־פער האט מיר באלד אָנגעהויבען פאָרצולייענען זעהר א שרעקליכע שבועה.

— וואָס שווייגסט דוא, ישראליק? האט דער אשמדאי מיט פארדראָס צו מיר נעזאָגט. פאר וואָס זאנסט דוא נישט נאך, וואָרט פאר וואָרט, דיא שבועה? ביי מיר מיינסט דוא ווערט אננעהען שטוקעס, מסירת מודעהליך, וויא ביי אייך, שיינע מענשעליך? ניין! זאג איך דיר, מסירת מודעהליך געהען ביי מיר נישט אָן, ביי מיר העלפט נישט, זיך מאכען וויא געפגערט. שווער!

— איך קען נישט שווערען. האב איך געענטפערט מיט א ציטערדיג קול.

— וואס? הא! האט דער אשמדאי מיט כעס א געשריי געטאָן, אזוי אז דיא ערד האט אונטען געציטערט.

דיא קליאטשע האָט עפיס א שאָקיל געטאָן מיט דעם קאָפ, גלייך וויא זיא וואָלט דערמיט געזאָגט: יהודי בלא! האלט זיך טאקי יהודי, אלץ אייערס, לא, לא און לא!

— איך קען נישט שווערן. האב איך איבערגעחזרט מיינע פריהערדיגע רייד שוין מעהר בעהארצט.

— שווער! האט דער אשמדאי א געשריי געגעבען נאך: שרעקליכער אין כעס, אזש פונקען זענען איהם געפלויגען פון די אויגען און פון דעם מויל האט ארויס־געזעמצט א רויך.

מיין קליאטשע נעביך האט א זיפץ געטאן. איהר זיפץ האט מיך דערמאָהנט איהרע אלע גרויסע צרות, וועלכע זי האט אין איהר לעבען איבערגעליטען. סטייטש, סטייטש, האב איך מיך בעטראכט, וויניג שטעהט זיא, שלימזל, אויס פון אנדע־רע, זאל איך מיך נאך אויף איהר נעביך אויך אנלייגען! וואס עס וויל מען זיך מיט מיר זיין, איך בעדארף אזא זאך נישט טאן, אויסהאלטען מוז איך דעם נסיון, מאקי וויא איין עהרליכער מאן.

— בשום אופן נישט! בשום אופן וועל איך דיר נישט שווערן! האב איך דעם אשמדאי קאלטבלוטיג געענטפערט, און ארויסגענומען מיין האנד מתחת ירכו. בשעת ארויסנעהמענדיג האב איך איהם נאך, מעשה־שטן, בעדארפט גראָד א גראבעל מאן דאַרט.

דער אשמדאי איז געווארען פלאם פייער, א מורא איהם געווען דענסטמאל אנ־צוקוקען. ער האט מיט א משונה געשריי א שפרונג געטאן אין דער לופטען, זיך ארויסגעצויגען שרעקליך הויך, געשטעלט איין פוס אויף דער ערד, די אנדערע אויף דעם הימעל, מיך אנגענומען ביי די האר און א שליידער געטאן, וויא א האלעשקע מיט איספעם.

איך בין אראפגעפאלען וויא פון דעם הימעל! ביי דעם אנהויב פאלען האב איך געהערט זעהר א ווילד געלעכטער פון אלע לצים אין איינעם. די קליאטשע, האב איך געזעהען, שוועבט אויך אין דער לופטען, דרעהט זיך און פאלט נאך מיר.

— אך, מיר פאלען, מיר פאלען!.... האב איך קוים מיט צרות א געשריי געטאן.

— נישקשה! האט מיר די קליאטשע נאכגעשריגען, אז איך פאל, שטעה איך אויף, נישט איינמאל בין איך שוין אזוי געפאלען און פארט נישט פארפאלען...

איך בין געפאלען אלץ נידריגער, נידריגער ביז איך האב צום סוף אנגערייהרט די ערד מיט דעם קאפ, זיך געטאן א זעץ און פאר גרויס ווערטיג ארויסגעלאזט א שרעקליך געשריי.

איך האב געפיהלט, אז עפיס עמיצענס הענט האבען מיך ארומגענומען. דאכט זיך מען ווייגט איבער מיר און הייסע טרערען קאפען מיר אויף דעם פנים.

16

טראסצא איח מאטערי!

אויפעפענענדיג דיא אויגען האָב איך געזעהען, איך ליג אויסגעצויגען אויף דעם פאָל לעבין בעט, בייא מיר אין חדר. מיין מאמע וויינט און העלפט אונטער עפּיס מענשען, מיך פון דאָרט אויפצוהייבען.

אז איך בין שוין געלעגען אין בעט האָב איך אָנגעהויבען מיך צובעטראַכטען, וואָס טהוט זיך דאָ מיט מיר אזוינס? פון וואנען האָב איך פלוצלים מיך אהער גע־נומען? איך האָב מיך געטאַפּט און געקוקט זעהר פארוואונדערט אין אלע זייטען. אין שטיבעל בייא מיר האָב איך ווייטער דערזעהען דעם בעל־שם און דיא אלטע מכשפה׳טע, וואָס האָבען זיך עפּיס געפּאָרעט און געשפּראָכען. דיא מאמע האָט מיך געטאַפּט בייא דעם קאָפּ און געוויינט.

— וואָס וויינסט דוא מאמע? האָב איך זיא געפרעגט און פאר ליבשאַפט זיא א קוש געטאָן.

— אך, ישראליק, ישראליק! האָט זיא געחליפעט, אך, וויפיל צרות איך בין פון דיר אויסגעשטאַנען! געדאַנקט און געלויבט איז השי״ת אבי דוא האָסט שוין געעפענט דיא אויגען. — דוא האָסט א גוטען זעמץ זיך געגעבען אראָפּפאלענדיג פון דעם בעט?

— מאמע! האָב איך מיך אָנגערופען, וואָס איז ווייטער אזוינס געשעהען?

— אָט פרעג נאַרנישט, פרעג נאַרנישט! אלץ מאַקי דיינע ביכליך.

— וואָס ביכליך? וואָס מיינע ביכליך?

— אָט יענע נארישע מעשיות, מיט וועלכע דוא האסט דיר דעם קאָפּ פאר־שלאָגען. האָט דיא מאמע א מאַך געגעבען מיט דער האנד. מיילא דוא האסט זיך איינגעשפּארט דווקא צו שטודירען דיא דאָקטאָריע. נוא, וואָס האָב איך געקענט מיט דיר טאָן? אין ברירה. אָבער צו וואָס נאָך אזעלכע ביכליך, אזעלכע מעשיות. אזעלכע שמאָכטעס? וואָס פאר א שיכות האבען זיי מיט דאָקטאָריע? איינער וויל לעהרנען דאָקטאָריע, נוא, נעה דיר לעהרנען וויפיל דאָס הארץ דיינע גלוסט, וועסט דוא זיך אויסלעהרנען און קענען, מאַקי וואָס קענען הייסט, נא דיר א בלעטיל, אז דוא קענסט היילען, האָטש דוא ביסט ווייטליך פון יענע מיני מעשיות. אלא נייז, זאָלען דיר נישט העלפען אלע מעשיות. דאכט זיך, אזוי האט בעדאַרפט צו זיין, נאָך מיין ווייבערשען שכל, ווערליג וויא מיין ווייבערשער מוח נעהמט. וואָס מענהן זיי אבער? וואָס האבען זיי געענטפערט? אז איך האָב, נישט היינט געדאַכט, געהאט

דאָס לויפעניש צו איטליכען בעזונדער. ניין! מענסט דיר האבען א גרויסען קאָפּ, מעגליך אפילו, אז פון דיר זאל אויסוואקסען א גרויסער מענש, א בעריהמטער דאָקטאָר, אבי דוא ביסט נישט אזוי קלאָהר אין יענע מעשיות, אין יענע מיני היס־טאָריעס, וויא זיי רופען עס עפּיס, איז אינה מקודשת, שטעהט מען נישט אן דיר! נאָט אייך היסטאָריעס, נאָט אייך מעשיות אויף מיין קאָפּ! א ניחייא וואָלטען זיי רבוני של עולם, פערהאַפּט געוואָרען, וואָלט איך, נעביך, פארשפּאָרט אזעלכע גרויסע צרות!

— וואָס צרות, מאַמע?

— וואָס צרות, פרעגסט דוא, ישראַליק. סטייטש, וויינינג צרות, וועה איז מיר, האבען זיי, נישט היינט געדאַכט, מיר אנגעמאַכט!

אָט וואָס דיא מאַמע האָט מיר מיט א וויינענדיג קול דערצעהלט:

„אז איך האב מקבל געווען דיין בריף פון דניעפּראָוויץ, דוא האסט עפּיס נישט גוט געענטפערט אויף דעם עקזאמענט פון יענע היסטאָריעס, און דאריבער איז איין עק פון דיין דאָקטאָריע — האָב איך גערעכענט, אז באלד וועסט דוא צוריק א היים קומען, וועסט צו אלדע שווארצע יאהר, אוועקוואַרפען אלע דיינע נארעשע פּלאַנען, בעסער חתונה האָבען, און לעבען, וויא גאָט האָט געבאָטען, וויא יודען בעדארפען צו לעבען. איך ווארט אכטאג — דוא קומסט נישט, נאך אכטאָג — ביסט נישטאָ, דוא שרייבסט נישט אפילו קיין אות. דער קאָפּ ווערדט מיר צושפּאָלטען טראַכ־טענדיג, וואָס קען עס זיין? איך רוה נישט, איך שלאָף נישט, עס נעהמט זיך מיר נישט אין דעם מויל קיין עסען, דוא ביסט דאָך ישראַליק, מיין איינציג קינד, איין אויג אין דעם קאָפּ! וואָס טויג מיר דאָס גאַנצע לעבען אהן דיר? אין דער שטאָדט האבען דערווייל ווענען דיר זיך ארויסגעלאָזען א סך פארשידענע שמועות. א טהייל האבען געזאגט, דוא ביסט געשטאָרבען; נאך א טהייל — זאל זיי נאר דאָס מויל אפּגעהמען — האבען געזאגט, יאַקבי דוא האסט זיך געשמדט און וויים איך נאך זאכען, וואָס שונאים האבען אויסגעטראַכט. איך האָב שוין מעהר נישט געקענט אויסהאַלטען און בין אליין געפאָהרען קיין דניעפּראָוויץ. קומענדיג אהינצו, וויסט און פינסטער איז מיר, האָב איך דיך געטראָפען אין א שרעקליכער לאגע! דוא ביסט שווארץ וויא דיא ערד, אויסגעדאַרט, אויסגעדייוועוט, אָהן א לויט פלייש אויף דעם לייב, נאר הויט אוןביין. — איך פרעג דיך, וואָס דו מאַכסט? ענטפערסט דוא מיר, נישט היינט געדאַכט, עפּיס בויבעריק. איך רייד דאָס און דוא עפּיס לאָקש, בוידעס, א קווה איז געפלוינגען איבער דעם דאָך! קוקענדיג אויף דיר איז מיר גע־וואָרען א לאָך אין הארצען, איך האב געמיינט, אָט פאל איך אנידער און שטאַרב.

לייט האבען מיך נעראָטהען צו געהען בעבען דיא לעהרער, זיי זאָלען מיט דיר מטיב זיין, מאָמיר ועם דיא גוטע בשורה אויף דיר ווירקען און דוא וועסט צו זיך קומען. איך בין, פארשטעהט זיך, נעגאנגען, געוויינט, געבעטען, אבער אומזיסט! זיי האבען מיר נעענטפערט; ניין, אוממעגליך! איך האב נעדונגען א פוהר און דיך נעבראכט צופיהרען א היים. וואס א טאג ביסט דוא אלץ ערגער מרה שהורה'דיגער געוואָרען, פלענסט זיין אלץ פארטראכט. נאר אז דוא האסט זיך שוין צורעט האסט דוא, רחמנא ליצלן, נערעדט פאר פייער, פאר וואסער, נעבטעלט חלומות אויף אלע פיינע לייט, אויף אלע אונזערע שיינע, כשרה מענשען, אין דער שטאדט. נאך גוט, א נס חלעבין, וואָס חוץ היימעשע מענשען, האב איך צו דיר קיינעם נישט צו געלאזט, האבען לייט חאטש נישט געהערט און וויסען נישט, וואָס דוא האסט, נישט היינט נעדאכט, אויף זיי אויסנערערט. דוא ביזט געוואָרען אלץ שלאפער, שלאפער און זיך אריינגעלײנט צום סוף אין בעט. אקענען צווייוואכען ביסט דוא וויא אין היחנערפלעט נעלעגען מיט פארמאכטע אויגען, כמעט אָהן א סימן לעבען, נאר וואס צו צייטענס האסט דוא פון דער היטץ נערערט, דערצעהלט ווילדע מעשיות. אך, ישראליק, מיין טהייערער ישראָליק, וואָס דיינע ביכליך, דיינע מעשיות האבען אנ־געמאכט! זאל חלעבין שוין זיין נענוג, נענוג! הכוואי וואָלסט דוא פריהער גע־פאלגט א מאמען און חתונה געהאט וויא דער סדר־העולם איז, וויא עס פיהרט זיך ביי אונז יודישע קינדער, וואלטען מיר ביידע דאָך בעהיט געווען פון אזעלכע יסורים, אך, דיינע מעשיות. דיינע מעשיות! אך דיינע היסטאָריעס, דיינע היסטאָריעס!"....

— דאָס וואקסט אלץ פון זיי, פון זיי, פון דיא גוטע לייט, מיין איך! האט דער בעל שם זיך אנגערופען. ערשט נישט לאנג האב איך געהאט מיט זיי פונקט אזא מעשה. דיא ערל'טע ווייסט אויך פון דער מעשה, וואס איך האב געהאט. נוא, א שמשא, דאָברע בילאָ? האט ער א פרעג געטאָן דיא גויע.

— דאברע, יאק־זשע.... האט מיט א געניץ געענטפערט דיא גויע, וואס איז געווען בעשעפטינט מיט דעם שפרעכען. ווין מאיע פראווע. עמא איחנע דיעלא, מראסצא איח מאטערי!

דער פּריזיון

א דראמע

אין פינף אקטען.

דיא פּאַרשוינען.

שמחה מאַריאַשעס. א בעל טאַקסע.

שפּרינצע. זיין ווייב.

רייזלי. זייער טאָכטער.

זכמן קריסטאַל.

זעלדע. זיין ווייב.

אלכסנדר. זייער זוהן, א בן יחיד. רייזלים חתן.

ר' יוחנצע דעם רבס.

חאַסקיל. זיין זוהן.

חינקע. חאַסקילים ווייב.

פייבוש נאַטסוואַנדער. א לאַנד־שדכן.

מענדיל. א משרת } בייא שמחה מאַריאַשעס

דוואָסיע. א קעך מויד } בייא שמחה מאַריאַשעס

שמואליק. איין אלטער, אויסגעדינטער, ניקאָלאַיעווסקער סאָלדאַט.

הערשעלי. א יונגער סאָלדאַט.

ניסיע. הערשעלעס ווייב, שמואליקס אייניקעל.

ר' אליה. נכאם א יוד.

איציק דער קרעמער.

ליפּע דער חלפן.

דיא מוהמע אהן א נאָז. א נאַבאַיטע.

דאָס קליינע כּלי־זמריל.

גנידים, פיינע יודען, בעלי־טובות, ווייסע חברה, פורים שפּילער, איין עולם מאַנסבילין, ווייבער און סאָלדאַטען.

מיין טהייערער משה!

דיא צרות אין דער לעצטער צייט האָבען פארשטיינערט מיין הארץ, אזוי אז דיא צונג האָט מיר זיך נישט געלייגט צו ריידען און דיא האנד צושרייבען א וואָרט. דאָס איז אזא שוויינען, וואָס מאכט זיך מיט א מענשען, ווען שטאַרקע יסורים טרעטען צו מיט א מאָל און קאָסט איהם געצוונגען און לעבען א סך מעהר וויא קרעכצען און וויינען מיט בלוטיגע טרעהרען; וואָס אויב אזעלכעס געדויערט אָהן עפּיס א הילף פון דער זייט, איז מען אין א גרויסער סכנה צו ווערען אויס מענש. דוא, טהייערער פריינד, האָסט געפיהלט מיין ביטער געמיטה, האָסט פערשטאַנען אז איך צאַנק און געה אויס וויא א לעכט און זיך גענומען ארויסצושלאָגען מיר דיא מרה־שחורה פונם קאָפּ. דוא האָסט איבער מיר גערעדט און גערעדט און פון דיינע רייד איז מיר אראָפּ דער שטיין פון הערץ. עס האָט אין מיר זיך געעפענט א פרישער קוואל הייסע געפיהלען און מיך עפּיס א ברען געטאָן אויסצוגיסען זייא אין ווערטער פרייא פאר דער גאנצער וועלט. דאָס איז יענער ברען, וואָס וועקט אין וועסנע אויף דאָס בעטריבטע, פארוואָגעלטע זומערפייגעלע, ערניץ אין דער פרעמד, צוריק צוקעהרען זיך ווידער א היים צו זיין געסט און צו זיין פריהערדיג שטיינער לעבען .... און הגם דאָס יודישע לעבען אונזערס איז אצינד בעדעקט ארום־און־ארום מיט שווארצע, געדיכטע חמארעס שטורמווינטען בלאָזען פון אלע זייטען, אומעטום וויסט, עלענד, טרויעריג א שרעק — איז מיר באלד בייא מיין אויפחאַפּען זיך נאָך אזא לאנגען שטיל־שוויינען, אויפן הארצען דאָך געוועזען עפּיס גוט. עס האָט מיך עפּעס געצויגען אהין, אין יענעם ווינקעל פונם יודישען לעבען, וואו עס געפינען זיך מיינע אלטע בעקאנטע פארשוינען, פון וועלכע איך פלעג א מאָל דעם עולם דערציילען משונה ווילדע, וואונדערליכע מעשיות. עס האָט מיר שטאַרק

זיך נעגלוסט ווידער צו מיינע לייט; קינות, יאָמער און קלאָג אויף דער יודישער שלעכטער לאגע — אין דער זיים, מיר איז געלעגען טיינס אין זין. שפילען א וויינענדינס וועל איך נישקשה נישט פאַרזאַמען שפעטער. מיט צרות האָבען יודישע קינדער, ברוך השם, קיין דאגה נישט. צרות אלערלייא האָבען זייא נעהאט מיט עטליכע טויזענט יאָהר צוריק, צרות אזעלכע האָבען זייא אצינד און ווען דיא אלע צרות וועלען האָבען איין עק, ווייסט נאָר איין גאָט אליין וואויל. און דערווייל איז מען דאָך פאָרט נישט מעהר וויא א מענש, א בשר-ודם. עס גלוסט זיך פאָרט א מאָל א קוק טוהן אין דער זייט, א לאַך טוהן, א שפיל טוהן און טאקי חאפען הינטערווייליכס א טענציל אויך. — מיינע אלטע פערשוינען האָב איך נעטראָפען, ברוך השם, אלע פריש און שטאַרק מיט זייערע אלע אלטע קאפריזין און משונהדיגע נייגנ: זיי פרובי־פערען און מעהרען זיך, מאכען זיך א מאָל נאַרעש און רייסען זיך ביי דיא נעז איבער א שפילכען אזוי וויא פריהער. דיא וועלט נישקשה בלייבט א וו.לט.... מיר האָבען איינער דעם אנדערען באלד דערקענט און נאָר אָנ־געקוואָלען, וואס, געלויבט איז גאָט, מען זעהט זיך געזונטערהייט. איך האָב זייא אָנגעקוקט מיט גרויס הנאה, גוט בעטראַכט פון אויבען ביז אראָפּ און ניב אצינד ארויס א בעשרייבונג פון א טהייל נאָר פון זייא אין דעם דאָזיגען בוך.

דוא, מיין ליבער משה, האָסט געעפענט מיין פאַרשטיינערט האַרץ, דורך דיר איז דיא דאָזיגע ווערק מיינע, גולד געוואָרען און דיר ברייננ איך איהם דעריבער במתנת. אויב אנדערע וועלען דיר זאָגען דערפאַר א יישר־כח, דאָס ווייס איך נישט. איך פון מיין זייט אָבער דאנק דיר דאָ פאַר אונזער גאנצען עולם דערפאַר, וואָס דוא האָסט מיך דערמינטערט, געטרייסט און געשטאַרקט מיט דיינע קלוגע און גוטע רייד.

דיין געטרייער פריינד נאָך פון דיא יונגע יאָהרען

דער מחבר.

אדעססא, 5 יוני, 1884.

ערשטער אקט

בייא שמחה מאָריאַשעס אין הויז.

ערשטע סצענע.

נײמאָרינס מעסטען שטיקליך וועביל, שפּרינצע און פייבוש.

נייטאָרינס. צו צוויי און פופציג ארשין און נאָך מיט אַ עודף. אויב איין שניט, אָהן געסטקעס און איינזעטצליך פון באַטיסט וועט אויסגעהן צו פופצעהן העמדער. אָבער העמדער, שררות׳שע! נאָר אנטיק פון וועביל, דין וויא אַ רויך און פעסט וויא אייזען. (זייא רייסען) אין א גוטער, מזלדיגער שעה! אייער רייזילי זאָל טראָגען און צורייסען געזונטערהייט.

שפּרינצע. אמן, אמן רבוני של עולם! — פאַרגעסט זשע נאָר נישט קיין צוויקליך, מאַכט עס, איך בעט אייך, גוט. וויפיל האָב איך גאָט געבעטען, מיין רייזילין חתונה קליידער דערלעבען צונייען. מיר פאַר איהר קאָפּ! וואָס ווייסט איהר, וואָס זיא איז פאַר אַ נאָלד.

נייטאָרינס. זאָל איהר לויכטען אַזוי דאָס מזל וויא זיא לויכט און שיינט. דער חתן, נישקשה, מעג אָנקוועלען וואָס צו איהם אין דיא הענד פאַלט אריין אַזאַ ברילִיאַנטענע כלה מיט גילדענע מעלות און מעשים טובים. קינדערליך, אייניקליך און אור־אוראייניקלעך זאָלט איהר מיט אייער מאַן, שפּרינצעניו, פון איהר דערלעבען, גרויס נחת און פיל גוטס. וואו איז זיא ערניץ דיא כלה? לאָמיר איהר חאָטש צו ווינטשעווען.

פייבוש (אריינקומענדיג) אַ גאָט העלף, שפּרינצעלי! (ער קוקט זיך ארום, לייגט אריין דיא האַנד אונטערן קאָלנער און טהוט זיך אַ קראַטץ) אַ פּנים טאַקי, אַז מען זוכט געפינט מען. עס האָט מיר עפּיס געצווינגען

ראָס תּאָרץ. חאַ, וואוהין געצויגען? צו שפּרינצעלען, שפּרינצעלין! בין איך געקומען און געפונען טע־טע־טע... אקוראט חלעבין וויא געווינטשען.

שפּרינצע. טאַקי אָט וואָס הייסט אַ שדכן, אַ גוטער פריינד. איהר האָט נישקשה אַ חוש הריח און טרעפט תּמיד ווען צו קומען.

פייבוש. אויב פייבוש האָט אַ חוש הריח! פון וואנען וואָלטען זיך גענומען דיא אַלע זיווגים ווען נישט דער חוש הריח? אויף אָנשמעקען איז פייבוש ברוך השם אַ בריה, איינער אין דער וועלט. (ער סמאָרעט מיט דער נאָז) ווארט, עפּיס שמעק איך אצינד.... עס שמעקט דאַכט זיך עפּיס אַזוי וויא לעקיך און בראָנפין.

שפּרינצע. גערעכט חלעבין! אצינד קומט טאַקי לעקיך און בראָנפין. (זיא געהט צו דער שאַפע)

פייבוש (צו דיא נייטאָרינס) ביי מיין יודישקייט! אַזאַ שפּרינצעלי איז נישטאָ מען זאָל ווייט דיא וועלט אומזוכען. וואָס זאָגט איהר וויא זיא שטויסט זיך אָן. — (שפּרינצע שטעלט אויפ׳ן טיש אַ טאַץ מיט לעקיך און אַ פלאַש בראָנפין מיט קעלישקליך)

נייטאָרינס (צוזויפנעהמענדיג דיא שטיקליך וועביל אין אַ פּעקיל) זייט גע־זונט, שפּרינצע!

שפּרינצע. נאַט אייך האָטש צו שטיקליך לעקיך. אפשר וועט איהר איינטונקען אין אביסיל בראָנפין? — ניין! נוא געהט זשע געזונטערהיים. למען השם צוויקליך, עס זאָל חלילה איבער אַ צוויקיל אַ העמד נישט קאַליע ווערען (דיא נייטאָרינס געהן ארויס).

פייבוש (דרעהט דעם שפּיטץ בערדיל קוקענדיג אויפ׳ן פלאַש בראָנפין) טריי־טריי ריי, הים הים.

שפּרינצע. מאַכט זשע ברכה, ר׳ פייבוש, וואָס שטעהט איהר?

פייבוש. עס.... ברכה, מהיכא תיתי זאָל זיין ברכה (ער גיסט אָן אַ קעלישיק און נעהמט אין דער האַנד) לחיים שפּרינצעלי!.... עס זאָל זיין וויא מיר ווינטשען. דער זיווג זאָל עולה יפה זיין און מיר זאָלען הנאה האָבען.... ביז דער חתונה איז נישט ווייט און דענסטמאָל מוז איך בלי נדר געבען שבת פאַר דער מחותנתטע און נעה מיט אייך אַ סאַזאַק. (ער טרינקט)

שפרינצע. אוי רבותי של עולם! אוי לעבעדינער פאטער, טאטע רחום, צדיק!

פייבוש. אי, פע שפרינצעלי, וואס איז דאס פאר איין אוי! א חתן האב איך אייך נעגעבען טאקי נאר קפריסין, מיט אללע מעלות, און איהר......

שפרינצע. ניין, ר׳ פייבוש, חלילה נישט דאס, נישט דאס........

פייבוש. ניין, איך וויל נאר נישט הערען, לאזט זיך דינען. אפנילטען בין איך ווערטה זאל מען מיך פאר אזא שידוך. נאט אייך א דרייער פאר יענע פלאסקעדרינעס. עפיס אזא חתן וויא אלכסנדר וואלגערט זיך אויפ׳ן מיסט! איהר ווייסט וויפיל מען וואלט היינט פאר א׳הם נעגעבען? אזא נע־לערענטער, א בריה טע־טע־טע....

שפרינצע. דאס פארשפארט איהר מיר גאר צוזאגען. ווער נאך אזוי וויא איהר ווייסט וויא איך האב מיך געליינט אין דער קיינג אין דער ברייט ביז מיין שמחה האט געמוזט דעם שידוך איינגוויכינגען. א קאטאוועס בין איך פון מיינעם אויסגעשטאנען! אי נאך היינט חאפט ער זיך א מאל ארויס אקענען מיט א ווארט.

פייבוש. אוודאי חלעבין מעג אייער ר׳ שמחה אויף אייך, אויף מיר זיך בלאזען! א פנים ער ווייסט וואס הייסט היינטינע צייטען א בתולה. וויא איהר קוקט מיך אן, שפרינצעלי, בין איך שוין אין דעם ברויט, הא, פארט וויפיל מיינט איהר?.... וויא דיא מעשה איז, עס האט זיך בייא מיר נערדעהט, אהער א דרעה, אהין א דרעה, עס האט זיך גערדעהט און היינט, זאג איך אייך (ער קוקט אויף׳ן פלעשיל בראנפין) וויא דאס איז א שהכל, אז איז פע, חלשות! וואס איז היינט א מיידיל? עס ווערד אזש טרוקען אין האלז ריידענדיג.

שפרינצע. נעהמט אביסיל בראנפין, ר׳ פייבוש. לאזט זיך נישט בעטען.

פייבוש (סוויינקעלט זיך) טא, וואס קען עס שארען. איך וועל אייך צוליב טוהן (ער טרינקט יא, פע, פע, בנאטנות! — קנישעס א שטיינער קענט איהר זעהר גוט מאכען. וואס טהוט איהר, שפרינצעלי? איהר נעהמט קעז, מיינ און קלעפט אויס גאר א וואוילען קניש. בייא מיר אבער קלעפט זיך דיא צייטען נישט. ס׳איז דא א בתולה, א בחור• ראכט זיך א שידוך, און עס

קומט פאַרט אויס א קאַטער. פאַר וואָס? ווילט איהר וויסען. זאָגט זשע מיר, זאָלט איהר געזונד זיין. וואָס איז דער פּאָסטערנאַק נאָך דעם ערשטען דונער? פאַרדאָסט מחילה, חלשות. אַט האָט איהר אייך דאָס שדכנות נאָכדעם אַז ביי אונז האָט זיך אָנגעהויבען דיא בילדונג שמילדונג. עס האָט אין גאַנצען פארלוירען דעם טעם. בתולות זענין אָהן עין הרע אָנגעזועצט, ווילען נעביך חתונה האָבען און חתנים זענין וויא אויסגעטריקענט געוואָרען. דיא זיינען געבליבען סטיבונעס, הארטע רעטיך וויא דעמב, יענע ווילען חתונה האָבען גאר אויף א נייעם שניט, עפּיס מ״ט אויבער הסברות, און אזעלכע, וואָס לאָזען זיך שוין יאָ ריידען שידוכים, קוקען נאָר אויף דער מטבע, הייסען זיך אָפּגילטען. טפו״א זאָל עס ווערען! מען מוז נעהמען אביסיל בראָנפין חאָטש עס ווילט זיך נישט. לאָמיר זיין געזונט, שפּרינצעלי! (ער טרינקט).

שפּרינצע. לאָז אייך וואויל בעקומען. עסט אייך פון דעסטוועגען נישט אָפּ דאָס הארץ, ר׳ פייבוש. נישקשה, דיא וועלט איז נאָך נישט חרוב געוואָרען. אזוי לאנג דער זינדינער מענש לעבט מוז מען חתונה האָבען. חתנים נישקשה וועלען זיך געפינען.

פייבוש. האַפּט זיי דער וואָטעל מאַכער! אוודאי מעג זיך אויער מאן בלאָזען. פארצוקערן וואָלט מען דאָך היינט אזא חתן וויא אלכסנדר. א געלערענטער און דערצו נאָך א בן יחיד. איהר פארשטעהט וואָס הייסט היינט אזוינס א בן יחיד! זינט דער פריזיוו איז א מינדסטער לגאָטניק א גרויסע מציאה, א קאַלעקע, א בעל מום יקרות טהייער. א פערכיל מחילה איז א מתנה פון זיין ליבען נאָמען, נאָלד און זילבער. ווען איך האָב צעהן אזעלכע בעל הבתישע טע טע טע טע! .... זינדיגט זשע נישט שפּרינצעלי און מאַכט חלעבין נישט קיין אוי.

שפּרינצע. איך זינדיג נישט, חלילה. איך אויקע נאָר א מאָל וויא דערלעב איך שוין איבערקומען דעם היינטינען פריזיוו און רייזילים חתן זאָל שוין זיין פריי. ער איז טאַקי אמת א בן יחיד, נאָר נעה וויים, וואָס קען זיך נאָך מאכען.

פייבוש. איהר רעדט, האָט מיר ק׳ין פאראיבעל נישט, וויא א ליטוואַק, וואָס גלויבט נישט ביז ער צעהלט נישט איבער. איהר האלט א פּנים,

שפרינצעלי, משכּון בבית שלם בקעשעניע. (הינטער דער סחור הערט זיך א קול: בעל הביתטע, בעל הביתטע!)

שפרינצע. בלייבט נאָך, בלייבט, ר׳ פייבוש, מיר וועלען נאָך שמיעסין. איך נעה נישט אויף לאַנג (זיא נעהט ארוים).

צווייטע סצענע.

פייבוש, דערנאָך דוואָסיע.

פייבוש. וואָס פעהלט מיר, דאַכט זיך, וואָס נעהט מיר אָפּ? זיצט מיר צוליינגט דאָ אויף׳ן שטול, וויא ביים טאַטען אין וויינהויז, אין שכנות מיט לעקיך און א פלעשיל בראָנפּין, איינער אליין!.... (ער גיסט אָן א כוס קוקענדיג אויף׳ן פלעשיל מיט א שמייכעלע) לחיים פייבוש!. גאָטוניו זאָל געבען, דאָס רעדיל זאָל זיך דרעהן (ער טרינקט געשווינד אוים), עך, האָט זיך עס א מאָל ביי מיר געדרעהט, געדרעהט. יודען האָבען זיך געחאַפּט ניכער, ניכער חתונה צו האָבען. ס׳איז געוועזן פרנסה. און היינט.... וואָס מיר היינט.. (ער גיסט אָן א כוס, טהוט א זופּ און שפּייעט אוים פע! היינטיגע בתולות, בחורים משטיהנעם געזאָגט! .... עפּיס איז זיי גאָר נישט איינצובייסען אלץ אליין, אליין, אפילו שידוכים, אויך אליין צווישען זיך, מיט דער מאָדע, מיט דער פּאָליטיקע. מיין קאָפּ זאָל אזוי נישט קריינקען, ווען רייזילי מיט איהר חתן זאָלען איינער אין דעם אנדערן זיך נישט פארליאפּען אויב איך וואָלט עפּיס גע־פויעלט. גלאט זייא האָבען זיך אָנגעשטעקט און דרינגען גאָר אונטערגעשטופּט. א נוטע וועלט חלעבין, א שעהנע רייזילי! .... שעהנע בתולות, פיינע בחורים דיא היינטינע, שפּאָרען שוין אָן אין בעל־הבתישע ערטער אין גאַנץ יודישליכע הייזער! נעה לעב, האָב פּרנסה פון אזעלכע. (ער דערגיסט דעם כוס מיט א שמייכעלע) הנני מוכן ומזומן לקיים כוס שלישי, עס, נישקשה, במחון, במחון!.. לאָזען נאָר, גאָטוניו, דיינע יודעליך אביסיל קומען צו זייערע קרעפטען און זיך פּרובּפּערען און טעהרען, דענסטמאָל קנאַק איך מיט דער בייטש טשאַקענדיג,

ארויסשטעקענדיג דער וועלט צעהן פינגער. (ער טרינקט מיט א מאָל אויס און פארקרימט זיך) ביטער! לעת עתה האָב איך א פיינ. עס דרעהט זיך, דרעהט זיך דער קאָפּ. א ביטערע, ביטערע צייט. (ער קוקט א ווייל שטיל שארף אין פלעשיל) דרעה מיך אהין אהער.... צאפּעל זיך.... דאָ אין דער משקה. צעהן פינגער, הע הע הע! וועמען שטעק פון דאנען? איך מיר אליין מאקי ארויס. קוקו! נאָ, א פיינ א פיי.... (ער לאָזט אראָפּהיינגען דעם קאָפּ און שפּארט אָן מיטן שטערען דעם טיש. פונם קאראדאָר הערט זיך א בייזערין. דוואָסיע לויפט אריין געשווינד, פארקאטשעט דיא ארבעל ביז דיא עלענבויגענס מיט א בארשט אין דער האנד).

דוואָסיע. נגא א טאָג! א בייזע מהומה אויף מיינע שונאים'ס קעפּ. עס שמעלט זיך היינט דער גוטער טאָג. דיא בעל הביתטע קאָמאנדעוועט, הוא הא, הא הוא! און דער בעל הבית פארקרימט זיך וויא סרעדא נא פּיאט ניצא, איז עפּיס אויף דער לינקער זייט היינט אויפגעשטאנען. און צו וועמען לאָזט זיך עס אין גאנצען אויס? צו דוואָסיעס קאָפּ! דוואָסיע — דאָס, דוואָסיע — יענץ, דוואָסיע — אהין, דוואָסיע — אהער. דוואָסיע, שונא ציון, צערייס דיך, דוואָסיע. שפּרינג אויס דער הויט!.... אָט האָסט דוא דיר....

פייבוש (וויא פונם שלאָף צוצווינגען מיט א געניץ) א פיינ!

דוואָסיע (ארומקוקענדיג זיך פארוואונדערט) טפוא! וואָס האָט זיך מיר געחלומט דיא נאכט און יענע נאכט....

פייבוש (טשוכעט זיך) בחורים, פיינע בחורים....

דוואָסיע. א לשון אביסיל!

פייבוש (אויפשטעהענדיג) אזוי, שפּרינצעלע, וויא מחילה אזא ליט־וואק....

דוואָסיע (אין דער זייט) וויא מחילה א שכור!

פייבוש (אויסקנאקענדיג זיך דיא ביינער מיט א שמייכעלע) הע פּע! א גוטען!.... אויף דער חתונה, אם ירצה השם, געהען מיר, בלי נדר ביי א קאָזאָק. (ער נעהט ארויס)

דוואָסיע (פארקרימענדיג זיך) אָט צוויאָג איך מיך!....

דריטע סצענע.

דוואָסיע דערנאָך מענדיל.

דוואָסיע (שטעהט און בעטראַכט איטליכס ווינקעלע, שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ) וואָס דאָ טהוט זיך אביסיל!... אומעטום ברעקליך, שטיק־ליך נאָר וויא אין א הקדש, — טפוּא! אז רייוילין גלוסט זיך חתונה האָבען איז ווער שולדיג? דוואָסיע! נעה קעהר, ריים. דוא נאר ביסט א מענש און יענער חלעבין האָט גאָר קיין נשמה נישט. אוי, דערבאַרמדיגער גאָט, לאָמיך היינטיגעס יאָהר אויף עפּיס אויפגעריכט ווערען. שוין צייט, צייט, חלעבין! (זיא נעהמט זיך קעהרען, זינגענדיג דערביי פאַר זיך צו צווינגען אונטער דער נאָז):

אויפ׳ן פּריפּעטשיקעל ברענט א פייעריל
און אויסען קוימענדיל געהט א רויך,
אז איך דערמאָהן אין מיין בעשעהרטען זעך
פאַרליהר איך אוי דעם קאָפּ און דעם מוֹת.

אין דרויסען נעהט א רעגענדיל,
אין שטיבעלע איז זעך פאַרנע,
אויף דער גאַנצער וועלט איז א פרייד
און מיר איז ביטער און מאַרנע.

(פונם קאָראַדאָר הערט זיך א געשריי: דוואָסיע! דוואָסיע!)

דוואָסיע (פאַר זיך). א אויף דיא ציין, אויף דיא ציין! א קול אביסיל וויא איין עשו (זיא רופט זיך אָן) אָט נעה איך, נעה! (אין דער טהיר שטעקט זיך אריין א קאָפּ פון עפּיס א יודענע. דוואָסיע שושקעט זיך מיט איהר און אין דעם געשושטעריי חאפּען זיך בייא איהר ארויס ווערטער הויך אויף א קול) אזוי? אויף היינט אין אָווענט האָט איהר איהם ביי זיך בע־שטעלט? .... גוט, עלקע! .... איך וועל מיך זעהן אויסרייסען. הא, וואָס? שבתדיג זאָל איך מיך אָנטאָן? .... נוא נוא! .... א שיינער? .... גוט,

גוט, עלקע.... איך וועל קומען.... גנעהט נעזונד.... (זיא נעהמט ארויף אונבעגאַן צו) א יונגער מאַן נאָר א וואוילער. א קאָפּ נאָר א פּאַנקוכען, א פּאָר באַקען וויא צוויי פּעטע, פאַרברוינטע חרעמזליך, א ניידעריל וויא אַן אַנגעפּיהלט העלזיל. מחיה! ער איז נישט קיין בעל מלאכה, נישט קיין משרת, נאָר גלאַט אזוי זעך א פיינער יונגער מאַן. (מיט א זיפץ) עס איז שוין נענוג אָך און וועה, אז ר׳ כתריאל דעם מלמד׳ס א טאָכטער זאָל דינען, זיין אין דער פרעמדע, נאָר איך זאָל נאָך נטהמען עפּיס אזא פּאַשנע מענשען. ניין! אזא בזיון איז שוין צו גרויס.... (זיא נעהמט זיך ווידער קעהרען און זינגט צו)

אין מיר איז ביטער און מאַרנע.

טפו׳א, מיינע שונאים, מיינע שונאים!

און פּלוצלים דאַכט זעך עפּיס א שאַרך,

ע־הע, ע הע, אין הארצען טיאָך טיאָך!

(זיא וואַרפט קעהרענדיג אַראָפּ מיט דער באַרשט עפּיס א פּידעלע) א, אין דער ערד מיט דעם קאָפּ! נעה שטעל זיך נאָך קלייבען. (זיא הייבט אויף א פּאָר קרעלענע אוירינגליך מיט א קעלנעריל און נעהמט זיך זיי בעטראַכ־טען) נאָר אַנטיק חלעבין פון אוירינגליך. רייזילים כלה מתנות. עס פאַרנעהמט דיא אויגען! איך בין א בעלן זיי אָנצומעסטען, וואָס פאַר א פּנים וועל איך אין זיי האָבען (זיא טהוט אָן דיא אוירינגליך, קוקט אין שפּיגעלע און שמאַכט פאַר גרויס הנאה) אָך, שיין! מיטן אייסען קעלנעריל וועט נאָך שעהנער אויסקומען. (זיא נעהמט זיך אָנמעסטען דאָס קעלנעריל, קוקענדיג אין שפּיגעלע, מאַכט מיט דעם קאָפּעלע און זינגט זיך אונטער):

ע־הע, ע־הע, אין הארצען טיאָך טיאָך.

מענדיל (קומט גאַנץ שטיל אריין. געהט צו אויף דיא שפּיץ פינגער הינטער דוואָכיען, שאָקעלט איהר נאָך מיט דעם קאָפּ און קושט מיט א האַוואַיעלע דיא פינגער) א, מחיה, צוקער זיס!

דוואָסיע (שטאַרק בעשעפּטיגט מיט זיך, שמאַכט און ברומט אונטער)

צו מיר, צו מיר דוא נשמה מיינע,
ליובע לעב! חאַפּט ער, ליובע איך בעט!
איך געה און קום צו מיין זיס לעבען
און טהו און האָב א קוש א גלעט.

מענדיל (שטיל מיט א האוואיעלע) עס קאָטערט זיא, עס האָבען איהר זיך צושפילט דיא נעבליטען. דאָס ליבע פלעשעלע א פנים העלפט. (ער נעהמט ארויס פונם בוזעם עפּיס א פלעשעלע, נעצט איין א פינגער און דערלאנגט פלוצלם דוואָסיען הינטען אויפ'ן האלז א שמיר, מאַכענדיג דערביי) און טהוא און האפ א שמיר א גלעט.

דוואָסיע (קעהרט נישט טויט נישט לעבעדיג זיך אום און ווארפט בשעת מעשה ארויס פון מענדילס האנד דאָס פלעשעלי, וואָס צוברעכט זיך או ף'ן פאָל): אין דער ערד אריין, ימח שמו'ניק איינער! ס'איז מיר ענטפאלען דאָס נעזונד. וואָס איז פאר א מאָדע קיטצלען זיך? נאט אייך נייעס, ער קיטצעלט!.... איך וועל דאָך דיר דערלאנגען א קיטצעל, אז דוא וועסט דאָ דיא נכפּה בעקומען.

מענדיל. דוואָסעניו, איך חאלעש, איך שטארב! אזוי שיין ביסט דוא היינט. ס'איז דיר אין פנים נישט אריינצוקוקען וויא אין דער ליכטינער זון. אוי, ליובע לעבע, חאלעש איך, א קוש א קוש!

דוואָסיע. נוא, מענדילי, ווער פארברענט! איך האָב נישט קיין צייט.

מענדיל. עפּיס אזא מלאכה, וואָס מען ברויכט דערצו צייט?! דוואָסיע־ניו, האָב א רחמנות אויף א יודישער נשמה! איך וועל דיר נעבען כלה מתנות אזעלכע אוורינגליך, א סאמעטען מאנטיל, א גילדען קייטעלע און א בראָשקע. דוא וועסט ביי מיר זיין א פּריצה, א שררהסטע, א גראפינע, א פרינ־צעסין, א רביצין!... (ער חאפּט דוואָסיען ארום, פלוצלים הערט זיך פונם קאראדאָר א געשריי: דוואָסיע, דוואָסיע!)

דוואָסיע. א, אויף דיא ציין, אויף דיא ציין!.... אז רייזילין גלוסט זיך חתונה האָבען זעטצט מען פון דוואָסיען דיא נשמה ארויס.... הערסט דוא מענדילי? נעה דיר, נעה צו אלדע שווארצע יאָהר. לאָז (אראָבוואַרפענ־דיג פון זיך געשווינד דיא אווירינגליך און דאָס קעלנעריל רייסט זיא זיך ארויס פון מענדילס הענט מיט איטפעט אזוי, אז מענדיל פליהט צו א ביינקעל און קעהרט מיט איהם זיך איבער אויף דער ערד).

P

פערטע סצענע.

מענדיל, שמחה און ר׳ יוחנצע דעם רב׳ס.

מענדיל (ראטשקעוועט זיך אויפשטעהן און זוכט דאָס היטעל) אבי דער קאָפּ מיינער איז גאנץ, דאָס היטעל וועט דער שווארץ יאָהר נישט צו־נעהמען.... אָ, נישקשה, דוואָסעניו, מיר וועלען זעהן, וואָס דוא וועסט היינט אין אָווענט ביי עלקע דער קאָרטענוואָרפערין זאָגען! חא חא חא, א גוטע ממזורתע דיא עלקע. וויא זיא מיהט זיך פאר מ׳ר! נאט אייך א פזמון פון ראש חדש קרעמעניץ, עפּיס א חתן וויל זיא היינט אָנקוקען! חא חא חא, דוואָסעניו! חתונה פּנרסט דוא דאָך טאקי צו האָבען, וועסט קומען צופליהען אויסגעפּוצט און לסוף וועט נאָר מ׳נער וויא פונם הימעל אראָפּפאלען. סקאָציל קומט דוואָסעניו! עלקע מיט איהרס, איך מיט מיינס און מיר וועלען דיך איינבייסען.... נישקשה, אין א ש׳דוך איז איטליכער בעגלויבט אויף א ליגען. א יודענע א שדכנתע מעג אויך אָפּליגנערען וויא א יוד מיט א באָרד.... א שדכן איז אפילו חשובער, נאָר וואָס זאָל מען טהון? אז תשעה באב איז נישטאָ קיין פלייא מוז מען יוצא זיין מיט וואנצען. (ער הייבט אויף און בעטראכט דאָס צעבראָכענע פלעשעלי) עס זאָל דאָס איבערבלייבען חאָטש א קאָפּ! פינף און זיבציג קאָפּקעס מיין בלוט האָב איך בעצאָהלט סט׳מפּעניון אָט פאר דעם ליבע פלעשעלי. ער האָט געשוואָרען אז ביים צווייטען, דריטען שמיר מוז יענע דיך ליב האָבען און ציהן ביי דא פּאָלעס.... מיר דאכט זיך, עס האָט אָנגעהויבען טאקי אביס׳ל צו ווירקען, נאָך היינטיגען שמיר איז דוואָסיע געוואָרען ווייכער. ס׳איז שוין נאָר נ׳שט דער וואָרף וואָס פריהער!....

שמחה (קומט אריין און בלייבט שטעהן פאַרוואונדערט) וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס, מענדיל?

מענדיל (אנידערשטעלענדיג אין איילעניש דאָס אומגעפאלענע ביינקיל) נישט אויסצוהאלטען פון דער קאַטץ. אוועקגעראַנגעלט האָב איך מיך דאָ אביסיל מיט דער שיינער קאָטץ!....

שמחה. וואס! מיט יענער, וועלכע איך האב געטראפען ערשט ארויס־שפרינגענדיג פון דאנען? אויב יענע איז א קאטץ, ביסט דוא, מענדיל, א קאטער!—אזוי, שיינעץ איינער, ביסט דוא א מענש אין דער טאקסע! זאג נאר, וואס הערט זיך מיט דיא אקסען, וואס מען האט היינט געקיילעט? ביסט דארט אין דער באינע געוועזן?

מענדיל. א נס חלעבין, וואס איך בין בעצייטענס אהין אנגעקומען. עס האט געקענט ווערען א גוטע חתונה. דער שוחט האלט א לונג און לעבער, ר' יוחנצע בלאזט, שטופט א פינגער, קרימט זיך מיט א פארפרומט פנימ'ל, וויא ס'איז איהם עפיס שטארק נישט רעכט און שאקעלט מיט דעם קעפעלע. אז ער האט מיך דערזעהן וויא איך שטעה און קוק איהם קרום אן, איז ער געבליבען וויא דערוואָרגען, געמאכט עטליכע מאל טא, טא-און דער שוחט האט א זאג געטוהן: כשר.... דער רוח זאל איהם וויסען וואס ער קריכט אהינצו. נישט אנדערש, ער מיינט שוין ווייטער עפיס.... קארג לעדוויצעס נעהמט ער איבער. א, נעהמען זאל איהם דער ......

שמחה. שא, מענדיל! ס'איז נישט דיין עסק

מענדיל. אבער זיין עסק איז עס אויך נישט. וואס פאר א מחותן איז ער מיט דער טאקסע? קארג פאר איהם מאיר בעל הנס פושקע, ארץ ישראל געלד, נאך און נאך און נאך.... דם צפרדע, כנים איהם, דיא אלע עשר מכות!

שמחה. תרבית! וויא עפענט זיך עס דיר אויף דאס מויל אויף אזא פרומען, עהרליכען יודען, וואס שטאמט פון בערען, פונם גנילאפ אטקער רב'ס געזינד!

מענדיל. אוי, האט דער בער לאפעס! ניט אומזיסט קריכט ער און שמעקט אריין דיא מארדע. ער וויל מסתמא אפלעקען א ביינד'ל. הלוואי איך זאל ליגען זאגען, דער בער זאל נישט קומען און נעהמען אין דער טארבע.

(ר' יוחנצע קומט אריין, גיט א קוש דיא מזוזה און פארגלאצט דיא אויגען מיט א זיפצעלע).

שמחה (נעהמט ר' יוחנצען אקעגען) ברוך הבא, ר' יוחנצע! זעהר אנגע־ליינט. חלעב ן.

מענדיל (אין דער זייט) אָנליינען זאָל ער מיט דעם קאָפּ!

ר׳ יוחנצע. אין א מצוה זאך, ר׳ שמחה.... הגם ס׳איז אביסיל שווערליך, בין לא עליכם עפּיס אוי.... פאר קודשא בריך הוא איז עס פאָרט קיין תירוץ נישט. וואָס טהוט מען מיט יודישע קינדער נעביך? .... שטעלט זיך נאָר דער טאָג איז אלץ מצוות, מצוות.

מענדיל. (פון דערווייטען) נאָך גאנץ פריה היינט כלחוך השור, האָט ר׳ יוחנצע ניכטערהייט געקוקט דאָרט מחילה אין איין אָקס אריין. נאט זאָל זייא נאר דערליינגערען דיא יאהרען. — וואס ווילען זיי אויף שבת א לעדוויצע צו א לעקער?

ר׳ יוחנצע. בע.... וויים איך וואס.... עם.

שמחה (א קוק געבענדיג בייז אויף מענדלין) נעה שוין דיר דיין וועג! האסט, דאכט זיך, נייטיגע ארביים.

מענדיל. ר׳ יוחנצען פרעגען, וואס זייער גומער ווילען איז, איז דאכט זיך אויך נייטיג. (ער געהט ארויס)

פינפטע סצענע.

דיא פריהערדיגע אָהן מענדלין.

שמחה. (נאָכדעם וויא א קעגען א רגע איז שטיל) אזוי, ר׳ יוחנצע? אין א מצוה זאך, זאגט איהר. — וואס קוועטשט איהר זיך עפּים, הא?

ר׳ יוחנצע. אוי, אוי, אלץ לא עליכם מיט דיא מירידין.... לאמיר עס אפּמאכען בקיצור. א שוחט, ר׳ שמחה׳לי, אוי, נאך א שוחט!

שמחה. ביי אונז איז שוין אהן דעם דא נענוג שוחטים, וואס קאסטען א קאסע: צו וואס נאך איינער? מען וועט דאך ארויפליינען ווייטער אויפ׳ן פלייש דער עולם וועט שרייען און גערעכט זיין.

ר׳ יוחנצע. פאר קודשא בריך הוא איז עס פאָרט קיין תירוץ נישט.... ביי א שמיקעל סירחא קלאפּט דאס הארץ, אפשר חלילה טרעפען דיא אלע נישט. דיא באלד נאָר עפּים א חשש איז שוין אי, אי....אלסדינג כדאי. מען

ווערט שרייען! — מילא דאריבער לאמיר נעהמען אויף אונזער קאפ אזא עבירה? דערנאך, אל תפתח פה לשטן, אז קליינע קינדער וועלען שטארבען, ווער ווערט שולדיג זיין — מיר! פאר וואס. ווערט מען שרייען, האט מען צונעלאזט חטאים!.... נעוואלד, וואס פאר א מצוה פאר יודען איז שחיטה!

שמחה. פאר וואס ביז אצינד איז רעכט נעוועזן און פלוצלים איז נולד געווארען נאך א שוחט? א גאנץ איבעריגע זאך, חלעבין. עס ווערט שלעכט זיין אי פאר דעם עולם אי טאקי פאר מיר. איהר ווייסט אייך אייערס און איך מיינס.

ר׳ יוחנצע. אוי, לא עליכם.... בקיצור ס'איז רעכט. היינט חוץ לזה, מוזט איהר וויסען, וויל ר׳ שמעלקי אויף ווייטער נאך א גראשען איהם פון דער אקע פלייש.

שמחה. נאט איז מיט אייך, ר׳ יוחנצע, וואס רעדט איהר?! א פופצעהן יאהר אז ר׳ שמעלקי נעהמט א דרייער פון דער אקע פאר דיא הילצערנע קלייטליך זיינע אויף פלייש צו פארקויפען. א שפאס וויפיל ער האט שוין איבערגענומען און פלוצלים נאך א הוספה!

ר׳ יוחנצע. און אונזער ר׳ טודריס׳ל וויל אנשטאט א האלבער טאקי א גאנצע קאפיקע פון דער אקע.

שמחה. פאר וואס, פאר דיא פינף הונדערט קערבליך וועלכע ער האט אויסגעליגען, אזוי הייסט עס, צורעכט מאכען דיא באד מיט דער מקוה! דיא באד איז עד־היום טאקי א חורבה און דיא מקוה שטינקט מחילה וויא פריהער איין עיפוש.... אזוי פיל יאהר נעהמט ער, נעהמט און פלוצלים נאר א הוספה! עס גרוילט דאך דאס לייב הערענדיג. מיר קומט דאך אויס טאקי צוצולייגען דעם קאפ און צרווארפען דיא טאקסע. ר׳ יוחנצע, איך בעט אייך, מאכט עס זאל בלייבען וויא פריהער. לאז מען נישט שרייען.

ר׳ יוחנצע. און אנב טאסי האב איך אליין צו אייך א שטיקעל בקשה. איהר זאלט מיר ניט אפזאגען.

שמחה. אך, אלסדינג פון אייערטוועגען אלץ וואס נאר מעגליך.

ר׳ יוחנצע. ?! א שווערער, בימערער נכות! — מיין חאסקילי, אוי, בע־דארף נעהן צום היינטיגען פריזיוו. אז אך און וועה צו וואס מיר האבען

זיך דערלעבט, אז א חאַסקילי, א ניידען קינד, פון אזא היילינער משפחה, דערצו נאָך א מטופל נעביך מיט ווייב און קינדער מוז בעוונותינו הרבים זיך שטעלען! טאקי נאָר משיח צייט. מילא האָב איך געוואָלט אייך בעטען — אוי, לא עליכם.... מיינע שטעבעניש אויף דיא שונאי ישראל — בעטען, איבערצוריידען מיט דעם דאָקטאָר און נאָך אזעלכע. פאַרשטעהט איהר?

שמחה. אַ, שווערליך און דערצו אויך טאקי עפּיס פריקרע........ איז חאַסקילי אייערער נעזונט?

ר' יוחנצע. מכח נעזונט איז, צווישען אונז גערעדט, בעוואָהרענט. דיא לעצטע צייט איז ער נישקשהדיג פונם פנים אראָב, נישט צוזערקענען איהם.. אָט מכח דעם בעדאַרף איך ווייטער אייער טובה. זלמן, אייער מחותן, מאַכט א מורא, באם ביים פריזיוו וועט נישט צונעהן כשר, וועט ער אויסגעבען.... פאַרשטעהט איהר מיך.... זיין בן יחיד, דער חתן אייערער, שטעהט אויף אויפ'ן פריזיוו. איהר פאַרשטעהט?

שמחה. ווילט איהר, חייסט עס, איך זאָל ריידען מיט זלמנען. אָט דאָ האָט איהר מיר פאַרגעבען א שווערען לייענען! איהר ווייסט דאָך וויא שטאַרק מחולק מירביידע זיינען. איך נעה מיר אויף מיין דרך און ער אויף זיין ווייטען דרך.

ר' יוחנצע. און דער חתן אייערער, מישטעהנעם נעזאָנט, איז פאַרקראָכען העט, העט אויף נאָך א ווייטערן דרך. אי, אי, ר' שמחהלי! וויא קומט צו אייך אזא שעטנז? (ער סמאָרעט מיט דער נאָז) אלכסנדר! עפּיס, רחמנא-ליצלן, נאָר דייטשערעס. ווען מען האָט דאָ צופּאַרהיטען!.... אוי, ר' שמחהלי, זיינט איהר דערפאַר ווערטח....

שמחה. פיינינט מיך נישט, ר' יוחנצע! לאָמיר דערפון, איך בעט אייך, נישט ריידען.

ר' יוחנצע. (אויפהייבענדיג זיך) וואָס זשע, הא, עפּטפערט איהר מיר מכח יענעם?

שמחה. וואָס, מכח אייער בקשה?

ר' יוחנצע. אי.... איך מיין מכח דיא פריהערדינע ענינים.

שמחה. וויא נאָט איז אייך ליב, ר' יוחנצע, רייבט עס אָפּ! מאַכט עס זאָל בלייבען וויא פריהער. מכח אייער בקשה וועל איך מסתמא שוין זעהן....

ר׳ יוחנצע. מא. איך וועל מיך פריוועו.... (ער לאזט זיך נעהן צו דער טהיר און קעהרט זיך פלוצלים אום) גוט חלעבין, איך האב מיך דערמאהנט. עט. איך נעניימינ מיך אצינר, נענייטיג איך מיך אין א גמילות חסר. אזוי. עטליכע קערבליך.

שמחה. וואס זשע האט איהר לכתחילה דאס נישט נעזאגט! עפים דאס ערשטע מאל איז מיר צונעבען א גמילות חסר. (ער שטעקט ר׳ יוחנצען אין דער האנד אריין) זעהט זשע ר׳ יוחנצע, איך פארלאז מיך שוין אויף אייך.

ר׳ יוחנצע. נוא—נוא. האט זשע אין זינען מכח.... (ער קושט דיא מזוזה און געהט ארויס)

שמחה. (שטארק אויפגעבראכט) נישט אויסצוהאלטען, תמיד איז נאר ניב, ניב, ניב! יענעמס מקורבים, ארמע קרובים גיב שטעלען אין דער טאקסע, דעם ניב בעשטימטע קצבה, אדער קקאמפערשט גמילות חסרים. היינט לא יחרץ געלד עזות פנימער, אנחאפער, זאנטערס, קאבלעפעל, שטאדטפעטערס, פאקטוירים, דרעהקעפליך, הענטשקע לשון־ריידער, פאטשער־קעסטאכער, עצות נעבער, וועלכע מען בעדארפט פארשטופען דיא טיילער און מען מוז נאך שווייגען. געה דערצעהל דעם עולם מעשיות און רייץ אקענען דיר אויף א וועלט מיט פיינע, לייטישע מענשען.... גנבים, בלוט־צאפערס ווערד פארחאפט אין איינעם מיט דער טאקסע!.... (שפרינצע און רייזילי קומען אריין).

זעקסטע סצענע.

שמחה, שפרינצע, רייזילי דערנאך אלכסנדר.

שפרינצע. איך זעה דיך שוין, שמחה, צייט איינהאנדלען דעם קינד חתונה קליידער. גיב געלד!

שמחה. נישט אויסצוהאלטען. איין קול: גיב, גיב, גיב!

שפרינצע. הערט נאר אביסיל וויא ער האט זיך צושריגען! גזלנים ייינען איהם איבערגעפאלען.

שמחה. זאָלסט דוא מאַכי וויסען שפּרינצע, גזלנים !.... לאָז מיך חלעבין צו רוה. איך בין אסור נישט משגע, און וויים וואָס איך שריי.

שפּרינצע. נענוג שוין דיינע שטעכווערטליך. מען ווייסט, מען ווייסט אז דיר גֶעפעלט נישט.... ציה מיך נישט ביי דער צונג. נאָר וואָס וועט עס דיר אָבער העלפען.... מיר פאר דיין קאָפּ, רייזילי, דוא וויינסט? שא, נישקשה! מענסט זיך חלעבין שעהמען, שמחה. אזוי רעדט א טאַטע!

שמחה. אי, אי שפּרינצע!

שפּרינצע. וואָס זאָל איך דאָ מיט איהם טענהן. קום, רייזילי, קום און לאָמיר לאָזען צורוה דעם טאַטען!

רייזילי (צופאלענדיג צו שמחהן) טאַטעניג, דוא ביסט דאָך אזא גוטער, ליבער טאַטעניג! קריינק מיך נישט, איך בעט דיך און זיי אויף מיר נישט אין כעס.

שמחה. נישט אויף דיר, רייזילי, חלילה! ס'איז דאָ אויף וועמען אַנדערש אין כעס צו זיין.

שפּרינצע. דאָס, טאָכטער, איז איין אָנצוהערעניש מיר. מיך מיינט ער.... הא, וואָס פאָרט האָב איך דיר, מיין מאַן, אזוינס געטהון?

שמחה. דוא? נאָר נישט.... ביסט א גאַנץ עהרליכע יודענע, שרייעסט נאָר א מאָל איידער דוא ווייסט פאר וואָס. אפשר האָב איך היינט געהאַט קריינקונג, ענמת נפש און בין דאריבער אביסיל אויפגעבראַכט.

שפּרינצע. בעט איך דיך הונדערט מאָל מחילה. דערצעהל זשע מיר, שמחהניו, וואָס איז אזוינס? דערצעהל.

שמחה. איין אַנדערש מאָל, שפּרינצעלי. אצינד מוז איך נייטיג אויף א ווײלע אוועקגעהן. — נא דיר דאָס שליסעלע און נעהם פונם קעסטעלי דאָרט אליין ארויס וויפיעל דוא בעדאַרפסט. (ער געהט)

שפּרינצע. נעביך. ער האָט נאָך היינט אין מויל נישט געהאַט.

רייזילי. (וועצט זיך און נעהמט אויסצייכנען נאָטיכליך) און דוא מאַמעניו, האָסט איהם נאָך אביסיל.... ער איז דאָך צו דיר אזוי גוט.

שפּרינצע. מיין ראָליע ביי איהם אויף אלע מיינע ליבע נעזאָנט געד וואָרען. איך האָב דייא דעה. פון דעסטוועגען מוז מען אמאָל — חאָטש נאָר לפנים — זיך טהון א בייזער. שטענדיג גוט טוהר מען אפילו מיט דעם בעס·

מען מאן נישט זיין.... דיא מענער זיינען פייער און מיט פייער בעדארף מען וויסען וויא אומצוגעהן.

רייזילי (האלט איין אויסגעצייכענט טיכעל שפרינצען פאר דיא אויגען) קוק אן מאמעניו .P. K, מזל טוב מיר מיט דעם נאמען! אונטער דעם לעצטען אות וועל איך באלד אריינטרעטען אין א נייא לעבען, מיט א נייער פאמיליע און א נייא מזל. איך בין איבערגליקליך.

שפרינצע. גליקליך, טאכטער, זאלסט דוא טאקי אייביג זיין. דאס מזל זאל דיר לייכטען און שיינען וויא דער ליכטיגער מארגענשטערען.

רייזילי. איך בין איבערגליקליך. און דאך פיהל איך אין הארצען מיך עפיס.... וויא זאל איך דיר זאגען.... עפיס אביסיל וויא בעליידיגט. לעב אזוי פיל יאהר מיט דיין נאהמען און פלוצלים פארענדער איהם. עס קומט אוים עפיס זיינען מ׳ר חפצים, מיר בייטען תמיד און טראגען דעם נאהמען פונם בעל הבית, וועלכען מיר געהרען. פריקרע! .... וואס זאגסט דוא, מאמע? דיא מענער זיינען פייער. (אלכסנדר קומט אריין)

שפרינצע. שוייג שוין שוייג, ווייס איך וואס איהר פאלט איין!

רייזילי. (מיט א געלעכטער) דוא הערסט, אלכסנדר, וואס דיא מאמע זאגט, מען בעדארף וויסען וויא מיט פייער אומצוגעהן.

אלכסנדר. פייער איז א גנב. אבער אקעגען וואס? ....

רייזילי. חא חא־חא, דאס ווייס איך שוין א קענען וואס. שא! ווארים אם טהוא איך מיך א בייזער.

שפרינצע. (טייטענדיג מיט דעם פינגער אויף דער נאז) אי, רייזילי, ביסט דוא א שפעטערין! (צו אלכסנדרין) ווייס איך, וואס זיא וויל דיר דארט אביסיל פארדרעהען דעם קאפ. (זיא נעהמט ארויס).

זיבעטע סצענע.

רייזילי, אלכסנדר דערנאך דוואסיע.

אלכסנדר. נייעס, רייזילי! זעהר וויכטיגע נייעס.

רייזילי. עפּיס גוטס, האַ? שאַ, נישט קיין וואָרט! דיין פּנים זאָל מיר פריהער זאָגען. געהענטער צו מיר מיט דעם פּנים!

אלכסנדר. (שמעלענדיג זיך געהענטער) ע־ע, רייזילי, דוא הייבסט אָן בעצייטען מיך צומושטירען; עס פּאַסט חלעבין נישט פאַר א רביצין.

רייזילי. „וואָס איז דאָס פאַר א נייער טיטעל?

אלכסנדר. גאַנץ פּשוט. אז דער מאַן איז א רב, איז דאָס ווייב א רביצין.

רייזילי. און אז דער מאַן הייסט שמעריל, הייסט דאָס ווייב שמעריליכע. עס פאַרשטעהט זיך, אלץ דער מאַן. נוא, זאָג שוין, וואָס איז אזוינס דיא מעשה?

אלכסנדר. מען וויל, בשעת דיא ווייבאָרעס, מיך וועהלען דאָ פאַר רב. און ווייסט דוא וועמענס אויפטהוא דאָס איז? ר׳ יוחנצ׳עס! ער האָט עס היינט געלאָזט זאָגען דעם טאַטען מיינעם. וואָס זאָגסט דוא ד. רצו, רייזילי?

רייזאַלי. און דוא, וואָס זאָגסט דערצו?

אלכסנדר. ס׳איז דאָ צוואָגען אזוי און אזוי. וויל מען, איז א רב עפּיס נישט אזא חשיבות. זאָג נאָר, איך בעט דיך, דוא קענסט פּנחס חאָרט, בעריל טאַראַראָם, פייביל פאָנפע, חייקיל קאָכלעפעל און איציק פאָלגע מיט דער גאַנצער כנופיא?

רייזילי. אָ, זעהר גוט. זיי זיינען שכוֹרים, ארץ פיאַסקע עזות פּנימער, שקצים, אָנחאַפּערס, וואָס אין דער קאָרט. נאָר צו וואָס מישט דוא זיי פּלוצלים דאָ אויף?

אלכסנדר. אט ווער עס וועהלט געוועהנליך ביי אונז, יודען, און אונטער וועמען א רב איז אונטערוואָרפען!

רייזילי. נוא, אלכסנדר. אויב אזוי, רעדט זשע נאָר נישט דערפון. ס'איז דאָך נאָר אַ חרפּה.

אלכסנדר. וויל מען אָבער צוריק שמיעסין, קען אַ רב, אויב ער פער־לאנגט נאָר, זעהר פיל ווירקען. ביי אונז יודען זענין דאָ גוזמאות זאכען, וואָס מען בעדאַרף און וואָלט נעקענט פאַרבעסערען. איך בעריהם מיך נישט, רייזילי, אַז איך בין אַ געלערענטער מיט אַלע מעלות, נאָר איך האָב אַ יודיש הארץ. איך בין יונג, מיט פרישע קרעפטען און וויל מיט דעם גאַנצען לעבען אַרבייטען און ברייננען עפּים נוּטצען.

רייזילי. אצינד פאַרדינסט דוא אַ הייסען קוּש. (זיא קוּשט אלכסנדרין) דוא וועסט אין מיר האָבען אַ רביצין, וואָס וועט נישקשה פאַרדינען צוטראָגען דעם נאָמען....

אלכסנדר. היינט ווייטער, רייזילי, לאָמיר רעדען צווישען אונז וויא פּראָסטע בשר ודם, גאַנץ פּראַקטיש. ליב, האָבען מיר זיךביידע טאַקי זעהר שטאַרק. אָבער דיא בערעכענונג בעדאַרפען מיר דאָך האָבען אזוי: וויא לעבט מען נאָך דער חתונה? קעסט עסען, וויא אַ יודיש פאָר פאָלק, דאָס איז נישט גוט, נישט רעכט. נישט שיין, אַ דערנידריגונג פאַר זיך און איין אומגליק פאַר דיא קינדער אויף שפּעטער. לעבען זשע פונם נדן, וואָס דיין מאַמע גיט, עפּעס אויך נישט אזוי גוט.... (ער לייגט ארויף דיא הענד אויף רייזילים אַקסלען) וואָס קוּקסט דוא, רייזילי, מיך עפּעס אזוי שאַרף אָן? דיינע אויגען בליטצען וויא פלאַם פייער.

רייזילי. איך שעהם מיך, נאָר עס העלפט נישט.... מען מוז מודה זיין, מיר ווייבער, זענין שוואַכער, ווייכער און נישט אזוי בערעכענט. בעהערשט אונז איינמאָל דאָס הארץ, הערשט עס שוין אָהן אַ שיעור און מיר לאָזען זיך פיהרען העט, העט.... איך קען דער פּראַקטיקע, דעם ריינעם אמת קאַלט אין דיא אויגען אריין נישט קוּקען אזוי וויא דוא.

אלכסנדר. אין דיינע רייד איז דאָ אַ שאַרף שטעכווערטיל, וואָס שטעכט מיך וויא מיט שפּילקעס. איך פאַרשטעה נישקשה וואָס דוא מיינסט. פאַר־שטעהט זשע אויך וואָס איך האָב מיט מיינע פריהערדינע רייד געמיינט. איך האָב עס געזאָגט אַקעגען דעם, צו בעווייזען דיר נאָר, אַז דיא ראַבינער שטעלע, וועלכע ר' יוחנצע האָט פאָרגעליינגט, איז אצינד פאַר אונז וויא געווינשען....

אַי, רייזילי, רייזילי נאָך ווייסט דוא נישט וואָס פאַר אַ שטאַרקע שליטה

דוא האָסט איבער מיר! (ער נעהמט רייזילין ארום און ביידע שטעהען ארומ־נענומען א היבשע צייט שטיל. — דוואָסיע קומט פלוצלים אָן מיט א טישטוך און טעלער אין דיא הענד)

דוואָסיע. דיא בעל הביתטע האָט מיר געהייסען גרייטען צום טיש.

רייזילי. (ארויסחאַפּענדיג פון אלכסנדרס הענד) שוין טיטאָנ, אזוי פריה!

דוואָסיע. א זאָג אביסיל, פריה! אייך פליהט דיא צייט און מיר דאכט זיך א שרעק וויא זיא קריכט. ר' אליקים חיריק איז שוין נעגאַנגען מנחה דאווענען, טעמצעס קיה איז שוין נעקומען פונם פעלד, דיא היהנער פאדען זיך שוין זעטצען אויף דער סידעלע, ליפשע שרייעט שוין: הייסע באָבקעס יודעליך! אויפן פריפעטשיק איז שוין קיין פונק פייער נישטאָ און ביי לייטען טראכט מען שוין ארום דער וועטשערע.

רייזילי. שאָ, דוואָסיע, עפּעס האָט אין דיר זיך גענעפּענט א קוואַל רייד, דוא שיטסט וויא פון א זאק. שאָ, לאָז זיין טיטאָנ און לאָז מיך געמאך! (זיא נעהמט מיט אלכסנדרין ארויס)

אכטע סצענע.

דוואָסיע און מענדיל.

דוואָסיע. (אויסגעצוואָגען, פאַרקעהמט יום טובדיג, אין א קליידעל מיט אלע מיני מאָדעס אין איינעם) און אז ס'איז אביסעל פריה, מה רעש! .... ווען אביסעל נישט דערקאָכט, עפּיס אויך נישט אזא אומגליק. איהר האָט ציין, וועט איינבייסען נישקשה.... זיי מענען אלסדינג. שטעהען זיך ביידע ארומגענומען, קאָשקען זיך, ליזבען זיך, טשמאָק, טשמאָק! און דוא דוואָסיע היניע, טרעסנע, נעה, שונא ציון, אויס. בין אויך א מענש, אזוי שטיילינ וויא איהר! .... וויא דערלעב איך שוין פטערען דעם שיינעם טיטאָנ, פארשטאָפּען זיי דיא טיילער און בעצייטענס ארויסחאַפּען זיך אהינצו... צו עלקין. אוי—

ויסער נאַס לאָמיך שוין אויך עפּעס אויפנעריכטט ווערען! (זיא קוקט זיך אן אין שפּיגעל, טאַפּט זיך ביי דיא האָר מיט א שמייכעלע) נישקשה, דוואָסיע איז נאָך קיין מעשה נישט און וועט אנדערע אין דיא פּאַטרעבעס פארשטעה קען.... איך וועל איהם געפעלען נישקשה, היינט ביי דער נאכט.... מזל טוב! וועלען מאָרגען פריה, לעבין דער יאטקע, מיר עס זאָגען מיינע חברתעס, דוא ביסט למזל א כלה געוואָרען, און אליין בשעת מעשה האָבען דיא גאל.— א שיינעם דאנק וועל איך ענטפּערען, מיט מזל זאָלט איהר לעבען! און דער־ביי טראַפּטען: פּגרט, ווערד צוזעטצט פאר קנאה. לאָז זיך יענער פּוקען, עפּעס נאָר מחיה חלעבין. עס הייבען מיר זיך אויש דיא פיסליך פאר פרייד. (זיא זינגט אונטער, אָננעהמענדיג זיך ביים קליידעל און טאנצט אקעגען שפּיגעל, ווארפענדיג מיטן קאָפּ אין אלע זייטען)

אבינו מלך,
ס'הארץ איז מיר פרעהליך,
פרעהליך וועלען מיר זיין,
טרינקען וועלען מיר וויין,
וויין וועלען מיר טרינקען,
קרעפּליך וועלען מיר עסען,
(הא, וואָס געהט דאָרט נאָך, נאָבן עסען? יאָ, אזוי:)
און נאָך עפּעס נישט פארגעסען.

מענדיל. (קומט אריין, בלייבט שטעהן לעבען דער טהיר און פליעסקעט צו מיט א האַוואיעלע) אזא מזל! אזא יאָהר! טאנץ דוואָסיעניו! .... אס ירצה השם אויף חתונה, אויף בריתין, מיט מיר אין איינעם ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר!

דוואָסיע. בעקום דיא נכפה, ימח שמו'ניק איינער! אָט איז ער שוין דאָ, דאָס אָנשיקעניש. בראַש צאטעוועט ער מיך, נעהט מיר נאָך אויף שריט און טריט וויא א קיה א קעלביל.

מענדיל. גראפינע, פּריצעסין, רביצין, בת מלכה! א צאַפּ נאָר א פּורים קוילישט. א פּאָר באַקען נאָר א פארברוינטער עפּיל קוגעל. געשמאַק מחיה, עס גלוסט זיך א ביס טוהן (ער טהוט זיך א לאָז) אָט וועל איך, דוואָסיעניו, דיך.... אוש נוא! ....

P

דוואָסיע. (שוין ווייכער) גוא, נענוג, דוא אָנשטעלער, חן־מאַכער! תאַרף בעסער, איך האָב צו דיר אַ בקשה.

מענדיל. פון דיינעט וועגען, דוואָסעניו, אין פייער, אין וואסער!

דוואָסיע. אַ ברודער מיינער איז געקומען צופאָהרען, איך בעדאַרף היינט ביי דער נאכט צו איהם געהן. פארשטעהסט דוא? און אפשר אויף לאַנג. בעט איך דיך, מענדילי, צובלייבען אין שטוב און אָפטוהן פאר מיר אַלע מלאכות.

מענדיל. (טהוט זיך אַ חאַפּ און קראַצט דעם קאָפּ) אַי־אַי־אַי! אָט האָסטו דיר שיינס, גראָד איז מיינע אַ שוועסטער אויך געקומען. דוא היינט בייא דער נאַכט צום ברודער און איך צו דער שוועסטער! פאר שטעהסט דוא?

דוואָסיע. דיין שוועסטער וועט דער גוטער יאָהר נישט צונעהמען מאָרגען אויך. אַ ברודער איז עפּיס אַנדערש. אָט איז ער דאָ, אַ מאַנספּארשוין, און מאָרגען.... וויים איך?

מענדיל. קלוג וויא דער מאָג!.... אַזוי דוואָסעניו, בעט מיך, בעט.

דוואָסיע. מענדילי, סערדצע, ליובעניו, טאַטעניו, נשמהניו!

מענדיל. ליובע, ליובע מיך, דוואסיעניו. אָט אַזוי פון היינט ביי דער נאכט ביז הונדערט און צוואנציג יאָהר! נעה, דוואָסיעניו, צום ברידער. זייא רוהיג, איך וועל שוין טהון, פון מיר וועט סיין מניעה נישט זיין.

דוואָסיע. עס וועט דיר, מענדילי, זיין אָפּגעגעבען ברויט.... אָט העלף מיר טאַקי גרייטען צום טיש. לאָמיר זייא שוין פארשטאָפּען דיא מיילער און וויסען דערנאָך פון אַ לעבען צוזאָגען. זיא זינגט אונטער „אבינו מלך“ און געהט טאַנצענדיג אַרויס פון דער שטוב)

מענדיל. חאַ חאַ חאַ. „און וויסען דערנאָך, מאַכט זיא, פון אַ לעבען צוזאָגען“. אָפּן, דוואָסיעניו, אָמן! היינט דער נאַכט, מיר ביידע דאָרט ביי עלקין....

צווייטער אקט

א גאס. רעכטס דיא וואָאינסקי פּריסוטססטווא. רעדליף טענשען. ווייבער חליפּען וויינען, מאַנסבּילין שמיעסין צווישין זיך, א טהייל פּאַררייסען דיא קעפּ ארויף, שטעהן און קוקען. כמעט אלע מיט שטעקליך און איטליכער האלט דאָס שטעקיל אויף איין אנדער מאניר: ביי איינעם הייגנט עס אויפן אָרם, ביים אנדערען אויפן אקסעל; דער דרעהט עס פון פאָרענט אין דער לופט, יענער האלט עס מיטביידע הענד פון הינטען און שפּארט זיך דארויף אָן. לינקס שטעהט א קליימעל מיט איין א־בערגעצווינגען דעכ־ל א־בער דעם גאניקעל. נישט וויט דערביי זיטצט א חלפן לעבען א טישעל.

פינפטע סצענע.

א יודענע. (אויף א וויינענדיג קול וויא ביי א תחינות לייענען) אוי, א לאָך אין הארצען! ...... מיין בערילע, אוי,! ...... מיין בערילע אוי־אוי־אוי!

שמואליק (איין אלטער אויסגעדינטער ניקאָלא־עווסקער סאָלדאט נאָר הויט און ביין. אביסעל פארכוסעט. קרימט זיך דער יודענע נאָך מיט א לעבעלע פון א שכור) מיין בערילע. בערילע! .... טפוא, וויסניטרע, וויס־וויסנאָפּרע לחי עולמים! אויף מיר א פּריאָם, א חיינטינמאָדישער פּריאָם! בערילע, שמערילע שפּאצירען זיך אהינצו מיט דיא פיסעליך אליין.... אוי, וואָלט איהר געוואוסט אין יענע יאהרען „אליין!“ ריקען זיך מיט דיא רגלים אליין .... מיר, וויסניטרע וויסנאָפּרע, זיינען געגאַנגען, הע־הע! מיט א גאַנ־צער האַפּטע אונטערפיהרער, געפּענטעט מיט בראסליעטען. א קאפּעליע פון קיטען האט צוגעצימבעלט זום זים זום, עס האָט געקלונגען דיא וועלט, געהאט א פּנים מראה כהן. און פאר דער חתונה איז געוועזן א לאַנגער, א ברייטער פארשפּיל מיט כבוד. חדשים לאנג איז מען אוועקגעזעסען וויא דיא געגז אין

שטיינ פארשפארם. אָם וואָס האָט נעהייסען אַ פריאָם בנעלע בנרינע בשמחה רבה ואמרו כלם!

חינקע. (וויינענדינג אויף אַ קוויטשיג קולכין מיט אַ נינוּן) וועה איז מיר, ווינד איז מיר, חאסקיל מיינער, אַ טאַטע נעביך פון קליינע קינדער!

שמואליק (סוקט זיא שאַיף אָן שאָקלענדינג מ׳ט דעם קאָפּ) פיששש, האָט זיך צו יאחמערט! אַ טאַטע נעביך פון קליינע קינדער! .... און קליינע קינדער נעביך פון אַ טאַטען, וויסניטרע וויסנאָפרע, אָט וואָס אין מיינע צייטען! בעהעלפערם אזוינע מיט מעשענע קנעפּליך האָבען זיי אויף דיא פלייצעס געטראָגען. עוֹזר דלים הוֹשיעה נאָ! מארש צאָן קדשים, מארש אהין, אזש וואו דער שווארצער פעפער וואַקסט דאָרט ערגיץ און נעפּאסעט חוירים, נעפּעכנעט פאר הוננער, נעחאפּט אַ שמיטציל. קליינימשקע גרעסערע אביס׳ל יעמוֹר עם כל הנערים!

הערשעלי (אַ יונגער סאָלדאטיל. מיט גוטען צו שמואליקין) אלטע מעשיות, זיידע! נענוג, מען האָט שוין נעהערט זיירע, אלטע מעשיות! —

שמואליק (נעהמט זיך אין דיא זייטען אויסציהענדיג זיך גלייך וויא אַ סטרינקע און טהוט אַ פייף)

אלטע מצבוֹת פון פארצייטען!

סמירנאָ! ווייסט איהר וואָס זייא בעטייטען?

זאָקט יזכור אָט סמירנא! .... טפוּא, אַ סאָלדאטיקעל, אַ היינטיג-מאָדיש סאָלדאטיקעל! אַ צוציסעל מיט קליינע ווענטשעליך, נעכטען ערשט אָנגעהויבען צודינען און איבערמאָרגען שוין פארטיג, זיך אויסגעדינט. אָב הרחמים! דוואדצאט פיאט ליעט סלוושׂ׳ל באָנו אי צאריו און גענעסען בערעזעווע קאשע. פיט, פיט, פיט! .... סמירנאָ, מיינע וואָנטשעס זיינען גרעסער פון דיר אין גאנצען. האָסט נישט אַזויפיל האָר אין קאָפּ וויפיל עס לינט אין זיי חכברינע לעבט מיט סאזשע. (אָננעהמענדיג זיך מיטביידע הענט ביי דיא וואָנטשעס) אויף אַ סטאָטרע, אַז אַזוי! איז געווען אַ מורא אָנקוקען אונזערע וואָנטשעס, אָננעשמירט און פארדרעהט אָניל ואָשמח מיט לאַנגע און דינע שפּיטצען. — מאָלאָדעץ שמואל! האָט דער קאָמאנדיר אַ זאָג נעטהון און בשעת מעשה מ׳ר דערלאַנגט, נלאָט אַזוי פון פרעהליכקייט וועגען, טראָך, טראָך אונטער דער מאָרדע. — ראד סטאראטסיא ואשע בראָדיע! האָב איך נעשנטפערט און אראָפּגעשלונגען אַ צאָהן בשמחה רבה ואָמרו כלם!

הערשעלי. א חיים זיידע, זיך אביסיל צולייגען ! ווען נישט, נעה איך און שיק גיסיען, טייז גיסיען. גיסיע נעביך טוז שוין אוודאי איבערטראכטען וואס דוא ביסט אזוי לאנג נישטא. קום, זאג איך דיר, קום.

שמואליק. זאגט יזכור, אגב פאחאד דעם אלטען זיידען ! .... (ער צטאָקעט מיט דיא ליפען) צו צוציקעל, ער מורשטירט ! — א היינטינער מושטיר, משטעהנעס נעזאגט, א שפרינגען, א דראפען זיך אויף דיא גלייבע ווענט, האלטען ביקסליך און שיסען, שיסען.... הייא סליש ! קענסט דוא אין פארחתמעטע ארום און ארום תחתונים מיט א היטעל וויא א בלינע אויפן שפיטץ קאפ זיך אויסשטרעקען וויא א דרעגגיל א לאנגע צייט אויף איין ארט ? און אויף איין פוס קענסט דוא אוועקשטעהן א שעה, אט אזוי, אזוי (ער הייבט אויף א פוס און ציהעט זיך אויס גלייך) רא־א־א־או (נים זיך א פאטש הינטען און מאכט אראפלאזענדיג דעם פוס) פיט ! .... (ער פאלט שיער אנידער, הערשעלי חאפט איהם אונטערן ארם און פיהרט איהם אוועק).

חינקע (ווייזט זיך אויף דער גאס שוין אויף איין אנדער ארט, חליפעט און ווישט מיטן פארטוך דיא אויגען) וואס וועל איך נעביך טהון א לעבעדיגע אלמנה ? רבוני של עולם ! וויא קענסט דוא עס צוזעהן אזא ועטהיג, אזא בושה ? האט מען עס א מאל געהערט, געזעהען, אז אזא חאסקילי פון אזא משפחה זאל זיך נעהן שטעלען פאר א סאלדאט ! .... אליין איז ער נעביך צובראכען, דאר וויא א חארט און זעהט אויס וויא א טויטער.

א יוד (לעבין א רעדיל מענשין) חאסקיל האט אקענען א האלב יאהר פריהער פארן פריזיוו אנגעהויבען צופאסטען הפסקות און איז נעביך אראפ פונם לייב.. דאך האט ער זיינס נישט געשיינסט און חינקע האט היינטינס יאתר אם ירצה השם ווייטער א קינד.

חינקע. אזא וועטהיג, אזא בושה.

ר' יוחנצע (צוקוטענדיג צו חינקין) שא. טיפשא איינע, שא ! וואס זאל מען טהון, אז מען איז בעוונותינו הרבים אין גלות.

חינסע. אבער געוואלד רבוני של עולם, וויא קענסט דוא אזוינס צוזעהן, אזעלכס צולאזען ? ס'איז שוין טאקי נאר איין עק פון דער וועלט .... שווער, וואו זיינען דיא נגידים, אייערע נגידים ? עפים זיינט איהר דאך מיט זייא אין איינעם א טהוער, א גאנצער מאבער אין שטאדט זאגען. זייא זאלען וועלען וואלט נאר אנדערש געווען. מיינע צרות אויף זייא !

ר׳ יוחנצע. שאַ, זאָג איך דיר טיפשאַ, נישקשה! אזוי גראָב מיאוס איז נאָך דיא וועלט נישט פאַרדאָרבען געוואָרען. ר׳ יוחנצע דעם רב׳ם זוהן וועט מען נאָך אזוי גיך אין געוואַנד נישט אריינשטעקען. יורען נישקשה בלייבען יורען .... (אָנביינענדיג זיך צו חינקין) מיינע נגידים נישקשה ארבייטען אין דעם עסק. גלויב מיר, סאיז רעכט נישקשה! .... (ער טהוט זיך פלוצלים אַ חאַפּ) שאַ, אָט איז, דאכט זיך, דאָרט חאַסקילי אליין!

צווייטע סצענע.

חאַסקיל לויפט פון דער פריסוטססטוואָ ארויס מיט איסרפעט. חינקע און ר׳ יוחנצע לאָזען זיך צו איהם נעך שווינד הענדום פענדום.

חאַסקיל (סאָפּעט, האַלטענדיג זיך ביים הארצען, און קען נישט חאַפּען דעם אָטהעם) הוואַ־אוי, אוי, אוי! ....

חינקע (אויף אַ קוויטש) אַ דונער האָט מיך דערשלאָגען! .... דאָס איז דער גוטער אוי, דאס גוטע אויעלי!

ר׳ יוחנצע (צמאָקעט מיט דיא ליפען און מאַכט מיט דיא הענט שטאַרק פארוואונדערט) נוא-נוא־נוא! היתכן. הא?

חאַסקיל (בלינצילט מיט דיא אייגעליך, סאָפּעט וויא אַ גאַנז און לאָזט קוים ארויס זיפצען) אוּף.... בוּף.... אוּף....

חינקע (ברעכט דיא הענט) אוּף, וועה איז מיר! בוּף, ווינד איז מיר! דאָס גוטע זיפצעלע........ (צו ר׳ יוחנצען) אָט האָט איהר אייך פאַר אייער מיה, אלץ אין מצוה זאכען, אין שטאָדט זאכען.

איינער פונם עולם (אין דער זייט) מאָהלט אייך צו מצוה זאכען לייגט ר׳ יוחנצע קיינמאָל נישט צו. הערט בעסער וואָס איך וועל אייך זאָגען: איז חאַסקילי צונענומען געוואָרען איז איין עק מיט דעם נאַבאָר. (צו איינעם לעבין איהם) מזל טוב, ר׳ זלמן, איהר מעגט זיך שוין פרייען, אייער בן יחיד איז פרייא.

חאסקיל. טא־מא־מא.... טאטע!

חינקע (אויף א קווימש צו ר׳ יוחנצן) אוי טאטע פאטער, פארהאפט זאלען זייא אייך ווערען אייערע פיינע לייט, רבוני של עולם, אין דער ערד מיטן קאפ אלע אייערע נגידים׳ליך, גלויבט זייא פון היינט אן וויא דעם הונט.

ר׳ יוחנצע. שא טיפשא; לאז מען הערען א ווארט. חאסקילי וויל עפיס זאגען.

חאסקיל. טאטע.... אבגעלאזט!

ר׳ יוהנצע (פארגלאצט דיא אויגען) געלויבט השם יתברך! — נוא, חינקע, וואס האב איך געזאגט? דוא מיינסט טיפשא, ס׳איז הפקר א וועלט? גלאט מען נעמט און נימ אפ!....

חינקע (פרעהליך) דא האבען זיך טאקי נאר געמיהט זכות אבות, זכות אבות.

חאסקיל (א מאך מיטן גראבען פינגער) דוא מיינסט, טאטע, מען האט מיך פשוטו־כמשמעו אפגעלאזט? גלאט אזוי זיך גענומען און מיך אפגעלאזט! ניין....

חינקע (פארווארפט מיטן קאפ און ברעכט דיא הענט) איך חאלעש, איך בין פארבי א!

ר׳ יוחנצע. א פירוש חאסקילי, א פירוש!

חאסקיל (מיט א נמרא נינון) ניין!.... דוא מיינסט מען האט נעזאגט גלאט: נעה דיר, מיינסט דוא? ניין, דאס איז דאך נישט קיין רבותא. וואס־זשע וואלט מען מיך דא געלאזט הערען? א פאר דארטען האט מען טאקי געזאגט: נעהט אייך. דאס איז אבער נאר געוועזען על־מנת להחזיר. טאקי תוך־כדי דבור האט מען זייא צוריק גערופען. איינעם האט מען אהן שיהות טאקי אפגעגעבען און דעם אנדערען נעהייסען נעהען מחילה אין ספיטאל, וויא הייסט עס בייא זייא דארט אויף זייער שיינעם לשון, עפיס אויף ספיטאניע. מילא איז דאך „נעה דיר“ דארט עפיס נישט א״א חשיבות, אז דערנאך ז״ל נישט זיין דערצו קיין פתח־חרטה. אלא וואס דען־זשע? ניין, מען בעדארף הערען דעם שפיטץ.

ר׳ יוחנצע (מיט חינקין אין איין קול) ניכער, ניכער, חאסקילי, ציה נישט בייא דער נשמה:

האסקיל. דיא גאנצע רבותא ליגט אין דעם שפּיטץ. ער האָט געזאָגט יענער אָדון, מיט דיא עפּאָלעטין דאָרט, האָט געזאָגט.... לאָמיך נישט זאָגען קיין ליגען. ניין, נישט געזאָגט, נישט געזאָגט.. א געשרייא האָט ער געטאָן הא ? ; ניין, ניין...... א שפּייא געטאָן, ער האט פריהער א שפּייא געטאָן.

ר' יוחנצע. למאי נפקא מיניה אזוי צו אזוי ? עפּיס א נביות עדות ! דא געהט דאך נישט אין דעם געשרייא, אין דעם שפּייא. — אין תוך אריין, חאסקיל, אין תוך אריין.

חאסקיל. ניין, לאָז זיך דינען, ס'איז א גרויסע נפקא מיניה, מען בע־ דאַרף עס האָבען צום בּשעטיל. דרינען ליגט דער גאנצער קוועטש, דאָס גאנצע בעוואָהרעניש. יאָ, טאקי אזוי, פריהער א שפּייא און דערנאָך א געשרייא. ער האָט אויף יונית א היק געטהון: פּאשאָל וואָן ושיד פּארחאטי ! דער פּשט דערפון איז נישט גלאָט, געה דיר ! עס זאָל נאָך א סברא זיין דיך ווידער צו רופען, אלא וויא דען זשע, פּאשאָל וואָן אויף לעולם ועד, געה אויף דער דעה, אז אייבּיג זאָל מען דיין פּרצוף פּנים מעהר נישט אָנ־ קוקען ! .... „ושיד פּארחאטי !" הייסט אזוי פיל, אז אלע דאָרט זיינען מודה, איך טויג לחלוטין נישט און האלטען נאָך פאר א טרפה'ן גליק, וואָס זייא זיינען מיינער פּטור געוואָרען. אָט וואָס הייסט אָפּלאָ'ען, מיט א קוועטש, מחיה נפשות ! ביי זייא להבדיל מעגען אפשר אזעלכע דבורים נאָר זיין עפּיס נישט א עלכע שיינע, נאָר פון גועמען, משטעהנעס געזאָגט, מען האָט זיך דאָ צובעליידינען ? ! .... ארדרבה, גאנץ גוט, מחיה, ס'איז דאָך אויסגע־ קומען מיטן קנאַק.

ר' יוחנצע. אבי חאסקילי דוא ביסט אויף דעם עולם, אין א גוטער מזלדינער שעה ! א פּנים עס האָט גאָר געקענט זיין חלילה אנדערש ? ! עפּיס שפּילט מען זיך מיט צדדים, מיט מיינע זכות אבות ! .... און דיא טיפּשא דיינע האָט שוין פּארלוירען דעם בטחון, געמיינט : עס שמעט הפקר א ועלם....

הינקע (אויפהייבענדיג ביידע הענט אין דער הויך) א שבח צו דעם, וואָס איך האָב דיא הענט נים געוואשען ! א געפונענער חאסקילי, א געפונענער ! נוטל בעדאַרפסט דוא, חאסקילי, בענשען, וואָס דוא ביסט אויסגעקומען, ארויס פון זייערע הענט....

חאסקיל. חינקע, דוא האסט געמוזט סלוקערצין. מען האט דיך דארט דערמאנט. ביים באדקעווען מיך און בעקוקען פון אויבען ביז אראפ האט איינער מיט א שמייכעלע מיך א פרעג געטהון, אויב איך האב א ווייב? — פע, עפים אזעלכע נארישקייטען! נאר מילא, נוא — איך האב, זאג איך, א ווייב, וויא דער אמת איז, און קינדערליך. דיא זאך א פנים איז איטלי־כען דארט געפעלען, ווארים אלע האבען קוקענדיג אויף מיר עפים געלאכט און אויסגעלאזט צום סוף כהאי לישנא: הא־א, מאלאדעץ! געה צום ווייב און גלייך דיר אביסיל אוים דיאביינער. — פע, עפים אזוי משונה גראב.... וייער באבעם עסק! — עס חאלעשט מיר בעסער דאס הארץ. קום א חיים. עסען! אויף וואס דיא וועלט שטעהט עסען. שוין צייט, דאכט זיך, מיר צו עסען.... אי, וויל איך עסען! (ער וויל געהן און קען נישט פלאנטען מיט דיא פים)

חינקע (מיט א זיפץ) א ריהרען זיך אביסיל! א קאטאוועס אזא צייט זיך ביינינגען.... בלייב, חאסקיל, דא מיט דעם טאטען און איך וועל א שפרינג טהון ברייננגען א ווענעלע. (זיא פארשווינדט גיך).

~~~~~~

דריטע סצענע.

ר׳ יוחנגע את חאסקיל שטעהן לעבין עולם אין דער דיס. אלכסנדר געהט פון דער פריסוטסטוויא ארויס פארטראכט. זלמן און זעלדע לויפען איהם אקעגען. שמואליק.

זעלדע (אין איין אטהעם) אבי דוא ביסט שוין דא, אלכסנדר, אין א גוטער מולדינער שעה. איך זאל דיך שוין זוכה זיין פיהרען אונטער דער חופה. הא? דוא שווייגסט.... וואס שווייגסט דוא אלכסנדר? דאס בעטייט עפים נישט קיין גוטס בעטייט עס. וועה איז מיר, זאג גיכער, זאג, ווארים....
~~~~~~

זלמן. וואס איז אלץ אין איין אטהעם ? האב אביסיל צייט, זעלדע.

זעלדע. נײן, ער שווייגט, דאס איז נישט קיין גוטער סימן. אלכסנדר, פערדצע, דוא ביסט בלייך.

אלכסנדר. מאמע, איך בעט דיך....

זעלדע. איך זעה שוין, זעה, פינצטער איז מיר ! .... זלמן, מיר האבען געפיהרט אונזער איינציגען זוהן צו דער עקדה ! (זיא לאזט ארויס א קלאנג).

זלמן. איהם מקריב צו זיין אנשטאט א באראן (ער טייט אקעגנען מיט א פינגער) אנשטאט א חאסקילין ! א יא, מיין זוהן, דוא ביסט א קרבן ? !

אלכסנדר. צו וואס, מאמע, אזעלכע שרעקליכע ווערטער ? שא, א רחמנות געביך אויף דער מאמען !

זעלדע (ברעכט דיא הענט) א וועטהיג איז דער מאמען .... פינצטער איז דער כלה........ זיא וועט עס היינט בעקומען דיא וויסטע, פינצטערע בשורה.

אלכסנדר. (חאפענדיג זיך ביים הארצען פארציטערט) אך, בערוהיג דיך אביסיל, מאמע, שפאר זיך אויף מיר און און שטעה א וויילע ביז דוא וועסט צו זיך קומען. (ער נעהמט זיא אונטערן ארם. צווישען דעם עולם הערט זיך א גערייש. שמואליק ווייזט זיך ווידער, שטארק פארכאסעט, דאס היטעל אויף דער זייט)

שמואליק. סמירנא, וויסניטרע, וויסנאפרע לחי עולמים, נאך שחרית געהמט מוסף און צווישען, א כוס, א קידוש מיט טרעהרען לכבוד דעם הייטיגען יום הדין.

זעלדע (מיט א געוויין אנשפארענדיג זיך אויף אלכסנדר'ן אהר, וויא גליקליך מיר זיינען ערשט נישט לאנג אלע געוועזען....

שמואליק (פייפט און זינגט מיט איין אומטיג ניגונדיל)

אויף א ביימיל, אין א נעסט,
זיצען טויבען צופרידען,
זיצען, פיקען, עסען קעסט,
פיהרען דארטען אוים פלידען.

טראַלאַלאַ, טרילילי,

ראַז, דוואַ, טרי!

זלמן (אָנווייזענדיג דעם עולם אויף ר׳ יוחנצין און חאַסקילין) אַט דיינע דיא זיילען פון דעם יודישען גלות! .... אַט פון וואַנען עס נעהמען זיך אונזערע אַלע צרות, מכות, לייד און פורעניות! איין עולם יודען האָרעוועט, דאַרבט, ווערד פאַרשוואַרצט און בעדאַרף אויסהאַלטען פוילע מיוחסים, בטלנים, צוויאַקעס, וואַנצען, כנים, וואָס קריכען, בייסען, שטינקען און פרעסען. קאַרג וואָס אַזעלכע ניט מען אוועק דעם לעצטען ביסען ברייננט מען נאָך זיי קרבנות — קינדער, בני יחידים!

שמואליק. פיטום הקטורת, שטאָפט קעלבער יודישע קינדער! פיטום הקטורת נפשות צו דער עבודה זרה, נפשות צו דיא ר׳ נעצעליך! בייא איטליכען נעצעלע איז בנים א זעטצעלע און איטליכער שטיילינער ר׳ נעמץ האָט נעשלאָגען כפרות מיט א קליין יתום׳ל, מיט איין אָרם, בידנע קינד. ונסכיהם כמדבר. דרייא איימער טרעהרען פון איין אָרמער מאַמע, א וויסטער אלמנה! ....

זלמן (אָנווייזענדיג אויף דיא פריהערדיגע) קעטץ מיט סאַמעטענע לאַפּקעליך און שאַרפע שפּיטציכדיגע נעגעל! און אַזעלכע ריידען פון גאָט, פון יודישקייט, פון פרומקייט, עהרליכקייט און רחמנות ...

איינער פונם עולם. מען וויל רחמנות פון אַנדערע אז ביי אונז אַליין איז איינער אויף׳ן אַנדערען נישטאָ קיין רחמנות. מטופלס מיט קינדער טהון אַלע מיטעל זיך אויסצודרעהען, נישט קוקענדיג דאַרויף אז דערמיט קיילען זייא אַנדערע.

א יודענע. נעקיילעט זאָלען זיי ווערען אָהן א מעסער וויא זיי האָבען מיך פאַר א יאָהרען נעקיילעט! מיט פיל מיה און גרויסע צרות האָב איך אויסנעהאָדעוועט מיין קינד, מיין איין איינציג קינד, מיין טרייסט און מיין לעבען. פלוצלים ניט מען איהם א ריס מיר אויס דעם האַרצען .... איך יאָמער און קלאָג ביז אַצינד. אוי, יודישע קינדער! אַזאַ וועהטיג, וואָס א בהמה אפילו קען עס נישט אויסהאַלטען, רעוועט שרייעט נאָך איהר קינד, אז א שטיין קען צונאָסען ווערען.

זעלדע (אויף א ביטער קול) איין אויג איז קאָפּ, און דאָס איינציגע האָט מען צונענומען!

שמואליק (קריכט זיך נאָך) פלאנכעט! .... א קאַמאָוועס איין אריג אין קאָפּ! מיר האָבען שוין געזעהען איביידע אויגען—זיבען קינדער ביי א מאמע צוגעהמען. שבעת אני יודע, שבעה כוסות כבמחזה! (ער פייפט צו און זינגט)

דראפּעט צווישען טאָג און נאכט
שטיל א קעטציל זיך ארויף,
צו דיא טייבליך מיאוי געמאכט.
טשיק-טשיק, האפּ לאָפּ, פרעסט זיי אויף.
טראלאלא, טרילילי,
ראז, דווא, טרי!

זלמן. שיינע נפשות, וואס ציטערן נאָר פאר זייער הייטיל! אבי זייער נפשיל מעג פון זייערט וועגען כל ישראל אפילו דיא כפרה ווערען. און אזעלכע הייסען נאך רחמנים בני רחמנים, אוהבי ישראל! און אויף אזעלכע עפּעגט זיך נאָך שונאים א מויל צוזאָגנען, אז אלע זיינען מיר איין קהל, יד אחת.... אוי אונזערע ר׳ יוחנצעס, אונזערע פיהרער, אונזערע תכלית פארזאָרגער און דאָס גאנצע יודישע רחמנות!

חאסקיל (טאָרעט ר׳ יוחנצען) סוס טאטע! חינקע האָט שוין געבראכט א וועגעלע. דוא הערסט וואָס ער רעדט?

ר׳ יוחנצע (מאכט מיט א פינגער און רעדט צוציינען) ווער האָרכט אזא מענשיל, אזא אפּיקורוס! יודען האָבען שוין גענוג אזעלכע איבערגעהאט און זייא אלע נעהערט וויא נאָר נישט. (ביים אוועקגעהען מיט חאסקילין צום עולם) פאלט פון דעסטוועגען ביי אייך נישט אראָפּ. יודען נישקשה בלייבען יודען....

שמואליק. חי וקים, שרייעט חי וקים, יודישע קינדער!

זלמן (מיט א זיפץ) יאָ, יודען בלייבען טאקי יודען.... בייא אזעלכע אין גלות. — — (צו אלכסנדרין און זעלדען) קומט! דיא זאך איז נאך נישט פארלוירען, נישקשה. אלסדינג וועל איך דערוואייזען און חאסקילי ווערט נעהען א גאנג און שמעקען פּגלווער.... שא, זעלדע, נישקשה חלעבין! גלויב מיר, ווערסט עס אין פריידען דערצעהלען ניך און באלד ביי דיין זוהן צו דער חופּה. קומט א היים!

זעלדע (אוועקגעהענדיג מיט אלכסנדרין) אוי, חרב וויסט איז מיין חיים.

שמואליק (שאָקעלט מיטן קאָפּ, טהוט א פייף און זינגט טרויעריג)

ניִשטאָ אין נעסט קיין טייבליך מעהר,
ניִשטאָ מעהר דאָרט סיין פרידען,
צולעבען איז דיא אלטע שווער
אליין אָהן זיי״רע פּלידען.
טראַלאַלאַ, טרילילי,
ראַז, דוואַ, טרי!

שרייעט היי וקים. נעשמאַיע אייך פּאַרפּול, יודישע קינדער! .... (דרעהט זיך איבער אויף א פּוס און נעהט, מאַכענדיג דערביי ראַז דוואַ, טרי. דער עולם צונעהט זיך אין פאַרשידענע זייטען).

פערטע סצענע.

איציק דער קרעמער שטעהט ביי דער טהיר פונם קלייטעל. ר' אליה זיטצט אויפן גאניקעל, אויף א ביינקעל מיטן פּנים צו דער נאָס. ליבע דער חלפן זיטצט לעבין טישיל.

איציק (שאָקעלט מיטן קאָפּ שאַרף אָנקוקענדיג ר' אליהן און גיט א מאַך מיט דער האַנד) ער רעדט עפּיס אַזוינס, אַז מען קען אויסגעהן הערענדיג! גלאַט מען נעהמט דעם תּוֹגר און וואַרפט איהם אַרוּם אויף א שפּענדיל! און ענגלאַנד, וואו איז ענגלאַנד? איהר שפּילט זיך עפּיס מיט ענגלאַנד!

ר' אליה. און וואו איז קירה? דוא שפּילסט זיך, איציק, עפּיס מיט קירה!

איציק (טהוט בייז א שמייכעל) קירה מאַק!

ר. אליה (ווערד אונטערגעטראָגען) הערסט דוא, איציק, דיין וויקטאָריע איז א יודענע מיט א יאַמפּערקע!

איציק (הייבט אויף דעם פוס און קלאפט מיט א פינגער אויפן קנאפעל) וואס בייא דער יורדנע מיט דער יאמפערקע לינט אין קנאפעל האט עס אייער קירה נישט אין קאפ. קירה מאכט געוועהנטליך נאר פוילע תנועות. דרעהט זיך, דרעהט זיך אין ראסיל ...... און שטעהט תמיד אויף איין ארט.

ר׳ אליה. תרבית! איך קען בעסער קירה וויא דוא (נעהמענדיג זיך בייס בערדיל) איך בין ברוך־השם אין מיין לעבען, וויא דוא קוקסט מיך אן, שוין צווייא מאל געווען אין בראד און איינמאל אזש אין לעמבערג. פארשטעהסט דוא מיך? אין לעמבערג!.... מען בעדארפט קענען יענס לעבען. טע־טע־טעט! ס׳איז נאר עפּיס אנדערש. וואס בעדארף מען מעהר, למשל אביסיל בראנפין, ס׳איז נאר איין אנדער ביסיל בראנפען. בייא אונז איז בראנפין — בראנפין. קירה׳ס אביסיל בראנפין איז אביסיל בראנפין טאקי וואס אביסיל בראנפין הייסט, מען פיהלט, אז מען נעהמט אביסיל בראנפין, עד היום לינט מיר אין מעם קירה׳ס אביסיל בראנפין.

איציג (פארקרימט זיך) פּישששש! און פּאנש איז חלעפּין נאר שלעכט, פּאנש מיט ענגלאנדס אביסיל ראם. קירה, זאג איך אייך בפירוש נאך א מאל דרעהט זיך און שטעהט אלץ טאקי אויף איין ארט. ער האפט נאר בייא דיא מלכיות שיריים וויא א מקבל.

ר׳ אליה. (שטארק אויפגעבראכט) דער תוגר איז א קבצן!

ליבע (דרעהט אוים דעם קאפ צום גאניקעל) וואו איז, ר׳ אליה, דיא פערציג קאפּיקעס, וואס איהר האט בייא מיר גענומען א גמילות חסד אויף שבת?

ר׳ אליה. הרגעט מיך פאר א נראשען. נישטא אצינד, נישט פאר אייך געדאכט, בייא מיר קיין פּרוטה. אח־חא חא! שלעכטע צייטען. — (צו איציקין) יא, איציג, זאלסט דוא טאקי וויסען, דער תוגר איז א קבצן.

ליבע נעהמט נישט פאר אומגוט, ר׳ אליה. מילא דער תוגר איז א קבצן גאנץ רעכט, איז ער זיך א קבצן. לאז ער זיך זארגען אליין פאר זיך. אבער איהר, ר׳ אליה, פאר וואס זאלט איהר ארום אייך עפּיס נישט טראכטען? איהר זיטצט דאך נעביך אהן פּרנסה און האט נישט א טאג מיט וואס איבערצוקומען. איך בעט אייך, פאר וואס זאל אייער שמחה מאריאשעס, א שטיינער, נישט לאזען אזא יורען וויא איהר, דרעהען זיך ארום איתם און

דער מאקסע? למאי פופציג אנדערע, וואס דרעהען זיך דארט ארום. וויים איך וואס זיי מתן? זיי קוקען דרעהען זיך, מאכען באם, לאז אזא ר' אליה זיך אויך דרעהען, קוקען, הא!

ר' אליה (גיט א מאך מיט דער האנד) עס.... דברים בטלים. לאז נאר זיין מלחמה וועל איך מיט נאטס כח מיך אוועקלאזען אויף דער מלחמה. נישקשה.... (צו איציקין) דער שפיטץ איז, איך וועט מיך אין וויפיל מען וויל קווארט משקה, אז עס וועט זיין וויא איך זאג.

איציק. במזומנים, ר' אליה! איך לייג אויך איין אקענען, אז זיין וועט וויא איך זאג.

(פייבוש קומט צו צום קלייטעל, דאס הימעל איז איהם פאררוקען אויפן שפיטץ קאפ און דאס שמעקיל הייננט איהם אויפן ארם).

פינפטע סצענע.

די פריהערדינגע און פייבוש נאמסוואונדער.

פייבוש. א נאמ העלף, יודען! פון וואס שמועסין עס יודען?

ליבע. נוט, חלעבין, וואס איהר האט זיך דא אונטערגעהאפט, ר' פייבוש, זיי האמפערען זיך דא שוין אוודאי א קענען א שעה. אלץ וועגען דער מלחמה מיט דעם טערק, אויך וועגען די קאמפאניעס פון די קיסריות, און קענען זיך בשום אופן נישט אויסגלייכען.

פייבוש, למאי נפקא מיניה? מסתמא וועלען דאך יודען נישט משוגע זיין, רעדען איבער איין ענין, אין וועלכען עס זאל נישט לינען עפיס א שטיקעל כונה.

ליבע. א, קרעפליך זאלט איהר, ר' פייבוש, עסען. איהר נעהט מאקי אויף א דרך. אנגעהויבען האט זיך עס פון שמחה מאריאשעס חתן, וואס איז היינט צוגענומען געווארען אין דער דינסט. ר' אליה זאגט, אז מוז ווערען אויס שידוך. ער זאגט עס נאך מיט א קוועטש פון דער פאליטיקע,

מיט זיין קיימאָ לן, אַז מלחמה מיט דעם טערק מח זיין און מאַכי בקרב, אין אַ ניכער צ״ט זיין. (צו ר׳ אליהן) פיהרט, זייט מוחל, אליין אויס אייער נעדראנג, בייא איך וועט עס אויסקוקטען שפיטציכדינגער. זאָגט, ר׳ אליה, זאָגט!

ר׳ אליה. ממילא וועט דאָך שמחה׳ס חתן אין דער מלחמה אריין מחויב זיין צוגעהן. ווארום אויף דיא איינענע מעשה, ביסט דוא אַ זעלנער שמעק זשע פולווער, און וויא באלד פולווער! איז שוין גאָר אנדערע דינים.... נמצע וועט שמחה לכל הדעות האָבען אַ מנו אויפן שידוך חרטה צוהאָבען. אָט וואָס איך זאָג. אי איציק זאָגט גאָר קאפויר? נאַ, בע.... איציק ווייסט נישט מאי דקאמרי רביצין!

איציק. און ר׳ אליה אין איינעם מיט קירה ווייסט נישט מאי דקאמרי אחשתרנים! (ער געהט אריין אין קלייטעל).

ליפע. היינט פארשטעהט איהר שוין ר׳ פייבוש? און פון דער מחלוקת א״בער דער מלחמה איז נולד געוואָרען דער סכסוך וועגען דיא צדדים פון דיא קסריות, ווער מיט וועמען וועט האלטען. היינט ילמדנו ר׳ פייבוש אייער הסברא. עפּיס זיינט איהר דאָך אַ לאַנד שדכן.

פייבוש (רייבענדיג דאָס בערדיל מיט אַ קנייטשיל) על פי סברא איז טאַקי אזוי.... אדרבה, הא? (ער טייט מיט אַ פינגער אויפן שטערען) איז דאָך טאַקי עפּיס אַ פּלאַן. יאָ, אי וואָס?....

ליפע. איך ווייס פון אַ זיכער אָרט, אַז מלחמה וועט געוויס זיין. אין פריקאַז האָב איך אַ בעקאַנט שרייבעריל האָט ער אליין מיר עס געזאָגט יאקבי אַ יודישע נייא צייטונג — טפוא! וויא הייסט זיא דאָרט? — שרייבט אויך אזוי פון אַ זיכער אָרט.... הערשעלי דער סאָלדאַט האָט מיר עס אויך געזאָגט. ניסיע, זיין ווייב, האָט צובייטענדיג היינט בייא מיר אַ קערביל עפּיס שטאַרק געזופצט, מיין איך, ס׳איז אַ פּנים נישט גלאַט.

פייבוש (שטאַרק פארטראַכט) מילא איז שוין איין צד דאָ.... און דער צווייטער? דער צווייטער? .... (ער ריקט ארויף שטאַרק דאָס היטעל, שטעקט אריין טיף הינטער דעם קאָלנער און טהוט זיך אַ געשמאַקען קראַטץ) אַז מען זוכט געפינט מען.... ס׳איז רעכט! מען בעדאַרף ארום דעם מאַן און זיי צונויפפ׳הרען?

ליפע (אנקוקענדיג פייבוּשין פארוואונדערט) וואס ? ! וועמען, ר׳ פייבוש, צונויפפיהרען?

פייבוש. עט.... מיר איז אנג ארויף אויף דעם מוח מיינס עפּיס איין עסקיל.... נישטא קיין צייט. א נוטען ! (ער פליהט געשווינד אוועק)•

ליפע. עפּיס איז מיר היינט מיין פייבוש שטארק צוטראָגען! איהר האָט בעמערקט ?

איציק (שטעהענדיג אין דער מהיר פונם קלייטעל און אויסשטרעקענדיג דעם סאָפּ צו דער נאָס) אוי אוי האָב איך בעמערקט, וויא ער האָט פון ר׳ אליהס נעדראנגג זיך פארקנייטשט, גלייך וויא ער וואָלט איינגענומען ריצענאייל. א גוט אָפּפיהרונגס מיטעל, חלעבין! ער איז טאקי באלד אנטלאָפען.

ר׳ אָליה (א צמאָק געבענדיג מיט דיא ליפען) א חכם פון דער מה־נשתנה ארויס. בע !.... פרעגט איהם בחרם וואס ער בעבעט, אבי גע־בעבעט !......

איציק (לויפט ארויס צום עק גאניקעל און רופט אויף א קול האלטענדיג דיא האנד איבער דיא אויגען) מענדיל! מענדיל! (צו ליפען מהוט איהם נאָר, זייט מוחל, דאָרט א רוף, ר׳ ליפע!

ליפע. מענדיל, מענדיל! — בראָש איז ער טויב — אָ מענדיל, מענדיל, מענדיל!

זעקסטע סצענע.

דיא פריהערדיגע און מענדיל.

מענדיל (צוקומענדיג צום קלייטעל) גרויסע נסים, חלעבין, וואס איך בין נישט מעוברת. מען קען מפיל זיין פון אזא געשרייא !

איציק (מיט א פינגער אויף דער נאָז) צו מיר וויכסט דוא שוין נישט שמעקען? אז מען שיקט דיך עפּיס קויפען, לויפסט דוא ערגיץ אנדערש,

אַ דוא בלבוניק! וואַהין ביסט דוא עס ערשט נאָר אַהן אַ נשמה אַזוי געלויפען?

מענדיל. מפוא, איך האָב היינט דאָס גוטע לויפעניש! פון פריה מאָרגען אָן טראָגט עס מיך וויא אַ רוח אַ מלמד. לויף און לויף און מוז באַלד מאַקי ווייטער לויפען.

איציק. ניין בלבוניק! אַבי איך האָב דיך שוין דערטאַפט, וועסט דוא ביי מיר אַזוי גיך נישט אויסדרעהען זיך. זאָג, וואָס בעטייט אַזוינס דאָס לויפעניש? זאָג, מענדיל, זאָג מיט פּיסקעס!

ליפע. זאָג, מענדיל! איך בין דאָך שוין מאַקי צוקאַווע: זאָג זשע, זאָג!

ר׳ אליה. אַז צווייא יודען זאָגען: זאָג! איז נישט דער דרך ארץ זיך אָפּצוזאָגען. מילא וואָס קען עס דיך אַרען צוזאָגען? זאָג שוין, זאָג, אַז דוא וועסט זאָגען.

מענדיל (אָנהאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ מיט אַ האַוואַיעלע) אי־אי־אי, האָט רחמנות יודישע קינדער! פון אַלע זייטען אַ זאָג־זאָג־זאָג! אַז עס רייסט מיר אויף דעם מוח. שאַ! איך וועל מיך אויסקויפען פון יודישע הענט און אַלסדינג, וויא איך בין אַ יוד! אין איין אָטהעם אָפּזאָגען. — שלום עליכם! — עליכם שלום! — מה שמיכם? — מענדיל, נאָך אַ בחור. ר׳ שמחהים אַ משרת. — לויף היינט פריה כלחוך השור אין דער באַינע. לויף פון דאָרט אַ היים און האָב אַ בארג ארביים. — אָמנם חטאתי! פארגלוסט זיך פון אַלע מלאָכות מיר אין דער קעך, סוצגניו מוצוניו מאַכען מיט דוואָסיען. — איך איהר: דוואָסיעניו, ליובעניו, און זיא מיר: ווער פארברענט! — גיב איך זיא אַ קליין ציהעלע און מיינע אין איין כעס מיט אַ געפּילדער.... בלייבט לעבין מיר זומצען אויפן מאַפּטשאַן. — לויפט פלוצלים אריין דיא בעל הביתטע. — צולויפען מיר זעך וויא דיא פארסאַמטע מייז. — מיינער פּומץ אין שטוב אריין, — וואַרף אין איילעניש, קויפעניש עפּים אראָפּ, טראַך, טראַך! — געשווינד אַ לויף אין אַנדערען חדר. — לויפט אריין דיא בעל הביתטע, בטעלט חלומות. — האַפּט זיך אונטער דער שניידער מיט רייזילים חתונה קליידער.— אַ לויפעניש צו רייזילין אין חדר. — מיינער אַ פליה צוריק אין שטוב אריין. — טראָגט דער רוח אָן דאָס גוטע מזהמעניו האַלצע אין שלייער. — מאַכט אין איין אָטהעם: שפּרינצע.... הא, נישטאַ.... מענדיל, וואו דיא בעל הביתטע? — לויפט אָן דיא בעל הביתטע און רייזילי אין אַ חתונה קלייד. נאָר אַ פריצת.

— פארניטץ נעזונט! ווינטשטוועט צו האלצע, נאר מיט מעהר מזל. אפגע־געבען אוי דיין חתן! — רייזילי פוטץ אויף דער קאנאפע, קאלט וויא אייז. — א געשריי, א לויפעניש! — דער בעל הבית לויפט, ווערטעלט זיך מיט דער בעל־הביתטע. — לויפט דיא בעל־הביתטע פארוויינט ארויס. — לויפט דער בעל־הבית צוקאכט אוועק. — א געשרייא: לויף מענדי׳ל אין דער אפטייק! — נעהמט מיינער דיא פיס אויף דיא פלייצעס און לויפט. — שרייעט ר׳ איציק, מענדיל! — קוויטשעט ר׳ ליפע: מענדיל מענדיל! — א גערייידערייא, א גע־זאגערייא! זאג זאג־זאג! — האב איך אפ אין איין אטהעם וויא דיא עשרת בני המן ביז ויזתא. — האט איהר שוין אפגעהערט דיא מגילה, ווייסט איטליכס פיטצעלע, האט־זשע רחמנות, יודען, אויף א יודישער נשמה! לאזט און לאמיך לויפען ווייטער!

איציק. א, צו אלרע גוטע יאהר, ממזר איינער! א שיינער תכשיט ניש־קשה, א פארשלעפטע קריינק פון זיין ליבען נאמען. (ער נעהמט און ניט מענדלין אין דער האנד) נא, משלחת, א שטיקעל מאנדעל־זייף פאר דיין דוואסיען.

מענדיל. זיא זאל האבען מיט וואס מיך צוזייפען. אוי זייפט זיא מיך, יודישע קינדער! (ער נעהט אוועק. צום קלייטעל קומט צו א קונה, איציג נעהט מיט איהם אריין).

ר׳ אליה (צו זיך אליין) טע־טע־טעט .. נוא, וואס וועט ווייטער זיין? (נעניצט אויף א קול) אהו הוף! (נעהמט פונם בוזעם ארויס א צוקנייטשט פאפיריל, טרעסעט ארויס א קאפ צוריבענעם טאבאק און פריוווט מאכען א פאפיראס) אח הא הא! עס וועט דערפון גאר נישט ווערען. מען בעדארף נעהן א בעט טהון בייא יענעם א ציגאר טיטון. (ער הייבט זיך אויף פונם ביינקעל, גלייכט זיך אוים דיא ביינער, און נעהט אריין אין קלייטעל).

זיבעטע סצענע.

שמחה מאַריאַשעס און פייבוש וויזען זיך אויף דער גאַס, האַלטענדיג אין א שמיעס.

פייבוש. איך זאָג עס אקעגען דעם, ר' שמחה, נאָט אייך א דרייער פאַר מענשענס שכל! אלץ השם יתברך.... ס'איז דאָך בעשיינפּערליך א חידוש נפלא! אדרבה טאַקי, לאָמיר זיך נישט נאַרען. האָט מען דען אייך נישט אַנגעשלאָגען לייטעשערע, אין אַלע אופנים גלייכערע שידוכים פאַר אייער בתולה? עפּיס איז ר' שמחה גלאַט אַזוי זיך אוועקצומאַכען, הא? — פאַר וואָס ושע, איז דאָך דיא קשיא, פייבושים שידוך מיט א זלמן קריסטאַל אַנגענומען געוואָרען?

שמחה (נישט אַנקוקענדיג פייבושין). ווייל ר' פייבוש, זאָל געזונט זיין, איז....

פייבוש. נייך־נייך־נייך, לאָזט זיך דינען, שא!.... נישטמעהר, דער תירוץ איז נאַרנישט.... קשיות איז גאַר נישטאָ. אָט דאָס גופא טאַקי, דאָס גופא האָט איהר דעם בעסטען בעוויז, אז פיהרען דיא וועלט פיהרט דער רבונו של עולם. בעדאַרף גראָד פייבוש, וויא אויף קאַטאָוועס, זיך ארויס־חאַפּען: זלמן קריסטאַל. בעדאַרף גראָד אייער בתולה דאָס הערען און בעקומען חשק. בעדאַרף זיא גראָד זיין א ציטערדיגס ביי דער מוטער. בע־דאַרף דיא מוטער, אייער שפּרינצעלי זאָל געזונט זיין, פאַר דער טאָכטער זיך ארויסשטעלען און ר' שמחה, מאריך ימים ושנים זאָלט איהר מיר זיין, בעדאַרף אַלסדינג, וואָס דאָס ווייב וויל, פאָלגען.... אָט אַזוי האָט זיך עס געדרעהט, געדרעהט, געדרעהט ביז עס האָט זיך אויסגעדרעהט.

שמחה. נוא. האָט דאָך שוין זיך אויסגעדרעהט! וואָס ושע....

פייבוש. נייך־נייך־נייך!.... און אין גאַנצען — לאָזט זיך נאָר דינען! — ווער האָט אין דער זאַך דעם ע'רשטען דרעה געגעבען? טאַקי איהר, ר' שמחה! אז דער מאַן לאָזט זיך פונם ווייב פיהרען ביי דער....

שמחה. איך בעט אייך, לאָזט מיך צורוה און געהט......

פייבוש. לאָזט זיך דינען! מילא זאָג איך עס אקעגען דעם וויא גאָטעניו דרעהט זיין וועלטיל ... וואָס זשע טהוט גאָטעניו אַז זיינע דריידליך האָבען שוין זיך אויסגעדרעהט? דרעהט גאָטעניו ווידער צוריק, אַזוי אַז, פאַר־שטעהט איהר מיך?....

שמחה. נוא נוא! ער פאַסט מיר צו מיינע צרות. לאָזט מיך געהן מיין וועג!....

פייבוש. (נעהמט שמחהן ביים ארבעל) נישקשה, ר' שמחה! מעהר קיין צרות זאָלט איהר נישט האָבען. (ער ריקט אריין דיא האַנד הינטערען קאָלנער און דערלאַנגט זיך א קראַטץ) אַז מען זוכט געפינט מען. פייבוש געפינט.... ס'איז דאָ חתנים......

שמחה. גענוג!.... (ער רייסט זיך אויס פון פייבושים הענט און ווערד אנטרינען)

פייבוש (שטאַרק פאַרטראַכט) שווערליך!.... נאָר עט.... נישט דאָס ערשטע מאָל. נישקשה, איך וועל שוין געפינען א רעדיל! (ער געהט)

אכטע סצענע.

ר' אליה זיצט אויפן גאניקעל מיט פערלייגטע הענט און נעציצט. ליפע, דערנאָך פייבוש.

ר' אליה (קוקענדיג אין דער וועלט אריין) אכט, צוועלף, צוואַנציג, פערציג, פופציג, הונדערט!......

ליפע (אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ צו ר' אליהן) וואָס צעהלט איהר אַזוינס, ר' אליה? דיא קאַסע??

ר' אליה (טהוט א גנייץ) אהו הוף! א שרעק, וויפיל סאַראַקעס האָבען אויפן שפּיטץ דאך דאָרט זיך אויסגעזעטצט! אוודאי אקעגען א ת"ק שטיק. דאָס ווייזט אויף גוטער פּאָגאָדע.

ר' ליפע. וואָס שרייבט, ר' אליה, עפּיס דער לוח?

ר' אליה (אונטערהייבענדיג זיך אביסיל אויפן ביינקיל) א, קונדעס איינער!

ועהט נאָר דאָרט, אַ קונדעס האַפּט דאָרט אַ ציג פאַר דיא הערנער. זיא ווערט איהם נאָך דורס זיין. (נאָכדעם וויא ער שווייגט אַ רגע שטיל) אָט, אַזוי, האָפּ האָ־האָפּ! זיא האָט איהם גוט געטראָפען. אַ מצוה! —

ליפּע. מען זאָגט, דער לוח טרעפט היינטיגס יאָהר זעהר גוט.

ר׳ אליה (גיט זיך אַ הייב אונטער, טאַכענדיג מיט דער האַנד) וואָן, וואָן, פּאַשאָל וואָן!

פייבוש (צוקומענדיג צום קלייטעל) וואָס איז, ר׳ אליה? אויף וועמען שרייעט איהר עס אַזוי?

ר׳ אליה. אַ הונד ר׳ פייבוש! אַ הונד לויפט צו און דרעהט אַ יודיש קעלביל דאָרט ביים אויער, דרעהט ער.

פייבוש (פאַרריקט דאָס היטעל און רייכט דעם שטערן שטאַרק פאַר־טראַכט) יאָ, אַזוי טאַקי, אַזוי!.... דער דרעה נעהט דורך איהם.........

ליפּע. עפּיס רעדט איהר, ר׳ פייבוש, נישט צו דער זאַך! איהר זיינט מיר היינט עפּיס גאָר צודרעהט.

פייבוש. אָך אַ שווערע פרנסה דאָס שדכנות, מיט הונדערט ספּריזשינ־קעליך, שרייפעליך, קליינע און גרויסע רעדליך, עפּיס אַ גאַנצער „אשר יצר“— דראָט ארבייט, דריידעליך דריידעליך, פייפעליך פייפעליך.

ליפּע. גלויבט מיר, אַלע יודישע פרנסות זיינען איין „אשר יצר“. לויטער דריידעליך, פייפעליך. ומפליא לעשות איז דער, וואָס קען גוט אָנפייפען....

פייבוש. דרינען האַלט איך טאַקי מיט אייך, ר׳ ליפּע. לאָז מען פאַל־מעסען אַ יודען וועט מען ביי איהם אין אַלע רמ״ח אברים זיינע געפינען רעדעליך, דריידעליך. אָדער זאָל מעגליך זיין, אַ שטייפער, אַ סוחר, אַ פאָד־ראַטשיק וכדומה אין דעם קאָפּ אריינצוקוקען, וואָלט איש אָנגעהאַפּט אַ שווינדעל זעהענדיג, וויא עס דרעהט זיך דאָרט פאַר דיר עפּיס בוידעם פּאַלאַצע, קאָטשערע לאָפּעטע, לאָקשענברעטיל, אינדיקזוימען, קאַטשקעפוטער, סכה שער אַלע אין איינעם.... אפילו דיא נענעל שניידט אַ יוד מיט אַ דריי־דעל, עפּיס לסירוגין, געשפּרונגען און געדרעהט.

ליפּע. נישקשה. איהר טענט אריינשטעלען אין צעטיל צו דיא פריהערדינע אויך למדנים, מחברים, דרשנים און חזנים. דיא גאַנצע קונץ בעשטעהט ביי דיא אין דעם דרעה, אין דיא הויות און דיא תנועות....

פייבוש. אז ס׳איז [illegible] יא אזוי, שטעלט זשע אריין אי בעלי־תפלות אויך.

אין האנדריקעוו, אז איך האָב דאָס ערשטע מאָל ימים־נוראים נעדאַווענט מוספים, איז דער עולם פון מיין דאַווניען נישט קאָנטעט געווען, ווייל איך האָב אויף א קול געזאָגט פשוט עברי. הערסטו, האָט מען געטענהט, דאָס איז דאָך קיין שכל נישט! גלאַט גראָב זעטצען ווערטער בעדאַרף מען דערצו גאָר קיין גרויסער בעל־תפלה נישט זיין. א בעל־תפלה בעדאַרף מאַכען עפּיס מיט א צוק, א דרעה אויף דער נעמבע אהין און אהער....נוא, האָב איך דערפאַר דאָס צווייטע יאָהר שוין אנידערגעלייגט א דאַווען מיט גאָלע שטיינער, דרעהעליך און תנועות, אז מען איז אויס דער הויט געשפּרונגען און געלעקט די פינגער פאַר מתיקות. (צו ר׳ אליהן) מילא דאָס אלסדינג איז הבל־הבלים....א שטיקעל גמרא איז דאָ, וואָס דרינען וואָלט גוט געווען. דאַכט זיך, אייערס א דרעהעלי. קוטט, ר׳ אליה! וואָס זיטצט איהר אזוי אלץ אויף דעם איינענעם אָרט און ווילט זיך נישט ריהרען?

ליפּע. ר׳ אליה האָט אויף דעם אָרט שוין א חזקה. ער וועט עס נישט אָפּלאָזען, סיידען עס זאָל, בעהיט גאָט, נישט זיין איין ערדציטערניש.

ר׳ אליה. אָה־האָ־האָ! די היינטינע גילדענע פּרנסות! צו וואָס ארומדרעהען זיך אומזיסט און רייסען שיך? (ער טהוט א גענ־ץ) אהה־הוּך!..וויים איך, ר׳ פייבוש, וואָס איהר ווילט פון מיר האָבען? גלאַט גנעה און רייס שיך, — נישט מעהר, וואָס זאָל מען טאָן מיט אייך, הא? (ער הייבט פּאמעליך זיך אויף פונם ביינקעל, קנאַקט אויס מיט א געניץ די ביינער און געהט מיט פייבושן אין דער גאַס).

ניינטע סצענע.

פייבוש און ר׳ אליה.

פייבוש (נאָכדעם וויא ער קוקט אָן ר׳ אליהן א רעגע שטיל) אזוי, ר׳ אליה, אזוי,.... א מלחמה, דרינגט איהר, מוז זיין.

ר׳ אליה (טאַכט צו איין אייגעל האַלטענדיג דאָס קעפּיל אין דער זייט) בכן?

פייבוש. בבן וועט אם־ירצה־השם זיין וואָס צוטאָן.

ר׳ אליה. דאָס ווייס איך אליין. אבי נאָר מלחמה לאָז איך טיך, מיט נאָטס כח. באלד אויף דער מלחמה אוועק. נישקשה, בין אזא בריה וויא אנדערע בין איך....

פייבוש (מיט א שמייכעלע) אויב איהר זיינט א בריה! דרינען איז חלילה קיינער נישט מסופק. — נאָר אייך לינט אלץ אין זינען פאָליטיקע און איך מיין נאָר בפשטות א שידוך. איהר קענט מיר אביסיל צואַרבייטען און דערווייל, איידער איהר לאָזט זיך אויף דער מלחמה, דאָ חאַפּען א שיין פארדינסטיל. נישט לאנג געטענהט, א שידוך פאר שמחה׳ס בתולה מיין איך.

ר׳ אליה. וואָס הייסט! דער פריהערדיגער שידוך איז דען שוין טאַקי אָפּגעלאָזט געוואָרען?

פייבוש. גלייך וויא אָפּגעלאָזט. מען בעדאַרף נאָר אונטערריקען א נייעם, וועט דער אלטער ממילא אוים ווערען.

ר׳ אליה. א שטיקעל חידוש, חלעבין! איהר זיינט דאָך געוועזן דער נאָנצער שדכן!....

פייבוש. נוא, דעריבער זאָל איך שטעהן וויא א גולם און וואַרטען ביז אנדערע וועלען זיך פאַרחאַפּען און אונטעררייקען! און וואו שטעהט עס געשריבען, אז מען שייט זיך ביי איין בתולה דאָס צווייטע מאָל א שדכן זיין? אין צוואָאת ר׳ יהודה החסיד האָב איך עס נישט באגעגענט און קיין חרם דרבינו גרשון איז דאַרויף אויך נישטאָ.

ר׳ אליה. אין קלייטעל דאָרט האָט ערשט איינער געזאָגט: זלמן פילדערט ער מוז דיא אלע פסלנות דערוויזען. שפרינצע איז אַרויף אויף שמחהן מיט פייער, אלע מיטעל זאָל ער איינוועגדען און דעם חתן בעפרייען. שמחה יאָגט זיך אצינד אַרום, ר׳ יוחנצע חאַפּט א ציטער און איז שטאַרק אין כעס. שמחה מיט דער טאַססע ליגט ביי איהם אין דער האַנד און ער קען איהם דערקוועטשען וויא א פליג. ס׳איז א רעש, א קאָכעניש.

פייבוש. אזוי? .... א קאָכעניש? אָווא! — נאָר אויף דיא איינעגע מעשה אָפּהענדינג בעדאַרף מען נישט ווערען. עס.... חלעבין! אהין אהער, וויא דער שטיינער איז, און צום שפּיטץ מוז אויסקומען, טאַקי פאָרט ר׳ יוחנצע!.. מיך קוועטשט נאָר אביסיל, אָט דאָס, זעהט איהר, וואָס שמחה איז עפּ׳ס

אויף מיר אָנגעבלאָזען און בין ביי איהם, וויא איך פארשטעה, א שטיקעל פסול. דאריבער איז מיר איינגעפאלען אייך, ר׳ אליה, ארייַנצודרעהען אין דעם ענין. פארשטעהט איהר?

ר׳ אליה. אָט דאָס איז אייער שטיקעל סחורה! (מיט גדלות) איהר מוזט וויסען, אז ביי שמחה׳ן בין איך א חשוב, ער לאָזט אמאָל זיך צו מיר קענען. מיין שטאָדט איז לעבין איהם אין שיל. אין דיא ניין טעג מאך איך איהם געוועהנטליך א סיום. דערצו נאָך איז מיין פלוניתטע מיט איהם עפיס א קנע־פיל. פארשטעהט איהר מיך?

פייבוש. דאריבער טאקי נעהם איך דאָך אייך פאר א שותף. איהר זאָלט זיין כלה׳ס צד און איך חתנס צד.

ר׳ אליה. קיין בלינדען אתרוג קויף איך נישט. צובעטראכטען האָב איך ליב דעם פטום. ווער איז דער מחותן?

פייבוש. אָבער ר׳ אליה, וויא מיר שטעהן דאָ תחת כפת השמים, עס זאָל בלייבען בסוד. איך בעשווער אייך ביי אייער חלק לעולם הבא! אנדערע קענען עס נאָך אויסכאפען. — ר׳ יוסיל פינטשעווער, הא, קענט איהר?

ר׳ אליה. (מאכט פארקרימענדיג זיך מיט דעם פינגער) יוסיל פינטשע־ווער און שמחה מאָריאשעס!!

פייבוש. אָבעד דער קרן, זיין בחור׳ל מאָרקיל! א יאָ קפריסין? א קארי־רער אתרוגיל, א פיטזמיל נאָר א חידוש. טאקי וואָס מען רופט א טשאטש־קעלע, א יידען קינד! נוא?

ר׳ אליה. מא, איך וועל מיך פריוועזן.

פייבוש. א הקדמה מוז איך אייך זאָגען איידער איהר טרעט מיט מיר אין שותפות אריין, אז דער ענין פון שדכנות האָט ליב א דריידיל (מא־כענדיג מיט דער האנד ארויף און אראָפּ) אָט אזוי, אהין, אהער, אין אלע זייטען. מען בעדארף א מאָל ארייַנפאָהרען עפּיס הינטען ארום. עס זאָל אויסזעהען מען פאָהרט, דאכט זיך, קיין יהופּעץ און פּלוצלים זאָל נאָר אויס־קומען בייבעריק. פארשטעהט איהר?

ר׳ אליה. אין פּאָליטיקע מעגט איהר נישקשה אויף מיר זיך שוין פאר לאָזען. דרינען האָב איך ברוך השם א געפיהל.

פייבוש. נאָר למען השם נישט אייער קירה׳ס פּאָליטיקע — זיך דרעהען,

דרעהען און שטעהען אויף איין אָרט. אין דער שדכנישער פּאָליטיקע איז איין כּלל: אַ דרעה און ווייטער. קשיות איז נאָר נישטאָ.

ר׳ אליה. עפּיס רחמנא ליצלן נאָר טערקיש!....

פייבוש. טערקיש צו שמערקיש אנדערש קען עס נישט זיין. אָט איז דיא גאַנצע פּאָליטיק. לאָדען קען מען דאָ נאָר צום ונתנה תוקף און אין ערנסטען פאל דיך רופען קנאק ניסעל....

ר׳ אליה (מיט א קנייטשיל) און נאָך אלע זאכען, הערט איהר, איז פּאָרט געטה׳נ אין דער גיך מלחמה. מיין געדראנג אקענען דעם ענין איז דאָך זעהר וואויל. וואָרים, פארשטעהט איהר, וויא באלד פּוּלווער איז אין עק, שוין נאָר אנדערע דינים.... (אויף דער גאס ווייזט זיך הערשעלי דער סאָלדאט און זיין ווייב ניסע).

פייבוש. גוט. חלעבאַ, אָט איז הערשעלע! מען וועט איהם בעדארפען מאקי א פרעג טהון. (פּלוצלים קומט אן צולויפען דיא מוהמע אָהן א נאָז מיט א גאנצער האַפטע).

צעהנטע סצענע.

דיא מוהמע אָהן א נאָז, דאָס קליינע כליי־זמריל, וויסע חברה און א האָפטע ווייבליך, מיידלעך און מאנסבילין, צווישען זייא הערשעלי, ניסיע, פייבוש און ר׳ אליה.

דיא מוהמע (מיט א ייפע אויף איין ארבעל, אין פאנטעפעליך. האלט א טעלעריל, פּאָנפעט און העצקעט זיך) אויף א מיידעל, יודישע קינדער! א יתומה, אָרם, עלענט.... (צו פייבושין מיטן טעלעריל) אויף הכנסת כלה, ר׳ פייבוש! — וויוואַט!

פייבוש (באָברעט זיך אין דער קעשענ׳ע) נישטאָ, אָווא! - טאָמיר זענט איהר הייך אין א פּאָר גראָשען, ר׳ אליה?

ר׳ אליה. קיין צרות! — איך האָב שוין געוואָלט בייא אייך א בעט טהון.

דאָס כלי־זמריל (ריפּעט אויף עפּים א מין פידעלע, צוזינגענדיג אויף א ביי קאָלכין און לאָזט אוים מיט א קוויטש)

א נדבה, יודען, זאָלט איהר געבען,
א נדבה, יודען אויף א בתולה!
א גרויסע זינד, בנאמנות חלעבען,
א מיידעל זיטצען לאָזען, חלילה!
ניין איילען פּייבוש קלעקט אָהן שאלות
אויף אלע רייכע מאכען חפּות,
און צופּארשלייערין אָרמע כלות
העצקען מוהמעניום זיך אין ייפּעס.
אשריכם ישראל, יודישע קינדער!
אזא מוהמע, אזא פּייבוש נאָמסווינדער!

דיא ווייסע חברה (קרימען זיך נאָך, זינגען, שפּרינגען און טאנצען)

ניין איילען פּייבוש אויף א חופּה,
צאָן קדשים מע׳! א טאנץ, א טופּע!
רריפּע, ריפּע שקאָץ, רריפּע, ריפּע,
העצקע מוהמע זיך מיט דער ייפּע!
(אין דעם עולם איז א געלעכטער)

דיא מוהמע (מיטן טעלעריל צום עולם) דערקוויקט איין אָרם מיידעל, יודישע קינדער! א יתומה געביך וויל חתונה האָבען. גאָט זאָל אייך דערקוויקען דיא יאָהרען און איטליכענס וואונש דערפילען.

א ווייבעל. גיט מיר מ׳ המע א גראָשען, נאט אייך א דרייער, אוי, לאָז נאָט מיר פאריכטען מיין פינצטערע דאָליע....

א דינסטמיידעל. נאט אייך א גראָשען, לאָמיך זיעסער גאָט אויסגעריכט ווערען ....

ניסיע. איין דרייער פאר מיר און איין דרייער פאר הערשעלין! בעט גאָט מוהמעניו פאר מיין מאַן, ער זאָל בשלום צוריק קומען פון דער מלחמה.

ר' אליה. איהר הערם ? .... נוא, ר' פייבוש, וואו נעהמט מען אצינד אהער איציקין !

פייבוש. אהער הערשעלי ! אויף א וואָרט, נאָר אויף איין וואָרט.

הערשעלי. נישטאָ קיין צייט !

דאָס כלי־זמריל (ריפעט און זינגט מיט א קווימש וויא פריהער)

א חופה ניך א יודען שטעלען,
א יודען ניך־און באלד בעגראָבען,
צווייא מעלות טובות, נאָר אנצוקוועלען,
וועלכע מיר נאָר יגדעליך האָבען.
ניכער יוד זיך פרוכפערען, מעהרען !
ניכער נט זיך פעריל, ריקעל, פיינעל !
א, בעגראָבען ניכער זאָלסט דוא ווערען,
לינ אין דר'ערד און באק דאָרט ביינעל !
אשריכם ישראל ! נישט צוציילען
אלע אייערע שיינע צורות:
אי מוהמעס אי פייבוש ניין איילען,
אי יודען, וואָס שרייבען צוועלף שורות !

(דיא מוהמע מיט דעם כלי־זמריל און דער נאנצער עולם צונעהען זיך גע־שווינד, דיא ווייסע חברה פארשווינדען שפרינגענדיג מיט רעש און געשרייא).

פייבוש (אויף א קול מיט אימפעט, נאָכדעם וויא ער שטעהט א ווײלע שטיל, צומישט) מכשפה'מע ! .... שיינעץ .... טפוא זאָלט איהר ווערען מיט אייער הכנסת כלה ! .... (ער נעהט אוועק געשווינד און ר' אליה נאָך איהם).

דריטער אקט

בייא שמחה מאָריאַשעס אין הויז.

ערשטע סצענע.

שפרינצע, רייזילי און מענדיל.

(רייזילי זיטצט שטארק צוטראָגנען, האלטענדיג אין דער האנד א בריף, אין וועלכען זיא קוקט צו ווייל׳ען אריין. א קענען איהר זיטצט שפרינצע, ארבייטענדיג א זאָק און דערלאַנגט הינטערוויילס א בליק אויף רייזילין מיט א זיפץ).

שפרינצע. נענוג שוין, רייזילי, געטראכט, איך בעט דיך!

רייזילי. אלכסנדר זאָל שווייגען! — אָט איז זיין לעצטער בריעף און מעהר קיין וואָרט אזא לאַנגע צייט! — ניין, ס׳איז נישט אומזיסט!

שפרינצע. אָט וועסט דוא זעהען, מענדיל ברייננט באלד א בריעף. — דיא פּאָטשט דאָרט אין בולגאריא נעהט נישט אקוראטנע. — מלחמה צייט! ....

רייזילי (אָננעהטענדיג זיך ביים קאָפּ) עס קלינגט, שיסט, שיסט מיר אין דיא אויערען.... הונדערט הארמאטעס שיסען דאָרט אצינד און עס גיסען זיך טייכען בלוט.... בלוט פון מענשען, טהייערע, ליבע, טיף אין הארצען איינגעבאקטע.... אוי, אלכסנדר!....

שפרינצע (טאפּט רייזילין ביים קאָפּ) מיר פאר דיין קאָפּ, טאָכטער, אזוי יונג און שוין א נעבראָכען הארץ. פאָלג מיך, רייזילי, און נעהם נישט אזוי צום הארצען, מען טוז קענען אראָפּשלינגען צרות, וועה־טינען.

רייזילי. אָבער אזעלכע וועהטינגען, אז דאָס האַרץ ציהט, ציהט און דוא פיהלסט.... מאַמע, איך בעט דיך, דוא האָסט פּאַרזוכט אַ מאָל אזעלכע וועהטינגען?

שפּרינצע. אזעלכע?.... ניין, דיא צייטען זיינען נישט גלייך, אנדערע צייטען אנדערע וועהטינגען; מיר האָבען געהאַט אונזערע וועהטינגען, אזא וועהטיג וויא דיינער, ניין, האָבען מיר נישט געוואוסט און גאָר טאַקי נישט געקענט וויסען.

רייזילי. לאַבען, חלעבין, מוז מען פאַר צרות! אין דיינע צייטען זיינען געווען העלצער, נישט קיין מיידליך.

שפּרינצע. זאָלסט דוא טאַקי וויסען, מיידליך יונגע מיידלעך זיינען אין אונזערע צייטען כמעט גאָר נישט געווען, עס זיינען געווען יונגע ווייבליך, כלות און קינדער. איך, אַ שטיינער, בין נאָך גאָר אַ קינד שוין געווען אַ כלה פאַר דיין טאַטען. אונזערע עלטערען זיינען זיך געפּעהלען און ביידע זיך משדך געווען, ביז דער חתונה האָב איך מיינעם אין דיא אויגען נישט אָנגעקוקט, און דערנאָך אפילו פלעג איך זעלטען גאָר זעהן, מיר האָבען זיך געשעמט איינער מיט'ן אנדערען פאַר מענשען אַ וואָרט צורייִדען. — אָט אזוי, רייזילי, האָט מען חתונה געמאַכט קינדער. נאָך דער חתונה איז געגאַנגען אַ סדרה קינדער, צרות, פּורענויות, קאָפּ־דרעהניש און וועמען איז אין זינען געלעגען זיך צוצוהערען צו אזעלכע זאַכען, וואָס מען רופט עס היינט עפּים ליבעס.... אנדערע צייטען אנדערע וועהטינגען.

רייזילי. מען איז געווען נעביך דערנידעריגט, דערשלאָגען, אליין נישט צופאַרשטעהן דיא מיאוסע לאַגע, דיא וועהטינגען האָבען זיך אָנגעהערט נאָר מיט דעם מאָגען, מיט דיא בעדערפעניש אין דעם בעל הבתישסייט, בידנע ווייבער! (זיא געהט צו און גיט אַ קוק אין פענסטער) וואָס זאָגט זיך אזוי מענדיל?.... אוי, וועהטינגען — אז טהוט וועה דאָס האַרץ, דיא נשמה!....

שפּרינצע, שאַ, רייזילי! דאַכט זיך מען געזוגט, אַ ודאי מענדיל, אָט וועסט דוא זעהן וויא ער ברייננט אַ בריף.

רייזילי (צוהערענדיג זיך) האַ? יאַ, מענדיל! איך לויף אקעגען (זיא לויפט צו דער טהיר און האַפּט זיך באַלד צוריק) און וויא אָבער אז נישטאָ?..

לאָמיך ווארטען, בעסער נישט פרעגען, לאָז מיר זיך אלץ דאכטען טאָמיר....
הער איך נישטאָ. אָ, איז איין עק!....(זיא שטעלט זיך אויבענאָן אין ווינקעל,
מענדיל קומט אריין אין שטוב).

מענדיל. נוא האָט זיך עס דאָרט נעטאָן! א צוויי שעה בין איך אוועק־
געשטאַנען אין דעם רעש און נישט אויסארענדיג זיך דעם סוף האָב איך
נעמאָן א שפייא און אוועקגענאַנגען.

שפרינצע. וואָס איז היינט אויף דער פּאָטשט אזוינס מעהר וויא
תמיד?

מענדיל. וואָס פּאָטשט! דיא קלויז מיין איך, א חאָבעטע איז זיך אהין
צונויפגעלויפען, נישט געלאָזט אויסנעהמען. איין געשרייא: מהייער פלייש,
מען בערייסט דעם עולם! דער בעל־הבית איז צוקאָכט, ווייזט אויף דיא נגידים.
דיא נגידים שרשקען זיך, און ווייזען אויף ר׳ יוחנצען, ר׳ יוחנצע וויל נים
מפסיק זיין, פּאטשט אויפן שטענדער און מאַכט אי, אי! דם צפרדע כנים
איהם, דיא אלע עשר מכות!

שפרינצע. פאר וואָס גראָד איהם?

מענדיל. פון מיינטוועגען מעג ער דערפון אראָפּנעבען אי דיא נגידים,
נאָר דער גרעסטער חלק מכות קומט פאָרט איהם. גלויבט מיר, ס׳איז אין
גאנצען זיין אָנשטעל, ער מיינט שוין מסתמא ווייטער עפּים....ס׳איז דאָ א
פּניהלע....אוי קען איך דעם שיינעם יודען, פול מיט פלייא אין דער נאָז!
ער איז אי אהין אי אהער, אין אלע זייטען און פיהרט אלע אין
באָד אריין. — אצינד האָב איך שוין נאָר א נייא לופּעניש (ער וויל
געהן.

שפרינצע. און א בריף, מענדיל?

מענדיל. א בריף? הערשטו, עיקר שכחתי, אלץ דער שיינער יוה, מפּוא
זאָל ער ווערען, יאָ....

שפרינצע און רייזילי (ביידע אין איין קול) הא?......א בריף,
בריף!

מענדיל. יאָ, א בריף — איז נישטאָ. (ער נעהמט ארויס, רייזילי נימט זיך
אוואָרף אויף דער קנאַפּע און בלייבט זיצען שטיל, פארדעקט דעם פּנים מיט
ביידע הענט).

שפרינצע (צוקומענדיג צו רייזילין) רייזילי, דוא וויינסט! .... אך, האָב רחמנות אויף דיר, אויף דער מאמע!

רייזילי. מאמע, נישט גוט! עס ליגט מיר א שטיין אויפ'ן הארצען....

שפרינצע. איך גלויב דיר טאָכטער! איך בין טאקי א יודענע פון דער אלטער וועלט, אָבער אין מיר ליגט נאָך א הארץ פון א מוטער, (זיא וויינט) איך פיהל, מיין קינד, דיין שווער בימערער געמיטה, דאָס העליש פייער דארט אין דיר ברענט און בראָט און צוקאָכט דאָס בלוט אויך מיר.... נאָר וואָס קען מען אָבער טהון? (זיא נעהמט ארום רייזילין ביים קאָפּ) מיר פאר דיין קאָפּ! קום בעסער און לייג זיך אביסיל צו בייא דיר אין חדר. (איינע דער אנדערער טהוט א קיש און געהען ביידע אוועק).

צווייטע סצענע.

פייבוש, און שפרינצע.

פייבוש (אריינפליהענדיג אין שטוב) א גוטער פּורים! (ארומקוקענדיג זיך) נישטאָ קיינער? .... גלייבער! דערווייל בעטראַכט איך מיר דאָס נאָנצע דריידעל. — חאַסקילים פלוניתטע האַט מיט איהר שמארק מיך מחיה געוועזן. — וואָס מיר ר' אליה? וואָס מיר יוסיל פינטשעוועער? א דולעניש נאָר! חאַסקיל איז גין נאָלד.... אלסדינג איז דאָ צום רימעל: טאקסע, ר' יוחנצע, נגידים, שטאָדט שקצים .... מאַ־מאַ־מאַ, א דריידעל מיט אלע פּיש־טשעוועקעס! — ר' יוחנצע האַט עס היינט נעמאַכט דיא שפּיל ממורים, וויא א גוטער פּורים שפּילער! שמחהן נענומען אויפן דראָנגשיק, האַלט דיא בייטש אָנצוטרייבען: וויא, שמחהלי, וויא! דער שידוך, אם ירצה השם וועט פאָהרען.... (שפּרינצע קומט אָן).

שפרינצע. אָ, איין אָנגעליינטער גאַסט! זיך פאָרט אויסגעריסען א מאָל צוקומען. זימצט זשע ה' פייבוש! עפּיס איז דאָך היינט שוין פּורים, קומט דאָך אביסיל בראָנפּין מיט קישעליך, פאָרט א געוועזענער שדכן, א גוטער פריינד! ...... (זיא געהט צו דער שאפּע).

פייבוש (אריינשטעקענדיג דיא האנד הינטערן קאָלנער) איך זוך היינט אלץ בייא מיר און זוך: רבוני של עולם, וואָס בייסט מיך, פיקט מיר אזוי אין קאָפּ? (טהוט זיך א קראַטץ) און טאקי געפונען! מען בעדאַרף, זאָג איך אריינגעהן צו שפּרינצעלין......

שפּרינצע (אנידערשטעלענדיג אויפן טיש א פלעשיל בראָנפין מיט קישעליך) גוט טאקי האָט איהר געטהון. — אי האָב איך א האַרץ פול מיט מכות, יסורים!.... מאכט ברכה ר׳ פייבוש!

פייבוש (אָנגיסענדיג א קידוש גלעזעלי) געה פרעג נאָטעניו קשיות, אז ער דרעהט זיין וועלטיל! אָט דרעהט ער אהער און פּלוצלים גאָר א דרעה צוריק. — לחיים! אבי געזונט, שפּרינצעלי. און וואָס ווייטער איז בע.... מסתמא וועט זיין רעכט. (ער טרינקט) אָ, בראָנפין, גאָר א חידוש!

שפּרינצע. לאָזט זיך נישט בעטען, טרינקט נאָך געזונטערהייט.— אמת טאקי, נאָטעניו, וויא איהר זאָגט, טהור מען קיין קשיות נישט פרעגען, נאָר א וועהטהיג איז עס א גרויסער. פון אזוי פיל קינדער קוים דערלעבט מיין רייזילין און געמיינט, פון איהר אָט, אָט נחת האָבען, פּלוצלים....

פייבוש (פאלט איהר אריין אין דיא רייד אויסטרינקענדיג דאָס גלעזעלי) לאָזט זיך דינען, שפּרינצעלע! מילא קומט דאָך בייא אייך אויס, אז רבוני של עולם מאכט זיך זיין דרעהעלע גלאַט אזוי עט.... נאַרנישט! (א קראַטץ הינטערן קאָלנער) ניין, אז מע זוכט געפינט מען! דער ביס איז דעם זינדיגען מענשען איין אָנצוהערעניש, ער זאָל זוכען גאָר אין דער אנדערער זייט, וואָרים דער אמת איז, אין אזעלכע ענינים מוז מען צוזאַמענדיג דיא אויגען זיך לאָזען פיהרען, מען פּריווט, טאָמער געהט עס אהער, געהט עס נישט אהער, בעדאַרף מען זיך נישט מצער זיין און פּריווען אהין, פאר־שטעהט איהר מיך? א דרעה אהין.... ר׳ שמחה אייערער פּאַרשטעהט דיא זאך אוודאי בעסער און זינדיגט ניט מיט דיא רייד. וואָרים ר׳ שמחה איז א ווילדער חכם און האָט אין זיך דאָס פינטעלע יוד.

שפּרינצע. ניין, ר׳ פייבוש, דאָ איז גאָר נישט דאָס פינטעלי. שמחה מיינער קוקט פשוט אויף דער זאך וויא אונזערע טאטעס, מאמעס א מאָל, א שידוך איז נישט חתן כלה׳ס עסק, נאָר דיא עלטערענס, היינטיגע קינדער טענהן אָבער אזוי: —

פייבוש. איך וויל גאָר נישט הערען יונגעלשע טענות. עס! שטותערייען.

ווים איך, וואָס קינדער דאַרט פּלוידערען! (ער ניסט אַן דאָס גלעזעלי)
ר' שמחה קוקט דאַרויף מאַקי וויא א ווילדער חכם. (ער טרינקט)

שפּרינצע. א וואונדער חלעבין! ביים שידוך מיט אלכסנדרין האָט איהר ר' פייבוש גערעדט גאָר אנדערע ווערטער!

פייבוש. א, דערלעבען זאָלט איהר משיח'ן! איהר האָט דאָך מיך מאַקי, איך בעט אייך איבער וויא איין אייגענע מוטער, נישט פאַרשטאַנען. הערסטו, דרינען מאַקי ליגט דאָך דאָס גאַנצע שפּיטצעל! דרעהט נאָטעניו אהער — אין אהער, דרעהט זיך אָבער דאָס רעדעל איבער, מוז עס בהשגחה פרטית, זיך דרעהען גאָר אהין.... אי וואָס, פון לכתחלה? .... דער תירוץ איז גאָר־נישט.... קשיות איז גאָר נישטאָ, צוקייעט עס גאָר גוט, שפּרינצעלי, ס'איז זעהר א טיפער ענין. — אייער ר' שמחה, זאָג איך נאָך א מאָל בפירוש, איז א ווילדער חכם. — איהר מענט עס איהם פון מיינטוועגען אָפּזאָגען. פאַרקעהרט, אדרבה. — ר' שמחה זאָל וויסען וויא איך האַלט פון איהם עולם ומלואה וואָלט פייבוש ביי איהם געווען, פאַרשטעהט איהר? גאָר טע מע־טע! .... עיקר הדבר, געדיינקט זשע, איז דאָס פּינטעלע, וואָס ער איז א יוד, מאַקי מ־טן פּינטעלע. — א גוטען!

שפּרינצע. אזוי ניך! עפּיס האָט איהר מיך דאָך גאָר טביש געווען, נישט געטרונקען, נישט פאַרביסען!

פייבוש. נישקשה, עט.... באלד אפשר קום איך נאָך ווידער. אצינד איז זיך גלאַט אזוי.... (ער געהט אוועק).

דריטע סצענע.

שפּרינצע, שמחה, דערנאָך דוואָסיע.

שפּרינצע (קלייבט צו פונם טיש און שטעלט אריין אין שאַפע) פייבוש, פאַרשטעה איך, מיינט מאַקי, זיינע שבחים זאָלען צו שמחה'ס אויערען קר מען, און וועלען, פון שלום ווענען, מאַקי קומען. לאָז מיינער, חלעבין מאַקי אויף איהם זיך נישט אזוי בלאָזען.. . (זיא זעטצט זיך לעבין דער קאָמאָדע

און זעהט איבער דאָס וועש. נעהמט זיך דערנאָך אריינצילען א פּאָדים און טרעפט נישט אין לעכיל) א קעפּיל אביסיל, נאָר א פּינטעלע! — עפּיס פּינטעלט מיר היינט פּייבוּש אלץ פּינטעלע, מיט דעם פּינטעלי! — (צילעט) נעה טרעף אין פּינטעלע! .... היינטיג מאָדישע קעפּליך, משטעהנעם נע־זאָגט.... נוא, צו וואָס טויגען דיא אלע פּינטעליך, יענעם נאָר צופאַרבלענדען דיא אויגען! (ליינט אוועק דיא נאָדעל) נאָר א שווינדעל, א קאָפּדרעהעניש, טפוּא .... (שמחה קומט אריין מיטן תלית און תפלין זאַק אונטערן אָרם) א שיינער שוּשן פּוּרים, מען זאָל אזוי שפּעט דאווענען און ביז אצינד אין מויל נישט צוהאָבען!

שמחה (ליינט אנידער דעם תפלין זאַק און זעטצט זיך אקעגען שפּרינצען) אוי, האָט מען מיט מיר היינט גערדאַוועגט!

שפּרינצע. איך וויים שוין, וויים! גוטס לאָזט זיך הערען. — נאָר איין אָנשיקעניש חלעבין!

שמחה. אוי, איין אָנשיקעניש! הלואי עס זאָל זיך נוט מיט אונז אויסלאָזען. אלע אויף מיר: א הויטשינדער, א בערייסער! נאָר א צווועט־צעניש, ווייסענדיג, אז מיר קומט פּוּנם טהייערען מקח גאָרנישט ארויס, און גאַנצען נאָר זייא, זייא, דיא פּיינע בריות, און דאָ טהור מען נישט ארויס מיט א וואָרט! — אז זיי זיינען דיא שטאָדט און פּאַר א פּיפּס נאָר, ווערד פון דיר תל. — אוי דער ר׳ יוחנצע, ר׳ יוחנצע! ער זאָל זיך עס היינט אָפּרוּ־פען פאר מיר איין וואָרט, גלייך וויא א יוּדישער גראָשען איז איהם אָסוּר חזיר. ער האָט נאָך געמאַכט עפּיס אזא מינעלע, וויא ער האָט הנאה, וואָס דער עולם שרייעט. וואָס ער מיינט דערמיט וויים איך לע״ע נאָך נישט. נאָר מסתמא וועט זיך עס ארויסווייזען.

שפּרינצע. פאָרט וואָס איז ביי אייך דאָרט געבליבען?

שמחה. געבליבען? דיא אלטע קאָמעדיע, פּוּרים שפּיל — איין אסיפה!.... דיא נגידים וועלען היינט אין אָוועגט זיך דאָ צונויפקומען. זייא מיינען א קערמישיל. זאָל זיין אזוי! נאָר אָהן דעם איז דאָך עפּיס אויף שוּשן־פּוּרים!

שפּרינצע. אי, ס׳איז א גאַנצע ארבייט!

שמחה. מילא וואָס קען מען טהון. אז מען ליגט בייא זיי אין דיא הענט, (ער שטעהט אויף) קיימער איז דאָ היינט נישט געוועזן?

שפרינצע. הא ? .... יאָ ! פייבוש איז היינט אריינגעקומען. — וואָס האָסט דוא זיך אַזוי פארקרימט, שמחה ?

שמחה. מילא, עט.... פייבוש שמייבוש !........

שפרינצע. דוא זאָלסט וויסען, שמחה, וויא פייבוש האָט דיך ליב און לויבט דיך אין טאָג אריין ! ער זאָגט : דוא ביסט א יוד מיט דעם פינ־טעלע. א ווילדער חכם. — נאָר נעהם זין פון דעסטוועגען נישט איבער, שמחה !

שמחה (שמייכלענדיג מיט א שיינענדיג פנים) ביים ווייב איז דער מאַן אין דיא אויגען קיינמאָל קיין חכם נישט. אונטער דיא אויגען איז איטליכער מאַן דער גרעסטער שוטה אפילו, ביים ווייב א שטארקער חכם. — נעהם זיך, שפרינצעניו, פון דעסטוועגען אויך נישט איבער מיט דיין מאַן, וועלכען מען לויבט אזוי.... הא, אזוי ? איז דאָ היינט, זאָגסט דוא, פייבוש געווען.... אז פייבוש האָט מיר שוין יאָ בייא דיר דאָס מול פארריכט, גיב זשע מיר, סערדצע, א קישעלע מיט א ביסיל בראָנפין !

דוואָסיע (אריינלויפענדיג מיט איספעט) א שאלה ! בייא דער הוהן איז א שפיקעע אין פופעק.

שפרינצע. אָט האָסט דוא דיר פון אלע מלאָכות ! .... דוואָסיע, גרייט צו א וועטשערע. היינט וועלען דאָ זיין דיא נגידים.

דוואָסיע. מזל טוב דיר ! נאַ דיר נאָך נגידים אויף דיין קאָפּ ! אי, אין דער ערד אריין חלעבין !

שפרינצע (צו שמחהן) נעה מיין חכם אריין צו דיר. דאָרט שטעהט שוין אלסדינג אָנגעגרייט. (שמחה נעהט אוועק).

פערטע סצענע.

שפרינצע, דוואָסיע, ר' אליה און פייבוש.

שפרינצע (צעהלט אויף דיא פינגער) פיש געלע מיט ראָזינקעס, קיין יוך, מיין איך, בעדאָרף מען נישט.

דוואָסיע. וואָס דען! נאָך אַ מאָל לאָקשען!

שפרינצע. אַ טאָפּנעבראָטענעס פון קאָפּ סיסליצע, אַ לעדוועצע.

דוואָסיע. אפשר איין עסיגפליישיל מיט אַ גריינשיל איינגעהאַקטע קוילען פון זאַדינפלייש אין זויערען.

שפרינצע. מלינצעס, סרח׳ס־קניידליך, ווארעניקליך מיט קאַשע און גריוון.

דוואָסיע. אזוי פיל! אפשר מאַקי שוין גאָר אלע מאַכלים: זראַזע, אַ ראָסעל־פלייש, לעבערליך מיט ציבעלע, פעטשע, קוגעל, אָנגעפּיהלטע העלזליך, חרעמזיל. פוילע ווארעניקעס — פוילען זאָלען זייא! וואו וועלען זייא דאָס אלסדינג לייגען?

שפרינצע. אונזערע גבידים האָבין ליב צועסען, בפרט בייא יענעם, אז קאָסט זייא קיין געלט נישט.... נוא פלאָדען איז דאָ, טאָרט איז דאָ, פאנקוכען איז דאָ, סטרודעל איז דאָ, מלכות־ברייטליך — דאָ, גענוג איבערגעבליבען פון פלאָמענציטעס איז אויך דאָ. נישט פארזינדיגען! פאר נויט קען מען נאָך צוטאַכען אַ קאָמפּאָט פון עפּעל. לאָזען זייא עסין! אויף יענעמס חשבון עסען זייא מיט אפעטיט.

דוואָסיע. צוועטצטערהייט, רבוני של עולם! אַ פרעסען אביסיל!....נאַר, היישרעקען, טפוא! (זיא לויפט ארויס).

שפרינצע. משקה דאָס איז שוין שמחה׳ס זאך. נוא און ווגטער נאָרנישט.. (ר׳ אליה קומט אריין, דערלאַנגט אַ שטיר דיא מזוזה מיט אלע פינגער און קושט זייא דערנאָך מיט אַ זיפצעלע).

ר׳ אליה. אַ גאָט העלף! (בעטראַכט פון פאָרענט און פון הינטען דיא פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע) נוא, נוט פארדריפּעט!

שפרינצע (צוקוקענדיג זיך צו ר׳ אליהו) נאָך אַ נעבטינער, אַ פּאָריטדינער שלומפּער?

ר׳ אליה. אי! ערשט נולד געוואָרען היינט, געהענדיג אהער....און לסוף, אייערען א־פנים ווייטער נישט געטראָפען. אָווא, אַ מעשה, אַ מעשה,....האָב שוין אזא מזל עפּיס האָב איך. לויף און מעשה שטן געראָטה מיר נישט צו־חאַפּען אייערין, טיפליך אריינלאָזען זיך מיט איהם מכּת איין־ענין. טרעף איך איהם אַ מאָל שוין יאָ און נעהם מיך צום שמיעס גאַנץ ברייטליך,

טראַגט דער רוח אַן דעם, יענעם און בלייב אלץ פון פאַרענט בלייב איך. אַווא א מעשה, א מעשה.

שפּרינצע. מיינער איז אביסיל פערנומען. נאַר איך וועל איהם זאָגען. זיצט דערוויל, ר׳ אליה, אויב איהר האָט צייט, (זיא געהט).

ר׳ אליה (אליין- זיצענדיג זיך אויף א ביינקעל) אויב איהר האָט צייט? — א שאלה אביסיל! מיינע קאנטאָרען דיא גרויסע! (ער גענוצט) אַהו הוּך!.... יאָ, נערעכט פייבוש! פאַר שפּרינצען איז חיות מיט א וואָרט....הייגט בלי נדר מאַך איך שוין קיין הקדמות, הויב גלייך אָן דעם עסק: איהר ר׳ שמחת און ר׳ יוסיל פינטשעווער—יוסיל פינטשעווער. זאָל זיין מיט מזל!....(ער הייבט זיך אויפן ביינקעל) איך זיטץ וויא אויף שפּילקעס. אַח־חאַ־חאַ, דיא זאַך זאָל שוין האָבען א סוף! נישטאָ בייא מיר קיין נראָשען....(ער שטעהט אויף און הערט זיך צו) דאכט זיך וויא עפּיס טריט, האַ? (ער געהט און שטעלט זיך האַרט לעבין דער טהיר צוהערענדיג זיך) נעלויבט איז גאָט! פאַהרט אויף שמחהן מיך אויסנעוואַרט.

פייבוש (ניט ביים עפענען פלוצלים דיא טהיר א שטופ ר׳ אליהן אויף עטליכע טריט וויט) אַווא, ר׳ אליה!

ר׳ אליה (פאַרגאַפּט) עפּיס נאַר אומגעריכט! וויא קומט איהר אהער?.... איך האָב נישקשה אין זינען מיין זאַך.

פייבוש. ניכער ר׳ אליה! שוין א פּאַר שעה זוך איך אייך. ניכער צו יוסיל פינטשעווער! עפּיס מאכט ער פוילע תנועות. מען בעדאַרף צו איהם האָבען אייער פּה קדוש.

ר׳ אליה. וואַרט דאַך שמחהן וואַרט איך. אַט קומט ער, הויב איך גלייך אָן עסק.

פייבוש. טענהט נישט און נעהט. שמחהן לאָזט שוין איבער אויף מיר. — באַם איהר טרעפט איהם נישט אין דער היים זאָלט איהר זיך אנידער זעטצען אויף אייער חזקה־אָרט ביים קלייטעל און וואַרטען....(צופּיהרענדיג ר׳ אליהן צו דער טהיר) אָט אזוי, אזוי. — עפּיס שווישטשעט בייא אייך א שוך און מיאוס נעעפענט א מויל, דאָס שווישטשעט ער אויף נייע. גאָט וועט העלפען,...... נעהט זייט מוחל געזונטערהייט.

ר׳ אליה (קראצט זיך אין קאָפּ) אַווא, עס געהט א שלאָקס רעגען. נור איין ברירה. (ער נעהט ארויס).

פייבוש (מאכט מיט אלע צעהן פינגער א לאנגע נאז) פישש, קירה. א גרויסער פלאַקענשיסער! .... אויס שותפות ר׳ אליה. -

---

פינפטע סצענע.

שמחה, פייבוש דערנאך מענדיל.

שמחה (ביים אריינקומען שטארק פארוואונדערט) ווייס איך וואס זיא זאגט דארט.... ר׳ אליה!

פייבוש. איהר מיינט פייבוש! .... ר׳ שמחה. א היבשע צייט מאקי דאַ נישט געווען. וואס זשע מאכט איהר ר׳ שמחהניו? איך האב שוין נאך אייך געבייגקט, בנאמנות! עס גלוסט זיך א מאל הערען א קלוג ווארט און ריידען מיט א גוטען, עהרליכען מענשען. אוי, איז היינט א וועלט! דורך שקר.

שמחה. זעהט איהר, דאס גראד זאגט איהר איין אמת.

פייבוש. וואס דען? — איך קען קיין עולות נישט ליידען. דאס היינטיגע שרייען אין קלויז איז דאך נאר געווען פע, חגלשה חלשות! און גאנצען איז דאך עס איין אַנגעשטעלטע זאך, איינער האט אונטערגעהירעט. איך וויים נישקשת.

שמחה (זעטצענדיג זיך) זיטצט ר׳ פייבוש! זעהט איהר, דאס איז דאך מיר מאקי שטארק געלעגען צו וויסען.

פייבוש. (פארביינט דיא פאלע און זעטצט זיך פאמעליך לעבין שמחהן) מילא וואס מאכט עס אויס, אז יענער מאראאסט דארט, ר׳ שמחה נישקשה וועט בלייבען ר׳ שמחה. פארקעהרט. יענער דרעהט לרעה און גאטעניו! דרעהט דווקא נאר לטובה...... מיר האבען מכח דעם נענוג נעשמיעסט ביי ר׳ יוהנצען, זאל לעבין. — איך בין געווען דארט מנחם אבל זיין, איהר ווייסט דאך, ר׳ חאסקילעס וויב איז לא עליכם געשטארבען פון א קינפעט מיט א צווילינגעל. — וואס פאר א כלי שלמה דער ר׳ חאסקילי

א״ה. טאַקי ר׳ יוחנצעס א זוהן און דעם אלטען רב׳ס איין אייניקעל. א קאַטאַוועס אזא משפחה. לויטער בערען.... וואָס פאר א נוע אזעלכע צוויי־געלעך. דאָס ווערצעלע מאַכט זעהר פיל אויס. הא ?

שמחה (פארטראַכט מיט א זיפץ) אוי מאַכט ער מיר אויס, מאַכט דאָס ווערצעלע אויס, ווען ר׳ יוחנצע זאָל וועלען הע־הע.

פייבוש. בהן שלי, ר׳ יוחנצע איז אייך זעהר נגט און וויל.... וויל אייער טובה גאַנץ שטאַרק. נאָר, לאָזט זיך דינען, ר׳ שמחה, אביסיל גע־ווענרעט זיך עס אָבער אין אייך.... יאָ, האָבען מיר מכח דעם געשמ׳עסט. מכח דעם, פארשטעהט איהר, וויא נאָטעניג דרעהט זיין וועלטיל. עס דרעהט זיך אמאָל גאָר אויס להפך.... אין דעם טיפען שמיעס איז ארויף גראָד דאָס א שטיינער, וויא גאטעניג קען מען קיין קשיות נישט פרעגען. דאכט זיך איהר האָט דאָך געטהון א שידוך און לסוף.... איז גאָר אין הימעל אויס־גערופען געוואָרען עפּיס אנדערש. בת שמחה לבן פּלוֹני......

שמחה. פארקריכט נישט, ר׳ פייבוש, אין זייטינע זאַכען. ענדיגט בעסער מכח דעם שמיעס דארט בייא ר׳ יוחנצען. וואס פארט זאגט ר׳ יוחנצע ? עד מתי, געוואלד, וועט מען מיך אזוי קוועטשען ? — אוי, ר׳ יוחנצע זאל ווען ! ......

פייבוש. ער וויל, וויא איך בין א יוד .... אָט וואס מיר האָבען גע שמיעסט. לאָזט זיך נאר דינען ר׳ שמחה. מיט עטליכע יאהר צוריק האט איהר געהאַט איין אוינ אויף א חאסק׳לין. וואס מאַכט זיך אבער ? קומט איינער און חאַפּט א׳הם פּלוצלים אויס. ער האט חתונה, און אייער רייזילי ווערד א כלה פאר איין אנדערען. וואס זשע טהוט נאטעניג ? נאר א קליין דרעהעלע, אזוי : דוא, רייזילים חתן, זייא א כפּרה פאָר ר׳ חאסקילין, און דוא, ר׳ חאסקילים ווייב — א כפּרה נעביך פאָר רייזילין. וואָרים אויבען איז בע־שיינפּערליך אָנגעחתמעט געווען : ר׳ חאַסקילים ווייב זאָל אין דעם יאָהר געלעגען ווערען מיט א צווילינגיל און שטאַרבען. נמצא, ווען עס זאָל זיין וויא אייך האָט אין דער התחלה זיך געגלוסט, וואָלט דאָך רייזילי געווינען דאָס צווילינגיל און געשטאָרבען ! .... אצינד זעהט מען טאַקי קלאָהר ארויס דעם נס, דיא חידושים הבורא.... גאַנץ קלאָהר וויא דער טאָג, ס׳איז א זיווג משמים. פארשטעהט איהר, ר׳ שמחה ?

שמחה. אצינד הו׳ב איך שוין אָן אביסיל צופארשטעהן. אהא ! ....

נאָר וואָס העלפט עס אָבער, עפּיס איז דאָך דאָ א ווייב אויך, א טאָכטער, וואָס.... (מענדיל קומט אריין) מענדיל! מאַך אין שטוב א שטיקעל סדר צו דער היינטינער אסיפה.

מענדיל. איהר הייסט מיר אין שטוב און דיא בעל הביתטע — אין קעך. זאָל איך מיך צורייסען?

פייבוש. חלעבין, ר' שמחה, איך וועל דאָ בלייבען און אביסיל צוהעלפען. דאנקט נאָר נישט, דאנקט נישט ר' שמחה, וואָס מאכט עס אויס.... עט, נישקשה...... היימישע מענשען. חלואי אויף שמחות, ביי אייער טאָכטער אויף דער חתונה.

שמחה (מאַכענדיג מיט דיא אקסלען) הים הום.... טא.... קום, מענדיל, נעהם זיך צו דיין זאַך. (שמחה און מענדיל געהען ארויס).

זעקסטע סצענע.

פייבוש, מענדיל, דערנאָך דוואסיע.

פייבוש (ארומקוקענדיג זיך) איך בין דא,.... דא, ברוך השם, מיט ביידע פיס! .... היום הרת עולם, אויף היינט שטעהט דיא וועלט. מיין מויל זאָל דאָ זיין, נעה איך פון דאנען נישט אוועק ביז מיר ארבייטען עס נישט אָפּ מיטן קנאַק. — שמחה, נישקשה, איז גוט איינגנעשפּאנט און ר' יוחנצע, זאָל לעבען, איז א גוטער שמייסער.... הכלל ס'איז רעכט. און קודם כל, מיין איך, וואָלט אפשר נישט קרום געוועזען האפען בינתים א מנחה. (ער רייכט דיא פינגער אויף דעם פענסטער. דיא טהיר עפענט זיך דערווייל פלוצלים אויף אין קאָראָדאָר אריין, פון וואנען עס זעהט זיך א לאנגער טיש).

מענדיל (שטעהענדיג אין דער טהיר) זייט ושע מוחל, ר' פייבוש! וואו זיינט איהר ערגיץ?

פייבוש. ת׳כף, מענדיל, דיא רגע. האָב נאָר אביסיל צייט (ער פאַר־שטעקט דיא פּאָלעס און פארקאטשעט דיא ארבעל) נוא, אצינד בין איך פאַר־

טינ. דוא, מענדיל, נעה אין קאראדאר פון יענער זייט, און איך וועל א נעהם טהון דא. נעהמ עס וויא א מזמור.

מענדיל (שטופענדינ דעם טיש מיט כח) א ביינ א ביסיל אין דער זייט, ר' פייבוש! נוא, נימ איהר דארט א דרעה?

פייבוש (שפרינגט אהין, אהער, קוועטשענדינג זיך וויא ער רייסט איין דאס נעזונט) א שאלה אביסיל אויב איך גיב א דרעה! אי דרעה איך.... עס געהט אבער עפיס נישט. פריוו נאר דוא דארט נעבען א דרעה!

מענדיל. און איהר האלט נאר בייא אייך דארט שטארק מיטביידע הענט! (דער עק טיש הויבט זיך הויך אויף אין דער טהיר און פאלט באלד טאקי אראפ) פאר וואס זשע פאלט עס ביי אייך, ר' פייבוש, אראפ?

פייבוש (קוועטשענדינג זיך קלאמפערשט וויא ער טהוט) אוודאי פאלט בייא מיר אראפ! ס'איז נאר הארב דאס אויפהייבען. פריוו נאר נאך א מאל, אבער מיט אלע כוחות. אדער ווייסט דוא נאר וואס, נעה דוא אהער און שלעפ, איך וועל נעהן אהין אונטערשטופען. (פייבוש געהט ארויס און מענדיל קומט אריין).

מענדיל (שלעפענדינ מיט אלע קרעפטען) איין ביינ, האטש איין ביינעלע אין דער זייט! (פונם קאראדאר הערט זיך א קוועטשעניש וו׳א פייבוש סאפעט און נימ אונטער חשק. פלוצלים ריקט זיך דער טיש אריין מיט אימפעט און ווארפט מענדלין אום).

פייבוש (ארייננקומענדינג) אווא! איך בין אסור נישט שולדינ. דאס איז זיא.... ביי מיר האט זיך עס געריקט נאר מחיה, בעדארף זיא זיך ארייננמישען און דערלאנגען אזא שטופ.

דוואסיע (ווייזענדינג זיך אין טהיר מיט א געלעכטער) האסטו געהערט, א שעה זאל מען זיך באברען ארום א טיש! רעכט אויף דיר, רעכט, ברעך פון מיינטוועגען דעם קארק.

מענדיל. גלויבט איהר נישט, ר' פייבוש! ווייבער האבען ליב תמיד זיך פארשטעלען. לאכען קלאמפערשט ווען עס ווייננט זיי דאס הארץ. — דוואסיענ׳ג, איך האב דערקענט דיין שטופ! שוין נישט דאס ערשטע מאל. נעה האטש הויב מיך אויף און טהוא מיך א קיש!

דוואסיע. אט צוואג איך מיך! אזא גרויסע מכה זאל דיר זיך זעטצען וויא גרויס דוא ועסט דארויף ווארטען.

פייבוש. נוא, מענדיל, טהוא איהר היינטינס מאָל צוליב און שטעה אליין אויף. ביים אנדערע וואָרף טהון דיך וועט זיא שוין מיט איהרע איינענע כשרע הענט דיך אויפהויבען.

מענדיל (אויפשטעהענדיג) הלוואי פון אייער מויל אין דוואָסיעס אויערען אריין! זאָג דוואָסעניו אָמן! — זעהט איהר, זיא שווייגט, אז איהר ווילט זיך נאָר א יחוס שידוך, א בתוריל מיט א אויסגעווייסט פניציל.

דוואָסיע איך שטעה מיר דאָ און קוק וויא ער מאַכט זיך משוגע און רערווייל קען דאָרט דאָס מעפיל אויסלויפען! אויסלויפען זאָל דיר דיא נשמה, יטה שמוניק איינער! (זיא לויפט ארויס).

זיבעטע סצענע.

פייבוש, מענדיל, שפרינצע א שמש און שמחה.

פייבוש (האלטענדיג זיך אין דיא זייטען מיט פאַרקאָטשעטע ארבעל און פארשטעקטע פאָלעס) נוא, האָבען מיר שוין, ברוך השם, דעם טיש אויך אריינגעטראָגען, האָבען מיר.

מענדיל (באָברענדיג זיך ארום דעם גרויסען טיש) נעהמט, ר׳ פייבוש, אָט דעם טישעלע פון מיטען שטוב און שטעלט עס אין ווינקעל דאָרט.

פייבוש (צולויפענדיג צום ווינקעל) האָסט א טעות. מענדיל, עס וועט נישט געהן. פריוו אדרבה ועסט דוא זעהן. — הערסטו וואָס איך וועל דיר זאָגען, דוואָסיע איז נאָר דאָס וואוילע טיידיל.

מענדיל (אנידערשטעלענדיג דאָס טישעלע אין ווינקעל) עס שטעהט דאַכט זיך גאַנץ גוט.

פייבוש. מאַכי באמת נאָר נישקשהדיג, וויא איך בין א יוד, — נוא, האָבען מיר שוין דעם טישעל אויך אנידערגעשטעלט. — מען בעדאַרף זיך א נעהם טהון צו דוואָסיען.

מענדיל (אויסדרעהענדיג דעם גרויסען טיש פון איין זייט ראכט זיך, דיא זייט שטעהט גלייך. — אדרבה פרובירט זיך, ר' פייבוש.

פייבוש (א רוק געבענדיג דעם טיש נאָר באַלכסון) אצינד, מענדיל, אביסיל א רוק פון דיין זייט. — פון דוואָסיעס זייט, זאָג איך דיר, וועט שוין, אם ירצה השם, זיך אָנהויבען צוריקען.

מענדיל (אויסגלייכענדיג אין פייבושעס זייט) אבי נישט קרום חלילה וויא דער טיש.

פייבוש (א שטופּ געבענדיג אומגערען דעם אנדערען עק טיש) קרום, חלילה, קען נאָר ביי מיר נישט זיין. איך האָב שוין דערצו מיינע מיטעל. (א קראַטץ הינטערען קאָלנער) אז מען זוכט געפינט מען.

מענדיל. דאָס וואָס איהר, ר' פייבוש, געפינט, איז אייער סוד, בייא אייך בלייב עס. איך אָבער געפין, אז ביי אייך מחילה איז פּאַפּערעק. מיר שפּאָרען שוין אן לעבין דער טהיר. (שפּרינצע קומט אריין)

שפּרינצע. אָ, ר' פייבוש, וויא איהר ארבייט נעביך און זיך אזוי מטריח!

פייבוש. עס.... נישקשה, מילא?.... הלוואי אויף שמחות איינער צום אנדערען!

שפּרינצע. אָמן, רבוני של עולם, — פּאַרט איין אַלטער גוטער פריינד.. עפּיס־דופּט אייך רייזילי.

פייבוש. תּיכּף, איך וועל נאָר גוט שטעלען דעם טיש, (דרעהט זיך אהין, אהער טאַפּענדיג זיך בייא דיא פּאָלעס בשעת מענדיל ארבייט זיין זאך) נוא, געפּאַטערט, ברוך השם, נאָך א שווערע מלאכה. דער טיש שטעהט ביי מיר אייזענפעסט. (ער געהט ארויס און באלד דארויף קומט דעם רב'ס שמש אריין).

דער שמש. צו ר' שמחהלין! וואו איז ר' שמחהלע?

שפּרינצע. ניכער, מענדיל, געה שיק אריין דעם בעל הבית! (מענדיל געהט).

דער שמש (קרימענדיג זיך) מע.... יהגד מיט א נקבה (ער קריכט ארויף גיך אויבענאָן, קעהרט זיך אום צו שפּרינצען מיט דעם ר'קען און מיט דעם פּנים צום פענסטער).

שמחה (אריינקומענדיג) וואָס וועט איהר, שמש, זאָגען עפּיס גוטס?

דער שמש (קעהרט זיך אום און נעהמט פונם בוזעם ארויס א פאקעט) נאט, ר' שמחהלי! דער רבי שיקט אייך אט דאס און נעלאזט שעהן בעטען, מוחל צוזיין פון זיך שוין א ידיעה געבען ווען מען בעדארף, האט נעלאזט זאגען אזוי דער רבי, (שמחה ריקט דעם שמש אין דער האנד אריין א מטבע, ער בעטאפט זיא מיט דער האנד און נעהמט).

אכטע סצענע.

שמחה, שפרינצע, דערנאך פייבוש מיט ר' יוחנצען און דיא נגידים.

שמחה (נעמט, זעטצענדיג זיך, ארויס פונם פאקעט א בריף, אין וועלכען ער קוקט טאבענדיג מיט דיא אקסלען) דאס איז עפּיס גאר צו רייזילין א בריף.

שפרינצע (א חאפּ געבענדיג זיך) אוודאי פון אלכסנדרין! געלויבט איז גאט, איך לויף אנזאגען רייזילין! (זיך חאפּענדיג באלד צוריק) זאג נאר גיכער איז ער געזונד? — גיכער!

שמחה. שא, אהן רעש! וואס איז דא אויף דיר אזא פרייד? אי, שפרינצע שפרינצע, האסט־דוא מיר געקויפט מפטיר!....

שפרינצע. נענוג נערעדט, מען האט שוין געהערט! אצינד קוממ איהם אויס צודרשהנען בשעת איך חאלעש הערען א ווארט. אט לייען, לייען בעסער.

שמחה. אי, שפרינצע, דוא זאלסט וויסען מיינע ביטערע....נאר לאמיך בעסער שווייגען. (ער גיט א מאך מיט דער האנד און לייענט איבערהיפּע־רענדיג): „אצינד, מיין רייזילי, איז האלבע נאכט....מיט נעוועחר אין דיא הענט שלאפט איצט דיא קאמאנדע אויסצורוהען אביסיל נאך אזוי פיל טעג מיה....קוילען זענין געפלויגען....אין דונערען און בליטצען פון פייער־שפייענדיגע הארמאטעס האט דער מלאך־המות....וועבענדיג אויף פליהענדינע

באמבעס געקיילעט....מארגען נעהט דיא גרויסע מלחמה פאר שיפקע! און נישט איינעם נאר פון דיא דאזיגע שלאפענדיגע אצינד וועט מארגען....רייזילי! איך רעד איצט אין דעם דאזיגען בריף מיט דיר, אין דער האפנונג, אז ווען דיא דיא קויל טרעפט מיך, וועט ער דיר דערצעהלען וויא שטארק ליב". — טילא נוא, עס געהער נישט צום ענין. — „אין דיא לעטצטע מינוטען פון מיין לעבען האב איך געדיינקט נאר פון דיר......"

שפרינצע (ווישט דיא אויגען) רייזילי וועט נעביך צוגעהן הערענדיג. אבי נאט האט איהם ביז אהער אויסגעהיט.... נוא, ווייטער, שמחה! וואס שרייבט ער ווייטער?

שמחה. ווייטער איז שוין זייערע זאבענישען. נארעשקייטען.. צו דיר איז אויך דא א געוויס נאר פריינדליך. פרעה זיך מאמע! (ער נעהמט נאך א בריף פונם פאקעט און בשעת מעשה פאלט פון דארט ארויס א פאטא־גראפיש ביכר.

שפרינצע. הא, רייזילים בילד.... שמחה, דוא ביסט בלייך, וועה איז מיר! לייען נאר הויך, וואס לייענט ער עס עפיס שטיל פאר זיך!

שמחה. בערוהיג דיך שפרינצע! האב נאר אביסיל צייט!

שפרינצע, שמחה לייען!.... לייען, ווארים אט חאלעש איך אויפן ארט.

שמחה. איך לייען. נאר שא, למען־השם שא! — דאס שרייבט דער רישטשוקער רב פון בולגאריא צו אונזערין, אזוי: „איך שבא, נעקומען לקהילתנו א זעלנער מאחינו בני ישראל, א יונגער מאן און רחמנא ליצלן חרב געווארען והיהורים פון מיין קהילה רחמנים בני רחמנים האבען איהם אריינגענומען אין בקור חולים, ושם איז ער געלעגען, לא עליכם אין א היטצינער חולאת אחז לשון און מטושטש...."

שפרינצע (נישט מיט איהר קול) דאס גוטע בריוועלע, וועה מיינע יאהרען! — ווייטער שמחה לייען, ביז דעם סוף.

שמחה. אבער איך בעט דיך, שפרינצעניו, שא!....(ער לייענט און שטאמעלט) „ואחר פטי־טירתו האט מען נעפונען אצלו בריף, פון וועלכע מען זעהט בחוש אז ער איז מבני קהילתכם, האט דארט פאטער און מוטער וגם א כלה, וואס איהר בילד איז רצוף בזה, לכן טהוא איך הכל, וואס אויף מיר איז מוטל און שיק לכבודו אלסרינג אריין, בברי כבודו זאל מצרו

א ידיעה נעבען לסרוביו און וויסען איך להתנהגי".

שפרינצע (ברעכט דיא הענד) א שלאק האט מיך געטראפען, רייזילי! — פארשפילט אזא טהייערע נשמה! שמחה, אוי נישט גוט!....

שמחה (האפט ארום שפרינצען) שפרינצע, א שפרינצעניו, לאז דיך נישט אפ! אין שטוב, ווילסטו, זאל ווערען א צונויפלויפעניש און רייזילי זאל זיך דערוויסען פלוצלים?

שפרינצע. אוי, איך וועל מיך איינהאלטען, זיך ווערגען, שטיסען אין מיר!...... (זיא חליפעט און געהט ניך ארויס).

שמחה (מיט א זיפץ) ברוך דיין אמת!.... גאטעניו! דרעהט זיין ווענטיל, וויא פייבוש זאגט. (פארטראכט) אוי, דרעהט פייבוש זיין ווענטיל! און קלאפפערשט אלץ וויא גאט זאגט.... (ער וויל געהען און בעגעגענט זיך לעבין דער טהיר מיט ר' יוחנצען און פייבושין) א, ברוך הבא ר' יוחנצע! דער ערשטער און דער בעסטער. — זיטצט, זייט מוחל, איך וועל נאר אויף א ווייל ארויסגעהן. עפיס קריטט זיך מיין ווייב און איז לא עליכם אביסיל לא עליכם'דיג. (ער געהט).

פייבוש. אי, וואס פאר א פאנטאפעל מאן דער שמחה איז, דאס ווייב, א געלעכטער חלעבין, האט ביי איהם א דעה.........

ר' יוחנצע. בייא אלע עמי הארצים איז דאס ווייב א גאנצע חשובה.... שמחה, דער עם הארץ, זאגט איהר, קוויינקעלט זיך נאך, — ווער איז ער און ווער — איך? (ער מאכט א קילאק) אט דא ליגט ער בייא מיר! וויל איך ווערד מארגען פון איהם תל. פארשטעהט איהר?

פייבוש. דאס מאקי מיין איך זאלט איהר איהם היינט דא גוט אנ־צוהערעניש געבען, אז ער זאל פיהלען און צאפלען צו טאן. אויף דער אסיפה בעדארפט איהר זיין אהין נישט אהער, אהער נישט אהין, עפיס מיט א דריידיל, פארשטעהט איהר?....(אונטערווארמענדיג ר' יוחנצען) ר' חאסקילי אייערער וועט אין א שמאלץ־גרוב זיך אריינחאפען און אויסגלייכען דיא ביינער נאך אזוי פיל דחקות נעביך. שפרינצע איז א וואוילע בעלהביתטע. א שטוב איז בייא איהר פון אלעם גוטען און איהרע ווארעניקעס שמין דיא וועלט.... ר, חאסקילי נישקשה וועט האבען גוטע קעסט! (שמחה קומט אריין און נעהמט זיך אנצינדרין ליכט אין זילבערנע לייכטער. פייבוש האפט

ויך העלפען און ווארפט אראָפּ א לייכטער. באלד דארויף קומען אָן דיא נגידים).

שמחה (לויפענדיג זייא אקעגען) א, ברוך הבא ר׳ שמעלקי! ברוך־הבא ר׳ טודריסיק! ר׳ העניך, ר׳ סענדעריל, ר׳ לייבעלע! ברוכים הבאים, ברוכים הבאים!

ניינטע סצענע.

דיא נגידים, ר׳ יוחנצע און שמחה זיטצען ארום טיש. פייבוש דרעהט זיך ארום וויא ער איז שטארק בעשעפטיגט, ווארפט זיך אין אלע זייטען און טהוט לחלוטין נארנישט.

ר׳ סענדעריל. חבה נתחכמה רבותי! וואָס טהוט מען מיט דיא עזות פנימער?

דיא נגידים (אלע אין איין קול און איטליכער רעדט זיינס) מען קען נישט אראָפּלאָזען! — מיר קומט אויף דער באָד!! — צוויי שוחטים נייע מוז מען צונעהמען! — פארקעהרט, מען מעג נאָך דעם מקח נישקשה ארויפּ־ציהען! — וואָס מיר עולם? ווען מיר עולם! — נארישע זאכען חלעבין! — פישיש! — לאָזט זיך דינען, לאָזט זיך דינען! — וואָס טויג מיר דאָ המצאות! — צוויי קאָפּיקעס איז חלעבין ביושר! — פאָלגט מיך! — ניין, ניין! — פארקעהרט, אדרבה, דרייא.

שמחה. בעטראכט רבותי מיין לאגע. דערווייל לייד איך און אין גאנצען לאָזט זיך עס אויס צו מיין קאָפּ.

דיא נגידים. איז אייך שלעכט, זאָגט זשע זיך אָפּ.

שמחה. האָטש מאָרגענדיגען טאָג! בעפרייעט מיר נאר מיין זאלאָג. (צו ר׳ יוחנצען) ר׳ יוחנצע, איהר פארשטעהט דאָך יאָ אין עסק, בעטראכט אדרבה דיא זאך ארום און זאָגט, איך בעט אייך.

ר׳ יוחנצע (קנייטשט זיך) בע.... א שווערע הלכה....

שמחה. מיר איז שלעכט פון אלע זייטען. עס קומט דאָך פיר אוים בדלות צו ווערען. — איך לאָז אייך דאָ איבער, איהר זאָלט אייך גוט מישב זיין (ער נעהט ארוים).

ר' שמעלקי. נישקשה, כאָז ער זיך טאקי אָפזאָגען וועלען זיין, פארשטעהט איהר מיך, פאָפעטשיטעלעס. וויא מיינט איהר, ר' יוחנצע ?

ר' יוחנצע (נעהמענדיג זיך ביים בערדיל) בע.... שמיעסט מען אין תוך אריין זיינט איהר פאָפעטשיטעלעס זעהר גוטע. מהיכא תיתי.... נאָר לאָמיר שמיעסין פארקעהרט, איז דאָך דיא קשיא גאָר פון אויבען אויף: זאָלט עס אנדערש זיין אזוי.... וויא זשע ווערד מען פטור שמחהן! אלא וואָס דען וועט איהר ענטפערען: עולם, לאָז דער עולם טאקי שרייען געוואלד, וועט ער שוין מזוען.... פארשטעהט איהר מיך, בלייבט דאָך צוריק דיא קשיא: וויא איז דער דין אז ער ווערד א כופר בעיקר, דאָס הייסט, ער זאָגט דער שטאָדט, איהר פארשטעהט דאָך ווען מען איך מיין, גאָר גראָב: נעשמייע אייך פאר פול, וואָס פאר א מחותנים זיינט איהר מיט דער טאקסע ? —איז דאָך טאקי נישט קיין גוטער משא ומתן.... נישטמער מען בעדארף זיך גוט מישב זיין. מיר וועלען זעהן. (צווישען דיא נגידים ווערד א געזושעריי. פייבוש נ::הט צו פאמעליך צו ר' יוחנצען, רוימט איהם איין אין אויער און געהען ביידע צו דער טהיר).

פייבוש. שמחה רופט אייך אויף א וואָרט. זעהט זשע ר' יוחנצע, אצינד איז דיא רעכטע צייט. ווייזט איהם דאָרט דאָס בייטשעל און גיט איהם א קוועטש וועט ער זיך אָנחאפען מיט הענט און פים. — לאָז ר' חאסקילי זיך אריינחאפען אין א שמאלץ גרוב, (ר' יוחנצע געהט ארוים).

ר' טודרוסיל (אָפפיהרענדיג ר' שמעלקען פונם טיש אין דער זייט) באם עס וועט בלייבען פאפעטשיטעלעס בעט איך אייך אין זינען צוהאָבען, מיך אויף אין דעם צעטיל אריינצושטעלען. (זיי נעהען צוריק צום טיש).

ר' סענדעריל (אָפפיהרענדיג ר' לייבעלען אין דער זייט) פארגעסט נאָר נישט, איך בעט אייך, אז איך בין שוין א מאָל אויך געוועזן פאָפעטשיטעל און בין דער שטאָדט שטארק צוניטץ געקומען. מיין גאנץ לעבען ארבייט איך אלץ לטובת הכלל, לטובת הכלל.... (זיי געהן צוריק צום טיש. שמחה און ר' יוחנצע קומען אריין, פייבוש געהט צו זיי נאָהענט צו).

שמחה. לאָז עס נאָר בלייבען בסוד, ר' יוחנצע, ביז איך וועל פארטיג

ווערען סים מין ודייב. אונזער תקיעת כף איז היילינ.

פייבוש. מזל טוב, ר׳ שמחה! מזל טוב ר׳ יוחנצע! .... איהר האָט ביידע חלעבין געטראָפען. אזעלכע צוויא לייטישע מחתנים! (ר׳ יוחנצע ווינקט צו שמחהן. שמחה נעהט ארויס און ער נעהט און זעטצט זיך ביים טיש).

ר׳ יוחנצע. מסתמא בין איך גערעכט! איך האָב א מאָפּ געטהון דאָרט שמחהן און זעה ארויס, וויא באלד מען ציהט איבער דעם בוינען איז ער טובן ומזומן אייך ענטפערען קוממיות....

דיא נגידים (אין איין קול) אזוי...... ער וויל געהען א קענען א שטאָרט.

ר׳ יוחנצע. שטאָדט, זאָגט ער, הייסט בייא מיר דער עולם, נישט עטליכע נגידים.........

ר׳ סענדעריל (קנייטשט דעם שטערען) וויא באלד אזוי.... נישט איר בערציהען.... מה מען אצינד, פארשטעהט איהר? שוין זעהן עפּיס א מיטעל וויא דעם עולם לעת עתה איינצונעהמען. און א סגולה צום עולם קען נאָר נעבען איין ר׳ יוחנצע.

ר׳ יוחנצע (דרעהענדיג דאָס בערדיל) מיין זיידע, זכותו יגן עלינו, פלעגט אלץ מאכען, נעדיינק איך, כהאי לישנא: בע.... עולם גולם. — צוקייעט מען דיא דאזיגע היילינע ווערטער פיהלט מען וויא זיס זיי זיינען. ר׳ ליב שרה׳ס גולם, א שטיינער, איז נענאננען, נעטהון זיינע שליחות. האָט ער ושע דען נעוואוסט וואָס ער טהוט? ניין, אין איהם האָט נעארבייט דער שם המפורש. קוים אוועקנעהמענדיג דער שם המפורש, איז ער געבליבען ליגען וויא א שטיק ליים. — דער עולם, פארשטעהט איהר מיך, איז אין תוך אריין א ליימענער, אָנגעמאָהלטער גולם. ער שרייעט, פילדערט און פרענט איהם בחרם וואָס.... אין איהם ארבייט עפּיס א שד, כצים אזוינע, נפשות, וואָס דרודלען איהם אָן. ס׳איז נאָר א האקוס פּאָקוס. מען בעדאַרף, פארשטעהט איהר? דיא עטליכע לצים אוועקנעהמען ווערד שא. און צו יענע לצים איז דאָ א שפּרוך, נוטע באבסקע מיטעל — ממתקים מיין איך.

דיא נגידים. א, דרינען מוז מען זיך שוין ווענדען טאקי צו שמחהן. נעהמט, ר׳ יוחנצע, ביי איהם על חשבון. נישקשה......

פייבוש (צונעהענדיג צו דיא נגידים) דער בעל הבית בעט דעם עולם

אריינגעהן אין אנדערען חדר. מען בעדארף דא גרייטען צום טיש. (אלע געהען אין צווייטען חדר).

צעהנטע סצענע.

פייבוש, דוואָסיע און מענדיל.

דוואָסיע (גרייט צום טיש) מיט איהם איז גוט דיא הענט זיך צו-צופיה־רען! וואו איז דער ימח שמוניק ערגיץ מיט דיא טעלער?

פייבוש דרעהענדיג זיך ארום דוואָסיען) מיט אים וואָלסט דוא דאָך געוואוסט פון א לעבען צוזאָגען. דאָס טעלעריל פונם הימעל וואָלט ער דיר אראָפּגענומען.

מענדיל (אנקומענדיג אויף דיא רייד מיט טעלער) און צוגעטראָגען דיר, דוואָסיעניו, פון פייגעלמילך.

פייבוש (אָנגיסענדיג א כּוֹס) בראָנפין וויל איך אליין געהמען און לעקיך צום פארבייסען ועסט דוא, דוואָסיע, שוין געבען (ער טרינקט); הער נאָר א מעשה, מענדיל האָט נאָר אליין נישט געוואוסט, אז ער האָט א פעטער אין ארץ ישראל, — (צו דוואָסיען) ער איז דאָך פונם ציטעס, גאָלע יחוס. בעסערס דערפון האָט דיין מאמע, ר׳ בתריאל, זיך נישט געקענט נאָר ווינשען (מיט א זיפץ מלא חניפה) אָט דאָס איז געווען א יוד, אזוינע יודען זיינען היינט נאָר נישטאָ. אי, האָט ער, עליו השלום טיך ליב געהאט, (מאכענדיג מיט דער האנר גיט ער א שטופּ דעם טיש).

מענדיל. עפּיס נאָר א נייער ריק, ר׳ פייבוש, פאָפּערעק אוש קיין ארץ ישראל......

פייבוש. וואָס דיר דאכט זיך פאָפּעריק איז דווקא גלייך. אָט ועסט דוא זעהן, מענדיל, וויא דוואָסיע נים מיר היינט פארבייסען לעקיך.

דוואָסיע. היינט איז שווערליך. פארבייסט דערווייל מיט דער צונג. (שמחה מיט דיא נגידים קומען אריין).

עלפטע סצענע.

אלע זיטצען ארום טיש און עסען. דוואָסיע טראָגט אריין, מענדיל נעהמט צו ביי איהר און דערלאַנגט צום טיש. פייבוש דרעהט זיך אהין אהער, גלייך וויא ער סארווערט, טהוט איין טרונק בראָנפין נאָכן אנדערען און תאפט ביים וועג נעהענדיג פון א פאלימעשעק.

ר' יוחנצע (האלטענדיג א כוס אין דער האנד מיט פארגלאָצטע אויגען) לחיים! פשוט טאקי.... טיי טע־טע־טיי לחיים! (ער זיפצט, ניט א זופ און טרינקט דערנאָך מיט א מאָל אויס דעם כוס).

דיא נגידים (זיפצענדיג) לחיים, לחיים אוי־אוי־אוי טאטע פאטער!

פייבוש (פאלענדיג פון דיא פיס שלאָגט זיך אָן מיט מענדלין) נישקשה, מענדיל, פאל בייא זיך נישט אראָפ, עס וועט נעהן!....

מענדיל. עפיס נעהט עס היינט בייא אייך אלץ באלכסון און פלאָנטעט זיך פאר דיא פיס טאקי ניין איילען, פייבוש.

פייבוש (צולויפענדיג מיט אימפעט צום טיש אויף א קול לעבעדיג, וויא א מארשאַלעק) דער בעל שמחה בעט דעם עולם קיין פאראיבעל נישט צוהאָבען. אויף דער טאָכטערס חתונה אם ירצה השם וועט ער פארבעסערען! (פלוצלים לויפען אריין הענדזם פענדזם פורים שפילער. אחשורוש אין א מאנטיל פון איין אלטען פרוכת, אויפן קאָפ א מין היטעל פון געל פאפיר מיט פליטערליך. „ושתי המלכה" מיט א סימן פון א בערדיל, אין א קורץ שמוטציג סליידעל, פון וועלכען עס קוקען ארויס גרויסע, גראָבע שטיוועל. ארום דעם האלז א שאַף, צונעבונדען מיט דיא עקען הינטען אויף דער פלייצע. אויפן קאָפ איין אָפגעבארעט שטרויען קאפעלישעל. — „מרדכי". אין א קאפטאן, אויפן קאָפ א מין שטריימעל מיט א לאנגער באָרד פון קליאָטשע. נעהט רייטענדיג אויף א הילצערען פערדיל, בעהאנגען מיט גלעקליך. — „המן". אין א סאלדאטסקען שינעל. אויפן קאָפ א דרייעקעכדיגער קראַפ פון צוקער פאפיר. — דער לעקער־לויפער אין שיך און זאָקען. דיא פאָלעס פארביטען. אויפן קאָפ א הויך

פּאַפּירען היטעל. א כלי־זמריל סקריפּעט אויף א פידעלע און איינער נעהם מיט דיא טאַצען. — „דוואָסיע און מענדיל“ שטעהען לעבין דער טהיר און קייכען פאר געלעכטער).

מרדכי (יאָגט זיך ארום רייטענדיג, שאָקעלט מיט דעם בערדיל. דיא גלעקליך קלינגען).

פליהען אויף דיא אחשתרנים טהוא איך טהון,
אין א פּורפּעלוואָלענע זופּצע טהוא איך זיין אָנגעטהון,
טהוא איך, טהוא איך, טהוא איך טהון,
א שפּרונג. א שפּרונג אויבענאָן.

מענדיל (צו דוואָסיען) אויף דער אויבערשטער באַנק אין באָד! דאָס איז בעריל דער שמייסער!

דוואָסיע (קייכענדיג פאר געלעכטער) מיינע צרות אויף איהר, אויף ושתי המלכה! דאָס איז לייזער דער בעהעלפער!

דער לעקערלויפער (שטעלט זיך אין דערמיט שטוב און גיט א מאך מיט דער האנד ארום זיך).

דאָס איז א וויינגאָרטין!

אחשורוש (טהוט א מאך מיט דער האנד פון זיך)

אָ, דוא לעקערלייפערליין!
קויפען זאָלסט דוא צו ושתין,
נאַקוט לאָז זיא אויפטרעטיין,
לאָזען דיא הארען קוקיין,
וויא ענטפּלעקט טהוט זיא זיין שיין.
טראַלעליא, טראַלעליא, טראַלעלייא!
איינס און צווייא און דרייא.

דער לעקערלויפער (צולויפענדיג צו ושתין).

איך טהוא מיט מיינע גילדענע פיסעליך טהון
אין דיין שפּאַצירגערטענדיל אריינטרייבען.
כאָז מיך, א ושתי! דערציילען.
דער מלך טהוט מהון בעפיילען:
נאַקוט זאָלסטו זיך טהון צוגרייטען
נאַקוט און הויל פאר איהם טרייטען.

טרייטם, טרייטם, טרייטם.

ושתי (אויף א קווימשיג קאָלבען)

נאָקוט טהוא איך מיך שעהמען,

מיין שיין קלאָהר לייב בלויז צייגען,

א ליילוך טהוא איך טהון נעהמען

און צומאַכען דיא אויגען.

(ווארפט אראָפּ דיא שאל, אויסטוהענדיג דאָס קאָפּעלישעל טאָפּט זיא אן עפּיס אויפן שטערען און גיט זיך א חאַפּ מיט כעס).

וואָס טהוט שפּראָצען מיר אויפן שטערן

עפּיס וויא א לאַנגער האָרן?

א, לעקערלויפער, ניקס בשום אופן!

זאָלסט מיט דיינע פיסעליך לויפען.

ווער איז ער? טהוא איהם זאָגען,

אז איך ושתי זאָל איהם טהון פאָלגען!

א שטאַלמייסטער האָט ער געמטהון

טהון זיין א מאָל בייא מיין טאַטען.

זאָל ער נישט טהון פאַרגעסען,

אז איך בין א פּרינצעסין.

דער לעקערלויפער.

איך טהוא טהון א טרייטען.

טרייטען, טרייטען, טרייטען!

המן און דער לעקערלויפער (קומען און שלעפּען ושתין).

נטהאַנגען זאָלסט דוא ושתי ווערען,

פאַר וואָס דוא טהוסט נישט הערען!

ושתי (ווײנט אויף א קווימש)

ווייא אויף מיינע יאָהריין

נאָך אזוי יונג און שיין!

(אין דעם עולם איז א גרויס געלעכטער: א שיינע ושתי לייזער דער בעהעלפער!)

המן.

דער יודע מאַנדרוש טהוא איך קוקען.

חיל פאר מיר נישט זיך טהון בוקען. (צו אחשורושין)
דיא שפיטץ יודען טהוען אונז בייסען
און פטהוען נישט הערען דיין הערונג.
בעפייל: לאָז מען טהון וויא צערייסען
צערייסען אזוי וויא א הערינג.

מרדכי (לויפט צו מיט איםפעט)
דוא המן טהוסט אויסטראַכטען ליגען,
ליגען, מסירות אויף יודענס קינדער.
אין דער ערד וועסט דוא טהון ליגען,
און אונז וועט גאָט טהון וואונדער.
פליהען אויף דיא אחשתרנים טהוא איך טהון,
טהוא אין א פורפעלוואַלענע זיפצען זיין אנגעטהון.
טהוא איך, טהוא איך, טהוא איך טהון
א שפרונג, א שפרונג אויבענאָן!

(אויסשטרעקענדיג דיא האנד צום עולם)
היינט איז פורים און מאָרגען איז אויס,
גיט מיר א גראָשען און שטופט מיך ארויס!

(שמחה גיט דיא פורים שפילער געלט און צו גלעזכיך וויין, זיי טרינקען און לויפען דערנאָך ארויס).

דיא גנידים (אויפהייבענדיג זיך פונם טיש) אונז איז שוין אויך צייט. הייסט עס, דיא אסיפה איז געענדיגט.

פייבוש (מיט א געלעכטער פון א שכּוֹר) געענדיגט מיט א פורים שפיל, א קאָמעדיע!......

פערטער אקט

א דאטשע אין א סאסנאווע וועלדיל. פארענט צו שטעהט א ווייס שטיבעל מיט געלע פריזבעס און צווישן ביימער אקענען — ביינק פון גראז. ארום און ארום שטוב ציהעט זיך א פלייט פון איבער־געלייגטע לאנגע דרענגליך, וואס טהיילט איבער דעם וואלד.

ערשטע סצענע.

מיף אין וואלד ברענט א פייעריל. קינדער קלעטערען און יאגען זיך ארום מיט פייל־ענבויגענס. עס הערט זיך א רעש, א געשריי, א געשווישטשעריי. מענדיל און דוואסיע ווייזען זיך פונם וואלד און קריכען אריבער דעם פלייט.

מענדיל. איך זאל האבען אזוי פיעל הונדערטער וויפיעל חתונות היינט, אין ל"ג בעומר, ווערען ביי אלע יודישע קינדער אפגעמאכט, וואלט איך רייכער געווען פון גינצבורגען.

דוואסיע. ער זאל דאס תאטש זאגען: אהן עין הרע! .... וואס צעהלסט דוא עס אזוי יודישע חתונות? לאזען יודישע קינדער זיך פרוכפערען און מעהרען.

מענדיל. אויף יענעם איז זיא א וואתרענטע! און ביי אונז איז דען נישט קיין יודישע נשמה?.... טאמיר, דוואסיעניו, וואלט א סברא געווען, מיר זאלען היינט, אויף ציקאוועשטש, בשעת יריד פון חתונות, אפשטעלען א חופה. הא?

דוואס׳ע. קוקט איהם נאר אן וויא ער האט נישט קיין צייט! ניש־קשה, ביסט נישט קליין צו ווארטען.

מענדיל. צו וואס ווארטען און אויף ועמען ווארטען? איך מיט דיר

ויינען מיר אי חתן כלה אי פוןביידע זייטען דיא מחותנים. אונזער נדן איז דאָ, אין דיא צעהן פיננער. און דיא דרשה קען איך, ברוך השם, גוט וויא אלע חתנים.

דוואָסיע. נענוג גערארשהנט. איך קען שוין דיינע דרשות, דוא לץ איינער!

מענדיל. חאָטש איין קליין דרשהלע נאָך. א צוויי, דריי קיש דוואָסיע־ניו! (ער נעהמט זיא ארום און קישט).

דוואָסיע. (וויא האָט מען עס נישט קיין בושה! אין מיטען העלען טאָג. דאָרט זיטצען מענשען.

מענדיל. נישקשה, ס'איז פאר זייא נישט קיין סוד. ווייסען אויך דעם פירוש דערפון. און איברינענס זיינען אלע דאָרט ערשט זיך צונאננגען. (ער שטעלט אונטער דוואָסיען זיין באק) נא, גיב אָפּ צוריק!

דוואָסיע. אָ ניין! ווערסט אזעלכעס ביי מיר בשום אופן נישט פּועלין. (זיא קוקט זיך ארום און דערלאנגט איהם א קיש). נא דיר שוין, נא און לאָז מיך צורוה!

מענדיל. אצינד דוואָסיעניו מוזט דוא זיבען מאָל! נישט אנדערש וויא זיבען מאָל.

דוואָסיע. דאָס, זעהסט דוא, אויף קיין אופן נישט.... (זיא קוקט זיך ווייטער ארום און שפּרינגט אָפּ אין דער זייט). בראָש האָט ער זיך צו־היצט און האָט היינט עפּיס קיין אוינען נישט! נענונ זיך נעשפּילט, רייזילי נעהט דאָרט! — איך וועל צונעהן צו רייזילין, טאָמיר בעדאָרף זיא עפּיס האָבען. דאָס הארץ פאלט מיר ארויס קוקענדינ וויא זיא האָט זיך פארענדערט און וואָס פאר א פּנים זיא האָט נעביך בעקומען נאָך דער וויס־טער בשורה פון איהר חתנס טויט. הלואי דיא דאטשע זאָל איהר העלפען! עפּיס האָב איך זיא ליב, אזוי ליב.... זיא שטעהט מיר דאָ אין הארצען. (ז'א ווישט מיטן פארטוך דיא אוינען)

מענדיל. א רחמנות נעביך!.... ניכער, דוואָסיע, נעה ניכער צו איהר! (מענדיל און דוואָסיע צונעהען זיך).

צווייטע סצענע.

רייזילי. אין א סיטצען קלייד און א ווייסע באטיסטענע קאפטעלע. צוויי לאנגע צעפ הייננען איהר אראפ אויף דיא פלייצעס. זיא איז בלייך און נעהט פאמעליך, שטארק פאר־טראכט. — דוואסיע נעהט איהר נאך.

דוואסיע (צוקומענדיג צו א באנק צווישען ביימער) דא, דא, ריידילי, איז גוט זיך אויסצורוהען! עס קען צוקומען א שטיק געזונט. נוא?

רייזילי. טהוא וואס דוא ווילסט. מיר איז אלץ איינס.

דוואסיע (נעהמט נישט ווייט פון דאנען א קאלדרע און א קיסעלע און בעט אויס אויף דער ערד) נאר אנטיק! גרינע גראז, קרייטעכצער, ביימער, וואלדפייגעלעך.... מחיה, לעבעדיג, פרעהליך!

רייזילי (זעטצענדיג זיך) ווענען, הא? — דיר, דוואסיע?

דוואסיע. א הונט זאל א לעק טהון מיין הארץ וואלט ער, דאכט זיך, א מיתה משונה איינגענומען אויפן ארט. אי, האב איך א הארץ! איך בין נעביך עלענט, א וויסטע יתומה....

רייזילי. נאר פלוצלים!......

דוואסיע. ערשט היינט טאקי האב איך עס דערפיהלט. אהן א טאטע, אהן א מאמע, וועה איז מיר, גנה אליין ווער א כלה!........ אוי וועה....

רייזילי (פארטראכט) וואס איז?!

דוואסיע. גארנישט. גלאט אזוי.... איהר דרעמעלט, לאמיך אייך נישט שטערען. אביסיל פריש מיכך וואלט אצינד זעהר גוט געווען. א דערקוויקער ניש. נוא, זאל איך?

רייזילי. טהוא, דוואסיע, וואס דוא ווילסט! (זיא טהוט א מאך מיט דער האנד און גורעט זיך איין מיטן קאפ אין קיסען).

דוואסיע (ריקט זיך אפ אויף עטליכע טריט ווייטער און שאקעלט מיט דעם קאפ). אט האסטו דיר! שוין יא טאטע און מאמע, אז איז אבער נישטא קיין מזל! ......

דריטע סצענע.

שמחה, שפרינצע און רייזילי.

(שמחה און שפרינצע קומען צו גאָהענט וואו רייזילי לינט)

שמחה (אויסלאָזענדיג אַ שמיעס) היינט פארשטעהסט דוא שוין, שפרינצע? שריי חי וקים, מה אַזוי זיין.

שפרינצע (ווינקענדיג צו שמחהן) שאַ! דאָס קינד לינט דאָ און שלאָפט. לאָז זיא נעביך אַביסיל זיך אויסרוהען.

שמחה (שטילער און שטארק אויפגעבראַכט) אַ הארצוועהטיג, בנאמנות, וויא דוא ווילסט מיך נישט פארשטעהן! דוא מווט, זאָג איך דיר, שפרינצע, מיט איהר ריידען. היינט מאקי מיט איהר ריידען.

שפרינצע. אַ קאַטאָוועס אַביסיל אוא מציאה! אז נישט היינט קען חלילה דיא וועלט אונטערגעהן!

שמחה. דיא וועלט וויא דיא וועלט, מיר קענען דערווייל מאקי אונטער־גערן. (ארויפלייגענדיג אַ פינגער אויפן האלז) איך בין פארבאָרען אָט ביז דאנען. אויף חאסקילין שטעהט אצינד דיא וועלט!....

שפרינצע (געהט פאמעליך צו נעהענטער צו רייזילין, בייגט זיך איבער איהר אביסיל אָן און טרעט באלד צוריק) בידנע קינד! לינט וויא אַ שטילע טויב, פארלייגט מיט'ן קעפעלע און שלאָפט. — מעגליך, איהר חלומט זיך אצינד אַ גוטער חלום און דיינקט נאָר ניט אז דיא מאמע, איהר איינענע מאמע, שטעהט לעבין איהר, וויא אַ קאטץ, מיט דער מחשבה אריינצושטע־קען אין איהר הארץ דיא נענעל און פארדרעהען איהר דעם קאָפּ.... איהר איצטיג שלאָפען, וויא אַזוי זיא ליגט זיך דאָ איינגענגרעט, רייסט מיר אויס דיא נשמה. זיא זאָל זיך אויפחאפען וואָלט נעווען עפּיס בעסער, גרינגער .... (זיא ווישט דיא אויגען).

שמחה. איך פאהר אין שטאָדט, אַ רגע איז איצט מהייער. — שפרינצע, רייד! (ער געהט נעשווינד אוועק).

שפרינצע נאָכדעם וויא זיא שטעהט אַ רגע שטיל) אַ שרעק! וויא רעדט

מען מיט איהר פון אזא זאך!.... אוי, ליבער גאָט, האָסטו מיך געבראַכט צו א שווערען נסיון. ניחייא וואָלט זיא חאָטש גערעדט, געוויינט, וואָלט נאָך אזוי שווער נישט געווען זיך אויסצוטענהן מיט איהר. זיא אָבער שווייגט, טראָגט איהרע וועהטינגען טיף אין זיך. זיא צאַנקט, נעהט אויס וויא א ליכט. אין איהרע אויגען ליגט עפּיס א געבעט, אויף איהר בלייך פּנים — נוטסקייט אָהן א ברעג, גלייך וויא איינער רעדט: נאָט, טהוט מיט מיר וואָס איהר ווילט. און נעה דערנאָך טהוא איהר עפּיס, אז זיא אליין נימ זיך איבער אין דיינע הענט! מען בעדאַרף האָבען א הארץ פון א גזלן. — ניין, א גזלן אפילו ליינט זיך אויף דיא האנד נישט צוגעהמען א מעסער און קיילען, אז זיין קרבן שטרעקט אליין דעם האלז אויס. (ווידער צוגעהענדיג צו רייזילין) בידנע קינד, שטילע טויב! קאָמארען בייסען זיא נעביך. (זיא פּאַכט איבער איהר מיט א טיכעל).

רייזילי (עפענט דיא אויגען, זעטצט זיך אויף און קוקט אָן דיא מוטער) וואָס איז, מאמע.

שפּרינצע. קאָמארען בייסען דיך און דוא פיהלסט אפילו נישט. אלץ פאַרטראַכט. פאַרטראַכט. נענוג שוין, רייזילי, אלסדינג איז מיט איין עס. שטיק נישט דיינע צרות אין זיך. ווין, רייזילי, וויין אויס דיין הארץ. דיא טרעהרען וועלען דערוואייכען דיין וואונד און עס וועט דיר ווערען גרינגער.

רייזילי. וואָס זאָל איך טהון, מאמע, אז איך קען נישט וויינען.

שפּרינצע. און אין מיינע צייטען פלעגען ווייבער קענען וויינען.... דאָס איינציגע מיטעל פאַר ווייבער נעביך אין שווערע ביטערע צייטען, איז שטילערהייט אין א ווינקעל זיך גוט אויסוויינען. נישט איין מאָל, רייזילי, האָב איך עס געפּרווט אויף מיר. (זיא וויינט).

רייזילי (ארומנעהמענדיג שפּרינצען). מאמעניו וויין נישט, איך בעט דיך.

שפּרינצע. איך וויין רייזילי פאַר דיר, פאַר אונז ביידע. מיינע אויגען וועלען מיר נישט טריקענען ביז דוא וועסט צו זיך נישט קומען און אָנהויבען אויף דאָס נייא צולעבען.

רייזילי. נעהם, מאמע, טהוא מיט מיר וואָס דוא ווילסט.

שפּרינצע. אלץ וואָס דוא ווילסט, דוא ווילסט. ווען דוא, רייזילי, זאָלסט וועלען וואָלט איך — א שרעק חלעבין, — וואָלט.... איך דיר געזאָגט....

רייזילי. נוא, מאמע, זאָג.

שפרינצע. דיא וועלט בלייבט א וועלט. וואָס דיא ערד דעקט צו ווערד פארגעסען. נאָך דעם ווינטער קומט תמיד דער ליבער זומער מיט נייע פרישע בלומען.... פארשטעהסט דוא מיך?

רייזילי. אַנשטאָט בלומען וואַקסט אַ מאָל קראָפּעווע. — נוא, מאמע, זאָג.

שפרינצע (צומישט). נוא זאָג איך — ניין. נענוג פאר היינט, — זאג איך.. הערסטו רייזילי? וואָס מאכען דיר היינט עפּיס צו מיטאָג?

רייזילי (שטארק פארטראכט) וואָס דוא ווילסט, מאמע.

שפרינצע (נעהענדיג מיט אַ זיפץ) נעה רייד, טהוא עפּיס, אז זיא אַלץ: וואָס דוא ווילסט, דוא ווילסט, — בידנע קינד.

פירטע סצענע.

רייזילי, זלמן און זעלדע.

זלמן (ווייזט זיך צווישען ביימער און ווינקט מיט דער האנד) אהער, זעלדע! זאא איז דאָ.

זעלדע (צולויפענדיג נעשווינד נעהמט רייזילין ארום און קישט זיא סערדצע, קרוין! לאָמיך שטארק אַנקישען דיך דאָס לעצטע מאָל.

רייזילי. דאָס לעצטע מאָל! ...... מיט וואָס האָב איך מיך אזוי פארזינדיגט?

זעלדע. (אויף אַ וויינענדיג קול) אומשולדיגע, כשרה נשמה! פאר־זינדיגט האָט זיך דיא וויסטע מאמע. פארלוירען האָב איך מיט אַ מאָל אי איהם, איין אויג אין קאָפּ, אי דיך, צוויי קינדער, בריליאַנטען, מיט אַ מאָל!

רייזילי (קישענדיג זעלדען): רעדט נישט, איך בעט אייך, אזעלכע ווערטער! אייבּיג וועל איך, וויא אַ קינד, ליב האָבען דיך. שטארק ליב האָבען פאר מיר און פאר איהם. (קוקענדיג זעלדען אין פּנים) ער האָט

געהאט אין גאנצען דיין פנים, צוויא טראָפען וואסער! (קישט זיא ווייטער) זאָג מעהר נישט מאמע: דאָס לעצטע מאָל!

זלמן. יאָ, רייזילי, איין ברירה, טאקי דאָס לעצטע מאָל! מיר פאָהרען אוועק אויף אייביג. — נאָט איז מיט דיר, רייזילי! וואָס ביסט דוא געוואָרען אזוי בלייך?

זעלדע. למאי, זלמן, אזוי פלוצלים ארויסזאָגען! דיא מאנסבילין אָבער האָבען אלע אזא נאטור. (צו רייזילין) נוא, מיין קינד, וואָס זאָל מען טהון?

רייזילי (בלייבט זיטצען א רגע שטיל) אך אזא ריס! א ריס פונם הארצען מיט אלע וואָרצלען. קיין זכר אפילו זאָל נישט איבערבלייבען.... הא, פאר וואָס אזוי פלוצלים?

זלמן. אונז צווינגט דיא נויט. אלסדינג האָבען מיר דאָ פארלוירען....

זעלדע (וויינענדיג) בימער איז מיר, נאָטס צאָרען איז אויף אונז אויס־געגאסען געוואָרען! פול מיט נוטס, מיט נחת פון קינדער בין איך דאָ א מאָל געזעסען און ליידיג און בלויז ווער איך א צינד פארוואָגעלט ערגיץ אין א פרעמד לאנד!

רייזילי (ארויפפאלענדיג זעלדען אויפן האלז) דיינע ליידען זיינען מיינע ליידען. ביסט מיר איינגעבאקען טיף אין הארצען!

זעלדע. נאָט זאָל געבען, דוא, רייזילי, זאָלסט געפינען מנוחה און רוה בייא דיין מאן אין הויז! ניין, טאָכטער, מיר איז בימער. איך בין אלט, אָב־געלעבט שוין מיין וועלט. דוא אָבער ביסט נאָך יונג, האָסט נאָך א האָפנונג גליקליך צולעבען מיט א מאן און זעהן פאר זיך א וועלט.... זיי געזונד מיין קינד! (זעלדע און רייזילי קישען זיך)

זלמן (געזעגנענדיג זיך מיט רייזילין) גאָט האָט געגעבען, גאָט האָט צו־גענומען. לאָז זיין נאָמען זיין געלויבט! (ער געהט מיט זעלדען אוועק)

רייזילי (נאָכקוקענדיג זייא) דאָס לעצטע שטערענדיל פארשווינדען.... (אנהאפענדיג זיך ביים הארצען), אך, אין הארץ הייבען מיר זיך חוואַליעס.... מאמע, איך וויין! דער בלאָטער האָט אויסגעשפרונגען און איך וויין, וויין, מאמע, מיט אייטער און בלוטינע טרעהרען! .... (זיא פארשווינד צווישען דיא ביימער)

P

פינפטע סצענע.

פייבוש און חאסקיל.

ביידע ווייזען זיך ארויסגעהענדיג פונם וואלד און צוקומענדיג נאָהענט צום פלאַץ פאר דער שטוב. חאסקיל אָנגעטהון שבתדיג, אין איין אטלעסענער קאפאָטע אויף געלען אונטערשלאַק. פון אויבען א בורנאָס פון לאָסטינג. דיא הענד פארלייגט אהינטען אונטערן בורנאָס, אַזוי אז דיא פאָלעס פארנעהמען זיך. אויפן קאָפ א פליסען היטעל. דיא פאות שטעהן אויבען אָפ פון דיא שלייפען, אונטען פארשפיצט און א גרייזעל און הייננען אראָפ וויא צעפליך. צווישען דיא צעפליך קוקט ארויס א קליין, שיטער בערדיל, פארריסען מיט א שפיצעל ארויף. קוקט א מאל אויף איין איינעל, האלטענדיג דאָס קעפיל אין דער זייט און אויף דיא ליפען שוועבט א שמייכעלע, וואָס דריקט אויס חוצפא.

פייבוש. אָט וועסט דוא זיא באלד אָנקוקען. הא, וואָס קען דיך עס ארען?.... הייסען וועט עס, עט, גלאַט אַזוי, ביים וועג געהענדיג אויפן שפאַ־ציר, ל״ג בעומר, אין וואלד.

חאסקיל (מיט א קניימשעל) נאָך א מאָל מאקי פרעג איך: למאי נפקא מיניה? וואָס איז דאָ אָנצוקוקען? א נקבה וויא אלע נקבות. עיקר הדבר איז דאָך יענץ — התחיבות.

פייבוש. גלויבט מיר, ס'איז רעכט. מען בעדארף וויסען דאָס אָרט. דאָ מה עס הייסען קלאָמפערשט אָנקומען. רש״י איז מיט זיין בעוואָהרעניש חלילה נישט משוגע. און וויימער הא, וואָס קען עס דיך ארען, אז דוא וועסט חאפען א קוק? נישקשה, מען וועט דיך חלילה נישט אָפבייסען. (ער בעטראכט חאסקילין) ע, דוא שוויצט דאָך עפים וויא ביבער! ...... ניין, נישט קיין גוטער משא ומתן פאר מיר. — וואָס טויג דיר דאָס פליסען היטעל?

חאסקיל. א זאג אביסיל פון א יודען: וואס טויג דאס הימעל! עפּיס גאר משונה ווילד, חלעבין!....

פייבוש. עט.... וויס איך, וואס דוא רעדסט. — למען השם, זאג איך דיר, האסקיל, צוהאלטען זיך מיט דרך ארץ.

חאסקיל (מיט א שמייכעלע פּישששׁ, דרך ארץ פאר א מיידיל! אט רעדט נישט קיין נארעשקייטען.

פייבוש. דאס, חאסקיל, זאג איך דיר טאקי: למען השם צוריידען מיט ישוב הדעת, ווארים זיא איז א קלוג מיידעל!

חאסקיל. א טריאטער חלעבין, א קלוג מיידעל! פון וואנען האט צו איהר דיא חכמה זיך גענומען? אין א חדר האט זיא דען געלערענט? וואס א מינדסטער מאנסביל האט אין נאגעל האבען עס צעהן קלוגע נקבות נאך אין קאפּ נישט.

פייבוש (ווייטער בעטראכטענדיג חאסקילין) נוא, סחורה!.... דוא שוויצט נאך טאקי אלץ חאסקיל? ! נעהם וויש דיר אפּ דאס פנים מיט א טיכעל. — צו וואס האט דיר נאך געטויגט היינט אזא בורנאס?

חאסקיל. עפּיס א שניידעריל, א פראנצוויזיל בין איך, הא, מיך צו ווייזען צווישען מענשען אין איין קאפּאטע! — זעהר א פּאליטישנער מענש, חלעבין, ר' פייבוש! (ווישענדיג דאס פּנים מיט דער פּאלע) הלכות פּאליטיקע, דרך ארץ, פארשטעה איך בעסער. — רעדט בעסער מכח התחייבות.

פייבוש. נישקשה, דוא האפּסט זיך אין א שמאלץ גרוב אריין. — טאמיר וואלט איך ביי דיר געפּועלט, אויף א ווײלע האטש אויסצוטהון דיין בורנאס. ער איז דאך צו דיר נישט צוגעוואקסען, קענסט דאך אפּנעהען מיט שוויים.

חאסקיל (ווישענדיג דאס פנים) בראש ציטערט ער פאר שוויים! וואס איז דא אזוינס? א יוד שוויצט.... קעסט, ר' פייבוש! למען השם וואס מעהר קעסט.

פייבוש. שא זיא נעהט, זיא נעהט! (ער בעטראכט נאך א מאל חאסקילין פונם קאפּ ביז דיא פיס) אך, דיין שוויצען, חאסקיל, דיין שוויצען!......

זעקסטע סצענע.

פייבוש, חאסקיל און רייזילי.

רייזילי (צוקומענדיג נאָהענט) נאָך דאָ פאָרט עפּיס א שטיקעל זכר.... ר' פייבוש! א גאסט חלעבין. עפּיס ווייא פונם הימעל אראָפּגעפאלען!

פייבוש. ווערטער מאקי ווייא פון א חכמה, א יודישע מאָכטער! קיינער טהוט נישט קיין טריט ביז ס'איז ניט פונם הימעל. עס פאלט דער שפּאָן ביז ס'איז עפּיס נישט דראָן.

רייזילי (מיט א זיפץ) א מאָל אָבער פאלט דער שפּאָן יענעם צרות אָנצוטאָן. חלילה, נישט אייך, ר' פייבוש, מיין איך.

פייבוש. מען בעדאַרף אָבער אלסדינג אָננעהמען פאר ליב. אז גאָטעניו דרעהט זיין וועלטיל! אוודאי איז נישט איטליכער נענוג שטארק אויסצושטעהן דעם נסיון.... איך האָב שוין דאָ געשמועסט מיט ר' חאסקילין, האָב איך ערשט.... וואו זיינט איהר ר' חאסקילי? (שטרעקט ריידענדיג אויס דיא האנד אהינטער און שלעפּט חאסקילין צו ביי דיא פּאָלעס) אָט איז, ר' חאסקילי, דיא גוטע און פרומע, פון וועלכע מיר האָבען געשמיעסט.

רייזילי (לאָזט פארשעהמט אראָב דיא אויגען) ע, ר' פייבוש! איך האָב נאָר נישט געוואוסט, אז איהר קענט מאכען קאָמפּלימענטען.

פייבוש. קאָמפּליענטען ווייס איך נישט, קיין פּלאָטקע מאכער בין איך נישט. ביי מיר איז אָהן קונצען, פּראָסט דער אמת, ווייא גאָט האָט געבאָטען. יאָ, האָבען מיר ערשט געשמיעסט, ווייא שווער ס'איז איין עהרליכער יוד צו זיין, גאָר אָהן קשיות פון זיין ליבען גאָטען אלסדינג מקבל באהבה זיין און געשטעלט למשל איינע אזעלכע, מיט וואָס פאר א שטארקייט זיא האלט נעביך דעם נסיון אויס און נעהמט אָן פאר גוט, וואָס גאָט ברוך הוא טהוט, און ווער? דווקא א נקבה, נאָך א יונגנד. (א טאָרענגעבענדיג חאסקילין) א יאָ, ר' חאסקיל! .... איהר זיינט נעביך מיד, ר' חאסקילי, פונם גאנג און נעהמט אָב מיט שווייס. נישקשה! (שטיל, אָנבייגענדיג זיך צו רייזלין ער איז א זיידען קינד, כלי שלמה!

רייזילי. איהר שטעהט דאָ דערווייל מיר און איך בעט אייך אפילו ניט זיטצען! זעטצט זיך, זייט מוחל, אָט דאָ אקעגען אויף דער באנק.

פייבוש (ניט א שלעפּ חאסקילן בייא דער פּאָלע און זעטצען זיך ביידע אקעגען רייזילין) געלויבט איז גאָט, ר׳ חאסקיל, אָט זיטצען מיר אונטערגעלעהנט אונטער א בוים! א יאָ נוט? וואָס שווייגט איהר? (צו רייזילין) איך האָב זיך פאררעדט און פארגעסען דערווייל צחאָנען. יאָ, דאָס איז ר׳ חאסקיל ר׳ יוחנצע דעם רב׳ס!

רייזילי (צומישט) א־אָ! איך ווייס....

פייבוש (נאָכדעם אז א היבשע ווייל איז שטיל) אזוי, אזוי נעהט עס אויף גאָטס וועלטעלע! .... (ער דרעהט א האָר פונם בערדיל און מריקעט אונטער דער נאָז) טי־טי־טי, בריבים־בים־בים.... וואָס זאָגט איהר, ר׳ חאסקיל, וויא דאָ איז נוט?

חאסקיל (מיט שמייכעלע) וואָס איז דאָ אזוינס? א וועלדעל, פלעקער, ביימער, רימליך, בעזעמער!.... עט. נארעשקייטען, יונגעלשע זאכען.

פייבוש (צו רייזילין) ר׳ חאסקיל, פארשטעהט איהר, נעהט אלץ אין הויכע דרכים. איהם טראָגט דער קאָפּ אין אנדערע חלומות. אוודאי איז עס נאָר א הויכע מדרגה העט, העט...... א קאָטא! וויא קומען אזעלכע מענשליך וויא איך דערצו.... בריבים־בים בים. — מען בעדארף אריינגעהן אביסיל צו דער מאמען. (צו חאסקילן) און איהר מעגט דאָ בלייבען, ניש־קשה. (צו איהם אויף לשון הקודש) אתה בלא תהיה כאן שלימטזאלניק. (באלד טאקי אויף יודעש) דיא וועלט פון דעסטוועגען, ר׳ חאסקיל, איז אויך א וועלט.

רייזילי (קנאקט דיא פינגער) אָט וועל איך געהן, שיקען אייך דיא מאמען אהער, ר׳ פייבוש!

פייבוש. חלילה, זיינט זיך נישט מטריח. איך געה אליין, נישקשה. (ער ווערד פארשווינדען).

זיבעטע סצענע.

רייזילי און חאסקיל.

רייזילי נעהמט נישט ווייט פון איהר דאס רעמיל און העפט, חאסקיל נעהמט זיך בייא דער פאה, און גלעט דאס בערדיל. ביידע שווייגען א היבשע ווײַלע, נישט צורײַדען א וואָרט.

חאסקיל (מאכט מיט דיא אקסלען אָנבייגענדיג דאס קעפיל) נאָ, נאָ, דיר פייבוש!

רייזילי (דערלאנגט אָפבייסענדיג דעם פאָדים א דורכנעהמענדיגען קוק אויף חאסקילן) וואס פייבוש?

חאסקיל (אין דער וועלט אריין) א תם! ווייסט קלאָמפערשט נישט, אז פייבוש איז א שרכן.

רייזילי. האָט נישט קיין פאראיבעל, איהר זיינט דען א בחור?

חאסקיל (מיט א געלעכטער) א טריאטער, חלעבין. נאָט אייך א בחור מיט א בערדיל!.... איין אלמן בין איך. — נאָר צו וואס טויגען דיא אָנשטעלען, אז מען ווייסט אליין זעהר גוט.

רייזילי (גוט בעטראכטענדיג חאסקילן) עפיס ווילט זיך מיט אייך רייד־דען, איהר זיינט, דאכט זיך, בייז.

חאסקיל (ווערד ביי זיך גאנץ שטארק) ניין, עס רעדט זיך נאָר אזוי נוא, לאָמיך שוין הערען וואס ווייטער?

רייזילי. איז אייער ווייב געווען א קלוגע, אויף אייך א מבין?

חאסקיל (מיט א געלעכטעריל) קלוג וויא אלע ווייבער, משטעהנעס נער־זאָגט. און צו וואס טויג באמת א פלוניתטע דיא איבעריגע חכמה? ביסט א פלוניתטע זייא זשע א פלוניתטע און געגוג. ווייטער גאָרנישט.... איהרע מבינות האב איך נישט בעדארפט. אלץ איינס....

רייזילי (אוועקשטעלענדיג דאס רעהמיל און אָנקוקענדיג חאסקילן) מיט

אייך איז דאָך עפּיס מחיה נאָר צוריידען ! זאָגט נאָר, איך בעט אייך, וואָס איז אזוינס פּלוניתטע ?

חאַסקיל (שמאָכט פאר גרויס הנאה און רייבט דיא הענט) וואָס איז אזוינס פּלוניתטע ? — נאַרנישט, פּלוניתטע איז פּלוניתטע, א יודענע, אָהן א נאָמען, גלאט אזוי זיך....

רייזילי. און אייער ווייב, זאָגט נאָר, האָט איהר ליב געהאט ?

חאַסקיל. עפּיס אזוי מיאוס מנושם, ליב מחילה א ווייב ! .... דאָס ערשטע מאָל הער איך אזעלכעס. עפּיס א ראָסעלפּלייש איז עס, א לעדוועצע....

רייזילי עפּיס נאָר אנטיק חלעבין וויא איהר רעדט ! וויפיל איז דרינען אז אייער ווייב איז טויט ?

חאַסקיל. אָ, שוין א היבשע צייט, אקעגען א דרייא חדשים.

רייזילי. ערשט א דרייא חדשים און איהר ווילט שוין חתונה האָבען !

חאַסקיל. מילא וואָס דען זשע טהוט א יוד, אז דיא פּלוניתטע שטאַרבט ? נעשטאָרבען — נוא נעשטאָרבען, ברוך דין אמת ! האָב דיר דאָרטען א ליכטינען גן עדן און חתונה מוז מען האָבען. — איבעריגעס בין איך מרוצה, אויף א קורצער צייט דיא חתונה אָפּצולייגען, אבי למזל אָפּמאכען דיא תנאים, פייבוש האָט מסתמא עס שוין געזאָגט.

רייזילי. און קינדערליך איז פון אייער ווייב איבערגעבליבען ?

חאַסקיל. פון עטליכע שטיקלעך איז דאָ איין יונגעל, א שלאָפּס. מען קען זיין גאַנץ רוהיג, דיא נשמה היינגט איהם אויפן שפּיטץ נאָז. ער בלייבט ביים טאַטען, צים שידוך געהער זיך עס בלל נישט אָן.

רייזילי. זעהר פיין פון אייער זייט.... (זיא נעהמט ווידער דאָס רעהמיל און העפט אראָפּלאָזענדיג דיא אויגען).

חאַסקיל (נעהמט אהין אהער מיט ברייטקייט און שמאָכט) וויא זיא האָט מיך דאָ פאַרהערט ! בין איהר אָבער אריין אין טעם, העהע (פאַרלייגענ־דיג דיא הענט אונטער דעם בוזנאָס קוקט ער פון דערווייטענס אויף רייזילין מיט איין איינעל און מעסט זיא איבער פון אויבען ביז אראָפּ) סחורה ! קיין מעשה נישט, נישקשה.... מען בעדאַרף מיט איהר מאכען ניכער איין עק. (צוקומענדיג צו רייזילין רעדט ער עפּיס נישט מיט זיין קול) נוא, זאָג נאַרעלע, דוא ווילסט ?

רייזילי (הייבט אויף פאַרוואונדערט דיא אויגען) וואָס ? ! ....—

חאַסקיל (מיט אַ נאַרישער מינע) זאָג, נאַרעלע, שעהם זיך נישט! ס'איז דאָך אַ יודישע זאַך. ווייסט דאָך שוין וואָס......

רייזילי (שטעהט נעשווינד אויף, אַנטאַפּענדיג זיך ביים האַרצען) אהא, איך שטוים מיך שוין אָן.... אַ שרעק!!

חאַסקיל. שרעק זיך נישט, נישקשה! דעם נדן וועט דער טאַטע דיינער סיליקין סורם המעשה. מענסט אויף מיר זיך שוין פּאַרלאָזען. ער פּרוטה אחרונה וועט ער ביי מיר סיליקין.

רייזילי (אויסשטעלענדיג אויף חאַסקילין אַ פּאָר ברענעדיגע אויגען) אוועק דוא ווילדער!....(זיא לאָזט זיך ניך נעהן).

חאַסקיל (נאָכקוקענדיג רייזילין מיט חוצפּא) פּיששש....מען פּרענט זיא אום אַ דעת! נישקשה, וועסט בעסער ווערען!.... (ער נעהט אוועק).

אכטע סצענע.

שפּרינצע, רייזילי און שמחה.

שפּרינצע (ווייזט זיך נעהענדיג פון שטוב און ברעכט דיא הענד) שוין!......דער ערשטער שניט איז שוין נעשעהן. דיא מאַמע מוז נעהן דערקיילען.... רייזילי און אַ חאַסקיל! אַזאַ הפך וויא טאָג און נאַכט......... אוי, דיא נויט, דיא ביטערע נויט!.... וויא אָבער וועל איך איהר אין דיא אויגען קוקען?.... רייזילי, אָ, רייזילי! (זיא שפּאַרט זיך אָן צו אַ בוים און וויינט).

רייזילי (צוקומענדיג פאַרטראַכט און דערשלאָגען) מאַמע!....

שפּרינצע (קלאַפּט זיך אין האַרצען) וועה איז דער מאַמע! — רעד, וויין מאָכטער!

רייזילי. איך האָב שוין נעוויינט, מאַמע!

שפּרינצע. וויין, לאָמיך הערען! דיין שווייגען אצינד שטעכט מיך.... וויין, רעד טאָכטער!

רייזילי. אַלץ איינס, מאַמע! וואָס איז אין נאַנצען מיין לעבען?

שפרינצע. א שרעק! עפּיס הערט זיך מיר אצינד דאָס אלטע לידעל:
„דער טאטע האָט מיך געקיילעט, דיא מאמע האָט מיך גענעסען". יאָ, טאָכטער, גענעסען, דאָס איז טאקי פאר דעם עסען.

שמחה (אנקומענדיג שטארק אויפגעבראכט) אזוי? !.... דוא שיטסט מיט הייסען פריסיק שיטסט דוא אָפּ — טרייבסט! נוא, זאָג איך דיר, רייזיל, דער שידוך מיט האסקילין מוז זיין און וועט זיין.

שפרינצע (אָנגעהמענדיג שמחהן בייא דער האנד) אָבער שמחה, נישט מיט אזא......

שמחה. עס, וואָס וועסט דוא מיר דאָ זאָגען..... דאָס האָט דיא מאמע דיינע, רייזיל, דיר ביז אהער נאָכגענעבען אלע דיינע חפצות און איך נאר האָב מיך געלאָזט ארויספיהרען אויף בימשען........ יאָ, א גרויסע טובה האָט מיט איהר נאָכגעבען דיר דיא מאמע דיינע געטהון. א ווייבער, ווייבער.......

שפרינצע (מאכט מיט דער האנד שמחהן פֿמעט אונטער דער נאָז) שלעכט אין שטארט, עס געפעהלען איהם נישט דיא ווייבער! וויא באלד נאָר עפּיס זיינען דיא ווייבער.... אָ, מענער, מענער! (צו רייזילין) וואָס זאָלען מיר ווייבער נעביך טהון, אז מיר זיינען אין אזא פינצטער מזל גע-בוירען געוואָרען; אז מיר זיינען פארקויפט, נישט פרייא א קאָפּ אויפצוהוי-בען.... ע, דוא זאָלסט זיין א יונגעל, וואָס וואָלט איך מיט דיר געהאט צוזאָרגען, א מיידעל אָבער איז עפּיס נאָר אנדערש. זיא טהור צופיהל זיך נישט איינשפארען.

רייזילי. מה רעש, איך וועל פארזיצען? עפּיס נישט אזא סכנה!

שפרינצע. עפּיס גרינג אזוי צוזאָגען אייביג א מיידעל! ערגערס איז שוין, דאכט זיך, נאָר נישטאָ וויא צוזיצען ביז דעם גרויען צאָפּ. און בפרט נאָך בייא יודען. בעהיט זאָל מען ווערען! — א מאנסביל ער מעג, נישקשה, ער איז עפּיס נאָר וואָס אנדערש....

שמחה (וואָרטשענדיג) דיא מאמע איז דאָס דיא גוטע און דער טאטע דער שלעכטער. זאָגט זיא דען נישט אויך דאָס איינענע. נאָר אביסיל צושמירט.

שפרינצע. אז דוא ביסט געקומען אזוי אָנגעלאָדען און זיך צופלאקערט אויף דעם קינד נעביך! זעהסט דאָך, מען קען רעדען דאָס איינענע טאקי,

נאָר וויא א מענש, מיט נוטען און ברחמנות.

שמחה (גלעט רייזילין איבערן קאָפּ) חלעבין, רייזילי, איך האָב דיך אזוי ליב וויא דיא מאמע.

רייזילי (אָנקוקענדיג דעם פאָטער פּא־ט אכט) וואָס ?!

שמחה (א קלאפּ געבענדיג זיך אין הארצען) איך האָב א הארץ פול מיט מכּוֹת ! .... און נאָר אָהן דעם, רייזילי, ביסט דוא דאָך שוין א דערוואקסען מיידעל און וועמען אנדערש קען מען דיר אין אונזער גראָד אָנשלאָגנען ? חאסקיל איז וויינינגסטענס א מיוחס, שטאמט פון א גרויסער משפחה.

רייזילי. אָט דאָס נאָר ! .... ניין, טאטע, ניין !

שמחה (אויפגעבּראכט) מיר זיינען פארבייא ! דוא ווילסט אונז קיילען טאָכטער. זאגנען דיא מאמע.

שפּרינצע. משוגה גראָב, שמחה ! רעד נישט אזוי משונה. (צו רייזילין מיט א קרעכץ) דער טאטע מיינט, מיר קענען פון אנדערע געקיילעט ווערען חלילה אָהן א מעסער....

שמחה. אונזער הויז, וואָס אין זאלאָג, וועט מען צונעהמען, אלסדינג, האק און פּאק מיט דיא בעבעכעס. א חוץ דיא אלע בימערע צרות וועל איך נאָך פארליהרען דעם גוטען נאָמען און זיין צו לייטעש געשפּעט. מיין נאנצע האָפנונג אצינד איז נאָר איין ר' יוחנצע, אָבער מיט דעם תנאי, אז דוא ועסט זיך נישט פארעקשהנען.... אוי, רייזילי, שלעכט, דער חלף ליגט מיר אויפן האלז !

רייזילי (אָנחאפּענדיג זיך ביים הארצען) טאטע !....

שמחה. קוק מיין קינד אויף דער מאמען. דיא מאמע נעביך וועט ליידען דחקות, הונגער און נישט האָבען אויף דער עלטער וואו דעם קאָפּ אנידערצולייגען (ער ווישט דיא אויגען און קעהרט אוועק דעם פּנים).

רייזילי (צו זיך אליין, א מאך געבענדיג מיט דער האנד) ער.... איז דאָך מעהר נישטאָ.... טהוט אייך מיט מיר וואָס איהר ווילט !

שפּרינצע (וויינענדיג) ניין, ניין, צווינג זיך נישט טאָכטער !.... דיא מאמע ועט בעסער דינען, זיך פארקויפען......

רייזילי. ניין, מאמע ! אלץ איינס. אזוי איז מיר שוין בעשעהרט.... (זיא פאלט אויף דער באנק).

שפרינצע (ארום האפענדיג רייזילין) געפאלען וויא א קרבן! וועה איז ר'עם טאטען, וועה איז דער מאמען!....

פינפטער אקט

א נאס. אויף דיא הייזער זיינען ארויסגעשטעלט פענדליך און א טהייל פון זייא זיינען אויך בעהאנגען מיט קרענצליך בלומען. רעדליך מענשען שטעהען אויף דיא טרעטואַרען. לינקס קוקט ארויס איציקס קלייטעל און דערבייא ליפע דער חלפן לעבין זיין טישעל.

ערשטע סצענע.

איין עולם. איציק דער קרעמער, ר' אליה, ליפע דער חלפן און פייבוש.

א יודענע (מיט א געשרייא שטופענדיג זיך צווישען דעם עולם) לאָזט יודישע קינדער, לאָזט! חיימיל מיינער קומט.... צוריק פון דער מלחמה.. מיט דעם פאָלק קומט ער, מיין חיימיל!

א יוד. אי-אי, זיא האָט מיר אָנגעטרעטען אויף דעם פוס! איהר טרייף מזל, וואָס זיא איז פארשווינדען.

קולות צווישען עולם. אהין, ווייטער, צו דער ראָגאדקע, ניבער! (דער עולם דערווייטערט זיך).

איציק (שטעהט אויפן נאָניקעל פונם קלייטעל) קיר"ה, זאָגט איהר, עהטט דיא הערצאָגאָווינע! אָט דאָס איז דאָך טאַסי אייער קיר"הס פוילע תנועות, טהוט נאָרנישט און האַפט נאָר בייא דיא מלכיות שיריים!....

ר׳ אליה (זיצט אויף זיין חזקה אָרט) און ריין וויקטאָריעס חאַפּ דיא אינזעל ציפּערען, הייסט נעביך נאָר ניט נעהאַפּט שירייס! נישקשה, זיא איז אַ גוטע נאַשערען, האָט ליב שטילערהייט אַ חאַפּ צוטהון פונם טעפּיל.

ליבע. אומזיסט, חלעבין, אייער האַמפּערען זיך, ער נעהאַפּט, זיא נעהאַפּט, וואָס מאַכט עס אוים? אַ לאַנג אַלטע אייבינע מעשה. אָט ועהט בעסער וויא דאָרט שיט זיך איין עולם אקעגען דעם חיל, וואָס קומט באַלד אריין.

פייבוש (צוקומענדיג צום קלייטעל) אַ, נאָט העלף! פון וואָס שמיעסין עס יודען? מסתמא פון פּאָליטיקע. (צו ר׳ אליהן) זעהט איהר אין פּאָליטיקע, דאָ זיינט איהר, ר׳ אליה, אַ למדן מופלג, איין בריה און אַ שדכן דווקא נישט קיין גוטער. — יוסיל פינשעווערס שידוך האָט פון מיינע הענט, נאָר דורך אייך זיך ארויסנעגליטשט.

ר׳ אליה (אויפשפּרינגענדיג פונם ביינקעל) הערט זשע יודען בהן שלי, איך בין דרינען אַזויפיל שולדיג...... וויא זאָל איך זאָגען? אַזוי וויא.... נישטמעהר וואָס.... נאַרנישט.

פייבוש (מיט אַ גנבה שמייכעלע) נישטמעהר גלאַט אויף דיא איינענע מעשה — ר׳ אליה! אָבער ווען נישט ר׳ אליה און טרעפּט זיך מיר עס מיט איין אַנדערען, הערט איהר יודען! וואָלט איך טע־טע־טע.... נוא, ר׳ אליה, שא, ווייטער חבר.

ליפע (ארויפלויפענדיג מיט אימפּעט אויפן גאַניקעל) איציק, דאָס חיל! דאָרט ריהרט זיך שטאַרק דער עולם.

איציק (צוקוקענדיג זיך) הא... ניין! ברוך הבא, דאָס איז ער, שמואליק מיט זיין כבוד אַליין!

צווייטע סצענע.

שמואליק און ניסיע.

שמואליק (ארויסשטופענדיג זיך פון צווישען דעם עולם שטארק פאר־כוסעט און דאס היטעל אויף דער זייט קאפ) וויסניטרע, וויסנאפרע, וויס־נאטרע לחי עולמים!.... אז שמואליק מארשירט לאז זיין בצלצלי תרועה, מיט א קאטערינקע...... עך, סאלדאטיקי בראטיקי בשמחה רבה ואמרו כלם!

ניסיע (ציהעט שמואליקן ביים ארבעל) זיידע, נענוג! ניכער קום הער־שעלען אקענען!

שמואליק (פארקרימט זיך) פישש, א גרויסער פריץ, אקענען! – ווייבער, מאמעס צום קבלת פנים דא, אקענען!.... ואני און איך האב צו דיין מוטער רחל נישט אזוי געטהון, בבואי מפדן, אז מיר זיינען געקומען פון קאווקאז, האבען מיר געדראלעט בענלא ובזמן קריב וויא א קאדנער בעל ענלה אין דער בלאטע, זיך געשלעפט מיט גרויס קוראזש אומעטים הוררר.... אז אלע פלעגען פאר אונז מאכען ויברח....

איינער פונם עולם. אבער קידוש, שמואליק, פלעגט איהר מאכען?

שמואליק (שאקלענדיג מיט דער האנד) פיט, פיט, פיט! דוואדצאט פיאט פאלאק אויף א ברודער מיט דריי ציין אונטערגעשלאגען. און קידוש איבער א הארטען סעחאר. נא, גריזע און שריי חי וקים: ראדי סטאראטסיא וואשע בראדיע, בשמחה רבה ואמרו כלם!

ניסיע. אבער קום שוין, קום זיידע! וויא דערלעב איך שוין זעהען הערשעלען.

שמואליק (אויסציהענדיג זיך וויא א סטרינקע) סטאי ראוונאיסיא! פינף און צוואנציג יאהר מיט א שמיטצעל האט דיא מאמע געווארט און זיך נישט דערווארט איהר שמואליקן צוריק קומענדיג פונם חדר, וואהין דער בעהעלפער מיט מעשענע קנעפליך האט איהם, נאך נאר א ברעקיל, אוועק געטראגען אויף דיא פלייצעס. דיא גאנצע צייט כסדר איז נעגאנגען דיא גאנצע סדרה בלק. ומלאכים יחפזון און געציטבעלט, דם ואש ותמרות עשן

אלש א רויך איז נעגאנגען. (אננעהמענדיג ניסיען) הייא, אָדם א מענש, קאטשקע ריק זיך! ריקט זיך ישראל בני רחמנים!.... (ער נעהמט אוועק מיט ניסיען און א סך פונם עולם נאָך איהם).

דריטע סצענע.

מענדיל, דוואָסיע און שמחה.

דוואָסיע. אונז, מענדיל, איז שוין אפשר צייט פאָהרען א היים. אלסדינג איז שוין איינגעהאנדעלט. אויף א רגע נאר וואָלט איך נעוואָלט א שפרונג טהון צו שפרינצען, זעהן וואָס זייא מאכען.

מענדיל. מאכען זאָלען אזוי דיא הינע ר' שמעלקעס. זיי האָבען ר' שמחהן גוט איין אויער אויסנעמאכט. יענע וואָך בין איך ביי איהם נעוועזען. אוי, דוואָסיעניו, איז דאָס בייא ר' שמחהן אין הויז א ביטערע עלענט, דער דלות שווישטשעט דאָרט פון איטליכם ווינקעלע! דוא וואָלסט איהם נישט דער־קענט, אזוי האָט איהם דאָס פנים זיך פאַרענדערט. שא, אָט נעהט ער דאָרט מאקי אליין.

שמחה (צוקומענדינ) שלום עליכם, מענדיל! וואָס מאכסט דוא עפּיס? וויא נעהט עס דיר אין דיין ארענדע פון דער מיהל?

מענדיל. נישט צופארזינדיגען, ס'איז ברוך השם, דאָ ברויט. (אנקר־קענדינ א רגע שמחהן) וואָס טוינ אייך, ר' שמחה, דיא שטאָדט אָנקוקען דאָ דיא פנימער זייערע — דאָס גאנצע פעקיל שיינע לייט, מיוחסים, וואָס האָבען בכיוון, בכדי צו ווערען אדמיניסטראטאָרעס, שטילערהייט אויף אייך נענראָבען. בענראָבען, חלעבין, זאָלען זייא אייך אלע ווערען. אָט נטהמט, פאָלגט מיך, און פאָהרט מיט אייער ווייב איבער צו מיר אין דאָרף אויף א צייט ביז נאָט וועט אייך עפּעס העלפען.

דוואָסיע. בייא אונז וועט עס חלעבין נאָר נישט אויסמאכען, אדרבה

מיר ווילען גרויס הנאה האָבען. טהוט אונז, חלעבין, דיא טובה, בעל הבית! אזוי פיעל יאָהר האָבען מיר דאָך אייער זאלץ און ברויט גענעסען.

שמחה. יישר כח אייך פונם גאנצען הארצען, ס'איז אָבער גאָר אומ־מעגליך. וויא מיינט איהר, הא? שפרינגצע מיינע וועט זיך שיידען מיט רייזילין און בפרט אצינד, אז זיא איז אזוי אומגליקליך און עס טהוט זיך....

מענדיל. אלץ אפשר מיט דעם שיינעם איידעמיל?

שמחה, ס'איז דאָ נעגונג מיט דעם, מיט יענעם.... אָט גוט חלעבין, וואָס דוא ביסט היינט אין דער שטאָדט. דוא קענסט מיר צוניטץ קומען. קום, וועל איך דיר זאָגען. (שמחה און מענדיל געהען אוועק).

פערטע סצענע.

רייזילי, א דארע מיט א טיכעל אויפן קאָפּ, א פּעקיל אונטערן אָרם. דוואָסיע, איציק און ליבע.

דוואָסיע (צולויפענדיג צו רייזילין) וואָס זשע מאכט איהר פּאָרט, קרוין? אי, האָב איך שוין גענארט אזוי אייך צוזעהן! (זיא ווישט דיא אויגען און שאָקעלט מיט דעם קאָפּ) א וועהטיג איז מיר, וויא איהר זעהט נעביך אויס! זאָגט זשע, איך בעט אייך, וואָס זשע מאכט איהר?

רייזילי (אונטערהיסטענדיג און הייזעריגליך) אזוי וויא דוא זעהסט מיך, דוואָסיע. — איך לעב....

דוואָסיע. אזא לעבען נעזאָגט געוואָרען אויף אלע יענע לייט, וואָס האָבען א מאָל בייא אייך געזויפען, געפרעסען און דערנאָך אין אייער בלוט זיך געבאָדען! (אויסשטרעקענדיג דיא האנד צו רייזילים פּעקיל) א דונער האָט מיך נישט דערשלאָגען! קוים וואָס זיא געהט, איז אויך אויף דער צייט און רייסט זיך נאָך דאָס געזונד איין טראָגענדיג אזא פּעקיל!

רייזילי (אוועקשטופּענדיג דוואָסיעס האנד) צו וואָס, דוואָסיע! וואָס מאכט עס אויס, נאָך א פּעקיל, אלץ איינס, חלעבין.

דוואָסיע. נעהמ שוין, נעהמ, רעדמ נישמ אזעלכע זאכען. אייער געזונמ אין מהייער. צעהן פון יענע שיינע לייט זאָלען דיא כפּרה ווערען פאר אייער מינדסמען נאָגעל.... נוא, נימ שוין עס אהער! — וואָס איז דאָ אזוינס אין דעם פּעקיל?

רייזילי. אביסיל וועש צום נייען...... האָב איך אויף איין אָרמ גענומען.

דוואָסיע (ווישענדיג דיא אויגען מימ דער גאנצער האנד) ר׳ שמחה׳ס מאָכמער, וואָס האָמ געלעבמ אין וועהלמיג, זיך געבאָדען אין מילה, אין פּומער זאָל היינמ נעביך אזוי קריעה רייסען!

רייזילי. מיין לעבען איז גאָר נישמ ווערמה, מען זאָל איבער איהם אזוי זיך זאָרגען. אָמ זאָג בעסער, דוואָסיע, וואָס מאַכסמ דוא? לעבסמ דוא צופרידען מימ דיין מאַן?

דוואָסיע. אויף אלע מיינע ליבע נעזאָנמ געוואָרען אזא גומע מזלדיגע דאָליע וויא מיינע. מיין מענדיל ליובעמ, קיכעלמ מיך. אלץ דוואָסיעניו, מיין דוואָס׳עניו. זאָגמ דוואָסיע, מאָג, מעג זיין נאכמ, איז מאָג. — און איך איהם האָב אין הארצען עפּיס אזוי ליב, אזוי ליב...... איך רייץ מיך אפילו אַ מאָל מימ איהם, בלאָז מיך קלאָמפּערשמ, אָבער אזוי אויף קאַמאָוועס.

רייזילי. זעהסמ דוא, דוואָסיעניו, דוא האָסמ מאַקי אַ גליקליך לעבען.

דוואָסיע. איך האָב מיך, ברוך השם, נישמ צובעקלאָגען. ס׳איז נאָך אזא מענדיל, דאכמ זיך, גאָר נישמאָ. ער איז דאָך אפילו אַ פּראָסמער מענש, נישמ עפּיס וויא יענע זיידענע יונגע מאַנמשיקליך; גאָר דיא כפּרה מעגען זיי אלע ווערען פאר זיין מינדסמען פינגער.... אַ וועהמיג איז מיר! וואָס ציטערמ איהר עפּיס אזוי, רייזילי? איהר קענמ דאָך זיך נישמ האלמען אויף דיא פיס. אהער גיכער דאָס פּעקיל! קוממ, דאָ אקעגען האָב איך אַ בעקאַנמ קלייטעל. (זיא נעהממ ביי רייזילין דאָס פּעקיל און געהמ מימ איהר צו צום קלייטעל).

איציק (דערזעהענדיג דוואָסיען) אַ, איסקאַמציל קוממ, דוואָסיע!

דוואָסיע (ארויפפיהרענדיג רייזילין אויפן גאניקעל) זיממ, רייזילי, זיממ דאָ אויפן ביינקעל, אָמ אזוי, אזוי. (צו איציקין) האָמ קיין פאראיבעל נישמ, וואָס איך ספּרווער דאָ אזוי, וויא ביי מיר אין דער היים.

איציק (ווייזענדיג אויף רייזילין) נישקשה, איך האָב געננוג פון זייא אר־בערגעלייזט א מאָל אין דיא גוטע יאָהרען....

ליפּע (ארויפלויפענדיג געשווינד אויפן גאניקעל) איציק, מען נעהט!

פינפטע סצענע.

פון דערוויימענס הערט זיך א שפּילען פון מוזיקע. דערנאָך ווייזען זיך סאָלדאַטען. פאָראויס געהן פּיעווטשעס, זינגען און פּייפען פרעהליך. אין דיא פענסטער פון ביידע זייטען הייזער שטעהען ראַטען און ווארפען אויף דיא סאָלדאַטען קרענצליך בלומען.

דיא פּיעווטשעס:

סאָלדאַטושקי, רעביאַטושקי גדיע וואשי זשאָני?
— נאשי זשאָני רוזשיא זאראושאָני,
וואָט נאשי זשאָני. א. ז. וו. א. ז. וו.

א טהייל מענשען דערקענען צווישען דיא סאָלדאַטען זייערע קינדער, זייערע מאַנען, לויפען צו זייא פרעהליך צו, קישען זיך און נעהען מיט זייא אוועק; א טהייל מענשען, וואָס זייער האָפנונג איז געוועז אומזיסט וויינען און ברעכען דיא הענט.

זעקסטע סצענע.

שמואליק, גיסיע און א סאָלדאַט.

גיסיע (מיט א געוויין) נישטאָ הערשעלע! זיידע, וואָס שווייגסט דוא?
שמואליק (טהוט אומעטיג א פּייף) מי בחרב ומי בחניקה, ווער דורך בלייענע פייגעליך און ווער דורך א פּיקע....

קום, ניסיע, קום ! (ער נעהמט שאָקלענדיג זיך).

ניסיע (נעהמט וויינענדיג נאָך שמואליקין) וואָהין, זיידע, קום ?

שמואליק (צוקומענדיג צו דיא פורנאָנעס קראסנאהאָ קרעסטא) אהער, ניסיע ! בענלא, א כאָפּ אין וואָגען ובזמן קריב און זשיוואָ.

א סאָלדאט (ארויסקריכענדיג פונם פורגאָן, זיין האנד היינגט אונטערגע־בונדען אויף א טיכעל) האָ־האָ שמואליק !

שמואליק מיט דער האנד צום מויל) על כן ברך, מיט דעם גלעזעל א מאָך, פּיף פוף־פּאָף ויקדשהו און געמאכט איהם פאר אָ קדוש, אָהן א הענטיל.. הייא. סליש !

ניסיע. נישטאָ הערשעלע ! פרעג זיידע, וואו איז מיין הערשעלע ?

דער סאָלדאט (שטארק פארוואונדערט) וואָס הייסט ? ! הערשעלע איז נאָך נישט צוריקגעקומען ! .... איך אליין האָב איהם געזעהן געזונד און האָב איהם איבערגענעבען....

ניסיע (מיט גרויס פרייד) זיידע, דוא הערסט, ער האָט געזעהען הערשעלען, (צום סאָלדאט) נשמה, הארץ, קויפט אייך עולם הבא און דערפרייעט מיך ניכער מיט דער בשורה, וואו, ווען, האָט איהר געזעהען הערשעלען ?

דער סאָלדאט (פארטראכט זיך) וואו, ווען ?.... שפּעטער אביסיל, איהר וועט קומען שפּעטער.

ניסיע. וואָהין, סערדצע, וואָהין קומען ?

דער סאָלדאט. צו זלמן קריסטאָל.

ניסיע. נאָט איז מיט אייך ! פון זלמן קריסטאָל איז שוין לאנג קיין זכר נישטאָ.

דער סאָלדאט (אָנחאפּענדיג זיך בייא דער קראנקער האנד מיט א קרעכץ) אוי !....

שמואליק (א פייף געבענדיג) מי ביה, אוי, א פּיק פון א בלייען פוינעל, ומי באדמה און באקט ביינעל !....

ניסיע. זלמן האָט מיט זיין הויזגעזינד זיך אוועקגעלאָזט באלד מאקי נאָך זיין זונס טויט. פונם רומשוסער רב איז אָנגעקומען אהער זיינע אלע פאפירען מיט זיין כלה'ס בילד. — נוא, דערצעהלט זשע מיר פון מיין הער־שעלען אצינד.

דער סאָלדאט (שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ פארוואונדערט) האָ־האָ, אט

וואס! .... (ער קוקט שארף אן ניסיען) ציינד.... ניין, לאזט מיך אפ, איך בעט אייך (ער לאזט זיך געשווינד געהן).

ניסיע (שלעפט שמואליקן בייא דער האנד) קום, זיידע! לאמיר איהם נישט אפלאזען (זיי געהען אויך).

זיבעטע סצענע.

שמחה, שפרינצע, חאסקיל, מענדיל, פייבוש, ניסיע, שמואליק דער סאלדאט, רייזילי, דוואסיע און א רעדיל מענשען.

חאסקיל (דרעהט מיט דעם שטעקעלע אויף דער ערד און מאכט צוקען) שוועה, אומזיסט אייערע רייד! זיי געהען מיר אפילו נישט אין דער לינקער פאה.

שמחה. אזוי, הא, ענטפערט מען א שוועה?

שפרינצע (נעהענטער) עס געהט דיר נישט מעהר אין דעם, שמחה, וואס ער איז איין עזות פנים. אלסדינג איז נארנישט אקעגען דעם גרויסען אומגליק, וואס אונזער רייזילי נעביך האט אזעלכען פאר א מאן.

מענדיל (ארויסטרעטענדיג מיט כעס) א מעשה, וואס נאך נישט דער־הערט געווארען! מען זאל ביי א מענשען צונעהמען דאס לעצטע נעביך. און נאך וויא? בגנבה!

חאסקיל. איך האב צוגענומען על פי דין. מיר קומט קעסט. איך האב נישט דערעסען קעסט!

מענדיל. ר' שמחה האט דען און ניט נישט!

חאסקיל. אבער וואס געהט עס אן מיך! אין דיא תנאים האט ער זיך מתחייב געווען קעסט. זאל ער געבען קעסט! — ער קען נישט? נישט מיין דאגה. מיר קומט קעסט.

מענדיל. וויא שעמט זיך עס נישט א געזונטער בייבאק אזוינס צוריר

דען! וואָס איז דאָס פאר א גאנג, יענעם וויא א פיאווקע צוזוינען, צופרע־ סען און האָבען אויף יענעמס קאָפּ קינדער! קראנק איז אזא יוד מיט הענט און פיס אליין צוהאָרוּוען און פארדינען זיין ברויט כשר מיט שווייס וויא מיר פּראָסטע מענשליך!....

חאַסקיל. איך רעד על פי דין, על פי יודעשקייט און ער מיר ענטפּערט בוידעם. — עם הארץ, גראָבער יונג!

מענדיל. אוּחניאָק!

פייבּיש (צוקומענדיג צום עולם, וואָס פארקלייבט זיך ארום) וואָס איז דאָ אזוינס?

מענדיל. אָט איז ער, דער שדכן! גנעהט האָט הנאה פון אייער ארבייט. (צום עולם) אָט האָט איהר, יודישע קינדער, אייערע שדכנים, אייערע גלי־ קען! קוויקט זיך יודען מיט אייערע תכשיטליך, מיט אייערע שיינע נפשות!.. (צום עולם קומט צו א סאָלדאט, ניסיע און שמואליק).

ניסיע (צום סאָלדאט) אָט דאָ וועט איהר וויסען דעם גאנצען אמת. (צום עולם) אמת, אז זלמנס זוהן איז אין רוּשט־שוּק געשטאָרבען?

שמואליק. אמת..... ויציב און שטעלט א מצבה. ונכון און נאָך איינע.

דער סאָלדאט (אויסציהענדיג זיך גלייך) וואָס, הא, נישט דערקענט?

מענדיל (קוקט אן דעם סאָלדאט און שפּרינגט אפּ צוריק שטארק פאר־ וואונדערט) וואס זעה איך!......

שפּרינצע (ציקוקענדיג זיך) איך חאַלעש, דאָס איז ער!....

שמחה (אוועק קעהרענדיג זיך דערשראָקען) אויפן עולם התוהו!....

דער סאָלדאט. אזוי טאַקי זעה איך אוים (ווייזענדיג אויף דער קראנקער האנד) איך בין געווען מספן שלאף א לאנגע צייט.

ניסיע (מיט א נעבעט) נשמהניו, הארצעניו, נוא זאָגט זשע שוין, זאָגט, וואו און ווען האָט איהר הערשעלען געזעהען!

דער סאָלדאט (קוקט אויף ניסיען שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ) פאר דער גרויסער מלחמה ביי שיפּקע האָב איך.... נוא, עס העלפט נישט. הערט זשע! איך בין געגאנגען אויף דער מלחמה און הערשעלע סיין רוש־ טשוק האָב איך איהם איבערגעגעבען....

ניסיע. נוא, וויטער, וויטער! דערפרעהט מיך שוין מיט דער בשורה.

דער סאָלדאַט (מיט א קרעכץ) האָב איך, געזעגענדיג זיך מיט הער־שעלען, איהם איבערגעגעבען מיינע אלע פּאַפּירען און דאָס בילד....

פייבוש. א מעשה, א מעשה! היינט פארשטעהט איהר יודען נאָ־מעניום דרעהעלי? טע טע טע, דאָס איז אין רושטשוק נאָר הערשעלע געשטאָרבען!....

ניסיע. א דונער האָט מיך דערשלאָגען!.... (פאלט אויף דער ערד, שלאָגענדיג זיך מיטביידע הענט אין קאָפּ, און בלייבט ליגען ווי א שטיין).

שמואליק (ווישט מיט דעם ארבעל די אויגען) שאַ, שמואליק! לייד צרות, קלעפּ, שמיטץ און זאָג דעם צדוק הדין — ראדי סטאראטסיא וואשע בראָדיע! .... (ער פאלט אויף די קניע לעבין ניסיען. — דוואָסיע מיט רייזילין קומען צו).

שפּרינצע (ברעכענדיג די הענט) בערוהיג דיך רייזילי, שטארק זיך טאָכטער!

רייזילי. וואָס איז דאָ, מאַמע, אזוינס געשעהען?

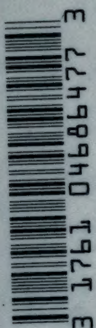
דער סאָלדאַט (צולויפענדיג געשווינד) מיין רייזילי!......

רייזילי (שטארק צומישט) אלכסנדר! .... (זייא האַפּען זיך ארום און שטעהען א רגע שטיל).

חאַסקיל (צולויפענדיג) נוי, נוי איינער מיט איין אשת איש! (שלע־פּענדיג רייזילין) א שיינע פּלוניתטע, חלעבין!...

אלכסנדר (א חאַפּ נעבענדיג זיך פארציטערט) רייזילי מיינע — א וויר בעל! .... חאַסקילים א וויב! ....

3 1761 04686477 3